ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

1883—84.

THEOLOGI.

LUND, 1883—84.

FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

Tom. XX utgifves i 4 Afdelningar: I. Theologi.
II. Rätts- och Statsvetenskap.
III. Philosophi, Språkvetenskap och Historia.
IV. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

1883—84.

LUND, 1883—84.
FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.
DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

FÖR LÄSÅRET 1883—84.

I.

THEOLOGI.

Innehåll:

(Afdelningen för Theologi.)

Om formeln ande och sanning

af

C. W. SKARSTEDT.

Näppeligen gifves det någon af alla den heliga Skrifts så mångfaldiga syzygier, hvilken så ofta kommer til användning ej blott i det populära, utan ock i det vetenskapliga språkbruket, som denna johanneiska (Joh. 3, 23. 24.), och föga fattas at *α καί π* (*ἀλήθεια καὶ πνεύμα*) kan iklädas samma dignitet, som *α και ω*. Den antager mellertid karaktären af en biblisk theologisk formel, en af det mäst, för att icke säga allt, omfattande slag. För at närmare inse detta, måste vi inledningsvis betrakta formeln för hvad den först är, en hendiadyoin, alltså en åtskilnadsenhet, och betraktelsen blifva, att börja med, en filologisk; vidare skärskåda den med belysning af andra och närbeslägtade enheter i dylogisk form, alltså ur exegetisk synpunkt; slutligen förmedlad af kyrkans begrepp, i hvilket alla theologiska föreställningar och momenter upgå och afsluta sig, alltså såsom en dogmatisk så väl som kyrkohistorisk potens.

At vi hafva at göra med en hendiadyoin, innebär att de båda potenser, af hvilka den sammanslutes, måste först fattas i deras åtskilnad, och sedan i deras vexelverkan, ur hvilken derpå deras organiska enhet följer. Klart är, at de i Christi mun utgöra ett, men lika klart, at de ej få betraktas såsom ett enahanda, som utan vidare gå up i hvarandra: utan så snart de skola fattas dialektiskt, måste de fattas i en dialektisk åtskilnad, liksom en dialog dem emellan per quandam quasi prosopoeiam. Åtskilnaden fordrar, att man särskildt gör sig frågorna: hvad är ande, och hvad är sanning? Men hvilkendera först? Textsammanhanget synes svara: för den förra, enär deductionen af det hela ut-

går derifrån at Gud är en ande; men deremot: den senare, enär i formeln tydligen ligger uttaladt, at man ej kan komma til det rätta begreppet af ande, förr än man gjort sig reda för det epexegetiskt tillagda sanningsordets; ty *ἐν πνεύματι* har påtagligen ett polemiskt syfte, rigtadt mot en religionsuppfattning, som sätter sig fast uti det yttre, sinliga, ceremoniella (jfr Meyer), hvilken först visar sig i sin andelösa tomhet, sedan sanningens fulla begrepp blifvit vunnet. Detta styrkes ock af sjelfva Pilatifrågan, ty med honom kunde Christus väl tala ett ord om sanning, men ej, såsom med samaritqvinnan, hvilkens sinne redan var derför öppet, om ande; hvaraf ses, at sanningsfrågan alltid måste vara en föregående, propedevtisk för andefrågans framställning. Alltså först: hvad är sanning? Denna hufvudfråga har blifvit besvarad, såsom den otvifvelaktigt bäst kan besvaras, med anagrammet på just Pilati ord: quid est veritas: ille qui adest; såsom ock Christus sjelf säger: Jag är vägen och *Sanningen* och lifvet; hvarvid vi, liksom till ytterligare styrka för den valda "ordningen af frågorna", erinra, hvad som blifvit sagdt om kyrkans ande, at "hennes idé, ande, *lif* är just ett, lifvet är blott andens omedelbara existens och anden idéens sig sjelf mäktiga energi". Han har ock sagt sig skola sända "sanningens ande", och dermed är ock den frågan fullkomligast besvarad hvad är ande? Begges högsta uppgift är nu en enhet, utan hvilken den inom deras ram inneslutna begreppsmångfalden bortdunstar ins Blaue hinein. Men innan man kommer til denna höjdpunkt af svaren, måste man, för at på dialektisk väg hinna den, först nedstiga til ordens filologiska vigt och, så at säga, fysiska betydelse. Och då kommer man, hvad först sanningen beträffar, til den redan af Cicero angifna af convenientia rerum naturæ eller verborum cum re ipsa, hvilket just är en convenientia ipsius vocis *αλήθεια,* motsvarande אמת, ursprungligen ett bygnadsord, som betyder en fast grundläggning, en grundval, en basis för hvad derpå skall upföras, alltså ordet för en helig systematik. I arbetet för at finna det fulla sanningsbegreppet, som alltså är vi vocis ett bygnadsbegrepp, i detta arbete, i denna tankeverksamhet, som redan i kraft af menniskans naturliga sjelfmedvetande, hvilket drifver henne dertil, då det gör henne til en sanningssökare, hvartil hvar och en är född at vara, är ett reflexionsarbete, i det hon måste reflectera på verlden, så väl den som är en makrokosmos, som på sig sjelf såsom en mikrokosmos, kan tanken ej hvila, förr än hon funnit denna hvila i Gud, i den store byggmästaren sjelf. Hennes samvete, hennes djupaste sjelfmedvetande, är ock tillika ett Gudsmedvetande. Om något står för menniskan, förutsatt at hon med allvar följer samvetsdriften och söker ett sanningsfäste,

såsom ett gifvet fast, så är det Gud, den personlige Skaparen, som gifvit henne, såsom natur och menskligbet d. ä. naturlig personlighet, så väsen och tilvaro, och dermed i evig kärlek gifvit sig sjelf til urgrund och urkälla för det sanna menniskolifvet. Hela verldsbygnaden och närmast menniskans egen tilvaro är alltså en spegelbild af Guds tilvaro och sanning. Lägg härvid tillsamman det som i Ebr. 1. säges om hvad vi i tron besinne om verldens tilvaro, med det som i samma bref (c. 11.) säges, at den som vil komma til Gud, måste tro at Gud är, nämligen icke blott hans existens, utan at han är den han är i alla sina egenskapers sanning. Är detta således redan på kosmologisk väg "ett fast ord": vi hafve nu ett ännu "fastare" (*βεβαιότερον*) "det profetiska ordet" (2. P. 1, 19.), den eminent så kallade uppenbarelsen, genom hvilken och genom tron, som omfattar den, vi först fullt "besinne" (*νοοῦμεν*), at verlden är gjord genom Guds ord (genom hans Warde, *ϱήματι τοῦ θεοῦ*, Ebr. 11, 3.) och genom hans muns anda; hvad den fulla sanningen är, är alltså kändt, då vi lärt känna uppenbarelsen såsom "sanningens ord" (Jac. 1, 18.), som är "vår frälsnings evangelium" (Eph. 1, 13). Ty det derur flytande begreppet af evangelismus är den sig sjelf fullt mäktige christeliga religionens ande d. ä. han är den chr. religionen sjelf, försåvidt hon bevisar sig såsom christenhetens af sin sanning medvetne ande.

Men at på bägge de angifna stadierna känna Gud och sanningen i honom, specifikt "sanningen i Christo" (Eph. 4, 21. grt.), är at känna honom tillika såsom ande. Guds begrepp vore lika tomt och abstract, som begreppet menniska, om det icke fattades såsom ett andebegrepp, och den hvila, vi nyss omnämnt, inbegriper just detta; ty ande är vi vocis ett rörelsebegrepp, anden är, om man skall försöka återgifva detta ord, rörelsekraft, såsom det i sjelfva verket återgifves, så ofta vi finna *πνεῦμα* sammanställdt med *δύναμις*, och der det i Skriften är prediceradt om Gud, sker det ytterst så, at hans verksamhet sammanfaller med hans hvila, sammanfaller liksom רוח med נוח (jfr t. ex. Jes. 11, 2.). Lika omedelbart det för menniskans sjelfmedvetande är klart, at hon sjelf är ett så väl ande- som själsbegåfvadt väsen och at, i det hon reflekterar, det är hennes reflekterande ande som är i verksamhet, är det ock klart, at Gud är en ande, med andra ord, at hon undfick anden af Gud, och öfver naturen, hvilken i den menskliga organismen utvecklade sin blomkrona, upgick medvetandets ljus. I den menskliga själen, denna allt jordiskt lifs bränpunkt, har den creaturlige andens medvetande sitt sjelfständiga centrum, der är det sjelfmedvetande. Detta hennes sjelfmedvetande såsom andens verk af Gud är tillika

sjelfbestämning, "det andliga vardandets makt, menniskans sig sjelf i sitt väsen uppfyllande frihet", såsom Julius Müller uttrycker det. Men hvad hon är och måste finna sig vara relativt, det är och måste Gud finnas vara absolut, den absolute anden. Egentligen heter det på anförda ställe: "ande är Gud"; och då prädicatet står med stort eftertryck förut, så antydes dermed, at Guds andevara icke är en egenskap jämte andra, icke ett attribut, utan en väsensqualitet; utsagan är absolut emfatisk: det är, så at säga, Guds absoluta prärogativ at vara ande, innehåller derföre närmast en motsats mot hvarje beroende af rum och tid, och hvad det positiva innehållet närmare vidkommer, derom mera längre fram. Gud är såsom ande absolut sjelfmedvetande eller absolut vetande om sitt eget af honom i absolut frihet satta vara och lif. Menniskan är icke ande, utan har ande i sig, i sin kroppslighet. Är nu ock menniskans sjelfmedvetande i grunden ett med hennes Gudsmedvetande, så är det dock redan den personlige andens fria verk, at hon erkänner denna väsentliga enhet; just derigenom utvecklar hon sig fritt, at hon gör gudsmedvetandet, hvilket hvilar i hennes andes innersta, alltså fördoldaste, djup, och det hon kunde undandraga sig, til sitt sjelfmedvetandes fullaste innehåll. Anden, vi tala här först om menniskans ande, vore ej ande d. ä. hade intet förnuft, "förmåga af idéer", såsom man ju vanligen omskrifver förnuftet, derest hon icke i sitt sanna sjelfmedvetande kunde öfverskrida den historiska totalutvecklingen och bemägtiga sig den högsta idéen, och hvad vore denna, om icke det at Gud är en ande? Dermed är då sagdt, at den menskliga anden kan genom den gudomlige anden blifva så fri, at han, buren af den eviga sanningen, upsvingar sig öfver tidens skrankor och i en blick af den lefvande idéen skådar sig sjelf, såsom han i vardande och utveckling fulländar sitt för evigheten bestämda lif genom det förflutna, närvarande och tillkommande. Förnuftet har nämligen först såsom natur sin nödvändighet, och sedan ock såsom ande sin frihet; men denna är först i full mening "Guds barns härliga frihet" på den grund at "alle de som drifvas af Guds ande, de äro Guds barn". Ty, hvad ock är en hufvudsaklig vinning, hvilken den nyare vetenskapen bragt til det allmänna medvetandets ljus, denna sanning, at anden är och förblifver ande och kan äfven i sina åtskildaste fenomener icke förneka sig sjelf, med ett ord andens immanens, varder först på sådant vis begripen, så vidt en "ande" kan "begripas", i sin rätta grund, hvilket åter är att begripa den i sin sanning. Men skall detta ske, måste man utgå från bådas åtskilnad, hvilket endast låter sig göra, så snart och så länge andens begrepp fattas såsom enhet af gudomlig och mensklig

ande, anden följaktligen tänkt i den utvecklingsprocess, vid hvilken menniskan, då hennes sjelfmedvetande är tillika sjelfbestämning, kan bestämma sig antingen för eller emot sanningen, för eller emot sitt sanna väsen. Andens sanna förhållande til sanningen sätter lika litet en söndring, som förblandning, utan blott en i begreppet gifven åtskilnad, hvilken bevisar sig såsom en icke blott formal, utan sannt organisk, derigenom at den likmätigt öfvervinner både den oförmedlade identiteten och tänkta söndringen samt omsätter sig til vexelverkan.

När nu talet blifver om andens verksamhet i den specifika betydelsen af nådeverkning, så är af nöden at tilbakavisa föreställningen om en förblandning eller förvexling af andens begrepp, då man erinrar, at "Gud är en ande" och dock nämnes åtskild från Gud, "Guds ande". Detta antager nämligen karaktär af motsägelse, så länge man blifver stående vid den omedelbara åskådningen. Men motsägelsen försvinner, när man besinnar, att det ännu icke är andens begrepp, men blott de första åskådliga dragen af dess ursprungliga karaktär, vi här hafve för oss; at den lefvande åskådningen alltid måste underförstå det ena, när den sätter det andra, enheten när den sätter motsättningen, och omvändt; at t. ex. uppenbarelsen på den gammaltestamentliga ståndpunkten blifver abstract stående vid anden såsom mellanväsen, "Gud är en ande", men på den nytestamentliga visar anden concret såsom differentierad personlighet, uppenbarad och sänd af Christus, gudamenniskan, i och genom hvilken först denna differentiering kunde komma till stånd: på den gammaltestamentliga är anden, gudomsväsendet så at säga i sin allmänna sjelfhet, det första, och ordet, uppenbarelsens särskilda uttryck, det andra; på den nytestamentliga är ordet, Christuslifvet i hela dess åskådlighet och individuella bestämdhet, deremot det första och anden det andra. Denna sista instans kunde synas gjord för at åter styrka den följda ordningen för frågorna hvad sanning och hvad ande är; nog af: Christus uppenbarar anden, att anden igen kan uppenbara honom, förklara hans lif för de troende. Om nu åtskilnaden kan så tänkas til och med der det är fråga om anden i sin högsta personliga potens, at "anden vitnar, at anden är sanningen" (1 Joh. 5.), så måste den ännu mer tänkas så, der förhållandet är af menniskoanden såsom subjectivitet och den objectiva sanningen; och om en vexelverkan der är tänkbar, måste den vara det ännu mera här. Denna vexelverkan visar sig nu deri, att då sanningen tränger in på menniskans ande, för at tränga sig in uti den, han kan och skall tränga in i sanningen och låta sig af densamma helt genomträngas, på samma gång genomträngas af och så at säga förmälas med den i den objektiva sanningen immanenta gudomliga an-

den. Så vinner den påverkade menniskonaturen med sin fulla sanning ock sin fulla kraft. Alla naturliga anlag och gåfvor blifva nu genom den gudomlige anden helgade, upfyllda, förklarade til egentliga gudomliga nådegåfvor, charismata, hvilka först i sanning kunna upfylla den i den naturliga lagen gifna bestämningen, och menniskonaturen blir, så at säga, uphöjd öfver den blotta naturligheten, menniskan blir ett nytt creatur (*καινὴ κτίσις*), som i sanning kan lefva för Guds rike. I detta sammanhang behåller det sin fulla rätt, som så ofta höres uprepadt, at en menniska är sann i den mån hon är naturlig; men hon kan ej heller blifva det utan en organisk vexelverkan, såsom mellan natur och sanning, så mellan sanning och ande. Ty så naturlig, at hon är fullt sann, kan menniskan ej blifva, med mindre hon ur den syndiga naturligheten och dess såsom sådan alltid mer eller mindre konstlade och dubbla väsen uttages genom sanningen af den hel. ande och omdanas til en sant andelig menniska. Så säges det med lika och ännu fullare rätt, at den andeliga menniskan är den sanna och naturliga, den sannt naturliga, i det sanningskärlek blifvit hennes andra natur. Det nämligen, som ännu til följd af det så kallade väsentliga Guds beläte kan kallas naturens sanning har då blifvit förverkligadt genom den vexelverkan, i hvilken anden ej blott verkar medelst det objectiva sanningsordet, utan ock begagnar sig af de naturliga anlagen och gåfvorna til den omdaning, i hvilken Guds beläte hos människan uprättas och restitueras.

I denna restitution, vunnen i den af anden verkade och sanningen omfattande tron samt vunnen alltmer uti en så kallad daglig förnyelse, sammansluta sig de båda begreppen til enhet, hvilken ytterligare kan betecknas genom tvänne dem summariskt motsvarande och dertil samljudande, då vi til det af charisma nu foge det af chrisma. Ty chrisman, den allmänna smörjelsen, beteckningen för complexen af den hel. andes gåfvor och verksamhet, är i sin individualisation just charisman, nådegåfvan i den enskilte, och i denna enhet af ande och sanning, som förmedlar sig i ständig vexelverkning båda emellan, fulländar sig menniskans förhållande såsom christen, hennes *εἶναι ἐν τῷ Χριστῷ*, och dermed allas deras, åt hvilka charisman blir gifven, hvar och en i olika mått, motsvarande hvars och ens individualitet til allas gemensamma vexelverkande gagn.

Den förmedlingsväg vi nu följt för vinnande af det fulla begreppet, då af enheten mellan ande och sanning i dess rikaste potens, är i sjelfva verket densamma, som Christus sjelf följer och visar oss i sin framställning för den

samaritiska qvinnan. Kasta vi en regressiv blick derpå, så sannar det sig närmast i det slut, til hvilket Christus ex concessis kommer, dels om οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί, dels om πνεῦμα ὁ θεός. Närmast derförut finne vi för det förra en öfvergångslänk i ἀληθὲς (v. 19. i stället för det föregående καλῶς: detta sade du skönt, vackert, liksom förblommerande, undvikande, och: detta sade du sannt, med naturlig sanning), och för det senare en förberedelse i allt det han sagt om det lefvande vattnet. Ty at det han sade om detta vatten, "det sade han om anden, som de få skulle som på honom trodde" (hvarvid i förbigående må erinras, at begreppen "tro" och "sanning" äro ursprungligen ett, hvarom mera infra), har han annorstädes disertis verbis förklarat (Joh. 7, 39.). Det var så långt ifrån at qvinnan kunde fatta det, at det blir, hvad det til en början för henne, såsom för hvar och en, måste blifva, en gåta, som först senare kunde få sin lösning; också är det derför särdeles påaktansvärdt, at πνεῦμα och ἀλήθεια sättas här utan, icke såsom 1, 17. och framdeles med den bestämda artikeln. Början til en sådan lösning ligger nu i det Herren säger om sanningen och i den fortsättning af samtalet, på hvilken han inlåter sig med den anledning, han gifvit henne, at yttra derom sina tankar. Dem yttrar hon, åter undvikande så mycket tils vidare ske kunde, udden af Christi praktiska tillämpning och hans ἀληθὲς, med omrörande af skilnaden mellan de olika religionsupfattningarne och deras localiteter (då v. 23. tydligtvis säger at Gud derför at han ej dervid är bunden betecknas såsom ande). I motsatsen til båda, så väl til judarnes particularism, som samariternas latitudinarism, framställer Jesus den sanna universalism, han är kommen at stifta såsom den, genom hvilken ej blott nåd och sanning, utan nåd*en* och sanning*en*, är kommen. Lika klart det är, hvad äfven samariterna medgåfvo enligt den gemensamt erkända källan i Gen. 49. (Jacobsordet der om ישׁע, hugfästadt här vid Jacobsbrunnen), at "frälsningen (σωτηρία) är af judarne". lika tydligt, at det Herren här säger om *Fadren*, syftar derpå, at samariterna, som ej ville finna sig vid judarnes particularistiskt fattade gudsbegrepp, omfattade det allmänna begreppet om Gud såsom "allas fader", således äfven deras, äfvensom det framgår af Jesu ord om Gud såsom ande, at de plägat åberopa detta såsom grund för sin abstracta religionsuppfattning. En viss spiritualismus är derföre hos dem omisskänlig, äfven om de carmina samaritana, Gesenius til bevisning derom utgifvit, sakna all giltighet (jfr Tholuck til d. st.) och äfven om vi icke deraf vilja, såsom Tholuck eljest gör, sluta til en större benägenhet hos dem för Jesu lära, än hos judarne. Äfven om dessa deras föreställningar om Gud såsom ande och

fader kan Jesus antagas hafva latent sagt sitt τοῦτο ἀληθὲσ εἴρηκας. Men desto skarpare framträder hans οὐκ οἴδατε. Ty sanningen fattades dem desto mer, som de, all spiritualism likmätigt, sprungo öfver profeterna, uplöste bandet mellan lagen och profeterna, för at blott fasthålla Mose lag och dessutom icke ens antogo denna fullständig, utan förfalskade den delvis, såsom med Garizims insättande i st. för Ebal. Derpå syftar kanske ock Sekemsnamnets omskrifning (af judar) til Sikar i betydelsen af שקר (lögn), så at detta namn skulle kännteckna hela den samaritanska religionsbekännelsen; och vi erinre til yttermera visso om den rabbinska satsen, at אמת (hälst dilatabelt skrifvet) har jämna bokstäfver, emedan sanningen går på jämna och stadiga fötter, שקר åter med ojämna, emedan lögnen har en haltande gång. Korteligen, vi föranledas af allt at fatta Jesu ord "i anda och sanning" från början såsom polemiskt rigtade både mot judar och samariter: mot judarne, i det de hade sanningen men saknade ande; mot samariterna, emedan de åberopade anden utan at hafva sanningen, så at på ingendera sidan fanns öfver hufvud taget ἀληθινοὶ προσκυνηταί, som först genom Jesu lära och ande skulle upstå. Detta är då den klyfta, på hvilken vi skola fästa en genomgående upmärksamhet, sedan vi först sökt visa, huru det positiva innehållet af den storslagna formeln bevitnas genom en del andra utsagor af Jesu mun. Märkligt är, at då Johannes uprepar så många andra af honom använda syzygier, han egentligen endast en gång använder den anförda, blott at en analogi til densamma förekommer i ὁ ἅγιος κ. ὁ ἀληθινός (Apoc. 6, 10.); der den anföres kan den alltså sägas stå som ett instar omnium för de öfriga, likasom det högsta, som säges om den helige Ande, är at han kallas "sanningens ande", emedan det faststående och förblifvande, gentemot all lögnens fåfänglighet, är hans personlighets substantiella basis.

Den första, til hvilken vi alltså kunna anse den af oss framför allt anförda formeln såsom en epexeges, är den första i Johannesevangeliet, hvars stora thema den utgör i sjelfva prologen, nämligen *lif och ljus* (ζωή κ. φῶς). Om dessa höga begrepp drista vi i förbigående nästan säga, at de äro genom allitterationen starkare i vårt språk, än i sjelfva grundspråket. Äfven rörande dem följa vi samma tankegång, som förut, i det vi må betrakta deras åtskilnad, vexelverkan och enhet, ehuru de ock endast för tanken kunna vara, icke i verkligheten, åtskilda, icke ens i naturens, ännu mindre i nådens rike. Äfven rörande dem fråga vi, hvilketdera skall tänkas såsom ett prius och tveka icke at svara: ljuset. Ty detta träder väl, med blicken strängt

fästad vid Logos, först för tanken fram, såsom med "Ordet" närmast beslägtadt. "I det var lif, och lifvet var menniskornas ljus": i det var ljus och detta såsom menniskornas ljus flödade ur Det såsom lifvets källa. Hit hörer det gamla psalmordet: "när dig en lefvande källa, och i ditt ljus se vi ljus". Derföre kallar sig ock Christus verldens ljus, och den, som af detta låter uplysa sig, skall hafva "lifsens ljus". Huru förhåller sig denna formel af ljus och lif, satt i motsatsen til mörker och död, til den af ande och sanning, satt i motsats til död och lögn? Så, mene vi, som ljus och sanning, och som ande och lif sättas tilsammans i Skriften. Hvad identiteten af ljus och sanning vidkommer, jfr Meyer vid 1 Joh. 1, 5. der han anför Lorinus: "Deus lux est, quia clarissime se ipsum percipit, omniaque in se ipso, utpote prima et ipsissima *veritas*". Gud såsom ande är ock den absoluta makten öfver och i verlden; men den sig sjelf absolut mäktige är ock den ur, i och genom sig sjelf lefvande, det absoluta lifvet såsom personligt. Vara absolut ande och absolut lif och vara absolut personlighet äro i viss måtto correlata begrepp, säger Keerl (Der Gottmensch. s. 37.). "I viss måtto", kan med lika rätt tilläggas, äro absolut lif och absolut ljus correlata til ande och sanning. Hvad om Christus, såsom Ordet, prädiceras, det prädicerar han sjelf om de ord han talar, at de äro ande och äro lif, och detsamma som han i lika måtto säger sig vara, det säges ock om hans och Skriftens ord. Men båda begreppen, som alltså ouphörligt betinga och träda i vexelverkan med hvarandra, sammansluta sig enhetligt i ett tredje, nämligen salighet (frälsning): ty såsom upståndelsen sättes tilsamman med lifvet, ett med saligheten, och "anden är lifvet", så äfven ljus och salighet (ps. 27. jämf. "lifsens ljus"), sanning och salighet (p. 40.), och det är i sjelfva verket i samma egenskap af enhetsbegrepp som *σωτηρία* nämnes a. st. Joh. 4. Samma förhållande är det med friheten: der Herren, som är en ande, är, der är frihet (2 Cor. 3.), och sanningen skall göra oss fria; ej mindre, än med friden: andens sinne är lif och frid (Rom. 8.). Men det andra, vi til epexegetisk jämförelse ville anföra och endels redan anfört, är formeln "*nåd och sanning*", med hvars fullhet Christus är kommen, denna formel, som så otaliga gånger återkommer i G. T., särdeles i psalmerna, såsom den israelitiska religionens och theologiens summa tils den blifvit i Christo fulländad. Vi anmärkte ock derföre den bestämda artikeln, der formeln först användes i N. T. nämligen hos Johannes strax efter prologen: nåden och sanningen är kommen genom Jesum Christum, väl til förståendes: den förut så ofta besjungna, utlofvade, förbidade, och vi behöfve för vårt ämnes belysning icke mer än anföra

det den helige ande kallas med lika eftertryck nådens ande (Ebr. 10. jfr hvad ofvan är sagdt om charismerna på en gång andens och nådens gåfvor) och sanningens. Dessutom, då Christus är kommen "full med nåd och sanning", är det af denna fullhet, som anden tager och meddelar åt de troende. Vil man åter erinra, at detta eftertryck icke är ett annat eller större än det, som kan anses lagdt på flera andra andens attributer, såsom: trons och kärlekens ande, o. s. v. så föranleder oss detta blott at visa, huru äfven de låta otvunget knyta sig til formeln nåd och sanning så, at den quadrerar med den af ande och sanning. Ty hvad är tron, subjektive, annat än sanningen, den objektiva tron, då samma grundord (אמה) är för dem gemensamt? Och hvad är nåden, subjektive, annat, än den til kärlek omsatta objectiva nåden (2 Cor. 8, 4. 6.), såsom för bådadera jämväl samma grundord af חסד, *Χάρις* (jfr charitas, se Noltenii Lex. p. 35) är gemensamt? Det, som är födt af ande, är ande, men den ande, af hvilken det är födt, är ej blott den personlige, utan ock den reala, sanningens ord (Jac. 1. 18.), och "kärlekéns ande" (2 Tim. 1, 7.) och "andens kärlek" (Rom. 15, 30.) äro blott invertiva uttryck för samma sak. Et sic in ceteris, och äfven *ἀγαπᾶν ἔργῳ κ. ἀληθείᾳ*, 1 Joh. 3, 18. Alltså, såsom lifvet förhåller sig til ljuset, nåden til sanningen, kärleken til tron, så förhåller sig ande och sanning til hvartannat och utgör den ena så väl som den andra formeln jämbördigt den christliga religionens summa och innesluter hvardera i sig hvarandra completterande och til ett helt afslutande beståndsdelar.

Dessa äro, såsom summan af Guds uppenbarelse i Christo Jesu, alltså af den chr. religionen, hvilken Han är i person, så äfven af Guds uppenbarelse i kyrkan, Christi andeliga lekamen. Ty såsom han är den absoluta fullheten af ande och sanning, emedan af nåden och sanningen (jfr Ebr. 1, 1.), så är hon det på ett förmedlande sätt, emedan det är af hans fullhet som hon oaflåtligen tager, och hon dymedelst är hans uppfyllelse (*πλήρωμα*), som allt i alla upfyller: *ande*, i det hon är andens tempel, i hvilket anden bor och verkar, och af *sanning*, i det hon är en "pelare och sanningens grundval", såvida den bekännelse, som är det, bär hennes byggnad: "ubi ecclesia, ibi et spiritus Dei, et ubi spiritus Dei illic ecclesia et omnis gratia" (Irenæi bekanta sats). Kyrkans begrepp reflecterar sig alltså fullständigt i enheten af ande och sanning, och alltså i den christeliga, d. ä. absoluta religionen, som af dem består och utgöres. Såsom den fullkomliga religionen på grund af dessa båda potenser, fullkomlig sanning och en fullhet af anden, vardt den christeliga först verkligen kyrkans princip, den, ur hvilken kyrkans ändamål allenast kan fattas och

begripas. Men icke mindre är den christeliga religionen äfven kyrkans substans, i.det hon är, såsom den absoluta religionen, öfver hufvud menskligheten substans. Den christeliga religionen visar sig nämligen a) såsom det hon är i sig, menskligheten absoluta sanning, hvarförutan menskligheten vore blott en lögn; b) hvad hon är för sig, menskligheten absoluta väsen, hvarförutan detta vore blott ett sken; och c) hvad hon är i och för sig, nämligen menskligheten absoluta lif, hvarförutan menskligheten idé ej funne sin fulländning, utan sin ände, d. ä. sin död. Här är det bekanta uttrycket tillämpligt: "humanitet utan divinitet nedsjunker til bestialitet". Såsom nu den chr. religionen bevisar sig absolut såsom menskligheten sanning, väsen och lif, eller, kortare sammanfattadt, ande och sanning, enär väsensbegreppet lika participerar i båda, och alltså såsom menskligheten substantialitet, så bevisar den sig särskildt såsom kyrkans substans. (Jfr såsom analogt dermed menniskans beståndsdelar kropp, själ och ande, vanligen sammanslagna til kropp och själ; item, kyrka, cultur och stat, vanligen til kyrka och stat). Ty i det den absoluta religionen såsom sådan är i menskligheten immanent, så är hon ock för henne gemensam; derföre kan nu ock kyrkan, denna religionsgemenskapens organism, verkligen bestå eller ega bestånd uti religionen, såsom hon måste, derest hennes ändamåls sjelfständighet skall komma til stånd. Men likasom christendomens absoluta religion, såsom den i allmänhet menskligheten immanenta substansen, så har ock kyrkan, i och genom hvilken hon skall manifestera sig, en motsägelse at öfvervinna, som är gifven i och dermed at hon icke är af verlden, men dock i verlden. Subjectivt uppfylld med ande och sanning, måste hon, för at öfvervinna denna motsägelse, alltmer objectivera sig genom förmedling af dessa sina hufvudmomenter och alla de, som derunder inbegripas, med menskligheten. Denna objectivering åter måste kosta mångfaldiga strider, strider, i hvilka kyrkan väl icke, til följd af den gudomligt mäktige substans hon har i den absoluta religionen, kan duka under, men stundom ligga under til följd af sin menskliga svaghet all. Hon kan, ehuru, såsom sagdt är, uppfylld af ande och sanning, införas i sådana stadier eller skeden af sitt lif, at det ena momentet uphöjes på det andras bekostnad, ända intil ett motsatsförhållande, som ställvis och delvis företer ett tilstånd af sanning utan ande, eller ande utan sanning, liksom så at säga af judaism och samaritanism, då kampen måste föras til den seger, hvari christendomens och kyrkans normala tilstånd skall visa sig, som består i ande och sanning. Det är dessa trenne momenter vi vilja i det följande hvart för sig ur kyrklig, och särskildt kyrkohistorisk, synpunkt, söka

belysa. För at kunna göra detta så allsidigt, som ämnet syntes alltmer kräfva, var det, som vi så mångsidigt, som inledningsvis nu skett, sökt belysa ämnet sjelft til dess innehåll och de förberedande vilkoren för dess utförande.

A. Sanning utan ande.

Vi betrakta sanningen först i dess allmänna form såsom naturlig; sedan i dess särskildt uppenbarade form såsom biblisk; och slutligen i dess enskilta eller specifikt kyrkligt bestämda form såsom confessionel, och hvartil hon i alla dessa former förer hän, om hon måste tänkas skild eller finnes skild från ande. Öfver hufvud, säga vi, til objectivismus. Följande antinomier gifva sig då vid handen.

1. Naturlig sanning utan impuls och bestämmande ledning af nådens ande förer til naturalismus.

Likasom det närmaste, som är menniskan väsentligen gifvet och hvarpå hon har at hänföra sitt lif med sjelfmedvetande, är naturen, så är, lika visst som man kan tala om en sann natur eller naturens sanning, det första, som här inställer sig för reflexionen, motsatsen mellan natur och ande Ty huru naturen fattas, såsom skapelse, såsom menniskonatur, och såsom genom synden corrumperad natur, så har hon en viss motsvarighet ej blott i sanningens utan ock i andens begrepp, och i det senare såsom den absolute skaparandens, af hvilken naturen genom en fri act är frambringad; såsom den creaturlige andens, för hvilken hon blifvit skapad til sitt fria verk; och den helige, uppenbarelsens, ande, genom hvilken naturens förderf skall öfvervinnas och menniskan blifva "delaktig af Guds natur". Ja, den skapade "naturens sanning" är "anden i naturen", i det hon är af anden buren, beherskad och förd mot sin bestämmelse. Men menniskonaturen består icke isolerad för sig, utan kan blott i lefvande enhet med samtliga naturen fullt utveckla sig. Det af Hegel så ofta använda ordet af Göthe, "Natur hat weder Kern noch Schale, alles ist sie mit einem Male", må äfven här så til vida öfvervägas, som deri den sanning innehålles, att der *sann* natur är, nämligen såsom den oförderfvad framgått ur Skaparens hand, der är ock en form, hvilken är conform med innehållet, ja, dermed väsentligen ett, ehuru icke ett enahanda. Är menniskan ock såsom en led i den stora naturorganismen, underkastad nödvändighetens lag,

liksom den öfriga naturen, så verkar dock genom denna i henne lifvets gudomliga lag, den hon med frihet är satt at fatta, och så är naturen en rik källa, ur hvilken en fullhet af naturliga gåfvor och krafter fortfarande tilströmma menniskan. Deraf måste hon blifva medveten och göra sin naturs individualitet til sin sjelfbestämning, så blifver hon i sanning den naturliga menniskan, som har personlig sjelfständighet i naturen. Hactenus bene. Men hon måste ock såsom tilhörande ett fallet slägte blifva medveten af naturens förderf, då "den naturliga menniskan" får en annan betydelse, än den i sig sjelf goda, medveten deraf til den sjelfbestämning, som sökes och vinnes i nåden, så blir hon en i sann mening andelig och i andelig mening sann menniska, som har personlig sjelfständighet i nåden (jfr Rom. 5. "den ena menniskan i nåden"). Här måste först den erfarenhet göras, at den naturliga menniskan, den blott psykiska i motsats til pnevmatisk, förnimmer intet af det Guds ande tillhörer, af hvilken hon, för at förnimma, egentl. mottaga (δέχεται) något, först måste vara kraftigt berörd, berörd af andens "förekommande nåd".

Den andra motsatsen, som alltså sjelfmant inställer sig för reflexionen, är den af natur och nåd, och anden, af hvilken denna motsats skall uphäfvas, betraktas såsom specifikt nådens ande, likasom, i kraft af den sanning, genom hvilken det skall åvägabringas, såsom specifikt uppenbarelsens ande. Motsatsen af natur och nåd, såsom direkt, är vida starkare och bjertare, än den af nåd och uppenbarelse, emedan naturen också är en Guds uppenbarelse, "Guds uppenbarelse i naturen", och detta involverar och begrundar den naturens sanning, til hvilken Guds ande kan knyta den högre uppenbarelsens sanning, hvilken det är hans verk at förkunna, tillämpa och utföra til naturens omdaning för en högre lifsbestämmelse, korteligen til en nyfödelse, i hvilken motsatsen klart och afgörande antager denna form: at det, som är födt af köttet, det är kött (liksom: natur är natur), och det som är födt af anden, det är ande (liksom: nåd är nåd; "annars vore nåd icke nåd"). Ty genom ingenting mindre, än genom denna totala förändring kan svalget mellan dessa hårda motsatser öfvergås, på samma gång religionen, här fattad som ande, i den menskliga naturen, och den senare i den förra, uphöjer til den rätta sjelfständigheten, d. ä. til den fullständiga menskligheten. Hittils stod, såsom ofvan betraktades, ännu den absoluta religionen, andens och sanningens religion, såsom kyrkans så väl som menskligbetens substans, i sträng motsats til den af dess substantialitet ännu icke genomträngda menskliga naturen, och bildade de hvardera en verld för sig. En väldig upplösnings- och utvecklingsprocess måste derföre

föregå, om den tvåfaldiga religionens och menniskoandens verld, denna verld full af motsatser, skall af den besjälande anden bringas til *en* verld, til ett sannskyldigt helt. Nu ställer sig denna process som svårast, när, såsom det måste ske, den genom den allmänna syndigheten i den menskliga naturen och dess elementer inträdda corruptionen bringas i öfvervägande, för at uphäfvas genom religionen och dess särskilda elementer, enkannerligen genom dess subsistens- eller nådamedel. Ty menniskoandens corrumperade verld med dess elementer står icke blott i en negativ motsats til den absoluta religionen och dess elementer, alltså til den deri verksamma helige anden, utan sätter sig, förledd genom den immanenta syndighetens falska drift, emot densamma til och med i en opponerande motsägelse. Til dennas uplösande och öfvervinnande förutsättes en uplösningsprocess, som kan öfvergå och afsluta sig i en för menniskoanden båtande och tilfredsställande utvecklings- och genomträngningsprocess på nådens grund. Men dermed är ock sagdt, at den kan öfvergå och afsluta sig i en conflict, som är hämmande för andens och menniskans sanna naturs utveckling och sammansmältning med religionen, så at den corrumperade naturen kommer til öfvervälde gentemot nådens blott til en tid öfvervältigande makt, d. ä. med andra ord til köttets afgörande makt öfver anden. Ty detta är menniskans frihet, at hon kan, på alla stadier af lifvet, der hon ställes såsom Hercules vid skiljovägen, göra nåden motstånd så väl som lemna den rum, och låta naturnödvändigheten blifva rådande eller låta den öfvergå i andens frihet. Anden kan vara villig, men köttet så svagt, at detta just blir dess styrka i den påbörjade striden dem emellan.

Gå vi nu närmare in på denna tredje motsatsen, emellan kött och ande, så utgå vi derifrån at den ursprungligen och per se är lika litet dualistisk, som den emellan natur och ande. Väl kunne vi icke gärna *tala* om en köttets, såsom om en naturens sanning, men *tanken* är i grunden densamma, enär vi tänke derpå at Guds Sons antagande af menniskonatur sammanfaller dermed at "Ordet vardt kött" och tala om Christi "sanna lekamen och blod". Ande och kött är i och för sig en motsats, i hvilken den stora motsatsen uti skapelsen concentrerar sig, i anden den creaturliga friheten, i köttet den creaturliga nödvändigheten. Såsom de i skapelsen öfver hufvud icke stå i motsägelse, så skola de icke heller anses bilda någon motsägelse i det menskliga väsendet, hvilket vore en flaciansk tankegång. Fastmer skall menniskans kött vara den lekamen, med hvilken menniskans ande genom själen, denna hela menniskans lifscentrum, är förbunden til det menskliga väsendets fulla enhet. I denna

enhet äro motsatserna uphäfda, icke så, at de vore tilintetgjorda, icke en gång hos den mäst förandeligade individualitet, men så, at de behålla sig osöndrade och blott i sanning ega bestånd i sin enhet. Hvarken får anden undertryckå köttet eller köttet anden, eljest vorde menniskans organiska harmoni störd; men deremot andens rätt at beherska köttet och köttets pligt at låta beherska sig af anden, d. ä. at frivilligt tjena honom. Dualiteten i menniskans väsen, såsom i verldens, är ännu icke en dualismus, som först upstår, när motsatsen blifver fixerad, oförmedlad, befästad och påtryckes en oförsonlighets stämpel. Detta skedde och sker från menniskans sida genom synden; dock, såsom den är öfvervunnen i Christi försoning, så kan och skall den öfvervinnas genom den af Guds ande bibragta tron derpå. Mellertid i det at hon lemnade köttet öfvervigten, stärkte detta sig i sträng motsats mot anden, och då likväl anden måste ock försvara sin rätt, så uppenbarade sig den ethiska dualismen, köttets och andens tvädrägt i menniskans väsen och gick från denna mikrokosmos äfven öfver i makrokosmen. Den dialektiska dualismen är nu reflexen af den ethiska, lika visst som denna en följd af synden och innehåller för den syndiga menniskan i den corrumperade verlden en djup begrundansvärd sanning. Han upfattar subjectet och objectet såsom två ej blott hårda utan oöfvervinnerliga motsatser, och det äro de äfven för den syndiga menniskan såsom sådan. Nu har väl speculationen sökt öfvervinna denna dualism, i det hon antingen lät objectet förtäras af subjectet och uprättade en det egna jagets monismus; eller lät hon subjectet absorberas af objectet och upställde det s. k. absolutas monismus; eller, slutligen, kastade man subject och object i ett tilsamman och mente sig hafva i tankens monism fullt öfvervunnit dualismen. Men så snart och så länge man vid dualiteten häftade i dualism, så förblef man i det creaturligas sfer, och om man ock efter Spinozas vigtiga regel ville upfatta allt sub specie æternitatis, så förmådde man detta dock icke, just emedan den dialektiska anden såsom sådan icke är den absolute, utan den creaturlige. Sagda dualismus kan man icke så lättvindigt öfvervinna med en speculativ virtuositet; först måste den ethiska dualismen, alltså äfven synden, öfvervinnas och den sanna monismen i den hel. ande genom nya födelsen återställas. Genom denna inträder en ny dualitet, såsom mellan menniskans naturliga väsen, satt genom den första födelsen, och andeliga genom den nya, och skall försvinna genom förnyelsen, i den mån Christus "vinner en gestalt" i menniskan. Men detta kan icke ske, med mindre den ofvan nämnda dualismen uphäfves. Skall detta åter ske, måste det ske på nådens och försoningens

grund, men icke genom den allmänna, af en nyare speculation statuerade, försoning, som antages resultera ur menniskans och religionens väsen öfver hufvud, utan genom den specifikt christliga i Christi lidande och död. At identificera båda, är en lika stor som allmän villfarelse, som, långt ifrån at föra til hvad man skulle kalla en sann supranaturalism, tvärtom måste leda til hvad man i egentlig mening kallar naturalismus. Så talar man om en försoning genom konst och vetenskap eller ock genom försakelse och lidande, eller genom kärlek och kärleksverksamhet, och menar, at dermed vore det redan upnådt, som blott genom den särskilda christliga försoningen upfylles, menniskans förening med Gud. Ligger här icke en mystisk pantheism til grund, den der menar, at konst och vetenskap o. s. v. är "den absolute helige andens rena sfer, til hvilken menniskan genom försakelse och lidande, genom den naturliga menniskans födslosmärtor (dock såsom sådana gemenligen icke särdeles svåra) uphöjer sig", i det de skulle frambringa den rene anden; så är det åtminstone en pelagiansk deismus, som tilmäter menniskan allena det, när hon genom sin andes ansträngning upsvingar sig til en sjelfapotheos med namn, heder och värdighet af förening med Gud. Det är i sjelfva verket antagandet och proclamerandet af ett "köttets evangelium", som utgår från köttets ursprungsbetydelse af "det glänsande", formsköna (en betydelse af kött, בשׂר, som t. o. m. öfvergått i den af evangelizare, בִּשֵׂר) och sammanfaller med den af "nåd" (חסד pro חן, behag, Jes. 40, 6.), under blundande derför at *allt* kött, inbegripet äfven de skönaste gerningar, de fagraste tankar, det ädlaste upsåt, den härligaste konst m. m., är hö och *all* dess "nåd" är såsom blomstret på marken, och at endast Guds nåd är oförgänglig. Värdt at härvid anföra är Luthers ord (Walch, XX, § 203): "såsom jag ofvan sagt, at allt är och heter ande, andeligt och andens ting, som kommer af den hel. ande, det vare så kroppsligt, utvärtes och synligt det vara må; så är åter kött och köttsligt allt hvad utan ande kommer af köttets naturliga kraft, det vare hur mycket inre och osynligt det vara vil". Men til och med då, när man tilerkänner, icke menniskan i och för sig, utan gudamenniskan Christus Jesus, fullbringandet af en sådan försoning, som den ofvan sagda, kan ännu en stor villfarelse ega rum. Vi mena den, när man tager synden såsom något, som häftar vid menniskans väsen och döden såsom ett nödvändigt ondt och menar, at Christus genom sin fullkomliga rättfärdighet och sin tåligt utståndna död har försont menniskans naturliga väsen med Gud, så nämligen at i och genom Christus hvarje naturlig menniska kan rätt och saligt dö. Så skulle åter "naturens

sanning" vara vunnen och intet annat menas, när Christus säger sig född at vitna med sanningen, och det är liksom skulle anden borttänkas, emedan han icke nämnes och i det sammanhanget icke kunde nämnas. Synden blifver blott upfattad såsom den naturliga negationen, icke såsom den onaturliga oppositionen, och döden blott såsom en allmännödvändig genomgångspunkt, icke såsom särskildt välförtjent straff. Efter denna teori blir det likgiltigt, om Christus dött på korset en smädefull, eller på sjuklägret en naturlig död; nog af, han har såsom gudamenniskan aflagt det individuella höljet, för at gå til Fadren, och den, som nu upptager i sig Christi ande, kan göra honom det efter; ty med de evangeliska fraserna vidhåller man at röra sig, fastän man förvandlat nådens evangelium til en köttsligt tom fraseologi. Så förblifver denna theori i grunden intet vidare, än den speculativa synthesen af den mystiska pantheismen och pelagianska deismen och sväfvar af och an i töcken mellan de båda extremerna. Denna åsigt löper på intet annat ut, än på den immanenta processen af en absolut prädestination, den der åter intet annat är, än en sublimerad naturprocess. Saken är och blifver, at man lika mycket sträfvar derhän at få allt til at vara så naturligt som möjligt, som at undkomma det för kött och blod besvärliga nådesbegreppet i dess bibliska fulltonighet. Huru högt man utan den chr. försoningens fulla erkännande och den i tron fattade nådens ledning, d. ä. utan den andens ledning, som "prisar Christus" och nåden i honom allena, än stiger, så sjunker man dock tilbaka til den rena naturgrunden. Menniskan kan erkänna denna nåd och den sannings ord, som derom förkunnas, men söka den blott med sin egen andes ledning, då formeln nåd och sanning blifver såsom i sina delar så i sin helhet en abstraction och, likasom formeln ande och sanning, sjunker ned til formalism. Ty floden kan dock icke stiga högre än dess källa, och när sanningen abstraheras från nåden och blottas på det innehåll, hvilket endast den hel. anden, som gifvit det, kan förklara, så återstår endast "formen til det som vetandes och rätt är i lagen", så väl som i evangelium.

Men när menniskan lösgjort sig från den absolute eller helige Andens makt, i det hon undandrager sig hans nådeverkan, så återstår med sagda form endast naturen, och icke naturens sanning, den hon öfvergifvit med detsamma hon bortkommit från lifvet i den uppenbarade religionen, i och genom hvilken Anden verkar, utan naturen såsom ett med köttet, men icke köttet i dess ädla, d. ä. genom Christi incarnation adlade, betydelse, utan i betydelsen af köttsligt sinne, som är en fiendskap mot Gud. Ty den naturliga menniskan, hvilket

icke för ofta kan inskärpas, redan såsom psykisk, blott själisk, rent af sarkisk, förnimmer intet af det Guds ande tilhörer, alraminst det honom tillhörer såsom den ej mindre förödmjukande, än uphöjande *nådens* ande. Då hon i en falsk köttets rehabilitation (ty det gifves ock en sann sådan) icke vill vara Anden undergifven til korsfästande af köttet med dess lustar och begärelser, så kan hon icke vara andens lag underdånig, som lif gifver i Christo Jesu. De sanningsmomenter, vare sig af den uppenbarade eller den s. k. naturliga religionen, hvilka hon ännu omfattar och bekänner, blifva blott såsom membra disiecta, hvilka icke kunna bringas til den enhet i medvetandet, som blott den sig förödmjukande tron på nåden i Christo gifver, den tro, som utan anden och hans verk är otänkbar, utan är med dem hennes medvetande, såsom hennes vetande, reduceradt til en blott och bart naturalistisk upfattning i grunden. Detta säger med andra ord, at det är rationalistiskt, såvida förnuftet ock är natur. Nämligen, enligt hvad redan är vordet erinradt, såsom natur har förnuftet först sin nödvändighet och sedan såsom ande sin frihet. Det är detta t. ex. Schleiermacher tydligtvis menar, när han säger (Syst. d. Sittenl. s. 26.): "det sedligas begrepp är väsentligen begreppet af ihvartannatvarandet af natur och förnuft och det senare såsom af producten af ett förnuftets handlande (inverkande) på naturen (eines Handelns der Vernunft auf die Natur)". Tydligt, säge vi, är här, at Schl. blott sätter en skilnad mellan förnuft, såsom det vetande, och natur, såsom det vetna. Förnuftet "handlar" (utöfvar sin verksamhet) på naturen af inre nödvändig drift, för at alltså utveckla sin egen naturs rikedom, såvida denna i kraft af sin andeart beherskar den andra såsom oandelig, eller såvida anden i förnuftet i kraft af sin natur tjenar til at utföra det godas idé. Detta har full giltighet på det rent sedligas område och på det Schl. kallar ἦθος. Men på det rent andeliga är förnuftet destomer inskränkt, hvilket icke hindrar at det i sin inskränkning uphäfver sig til domare öfver de ting, som ligga utom dess egentliga begreppssfär. Här måste en annan ande, än den i förnuftet immanenta, vara verksam. Här nämligen måste skilnaden vara så stor, som mellan naturgåfvan och nådegåfvan, huru mycket de än sammanfalla i charismens begrepp. Här har det eljest lätt misförstådda ordet sin sanning: "naturen skall af nåden stödd, sig för allt godt bemöda". Der åter naturgåfvan ej får uphöjas, omsättas och förklaras til nådegåfva, såsom i charismen sker, der är äfven det bäst begåfvade subject utan nådens ande, och utan denna förer hvad menniskan för öfrigt känner och eger af sanning ej utöfver naturalismens ståndpunkt. Vi drista säga ut ordet och ej låta det stanna vid den

naturliga religionens ståndpunkt, ty denna är berättigad, der, såsom i hedendomen, icke nådens ande är med det uppenbarade ordets sanning verksam. Annorlunda är förhållandet med dem, som rönt denna verksamhet alltid i någon mån, såsom alla i christenheten, men "medlat" undan den; ty med dem blir det så ställdt, som med ett vildt träd, at det, en gång förädladt, kan bära ädel frukt, men åter utflyttadt i vildmarken, blir ännu sämre, än det var före förädlingen. Och fastän man inlagt en ädlare betydelse i naturalismen, än den filosofiska, som sätter den ungefär liktydig med materialismus, så är denna den yttersta consequens, hvartil åberopandet på natur, förnuft, sanning under sjelfförvållad frånvaro af nådens ande kan föra och verkligen förer.

2. **Erkännandet af biblisk sanning utan uppenbarelsens ande förer til dogmatism.**

Med denna öfverskrift är erinradt, at biblisk sanning är den i eminent mening s. k. uppenbarade sanningen eller uppenbarelsen κατ' ἐξοχήν och alltså i den måtton skild från naturens. Naturen och bibeln hafva alltså det gemensamma, at de båda äro Guds uppenbarelser, men det skiljaktiga, at endast den senare är Guds frälsningsuppenbarelse, "sanning til gudaktighet". Förhållandet mellan båda kan ock uttryckas så, at Biblens förkunnelse bekräftar naturens, fullkomnar dess ljus och möjliggör dess innehåll, så at det kan bringas til enhet i medvetandet af den högre uppenbarelsen. Derföre är ock i det föregående visadt, at utan den nådens ande, som är bibelordets lifsflägt, måste den, som söker fatta naturens sanning, stanna i naturalism och ej komma derutöfver, hvartil vi nu lägge det, at han ej heller kan komma utöfver den dualism, hvilken, hälst om den menas stödja sig på naturvetenskapliga grunder, man vil statuera mellan den allmänna uppenbarelsen i naturen, inclusive förnuftet, och den särskilda i de hel. Skrifterna. Om vi med Jean Paul säga, at naturen är en opunkterad Bibel, så vore dermed sagdt, dels at naturens för alla upslagna bok i så många hufvudsakliga delar, som det inom dess lägre uppenbarelsesfer är möjligt, öfverensstämmer med den högre i Skriften, dels at i just dessa delar den ej är eller kan vara fullt fattlig, nämligen såsom en Guds uppenbarelse, utan tilkomsten och belysningen af den uppenbarelse, som i Skriften innefattas, dels slutligen at naturvetenskapen icke kan i det som rörer vare sig öfverensstämmelse eller strid mellan de båda uppenbarelseformerna säga sitt sista ord utan under vilkor af ett lika djupt inträngande i den ena af dem som i den andra. Men detsamma gäller i lika eller omvänd måtto för tros-

mannen, med andra ord för den orthodoxe, för den som i bibeln ser och har den rätta saliggörande läran, at han icke förbiser, miskänner eller rent af förnekar den naturliga uppenbarelsens värde och dess stora sammanhang med den i Skriften gifna, utan fastmer erkänner den för hvad den är, en förgård til bibelns helgedom, lika visst som biblen är detta, den helgedom, ur och genom hvilken man föres in i det allra heligaste. Punctum saliens härvid, d. v. s. vid och för det rätta upfattandet af den bibliska sanningen, är den af biblens, den bibliska uppenbarelsens, ande en gång gifna och oaflåtligen meddelade tron, hvarförutan och om denna andesmeddelning på någon punkt afbrytes, orthodoxien förvandlas til en orthodoxism eller dogmatism, hvars karaktär kan sägas bestå deri at den punkterar biblen efter andras auctoritet eller eget godtycke på sitt sätt, likasom heterodoxien på sitt. Detta sker, för at utgå från den til ämnets belysning redan använda upställningen, antingen så at en åtskilnad mellan sanningen och anden sättes, som nedtrycker sanningen til ett caput mortuum, eller en vexelverkan, som består i förvexling, eller ändtligen en enhet, som antager karaktären af ett enahanda, löpande ut på bibliolatri.

På den först nämnda ståndpunkten lägges eftertrycket så starkt på sanningen, at det på anden småningom absorberas och försvinner. Häraf måste följa, at sanningsbegreppet blott blifver en abstraction, och detta sannar sig bäst derigenom at det, såsom bekant, är den abstracta supernaturalismens ståndpunkt, som, från en annan sida sedt, är detsamma som superrationalismens. Ty huru högt dessa denominationer klinga och huru sköna de äro i sig sjelfva, så äro de dock beteckningar för en andelös uppfattning af den bibliska sanningen, så vidt fråga är om anden i sann och full biblisk mening. Biblen är för dem väl en helig skrift, men icke *den* heliga Skrift, likasom anden en helig men icke *den* helige ande, af hvilken Skriften är så väl i sina delar som i sin helhet, ingifven. Biblen såsom den chr. religionssanningens källa är nämligen för dem mindre en inre än en yttre auctoritet, som det måste blifva, då icke den hel. andes fulla auctorskap af skriftordet erkännes. Gå de än icke så långt som den romerska doctrinen i uttalandet, så äro de dock med den ett i grunden och upfattningen, då för samma doctrin skriftauctoriteten behöfver kyrkans auctorisation. Härmed sammanhänger en annan den romerska kyrkans vilfarelse, at hon, såsom Möhler uttrycker det, är "den objectiv vordna christeliga religionen, dess lefvande framställning", enligt hvilken upfattning åtskilnaden mellan religion och kyrka uphäfves, och genom hvilken

det låter förklara sig, at den som har utvärtes del i henne också har all andel i religionen och at denna andel frånkännes den, som icke utvärtes tilhör hennes geografiskt afslutna samfund. Hon uphäfver sig dymedelst til en herskande medlarinna mellan anden och sanningen och sätter sig i andens ställe, i det hon sålunda vil afgöra hvad som skall tros, utan hufvudsakligt afseende derpå om det öfverensstämmer med eller strider emot Skriftens oförtydbara ord. Icke underligt, då hon i stöd af ofvan anförda grundsats, at hon sjelf är menniskornas reala gemenskap med Gud, gör sig til en förmedlarinna med Gud, hvarigenom Christus såsom den ende Medlaren skymmes, ja, skjutes undan, hvarmed ock noga sammanhänger den spekulativa vilfarelsen, at kyrkan är Christi fortfarande menniskoblifvande. Ty deraf härrör det förmätna anspråket, at hennes utsagor skola gälla för gudomlig uppenbarelse och at hon genom det oblodiga offret i messan fortfarande åvägabringar menniskans försoning med Gud. Så säger ock Möhler: "kyrkans auctoritet förmedlar allt — märk allt — hvad i religionen beror på auctoritet och är auctoritet, d. ä. den christliga religionen sjelf, så at Christus sjelf blott så til vida förblifver auktoriteten, som kyrkan för oss är auctoriteten". Det är tämligen otvetydigt detsamma, som i ps. 73 säges, at det de säga, skall vara sagdt af himmelen för det at det är sagdt ex cathedra Petri (ej blott i Rom). Bevis redan nog, at ett andelöst förfarande med och bestämmande af sanningsbegreppet förer, om än på olika vägar, til dogmatism såsom ett gemensamt mål, enär och så snart dogmat ej skall enkelt begrundas ur den bibliska sanningen, utan, så at säga dubbelt *göras* och i menskligt sidointresse eller efter förutfattade meningar tilspitsas. Bevisen kunde mångfaldigt ökas redan ur den åtskilnads synpunkt, om hvilken först är fråga, men vi vilja blott tilfoga några mera betydande exempel. Ett sådant är, då man håller biblen och Guds ord för tväggehanda och sålunda stegrar åtskilnaden dem emellan til en formlig åtskilnad ofta uttryckt dermed at man säger, det biblen icke *är* men *innehåller* Guds ord, samt menar sig, så vidt det icke blott skall innebära ett tomt spelande med ord, dermed beteckna en väsentlig motsats i biblen sjelf och vil så skilja Guds sanning helt från skriftens uttryck, så at först bakom det senare vore den förra at finna och genom en dialektisk process utröna. Så sätter Marheineke (Dogm. § 581) i fråga: "hörde Guds ord i Biblen så väsentligt med till religionens väsen, som Guds ord sjelft, så hade Christus ock måst stifta biblen, eljest hade han lemnat religionens stiftelse ofulländad". Dervid förbises, at Christus så väl stiftat biblen, om han än ej sjelf skrifvit ett enda ord, som han stiftat kyrkan, om han

än icke inrättat henne i det enskilta; ty han har ju stiftat den christliga religionen, hvilken är bådaderas grund, i det han sjelf är sanningen och sändt sanningens ande, i och genom hvilken bådaderas stiftande är verkstäldt. Ungefär detsamma, som ligger i nu anförda invändning, ligger äfven i Schleiermachers (Gl. 2, s. 356.), då han vil, at "tilbörlig försigtighet användes, på det at det icke må synas, som skulle en lära derför höra til christendomen, emedan hon är innehållen i Skriften, då hon dock blott derför är innehållen i Skriften, emedan hon hörer til christendomen". Huru "försigtigt" han här vil anses hafva uttryckt sig, så måste det dock synas, som det är, at, om en den christeliga religionssanningens lära verkligen en gång förefinnes i biblen, så måste hon ock höra til christendomen just *emedan* hon i biblen förefinnes. Til de slag af åtskilnad, som icke äro bättre än de, vi nu critiskt betraktat, hörer slutligen den, at man velat statuera ända til en söndringsprocess mellan vare sig enskilta bibelböcker eller G. och N. T:t öfverhufvud, hvarigenom biblens enhet och på samma gång enheten mellan anda och sanning helt och hållet miskännes. Samme Schleiermacher, som gjort det senare, har dock sjelf märkt sanningen, om han ock synts förkasta den, när han säger: "at man nämligen måste först genomarbeta det g. testamentet, för at hinna på riktig väg til det nya". Ty i grunden måste hvarje enskilt gå samma väg, som hela menskligheten blifvit förd, och om han också genom dess fortskridande i utbildning drages med, så måste han dock ännu för sig i anden tilrygga lägga den, så at säga, öfversprungna sträckan, för at i sanning kunna intaga sin högre ståndpunkt; hans religions genesis är blott den individuella reproductionen af den allmänna genesis. Så kan man blott genom det g. test:ts sanning komma til det nyas, och när den hel. ande leder honom in i all sanning eller hela sanningen (εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν), så hvarken sker det eller kan det ske utan at han visar, huru, at vi må nyttja Augustini bekanta uttryck, N. T. in vetere latet och V. T. in novo patet. Och hvad de enskilta böckerna i Skriften vidkommer, så är det icke svårt at visa, huru de alla och hvar för sig, oaktadt alla individuella olikheter, innehålla momenter af den sig objectiverande religionssanningen, som väsendtligen complettera hvarandra. Jfr Ebr. 1, 1. och dess πολυμερῶς gentemot den i Sonen uppenbarade fullheten af anden och sanningen. Deri ligger nyckeln til Biblens gudomliga methodik, enligt hvilken den absoluta religionssanningen genetiskt utvecklar sig efter alla sina momenter och hvilken väsendtligen åtskiljer biblen från alla s. k. heliga skrifter i andra religionssamfund, än det

christna. Utan ledning af den, d. v. s. utan den ledning af anden, vi nyss nämnt, kommer ingen til annat sanningsbegrepp, än det abstracta, som karaktäriserar dogmatismen, så verkligt andelös, som förment sanningsfull. Utan denna ledning kan man hålla högt på biblens sanning, men såsom araben håller på sin koran, hvilken, utblottad på sagda methodik, gäller såsom fallen från himmelen, men är ock fallen från sanningen, huru mycket det än är just denna han anser sig hålla uppå. Man kan hålla på den så strängt, at man håller hvarje afvikelse derifrån såsom, hvad den ock är, kätteri och dock sjelf vara i verklig biblisk mening andelös. Man kan på den abstracta sanningens ståndpunkt, hvilken en hvar intager, som icke personligt är genomträngd af sanningens ande, t. o. m. hinna så långt i dogmatiserande virtuositet, at man skulle kanske med en Dr. Tamponet åtaga sig at upvisa lika många kätterier i F. W., så snart man begärde det, som der äro bönepunkter, och alltså ådagalägga, hurusom med den falska åtskilnad, vi berört, sättes möjligheten af de bjertaste motsatser och — motsägelser. Der den lefvande görande anden fattas, måste sanningen, eller de sanningsmomenter man sammanslagit til ett quasihelt, blifva ett caput mortuum, huru hufvudsaklig denna ock erkännes vara. Detta skall ock visa sig, när frågan dernäst flyttas in på området af de båda hufvudfactorernas vexelverken och så snart den ena af dem, och här är det nu fråga om anden, blifver, lindrigast sagdt, förbisedd, intrasslas i förvexlingar. Såsom hufvudarter visa sig: a) en träldomsaktig förvexling af bokstaf och ande, b) en traditionell af sanning och lögn, och c) en repristinatorisk af sjelfva formeln ande och sanning.

Den först nämnda motsatsen är den skarpaste, som kan framhållas, likasom den ock skarpast af apostelen Paulus framhålles. Det är först en åtskilnadsenhet såsom af sanning och ande, såvida bokstafven är sanningens folie och γράμμα kan vi vocis vara ett uttryck för skriften; men det är derhos, så snart denna vexelverkan uphör och med detsamma en förvexling af bokstaf och ande inträder, såsom vore den senare absolut bunden vid och ginge rätt och slätt up uti den förra, motsatsen af död och lif: "bokstafven dödar och anden gör lefvande". Den absoluta religionens väsen och sanning förvandlas til ett bokstafsväsende och blir allt annat, än det skulle vara, ett frihetsväsende, det blir ett träldomstilstånd. "Der Herrens ande är, der är frihet"; alltså der Herrens ande icke är, der återstår bokstafven med träldom och tvång, och blir det ännu fråga om ande, så är det "träldomens ande åter til räddhåga", under det fåfänga bemödandet at af bokstafven bilda en lag eller ett

dogma, som kunde lefvande göra; (hvarvid må einras, at på de fyra ställen i N. T. der ordet *δόγμα* förekommer, betyder det ett yttre lagiskt och politiskt påbud). Genom förvexlingen öfvergår alltså det til bokstafven knutna sanningsbegreppet til en dogmatism, til ett dogma af träldomsart, til ett menskligt påbud; ty der andens personlighet kränkes, som sker der den sänkes i objectiverade abstractioner, der kränkes friheten, och der friheten kränkes, der kränkes sanningens väsen. Väl gifves det en "frihetens fullkomliga *lag*", men denna har intet at skaffa med bokstafven såsom sådan, emedan den är identisk med evangelium, och åberopas denna lag, sedan och medan anden är borta, så sker det på grund af förvexling mellan lag och evangelium, en förvexling som gör lagen til evangelium och evangeliet till lag: nomism eller antinomism. Såsom närbeslägtad med denna förvexling anmärke vi här den så at säga logiska (eller ologiska), til hvilken Marheineke gör sig skyldig, då han (Dogm. § 580) säger: "vore Biblen i och för sig ett med Guds ord, som innehålles deri, så vore den gud: ty Guds ord är icke åtskildt från Gud"; ty här har han på ett oväntadt sätt förvexlat det substantiella Logos, Joh. 1., och det verbala *ὁ λόγος τοῦ θεοῦ*, Guds ord, eller *ῥῆμα τ. θεοῦ* med hvarandra, och det har väl aldrig fallit någon in at anse det förra, Logos, identiskt med Biblen, lika litet som at identificera det kött, Logos vardt, och det succus et sanguis, Guds ord måste blifva i oss genom andens verksamhet. Detta är åtminstone ej traditionelt. Desto mer gäller det om förvexlingen mellan Guds ord i biblen och den menskliga tradition, som gör anspråk på at vara ett likberättigadt Guds ord utom eller jämte Biblen. Det är den storslagna romerska förvexlingen mellan den absoluta objectiva traditionen, som Biblen är, och den endast relativa, subjectiva, hvars tilvaro hvarken kan eller skall förnekas til sitt stora värde och dignitet, så snart den vil erkännas blott för hvad den är; ty detta vore at förneka Andens tilvaro och oaflåtliga verksamhet i kyrkan. Men ett är at förneka andens verksamma tilvaro i kyrkan under alla tider och annat at förneka den menskliga traditionens objectivitet med dess anspråk på at vara gudomligt likstäld med Biblens. Ställer kyrkan sin egen tradition lika med biblen, så beror detta på redan omberörda vilsefarande förvexling af kyrka med religion och bevisar, at kyrkan har förgätit, huru för den vidlådande menskliga ofullkomligheten skull den mundtliga öfverlemningen saknar den tilförlitlighet, hvilken Skriften besitter. Här båtar invändningen föga, at ju under gudomlig ledning äfven den muntliga traditionen kunde bibehållas ren, och föga den at med Irenæus fråga, "hvartil vi väl skulle haft at hålla oss, derest

apostlarne intet skrifvit": ty den förfaller för det factum, at de hafva skrifvit, ej mindre än för det, at traditionen i många, och det väsendtliga, delar visat sig vara falsk, ogrundad, allt annat än vitnande om den hel. andes ledning och bestyrande. Förhastad vore ock den slutledningen, at, emedan dock en tradition är af nöden för at bringa Skriftens tradition i rörelse til gemenskap och delaktighet i sanningen, Skriftens tradition derföre vore beroende af kyrkans; ty man förgåte dervid, at kyrkans tradition blott är en subjectiv reflex af den absoluta, hvilken i biblen har objectivt fixerat sig, så at hon genom Skriften först kan och skall bevisa sig såsom den sanna traditionen. Ja, när vi känne så mången lära t. o. m. af samfundsvådlig beskaffenhet, åt hvilken den romerska traditionen gifvit normativt anseende, när vi nämna exempelvis de sist proclamerade dogmerna om den obefläckade aflelsen och påfvens infallibilitet, så behöfve vi ej mera, för at styrka, det vi ej sagt för mycket, at vi här hafva för ögonen en massa af förvexling mellan sanning och lögn. Ty en del af de blott traditionella eller ock delvis traditionelt tingerade dogmer, på hvilka den kyrkan stöder sig, må hafva än så mycket sken af sanning för sig, så kunna de icke frigöras från inflytelsen, låt vara ock blott delvis, af lögnens och villans ande. Sjelfva kyrkobegreppet blir en sådan dogm, i hvilka de öfriga tömma sitt utflöde af lögn och sanning blandade om hvarandra och sätter dessutom en, för at nyttja ett redan användt prädicat, storslagen particularismus i kyrkan, hvilken hennes ande, äfven med erkännande af det mått af helig ande, som, för det i henne befintliga måttet af sanning skull, eger rum, hvarken kan eller vil öfvervinna, om hon icke skall blifva ett hus söndradt mot sig sjelft. Det ligger ej blott Dicht utan ock Wahrheit i det Talmud förebär om en flöjt af rör i templet från Moses dagar, från hvilken, då den på en konungs bud öfverdrogs med guld, den ljufva tonen försvann. Öfverdragen med traditionens bladguld, förlorar sanningens rena malm sin klara klang, om än icke sin fulla tillvaro. "Halfva sanningar äro ofta de största af alla lögner", säger Farrar. De åter, som hafva ett varmt hjerta för sanningen men förneka den relativa traditionen all betydelse, förfalla lätt i en repristinatorisk förvexling af sjelfva formeln ande och sanning, nämligen så, at den göres til ett formulär, hvarigenom de båda potenserna i yttre objectiverande allmänlighet göras til vexelbegrepp. Genom at ensidigt lägga vigten på den ena eller andra, hvarmedelst förvexlingen upstår, måste man nödvändigt drifvas til endera af två ytterligheter: antingen at med romkatholikerna tro på en i traditioner och institutioner synlig kyrkas ofelbarhet, och så hafva vi den trångbröstade och

hårdhjertade hierarkien, eller med de reformertas abstract kritiska förståndighet bryta stafven öfver alla historiskt utvecklade kyrkoformer samt göra menighetens tilstånd i apostlatiden til utvärtes ofrånvikelig norm, och så hafva vi en ej mindre trångbröstad och hårdhjertad repristination. Om i den förra eftertrycket lägges på anden och det så, at sanningen kränkes — ty såsom andebegreppet är, så är ock sanningsbegreppet — så lägges det i den senare på sanningen och det så, at anden kränkes, huru mycket denna ytterlighet än primo conspectu synes utgå från spiritualistiskt intresse — ty såsom sanningsbegreppet är, sådan är ock anden. Eftertrycket lägges väl nämligen derpå, at den sannt apostoliska kyrkan är den äkta bibliska, at den apostoliska och bibliska äro identiska, just emedan biblen är apostolatets rena allmängiltiga document; men man förbiser allmängiltigheten af den canon at, såsom Martensen uttrycker det, "såsom moderskyrkans representanter uttrycka apostlarne icke blott en enskilt tids kyrkliga sjelfmedvetande, men äro den christeliga kyrkans representation för alla tider". Man urgerar åter så den apostoliska bibliciteten, at kyrkan skall organiseras på utvärtes sätt efter den bibliska bokstafven, at den i den apostoliska tiden framträdande yttre formen äfven skall vara alla tiders norm, om det skall med kyrkoförfattningen vara rätt beställdt, och så uttränges den bibliske anden, emedan andens frihet kränkes, hvilken, likasom det sköna, trifves i alla former och kan göra dem lefvande, af huru mycken död de synas tilsvidare beherrskade i den empiriska kyrkan. Hon företedde i sanning icke mindre karaktären af synlig empirisk, äfven om man kunde bringa henne til än så mycken utvärtes likhet med den apostoliska, alldenstund det icke står i någon mensklig makt at med yttre organisation jämväl inorganisera den apostoliska anden. Copiera kunde man den apostoliska författningen ända til en förvillande likhet och förete en irvingianism vida bättre, än den historiskt bekanta; men den bästa copia kommer dock icke up emot originalet: en sådan lagtvungen copia af den fria personliga förebilden skulle dock blott blifva en frihetens vrångbild och med detsamma en dogmatistiskt förvrängd bild af den sanning, man på repristinatorisk väg åstundar framställa. Ty det copierade objectiva gör dock formerna til hufvudsaken under namn och värdighet af kyrklig sanning och lägger anden til, men det blir en ande derefter: det blifver utvärtes upställdt, objectivt förestäldt utan personlig sanning, huru mycket det just är den apostoliska sanningen man urgerar, enär icke anden får vara personlighetens princip, såsom den icke kan vara, der menniskorna blott drifvas af operation med former, och drifvas tilbaka til en apostlatidehvarfvets biblici-

tet med öfverspringande af de bibliska vitnesbörd, hvilka anden icke lemnat sig utan i någon tid. Såsom en sådan andelös operation är särskildt at nämna den, som drifves med antagandet af en s. k. successio apostolica eller canonica, på hvars historiska bevisning en kyrkas sanning skulle bero; ty, för at icke nämna, det man lärer blifva denna bevisning skyldig för episcopatets apostoliska delegation, förgätes dervid, at andens verksamhet i kyrkan grundar sig icke på yttre succession, utan på inre susception och at icke det yttre empiriska sammanhanget, utan det närmast inre historiska fortskridandet, utgör kyrkans apostolicitet och dermed äkta biblicitet; då deremot, äfven om man kunde än så mycket bevisa sanningen af sagda succession, man dermed icke kommit en hårsmån närmare "andens och kraftens bevisning".

Den enhet, som skulle upkomma och verkligen upkommer genom obehindrad vexelverkan mellan anda och sanning, öfvergår utan endera alltid til mer eller mindre svår ensidighet, och på betraktelsens närvarande ståndpunkt utan anda til en sådan, som förfaller i allmänhet til bibliolatri, och det särskildt i det den sätter åtskilnads- eller motsättningsenheten til en omedelbar; vidare sätter sig in i exegetiska misgrepp; och slutligen omsätter sig til en dogmatistisk söndring från allt och alla, som icke ställa sig enahanda upfattning til obetingad elterrättelse. — Känd sak är så god, som vitnad, at det hyperorthodoxa nitet, alltid såsom sådan ensidigt, mången gång födt en biblicism, som urartat til bibliolatri och af Skriften verkligen gjorde en afgud, i stället at låta den vara Guds ord ej blott objective såsom allmängiltig trosnorm, utan ock subjective, som, i trons frihet tilegnad, förer til Gud, af hvars ande den har sitt ursprung, til allt, som til lif och gudaktighet tjenar. Der det skett och sker, skedde det tydligtvis på ett andelöst sätt, dock så, at anden qvarhålles eller förhålles i bokstafven och göres utan vidare til ett med den. Det sker, sade vi, först derigenom at motsättningsenheten sättes omedelbar, då motsättningen sjelf mellan gudomligt och menskligt i Skriften skulle qvarhållas i tanken på samma gång som den uphäfves i trosmedvetandet. Om någonsin, gäller det rörande Skriften: *πάντα ἀνϑρώπινα καὶ ϑεῖα*; det är öfverallt och alltigenom en Guds skrift och menniskors skrift. Förbiser man denna åtskilnad, så ett af två, antingen blir den blott en mensklig skrift, må så vara i högsta grad classisk, men dock ställd på samma grad med de s. k. classikerna, eller blott gudomlig, så at de "helige Guds män, som talat" och skrifvit, "förde af den hel. ande", ej varit annat än Guds amanuenser utan allt utrymme för sin fria individualitet. På denna senare ståndpunkt ställa sig nu de, som, at

vi må anföra det mäst slående beviset på omedelbarhetsupfattningen och förvexlingen af det gudomliga och menskliga, togo sjelfva Skriftens bokstäfver och punctationer så at säga för ledmassor af det eviga Logos eller af den hel. ande, en upfattning, den man ej utan grund ansett analog med den romerska transsubstantiationsläran i nattvarden. Också kan då det menskliga så väl i Guds ord öfver hufvud, som Guds ord i sacramentet, upfattas såsom ett opersonligt medel och genomgångsled för det gudomliga, så at det magiska och mystiska framkommer, och med allt abstract erkännande, nämligen abstraheradt från anden, af ordets och sacramentets sanning, upstår jämte bibliolatri öfver hufvud äfven en sacramentolatri, som gör sacramentsbruket til et opus operatum i stället at vara et opus spiritus sancti operantis. At rätt förena det gudomliga med det menskliga, är andens personliga gerning, såsom sådan en gudamensklig, och måste upfattas andelöst äfven när den menskliga sidan förbises. Skriftens ord är det gudomliga ordet; derpå kan icke nog hållas. Men det kan ock hållas, så at säga, öfvernog, såsom då det menskliga utan all åtskilnad och omedelbart går up i det gudomliga. Tron på sanningen artar sig då lätt til öfvertro och kan lika litet vara sann, som verkad af trons ande. At bygga sin tro på utvärtes historiska vitnesbörd, äfven med fasthållande deraf at de äro, hvad de äro, gudomligt ingifna, är andelöst; det är at i öfvertro hålla sig hårdt til det yttre och förgäta det inre. Den historiska tron såsom sådan kan så hålla sig til det gudomliga, men är icke derför sjelf gudomlig; den är blott på samma gång som biblisk äfven bibliolatrisk, snörrätt logisk, och finnes icke sällan äfven hos dem, som icke alls omfatta eller utöfva τὴν λογικὴν λατρείαν (Rom. 12.), d. ä. gudstjensten i anda och sanning. Lika visst det är, at om afgörelsen lägges andelöst på den menskliga sidan, blifver tron en rent subjectiv sak, likgiltigt hvad der tros, eftertrycket lagdt endast på huru det tros, lika visst, at lägges afgörelsen andelöst på den gudomliga sidan, så är det bibliska ordet blindvis ett auctoritetsord, ett uttryckligt dicterande för de omyndiga, hvad eller huru mycket de skola tro, hvarvid tron sjunker ned til en passiv omedelbar antagelse af de genom ett gudomligt maktspråk föreskrifna trossatser, och den så troende själen blir i sig sjelf tom, en tabula rasa, der sanningen väl kan vara nedskrifven, men icke af anden inskrifven. Det blott historiska erkännandet af sanningen har i sjelfva verket föga mer at betyda såsom christendom, än det fordom en hednisk kejsare visade christendomen, i det han uptog Christus bland sina penater; "sann christendom" är det icke. En annan sak är det at den historiska tron är ett nödvändigt substrat för hjertats tro.

I sak måste vi underskrifva R. Nielsens ord (Rel. philos. s. 503.), at "den protestantiske skriftförgudelse är en principiel förnegtelse af personlighedens hellige Aand", reserverande oss blott mot insinuationen at bibliolatrien skulle vara "protestantisk", fastän den inom protestantismen gjort sig gällande såsom den ej kunnat i romkatholicismen, der man i stället har paradosiolatri. Men väl kan det anmärkas, at samma pris, som romkatholiken sätter på sin vulgata med alla dess felaktigheter, sätter mången protestant på sin en gång "sanctionerade" bibelöfversättning, så at den, som är riktigt inne i bibliolatrien, vördar äfven de påtagligaste öfversättningsfelen såsom oantastliga sanningar. En egen art af sådan latri, som må bevisa, huru långt den i andelöshet kan gå, är den en italienare använde, då han svor falskt men ursäktade sig dermed (inför amiral Nelson), at det var på en engelsk bibel.

Fråge vi nu, hvar den mäst gjort sig gällande, så vidhålles svaret: på det exegetiska området, ehvad vi afse den vetenskapliga, homiletiska eller casuistiska exegesen. I den först nämnda möta vi snart sagdt på hvart eller hvartannat biblens blad svårigheter, som måste vetenskapligt öfvervinnas, på det visshet må vinnas om hvarje bibelställes rätta upfattning. Men så möter ock hvarje försök dertil svårigheter från det bibliolatriska hållet, der man ser svårigheterna, men nöjer sig heldre med at se dem oöfvervunna, än besegrade af en nyare critisk pröfning och stadfästelse. Derför ligger ett berättigadt mistroende til grund, så at man icke utan stor försigtighet mottager hvad som erbjudes från ett håll, der sällan den hel. ande får vara med vid de hel. skrifternas tolkning: timeo Danaos et dona ferentes; ty det som blifvit sagdt, at ingen kan tolka rätt Johannis' evangelium utan den som har Johannis ande, gäller om hvarje helig författare. Men är derföre bibliolatrien mera berättigad eller mindre andelös med sitt littera scripta manet, ej blott om biblens egna ord, utan äfven om en tidigare tolkning, som under tidernas lopp fått ett visst burskap och gammaldogmatisk eller gammalkyrklig sanction? Det må vara sant at vetenskapens ande är absolut olikartad med trons, men dermed skall icke vara sagdt, at ju den hel. ande kan taga vetenskapen i sin tjenst, när hon vil deri inträda, och den exegetiska vetenskapen är närmast kallad til detta inträde. Säkert är, så säkert som at vetenskapen har sin bestämda upgift at upfylla, sin utstakade väg at gå, sitt uphöjda mål at eftersträfva, at äfven om hon icke i full och eminent mening gjort sagda inträde, hon dock kan göra stora tjenster, som af tron böra erkännas, uptagas och användas respective insigt i de hel. skrifterna. Men detta låter bibliolatren svårligen säga sig, som, när det

gäller denna insigts vinnande medelbart, har sina utvalda uttolkare at hålla sig til och til hvad de sagdt, äfven om det skulle vara bättre och instructivare sagdt af mången annan, som uteslutes från förtroendet och rådfrågningen. Så har han, t. ex. ingen, han kan tryggare sluta sig til, än Luther, som väl må nämnas instar omnium bland dem, som i anda och sanning tolkat Skriften. Och dock har äfven i hans bibelöfversättning, så upfyld af anden han obestridligen var, influtit månget mistag, liksom til bevis, at äfven den anderikaste tolkares ingifvelser äro något qualitativt annat, än Skriftens egen inspiration. In verba iurare magistri är alltid förhastadt, då man är helt och hållet inne på capitlet om traditionen, och äfven in verba iurare divina kan ske på ett andelöst sätt, huru mycket man än tror sig hafva eller verkligen har sanningen för sig. För at nu beröra något af de tusende fall, i hvilka det, vi sagt, sannar sig, erinre vi om Christi frestelser och särskildt om den, då djäfvulen tog honom med sig på tinnarne af templet. At det skall fattas bokstafligt, har ingen exeget rätt at bestrida, men väl at bestrida en uppfattning i andelös bokstaflighet, som tilerkänner djäfvulen en makt, som honom icke tilkommer. Enligt en sådan bokstaflighet har paradisets orm verkliga fötter och äter verkligen jord, o. s. v. At det har verklighet, är visst, så visst som uppenbarelsens ord är visst, men märk verklighet för anden och i ande upfattad, en annan verklighet, än den i andelös upfattning vindiceras deråt. Huru skulle det eljest gå med den hel. symboliken, i hvilken så många trådar af biblens innehåll äro inväfda? Ja, svarar bibliolatrien, det må gå med den huru det vil, endast icke ett iota af Skriften förtolkas d. v. s. icke annorlunda än en bokstaflig tolkning rude crude medgifver. Alltså äfven der Skriftens andemening skulle komma til korta för rama motsägelser? Såsom då fråga blir om solens up- och nedgång til trots för allt astromiskt ljus och utan afseende på det optiskt poetiska språkbruk, som är Skriften egendomligt. I vår "kyrkobibel" äro flera ord tolkade med "helvete", äfven sådana som icke kunna tydas derhän i detta ords dogmatiska mening. Dit hör väl ej Mt. 5, 22. men icke desto mindre är den gamla öfversättningen så ohållhar som tank- och taktlös. Ett ännu starkare bevis för följden af en andelös exeges är det då man fattar helvetes eld materielt och så bokstafligt som möjligt. Öfver hufvud är bibliolatern, som yrkar at "det är skrifvet" skall gälla ej blott om den gudomliga texten, utan äfven om dess en gång gjorda återgifvande på modersmål, obenägen at fatta biblens bildspråk annorlunda än så, at det skall hafva en bokstaflig motsvarighet i verkligheten, då endast minsta blick i den särskildt s. k. uppen-

barelseboken kunde varna för en slik krass upfattning, med hvilken man blott gifver bibelfienderna i oträngdt mål anledning at smäda. Exegesen vore icke hvad den i sanning är, "utläggning", om i ett uti bilder klädt bibelställe skulle ligga annat än det för ögat primo conspectu är, lika visst som derest man gör sig skyldig til "inläggning" af hvad deri icke förefinnes. Men då bibliolatrien gör sig saker til det ena af dessa misgrepp, så gör hon sig i och dermed saker äfven til det andra. Det griper då jämväl på ett mer eller mindre märkbart sätt in i den "homiletiska exegesen", så vida denna alltid måste vara mer eller mindre beroende af den vetenskapliga. Prädikoämbetet måste väsendtligen utveckla sig ur Skriften och prädikan vara alltigenom ett bibelord. Det vil dock intet annat säga, än at hon måste alltigenom bevara skriftenlighetens karaktär. Men på det en sådan utveckling må vara den sanna, fulla, fria, lefvande, så springer den församlingens verksamhet, som eger rum i prädikan och afficierar predikantens personlighet, icke så utan vidare omständigheter ur skriftsanningen in i prädikoämbetet. Ty då bestode detta icke i något vidare, än i ett reciterande, i ett föreläsande eller föresägande af skriftsatserna, och på det högsta komme då blott en cento, ett flickverk af idel bibelspråk til stånd, då oaktadt all öfverensstämmelse med Skriften ofta den skarpaste motsägelse mot bibelsanningen kunde finna rum, åtminstone mot ideen af en sann och verkelig prädikan. Hon kunde, med andra ord, vara i högsta måtto skriftenlig och ändå i högsta måtto andelös: mycket objectivt *ljus*, men intet subjectivt *lif*, om än mycken lifaktighet. Prädikan kan sålunda vara alltigenom så sann, som biblens bokstaf kan göra henne, men så andetom, som ett konstarbete, hvilket motsvarar krafvet på "naturimitation" men icke på den konstnärsande, som skulle göra arbetet till ett sant konstverk. Strängt taget, skulle den bibliolatriske församlingsmedlemmen intet högre önska, än en sådan yttre trohet mot biblens ord, huru mycket den än blefve en otrohet mot bibelordet; hvartil kommer, at en upläst prädikan, som, ehuru egentligen en contradictio in adjecto, kan vara anderik, i den mån föredragaren är det, dock aldrig kan vara det i så full mening, som ett fritt föredrag, under samma förutsättning. Utan ande åter framlagdt, sätter eller omsättes det til en mekanisk product under det namn af prädikoföredrag, som detsamma icke egentligen tilkommer. Sak samma är det med en homiletisk exeges, som låter prädikan röra sig endast på ett inskränkt område eller urval af bibelsanningar, som med förkärlek höras afhandlade, under det andra icke komma til sin rätt, då prädikan blifver i mer än en mening inskränkt och alltid i någon mening andelös eller ande-

fattig, enär hon icke likmätigt omfattar all den sanning i hvilken den hel. ande vil leda. Man upoffrar då i en icke prisvärd condescendens för det bibliolatriska godtycket åtskilligt af det som skulle offras ej mindre åt hela församlingen, än åt andens hela verksamhet. Mutatis mutandis gör sig detsamma då gällande i hvad vi kallat den casuistiska exegesen. Ty ett sådant sammanhang har obestridligen den allmänna och enskilta själavården, så at denna äfven blifver i samma mån och mått, som den förra, särdeles såsom den ytrar sig i prädikan, inskränkt til vissa älsklingsspråk ur biblen, hvilket icke kan räcka til för besvarandet af alla förekommande samvetsmål. Än värre, om til dem höra sådana, som gifva en falsk tillämpning på ett förevarande casuistiskt fall och hvilkas reciterande kunde vara egnadt at ingjuta skräck, der ett tröstens ord vore påkalladt, eller omvändt. Ett idkeligt eller idelt dogmatiserande, som det med inskränkta exegetiska vuer alltid blir och i samma mån bevisar frånvaro af anden, om med än så mycken tilvaro eller apparat af bibelsanning, är icke mer, snarare mindre, tilbörligt i den casuistiska än den i homiletiska utläggningen, för at icke åter tala om den rent vetenskapliga i hvilken de dock båda skulle hafva sitt ursprungsstöd.

Ju andetomare bibliolatrien är, desto anspråksfullare, och det visar sig aldrig tydligare, än då hon omsätter den enhet, hon tager för sig i anspråk, i en dogmatistisk söndring från allt och alla, som icke ställa sig enahanda upfattning til efterrättelse. At hålla andens enhet med fridens band är ju endast möjligt för den, hvilken har anden, likasom endast en sådan kan rätt fly en kättersk menniska, när hon en gång och annan förmanad är, ty samme ande, som är fridens, bevisar sig ock såsom kärlekens. Deremot är den bibliolatriske färdig med kättarropet vid minsta afvikelse icke just från den bibliska sanningen, men från det han upfattat såsom biblisk sanning, äfven om det skulle bestå i sådana ämnen, om hvilka meningarne måste vara delade, och til och med i sådant, som kan anses höra til adiaphora. Är det för honom sålunda en trosartikel, at skapelsedagarne äro vanliga dagar, så är den en otrogen, som vågar omfatta theorien om skapelseperioder, anledning nog til en korinthisk söndringsprocess. Et sic in ceteris multis. Factiskt är ock, at aldrig någon mera, än den som, hållande sig om blott bibliolatriskt til biblens utsagor, gör med rätt eller orätt anspråk på sann andelighet, varnar i ny och nedan för den falska, äfven om man af hans ord icke kan få rätt fäste på hvari den består eller hvar den skall finnas, denna mäst svåra och kränkande af alla tilvitelser. Nog af, at det är ett slagord i sanningens intresse, men

ett sådant, som genom ett hälst omotiveradt uprepande kan slutligen förlora sin udd, och i hvad som lätt kunde få bismak af studium och ira tror icke den sannt andelige sig böra använda ett repetitio est mater studiorum. Mellertid lägges i dylika fall och älsklingsthemata ett sådant eftertryck på sanningen, äfven om det synes falla på anden, som om det vore gifvet, at med dess formella erkännande den sanna andeligheten vore utan vidare omständigheter förknippad. "Det skulle", säger en författare, "vara sorgligt, om vi misbrukat den hel. skrift genom at göra den til en ordbok med öknamn öfver våra fiender eller på dem, som icke tänka nagelrätt lika med oss", och den har icke full rätt at skria mot methodismus, som sjelf vil hafva anden och sanningen bunden vid en viss af honom godkänd method, vore ock denna i sig sjelf en af de bästa. Utan tvifvel är det ett skönt vitnesbörd, som sades om R. Baxter, at det stridssätt, han förde, var icke så mycket mot sektväsende och vantro, fastän äfven detta, som mot synd och otro.

3. Confessionell sanning utan trons ande förer til confessionalism, symbolisk til symbolicismus.

Vi sätta båda uttrycken til hvarandra, det senare liksom epexegetiskt, för at strax angifva hvad vi förstå med confessionell, näml. i bestämd symbol fixerad bekännelse. At känna den bibliska sanningen och bekänna den, at känna Christus och bekänna hans namn, hör så väsendtligt tilsamman, som det föregående til det efterföljande i en organisk ordningsföljd. Men de kunna ock tänkas så åtskilda, som de måste blifva utan anden. Är kunskapen en troskunskap, så måste bekännelsen vara en trosbekännelse, och för det ena som för det andra förutsättes trons ande. Denna förutsättning måste således äfven göras vid frågan om den specifikt s. k. trosbekännelsen, confessionen. Faller denna förutsättning bort, såsom det beror på den i det subjectiva trosbegreppet innehållna friheten at låta den falla, så hemfaller subjectet åt confessionalism och upgår dess om än så objectiva tros innehåll i symbolicistiska former. Ju närmare bekännelsetrons innehåll är bibeltrons, desto snarare fatta vi bevisningen ur samma synpunkter, som förut, hvadan först en åtskilnad mellan ande och sanning sättes, som nedtrycker den förra til ett tvångsbegrepp, vidare en vexelverkan, som öfvergår i förvexling, och slutligen en enhet, som antager karaktären af symbololatri.

Kyrkans bekännelse är visserligen ett tvång, men ett inre, framgången, som den är, ur en tvingande nödvändighet för henne at organisera sig i sin

sanning gentemot den verld inom henne, för hvilken den hel. Skrifts utsagor fått en sväfvande karaktär och derföre behöft så förtydligas och til sin normerande betydelse så fixeras, som det i en specifik confession kan ske och så, som måste ske genom den i kyrkan verksamme anden. Bortses nu ifrån sist nämnda grund, d. v. s. från andens verksamhet i confessionen på en tid af den för kyrkan mäst kritiskt afgörande beskaffenhet, så förvandlas det inre tvånget til ett yttre, och det så, at antingen blir confessionen ett hinder, som bör falla, eller ett, som bör stå med all en antagen lags förbindande kraft. Til det förra betraktelsesättet komma vi längre fram; med det senare hafve vi här at skaffa. Låt vara, at confessionen skall betraktas under synpunkten af lag, hvilken dock icke är den ursprungliga, så är det äfven med denna lag så, at den icke är satt eller egentl. icke ligger (*οὐ κεῖται*) såsom ett hinder för de rättfärdiga, som älska den, och är god när den rätteligen brukas (*νομίμως*). Men så brukas den icke heller af dem, hvilka betrakta honom såsom ett yttre välbehöfligt tvång, confessionen såsom en välbehöflig tvångsåtgärd icke för dem sjelfva, då de icke älska eller kunna älska den, men desto mer mot secter och andra, dem de räkna för de "oandeliga", för eller mot hvilka den är "satt". Så kunna äfven de, som äro "köttsliga, icke hafvande anden", änskönt de undantaga sig från talet om groft "oandeliga", högt prisa och fast hålla på sin confession såsom "besvuren sanning"; men at det, de kalla confessionalitet, icke är annat än confessionalism, säger sig sjelft och säger sig än mera, när man granskar vexelförhållandet mellan ande och sanning.

Har man redan förvexlat bekännelsebegreppet derhän, at deraf blir ett tvångsbegrepp, så kan man icke heller erkänna vexelverkan mellan den sanning, som i Bekännelsen uttalas, och den ande, som deri ej blott varit ifrån början, såsom man tiläfventyrs icke förnekar, utan fortfarande är verksam, hvilket man faktiskt, om än icke theoretiskt, förnekar desto mer. Men det stannar icke vid sagda förvexling, nämligen af confessionens sanning och af dess ande, hvars begrepp då endast sammanfaller med det yttre sanningsordet, utan öfvergår til andra, ja, denna äfven motsatta, förvexlingar. Ty såsom kroppen utan ande är död, så är tron utan gerningar, d. ä. såsom sanningen, resp. trosbekännelsesanningen, utan trons ande blifver liflös och ej medgifver någon vidare vexelverkan, än den hon en gång haft, så i samma mån denna trädt tilbaka, träder förvexlingen fram, och det först mellan subjectiv och objectiv trosbekännelse, vidare mellan trossanning och troslära, och slutligen mellan bådaderas antecedens och consequens ända til inversion. Bekännelsen är vexel-

begrepp med vitnesbörd. Genom at lägga rätt eftertryck på vitnesbörd och bekännelse lägga vi just frihetens eftertryck på det personliga, och göre vi detta, så lägges det på anden, trons ande. Borttages detta eftertryck, för at läggas uteslutande och abstract på trosbekännelsens sanning, så inträder förvexlingen. Och i först nämnda hänseende så, at til Christi bekännelse, som icke kan aflöpa utan lidande i och för sanningen, anses icke höra mer än ett yttre antagande af den yttre trosbekännelsens sanning, hvilket väl låter sig göra utan lidande och försakelse, ja, med raka motsatsen af detta bekännelse- och vitnesbördsvilkor, liksom vore detta, hvars nödvändighet så ofta och eftertryckligt framhålles i den hel. Skrift, rent af uphäfdt genom bekännelseskrifterna. Såsom nu detta är förvexling såsom af objectivt och subjectivt, så ock af lära och lif, i stället för en ständig vexelverkan dem emellan, som i sann tro eger rum, så sammanhänger dermed förvexlingen af tros*sanning* och tros*lära*, så at det antingen förbises, huru den förra är afgjord och gifven genom Guds ord, men kännedomen derom, "sanningens kunskap", måste vara inbegripen i ständig tilväxt, derest den icke skall varda död; at äfven kyrkans dogma icke blir genom Bekännelsen hämmadt i sin fria utbildning, då det uti densamma blott har sitt innehåll i omedelbar gestalt och dymedelst just genom densamma är tryggadt i sitt eget fria område; eller, å andra sidan och i motsatt rigtning, huru det motsäger bekännelsens begrepp, at det utföres i särskilda dogmatiska bestämningar. Nog af, at, såsom Marheineke säger, "på det kyrkan måtte existera i verklig lifskraftig gestalt och expandera sig, måste en trosbekännelse vara densammas andeliga fundament och dogmatiska princip" (Entw. § 164). Gör man Bekännelsen til något annat, så är faran för en annan förvexling nära, nämligen för den af gudomlig och mensklig autoritet, af det falska i katholicismen, som gör den gudomliga fullmakten, hvilken är grunden til Bekännelsens autoritet, gällande såsom en objectiv supranaturalistisk juridisk autorisation, och den evangeliska protestantismens sanning, at han vid sin Bekännelse blott stöder sig på den gudomliga sanningens absoluta kraft och derföre lär at upfatta sagda fullmakt såsom den hel. andes sanskyldiga fulla subobjectiva makt. Utrymmet medgifver blott at i förbigående påpeka den egendomliga förvexling af Vollmacht der Kirche och Kirchengewalt, som finnes hos sjelfva Stahl s. 78 ff. och just är en förvexling af det gudomliga och menskliga i bekännelsebegreppet. Likaså blott i förbigående den förvexling af ande och sanning, som särskildt röjt sig i striden om det apostoliska symbolets historiska upkomst, dess trogna bevarande i alla dess minsta delar,

o. s. v. en förvexling ej olik den, vi bemärkt i striden om de hebräiska vocalpunkterna, liksom gällde det en salighetssak och liksom rörde sig anden i punktualiteter. Ty hvarför äro dylika strider andelösa, utan derför at man förbiser principen? Principen är icke egentligen en trosbekännelse, men bär trosbekännelsen och har i den sitt (om vi bortse från Concordieformeln) korta, träffande uttryck. Men här kan ock en sådan principförvexling ega rum, at en hel omkastning sker, en inversion, hvarigenom antecedens göres til consequens och vice versa, d. ä. at det yttre symbolet vinner prioritet framför sjelfva skriftens sanningsord och göres til trossanningens hufvudkälla, så at icke Bekännelsen skall tolkas efter Skriften, utan tvärtom Skriften efter symbolet. Detta är ej fallet blott i den romerska kyrkan, utan har ofta varit det i den lutherska. Denna förvexling bildar då confessionalismens höjdpunkt, i det at Skrift och symbol behandlas såsom nottecken, hvilkas hufvuden kunna vändas up och ned allt efter omständigheterna, tils ändtligen confessionstecknets (symbolets) hufvud sättes högst.

Sådan motsättningen är, sådan är ock enheten; en andelös motsättning medför en andelös enhet, och den sanningsenhet, man confessionelt på nu betraktade vägar tror sig finna, karakteriserar sig såsom andelös symbololatri. De momenter, som ofvan gjorde sig gällande i bibliolatrien, blifva mut. mutandis här ännu påtagligare, och påtagligare dermed af den objectivismus, som der gjorde sig gällande. Bekännelseenheten blifver, hvad den är egnad at blifva, rätt fattad, d. v. s. i anden, ej blott en lära utan ock en lifsenhet, då lifsenheten af subjectivt och objectivt är i reflexionens språk just principenheten. Trosprincipet är det afgörande, såsom den enhet af ande och sanning, i hvilken alla de kyrkans sanning förmedlande momenterna sammanträffa och från hvilken alla åter förmedla sig med hvarandra. Huru det då går när förmedlingen försiggår utan ande, är redan endels sagdt men behöfver vid fråga om bekännelseenhetens olika upfattning yttermera sägas. Så, blir då svaret, at förmedlingens dialektik afbrytes, dess vigtigaste momenter öfverspringas, en lucka upstår i begreppet, och ett tvärt språng göres in i omedelbarhetens kategori. Hvad detta innebär, kan knapt oförtydbarare uttryckas, än med anförande af Löhes ord, äfven om det skulle tiläfventyrs vara bättre ment än sagdt: "Våra fäder hafva för oss stridt. Nu är det ro. Vi äro färdiga med hvarandra. Vi kunna endrägtigt (einmüthig) draga framåt". Så, som denne "stränge lutheran" här utlåter sig, kunna väl äfven de romkatholske säga: Vi besitta den fullkomligt rätta kyrkoläran, de gamle kyrkofäderna hafva utkämpat dess

strider för oss, o. s. v. Men ett evangeliskt protestantiskt ord kunne vi ej kalla det; det erfordras visserligen mera än så, för at växa in i den rätta trosbekännelsen och hvarken ringa akta fädernas dyra arf, "det lutherska arfvet", eller ock begrafva det i säkerhet eller lägga det in i traditionens skrin, för at blott tära derpå och nära oss "i ro" deraf. Det är sant, at den lutherska confessionen consequent, emedan i hennes evangelismus katholicitetens moment hade en öfvervägande betydelse, företrädesvis framställer den ena evangeliska kyrkan efter dess centrala eller enhetliga karaktär; men dervid framhåller hon såsom sitt palladium en evangelisk samvetsfrihet, hvaremot de, som ensidigt och andelöst lägga eftertrycket på nämnda karaktär, verkligen göra den omedelbara bekännelsen til en tvångsenhet. Man sätter sig då ock "medelbart" in mindre i ett rent kyrkligt, än statskyrkligt enhetsbegrepp, enligt hvilket confessionen, som skall verkligen vara en skranka mot lärogodtycket, enkannerligen hos dem, som stå i kyrkans ämbete, inskränker dem til de confessionala lärobestämningarna, så at det sker på bekostnad af den fria anslutningen til uppenbarelsens ord, och det trots Concordieformelns vigtiga bestämning: sola scriptura sacra iudex, norma et regula agnoscitur, ad quam ceu ad Lydium lapidem omnia dogmata exigenda sunt et iudicanda, cet. Men hvad ännu torde hittils räknas blott potentialiter til symbololatri, blifver det desto afgjordare, ju mer confessionalismen hårdnar och omsätter sig på den confessionella sanningens grundval til utbildad polemik, rigtad mot allt och alla, som icke nagelrätt infoga sin läroframställning i symboliska expressioner. Usus quintuplex är namnkunnig nog, mästadels för sin andelöshet, och at usus polemicus, at alltid åtminstone "något mot kättare" skulle ingå i hvarje prädikan, var så gifvet och anbefaldt, som naturligt "i den tiden", mot hvilken vår tid af dess hårolder med skäl lofordas, med undantag af dem, i hvilka den forna tidsanden går i denna del igen. På grund af sanning utan ande, d. v. s. på grund af den lögn, hvari sanningen så småningom blir förvandlad, är det, som så otaligt christet blod blifvit utgjutet af s. k. christna, framför allt i reformationstiden af papismens "sanningshjeltar"; och det är märkvärdigt, at Christus i samma andedrag talar om sanningens ande, som skulle sändas, och säger: "de som dräpa eder, skola mena sig göra Gud en tjenst" dermed, hvadan, såsom historien intygat, så snart någon visade ett tecken til ande och lif, ej nöjd med det blotta jakandet til den blotta dogmtron, vardt han strax förföljd af dennes målsmän och grymt straffad. Man säge ej, at detta är en längesedan "öfvervunnen ståndpunkt"; ty på den står i sjelfva verket ännu en hvar, som

berömmer sig af confessionell sanning utan confessionens ande, och ej blott i romerska kyrkan finnas de, som ännu önskade se hennes "sanning" försvarad med eld och svärd, utan äfven inom den protestantiska torde de ega rum, som hemligen, om än ej uppenbarligen, prisa den ensidiga symbolifver och det orthodoxa, nej, ortodoxistiska rätthafveriet, som förkättrade en Arnd, en Spener, och så många andra kyrkans ypperste. Skulle de ännu upstå eller der och hvar låta höra sig, som fatta den evangeliska confessionen, hvilken blifvit under så mycket trosvitnande martyrium tilkämpad mot den stolta hierarkien, så, at den skall användas i samma hierarkis tjenst och såsom en budkafvel med upbåd til nya kättareförföljelser, icke är det confessionelt, utan i hög grad confessionalistiskt, och icke äro de, som hafva denna upfattning af sanningen, andelige, om de än äro bärare af andens ämbete, utan, mene vi, i hög grad andelösa. En rätt och sant andelig ämbetsbärare är långt ifrån ett slikt betraktelsesätt, men, hvad gäller, han kan sjelf blifva föremål för ett sådant af t. o. m. rätta och sant andeliga lärjungar, i det desse, som kanske aldrig läsit en rad af symbolerna och dock högeligen åberopa deras autoritet, tiläfventyrs göra älsklingslärarens skrift, om han utgifvit en sådan, til sin egentliga symboliska bok och det på lika exclusivt sätt, som andra göra med kyrkans symbolböcker. Hvarje skola har gärna sin scholastik: som scholan är, så är scholastiken; som mästaren är, så är scholan. Är mästaren full af ande och lif, så blir hans schola detsamma; men så vördnadsbjudande hans scholastik är, så länge hans ande lefver deri, d. v. s. i hans lärjungar, så tom den scholasticismus, hvari den förvandlas af dem, hos hvilka anden är borta och blott bokstafssanningen qvar. Vi tänke härvid ej blott på medeltidsscholastiken, utan ock på den lutherska, så skön genom sina anderika repräsentanter, en Chemnitz, en Gerhard, m. fl. men så misgestaltad genom scholasticism så, som under ett s. k. symbolicismens tidehvarf. At det andelösa, vare sig framställandet af confessionens sanning, eller mottagandet af dess confessionalistiska användning, kunnat fortgå i så vidsträckt mått, som historiskt sedt, varit fallet, är blott ett storartadt bevis derför, at verlden vil blifva bedragen och blir det derföre också, men blir det aldrig vissare, än när sanningen förhöljes men omhöljes med ett starkt sanningssken och skenet potentierar sig til confessionelt ljus. All obiectivism, såsom ett hårdnadt sanningsskal, framkallar såsom nödvändig reaction subjectivism, som är en sanningslös och lös andes kärna; likasom omvändt. Audiatur et altera pars.

B. Ande utan sanning.

Vi betrakte anden först i dess allmänna karaktär såsom naturlig ande; sedan i dess särskilda uppenbarelse såsom biblens ande, och slutligen i dess enskilta eller specifikt kyrkliga betydelse såsom samfundsande, och hvartil upfattningen i alla dessa afseenden för, om den måste tänkas helt eller delvis skild från sanningen. Öfver hufvud, säga vi, til subjectivismus. Följande anomalier gifva sig då vid handen.

1. **Naturens ande utan nådens sanning förer på sin höjd til idealismus.**

Om vi med nu nämnda andesbegrepp hålla det högsta, som kan nämnas, tilsamman, så föranledas vi til en förelöpande betraktelse af anden så väl på grundval af det allmänna, som af det individuella, anden såsom sjelfhet och såsom ett sjelft, såsom idé och personlighet, såsom ett abstractum (t. ex. visdom) och ett concret (visdomsanden). Dessa motsatser skola förmedlas i menniskoanden och af den, så långt dess kraft räcker, men derföre ytterst af den hel. ande, och det såsom nådens; ty huru uphöjd naturens ande är, så kan den icke, sig sjelf lemnad, uparbeta sig til den höjdpunkt, der han kan i sanning tilfredsställa sig sjelf eller sin djupaste trängtan, efter hvilken han icke kan mättas af ett blott ändeligt innehåll. Skall det ändeliga innehållet omsättas til ett rent andeligt, som först medför tilfredsställelsen, så måste det ske genom den oändlige andens verk och detta erkännas och mottagas såsom ett nådens verk, alltså icke naturens. Naturens ande skall derigenom icke förlora, men just rätt vinna sin sjelfständighet, och bevisa sig vara ett rätt sjelf derigenom at han icke är sjelfvisk, såsom sjelfmedvetandet lärer at det är i bådadera fallen. Så icke sjelfvisk, at han måste böja sig för sanningen: det erkänner han då snart; men icke lika lätt, at det skall vara för nådens sanning (ett uttryck, som, såvida den chr. eller absoluta religionens innehåll är den i Christo uppenbarade nåden, vi trott vara lika berättigadt, som "sann nåd", Pet. 5, 12. på den Joh. 1, 17. gifna dylogiska grunden). På erkännandet eller icke häraf beror det om det hos honom skall stanna vid ideen eller komma til verklighet. Med det godas idé begynner han särskildt röra sig efter sin ideella sjelfständighet såsom ande, d. v. s. såsom naturens ande reflecterad i ideens ljus; men först på religionens grund, alltså först såsom mellanväsen mellan det gudomliga och menskliga sjelfvet, verkar anden i sanningens, och dermed i frihetens

och personlighetens namn, såsom ande. Skall detta vara ytterst detsamma som i den fria nådens namn, så måste naturens ande, för at motsvara sitt genuina begrepp, blifva fullt religiös, d. ä. mättad och upfylld af nådens sanning. Drager han sig härför och ändå icke vil qvarstanna på sin egen abstracta naturgrund utan höja sig sjelf til religionssanning, så kommer han, sades det, på sin höjd til en viss idealism, men intet vidare. Ty huru mycket han kan, utom nådens makt, höja sig til och jämväl fröjda sig af de högsta ideer och af den högsta, Gudsideen, huru mycket han kan förnöja blicken af ideernas morgonrodnad, så når hans blick dock icke solens upgång, d. ä. så måste han i grunden upgifva begreppet om den personlige och lefvande Guden, så vidt och så länge han upgifver den i christendomsuppenbarelsen dertil öpnade enda vägen, som är en nådens väg, emedan det allenast är genom Jesus Christus denna den lefvande Gudens uppenbarelse i ande och sanning, såsom i nåden och sanningen, eger rum. Här eger den frågan rum, som göres Rom. 10, 6. fj. Hvilket svalg alltså mellan dem, som, ledde af nådens ande, tro, och dem, som blott förda af sin egen naturande, icke kunna med tro omfatta Guds uppenbarade ord, just derför at det prononcerar sig såsom ett nådens ord! Hvad de senare tiläfventyrs kalla sin tro, är då blott en stegrad bildningsgrad, en virtuositet at hafva religion d. ä. at i kraft af sitt för nådeordets ljus tilslutna förnuft höja sig ur verlden intil dess yttersta grund, som dock endast blir en kall, om än så skimrande idé. Denna ideella, men aldrig reella, religion, af ju större bildningsmomenter den är sammanväfd, desto abstractare blir den, desto mer reducerar den sig til den enkla men toma tanken på ett s. k. högsta väsen, som dessutom är så högt för dem, at när de sträfva nå det med en speculativ tankegång, komma de dess icke vid, utan det går dem så, som när man söker få en regnbåge fatt, at den drager sig desto mer undan. Hos de bättre måste nu en sådan rent på ett transcendent, på ett otillgängligt högsta väsen rigtad tankeansträngning väcka en innerlig trängtan efter en dess uppenbarelse, hvilket i grunden är en nådeträngtan, på det omsider en sann och fridgifvande religion måtte hos dem komma til stånd. Här är nu åter en vändpunkt, men hvilket innebär at det så fattade subjectet kan lika så väl vända sig ifrån, som omvända sig til den räckta nådeshanden. Gör menniskan det förra, så kan hon omsider komma at genom upsvingandet af sin af naturanden åvägabragta religiösa virtuositet mena sig på en sådan natur- och förnuftsåskådning ha vunnit föreningen med det gudomliga. Då är det sublimerade menniskoförnuftet förklaradt för identiskt med den lefvande Guden. Sjelf-

bedrägeriet är öfverväldigande och har ej sällan tagit stora andar til fånga, hvilket sker snarare än at förnuftet tages til fånga under Christi lydnad, och de små andarne, som gärna vilja vara stora, hafva ofta drömt sig up på en lika speculationens höjd. Den sjelfbelåtna menniskan finner ännu blott en åtskilnad med den gudomlige anden i sig sjelf, såvida hon först såsom ännu bunden genom naturen är den ändlige anden, men sedan genom sin immanenta utveckling, d. ä. i sin cultur, höjer sig öfver den förra, kommer til sig sjelf och "hos sig sjelf varande", såsom hon menar, består i absolut frihet. Religion ter sig i enlighet dermed såsom en den högsta culturgrad, der subjectet, kommet ut öfver sin sinlighet och individualitet, har begripit sig i sin enhet med mensklighetens ande eller genius; hon är dymedelst intet vidare än en "Cultus des genies". Såsom religionsöfning gäller då andens herravälde öfver naturen (blott icke naturens öfver sig sjelf!), och vetenskap, konst och industri är gudstjenst, dermed anden är tjent. Men at Gud är en ande, som skall med alla culturens medel tjenas, såsom det ock sker af tron på hans nådesuppenbarelse, derom hafva dylika culturmenniskor ingen aning, åtminstone derpå ingen tanke, alraminst hos genien sjelf, om han är sin egen idol, ty ju rikare genimenniskan är på ideer, desto benägnare för en idealism, i hvilken hon förgudar sig sjelf, derest hon icke är bland dem, som ära Gud genom ärandet af hans nådesuppenbarelse i Christo. Men skilnaden är redan märkbar nog på de mindre andarne, som på sin naturgrund i idealiskt interesse kämpa mot sanningen och icke med den, såsom de dock kunna mena sig; ty den som kämpar för sanningen, men "bortkastar Guds nåd", kämpar mot den. Vi vilja nu närmare skärskåda dem, vare sig större eller mindre naturer, i de tre hufvudgrupper, i hvilka de kunna lämpligen fördelas, då det för dem gäller sträfvandet om ett gemensamt, fastän af speculativa skiftningar olika färglagdt idealistiskt mål: supranaturalism, pantheism, theism, hvardera bärande eller buren af en stor idé, men som alla, förlorande sig i en abstract idealism, förlora målet just då de synas som mäst närma sig detsamma. Deras gränser äro för öfrigt flytande, som det haf af abstractioner, på hvilket de röra sig mer eller mindre eller fullt obehindradt af nådesuppenbarelsens klippor.

Om något vore i och för sig egnadt at väcka förtroende til naturens ande och hvad den förmår, hvartil den kan höja sig, i sin sträfvan at undvika stötandet mot sagda klippor, så är det supranaturalismen. Men så komma modificationerna i begreppssättningen och dermed anstöten. Verba valent ut nummi; *väger* man myntet, så synes supranaturalismen vara fullvigtig, men

öfverväger man den stämpel, det fått efter förblomningstiden af supranaturalismens första friska utveckling, då förväntningen af det slutliga resultatet höll det tänkande medvetandet i andelig och förhoppningsfull spänning, så synes den dock underhaltigare. Vi förbigå sådana klingande talesätt, med hvilka den filosofiska supranaturalismen plägade röra sig, såsom "ett andeligt genombrott", en "ny naturlag", en "framskridande utveckling af det gudomliga lif i naturen", eller af "anden i naturen", o. s. v. för at hålla oss til den ortodoxt scholastiska supranaturalism, som afsätter en följd af logiskt afgörande begreppsformer, hvari det öfvernaturliga på ett ändeligen bestämdt sätt skall gripas och fasthållas, och få se, huruvida det icke, med en blott half anslutning til uppenbarelseordet, faller oss ur händerna. På ett utvärtes ändeligt vis sätter den Guds vilja mot naturens lagar och låter undret göra ett verkeligt brott på det naturliga sammanhanget, änskönt den försäkrar at Gud är allestädes närvarande i verlden. Så ställer den en transcendent, öfvernaturlig verld mot denna naturliga och öfverför det oaktadt directa bestämningar från det naturliga på det öfvernaturliga. I sjelfva denominationen ligger alltså, at den moderna supranaturalismen ej vil vara andelös, utan tvärtom hafva anden til sitt högsta criterium, men blifver det förra i den mån han jämkar med det uppenbarade sanningsordet och andens begrepp utplattas til ett blott idéväsen. Han kommer ej til rätta med sitt "super", emedan ej med sitt "subter", med sjelfva sanningssubstratet för sin lärobyggnad, då för så mycket i Skriften lemnas ett fritt spelrum åt den pura mennisko- eller naturanden eller, såsom Doch säger (se Hase: Ev. Dogm. s. 407), åt de hel. författarnes genie, at gränserna mellan fundamentalt och icke fundamentalt göras på betänkligaste sätt helt flytande. Och hvad nåden vidkommer, ytrar Reinhard och med honom flera af de anderikaste supernaturalister, at "alla försök måste vara förgäfves, at draga en gränslinia mellan natur och nåd; ty då Gud rättar sig efter den andliga verksamhetens ordentliga lopp, så är det icke möjligt at menniskan kunde blifva sig medveten af nådens inflytanden och åtskilja dem från sina naturliga krafters egna ytringar" (ib. s. 307). Äfven om vi icke vilja gå så långt, som K. Schwarz, hvilken påstår at i de bästa supernaturalistiska kretsar "drifves en verklig otukt med den gudomliga friheten", kunna vi, enligt deras egna utsagor, väl påstå, at de med allt åberopande af den hel. andes nådeverkningar, långifrån icke helt undergifva sig honom såsom specifikt nådens ande, och det derför at de icke erkänna sanningen i hans ord såsom ett ostyckadt helt. De erkänna, at de religiösa ideerna äro rigtade på viljan, men hvad vil det säga annat, än at dessa äro i absolut

förstånd viljesideer. Men viljesideen kan blott frambringa en idévilja; at göra ideen til verklighet kan inom konstens område tilhöra geniet, naturande i sin kraft, men inom det rent religiösa, inom samvetets område, är det blott möjligt för Guds viljan nyskapande helige ande och det genom det medel, han gifvit i sin hela uppenbarelse med ordet. Stannar nu supernaturalismen envist vid det förra, så kommer han, vare sig inom det rent theoretiska eller rent praktiska området, ej öfver idealismens sfär; ty det religiösa förnuftet, förenadt med den gudomliga sanningen, nämligen denna fattad ej såsom halft gudomligt, halft menskligt, blir först sant förnuft, och den religiösa, d. ä. den af Guds ande genomträngda och så bestämda viljan, som hon blott kan blifva genom på grund af nådens ord i dess oafkortade bestämningar til hjertats grund trängande nådeverkningar, blir först sann frihet.

Det sanna i pantheismen, supernaturalismens motsida, är, för at använda K. Schwarz' ord, at "gudomen är intet enskilt vid sidan af andra enskiltheter, under det högsta, allt genomträngande allmänna; det oändeliga står icke ofvan om det ändeliga, hvarigenom det sjelft ändliggöres, utan det är en ändeligheten genomträngande, sig sjelf i den inplantande verksamhet". Vi kunna gå vidare och säga, at den sanna religionen, i hvilken denna verksamheten allsidigt reflecteras, at religionen, då den, tänkt i sin realitet, innehåller icke blott något menskligt, i det menniskan hänför sig til Gud, utan ock något gudomligt, i det Gud nedlåter sig til menniskan, och bådadera förenade til innerlig vexelverkan, sätter väsentligen en det gudomligas immanens i det menskliga. Vi säge med flit "det gudomligas", icke Guds; ty blott efter sin verksamhet är Gud at tänka immanent i menniskan, annars skulle religionen förlora sig i en pantheistisk mysticismus; med detsamma är sagdt, at när vi med Skriften tala om andens inneboende i menniskan, det ock är fråga icke om anden i person, utan i och genom sin verksamhet. Men med detsamma är ock, enär den hel. ande bor och verkar i oss (ἐν ἡμῖν, Col. 3, 16.), sagdt, at detta är något himmelsvidt skiljdt från pantheismens idélära och från dess ande, som är helt och hållet och alltså i långt större mått, än supernaturalismens, en naturande. Ty, at vi må anföra Fr. v. Baaders träffande ord, atheisten förnekar Fadren, deisten förnekar Sonen, *pantheisten förnekar den hel. ande*, emedan han håller den ohelige verldsanden derför. Först då, när menniskan i sin individualitet, helgad, förnimmer icke blott sin creaturlige ande, utan ock det, som den absolute, d. ä. den hel. anden tilhörer, är hon skyddad för den vilfarelsen at förvexla den förre med den senare. Det är i charismen som den absolute anden

så obiectiverar sig för denne, och den subiective anden finner sig i en sådan förening på det bestämdaste från honom åtskiljd. Det högsta uttrycket derför är det redan anförda apostoliska, at Guds ande vitnar med vår at vi äro Guds barn. Men lika litet, som ett sådant vitnesbörd, finner en sådan åtskilnad rum inom pantheismens idésfär. Der läres en totalt annan immanens. Dess immanenslära utjämnar och uplöser alla motsättningar i det absoluta ena, utan at klargöra det absolutas enhet och det relativas mångfald. Pantheismen må hafva den förtjensten, som äfven fromma theologer tilerkänt den, at hafva beständigt motarbetat alla antropomorfistiska och anthropopatiska föreställningar om gudomen och rensat gudsbegreppet. Men med denna negativa förtjenst är ock hela dess theologiska betydelse uttömd. Med de uplösta motsättningarnes tomma formella enhet ändar det hela i en själsförtärande andelöshet. Från den, som skulle fylla tomheten. näml. Guds ande, och från det, hvarmed den skulle fyllas, nämligen med nåd genom nådens ord, har pantheismen, äfven då den ville göra sig gällande under namn af panchristianism, abstraherat i och genom sina abstractioner från allt utom det absoluta, såsom det rena varat. Ty likasom det s. k. rena tänkat har ingen sanning til sitt innehåll, så har det rena varat ingen ande. Eller om der skall talas om en ande, såsom det ju sker med naturens och i högsta potens genialitetens, så är det en ande utan Gud, en sjelfhet utan sjelf, och blir åter andelös derigenom at detta förvandlar sig til det sjelflösa allmänna: från den speculativa pantheismen är blott ett litet steg til den rena materialismen, från dess idé aldrig ett steg til den sanna verkligheten, utan "på sin höjd til abstract idealism"; dess otaliga sanningsideer förblifva ett chaos, emedan icke den helige ande får sväfva öfver dem med sitt lifgifvande nådes ljus.

Detta sannar sig ock, när den, så at säga, vil höja sig öfver sig sjelf, då den för samvetet skull icke ändå kan vara utan Gud som Gud. Ty så länge speculationen fördjupar sig i det gudomliga väsendet, hvad och hvar det för öfrigt skall vara, fördjupar den sig i pantheismen, och för den rationella theologien återstår det nu at ansträngande arbeta sig igenom pantheismen til en sann religiös vetenskaplig theism. Det är ett arbete at häfda friheten midt i nödvändigheten, framdraga ljuset ur det chaotiska mörkret, och åvägabringa ett lefvande sjelf af den döda sjelfheten. Ett sisyphusarbete för den abstracta theismens ande utom den uppenbarade religionens sanning och dess för tron gifna ståndpunkt, såsom en nådens, på hvilken theismen hvarken kan eller vil ställa sig, i det han blott känner sig såsom naturens ande. Det går med

denne såsom med Hegels andebegrepp, när han (Ph. d. Gesch. s. 52.) gör sig tilfälligtvis skyldig til följande motsägelse. ”Anden”, säger han, ”hvilken har verldshistorien til sin skådeplats, egendom och fält för sitt förverkligande, är rätt och slätt fast (schlechthin fest) mot tilfälligheterna” . . . och dock nästa sida om samme ande, at han ”i sig sjelf är sig emot, har at öfvervinna sig sjelf såsom det sanna hindret för honom sjelf”, och det ”emedan han förtäcker för sig sitt eget begrepp, är stolt och full af njutning i detta främmande väsen (Entfremdung) för sig sjelf”. Saken synes vara, at Hegel här efter sitt sätt förvexlar den creaturlige menniskoanden med densammes gudomliga idé. Blott om denna idé kan det sägas, at den förblifver ”schlechthin fest” mot alla historiens tilfälligheter, d. ä. i Hegels mening mot alla den ändliga verldens mångfaldiga förändringar, emedan just Guds ande, som har den, fasthåller den oföränderligen; menniskoanden deremot, genom hvilken ideen fritt vil realisera sig, är just derför icke så ”schlechthin fest” — han är ju, såsom Hegel sjelf förklarar, försänkt i sitt omedelbara naturliga lif — utan han blir det blott derigenom at han låter bära sig af ideen och bevisar sig såsom dess bärare. Taga vi fasta på sagda förvexling såsom medveten inom förståndsrationalismen så at den gudomliga, verlden immanenta anden eller det henne inneboende förnuftet, blifver entydigt med verldens, naturens eget objectiva förnuft (att detta den nyare rationalismens åskådningtsätt icke heller var främmande i äldre tider, bevisar den intressanta notis, hvilken Luther i ett bref til Spalatin lemnar: novum genus prophetarum ex Antwerpia hic habeo asserentium, Spiritum Sanctum nihil aliud esse, quam ingenium et rationem naturalem), så finnes, at från den rationalistiska theismen är det blott ett litet steg, men ett steg tilbaka, til den rena deismen med dess abstracta transcendens. Med den sammanhänger då tendensen at föreställa sig det religiösa lifvet såsom ett rent öfversinligt, såsom ett ur hvarje sammanhang med den menskliga tilvarons naturliga betingelser uttaget (herausgelöstes; jfr R. Rothes Anf. s. 22.). En sådan abstract idealismus (mot hvilken Rothe förklarar sig) förmår icke förstå, huru den sanna religionen såsom verklig gudomlig andekraft kan och måste med evigt lif, såsom med ”evig nåd”, genomtränga, luttra, förklara det ändliga, individuella menniskolifvet för oändligheten och odödligheten. Ej underligt, då den ende, som kan förklara det, Guds helige ande, och det enda, genom hvilket förklaringen skulle ske, Guds uppenbarade sannings- och nådesord, ställes utanför förklaringen. Andens verk är at förklara Christus, men den theistiske Christus blir blott en christusidé och anden blifver en idéande utan gudomlig

sjelfständighet. Må derföre den speculativa theismen, som ej vil tilegna sig det af nådens ande gifna κατοπτριζόμενοι (2 Cor. 3.), anses höja sig än så mycket öfver pantheismen, den torra, stela deismen inberäknad, ja, ända till panpnevmatismus, så förmår den icke höja ideen til verklighet, utan blifver "på sin höjd en abstract idealism".

2. Åberopandet af den helige ande utan den heliga skrifts sanning är och förer öfver hufvud til spiritualism.

Äfven på det rent andeliga området, der ett åberopande af den hel. ande i ännu och vida högre betydelse, än den ofvan skärskådade pure idealistiska, eger rum, kan menniskan förfalla til en mer eller mindre abstract och tendentiös idealism, til en sådan, som consequent löper ut i en mer eller mindre flack spiritualismus, d. ä. af en förvexling mellan gudomlig och mensklig ande utgående subiectivismus. Här menas då den, som upkommer, då hon åtminstone utgår från en viss aktning för den hel. skrift och ingalunda vil något annat begrepp om den hel. ande, än det genom skriftens föreställningar gifna, men efter hand kommer at lägga ett sådant eftertryck på anden, at "andens lag" (Rom. 8.) i skriften undantryckes och slutligen måhända alldeles undertryckes; at hon i skriftordets spegel låter andens ljus reflectera sig för sitt öga, men tiläfventyrs kastar bort spegeln, sedan hon menar sig hafva sett nog deri, at andeljuset reflecterar sig i hennes inre. Huru detta öfver hufvud tilgår och yttrar sig, skall ådagaläggas genom upvisande af de hufvudsakliga momenter i spiritualismens begrepp, som gifva sig vid handen, då dessa, psykologiskt skärskådade ur förståndets, viljans och känslans synpunkter, blifva gnosticism, antinonism och mysticism, så at vi ega at tala om en gnostisk, antinomistisk och mystisk spiritualismus med ögat stadigt fästadt på bibelordet, från hvilket de utgöra lika många förvillelser. Det säger sig dervid sjelft, at de icke alltid stå afgränsade från hvarandra, utan ofta öfvergå i hvarandra med en theoretisk eller praktisk vexelverkan, och det så, at först enheten af alla tre dessa hufvudmomenter, då de hvar för sig afgifva en egen art af spiritualism, tilsamman bilda en fullständig separatismus.

Hvad nu det första vidkommer, som involverar den egentligen theoretiska eller förståndsförvillelsen, måste först märkas, at denna är så stor, som skilnaden mellan den sanna gnosis och dess afart, hvilken vi här framställa: skilnaden mellan hvad Origines och i sjelfva verket Skriften kallas γνῶσις ἀληθινή och γν. ψευδώνυμος. Värdet af den förra är så högt, at Skriften ock sätter

λόγος γνώσεως såsom en charisma, alltså såsom en specifik andens nådegåfva. Men redan öfver hufvud är det så stort, at dess begrepp sammanfaller med begreppet af sjelfva sanningen, såsom Rom. 2. *ἡ γνῶσις κ. ἀλήθεια* och 2. Pet. 3. der *Χάρισ* och *γνῶσις* sammanställas såsom eljest *Χ.* och *ἀλήθεια*. Splittra nu denna dualitet, så at eftertrycket på *Χάρις* bortfaller, så är öfvergången, för at ej säga språnget, gjord til gnosticismus; ty då återstår *ἀλήθεια* abstracte, och i en sådan abstraction, som medför dess rena motsats, vilfarelsen, alldenstund der nåden abstraheras från contexten, der abstraheras ock från nådens ande, och der han ej får bevisa sig såsom sådan, kan han ej heller bevitna sig såsom sanningens, hvadan contexten förvandlas til en psevdonym gnosis*text*, en väfnad af sådana brokiga satser, talrika som ogräsen på ett sankt ängsfält eller som svamparne på en sank mark, såsom det visat sig i den första gnosticismens historia och ännu, åtminstone delvis, kan visa sig i en närvarande. Undantränges och "bedröfvas" nämligen den hel. anden, som sker med undanträngande af hans ord och sanning, så intränger sig menniskans ohelige ande med och fröjdar sig af en gnosis, som, då den vil öfverbjuda skriftens, gestaltar sig til dess förvändning och motsats. Genom denna metamorfos blifver förändringen den, at blott en *μόρφωσις τ. γνώσεως κ. τῆς ἀληθείας* upstår och qvarstår. Ty när skriftens gnosis öfverbjudes och alltså underskattas, så är menniskans subiective ande den öfverbjudande och öfverskattar sina naturgåfvor, som, i stället at de kunde och skulle tagas i den hel. andens anspråk för en charismatisk behandling, göras til en compact *ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατά τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ* (2 Cor. 10.), och menniskans ande substituerar sig i stället för Guds hel. ande. Så gestaltar sig först och främst, såsom det visat sig i nämnda historia, en esoterisk de bildades gnosticism, som vil constituera sig, likasom den fordna, til ett "*Ἰσραήλ πνευματικόν*", och den obildade hopen, som icke kan genomgå eller utföra andens fänomenologi, blifver utanför helgedomen, är profan: ty lika visst den sanna ur skriften genom den hel. ande meddelade gnosis gör ödmjuk, lika visst "upblåser" den ur den naturlige andens eller det på eget förråd blindt tröstande förnuftets gnosis, och gör til sitt valspråk: odi profanum vulgus et arceo, äfven om, ja alramäst då, detta profanum vulgus skulle vara "det heliga folket" (1 Pet. 2.), som "bevarar tro", d. ä. troget håller sig til det heliga sanningens ord i "Herrans bok". I ett sådant gnostiskt fel kan, i förbigående erinradt, äfven mången kärleksrik predikant förfalla, då han håller hårdt på den satsen, at man ej bör i sitt solenna tal sänka sig ned til menighetens tankegång, utan höja henne til sin

öfversvinnerliga, äfven om uttrycken för denna skulle gent emot menigheten väl mycket likna ett "talande i tungomål", blott fattligt för ett fåtal: ett åskådningssätt snörrätt stridande mot Luthers bekanta gentemot magister Philipp m. fl. å ena och det olärda flertalet af åhörare å andra sidan. Grundfelet hos den, som, vare sig nu tilhörande de högre bildades krets eller kretsen af profanum vulgus, fördjupar sig i Skriftens betraktande men derunder profanerar den med sin egen andes gnostiserande funder, är det, at han förgäter, huru han såsom creaturligt subiect är sjelf sin trossanningskunskaps skranka, hvilket gäller, bortsedt derifrån at hvarje subiect i verlden är behäftadt med synd, men derför gäller det desto mer. Så snart denna den individella tronskunskapens inskränkthet förgätes och den christne alltså menar sig redan för sig sjelf och i sin afskildhet, alltså utom den gemenskap med andra troende, hvilken kunde bringa ett correctiv mot möjliga mistag i eller misgrepp på sanningsordets upfattning, vinna sanningens fulla kännedom, så förfaller han så oförmärkt i gnosticism, i det han håller så före, at han redan genom den egna tankeförmedlingen kan försätta sig in i den absoluta sanningens rena element. Så slår hans theologi om i theosofi på samma gång som hans gnosis i någon, om än så lindrig, art af gnosticism. Och det är väl til märkandes, at denna, emedan han städse har subjectets skranka på sig tryckt och jämväl tryckande, aldrig kan åvägabringa en sann gemenskap utan på det högsta en separatism af enskilta liktänkande. Ja, och vi lade just vid denna bristfällighet särskild vigt, för at fästa upmärksamheten derpå, at ju mer den spiritualistiska gnosticismen eller, kanske rättare, den gnostiska spiritualismen är egnad at uprätta en hård och obehörig skiljemur mellan det synliga och osynliga i Skriften, alltså mellan dess bokstaf och anda, och enkannerligen i sacramentet, emedan den gärna utvecklar sig ifrån de mindre begynnelse-alltintil de högsta slutpuncterna i Skriftens lära, desto mer är den ock egnad at så skilja mellan den synliga och osynliga kyrkan. Först stirrar hans öga på skriftens bokstaf, at dess betydelse såsom andens vehikel försvinner, detta synliga blir, så at säga, alltmer osynligt, åtminstone oansenligt, och det osynliga, anden, fasthålles så uteslutande för tanken, at det blifver liksom synligt för den ansträngda själsblicken; biblen blir alltmindre *den* hel. Skrift, alltmer blott *en* helig skrift, såsom så mången annan; och när det så blir, så är snart hela det obiectiva sanningsgärdet uprifvet för det subiectiva hugskottet. Men så blir det, när menniskan ej håller hårdt tilhopa hvad Skriften sjelf håller så strängt tilsamman, näml. "kunskaps och Herrens fruktans ande" (Jes. XI.), utan låter så

oförmärkt en refva upstå i detta sammanhang, så at hon menar sig fasthålla andebegreppet och dess enhet, under det sagda fruktan aftager, i det hon ej "ser sig för sin egen ande" (Mal. II), och kunskapen blottas på sin objectiva skrifthalt, kunskapens *ande* releveras så, som hade andens *kunskap* föga eller intet at betyda, med andra ord, kunskapen, gnosis, går så up i ande, som det just är för gnosticismen känntecknande at det sker. Men då kunskaps ande här är detsamma som sanningens, och andens kunskap är sanningen, så är det tydligaste beviset för handen, huru åberopande af den hel. ande utan den hel. skrifts sanning, redan der denna delvis altereras, förer til en såsom gnostisk känntecknad spiritualism. Den meningen gör sig nämligen alltmer gällande at den absoluta religionssanningen väl kan meddela sig genom en omedelbar öfverlemning i anden, genom det s. k. *inre* Guds ord, alltså genom en fortfarande inspiration, lika högt ställd med eller ännu högre tiläfventyrs än Skriftens, at der anden uplyser, der skrifver han den rätta biblen in i hjertat, och då behöfves icke Skriftens bokstaf mer. Sålunda åberopande anden, åberopar man gärna Pauli ord, at bokstafven dödar men anden gör lefvande, liksom om Skriften blott innehölle bokstäfver och icke af dem burna ord med fullaste mening, om hvilka Christus betygar: de ord, jag säger eder, äro ande och äro lif, och liksom om icke ord, mening och sanning vore i biblen lika visst ett, som kropp, själ och ande i menniskans väsen, hvad de likväl alltid visat sig vara för en hvar, som dermed rätt umgåtts och brukat Guds ord så at det fått bevisa sig, såsom det sannerligen är, såsom lefvande Guds ord. Men när det brukas så annorlunda, som i gnosticismen sker, så kastar sig ock missbruket öfver så til sägandes biblens ädlaste delar, såsom särskildt sacramentsorden. Då faller han in i det vulgära, vulgärt rationalistiska åskådningssättet af det synliga och osynliga, om icke såsom en enhetslös åtskilnad, åtminstone ej så förenbara, som Luther förklarat dem, enkannerligen hvad nattvarden vidkommer. Om en mensklig gnosis någonsin har ett fält för sin verksamhet, så är det här, nu, såsom på Zwinglii och sacramentariernas tid. Må man säga, at det var en coup du main af Luther, när han skref på sitt bord ***ΕΣΤΙ***, som skulle vara högst gällande vid Jesu bord; må man t. o. m. påstå, at den betydelse, deråt vindicerades, hade sin grund i ett sic volo, sic iubeo, så rubbar dock detta oss icke det ringaste i vår öfvertygelse, at uttalandet deraf berodde på den högsta ingifvelse, utan hvilken det näppeligen skulle fått den gällande kraft det har i det efter honom nämnda kyrkosamfundet. Säkert är, at han framhöll det såsom ett palladium för Skriftens gnosis, rädd framför allt för ett

spiritualistiskt förflyktigande af sacramentets obiectivitet, lika säkert som at de reformerta, mot hvilka det vardt såsom polemiskt slagord ställdt, med sin speculativa gnosis ej hade samma räddhåga, utan endast räddhågan at göra ett mysterium för menniskoförståndet ofattligare, än det i sig sjelf är och alltid måste vara såsom en trons hemlighet. Så viss var mellertid Luther på sin upfattning, som han ock utsade med sitt Ihr habt einen andern Geist, och hvad man än må döma om det käcka omdömesordet, alldeles obestridligt är, at den reformerta confessionen har, såsom i sin totalitet en spiritualiserande rigtning, så i sacramentstydningen en gnostiserande karaktär. Detta hindras icke utan styrkes fastmer genom deras abstracta användning af den formala principen, ty den bevisar blott at de anse anden bunden vid det bokstafliga uttrycket, så snart det icke anses af dem komma i strid med andra principer, ty då anses det rätt och tilbörligt at han förflyktigas. Eller hvad bevisar, för at framhålla ett af de mäst påfallande exemplen, det at, då de hålla skriftprincipen i en sådan yttre vördnad, som är omiskänlig och ingalunda bör miskännas, de äfven sträcka den så til inre, at gamla testamentet ej blott likställes med det nya, utan det senare obetingadt med alla sina specifika läror, ända intil den articulerade paulinska rättfärdiggörelseläran, formligen flyttas in i det förra och anses ligga der redan fullfärdigt? Är icke här det inre spiritualiserandet lika omiskänligt, som den yttre vördnadsbetygelsen? Och bevisas det icke likaså med de reformertas sätt i deras abstract kritiska förståndighet at bryta stafven öfver alla historiskt utvecklade kyrkoformer och göra menighetens tilstånd i apostlatiden til utvärtes ofrånvikelig norm äfven i de minsta författningsfrågor? Den gnostiskt spiritualiserande rigtningen antingen der, hvarest den kan sägas vara bofäst, eller i en annan confessions läger, enkannerligen det lutherska, der den af födelsen är en främling, visar sig aldrig tydligare, än i fråga om sjelfva kyrkans begrepp, företrädesvis der det rör sig i åtskilnaden mellan den synliga och osynliga kyrkan. Denna indelning må vid första påseendet synas ej adäquat mot begreppet, men vid närmare påseende visar den sig alldeles icke opassande, hälst när man fattar begreppet reformatoriskt, såsom det är, då det var af nöden at just framhålla kyrkan såsom osynlig emot papisternas empiriska kyrkoväsende och grundstörtande berömmelse deraf. Man må blott substituera prädicaterna kroppslig och andelig, ty detta är och var verkligen reformatorernas mening med synlig och osynlig kyrka, och åtskilnadsenheten ligger klar i den hel. andes immanens, som gör menskligheten til en Guds församling, ej blott til et de heligas samfund, stricte och exclu-

sivt så tänkt. Vi behöfve och böre icke här utreda detta vidare. Hit hör det närmast at erinra, huru spiritualismen lika mycket pressar uttrycket osynlig, som romkatholikerna, med förkastande deraf, hålla hårdt på sitt empiriska kyrkobegrepp. Men han pressar det med förkastande eller nedsättande af den empiriska kyrkan, der det går för hans öga allt så oheligt och oandeligt til, at det just i hans omdöme förer til förkastande af henne, den synliga kyrkan, icke fattande, at eller huru den osynliga, andeliga, dock bäres och är verksam i den synligas sköt. Hennes inre, hvilket hon har i anden, sin stiftare, måste hon just yttra såsom mensklig organism; den i sanning osynliga, d. ä. andeliga, kyrkan är väsentligen äfven den synliga. Men den, som på denna sanning lägger måttstocken af sin egen andes gnosis, får icke motsatserna at gå ihop, och sökande efter enheten, finner han icke, just emedan de synliga kännetecknen, som skulle visa huru den andeliga kyrkan skall genomtränga den kroppsliga, sjelfva blifva allt osynligare, när han ser på dem, som på "bokstäfverna" i skriften, nämligen så på ord och sacrament. Då återstår intet annat, än at *tänka* sig den s. k. osynliga, d. ä. den andeliga, kyrkan såsom den enda sanna och frånkänna den synliga all realitet. Ett sådant spiritualiserande af kyrkans begrepp går hand i hand med enahanda förfarande så väl med skriftordet, som med sacramenten, och den kyrka, man då tänker sig, är til slut intet annat än en idea platonica, som hägrar för den förandeligade fantasien. Men detta är lika mycket en repristinatorisk som gnostisk tanke, ty "til slut" gäller icke kyrkan förr, än hon ter sig såsom ett troget aftryck af hvad hon var från början, liksom hade hon då varit fullkomlig i meningen af synd- och bristfri, hvilket hon dock långt ifrån icke varit, utan såsom synlig företett en sådan bild, som den i apostlarnes klagan så mångenstäges genomlyser, huru öfverträffande hon ock varit såsom osynlig eller andelig. Huru mycket eller litet man dervid, och för at komma til ett sådant slutresultat, låtit falla af biblens gnosis, huru mycket mera eller mindre af de bibliska sanningarna man låtit bortdunsta, så mycket är åberopandet af anden ett åberopande utan den bibliska sanningen och måste föra til gnosticism i samma mån, ehvad den skådas t. ex. så groft, som i svedenborgianismen, eller så fint, som i donatismen och quakerismen, andra gnostiskt spiritualistiska företeelser at förtiga. Hvad dessa äro på den mer theoretiska sidan, det är nu antinomismen på den praktiska.

Som bekant, gafs det bland de många arter af fordomtimma gnosticism äfven en specifikt så kallad antinomisk, och så gifves det äfven en art af an-

tinomisk spiritualismus. Ej mindre såsom sådan, än såsom rent sarkisk, är antinomismen en aberration från lagen, och vi måste betrakta det, at så är, med afseende på ej blott den gudomliga sedelagen, utan ock på den menskliga, den positiva rättslagen och humanitetens lag. I först nämnda afseendet märke vi först den skarpa åtskilnad, som den gammalprotestantiska kyrkan gjort mellan lag och evangelium. Agricolas antinomistiska nitälskan mot prädikan af lagen för de pånyttfödda framkallade en i flera afseenden oklar polemik, som omsider fann sin formella afslutning i Concordieformeln. "Det ser beständigt ut, som lag och evangelium fölle utanför hvarandra, som vore der i lagen något som icke vidkomme evangeliet, och omvändt. Grundvillfarelsen är, at man i stället för at utveckla de religiösa begreppen af deras eget princip, viljeprincipet så väl för lag som evangelium, har fått viljeläran förvandlad til en objectiv doctrin" (R. N.). Men den har ock framkallat en annan och motsatt villfarelse, den, som icke blott låter lag och evangelium falla utanför hvarandra, utan ettdera falla bort. Spiritualismen låter lagen falla och blir dymedelst antinomistisk. Men den låter icke, såsom nikolaitismen, lagen falla för köttets lustar at förtrampas, utan för evangelium, i det den en gång för alla skall vara i Christi tilfyllestgörelse en "öfvervunnen ståndpunkt", om icke för dem, som stå utom eller under lagen, åtminstone för dem, som stå under nåden. Derhän är ofta det gyllne språket förtydt, at den rättfärdige är ingen lag satt. Med detsamma uphäfver äfven spiritualismen i sin del Christi ord, i det han säger sig vara kommen icke at uplossa, utan fullborda lagen. At lagen är andens lag ("lagen är andelig"), så väl som evangelium är det och så kallas, det förbises, för at låta sanningen helt och hållet ingå och anden upgå i evangelium. Men detta är ingalunda biblens lära om "evangelii sanning", således icke heller om lagens, och följaktligen blifver antinomismen, då den iklädt sig spiritualismens skepelse, ett åberopande på den hel. ande utan biblisk sanning, eller, som är detsamma, detta åberopande förer til spiritualism. Och til hvilken? Icke alltid blott til en sådan, som endast i dogmatiskt intresse åberopar så väl nyss nämnda utsaga, som den dessförinan anförda, at der Herrans ande är, der är frihet, nämligen menar man, från Guds lags både bindande och förbindande kraf, utan ock ej så sällan i rent ethiskt, då det abstracta frihetsbegreppet slår rent öfver i libertinage, just en sådan, som nikolaitismen förde i sin sköld, och det under den rent spiritualistiska prätexten af en abstract syndfrihetslära. Fallacia fallaciam trudit, och när friheten såsom en andens frihet åberopas at skyla onskan med, så blifver ock sanningen, dermed at den

förhålles i orättfärdighet, uppenbart förvandlad i lögn. Hvart den antinomistiska consequensen ej blott "öfver hufvud", utan ytterst *kan* leda, ser man i det Feuerbachska systemet af den "genom det naturliga förnuftets kalla vatten" (F:s ord) sig curerande speculationen, hvilket just förer til en spiritualiserad katholicismus, huru mycket än i denna sammanställning kan synas ligga en öppen contradictio in adiecto. Detta blir i synnerhet på det sätt och vis klart, som detta system söker utplåna individets brist, synden, genom mensklighetens såsom slägte, öfverflödiga förtjenst. Slägtet såsom sådant, menar F., är då den nya kyrkan med dess ställföreträdande helgon. Så heter det: "om en gång den käre Guden" (det ironiska uttrycket får väl gälla såsom högsta sjelfironi) "vil gå til rätta med mig för mina synders, svagheters och fels skull, så inskjuter jag såsom förespråkare, såsom medelpersoner, mina vänners dygder". Väl är det nu sant, at spiritualismen icke alltid menar så illa som den säger, men ock, at den ej heller alltid med feurbachisk öppenhet säger så illa, som den menar, om än ironiskt. Man har ju satser af sjelfva Agricola sådana, som: "lagen är icke Guds ord, lagen hör til rådhuset, icke till prädikstolen, alla, som umgå med Mose, måste fara til djäfvulen", och om de äfven blott fattas såsom paradoxa uttryck så innehålla de dock fröet til den heterodoxa växt, som allt framgent upspirat på den antinomistiska spiritualismens eller spiritualistiska antinomismens mark. I denna såg Luther så den onda principen verksam, som han uttrycker i sin stridsskrift mot Carlstadt: "när han ser, at han icke kan döfva oss på den vänstra sidan, kastar han sig på den högra; förut har han gjort oss alltför påfviska, nu vil han göra oss alltför evangeliska". Men äfven mot den lag, "som hör til rådhuset", är spiritualismens udd rigtad, i det han annonserar sig såsom den hel. andes utvalde vapendragare, men renoncerar på den bibliska sanningen och det, som här är detsamma: gifver kejsaren hvad kejsaren tilhörer, etc. Det har nämligen, särdeles i den nyaste tiden, ej blott genom en hierarkisk rigtnings inflytelser, utan ock ur en ensidig spiritualism, äfven hos välmenande christna, den förvända åsigt velat göra sig gällande, som vore staten såsom sådan ett helt och hållet verldsligt institut, det der alls intet har at skaffa med christendomen. Alldeles så, som den romkatholska doctrinen, ville man i kyrkan finna ett uteslutande andeligt och i staten ett uteslutande verldsligt institut, och derföre ju mer andelig man fann sig, desto mindre ville man hafva med verldsliga lagar och deras band at skaffa, ja, vägra at underkasta sig dem. Detta är en reformert åskådning, och det är, såsom ett ytterligare bevis, huru äfven en protestantisk spiritualism kan förråda en

pelagianiserande sympathi med katholicismen och huru öfver hufvud det reformerta kyrkobegreppet är en evangelisk spiritualisering af det romkatholska, at det ock af Möhler (Symb. § 50) blifver vida gynnadt framför det lutherska. Efter den ensidigt reformerta åsigten bestode kyrka och stat så afsöndrade för sig, at hvarje inverkan af den ena organismen på den andra måste inskränka sig til ett blott formalt ömsesidigt erkännande (grundtanken i det s. k. collegialsystemet). Äfven Schleiermacher har tagit ordet för en sådan åsigt af förhållandet mellan kyrka och stat, at icke tala om sådana män, som Vinet, hvilka säkerligen med all rätt kunna sägas stå under den hel. andens inflytelse, men dock i hög grad spiritualisera der det gäller sagda förhållande; och til och med Stahl har icke frigjort sig derifrån, som visst icke vil vara spiritualist, men då han som mäst polemiserar mot Vinet (die K. Verfass. 279. fj.), ej blott förklarar, at Vinets åsigt har "ett stort och riktigt praktiskt motiv", utan ock sjelf låter staten stå "rätt och slätt" (lediglich) under den jordiska naturens tilstånd och betingelser "och vara ett blott surrogat för det staten motsvarande momentet i Guds rike", under det kyrkan får rätt och slätt stå under ett beständigt särskildt inverkande af Guds nåd och vara "den verkliga begynnelsen" af Guds rike. Alla sådana spiritualiserande omdömen härflyta från förbiseendet af den gemensamma principen för både chr. kyrka och stat, och at den senare så väl som den förra är en delorganism af Guds rike. Mellertid i den mån som statens begrepp förringas, måste en antinomism mot den positiva rättslagen inställa sig. Detta visar sig särskildt och i all synnerhet i förhållandet til positiv kyrkorätt, försåvidt staten ingriper i dess bestämningar. Man ville hälst hafva den reducerad til en complex af de rättsbestämningar eller typer, som förefinnas der och hvar i den hel. Skrift; man finge dymedelst en och annan biblisk sanning, men icke derför den bibliska sanningen på sida, som är något annat än ett schematiskt utdrag derur. Men om man än ej utdrager spiritualismens consequenser så långt a parte ante, gör man det helt visst a parte post, för at ställa sitt horoskop med afseende på den närvarande kyrkan i förhållande til staten, och då gäller det kyrkans fullmakt, som dock ej får gälla för hvad den är, den chr. religionens makt, den hel. andes makt i det kyrkliga samfundet, utan blir något obestämdt allmänt, äfvensom kyrkans ämbete, hvilket man fattar så oinskränkt, at man menar sig såsom enskilt hafva samma rätt som trots någon at participera deri, enär man är en sann kyrkans lem. Dervid förbiser eller blundar man derför at, om väl hvem som hälst såsom en sann men enskilt kyrkans medlem visserligen har

del i kyrkans allmänna fullmakt, har han det blott för sig men icke för församlingen, då han icke blifvit insatt til hennes författningsenliga organ. Det är emellertid så väl mot denna författning, som mot de kyrkliga författningarne öfver hufvud, den spiritualiserande antinomismen vänder sig, så vidt och så långt för dem ej den hel. andes verk synes kunna åberopas, på hvilken han åberopar sig. Då kan det hända, at subiectet menar sig hafva "slukat den hel. ande hel hållen", såsom Luther på sitt drastiska språk uttrycker sig; då, at colportörens uppträdande räknas för vida mer än alla kyrkans ordentligt kallade tjenare tilsamman; då, at såsom anden, så är ock sanningen blott på deras sida, som, förledde genom förvexling af den hel. andes och den egne andens impulser, uphäfva sig til ledare, vare sig på kyrkans eller statens fält. Men det återstår ännu ett stridsfält, der samma antinomism plägar bruka sig manliga, nämligen på culturens, och här upträder han, förstås, i den hel. andes namn och å hans vägnar, mot humanitetens sanning. Detta åter kan ej ske utan partielt öfvergifvande af den bibliska sanningen, hvars byggnad hvilar på humaniteten, såsom en af sina grundpelare, enär humaniteten är ett annat uttryck för Guds bild, hvars återställande är den hel. andes verk genom sanningens ord. Det är sant, at humaniteten kan, til följd af det menniskan inneboende förderfvet, öfvergå i en ensidig humanism, då en förverldsligad cultur kan, hvad den ofta gjort, träda öppet i vägen för utförandet af den hel. andes verk, ja, söka alldeles destruera det genom upblåsta geniala culturandar; men den ensidigheten är lika stor och icke mindre förderflig, som träder i vägen för den sanna culturen, och förderfligast när det sker under åberopande af den hel. andes drift och vilja. Huru mycket en slik ensidighet må anse sig vara spirituell, så är den blott spiritualistisk. Vore den icke detta, så skulle den åtminstone erkänna, at det är en culturens hufvudupgift at utveckla och bilda menniskoanden, om det ock endast är den hel. andes verk at utbilda den för himmelriket. Man må icke åberopa ikonoclastriens exempel; ty äfven om den var berättigad mot den öppna och Gud försmädande ikonolatrien, så a) var den det icke i alla former, och b) är den det icke i någon form, der culturbilden icke gör anspråk at vara en cultbild i helgondyrkande mening. Allting, äfven konst och vetenskap, kan underkastas ett idololatriskt misbruk, och "vakten eder för afgudarne" är ett apostoliskt slutord; men dermed är icke sagdt, at det skall ske med förakt för någon af culturens producter, utan fastmer kan väl stå tilsamman med högaktande af densamma. Den som icke kan godkänna en konst- eller vetenskapsproducts ande, bör åtminstone erkänna dess sanning, och den det icke

gör, utan i puritansk hårdhet bryter löst mot allt hvad han äfven på detta område vil kalla "en falskeligen berömd konst", gör det af endast spiritualistiskt motiv, desto vidrigare, om det yttrar sig såsom antinomisk fanatism. Dertil kan det komma, när menniskan förvexlar sol och måne, d. v. s. den hel. andes ljus med sin egen andes, och bibelordets sanning med sin inskränkta uppfattning deraf. Är hon nu inskränkt eller ensidigt fästad vid 3 trosartiklen, för at nämna hvad som vanligast är fallet med viljespiritualismen, så nedsättes betydelsen af den 1 så at ögat tilslutes för verldens skönhet och culturlifvets värde, och den betraktas ej blott såsom ett tomt sken utan förvexlas ock med det sanningssken, som är synonymt med villfarelse. Det är med denna antinomism, som med hvarje annan, at den icke vil se Guds allsidiga nomos i kosmos, hans finger i culturens blomsterrika och ljusa verld, och fördenskull dömer som den blinde om färgen, smädar eller åtminstone ringaktar hvad han icke förstår och föres, så öppen han kan vara för biblisk sanning öfver hufvud, dock sluten för mången sannings ljus alltmer til omfattande af en torftig spiritualism. Sanningen i natur och cultur, så väl som tiläfventyrs ock i många biblens delar, är för honom, at vi må hit lämpa ett ord af Wandsbeckerbote (III, 193.), en rese, som ligger vid vägen och sofver; den förbigående kan väl se resens gestalt, men honom sjelf ej, förr än han vaknar och tager slöjan bort.

Om antinomismen sträfvar at sätta sig öfver, så sträfvar mysticismen desto mer at försätta sig in i naturen och blifver dock, i annan mening, spiritualistisk. Huru han det blir, vilje vi se, i det vi betrakte honom i förhållande först til den rena mystiken eller unio mystica, sedan til mysteriet och enkannerligen i nattvarden, samt slutligen til hvad vi må kalla naturens mystification. Såsom höjdpunkten af den hel. andes verkan i ett menniskohjerta har alltid unio mystica blifvit ansedd på samma gång som höjdpunkten af menniskans sanna gudsandakt. Denna innebär icke blott, at menniskan hängifver sig i det omedelbara sjelfmedvetandet och i känslans fullhet åt Gud, utan ock at Gud sjelf hängifver sig åt menniskan til personlig gemenskap, äfven om det icke sker för det omedelbara sjelfmedvetandet och i känslans form. Så visst denna lära är biblisk, om "inhabitatio dei triuni", så gifves det en unio mystica och mystikens sanning, på den grund at den på alla punkter håller sig til bibelordets sanning. Ju djupare och rikare andens lif är, desto renare och friare är innerligheten, desto större betydelse förmår den också at gifva sitt motsvarande yttre, så at unio mystica visar sig såsom en real i hela den deraf genomträngda helgade personligheten. Men denna en menniskas reala

förening med Gud är vida skild från den blotta naturandakten, som förer til förening med naturen, och från den ἅπλωσις, "förmedelst hvilken individen i känslan förgäter sitt jag och utvidgar sitt individuella sjelfmedvetande til gudsmedvetande, närmast til slägtmedvetande" (jfr R. Rothe, a. st. s. 37.). Och hvarför? Derför at det försiggår utan innerlig förmedling med sanningens ord i Skriften eller utan någon annan, än den som afsätter sig från skriftbetraktelsen, såsom skummet af flodens rena böljslag. Så visst Gud är skild från natur och mensklighet, är det af Rothe sjelf så kallade "Einssein mit Gott" specifikt åtskildt från de båda andra slagen af känsloförening. Men detta ettvara med Gud blifver så länge ett ofullkomligt, ett osäkert, ett åt känslobedrägeriet hemfallet, som det åvägabringas i det enskilta allena och isoleradt från ordets sanning och heliga correctiv. Då bildar sig just en i afsluten subiectivitet sig afslutande mysticismus, som är fjärran från at vara den solida, kärnfriska, lifskraftiga christendomen. I motsats til den ödmjukhet, som den rena mystiken framkallar, bildar sig då en mysticistisk öfverspändhet, i hvilken individen inbillar eller så at säga inbildar sig något, som ligger vida utom och utöfver hans inskränkthet och hvilket han söker framtvinga genom känslosvärmeri. Ty då deri bortblandas den obiectiva sanningen, så förblandar han den hel. ande med sin subiectiva ande, och hade vi andelifvet på sin höjdpunkt der, i den rena mystiken, så ha vi här, i den grumliga mysticismen, äfven spiritualismen drifven til den höjd, dit han måste drifvas utan ledning af andens sanning. Detta visar sig ytterligare och jämväl til ytterlighet i förhållande til mysteriet, enkannerligen nattvardens. Mystiken tror sig icke om at utransaka mysteriet, men lefver deri och deraf, under det han "ransakar skrifterna" och ej blott menar utan vet sig hafva lif i dem (1. J. 4, 13.); under det mysticismen åter ransakar icke skrifterna, om han ock "menar sig" en gång för alla hafva i dem lif, men tror sig, eller rättare, gifver sig af med at utransaka mysteriet. Men ransakandet blifver derefter, såsom i all synnerhet visar sig rörande nattvardens mysterium. Sacramenterna, dessa κ. ἐξ. så kallade mysterier, äro så långt ifrån at gynna mysticismen, att de alldeles förhindra den i dess utransakningsplan. Ty i det uti dem Guds förbindelse med menniskan såsom evangelii hemlighet fullgör sig blott *medelst* den särskilda af Gud stiftade yttre handlingen, så har hon nu icke mer af nöden at söka en sådan förbindelse *omedelbart* i sin subiectivitet, hvad dock just är mysticismens karaktär. För den spiritualiserande mystikern går målet allt mer ur händerna, ju mer han sysselsätter sig eller, så at säga, handskas med utransakningen,

och vederspelet inträder at det mysteriösa förvandlar sig derunder til ett blott symbol; ty kunde mysterierna utransakas, vore det ock af det finaste förnuft, så voro de icke mysterier. Icke erkännandet af mysteriet i sacramentet, utan förnekandet deraf framkallar mysticismen. Ty så snart subiectet varseblifvit sitt djupaste behof af föreningen med Gud och dock med vanlig förståndsnykterhet, om än spirituelt afficierad, menar sig i sacramentet blott finna ett symbol, då måste det för sig söka vinna sagda förening just genom intensionen af sin religiösa subiectivitet, hvilket aldrig kan blifva utan en viss känsloberusning, alltså ock förståndsbedräglighet. Härur torde ock det historiska factum förklara sig, at just ur den reformerta kyrkan, hvilken icke nog värderade sacramentet i dess mysteriösa djup, de afgjordaste mystiker framgått. Ty så snart man förlorar eftertrycket på det blott för sacramentshandlingen tillträdande Guds ordet, så förspilles det sanna intrycket, som, huru djupt man eljest må "känna" det såsom uttryck af den i sacramentet förmedlande hel. andan, blott blifver ett spiritualistiskt sväfvande. Inan vi lemna detta stadium af mysticism, flyttar sig reflexionen särskildt in "på Kierkegaardske stadier", hvilka, då de förete en djupt gående mystik, obestridligen mer än en gång dallra på gränsen af utsväfvande mysticism. "Ty saken är", säger R. Nielsen (a. st. s. 72), "at S. Kierkegaard, hvad Martensen mycket riktigt har känt, men från sin ståndpunkt icke kunde motarbeta, trots all sin dialektik har lupit sig fast i subiectivism: han har, såsom ingen annan, bragt det til evidens, at subiectiviteten i den troende än sanningen, men med blicken oaflåtligt fästad på den troende förbisett, at tron har sitt intellectuella princip, at detta princip är ett med uppenbarelsens eget princip, och at uppenbarelseprincipet likaså ursprungligt är obiectivt, som subiectivt". Månne icke detta derjämte kan sägas ha härledt sig derifrån, at han i mer än ett "öjeblick" förbisett, hvad eljest mystiken företrädesvis åberopar sig på, den hel. andes verksamhet och låtit den upgå i sin egen ande, d. ä. i sin utomordentligt storslagna genialitet? [1]) Dock gränsskilnaden, den af det obiectiva ordet bestämda, den enda säkra sanningslinien, var svår nästan för all mystik at icke någon gång öfverträda, och när vi kasta en blick tilbaka på medeltidens mystiker och jämföra med dem en Arndt, hvilken ofantlig skilnad ger sig då icke vid handen, mellan deras ge-

---

[1]) Betänkligast synes den spirituelle författaren ha utspunnit spiritualismens silfvertråd, när han (såsom i Öiebl. n:o 4.) dels bryter stafven öfver alla moderna "Herdebref", dels drager til och säger: "tro du mig, der är intet, som är Gud så motbjudeligt, intet kätteri, ingen synd, intet honom så motbjudeligt, som det officiella".

menligen ända til pantheism stegrade och hans sunda, emedan från biblens sanning oförvillade, mystiska utsagor. Och om många uttryck af theistisk fromhet särdeles i augustinsk form eller i mystisk öfversvinnerlighet redan hos Augustinus sjelf äro svåra at åtskilja från pantheistiska uttryckssätt, så ännu mer hos andra mystiker, ju längre de drifvits af polemisk ifver mot de scholastiska formerna (jfr Hase, Ev. Dogm. § 113.). Fullfölje vi nu tanken på de förra, så bilda de verkligen en öfvergångslänk til betraktelsen öfver hvad vi dristat nämna til slut en naturens mystification. Ty på dylika håll äro snart "försänkningen i Gud" och "försänkningen i naturen" vexelbegrepp och måste blifva det, så snart de icke, såsom i den rena mystiken, gå hand i hand med försänkning i den objectiva sanningens ord. Spelar man i en mystiskt uprymd fantasi först med det ordets utsagor, så at de blott få gälla hvad de kunna i ett system, så kommer man lätt in i ett spel med naturen, så at dess bildspråk tages uti lika stort eller ännu större anspråk, än biblens; och kommer menniskan rätt in i drifvandet af ett högstämdt känslospel med naturen och dess bilder, så spelar naturen lätt sitt spel med henne och blifver subiect i den mystification, för hvilken hon då i sin ordning blifver ett obiect. Hon är då först hänvisad på sin egen natur och kan icke allenast såsom en blott naturlig menniska, om än af andens verkningar i någon mån fattad, vilja, hvad som enligt Skriften är omöjligt för henne, förnimma (begripa) hvad Guds ande tilhörer, utan ock sätta i denna förment andeliga förnimmelse sin högsta njutning och glädja sig åt ett sinligt känslosvall, änskönt det blifvit henne sagdt, at den sanna religionens väsen består i tro, som är för ingen del ett känsloväsen. Förnimmer hon tomheten i äfven den högst stegrade känslosamheten och låter säga sig åter, hvarom det i christendomen gäller och böjer sig för den immanenta religionens helsosamma tuktan, så är saken hulpen, ty hon återvänder til det gudomliga ordet, för at förnimma dess sanning. Hvarom icke, är hon på nytt underkastad sin naturs, sin sinlighets, mystification och kan komma derhän at antingen, enär anden har begärelse emot köttet, köttet emot anden, och "desamma äro mot hvartannat", hängifva sig åt den köttsliga motsatsen, låta sig drifvas deraf, i stället för at drifvas af Guds ande, och söka sin tilfredsställelse, om icke i lustarnes hvirfvel, dock i en högre s. k. konstnjutning, eller just i bästa fall i en fin pantheistisk mysticismus, allteftersom hon är rå eller bildad, sitt summum bonum. Hon har då förlorat gudaktighetens kraft, och om hon ännu kan sägas ha bevarat dess sken, så är det icke större, än at det reflecteras i en s. k. verldsandakt. At hon då är en

lekboll för en mystifierande natur, kan väl undgå hennes upmärksamhet, men är icke desto mindre sant, så sant som at allt åberopande af anden utan biblisk sanning visar sig, om icke alltid i denna yttersta sinliga form, föra til spiritualismus af någon art, vare sig bättre eller sämre. Alltid sannar sig här, hvad i Artt. Schmalc. säges: constanter tenendum est, Deum nemini Sp. S. et gratiam suam largiri, nisi per verbum, ut ita præmuniamus nos adversus Enthusiastas i. e. spiritus, qui iactitant se ante verbum et sine verbo eum habere et ideo Scripturam iudicant, flectunt et reflectunt pro libitu.

3. **Församlingsande** (kyrklig samfundsande) **utan kyrklig sanning förer ytterst til religiosism.**

Huru begreppet samfundsande (och när vi för kortheten skull nyttja detta uttryck, underförstå vi kyrklig och förstå församlingsande) fattas, så fatte vi det såsom product af de båda förut skärskådade andebegreppen, alltså af naturande och helig ande. Om deri inlägges så mycket, som sig bör, eller för litet, beror derpå, huruvida det utlägges, analyseras, med eller utan kyrklig sanning. Huru begreppet kyrklig sanning åter fattas, så fatte vi det såsom product af naturande och biblens sanningsmomenter; och om deri inlägges för mycket eller för litet, beror derpå, huruvida det utlägges med ensidigt eftertryck på det ena eller det andra af sagda sanningsområden. När vi nu vilja söka visa, at samfundsande utan kyrklig sanning ytterst förer til religiosism (en term först bragt i användning af Klein), så är gången gifven genom hugfästandet af de momenter, som utgöra dels dess omedelbara förutsättning, dels fixerade innehåll, dels närmaste följd, alltså, som skulle visas, pietismus, rationalismus, unionismus, så at den sist nämnda skulle utgöra ett slags enhet af de båda föregående, men i religiosismens slutform.

Af det myckna menliga, som blifvit med rätt eller orätt sagdt om pietismen, kan näppeligen något menligare sägas, än at den löper ut i religiosismus, då dennas begrepp, i motsats til hvad ordet egentligen skulle betyda, religionsfullhet, är reduceradt til ett minimum af religion. Och dock måste det sägas, när consequenserna måste för den fulla religionssanningens skull utdragas. Vi vete rätt väl, at detta pietismens ord blifvit och ännu ofta blifver på ett himmelskriande sätt misbrukadt, så at pietas, sjelfva den sanskyldigaste fromhet, fromheten efter full biblisk sanning, blifvit stämpladt med det odiösa vedernamnet; men det äfven ovärdigaste misbruk får dock icke uphäfva bruket af det, som så ingått i den kyrkhistoriska terminologien, som det af

ett fromhetsfiendtligt studentwitz en gång utkastade stickordet (se Bengels Gnomon ad 1 Tim. 2, 2.). Ingen nekar, at pietismen, särdeles i dess första Spenerska form, innan stickordet ännu var påfunnet, framkallat en lika helsosam, som nödvändig evangelisk protestantisk reaction mot orthodoxismens katholiserande hierarchismus, som visar sig desto betydelsefullare, ju bestämdare den utbildat sig ur församlingslifvet sjelft. Men såsom motsatsnegation, framgången ur en särskild kyrklig ensidighet, manifesterade sig pietismen efter dess första sunda och kraftfulla begynnelser snart nog och sedan såsom en sådan ensidighet eller afart af pietetens begrepp. Heterodox ville han icke vara, han ville ju blott omsätta orthodoxien ur dess stela formalismus i det rätta lifvet, men kom at så accentuera lifvet, at eftertrycket på läran efter hand slappades, ju mer han fattade sig i sin reactionära upgift, och med allt fasthållande af det lutherska centraldogmat om rättfärdiggörelsen, gaf han sig icke med synnerlig ifver in i dogmats obiectivitet, men sökte desto mer göra det enskilta andeliga lifvets subiectivitet gällande. Men från en lifvets subiectivitet, som icke strängt accentuerar den obiectiva sanningen, den der dock är lifskällan, är ej mer än ett steg til subiectivismus, och en sådan karakteriserade alltmer den ända til dippelianismus utbildade pietismen. Såsom orthodoxien, hvilken til så stor del, som framkallade reactionen, förlorat sig i obiectivismus och derföre lade mindre vigt på lifvet, i sin skärpa tett sig såsom något exclusivt, dymedelst separerande, så tedde sig pietismen i sin såsom något afslutande, separatistiskt. [1]) Man kan nu säga, at såsom orthodoxismen (ty orthodoxien är dock något för heligt at användas i fråga om en afart) höll på kyrkobegreppet, så höll pietis-

---

[1]) Hvar friskt lif i sin *första* sjelfmedvetna kraft rör sig, der kommer det öfver allt til en öfvermåttan skarp accentuation af det protestantiska momentet. Här kan det vara värdt at anföra några *Pusey's* ord om den så lifliga pietismens själsfrände i England (hvilka ord kunna vara träffande, fastän puseyismen sjelf är fången i en motsatt ej mindre för det sunda kyrklighetsbegreppet kränkande ytterlighet): "De stodo i den herrskande kölden med rätta på den subiectiva personliga trons nödvändighet, men de substituerade med orätta menniskans act i stället för Christi sacrament; de stodo med rätta på den trognes subiectiva förhållande til Christus, men det undgick dem at varseblifva, at det förhållandet derför icke var mindre obiectivt, emedan det tilkommer oss såsom lemmar i den ena lekamen, hvars Hufvud han är. De hafva riktigt framlagt den ena sanningen om den subiectiva föreningen med Christus, men när de höra om den katholska (icke just romkatholska) läran om kyrkan och sacramenterna, så veta de icke huru de skola förena denna med sin egen partiella upfattning af densamma, de frukta, at 'något skall bringas in emellan dem och deras återlösare', och så förkasta de skenbarligen sanningen, under det de i sanning blott förkasta en del af densamma".

men på församlingsideen, och såsom den förra höll accentueradt på sanningen, om än så abstract, lade den senare hufvudvigten på anden. Ty pietismen ansåg orthodoxien, sådan den förefanns, vorden andelös och ansåg såsom sin upgift at sätta ande och lif i densamma, derutinnan lik medeltidens mystik, ett försök at återföra densamma från dess scholastiska behandling. Ingendera afkortade det minsta på de båda hufvudläror, om hvilka det i en blifvande conflict förnämligast gällde, om rättfärdiggörelsen af tron och nyfödelsen i tron, men hufvudvigten på de båda lärorna, den ena en centrallära så väl som den andra, kom i så måtto ömsevis til korta, som den för orthodoxien stridande insatte företrädesvis den förra i sin fana, och pietismen den senare, och det så, at kyrkans lif betraktas mindre såsom ett vordet och varande, än såsom ett vardande; den enskilte skall genom sin personlighets energi först åvägabringa det, liksom om det allsicke redan vore i det kyrkliga samfundet til. Det var pietismens grundfel, at den med sin *lifs*åskådning kom at bortse från det oryggliga sammanhanget med rättfärdiggörelsen, at förvexla den sanna orthodoxien med den andelösa orthodoxismen. Dertil kom, at han gjorde en för orthodoxismen förargelseväckande sats såsom hardt när öfversta grundsats gällande, de theologia irregenitorum, om *lifs*kraften möjlig endast i och af pånyttfödda lärares prädikan. Men at, såsom Aug. Petersen (a. st. 574) i sin skarpsinniga demonstrationsifver säga, det "den i orthodoxien stelnade lutheranismens princip är en katholiserande ensidighet", är utan tvifvel sjelft ensidigt, likasom det påståendet, at genom pietismen var "en specifisk luthersk ensidighet bruten". Det medgifver han dock, at pietismens lifsåskådning var i grunden en "reformert rigtning inom den lutherska kyrkan sjelf". Dermed sammanhänger ock pietismens benägenhet för sällskapsprincipen, d. v. s. kyrkobegreppets upfattning företrädesvis i sällskapsform, så egendomlig för den reformerta doctrinen, dermed åter at samfundsandens begrepp upfattas från en inskränktare synpunkt, och härmed slutligen den sträfvan, som gått ut på at reducera kyrkoläran til de bibliska grundlärorna. Skulle man icke kunna säga, att allt detta låg liksom präformeradt i dess förkärlek för ecclesiolæ in ecclesia? Skulle det vara alltför dristigt, om man antoge, at detta diminutivum kunde gälla såsom en signatur för en diminuation i dess kyrko- ock samfundsande-begrepp? Och om så är, säger icke conventikeldiminutivet något så när detsamma? Ty för den på den menskliga sidan i sagda begrepp, at samfundet är ett sällskap af lika sinnade individer ("societas sanctorum"), fixerade blicken träder den gudomliga sidan, der det skall skådas primo ictu såsom ett andens samfund, mer eller

mindre tilbaka och dermed den begreppets potens, i kraft af hvilken alla döpte, alltså ej blott alla specifikt regeniti, omskyggas af den hel. ande såsom obiective heliga om än ej subiective helgade. Huru stort och högt det af Schleiermacher utförda, för at icke säga införda, begreppet än är af den chr. samfundsanden (Gemeingeist), som föresväfvat pietismen, så kom det icke til sin fulla gudomliga rätt, och om den hel. ande inför den pietistiska upfattningen antogs så at säga sväfva öfver kyrkan i dess totalitet, således äfven öfver hennes oomvände medlemmar, liksom i begynnelsen öfver vattnen, så förbisågs eller ignorerades, at öfversväfvandet ej blott var ett yttre, utan ock ett inre, af en i kraft af grundordets urbetydelse upvärmande, lifvande och sammanhållande art. Det är denna bibliskt kyrkliga *sanning*, som ej kommer til sin fulla rätt och derföre kan ej heller samfunds*anden* komma dertil. Sant är, at der i så måtto är en skilnad mellan pietismens och Schleiermachers åskådning, at hans har en mera katholiserande allmänlighetskaraktär och söker fasthålla obiectiviteten i samfundet, då pietismen subiectiverar allt; men deri sammanträffa de, at äfven hans begrepp af Gemeingeist är ett "sväfvande" mellan obiectivitet och subiectivitet, ett neutrum mellan anstalt och sällskap, ett kretsande öfver substantialitetens begrepp, så at än den enskilte är ett försvinnande fänomen i i det hela, än tvärtom, och at icke genom den af honom satta absoluta substantialiteten den absolute personlige anden får uppenbara sig, hvilken likmätigt förhjelper subiectet, såsom obiectet, i kyrkans organiserande til sin rätt. Deremot kommer i en pietistisk doctrin, då den kyrkliga sanningen icke får sin fulla rätt, icke heller den hel. samfundsanden, såsom allmänande, dertil, i det hon uti det hela och hufvudsakliga låter hans egentliga verksamhet vara inskränkt til de benådade, dem han fått "uttaga ur den närvarande onda verld", och sätter en skarp asketisk motsats mellan naturen och det andeliga lifvet. Ty upfattas denna motsättning så, at det naturliga utan vidare omständigheter identifieras med det syndiga, medan den naturlösa andeligheten göres til ett med det heliga, såsom särskildt när studier kastas öfver bord, liksom vore brist på dessa rent af ett bevis på anderikdom och en talare, ju mindre besvärad af kunskapens barlast, desto starkare i andens pleroferi, så hafve vi asketiken i samma form, som vi redan funnit på den ett visst annat stadium af spiritualism; hafva vi denna asketik, så hafva vi äfven den ensamhet, i hvilken subiectet vil på egen hand utveckla sig til fullkomlig helgelse: skall subiectet ändtligen utträda ur denna ensamhet, kanske för at framträda i en talarestol, så är det icke i det kyrkliga samfundet, utan i den enskilta andeliga familiekretsen, och

fara värdt är, hvad ofta visat sig vara det, at pieteten mot Gud förvandlas til en pietet mot menniskor, och subiectets görande och låtande blir icke annat, än hvad partidisciplinen bjuder, adiafora göras til väsendtliga momenter, månget, som kan vara väsendtligt, til ett adiaforon; ej blott sacramentvälsignelsen, utan sacramentväsendet, göres beroende af den subiectiva tron, ja t. o. m. af förvaltarens trostilstånd, o. s. v. Korteligen, den absoluta religionens fasta begrepp nedsättes til ett relativt flytande, likasom den absolute hel. anden förflyktigas til det af en allmän idéande, och vägen står öppen för religiosismus, sjelfva tidsandens karaktär, på samma gång som, vore det ock en enda, refva, göres i kyrkans sanningsgärde, än mer om flera sådana refvor göras.

Detta har nu visat sig i stort uti rationalismen, hvilken icke utan skäl blifvit kallad för åtminstone en otyglad pietisms närmaste consequens: ty genom de blottor på kyrkans vingårdsmur, som denna pietism lemnat, har rationalismen inträngt på hennes gärde och anställt stora förödelser. At med denna pietism (ty med ordets misbruk til nedsättande af sjelfva den sanna gudaktigheten förnya vi vår reservation) impulsen var mångfaldigt gifven til sagda consequens, det har en Dippel bevisat och en M. Knutson med sin sect af "Gewissener", andra at förtiga. Samma protestantiska grundfactor, hvilken redan i pietismen framträdt mot orthodoxiens stela obiectivitet, christendomens subiectivitet var det, som mäktigt uphäfde sig i en slik religiosismus. Skilnaden var å ena sidan, at om orthodoxismen förvandlat den evangeliska centralsanningens lefvande bröd i hårda dogmatiska stenar, förvandlades det i rationalismen til grus; och å den andra at då pietismen ändå i ett centralevangeliskt samfundsmedvetande väsendtligen ännu var ett med kyrkoläran, så slog den af religiosism burna subiectivismen öfver helt och hållet på periferien, i väsendtlig motsats til centrallärorna i ett blott allmänt religiöst medvetande. Grunddraget i pietismfromheten, urartad til fromleri, utbildades af religiosismen til yttersta ensidighet, i hvilken bevarades blott ett så pass stort residuum af den christeliga religionens grundläror, som kunde belöpa sig på moralitetens allmängiltiga sanningar. Den i den förra inlupna indifferentismen i afseende på vissa kyrkliga dogmer gick i den senare så långt ske kunde med något bibehållande af den chr. religionens grundsanningar, ej blott til likgiltighet, utan til obenägenhet för den ena efter den andra. På religiosismens allmänning upgick rationalismen såsom specialitet, och såsom denna hade sin rot i religiosismus, så yrkade han ock med denna alltmer på lifvets praxis, på en "gewissenhafte Moralität", ju mer den christeliga sanningen var redan i den

förra och vardt i den senare reducerad til ett minimum, fattligt för dess ratio. Rationalismens postulat och primum movens var näml. yrkandet på principium rationis sufficientis, men ratio, förnuftet, sjelft den ande, hvilken skulle tillämpa detta princip. Fullkomligt riktigt var postulatet, at för det chr. samfundsmedvetandet christendomens sanning, för at kunna gälla såsom ett fritt samfundets commune bonum, måste hafva och framlägga sin "tilräckliga grund", fullkomligt riktigt var äfven resultatet, at det samfundsmedvetandet i torftigheten af sin allmänna religiosismus icke kunde finna en sådan tilräcklig grund för den evangeliska centralsanningen; men det var den "sufficenta" rationalismens sjelfbedrägeri, at han mätte det förra, absoluta resultatet, efter det senare, relativa, och icke tvärtom; at han, helt och hållet förlorande sig i det af religiosismens nådebröd tärande menniskoförnuftets subiectivitet, kunde mena, at detta är förnuftet exclusive, ratio absoluta, och at allt, som icke ginge up i det, icke heller hade sin grund, vore rätt och slätt oförnuftigt och grundlöst. Sjelfbedrägeriet var, med andra ord, det at han helt naivt och med en viss fryntlighet förvexlade sitt s. k. absoluta ratio med den absolute anden och visste icke, tänkte icke deröfver, at någon annan "helig ande vore til". At han emellertid gjorde sitt ratio gällande såsom verkligen ett slags religiös samfundsande, det bevisas bland annat af den popularitet, til hvilken han utöfvade sin omfattande inflytelse på menigheterna i christenheten och kunde i så vidsträckt mått̄o, som han gjort, omstämma och bestämma det allmänna folkmedvetandet. Detta hade icke varit tänkbart utan på en viss christelig sanningsgrund. Ty visserligen kan det gifvas en folkande, nationalande, tidsande eller huru den må benämnas, som kan stämma, gripa och influeera på hela folkmassor, men dock icke såsom sådan religiöst; dertil fordras en viss fond af religionssanning. Denna måste derföre tilerkännas rationalismen och det redan såsom religiosismus, hvilket ju eljest vore ett tomt ord utan allt motsvarande innehåll. Öfver hufvud ligger en viss lifvets idealismus i en sundare art af rationalismen, som consequent åter måste drifva ut öfver sig det af honom på ett lefvande sätt gripna sinnet, just emedan han icke förmår med all sin lifaktighet gifva någon sann tilfredsställelse åt den efter verklighet trängtande anden, ty det förmår blott den samfundsande, som är bärare af den fulla kyrkliga sanningen, från hvilken rationalismen principielt eximerat sig. Omiskänneligt är det gagn, rationalismen genom sin kritiska karaktär gjort såsom ett helsosamt ferment för det evangeliska lifvets fria utveckling; men ännu omiskänligare skadan, i det han hängaf sig åt en tom spiritualism, innehållslös subiectivitet och rent negativ cri-

ticismus, som verkade mindre på ett för kyrklig sanning och sann kyrklighet instructivt, än destructivt sätt; och i förbigående kan anmärkas, att ville öfver hufvud blott den rent subiectiva criticismen handla så grundligt, som den med sitt åberopande af förnuftsanden förebär, så måste han börja med "der Kritik der reinen Vernunft" och derur åtminstone lära så mycket, at han i sig sjelf eger intet criterium för christendomens gudomliga sanning. Men här, om någonsin, då det gäller at, i stället för at förundra sig til förkastande af undret i gemen, underkasta sig "nådens under", gäller ock det at aller Anfang ist schwer, och i den abstracta förnuftsandens lag ligger en afgjord obenägenhet för en sjelfkritik, som skall böja sig under uppenbarad, än mer under kyrkligt helighållen sanning. Från det rent religiösa, för at icke säga rent kyrkliga, sanningsinnehållet kan den i och för sig spiritualiserande rationalismen isolera sig til den grad, at han mångfaldigt slog öfver i en platt realistisk naturalismus, och på detta omslag drog ultraprotestantismen en sådan vexel, at han i den en gång bestående kyrkliga anstalten utmyntade sina allt annat än kyrkligt protestantiska satser och med detta nödmynt tyranniserade församlingarne til antagande af helt andelösa och mer än delvis sanningslösa agender i stället för kyrkohandböcker, moderniseradt klingklang i st. för kyrkosånger, indulgenslagar för allsköns frivoliteter i st. för kyrkotukt, o. s. v. Och dock har den s. k. vulgära rationalismen med sin tunna och alltmer förtunnade bottensats af chr. sanning ännu ett ej obetydligt företräde framför sin yngre namne den speculativa rationalismen, hvilken i förnämt vetenskapshögmod ej har någon aktning för folkets samvete, alltså icke heller för en af folket bevarad kyrklig sanning, och dessutom störtar sig i en platt materialistisk pantheismus, som på intet sätt kan amalgameras med det kyrkliga folkmedvetandet. Dock den har icke heller någon flägt af församlingsande, som dock måste tilerkännas den vulgära rationatismen [1]). Men det torde vara tilräckligt visadt, hvart en samfundsande, sådan som rationalismens, förer hän i den mån han är utan kyrklig sanning, nämligen til en religiosismus, i hvilken föga mer, än ett usurperadt namn af religion, efter föga mer än några reminiscensartade momenter af christelig sanning, finnes qvar.

---

[1]) Det torde nu ock vara klart, at så mycket den vulgära står i folkligt afseende, alltså i afs. på församlingslif, öfver den speculativa rationalismen, så mycket står den under sjelfva den pietism, från hvilken den ansågs förskrifva sig, och skall ännu mindre tveka at tyranniskt förfara mot detta sitt ursprung, derest några förefinnas, som vilja vara ursprungsbilden trogna med afhållande af "enkannerlig gudstjenstöfning" i den förut nämnda meningen.

Men då all samfundsande, således äfven den som innebor i rationalismen, sträfvar efter enhet, så måste den enhet, union, som ur den sistnämnda med sitt "föga" innehåll af chr. sanning kan härflyta, nödvändigt blifva unionism och det en möjligast abstract sådan. Ty sann "andens enhet" kan omöjligen tänkas utan såsom enhet i sanningen och det en fast concret. Sanningen är den enda räta linien, kring kvilken otaliga kroklinier kunna dragas; at finna den förra, är at finna den rätta läran, och hvad då de läror måste vara, som hålla sig på de senare, säger sig sjelft. Det kan i dem vara system och sammanhang, men aldrig ett sådant, som motsvarar den hel. andens och sanna kyrklighetens enhetsbegrepp. Förmedlingsförsöken dertil hafva icke desto mindre varit många, stora, ofta skarpsinniga, somliga med ett påfallande sanningssken; men om än icke alla förskrifva sig från en blott religiosismus, så löpa de dock ytterst derpå ut, och äfven det bästa idealiska sken utan motsvarande, d. v. s. i sanning grundad, verklighet bedrager; ty blott den ena rena sanningen är obedräglig. Hvem skulle icke med aktning reflektera på många af de unionsförsök, som blifvit gjorda mellan de olika particularkyrkorna, enkannerligen det väl största, som förefinnes i den s. k. preussiska unionen; och dock måste det visa sig, om de hålla profvet inför den bibliska sanningens domsbord, redan derför at de inför detta sjelfva inställt sig. Ty man måste "pröfva andarne", alltså äfven den sig ädlast framställande unionsanden. Göre vi alltså detta, pröfvande först den, som kan anses hafva den mästa christeliga sanningshalten, vi mena unionen mellan de lutherska och reformerta systerkyrkorna; sedan den, vi kunne kalla den calixtinska (synkretismen), som går ut på at förena alla christna bekännelser; och slutligen den rationalistiska, som, med minsta sanningsinnehållet, kan anses vilja en formell förening mellan alla religioner; så följa vi den af utvecklingsprincipen, om än antiklimaktiskt, förestafvade methoden, och om vi finna, at den första måste stagnera i unionismus, så måste det ännu mer gälla om de sist nämnda. Men först och främst bör oss hålla begreppen af en praktisk trosunion och en theoretisk eller theologisk bekännelseunionism strängt åtskilda. Den förra har alltid gällt och måste alltid erkännas för andens och sanningens skull. I afseende på den kunne vi t. o. m. låta Jung Stilling hafva rätt, när han (Sämtl. WW. VII, 248.) säger: "måtte dock våra nuvarande samtida, som bekänna sig til Christus, redan nu aflägga partiskhetens uniform och blifva mistrogne mot sina egna bimeningar! Det kommer ju sannerligen icke derpå an, huru någon heter, om han är katholisk, luthersk, reformert, mennonit, herrnhutare eller pietist, utan derpå, om han af

hjertat eller evangelii plana enkla begrepp tror på Christus, vil genom hans förtjenst varda salig och så visar sin tro med gerningarne; hvarest man finner det, der måste ock föreningen, trons enighet finna rum" [1]). Orden klinga väl latitudinariskt och kunde lätt anses vitna om en indifferentismus, men behöfva icke så fattas, utan i den mening, som icke "nu" först behöfde göras gällande, utan väl måst alltid erkännas, äfven af den mäst exclusiva confessionalist, at i hvarje confession Herren har och "känner sina". Men flyttas denna tankegången in på det rent theologiska området, så förändras saken och då "kommer det visserligen an på, huru någon heter", så vida icke ett mot den klara sanningen stridande religionsmängeri under åberopande af en falsk toleransande skall göra sig gällande.

Då är det redan icke indifferent, "om någon heter" lutheran eller reformert, för at först märka detta ofvan först releverade unionssträfvande; då måste vi behålla en viss "partiskhetens uniform", så vida vi, ehuru för öfrigt väl vetande, at "partier höra til köttets gerningar" och likaså all andelig formalismus, dock måste likmätigt böja oss för uppenbarelsens ande och "taga parti för sanningen". Sålunda, hvilka vetenskapliga methoder, den temperativa, conservativa, absorptiva, organiska, man användt, för at leda den preussiska unionens bevisning, har man dock icke hunnit målet, så länge skiljelärorna ändå stå der de stå qvar, omöjliga at genom sanningens organik, om än anden åberopas såsom organ, så förmedla, at de til sin en gång stadfästade confessionella giltighet skulle utplånas. Icke är målet vunnet dermed, at differensen ignoreras eller at man blundar för den, lika litet, som strutsen är bragt ur sitt dilemma för det han menar sig vara det dermed at han sticker hufvudet i sanden. En sak är det, at den ena confessionen kan hafva godt af at göra sig til godo de sanningsmomenter, som den andra eger i rikare mån, ehuru vi knapt tro, at hvad den lutherska skulle göra sig til godo från den reformerta sidan, bestode i något mer än det som rör kyrkodisciplin och författning, som visserligen icke heller är at akta ringa; men en annan åter at temperera och utjämna, eller t. o. m. "absorbera", conträra läromotsatser, så at de skulle kunna upgå i en högre enhet. Hvilken denna enhet skulle vara, har ingen lyckats visa, och

---

[1]) Vi skulle t. o. m. gå ett steg längre, vi som hålla derpå at vår lutherska kyrka, såsom kyrkan "med rent ord och rena sacramenter", är, icke uteslutande, men företrädesvis Guds "Israel", och lika visst hålla på förutsättningen, at ej blott t. ex. i reformerta kyrkan kan finnas mången christen, utan i sjelfva hedendomen någon hekatontark, om hvilken Christus kunde säga: "jag hafver icke funnit en sådan tro, så stor, i Israel".

det kan icke lyckas, så länge man ej lyckas uphäfva principium exclusi tertii. När man alltså, såsom en af unionens skarpsinnigaste och ädlaste vindices (Petersen, a. st. sid. 641) å ena sidan adopterar Schmieders åsigt, at "die unirte Kirche hat das Streben und die Aufgabe — *das Bekenntniss zu vereinfachen* och t. o. m. cursiverar upgiftsorden, samt sjelf betecknat "denna reduction af den kyrkliga bekännelsen til den evangeliska sanningens summa såsom alldeles nödvändig, emedan den blott så kan vara alla trognas fria Gemeingut"; men å den andra förpligtar unionskyrkans ordinerade tjenare på Augustana, dock så, at obligationen endast skall vara en negativ förbindelse med frihet at positive lära hvad som går derutöfver, blott det icke ginge ut på ett öppet häfdande af en skiljelära, hvad är det annat, än "en konstlad scholastisk dressur", den han eljest klandrar, och göra en skilnad mellan exoterisk och esoterisk bekännelse, hvilkas förening måste blifva tvetydig nog? Sannskyldig och naturlig blifver den icke. Dertil kommer, historiskt, den rätt märkeliga företeelsen, at den reformerta bekännelsen påtagligen gynnades på den lutherskas bekostnad, hvilket synbarligast visade sig deri, at, ehuru samvetsfriheten ej skulle vara genom unionen kränkt, en mängd lutherska lärare, de der, såsom Scheibel, ej ville förneka sin lutherska confession, icke vara nöjda med mentalreservationer, vordo afsatta från sina ämbeten. Och ändock erkänna de fördomsfriare af unionens försvarare, såsom den ofvan anförde, at "den lutherska kyrkoläran hållit sig fri från hvarje villfarelse och har den mästa sanningen", blott icke, at hon "besitter den fulla sanningen", emedan, säga de, "den fulla sanningen omfattar icke blott dogmats sanning utan ock kyrkopraxis sanning". Ett svagare bevis kunde näppeligen förebringas til förtagande af den lutherska doctrinens företräde å den fulla sanningens vägnar. Och i alla fall, med blotta erkännandet af at hon har den *mästa* sanningen, hvadan kommer det at den reformerta fått det mästa och så godt som exclusivt omhuldande, om icke deraf, at unionens ande ingalunda framför allt lägger an på at vara en sanningens ande? Ty eljest vore väl naturligast, at den temperativa methoden användes på den reformerta öfversvinnerligheten, eller hvarför skall just det, som i den lutherska erkändt bevisar egandet af "den mästa sanningen", vara företrädesvis föremål för methodus absorptiva? Frågan är desto mer berättigad, som unionsanden framför allt stöter sig på den unio sacramentalis, i hvilken lutherska bekännelsen har ett af sina hufvudfästen, som derför för ingen del får i den s. k. unionskyrkan försvaras. Ännu mer röjes det, hvart "der Geist der unirten evang. Kirche", såsom Schmieder kallar sitt såsom anderikt berömda arbete

(Leipz. 1845) förer hän, då han til och med för rättfärdiggörelseläran yrkar "en tidsenlig fortbildning, emedan hon så, som hon på reformationstiden blifvit upställd för det herskande församlingsmedvetandet, ännu icke har de rätta anknytningspunkterna", liksom den nöd, som nu trycker christenheten och skulle afhjelpas genom en reconstruerad rättfärdiggörelselära, icke vore i grunden densamma, som tryckte menskligheten då. Men en union, bygd på grundsatsen af ett sådant undanskjutande af kyrklig sannings förhållande i tvetydighet, som skall hafva burskap såsom gällande religion, dömer sig sjelf såsom unionismus och måste ytterst föra til en religiosism, som vil lefva och regera på tvetydigheter. Skall icke våra dagars "protestant*föreningar*" kunna härvid hviska ett ord eller fastmer tala högt nog om de yttersta consequenserna?

På en ännu bredare basis, än den det hittils betraktade unitetssträfvandet constituerat, stämplar sig det til unionism, som vi kallat efter Calixtus, ehuru den är vida äldre med sitt semper et ubique. Detta är ock ett slags ubiquitism, som redan stöter mot den luthersk dogmatiska, hvilken, så hård den än synes vara, dock, så länge den ej kan rubbas från sin sanningsgrund, lär ännu mindre gifva efter, än för den reformerta unionismen, för at icke tala om den romkatholska doctrinen, som alraminst är böjd för eftergifter. När Lessing påstod, at kyrkans symbolum, resp. apostolicum, allena räckte til at uppehålla den christeliga sanningen, skulle det ock icke mer gifvas någon Bibel, ett påstående, som återkommer, "förädladt och nytt och förskönadt", i grundtvigianismen, så är detta ett paradox, hvilket genom historien, som efter Guds rådslut uppehållit åt oss böckernas bok, tilbakavisas såsom en onödig hypothes, och bakom densamma håller sig en spiritualismus förtäckt, som tilskrifver samfundsanden, lösryckt från Guds ords sanning, en ofelbarhet, sådan som den materialistiska katholicismen tilmäter en s. k. tradition. Men densamma håller sig icke blott förtäckt, utan träder ofta ohöljdt nog fram i andra unionsförsök, som måste hafva desto mindre utsigt at lyckas här, som de hafva emot sig minst tre kyrkliga andemakter, alla görande anspråk på besittningen af ofelbar sanning. At en stor idé ligger til grund för den, skall icke förnekas, men en idé grumlad af för den absoluta sanningen främmande elementer, hvadan den måste förlora sig i idealismus, och en union bygd på en idé, som icke kan förverkligas, måste förlora sig i en desto abstractare unionism och med detsamma religiosism, som den alltjämt förvexlar verkligheten af individuell trosenhet i alla chr. kyrkosamfund med möjligheten af en allmän trosförening,

trots de skrankor, som en äfven den bästa kyrklighet vidlådande syndighet deremot upreser. "Schiedlich, friedlich" plär åberopas, men håller här ej profvet.

Det är nu vidare en naturlig sjelfföljd, at de af den kyrkliga samfundsanden satta gränsorna skola blifva alltmer flytande, ju mer den kyrkliga sanningens fasta mark undergräfves eller uplöses, och at den ännu christliga unionism, som dock vil fasthålla "kärnan af de chr. confessionerna", bereder fältet för den af en flack rationalism förordade, hvilken arbetar mindre på en allmän tros- än den allmännaste religionsförening. Ty den ställer sig mindre på en christelig tros-, än på en från den chr. tron lösryckt kärleksgrund, en från evangelismens söndrad humanitets grund, helt och hållet förgätande, at såsom sann kärlek endast kan tänkas flyta ur en sann tro, så icke heller sann och sjelfständig humanitet utan fäste i christendomens gudomliga sanning. Den dittils vid bekännelseskrifterna åtminstone i allmänhet fästade unionsprincipen förvändes nu til en s. k. tolerans, som i grunden intet annat är, än indifferentismens ignorans, och unionsmethoden flyter ut i ett platt neutraliserande af de historiskt utbildade differenserna. Confessionsåtskilnaderna förklaras helt enkelt för något helt likgiltigt och man menar sig i den herskande religiosismens allmänlighet redan hafva vunnit den sanna unionen. För detta unionsförfarande ligger blott den negation til grund, som består i skygghet för den evangeliska trons bestämdhet och afgjorda karaktär. I yttersta instansen är det otron sjelf, som döljer sig bakom den moderna humanismus under en förment allmännelig kärleks sköld, och noga räknadt blir det egentligen den evangeliska tron sjelf, tron i dess bestämda sanningshalt, som anses för det hittils varande söndringsmotivet i den evangeliska kyrkan och man menar sig vara bäst utöfver detta hinder, när man är väl kommen ut öfver tron sjelf. Någon specifik skilnad mellan en god christen och en god hedning kan man icke erkänna och vil det ej heller, utan den dock christlig nämnda unionens band skall omfatta alla likmätigt. Man vil med en slik abstract humanistisk union i grund intet annat än den evangeliska kyrkans ruin, för at på denna upbygga hela menskligheten til ett kyrkligt samfund, såsom man i en godmodig condescendens ändå vil medgifva at det nämnes. Den kyrkliga sanningens summa reduceras til religiosismens facit, så tomt och andefattigt, som det til den torftigaste unionism reducerade unionsbegreppet, äfven om det blifver pantheistiskt färglagdt. Eljest säger *Hegel* (Rel. ph. II, 261 fj.): Gott als Geist, und dieser Geist als existirend ist die Gemeinde. Sie fängt vom Einzelen an und wird verwandelt von der Gemeinde, o. s. v. Man står, som det anses

"träffande" sagdt om Schleiermacher, "med en fot utom det trängre evangelisk-kyrkliga området, men med den andra inom detsamma", men icke alla på så pass fast fot som han, hvadan han dock i ej ringa mån främjat församlings-medvetandet (samfundsanden), och det icke minst genom sin stora förtrolighet med humanism och religiosism, fastän icke i så hög grad som han skolat, derest han vida mer, än som varit fallet, i sin dygd, d. v. s. i sin humanism, låtit finnas gnosis (2 Pet. 1), d. v. s. biblisk sanning, under det så många, som täflade med honom i samma dygd (ἀρετή), med *sin* religiosismus läto i det närmaste den kyrkliga sanningen gifvas til spillo. Förspild var och är derföre deras möda at åvägabringa en religionsenhet, då deras möda gick lika mycket ut på at grumla den religiösa sanningens renhet ända til bortblandande af den religiosismens lilla summa, den qvarlefva af kyrklig tro, som ännu kunde blifva en propädevtisk driffjäder at fatta den fulla evangeliska sanningen. Ty det är med denna sanning så, som Lamartine enstädes skrifver om sanningen öfver hufvud, at "man måste återgifva dess oberoende och naturliga inflytande på menniskoanden: då den blir mer fri, skall den blifva mer helig; då den blir mer helig och mer fri, skall den blifva mer verksam; den är nu endast lag, den skall blifva tro; den är nu endast bokstaf, den skall blifva ande; den är nu endast formel, den skall blifva handling", och, kunde tilläggas, den är nu endast disiecta membra, den skall blifva ett sammanhållande föreningsband genom den ande, som "kallar och församlar folken endrägteligen". När denna sanningens gång åter hämmas, så hämmas ock samfundsanden i sin frihet och kan icke frambringa en sann union, på det högsta en unionistisk sanningsbild, som bär en falsk andes fysionomi. Så sker det ock enkannerligen, när man trycker det i kyrkans symboler formulerade sanningsinnehållet undan och undertrycker den i dem verksamma anden. Ty då går det, såsom *Herder* säger: dreht und dreht und dreht, bis das Uhrchen stille steht; man drager ut sanningens guldtrådar til en sådan förtunning, at de brista sönder, sedan knyter man dem konstigt tilsamman, tils man helt enkelt kastar dem bort såsom odugliga för det unionssystemet, man på den blotta religiosismens grund är i begrepp at hopspinna, för at omspinna verlden dermed. Endast från denna grund kan man säga med professor Goltz i Basel (citerad af Jean Paul), at det "at höja den confessionella fanan skulle i dag icke heta annat, än at med papperssköldar skydda sig mot eldspilar"; nej, den confessionella fanan är icke blott en papperssköld, utan ännu hvad hon en gång erkänts vara, en murus aheneus, som väl, om hon blott höjes i Herrens Zebaoths namn, förmår at

trotsa, ja utsläcka otrons eldspilar, så at de icke förmå "utsläcka anden". Hvad flere troende theologer yttrat, det man måste, för at på ett den närvarande tidens behof motsvarande sätt fortbilda kyrkoläran, rent afbryta hennes tidigare confessionella utveckling och ett helt nytt ur Skriftens grund i trons kraft utarbetas, det är at räcka handen åt den consequenserna utdragande otrons bearbetning af dogmerna, som blir en bearbetning derefter. Han må väl på grundvalen af de sanningsspillror, han sammanhemtat, efter uplösandet af kyrkolärans bygnadsband, dess, för at tala med Paulus, *στερέωμα*, arbeta för en s. k. chr. verldsreligion, men vinner han ock schematismerna til en sådan, skall han dock alltid bevisa sin vanmakt, så at säga, genom sitt destructiva förfarande med kyrklighetens potenser bevisa sin egen impotens at åvägabringa sitt syfte, derigenom at han aldrig med allt sitt sträfvande kan bringa sin religionsunion til annat, än en abstract, haltlös och snart sönderfallen religiosistisk unionism, aldrig frambringa det til en sann och verklig religionsgemenskap; ty den kan endast frambringas och existera genom ande och sanning, genom den fulla genomförda föreningen af båda, den enda förening, som gifver styrka mot "vår tids subiectivismus", så väl som mot dess obiectivismus, bådadera i sina consequenser lika vådliga ytterligheter, hvardera egnad at bringa kyrkan på yttersta förfall. "Många villfarelser visa sig, såsom månen, ur fjärran i mild gestalt och skymning (Dämmerung); men träder man närmare inför dem, så visa de, såsom månen inför stjernkikaren, sina afgrunder och eldsberg", anföre vi efter Jean Paul. Och "Guds ord är icke tidsuplysningens irrsken, icke vetenskapens lampsken, icke fromma känslors månsken, utan andens klara solljus": med dessa ord af Kahnis sluta vi denna afdelning och sätta dem med detsamma såsom motto för den följande.

C. Ande och sanning.

Hvarje ensidig upfattning af den ena sidan måste föra icke blott til miskännande af den andra, utan ock slutligen til sitt eget uphäfvande. "Ensidighet upstår", säger Jean Paul, "och blifver djupare, då blixten af *en* väldig idé förblindar menniskan för hela verlden och blott blixtar äro hennes solstrålar". Ju mer vi sökt skärskåda följderna af ett ensidigt framhållande af sjelfva de grundideer, som återspegla sig i formeln ande och sanning, desto mer hafve vi blifvit trängde in på nödvändigheten at fatta båda i oskiljaktig förening,

derest ett verkligt kyrko- och religionssamfundsbegrepp skall vinnas och ett sannskyldigt theologiskt jämvigtssystem derpå kunna upföras. För at inse verkligheten behöfves visserligen at accentuera än den ena och än den andra af de båda grundfactorerna, men numera icke så mycket i deras motsats- som enhetsförhållande, blott så at de icke fattas såsom ett enahanda, såsom omedelbart gifna vexelbegrepp, likasom lära och lif, hvilka de alraförst i begreppsutvecklingen motsvara. Ty såsom ur sanningen närmast utvecklar sig kyrklig lära, så ur anden kyrkligt lif, och dessa skola tänkas åtskilda, men icke längre, än til dess ur vexelförhållandet dem emellan framgår deras enhet, den, i hvilken just sann religion, sann christendom, sann och andelig kyrklighet består, då man ock kan säga, at läran skall vara lif och lifvet lära, alldeles så, som någon gång i skriften sanning sättes vexelvis för ande och ande för sanning. Men då ande och lif äro ett och sanningen och lifvet motsvara tvänne af de tre grundideerna, det sannas och det godas eller rättas ideer, likasom de tvänne af själsförmögenheterna, förstånd och vilja, så måste ock den tredje, ideen af det sköna och känsloförmågan, tagas med i beräkningen och i sagda utveckling dualiteten utvidgas til en derpå grundad trilogi, eftersom det fullständiga religionsbegreppet likmätigt omsluter afseendet på dem alla.- Bibliska bevis fattas icke hvarken för användningen af de speculativa kategorierna (af hvilka, i förbigående sagdt, det skönas idé väl saknas i den motsvarande rubriken af Hegels logik, men dock väsendtligen hörer dit) eller af de psykologiska. Så kunna vi för den förra taga Ph. 4, 8. i anspråk, der vi manas at "tänka efter, hvad sannt är, hvad ärligt (σεμνά, egentl. vördnadsvärd, helig, högtidlig, ursprungligen ett cultord), hvad rätt är (jfr den epexegetiska fortsättningen: hvad kyskt, — jfr 1 Pet. 1, 22. kyska i sanningens lydnad —, hvad ljufligt, hvad väl lyder, εὔφημα. Jfr Tit. 2, 11. som i omvänd ordning säger detsamma; och för den senare Joh. 14, 6. — allt, i det Christus sjelf ej blott kallar sig sanningen och lifvet, utan gör en utvidgning, som i sjelfva verket är en utvidgning af formeln ande och sanning, enär han ock kallar sig vägen. Härvid bör ej förbises, at hvartdera uttrycket, och särskildt ὁδός, än mer alla tilsamman, äro signaturer för den absoluta religionen, hvars concreta uttryck är culten, "den sköna gudstjensten" (jfr ps. 25, 10.). Motsvarigheterna göra sig sjelfva, och likaså den indelning vi derföre följa, i det vi framställe såsom hufvudfunctioner, hvilka skola förarbetas i menniskoandens allmänna verld til sann kyrklig gemenskap, de tre synpunkterna af lära, cult och disciplin, i det läran är producten af ande och sanning med, såsom det lätt inses, hufvudsakligt

men ingalunda ensidigt eftertryck på sanningen ("den sanna läran"), framkommen genom tron i tankeverksamhetens form; culten genom andakten i känsloförmågans uttryck och dymedelst med hufvudsakligt eftertryck på den i gudstjensten sig uppenbarande anden; och disciplinen genom fromheten i viljeförmågans och viljeverksamhetens genomförande uti anda och sanning. Dessa tre synpunkter, som af gammalt blifvit uptagne, äro det äfven i Petersens framställning (Die Idee etc.), til hvilken vi i det hufvudsakliga anslute oss, endast at vi icke med honom kunna utan vidare sätta i mellersta rummet nämnda function identisk med "kyrkans väsen", ehuru väl vi förut antagit, at de båda öfriga participera lika i det, som under kyrkans väsen förstås, såsom vi ock skola se det vara i analysen af andaktens begrepp. Så sätter ock han kyrkans väsen identiskt dels med hennes sanning (sid. 693), dels med hennes lif (706). Indelningen kan och kanske bör med afseende på den föregående framställningen gestalta sig så, at vi låta lärobegreppet bestämma sig til orthodoxi; sedan cultbegreppet, derest man önskar en analog terminologi, til kalolatri (enl. ps. 27, 4.), och slutligen disciplinen til evtaxi (1 Cor. 14, 40.).

1. **Lära.** Den christeliga lärobildningen är at betrakta först såsom den försiggår i den omedelbara tankeverksamhetens form, hvarvid tron framträder såsom den christeliga lärans princip och hufvudeftertrycket faller på anden ("trons ande"); vidare i den vetenskapliga förmedlingens, då vid principutvecklingen eftertrycket lägges på sanningens idé; och slutligen i den confessionella bestämdhetens, som kan kallas en synthes af båda, hvarigenom ock orthodoxiens fulla begrepp blir vunnet.

At det christliga lärobegreppets genesis börjar i den först nämnda omedelbarhetens form, är ett ingalunda så ovigtigt, som lätt förbisedt moment. Ty det är redan från början ett "trons verk i kraften" (2 Th. 1, 11.), nämligen i andens kraft at fatta den i det uppenbarade ordet gifna sanningen. Alltså först at fatta den i Skriftens bokstaf sig manifesterande anden, i det samma bokstaf väl har sanningen utom sig, men dess menings- och tankefulla ord har dock sanningen i sig och dermed i sanningen, detta andens särskilda moment, äfven den fulla anden, väl icke i sig, men icke heller blott utom sig, utan så väsendtligen hos sig, at det efter sanningen törstande subjectet förnimmer andens närvaro i och med forskande i Skriften. Denna, den objectiva sanningen, som är ett med den objectiva tron, vil fattas i subjectiv tro och är, så fattad, sjelf denna tro, ingången eller, så at säga, inflyttad i

det troende subjectets medvetande. Så inflyttad blir den blott genom den hel. andes kraft; ty den sanna, genom sanningens ord skapade, tron är tillika den lefvande och måste derföre vara ett verk af sanningens ande, emedan såsom allt lif, så specifikt trons, är af den skapande och pånyttfödande anden. Det är den lefvande tron sjelf, som blifvit viss om den lifvande sanningen och den lifgifvande anden, såsom personlig och personbildande. Så är det för den evangeliska christenheten andens vissaste sak och verk, hvilket Gud sjelf genom Christus i den helige ande för henne betygar; det är samvetssak i djupaste och fullaste mening. Just i detta christenhetens troslif har det eljest mer formala samvetet satt sig såsom real makt och egentligt sinnelag. Fastän nu tron är ett den hel. andes verk genom hans uplysning med sanningens ord, så är den i så måtto ett menniskans andes verk, som tron endast kan tänkas med ordet, då hennes ande i sin tänkande verksamhet söker tilegna sig det. Men ock endast i så måtto. Det hjelper dig föga, säger Augustinus, at du har sanningens ord, om du icke ock har ordets sanning, d. ä. dess anda. Det båtar, kan härvid tilläggas, föga, at menniskans ande är verksam, om han icke underkastar sig den hel. andes nådeverkningar, då åter, när han det gör, båtar hennes andes verksamhet ej blott föga, utan ej så litet til förberedande af det verk, som den hel. ande har at utföra, utan at den på minsta sätt bör eller behöfver förblandas med en crasst fattad synergismus, utan endast coincidera med menniskans verkliga frihet. Men när det nu sker under begagnande af ordet såsom nådens medel, så sker det ju dymedelst at menniskans "ande ransakar", öfverväger, efter- och genomtänker Guds i ordet klädda tankar, och dessa sammanbindas med detsamma til en lära: hon fattar "christendomens hufvudläror", de i ordet omedelbart gifna, til ett helt, som ställes, ju mer hon genomtänker dem, klart för hennes medvetande. Trons innehåll är den bibliska sanningen och tron just denna sannings form i menniskan, innehåll och form äro alltså omedelbart ett, så at så visst trons verk såsom ett den hel. andes verk är medelbart, nämligen utfördt med ordets medel, så är bildandet af det evangeliska lärobegreppet såsom ett menniskoandens verk på det rent metanoetiska stadiet ett omedelbart, utan annan dialektik, än den som gör sig sjelf för det omedelbara behofvet af förståndets och hjertats uplysning i "frälsningens kunskap til syndernas förlåtelse". De bibliska sanningarne betraktas, så at säga, efter enahanda "naturliga system", som blommorna på fälten, d. v. s. ordnade i den af anden klarade och helgade tanken, men ännu icke til vetenskapligt formulerade dogmer.

Men vid en sådan omedelbarhet kan den til verksamhet väckta tanken icke hvila, utan sträfvar at ur det vunna trosmedvetandet utveckla sig til ett i dogmatisk form bestämdt vetande. Theodidakten drifves af trons ande, såsom visdomens och uppenbarelsens ande, at blifva theolog åtminstone i den enkla betydelse, som detta ord kan vinna hos hvarje tänkande christen, och en sådan är hvarje troende christen, i den mån som han är öfvad at tänka sig in i Guds tankar samt ordna sin tankegång efter dem. Det genom tron klarade sjelfmedvetandet betrakte vi såsom ett *med*vetande med Gud, och då hvarje medvetandes sjelfförmedling sker genom tänkandet, så måste detta, när det är *efter*tänkande af Guds tankar, föra til ett klart och systematiskt ordnadt vetande öfver (ej utöfver) det uppenbarelsens ord, hvari de äro uttryckta. Klart står då först för trosblicken den skilnad, som är mellan den i ordet omedelbart gifna läran, Guds egen lära, evangelium, samt med förkunnelsen af den evangeliska sanningen, och det theologiska lärosystemet, för hvilkas förvexling man alltså har at grant taga sig til vara; men detta hindrar icke, utan fordrar fastmer, at likasom trosmedvetandet har omedelbart med den förra at skaffa, så förer tros*tanken* in uti det senare och til dess utredande alltmer såsom ett trossystem, och såsom den förra har till sitt mål den praktiska upbyggelsen, så är den tänkande andens mål ett theoretiskt upbyggande, ett förarbetande, som tilhör hvarje troende i sin mån, af en systematisk lärobygnad. Likaså måste man strängt skilja mellan vetenskapens obiective och trons subiective ande, men icke strängare, än at de kunna ingå ett sannskyldigt förbund i tron til samverksamhet för nämnda bygnadsmål. Dermed är således ock sagdt och förutsatt, at ett theologiskt arbete i detta syfte är åtskildt från det vetenskapliga i strängaste mening, hvilket blott har förnuftet til sin princip och derföre, då det följde sin principledning in på de theologiska vitalfrågornas fält, ofta förde besvarandet til en förnekelse af den uppenbarade sanningens innehåll; utan det arbetet måste tänkas i ett troende subiects hand, enär det skall *ur* tron förmedla den enhet af sanningens innehåll och form, som subiectet i och för sig har *uti* tron, hvadan det icke kan hafva eller göra anspråk på samma förbindande allmängiltighet, som den obiectiva vetenskapen, utan endast för dem, som äro fattade af eller införlifvade med samma trons ande. Men med denna reservation mötas de på enahanda tankeutvecklingsbana. Så kunne vi tilegna oss Petersens ord: "det menskliga tänkandet öfver hufvud är den creaturlige andens fria rörelse i sitt vara; i tänkandet utvecklar anden sitt sanna vara och således sitt varas sanning: tänkandet bevisar sig just deri

såsom det egentliga *διαλέγεσθαι,* andens dialog med sin sanning. Derur framgår den concreta tanken, såsom sanningens utsaga (*λόγος*) ur sanningen och sanningen ur anden. I tänkandet är anden och sanningen ett, med det har anden funnit och känt sig sjelf i sanningen och sanningen i sig sjelf. Det så förmedlade medvetandet är vetandet af dess sanning. Men anden kan så förmedla sig i sitt vara blott såvida, som han förmedlar sig med sanningen af sin tilvaro i verlden. Dermed, såsom med ett concret helt har han funnit sin vetenskap. Med denna sin vetenskap måste nu anden genom tänkandet ingå på den i tron omedelbart gifna chr. religionens sanning, för at genombilda densamma til enhet med sin creaturliga sanning. Så kommer en verklig trons vetenskap i den christne anden til stånd. Anden känner sin sanning i trons innehåll, och tron känner dermed sig sjelf i andens sanning". Emedan nu i en sådan troskunskap alltså icke blott den mensklige utan ock den gudomlige anden är verksam, är denna kunskap icke endast det christligt tänkande subiectets verk, utan Guds eget verk derhos, och det kan, om vi här få använda ett stort apostoliskt ord, sägas bli förklaradt "från den ena klarheten til den andra, såsom af Herrans ande". Der H. ande är, säges det på samma ställe (2. Cor. 3.), der är frihet, äfven tänkandets frihet, men med denna frihet, bunden vid sanningens begrepp, som skall fritt utvecklas, är det ett *φρονεῖν*, som i det vetenskapliga förmedlingsarbetet mellan det gudomliga ordets och det omedelbara trogna sjelfmedvetandets enskilta sanningar då icke öfvergår eller får urarta til ett *ὑπερφρονεῖν*, utan med en jämn *σωφροσύνη* förarbetar trossanningen til en sann kunskap. Så blifver tron i sin totalitet den egentliga principen för den christeliga läran och kan verka i menniskans ande, til dess han, upfylld af den helige ande, äfven kan gestalta den undfångna gudsvisheten til sin vetenskap, bevisande trons princip tillika såsom theologiens, som just är det den skall vara, när den ur sig sjelf på ett lefvande sätt, d. ä. ur sin gemenskap med den hel. ande, reproducerar det gudomliga ordets lära, skriftläran, såsom ett genomtänkt och tilegnadt. Den sanna theologiens utvecklingskamp, ty en kamp mot hvarjehanda ur förnuftet, försåvidt det ännu icke är genomträngdt af trons ande, upskjutande tvifvel och under begreppsutvecklingen sig upresande motsatser, ja, stundom ända til sannolikheter sig gestaltande motsägelser, har hon at genomgå och öfvervinna, blifver dymedelst väsendtligen en fortskridande den chr. sanningens seger i den chr. läran. Denna seger främjas väsendtligen derigenom at stridsarbetet är ett alla troende och tänkande christnas samarbete, och segrens frukt är de christliga dogmerna, de trossatser,

hvilka den troende christenhetens gemensamma tankearbete städse framkallar til lif och vara. Ty de äro, såsom sådana, icke så på en gång för alla fullfärdiga, som om de icke vidare finge mästras eller underkastas pröfning, detta är dogmatismens åskådningssätt, som håller på sanning utan ande; fullfärdigheten skall endast tilerkännas skriftläran, såsom den hel. andes eget ord, men icke dogmen såsom närmast en product af menniskoandens tankeverksamhet. Ty, såsom Twesten säger (Dogm. 1, 111.), "sanningen kan icke så på ett utvärtes sätt blifva handgriplig, liksom vore den ett mynt, såsom skalden säger". Det gäller ju om at finna enheten af anden och sanningen, som är immanent i skriftläran men icke derföre alltid blifvit så exponerad, som den fulländade dogmen förutsätter och innebär at den skall vara eller — blifva. Hvad som är skrifvet i Guds ord, det står såsom okullstötelig sanning fast; men äfven det bästa, som, om ock utgånget ur ett fullt trosmedvetande, är deröfver tänkt och omskrifvet, kan vidlådas af någon brist, som skall inses och fyllas af ett ännu fullare trosmedvetande. Detta gäller särskildt om vissa dogmer, namneligen de novissimis, som, så tilfyllestgörande de ur synpunkten af skriftlära än äro för tron, dock lemna åtskilligt at önska och utreda för trosvetenskapen. Det gäller således äfven för de bästa och trognaste skriftforskare, och det theologiska arbetet at göra den chr. sanningens idé fri, klar och utvecklad, är enligt sitt eget begrepp väsendtligen skriftforskning, at vi "känna endels och profetera endels", at dogmbildningen är i många delar styckeverk, til dess det kommer, som fullkomligt är, d. v. här säga, tils dogmen är utbildad i fullkomlig öfverensstämmelse med det djup af ande och sanning, som innebor den inspirerade skriften. Och när vi härvid särskildt tänke på inspirationsdogmen, så, för at icke synas falla in i felet af en petitio principii, då vi alltjämt tala om den absoluta sanningen i den hel. skrift, nödgas vi och nödgas vetenskapen vidgå, at det icke så mycket är en dogm, som fastmer en förutsättning för alla dogmer och deras bärare på skriftens och skriftforskningens djup, ett mysterium, som blott öpnar sig för trons öga och öpnar insigten i de öfriga mysterier, ur hvilka dogmerna framkomma. Ty här mötes en dubbel theopnevsti, ett testimonium Sp. S. internum och externum, genom hvilkas ouphörliga vexelverkan dogmens verk bildas och utbildas, fästas och befästas. Utan det förra, som är den *Χρίσμα*, genom hvilken en sann christen "vet all ting", skulle det senare ej fattas i dess fullständiga sjelfständighet, ej heller de särskilda utvecklingsstadierna riktigt åtskiljas; utan det senare skulle man i troskunskapen ej komma utöfver en sväfvande subiectivitet, ej heller riktigt och

säkert åtskilja och afsöndra sanningen från villfarelsen. Genom bådas enhet vinnes ett testimonium absolutum, hvilket såsom sådant är det fullständiga criteriet, för at genomföra dogmat i ande och sanning. Så visar sig ock saken i det apostoliska uttryck, som kan sägas vara constitutivt för dogmats begrepp (Act. XV.): *ἔδοξε γὰρ τῷ πνεύματι ἁγίῳ καὶ ἡμῖν*; ty såsom ordet dogma updykar i *ἔδοξε*, så är saken uttryckt med de vidstående vigtiga orden. Det är sant, at hela utsagan ofta sjunkit ned til en tom formel, såsom vid många påfvekyrkans concilier, vid hvilka visserligen den hel. ande haft litet eller intet at beställa (ty det bar alltför mycket syn för sagen), men sant af enahanda orsak, som at detsamma äfven gäller om sjelfva formeln ande och sanning. Den ena formeln, som den andra, och i sjelfva verket äro de båda identiska, måste derföre uplyftas ur formalismens dy och höjas til sin ursprungliga dignitet i tron. Då får ock den christliga lärodogmen åter sin dignitet såsom, at vi må uprepa det så vigtiga ordet, "ett trons verk i kraften", nämligen i andens och sanningens kraft.

Om dogmen någonsin vinner sagda dignitet, så är det i bekännelsen, och den står til denna i ett reelt förhållande såsom det föregående til det efterföljande, på samma gång dogmbildningen, i följd af bekännelsens relativitet fortgår såsom ett af denna såsom ett antecedens normeradt consequens. Dock är dogmbildningen i det stora och hela just det förarbetet, genom hvilket bekännelsen framkommer. Den utbildade dogmen är ännu icke i sträng mening kyrkolära, men ur densamma fastsatte sig för den evangeliska kyrkans lif en kärna af den evangeliska sanningen, hvilken, fattad af det evangeliska, evangeliskt kyrkliga, fundsmedvetandet eller samfundsanden, bilda kyrkolärans grundval. Det är sålunda kyrkan och församlingen sjelf, som uplyftar och höjer dogmen til bekännelse; ty hvad tron intellectuelt känner i dogmen, det bekänner hon ethiskt i församlingslifvet. Bekännelsen är kyrkans organismus i sanningen, och de enkannerliga bekännelseskrifterna, såsom confessionella lärobestämningar, betinga väsendtligen just den organiska utbildningen af de kyrkliga dogmerna. I bekännelsen fixerar sig dogmen til egentlig kyrkolära, och dermed lemnas beviset i hand at den christligt utbildade dogmen äfven har i sig fröet til en samfundsbildande kraft. Den dogmatiskt vunna troskännedomen, såsom kyrklig kunskap, omsätter sig i kyrkans bekännelse, alltså i den lära, hvilken kyrkan sjelf constitutivt gifver om den af henne kända och erkända sanningen. Hon förfar dervid i högsta måtto kritiskt, och en verklig bekännelse gör sig icke så af sig sjelf genom ett oförmedladt uptagande af

dogmen, utan kommer först till stånd i för kyrkans väsende högst kritiska tider. Det är i dem först det blifver fullt allvar med formeln ande och sanning, sedan den i en närmast föregående tid blifvit i hög grad förslappad. Kan det ock icke egentligen sägas om symbolum apostolicum, försåvidt vi icke hafva kunskap om dess upkomst, så gäller det om de följande desto mer och alramäst om den protestantiska, framför allt protestantiskt lutherska, om Augustana Confessio. När den gjordes af nöden och genomfördes, var det just sedan sagda förslappning gått til det högsta. Länge och af många hade de förnämsta dogmernas alteration och förvändning blifvit insedd och de skarpaste protester deremot inlagda. Men att de ej lyckats göra sig gällande til en verklig reformation, hade sin grund deri, at medeltidens protestanter merendels spiritualistiskt upfattade sin stora upgift och i den bestående förfalskade kyrkolärans bestridande läto alltför mycket inflyta, som var förnärmande för den i henne dock innehållna sanningen, så at denna ej fick komma til sin fulla rätt. Man ville visserligen en reform i anda och sanning, det måste erkännas, om icke åt alla, dock åt de förnämsta af målsmännen för en "reformation före reformationen", men copulan beröfvades så oförmärkt sin accent, som derföre föll tilbaka på anden. Dertil kom hos ej få bemödandet at, när sanningen ock skulle strängt accentueras, accenten föll på mycket af just det skefva och falska i den bestående läroförfattningen, en conservatism, från hvilken icke en gång sådana män, som Wiclef och Hus voro fritagna, för at icke tala om de "kyrkolärare", som insågo och erkände förderfvet men ville afhjelpa det genom en blott yttre reform "til hufvud och lemmar", under det läroförderfvets inre kräftskador lemnades oberörda (såsom den för lärdom och fromhet så berömde Gerson, hvilken dock icke är berömvärdare, än at han samtyckte til Hus' förbränning, o. s. v.). Men på samma gång de förarbetat den reformation, som af Luther gjordes i full anda och sanning, hade de förarbetat den confession, i hvilken den ursprungliga kyrkoläran åter kom til sin rätt och fann sitt adäquata uttryck. Detta var icke en mans eller fleras, utan allas deras verk, som utgjorde den regenererade församlingen, och at det var ett verk af ande *och* sanning, det bevitnades ej minst af det ymniga martyrblod, som utgöts af dem, hvilka kämpade såsom pro aris et focis för den häfdvunna så i grund och botten förfalskade kyrkoläran. Det gamla romerska kyrkoväsendet, så skildt från det apostoliska som natt från dag, var och förblef ett affall från kyrkans idé, och det har ock blifvit inför all verlden formligen documenteradt genom tridentinum; en kyrklighet i ande och sanning, som den lutherska kyr-

kan frambragt, ville den romerska ej, trots alla väckelser dertil, utan en blott empirisk kyrkoförfattning ville hon, utan öga och sinne för den osynliga kyrkans härlighet och makt, i hvilken reformationens specifiska kraft concentrerar sig och ur hvilken den sanna christendomens nya verld mer och mer utvecklar sig. Detta är den stora heliga sanning, hvilkens ljus särdeles upgått i reformatorernas medvetande. För det är sann kyrka och sann christenhet väsendtligen ett, såsom ock Luther så ofta låter dessa begrepp sammanfalla, sägande bland annat: "derföre skall det heta en chr. församling eller samling (Gemeine oder Sammlung), eller på det allrabästa och klaraste en helig christenhet", hvilken åsigt också ingått i hans förklaring öfver den 3. trosartikeln, alltså sammansluter sig med det i sjelfva den apostoliska bekännelsen framträdande kyrkobegreppet. Ur denna grundåsigt, som ligger i sjelfva centraldogmat Sola fide, gestaltar sig ock den lutherska läran öfver hufvud. Genom läran organiserar den christenheten repräsenterande församlingen kyrkans sanning til bekännelsens fulla gestalt. Närmast framträdde i bekännelsens organism de momenter särskildt, hvilka väsendtligen förmedla sig uti lärans function, alltså Guds ord, såsom den chr. religionens sanning i obiectet, och tron, såsom denna sanning i subiectet: de äro bekännelsens väsendtliga förutsättningar. I bekännelsen framställer sig kyrkans hela summa i sin organiska fullhet, den såsom församlingens vitnesbörd sig sjelf bevitnande kyrkans sanning, hvarken mer eller mindre. Icke mer, som vore bekännelsen likstäld med Skriften och således med trons grund och källa, tvärtom blir genom bekännelsen skriftens absoluta auctoritet erkänd, enär församlingen genom densamma först och främst bekänner sig til skriftläran och dymedelst underordnar sig skriftens anseende. Icke mindre, ty den är församlingens genom de mäst genomgripande utvecklingsstrider sanfärdigt vordna vitnesbörd om sin egen sanning, d. ä. om den chr. religionens sanning såsom kyrkans specifiska sanning. Den evangeliska bekännelsens art är icke såsom den romerskas at hänvisa til sig sjelf och bortvisa den fria vetenskapen, utan fastmer at hänvisa til den såsom skriftens fria tjenarinna (ej trälinna!) och glädja sig åt vetenskapens tjenst, ej blott då denna erbjuder sig dertil såsom en trosvetenskap, af hvilken hon väntar sin lära, såsom kyrkans, utredd, förklarad och befästad, utan til och med då hon kan vänta mot sig vetenskapliga angrepp, emedan hon är viss, at den i henne inneboende anden och sanningen skall til slut segra och at denna är segren, som öfvervinner verlden, vår i bekännelsen uttalade tro, såsom den en gång visat sig vara af en verldsöfvervinnande halt. Bekännelsen, äfven såsom skrift-

ligt fattad och formulerad, kallas derföre i eminent mening trosbekännelse, hvadan när vi strida, icke andelöst om, utan i sanning för den obiectiva bekännelsen, för så vidt vår subiectiva tro med den står och faller, så strida vi för denna såsom för vår tro och bekännelse på Christus.

Om eller enär så är, så är bekännelsen i sjelfva verket fixerad til orthodoxi, såsom den just blir, fattad från början til slut i ande och sanning, och alltså lika mycket skild från orthodoxism, hvilken upstår genom den obiectiva sanningens releverande utan ande, som från spiritualism, den der upkommer i den mån åberopandet på anden göres gällande utan sträng förbindelse med den obiectiva sanningen. At orthodoxien kommit för orthodoxismens skull i vanryckte, får lika litet bekymra oss, som at confessionens ord kommit i miscredit för confessionalismens skull; ty båda orden, confession och orthodoxi, äro i sig sjelfva icke mindre heliga och aktningsbjudande för det: de äro, hvartdera vägdt på den våg, hvars tunga bildas af andens och sanningens enhet, ett fullvigtigt och för trons öra klingande mynt, huru mycket de af dem, för hvilka denna enhet icke upgått til full klarhet och alltså icke skärskådats i full jämvigt, ofta blifvit nedsatta til idel pappersmynt, som en gång haft men numera förlorat sin metallvalör. Fastmer, om man af den ena segren, som vunnits "efter den andra" på bekännelsens grund, "skall se at den rätte Guden är i Zion", den stridande församlingen, så skall man med detsamma se, at i den bekännelsen, som är hufvudsumman af hans och den christeliga läran (1. Tim *1*, 5. jfr *ὁμολογουμένως*, *3*, 16.), är "en rätt lära" (ps. *93*, 5.). Men hvilket är det rätta Zion, denna fråga, som blifvit så ofta gjord, den brännande frågan om det rätta kyrkobegreppet, göres äfven här, är det, såsom man väntar oss skola svara, det lutherska? Och vi tveke icke heller at svara så, så snart svaret skall gifvas ur specialbekännelsens synpunkt; ty eljest vete vi fullväl, ur den universala bekännelsen, at det är hela den alla particularkyrkor omslutande "ena heliga allmänneliga kyrkan" och at hvarken klostret Bergen eller Dortrecht, och alraminst Trient, skall gifva en uteslutande firma derpå. Men det vete vi ock, hvad af en hvar måste erkännas, at, när specialprincipen skall göras gällande med allt, som derur utvecklar sig, den confession, som har de mästa sanningscriterier och med dem rikast fått andens confirmation, också är, om icke exclusive dock inclusive, bästa firman på den rätta läran och gör det kyrkosamfund, hvilket hon tilhör, til det orthodoxa, til det zion, som omfrågades. Nu är det, såsom vi redan haft tilfälle at anföra, äfven af de ifrigaste unionister erkändt, at den lutherska kyrkan med sin confession intager "den

rätta midten" och "har ett väsendtligt företräde lika så mycket för de reformerta confessionerna, hvilka i den senare (kyrkobegrepps)utvecklingen finner blott den falska, som för den tridentinska confessionen, hvilken deri blott finner den sanna kyrkan" (Peterss. 1, 137.), och derför må väl här tryggt utan syndig partiskhet kunna åberopas: medium tutissimus ibis. Näppeligen skall fördenskull någon lägga oss til last en luthersk ensidighet i och med påståendet, at den lutherska confessionen skall tilerkännas orthodoxiens ära, och framhålla motpåståendet, at det ej är mer berättigadt, än när den engelska kyrkan kallar sig High Kirch, då, såsom bekant, "högkyrkligheten", hvilken sedan fått en så orthodoxistisk, ursprungligen hade en blott kyrklig betydelse af orthodox, eller til och med än den grekiska, som par preferance af gammalt kallar sig "den orthodoxa". Ty, at icke nämna, det den senare, som alltså ansåg sig possidera framför andra den chr. sanningen, är redan af gammalt känd såsom såsom så godt som andelös med sina stelnade confessionsformer, är det med den allsidighet, som skulle förordas genom ett slikt motpåstående så, at den dömer sig sjelf til något sämre, än sjelfva ensidigheten är, äfven om vi med förkärlek för vår lutherska confession gjorde oss til en sådan skyldige, hvilket vi mene oss för ingen del göra, emedan vi oaflåtligt hålla confessionens spegelbild tilsamman med det gudomliga skriftordets och den lutherska finnes så fullt, som ingen annan, återgifva sanningens strålkrans. Kanske just derför är den mer än någon annan vorden föremål för anfall, och ju mer den det ännu kan blifva, gäller för den lutherska kyrkan det siracidiska rådet: "låt icke taga din ära bort" eller Christi eget: "se til, at ingen tager sin krona". Ty hennes ära och krona, korteligen hennes ärekrona, är hennes bekännelse, desto dyrbarare, med ju flera sanningens ädelstenar hon är fullsatt, af hvilka hon ej skall låta någon bortryckas men väl alla frias från det damm, som, särdeles under en rationalistisk period, lagt sig öfver dem. När vi sade hennes ära, så hade vi för ögonen dels den motsvarighet, som eger rum och lätt igenkännes mellan den flerstädes återkommande formeln "nåd och ära" (ps. 84, 12. Syr. 4, 26.) och den ännu oftare "nåd och sanning", stundom återgifven med "nåd och trohet", dels dubbelbetydelsen af δόξα, ej mindre den primära af gloria, än den åt det theologiska språkbruket vindicerade af doctrin, och det väl hufvudsakligen i stöd af ἔδοξε, Act. 15, 28., så at orthodoxien är på en gång den rätta äran och den rätta läran. Nämligen: den senare förefinnes och fäster anspråket på denna benämning, i den mån uti henne Guds eget ord, den af hans ande ingifna och oss gifna sanningen, kommer til ära, och detta torde, efter

allt föregående, ὁμολογουμένως och "utan tvifvel" kunna prädiceras om den lutherska kyrkoläran, för så vidt hon blifvit utförd i den lutherska kyrkans confession, hvilken, *augustana* confessio, vi derföre hardt när finna oss benägne at öfversätta med den *höga*, öfver de andra kyrkornas uphöjda, bekännelsen, utan at träda deras sanningsinnehåll det ringaste för nära, det hon i sig uptagit och med sig införlifvat. Til denna uphöjda ståndpunkt har hon kommit på en affattningstid, då hon hade snart sagdt alla den i hierarkisk drägt klädda lögnens makter emot sig at hålla stånd emot, och under omständigheter för öfrigt, som göra det lika klart, at hon tilkommit under en speciell den hel. andes ledning, som at hon ej kunnat vara blott ett menniskoandens uttänkta verk, huru mycket hon äfven var och måste vara detta. At derföre totalt frånkänna tilkomsten af åtminstone de bättre af den reformerta kyrkans confessioner samma ledande princip, vore lika orätt, som förmätet, och kan endast falla en orthodoxistisk och alltså andelös zelotismus in; men at tilerkänna densamma denna ledning i lika hög grad, som den lutherska, vore lika förhastadt, som at tilerkänna periferien, på hvilken den förra med sin mångfald af confessioner kastat sig, samma dignitet, som centrum, på hvilken den senare fast och oaflåtligt ställt sig och derifrån tagit sin utvecklingsgång, ja, den reformerta kyrkan uprepade gånger erkänt, at det är den centrala lutherska lärotypen, som ger den augsburgiska Bekännelsen dess sant verldshistoriska betydelse. Ty redan berörda mångfald bevisar ett mindre troget fasthållande vid enhetsanden, i det hon lika mycket dragits hän af ett variata, som den lutherska såg en hufvudfara i hvarje afkortning af sitt en gång vunna ποῦ στῶ, sin en gång vunna πίστις, och derföre höll oeftergifligt på sitt invariata, och för öfrigt, för at nämna en af de båda resp. kyrkosamfundens hufvudsakliga skiljoläror, huru skulle det reformerta kommit til sitt i sig sjelf så dualastiskt splittrade prädestinationsdogma, derest det icke skett under inflytelsen af en abstract sannings- och skriftprincip, som blott har sitt fäste i bokstafven, utan ock under ledning af skriftens hel. ande, som ju icke kan vara söndrad mot sig sjelf, som såsom han med understödjande af en sådan skriftvidrig lära skulle vara, då deremot Luther och den efter honom nämnda kyrkan, när han hade ena foten inne i enahanda prädestinationsuttryckens consequenser, såsom ännu trogen "augustinermunk", drog honom i rätta ögonblicket tilbaka derur genom påtryckningen af den andens makt, som är οὐ πνεῦμα δειλίας ἀλλὰ δυνάμεως ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ (2. Tim. *1*, 7.)? Nu väl, samma tuktighetens eller sansningens ande, under hvilkens ledning confessionen i sin helhet tilkommit,

är ock af nöden för dess rätta tolkning och upfattning, at det må blifva, hvad det från början varit, såsom en affattning, så ock en fortfarande upfattning i ande och sanning. Först då och allenast då skall, en punkt som med summarisk vigt härvid påtränger sig reflexionen, ljuset af denna formelns motsatsenhet, äfven den af frihet och nödvändighet, förklara sig, så at det ena icke uphäfver det andra. Det är förhållandet mellan det inre och yttre i bekännelsen, som vi dermed beröra och förstå, at dess yttre nödvändighet omsätter sig til en inre, och likaså dess inre frihet til en yttre, så snart bekännelsen, i hvilken kyrkans sanning sjelf organiserat sig, skådas såsom en organiserande princip, hvad den är i kraft af och utsprungen ur sagda enhet. Ty denna är det, som uti det inre genom sanningen sjelf förmedlar och uppehåller de troendes frihet i bekännelsens nödvändighet och denna nödvändighet i den friheten. Förbises organismens idé, såsom bärare af bekännelsen, så blir bekännelsen något blott yttre, en yttre nödvändighet, och nödvändigheten tvång, eller något blott inre, en inre frihet, men friheten en dörr för godtycket. Låter man åter ideen vara betraktelsens ledstjerna, hvilket är detsamma som at göra den i andens och sanningens ljus, förenade til en flamma, så ser man nödvändigheten såsom en inre, trosbekännelsen väl såsom en lag men en evangelisk, andens lag, såsom tron sjelf är, "trons lag"; väl såsom ett tvång, men ett inre, "hvilket, i thy at det utgår från intet annat, än tron sjelf, omedelbart är friheten sjelf" (Marhein. Entw. § 175.). Väl ser man alltså en förbindelse, men en fri, så at säga friboren, såsom den antogs i dopet, dopsförbundet; bekännelsen väl såsom en inskränkning, men såsom en nödvändig skranka mot de troendes godtycke, och friheten följaktligen såsom en andelig frihet, efter hvilken ingen nödgas at blindtvis antaga bekännelsen men väl at fritt öfvertyga sig om dess sanning, d. ä. dess inre förbindande kraft: så ser man den såsom samvetsfrihet och alltså valfrihet at bestämma sig för eller emot, då ingen gör eller kan göra det senare, som icke vil bestämma sig för utträdandet ur dopets förmåner och dermed ur församlingens fulla gemenskap, eller vice versa. Ingen sann luthersk christen kan det, lika litet som den lutherska kyrkan, utan at upgifva sig sjelf, någonsin kan upgifva sin augsburgiska confession, denna heliga urkund af hennes första fullständiga manifestation. Med den står och faller hon, emedan den i sin helhet är en organisk utveckling af den articulus stantis et cadentis, som utgör hennes kärna och stjerna, den, om hvilken *Luther* sade: "vilja de, påfvar och cardinaler, biskopar, präster, munkar och nunnor, bekämpa denna *sanning* (rättfärdiggörelsen af sola fide), så skall hel-

vetets eld förtära dem: detta är det sanna heliga evangelium och min D. Lutheri, förklaring efter den hel. *Andes* uplysning". Så är i den med confessionen sammanvuxna läran ett moment, och ett stort moment, af stabilitet, men detta såsom ett med den absoluta sanningen, är ock ett med mobilitetens moment, icke med stagnationens princip, i det hon rör sig i och genom den christliga kunskapen och ur det först nämnda momentet, såsom det der involverar en absolut fullkomlig sanningskärna, afsätter i och genom det andra något relativt fullkomligt, alltså ock relativt ofullkomligt, såsom ännu blott frukt af den chr. vetenskapens utsäde. Alltså är ock den invändningen obefogad om ett symboltvång, som skulle besticka sig i ett system, som upkommer i och med kyrkans stora lifs- och symbolsanningen til en gemensam församlingsskatt, förarbetad til ett formligt lärobegrepp. At tala om en redan fullfärdig det christeliga systemets lärobygnad, på hvilken blott här och der något måste blifva annorlunda stäldt, närmare begrundadt, klarare uplyst, o. s. v. det vore at reducera andens lefvande bygnad til en torftig mechanismus, til en hopfogning af "vedertorftiga stadgar". Den organiska upfattningen säger fastmer, at sanningen är ett sädeskorn, som, utsådt, måste slå rot och växa til den mognade kunskapens fulla gestalt så i den enskilte, som i det christliga samfundsmedvetandet. Så blifver det evangeliska lärobegreppet, som för sig sjelft i sin isolering icke är någon makt, en betydande sådan i den evangeliska kyrkan, i kraft af den henne inneboende anden: det sig sjelft i hela sin halt genomtänkande och begripande evangeliska samfundsmedvetaudets makt, den evangeliska sanningens och dess andes makt tillika. Christus är *det* sanna vinträdet, kyrkan och församlingen är *ett* sant vinträd, hennes bekännelse hennes af "sanningen i Christo" såsom sin saft genomträngda stam, och hennes derur vuxna lärobegrepp en gren, som, ehuru "ren för hans tal skull" och derför fruktbärande, behöfver rensas från åsatta menskliga tilsatser (*περισσεῖαι*), at han alltmer frukt bära skall, en rensning som verkställes af sanningens ande. Det evangeliska lifvet är och blifver det primära i detta stora verk, och om det evangeliska lärobegreppet skall kallas det secundära, så är det detta icke i nedsättande betydelse, utan fastmer i en sådan, som säges om det andra budet at det är det första jämlikt, nämligen såsom ett lifsbegrepp, såsom en den evangeliska kyrkans lifsmakt och ett hennes lifsverk tillika. Eho som står under dess inflytelse, ser icke den evangeliska bekännelsen och den derur flytande läran stå såsom ett i ett fjärran från en förgången tid afslutadt document eller om än så härligt monument, utan, under evangeliets tuktande lag, "andens lag", är och

blifver så i honom, som i kyrkan, evangelii ande upväckt, evangelii sanning blir honom uppenbar, och så känner han nu i anden och i sanningen Christum såsom sin ende Frälsare, såsom det sanna hufvudet för sin församling. Detta visar sig i allo och visar sig närmast i den evangeliska culten; ty der, i den organiserade gudstjensten, bevisar sig factiskt den organiserande bekännelsens immanenta lifskraft. Bekännelsen, såsom den enkla anknytningspuncten för hela organisationen, öfvergår alltså väsendtligen i gudstjenstens organiserande, och denna måste derföre i allo framställa sig i lefvande enhet med bekännelsen, följaktligen såsom confessional, och bådadera, enär kyrkans väsen är ett med hennes sanning, framställa sig, såsom samfunds- och församlingsbildande — i ande och sanning.

2. **Culten.** Cultbildningen betrakte vi först hurusom den försiggår i den omedelbara känsloverksamhetens lifsform och har sin princip i andakten, hvarvid alltså eftertrycket lägges på anden; sedan i cultens förhållande til culturen då samma eftertryck faller på den i skönhetens idé immanenta sanningens; och slutligen i den bestämdt ordnade gudstjensten, specielt liturgien, som är dess höjdpunct och sammansluter ande och sanning i full jämvigt.

At det christliga cultbegreppet börjar i nämnda omedelbarhetens form, är ett ingalunda så ovigtigt, som ofta misförstådt moment. Ty det är, äfven det ett trons verk i kraften, nämligen i andens kraft at, såsom han satt tron til den christeliga lärans, så sätter han den ur tron omedelbart härflytande andakten til cultens princip. Såsom känslan blifvit kallad "den omedelbaraste själsförmögenhet", så den ur den religiösa känslan genom tron förmedlade andakten en omedelbart och rent religiös function. Detta innebär ingen motsägelse, ty såsom omedelbart sjelfmedvetande utesluter den sanna fulla känslan icke hvarje förmedling, utan förutsätter väsendtligt det allmänt förmedlande medvetandet och innesluter det i sig, men det omedelbara sjelfmedvetandet såsom christligt och religiöst, vi vocis med religion upfyldt, är identiskt med den christeliga tron. Det är det som Schleiermacher sätter identiskt med känslan, som alltså icke är ett med den lägre, sinliga, förmögenheten, hvilken vi hafva under detta namn och gemensam med djuren, utan något vida högre och andeligt, hvadan hans känsloprincip, hvad man för öfrigt må säga om den, är i grunden lika riktig och vigtig, som den, ytligt fattad, blifvit ofta misförstådd och jämväl någon gång hånad af en speculation, den der med hans omedelbara sjelfmedvetande, som har ett särskildt individualiseradt jag, förvexlat sitt spe-

culativa, som har det allmänna toma jaget till sitt innehåll. Det allmänna förmedlade medvetandet går öfver uti och behåller sig uti det särskilda omedelbara sjelfmedvetandet eller en känsla, som är vida höjd öfver den dunkla naturgrunden, och "detta är för anden den medvetna förnimmelsen af sig sjelf i sin särskildhet, i hvilken hela den odelade tilvarons omedelbara närvaro eller menniskoandens fulla väsen innehålles" (enligt Steffens uttryck). Denna menniskoandens sjelfförnimmelse åter är, när beröringen och förnimmelsen af trons ande tilkommer, en ny kraft, hvilken utvecklar sig ur tron, d. ä. den af Guds ande i menniskans förklarade sanningen, och denna nya kraft är andakten, som i tron uphöjes från blott naturandakt til gudsandakt. När vi nu säge, at andakten är en omedelbar andens verkan, liksom vore sjelfva ordet härledt från andebegreppet, så hafve vi derför icke fördolt för oss, at det ursprungligen härleder sig från tänkandet och är synonymt med Andenken. Men at båda betydelserna i sjelfva verket sammansluta sig, ligger deri, at känsloverksamhetens form är tillika tankeverksamhetens och bådadera sättes simultant i rörelse af anden. Andakten är derföre icke blott känsla, såsom tron icke är en blott förståndsakt, utan är, så at säga, hela det troende subiectets intention. Genom andakten, såsom en trons emanation fördjupar sig det i religionens väsen och i Guds tillbedjan. I tilbedjan, som förenar medvetande och känsla af Guds närvaro med hängifvenhet åt Gud, fulländar sig den fulla trosandakten, som i sin högsta potens är ett med hvad vi förut framställt under namnet unio mystica. Så är det andaktsfulla tilbedjandet och den tilbedjande andakten det troende subiectets omedelbara religionsöfning, dess colere Deum, och i det den ej vil eller kan stanna vid en enskilt andakt, såsom den först är i ensamheten, utan genom inre nödvändighet drifves at utträda ur denna och förena sig med andra troende subiecters samt utgöra en gemensam andakt i den kyrkliga församlingen, så inträder den i culten och blifver cultbildande i gemensam gudstjenst. Är nu den af anden påverkade känslan det medium, genom hvilket cultfunctionen verkställes, så är det i den af samma ande, så at säga, inverkade andakten, som väsendtligen den christeliga religionen, alla functioners allmänna princip, omsätter sig til specialprincip för culten, då denna princip har sin sanning ej blott i den allmänna religiösa känslan, utan i det specifiska religionsinnehållet, såsom uppenbaradt i och genom tron på Christus. Först såsom af Guds ande i denna upfyld kan menniskan så tilbedja Gud i ande och sanning, som det enligt cultens fulla begrepp sker i gemenskap med den af samma religiösa känsla lifvade och til andakt stämda församlingen. Den i

dessa ord antydda hjertats, sinnets, cultus finne vi alltså såsom utgångs- och slutpunkt för kulten öfver hufvud, och i den firas, jämte den i andakten verksamma kärleken, tron, hvilken, likasom den, måste bo i hjertat, men för at fatta dess principiella betydelse, måste man ock fästa föreningen af känna och känna (sensus och intellectus), erkänna vetenskapen såsom en dyr menniskligهetens skatt och vända sig til *anden*, hvars pligt är at göra lefvande, hvad bokstafven dödat, och förlika hjerta och tanke. Derigenom låter han äfven på detta, cultlifvets, område tro och vetande blott framträda såsom olika gestaltningar af den ena eviga och gudomliga ideen, hvilken heter *sanning*, och hvilken til sin fulla kännedom fordrar icke allenast den tänkanden *anden* utan ock det kännande *hjertat*.

Vid utträdandet ur den omedelbara religionskänslans och andaktens potens, för at försätta sig med den vunna principen i cultens fulla sanning och begreppsomfattning, träder närmast cultens förhållande til culturen det tänkande subiectet til mötes såsom förhållandet af det inre väsendet til ett yttre material, enär, ju innerligare, intensivare känslan är, desto extensivare är den ock, desto mer drifves hon at yttra sig och komma til den "framställning", som utgör cultens allmänna karaktär. At sätta sig in i sagda förhållande är först at sätta sig in i cultens och culturens åtskilnad och så vinna culturens natursanning; sedan visar sig förhållandet dem emellan såsom ett vexelförhållande, i hvilket culten inträder med konsten och dess i skönhetsideen inneslutna sanningsidé manifesterar sig; och slutligen i bådas enhet til en ordnad cult, hvarigenom gudstjenstens gränser bestämmas och andaktskänslan i den ser sitt sanna, i sanning tilfredsställande, uttryck.

Culturen och culten hafva det gemensamt at cultivera, odla, upbygga menniskoanden. Men de hafva det först hvardera på sitt område och på sitt sätt och måste derföre primo ictu fattas i sin åtskilnad och deras begrepp icke så förblandas, som ginge de utan vidare up i hvarandra och som vore culturen cult och vice versa; ty den förra är mensklighetens organism för naturgemenskapens, den senare för religionssamfundets ändamål. Culturen sätter menniskans utveckling i sträng relation til och förbindelse med naturen och bringar henne, religiöst, på sin höjd til naturandakt. Hvad den skall i verkligen religiöst hänseende blifva, det blifver den först i förbindelse med gudsandakten. "Andakten är, säger R. Rothe (Anf. s. 35. fj.) den rätta först då, när den in i känslan af ettvarat med Gud äfven uptager naturkänslan såsom känslan af vår väsendtliga sammanhörighet med naturen, d. ä. öfver hufvud med de fac-

tiskt gifna betingelserna för vår individuella tilvaro". Men han döljer icke för sig, at en abstraction af de naturliga förhållanden äfven måste bringa menniskan i ett onaturligt förhållande til Gud. Derföre får äfven det för alla enskilta väsendtligen lika förhållandet til Gud icke så uphäfva de naturliga åtskilnaderna, at dessa deri tilintetgöras, utan fastmer skall det rätta religiösa medvetandet af det lika förhållandet til Gud så i sig uptaga dessa åtskilnader, at de komma til sin rätta förklaring. Sker det icke, så kommer hvarken cult eller cultur til sin sanning, utan, såsom förr är erinradt, höjes culturen til en genicult och culten drages ned til ett culturmedel. Må man kalla geniet en productiv andekraft, hvad det är, och t. o. m. en "skapande förmåga", hvad det ock är i förhållande til den blott reproductiva talenten, så får den icke förvexlas med den absoluta skaparemakten, hvilken förvexling dock ofta blifvit gjord til en sådan cult, som nämndes, ej blott i hedendomen, utan ock af ethniserande christna. Så litet nu denna naturens och mensklighetens genius, denne, låt vara, verldsande, är ett med den lefvande Guden, utan såsom det skapades reala sanning på det bestämdaste måste åtskiljas från Skaparen, som insatt denna sanning i lifvet, så litet kan den profana konsten och culten, båda tänkta i sin fulländning, alltså äfven den förra tänkt såsom helig och kyrklig konst, sammanfalla. Först genom gudsandakten förklarar sig naturandakten til ren sanning, för at kunna rätt fatta och framställa naturlifvets sanning och härlighet, måste ock den profana konsten vara en religiös, d. ä. af chr. religionens ande fattad och productiv. Det tyckes, som om det vore öfverflödigt at kosta många ord på bevisningen af en så enkel och för sig sjelf talande sanning; men då t. o. m. en så skarpsinnig och öfver hufvud christligt tänkande teolog, som R. Rothe, gjort sig skyldig til en dylik förvexling, som i sjelfva verket uphäfver åtskilnaden mellan cultur och cultus, så synes ock behofvet af dess särskilda accentuerande vara nogsamt motiveradt. Så rätt han har deri at åtskilnaden mellan den profana och heliga konsten motsvarar natur- och gudsandakten, så orätt slutar han, at denna åtskilnad just derför är en som måste uphäfvas. Påtagligen har han förvexlat den organiska enheten med ett enahanda. Motsatserna mellan de båda andaktsarterna skulle ju genom återlösningens verk uphäfvas icke för så vidt som den bildar en åtskilnad, utan en söndring. Åtskilnaden måste förblifva och qvarhållas för sanningens skull och den rätta enheten vinnas på den rätta förmedlingens väg, icke genom förvexling, utan genom en sanskyldig vexelverkan.

För denna vexelverkan måste culturen och kyrkan med sin cultus hafva lika benägenhet och mötas, så at säga, på halfva vägen. Initiativet tages af den förra med dess blomning i konsten, i det han, inseende sin inskränkthet och otilfredsställd med sig sjelf, när det gäller at upfylla vilkoren för det högsta ändamål, för en full andakt och gudstjenst, initierar sig med den christliga cultens helgande inflytelse, och af den senare, i det han, inseende sin inskränkthet utan konstens biträde, initierar sig med dennas rikhaltiga naturliga tilgångar och i mån af sitt behof tilegnar sig dem, så vida han icke befinnes på den ståndpunkt, at han på äkta reformert sätt skjuter den ifrån sig, nöjd med en gudstjenst, som i det yttre visar sig så fattig och inskränkt som möjligt. Detta senare är fjärran från den äkta evangeliska, resp. lutherska, upfattningen, som blott har at taga sig til vara för en annan ytterlighet, den at på äkta romerskt sätt tilegna sig så mycket af yttre cultur och konst, at gudstjensten hotar med at nedtryckas under tyngden af ett öfverflödande och luxuriöst ceremoniväsen. Culturen måste erkänna, at det är religionen, som genomtränger och förklarar menniskonaturen, och känna, at han sjelf, såsom denna natur utvecklad, skulle sakna all sanning, om icke religionen i menniskan återställde Guds bild: den religiösa culturen är den sanna culturen; och culten, såsom bärare af Guds bild, i det den skall afbilda Guds förhållande till menniskan och menniskans til Gud, måste känna och erkänna sitt behof af culturen til sin fulla utbildning och at det är den religiösa culturen, af hvilken hon förhjelpes til sann naturlig existens. Denna vexelverkan åter betingas hufvudsakligen deraf, at de båda sfärernas verksamhet ledes af det skönas idé och derföre måste leda til full samverkan, för så vidt i denna idé en gemensam helig ande är verksam. Den sköna konsten och den sköna gudstjensten måste såsom sådana stå i ett innerligt vexelförhållande til hvarandra. Det är den inre skönheten, som gifver sig uttryck i båda, och båda förläna detta uttryck åt hvarandra, så at det öfvergår til ett blifvande intryck af hvarderas bild ömsesidigt. Här kan det sägas: "naturen skall, af nåden stödd, sig för allt (heligt och rätt och) godt bemöda": en med afs. på Gud, andra och oss, Rom. 7. om budet använd trilogi, hvilken vi här använda som ett bud åt naturens ande at utföra sin konstbild så, at den kan vinna burskap i den af sanningens ande bestämda culten. Den sköna konstbilden afspeglar sig då för det christliga sinnet som deraf mottager en harmonisk stämpel til den det vunnit i sin gudsandakt uti culten, och den sköna cultbilden afspeglar sig för konstsinnet, som deraf mottager en harmonisk pregel til den det vunnit eller trott sig vinna i sin naturandakt uti culturen. Men hvad är

det, som gör skönhetsideen, förverkligad i bådadera, så mäktig til de djupa intrycken, under hvilka en stadig vexelverkan eger rum, utan den densamma inneboende sanningen, natursanningen i den ena och nådesanningen i den andra, och utan den anda, som innebär sanningen? Derförutan skulle det sken, hvaraf skönhet säges vara nämnd, i det ideen genomskiner konstverket, vara ett falskt och, hvad man i sämre mening så kallar, blott ett skenbart utan verklighet och derför utan kraft til en djupare inverkan och dermed til en inträngande vexelverkan. Nu kan det gifvas både en sådan blott skenbar konst och skenbar gudstjenst, ty de kunna båda blifva förverldsligade, culten så väl som culturen; verkan blir ock derefter, så at det, åtminstone hvad den förra vidkommer, skenbart öfvergår i skenheligt. Men der åtminstone den ena af de båda är så skön, som den kan blifva och blifver genom sanningsideens skönhetsideen inneboende kraft, der inverkar den på den andra, så at denna ock nödgas at vinnlägga sig om samma skönhet, tils bäggedera, cult och cultur, inträda i ett stadium af full vexelverkan at den förra förlänar den senare alltmer af sin religiösa sanning, och den senare åt den förra af sin natursanning, med detsamma ömsesidigt af sin gudsandankt och naturandakt, alltså ock ett så stort mått af ande, som på andaktsbegreppet beror; korteligen så, at culturen icke kan vara utan culten och culten icke utan culturen, så snart ingendera vil vara utan ande och sanning i dessa begrepps fullare mening. Det förra är lättast erkändt, men äfven det senare måste erkännas, och det i den mån kyrkan skall organisera sig såsom synlig, detta åter hufvudsakligen uti sin cultus.

Enheten af båda låg från början til grund för förhållandet dem emellan, så nära, som den inre frändskapen låg nästan angifven i sjelfva nomenclaturen, cultur och cultus; men den blir ock först rätt känd, när man ser, huru den, utgående från från den väsendtliga åtskilnaden, förmedlar sig genom en sådan vexelverkan, som den angifna. De förena sig med hvarandra, emedan den ena blott i och med den andra kan fullt upnå sitt eget ändamål. Enheten måste mellertid icke fattas såsom en omedelbar, utan såsom en organisk, i det hvartdera momentet blifver på förmedlingens väg ett nödvändigt organ för det andras, om icke bestånd, ty hvardera bibehåller sin sjelfständighet, så dock sanna utbildning och fasta gestalt. Samma enhet hafva vi sett framkomma ur en för båda gemensam idé, skönhetsideen, men är dock derför icke en blott ideel, utan så real, som den vexelverkan, ur hvilken den framgått. Om det nu redan kan och måste sägas om hvarje naturligt konstverk, at det är sant eller

motsvarar sin idé i den mån det är upfyldt af ande, så at det kan kallas ett *lefvande* konstverk, så måste det i högsta eller rent andelig mått sägas om ett sådant, som den christeliga culten skall framställa, hvilken gestaltar sig ur enheten af den chr. konsten och det chr. väsendet, så at aldrig skall formeln ande och sanning bevitna sig utvärtes tydligare, än i den just på deras enhetsgrund formulerade gudstjensten eller liturgien. Det skall visa sig i alla dess delar, från den minsta til den största, at den är ett i ande och sanning helgjutet verk.

Huru detta ytterligare och ytterst manifesterar sig, hör egentligen til nästa afdelning at visa, men här må blott antydas, huru culten i samband med konsten för sitt ändamål tager rummets och tidens kategorier i sin tjenst. Det närmaste är, at församlingen ur den allmänna tiden, i hvilken hon sjelf existerar, tager sig sin särskilda tid til organiserandet af sin gudstjenst, och så statueras vissa heliga tider. Detta är det närmaste, säga vi, för uptagande af betraktelsen öfver de båda vilkoren för all existens, ty gudstjenstens ändamål måste vara det första, som kommer til tals och före ordandet om formerna, och detta ändamål angifves i och med de heliga tiderna, med Christi upståndelsedag til utgångs- och söndagarne til genomgångspunkter. I och med treenighetssöndagen, som i sin idé sammanfattar de tre stora festerna, jul, påsk och pingst, Fadrens, Sonens och Andens högtider, af hvilka hvardera har sin naturligt ordnade cyclus, är kyrkoåret alltså bärarinna af alla dogmers dogm, dymedelst at alla sanningars sanning, och allt i den så ordnade gudstjensttiden visar hän på ett firande, som sig bör, i ande och sanning. Derpå visar ock det heliga rummet, hvari församlingen såsom kyrka träder tilsamman på de heliga tiderna. Såsom hennes lemmar här lekamligen samlas, så bidrager rummet, såsom ett Guds hus, genom hela sin architektoniska inrättning dertil, at de i detsamma kunna äfven andeligen samla sig. Och äfvenså i sanning, i det, såsom förr är vordet visadt, sjelfva ordet sanning är ett bygnadsord och den yttre så väl som den inre kyrkan skall vara upbygd på denna sin "alraheligaste tro". Den äkta kyrkostilen har at just på denna grund framställa och i alla sina delar symbolisera gudstjenstens idé och skall symboliken dertil väsendtligen bringa måleri och sculptur i motsvarande användning, så at det yttre blir en trogen afspegling af det inre. Så blir detta Guds hus rent genom sig sjelft en symbol af församlingen, den der såsom kyrka skall "upbygga sig til ett Guds heman (οἰκητήριον) i anda" (Ef. 2, 22. jfr 1 C. 3, 16.). I ett system alltså af heliga rum, som den christeliga konsten, architekturen, fram-

bringar, och i ett system af heliga tider, i hvilket, på grund af den sabbathsstiftelse, naturåret med heligt konstsinne tages i det heliga årets, kyrkoårets, tjenst, vinner culturen betingelserna för sitt framträdande såsom en "skön Herrans gudstjenst", såsom ett system af heliga handlingar, i hvilket cultens förbund med konsten når sin evighetslifvet anticiperande höjdpunkt.

Den på basen af heliga tider och rum organiserade culten betrakte vi såsom ordnad vexelverkan mellan sacramentalt och sacrificielt, såsom ur enheten af båda framgående liturgi, och såsom til denna sig slutande och med den förknippad homilia. I de heliga handlingarne blifva de heliga tiderna och rummen, hvilka icke rent för sig sjelfva kunna organisera gudstjensten, uphöjda til gudstjenstens organiska enhet. Uti de heliga handlingarne i nu angifna dem sammanslutande trefald gestaltar sig gudstjensten til en sådan *προσκύνησις ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ*, Herren framhåller såsom slutpunkt i sitt samtal om den nya culten med samaritiskan, detta novum emergens, hvars oändeliga vigt äfven framlyser deraf, at detta ord (*προσκύν.*) uprepas ej mindre än fem gånger, likasom de oändligt vigtiga tilläggsorden tvänne, enahanda uprepning, som vi finna i motsvarighetsformeln *χάρις κ. ἀλήθεια.*

Genom culten organiserar församlingen kyrkans väsen til gudstjenstens fulla gestalt och sätter derföre alla hennes functioner i rörelse och vexelverkan. Närmast framträda dock i gudstjenstens organism de momenter i synnerhet, hvilka i cultens function framför allt förmedla sig, alltså sacramenterna, såsom religionens väsen i obiectet, och dermed allt det obiectiva såsom sacramentalt och andakten, såsom religionens väsen i subiectet, och dermed allt det subiectiva såsom sacrificielt. Det förra momentet kan sägas företrädesvis repräsentera sanningen, och det senare repräsentera anden, dock blott genom alla functioners organiska vexelverkan, och culten är bådas repräsentation i enhet. Heter det: accedit verbum ad elementum, så kan det likaså väl heta: accedit elementum ad verbum, et fit sacramentum. "Medlen här naturen gifvas at besökt af nåden bli, här förenas, införlifvas jord och himmel, Gud och vi". I den stora gudaktighetens hemlighet, at Gud är uppenbar vorden i köttet, grundar sig sacramentets mysterium: det är en assumtio naturæ a re divina motsvarande assumtio naturæ humanæ a natura divina i Christi person. "En *στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας*", och sanningen i den ena assumtionen så väl som i den andra förmedlas genom anden. Behofvet af sådana sacramentala mysterier är den menskliga naturen djupt inplantadt, och det tilfredsställes ytterst blott genom sådana heliga handlingar, som sacramenten äro såsom vä-

sendtligen Christi stiftelser. Hade Christus blott varit menniska, så hade hans sacramenter blott varit så kallade heliga handlingar i gemen, d. ä. sådana, genom hvilka menskligbetens subiectiva religion, såsom menniskans förhållande til Gud, framställer sig. Det som gör sacramenten til de enda i sitt slag, är at i dem såsom menskligt heliga handlingar tillika äfven Gud utför sin helgande gerning, och just blott i enheten af den gudomliga och menskliga gerningen fulländar sig dess handling. Deraf är nu klart, at enheten af den sacramentliga handlingen, i hvilken åtskilnaden af det gudomliga och menskliga är uphäfd, d. ä. här icke tilintetgjord utan förmedlad och i förmedlingen bevarad, constituerar sacramentet. Det constitutiva är Guds ord, som deri obiectiverar religionens sanning och i förmedlingen uphöjes, såsom genom anden, til den högre grad af verksamhet med de naturliga symboltecknen, som involveras i sacramentets begrepp. Så bevisar sig Guds ord uti sacramentet i sin absoluta kraft, det träder lefvande med in i handlingen, i det at det just så åter säges, som det står skrifvet, och såsom det i sig innesluter väsendets sanning; så frambringar ("exhibet") det efter Guds stiftelse för sacramentets handling ur sin sanning äfven verkligen väsendet til obiectiv meddelning för menskligheten. Det så i sacramentet obiectiverade ordet blir sjelft sacramentalt, och det icke blott instiftelseordet, som är den sammanslutande summan af allt Gud ord, utan dymedelst allt Guds ord, af hvilket inflytelseordet är summan. Då nu anden, som verkar i och genom ordet alltså äfven i sacramentet, och det "rikligen" (såsom i dopet, "andens utgjutelse", så rikligen, som genom vattnets ymnighet skall betecknas; följaktligen så i nattvarden, enkannerligen genom vinet), verkar på och hos den ord och sakrament mottagande menniskan, så verkas derigenom den andakt, med hvilken hon kan mottaga båda til välsignelse, alltifrån den enkla naturandakt, som fördjupar sig i de naturliga sacramentselementerna, til den fulla concreta gudsandakt, som införlifvar sig med dessas förbindelse med Guds ord och i ordets förbindelse med dem, och allt, som manifesterar sig i hennes andaktsfulla subiectivitet, hvilken sacramentet är egnadt att göra til en andefull, blifver sacrificielt, hennes i tron med alla så til andakt stämda församlingsmedlemmar utförda sacrificium. Det sacramentala och sacrificiella spinner sig då organiskt tilsamman til den röda tråd, som genomgår och sammanhåller gudstjensten til ett liturgiskt helt af ande och sanning.

Gå vi vid ledningen af denna tråd närmare in i betraktelsen af den kyrkliga liturgien, så fatte vi denna först i dess allmänna begrepp och dermed närmast i dess sanning; sedan i dess särskilda liturgämbete, såsom ett "andens

ämbete"; och slutligen i dess enskilta functioner såsom de der i ande och sanning upgå och sammansluta sig i den christeliga cultens ändamål och höjdpunkt, i nattvardsliturgien.

Dermed, såsom förut är erinradt, at den i ensamheten öfvade christeliga andakten och enskilta culten träder ut i församlingsgemensamheten, vinner den sitt fulla begrepp, i det den framställer sig i allmännaste mening såsom sann liturgi. Ty, at dervid icke släppa den vunna begynnelsen (principium) af sagda tråd, märke vi at, då den egentligen kyrkliga culten utgår från och begynner med de enklaste och väsendtligaste momenter, Guds ord och sacramenten, det är i de senare som den genom Christus förmedlade Guds förening med menskligheten framställer sig väsendtligen för den gemensamma andakten, hvadan ock desamma, enkannerligen i den hel. nattvarden, bilda centrum i hela den christliga culten. Här hängifver sig det gudomliga, framträdande i jordisk gestalt, til menniskans omedelbara sjelfmedvetande. Från denna centralpunkt radierar en mångfald af med den heliga konstens idé förbundna momenter, som gifva de liturgiska dragen til totalbilden af den kyrkliga culten såsom en skön kropp. "Efter denna grundsats", säger Vetter (Lehr. v. d. chr. Cultus, s. 36.) "har i den evangeliska kyrkan framställningens form blott ett värde i culten, för så vidt den framkommer omedelbart ur det religiösa sjelfmedvetandet och bestämmer sig såsom dess sanna och enklaste men lika så väsendtliga manifestation, och efter samma grundsats måste den evangeliska kyrkan förkasta hvarje konstform, hvilken såsom isolerad (vereintzelte) för sig varande form ter sig främmande för sagda det religiösa sjelfmedvetandets enhet". Hon utstöter ur culten så väl allt konstladt och manièreradt, som allt rått och formlöst, och dess anslutning til den sanna konstnärligheten gör, at de väsendtliga momenterna utveckla sig til en verklig bild af den sköna gudstjensten. Ty den sanna christendomens ande är ock den äkta mensklighetens, och såsom sådan måste den i sin fortskridande utveckling hugfästa, at genom den sanna konsten den i anden återfödda andakten såsom helig skönhet fyllest frambringas til sann uppbyggelse. Så har nu menniskan at framställa sig i sin genom Christus förmedlade reala förening med Gud i helig ande. Det utgör den andra sidan af den sanna liturgien och culten, som består i den gemensamma andakten, i ett gemensamt προσκυνεῖν. Men den framställande handlingen är här då icke något blott menskligt, utan ett af den helige, d. ä. gudomlige, anden väsendtligen betingadt. Menniskan måste i sin verksamhet för cultens väsen, at det må blifva fullt hvad det efter sin princip bör, sjelf vara upfyld och drifven af

den hel. ande; eljest vore culten blott ett sken, utan inre sanning, om ock upfyld af än så mycken yttre: denna inre består blott i den reala föreningen, såsom af det gudomliga med det menskliga, så af det senare med det förra. Så afslutar sig culten i ett honom egendomligt element, såsom det kyrkan integrerande moment, i hvilket "framställningen" af menniskornas gemensamma omedelbara förening med Gud realiserar sig. För at härvid kasta en blick på den antika betydelsen af λειτουργία (at λαὸς, λεώς), som är ett statsärende, hvilket den enskilte på sin bekostnad öfvertog til det allmännas bästa, och om vi göra deraf en bibliskt kyrklig användning, så fulländas liturgiens begrepp dels deri, at då vi äre Guds verk i Christo Jesu, skapade til goda gerningar Ef. 2.), det är ock en god gerning at så ordna culten, som ofvan är sagdt, dels deri, at hvar och en blifva andens gåfvor gifna til gagns, d. ä. til det gemensamma bästa, som i culten får sitt skönaste uttryck. Dertil skall nu den heliga konsten i väsendtlig måtto bidraga, men gör icke til fyllest, såsom blott menniskokonst, utan den måste bäras och lyftas af Guds ande, för at vara i sanning uplyftande; Gud sjelf måste genom sin hel. ande framställa religionens väsen, såsom det i nådemedlen förmedlar sig för andakten och genom en sådan framställning upbygga de christna i andakten. Först upfyld af Guds ande kan man och kan församlingen tilbedja Gud i ande och sanning.

Utvecklingen af denna andakt, med andra ord, af de enskiltas kyrkliga upbyggelse, som hafva trädt til hopa i församling, förmedlas nu af det särskilda liturgämbetet, hvilket desto mer måste betecknas såsom ett "andens ämbete", hvad det redan är såsom en organisk förgrening af det allmänna församlingsämbetet, som vid intet ämbetes utöfning faran är så stor för ett mekaniskt förfarande och vicina virtutibus vitia. Här, om någonsin, visar sig krafvet på ämbetsförvaltaren såsom församlingens organ, at han måste upbära det namn, som han af fordno kallades, "den andelige", d. ä. at han i sin person repräsenterar den församlingen immanenta andeligheten, och at denna hos henne utbildas i den mån som den varder utbildad hos honom sjelf. Men i det han såsom sådan upträder i sin församling är han icke endast en eftersägare af det, totalförsamlingen lägger såsom substantielt innehåll honom i munnen; utan han är hennes sant andeliga organ, som i sådan kyrkotjenst icke blott behåller utan just bevarar sin individuella frihet. Ordets ämbete öfver hufvud är ett andens ämbete, och det är just andens sanna väsen, at han har och bevarar nödvändigheten i friheten, och vice versa. Så är det i liturgämbetet, om än här nödvändighetens moment synes så öfvervägande, som

om frihetens skulle undertryckas och försvinna. Nödvändighetens moment motsvarar här den obiectiva sanningen i så' måtto, som liturgen är bunden vid formuläret, den s. k. handboken, förutsatt at denna ej är af den nymodiga (rationalistiskt upspädda) sorten: men såsom hos "den Andelige", hvilken rätt motsvarar sitt namn, hans ämbetes nödvändighet och hans persons frihet uti ande och sanning sammanslutit sig til concret enhet, så måste just denna nödvändighetens och frihetens enhet väsendtligen bevara sig i alla kyrkotjenstens verksamheter. Der blifver dock i liturgien eller bör blifva, enligt dennas begrepp, dock alltid något utrymme för den fria (icke formulerade be-) handlingen, och dessutom blir äfven sjelfva den nödvändigt gifna formeln med rätt frihet behandlad i den mån liturgen i sitt inre inrymmer ej blott den obiectiva sanningen, utan äfven den subiectiva, d. ä. just anden, at han på ett rätt andeligt sätt framställer så väl sig sjelf, som det honom förelagda formuläret. Här, om någonsin, gäller det, at non est idem quum duo dicunt idem. Derföre blifver den formulerade liturgien äfven alltid måttbestämmande norm för den fria; blott när den senare framställer sig i den förras anda och språk, har den verklig kyrklig karaktär. Detta sker, då liturgen beder eller sjunger på ett sådant sätt, at församlingen hindras från at blott fästa sig vid den yttre framställningen och oaflåtligen drifves at uptaga i sig den inre, så at säga, bortser från uttrycket för det öfvervägande liturgiska intryckets skull. Framställningen blifver då, hvad den först måste vara, rätt högtidlig, i det hon fullgöres i den hållning, genom hvilken anden uttrycker, at han dragit sig ifrån det timliga och jordiska och inträdt i det evigas närvaro. Församling och liturg draga hvarandra simultant in i den andaktens energi, som gör upbyggelsen till ett sanskyldigt *ἔργον*, til ett *στηριχθῆναι* och *συμπαρακληθῆναι* så, som Rom. *1*, 11. 12. och 1. Pet. *5*, 10. kan anses uttryckt. Så sker, när liturgen, icke såsom ett slags theurg ställer sig öfver sin församling, utan såsom på en gång hennes och ordets tjenare i ande och sanning ställer sig midt ibland hennes medlemmar. Ty då icke blott är han i stånd at meddela, utan ock lika mycket emottaga den *χάρισμα πνευματικόν*, som på det förra af anförda ställen omnämnes såsom ändamål; han *har* då den särskildt erforderliga liturgiska gåfva, som han oaflåtligen tilegnar sig i församlingen och af hvilken han i sin ordning (i "sitt skifte") kan tilegna henne. Är liturgen sjelf upbygd i det christeliga väsendet, andaktens väsen, då känner han ock de medel och vägar, hvilka detsamma öfver hufvud tager til upbyggelse, och skall då fritt och säkert i det christeliga väsendet taga dem sina församlingsmedlemmar til

fromma. Det gång på gång uprepade, beständigt återkommande, och i sjelfva verket från den första christna församlingen fortärfda formulärets sanningsinnehåll, med ett ord den gamla sanningen, blifver då icke blott en tröttande uprepning, utan en för hvarje gång lifvande framställning, den gamla och alltjämt nya sanningen (jfr 1 Joh. *2*, 8.) i kraft af den ande, som ej längre blott sväfvar öfver det äkta formuläret, utan genomträngt den det framställande liturgen. Formeln ande och sanning ikläder sig lif och ande i och genom den de enskiltas upbyggelse förmedlande liturgens personlighet, och bönen från hans läppar, så stämd af helig ande, redan såsom församlingsande, blifver mäktig at stämma församlingen til det, hvarför hon sammankommit, ett tilbedjande alltså i ande och sanning. Huru himmelsvidt derigenom det evangeliska liturgämbetet skiljer sig från det klärokratiskt katholska, i hvilket liturgen ej fullgör en gemensam utan blott ensam tjenst i församlingen, som dervid blott blifver passiv, säger sig sjelft och anmärkes här blott för jämförelsens skull.

Allt det, som är sagdt om andakten, så väl å församlingens, som å liturgens sida, måste nå sin höjdpunkt vid firandet af den hel. nattvarden, om det skall fulländа sig i ande och sanning. Ty at nattvardsfirandet sjelft utgör en egentlig höjdpunkt af hufvudgudstjensten och derföre bildar ett väsendtligt, för at icke säga det väsendtligaste, momentet i dess liturgi, det ligger i cultens princip och kan icke bestridas, icke ens ur historisk synpunkt, ehuru ofta samma gudstjenst i en nyare tid afslutas utan sacramentsfirning. Abusus non tollit usum, och sagda underlåtenhet är ett abusus, hvilket man har at skylla ett aftynande församlingslif eller en modern okyrklighet. Det har gått så långt, at en sådan tänkare, som *Marheineke* (Entw. § 183), anser nattvardsfirandet vara "bestämdt blott för personlig tilegnelse" och ej tilhöra den offentliga gudstjensten, ja, "bringa ett dödt element" in i densamma. Det högsta lifselement alltså depotensieradt til ett dödt! *Μὴ γένοιτο*, måste den theologiska vetenskapen högt förklara härvid, lika visst, som vid ett reformert förringande af nattvardens fulla betydelse, hvilket väl kan sägas fördoldt insmugit sig såsom grund för ringa aktandet af nattvardens begående i förbindelse med hvarje hufvudgudstjenst, som en gång måste principenligt restitueras. Begåendet i ande och sanning hänger derpå, at man strängt fasthåller det obiectiva i båda och derhos det subiectiva så, som *Luther* träffande uttryckt dermed, at detta ordet "för eder" fordrar hufvudsakligen ett troende hjerta. I förra afseendet dermed, at man lägger sträng vigt ej mindre dervid, at det är Christi *sanna* lekamen och blod, än vid den hel. *andens* närvaro at förkunna Christi död för

nattvardsgästen, at denne må förkunna Herrens död inför verlden, til dess Han kommer til verldens dom. Att ett slikt åskådningssätt, som det ofvan anmärkta, är snörrätt stridande mot communionens begrepp, borde eljest vara sjelfklart. Just den offentliga communionen i församlingens fullaste närvaro är det heligaste högsta moment i hela hufvudgudstjensten, så at dess välsignelse utbreder sig öfver bigudstjensterna, all huslig gudstjenst eller, såsom det plär benämnas, husandakt, som idkas i hvarje christligt familjlif, inbegripen; ty den offentliga communionen är, såsom en väsendtlig frukt af, så äfven en lefvande säd för det kyrkliga sinnet. Derföre såsom äfven formalt hvarje liturgisk handling afslutas med benedictionen, så får denna sitt rätt fullständiga innehåll och eftertryck efter firandet af benedictionens (evcharistiens) sacrament. Dermed har detta firande fulländat sig i ande och sanning, i det den stora allt omfattande sanning, som inbegripes i det sacramentala *ἐστὶ*, får sin besegling, och det ej blott är den communicerande församlingen, som förkunnar Herrens död, utan ock den hel. ande, som förkunnar den i och med och under och jämväl efter sacramentets åtnjutande. Dermed träder ock det sacramentala och sacrificiella in i sin högsta lifsenhet.

I den näst högsta, kunde man säga, homilian eller predikan, då jämte sång och bön betraktelsen bildar "hufvudförmedlingen i hela gudstjensten". Liturgien är den axel, kring hvilken det hela rör sig och omkring predikan och altarets sacrament såsom hufvudgudstjenstens båda poler; at såsom i det ena af dessa gudstjensten förenande momenter församlingen försätter sig in i religionens anda och sanning, så i det andra religionens anda och sanning, med ett ord dess väsen, in i församlingen. Det sacramentala i predikan motsvarar sanningen, och det sacrificiella anden, i det han med sig sjelf förmedlar, hvad han just såsom ande, såsom det creaturligt fria, förmår. Enheten af båda bildar den skönhet, som predikan under cultens potens måste besitta, i det hon måste vara ett verk af den kyrkliga konsten på samma gång som ett verk af anda och sanning; i det hon utvecklar sig såsom ett undervisande föredrag med full textuell sanning, måste hon tillika äfven gestalta sig til en upbyglig framställning med full ande. Utan denna enhet kan hon icke vara skön; ty likasom en menniska med utmärglad kropp kan vara anderik nog, och, såsom C. G. Barth (se dess "Leben") säger, "en person kan vara en verklig *σιύλος τ. αληθειασ*, äfven om han är en dålig stylist", så kan en predikan vara anderik äfven om det brister i sanningsordets framställning, men icke andeligt skön; och det mäst logiskt sammanfogade föredrag utan ande är och blifver

osknt, emedan det då fattas, om än tiläfventyrs icke en viss lifaktighet, som kan vara den naturlige andens verk, dock verkligt lif, ett sådant som endast är den hel. andens verk, af hvilket derföre det sannt homiletiska talet måste vara genomträngd. Vid detsamma måste det, för at i sanning vara skönt, genomskina at homileten icke blott vet sig vid sitt undervisande föredrag vara ett med religionens sanning, utan ock känner sig vara ett med hennes väsen. Detta skall då ock visa sig i dess både omedelbara och medelbara verkan på församlingen. Om en sådan predikant än så mycket gör sig rhetoriken til godo, så är han icke någon blott rhetor, såsom i antik mening, utan en homilet och liturg i evangelisk, och den kyrkliga predikans välljud blifver, för at hemta en jämförelse från det närmast liggande liturgiska momentet, ett sannt återljud af den i församlingen höjda kyrkosången, likasom denna skall vara både ett före- och efterspel til prädikan. Den christliga andakten, ehuru den renaste, emedan den är en andakt i anden och sanningen, är dock tillika den menskligaste, och i det hon såsom sådan redan åt sig gestaltat och fortfarande gestaltar en helig konst och genom denna en motsvarande kropp, så bevisar hon just derigenom, at hon ock i sanning besjälar sin sköna kropp. Hvem känner eller erkänner icke, at detta i all synnerhet gäller om kyrkosången, hvilken den rena evangeliska andakten bildat åt sig såsom den anderikaste kropp, och hvad är det som gör at kyrkan och äfven den särskilda församlingen med klart medvetande och riktig takt åtskiljer den från hvarje blott andelig sång? Utan tvifvel det, at detta medvetande sjelft är fullt af ande och sanning och derföre reagerar mot allt som icke är detsamma, nämligen *så* fullt, som begreppet fordrar.

Innan vi derom gå vidare må vi kasta en blick i sammanhang dermed på de öfriga liturgiens hufvudmomenter, bön, bekännelse, välsignelse. Hvad särskildt det första och sista vidkommer, så kan saken ej tydligare uttryckas, än med 1 Cor. *14*, 15—17. Här sättes, först at märka, upbyggelsen (*οἰκοδομή*) såsom gudstjenstens ändamål, och sedan bön, sång, välsignelse såsom medlen. Bönen eller litanian nämnde vi först såsom med liturgiens begrepp närmast förknippadt, i det at ordet liturgi väl ej verkligt, dock i sanning, kan betraktas såsom vore det härledt af *λίτομαι*. "Jag skall bedja i anden, jag skall ock bedja i sinnet", då anden väl är "min ande", d. ä. "min högre individuella lifsprincip" (så Meyer), men så vidt den är af den hel. ande berörd och genomträngd, och *νοῦς* motsvarar i detta sammanhang sanningen. Detta quadrerar, som lätt inses, med vårt utgångsställe i Joh. IV. "Jag skall (*ψάλλειν*,

spela och) sjunga i anden, jag skall ock sjunga med sinnet". Så alltså individuelt. Men nu föres reflexionen på sången såsom kyrkosång, och af dess art slute vi oss til arten af bönen såsom kyrkobön. Förnye vi då frågan, hvari kyrkosången skiljer sig från blott andelig sång, då båda äro affattade i ande och sanning, så kan, såsom förut negative, nu positive svaras: i slaget, i kraften, i fullheten, hvilket kyrkans fina takt och känsla urskiljt, då hennes renaste andakt bildat åt sig denna sin, såsom den äkta kyrkosången blifvit kallad, "andeligaste kropp". Men den skapas icke heller i hvarje tid, utan helt visst endast i kritiska, i kyrkans betryckstider, då nöden lärer at bedja och nåden at sjunga i ande och sanning. En äkta kyrkosång utarbetas icke på en studerkammar eller i comiteer, lika litet som i dem en andelig, ännu mindre en halfandelig, alraminst en helt oandelig sång genom "förbättring" och "bearbetning" kan uphöjas til digniteten af verkelig kyrkosång. Derföre, när sådana införts i församlingens böcker, reformiderar hon för afsjungandet af dem och blifver dervid kall och känslolös, kan åtminstone lika litet af dem tiltalas för at sjunga dem i ande och sanning, som de deri hafva sin börd. Kyrkosångens bördsrätt grundar sig på en födelse ur och af det sanna församlingslifvet, och för rätt fina församlingssinnen röjes en sång af sitt tungomål, huruvida den är en kyrkosång eller icke. Är den detta, så är den det ej blott genom poetisk högstämdhet, utan fastmer på grund af sin fulla öfverensstämmelse och samklang med trosbekännelsen, med det Credo, vi dernäst anfört såsom liturgisk beståndsdel och af hvilken den skall vara ett återljud. Kyrkan har ock bland sina kärnsånger vissa s. k. bekännelsesånger, och när vi säga, dock ej blott om dessa, at de äro trogna återljud af den kyrkliga bekännelsen, så säga vi med detsamma, at de äro återljud af kyrkans ande ock sanning, såsom hon ej blott slutar den med bekännelseordet om sig sjelf på samma gång som om den helige ande, utan ock med det *amen*, som är sanningens concretaste uttryck. Det må härvid erinras, at såsom kyrkan ur bekännelsen förnämligast organiserar sig uti gudstjensten och hennes begrepp här utvecklar sig ur det sannas idé til det skönas, så bevarar hon den förra i det liturgiska bekännelseordet, såsom en "skön bekännelse" (καλὴν ὁμολογίαν, 1 Tim. *6*, 12. der ock upmaningen til en "skön kamp" på samma gång betecknande blifver gjord) "inför många vitnen", här nämligen inför så många, som i kraft af dopet äro församlingens, hälst myndige, medlemmar: myndige, mena vi, i den anda, som öfver dem i dopet är utgjuten, och i den sanning, som innefattas uti dopsbekännelsen, såsom den alraförsta bekännelsesumman, då den andra eller närmast

ur den utvecklade är den i liturgien ingångna apostoliska. Til denna knyter sig altarlectionen, såsom bibeltext, liksom til enkannerligt bevis, at denna är och måste betraktas såsom ett utflöde ur den hel. Skrift, ur dess ande och sanning. Gudstjensten börjar och slutar med välsignelse, det förra hälst så vidt vi tänke uppå nydöpte individer, det senare öfver församlingen i dess helhet, för at, så at säga, "välsigna och bevara" hennes ingång och utgång. Hvad detta innebär, skall äfven fattas ur det motsatsförhållande, apostelen vidrör med sin fråga: "när du välsignar (blott) i *anden*, huru skall då den, som står i den olärdas stad, svara dig *amen* til din tacksägelse?" hvarmed directe nog är sagdt, at välsignelsen skall vara, såsom bön, sång, bekännelse, lectie, gjord i anden och i sanningen, för at vara en "evangelii *fulla* välsignelse".

Hvad nu är sagdt om liturg och liturgi, och specielt om sången, låter, för at återvända til homileten, som til de förra intager en förmedlande ställning, mutatis mutandis jämväl alldeles säga sig om honom och om homilian, der han är lika mycket bunden vid den i liturgien framhållna bekännelsesanningen, som fri i sin individuella upfattning och utläggning deraf. "Vältalighet och sanning äro de närmaste grannar, men icke alltid de bästa vänner", erinrar Jean Paul; men de blifva det dock, då ett af anden upfyldt pectus facit disertos. Och hvad särskildt sång och communion vidkommer, så kunna vi väl nu tryggt och utan fara för misförstånd säga, at såsom den rent andeliga sången förhåller sig til kyrkosången, enär det dock är den förra som höjer sig til den senare, från den blott subiectiva innerligheten til obiectiv dignitet, såsom mättad ej blott utaf ande utan ock af sanning, så förhåller sig predikan til nattvarden. Med andra ord: såsom det "andeliga ätandet och drickandet", specifikt närdt genom prädikan, nämligen i kraft af det obiectiva ordet, som gör henne sacramental, och utförd i den ande, som förklarar samma ord, förhåller sig til det sacramenterliga. Ty såsom särdeles genom den heliga ström, som i kyrkosången utgjuter sig och inflyter helgande på det i prädikan utströmmande talet, det rätta sacrificium bringas Herren, så undfås ock sacramentum på ett rätt evangeliskt sätt i den evangeliska gudstjensten. Och såsom med prädikan församlingen samlar sig kring sin repräsentant, homileten, för at genom dess gudstjenstliga verk bringas til den höjd, på hvilken hon kan fullt försätta sig i religionens väsen, så bevisar hon sig, i det hon dermed afslutas, såsom den hufvudpunkt i hela gudstjensten, hvilken hänvisar församlingen på en annan punkt, kring hvilken hon först kan fullt samla sig, den, på hvilken hon genom sin totalgerning ("*gören* det til min åminnelse") verk-

ligen kan försätta sig i religionens fulla väsen, det är, i firandet af den hel. nattvarden. Ty här möter henne Herren, "full med nåd och sanning", at hon må blifva detsamma, och vid slutbenedictionen, som får en dubbel betydelse, sedan den följer på begåendet af välsignelsens sacrament (evcharistien), kunna utsäga såsom totalintrycket af hela den så sköna som heliga gudstjensten: "af hans fullhet hafve vi alle fått och nåd för nåd", d. ä. den ena nåden efter den andra intil den högsta, som i sacramentet meddelas, Hvad derefter måste följa, torde kunna bäst uttryckas i Herrens ord: "gån och förkunnen, hvad det är: Jag hafver lust til barmhertighet och icke til offer", såsom det i sjelfva verket är uttryckt i orden "gören det til min åminnelse;" och detta återstår nu at närmare påvisa i det som innefattas i disciplinen.

3. **Disciplin.** Den christliga och kyrkliga disciplinen är den lifsfunction-hvilken, med fromheten til sin princip och skärskådad i viljeverksamhetens form samt fixerad til evtaxi, måste betraktas först såsom den försiggår i den omedelbara lifsyttringen, som plägar kallas askes, hvarvid eftertrycket lägges på anden; sedan i dess förhållande til och förmedling med seden, då samma eftertryck faller på det rättas eller godas med sanningens innerligt förknippade idé; samt slutligen i den de sagda factorerna sammanslutande författningen, då alltså dess begrepp fattas så, at eftertrycket jämbördigt hvilar på anda och sanning och alltså på grundvalen af båda är at beteckna såsom en lifsförfattning.

Församlingen såsom sådan, d. ä. den reala kyrkan, går ut öfver sin organisation i bekännelsen och gudstjensten med disciplinen in i sitt specifikt ethiska lifselement. At det chr. disciplin- och dymedelst lifsbegreppets function föres tilbaka til sagda omedelbarhetens form, askesens, är ej heller ett så ovigtigt, som lätt förbisedt, snarast miskändt, moment, och äfven om vi icke vilja gå så långt, som t. ex. Thomander, som velat åt asketiken vindicera en särskild plats bland de vetenskapliga disciplinerna i den praktiska theologien så må vi ännu mindre sätta den så lågt, som t. ex. Rosenkrantz, som t. o. m. vil hafva sjelfva kyrkotukten utdömd, i det han icke gittat tänka sig en annan disciplina ecclesiastica, än den så illa noterade från medeltiden. Men en praktisk betydelse skall deråt vindiceras desto mer, som det är derigenom religionens praxis sättes i rörelse och det är dess första lifsyttring. Ty det är, äfven det, ett trons verk i kraften, nämligen i andens kraft at, såsom han satt tron til den christeliga lärans och andakten til cultens, så sätter han den

ur andaktens djup framgångna fromheten, af hvilken askesen är ett omedelbart uttryck, til disciplinens lifsprincip. Om bådadera gäller ej blott at de ofta fått en blott passiv och subiectiv betydelse, ungefär såsom det förut är vordet anmärkt om känslan, men ock at de tvärtom i grunden hafva en activ och obiectiv, och fromheten så, som rotverbet fromma, d. ä. befordra, gagna, redan säger. Må derföre den subiectiva betydelsen vara än så hufvudsakligen fästad vid fromhetens begrepp, så inbegriper det den verksamhet, i och genom hvilken det andeliga lifvet, som är fromhetens innehåll, kommer til yttring och utveckling, enär det är den christnes väsentliga behof at hafva religionens lif icke blott i nådemedlens obiectivitet, eller ock i fromhetens subiectivitet, utan detta såsom sitt egendomliga lif genombildadt i hela sin andeliga natur. Denna är alltigenom en viljeverksamhet, som består deri at menniskan icke hvilar förr än hennes vilja är bringad så mycket som möjligt i öfverensstämmelse med Guds vilja, i det hennes vilja, den Gud gifver och dertil fullbordan (Ph. 1, 6.), bringar andens innehåll såsom lif til yttring och utveckling, såsom anden är lif och vilja redan i sin renaste omedelbarhet, och viljan är ande i sin fullaste energi. Den sanna, verkliga och derföre verksamma fromheten är med andra ord "andens helgelse" (1 Pet. 1, 2. jfr 1 Thess. 4, 3.) och eftertrycket faller alltså härvid på anden, icke blott menniskans ande, som helgas, utan jämbördigt Guds ande, som helgar. Men anden är "tuktighetens ande", och det är just genom och under en christlig tukt eller disciplin til hela lifvets helgelse som fromhetens verk utföres. Vi hafva här det allmänna begreppet af den christliga disciplinen, *παιδεία*, såsom christendomens egentliga praxis, för ögat; men denna är i grunden ett med den *σωφροσύνη*, hvilket ord är återgifvet med tuktighet och närmast betecknar den andeliga sans, som vid fromhetens utöfning är af nöden och vinnes genom viljans rigtning under den hel. andes tuktande nåd, åt hvilken viljan har at hängifva sig. Omedelbarast gifver sig detta til känna i fromhetens öfning, i det fromma subiectets askes, vare sig privat eller gemensam. At det är det rätta ordet, visas bäst af Act. 24, 16. *ἐν τούτῳ δὲ ασκῶ ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχων πρὸς τόν θεὸν κ. τούς ἀνθρώπους διαπαντός;* hvilket i allo öfverensstämmer med Tit. 2, 11. 12. der Guds nåds *παιδεία* säges drifva dertil at lefva *σωφρόνως κ. δικαίως κ. εὐσεβῶς*, och alltså at på båda ställen beröras menniskolifvets trenne väsentliga förhållanden, näml. til menniskan sjelf eller hennes egen natur, til andra menniskor och til Gud, och at *σωφρόνως*, som, enligt hvad nyss ofvan antyddes, innebär det christeliga subiectets sjelftukt, sättes först i den askes, som har ett

ἀπρόσκοπον συνείδησιν til närmaste mål. Andens kraft motsvarar "kraftens ande", och der han så nämnes (1. Tim. 1, 7.), nämnes han på samma gång tuktighetens (*σωφρονισμοῦ*); men likasom anden, äfven här, icke blott är den obiective, Guds ande, utan äfven den af honom hos menniskan frambragte anden, så kan tukten icke blott, transitive, tilhöra den förre, utan ock den senare, såsom "sjelfbeherskning" (Meyer), menniskans andes sjelftukt. Ett så träffande, som askesens begrepp motsvarande ord gifver Paulus dessutom 1 Tim. 4, 7. nämligen *γυμνασία* och säger: *γύμναζε σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν*, alltså en öfning just i fromheten (såsom ock Luther någon gång öfversatt *εὐσέβεια*), såsom en *συνείδησις πρὸς τὸν θεόν*. Jfr dermed Tim. 6, 11. m. fl. så se vi, at fromheten är alla dygders moder och at genom den hel. andes tukt öfver hufvud och genom menniskoandens askes särskildt bringas den christne at "pryda Guds vår Frälsares lära i alla stycken".

Nu, såsom vi betraktat disciplinen i allmänhet från tvenne hufvudsidor, med menniskan sjelf och Gud til objecter, måste det icke mindre väsentliga momentet af menniskans *δικαίως*-förhållande til menskligheten särskildt betraktas, likasom af henne strängt hugfästas, at icke hennes asketiska lif må ensidigt utbildas; med andra ord, såsom vi sökt skärskåda detta lif ur andens synpunkt, så skola vi det med närmare eftertryck på sanningen, d. ä. i öfverensstämmelse ej mindre med den menskliga, spec. christliga, seden, än med menniskans sanna natur. Detta senare sker, i det at den chr. disciplinen, såsom den börjar i det fromma subiectets ensamhet, så fulländar sig i gemensamhet, i förbindelse närmast med andra fromma subjecter och för öfrigt med menskligheten, så vidt den af dem satta vördnadsbjudande seden fordrar och med den dragningskraft, henne innebor, skall föranleda. Ty hvad det fromma subjectet, äfven efter ett, förr anfördt, apostoliskt råd (Ph. 4, 8.), manas at i ensamheten "tänka efter", *ὅσα σεμνὰ, ἀληθῆ, δίκαια*, alltså ej blott hvad det sannas och det sköunas idé (den senare väl uttryckt med *σεμνὰ*, som förr är visadt) utan ock hvad det rättas idé involverar, och detta är just hvad ideen af det christliga lifvet såsom ett samlif eller samfundslif kräfver. Här gäller det betydelsefulla ordet af *Goethe* (Dicht. u. Wahrh.): Die Menschheit zusammen ist erst der wahre Mensch, und der Einzelne kan nur froh und glücklich sein, wenn er Muth hat sich im Ganzen zu fühlen. Men vidare: såsom, enligt hvad förut är bemärkt rörande tron, andakten och fromheten, at de båda först nämnda uphäfvas i det tredje och i detta moment uppehålla och effectuera sig i ständig lifaktighet, så är det sammaledes med de trenne nu anförda och dem

motsvarande ideerna, at de båda först nämnda uptagas och förfullständiga sig uti ideen af det rätta och goda. Så först blifver det christliga ett harmoniskt och helgjutet d. ä. sant menskligt, i det at det ej blott lefves såsom ett inre, utan ock i full frihet träder ut i menskligheten och förlikar sig med den allmänna seden samt, i kraft af det med fromheten väsendtligt identiska helgelsebegreppets så väl negativa som positiva moment, afsöndrar det skefva, vrånga och syndiga i denna allmänna sed och uptager samt assimilerar med sig det sanna, rätta och rena deri. Ty redan såsom verldssed är den icke i och för sig sjelf ohelig, utan är at tänka i sin renhet i kraft af den verlden immanenta gudomliga lifslagen, och seden, ἦθος, såsom det menskliga lifvets förnuftiga tukt och ordning; men at christianisera, d. ä. christligt ethisera, densamma, är christenhetens och derföre hvarje christens stora lifsupgift. Lika visst som den s. k. naturliga ethiken icke får undandraga sig den christeliga disciplinens inflytelse, då den först genom denna kommer til sin fulla sanning, får och kan icke den senare skilja sig ifrån den förra och i abstract och liksom afslutad andelighet vilja sväfva öfver den, utan såsom en den helige andes tukt förmedla sig med densamma, då den endast så kommer til sin fulla verklighet, alldenstund andens verk går ut på at helga och i sin tjenst uptaga alla naturliga krafter samt til och med charismatiskt sanctionera dem. Christelig sanning och verldssed, abstract fattad, äro visserligen specie och det skarpt åtskilda, men icke derför toto genere, utan äfven den seden har en sannings kärna, som blott måste skiljas från det af "alla lögnaktiga krafter" åsatta skalet. Och det måste den icke förbise, utan fastmer allvarligt hugfästa, som eljest vil vara en kärnchristen. "Det sedligas sanning är sedligheten", säger *Hegel*, d. ä. seden såsom religiöst fixerad, alltså vunnen genom religionens sanning, så at säga, kyrkligt fullgången i det religiöst fromma subiectet. Men vi hafve en högre auctoritet at åberopa äfven i denna del, nämligen apostelen Paulus, som, när han talar om en så skenbart underordnad sak, som klädedrägt vid gudstjensten, och polemiserar mot dem, som ville derutinnan göra sin individuella frihet gällande, sätter såsom afgörande deremot: "vi hafve icke den *seden* (συνήθεια), icke heller Guds församlingar", och öfvergår derpå at inskärpa samma grundsats i afseende på det högsta, som rörer sed och bruk vid communionen. Seden torde kunna sägas vara för den christeliga sanningen hvad legeringen för guldet, så at den vinner fasthet äfven för och i det gemensamma lifvet. Det sant religiösa subiectet måste äfven vara det sant sedliga, och omvändt, men ock så, at enheten af båda ej afslutar sig i de enskilta subiecterna,

utan något måste för dem alla vara gemensamt, såsom ett subobiectivt, hvilket bildar en för alla gemensam lifssfär. Men i denna måste för enhetens vinnande motsatserna brytas och brottas, och för det christeliga lifvets genomförande en strid genomföras, som skall ådagalägga, at det är högsta allvar med det, som säges om Christi efterföljd och verldens öfvervinnande; at det gäller så väl om fullföljandet af lefvernets rättfärdighet, som om bevarandet af trons, at bådadera "hafva sin rätta gång" i christenheten. Så kommer det rättas idé til realiserande, i det den christeliga disciplinen får fullfölja sin utvecklingsgång intil målet, som är en "vandring i Herrens seder" (1 Kon. 8.) och ett lif i "sanningens rättfärdighet och helighet" (Eph. 4, 24.), då de christna alltmer "lära sig (*ἐδιδάχθητε*, ib. v. 21. jfr egentliga betydelsen af disciplina, och **διδάσκειν** med *παιδεύειν*), huru ett rättsinnigt väsende (egentligen *sanning*, **ἀλήθεια**) är i Jesu".

Ju mer de båda hufvudmomenter i den christliga disciplinen, vi nu skärskådat, sammansluta sig, det ena, såsom vi sett, företrädesvis ur andens, det andra ur sanningens potens, desto mer afsluta de sig til en författning i ande och sanning, ehvad vi tänke på den, som kyrkans, eller på den, hvilken statens samfund gifver sig. Ty grundläggande är för båda den sinnesförfattning i ande och sanning, hvilken utbildat sig hos totaliteten af de individer och samfundsmedlemmar, på hvilken det vid den yttre författningsbildningen kommer hufvudsakligen an, och författningen icke är at fatta såsom en blott utvärtes pådragen klädnad, utan såsom en inifrån utvecklad gestalt. Dess fullkomlighet tänke vi oss nämligen vunnen i den mån som den fattat sanningen af sin idé och fattats af den i idéen verksamma anden. Tänker man nu först och närmast på kyrkans författning, så gifver sig lätt vid handen, at, blott när man fasthåller, det kyrkan författar sig ur mensklighetens idé, ur denna allmänna idé, hvilken visserligen ock innehåller statens princip, denna "folkens sedliga ande", för at tala med Hegel, men dessutom ännu kyrkans och culturens princip i Guds rikes enhet, blott då kan kyrkoförfattningen begripas i dess fulla element och i dess genuina gestalt. Derföre synes Stahl (K. Verf. s. 48.) hafva fattat detta begrepp något för vidt, när man derunder skall förstå "ordningen af det andeliga samfundets gemensamma verksamhet för bevarandet af tron, för upfyllelsen af den gudomliga viljan och befordrandet af Guds rike"; enär icke sjelfva ordningen för en sådan verksamhet, utan blott ordningen för de motsvarande organerna för verksamheten utgör författningen. Mellertid såsom det varit från kyrkans begynnelse, så blifver det til slutet, at

såsom Gud är "icke oskickligketens, utan fridens" och ordningens Gud och derföre ock förordnat kyrkans ämbete, på det hans absoluta verksamhet må förmedla sig ordningsmessigt för kyrkan, likaså måste ock den christliga församlingen vara en ordningens församling och alltmer utveckla sig dertil, på det at allt må ärligt (εὐσχημόνως, liksom med hennes begrepps ära enligt) d. ä. i passande gestalt och författning, och ordentligen (κατὰ τάξιν) tilgå (1 Cor. 24, 36. 40.). Härigenom bildas, liksom genom en contraction af båda de anförda orden, hvad vi kallat disciplinens evtaxie, lika mycket motsatsen til ataxie, som εὐσχήμων til ἀσχήμων. Den via negationis alltså, så väl som eminentiæ, hvilken förer til det rätta författningsmålet, banas alltjämt genom en sådan metaschematismus, hvars både grunddrag och σχῆμα angifves t. ex. Ph. *3*, 21., och det såsom ett σύμμορφον, och sammanfaller ej mindre med den metamorphosis, som nämnes Rom. *12*, 2., än med den dersammastädes nämnda *sy*schematismus, som, då den, negative, ej skall vara efter denna verldens sed eller schema (τῷ αἰῶνι τούτῳ), skall, positive, vara en det christliga medvetandets och sedens samt den kyrkliga samfundslagens conformation med "Guds goda, välbehagliga och fullkomliga vilja". I så måtto låter en öfverensstämmelse med den ofvan nämnda Stahlska definitionen antaga sig; ty det gäller ej blott församlingens af Gud gifna i full mening ethiska tilstånd, utan om dess ethiserande alltmer, hvarigenom hennes författning kommer til stånd. Hvad vi der sade om författningen såsom en ordning för den kyrkliga verksamhetens organer, det innebar, at den lika visst är ett ethiskt organiskt medel för den verksamhet, som utgår från dess ämbete och med detta träder i närmaste vexelverkan, som at den ej får förvexlas med ämbetet sjelft, i hvilket hon har sitt ändamål. Ty det kan ej nogsamt öfvervägas, at ämbetet är ett Guds verk och består iure divino, och författningen är kyrkans eget verk, bestående iure humano, och at när församlingen blott först existerade uti ämbetet, så utbildar hon nu sin existens så, at åter ämbetet vinner allt fullare subsistens i henne, i det hon författar sig för sitt ämbetes skull. Det hör icke til vår upgift at närmare skärskåda, huru detta skall sanna sig i utvecklingen af det kyrkliga församlingsväsendet, af kyrkoregimentet, af kyrkoförvaltningen, o. s. v. utan endast at beröra principerna derför, sanningens och andens, och säga, at såsom "ämbetet hafver klarhet", öfversvinnerlig klarhet, så skall församlingen i sin författning, utbildad och ethiserad på denna sin obiectiva grund, gå från den ena klarheten til den andra, "såsom af Herrens ande", til dess hennes väsende, förvaltning, regimente, alltmer motsvarar sin bestämmelse. Med andra ord, at,

såsom församlingen, när vi bortse från hennes empiriska art och afse hennes i Christus reala beskaffenhet, är "utan fläck och skrynka" och hennes ämbete hafver andens och sanningens fulla klarhet, så skall hennes kyrkoförfattning alltmer förklaras i ande och sanning, i det hon uti den heliga andens kraft från sin författning bortskedar alla icke med den sanna seden congruenta, utan oheliga, elementer. Den så ethiska och alltmer sig ethiserande författningens inflytelse skall, hvad som i all synnerhet måste märkas der fråga är om disciplin och sed, utöfva sig uti själavård och specielt i en andelig och sanskyldig kyrkotukt, så at denna blifver, hvad den alltid på djupet varit, något helt annat, än hvad den, enligt en rättmätig klagan, i våra dagar är, då stat och kyrka trädt i så mångfaldigt misförhållande til hvarandra. Och dock skall detta missförhållande ej alltid förtfara, utan, äfven om det genom statens fiendtlighet stegrade sig til än så stor höjd, ja, til och med om religionshån och osedlighetsgrundsatser komme at lagmessigt förklaras för indifferenta ting, och längre än til detta tänkbara "fall" kan det icke komma, ett fall i det allmänna på sätt och vis jämförligt med den individuella förnekelsen af sanningen i Jesu tal och försmädelse mot anden, dock skall, säge vi, detta misförhållande en gång öfvervinnas, så visst som kyrkan är religions- och staten sedesamfundets organismus, och det alltså är enligt med bådaderas sanna natur at de skola omsider inträda uti ett verkligt enhetsförhållande, såsom ändtligt resultat af den långa successiva utvecklingen och principernas vexelverkan. Ty ju mer dessa få tränga igenom och bevisa sin makt, och dertil måste det en gång komma, emedan eljest vore princip icke princip, desto mer skall det misförstånd häfvas, som skulle staten gå up i kyrkan (papalismen), eller kyrkan gå up i staten (äfven efter R. Rothes, om än sublimerade, theori), eller kyrkan inrymmas en lägre grad i den allmänna lifssfären, än staten (enligt Hegel, den der upfattat sanningen mera såsom lag, men ändock på sitt sätt sökt värna kyrkans sjelfständighetsrätt, som står och faller med evangelium och dess "fullkomliga välsignelse"), utan i den mån hvardera erkänner och får verka i sin sanna sjelfständighet, de också träda i ett godt förstånd til hvarandra. För denna det christliga hoppets grundåskådning måste all pessimism vika, som beherskar så många äfven fromma sinnen, hvilka blott se på de empiriska företeelserna i kyrkans och statens förhållande til hvarandra. At allenast tala om en lögnandens herskande makt, vore detsamma som at förklara denna för allsmäktig och sanningens ande för vanmäktig. At icke vilja se, det äfven i det närvarande tiden christendomen gör sina framsteg, det vore ju

ett tvifvel mot Christus, om eller huruvida han ock städse håller sitt ord och verkligen sänder de sina anden, som leder dem i all sanning. Lika visst som man har at tala om tidsanden i ond mening, låter sig äfven i god tala om en tidsande, nämligen om en särskild, på en bestämd tid i sin egendomliga kraft och fullhet framträdande uppenbarelse af den evige sanningens ande. Under conflicten, så länge den måste ega rum och enkannerligen kyrkans författning ännu vara problematisk, skall dock en viss inbördes disciplin afsätta sig och en helsosamt tuktande inflytelse vinnas, såsom af kyrkan på staten, så ock af staten på kyrkan. Staten, tänkt såsom fullkomlig, såsom christlig, kan nämligen icke åtnöja sig med blott yttre pligtupfyllelse, utan måste äfven åstunda det motsvarande sinnelaget, så väl som kyrkan, när de båda reformidera för all jesuitismus. Ty bådaderas organiska enhet förmedlar sig blott genom den från bådas concreta åtskilnad utgående vexelverkan. Denna enhet såsom en fullständig är dock först förbehållet en tid at skåda, som inträder med fulländningens mål, för så vidt detta kan inträda inom tidens skrankor; men detta innebär en idéens, d. ä. andens och sanningens, fullhet, i det at Han, Sonen, som är denna fullhet absolut, just bereder det, at kyrkans idé genom sanningens ord, såsom Guds tanke, i den heliga andes kraft uplyser, genomtränger, lifvar och drifver menniskoanden, och at så väl stats- som kyrkoförfattning bära denna karaktär, då de båda på grunden af Guds rikes gemensamma idé hafva en gång gemensamt, hvardera i sin ordning, författat sig i ande och sanning.

Hur högt sig lögnen än må stegra,
skall sanningen til slut dock segra,
hur vidt än köttet bringar fall,
til sist dock anden segra skall.

INNEHÅLL.

Rättelse: sid. 1. r. 3 nfr. läs: prosopopoeiam.

De formula *δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη*.

speciatim habita ratione ad concionem, quæ dicitur montana.

Scripsit

C. W. SKARSTEDT.

Iustitia et lenitas florescet. Cic.

Consideranti mihi sæpenumero formulas atque speciatim *συζυγίας*, ut aiunt, in scriptura sacra multifariam et diverse obvenientes hæc ipsa, quam supra proposui, in primis digna visa est, quæ perspiceretur, non magis per se, quam quia ad eam, quæ a me alio loco et ordine tractabatur, de *πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ*, non nihil illustrandam confert. Eadem vero, etiam si ad ejusmodi illustrandi rationem non respexerimus, digna erit singulari exegetica explicatione, quæ, quantum scimus, ei monographice non tributa fuit, propter fusiorem illustrationem, ad quam universæ biblicæ, præcipue autem novi foederis, theologiæ impertiendam perquam erit idonea. Interea quam prope ad argumentum, quod modo diximus ante tractatum, accedat, ex illo loco elucet, in quo formula jam tractanda fortasse maxime conspicua est, dico ps. LXXXV, 11. "gratia et veritas obviaverunt sibi (Vulgatam refero), iustitia et pax osculatæ sunt;" quemadmodum, ut antea vidimus, par notionum heic prius obvium in illud spiritus et veritatis quadrat, id in posteriori quoque valeat necessum est, non tantum propter manifestum appositionis parallelismum, sed quia notio *δικαιοσύνης* sæpius in illam *χάριτος* cadit, צדקה in חסד, ut LXX Interpretes non semel hanc vocem reddunt, e. gr. Prov. XX, 28. Jes. LIII, 7. ut et misericors et iustus in una notione collocantur ps. CXVI, 5. et sic in ceteris. Idem quoque, si ad vocum chiasmatice explicativum statum respiciamus, iam perspicuum est. Jam vero si luberet, poteramus secundum schematismum antea usurpatum ordinare atque rem ita instituere, ut primum quid iustitia esset sine pace, deinde quid

pax absque iustitia, tum vero quomodo utræque notiones intime inter se coniunctæ essent cogitandæ. Et re vera ad hæc tria præcipua omnino respiciendum est, ea tamen conditione, ut in exegetica explicatione occupati his numeris non continuo adstringamur, sicuti in quæstione, quæ latius pateret, quadam fieri poterat ac debere videbatur. Quod nunc fieri potest et debet, id erit, ut universam formulæ originem, tum progressionem eius et usum specialem in concione, quæ dicitur, montana, adplicationem denique singularem in sermonis apostolicæ consuetudine, conspicuam ostendere conemur.

I.

Quum igitur in eo sumus, ut universam formulæ, de qua quæritur, originem consideremus; primum dispiciendæ sunt duæ notiones, quibus efficitur ipsa, quo modo origine differant, deinde vim earum historicam atque utrimque mutuam contemplari oportet, organicam denique earum unitatem, si quidem ad dogmaticum et quidem ethicum excipiendi modum præparandum idoneæ sint, intueamur.

Quod ad differentiam utriusque notionis adtinet, ea consistit in mutua ratione antecedentis ad consequens, caussæ ad effectum. Ubicumque colliguntur vel etiam una cogitantur, apparebit, iustitiam, utut comprehensio et ambitus ejus sumta fuerit, esse pacis principium et rationem ideoque illius metiendi ratiocinandique probatione hujus terminandum esse modum. Quod ipsum, ex iustitia tamquam principio et fonte pacem esse repetendam, est quoddam quasi punctum saliens, in quo inter se magnitudine et quasi gradibus differant. Qua quidem differentia simpliciter dicitur, iustitiam, tamquam rationem pacis, non protinus vel immediate, ut ajunt, esse pacem, neque pacem, tamquam iustitiæ conseqvens, esse ipsam iustitiam, qvantumvis de cetero mediate confluere possint. Talis enim iustitia esse potest, ut sine pace cogitari queat, talis pax, ut extra iustitiam cogitetur et sine ea existere velit; perspicuum vero est, hoc non aliter cogitari posse, quam ita, ut notio veritatis intercedat instar lapidis lydii, secundum quem comprobare liceat, pacem quandam cogitari posse tamquam veram, quæ vera non sit h. e. rationem suam in vera iustitia non habeat, et vice versa. Quum disiunctio, tum confusio utriusque in cogitationem quidem cadere potest. Utriusque ratio *vera*, id est, quum sunt quod secundum notionem veritatis esse debent, neque talem disiunctionem, neque talem confusionem, ponit, sed tantum differentiam in ipsa notione sitam, quæ eo se ut non modo

formalem, sed vere organicam ostendit et probat, quod æqua conditione et libere positam identitatem et disjunctionem sive discrepantiam vincit ac formâ, qua mutua invicem agendi ratio enatur, sese induit. Nam licet unum sine altero percipi possit, hoc tamen est ea seiungere cogitatione, quæ re copulata sunt, ultra quod notio, soliditatem atque eminentiam habens, transgreditur et ostendit, iustitiam, quæ vere sic dicitur, non posse pace destitutam esse, nec veram pacem, nisi justitia substitutam reperiri, ideoque nec destitutionem illam a natura et veritate relictam cogitari posse. Vera iustitia per veram pacem, efficax est et actuosa, pax vero per iustitiam. Heic igitur actus iustitiæ in aliam agendi rationem se transponit et quasi transmutat ita ut in pace se servans pacifico modo tamquam abstractum pro concreto aliis serviat. Quæ omnia in societate tam civitatis, quam ecclesiæ, multifariam apparet, et id quidem non modo ita, ut mutua, quam diximus, agendi ratio continua inter iustitiam et pacem intercedat secundum specificam, ut aiunt, harum notionum dignitatem intra utrumque organismum, unde cum religiosa sua dignitate intra ecclesiam, tamquam societatis religiosae organismum, et cum ethica intra societatem civilem, tamquam organismum societatis morum, operentur, verum etiam ita, ut in utroque organismo alter in alterius naturam valde influat atque ad vitam communem formandam invicem una adducat. Sic demum unitas iustitiæ et pacis tamquam finis utriusque civitatis, quippe quæ civitas Dei prædestinata sit, conspicietur, et in utraque quærere quid iustum sit, quid honestum, erit inquirere quid justitia, quid pax. His enim duobus summa et præcipua efficiuntur, ad quæ omnia, quæcunque ad rempublicam, sive christianam, sive civilem, constituendam pertineant, revocari possint. Quod adeo verum est, ut utrique, iustitiæ dico et paci, tamquam diis, ædes sacræ ab priscis et antiquis gentibus struerentur atque multis modis allegorici earumdem usus iamdudum fierent. (Cfr v. gr. Herculem Stiernhielmii).

Iam vero hæc omnia historice fusius demonstrare nostrum primo non erit, nisi quantum id testificetur ecclesia israelitica, dico religionis et civitatis israeliticæ societatem, et hic mutua illa agendi ratio, quam diximus, eo manifestior necesse fieri debet, quo magis hæ societatis notiones revera eædem sint. Quod quamquam jam exemplo Noachi ostendi potest, qui, iustitiæ præco (2 Pet. II, 5.), ipso suo nomine sit pacis lator et susceptor, id quod etiam confirmatum habebis repetitione verbi נוח Gen. VIII, 1. 4. 8. (ubi columba memoratur, quæ cum ramo oliuæ, pacis symboli, rediit, v. 11.), immo iam exemplo Abelis, qui δίκαιος apellatur (Ebr. XII, 4) ac vir pacis et officio et animo fuit, præsertim

quum ad Cain, utrique vehementer oppositum, adtendatur: at tamen non est, cur longius recedamus, atque ad eum, qui historiam, cuius modo mentionem fecimus, proprie incepit, igitur ad Abrahamum. Tum vero imprimis animum revocamus ad memoriam rationis, qua cum *ἀρχιτυπῳ* formulæ, quam posuimus et exponemus, coniunctus fuit, Melchisedeko. Hic enim et fuit rex Salemi et memoria tenendum est, quantum epistola ad Hebræos in eo ponat, quod, ut illud regem iustitiæ, ita hoc regem pacis significet. Quod si is veluti *ἀρχίτυπος* talis sit considerandus, consentaneum est præcipua insequentis historiæ argumenta cuncta consideranda esse ut *ἀντίτυπα* eorum, quorum *τύπος* fuit, *ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν* (Ebr. IX, 24), h. e. iustitiæ et pacis, quatenus *ἀντίτυπα* de rebus omnibus dicitur, quæ quodam modo inter se comparari possunt. Hoc vero idem, ut facile colligere licet, valebit primum omnium in ipso Abrahamo, quum ante alios lator sit notionis iustitiæ et quidem pacis, "foederis pacis," et id non tantum ita, ut Gen. XII, 8 diserte dicitur, sed etiam tantopere, ut XV, 16. XVIII, 17. (cfr. Luc. XV, 22) signatum ést, quo accedit "benedictio," quæ notio, ברכה, et צדק, ut testis est Jes. LXIII, 3 et שלום, ut 2. Reg. XVIII, 31. (cfr Gesen. Lex. lat. p. 161 et 783), complectitur; itemque quod formula laudata in eo latet et patet, quod is ceu patriarcha princeps est in donis offerendis, quorum vis in pace latet, et princeps in imperio, cujus natura et virtus patet in iustitia. Quid? quod Ies. XLI, 2. 3. צדק et שלום in eodem contextu ea ratione coniunctæ extant, quæ ad Abrahamum respiciunt, etiam si is heic non proprie, ut antiquiores interpretes statuebant, sed Cyrus, secundum recentiores, intélligatur (cfr v. 8); etenim hoc tantum probat, quod in formula, de qua quærimus, prorsus continetur, id tam quaquaversum, quam nomen Cyri innuit, explendum esse. Sed in historia Israelis, cuius *ἀρχή* Abrahamus ut primus *πατριάρχης* est, videbimus, quæ quum apud eum, tum in Melchisedeko coniuncta valeant, ea postea generatim ita disiuncta esse, ut continua proelia non modo usque ad ætatem davidico-salomonicam sed et ultra illam ostendere videantur. Interea non est, quod exspectes, formulam illam, ubicumque re vera adsit, expressis verbis statim reperiri, quippe cuius membra, proeliis redintegratis, sint quasi disiecta, dum tempora revertantur, ubi denuo adunata fuerint iustitiaque paci coagmentata. Neque fieri solet, ut expositio cuiuslibet argumenti in repetitione earumdem vocum, quibus compositum sit argumentum, idemtidem versetur. Non solummodo rem latentem explicare, verum etiam obscuram explanare in eiusmodi formulis cumprimis valet. Quid? quod formula *ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεία* non nisi semel diserte nominata obvenit, qua tamen tota theologia biblica fundata est et ex-

structa. Formula vero, de qua nunc loquimur, principia theologiæ universæ struens sistensque illa quidem, sæpius diserta occurrit, et ineunte historia israelitica, ut iam vidimus, et exeunte eadem, quum omnia, quæcumque in illa ad ætatem apostolicam latuerint, explicita sint, id quod deinceps videbimus. Iam vero. ut ad primordia nonnihil revertamur, quis est, qui non videat, in cantibus mosaisis argumenta ipsius formulæ prædicari? Et quidem in primo, Exod. XV. ubi "arma virumque canit," prædicans Iehovam tamquam robur suum et securitatem, "fortitudinem et cantum," quando quidem victoriam cantare est pacem modulari victoriaque canitur in tabernaculis iustorum (ps. CXVIII, 15). Psalmus vero citatus est quædam quasi repetitio loci mosaici laudati atque idem canitur Ies. XII, 3 ubi additur *fiducia* agam et non timebo, ideoque in pace habitabo, cfr omnino ps. IV, 9. tamquam non nisi iustus habitat, cfr v. 2 et 6 ibidem. Quantopere illa cantilena decantata valeat ad formulam iustitiæ pacisque declarandam, cummaxime videre licet, ubi de Messia, Ierusalem sollenniter introeunte, vates ait: "ecce rex tuus veniet iustus et ascendens super asinum," scilicet animal pacis, et populus canit, ut habet Lucas, gloria in excelsis (de cuius vocis vi iustitiæ post exponemus) et pax in coelis. Quod si eo revertamur, unde exorsa est oratio, et in cantu Mosis postremo Deut. XXXIII. reperimus formulam Urim et Thummin, quam cum nostra admodum concordantem videre licebit, quoniam illud ita iustitiæ, ut ex ps. XXXVII, 6. Mal. IV, 2 al. elucet, hoc vero paci, ut ex Iob. XXI, 23 al. ("חם i. q. שלום", Gesen. 1. c. pag. 969) apparet, respondere reputamus; quamquam non negandum est, si a formula discesserimus, inverso ordine de luce et perfectione disseri posse. Addi fortassis poterit quod de Sebulone et Isaschari l. c. vers. 18. 19. exstat. Et sic in multis aliis. In quibus, quum ad ea, quæ de Deo iusto universe prædicantur, respiciamus, singularem adipiscitur significantiam, quod dixit Gideoni pax tecum et hic altare, quod ædificavit, vocavit nomine pacis Domini (שלום יהוה), Iud. VI. Iuvat autem meminisse, Gideonem, quum signum expetiisset, pollicens, si id daretur, sacrificium se oblaturum esse, hædum mactasse, nimirum גדי, quasi ex eo nomen ipsius derivaretur. Quod et ideo animadversum volumus, quia monere volumus, quanta vis in nominibus propriis, tamquam quibusdam quasi typis, sita sit. Et quidem est, cur, ut in eodem exemplo maneamus, ipsum nomen Gideon, si quidem virum fortem significet, non minus iustitiæ signum habeatur, quum iustitia et robur ita collocentur ut Ies. XLV, 24., quam hædus repræsentet faciem pacis, si ad locos, quales sunt Iud. XIV, 6. Cant. I, 8. et præsertim Ies. XI, 6. respexerimus. Sed paullo maiora canamus; nomina Davidis

et Salomonis celebrata visuri. a quorum ætate "novus rerum nascitur ordo", potissimum ad notiones iustitiæ et pacis explicandas et ad nativam earum sententiam explanandam, quo propior est ab ætate consummationis, qua formulæ laudatæ argumentum perfectum expletumque sit omnibus suis numeris et partibus. Quod vero peculiariter ad eos pertinet, qui nomina illa ferunt, alter rex iustitiæ, alter pacis rex vocari poterit, ita tamen, ut uterque universam formulam quodammodo repræsentare videatur. Verum quidem est, nomen David proprie notioni חסד respondere, ut et ipse per vocem חסיד ps. IV, 4 significari videtur (cfr Hengstenberg. ad h. l.), sed iam vidimus, quo modo hæc ipsa notio in צדקה cadat, quod et confirmatur ps. LXXX, 15. permultisque aliis locis id genus; præterea unus eius psalmus (CX) solus in toto V. T. est, in quo, præter locum illum mosaicum, diserta exstat mentio Melchisedeki et id quidem eo contextu rerum, cui explanatione a Christo de filio et de domino Davidis facta peculiaris Matth. XXII vindicatur significatio. Iam vero quemadmodum ἀντίτυπος Melchisedeki, regis iustitiæ, qua talis, nuncupari potest, ita Salomo Salemi, ideoque regis pacis, et id præcipue tamquam ædificator templi, cui non magis nomen tabernaculorum pacis, (Ies. XXXII, 18), quam arci Davidis appellatio habitationis iustitiæ (Ier. XXXI. 23) tribuitur, quod templum quid impediret, quominus a Davide ædificaretur, satis cognitum est, ut ego non dicam. In hoc autem templum intrantes, oculos primum coniicimus in duas illas statuas sive columnas, quas ibi idem ponendas curavit, cura vero nostra est visendi, numquid speciem iustitiæ et pacis præ se ferant ipsæ. Quod credimus; illi enim, יכין vocatæ, tribuimus vim edicti ps. LXXXIX, 15 "iustitia erit sedis tuæ מכין", huic vero, בעז appellatæ, sive cum veteribus vertas robur et securitatem, vim locorum Ph. IV, 7. Col. III, 15. al., sive cum recentioribus alacritatem, si quidem vigores et alacritates sint animi pacificati et tranquilli, quod etiam Ies. XLV, 24. nonnihil firmatur, cfr Ies. XXVI, 3. et oppositum ps. XXXVIII, 4. ubi בעצמי cum בעז quodammodo pæne comparaverim, argumentandi gratia, robur tam in pace (שלום), quam in iustitia inesse. Ceterum nullum nomen proprium sæpius in eo genere loquendi adhibitum et adplicatum reperies, quam Salomonis, et id quidem non minime ab illo ipso. (fr. R. Nielsen, Evangelietron og den moderne Bewidsthed: p. 62.) Sic plus semel in psalmo, qui Salomonis inscribitur, LXXII, v. 3: suscipiant montes pacem populo et colles iustitiam; v. 7: floreat in diebus eius iustus et abundantia pacis, cet. Ex his satis apparet, apud eum iustitiam pariter et pacem valuisse, quamquam, ut ipsum nomen tulit, prævaluerit pacis notio. Quæ quam nativa sit,

iam. ex eo elucet, quod Salomon, tamquam cognomine filii pacis, post illum quasi filium belli mortuum, nuncupatus est (2 Sam. XII, 23. 24) et quidem ידידיה, ideoque ex דויד, amabilis, "quia Dominus eum amabat." Iuvat ex uno eodemque capite 1. Reg. II. ejusdem rei argumentorum quandam quasi collectionem depromsisse: ubi Davides *Salomonem*, commemoratione de "sanguine belli" ab Abnero *in pace* effuso v. 5., expetit ut ne sinat canitiem istius *in pace* ad inferos deduci (v. 6); ubi *mater Salomonis* ab Adonia quærit, num cum *pace* ingressus sit, qui respondet *pace* (v. 13); ubi denique Salomon effundit votum, ut domui Davidis et throno sit *pax* in æternum a Domino (v. 33); quod votum impletum videtur, quum IV, 24. (V, 4) dicitur, eum habuisse *pacem* ex omni parte in circuitu et sic, ut Sir. XLVII, 13 extat; *Σαλωμων ἐβασίλευσεν ἐν ἡμέραις εἰρήνης, ᾧ ὁ θεός κατέπαυσε κυκλόθεν*; alia exempla ut omittam usque ad hoc 1 Reg. VII, 51 quo dicitur ותשלם שלמה omne opus, quod ad ædium sanctarum perfectionem pertinuit. Rem ut summatim breviterque describam, statuendum fere est, post illum vocem pacis eam, et in consuetudine dogmatico-prophetici sermonis, permanantem permanentemque significantiam, qualem antea non habuerit, consecutam esse, neque dubitamus eo eiusmodi locos revocare, qualis est Nah. 1, 15 (cfr enim ps. LXXII): ecce, super montes pedes et annunciantis pacem (שלום); celebra, Iuda, festiuitates tuas, et redde (שלמי sueth. infria, quasi infrida) vota tua. Pro "Iuda" in loco parallelo Ies. XLII, 7 ponitur Zion et v. 9. epexegetice Ierusalem fortasse quia notiones Zion et "deserta" sibi invicem respondent.

En nomen adumbratum, quod iuxta Salomonis, in seriem locorum, in quibus notio pacis extollitur, commodius ad rem collustrandam ingrediatur ("vix enim audeo dicere medietates, sed quasi ita dixerim, intelligatur," ut ait Cicero). Etenim quemadmodum illud non modo ratione bellis et proeliis opposita, verum etiam ratione unitatis in pace posita multoties adhibetur, ita et hoc, dico Hierosolyma; sicuti, quod prius attinet, satis est argumenti Ier. IV, 10 (cfr XXXIV, 1. 7. al.), ubi quæratur: ergone decepisti Ierusalem, dicens: *pax* erit vobis, et ecce pervenit gladius usque ad animam? Cfr primum omnium ei oppositum, etiam in apocalypsi tam magni momenti, Iebus (*πατουμένη*) item Luc. XIX, 42. *εἰ ἔγνως καὶ σύ*, scil. Hierosolyma, a pace nominata, *τὰ πρὸς εἰρήνην σου νῦν δέ κ. λ.* Quod posterius autem, ps CXXII, 6. proprie expetite Hierosolymæ pacem, quocum admodum consentit et fere concinit quæstio Ier. XV, 5. quis, o Hierosolyma, ad pacem tibi expetendam ibit? Alia quæstio est, an Hierosolyma, a pace igitur denominata, non item ab iustitia nomen trahere vi-

deri possit. Quid enim dicit ierusch? Nobis quidem Hierosolyma "possessio pacis" seu pacifica est, quoniam proeliorum multorum, quibus hic locus subiectus fuerit, priusquam ad se in pristina denominatione Salemitica venire posset, memoriam sustentare videtur, quare veterem illum versiculum lyranum adferre licet:

Solyma, Luza, Bethel, Ierosolyma, Iebus, Elia
Urbi sacra Hierusalem dicitur atque Salem.

Hic Lyra Hierosolymam aperte, ex quadam licentia poetica, ab ἱερῷ repetiisse videtur, quæ eadem "urbs sancta" vocatur, quamquam certe non ea nominis vera origo sit. Satis constat, notiones sanctitatis et iustitiæ intimo vinculo esse coniunctas, cujus rei inter sexcenta argumenta sunt Luc. I, 75. Gal. IV, 24. Et vero Hierosolymam non magis sanctitatis, quam iustitiæ urbem, appellatam reperimus, utrumque vi ideas, ut aiunt, electionis, non re et specie, quam plerumque prae se tulit, nam si hanc respexerimus, nihil est ab ea cogitatione quam habemus de gravitate sancti et iusti et quidem paciferi disiunctius; ps. LV, 10. Quod si ideam illam teneamus, et "urbs iustitiæ" veritatisque vocabitur, ut diserte fit Jes. I, 26. Quocirca de portis Hierosolymæ canitur, ps. CXXII. tamquam portis iustitiæ, per quas iusti intrabunt in eam, ps. CXVIII, 19. 20 et ingredietur populus iustus, veritate paceque custodita, Jes. XXVI, 2. 3. Adde, quod victimæ, ex quibus summa Hierosolymæ tribuitur laus, promiscue sanctitatis, ut sæpius, et iustitiæ, ut ps. LI, 21 vocantur; quod via iustitiæ et sanctitatis est, ut Ebr. IX, 8, quod vestimenta iustitiæ, ut sæpius, et sanctitatis, ut Exod. XXVIII, 2. 4. cet. nuncupata sunt, et sic porro. Sit igitur, ut Gesenius iuste quodammodo agat ita derivando nomen, quo significatio homines vel habitatio pacis oriatur, propius tamen ea, quam cum Ewaldo et Kleinert excepimus, ad veritatem accedere nobis videbatur, quoniam prophetæ vocem ירוש haud secus tractent, atque si nostra exceptione nitatur. Sic Obadja 19. 20 quibus verbis ירשלם ירשו Kleinert sententiam nostram sigillatim tuetur. Accedit, quod Jes. XLIX, 24 cfr 1, 27. fortis expugnator synonyme dicitur iustus, qua appellatione is insignitur, qui sic expugnatione valuerit, ut verbo ירש exprimitur. Metathesi quadam, in genere loquendi hebræo tam solita, ut satis constat, יר eundem esse cum ישר, id est, secundum omnes lexicographos, cum צדיק paene dixerim. Et vero, quæ de heroe fortiore ideoque imperium obtinente et iusto dixi, ea, ut et sic notiones iustitiæ et pacis conferam, quodammodo colligere licet cum משלי שלמה, ut inscribuntur Proverbia, quandoquidem verbum משל significationem tam imperii, quam similitudinis possideat. Jehovah, qui se nominat "regum magnum," Mal. I, 14, est qua talis speciatim appellatus

"rex iustitiæ," in iustitia regnans, Ies. XXXII, 1. iustitiam parans, ps. XCIX, 4 cet. et item "rex sanctorum," cuius viæ sunt iustæ et veræ, Apoc. XV, 3 cfr. XVI. 5. ps. CXLV, 17. quemadmodum vero Deus iustitiæ, ps. IV, 2, sic etiam Deus pacis, 1 Thess. V. et Hierosolyma vocatur civitas magni regis, Mt. V, 35. Quid plura? Ut ipse cum omnibus suis attributis est theocratici, ut aiunt, Israelis rex, sanctus in Israel, at universum Israeliticum populum Hierosolyma repræsentat, unde quæ de illo, ea et de hac prædicari necesse sit, sequitur ex omnibus, quæ iam exposuimus, ut imago vitæ et naturæ theocraticæ præcipue iustitia et pace exprimi posse videatur.

Sic bina illa et quasi gemina notionum genera in multiplicem invicem agendi rationem ingrediuntur, non solum oppositis suis, sed et synonymis, et id usque eo, ut naturam illius mutuæ rationis sese ipsa induant. Quod ad illa pertinet, imprimis valet hic regula, qua nihil in biblico loquendi genere est usitatius, opposita iusta se posita magis illucescere. In genere autem contrario nullæ notiones magis obviæ sunt, quam voces צדיק et רשע, quum hac præcipue atque ut nullâ aliâ notio iniusti in V. T. exprimatur. Quorum ratio contrariorum iam nativa significatione validior est, quoniam illud, צדיק, prorsus concordat cum ישר, quod proprie de via recta dicitur, hoc vero, רשע, per metathesin, quæ supra iam adumbrabatur, oppositum est עשר, idem fere quod ישר, et de commotione tumultuaria usurpatur, quæ contraria ratio etiam fortior fit talibus paronomasticis ἀντιθέτοις, qualis est צדקה et צעקה, משפט et משפח Ies. V, 7. fortassis vero fortissima addito מאזנים vel אבנים, libris iustitiæ et iniustiæ, Lev. XIX, 36. Mich. VI, 11. Sed idem רשע plane contrarium est τῷ שלום, Ies. LVII, 21. eo dignius, ad quod animadvertatur, quod שלם omnino ita adhibeatur, ut צדק de אבן, pleni iustique numeris et modulis, quemadmodum ܨܕܩܐ de lancea. Porro synonymis, ita ut notione צדק comprehendantur integritas (alias = אמים), pietas, virtus, liberalitas, ἐλεημοσύνη, benedictio (ps. XXIV, 5.), imprimis vero veritas אמת, ps. XIX, 10 cfr Ies. XLI, 26 XLIII, 9. Prov. VIII, 7. 8. ubi non magis in opposito ad רשע, quam in unitate cum צדק, collocatum invenies; item Ier. XLII, 5, ubi אמת a LXX interpr. vertitur δίκαιον, Luc. XII, 57 δίκαιον a Syro vertitur ܩܘܫܬܐ, veritas, et sic porro. Et quidem quod ad שלום attinet, eo comprehenduntur notiones remuneratio, retributio, integritas, absolutio, salus: quibus a priore non modo seiungitur, sed etiam cum eodem nonnumquam omnino cohæret; vide Prov. XI, 31. XIII, 21. Dan. III, 31. et fere sexcenta alia. Quæ si omnia, prout utrimque notio præcipua postulet, collegerimus, invenire licet, unitatem virtutum utriusque interesse or-

ganicam, quod tantum abest, ut prohibeatur, ut confirmetur considerando sive partem totius enuntiationis sive accessionem huic adiunctam tamquam **ἓν διὰ δυοῖν**, quoniam hoc ipsum *διὰ* quum differentiam, tum quandam differentiæ unitatem ponat, utrumque quidem quam maxime, suis ponderibus libratum. Sic, ut eminens adferam exemplum, quum in uno eodemque capite, Zach. VIII. primum extet formula veritas et iustitia v. 8. tum vero bis veritas et pax, v. 16 et 19, nemo non videt, veritatis notionem esse interiectam, intermediam et quasi temperatam, quæ formulæ ipsius iustitiæ et pacis non magis æqualiter particeps sit, quam eam participet adeo, ut quæstio, quid veritas, sit reapse quærere quid iustitia sit atque pax, quippe quæ utraque vera prædicari oporteat. Nusquam vero luculentius apparet hæc unitas repetitionis, qua continenter ab uno eodemque verbo in rebus similibus et diversis principia sumantur et pari pondere parem pensionem perficiant formulæ partes, quibus gravitas dogmatico-ethicæ significationis tribuenda sit, quam quum de ipso Domino nostro duo illa abstracta prædicentur, ita tamen, ut maximam et obiectivam soliditatem obtineant, et vocetur *nostra iustitia*, Ier. XXXIII, 16. cfr. 1 Cor. I, 30. et *nostra pax*, Eph. II, 14. eo maiore animadversione dignum, quod omnia, quæcumque alterutri notioni subiecta sunt, non modo concludunt sed et comprehendunt. Id vero ita esse, omnino inde patet, quod neque hic alterum sine altero exponitur, quoniam priori loco pax tamquam finis et extremum iustitiæ memoratur, ut v. 6. 9. et quidem 16, ubi mentio Hierosolymæ fit, si quidem בטח unum et idem sit atque שלום, et posteriori mentio sanguinis, i. e. iustitia in sanguine eius, Rom. III, 25. V, 9. antecedit. Quod si quis notionem præter eam, quam supra in voce veritatis reperiebamus, quæ maximas duas partes contineat latissimeque fundatur, ex quaque tota res appellatur, requisiverit, eam habebit in ישע, vel solidius et eminentius *σωτήρ*, quum præsertim "veritas et salus" coniungantur, sicuti ps. XL, 11. Ut enim patuit notionem veritatis esse quasi intermediam iustitiæ et pacis, ita patebit, salutem finem huius formulæ esse et summam. Neque umquam voculæ *ἡμῶν* tantam habet vim, quantam tribus illis subiuncta. Et profecto, his omnibus perpensis, nobis persuasimus, ut vox illa שילה (Schilo), de qua ambigitur, cum tribus illis admodum congruat, quippe quæ palam שלום includat, cum quo ei sit una eademque radix שלו, et latenter צדק, quum præsertim ad ישע Gen. XLIX, 18 respiciamus, quod eius quandam quasi epexegesin efficere videatur atque ipsa *salus* voci שלם resonare. Quam suspicionem nostram nonnihil corroboratam invenies, si v. 9. 10. ad שבט, collatum cum virga iustitiæ ps. XLV, 7. 8. sive ad מחקק, collatum cum Ies. X, 1. pl. præser-

tim ps. CXIX (חקים), præceptis iustitiæ, sive denique ad אריה, collatum cum Apoc. V, 5. quoniam, ut constat νικᾶν is dicatur, qui in iudicio iustus declaratus fuerit et sic pacem consecutus, respexeris. Quantopere autem notiones σωτὴρ et εἰρήνη conglutinatæ sint, Luc. II, 11. aliisque eiusmodi locis cerni poterit. Iam vero quum in eo sumus, ut ad concionem, quæ dicitur, montanam, formulam, de qua quæritur, in ea perspecturi, transeamus, verba O. Marpurgi (Das Wissen u. d. rel. Glaube. Leipz. 1869, p. 277), quibus generatim consentimus, adferre licet. Dieser Glaube, inquit, ist nun aber auch, wie wir das in subiectiver Beziehung von ihm erkannt, in obiectiver kein anderer als der vorbereitende alttestamentliche, z. B. der des Abraham, des Vaters aller Glaubigen, oder des David und anderer, zumal auf der prophetischen Stufe, freilich seiner Entfaltung nach ist er auch in obiectiver Hinsicht ein um so viel vollkommener, als die Gottesoffenbarung in Christo der alttestamentlichen voran steht. Bei Abraham ist es mehr das δυνατόν, Gottes Macht und Treue, was der Glaube kühn ergreift; nach gegebenem Gesetze, z. B. bei David, ist es die δικαιοσύνη und das ἔλεος, die Gerechtigkeit und das Erbarmen, welchem er sich in Demuth und Hoffnung unterwirft. In Christo ist es der höchste Erweis aller dieser Eigenschaften in der vollendeten Offenbarung der heiligen Liebe des Gottesgeistes, welchen der Glaube mit gänzlicher Hingebung alles Eigenen ebenso demüthig als freudig, klar und fest umfasst. Im letzten Grunde demnach ist der lebendige Glaube auf vorbereitender alttestamentlicher Stufe seinem Gegenstande nach derselbe als der vollkomnere des Christenthums.

II.

Nimium, ut opinor, non dixerimus, si statuemus, re vera esse in formula iustitiæ et pacis, quod non magis novum testamentum in vetere lateat, quam vetus testamentum pateat in novo, id quod sequitur probandum. Reapsæ igitur δικαιοσύνη vox prope prima est, a qua novum testamentum, quantum ab evangelistis exprimatur, incipiat, et ut incipiendi ratio fuit, ita fere reperietur desinendi modus. Δίκαιος enim est verbum, quo homines, qui in principio (ἀρχῇ) eius introducuntur, significatos videre licet. Sic Luc. I, 6. Zacharias et Elisabet, addito, quasi quo res testatior sit, δικαιώμασι, neque ἐν φρονήσει δικαίων v. 17. omittendum; sic apud Matthæum, sive ad initium I, 2. quo ab Abraham rem repetit (cfr Ier. XLI, 2. 3), sive ad commemorationem Iosephi v. 19; sic revera et Ioh. 1. quum ab *Johanne* baptista inchoet, respiciens illud

χάρις, secundum quod nomen suum obtinuit, cui voci, ut supra vidimus, notio iustitiæ inest, ne iudicium Herodis de illo tamquam *δικαίῳ* loquar. Cunctis autem his locis additur notio pacis. Neminem enim fugit, formulam allocutionis *μή φόβου*, Luc. I, 13. II, 10. Mt. I, 20. cetera negative enuntiari idem, quod positive pace, et id etiam magis, si per litoten intelligatur. Quod idem nobis, ceteras præsertim Lucæ narrationes persequentibus, perspicuum fit. Constat, *χαιρε* veluti vocem salutandi esse eandem atque שׁלום (cfr Iac. I.), et quum hoc tam prope cum *κεχαριτωμένη* collocetur, quam Luc. I, 28. formula, de qua omnino disserimus, eminet simul. In carmine Zachariæ animadvertimus v. 75 de *λατρεία ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ,* potissimum comparantes hæc verba cum *ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν* (v. 77 cfr. 1 Joh. 1, 9.), pariter et v. 79 *ὁδός εἰρήνης,* quum præsertim comparationem adsciscamus cum Ies. LIX, 8. 9. ubi dicitur: "viam pacis nescierunt omnis, qui calcat in eis (eorum viis), ignorat pacem . . et non apprehendet nos iustitia." Quid autem dicamus de Simeone? Idem, quod dicitur de illo, fuisse eum *δικαιον*, et ab illo ipso: *ἀπολύεις ἐν εἰρήνῃ*, eo magis, quo *ἀπολύειν*, sicuti Mt. 1, 19, etiam sine addito *εἰρήνῃ*, eandem sententiam exprimit. Quis est vero, qui non videat quandam quasi coniunctionem connexivam carminis illius simeonici cum novo cantu angelorum ad ortum Christi audito? Quod si ita sit, animo sumatur necesse est, eandem ei subesse formulam, in *δόξα και εἰρήνη* delitescentem vel potius conspicuam. Gloriam igitur quodammodo iustitiæ respondere existimamus. Etenim in re ac natura positum est fore, ut gloria, quæ per evangelium de christo nato Deo tribuatur, ea sit, quam ex iustitia, cui satisfaciendi gratia Christus in mundum venerit, pariat et conciliet, utque, si *δικαιοσύνη* sententia sit, qua concluditur vetus testamentum, ab eadem initium oriatur in novo, tunc vero cummaxime in novo primoque cantu angelico, quoniam angeli coelestes, quemadmodum intermedii edictorum divinorum in vetere foedere fuerunt ministri (cfr. Gal. III, 19.), ita eodem munere, ineunte novo, fungantur necesse sit, ideoque tamquam primi iustitiæ et quidem pacis præcones interpretesque. Iustitia autem est, ut Suidas definit, *ἡ τελεία ἀρετή,* et *τέλειον*, ut infra videbimus, comprehendit pacem. Præterea *δικαιοῦν* et *δοξάζειν* sæpius sunt synonyma, ut ex Sir. X, 32. XIII, 26. 27. XVIII, 1. coll. Ies. XLV, 25. Iob. XXVII, 5. al. videre licet. Hoc vero potissimum e Rom. III, 23. patebit, ubi, etiam iudice Meyero, *δόξα θεοῦ* idem est cum *δικαιοσύνη θεοῦ*, v. 22, licet nulla propria usus mutui ratione ab illo allata, quam in quodam studio tautologiam evitandi sitam equidem putaverim, quum de cetero recte ait: das folgende *δικαιούμενοι* dass die *δόξα τοῦ*

τοῦ θεοῦ der Sache nach nichts wesentlich Verschiedenes von der δικαιοσύνη θεοῦ ùnd nichts erst Zukünftiges sein kann. In doxologia δικαιοσύνη non collocari posse, perspicuum est et per se patet, quum præsertim, ut hic, δόξα ad eandem vocem v. 9. se referat, sed æque perspicuum, ut opinor, lucem (περιέλαμψε) se super δικαιοσύνη, vel quidquid ei respondens verbum (v. gr. σωτηρία, cfr. v. 11) et per δόξα synonymice significatum sentiamus, fundere, tamquam, ut Ciceronis verbis utar, fundit se iustitia in ceteras virtutes. Eadem fere cogitandi ratio subest collocationi ἀπαυγάσματος τῆς δόξης cum καθαρισμόν ποιησαμένῳ, Ebr. I, 3. quippe ex quò iustitia redundet, et quidem pax, quam in eodem cantu celebratam audimus. Neque prætermittendum est, quod εὐδοξία tamquam quædam utriusque quasi σύνθεσις sit contemplanda, cui voci sit una eademque radix atque δόξα et respondeat רצון (= חסד = צדק, cfr ps. V, 9. Gesen. Lex. p. 783.) ac non numquam in eandem significationem atque εἰρήνη cadat (ut probat Schleussnerus p. 685). Ex hoc igitur ipso angelico hymno proficiscitur unitas utriusque partis formulæ iustitiæ et pacis tamquam novi foederis principium et quoddam quasi thema una cum multis variis, ut vidimus, eius tractationibus, in universa novi foederis concione exponendum. Quod idem in loco præcipuo et quasi palmario elucet, qui ea, quibus hymnus ille desivit, excipit et ad ipsa se adplicat, eum dico, ubi Christus munus suum adgreditur; Matth. III, 13. 39 enim, locus sacramenti et regenerationis, erit ut pagina altera, quemadmodum Luc. II. ut una et prior, eiusdem βίβλου γενέσεως Iesu Christi considerandus. Namque in hoc vidimus, primum quod δικαιοσύνη signatur ut caput omnium, quæ "decebat" Christum implere, ad quæ implenda igitur veniebat; tum columbam, imaginem pacis pariter et spiritus sancti, olim oliviferam (Gen. 8. VIII, 11), sicuti de iustitia simul et de oleo spiritus (pacis et) lætitiæ canit ps. XLV et paciferæque manu ramum prætendit olivæ, cantat Virgilius. Denique ἐν ᾧ εὐδόκησε ita respondet ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, ut intelligamus, omnem Dei benevolentiam in Christo quiescere, tamquam redemtore, iustitiæ pacisque restitutore, et per eum in hominibus, ad iustitiam pacemque restituendis; quare hic item, nostro iudicio, locus est, unde exitur, si quis adpellationem danielicam υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου adplicare et quidem explicare velit, quemadmodum spiritus in eo manebat et ex eo ad homines manat. Iam vero hæc omnia, quidquid comprehendant et ex concione montana, quæ dicitur, manifestabuntur.

In qua concione δίκαιος esse argumentum et thema, ut aiunt, præcipuum, satis constat et facile agnoscitur; sed id ita esse, ut εἰρήνη a δικαιοσύνη secerni

non posse, perspiciendum est et agnoscendum. Iam vero dignum, ad quod adtendatur, est, hoc argumentum eadem forma obviam ire, qua in baptismo: *πᾶσαν δικαιοσύνην πληρῶσαι*; *δικαιοσύνην* enim et *νόμον* uni eidemque notioni subesse, neminem non fugit (Mt. V, 7), quoniam lege iustitia omnino requiratur. Et quidem iam in *μακαρισμοῖς* illis, a quibus ipsa concio incipit, extant ea, quæ nos sequi in demonstrando quæque maxime spectare solemus, *δικαιοσύνη* et *εἰρήνη*, non modo disertis verbis, v. 6. 9. sed et ita, ut reliqua, quæ ibidem prædicantur, ad eam ipsam formulam referri possint, ut ostendunt versiculi 4. et 10. Immo vero ipsa vox *μακάριος* notionem *δικαιοσύνης* quodam modo exprimit, si quidem primam illius positionem respiciamus. Quod ut videamus, primum respiciendum est, concionem, de qua agitur, similiter incipere, atque psalterium Davidis; et satis memoratu dignum est, ex psalmis, qui ab אשרי incipiuntur, primum, quem alias *δεύτερον* vocant, cfr Act. XIII, 33. verbo, quo incipit, eodem desinere; deinde suspicioni, qua ad CXIX, qui in ordine litterarum perpetua constructione versatur, quispiam se conferat, eum in צ et ש imprimis recepisse voces צדק et שלום, satisfieri ita, ut illa ter, hæc semel inseratur atque ambæ omnino ad instar formulæ connectantur v. 164. 165.; denique in XXXII. (cfr CXII). hoc verbum אשרי (per quandam quasi metathesin poene dixeris) in opposito ad רשע, cui oppositum alias plerumque est צדק, esse collocatum, id quod plus habet recessu, quam fronte promittit. Etenim cum hac ratione oppositi alia, quæ ad rem, de qua agitur, eruendam contulerit, coniuncta est. Quæ quidem ratio in eo extat, quod, qui נשוי פשע (negative; cfr positive quasi pingentem vocem כסוי) est, unde antea sub pondere depressus ut inclinatus considerabatur, is beatus prædicatur, scilicet propterea quod graui curarum pondere levatus ideoque vi vocis erectus (אשר) tandem ire potest. Paulus autem ipsa nunc allata verba Rom. IV, 8. 9 non tam vertit, quam interpretatur eo, ut is dicatur beatus, *ᾧ ὁ θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων*, ideoque erectus (uprättad) tamquam iustificatus (rättfärdigad) et gravissimo peccatorum onere liberatus. Quod quispiam ita ad libertatem erectus fit, in eo igitur consistit *ὁ μακαρισμός*, vi vocis hebraicæ, et reapse Paulus eundem beatum ita, ut Græci loquuntur, *τρὶςμακάριος*, ter enim (v. 7. 8) hanc vocem repetit, veluti Christus septies vel etiam nonies. Hanc vero sive beatitatem sive beatitudinem in pace consistere item et, ut Cicero, pax, inquit, est tranquilla libertas, ex eodem loco apparet, quum Davides l. c. v. 3 dicat: quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, id quod ps. XXXVIII, 4 sonat ita: non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Sed ut ad ingressum concionis mon-

tanæ redeam, mirari et quærere licet, numne notio iustitiæ in voce *μακάριος* latens, certe in nonnullis *τῶν μακαρισμων*, Christo fuerit obversata; numne, ut memoriam metatheseos ירש repetamus, ad *πτωχοί* (עני, אביון) niphalicus huius verbi modus in mentem ei venerit, in quo insit significatio ad egestatem redigi, et quidem eo potius, quod עני sit afflictus atque ex versiculo 10. sequi videatur idem; numne, ut omittamus, voci עני etiam significationem mansueti vel mitis subesse, quum per *κληρονομεῖν* reddiderit ירש, *πραεῖς* quoque ut צדיקים senserit, quoniam ps. XXXVII, 29: "*iusti* hæreditaturi terram" dicuntur, quod prorsus idem v. 11 de mansuetis (ענוים) dicitur, addito: et delectabuntur in multitudine *pacis*. Utut hæc iudicantur, quæ ex exemplis modo in medium prolatis conclusa voluerimus, id tamen certo certius constat, omnia circum formulam, quam præcipue proposuimus tractandam, volvi, et quoties una eius pars emineat, altera continuo intelligi, etsi diserto verbo non expressa exstet. Quod dictum volumus singulari habita ratione ad Matth. V, 6, ubi iustitia cum maxime extollitur, ut videatur, eam non magis diserte exponi, quam pacem quasi inserte intelligi, si cum *χορτάζεσται* comparemus Ies. XXII, 17 coll. cum ps. CIV, 13. "fructus iustitiæ erit pax." Ceterum "pace satiari" est idem atque "benignitate pacis frui" (ps. XXIX, 11), sicuti sitiens terra saturatur benignitate pluviæ, ps. modo cit. Huc pertinet et ps. XVII, 15. *ἐν δικαιοσύνῃ... χορτασθήσομαι* (LXX int.). Quomodo autem hoc verbum cohæreat cum *περισσεύειν*, utroque in notione abundantiæ concurrente, ideoque Mt. V, 6. cum v. 20 de iustitia, paullo post videbimus.

Est enim admirabilis quædam continuatio, seriesque rerum, ut alia ex alia nexa, et omnes inter se aptæ colligatæque videantur. Quod, quoad ad binos locos modo memoratos pertinet, iam e mentione, utrisque communi, *βασιλείας τῶν οὐρανῶν*, quodammodo patet, id quod contra Meyerum animadversum volumus, qui recte quidem statuit: ein *zusammenhang* mit den Vorigen ist nicht zu erkünsteln, wie noch *Lange* thut, welcher *νομίσητε* mit *νόμον* in wortspielende Beziehung setzt; sed quanam ratione probare voluerit, quod "Iesus bricht ab und führt den *neuen Abschnitt unvermittelt* ein, was grade der vorzüglichen *Wichtigkeit* desselben (denn er zeigt, wie die christliche *δικαιοσύνη*, in der alttestamentlichen wurzelnd, deren *Vollendung* ist) entspricht, omnino non possumus intelligere. Num id "ein Erkünsteln" erit ostendere in perpetua oratione, præsertim tali, qualis concio Christi montana est, contextum rerum, qui respondeant extrema primis, media utrisque, omnia omnibus? Profecto, si quid vide-

mus, tantum abest, ut "was grade der vorzüglichen Wichtigkeit desselben (partis a v. 17 incipientis, de νόμω et δικαιοσύνη loquentis) eo minuatur, ut cummaxime augeatur, quod ad universum orationis ingressum et imprimis ad v. 6, quippe qui, ut in concesso est, ipsum totius orationis argumentum contineat, revocetur. Νόμος vero est, quod תורה vi vocis significare potest, quædam quasi digitorum monstratio (vide Prov. VI, 13), et quod Deus suis ipsius digitis in eo monstravit (cfr Exod. XXXI, 18), id est δικαιοσύνη implenda et εἰρήνη, lege impleta. Illam autem a nobis non impletam esse ideoque nos a pace, si quidem via iustitiæ legalis parari debeat, alienos, hoc Christus plane ostendit et Paulus imprimis amplius exposuit. Quod si ad Hez. XIII, 16. Ies. LII, 7. Ioh. I, 17. Eph. II, 17. 20 aliosque his similes locos accuratius adtenderis, quum lex (νόμος) sit arbiter iustitiæ, prophetæ vero pacis nuntii sint, invenies, formulas legem prophetasque et iustitiam pacemque mutuis quasi officiis gubernari. Verba Meyeri sunt: Diese Erklärung von der Absolutirung der im Gesetz und in den Propheten gebotenen und dargestellten Gerechtigkeit wird durch die beiden folgenden Verse zur Gewissheit; iisdem vero versibus et "wird zur Gewissheit," pacem esse tam procul aut prope, quam iustitia. Quod ad distinctionem maiorum minorumque præceptorum adtinet, conatur Meyerus probare, eâ nullam haberi ad divisionem pharisæam rationem, opinans, commemoratione ἰῶτα et κεραία contrarium ostendi. Quod statuens, contextum rerum prætermissum fecisse profecto videtur. Manifestum enim est, libertatis dignitatisque contentionem adversus Pharisæos a Christo factam haud primum a versu 20 inchoari; tum vocem τούτων sufficienti ratione carere, nisi ex significatione præceptorum ab aliis, ideoque a Pharisæis data repetatur; tum βασιλειαν τ. οὐρανῶν proximis versibus (19. 20) repetitam invicem sibi respondere; denique ποιήσῃ και διδάξῃ ratione ad Pharisæos et scribas poni, cet. Vel numquid Iesus, qui verba Matth. XXII, 38. 39. pronuntiavit, nonnulla horum præceptorum ἐλάχιστα adpellasse putari potest? Nonne foret repugnare ipsum sibi, si sentire nos vellet, si quis minimum ex his præceptis solveret, eum tamen, ut arbitratur Meyerus, in regnum Messiæ licet inferiori vel infimo gradu, venturum esse. Sin vero rhetoricum hebræorum loquendi usum consideremus, non possumus non Bengelio assentiri, putanti in repetitione ἐλάχιστος antanaclasin inesse, quæ jubeat, ut quicumque aliquod præceptum diuinum quasi minimum eoque levissimum iudicaverit, is haud aliter in regno coelorum iudicetur ipse; cfr. Dan. V, 27. Hoc ipsum infitiari est acumen eorum, quæ post Christus de iustitia istorum dicit, retundere. Meyerus autem, quum de voce γάρ, v. 20. moneat,

"wegen dieser Verbindung hat man unnöthige Schwierigkeiten gemacht und das Nächstliegende übergangen" et addat: Iesus begründet das eben gesagte ποιήσῃ κ. διδάξῃ nach seiner nothwendigen Verbindung: "denn wenn Ihr nicht das *Thun* mit dem Lehre" vereinigt, so könnet Ihr, mit den Schriftgelehrten und Pharisäern auf gleicher Gerechtigkeitsstufe nicht ins Reich eingehen," reapse ea, quæ de minimis præceptis disseruerat, revocavit; quasi vero si quispiam "auf gleiche Gerechtigkeitsstufe" in regnum coelorum intrare posset, etiamsi ad doctrinam illorum facta accederent! Neque, si quidem ad Ioh. III, 5. oculos intendamus, "per se patet" (es versteht sich übrigens von selbst!), dass hier Iesus die falsche Gerechtigkeit der Pharisäer *überhaupt* in Auge hat, so dass Ausnahmen wie Gamaliel, Nikodemus u. s. w. nicht in Betracht treten; id quod Tholuckü, quem testem profert, pace dixerim. Sit igitur, ut δικαιοσύνη ὑμῶν intelligatur "eure sittliche Rechtbeschaffenheit, nicht (contextvidrig) die iustitia fidei (Calov)," tamen quum addat, obwohl auf letzterer das wahrhaft sittliche Leben (nicht die eingebildete δικαιοσύνη, wie die der Pharisäer war) beruht, quærere licet, num cum indole, quæ non "wahrhaft sittliche Leben" sit, quispiam in regnum coelorum vel Messiæ, ut loqui solet, inire queat? Universa expositio Meyeri eiusmodi est, ut a proposito, quod Christus omnino intuetur, abhorreat. Quod ad περισσεύειν μᾶλλον pertinet, hoc demum ita "per se patet," comprehendendum esse "excelluerit magis quam," ut vix opus esset dici. Rationem huius insueti verbi usus hoc loco in oratione de regno coelorum neque is, neque alius quisquam percontari et reddere studuit. Supervacaneum fere est commemorare, in cuiuslibet regni notione duo præcipua requiri, puta νόμον et δικαιοσύνην, et tantummodo propter nexum rerum annotatur. "Τῶν γραμματ. κ. φαρισ. est, ut satis constat, comparatio compendiaria pro τῆς δικαιοσύνης etc." Ratio autem comparationis ea est, ut, quemadmodum διδάσκειν ad ποιεῖν, ita γραμματεῖς ad φαρισαιους sint, ideoque quadam iustitia theoretice et practice, ut dicitur, distincta, neque μέγας in regno coelorum vocetur, nisi si quis utrumque comprehendat, quod tamen et modo coniungi potest, quo quis regno illo excludatur. Qui modus, ut nunc cernitur, est Pharisæorum et scribarum, atque unitas, in quam conveniunt, est acceptio cuiusdam περισσεία δικαιοσύνης, abundantis iustitiæ, ei, quæ postea sub nomine operum supererogationis in pontificiis ecclesiæ romanæ deprehenditur, haud dissimilis; etiamsi enim Ligthfootius, eam disertis verbis ad descriptionem disciplinæ illorum pertinere non plane comprobasse videatur, id re vera ipsi probarunt, ut ex Luc. XVIII, 12. Matth. XXIII, 23. aliisque multis emergit. Quum igitur discipuli

inter se certarent, *τίς μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν*, Matth. XVIII, 1. hoc veram verborum et sententiarum ad inventionem pharisæorum esse adcommodationem reperire licet: quo plura bona opera vel quo maior iustitia, eo maiorem locum in regno coelorum; quapropter responsio fit eadem, atque ad illos: *οὐ μὴ εἰσέλθητε.* Et quidem dignum est, quod adnotetur, caput, cuius initium sic est de *δικαιοσύνη*, quum *προσ ἀλλήλους* disseruissent, quis maior, exhortatione finiri: *εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις*, Marc. IX, 34. 50 unde videtur, quo magis abundat iustitia pharisaica, eo magis defici pacem. Ratio autem eiusmodi *περισσείας τῆς δικαιοσύνης*, traductæ ad similitudinem imbecillitatis humanæ, non oriri potest, nisi enumeratione quadam quantitativa operum, animo ab indole qualitativa separato. In qua re iam ad Cohel. VII, 16. *μὴ γίνου δίκαιος... μηδὲ σοφίζου περισσά* (יוֹתֵר) et ad *δικαιοσύνη περιττή* apud *Longum* (citante Schleussnero, p. 509) possumus delegare. *Περισσεύειν* proprie de liquidis usurpatur, ad imaginem fontis deducens, quæ, quomodo exprimatur, videre licet quum in Ies. XXXII, 18. de plantatione dicto, tum in proverbio illo *ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ*, Mt. XII, 34. cfr. v. 33. Luc. VI, 45. et sæpius. Intellectus igitur verborum est: *δικαιοσύνη* scribarum et pharisæorum illa quidem *περισσεύει*, abundantia iustitiæ, quæ in regno terrestri utilis fore potest et prodesse, quamquam ex eadem regnum coelorum impetrari sibi arrogent, sed nisi vestra iustitia *περισσεύει πλέον* (cfr *ὑπερπερισσεύει*, Rom. V, 20), tantum abest, ut principem locum in coelo obtineatis, ut in regnum coelorum ne intrare quidem possitis, sicuti illi cum sua *περισσεία δικαιοσύνης*. Quantum vero *πλέον*? Tantum, respondendum est, si ad v. 18 respexeris, quantum coelum superet terram vel, ut in imagine maneamus, tantum, ut omnem pharisaicam *δικαιοσύνην* superfundat, demergat, exstinguat. Iene aüssere Gerechtigkeit bei unreinen Herzen gehört nicht in den Himmel, sondern in die Hölle, verba sunt Lutheri, quæ Meyerus non dubitavit allegare. Quæ quum ita sint, necessariam et apud discipulos suos ponit postulatque *περισσείαν δικαιοσύνης* sed eam, quæ longissime et, ut ita dicam, toto coelo a iustitia pharisæorum sit dispar, qualitative definita. Quod quoque emergit ex quæstione v. 47. *τί περισσὸν ποιεῖτε*; nam de publicanis quidem quæritur, verum constat, fore, ut hi, secundum verba Christi, præcedant illos in regnum coelorum, cuius rei eximium exemplum exstat Luc. XVIII, 18. ubi *κατέβη οὗτος* (*τελώνης*) *δεδικαιωμένος* (sc. *μᾶλλον* et quasi *περισσοτέρως* diceres), *ἢ ἐκεῖνος*, qui iustum se ipsum fecit et in eo genere pacis, qua gloriatus est, quievit; quare, si quoddam *περισσεύει* valet in *δικαιοσύνη* publicanorum, etiam magis in ea pharisæorum

valeat necesse est, et alio sensu in ipsa discipulorum vel christianorum vel maxime. Eandem vero quæstionem de pace valere, ut modo adumbravimus, in sequenti oratione videbitur, id quod iam in verbo πληρῶσαι situm est, si quidem respondeat verbo שלם.

Mirum profecto est, quod sunt, qui opus ducant certiores nos facere, Christum verbis Matth. V noluisse rem antinomistice comprehendendam, id quod, etiamsi non per se liqueret, satis superque verbis eius πληρῶσαι et περισσεύειν ad liquidum perduceretur. Eiusmodi enim sententia proferri nequit nisi "ohne die Einsicht in die tiefere Einheit und den rein sittlichen absoluten Inhalt" (Meyer); quæ quam absona sit, ex eo quidem apparet, quod inde sequitur, Christum uno quasi halitu dicere se πληρῶσαι et ἀπολύσαι, atque in tali ἀπολύσαι denique consistere ipsam eius ἀπολύτρωσιν. Ut autem de lege et prophetis, ita de vinculo iustitiæ et pacis vere dictum est, Christum non ad solvendum sed ad perficiendum venisse. Quamobrem ita persequitur orationem, ut demonstret, quemadmodum pharisaica περισσεία δικαιοσύνης verum sit ὑστέρημα, ita de ratione εἰρήνης valere idem. Quæ quidem περισσεία eiusdem est generis, quod Iac. 1, 21. ubi metaphora desumta est a ramis, in vite vel arbore inutilibus et luxuriantibus et falce resecandis, ideoque imagini supra adumbratæ admodum consentanea. Iacobum vero auctorem eo potius nominamus, quo magis, quam quisquam alius, ad concionem montanam respexit et epistolam eius complexum eiusdem concionis pæne diceres, et hunc ipsum locum, quippe qui cum eo, quod modo ante dixit, ὀργὴ ἀνδρὸς δικαιοσυνην θεοῦ οὐ κατεργάζεται, cohæreat, quibus verbis eorum, quæ ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις Mt V, 21, additis v. 22. ἐγώ δέ.. πᾶς ὁ ὀργιζόμενος κ. λ. directe reminisci videatur. Dictum erat: οὐ φονεύσεις, sed hoc præceptum, hic quasi ramus vitis legis, a scribis et pharisæis περισσεία circumscriptarum interpretandi rationum adfecta fuit, quam Christus recidit, simul indicans, eas esse fetum arboris mali; eadem enim est argumentandi ratio, quæ Matth. XII, 34. 39. obvenit. Etenim quonam alio modo voces contumeliosæ, quarum exempla profert, atque ut περίσσευματα τῆς καρδίας πονηρᾶς vel ῥήματα ἀργά et id quidem summo gradu? Etiam hanc Christi explicationem exemplis factam Iacobus excepisse videtur III, 10. 36. et speciatim repetita voce πηγή idem dictum voluisse, quod περίσσευμα. Christus certe dicere voluit, si fons falsa iustitia nascatur, ex eo nihil, nisi quod ad pacem obturbandam valeat, emergere posse. Unaquæque traditio quidem non est reiicienda, sed quomodo Meyerus arbitrari possit, verba subsequentia (ergo raka, cet.) a lege haud aliena esse ("wenngleich dem Gesetzt nicht fremdartigen"), facile

non erit intellectu; etenim si quid alienum existimandum putetur, in eo genere ea sint necesse esse, in quæ Christus tam acriter animadvertat. Primum omnium climax, qua hæc proponit, non est prætermittenda. Uno enim, quo homo proxime ad se ipsum referatur, proposito, duo nominat opprobriorum exempla, quorum alterum omnino ad proximum, alterum ad Deum respicit. Ostendit igitur, iam iram (in hoc autem contextu rerum *εἰκῆ* supervacaneum videtur) coram iudicio divino cædem esse nihilo minus, ac si facinus accederet. Dignum hic quidem est, ad quod adtendatur, vocem *ὀργή* non semel sed sæpius una cum *ἐργάζεσθαι* collocari, ut Iac. l. c. et Rom. IV, 15. *ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται*, cfr. II, 9. Hinc concludere licet, vocem *ὀργή* haud secus tractari, ac si ex verbo *ἐργαζ.* proficiscatur et ipsam tamquam *ἔργον* ab infra et ad extra consideratam. Considerantur igitur quum *ἔργα τῆς ὀργῆς*, tum *ἔργα τοῦ νόμου* (Rom. II), sed ita ut neutrum *κατεργάζεται δικαιοσύνην*: *ὁ νόμος* enim *κατεργάζεται ὀργήν*, *ὀργή* non *δικαιοσύνην*. Nemo non videt eo ipso et dici, tantum abesse, ut alterutrum *κατεργάζεσθαι εἰρήνην*, ut ea, quæ non magis ab iustitia, quam a pace abhorreant, operetur. Quæ res exponitur et pæne sub adspectum subiicitur contumeliis, quæ sicut ex fonte amaro amara emanat aqua, vel ut fructus amarus (oppos. "fructui iustitiæ paci" Iac. III) e radice amaritudinis, Ebr. XII, 15 ubi v. 14. et *εἰρήνην διώκετε* dicitur; cfr Deut. XXIX, 18. 19. ubi mentio huius radicis cum memoratione *κατάρας* coniuncta est. Neque ea, quæ Iacobus, in imagine fontis versans, de *κατάρα* disserit, ab his, quæ loquitur Christus de raka et moreh, multum differt, quum præsertim ad ea, quæ de *εὐλογία εἰρήνης* canuntur (ps. XXIX, 11.), animadvertamus. Sit, ut raka ad רקק, exspuit, sive secundum Hieronymum, Buxtorfium, cet., quos sequitur Meyerus, ad chald. ריקא, baronem, vocem contumeliæ usitatissimam, vel ריק, *κενόφρων, κενόκρανος*, siue denique secundum Ewaldum ad aram. רקעא, panni ("lump") revocetur, parum refert. Nobis quidem onomatopoeticum est, et quisquis arameum loquendi usum non ignorat, ex quo derivandi rationes pro re nata variant, ita ut Ephraim explicetur ab Hosea, quasi e פרא, onagro, sit repetendum, et sexcenta alia, is facile putabit, cunctas illas radices in sermone infimæ plebis vel etiam in iudiciis pharisæis conspirasse, verba enim intercidunt invalescuntque temporibus. Quum autem Meyerus vocem raka cum *κενός* Iac. II, 20. comparet, num serio credere potest, Iacobum, cui, ut iam vidimus, concio Christi montana ob oculos identidem obversetur, appellationis, quam Christus instar cædis iudicavit, se reum fecisse? Credat iudæus Apella. Et vero quum sinat verba Theophylacti, de ratione *ὀργῆς* loquentis, valere, quidni eadem,

quibus declarat idem: *τινὲς δὲ το ρακὰ συριστὶ κατάπτυστόν φασι σημαίνειν*, et indicet, usum apud Judeos fuisse ritualem eum, quem hæreticum iudicarint et ex ecclesia eorum eiectum despuendi? Conferas velim ps II, 4. et versionem Lutheri "spuit," sunt enim, qui credant, לעג esse verbum instar onomatopoetici, sputo balbe loquentis confictum; unde sententia sit: ut agant iudices in *κρίσει* (Mt. V, 21. 22.), ita adversum ipsos agere eum, qui sedeat iudex in coelis. Utcumque est, hæc sententia fulciri videtur iis, quæ Christo acciderint, quum turba in eum spueret (Mc. XIV, 65. XV, 19. Mt. XXVII, 30. cfr. v. 29. ubi igitur *ἐνέπαιζον* in eodem contextu reperitur, quo ps. l. c.), id quod facilius ex ritu constituto, quam ex subito iræ impetu intelligitur. Neque omnino dubitari potest, quin Christus eodem raka adpellatum, quod in consuetudine sermonis quotidiani usurpatum condemnat.

Venimus nunc ad verbum, quod maximis difficultatibus dissentionibusque subiectum fuit, dico *μωρέ*. Gravius vero esse opprobrium quam raka, per se ipsum apparet; sed quî ita existimari queat, si nihil nisi græcum sit, perquam difficile est intelligere, et quum ne Meyerus quidem aliter senserit, non mirum, est, alios in eadem sententia hæsisse. Quod autem maxime mirationem facit, est eum ne suspicari quidem, quum alterum verbum id genus sit aramæum, absurdum esse pro certo sumere, alterum fore græcum. Totam quæstionem quattuor litterarum lineis dimittit: "*μωρέ*, נבל, Thor, aber in sittlichem Sinne (s. Hupfeld z. ps. XIV, 1), wie man richtig den Bösewicht als thöricht betrachtete; daher gleich: *Bösewicht* (?), und somit ein starkeres, den *ethischen Charakter* treffendes Schimpfwort, als *ῥακά*, s. Wetst." Quam interpretandi rationem merum verumque indicium, ut aiunt, paupertatis prope dixerim. Primum idcirco interrogare licet, si *ῥακά* "ein Schimpfwort" sit, quoquo modo derivetur, annon "im sittlichem Sinne" ita sit? An aliter sensit Dominus, quum de culpa contra legem *moralem* commissa et de indole eius *δικαιοσύνη* propter quam pro culpa habetur, mentionem facit? Quod si ita est, aculeus differentiæ frangitur. Deinde, ubi est ratio, qua adducamur ad intelligendum, *μωρέ* significare "Bösewicht"? Meyerus certe eam non reddidit. נבל quidem est idem atque *μωρός* græce; sed tantum abest, ut demonstret quod demonstrandum sit, ut eadem vox in utraque lingua sine contumelia et adhiberi possit et adhibita sit. Lubenter concedimus, נבל et quidem "Bösewicht" posse significare, sed non ultra, quam ut de quolibet impio, imprimis de atheista practico, dici queat, neque aliud dicit psalmus citatus. Quum autem 1 Sam. XXV. Abigail, quippe quæ, mariti נבל dissimillima, vocetur "mulier prudens" et Davidi stultum eum

esse, ut illius nomen Nabal, et stultitiam in eo esse dicat, num idem eo exprimitur, quod Matth. l. c. quamquam et vir beliaal adpellatus est? Gesenius vertit נבלה "nequitia," sed si ita est, potius in ῥακά, quam in μωρέ, cadit. Quod si μωρέ plane idem esset atque a Christo l. c. signatum, quî fieri potuit, ut Paulus auderet dicere μωρὸς γενέσθω, 1 Cor. III, 18. ne dicam ἄφρων, ib. XV, 36. aut, si hoc cogitari posset, quia varient significationes, qui potuit fieri, ut in fine unius eiusdemque orationis Christus non abhorreret ab usu vocis, quam in initio tam vehementer vituperarit? Namque eum de iis, qui domum suam super arenam ædificarunt, idem dixisse μωρέ, quod vituperavit apud pharisæos, nemo fere putaverit. Profecto dialectica quadam necessitate ad originem verbi aliunde petendam persequendamque cogimur. Quæ origo hebraico מֹרֶה insit, nobis certe persuademus. Tunc vero significationem adipiscimur, quam verbo græco vindicare studuit Schleusnerus, licet quanam ratione non intelligamus, "videtur μωρός potius hominem, a vero cultu alienum, significare," quamquam in media, quam alii triverunt interpretes, via subsistit, dicendo: "qui alium hominem improbum criminatus fuerit." Si Christus μωρέ *ante*, quam ῥακά diceret, posuisset, tum fortasse non ultra verbum græcum progressi fuerimus. Agardhius (Matth. Ev. ad hunc locum) verum vidit ille quidem, quamquam, quod exorsus est, non item, proh dolor! pertexuit, cuius rei vestigia persequi conabimur. Iam vero exstat de hac re locus præcipuus apud Mosen, quem idcirco consuluisse iuvabit. Haud semel occurrit מֹרֶה significans refractarium, seditiosum et in homines et in Deum; cfr ps. LXXVIII. pluries. Locus vere gravissimus, quem spectavimus, est Deut. XXI, 18. 20 de filio, qui fuit סורר ומורה, quique, si, quamvis coercitus, parentibus obedire contemserit, ad portam iudicii ductus, lapidibus obruetur. Addita sententia communis mali, quod ita de medio tollendum esset, heic de contumacia non magis in homines, quam in Deum inquiri videtur. Quod fere prorsus firmatur Zach. XXIII, 2. 3. neque multum deest, quin אכרית cum עכר, infra adferendo, collegerim. Ne maior poena quam culpa sit, cavendum est, ut monet Cicero. Sed pro contumacia tantummodo in homines poena profecto durior iusto videtur, qua alias non nisi ii, qui in Deum defectione ab eius cultu refractarii essent, mulctarentur. Nec putetur, quod hic statuitur, esse sine ulla interiore coniunctione cum iis, quæ versu insequenti de suspensis in ligno iisdemque a Deo maledictis iussa sunt. Verbum autem, quod מֹרֶה, generatim consimili מרק, cui subest specialis significatio moerore aliquem adficiendi vel turbandi, et קלל propius respondet, est עכר, tamquam vox excommunicationis, ut in sermone ecclesiæ dicitur, in Achan

usurpatum, Ios. VII. qui non propter furtum per se, sed quia חרם in communem culpam prehenderat, lapidatus est. Idem vero verbum, עכר, obvenit 1 Reg. XVIII, 17. 18. ubi de interdictione, quam postea appellaverunt iurisconsulti, atque de prophetis Baalis interficiendis agitur. Non modo verosimile autem est, sed ex loco allato perspicuum, hos ipsos a cultu Iahvæ defecisse ad instar regis, ideoque iudicatos esse tamquam מוֹרִים vel עכרים. Ex quibus omnibus concludere licet מרה vel, ut græce sonat, *μωρέ*, eum esse, qui ad ethnicismum, nominatim baalismum, transiit et ecclesiæ israeliticæ coniunctionem renuntiavit. Adnotemus item formulas "עיני מרה את פי יי" et מרה רוח, Num. XX, 24. cet. quibus nihil gravius cogitari potest, quæque, si cum illa locutione "relinquere mandata Domini et sequi Baalim," cum זנה מאחרי י"ה, Hos. 1, 2. et אלהים אחרים, speciatim זנה Hos. II, 8 pl. comparaverimus, ad id, quod omnino spectamus, firmandum coniuncta nonnihil valere videantur. Adde, quod מרי בעל, 1. Par. IX, 40. est idem atque מריב בעל paullo ante e. l. dictum, omnino ut מרה et מריב Num. XX, 24. collocantur, quis non videt, huic ipsi subiectum esse contrarium מרי יה = אחר בעל, Hos. II, 8. 39. Forsan quoque iuvet binas paronomasias comparasse, alteram שׂיג et שׂיח, qua prophetas baaliticos Elia illudit, cum altera שׂחי et מרי, cfr Löwenthal, Hiob. p. 92. qui vertit "dieses Wortspiel:" gilt für Empörung meine Klage. Quid plura? Nobis sat persuasimus, *μωρέ*, quod nescio an translator Matthæi satis intellexerit, sit non minus, quam *ῥακά*, vox aramæa, proprie igitur legenda מְרֵה, et fastigium iniustitiæ, sive ad eum, qui a Iahvæ defecerit, sive ad eum, qui alium sic nuncupat, referatur, ideoque item summa violatio pacis. Neque est, cur obiicias, haud cognitam esse hanc vocem instar termini technici; nam idem valet in *ῥακά*, ut etiam magis in græca voce *μωρέ*. Hoc solum modo intelligimus, quare graviores in poenas is debeat ire, qui dixerit *μωρέ*, quam qui *ῥακά*. ***Εἰς τὴν γεένναν***: "wörtlich: *in die Hölle*," inquit Meyerus, qui tamen continuo recte declarat גיהנם vallis filiorum cuiusdam Hinnomi, quod quidem est "wörtlich," welches als prägnanter Ausdruck aus der Vorstellung der in die Hölle *Geworfenwerdens* zu betrachten ist. Plastische Darstellung bei steigender Lebhaftigkeit der Rede statt des abstractern Dativ. Sonst ohne Beispiel. Sic ille quidem; sed priusquam in hoc iudicium inquiramus, verbis ipsius volumus monere, quod tamen satis inter omnes constat, locum illum "war ein Thal nördlich von der Haupstadt, wo einst die abgöttischen Israeliten dem Moloch ihren Kinder geopfert hatten." Ad hoc tantum animadvertit, ut aliis probatum est, hunc offerendi usum, non tam fuisse sacrificium, quasi de liberis comburendis quære-

retur, quam piaculum, quo per ignem lustrarentur, etiamsi Israelitis, licet maxime lapsis, eam crudelitatem imputaremus, ut liberos suos urerent, id quod absurdum credere nobis videtur. Numquid enim dici potuit "quod neque iussi," Ier. VII, 31. quasi vero dici opus esset? Porro: die Name dieses *verabscheuten Ortes* wurde auf den unterirdischen Ort der Verdammten übergetragen. So immer im N. T. nur die Synoptiker und Iacobus haben (quare Iacobus, iam vidimus, quia concionem montanam repetiuit). Verba eius fusius ita attulimus, quo ad notionem מרה amplius comprehendendam ea arriperemus. Interea prorsus comprehendere non possumus, in contemplandis rebus tam versatum virum Geennam hic ita accipere potuisse, quasi primo ictu esset orcus. Omnino enim a climace alienum est, quam vocibus *κρίσει*, *συνεδρίῳ*, *εἰς τὴν γέενναν*, quum præsertim crimina respiciantur, quæ verba verbis quasi demensa pariter respondent, effici, quis est, quin videat? Nonne quodcumque crimen, quodvis peccatum, quælibet iniustitia, ideoque non magis moreh dicere, quam *ὀργή* et *ῥακά*, orco dignum est? Unde fit, ut Meyerus, et si qui eum sequuntur, reapse, quod ad hoc interpunctum adtinet, in errore dogmatico ideoque exegetico, nedum rhetorico, versentur. Profecto si quid pro vero et rhetorice et exegetice haberi potest, eo duplex, quam perscrutamur, climax pertinet; neque est, cur nos in unum ordinem seriemque caussarum iudicium, quale synedrium est, et geennam inepte cogere obiicias. Namque in quæstione de geenna populus vel plebs cogitatione instar iudicantis substituitur, non quo quemquam in gehennam iudicaverit, sed quia is, qui moreh fuerit, cum quisquiliis, quæ in vallem istam abducerentur, comparetur. Quæ quum ita sint, *γέεννα* hoc loco non protinus significare potest "Hölle," quamobrem in quibuslibet versionibus melius rei consultum fore, si ut raka, sic etiam moreh et gehenna retineretur, iudicandum est. Iam vero quod de Moloch attinet dicere, eadem vox est atque מלך rex et forma, quam Ammonitæ in locum Baalis substituebant; Baal autem est dominus *κ. ἐξ.* rex coelorum, sicuti Astarte regina, et quidem maritus, de quo Hos. II. videas, ubi reperimus, defectionem, quæ dicitur זנה, adulterium, in eo consistere, quod Israel a Iehovah, tamquam a iusto "suo baal" desciverit et ad Baalem ethnicorum transierit. Quod si reperimus, מרה omnino contumaciam et seditionem in Deum designare, videmus idem, addito Baal vel Baalim, prægnantem suam, ut Grammatici loquuntur, significationem eiusmodi ethnicismi, in quo remaneat poena omnium gravissima, cum sorte quisquiliarum in geennam abducendarum comparata, obtinuisse. Quare, si quis quemquam מֹרֶה nominarit, is eum revera adpellavit ethnicum eoque nequiorem, quod ab ante agnita vera religione defe-

cerit, et dignum, qui non modo e societate civili, ut ῥακά, sed e divino exclusus haberetur. "Die attributive Genitiv. τοῦ πυρος" ad τὴν γεένναν adposita, "erklärt sich," non "aus der bekannten populären Vorstellung der Hölle," ut Meyerus dicit (hysteron proteron!), sed simpliciter ex flammis, quæ in loco vallis Hinnomi die nocteque urebant. "Is dignus est, qui in valle Hinnomi vivus comburatur," sunt verba Kuinoelii, quem refutare Meyerus conatur, sed in iure suo ille esse potest, "abgesehen von dem Ungesetzlichem des Lebendigverbrennens," et a veritate propius certe abest, quam ipse Meyerus, qui nequidquam, ut supra monstravimus, iterum iterumque citat "den durchgangigen Gebrauch von γέεννα von der Hölle." Ad ea vero, quorum nos de quisquiliis mentionem fecimus, conferas quæ Paulus de περικαθάρμασι et περιψήματι sparsim loquitur, item Prov. XXI, 18. ubi "redemtionis pretium pro iusto" dicitur et כפר LXX interpr. reddiderunt περικάθαρμα.

Quid? si מורה sicut ejusmodi כפר consideratus fuerit, in hoc ipso forsitan lateat ratio insequentis ἐαν οὖν et exempli itaque οὖν non tantummodo generatim "folgert aus dem hohen Strafernste, womit eben die Lieblosigkeit bedroht war, das rechte Verhalten bei gestörter Liebesgemeinschaft (Neander)": ἐάν οὖν προσφέρῃς τό δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν v. 23; quid? quoniam verbum כפר continuo in διαλλάγηθι it obvium (cfr versionem hebr. Lond.). Etenim nomen proximi, etsi non gravioribus opprobriis, devovere et tamen donum Deo offerre velle, est ἐκ τοῦ πονηροῦ et coniungi omnino nequit. Utut erunt, quæ de caussa exempli coniecimus, ex ipso exemplo apparet, quam intima coniunctionis necessitudine formula iustitiæ et pacis contineatur, sacrificium iustitiæ (ps. LI, 11.) et pacis זבח שלמים, Lev. VII, 11. 39. cfr oppos. זבחי־ריב (Prov. XVII, 1.), quamque, una violata, violetur et altera. Atque διαλλαγή seu καταλλαγή est pacificatio (εἰρήνη) apud Xenophontem, Hesychium, al. quemadmodum fere καταλλάσσειν, 2 Cor. V. 18. est veniam peccatorum dare et iustitiam conciliare alicui; et קרבן (δῶρον) sæpius idem ac זבח שלמים ita ut in notione expiationis coeant iustitia paxque et omnia suo complexu contineant. Εὐνοῶν (v. 25.) dicit idem, et quæ sequuntur, viam iustitia et pacis unam eandemque esse, ad metam salutis ferentem.

Ad tertium locum in oratione Christi montana nos conferimus, in quo notio iustitiæ non minus, quam in antecedentibus, habeat momentum, dico VI, 34. Primum vis animadvertenda est vocabuli πρῶτον, sicuti in loco priore; ut enim ibi dicitur ὕπαγε πρῶτον διαλλ... καὶ τότε, ita hic: ζητεῖτε πρῶτον βασιλείαν κ. λ.... καὶ ταῦτα. Meyerus quidem recte ait, quod ζητεῖτε "gibt nun an, was

sie hingegen, statt jenes v. 31. verbotenes Sorgen thun sollen," sed de cetero ne uno quidem verbo attingit, quanam ratione hi versiculi invicem contineantur. Ostendit tantum quum differentiam inter *ζητεῖν* et *ἐπιζητεῖν*, tum *βασιλείαν τοῦ θεοῦ* esse "das Messiasreich, desselben theilhaftig, mit in dasselbe aufgenommen zu werden, vozu *die sittliche Rechtheit* gehört, daher *καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ*, d. i. *τήν δικαίωσιν τῆς παρ' αὐτοῦ*, Euth. Zig." In mentem eius ne venisse quidem videtur Rom. XIV, 17. qui locus ad propiora et adiunctiora causæ vel maxime accedit. Primo notetur, hic poni *βασιλείαν τοῦ θεοῦ*, non *βασ. τ. οὐρανῶν*, ut V, 20. quum, ut arbitror, quoniam *οὐράνιος* præcedebat, tum quia, quid interesset inter Deum et mammona, protinus monstrari debuit. Deinde, ad regnum Dei *δικαιοσύνην* pertinere, non tantum ut "Rechtheit," sed etiam ut cibum et vestimentum, quemadmodum in regno terrestri hæc ipsa ita requiruntur, ut non solum ethnici quærant v. 31, verum etiam Paulus dicit, 1 Tim. VI, 8. *ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα ἀρκεσθησόμεθα* (cfr *ἀρκετόν* Mt. l. c. v. 34). Quod in regno Dei has res adtinet, illa patet ex contextu Rom. XIV. secundum quem regnum Dei non est *βρῶσις* et *πόσις*, sed *δικαιοσύνη*, cfr. *βρῶμα πνευματικόν*, 1 Cor. X, 4. et *βρῶμα τό θέλημα* patris, Ioh. IV, 34. et omnino Mt. V, 6 (*πεινῶντες τ. δικαιοσύνην*); hæc vero latet in imagine, qua nulla est usitatior, indumenti iustitiæ (Ies. LXI. al.) et hoc quidem loco eatenus usitata, quatenus vestimentum Salomonis commemoratur, quippe cui antecellat indumentum liliorum, et huic, ut insimul intelligere licet, immenso pretio præstet iustitia Christi, ad quam fide assequendam ne unum quidem filum in hoc plus quam liliaceo vestimento nemus nos. Pacem vero quoque intelligi item ex allato *Salomonis* exemplo adparet, quod si cuipiam petitum videatur, is animadvertat, verbum *προστεθήσεται* (v. 33. cfr. v. 27.) ex historia Salomonis desumtum esse (1 Reg. III.), qui, quum non rogaverit, nisi ut sapientia, ideoque iustitia, iudicandi, sibi daretur, præter illa quæ non oravisset atque rogasset, consecutus est, divitias, gloriam, longam vitam, ideoque ea ipsa, quæ primum omnium regnum Dei et iustitiam eius quærentibus adiici, itaque omnia ea, quæcumque ad terrestrem pacem salutemque pertineant. Præterea in notionibus *μερίμνη* et *κακία* contrarium pacis satis perspicuum est. Ph. IV, 6. 7.

Priusquam orationem montanam relinquimus, in quartum illius locum, qui, etsi non diserte, formulam, de qua potissimum agitur, dilucide tamen attingit, oculos coniiciamus, VII, 21—23. Nam *οὐ πᾶς... εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν* quædam quasi regressio vel epanodos ad V, 20. esse videbitur. Ergo et *οἱ ἐργαζομενοι την ἀνομίαν* pure contrarium ad *ἐργαζόμενοι δικαιοσύνην*

(cfr. Iac. I.) Quid? quod quædam περισσεία τῶν ἔργων cum illa in nomine Iesu ter repetita homologia coniuncta adest. Non nisi subiectum, ut grammatici loquuntur, eo mutatum est, quo nominantur προφῆται, cfr. ψευδοπροφῆται v. 15, ideoque, me iudice (contra Meyerum) non pharisæi, quales esse solent, sed ii, qui, haud dissimiles ei, quem Luc. IX, 49. nominatum reperimus, transfigurarunt se in apostolos Christi, vestimentis ovium induti. Cum iis, quæ Christus dicit intrate per portam angustam, contextum ita cogitamus: portam, quum ea sit, qua in viam, ad vitam ducentem, intremus, non a re alienum est ad portas iustitiæ (ps. CXVIII.) et ad viam iustitiæ (Mt. XXI, 32.) referre, cfr portam et viam Domini, Mal I, 3 (quam vero viæ vitæ et iustitiæ cohæreant, non magis aliis ex locis, quam per se patet). Inter portas Hierosolymæ fuit et πύλη προβατική et ad eam Ioh. X, 9. Cant. I, 8. Ps. XXIII. fortasse respicitur. Sententia igitur esto hæc: cavete a falsis prophetis, qui, ut primum quis in eo est, quo per portam angustam intret, statim, impediendi caussa, ad vos veniunt in vestimentis ovium, itaque, quum vestimenta ovium sint eadem atque iustitiæ, veniunt doctrinam iustitiæ profitentes, quæ speciem veritatis habeat sed re vera mendacium sit et intrinsecus ipsi sunt lupi rapaces, cfr Ioh. X. Doctrinam igitur operum amplectuntur, aspernantur fidem. Quapropter veniunt, specie ut ad vitam, sed re ad interitum vos ducant, quippe impedituri, quominus per portam eius μετανοίας, quæ necessaria sit ad fidem, qua ad veram iustitiam ideoque ad pacem perveneritis, adipiscendam intretis. In eadem vero imagine iustitiæ, quæ et vestimentorum ovium est, concurrit illa arborum, quarum a fructibus cognoscetis eos, utrum fructus iustitiæ faciant, an non. Iustitiæ vero fructus et in pace et in voluntate Patris facienda conspicua erit, qui duplex fructus ubi desit, ibi vel præclarissimum docendi genus nil, nisi species, quæ fallat, est. Adeo vero facile esse falli, ut momentum illius προσέχετε magnopere augeatur, id et quæstionibus v. 16. Christus ostendit. Ut enim in oriente exstant spinæ, quarum bacæ uvis, et cardui, quorum bacæ ficubus subsimiles sunt, unde si quis parum cautus providusque sit, eas arripere queat, donec quæ nocent, docent, ita quisquam ad falsos illos prophetas sive ficus iustitiæ, sive uvas consolationis vel pacis (cfr. omnino Prov. XV, 15) collecturus se convertere potest, dum in læsa conscientia expertus novit, quid detrimenti ceperit, quoniam acerbitatis radix, pariter et unguis lupina, etsi diu occulta, tandem cognoscitur. Cum v. 19, advocato Mt. XII, 33. 34, nunc, ut et sic ea, quæ de v. 21. et V, 20. collectis diximus, confirmata videantur, summum iudicium V, 22. comparamus. Hic enim Christus dicit, quid ii Do-

minum dominum dicendo nunc *sint*, licet occultum sit, et v. 22. quid *futuri sint*, tandem in die illo palam. Animadvertatur *οὐ πᾶς* (haud unusquisque) et *πολλοί*, quorum verborum argumentum est, *κύριε κύριε* per se esse bonam confessionem (*ὁμολογήσω* cfr c. *ἡ καλὴ ὁμολογία* 1 Tim. VI.), quamquam permulti male ita confiteantur. Quæ *ὁμολογία* ad rogationem *dominicam* ita se fere adplicat, ut ex v. 21. facile apparet: "non omnis, qui dicit mihi: domine (cfr. 1. sanctificetur nomen tuum), intrabit in regnum coelorum (cfr. 2. adveniat regnum tuum), sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in coelis est (cfr 3. fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra), ipse intrabit etc." Error igitur horum, de quibus quæritur, fuit, ut *κύριε* repeterent parum secus atque quoddam quasi *βαττολογεῖν* (VI, 7.) et cum eo in regnum coelorum intraturos sese existimarent, licet voluntatem patris non facerent. Qui eorum error tam quidem firmus est, ut ad triplicem illam rogandi formulam, nomine Domini etiam ter repetito quasi respicientes, quærant: 1. nonne in nomine tuo, *κύριε, κύριε*, vaticinati sumus, 2. et in nomine tuo dæmonia eiecimus ideoque maximum, quo successus regni tui cohibeatur, impedimentum arcuimus, 3. et in nomine tuo præclare facta multa, ideoque voluntatem Patris, exsecuti sumus? Cfr. Ioh. IV, 34. ubi *θέλημα* est *ἔργον*, Mt. II, 18. ubi *θέλω* est *δύναμαι*, denique Act. XXII, 14. ubi cognoscere voluntatem Dei et videre iustum ita coniunguntur, ut ad notionem iustitiæ propius accedat voluntatis. Et "wie die Bergrede diese Gerechtigkeit auffasst, als ein Thun des göttlichen Willens" (Schmied, Bibl. Theol. 2, 135.) [1]), ita huc referri potest Ies. XLV, 24. Cum v. 23 autem l. c. comparetur 2 Tim. II, 19. imprimis *ἀποστήτω ἀπό ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τό ὄνομα τοῦ κυρίου*. Ad *ἔγνων* vero colliges *ἐπιγνώσεσθε* v. 20. numquam novi vos tamquam meos vel tamquam arbores bonas, et ps. I, 6. novit Dominus viam iustorum, et via iniustorum peribit. Tunc, in die illo, *οἱ δικαιοι* respondebunt: *κύριε πότε*, ut XXV, 37. et *ἄδικοι*, i. e. *ἐργαζόμενοι τ. ἀνομίαν*, (*ἁμαρτιαν ἐργάζειν*, Iac. II, 9.) ad quos dicetur *ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ*, ut hic *πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ*. *Ἀπελεύσονται οἱ δικ. εἰς ζωὴν αἰώνιον* cfr denique *πορεύου* seu *ὕπαγε εἰς εἰρήνην*, Mc. V, 34. Luc. VII, 50. et quidem ad *εὐλογημένοι* ps. XXIX, 11. Parabolam autem, quæ ad extremum exponitur de domo supra petram et de domo supra arenam ædificata, non minus agere de pace, quam superiorem ora-

[1] Cfr. *A. Petersen*, Die Idee d. chr. Kche, II, 539: es gilt nämlich bei der allgemeinen Seelsorge, dass jede Seele zur rechten *Gerechtigkeit*, zu dieser Uebereinstimmung mit dem Willen Gottes gelange.

tionem de iustitia, ex comparatione cum Luc. XI, 21. "quum fortis armatus custodit domum suam, in pace sunt ea, quæ possidet," nonnihil apparebit.

III.

Quum ad tertiam disquisitionis partem transeamus, demonstraturi, quomodo formula laudata, cuius fundamentum in oratione Domini montana conspeximus, postea adplicata sit et explanata, eam dogmatice, ethice, amplificative, quippe qua triplici ratione conficiatur, considerandam censemus.

In oratione Christi formula illa vim apertius ethicam, occultius dogmaticam suscipit, apud apostolos vero, nominatim Paulum, res fere contra se habet. Quod si quis præcipuum locum, in quo peragatur ipsa, videre velit, eum imprimis ad Rom. V, 1 relegare licet, ubi hæc verba exstant: *δικαιωθέντεσ ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν θεόν διὰ κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ χριστοῦ*: summa enim hæc est conclusionis, ad quam apostolus argumentatione superiore pervenit, unde nova huius pars incipit. Quæ formulæ, ita comparatæ, verba tria faciunt quasi membra disquisitionis, singulatim tractanda, ita ut primum statuatur: nondum iusti facti, non habemus pacem; deinde: dum pacem, quam nondum habemus, assequi volumus, iustitiam, quæ ex fide in Christum efficitur, quæramus; tum vero: quia iustitiam ex fide habemus, habemus et pacem per Christum cum Deo.

Multitudine mediatarum (sit venia verbo, quamvis ad analogiam vocabuli medietas accedat, a Cicerone excepti, erit enim, inquit, planius) notionum, præcipue iustitiæ, apostolus ad exitum, quæ l. c. obtinetur, pervenit. Argumentum autem propheticum, ex quo ad apostolicum progressus est, in Hab. II, 4. conspicitur (Rom. 1, 17. sq), et repetitio verbi *ἀποκαλύπτεται*, quod sine dubio respondeat הזין (cfr. *φανερόν* et oxymoron *ἀόρατα καθορᾶται*, v. 19. et 20.), comprobat, *δικαιοσύνην* et *ὀργήν* directo ordine contrarias esse notiones, quibus ad ceteras fiat deductio.

Singularitur dignum est commemoratione, duas notiones, quas modo dixi, ut Matth. V., ubi de ira hominum, sic et Iac. 1, 20, ubi de ira Dei agitur, collocari. Num notio iræ ex עפלה (ira *fervet*, et *tumet* animus ira, Liv. cfr. Hab. v. 5. de vino fervente) repetita videatur? Probare vult Paulus rationem, qua notio iustitiæ divinæ medietate, quam diximus, in gratiam transire, iustitiam puta, quam fide assequimur. Neque omittendum est, quod de iusto dicat propheta ad 1, 4, quod de fide, ad 1, 5, quod de vita, ad 1, 12, ita

referri, ut eorum quasi summa exponatur II, 4. Perspicuum autem est, hanc iustitiam iis, qui in *ἀσεβείᾳ* et *ἀδικίᾳ* vivunt, neutiquam apparere, sed e contrario iram Dei *ἀποκαλύπτεσθαι*, ideoque, si iustitia iis patefacta dicatur, esse eam, qua puniantur. Ita autem esse, serie argumentorum et in iudæos et ethnicos probat Paulus. In utrosque enim animadvertit, quippe qui *ἀλήθειαν* (cfr האמונה Hab. l. c.) *ἐν ἀδικίᾳ* detineant, Rom. 1, 18. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ, v. 26. 28. et sivit ethnici suas ipsorum vias irent, dum *πεπληρωμένοι πάσῃ ἀδικίᾳ* facti fuerunt, v. 29. Cuncta vitia, in hoc uno inclusa, *πορνείᾳ πονηρίᾳ*, cet. quasi cumulantur demonstrandi causa, qui talia agunt, etsi iustitiam Dei cognoverint (v. 32.), eos facto et praxi ("*πράσσοντες*"), ut a iustitia, ita a pace (cfr Ies. XLV, 16.) pari spatio procul abesse. Quod diserte exprimitur non magis eo, quod os eorum maledictione amaritudineque plenum est (cfr raka et moreh) et contritio infelicitasque in viis eorum, quam quod *viam pacis* non cognoverunt (III, 14. sq. cfr 1, 28). En nemesin divinam! Nam qui veritati contumaces sunt (*ἀπειθοῦσι*), sed iniustitiæ obediunt (*πειθοῦσι τῇ ἀδικίᾳ*), super eos manet *θυμός* et *ὀργή* (II, 8), ideoque angor et sollicitudo (*θλῖψις κ. στενοχωρία*), et quidem ita cumulate, ut *θησαυρίζουσι ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ* (v. 5), quemadmodum *εἰρήνη* super omnem, qui operatur bonum (v. 10). Hoc vero dicitur non tantum de ethnicis, sed etiam de iudæis, qui *δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσουσι*. Hinc sequitur, hominem *δικαιώματα* legis ceremonialis observare posse, itáque exteriorem *εὐσέβειαν* et *δικαιοσύνην*, pariter atque *μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ* habere (v. 20), ideoque omnia, quæcumque ad ea, quæ et theoretica et practica iustitia requirit, pertineant, observare, et tamen a vera iustitia tam longe abesse, quam prope Deus eam præbuerit et non procul cunctari voluerit (Ies. XLVI, 12, 13), etiamsi non in talia iniustiæ genera, quæ Paulus iis iudæis obiiciat, ad quos tamquam *παραβάτας τοῦ νόμου*, v. 21 et 22 scribit, inciderint. Eos autem ipsos tam procul a pace abesse, quam a iustitia, id inter alia inde sequitur, quod Dominus, qui "facit pacem" et "germinat iustitiam," et "creat malum" (poenam, רע), Ies. XLV, 7. 8., cfr. Ier. XXIX, 11. ubi cogitationes pacis et לרעה invicem sibi oppositæ sunt, quæ quidem omnia iam ex *ὀργή τοῦ θεοῦ* proficiscuntur. Quid ergo *τό περισσόν* iudæi est? quærit apostolus (III, 1.) et respondet: *πολύ*, tantummodo non id, quod in oratione Domini montana *περισσείαν* eius effecisse vidimus. Etenim et dicit, quasi demonstraturus, quam intimo vinculo notiones veritatis et iustitiæ coniungantur, simulque quam procul ab utraque sint iudæi, sit Deus verax, omnis autem homo mendax, ut

scriptum est: ut iustus fias in sermonibus tuis et vincas, quum iudicaris, illum vero vincere dici, qui in iudicio declaretur insons et iustus, constat. Postea, ratione eorum, qui aliquid eiusmodi statuere voluerint: si autem iniustitia nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? et respondet: numquid iniustus est Deus, qui infert iram, et respondet ita, ut notiones veritatis et iustitiæ augeantur: *εἰ γάρ ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγω ὡσ ἁμαρτωλός κρίνομαι?* Quod si ad eiusmodi quæstionem respondere opus esset, quid mirum, a Christo verbo *περισσεύσῃ* adeo adiici vim, ut in Matth. V. Etenim si antinomistæ reperti sint, qui arbitrari possent, iustitiam et veritatem Dei iniustitia et mendacio hominum commendari, facile est intellectu, eos homines minutos atque angustos inveniri posse, qui putarent, etiam magis eandem commendationem a *περισσεία ἔργων*, quæ fuit pharisæorum, proficisci. In his omnino recte dicitur: quod iustitiam Dei ignorantes, suam ipsorum quærebant statuere (*στῆσαι*) nec iustitiæ Dei erant subiecti (X, 3), Iam vero si ad Hab. l. c. revertamur, versionem a Luthero factam, licet non *κατὰ διάνοιαν*, tamen *κατὰ σύνεσιν* probari posse: siehe, wer halsstarrig ist, der wird keine *Ruhe* (Friede) in seinem Herzen haben, denn der *Gerechte* lebet seines Glaubens; quare videmus, eum quidem fundamento formulæ iustitiæ et pacis nixum, verba vertisse. Quam vertendi rationem, quæ non liberior est, quam ipsius Pauli, verba Ambacumi interpretantis, defendere licet, si, parallelismo congruenter, primum ambo subiecta עפלה, quod tamen verbum est, adpositum ישרה, subiecto communi נפש, et צדיק sibi invicem opponi putemus, ubi illi voci, nostro iudicio, eandem significationem, quæ אבירי לב, Ies. XLVI, 12., quippe qui רקחים מצדקה dicantur, inesse (cfr בגד Hab. 1, 5. LXX et 11, 5); deinde vocem צדיק in eadem notionum serie atque ordine versari, antea ostendimus (cfr ישרי לב); tum vero בו לא ישרה נפש comparari cum *καρδία σοῦ (οὐκ) εὐθεία,* Act. VIII, 21., quippe quod de via, quæ sit paci contraria, prædicetur. Ac præterea invenimus *εὐδοκεῖν* (Ebr. X, 38. secundum LXX) notionem pacis continere, h. e. "womit zufrieden seyn" (Jacobitz) et Suidas id interpretatur *ἀναπαύεσθαι,* cfr Apoc. XIV, 13. Quæ omnia conspirant, ut opinor, ad ostendendum, dum simus *ἐργαζόμενοι*, sive *ἀνομίαν* (Mt. VII, 23), sive *δικαιοσύνην ἔργων* (Jac. 1.), ideoque nondum iusti facti ex fide, nos neque habere pacem.

Omnis paulina argumentandi ratio id spectat ut monstretur, a) omnes, et iudæos et Græcos, esse sub peccato (*ὑφ' ἁμαρτίαν*) vel Deum omnia in incredulitate conclusisse (Rom. XI, 32. cfr. Gal. III, 22.), itaque prorsus neminem, *οὐδὲ ἕνα*, esse *δίκαιον* (R. III, 20); b) neminem, *οὐδὲ ἕνα*, habere pacem; c)

his denique omnibus rationibus eum id agere, ut ad iustitiam quærendam, qua adsequamur pacem, unusquisque moveatur. Ad a) notemus: qui sub peccato sit, eum esse in incredulitate; qui in incredulitate, sub lege; qui sub lege, eum esse sub ira; qui sub ira, eum sub condemnatione, quia obsonium peccatum sit mors. Ad b): eo ipso, quod quis sub peccato cet. est, eum pace, et ratione ad alios, et ad se ipsum, et ad Deum, carere (cfr. ad hanc trilogiam, sæpius occurrentem, II, 21. 22). Ad c): at quoad sub lege, itaque sine iustitia et pace, conscientiam hominis exagitandam esse, ut sub gratiam veniat, utramque quærendo. Ex cognitione *συντρίμματος* et *ταλαιπωρίας* (III, 16. cfr *ταλαίπωρος* in concludendi formula VII, 24) pendent omnia, quæ in finem illum propositum, ad quem tendit apostolus, ducant; per legem enim est cognitio peccati (III, 20. VII, 7.), et hæc cognitio in *σύντριμμα* et *ταλαιπωρία* versari dici potest, quæ, quum contineant, quidquid agant, id eos agere, ut alios perdant, seu nihil aliud agere, nisi ut aliis miserias, calamitates, ærumnas creent, continent simul, eos ipsos, quicquid agant, pace carere, similes fluctui, qui a vento moveatur et circumferatur, sordes eiiciens et cænum (Ies. LVII, 20), ideoque, quantumvis pax annuntiata sit (v. 19), tamquam "iniustos nullam habere pacem" (v. 20). Aliorum enim pacem turbantes, necesse est ipsi pace careant, et ex cognitione huius rei pendet primordium conversionis. Hanc vero cogitandi rationem non a re esse alienam, et ex Rom. XVI, 20. apparet, ubi Paulus "Deus pacis," inquit, "conterat (*συντρίψει*) satanam," auctorem omnium, quæcumque a pace abhorrent, "sub pedibus vestris." Cognoscendo igitur *σύντριμμα*, quod aliquis aliis infert, oritur cognitio *συντρίμματος*, in quod semet ipsum infert, et ea contritio cordis, quæ Luc. IV, 18. *συντρίβεσθαι τὴν καρδίαν* et Mt. XII, 20. in modum imaginis *κάλαμον συντετριμμένον* exprimitur. Hac vero ratiocinandi via cum Paulo ad mentionem *ὀργῆς* revenimus. Quemadmodum enim id *σύντριμμα*, quo aliorum pacem violamus, in iis parit iram, ita nostra ipsorum mens ad iram Dei perpendendam excitatur. Etenim *ὁ νόμος ὀργὴν* utrimque *κατεργάζεται*, R. IV, 14. id est, ut antea ostendimus, notiones *ἔργων* et *ὀργῆς* omnibus fere locis congruunt. Aliis verbis ut rem exprimamus, ex *περισσεία ἔργων* oritur *περίσσευμα ὀργῆς*, haud secus atque fluctus ex mari turbato. Finis autem propositus est, ut, quemadmodum lex subintraverit, ut *πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα*, gratia *ὑπερπερισσεύῃ* et regnet per iustitiam in vitam æternam, V, 20. 21. Itaque lex *παιδάγωγος εἰς χριστόν* fiet, ut, qui sub peccato et iniustitia vel maxime fuerint, sub lege veniant ii quidem, sed quo veniant sub gratiam et ad iustitiam, quam Christus, sicut *τό τέλος* legis, recuperavit, ut

eos, qui credant, iustos reddat, eoque ad pacem inde recuperatam perducantur. Neque dubitamus cum hac περισσεία conferre *duplum* illud, cuius mentio fit Ies. XL, 2, quo iustitia et pax significetur, quoniam de remissione culpæ et de impleto certamine ad *Hierosolymam* dicatur, præsertim si hæc verba cum proxime præcedentibus de "pace et veritate", XXXIX,8 connexa censeantur. Cfr. "Randglosse" et Ier. XXXIII, 6. 9. 16. Nunc intelligere licebit, quare apostolus longam suam demonstrationem usque ad VII, 24 deductam verbis concludat: ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος. Namque eam contritionem cordis, quæ ex cognitione συντρίμματος et ταλαιπωρίας orta est, "dolore amissæ pacis", ut ait *Sartorius* (Moralth. sv. II, 136.), sequitur ea confessio oris, quæ verbo ταλαίπωρος æque exprimitur.[1] Utraque enim confluit, quum respiciamus, id quod docet Kypkius in Obss. sacr. I, 254., vocem συντρίβεσθαι apud Græcos de iis quoque adhiberi, quorum vires atterantur atque exhauriantur, et ταλαιπωρίαν proprie notare eum, qui gravissimis laboribus frangatur et fatigetur, propius vero eum, qui in lapicidinis laboret vel in metalla damnatus sit, vel denique, ut dicit Scholiast. ad Aristophan. Plutum, παρὰ τὸ τλῆναι (sufferre) τὸν πῶρον (saxum ingens) ὅ ἐστι πένθος. Ita onere peccatorum, saxo haud dissimili, duplicem quasi imaginem vocis sentimus, cui mons, in quo Christus orationem, supra consideratam, habuit, respondet, in verbis Iacobi IV, 9.: ταλαιπωρήσατε καί πενθήσατε κ. κλαύσατε, et (V, 1): κλαύσατε ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν. Quocirca quum homini iam eo proventum est, ut etiam iustitiam suam ipsius tamquam candidam miseriem (ταλαιπωρίαν) agnoverit, tum tandem ad iustitiam fide apprehendendam, qua pacem cum Deo item assequatur, pervenire poterit; tum tandem capere, quid sit onus legis iugo Christi, et mortem cum vita, miseriem cum gloria, commutare, quid sit recreatio, requies, pax, de quibus omnibus loquitur Christus Mt. XI, 28 sq.

---

[1]) Cfr. expositionem continuatam *Petersenii* l. c. "Das geschiet aber dann, wenn die Seele der offenbaren Ungerechtigkeit und der scheinbaren Selbstgerechtigkeit entsagt und zu der wahrhaften Glaubens-Gerechtigkeit und durch diese zur wirklichen Lebens-Gerechtigkeit kömmt. Diese Ordnung einer allgemeinen Kirchenzucht hat sich aber bis auf den heutigen Tag in der christlichen *Beichte* erhalten." Constat autem, qui ad hanc confessionem veniat ("wer zu Beichte kömmt"), eum ostendere se, ut ad iustitiam et fidei et vitæ, ita ad pacem mentis conscientiæque pervenire velle. Et *Schwarzenberg*, Chr. Rel. philos. 1857, p, 505: "Der Mensch ist für Gott geschaffen, daher ist er so lange unruhig, bis er in Harmonie mit Gott ist"; atque p. 447: Das Resultat der Redemption ist die Wiederherstellung der rechten Relation zwischen der Menschheit und Gott (Gerechtigkeit), ist also nothwendig der Frieden mit Gott". Cfr et *Martensen*, Ethik, sv. 20. 57. de "desiderio iustitiæ" et desiderio pacis, cui non satisfiat nisi fide in Christo, loquentem. Item *Heubner*, Chr. Topik, p. 13." der Seelenfriede erst in d. Ordnung des Rechts", et p. 404. "dort sind immer dies halcyonii."

Tum enim intelligitur atque sentitur, quid sit fœdus vitæ et pacis, Mal. II, 5. R. VIII, 6., quandoquidem vita, quæ spiritus est propter iustitiam (ib. v. 10), inter iustitiam et pacem ita intercedat, ut non multum opus sit disceptare, num *ἐκ πίστεως*, 1, 17, ad *δίκαιος*, an ad *ζήσεται* omnino referri debeat, quia eadem fide et iustus fit homo et vivitur. Vita igitur simul est iustitia et pax, tamquam causa proxima et proximus effectus. Ita etiam, ut rem breviter exponam, discrimen miseriei et misericordiæ, qua iustus pacatusque fit homo, rursus respiciens, invertetur lamentatio Iobi (III 26): nonne pacem habebam (שָׁלוֹתִי, cfr. rad. cogn שָׁלוֹם) et venit super me iram: ira veniebat, et postquam fide iustitiam assequutus sum, habeo pacem; [1]) cuius rei negativa expressio et extat ps. LV, 23.

Iis igitur, quæ ad *τέλος* quasi subiectivum, quod superiore oratione spectavit Paulus, iam consideratis, sequitur, ut *τέλος*, quod obiectivum nuncupare licet. *τέλος τοῦ νόμου*, Rom. X, 4 tamquam initium evangelii, utroque in formula iustitiæ ideoque pacis conspicuo; nam eundem ordinem sequitur apostolus. Dicendum vero est, ubi lex cum sua iustitia desinat, ibi incipere evangelium cum sua. Sed legem desinere ita, ut non tollatur, vel sublata, retineatur in evangelio, quippe a Christo impleta omnibusque numeris absoluta, cuius rei singulare argumentum esto Rom. VIII, 3.qui locus optime declarat, quid sit, quod Christus ipse *τέλος νόμου εἰς δικαιοσύνην* cet. vocetur. Rationem vero proximam, quare hic illa quasi classica verba pronuntiet apostolus, exinde repetit, quod iis, de quibus loquitur, *ἐπίγνωσιν* illam, quæ conditio est, sine qua iustitia et pax, quæ ex fide proficiscitur, quæri nequit, prorsus desit. Ergo sunt *ἀγνοοῦντεσ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην*, unde fit, ut iustitiam, quippe quam ignorent, non *quærentes* [2]), *τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην στῆσαι* quærant (verbo quidem accito, quoniam cum הֶאֱמִין, *πιστεύειν ἐπί*, congruens, ad *λίθος* et *πέτρα*, IX, 33. se referat), eam quasi turrim babylonicam constructuri, ideoque iustitiæ Dei non subiecti. Quod si Christus finis est legis ad iustitiam omni credenti, ut iustus habeatur, "ideoque favore, i. e. pace, Dei fruatur in eam credens", et "hic est cardo totius huius disputationis" (Rosenmüllerus, cfr Meyerum ad h. l.), censere licet, hoc ipsum non magis ad V, 1. quam ad locum, 1, 17., unde oratio paulina exorsa est, ideoque ad Hab. II, 4., præcipua ad צַדִּיק, ibidem obveniens, ratione habita, esse revocandum. In quo loco omnino considerando non possumus quasi prætereuntes

---

[1]) Bene igitur *Meyerus* (ad R. V, 1): Das ist *der* Friede, der im bewussten obiectiven Zustande der Versöhnung besteht, das Gegentheil des Zustandes, im welchem man dem göttlichen *Zorne* und dem *sensus iræ* verfallen ist, Mit der Rechtfertigung tritt dieser Friede als sofortige und dauernde Folge derselben ein. — [2]) "Ignoti nulla cupido."

non ad ea, quæ Am. VIII, 2. paronomastice de קץ et קיץ exstant, animum reflectere, quoniam, si ad v. 11. respexeris, de eadem maturitate rerum, quæ in dicto paulino, re vera agitur. Interea finis (קץ) legis, i e. ad quod omnino tendit, in iustitia et pace cerni potest, quas, quum legi satisfacere haud potuerimus, non nisi per Christum nobis assequi licet, qui, quod pro nobis legi ita satisfecit ut nostra iustitia et nostra pax sit, ipse merito τέλος νόμου adpellatur. Quod ideo fieri potuit, quia est absolute τέλειος, h. e. ὁ ἅγιος καὶ δίκαιος, Act. III, 14. VII, 52. (cfr Gen. VI, 9. Sir. XLIV, 16. τέλειος δίκαιος), idque factus est, utpote qui ἔπαθε δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων (Pet. III, 18.) atque traditus propter delicta nostra, resurrexerit propter iustitiam nostram (R. IV, 25.): iusti ergo ex fide facti, pacem cet. (V, 1.). Vocem autem δικαιοῦν esse forensem, quæ omnem osiandrismum et δικαιοσύνην in sententiam *ecclesiæ* romanæ acceptam, qua notio ἁγιασμοῦ ei substituatur, tollat, id adeo cum nativa eius significatione, et in V. T. firmata, (cfr Schmied l. c. 331 sq.) congruit, ut non sit, cur a Meyero quoad vocem δίκαιος in loco Rom. 1, 17., libertatis firmissimo fundamento, pertineat, negetur. In sanguine Christi, pœnæ capitalis in cruce luendæ damnati, duplicem conspicimus ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης R. III, 25. 26. alteram πάρεσι τῶν προγεγονότων ἁμαρτιῶν, alteram ἐν τῷ νῦν καιρῷ negative remissionem peccatorum, positive δικαιοσύνην (δικαίωσιν), ut et duplicem καταλλαγὴν, obiectivam et subiectivam, V, 10. sq. Quam vero intime cohæreant tum notiones propitiationis et iustitiæ, iam adumbratum vidimus in oratione Christi montana, idemque ostenditur, multos alios locos ut omittam, 1 Ioh. II. Ἰησοῦν χριστὸν δίκαιον, καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι κ. λ. At eo ipso notiones iustitiæ et pacis arctissime coniunguntur, quia per crucem, i. e. interfectus, interfecit inimicitiam, pacem faciens (ποιῶν εἰρήνην), Eph. II, 15. Cfr. Ioh. XXII,21 et Ebr. XIII. 20. ubi epitheton ornans "Deus pacis" cum sanguine testamenti coniungitur. Iam vero si, ut brevi rem comprehendam, ad verbum, in quo omnia consummata sunt, τετέλεσται, et eius generis, Ioh. XIX, 28 bis adhibitum, qua quidem in re animadversione dignum est Syrum et vocem τετέλεσται atque illam παρέδωκε τὸ πνεῦμα verbis ex radice ܫܠܡ derivatis vertisse, adtendamus, invenire licet, omne, quodcumque et ad iustitiam recuperandam et ad pacem restituendam pertinuerit, ea ratione esse enuntiatum, ut formula paulina, utramque concludens, exinde suam originem et fontem repetat, atque re vera eo ipso, quod et quare Christus τέλος νόμου non magis εἰς δικαιοσύνην, quam εἰς ειρήνην cuique credenti, vocetur. Quæ quum dicimus, non possumus, quin ad duo testimonia de iustitia Christi, unum a parte ante, alterum a parte post, ut aiunt, perhibitum animadvertamus: illud a coniuge Pilati, quippe cuius declaratione, sibi propter

hunc iustum virum pacem noctis esse interruptam, iis, quæ paullo post facta sunt, quasi proludatur; hoc centurionis, qui iis, quæ acciderant et præsertim pace, qua Christus animam exspiravit (vide Lucam), commotus, illum profecto iustum esse palam et ingenue confitetur. Ut autem τέλος Christi, cruci suffixi, fuit, ita ipse τέλος νόμου utroque, quem diximus, respectu per crucem factus est. Quod idem non minime ex eo apparuit, quia Christus eodem die, quo revixit propter iustitiam nostram, pax vobiscum pronuntiavit. Ita discipulos in vulneribus eius formulam iustitiæ et pacis consignatam vidisse et in ea introspicientes ipsum tamquam τέλος νόμου εἰς cet. conspexisse, sine ulla dubitatione confirmaverim. Ut enim in universa δικαιοσύνῃ constat fides, quæ obiectiva dici solet, ita fides subiectiva in eo, quod δικαιοσύνην τοῦ θεοῦ, in Christo conspicuam, adprehendit; utque fides, postquam homo ἔνδειξιν ὀργῆς (cfr R. IX, 22.) gustavit, ἔνδειξεν huius δικαιοσύνης comprehendit, ita, ira in sanguine Christi sublata, pacem secum fert; "multo enim magis nunc iusti facti in sanguine ipsius salvi erimus ab ira per ipsum" (V, 9.). Ergo, quum homo expertus noverit, τέλος ἐκείνων, quæ significantur Rom. VI, 21., et quidem X, 3., fides comprehendere potest, Christum esse τέλος νόμου, idque εἰς ζωὴν αἰώνιον (V, 21.). Tum vero iustus factus homo eatenus τέλειος est, si quidem ab omni peccato liberatus sit et υἱοθεσίαν nactus. Tantum enim tamque gravis momenti est illud ὑπερεπερίσσευσε, de quo antea diximus, ut non solum omnia peccata in profundum demergantur, sed omnis gratia emergat, cuius summa est iustitia et pax vel, aliis verbis, vita et pax, Rom. VIII, 6. (cfr Mal. II, 5. Joh. XX, 26. 31.), utraque formula in δικαιώσει ζωῆς, tamquam ἓν διὰ δυοῖν, coniuncta. Quod idem intelligitur, quum ad illud κατάκριμα οὐδέν, Rom. VIII, 1. animum advertamus; ubi enim nihil est damnationis, ibi omnis iustitia et omnis pax sit necesse est. Intelligitur autem a quoque, qui cognoverit Deum δίκαιον καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ, R. III, 26., quæ verba ad Ies. LIII, 11 sunt revocanda, in quo capite, quum prius dictum sit, pœnas eum dedisse, ut nos pacem assequeremur, cuius vulneribus sanati simus, nunc dicitur fore, ut in scientia sua, in evangelio de iustitia ex fide proficiscente, iustos reddat iustus ille servus meos multos, quemadmodum Sap. XV, 3. Deum cognoscere esse perfectam iustitiam, et Ioh. XVII, 3. esse vitam æternam dicitur. Quod autem ita esse, dilucide testantur verba Ies. LIV, 13, 14. natos ecclesiæ θεοδιδάκτους fieri cognitione, qua in multa pace degant, iustitia fundati, quemadmodum contrarium fere ostenditur LIX, 8. 9. Quocum omnino consentit, quum quod Iohannes XX. hæc signa, ait, scripta sunt, ut credentes vitam habeatis in nomine ejus, tum quod Paulus R. VIII. 6. docet vitam et pacem, quæ ex resurrectione Christi proficiscantur, studium esse, quod

affectioni carnis contrarium, efficiat Spiritus sanctus, fidem in Christum creans. "Qui creat, recreat", ait Augustinus. Sic autem ad I, 17. revecti sumus, in quo declaratur, iustum ex fide vivere; hinc enim reperimus, notionem pacis tam iustitiæ, quam vitæ subesse, ita ut formulam iustitiæ et pacis notio vitæ non magis intercedat, quam coniungat, sicuti apud Hezechielem, XXXIII, 11. verba nolo mortem iniusti, sed ut convertatur et vivat, ita distinguenda sunt: Deus non vult mortem iniusti, sed ut vivat, ideoque vult, ut convertatur. Quam eandem rem ut alio præstanti exemplo probemus, adferre licet Act. XIII. ubi iudæi, qui verbis Pauli, negantis eos posse in lege Moysi iustos fieri, testantis vero, omnem, qui in Christo credat, iustum fieri, contradicunt immo blasphemantes (v. 39, 45.), eo ipso iudicantur vel potius se ipsos iudicaverunt indignos vita æterna, unde apostoli ab illis eiecti, excusso pulvere pedum in eos, abierunt. Quid hic modus agendi sibi velit, et quam prope cum notione pacis sit connexus, ex Matth. X, 13. 14 apparet. Sed quid ἄξιος, de cuius nomine explorare præcipitur discipulis? Non tam facilis est et expedita responsio, quam ad unum fere omnes accipere solent. Neque Meyerus ad aliam interpretandi rationem pervenit, quam tritam illam, "würdig, um bei ihm zu herbergen", additis Hieronymi verbis: "ne prædicationis dignitas suscipientis infamia deturbetur", et de οἰκία ἀξία: "würdig eures Bleibens". quæ interpretatio, si ita nominanda sit, quam sit fere puerilis, quis est, quin videat? Non enim ii sumus, qui negemus, hanc non tam interpretationem, quam explicationem, accedere, sed primitivam esse eam, infitiamur. Nam ἄξιος, nullo addito verbo, ita ponitur absolute, ut speciem termini technici, id quod item valet in οἰκία ἀξία, præ se ferat et ad hospitium revocet animum, ut et apud Iosephum (Bell. iud. bis II, 8, 67. ubi de Essæis loquitur, ad quod Haverkampium audiamus vertentem: in singulis vero civitatibus certus quidam hospitum curator constituitur, cfr eundem a Lib. II, VIII. 4. et vide, sis, omnino Agardh, Saml. Skrift. I, 100. qui ingeniose, ut solet, rem probat). Neque desunt rationes, quibus ad putandum ducimur, primitivum et relativum vocis statum, unde exstiterit absolutus, esse ἄξιος vel ἀξία τῆς σοφίας. Si enim quod Sap. VI, 17. de sapientia prædicatur, ὅτι τοὺς ἀξίους αὐτῆς αὔτη περιέρχεται ζητοῦσα, cum iis, quæ in loco matthæano exstant, comparaveris, hæc fere inde desumta crederes. Accedit, quod sapientiæ amantes, III, 11. qui δίκαιοι adpellantur (v. 1), οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ (v. 3.), dicuntur ἄξιοι ἑαυτοῦ (v. 6.). Quum vero non solum in ore Christi, sed etiam apud Josephum, ἄξιος simpliciter ponatur, et hic speciatim dicit, iis, quorum mentionem l. c. facit, esse singularem usum "τοῖς ἀξίοις" opitulandi, qui ita simpliciter vocati

sunt, eos v. gr. cum τοῖς ἀδελφοῖς, quo nomine christiani sæpius simpliciter signantur, comparandos censemus. Ut autem εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς, quos simpliciter vocat Paulus Eph. VI, 23., optatur, ita his, quos Christus tandem nomine fratrum insignivit, ab eo præcipitur, ut τὴν οἰκίαν ἀξίαν salutent. (Sub nomine autem Essæorum Iosephum intelligere christianos, quod nomen ille coram Cæsare eloqui haud ausus est, alio loco et ordine ostendimus, De trihæresi &c.). Hinc concludimus, verba v. 13. ita interpretanda esse, si sit domus ἀξία, i. e. si nomini vel cognomini suo vere respondeat, veniet super eam pax vestra, sin minus, cet. Et Act. l. c. ita explicamus, ut vocibus "indignos vos iudicatis vita æterna" ea subiiciatur vis, qua, quum verbum Dei de vera iustitia annuntiatum repellant (v. 46.), iniusti manent, indignos, qui fide iusti fiant, se profitendo, quoniam interdum, ut testantur verba Aeliani (V. H. II, 27.) τῶν ὄντως θαυμάζεσθαι δικαίων, δίκαιος idem est quod ἄξιος. Duæ autem sunt rationes se indignum iudicandi, una, qua a iustitia et vita aliquis abalienatur, altera, qua ad eam pervenit, quarum exemplo sunto iuris peritus Luc. X. et custos carceris Act. XVI. qui, quum unam eandemque quæstionem proponant, plane contrarium obtinent responsum. Quærere, quid quis faciendo vitam æternam adipiscatur, est quærere quid faciendum, ut pacem assequatur, cuius rei ratio collectis Ioh. XVI, 33. et XX, 31. satis redditur. Qualis indignitas est, talis iustitia; qualis iustitia, talis pax. Quæ res nescio, an e nullo alio magis eluceat exemplo, quam e Luc. VII, in quo Christus ad pharisæum loquitur de muliere, cui peccata, quæ multa sunt, dicit ignosci, quoniam multum illa amavit, pacemque addicit, quia fides illam servavit (v. 47. sq.) De abundantia (περισσεία) iustitiæ et amoris eadem fere ratione loquitur, qua Paulus R. V, 20. 1 Th. III, 12. Et de amore autem et de pace dicitur, quod omnem mentem exsuperat, Eph. III, 19. Ph. IV, 7. Quantum vero pax? Tantum, respondendum est, quantum iustitia sive gratia divina excedit omnem mentem (νοῦν) vel rationem (γνῶσιν). Quæ responsio omnino ad ea, quæ supra pag. 18 statuimus, redit. Inde vero sequitur, de iustitia divina, quatenus fide apprehendenda est, non aliter, atque de quodam mysterio, cogitari posse. Etenim quod in regenerationis opere valet, de qua Nicodemus nequidquam inquirere conatus est, idem in iustificationis actu, quippe quæ ad eandem fidei originem revocetur, valeat necesse est. Quæ causa si semper sancte perpensa fuisset, permultæ sane quæstiones non existerent sed vanæ haberentur, quibus rem rationemque illius actus, qui dicitur, forensis perscrutari studuere, si qui doctrinam hominem fide iustum sive fieri, sive declarari, sibi pacisci non possent. Aliter profecto sentiunt, qui, tenentes "gratiam esse gratiam, et opus, opus" (R. XI.) atque credentes, ut intelligant, experti

norint, quid sit, quod pax divina omnem intellectum humanum toto coelo exsuperet [1]). Quorsum hæc multa? Ut affatim intelligatur, non nisi eos, qui credant (Act. l. c. v. 27.), dicere posse: quia iusti facti sumus ex fide, pacem habemus cum Deo per cet. Quod quidem num iis consentiat, an repugnet, quibus Iacobus neget, nos ex sola iustos fieri, ex disquisitione subsequenti apparebit.

Venimus igitur nunc ad partem formulæ præcipue ethicam, eamque organicam, quippe quæ in *καρπῷ ἔργου* (Ph. I, 22.), qua nulla imago frequentior est, omnino versetur. Quemadmodum enim quæ formula ipsa significantur bona, laborum et operum Christi fructum adpellari licet (cfr. Ies. XL, 10.) et dogmatice ratione fidei constituta sunt, ita etiam ethice identidem formulæ quasi cantilenam decantatam reperimus, ut Ies XXXII, 17. Opus iustitiæ pax erit, Ebr. XII, 21. *παιδεία καρπὸν εἰρηνικὸν ἀποδίδωσι δικαιοσύνης*, Iac. III, 18. *καρπὸς τ. δικαιοσύνης ἐν ειρήνη σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην*; &c. cfr. Prov. XII, 12. Cuius quidem imaginis ope formula illa cunctas vitæ rationes ad humanitatem et hominum societatem pertinentes, familiam ecclesiam civitatem considerandas, lumine aspergit.

Si a primis inchoatisque naturis ad ultimas perfectasque procedere volumus, a natura familiarum initium fiat necesse est, et id quidem eo magis, quo inde notio plantationis ethice proficiscatur. Hac enim imagine præsertim principium vitæ hominum generi fructuosæ ideoque organicæ exprimitur. Re autem ad imaginem Dei omnino revocata, sicuti in origine generis humani fuit, fit, ut coniugium non magis viri et uxoris, quam iustitiæ et pacis sit quædam quasi coniunctionis necessitudo, si quidem vir virtutem illius, uxor vero faciem huius repræsentare dicatur. In unitate igitur utriusque virtutis formam ac speciem coniugii sitam non dubitamus statuere; ad quam eo propius accedit domus, quo

---

[1]) Hic afferre lubet, quæ olim cl. *J. A. Butschium* in Börje de Ph. l. c. concionantem exponere audiebam. Verba eius fere fuerunt: quidquid ad hanc pacem describendam quis protulerit, aut parum, aut nimium, dicere tibi videbitur: *parum* si ipse particeps rei sis et gustatione mirifica initiatus, adeo ut omnia, quæcumque optima de pace verbis prædicantur, quod ipse in te expertus sis longe antecellat; *nimium* autem et ferme incredibile, si eiusdem sis expers neque iustus fide factus, adeo ut is, qui pacem illam vere extollat, tibi fere haud secius, atque Paulus Festo, Act, XXVI, 24. loqui videatur. "Tanta" enim est pax animo credenti infusa, tamquam clarissimum iustificationis testimonium internum. Neque possum, quin mirer, *L. Usteri*, quum in Entwickelung des Paulinischen Lehrbegriffes (Zürich 1834) cetera, quæ ad propositum pertineant ideoque imprimis notionem iustitiæ enodatius explicarit, pacem inde redundantem non nisi primis labris attigisse, ne dicam gustasse. Rem nonnullis verbis distinctius adumbravit *Sartorius* l. c. p. 151.

magis fundamento expiationis a Christo factæ nititur, ideoque statum innocentiæ, quam Christus restituit, ita gratiam et caritatem Dei, ut in cordibus nostris diffundi possit, parando, tenet atque tuetur. Vis enim caritatis, quæ universam vitam humanam efficit veram, ita est principium coniugii domusque coniugalis, ut in ea, quod de caritate prædicatur tamquam vinculo perfectionis (*συνδέσμω τῆς τελειότητος*, Col. III, 14.) vel maxime conspiciatur oporteat. Quod si ita est atque iustitia adpellatur *τελεία ἀρετή*, et quidem non minore iure *σύνδεσμος δικαιοσύνης*, quo de *συνδέσμω ἀδικίας* diserte mentio exstat (Act. VIII, 23.), eo ipso dicitur et *σύνδεσμος τ. εἰρήνης* (cfr Col. v. 15), quoniam, ut antea ostendimus, utraque vox in ea lingua, qua primum spiritus Dei per homines locutus sit, cuiusque ad imaginem græcum sermonem apostoli conformaverunt, communi radice nititur. *Εἰρήνη* vero est "proprie vinculum ab *εἴρω* necto", quia pace animi hominum connectuntur et coniunguntur, de qua origine cogitavisse videtur Paulus Eph. IV, 3. memorans *συνδ. εἰρήνης*. Quod si iustitia cum pace ita connectitur, ut una utriusque notio exoriatur, hæc fere est *ἑδραίωμα*, qua, si Oedmanno interpretanti (Str. Förs. IV, 89.) credere fas est, ædificium conserte contexteque colligatur. Ea autem coniugii origo est, ut ad speciem ædificii accedat; Deus enim costam, quam tulerit de Adamo, in mulierem ædificavit, et ex בנה sunt בנים atque בית (a בנה), ideoque domus ex coniugio orta. Ab huius vero aditu ianuaque patefacta eo pervenimus vel, si mavis, revenimus eo, unde cum imagine *καρποῦ* exorsi sumus, ut organica coniugii notio pateat. Namque de ædificio, quæ crescat ideoque ab interiore parte sese explicet, omnino quæritur (ctr. 1 P. II, 5.). Sic quod Cicero ait de coniugatione capitum vitis, eadem fere est imago rei, qua utitur scriptura sacra de coniugio, ut in ps. CXXVIII: "uxor tua similis erit fecundæ vitis in lateribus domus tuæ, liberi tui quasi olivarum plantæ circum tuam mensam", quo accedit, ut liberi fructus ventris vocentur, neque omittendum est, psalmum illum voto "pacem super Israel", simpliciter cum commemoratione nepotum coniuncto, finiri, quasi dictum velit, beneficium iustitiæ et pacis (nam Deum timere et iustum esse mutue sibi respondent, vide ps. CXII.) ex domo emergere, ut ad universam societatem civilem redundet. Hinc apparet, quonam intimo eoque ethico coniunctionis vinculo uterque organismus cohæreat. Vinculum autem esse duplicem illum *σύνδεσμον*, de quo supra diximus iustitiæ et pacis, ut prorsus intelligatur, ad baptismum præcipuam rationem esse revocandam. Tum vero, si quæramus, quousque hæc ipsa ratio transferatur, verbis paulinis 1 Cor. VII, 1 H. respondere licet. Etenim si sancta ideoque iusta est proles, quandoquidem non nisi alter coniux fidelis sit, quanto magis, si fidelis est uterque? Atqui de obiectiva, quæ dicitur, sanctitate propter

baptismum agi per se patet. Hinc sequitur, ut domus christiana non magis tamquam "plantatio Domini", quam coniuges ad instar "arborum iustitiæ", (Ies. LXI, 3.), consideranda sit, ideoque proles eorum haud secus atque "fructus iustitiæ", ex iusto coniugio nata. Quasi vero ut videamus, quantum hic quoque iustitia cum pace cohæreat, addit Paulus ad l. c. "in pace autem vocavit nos Deus". Hoc adeo verum est, ut multa connubia, in quæ anima discordiæ, quum liberi desint, intrare velit, accessione liberorum in concordiam redigantur, quapropter hi et ea ratione considerati "fructus pacis", i. e. fructus, qui in pace consistit, vocari possunt. Quod si quispiam obiecerit, permulta esse connubia, a quibus iustitia et pax adeo remotæ sunt, ut nullo modo restitui possint, et quidem divortia haud pauca, respondendum est, hoc tantum valere ad comprobandum, iustitiam mere obiectivam ad verum iustitiæ fructum condendum non sufficere, in qua caussa animadvertere licet quæ de "sanctis cainiticis" loquitur Lutherus. Namque notiones iustitiæ et fidei, ut dogmatice, sic etiam ethice cohærent, hoc autem loco de fide connubiali dicimus, quæ, si fracta erit, frangatur et germana iustitia necesse est. Quam vero secus, ubi fides adest ac sibi constat? Ibi, ut ita dicamus, dominatur iustitia, obtemperat pax, a marito et muliere quasi repræsentata, tamquam *δύναμις* et *εὐσέβεια*, ut cum Petro Act. III, 12., vel iustitia et lenitas, ut cum Cicerone loquamur. Tunc conspiciuntur utriusque fructus in liberis et vere, ut cum Virgilio loquamur, "connubilia vincla." Tunc parentes parent maximo mundi Parenti, liberi sunt fide liberti, parentes parentibus, ac libere agere, non aspere, est commune principium, evangelio iustitiæ et pacis sancitum. Carissimos parentes tunc non modo habere debemus, sed et habemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est. Certa enim traditio iustitiæ et pacis quasi ex fructu generationis, ne dicam regenerationis, oritur. Sic prima societas est in coniugio, et domus, quæ notioni suæ respondet, seminarium, ex quo fructus iustitiæ magis magisque in ceteras societates emergit et spargitur.

Multi fuimus in notione domus explananda, quia in coniunctione, quæ inter coniuges liberosque intercedit, universitas hominum sicut genus primum se concludit. Ut enim genus humanum ad humanitatem, i. e. ad explicationem imaginis divini, ideoque iustitiæ et pacis, et ad regnum Dei in terra exponendum, ita et ad coniunctionem in humanitate obtinendam destinata est. Et vero quo verius vita domestica sese explicat, eo magis vita hominum communis temperatione tam gratiæ, quam naturæ, vigeat et moveatur necesse est. Ita efficitur, ut una ex multis gentis humanæ familiis existat et consolidetur. De una eademque stirpe, quæ in notione domus latet, totum genus humanum in diversas

partes ramos dimittit, quos organismos vocant, et quidem non tantum ratione naturali sed etiam morali ortos. Quocum consentiunt non magis quæ *Schleiermacherus* (Syst. d. Sittenl. s. 257.) definit "die Familie als die ursprüngliche und elementarische Art zu sein beider ethischen Funktionen in ihren beiden Charaktären, quam quæ veteres nostræ ecclesiæ doctores de statu triplici tamquam hierarchia statuerunt, ex quibus *I. Gerhardus* (Loci, XII, *2*, p. 2.): Deus ipse universam hominum societatem in tres vitæ ordines divisit. Iam vero si ordinem, quem secuti sunt illi, oeconomicum, politicum, ecclesiasticum, nos quoque sequi fas est, quod principium status politici sit iustitiæ et pacis, non eget multis argumentis. Non nulla tantum, quibus utitur doctrina Hegeliana, antequam biblica memoremus, attulisse iuvat. "Der Staat, die obiective Sphäre des Rechts und der Gerechtigkeit" (Marhein. Dogm. § 508.); "der Staat, ein Reich sittlicher Freiheit und Ordnung des Rechtes und des Gesetzes, weiser Gedanken und Zwecke: der Geist concreter Sittlichkeit" (Id. Entw. 133.); et *Hegel* ipse: d. Staat ist die Wirklichkeit der sittlichen Idee der sittliche Geist als der offenbare, die concrete Identität des guten und des subiectiven Willens, &c. (Ph. d. Rechts, §§. 141. 257.). Modo tenendum est, religionem omnia in se posita habere nec a civitate seiunctam cogitari, ut Hegel quoque dicit: die Religion macht die Grundlage der Staates aus, und eben hier ist es, worin beide auseinander gehen. Religionem autem esse fundamentum civitatis, id ad notionem supra memoratam *συνδέσμου* iustitiæ et pacis propius accedere ("religando"), liquet. Quod vinculum utriusque virtutis quomodo ps. LXXXV., in quo de salute reipublicæ agitur, suavissimo caritatis signo extollatur, iam antea vidimus. Optimus christianus, optimus civis, sed optimus christianus, si ita loqui liceat, est Christus ipse, qui non modo præcipit: reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo, loquens de iustitia, quia respondet ad quæstionem, num iustum sit; sed et iubet, ut stater vel didrachma alienis, regibus terræ, solvatur, diserte ut non scandalizemus eos, ideoque pacis ergo, quamquam filii sunt liberi. Eadem eiusdem formulæ ratione utitur Paulus, quum dicendo *εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε*, pariter et *μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες*, Rom. XII, 18. tum paulo post monendo, ut bene faciat, quisquis potestatem formidare nolit, quippe quæ *ἔκδικος εἰς ὀργὴν κ. τ. λ.* sit. Fieri (*δυνατόν*) autem non potest, nisi quadam ex parte propter præsentem civitatis statum hominumque indolem et naturam, qui, quo magis pacificus est christianus, eo magis ostendunt, se pacem odisse (CXX, 7.), quippe qui oderint iustum (XXXIV, 22.); unde intelligitur, quare Christus negaverit se venisse ad mittendum pacem, sed gladium. Hoc autem loco non possumus non animadvertere, quantopere omnia

omnino tam temporibus seditiosis, quam tranquillis, circum formulam iustitiæ pacisque, sicuti terra circum axem, se convertant, quia homines seditiosi rerumque novandarum cupidi, ut iustitia, ex ipsorum opinione, restituatur, labefactant et pervertunt pacem; homines vero sedati et quieti, modo tutam tranquillamque trahant pacem, in id solum student, ut in statu, quo ante, iustitiæ, quæquæ sit, cuncta permaneant, haud aliter atque si pax iniusta utilior sit, quam iustissimum bellum in civibus. Atque quo propius olim accesserit ætas, ubi omnia huius seculi regna facta fuerint Christi (Ap. XI.), eo luculentius patebit, Christum vere ut ad iustitiam, ita ad pacem mittendam venisse, et quemadmodum universum regni divini organismum hæc duo constituunt, ita etiam particularem eiusdem regni organismum, quæ civitas est, iis esse innixum. Iustitia autem est virtus, quæ ut fortitudo pro æquitate, ita ipsa pro pace propugnet non magis in ecclesia, quam in civitate, et indies, etsi non semper in aperto, fructus victoriæ reportet. Primum enim videtur *insitiva* quadam disciplina doctior facta esse civitas, quoniam fructus religionis ad eam redundant, et quum accedat, colere iustitiam idem esse atque colere pacem, quippe cuius contrarium sit "serere dissentiones", continuo verba Iac. III, 18. ad quæ imprimis mentem revocavimus, oculis obversantur.

Cogitationem igitur in eo ipso dicto iterum defigentibus, ut ethicam eandemque ecclesiasticam formulæ, de qua quærimus, instar symboli, notionem introspiciamus, videndum est, primum quænam ratio sit iustitiæ vitæ ad iustitiam fidei; deinde quæ sit unitas spiritus in vinculo pacis; tum quid hæc sicut fructus illius sit.

De prima illa ratione loqui non possumus, nisi de ea, quæ inter Paulum intercedat et Iacobum, antea disseruimus, quoniam in orationem Christi montanam simpliciter nos retroducat. Nunc quidem non est, cur de iis, quæ inter utrumque scriptorem differant, fusius disquiramus. Sufficit memorasse, ut Paulus in centro rerum versetur, ita Iacobum in peripheria, utriusque vero ratiocinationem, a fide proficiscentem, ad opera, quibus hæc comprobetur, pervenire. Consentit autem Iacobus cum Paulo usque ad usum vocis, qua maxime uterque delectatur, *λογίζεσθαι εἰς δικαιοσύνην*. Neque quisquam negaverit, concordiam facile effici posse, quum alter, hominem *sine* operibus, alter *in* suo opero, iustum fieri statuat, pariter fere atque olim in disceptatione Amsdorfii cum Maiore inita. Ut autem Iacobus, sic etiam in epistola sua Iohannes ethicam christianismi partem præcipue spectat, respiciens ille quidem ad Mattheum V. sq. Quid enim est explicatio eius de odio, tamquam cæde fraterna, nisi respectus eorum, quæ Christus de ira, raka, moreh effatus sit? Et quum dicat (III, 7.), qui faciat iustitiam,

eum iustum esse, sicut et ille iustus sit, quid propius ad ea, quæ apud Iacobum exstant de eadem re, accedere potuerit? Quod idem valet ubi de diabolo loquitur sicuti auctore et eorum, quæ iustitiæ et quæ paci repugnant. Paulus autem argumentationem suam de iustitia ex fide repetenda vix finivit, priusquam de necessitate iustitiæ vitæ moneat, ut iustificatio legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum, et vix hoc monuit (R. VIII, 14.), antequam memoret, studium spiritus vitam esse et pacem. Quod vero de hoc studio dicit, aperte monstrat, quam proprio vinculo fidei connexa magnum iustificationis actum et magnum regenerationis opus excipiat, quasi ut demonstret, iustitiam non tam simpliciter a iustitia fidei, quam a regeneratione proficisci, haud secus atque fit Iac. 1, 18. Ioh. l. c. v. 9, 10. V, 1. Accedit, quod de iustitia paceque gravissimo utitur verbo, quo comprobare possit, quanta vis in alterutra huius formulæ parte sita sit, verbum dico *διώκειν*. Non semel enim dicit *διώκετε δικαιοσύνην*, quum de iustitia fidei, R. IX, 30, 31. (et *νόμον δικαιοσύνης*), tum vitæ, 1 Tim. VI, 11, 2 Tim. II, 22. ubi *φεῦγε* cummaxime augeat illam vim; eademque ratione *διώκετε εἰρήνην*, Tim. l. c. *τὰ τῆς εἰρήνης*, R. XIV, 9. Quod si quis monuerit, hoc ipsum verbum et de aliis virtutibus adhiberi, tantum abest, ut vis huius constructionis minuatur, ut augeatur, quia (præterquam quod secundum Phavorinum *ὁ δίκαιος* est *ὁ πᾶσαν ἀρετήν ἔχων* et Euripides (Ion.) dicit *τὰς ἀρετὰς δίωκε*) in medio inter iustitiam et pacem reliquæ, tamquam tabula clipeo, includuntur, et quidem ita, ut *δικαιοσύνη* primo, *εἰρήνη* postremo loco collocetur, Tim. l. c. Quam eandem notionum quasi picturæ comprehensionem fere invenimus 1 Cor. XIV. quippe quod caput, incipiens a *διώκειν τὴν ἀγάπην*, cuius notio, ut antea ostendimus, admodum notioni *δικαιοσύνης* consentiat, desinat in argumentum Deum esse *οὐκ ἀκαταστασίας ἀλλ᾽ εἰρήνης*. Quam autem propius *διώκ. Φιλοξενίαν* accedat ad *διώκ.* sive *δίκαιοσ.* sive *εἰρήνην*, non eget argumentatione (Rom. XII, 13 cfr. 19.), quum præsertim cum quadam antanaclaseos elegantia addatur *εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς*, v. 14 cfr. Mt. V, 10. et animadvertatur, in hospitalitate tunc temporis apud fideles gravissimam et difficillimam iustitiæ amorisque virtutem versatam esse. Atque speciatim in domesticis admonendis, liberis, ut obediant, quia *τὸ δίκαιον* est, et parentibus, ne irritent (*μὴ παροργίζετε*) natos, Eph. V, 1. 4, servis, ut dominis obediant, memores, qui iniuriam faciat, eum, quam fecerit iniuriam, luere, et dominis, ut *τὸ δίκαιον κ. τὴν ἰσότητα* in servos observent, Col. III. quis est, qui non videat vel audiat, Paulum illis omnibus quandam quasi imaginem formulæ iustitiæ et pacis non modo oculis (cfr *ὀφθαλμοδουλείαν*, Eph. v. 5),

sed etiam animis inculcare? Quanti vero momenti formula eadem fuerit Petro, optime ostendit, eam cap. III, 11, 14. ex ps. XXXIV diserte excipiens (cfr. Mt. V, 9. 10 et Iac. l. c.). Quod ad ethicam formulæ vim propius attinet, operæ pretium est eam non magis cum concione Domini montana, quam cum oratione, quæ dicitur, dominica comparare. Quemadmodum enim Christus septenaria precatione sollemni finita, speciatim punctum illius quintum tamquam ethice præponderans excepit, ita Iacobus repetit καρπόν (nam quis non videt, verba μεστὴ ἐλέους κ. καρπῶν ἀγαθῶν puncto, quod modo diximus, quinto omnino quadrare?) et εἰρήνην. Δικαιοσύνην vero in elocutionibus et Christi et apostolorum ethicam, quæ inter homines interesse debeat, agendi rationem respicere, ex tam multis locis apparet, ut non sit, quod Meyerus neget, LXX interpretes in iure suo fuisse, quum vocem illam ἐλεημοσύνη redderent, neque hanc significationis vim eidem voci Matth. VI, 1. esse tribuendam. Etenim quum v. 5, in quo προσευχή ad Deum, et v. 16. ubi νηστεύ. ad hominem ipsum referatur, manifestum est, δίκαιος. v. 1 ad proximum referri neque aliud signare, quam quod perceperint, qui lectionem ἐλεημοσύνην hoc loco substituerent. Conferas velim eiusdem generis trilogias in Tit. II, 11. 1 Thess. II, 10. aliisque, in quibus voce δικαίως iustitiam vitæ tradi vel potius inculcari, certo certius constat. Namque quod δικαιοσύνη Iac. l. c. non significat iustificatio nem (ut Schneckenburger statuit), sed Gerechtigkeit oder Rechtbeschaffenheit (Huther), id ex toto contextu eo magis patet, quo certius Iacobus inde ab initio epistolæ hac significatione vocem accepisse putandus est 1, 20. quamquam Gebserus et alii δικ. θεοῦ hoc quoque loco "Zustand des Gerechtfertigens vor Gott" interpretati sunt, id quod, quum ad κατεργάζεται respiciamus, perversum est. Accedit σπείρεται, "prägnanter Ausdruck für der Same, der die Frucht der Gerechtigkeit bringt, wird gesäet," ad quod recte Huther: als der Säende ist nicht Gott (*Brückner*) zu denken, denn dem ganzem Zusammenhange nach ist h. nicht von dem Verhalten Gottes, sondern dem der Christen die Rede;" quantumvis enim voces nativa sua significatione sumantur, ad idem, quod Gal. VI, 8. ideoque ad beneficia, quæ iustitiam testificentur, spectant. Quod autem *Kernius* dicit, "die Gerechtigkeit vor Gott, die sich im Frieden mit Gott erweist," id non magis ad textum paulinum pertinet, quam a contextu Jacobi alienum est, quamquam illud instar fundamenti, quo hoc prorsus nititur, iudicandum sit. Neque est, cur ἐν εἰρήνῃ idem esse atque εἰς εἰρ. (De Wette), sed potius analogiam cum ἐν φθορᾷ, 1 C. XV, 43. habere, existimetur. Quæ autem ratio inter "serere iustitiam," Prov. XI, 18. vel ad iustitiam, Hos. X, 12. et serere pacem vel in pace, ea

fere inter facere iustitiam, Gen. XVIII, 19. Ies. LVI, 1. Mt. VI. 1. et facere pacem (l. c. cfr, *εἰρηνοποιοί*, Mt. V.), intercedit. Iam vero posterius verbum ad *καρπόν* adpositum interiorem, quam *φέρειν*, rationem adumbrâre videtur. *Ποιήσατε τὸ δένδρον καλόν, κ. τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν,* Mt. XII, 33. (cfr. VII, 15) et *καρπὸν ἄξιον τ. μετανοίας,* III, 8. quibus igitur verbis indicatur atque innuitur necessitas plenæ regenerationis, ut homo "arbor iustitiæ" ad fructus veræ pacis faciendos idonea fiat. Quum enim caritas Dei in cordibus nostris, per sp. s. fide in eo, qui *πεπλήρωκε τὸν νόμον,* diffusa est (R. V.), tum *πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης,* qui ad aliorum utilitatem ("cultum iustitiæ" Ies. XXXII, 17.) redundent, veram ethicam vitam indicantes, esse possumus. Tum intelligitur, quid sit *σπείρειν εἰς τὸ πνεῦμα,* Gal. VI. quidque *ὁ καρπὸς τοῦ πνεύματος* in omni bonitate, iustitia, cet. Eph. V, 9. (non fructus pluraliter, quia ut unus est spiritus, ita fructus, collective, cfr Gal. V, 22. et *ἔργα*, v. 19), et si quispiam dixerit, *φωτὸς* legi debere, agedum, idem ex alia parte valet (cfr Mey. ad h. l.). Tum manifestatur ratio eorum, quæ *Lutherus*, Gute, inquit, fromme Werke machen nimmermehr einen guten frommen Mann, sondern ein guter frommer Mann macht gute Werke; die Früchte tragen nicht den Baum, sondern die Bäume tragen die Frucht. (Cfr *Hagenbach*. Dogmengesch. s. 734). Formulæ autem, ad quam hæc omnia retulerimus, iam ethnici quandam quasi præsensionem habuerunt, quum divino cultu iustitiam libra, pacem vero spica virginis, effictam, venerarentur, ita ut etiam in christiano sermone iustitiæ libramentum pacem, pacis vero spicam iustitiam pæne diceres; cfr Mc. IV, 28.

Venimus ad propiora ecclesiæ, si quidem ad unitatem spiritus sint revocanda, quæ quum proeliis obtineatur, primum, omne certamen, in quo res ecclesiæ in discrimen adducatur, circa notionem iustitiæ se convertere, deinde certaminibus tentatis varias de fide et confessione dissensiones oriri; tum iisdem initis et finitis pacem ad eam perfectionem, quæ in unitate spiritus ejusque vinculo conspiciatur, perduci, demonstrandum est.

De ecclesia igitur militante, quæ dicitur, primum disquirendum est. Ut autem in unoquoque regno, sic et in regno, quod in terra est, dei omnino de iustitia, tamquam fundamento, proelio decertatur. Notiones vero regni divini et ecclesiæ non confundendas esse, quasi illa huius terminis circumscriberetur, primum omnium tenendum est. Quæ confusio causa fuit, cur infanda miseries usquequaque contraheretur. Notio regni divini latius patet, ecclesiam, culturam, civitatem comprehendens, quarum prima non nisi primitivus est regni Dei organismus. Quæ eius quasi militaris prærogativa quo singularior est, eo singu-

lariora certamina, quibus ad iustitiam suam et pacem ex fide oriundas defendendas est subiecta. Funditus si rem perspiciamus, hæc ipsa eadem sunt, quæ cuiusvis christiani, dum iustitiæ ex fide certus fiat in eaque stabiliatur, est experiri. Incertis enim sæpenumero implicata responsis, ubi nodosæ et anxiæ extiterint quæstiones, sese explicet necesse est, et in eo ipso, quod se explicat, est militans. Non tantum propter impetus ab adversariis datos, sed et propterea quod quantum ipsa distet a perfectione intelligit, ei dimicandum est. Videat modo ipsa, ut "adversa patiatur tamquam bonus Christi miles," id quod non minus apte dicitur, quam ut perveniat in statum viri adulti, Eph. IV, 13. Dimicat autem et certat præclarum fidei certamen vi eius, qui, ut iustus est, sic fidus (1 Ioh. 1), iustam caritatis caussam identidem agendo, donec spes pacis fuerit impleta.

Interea ex certaminibus, quamdiu manent, i. e. quamdiu ecclesia in terra est, dissensiones nascuntur, propterea quod de iustitia et pace, pro quibus certatur, homines dissentiunt. Oportet enim in iis factiones esse, ut probi fiant inter ipsos manifesti, 1 C. XI, 18. Ubicumque fere igitur in scriptura sacra de iustitia et pace fiat memoratio, de certaminibus usque ad schismata et hæreses quoque commemoratur. Omnia vero schismata, discrepantiæ, discidia, quæ in theologicis rebus umquam exstiterunt et in agrum ecclesiæ gliscere coeperunt, ἐγένετο δι' αὐτόν, Christum, ut Ioh. VII, 43, ideoque formula, quam ipse statuit, iustitiæ et pacis, diiudicanda sunt, et quidem ita, ut alii homines rerum novarum cupidi veram iustitiam sine vera pace, alii pacem sine vera ex fide profecta iustitia, sibi conciliare atque vindicare, voluerint, proinde probis multifariam certamen veram et iustitiam et pacem assequendi necessarium omnino esset, quamobrem optimo cuique summo opere enitendum erat, ut simul iustitiam et pacem consequeretur. Res autem litigiosa, utcunque sumitur, ad certamen inter carnem et spiritum, ut in singulis, ita in universis ecclesiæ membris, revocatur. Documento instar omnium sunto schismata corinthiaca: quamvis enim non simpliciter de fundamento iustitiæ disceptarent, ansa tamen reprehensionis data fuit, qua schisma in hæresin, quæ vere dicitur, facile transiret. Quæ ratio cogitandi ex iis, quæ quærendo dicit Paulus I, 13. coll. cum Gal. II, 14, quæ statuendo de scandalo et stultitia, quæ declarando de Christo ut nostra sapientia, iustitia, cet. firmata videtur. Neque difficile erit probare, quæ sit sive differentia sive similitudo inter iustitiam et pacem, eam esse inter eos, qui quærunt sapientiam (theoretice), si conferamus Rom. X, 3, et eos, qui signa petunt (practice; cfr. R. IV, 11); namque non

magis scandalum paci, quam iustitiæ stultitia contrarium est. Etenim *σοφίαν* esse notionem communem, cui subsint stultitia cet. per contextum nos certiores facit, eadem fere ratione, qua Iac. l. c. *ἡ σοφιά* primum dicitur *ἁγνή*, quod, si quid video, idem est atque sancta et quidem iusta, deinde vero *εἰρηνική*, utrumque, ut et loco corinthiaco, voci *ἔριδες* oppositum. Confirmatur autem quod modo diximus de carne et spiritu, quum Paulus eos, qui tamen *πνευματικοί* sint, propter contentiones et discidia vocet *σαρκικοί*. Haud aliter Gal. V, 20. sq. ubi contentiones, quæ pariunt hæreses, ad opera carnis referuntur, inter fructus vero spiritus pax (*εἰρήνη*) numeratur. Quam ipsam rem et eo probatam invenimus, quod Paulus quum a caussa mere theologica ad forensem transiens quæstionibus respondet, quid iustum sit, quid paci opportunum, tum, licet per anticlimacem, 1 C. I, 30. repetit VI, 11. Et sic in ceteris, quæ idem exponit, schismatum exemplis, in connubiis, c. VII in sacra coena, c. XI, 18 cet. Neque prætereundum est, quum christiani iubeantur a commercio cum eo, qui iniuste egerit dictisque apostolicis obtemperare noluerit, abstinere, tamen iis præcipi, ne eum ipsum pro inimico habeant sed ut fratrem castigent, addito voto, tamquam ratione, ut pacis Dominus pace eos et semper et omnino donet, 2 Th. III, 14. sq. cfr. R. XV, 13. Quorsum hæc omnia pertinent? Ut unum et alterum exemplum ex ætate primævæ ecclesiæ depromtum ante oculos habeamus, ad quod omnia omnino dissensionum genera, quæ usquam exstiterint, diiudicanda, revocari possint, ac videamus, nullum umquam fuisse „σχίσμα,“ nisi quo formula iustitiæ vel, si mavis, veritatis atque pacis *ἐσχίσθη*; nam notiones iustitiæ veritatisque ita, ut alio loco ostendimus, præcipue in caussis forensibus, coniunctæ sunt. Quamquam utraque pars totam sibi tributam velit; cfr. 1 Reg. III, 25. Hinc illæ lacrimæ ex certaminibus quasi duellorum ortis, ex multitudine sectarum, ex schismatis orientalibus, occidentalibus, cet. Quod si in hac caussa quis quoddam instar omnium, quo pateat, ea in formula laudata versari, requirat, is ad concilium hierosolymitanum primitivum Act. XV deferatur, quippe in quo primum atque in sempiternum dogma (cfr. *ἔδοξε*, v. 28 et XVI, 4) de iustitia vere evangelica, licet non nisi potentia conceptum, statuatur et *μετ' εἰρήνης* (v. 33) confirmetur, immo coniuncto cum voce *ἀπολύθησαν* (cfr. v. 30) ita ut ad formulam Luc. II, 29 diserte accedat [1]).

---

[1]) Cfr. quæ *Baumgarten*, Die Apostelgesch. I, 144. sq. exponit, inter alia p. 152: Gesetzt auch, dass dieser Vorschlag nicht über diese erste Einleitung hinausreichte, es wäre ein Friedenswerk, wie es nicht seines Gleichen hat während des ganzen Laufs des Kirchenge-

Quoniam autem est necesse, alterutrum vincere, eum intelligimus, per quem pro veritate vere pugnet, ecclesia vincit, si quidem virtutes, iustitiam dico et pacem, ibi esse debebunt, ubi consensus atque unitas erit: vitia dissident. Quod idem dicit Paulus 2 Cor. XIII, 11 hortando *καταρτίζεσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε*; horum enim verborum primum, si quidem quod corruptum dissolutumque est reficere proprie significet, dogmaticam iustitiæ notionem concinne reddit. Quare, quum et coagmentare denotet, ipsum coagmentatum non magis cum *εἰρηνεύειν*, quam cum *ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι*, 1 Cor. I, 10. XII, 25. duplici ratione, quid omnino spectet, demonstrat. Et eo tandem proveniendum fore necesse est, "ne sit in corpore discidium," quia ecclesia, corpus Christi, non tantum militans sit, sed et victoriam reportans, fontem et caput suum in omni re imitando. Certamina eius sunt dolores parturientis, quibus, quum vi divina adiuta adversis rebus conflictetur, se vel maxime impeditam expediat et secundæ victoriæ nascantur. Ut enim perversum est quod *Möhlerus* (Symb. p. 327) "ecclesiam," ait, "tamquam institutionem Christi numquam errasse", ita certum est fore, ut vi absolutæ religionis, quam sibi insitam atque, ut aiunt, immanentem, omnes errores tandem vincat, ac parum interest, quod *R. Rothe* (Anfänge, p. 169) negat, eam umquam vincere, nedum triumphari, quia, si ita esset, nihil nisi umbra in mundum iniecta foret nuncupanda. Profecto non magis mater dolorosa est, quam gloriosa, si quidem iustitia eius perfectissima sit, pro qua iustissima arma moveat. "Durch Erliegen Siegen," cfr. quod *Franzénius* noster canit in suet. ps. LIII, 4. Quod luculentissime in reformatione *Lutheri* sese ostendit, quippe cuius principium et fons propugnatio

---

schichte. Quod vero de quadam discrepantia doctrinæ paulinæ a decreto ecclesiæ, a Iacobo scripto, disputat ille quidem, gravior non est, quam quæ proclive componatur. Namque, ut ait, man hat aber ausser Acht gelassen, dass auf diesem Gebiete, auf welchem sich die Anfangsgeschichte der Kirche bewegt, Alles was die Gegenwart ganz und voll ergreift, auch zugleich für die Zukunft entscheidend sein muss, weil die Zukunft eben wesentlich die Entfaltung dieser Gegenwart ist. Neque existimandum est, illud decretum sine ulla connexione capitum præcedentium esse a Luca prolatum. Etenim quæ ratio est eorum, quibus Paulus XIII, 39. sq., verba Hab. I, 5. acciendo et de iustitiæ cum vita æterna connexione, v. 46. 48. probavit, eam non nisi ex fide apprehendendam valere, eandem esse eorum, quibus ineunte epistola ad Romanos scripta verbis Hab. II, 4. de eadem ipsa re sententiam exponat, statuendum est. Huc item, ut facile iudicare licet, pertinet differentiæ, inter Paulum et Barnabam intercedentis, argumentum, de quo græci interpretes recte sentiunt (Baumg. l. c. p. 181): *ὁ μὲν Παῦλος τὸ δίκαιον ἐζήτει, ὁ δὲ Βαρνάβας τὸ φιλάνθρωπον*: quod quidem ita intelligi debet, ut illi primarium sit *τὸ δίκ.* huic *τὸ φιλ.* id fere est caritatem pacis "plus iusto" complectenti.

dignitatis iustitiæ ex fide sola apprehendendæ fuerit omnino. Quidquid vero de "formula concordiæ," quæ diserte ita inscribitur, sentimus, ex illa certe elucet, formulam iustitiæ plane eandem esse ac pacis, victoriamque eius in unitate spiritus pacis vinculo tuendam conspici. Hæc enim unitas tam eo constituitur, quod christiani veluti ecclesia Christi ἓν σῶμα κ. ἓν πνεῦμα sint (Eph. IV, 4. cfr v. 1 κλῆσις), quam in fide, ideoque iustitia, consistit. Quod si Rom. XIV, 17 vocibus ἐν πνεύματι non temere comprehendi δικ. κ. εἰρ. κ. χαρά, quispiam dixerit, quamvis unitas regni divini trilogia illa conficiatur, animum reflectamus ad 2 Cor. III, 8 ubi διακονία τοῦ πνεύματος nominatur et διακ. τῆς δικαιοσύνης, unde colligitur, iustitiam esse eam, quam Sp. sanctus prædicet, Christum illustrando (Ioh. XVI, 14 cfr. 10). Sed iustitiæ particeps facta, ecclesia participat cunctas virtutes tamquam flores, ex una eademque radice ortos, qui in unam quasi coronam lauream vinculo pacis connectuntur. Paulus vero quum voce σύνδεσμος, ex δέσμιος v. 1 adscita, et verbis τηρεῖν et σπουδάζειν una utatur, eo ipso ecclesiam utpote iniuria adfectam ac militantem denotare videtur atque victoriam inde reportatam in unitate et pace, quam prædicat, conspicere vult. In necessariis unitas, in non necessariis libertas, in omnibus caritas, ut in voto veterum fuit; primam autem et extremam huius proverbii partes formulæ, quam tollere solemus, complexu contineri, non magis ex eo, quod præ omnibus necessaria est iustitia, quam ex iis, quæ, antea de notione τελειότητος disputata, Col. III, 14. 15. de vinculo eius et εἰρήνη, adiecto verbo βραβεύειν, perhibentur, liquide consistit. Itáque et ad beatitudinem eorum, qui pacifici sunt quique iustitiæ causa vexantur (Mt. V.), revertitur disputatio, et rebus præsentibus annectit futuras, eas dico, quas ecclesia victrix assecutura est. Quæ victoria penes illos, qui veram doctrinam sequuntur, i. e. ecclesiam universam, licet in sectas aliquantum dispersa, ex aliqua saltem parte semper erit. Huc omnino pertinent, ut redeat, unde deflexit, oratio, quæ Paulus dixit de διακονία δικαιοσύνης ἐν δόξῃ, quibus vocibus si δίκαιον reddamus ὀρθόν, unitatem ὀρθοδοξίας, vinculo pacis servatam, reapse proclamatam existimare licet. Cave vero, ne hanc unitatem temere confundas unionismo, quippe qui sive absorbendo sive temperando (nam utramque interpretandi rationem excipit ille quidem) eam ipsam doctrinam, ex qua omnes reliquæ pendent, de iustitia ex fide sola comparata, emolliat. Erranti medicina confessio, et obiective sumta. Quamquam formula quædam confessionis, etsi millies concordiæ vocetur, qua cunctæ ecclesiæ in unitatem redigantur, cogitari vix potest, sed tantum unitas et confessio vel professio fidei, in qua habemus audaciam atque aditum, confisione, quæ est in fide Christo ha-

benda (Eph. III, 12), ideoque unitas pace iustitiæ firmata, quam aliâs sub nomine fructus spiritus cognovimus. Præclarum ecclesiæ certamen, utpote omnium vere credentium, ad præclaram tandem victoriam perducatur necesse est Tandem bona caussa triumphat.

Formula, de qua egimus, victrix, per se præclarissima et amplissima, quantopere speciatim amplificetur, restat, ut videamus, quamquam iam supra unum et alterum id genus adumbratum videbamus. Quæ amplificatio ratione præsentis, et futuri temporis et quidem æternitatis, consideranda erit.

Ratione ad præsentem ecclesiæ statum habita, quem militiæ esse modo vidimus, primum omnium notionem armorum, quibus illi vincendum est, excipiendam arbitramur. Ea autem ita amplificatur, ut a Paulo tam coniunctim *ἡ πανοπλία θεοῦ* vocetur, quocum consentit quod Hesychius nuncupat *ἔνδυμα πολεμικόν*, quam nominatim ad geminarum vocum *δικ.* et *εἰρ.* enuntiationem revocetur; de cetero mirum in modum reperitur illa quidem cum imagine fructus Rom. VI. connexa. Vix quidem est, quod diserta fieri verba armorum pacis suspiceris, quoniam contradictione quadam in adiecto fere laborent; atqui quum de armis iustitiæ et dextris et sinistris loquatur Paulus, illis aggressionis. his defensionis, denominatione a potiori sumta, liquet his non magis respondere scutum quam pacem, quippe de utroque adhibeatur verbum *φρουρεῖν* (Ph. IV, 7, cfr. ps. III, 4. 6. IV, 9). Illum autem in formula prædicata omnino versari, pugnam commode verbis depingentem, vide sis Eph. VI, 14. 15. (*"iustitiæ* loricam induti, pedibus calceatis alacritate evangelii *pacis"*). Ostendit enim, quo vehementius adversarii iniustitiam suam odiumque pacis amplificent, eo paratiores promptioresque ad arma sua tamquam iustitiæ pacisque amplificanda christianos esse debere. Nec minime pugna contra carnem, interiorem hostem, pugnanda. Ut enim antea membra sua arma iniustitiæ præbuerunt (ubi כלים et arma et membra significare, non omittendum), ita nunc e contrario membra sua arma iustitiæ præbeant necesse est, ut enim, inquit, vestra membra impuritati ac sceleri serva præbuistis ad scelus, ita nunc quoque membra vestra serva præbete iustitiæ ad sanctimoniam. Quum autem qui alias fructus iustitiæ, ii nunc fructus ad sanctimoniam, dicantur, quid his sit cum armis commercii, iam videndum est. Qua quidem quæstione ad ea, quæ in baptismo efficiuntur, in eodem cap. (R. VI) revocamur. Eo enim, si quid iudico, pertinent verba *σύμφυτοι* cet. v. 5. 6. Nam *σύμφ.* et *συνεσταυρώθη* coniunctis, intelligere licet, nos tamquam aqua baptismi irrigatos in arborem crucis esse insitos ideoque mortis Christi similitudine insitivos factos (simili ratione notiones baptis-

matis et crucis coniunctas reperies 1 Cor. 1, 13. 17. cfr. III, 6). Hinc oriuntur fructus vitæ (Hos. X, 12. LXX. cfr פרי בטן et R. VII, 5) ideoque iustitiæ pacisque, quoniam baptisma lavacrum non magis regenerationis, quam iustificationis sit, Tit. III, 7. Fructus autem in iis operibus emergunt et conspiciuntur, qui, quum *καρποί φωτός* sint, Eph. V, 9, etiam arma lucis, quæ, operibus tenebrarum depositis, induamus oportet, adpellantur, R. XIII, 12. In qua caussa omnino tenendum est, et baptisma sæpius tamquam novum indumentum amplificari, et baptizatos illuminatos, *φωτισθέντας*, Ebr. IV, 4. nominari solere. Quamobrem christianis, ut *καρποφοροῦντες* non morti sed vitæ essent (R. VII, 5), iniunctum omnino fuit contra tenebras, sive in abstracto, sive in concreto sumerentur, arma lucis indutis dimicare, et confessio, quam ante baptismum faciebant, tessera quasi militaris erat iustitiæ et pacis, pro quibus esset iis dimicandum. Et vero Paulus, singulis virtutibus, quas induere debebant, enumeratis, Col. III, cunctas complectitur una voce *εἰρήνη*, quæ *βραβεύουσα* vigeat in animis eorum, ad quod fere iuvat attulisse verba Aristotelis (Rhetor. I c. 56): *τοῦ δικαίου βραβευτής ἐστιν ὁ δικαστής*. Ratio igitur iustitiæ et pacis, sive in *καρποφορίᾳ*, sive in *πληροφορίᾳ* quasi militari consideretur, sicuti vicina et quidem mutua amplificatur.

Singulari autem ratione ad tempora futura victoriasque, quas iis ecclesia assecutura est, habita, cum locis binis ps. LXXII., in quibus formulam nostram perquam amplificatam iam ante conspeximus, Ies. IX, 7. conferre lubet, quippe qui, ut verbis Castellionis utar, ad principatus amplificationem pacemque infinitam atque ad regnum davidicum iure iustitiaque condendum valeat cummaxime. Deinde Ies. XLVIII, 18 locum, salomonicis modo adumbratis haud absimilem, intueamur, in quo formula, ad quam iterum iterumque redimus, amplificatur ita, ut amplum, amplius, amplissimum fiat spatium eius extensionis et fines regni, in quo præter alia eminet, flumini marinisque undis similis, proferantur. Hoc autem loco non possumus non ad discrepantiam interpretum in unis iisdemque verbis reddendis aliquantum animadvertere. Rei enim consentaneum videtur, quum præsertim de vocibus, quæ formulam quandam constituant, agatur, eas similibus ubique reddi. Eiusmodi formula, nostræ æquabilis, est veritas et iustitia, Ies. l. c. et XI, 5. ps. CXIX, 138. Zach. VIII, 8. Eph. VI, 14. eo dignior, quæ a nobis teneatur, quod ei subiungitur veritas et pax, Zach. v. 16. 19. Ies. XXXIX, 8. Gesenius igitur (Comment. des Ies.) צדקה modo Gerechtigkeit, modo Redlichkeit, modo Heil (l. c. vers. 1. 18 cfr LI, 5. ubi צדק vertitur Heil, qua voce alias recte vertit ישׁ־, quam hoc l. reddit Hülfe, et sic

in ceteris), et שלום tum Friede, tum Glück (e. l.). Eodem modo versio recentissima suecana illam tum "rättfärdighet" (v. l.), tum "sällhet" (v. 18.). &c. Imprimis vero formula חסד ואמת huic varietati versionis subiecta est. Quæ ratio voces variandi et mutandi formulæ ipsius ampla illa quidem dici potest, sed ab amplificatione formulæ ipsius nonnihil detrahere videbitur. Sed ut cursum argumentationis, de quo nonnihil digressi sumus, revertamur, cum loco, quem adtigimus, consentiunt quum multi alii, præsertim iesaiani, tum illi, in quibus Deus, dicens se "pacem facere," pollicetur, ut iustitiam destillet æther simulque terra pariat iustitiam efflorescentem (XLV, 7. 8) et in Hierosolymam quasi flumen extendatur, quasique redundans ceterarum gentium gloriæ fluvius (LXVI, 12). Quibus verbis admodum concinunt verba Hab. II, 14. replebitur terra tanta cognitione gloriæ Iahvæ, quanta aqua tegit mare: quod idem pronuntiat Ies. XI, 9 prospiciens in auream Messiæ ætatem, cuius "laterum cinctus erit iustitia et vexillum gloriosa requies;" cfr. ps. XCVII, 6 ubi eodem fere modo de iustitia gloriaque canitur. Quæ ætas non minus claris amplificatur verbis c. LX et quidem ita, ut "pro administratione sit pax et pro magistratibus ("episcopis," LXX Interp.) iustitia." In his igitur duabus annuntiandis cognitio illa gloriæ et nobis in posterum prospicientibus emicabit atque splendebit, nimirum in utraque coniunctim lux evangelii constat. Quocirca nihil est hac formula clarius quasi quoddam punctum saliens, in quo vaticinia prophetica et enuntiationes apostolicæ inter se obviam veniant. Documento erit instar omnium Ies. LII, 7. ubi præcipue annuntiatio pacis prædicatur, sine dubio quia ad nomen Hierosolymæ, quater iteratum, adluditur; cfr Hagg. II, 10. Bar. V, 4 ubi εἰρήνη δικαιοσύνης nominanda dicitur, et Rom. X ubi, mentione iustitiæ fusius facta, verba illa iesaiana extolluntur. "Angeli autem pacis," quum concio iustitiæ reiecta fuerit, acerbe plorantes inducuntur, Ies. XXXIII, 7. cfr 5. 15 qua recepta, eo maiore lætitia adficiuntur. Utrumque ita fere colligitur Ies. XXVI, 10. 12. "ut impius, quamvis misericordia ei tribuatur, non tamen iustitiam discere dicatur, nobis vero Deus pacem conciliet." Qua in caussa non possumus, quin mirum quendam formulæ, de qua loquimur, usum Act. X, 35. 36. adnotemus. Nam quum Petrus, iustitia gentium quodammodo agnita, statim de pace per Christum nuntiata loquitur, quid hoc significatur, nisi quo sermo veræ iustitiæ, quem "misit Israelitis," apertis gentium animis nunc annuntiandus sit? Sic iustitiam et pacem prædicare æquali momento dicitur (ps. XL, 11. Ies. LVII, 19. al.) Quo in eodem genere comparationis sunt Ies. l. c. v. 1. 18. 21. et Eph. II, 17. quorum locorum verba instar signi, more militiæ petiti, mis-

sioni, quæ dicitur, evangelicæ profecto præbent. Hæc autem verba, quibus pax inter iudæos et gentes facta maximopere amplificatur, Paulus pronuntiat, ad bina templa respiciendo, quorum utroque labefactato ædes fundatur, in qua Deus animo et vere colendus sit (Ioh. IV, 24), ad hierosolymitanum, cuius velum in duas partes fissum est (cfr. v. 14), et ephesinum, quum totius ædificii compacti "crescentis in sacrum templum in Domino" mentionem faciat. Proinde si bina insignia quasi militaria (quia ecclesia militans est), ex quibus unum illud signum vel vexillum sumatur, habere vis, sunto crux tamquam iustitiæ, sanguine crucifixi paratæ, templum, tamquam pacis. Distinguuntur autem fere haud secus atque principium ecclesiæ materiale et formale, quo utroque amplificato igitur amplificatur non magis ecclesia ipsa, quam formula, qua nititur præclara. Ut enim ipsa, fundamento iustitiæ ex fide apprehensæ ædificata, ædes vel templum spiritus sancti est, ita amplius augetur et stabilitur, quo verius in templis, Deo triuno sacratis, verbum crucis, tamquam iustitiæ pariter ac pacis signum extollitur atque prædicatur, id quod vel maxime e Col. I, 20 conspicuum est. Deo autem triuno fas est dicere, quoniam apostolus addit: siquidem per eum aditum habemus utrique, per unum spiritum, ad patrem. Sic vero adire esse inire et gratiam, quæ iustitia fidei, et amicitiam, quæ pax iustitiæ sit, disertis verbis Paulus quum aliis locis, tum Rom. V, 2. significavit. Quæ quum ita sint, cuncta, quæ in hac re iam prolata sunt et ultra proferri possunt, ad iesaianam amplificandi rationem omnino revocanda esse (XXXII, 17. sq) ducimus: habitabitque in occulto loco, et manebit in Carmelo iustitia, et erit iustitiæ opus pax, et æquitatis effectum tranquillitas, et securitas æterna, manebitque populus meus in mansione pacata sedibusque tutis et stationibus quietis. Cuius inclyti loci polysyndeta totidem signa σύνδεσμον partium formulæ, in qua identidem prædicanda versamur, amplificandi pæne dixeris.

Quæ "sub specie æternitatis" se præbent observanda, tria præsertim comprehendunt, quorum unum ad genus quoddam generale, secundum ad speciale, tertium ad singulare referri licebit. Primum vero, quod in benedictione conspicuum erit, infra excipiemus, quamquam hic generaliter annotandum est. Secundum, quod posuimus, est, in quo intuemur futuræ vitæ speciem ex promissis divinis, de novitate coelorum, urbis, sabbatorum, factis. Quod ad novos coelos novamque terram adtinet, pro nostro proposito sufficit animadvertere, 2 P. III, 13. 14. in iis *iustitiam* habitare, quapropter qui eos exspectant, dare operam monentur, ut impolluti inculpatique *cum pace* reperiantur. Nihil autem tot tantisque amplificatur appellationibus, quam urbs nova Hierosolyma, Apoc.

XXI. sq., quæ, sive ad duodecim portas, sive ad duodecim fructus respexeris, summatim, etiam teste Iohanne Gerhardo, ad iustitiam et pacem redeunt. Conferas, velim, quæ non magis de nomine Hierosolymæ, quam de portis fructibusque, tamquam iustitiæ et pacis, supra disputavimus. Utriusque vero quum dux et quasi signifer sit agnus, non multis verbis opus erit ad probandum, templum, quod novæ urbis, quemadmodum urbs novorum coelorum novæque terræ est, vel maxime amplificari, quandoquidem ipsum Deus et agnus esse dicitur. Templi autem vel, si mavis, fani mentionem facere est de sabbato commemorare, quo vita æterna plurimum celebratur. Hac enim ratione *σαββατισμός*, vox perquam amplificans illa quidem, explicatur, Ebr. IV, 9 ut et Ies. LXVI, 23 ubi mentio sabbatorum cum promisso novi coeli terræque novæ prorsus coniuncta extat. (Cfr. quæ *Kliefoth* de *σαββατίσμω* exponit in Theol. Zeitschr. III, 27. sq.). Sabbati vero quum nativa significatio pacis sit, numquid et iustitiæ, quæritur. Ita vero est. Nam principalis dies sabbati idemque septimus, quem solis, non Saturni, fuisse alia disputatione probavimus (Om Sabbathen, Lund 1883), exsuscitatione Christi, qua veram iustitiam confirmatam promulgatamque scimus, restitutus est, quemadmodum pristinus paradisus, quem nunc perfectionis nominamus et (utor verbis Tertulliani) locum divinæ amoenitatis, recipiendis sanctorum spiritibus destinatum. Sancti autem sunt iusti, sicuti fere *σαββατισμός* est *κατάπαυσις* (Ebr. l. c. voci מנוחה respondens), et utrumque cogitandi concludendique rationem præsto invenire licet et Sap. IV, 7. his verbis: *δίκαιος ἐν ἀναπαύσει* (i. q. *ἐν εἰρήνῃ* Ies. LVII, 2) *ἔσται*, et 2 Thes. I, 6. 7. cfr. 2 Cor. VIII, 13. his: *δίκαιον... τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν*, quandoquidem ut summum, quod ex iustitia emanet, sit pax, ita *ἀνάπαυσις* et *ἄνεσις* ex pace. Quæ eadem ex iis, quæ de sanctis et iustis Ap. 1. tamquam de regibus atque sacerdotibus pronuntiantur, emergere, multis vindicare loci angustiis vetamur. Liceat modo monere de ps. CXXXII, 9. ubi vox מנוחה cum iustitiæ vestimentis sacerdotalibus eleganter coniuncta reperitur. Neque tacitus præterire possum par illud notionum *προφῆται καὶ δίκαιοι* Mt. XIII, 17, quocum Luc. X, 24. *προφῆται κ. βασιλεῖς* commutatur, tamquam formulam *δικαιοσύνη κ. εἰρήνη* plane exprimens, quoniam ut reges illam, ita prophetæ, veluti "pacis nuntii," hanc repræsentare videntur. Quod si colligas Rom. II, 7. 10 ubi *ἀφθαρσία* cum *εἰρήνῃ* commutatur, agnosces, æternam vitam et æternam pacem plane esse idem. Iam vero quum ad singularia descendamus vel potius, quia de vita æterna agitur, ascendamus, quamquam ea nonnihil modo præcepimus, singulos iustos tamquam in illam vitam transeuntes, utpote in illius victoriam

susceptos, atque ut membra sponsæ, quæ dicitur, Christi illam vitam in sempiternum viventes tutam, inspiciemus. Quum igitur iusti in vitam sempiternam, etsi ad id firmandum nullus exstaret disertus scripturæ locus, quod exstat Ies. l. c. "iusti pereunt, obeunt, in pacem transeunt" (cfr. Gesen ad h. l). Exemplum et verba Simeonis in hac ipsa caussa ante attulimus. Nimirum qui credunt et fide iusti facti sunt in iudicium non veniunt, quia transierunt a morte in vitam (Ioh. V, 24), quid? quod hic transitus iam in vita terrestri factus est, quia amant fratres et eo quidem pacifico more, quem expositione contrariorum amplificat Iohannes, ep. III, 15. Ut enim mortem omnino vicerunt, sic ad vitam pervenerunt beatissimam. Victoriæ autem beatorum amplificatio ita fit, ut nihil ea exstet distinctius, nihil ornatius, elegantius nihil. Breviter ut, quod ingens materia ad dicendum postulat, attingam, in corona iustitiæ et palma pacis consistit. Corona autem iustitiæ eadem est ac vitæ, diverso respectu nominata, illa ad iustum iudicem (2 Tim. IV, 8), hæc ad mortem victam, et quidem, utraque notione in tertiam quasi comprehensa, gloriæ. Alios ut omittam varios huius imaginis usus, in quo sacri scriptores versantur, unum et item alterum lubet proferre, quem alii interpretes prætermiserunt. Unum est, quum nulla vitæ christianæ descriptio sit usitatior, quam instar cursus ad coronam assequendam peragendi, quærere, quid Rom. IX, 16 inter stadium volentis et currentis intercedat, quandoquidem neutri nihil, Deo gratiam seu iustitiam facienti omnia debeantur. Idem, respondere licet, quod inter verba רצה et רוץ interest, cfr. Ies. XLII, 1. sq. (ubi certe tempus futuri forma huius verbi indutum est; et quod ad rem pertinet, a Gesenio Comment. cum veritate et pace Esth. IX, 30. æquiparatur). Alterum est exemplum Stephani. Pro certo enim habeo, eum, quum, coelos apertos videns, diceret se Iesum Deo ad dextram adstantem conspicari (Act. VII, 55), intellectum voluisse, eum adstare in manu sua coronam habentem ministro offerendam, sive iustitiæ, sive gloriæ, sive vitæ senseris, i. e. sive ad iusti adventum (v. 52), sive ad gloriam Dei (v. 55), sive denique ad mortem martyris respicias. Primum, iustitiæ igitur, notionem equidem exceperim, quia putare licet, Paulum, qui huius memor leti, ad verba Stephani sæpius se adplicavit, etiam eorum meminisse de corona iustitiæ sibi omnibusque, qui Christi adventum amaverint, reservata loquendo. Neque omittendum est, septem præclara Apoc. II. et III. promissa eodem spectare. Constat enim quod *ὁ νικῶν*, verbum cunctis illis commune, is est, qui iustus declaratur, et liquebit, singula ad pacem æternam pertinere, in quibus nominatim II, 11, ratione ad ea, quæ de iure asyli et immunitatis Oedmannus, Str. Förs. III, b. 30.

exponit, habita adtendamus. Palmam vero non magis fertilitatis et victoriæ, quam pacis signum esse, in concesso facile erit, si ad ea, quæ de introitu Christi in Hierosolymam annotavimus (cfr. omnino Zach. IX, 9. 10), ad usum tumulis christianorum humatorum eam insculpandi (vide *Deyling*. Obss. I, 134), ad ipsum locum "palmarium" Apoc. VII, 9. "stolis amicti candidis, palmas gestantes in manibus," ad alia rite animadvertamus. Quod si quis, facile concedens stolas illas esse iustitiæ, dicat, palmas non esse nisi signa victoriæ, quid est, quæsumus, victoria, nisi pax ex pugnis comparata? Cfr. ps. suec. CCCCLXXXVII. Addas, quod iidem ex θλίψει μεγάλη, cui πλῆθος εἰρήνης ps. XXXVII, 11. (LXX int.) vel fere γαλήνη μεγάλη Mt. VIII, 26. plane contrarium est, venisse dicuntur. Quo quæ canuntur ps. XCII. referenda ducimus, quoniam ad ea, quæ de parietibus templi Salomonis, "habitaculi pacis," picturis palmarum ornatis, cognita sunt, revocantur. Quare quum dicatur, "iustorum unumquemque tamquam plantatorum in domo Iahvæh, ut palmam florere," id ad formulam, qua ampliatur iustitia et pax, non nihil firmandam conferre nulli dubitamus statuere. "Reducit palma coelestes" (Hor.). Huc fere pertinebit mentionem facere de infido dispensatore (Luc. XVI), quia, quum iniuste agendo pacem et amicitiam alienam conciliare studeret, Christus suos hortatus est, ut fide et iuste agendo amicos sibi pararent, a quibus in æterna pacis domicilia admitterentur.

Reliquum est, ut ea, quæ ad notionem sponsæ pertinent, intueamur. Quæ appellatio, quum ecclesiæ sit, et militantis, et triumphantis, primum omnium caveatur necesse est, ne aliter ad singulos, atque ad membra corporis vel organismi eiusdem, deferatur. Ita enim fere distinguitur a singulis universitas ecclesiæ, ut v. gr. δικαιοσύνη a δικαιώμασι, iustitia a "iustificationibus" (Vulg.), quibus induta dicitur, Apoc. XIX, 8. atque ut sancta urbs a sanctis, ibm. Sancti igitur sunt, qui iusti facti sunt ex fide, unde ecclesiam unam sanctam efficiunt, et sanctorum iustificationes, ipsius iustitiæ quasi amplificatio, eo amplificantur, quod byssinum purum splendidumque vocantur. Eo autem ipso, quod ecclesia, quæ vocatur, triumphans, est coniux agni, non magis iustitiæ, quam pacis, notio exprimitur. Utramque item, nec minime posteriorem, notioni γάμου subesse liquet (cfr Shakspear, king Iohn, III. 1. and on the mariadge bed of smiling peace, milda "fridens brudsäng," Hagb), quum præsertim accedat δεῖπνον (מִשְׁתֶּה), quo duo indicantur et innuuntur argumentorum momenta, unum quasi positivum, quod apud Orientales, qui panem et salem una edunt, eos foedus amicitiæ inire, consuetudo est, cfr. Mc. IX, 50. neque multum differt

foedus salitum, Num. XVIII, 19 a foedere pacifico, Ies. LIV, 10. (ubi commemoratio "Noachi" antecedit), et negativum, quia extremum pacis ablatæ (Apoc. VI. 4.) discrimen sæpius describitur voce sponsi sponsæque sublata, Ier. VII, 34. cet. Ne autem rem amplificationis quadam negatione absolvere videamur, ad fastigium caussæ theologicæ animum vertimus, dico sacram coenam, quippe quæ, ut in terris, ita in coelis vel maximum formulæ, quem iustitiæ et pacis dicimus, sit documentum. Etenim utriusque tamquam testamentum ratum et obsignatum est: iustitiæ, quippe remissionis peccatorum in sanguine ob ea effuso, pacis, non tantum quia ubi peccatum fuerit sublatum, ibi continuo pax intrat, sed et quoniam eorum, quæ Christus de pace a se testamento relicta dixit (Ioh. XIV, 27), sacra coena vididissima recordatio et memoria est. Namque hæc ut omnia, quæcunque, præsertim nocte illa, in qua sacra coena instituta est, dixit, eo dicta sunt, ut pacem, inquit, habeatis in me. Sacra autem coena recordatio Christi, i. e. iustitiæ et pacis ab eo partæ et paratæ, non modo *est* sed eam etiam vere *efficit*.

Omnibus ratione animoque lustratis, quæ ad formulam, quam proposuimus illustrandam, pertinere videbantur, coronidis loco, ut aiunt, aliam excipere licebit, in qua tamquam sententia salutandi illa quidem mollita et quasi rotunda inest. Dico de gratia et pace. Iustitiam enim, præsertim luce novi foederis perspectam, omnino esse gratiam, multis iam argumentis intelleximus. Inter alia non tantum suppeditatio utriusque, sed etiam abundantia (nam "superabundantiam" cum Vulgato dicere non ausim) æquali iure et ratione prædicatur. Quid? quod formula illa salutandi apostolica ad *δικαιοσύνην* revocatur et ex illa tamquam fonte emergit redundatque, clarius primordium 2 Petr. I. ostendit. Pristina et simplex formula "pax vobiscum" extensa, ut indoles novi foederis tulit, est atque duplicata. Quod tamen haud impedit, quominus non magis ad alia dicta testium recitata, quam ad verba benignitatis vel felicitatis, quæ dicitur, aaroniticæ revocetur, in qua præformata reperitur, quemadmodum ipsa ad trinitatem, ut aiunt, referri solita sunt. Trinis autem rationibus hoc fere probare licebit. Prima est, qua Apoc. I, 4. gratia et pax exoptatur fiat ab eo, qui est, et qui fuit, et qui venturus est, quoniam ita explicatur nomen Iahvæh, ter in illa benignitatis formula repetitum. Auctoritatis secundæ sunt loci, in quibus formulæ illi enuntiatæ continuo accedit mentio benignitatis et quidem ita, ut ad trinitatem spectetur. Sic Eph. I, 2. 3. ubi quoque animadverti fere potest, vocem *εὐλογ.* trifariam adhibitam subsequente *ἐξελέξατο* indicari, ut nobis videtur, quandam quasi vicinitatem verborum ברך et בחר. Sic item 1 Pet. I, 3.

ubi ratio trinitatis præcedit, et quidem 2 Cor. I, 3. quorum in utroque loco animadvertere licet, ἔλεος et οἰκτιρμοί vocibus χάρις atque רחם ita respondere, ut notio paternitatis regenerationisque oriatur, quia רחם proprie uterum significat. Ceterum in usu fuisse apud Hebræos rem ita spectare, ex Sir. XXXIX, 27. etiam apparet, ubi εὐλογία iisdem fere verbis, quibus formula iustitia et pax Ies. XLVIII, 18. amplificata occurrit. Tertiam denique probandi rationem sumimus ex iis, præsertim paulinis locis, quibus formulam χάρις κ. εἰρηνη insequitur verbum εὐχαριστῶ, gratiæ et paci succedit gratiarum actio, quippe quæ ex gratia divina omnino repetatur et redundet. Qui loci tam multi sunt, ne rem quispiam dixerit fortuitam. Vide, sis, Rom. I, 8. 1 C. I, 4. Ph. I, 3. Col. I, 3. 1 et 2. Th. I, 3. 1. Tim. I, 3. Philem. 4. Et quidem nonnumquam sub finem epistolæ revertitur apostolus ad initium, ita ut aut tota formula aut pars alterutra excipiatur: Rom. XV, 33. XVI, 20. 24. 1 Cor. XVI, 20. 23. 2 Cor. XIII. 11—13. et sic in ceteris licet non omnibus. De reliquo adtendisse iuvet, in epistola ad Philippenses, qua nulla fere alia præstantius iustitiam fidei exposuit, ad similitudinem salutationis, quam diximus, votum accedere IV, 7 divina pax, omnem mentem exsuperans, vestros animos et cogitationes in Christo Iesu custodiat. Quocirca concludimus, quemadmodum "iustitia tuetur insontes" (Prov. XIII, 6) sive pacatos (cfr. Gesen. lex. ad vocem תם), ita fieri, ut pax custodiat iustos, utrumque vero eo esse summum bonum, quo votum ps. XXV, 21. innocentia et ius ("Schlecht und Recht," Luther.) conservent me, aliaque hisce consimilia, veluti præsertim gratia et veritas, non magis cum voto, quod prædicavimus, apostolico. quam cum omnibus, quæcumque ex formula iustitiæ pacisque redundaverint vel ad ipsam fuerint revocata, consentiant atque conspirent. Mirum in modum cum illo voto consonant verba Lutheri "ut Ei servirem in perpetua iustitia, innocentia, beatitudine" vel salute; concordant verba litanica "miserere nostrum, da nobis pacem et benedictionem"; conveniunt verba salutationis angelicæ χαίρε (salve!), κεχαριτωμένη cet. quid? quod concurrunt verba Rom. XIV. δικαιοσύνη, εἰρηνη, χαρά, ita ut principiis prorsus consentiant exitus. Quod igitur perpetua disputatione duabus notionibus, iisdemque ad postremum forma salutationis indutis, explanare studuimus, id una vox concludit: "benedictio," una: gaudium, una: salus.

Summarium commentationis.

Corrigenda:

Pag. 3. lin. 3. inf. . . . . . . lege: כרח

„ 8. „ 6. . . . pro יר . . „ ירש

„ 16. „ 5. . . . . „ תורה

„ 24. „ 8. inf. . . . . . . „ זנה

FÖRELÄSNINGAR

OCH

ÖFNINGAR

VID

KONGL. UNIVERSITETET I LUND

HÖST-TERMINEN

1883.

Canceller:

Friherre LOUIS DE GEER,

J. U. D., f. d. Justitie-Statsminister, En af de 18 i Sv. Akademien, L. K. V. A.,
R. och C. K. M. O. samt Ordens v. Canceller, Stk. S:t O. O.

Pro-Canceller:

WILHELM FLENSBURG,

Th. o. Ph. D., Biskop i Lunds Stift,
C. m. st. k. N. O.

RECTOR:

GUSTAF LJUNGGREN,

Ph. D., Professor i Æsthetik, Literatur- och Konsthistoria, En af de 18 i Sv. Akad., L. K. V. A., C. N. O. 1:a Kl., C. D. D. O. 1:a Gr.

Professor Emeritus.

SVEN NILSSON, *M. o. Ph. Jub. D., Prost och Kyrkoherde, f. d. Professor i Zoologi, L. K. V. A., C. st. k. N. O., L. W. O., Storkors af N. S:t O. O. och af D. D. O., R. F. H. L.*

Pensionerade Professorer.

ADAM WILHELM EKELUND, *Ph. Jub. D., f. d. Professor i Physik, L. K. V. A., R. N. O.*

CARL JOHAN SCHLYTER, *J. U. o. Ph. Jub. D., f. d. Professor i Laghistoria, L. K. V. A., C. st. k. N. O., C. D. D. O. 1:a Gr., K. Würt. Fredr. O. 1:a Kl., K. Meckl. O. Wend. Kr., K. Sachs. Alb. O. 2:a Kl.*

EMANUEL MATHIAS OLDE, *Ph. D., f. d. Norbergsk Professor i Nyeuropeisk Linguistik och Modern Literatur, R. N. O., R. N. S:t O. O., R.* S. *E. O., Ärekors af H. H. O.*

JACOB AGARDH, *M. o. Ph. D., f. d. Professor i Botanik, L. K. V. A. C. N. O. 1:a Kl.*

CARL FREDRIK NAUMANN, *M. o. Ph. D., f. d. Professor i Anatomi, C. W. O. 1:a kl., R. N. O.*

Pensionerad Adjunct.

MATHIAS NATHANAEL CEDERSCHIÖLD, *Ph. D., f. d. Adjunct i Grekiska Språket.*

Theologiska Faculteten.

Professorer.

CARL OLBERS, *Th. o. Ph. D., Professor i Kyrkohistoria och Symbolik, Förste Theologiæ Professor och Domprost, L. N. O.,* föreläser offentligen å lärq-

salen N:o 2 kl. 11 f. m. Den apostoliska kyrkans historia, samt leder öfningarne på seminariet.

CARL WILHELM SKARSTEDT, *Th. o. Ph. D., Professor i Exegetisk Theologi, Kyrkoherde i St. Uppåkra och Flackarp, f. d. Contractsprost, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 9 f. m. Månd. och Tisd Romarebrefvet, Thorsd. och Fred. Svårare ställen i nya testamentet och leder författandet af veckopredikningarne.

CLAS WARHOLM, *Th. o. Ph. D., Professor i Dogmatik och Moraltheologi Kyrkoherde i Kärrstorp och Glostorp, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 10 f. m. Soterologi.

AXEL GOTTFRID LEONARD BILLING, *Th. o. Ph. D., Professor i Praktisk Theologi, Kyrkoherde i Hellestad Dalby och Bonderup, Decanus*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 12 midd. Månd. Perikoperna, Tisd. Katechetik, Thorsd. och Fred. Homiletik samt leder alla läsdagar de homiletiska katechetiska och kyrkolags-öfningarne å lärosalen N:o 2 kl. 4—6 e. m.

Extraordinarie Professorer.

MARTIN GABRIEL ROSENIUS, *Th. o. Ph. D., e. o. Professor i Exegetisk Theologi, Kyrkoherde i Stångby och Wallkärra*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 8 f. m. Månd. o. Tisd. De mindre profeterna, begynnande med Hosea Thorsd. o. Fred. G. T:s Klagosånger, begynnande med Kohälät.

PER GUSTAF EKLUND, *Ph. D., Th. C., e. o. Professor i Moraltheologi och Symbolik, Kyrkoherde i Husie och W. Skreflinge*, föreläser å lärosalen N:o 2 kl. 1 e. m. Tisd. och Onsd. Moralfilosofiens system, Fred. och Lörd. Concordieformeln, samt leder de liturgiska öfningarne.

Docenter.

OTTO NATHANAËL THEOPHILUS AHNFELT, *Th. C., V. D. M., Docent i Systematisk Theologi*, föreläser enskildt å lärosalen N:r 2 kl. 1 e. m. Månd. och Thorsd. och kl. 12 midd. Onsd. och Lörd. Dogmatikens elementer, och biträder vid de katechetiska öfningarne.

OSCAR AXEL WILHELM KLEBERG, *Ph. D., Th. C., V. D. M., vice pastor vid Domkyrkan, Docent i Praktisk Theologi*, meddelar enskild undervisning och leder de homiletisk-liturgiska öfningarne.

Juridiska Faculteten.

Professorer.

GUSTAF BROOMÉ, *J. U. o. Ph. D., Professor i Stats- och Process-rätt, R. N. O., R. D. D. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 10 f. m. Svensk Statsrätt.

Grefve GUSTAF KNUT HAMILTON, *J. U. D., Professor i Administrativrätt och Nationalekonomi, R. N. O., R. N. S:t O. O., Decanus*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 9 f. m. Finansrätt.

PHILIBERT HUMBLA, *J. U. D., Professor i Civilrätt, R. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 11 f. m. Sveriges gällande Sakrätt

PER ASSARSSON, *J. U. o. Ph. D., Professor i Kriminalrätt och Juridisk Encyklopedi*, föreläser å lärosalen N:o 3 kl. 12 midd. Strafflagens speciella del.

Extraordinarie Professor.

ALFRED OSSIAN WINROTH, *J. U. C., e. o. Professor i Romersk Rätt och Rättshistoria*, föredrager offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 1 e. m. Sveriges inre rättshistoria.

Docent.

JOHN ADOLF ASK, *J. U. C., Docent i Svensk Civilrätt*, meddelar enskild undervisning i Svensk Civilrätt.

Medicinska Faculteten.

Professorer.

CARL JACOB ASK, *M. o. Ph. D., Chir. M., Professor i Chirurgi och Obstetrik, Föreståndare för Chirurgiska och Obstetriska Kliniken, K. W. O. 1:a kl., R. N. O.*, meddelar offentligen på lazarettet Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 10 f. m.—12 m. klinisk undervisning i Chirurgi och Obstetrik.

MAXIMILIAN VICTOR ODENIUS, *M. o. Ph. D., Professor i Theoretisk och Rättsmedicin, L. K. V. A.*, föredrager å pathologiska instit., under terminens första hälft Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 12 m. Allmän pathologi, med tillhörande mikroskopiska öfningar, under senare hälften Tisd. och Fred. kl. 12 midd.—kl. 2 e. m. Speciel pathologisk anatomi, samt leder de rättsmedicinska obduktionerna.

JOHAN LANG, *M. o. Ph. D., Professor i Medicinsk och Physiologisk Kemi, L. K. V. A., R. W. O.*, föreläser å med.kemiska lärosalen kl. 2 e. m.

Månd. Tisd. och Thorsd. Pharmaceutisk kemi samt Fred. Allmän Pharmakodynamik och leder öfningarne å det med.kemiska laboratoriet.

HJALMAR OSSIAN LINDGREN, *M. D.*, *Professor i Anatomi*, föredrager å anatomiska anstalten kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Deskriptiv Anatomi, Thorsd. och Fred. Histologi i förening med praktiska öfningar.

GUSTAF SVEN TRÄGÅRDH, *M. D.*, *Professor i Praktisk Medicin*, Föreståndare för Medicinska kliniken, *R. W. O.*, håller å Lazarettet Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 8—10 f. m. samt Onsd. och Lörd. kl. 8—9 f. m. kliniska föreläsningar öfver de Invärtes sjukdomarne och leder öfningarne på den Med. afdelningen.

Extraordinarie Professor.

SEVED RIBBING, *M. D.*, *e. o. Professor i Pediatrik*, *Decanus*, håller å gamla Barnbördshuset Onsd. och Lörd. kl. 12 midd.—2 e. m. Pediatrisk poliklinik och föreläsningar i ämnet, samt undervisar Tisd. kl. 1/2 7—8 e. m. i Laryngoskopi.

Extraord. professionerna i anatomi och histologi samt i pathologisk anatomi äro ej tillsatta.

Adjunct.

MICHAËL KOLMODIN LÖWEGREN, *M. D.*, *Adjunct i Chirurgi och Obstetrik*, håller kliniska föreläsningar öfver Ögonsjukdomar å lazarettet Onsd. och Lörd. kl. 10—12 f. m., och anställer på särskildt derför afsedda timmar Ophthalmoskopiska öfningar och genomgår en kurs i Refractionsanomalierna.

SVANTE ÖDMAN, *M. L.*, *Öfverläkare vid Lunds Hospital*, leder den psychiatriska undervisningen vid nämnde Hospital.

Docent.

AXEL OTTO LINDFORS, *M. D.*, *Docent i Gynekologi och Obstetrik* föreläser enskildt öfver Förlossningens mekanism och fysiologiska förlopp.

HANS BENDZ, *M. L.*, *t. f. laborator i Pathologi*, leder å lazarettet Månd. och Thorsd. kl. 1/2 1 e. m. förekommande pathologiska obduktioner med demonstration kl. 1 e. m. samt å hospitalet vid förekommande fall kl. 1 e. m.

ADOLF NORDENSTEDT, *M. L.*, *t. f. Prosektor*, leder de dagliga dissektionsöfningarne å Anatomisalen.

Philosophiska Facultetens Humanistiska Section.

Professorer.

AXEL NYBLÆUS, *J. U. och Ph. D., Professor i Praktisk Philosophi, L. K. V. A., K. N. O. 1:a kl.*, tjenstledig.

GUSTAF LJUNGGREN, *Ph. D., Professor i Æsthetik, Literatur- och Konsthistoria, En af de 18 i Sv. Akademien, L. K. V. A., C. N. O. 1:a Kl., C. D. D. O. 1:a Gr., Univ:s n. v. Rector, Decanus*, föreläser Månd. och Thorsd. å lärosalen N:o 4 kl. 12 midd. Den lyriska och dramatiska poesien.

ALBERT THEODOR LYSANDER, *Ph. D., Professor i Romersk Vältalighet och Poesi, R. N. O.*, tolkar offentligen å lärosalen N:o 8 kl. 12 midd. Valda Sånger af Catullus.

THEODOR WISÉN, *Ph. D., Professor i Nordiska Språk, En af de aderton i Sv. Akademien, R. N. O., Univ:s n. v. Pro-Rector*, föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 9 f. m. Månd. och Tisd. Valda sånger i Sämunds Edda, Thorsd. och Fred. Östgötalagen.

JOHAN JACOB BORELIUS, *Ph. D., Professor i Theoretisk Philosophi, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 9 kl. 9 f. m. Månd., Tisd. och Thorsd. Gamla filosofiens historia, Fred. Logik. Håller ensk. öfn. Onsd. kl. 6 e.m.

CLAS THEODOR ODHNER, *Ph. D., Professor i Historia, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 1 kl. 11 f. m. Englands historia under medeltiden med särskildt afseende på samhällsskicket.

CHRISTIAN CAVALLIN, *Ph. D., Professor i Grekiska Språket och Literaturen, L. K. V. A.*, håller å lärosalen N:o 10 kl. 11 f. m. Månd. och Tisd. syntaktiska föreläsningar till Platos Försvarstal, föreläser Thorsd. och Fred. Homeri Ilias (XVI) och vill leda å phil. semin. Lörd. kl. 5—7 e. m. öfningar i tolkningen af Thucydides.

VOLTER EDVARD LIDFORSS, *Ph. D., Professor i Nyeuropeisk Linguistik och Modern Literatur, C. Sp. O. Isab. Cat., R. Sp. K. C. III:s O.*, tolkar å lärosalen N:o 8 kl. 11 f. m. Månd. och Tisd. Ariostos Orlando Furioso, Thorsd. o. Fred. Gothiska efter Braunes lärobok.

ESAIAS TEGNÉR, *Ph. D., Professor i Orientalspråk, En af de 18 i Svenska Akademien*, föreläser å lärosalen N:o 5 kl. 1 e. m. Månd. och Tisd. Arabiska (Tusen och en natt) samt Thorsd. och Fred. Österländska lånord i Svenskan.

Extraordinarie Professorer.

MARTIN WEIBULL, *Ph. D., e. o. Professor i Historia och Statskunskap,* föreläser å lärosalen N:o 1 kl. 1 e. m. Geografi och Statskunskap samt derefter Europas historia under 30:åriga kriget.

ARON MARTIN ALEXANDERSON, *Ph. D., e. o. Professor i Klassiska Språk,* föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Horatii Epistlar, 2:dra boken, Thorsd. och Fred. Sophoclis Electra.

Adjuncter.

MAGNUS FREDRIK BRAG, *Ph. D., Adjunct i Österländska språk,* föreläser å lärosalen N:o 5 kl. 10 f. m. Onsd. och Lörd. Genesis.

PER JOHAN HERMAN LEANDER, *Ph. D., Adjunct i Philosophi,* förordnad att förestå professionen i praktisk philosophi, föreläser å läros. N:o 9 kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Den praktiska philosophiens historia, Thorsd. och Fred. Philosophisk statslära sedan Ethik.

KNUT FREDRIK SÖDERVALL, *Ph. D., Adjunct i Nordiska språk,* föreläser å lärosalen N:o 10 kl. 11 f. m. Onsd. och Lörd. Svenska literaturens historia under medeltiden.

Docenter.

HANS HENRIC HALLBÄCK, *Ph. D., Docent i Æsthetik och Literaturhistoria, Bibliotheks-Amanuens,* meddelar enskild undervisning.

ANDERS MAGNUS MALMSTRÖM, *Ph. D., Th. C., Docent i Semitiska språk, Lector,* meddelar enskild undervisning i Hebräisk grammatika och explitikationsöfningar.

GUSTAF CEDERSCHIÖLD, *Ph. D., Docent i Nordiska Språk,* åtnjuter tjenstledighet.

CARL MAGNUS ZANDER, *Ph. D., Docent i Latinska språket, Lector,* meddelar Onsd. kl. 3 e. m. å lärosalen N:o 8 enskild undervisning i Latinsk Stilskrifning.

FREDRIK WULFF, *Ph. D., Docent i Franska språket och literaturen, f. d. Lector,* leder å phil. seminariet, Thorsd. kl. 5—7, öfningar i romansk accent- och ljudlära. Meddelar å lärosalen N:o 10 Onsd. kl. 12 enskild undervisning i Allmän ljudlära och fransk stilskrifning.

KARL REINHOLD GEIJER, *Ph. D., Docent i Praktisk Philosophi,* föreläser enskildt å lärosalen N:o 9 kl. 1 e. m. Philosophisk Propedeutik och Philosophisk Statslära.

SAMUEL JOHAN CAVALLIN, *Ph. D., Docent i Grekiska Språket,* leder å Phil. Sem. Tisd. kl. 6 e. m. kritiskt-exegetiska öfningar vid tolkningen af Taciti Annaler samt meddelar enskild undervisning å lärosalen N:o 8 kl. 9 f. m. Onsd. o. Lörd. i Latinsk och Grekisk stilskrifning.

SVEN WÄGNER, *Ph. D., Docent i Theoretisk Philosophi,* meddelar enskild undervisning å lärosalen N:o 10 kl. 5 e. m. Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. i den Theoretiska philosophiens historia.

EMIL PETERSON, *Ph. D., Docent i Tyska språket och literaturen,* föreläser offentligt å läros. N:o 9 Månd., Thorsd. kl. 5 e. m., öfver Fornbulgariska (kyrkoslaviska, Leskiens handbok) samt meddelar enskild undervisning i Öfvergångsperioden mellan medel-högtyskan och ny-högtyskan.

AXEL KOCK, *Ph. D., Docent i Nordiska språk,* meddelar enskild undervisning.

SVEN SÖDERBERG, *Ph. D., Docent i Nordisk språk- och fornforskning,* leder i Phil. Sem. Månd. kl. 5 e. m. tolkningen af Atlamål i den äldre Eddan samt meddelar enskild undervisning i Fornsvenska.

AXEL FRIEDLANDER, *Ph. D., Docent i Æsthetik,* meddelar enskild undervisning.

CARL JUSTUS FREDRIK AF PETERSENS, *Ph. D., E. o. Amanuens vid Bibl., Docent i Nordiska Språk,* genomgår enskildt en inledande kurs i Fornisländska.

HJALMAR EDGREN, *Ph. D., Docent i Sanskrit,* genomgår offentligt å lärosalen N:o 10 Onsd. och Lörd. kl. 4 e. m. en elementarkurs i Sanskrit samt meddelar enskild undervisning i språkets läsning.

PONTUS ERLAND FAHLBECK, *Ph. D., Docent i Allmän Historia,* genomgår enskildt i lärosalen N:o 1 Månd., Tisd., Onsd., Thorsd. och Fred. kl. 5 e. m. en kurs i Allmän Historia.

SVEN LINDE, *Ph. D., Docent i Grekiska språket,* meddelar enskild undervisning i grekisk och latinsk stilskrifning.

JOHAN CARL WILHELM THYRÉN, *Ph. D., Docent i Theoretisk Philosophi,* föreläser enskildt Månd., Onsd., Thorsd. och Lörd. å lärosalen N:o 9 kl. 4 e. m. En kurs i Theoretisk Philosophi samt Tisd., Onsd., Fred. och Lörd. kl. 3 e. m. Kant, Kritik d. reinen Vernunft.

Philosophiska Facultetens Mathematiskt Naturvetenskapliga Section.

Professorer.

CHRISTIAN WILHELM BLOMSTRAND, *Ph. D., Professor i Kemi och Mineralogi, L. K. V. A., R. N. O., R. D. D. O.*, föreläser å kem. läros. kl. 9 f. m. Månd. och Tisd. Oorganisk, synthetisk och analytisk kemi, Thorsd. och Fred. Organisk kemi.

AXEL MÖLLER, *Ph. D., Professor i Astronomi, L. K. V. A., R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 7 kl. 5 e. m. Praktisk Astronomi.

CARL FABIAN EMANUEL BJÖRLING, *Ph. D., Professor i Mathematik, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 7 kl. 1 e. m. Inledning till nyare Geometrien.

KARL ALBERT HOLMGREN, *Ph. D., Professor i Physik*, föreläser å Phys. läros. kl. 8 f. m. Gravitationen, samt leder de Physiska laborationerna.

FREDRIK WILHELM CHRISTIAN ARESCHOUG, *Ph. D., Professor i Botanik, L. K. V. A.*, föreläser å bot. läros. kl. 1 e. m. öfver Växtrikets naturliga familjer och leder Månd. och Thorsd. kl. 9 f. m.—1 e. m. de Fytotomiska öfningarna å bot. museet.

AUGUST WILHELM QVENNERSTEDT, *Ph. D., Professor i Zoologi*, föreläser å zool. läros. kl. 12 m. Månd. och Tisd. Parasitmaskarne, Thorsd. och Fred. Allmän Zoologi.

Extraordinarie Professorer.

OTTO MARTIN TORELL, *Ph. D., M. C., e. o. Professor i Zoologi och Geologi, Chef för Sveriges Geologiska undersökning, L. K. V. A., K. N. O. 1:a kl., Off. fr. H. L., Off. fr. Instr. publ.*, vistas i Stockholm.

ALBERT VICTOR BÄCKLUND, *Ph. D., e. o. Professor i Mekanik och Mathematisk Physik, Decanus*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 7 kl. 12 midd. Hydrodynamik.

BERNHARD LUNDGREN, *Ph. D., e. o. Professor i Geologi*, föreläser å Zool. lärosalen kl. 8 f. m. Historisk Geologi.

Adjuncter.

VICTOR von ZEIPEL, *Ph. D., Adjunct i Mathematik*, föreläser Onsd. o. Lörd å läros. N:o 7 kl. 9 f. m. Integralkalkyl.

NILS CHRISTOPHER DUNÉR, *Ph. D., Adjunct i Astronomi och Observator*, L. K. V. A., begagnar sig under detta läsår af den honom medgifna frihet från föreläsningar.

CARL GUSTAF THOMSON, *Ph. D., Adjunct i Entomologi*, föreläser å entom. museet kl. 12 midd. Onsd. Coleoptera, Lörd. Lepidoptera.

Docenter.

JOHAN PETER CLAESSON, *Ph. D., Docent i Organisk Kemi*, t. f. Laborator, föreläser enskildt å kem. lärosalen kl. 12 m. alla söckendagar allmän Kemi.

JULIUS MÖLLER, *Ph. D., Docent i Mathematik*, leder å math. semin. öfningarne hvarannan Onsdag kl. 5 e. m.

JOHANNES ROBERT RYDBERG, *Ph. D., Docent i Physik*, håller å zool. lärosalen Månd., Onsd., Thorsd. och Lörd. kl. 4—1/26 e. m. enskilda föreläsningar i Physik samt anställer Månd. och Thorsd. kl. 12 m. Physikaliska räkneöfningar.

BENGT JÖNSSON, *Ph. D., Docent i Botanik*, stadd på utrikes resa.

FOLKE AUGUST ENGSTRÖM, *Ph. D., Docent i Astronomi*, meddelar enskild undervisning.

JOHAN MARTIN LOVÉN, *Ph. D., Docent i Kemi*, meddelar enskild undervisning.

CHRISTIAN CARL FREDRIK EICHSTÄDT, *Ph. D., Docent i Geologi*, föreläser enskildt Physikalisk och kemisk Kristallografi.

SVEN LEONARD TÖRNQUIST, *Ph. D., Lector, Docent i Geologi*, meddelar enskild undervisning.

KRISTIAN OSKAR MATS WEIBULL, *Ph. D., Docent i Mineralkemi*, meddelar enskild undervisning.

Exercitie-Mästare.

WILHELM THEODOR GNOSSPELIUS, *Capellmästare, R. W. O.*, leder Musikaliska öfningar på capellsalen Onsd. o. Lörd. kl. 3—5 e. m.

CARL ANDERS HENRIK NORLANDER, *t. f. Fäktmästare och Gymnastiklärare, Kapten, R. Belg. Leop. O., Off. Fr. Instr. publ.*, leder Gymnastik- och fäktöfningar på Universitetets gymnastiksal söknedagar kl. 8—9 f. m. samt 6—7 e. m.

Kl. 12 m.—1 e. m. är gymnastiksalen upplåten för fria öfningar i gymnastik och fäktning, då gymnastikläraren eller någon hans ställföreträdare är närvarande.

AXEL HJALMAR LINDQVIST, *Ritmästare*, undervisar i Ritkonst å ritsalen Onsd. och Fred. kl. 9 f. m.

Universitetets Bibliothek hålles öppet till utlåning alla söknedagar kl. 12—1 e. m. samt till begagnande på stället dels Onsd. o. Lörd. kl. 10—1, dels öfriga söknedagar kl. 11—1.

Universitetets Cancelli och *Räntekammaren* hållas öppna Tisd., Onsd., Fred. och Lörd. kl. 11 f. m.—12 midd.

Universitetets öfriga Institutioner hållas tillgängliga efter anhållan hos Institutionsföreståndarne.

FÖRELÄSNINGAR

OCH

ÖFNINGAR

VID

KONGL. UNIVERSITETET I LUND

VÅR-TERMINEN

1884.

Juridik. Statsvetenskap.

Ask, J., Formaliteter vid kontrakt enligt romersk och svensk förmögenhetsrätt. 61 s. *XX: I. 1883—84.*

Broomé, G., Några anmärkningar om den svenske domarens inamovibilitet. (Inbjudningsskrift.) 19 s. *(VI: I.) 1869.*

Hamilton, G. K., Öfversigt af statsinkomsternas olika slag. 27 s. (Inbjudningsskrift.) *XI: II. 1874.*

Hjelmérus, J., Bidrag till svenska jordeganderättens historia. 94 s. *XX: II. 1883—84.*

Humbla, Ph., Om vilkoren för eganderättens öfvergång vid köp af fast gods. Med afseende företrädesvis på svensk civilrätt. 65 s. *(II: I.) 1865.*

Schlyter, C. J., Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen. 5 s. *XVII: II. 1880—81.*

Sjöberg, A., Om den svenska fiskerilagstiftningen. 82 s. *(II: I.) 1865.*

Sydow, E. F. N. von, Om hyresaftal rörande fast egendom, enligt romersk och svensk rätt. 143 + 1 s. *XIX: II. 1882—83.*

Medicin.

Ask, C. J., Om bronchotomi. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *(III: II.) 1866.*

Löwegren, M. K., Om myopi. 86 + 1 s. *(III: II.) 1866.*

Naumann, C. F., Om missfoster. 18 s. *(I: I.) 1864.*

Odenius, M. V., Om vestibularsäckarnes form och läge i menniskans öra. 15 s. *(III: IV.) 1866.*

Filosofi.

Geijer, R., Hegelianism och positivism. Studier med anledning af prof. M. J. Monrads "Tankeretninger i den nyere Tid" och "Udsigt over den høiere Logik" m. fl. skrifter. 107 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Leander, P. J. H., Framställning och granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt. Förra afdelningen. 137 + 1 s. *(I: I.) 1864.*

——, Granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt. Sednare afdelningen. 116 s. *(II: II.) 1865.*

Swahn, O., Om betydelsen af Herbarts philosophiska ståndpunkt. 39 s. *(I: II.) 1864.*

Thyrén, J., Kritisk framställning af Herbert Spencer's "Principles of Psychology". 56 s. *XIX: III. 1882—83.*

Wadstein, E., Studier öfver Kants teoretiska kriticism. 42 s. *XV: I. 1878—79.*

Wägner, S., John Stuart Mills logiska system och dess kunskapsteoretiska förutsättningar. I. 45 s. *XVI: I. 1879—80.*

——, d:o, d:o. II. 37 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Filologi.

a) Österländska språk.

Collin, A. Z., Apahâravarmans äfventyr. Från sanskrit. 33 s. *IV: I. 1867.*

Edgren, Hj., Statistical and Discursive Notes on Vṛddi-derivatives in Sanskrit. 17 s. *XVII: II. 1880—81.*

——, De codicibus nonnullis Indicis, qui in bibliotheca universitatis Lundensis asservantur. 7 s. *XIX: III. 1882—83.*

Malmström, A. M., De verbis Hebræorum concavis quæstiones. 43 s. *X: I. 1873.*

Tegnér, E., De vocibus primæ radicalis *w* earumque declinatione quæstiones Semiticæ comparativæ. I. 68 + 1 s. *(VI: I.) 1869.*

---

b) Klassiska språk.

Andersson, H., De parodo chori in fabulis Aristophaneis. 39 s. *XVI: I. 1879—80.*

Braune, F., De particula *ut* simplici et copulata. Pars I. 73 s. *(II: II.) 1865.*

Cavallin, S. J., De futuro Herodoteo. 59 s. *XIV: I. 1877—78.*

——, De Xenophonteo temporum et modorum usu in enuntiationibus orationis obliquæ primariis ad tempora præterita relatis. Pars I. 52+2 s. *XVI: I. 1879—80.*

——, d:o, d:o. Pars II. 45 + 3 s. *XVII: II. 1880—81.*

——, Aoristi infinitivus Homericus ad verba dicendi et sentiendi relatus num futurum tempus significare possit. 30 + 1 s. *XVII: II. 1880—81.*

——, Ad syntaxin Thucydideam et Xenophonteam quæstiunculæ duæ. 36 s. *XIX: III. 1882—83.*

Heimer, Aug., Studia Pindarica. 148 + 2 s. *XX: III. 1883—84.*

Jacobi, O., De Pervigilio Veneris. 37 + 1 s. *(III: III.) 1866.*

Linde, S., Quæstiones etymologicæ et grammaticæ, ad exempla dorica atticorum relatæ. 58 s. *XV: I. 1878—79.*

——, Emendationes et criticæ annotationes ad græcos et latinos scriptores. 62 + 1 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Melander, S. E., De anacoluthis Herodoteis commentatio. 66 + 2 s. *(V: II.) 1868.*

Schlyter, G. R., Quaestiones de syntaxi Latinorum. De concessione. 41 s. *(V: II.) 1868.*

Zander, C. M., De divisis atque discretis vocibus latinæ linguæ, quæ aut singulæ primo fuerant aut promiscuæ. 40 s. *XI: II. 1874.*

——, De geminarum vocum latinarum differentiis. 168 s. (Oafslut.) *XIV: I. 1877—78.*

---

c) Romaniska språk.

Cederschiöld, G., et **Wulff, F. A.**, Versions nordiques du fabliau français "Le mantel mautaillié". Textes et notes. 103 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

Edgren, Hj., Quelques observations sur l'élément roman de l'anglais, considéré dans ses rapports au français moderne. 40 s. *XIX: III. 1882—83.*

Lidforss, V. E., Aqui conpiesça la estoria de los Godos et compúsola Don Roderico Arcobispo de Toledo et Confirmador de las Espannas. (ss. 1—80.) *(VIII: II.) 1871.*

——, d:o, d:o. (Forts.; ss. 81—134.) *IX: I. 1872.*

Wulff, F., Recherches sur les sagas de Mágus et de Geirard et leurs rapports aux épopées françaises. 44 + 1 s. *X: I. 1873.*

—, De l'emploi de l'infinitif dans les plus anciens textes français. 78 s. *XI: II. 1874.*

—, La chronique dite de Turpin, deux anciens textes français. I—II. VI + 76 s. *XVI: I. 1879—80.*

---

d) Germaniska språk.

Cederschiöld, G., Bandamanna saga, efter skinnboken n:o 2845, 4:o å kongl. biblioteket i Köpenhamn. XIV + 26 s. + 1 facs. *X: I. 1873.*

—, Geisli eða Óláfsdrápa ens helga, er Einarr orti Skúlason, efter "Bergsboken" utgifven. XVI + 30 s. *X: I. 1873.*

—, Jómsvíkinga saga efter skinnboken 7, 4:o å kungl. biblioteket i Stockholm utgifven. XII + 37 s. + 1 facs. *XI: II. 1874.*

—, Fornsögur Suðrlanda. Isländska bearbetningar af främmande romaner från medeltiden. Efter gamla handskrifter utgifna. Sidd. 1—84. *XIII: II. 1876—77.*

—, d:o, d:o. (Forts. ss. 85—168.) *XIV: I. 1877—78.*

—, d:o, d:o. (Forts. ss. 169—273.) *XV: I. 1878—79.*

—, d:o, d:o. (Forts. ss. I—XLIV.) *XVIII: I. 1881—82.*

—, d:o, d:o. (Forts. och slut; ss. XLV—CCLII.) *XIX: III. 1882—83.*

—, et **Wulff, F. A.**, Versions nordiques du fabliau français "Le mantel mautaillié". Textes et notes. 103 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

Collin, Z., Examen critique des étymologies islandaises proposées dans le dictionnaire du patois normand de MM. Duméril. 22 s. *(I: II.) 1864.*

—, Sur les conjonctions gothiques. 40 s. *XII: I. 1875—76.*

Söderberg, S., Forngutnisk ljudlära. 48 s. *XV: I. 1878—79.*

Söderwall, K. F., Om verbets rektion i fornsvenskan. 37 + 1 s. *(I: II.) 1864.*

—, Några anmärkningar öfver de svenska kasusformerna under medeltiden. 17 + 1 s. *(II: II.) 1865.*

—, Om främmande ords behandling i fornsvenskan. 19 s. *(III: III.) 1866.*

—, Studier öfver Konungastyrelsen. 76 s. *XV: I. 1878—79.*

Olde, E. M., Om de skandinaviska runornas omedelbara ursprung från det äldsta feniciska alfabetet. (Inbjudningsskrift): 24 s. + 2 t. *(VII: I.) 1870.*

Wickberg, R., Ueber den ursprung der schwachen präteritalbildung in den germanischen sprachen. 42 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

—, Om genitivsuffixet *-sja* i de germaniska språken. 6 s. *XV: I. 1878—79.*

—, Notes on the Origin of the Early West-Saxon Vowel-system. 23 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Wisén, Th., Om ordfogningen i äldre eddan. 83 + 2 s. *(I: II.) 1864.*

Wulff, F., [se: **Cederschiöld** et —.]

Historia. Personalhistoria.

Hammar, A. N., Om kyrkan i Skåne under katholicismen. 148 s. *(IV: I.) 1867.*

Hammarström, P. A., Om tullförhållandena mellan de skandinaviska rikena från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645, med särskildt afseende på Öresundstullen. 31 s. *XII: I. 1875—76.*

Ljunggren, G., Carl v. Linnés vistande i Lund och bref till E. G. Lidbeck. (Inbjudningsskrift.) 18 s. *XIV: II. 1877—78.*

Lysander, A. Th., De uita ac disciplina Joannis Gustaui Ekii, professoris Lundensis libellus. I. (Inbjudningsskrift.) 16 s.

Weibull, M. J. J., Förbundet mellan Sverge och Frankrike år 1672. 90 s. *(I: II.) 1864.*

——, Freden och förbundet i Lund 1679. 39 s. *(VIII: II.) 1871.*

Literaturhistoria. Estetik.

Ljunggren, G., Det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *(IV: I.) 1867.*

——, Epilogen vid magisterpromotionen 1820. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *(VII: I.) 1870.*

——, Svenska akademien och sången öfver Creutz. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *XIV: I. 1877—78.*

——, Selma och Fanny af Franzén. (Inbjudningsskrift.) 22 s. *XV: I. 1878—79.*

——, Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk. (Inbjudningsskrift.) 20 s. *XV: I. 1878—79.*

Ljunggren, G., En tidsbild från seklets början. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *XVI: I. 1879—80.*

——, Cæsars-karakteren i Shakespeares Julius Cæsar. (Inbjudningsskrift.) 28 s. *XVII: II. 1880—81.*

——, Några anmärkningar om Walter Scott och hans romandiktning. (Inbjudningsskrift.) 25 s. *XVIII: I. 1881—82.*

——, Studier öfver Runeberg, I. (Inbjudningsskrift.) 33 s. *XIX: III. 1882—83.*

——, Studier öfver Runeberg. II. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *XIX: III. 1882—83.*

——, Svea. (Inbjudningsskrift.) 20 s. *XIX: III. 1882—83.*

Mathematik.

Berlin, M., Om potenser af en complex variabel. 22 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

——, Om geometriska representationen af logarithmer och de enklaste trigonometriska funktioner af en complex variabel. 31 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

Berlin, M., Om komplexa koordinater inom plana geometrin. 45 s. *IX: II. 1872.*

Bäcklund, A. V., Några satser om plana algebraiska kurvor, som gå genom samma skärningspunkter. 28 s. *(V: III.) 1868.*

Bäcklund, A. V., Några satser om plana algebraiska kurvors normaler. 38 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om geometriska kurvor med dubbel krökning. 28 s. *(VIII: III.) 1871.*

——, Einiges über Curven- und Flächen-Transformationen. 12 s. *X: II. 1873.*

——, Résumé einer Untersuchung betreffend partielle Gleichungen beliebiger Ordnung mit einer beliebigem Zahl Veränderlichen. 4 s. *XII: II. 1875–76.*

——, Ett bidrag till kul-komplexernas theori. 24 s. *IX: II. 1872.*

——, Om ytor med konstant negativ krökning. 48 s. *XIX: IV. 1882–83.*

Hill, C. J. D:son, Afhandling om tals visare till sammansatta delare (indices à module composé). 18 s. *(I: I.) 1864.*

——, Quelques tables des fractions avec une note sur le nombre des divisions à effectuer pour obtenir le plus grand commun diviseur. 16 s. *(II: III.) 1865.*

——, De proprietatibus seriei harmonicæ cum quadam hujus tabula. 16 s. *(III: IV.) 1866.*

——, De functionibus rationaliter logarithmicis integrandis, et speciatim de derivatis lammatum. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Sur une forme générale de développement et sur les intégrales définies. 24 s. *(V: III.) 1868.*

Hill, C. J. D:son, Sur une forme générale de développement et sur les intégrales définies. (Suite.) 36 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om Fouriers regel för reela rötter. 8 s. *(VIII: III.) 1871.*

Krok, J. M., Plana reciproka systemer. 28 s. *IX: II. 1872.*

Lovén, J. M., Om plana algebraiska kurvors rektifiabilitet. 31 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Möller, J., Om connexens $C\,(x,\ x,\ o;\ u,\ u,\ o)$ principalcoincidens. 17 s. *XVI: II. 1879–80.*

——, Über die Transformation einer gewundenen Curve durch sphärische Inversion. 32 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Rydberg, J. R., Algebraiska integraler till algebraiska funktioner. 18 s. *XV: II. 1878–79.*

Zeipel, V. von, Om determinanter, hvars elementer äro binomialkoefficienter. 68 s. *(II: III.) 1865.*

——, Om monomial- och fakultetskoefficienter. 57 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om determinanter, hvilkas elementer äro binomialkoefficienter, multiplicerade med vissa faktorer. 36 s. *(VIII: III.) 1871.*

Fysik. Mekanik. Meteorologi.

Bäcklund, A. V., Abhandlung in Hydrodynamik. 32 s. *XI: III. 1874.*

——, Ueber die Flüssigkeitsbewegung in mehrfach zusammenhängenden Räumen. 4 s. *XI: III. 1874.*

——, Om en särskild art af rörelse i en obegränsad, osammantryckbar vätska, i hvilken sammantryckbara kroppar äro utspridda. I–II. 16 s. *XV: II. 1878–79.*

Ericsson, John, Om solvärmens användande som mekanisk drifkraft. 13 s. *(V: III.) 1868.*

Göransson, B., Om kroppars verkliga värmekapacitet. 22 s. *(VII: II.) 1870.*

Rydberg, J. R., Studier öfver friktionselektriciteten. 12 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Tidblom, A. V., Termoelektriska undersökningar. I. 26 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

——, d:o, d:o. II. 19 s. + 1 t. *X: II. 1873.*

——, Einige Resultate aus den meteorologischen Beobachtungen, angestellt auf der Sternwarte zu Lund in den Jahren 1741 –1870. 77 s. + 2 t. *XII: II. 1875–76.*

——, Pendel-bestämningar, under den svenska arktiska expeditionen 1872–73 anstälda af Aug. Wijkander, beräknade. 32 s. + 1 t. *XIV: II. 1877–78.*

Wijkander, Aug., Sur la périodicité des perturbations de la déclinaison magnétique dans la Scandinavie septentrionale. 9 s. *XII: II. 1875–76.*

Astronomi.

Anderson, F., Bestämning af planeten (92) Undinas bana, grundad på observationer under trenne oppositioner. 22 s. *(VII: II.) 1870.*

——, Bestämning af planeten (86) Semeles bana. 19 s. *IX: II. 1872.*

Bruhns, C., Bestimmung der Längendifferenz zwischen Berlin und Lund auf telegraphischem Wege ausgeführt von dem Centralbureau der Europäischen Gradmessung und der Sternwarte in Lund im Jahre 1868. 50 + 1 s. *(VII: II.) 1870.*

Bäcklund, A. V., Bestämning af polhöjden för Lunds observatorium medelst observationer i första vertikalen. 58 + 1 s. *(IV: II.) 1867.*

Dunér, N. C, Mesures micrométriques d'étoiles doubles, faites à l'observatoire de Lund, suivies de notes sur leurs mouvements rélatifs. XXXII + 266 + 2 s. *XII: II. 1875–76.*

Engström, F., Bestämning af banan för komet 1847, II. 21 s. *XVII: III. 1880–81.*

——, Beobachtungen der Planeten Victoria und Sappho 1882. 28 s. *XX: IV. 1883 –84.*

Lindstedt, A., Undersökning af meridiancirkeln på Lunds observatorium jemte bestämning af densammas polhöjd. 54 + 1 s. + 1 t. *XIII: III. 1876–77.*

——, Beobachtungen des Mars während seiner Opposition 1877. 15 s. *XIV: II. 1877–78.*

Möller, A., Planet-observationer anställda år 1867 på Lunds observatorium, reducerade och sammanställda. 82 s. *(IV: II.) 1867.*

—, Planet- och kometobservationer ... 1868. IV + 105 s. *(V: III.) 1868.*

—, d:o, d:o. 1869. IV + 100 s. *(VI: II.) 1869.*

—, d:o, d:o. 1870. IV + 74 s. *(VII: II.) 1870.*

Möller, A., d:o, d:o. 1871. IV + 207 s. *(VIII: III.) 1871.*

—, Planet-observationer . . . 1872 . . . IV + 56 s. *IX: II. 1872.*

—, Planet- och kometobservationer ... 1873 ... IV + 121 s. *X: II. 1873.*

Wijkander, Aug., Beräkning af planeten (117) Lomias bana. 16 s. *(VIII: III.) 1871.*

Kemi.

Berglund, E., Bidrag till kännedomen om svafvelsyrlighetens dubbelsalter och kopplade föreningar. 34 s. *IX: II. 1872.*

—, Om imidosulfonsyra. 57 s. *XII: II. 1875–76.*

—, Om amidosulfonsyra. 27 s. *XIII: III. 1876–77.*

Blomstrand, C. W., Om tantalmetallerna och deras nativa föreningar. I. Om tantalgruppens metaller. 98 s. *(I: I.) 1864.*

—, d:o, d:o. II. Om kolumbiter och tantaliter. 23 s. *(II: III.) 1865.*

—, Den nyare atomtheorien från electrokemisk ståndpunkt. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

—, Zur Frage über die Natriumessigsäuren. 38 s. *(V: III.) 1868.*

—, Bidrag till frågan om den nyare kemiens förhållande till den äldre. (Inbjudningsskrift.) 44 s. *X: II. 1873.*

Claësson, J. P., Om fenyl- och etylsulfacetsyror och deraf erhållna sulfonföreningar. 34 s. *X: II. 1873.*

Claësson, J. P., Om merkaptan, natriummerkaptid och några andra svafvelföreningar af radikalen etyl. I. 24 s. *XI: III. 1874.*

—, Öfver tioglykolsyra. 10 s. *XIII: III. 1876–77.*

Holst, N. O., Bidrag till kännedomen om platinans cyanföreningar. 39 s. *X: II. 1873.*

Krok, J. M., Några koboltiaksalter. 26 s. *(VII: II.) 1870.*

Lang, J., Bidrag till kännedomen om gallsyrornas sönderdelningsprodukter. I. 106 s. *XI: III. 1874.*

Lindbom, C. G., Några undersökningar öfver trimetafosforsyran. 28 s. X: *II. 1873.*

—, Några guldets cyanföreningar. 45 s. *XII: II. 1875–76.*

Lovén, J. M., Några svafvelhaltiga substitutionsderivat af propionsyran. 28 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Nylander, C. W. G., Bidrag till kännedomen om zirkonjord. 25 s. *(I: I.) 1864.*

Rosenberg, J. O., Om nitrosvafveljernsföreningarne. 28 s. *(II: III.) 1865.*

Svensson, N., Bidrag till kännedomen om antimon- och vismuthoxidens salter. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Svafvelsyrliga salter med kopparoxidul och silfveroxid. 24 s. *(VI: II.) 1869.*

Wahlstedt, A., Bidrag till kännedomen om undersvafvelsyrlighetens organiska derivater. 32 s. *XVI: II. 1879–80.*

Weibull, M., Om zirkonium och dess föreningar. 75 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Zoologi.

Bergh, C. A., Iakttagelser öfver djurlifvet i Kattegat och Skagerack, gjorda under kanonbåten "Ingegerds" expedition sommaren 1870. 37 + IV s. + 2 kart. *(VII: II.) 1870.*

Leche, W., Studier öfver mjölkdentitionen och och tändernas homologier hos Chiroptera. 47 s. + 2 t. *XII: II. 1875–76.*

——, Zur Kenntniss des Milchgebisses und der Zahnhomologien bei Chiroptera. II Theil (als Fortsetzung der . . . Abhandlung: "Studier öfver mjölkdentitionen" etc.) 37 sid. + 2 t. *XIV: II. 1877–78.*

Lyttkens, I. A., Bidrag till kännedomen af Crustaceernas anatomi. 42 + 2 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o (Forts. ss. 43–111) 68 + 3 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

Odenius, M. V., Bidrag till kännedomen om morrhårens anatomiska byggnad. 25 + 2 s. + 1 t. *(II: III.) 1865.*

Olsson, P., Entozoa, iakttagna hos skandinaviska hafsfiskar. I. Platyelminthes. 59 s. + 2 t. *(III: IV.) 1866.*

Olsson, P., Entozoa o. s. v. (Forts.) 64 s. + 3 t. *(IV: II.) 1867.*

——, Prodromus faunæ Copepodorum parasitantium Scandinaviæ. 49 s. + 2 t. *(V: III.) 1868.*

——, Nova genera parasitantium Copepodorum et. Platyelminthium. 6 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Iakttagelser öfver skandinaviska fiskars föda. 12 s. *(VIII: III). 1871.*

Quennerstedt, Aug., Bidrag till Sveriges infusorie-fauna jemte en kort framställning af infusionsdjurens organisation. I. 64 s. + 2 t. *(II: III.) 1865.*

——, d:o. II. 47 + 1 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o. III. 35 + 1 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Studier i foglarnas anatomi. Bakre extremiteternas muskulatur hos simfoglarna. 60 + 1 s. + 11 t. *IX: II. 1872.*

Wahlgren, F., Några anteckningar om en stor klumpfisk, *Mola nasus* (Raf.). 18 s. + 1 t. *(IV: II). 1867.*

——, Om de vid utvidgningen af Ystads hamn åren 1868—69 funne däggdjursben. I. Om benen af oxartade djur, jemte några anteckningar om dvergoxen (Bos longifrons Ow., Nils.) i Sverige. 27 + 2 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

Botanik.

Agardh, J. G., De Laminarieis symbolas offert. 36 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Bidrag till Florideernes systematik. 60 s. *(VIII: III.) 1871.*

——, Till Algernes systematik. Nya bidrag. 71 s. *IX: II. 1872.*

——, d:o, d:o. II. 134 + 2 s. + 3 t. *XVII: III. 1880—81.*

——, d:o, d:o. (Forts.) 177 + 4 s. + 4 t. *XIX: IV. 1882—83.*

——, De Algis Novæ Zelandiæ marinis. In supplementum Floræ Hookerianæ. 32 s. *XIV: II. 1877—78.*

——, Über die Bedeutung Linné's in der Geschichte der Botanik. Ein Blatt zur Linné-Feier in Lund am 10 Januar 1878. 27 s. *XIV: II. 1877—78.*

Areschoug, F. W. C., Bidrag till skandinaviska vegetationens historia. 90 s. + 2 t. *(III: IV.) 1866.*

——, Växtanatomiska undersökningar. I. Om bladets inre byggnad. 26 + 2 s. + 4 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o. II. Om den inre byggnaden i de trädartade växternas knoppfjäll. 56 s. + 5 t. *(VII: II.) 1870.*

——, Beiträge zur Biologie der Holzgewächse. 145 s. + 8 t. *XII: II. 1875—76.*

Bergendal, D., Bidrag till örtartade dikotyledoners jämförande anatomi. I. Undersökningar öfver Geraniaceernas byggnad. (Arbeten från Lunds Botaniska Institution. VII.) 134 + IV + 2 s. + 6 t. *XIX: IV. 1882—83.*

Berggren, S., Iakttagelser öfver mossornas könlösa fortplantning genom groddknoppar och med dem analoga bildningar. 30 + 3 s. + 4 t. *(I: I.) 1864.*

——, Bidrag till Skandinaviens bryologi. 30 + 1 s. + 1 t. *(II: III.) 1865.*

——, Studier öfver mossornas byggnad och utveckling. I. Andreæaceæ. 30 + 1 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o. II. Tetraphideæ. 7 + 1 s. + 1 t. *(VII: II.) 1870.*

——, Om Azolla's prothallium och embryo. 11 + 2 s. + 2 t. *XVI: II. 1879—80.*

Borgman, J. A., Studier öfver barkens inre bygnad i Conifererna stam. I. (Arb. fr. Lunds Botaniska Institution. II.) 56 s. + 3 t. *XIV: II. 1877—78.*

Cedervall, E. V., Undersökningar öfver Araliaceernas stam. (Arbeten från Lunds Botaniska Institution. I.) 32 + 2 s. + 3 t. *XIV: II. 1877—78.*

Eriksson, J., Studier öfver Leguminosernas rotknölar. 28 + 2 s. + 3 t. *X: II. 1873.*

Eriksson, J., Om meristemet i dikotyla växters rötter. 43 + s. + 4 t. *XIII: III. 1876—77.*

Hultberg, Aug., Anatomiska undersökningar öfver Salicornia, företrädesvis Salicornia herbacea L. 51 s. + 5 t. *XVIII: II. 1881—82.*

Jönsson, B., Bidrag till kännedomen om bladets anatomiska byggnad hos Proteaceerna. (Arb. fr. Lunds Bot. Inst. III.) 49 + 2 s. + 3 t. *XV: II. 1878—79.*

——, Om embryosäckens utveckling hos Angiospermerna. 86 s. + 8 t. *XVI: II. 1879—80.*

——, Befruktningen hos slägtet Najas samt hos Callitriche autumnalis. 26 s. *XX: IV. 1883—84.*

Ljungström, E., Bladets byggnad inom familjen Ericineæ. I. Ericeæ. (Arbeten från Lunds Botaniska Institution. VI.) 47 s. + 2 t. *XIX: IV. 1882—83.*

Neuman, L. M., Undersökningar öfver bast och sklerenchym hos dicotyla stammar. Ett bidrag till dessa väfnaders utvecklingshistoria. (Arb. fr. Lunds Bot. Institution. IV.) 49 s. + 3 t. *XVI: II. 1879—80.*

Nordstedt, O., Några iakttagelser öfver Characeernas groning. 12 s. + 1 t. *(II: III.) 1865.*

——, Bidrag till kännedomen om sydligare Norges Desmidiéer. 51 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

——, Beskrifning öfver en ny art af slägtet Spirogyra. 2 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

——, De Algis et Characeis. 20 s. + 1 t. *XVI: II. 1879—80.*

Sandéen, P. F., Morphologiska iakttagelser öfver bladknopparne hos några Polygoneæ. 29 + 3 s. + 2 t. *(I: I.) 1864.*

——, Bidrag till kännedomen om gräsembryots byggnad och utveckling. 14 + 3 s. + 2 t. *(V: III.) 1868.*

Geologi. Mineralogi. Paleontologi.

Holmström, L. P., Iakttagelser öfver istiden i södra Sverige. 34 + IX s. + 1 karta. *(III: IV.) 1866.*

Lundgren, B., Palæontologiska iakttagelser öfver Faxekalken på Limhamn. I. 31 + 1 s. + 1 t. *(III: IV.) 1866.*

——, Rudister i kritformationen i Sverge. 12 + 1 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Om några växter från den stenkolsförande formationen i nordvestra Skåne. 8 s. *IX: II. 1872.*

Lundgren, B., Om den vid Ramsåsa och Öfvedskloster i Skåne förekommande sandstenens ålder. 14 s. *X: II. 1873.*

——, Undersökningar öfver molluskfaunan i Sverges äldre mesozoiska bildningar. 57 + 7 s. + 6 t. *XVII: III. 1880—81.*

——, Undersökningar öfver Brachiopoder i Sverges kritsystem. 72 s. + 3 t. *XX: IV. 1883—84.*

Nathorst, A. G., Om några arktiska växtlemningar i en sötvattenslera vid Alnarp i Skåne. I. 17 + 2 s. + 1 t. o. 1 karta. *(VII: II.) 1870.*

Sjögren, Hj., Kristallografisk undersökning af chondrodit och humit från svenska fyndorter. 118 + 2 s. + 5 t. *XVII: III. 1880–81.*

Torell, O., Om de geologiska forskningarne i Norge. 20 s. *(II: III.) 1865.*

——, Bidrag till sparagmitetagens geognosi och paleontologi. 40 s. + 3 t. *(IV: II.) 1867.*

Torell, O., Petrificata suecana formationis cambricæ. 14 s. *(VI: II.) 1869.*

Törnqvist, S. L., Om Fågelsångstraktens undersiluriska lager. 25 + 1 s. + 2 t. *(I: I.). 1864.*

——, Om lagerföljden i Dalarnes undersiluriska bildningar. 20 s. + 1 t. *(III: IV.) 1866.*

——, Undersökningar öfver Siljans trilobitfauna. 101 s. + 3 t. *XX: IV. 1883–84.*

Årsberättelser, afgifna af universitetets rektor.

För läsåret 1866–67, af **C. J. Ask.** 20 s. *(III: III.) 1866.*
„ 1868–69, af **G. Ljunggren.** 16 s. *(V: II.) 1868.*
„ 1869–70, af **G. Broomé.** 19 s. *(VI: I.) 1869.*
„ 1870–71, af **E. M. Olde.** 14 s. *(VII: I.) 1870.*
„ 1871–72, af **C. W. Blomstrand.** 15 s. *(VIII: III.) 1871.*
„ 1872–73, af **C. Olbers.** 17 s. *(IX: I.) 1872.*
„ 1873–74, af **G. K. Hamilton.** 22 s. *X: I. 1873.*
„ 1874–75, af **A. Möller.** 19 s. *XI: III. 1874.*
„ 1875–76, af **A. Th. Lysander.** 27 + VII s. *XII: I. 1875–76.*

För läsåret 1876–77, af **Th. Wisén.** 23 s. *XIII: III. 1876–77.*
„ 1877–78, af **G. Ljunggren.** 29 s. *XIV: II. 1877–78.*
„ 1878–79, af **G. Ljunggren.** 28 s. *XV: II. 1878–79.*
„ 1879–80, af **G. Ljunggren.** 29 s. *XVI: II. 1879–80.*
„ 1880–81, af **G. Ljunggren.** 31 s. *XVII: III. 1880–81.*
„ 1881–82, af **G. Ljunggren.** 26 s. *XVIII: II. 1881–82.*
„ 1882–83, af **G. Ljunggren.** 32 s. *XIX: IV. 1882–83.*
„ 1883–84, af **G. Ljunggren.** 33 s. *XX: II. 1883–84.*

Redogörelser för särskilda universitetsinstitutioner.

Lysander, A. Th., Om det filologiska seminariets i Lund grundläggning (1864—65) och tio-åriga verksamhet (1865—75) samt om vilkoren för dess bestånd. (Inbjudningsskrift.) 28 s. *XI: II. 1874.*

Möller, A., Redogörelse för de arbeten, som blifvit utförda på astronomiska observatoriet i Lund under åren 1867—1874. (Inbjudningsskrift.) 24 s. *XI: III. 1874.*

Wahlgren, Fr., Om den zoologiska institutionen vid Lunds universitet. (Inbjudningsskrift.) 32 s. *(II: III.) 1865.*

Inbjudningsskrifter till universitetshögtidligheter *).

Till Prof. C. W. Skarstedts installation d. 28 Nov. 1865: "Om den zoologiska institutionen vid Lunds universitet", af **F. Wahlgren**. [Se: *Redog.*]

Till Proff. J. J. Borelii och Ph. Humblas installationer d. 1 och 4 Febr. 1867: "Om bronchotomi", af **C. J. Ask**. [Se: *Med.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1867 af **C. J. Ask**. [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. Warholms installation d. 3 Febr. 1868: "Om det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1869, af **G. Ljunggren**. [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. A. Walbergs installation d. 10 Maj 1870: "Några anmärkningar om den svenske domarens inamovibilitet", af **G. Broomé**. [Se: *Jur.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1870 och Prof. C. J. Schlyters juris utriusque jubeldoktorspromotion, af **G. Broomé**. [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. T. Odhners installation d. 8 Maj 1871: "Om de skandinaviska runornas omedelbara ursprung från det äldsta feniciska alfabetet", af **E. M. Olde**. [Se: *Germ. spr.*]

Till sorgfesten öfver H. M. Drottning Lovisa d. 16 Maj 1871, af **E. M. Olde**. 7 s. *(VII: I.) 1870.*

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1871, af **E. M. Olde**. [Se: *Årsb.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 3 Juni 1871: "Epilogen vid magisterpromotionen 1820", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1872, af **C. W. Blomstrand**. [Se: *Årsb.*]

---

*) I kronologisk ordning. — Den till jubelfesten 1868 hörande programliteraturen m. m. är icke upptagen i Årsskriften. Den återfinnes i det särskildt utgifna arbetet *"Lunds Universitets andra sekularfest Maj 1868"* (Lund 1868, 4:o). Dessutom saknas i Årsskriften följande inbjudningsskrifter: Till rektorsombytet d. 1 Juni 1868, af **G. Ljunggren**. 17 s. — Till filosofie doktorspromotionen d. 6 Juni 1877: "Om den klassiska forntidens uppfattning af naturens skönhet", af **A. Th. Lysander**. 34 s. — Till festen d. 1 Okt. 1881 med anledning af H. K. H. Kronprinsens förmälning, af **G. Ljunggren**. 3 s. — Till filosofie doktorspromotionen d. 31 Maj 1883, af **A. Nyblæus**. 8 s. — Till 400-årsfesten d. 10 Nov. 1883 med anledning af Martin Luthers födelse, af **G. Ljunggren**. 7 s.

Här torde ock böra nämnas *"Festskrift till Kgl. Universitetet i Köpenhamn vid dess fyrahundra års jubileum i Juni 1879 från Kgl. Carolinska Universitetet i Lund"* (Lund 1879, 4:o), hvilken icke inrymts i Årsskriften, utan sjelfständigt utgifvits. Festskriften innehåller: **Cederschiöld, G.**, Clarus Saga. Clari fabella. Islandice et latine. VI + 38 s. — **Lundgren, B.**, Bidrag till juraformationen på Bornholm. 27 + 1 s. + 1 t.

Till sorgfesten öfver H. M. Konung Carl XV d. 29 Nov. 1872 af **C. Olbers.** 4 s. *IX: II. 1872.*

Till rektorsombytet d. 31 Maj 1873, af **C. Olbers.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. F. E. Björlings installation d. 28 Nov. 1873: "Statsinkomsternas olika slag", af **K. G. Hamilton.** [Se: *Jur.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1874, af **K. G. Hamilton.** [Se: *Årsb.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 3 Juni 1874: "Bidrag till frågan om den nyare kemiens förhållande till den äldre", af **C. W. Blomstrand.** [Se: *Kemi.*]

Till Prof. M. V. Odenii installation d. 15 April 1875: "Redogörelse för de arbeten, som blifvit utförda på astronomiska observatoriet i Lund under åren 1867—1874", af **A. Möller.** [Se: *Redog.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1875, af **A. Möller.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. J. R. T. Langs installation d. 16 Sept. 1875: "Om det filologiska seminariets i Lund grundläggning och tioåriga verksamhet (1865—75)", af **A. Th. Lysander.** [Se: *Redog.*]

Till Proff. C. Cavallins och K. A. V. Holmgrens installationer d. 13 o. 14 Mars 1876: "De uita ac disciplina J. G. Ekii. I.", af **A. Th. Lysander.** [Se: *Hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1876, af **A. Th. Lysander.** [Se: *Årsb.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1877, af **Th. Wisén.** [Se: *Årsb.*]

Till minnesfesten öfver Carl von Linné d. 10 Jan. 1878: "Carl v. Linnés vistande i Lund och bref till E. G. Lidbeck", af **G. Ljunggren.** [Se: *Hist.*]

Till Prof. P. Assarssons installation d. 1 Febr. 1878: "Svenska akademien och sången öfver Creutz", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. V. E. Lidforss' installation d. 16 Sept. 1878: "Selma och Fanny af Franzén", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. E. Tegnérs installation d. 24 Mars 1879: "Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 31 Maj 1879: "Om en särskild art af rörelse i en obegränsad, osammantryckbar vätska, i hvilken sammantryckbara kroppar äro utspridda", af **A. V. Bäcklund.** 11 s. [Se: *Fys.*]

Till Prof. F. W. C. Areschougs installation d. 22 Sept. 1879: "En tidsbild från seklets början", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till filosofie doktorspromotionen och den dermed förenade minnesfesten öfver protionen 1829, d. 31 Maj 1880, af **C. W. Blomstrand.** 18 s. *XVI: I. 1879—80.*

Till Prof. A. V. Quennerstedts installation d. 16 Sept. 1880: "Cæsarskarakteren i Shakespeares Julius Cæsar", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. A. G. L. Billings installation d. 16 Sept. 1881: "Några anmärkningar om Walter Scott och hans romandiktning", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till nya universitetshusets invigning d. 27 Sept. 1882, af **G. Ljunggren.** 24 s. *XIX: II. 1882—83.*

Till Prof. Hj. O. Lindgrens installation d. 28 Sept. 1882: "Studier öfver Runeberg. I.", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

29

Till festen d. 13 Nov. 1882, 100-årsdagen af Esaias Tegnérs födelse: "Svea", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

30

Till Prof. G. S. Trägårdhs installation d. 1 Febr. 1883: "Studier öfver Runeberg. II., af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Föreläsningstabeller.

Föreläsningar och öfningar vid carolinska universitetet i Lund

	h. t. 1866.	*(III: I.) 1866.*
d:o	v. t. 1867.	*(III: III.) 1866.*
d:o	h. t. „	*(IV: I.) 1867.*
d:o	v. t. 1868.	*(IV: II.) 1867.*
d:o	h. t. „	*(V: II.) 1868.*
d:o	v. t. 1869.	*(V: I.) 1868.*
d:o	h. t. „	*(VI: II.) 1869.*
d:o	v. t. 1870.	*(VI: I.) 1869.*
d:o	h. t. „	*(VII: I.) 1870.*
d:o	v. t. 1871.	*(VII: II.) 1870.*
d:o	h. t. „	*(VIII: I.) 1871.*
d:o	v. t. 1872.	*(VIII: III.) 1871.*
d:o	h. t. „	*IX: I. 1872.*
d:o	v. t. 1873.	*IX: II. 1872.*
d:o	h. t. „	*X: I. 1873.*
d:o	v. t. 1874.	*X: II. 1873.*
d:o	h. t. „	„
d:o	v. t. 1875.	*XI: III. 1874.*

Lunds universitets program

	h. t. 1875.	*XII: I. 1875–76.*
d:o	v. t. 1876.	„

Föreläsningar . . . vid kongl. universitetet i Lund

Lund	h. t. 1876.	*XII: II. 1875–76.*
d:o	v. t. 1877.	*XIII: III. 1876–77.*
d:o	h. t. „	*XIV: I. 1877–78.*
d:o	v. t. 1878.	„
d:o	h. t. „	*XV: II. 1878–79.*
d:o	v. t. 1879.	„
d:o	h. t. „	*XVI: II. 1879–80.*
d:o	v. t. 1880.	„
d:o	h. t. „	*XVII: I. 1880–81.*
d:o	v. t. 1881.	„
d:o	h. t. „	*XVIII: II. 1881–82.*
d:o	v. t. 1882.	„
d:o	h. t. „	*XIX: I. 1882–83.*
d:o	v. t. 1883.	„
d:o	h. t. „	*XX: I. 1883–84.*
d:o	v. t. 1884.	„

Fysiografiska Sällskapets förhandlingar *).

Uppgift på de föredrag, som blifvit hållna vid Fysiografiska Sällskapets sammanträden läsåret 1865–66. (*II: III.*) *1865.*

d:o	1866–67.	(*III: IV.*) *1866.*
d:o	1867–68.	(*IV: II.*) *1867.*
d:o	1868–69.	(*V: III.*) *1868.*
d:o	1869–70.	(*VI: II.*) *1869.*
d:o	1870–71.	(*VII: II.*) *1870.*
d:o	1871–72.	(*VIII: III.*) *1871.*
d:o	1872–73.	*IX: II. 1872.*
d:o	1873–74.	*X: II. 1873.*
Uppgift o. s. v.	1874–75.	*XI: III. 1874.*
d:o	1875–776.	*XII: II. 1875–76.*
d:o	1876–77.	*XIII: III. 1876–77.*
d:o	1877–78.	*XIV: II. 1877–78.*
d:o	1878–79.	*XV: II. 1878–79.*
d:o	1879–80.	*XVI: II. 1879–80.*
d:o	1880–81.	*XVII: III. 1880–81.*
d:o	1881–82.	*XVIII: II. 1881–82.*
d:o	1882–83.	*XIX: IV. 1882–83.*
d:o	1883–84.	*XX: IV. 1883–84.*

Innehållsförteckningar.

Årgång. I–IV. (Lokalregister.) (*IV: I.*) *1867.*

„ I–X. d:o *XI: IV. 1874.*

Årgång. I–XX. Systematisk innehållsförteckning och alfabetiskt författareregister. *XX: I–IV. 1883–84.*

*) Särskildt har utgifvits: "*Commentationes quas in memoriam sollennium secularium a. d. III Nonas Oct. MDCCCLXXVIII edidit Regia Societas Physiographorum Lundensis. Minnesskrift utgifven af Kongl. Fysiografiska Sällskapet i Lund med anledning af dess hundraårsfest den 3 October 1878*" (Lund 1878, 4:o). Dess innehåll är följande: **Odenius, M. V.**, Iakttagelser öfver missbildning af högra hjärtkammarens papillarmuskler. 11 s. + 1 t. — **Wijkander, Aug.**, Du frottement intérieur des liquides. 22 s. + 1 t. — **Blomstrand, C. W.**, Titanater från Småland jemte några anmärkningar rörande dylika mineraliers undersökning. 41 s. — **Claësson, P.**, Om de en- och flervärdiga alkoholernas jemte kolhydraternas sulfater. 66 s. — **Lundgren, B.**, Studier öfver faunan i den stenkolsförande formationen i nordvestra Skåne. 57 + 3 s. + 1 tabell + 2 tafl. — **Wahlgren, F.**, Om de vid utvidgningen af Ystads hamn åren 1868—69 funne däggdjursben. 13 s. — **Nordstedt, O.**, De Algis aquæ dulcis et de Characeis ex insulis Sandvicensibus a Sv. Berggren 1875 reportatis. 24 + 2 s. + 2 t. — **Berggren, S.**, Några nya eller ofullständigt kända arter af ny-zeeländska fanerogamer. 33 + 8 s. + 7 t. — **Areschoug, F. W. C.**, Jemförande undersökningar öfver bladets anatomi. 242 + 13 s. + 11 t.

Alfabetiskt författareregister.

Öfversigt.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

1883—84.

RÄTTS- OCH STATSVETENSKAP.

LUND, 1883—84.

FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

Tom. XX utgifves i 4 Afdelningar: I. Theologi.
II. Rätts- och Statsvetenskap.
III. Philosophi, Språkvetenskap och Historia.
IV. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

1883—84.

LUND, 1883—84.
FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.
DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

FÖR LÄSÅRET 1883—84.

II.

RÄTTS- OCH STATSVETENSKAP.

Innehåll:

(Afdelningen för Rätts- och Statsvetenskap.)

Bidrag till Svenska Jordeganderättens historia

af

JOHAN HJELMÉRUS.

Inledning.

Då man vill göra sig reda för gången af jordeganderättens utbildning, måste man först och främst rikta sin uppmärksamhet på dess ursprung, på de första yttringarne af densamma. Men frågan om ursprunget och den äldsta karaktären af jordeganderätten står i oskiljaktigt sammanhang med den allmännare frågan om ursprunget af all ekonomisk odling, om menniskoslägtets primitiva tillstånd i ekonomiskt afseende. Denna sistnämnda fråga är emellertid en sådan, på hvilken vi aldrig kunna hoppas att erhålla ett fullkomligt tillfredsställande svar, då vi ej kunna skingra det mörker, som hvilar öfver menniskoslägtets och den första odlingens vagga. Vi måste derföre utan att här uppehålla oss med gissningar, som i alla fall ej skulle leda till något säkert och tillfredsställande resultat, åtnöja oss med att fästa vår uppmärksamhet på den relativt äldsta ekonomiska utvecklingen, eller den äldsta, om hvilken vi ega någon historiskt säker och tillförlitlig underrättelse.

Det som i allmänhet taget utmärker den äldsta oss bekanta ekonomiska verksamheten är dess helt och hållet occupatoriska karaktär [1]). Menniskans arbete inskränker sig på detta stadium till besittningstagande af de gåfvor, naturen frivilligt erbjuder henne. Betecknande för detta utvecklingsskede är

[1]) Wilhelm Roscher, Nationalökonomik des Ackerbaues und der verwandten Urproduktionen Buch 1, Kap. 1.

äfven menniskans stora beroende af naturen, hennes brist på planläggning, beräkning och förutseende i ekonomiskt afseende. Hos jägar- och fiskarfolk, hvilka representera det lägsta trappsteget af ekonomisk utveckling, förekomma också de skarpaste vexlingar emellan öfverflöd och brist, fråsseri och hungersnöd; de sakna förmåga att grundlägga ett kapital för kommande tider och kunna derföre under ogynsamma omständigheter lätteligen bringas i den största förlägenhet. Beskaffenheten af deras verksamhet, hvilken i allmänhet går ut på ett tillintetgörande af allt djurlif, påtrycker dem den stämpel af råhet och vildhet, som vi återfinna hos alla folk under ifrågavarande period. Jagt och fiske förekomma dels såsom särskilda näringar för olika stammar dels såsom förenade och supplerande hvarandra. Kölden, som tillsluter fiskvattnen, gör de mest sumpiga och obeqväma trakter tillgängliga för jägaren och ökar sålunda i samma mon jagtområdet, som den minskar eller tillintetgör fisket. Men utom dessa näringar, hvilka i allmänhet äro de vigtigaste, förekomma äfven andra. Genom tillegnande af de alster, den vegetabiliska naturen omedelbart ur sitt sköte erbjuder, såsom bär, frukter m. m., söka menniskorna äfven att öka sina näringsmedel och tillfredsställa sina behof. Men detta tillegnande af såväl djur- som vextrikets alster grunda de icke på någon verklig eller förment eganderätt till jorden, utan sjelfva besittningstagandet af naturprodukter förskaffar dem eganderätt dertill. Jägaren betraktar nemligen såsom sin egendom endast det byte han gör och det ting han bearbetar, och han tänker ej på att tillegna sig något bestämdt område af jorden. Hans näring gör det också för honom nödvändigt att begagna ett jemförelsevis större område; en uppdelning af jagtterritoriet i mindre lotter skulle väsendtligen försvåra, om icke alldeles förhindra, jagtens utöfning. Jägarstammen begagnar derför alltid sitt område gemensamt, och i början uppstår ej någon fråga om eganderätten till detsamma. Men då jordområdet till följd af befolkningens tillväxt alltmera tages i anspråk och den ena stammen derföre söker utvidga sitt område på den andras bekostnad, uppstå strider om jagtrevirens gränser, och här framträda egentligen de första yttringarne af en jordeganderätt, hvilken har formen af en för stammen eller horden gemensam jagträtt [1]).

[1]) Jfr Laveleye, Das Ureigenthum Kap. 1 och Wilhelm Roscher, Nationalökonomik des Ackerbaues und der verwandten Urproduktionen Buch 1, kap. 1 § 7. Sällan om ens någonsin går ett civiliseradt folks historia tillbaka till denna tid, men under bildade folkslags beröring med jägar- och fiskarfolk har man kunnat studera deras förhållanden. Sålunda hafva upptäckterna af Amerika, Sibirien och Nya Holland mycket bidragit till ökande af kännedomen om den tidigare ekonomiska utvecklingen.

I allmänhet öfvergå jägarfolken så småningom till nomadkultur. Visserligen förekomma till följd af skiljaktiga klimatiska och geografiska förhållanden många undantag från denna regel. Sålunda finnas folkslag, för hvilka jägarens och fiskarens lif icke utgör ett öfvergångsstadium till en högre grad af odling, utan bildar slutpunkten i deras ekonomiska utvecklingshistoria [1]). Men detta hindrar dock ej, att de flesta folk öfvergå från det ena stadiet till det andra. Nomadens hela lif röjer ett större oberoende af naturen, en större planmässighet och regelbundenhet i alla ekonomiska förrättningar. Han har förmåga att samla ett kapital, hvilket gör det för honom möjligt att äfven under ogynsammare förhållanden föra en mensklig tillvaro; hans arbete, hvilket hufvudsakligen består uti vården om boskapshjorden, har på honom ett förädlande inflytande; det vexlar ej såsom jägarens emellan den högsta grad af ansträngning och fullkomlig sysslolöshet, utan bildar en fortlöpande kedja af hvarandra aflösande och inbördes betingande göromål [2]). Eganderättens utbildning, hvilken alltid går parallelt med den allmänna ekonomiska utvecklingen, gör vid öfvergången till Nomadkultur ett betydligt framsteg. Nomadstammarnes område hafva i allmänhet bestämdare gränser än jägarfolkens, och de begagna dem på ett regelbundnare sätt. Deras vandringar ske i en viss ordning, och de återvända på bestämda tider till förut besökta ställen. Eganderättens begrepp och helgd framstår för Nomaden långt tydligare än för jägaren. Detta visar sig uti den utsträckning af kapitalbildningen, som hos många af dessa folk förekommer och som naturligtvis icke skulle vara möjlig, om icke den ene i någon mon respekterade den andres rätt. Det område, som af en nomadstam innehafves, nyttjas gemensamt, och jordeganderätten får sålunda på nomadstadiet formen af en för stammen gemensam betesrätt. En privat jordeganderätt kan deremot hos ett nomadfolk aldrig förekomma, enär förutsättningarne för sjelfva nomadkulturen stå i absolut motsägelse deremot.

Öfvergången från jagt och fiske till nomadkultur måste onekligen anses som ett stort framsteg, men öfvergången från nomadlif till åkerbruk är dock af ännu större betydenhet. Menniskan frigöres här mera fullständigt från sitt beroende af naturen, hvars alstrande kraft hon icke allenast nyttjar, utan äfven leder på det sätt, hon finner för sig fördelaktigast. Arbetet får här en vida

[1]) Exempel härpå ha vi uti Nordamerikas indianer, hvilka i regeln visat sig oemottagliga för alla försök att bibringa dem högre kultur. Likaså torde till följd af klimatets stränghet polartrakternas jägar- och fiskarfolk aldrig kunna uppnå någon högre odlingsgrad.

[2]) Wilhelm Roscher, anf. st., kap. 2.

större betydelse än det förut haft, och kapitalet, som tillvexer i samma mon, som den materiella odlingen går framåt, sätter menniskan i tillfälle att mångdubbla sin kraft. Öfvergången till åkerbruk framtvingas i allmänhet af behofvet att genom en intensivare kultur förskaffa en större qvantitet födoämnen på samma område. Af fritt val synas nemligen nomaderna icke vilja öfvergå till åkerbruk, äfven om jordens beskaffenhet skulle vara sådan, att dess bringande under kultur skulle fordra jemförelsevis ringa möda. Efter öfvergången till åkerbruk kan man skilja emellan trenne historiska former af menskligt herravälde öfver jordegendom, hvilka efterträdt hvarandra, nemligen: 1) Gemensam eganderätt och gemensam nyttjanderätt, 2) Gemensam eganderätt och privat nyttjanderätt samt 3) Privat eganderätt och privat nyttjanderätt [1]). Besittningstagandet af jorden för åkerbruks skull sker nemligen ursprungligen gemensamt, och stammen eller klanen brukar och skördar i början området samfäldt; egande- och nyttjanderätten till jorden är derför alltid på detta stadium en gemensam rätt. Det finnes ännu allt för många skäl, som tala för en slägtens sammanhållning och en gemensamhet i arbete och hushållning, för att en enskild eganderätt skulle kunna uppkomma. Icke endast slägtbandet och behofvet af gemensamt skydd och försvar under laglösare tider förmådde slägterna att i allt göra gemensam sak, utan äfven många omständigheter uti deras ekonomiska lif gjorde sådant nödvändigt. För att uti ödemarkerna och skogarne uppodla ett så stort fält, att solens strålar kunde träffa dess gröda och bringa den till mognad, erfordras mera än en individs krafter; och då den enskilde ej ville på jordens förbättring nedlägga ett kapital, som han var oviss om att återvinna, var det naturligast, att man verkstälde odlingen gemensamt. Såsnart jordbruket hunnit fästa folkstammen vid ett visst område, uppfördes fasta bostäder, och dessa jemte tillhörande trädgårdar blefvo den första orörliga privategendom.

Till följd af jordbrukets stigande intensitet öfvergår man vanligen till en periodisk delning af den odlade jorden och den naturliga ängen. Eganderätten tillkommer fortfarande slägten eller stammen och är således i regel gemensam, men nyttjanderätten delas periodiskt eller transitoriskt emellan medlemmarne inom slägten eller bygemensamheten och är sålunda privat [2]). Denna form af eganderätt utgör liksom en förmedling emellan den gemensamma och privata

---

[1]) Savigny, System d. heut. röm. Rechts. I, § 56.

[2]) Wagner, Allgemeine oder theorethische Volkswirthschaftslehre I § 326.

eganderätten och förenar i sig något af hvardera. Tomten och den närmast derintill belägna jorden äro vanligen föremål för privat eganderätt; åker och äng äro deremot fortfarande under gemensam eganderätt, men nyttjanderätten delas periodiskt eller transitoriskt; betesmark och skog äro nu liksom under föregående stadium under gemensam både egande- och nyttjanderätt [1]). Vi skola längre fram i sammanhang med redogörelsen för jordeganderättens utveckling hos några särskilda folk närmare beskrifva beskaffenheten af den periodiska delningen och dess ekonomiska betydelse.

Då emellertid den allmännare odlingen vunnit en högre utbildning, då individen hunnit utveckla sig till ett sjelfständigare, af slägten mindre beroende rättssubjekt, då den ökade kapitaltillgången gjort det möjligt att underkasta jorden en sorgfälligare vård än förut, börjar behofvet af en individuel jordeganderätt att alltmera framträda. Den, som nedlagt möda och kostnad på förbättring af sin jord och derigenom ökat dess afkastningsförmåga för kommande tider, önskar naturligtvis att alltid få behålla densamma. Då dessutom inom bygemensamheten sammanhållningen och det gemensamma intresset minskas i samma mon som individens rätt vinner mera erkännande och slägtbandet till följd deraf försvagas, blir ett upplösande af den gemensamma eganderätten alltmera nödvändigt. Detta sker i allmänhet antingen så, att den periodiska delningen så småningom upphör och derigenom öfvergår till en definitiv, eller ock så, att ett definitivt delningssätt fastställes och vitsord gifves åt den delegare, som vill söka en sådan delning. I och med genomförandet af den definitiva delningen framträder den privata egande- och nyttjanderätten till jorden, ehuru ännu mycket qvarstår, som erinrar om den förutvarande gemensamheten i anseende till brukning och eganderätt [2]); dessa qvarlefvor af den gemensamma jordeganderätten utgöra vanligen inskränkningar i den enskildes egande- och dispositionsrätt till jorden. Dylika inskränkningar förekomma i de flesta länders lagar, och vi skola längre fram söka påvisa de vigtigaste bland dem. Vi vilja nu öfvergå till en kort framställning af jordeganderättens beskaffenhet i några af de länder, der denna rätt under en historisk tid genomgått nämda utvecklingsstadier och skola sedermera taga i betraktande hufvuddragen af den svenska jordeganderättens historiska utveckling i ekonomiskt afseende.

---

[1]) Laveleye, Das Ureigenthum, kap. 1.

[2]) Wagner, anf. st., § 326.

Hufvuddragen af Jordeganderätten i: Indien.

I allmänhet säger man, att frihet och individualitet ej förekomma i Orienten, att personligheten der försvinner i familjen, familjen i staten, staten i fursten [1]). Endast fursten har rättigheter, men allt, som står under honom, är rättslöst och erhåller blott genom religionen, hvilken i Orienten är lag, ett skydd för sin tillvaro. Dessa åsigter har man tillämpat på eganderätten och sålunda kommit till det resultat, att jorden hörer konungen till, och att samhällsmedlemmarne endast hafva en nyttjanderätt till den egendom, de besitta. Sålunda säger Heeren, att konungens person är uti de stora Asiatiska monarkierna den medelpunkt, kring hvilken allt vänder sig; han anses efter de Österländska folkens begrepp ej blott som beherskare, utan snarare såsom egare till land och folk. Dessa åsigter om förhållandena i Orienten måste dock bedömas med hänsyn till den derstädes rådande föreställningen om konungen såsom Gudomlighetens representant på jorden. Liksom religion och lag voro förenade, så var ock den gudomliga och verldsliga magten förenad i konungens person. Men liksom religion och lag kunna theoretiskt åtskiljas, äfven om de faktiskt äro förenade, så kunna äfven yttringarne af regentens magt theoretiskt hänföras till det gudomliga eller verldsliga området, oaktadt de utgå från en och samma person. Då man säger, att konungen i Orienten är egare till land och folk, tänker man på hans magtfullkomlighet i egenskap af Gudomlighetens representant, ty någon juridisk rätt i sådant afseende kan man naturligtvis ej tillägga honom. Visserligen hafva Orientens beherskare med stöd af sin oinskränkta verldsliga magt pålagt afgifter och i öfrigt behandlat invånarne, som om de varit verkliga egare till land och folk; men ett dylikt förfarande torde

---

[1]) Jfr Samuel Grubbe, Praktiska filosofiens Historia, Förra delen, Den Orientaliska Filosofiens Tidehvarf.

der ej mindre än annorstädes, der sådant ifrågakommit, få anses som ett missbruk af den dem rätteligen tillkommande magten. Af Manus lagar synes ock tydligen framgå, att Hinduerne ursprungligen odlade sin jord med fullständig eganderätt. Det heter nemligen: "Vise, som känna forntiden, förklara, att ett odladt fält är den förste upptagarens egendom, liksom en antilop tillhör den förste jägare, som dödligt sårade den" [1]). Detta stadgande visar tydligen att eganderätten till jorden icke tillkommit konungen, utan den eller rättare dem, som först odlade densamma. Att en rätt till ränta af jorden tillkommit konungen i hans egenskap af statens representant, och att denna rätt af de orientaliska despoterna ofta blifvit utsträckt långt öfver måttans gränser, vilja vi dermed ingalunda förneka. Af Indiens egna urkunder framgår också tydligen, att Brahmanerna hade full eganderätt till den jord, som af dem innehades; vi veta äfven, att krigarne voro försedde med ett jordstycke och ett hus, och denna jord bör man betrakta såsom en kastens, icke såsom en konungens jord. Den tredje kasten utgjordes af de egentliga åkerbrukarna, och desse hade, enligt hvad vi ofvan sökt visa, en fullständig eganderätt till sin jord. Visserligen erlades till konungen en ränta eller tionde, vanligen uppgående till $^1/_8$ af skörden och, då nöden så fordrade, till och med till $^1/_4$, men denna afgift behöfver ej här mer än annorstädes hafva sin grund uti någon konungens eganderätt till jorden, utan hvilar helt enkelt på den hvarje medborgare åliggande pligt att efter förmåga bidraga till fyllande af statens behof. — Den fjerde kasten hade, som vi veta, ingen jord, utan var den tjenande, handtverksidkande befolkningen inom staten. — Hinduerna hade redan passerat de lägsta trappstegen på den ekonomiska utvecklingens bana, då vi först lärde känna dem. Grekerna omtala dem såsom idkande boskapsskötsel och åkerbruk, ja de framställa vanligen Indiens åkerbruk såsom en lysande motsats mot deras eget. Eganderätten var här liksom annorstädes från början gemensam och brukningen skedde äfven gemensamt, hvarefter skörden fördelades [2]). Ännu kan man i de aflägsnare trakterna finna bygemensamheter, der eganderätten till jorden är gemensam, men nyttjanderätten till åker och äng periodiskt delas mellan familjerna

---

[1]) Manus Lagar IX: 44, enligt Heeren, Ideen über die Politik, den Verkehr etc. På ett annat ställe heter det: "Vise, som känna forna tider, betrakta alltid denna jorden såsom konung Prithus gemål, och de hafva förklarat, att ett odladt fält är dens egendom, som först fält skogen för att upptaga det, och att gazellen tillhörer jägaren, som dödligt sårat den".

[2]) Laveleye, anf. st., kap. 4.

inom byn. Hvarje indisk by är, säger Marks Wilks, och synes alltid hafva varit en egen kommun eller republik och framställer en lefvande bild af tillståndet, sådant man tänker sig det i kulturens barndom, då menniskorna förenade sig i dylika samfund till inbördes understöd och hjelp. Hela Indien är en massa af sådana små kommuner, hvilka med mycken tillgifvenhet äro fästade vid sina gamla institutioner. Det är dem likgiltigt hvem som blifver landets beherskare, blott kommunens noga utstakade gränser och ordning blifva orubbade; den inre förvaltningen blifver dock alltid densamma [1]).

Som vi veta, inträngde vid nyare tidens början Muhamedanska Mongoler på vestra Indiska halfön, der de upprättade Stora Moguls rike, hvilket egde bestånd, till dess det störtades af Europeerna. I de Muhamedanska staterna betraktas enligt Korans grundsatser fursten såsom verklig egare till jorden. Dessa principer blefvo af Muhamedanerna tillämpade på Indiens jord, och från denna tid kan man således tala om en furstens omedelbara eganderätt till jorden. Den afgift eller de skatter, som jordbrukarne erlade, antogo nu karaktären af afrad och ej af skatt i detta ords egentliga betydelse. Den uppgick vanligen till $^1/_4$—$^1/_2$ af jordens afkastning och upptogs af uppbördsmän, hvilka erhöllo en tantième såsom ersättning, eller af generalförpaktare, hvilka till regeringen betalade en bestämd summa, ett uppbördssätt, som ingalunda gjorde bördan lindrigare för jordens innehafvare. Någon försäljning af jord kunde under sådana omständigheter icke gerna ifrågakomma. Rätten att bruka ett jordområde är under dylika förhållanden snarare att anse såsom en dem förlänad särskild fördel än såsom en verklig egendom. Då Engelsmännen sedermera kommo till väldet i Indien, infördes icke ett egendomssystem inom hela området, utan det ofantliga riket indelades i fem stora afdelningar med skilda system i fråga om jordegendomen och ordningen derför.

I Pendschab har staten respekterat innehafvarnes rätt och behandlat dem såsom egare till jorden; men i fråga om skatter och afgifter har han behandlat bygemensamheterna såsom korporationer. Bygemensamheten, som utgör en förening af frie män, hvilka enligt traditionen härstamma från en gemensam stamfader, är alltså en klan. Hvarje invånare har en viss andel i den jord, som tillhör byn, men alla hafva dock ej lika stora delar. I spetsen för bygemensamheten står ett råd af äldste, hvilket så länge bibehåller magten, som det åtnjuter bymedlemmarnes förtroende. Denna demokratiska författning bär

---

[1]) Marks Wilks, Historical Sketches of the South of India, cit. af Bohleu.

ännu prägeln af sitt Indiska ursprung och har således ej under tidernas lopp rönt något inflytande af främmande principer. I allmänhet ingriper staten ej uti byarnes inre ordning; han fordrar skatten af den såsom solidarisk betraktade bygemensamheten, och rådet pålägger skatten med hänsyn till storleken af medlemmarnes jordområden. Men om bygemensamheten sålunda kan nödgas att erlägga utskylder för någon af sina medlemmar, har den äfven deremot svarande rättigheter. Vid frivillig försäljning af någon bydelegares jord har bygemensamheten en friköps- eller lösningsrätt, enligt hvilken den kan tillegna sig en till salu varande eller försåld byandel och derigenom hindra en främmande person att intränga uti gemensamheten. Detta system har visat de bästa resultat. Pendschab anses såsom det lyckligaste och Engelsmännen mest tillgifna landskap i Indien, hvilket äfven visade sig vid det stora upproret 1857 [1]).

I Bengalen är ett alldeles olika system infördt. Då Engelsmännen eröfrade detta land, funno de bredvid och öfver jordbrukarne en högre klass, Zemindarerna, hvilka åt staten uppburo skatterna och sjelfva behöllo en del deraf. Denna funktion, som var ärftlig, kan närmast jemföras med länsherrarnes ställning inom de feodala staterna. Zemindarerna hade förut varit Rajahs eller furstar, men kommit i beroende ställning och blifvit tributskyldiga; de voro i allmänhet röfvare och äfventyrare, som hade kommit till magten inom vissa distrikt, och denna sin magt använde de vanligen till ökande af sin egen rikedom på folkets bekostnad. Engelsmännen behandlade dem emellertid som egare, och detta icke på grund af någon villfarelse angående naturen af deras rätt, utan emedan de antogo, att skatterna skulle lättare inflyta, om de hade en medelklass, hvilken liksom den Engelska aristokratien bidroge till kulturens höjande och landets förbättrande. Zemindarerna hafva dock ingalunda motsvarat de förhoppningar, Engelsmännen i detta afseende fästat vid dem. De hafva fortfarande inskränkt sig till att efter förmåga höja sina inkomster, men om landets kultur bekymra de sig alls icke. Deras rätt att beskatta sina underlydande är ingalunda oinskränkt; den är begränsad af sedvanerättens bestämmelser, och om dessa öfverskridas, är det civildomstolar, som afgöra den uppkomna tvisten och bestämma skattens belopp; dessutom har staten förbehållit sig att i händelse af behof intervenera till den jordbrukande klassens fördel.

---

[1]) Laveleye, anf. st., sid. 469.

Man har i detta system ett märkvärdigt exempel på statens inblandning i förhållandet emellan egare och arrendatorer [1]).

I Oudh betraktar staten Talukdarerna såsom egare till jorden utan tillfredsställande garantier för innehafvarnes intresse. Detta system, på hvars närmare detaljer vi ej kunna inlåta oss, har dock visat sig mindre tillfredsställande till följd af Talukdarernas alltför stora magt öfver sina underlydande. Engelsmännen hafva derföre sökt att inskränka deras myndighet, men detta har i stället ledt till ett motsatt resultat [2]).

I Nordvest- och Centralprovinserna hafva jordbrukarne en ständig besittningsrätt till den jord de innehafva emot erläggande af en bestämd afgift till staten. De Muhamedanska principerna äro således här bibehållna, endast med den modifiering, att staten och icke statens representant, konungen, är egare till jorden.

I Madras och Bombay är äfven statseganderättsprincipen herskande Ingen mellanlänk finnes mellan regeringen och den landtbrukande befolkningen, utan afgifterne erläggas här af folket direkte till staten. Grundräntan är bestämd antingen till en viss andel af afkastningen, hvilken förvandlas i penningar, eller i en för trettio år fixerad afgift. Oaktadt uppbörden här icke förmedlas genom bygemensamheten, plägar dock befolkningen inom hvarje by sammanlägga sina räntor, och man brukar till och med att enligt ortens sedvänja omlägga dem [3]).

Egypten.

Uti hela den äldre Egyptiska kulturen röjer sig en så stor likhet med den Indiska, att man svårligen kan undgå att antaga, det äfven något slags historiskt sammanhang dem emellan egt rum. Under förra århundradet antog man också allmänt, att kulturen, såväl den andliga som den materiella, blifvit från Egypten öfverförd till Indien; för närvarande torde emellertid motsatsen få anses bevisad [4]). I Egypten herskade samma stränga kastväsende som uti Indien,

---

[1]) Laveleye, anf. st., sid. 471.
[2]) Laveleye, anf. st., sid. 473.
[3]) Laveleye, anf. st., sid. 476 o. följ.
[4]) Jfr Samuel Grubbe, anf. st.

och, ehuru underrättelserna till följd af de många mellankasterna mycket afvika från hvarandra, finner man dock fyra hufvudkaster: prester, krigare, åkerbrukare och handtverkare, hvilka voro oskiljaktigt förenade med sitt kall, som gick i arf från far till son [1]). Vid Faraonernas tid synes landet hafva tillhört konungen, hvilken öfverlemnade det till folket mot en viss afgift, vanligen uppgående till en femtedel af afkastningen. Detta förhållande härledde sig enligt den Bibliska berättelsen från en stor hungersnöd, som tvingat Egyptierna att till konungen afstå sin egendom och sin frihet [2]). Emellertid synes man kunna sluta häraf, att jorden i Egypten som annorstädes ursprungligen tillhört folket, slägterna och individerna, allt efter som eganderätten i och med kulturens framåtskridande hunnit utveckla sig. Sedan Muhamedanerna kommit till väldet i Egypten, tillämpades äfven här Korans grundsatser, hvilka, enligt hvad vi förut nämt, tillerkände konungen oinskränkt eganderätt till jorden. Kaliferna tillämpade dock ej dessa grundsatser med stränghet; besittnings- och nyttjanderätt gick i arf från far till son utan någon invändning från regeringens sida. Men sedan Turkarne eröfrat Egypten, bragte Sultan Selim Korans principer till strängare användning. Han indrog många länderier till statsdomäner, och jordbrukarne blefvo i allmänhet behandlade som förpaktare. Arfvingarne måste köpa den fortsatta nyttjanderätten enligt en godtyckligt faststäld taxa. Mehemed Ali behandlade hela Egypten såsom sin privata egendom; han inrättade manufakturer och dref till och med handel. Detta är kanhända det märkvärdigaste exempel på kommunistisk centralisation, som förekommer i historien. Sedermera har dock så småningom genom furstarnes skänker och statens eftergifvenhet privat eganderätt till jorden i allmänhet blifvit återstäld. Genom en förordning af Said pascha 1858 har eganderätten till jorden blifvit bestämdare

---

[1]) Lundell, Om Åkerlagar, sid. 28.

[2]) 1 Mosebok 47 kap. 13—26: "I alla land var intet bröd; ty den dyra tiden var ganska svår, så att Egypten och Kanans land svulto för den dyra tidens skull. Och Josef samlade alla penningar, som funnos i Egypten, för säd, som de köpte; och han lät penningarne komma i Faraos hus. Då nu penningar fattades i Egypti land och Kanan, kommo alla Egyptier till Josef och sade: Skaffa oss bröd; hvi låter du oss dö för dig, derföre att vi hafva inga penningar? Josef sade: skaffen hit eder boskap, så vill jag gifva eder för boskapen, medan I ären utan penningar." Följande året kommo de till honom och sade: "Våra penningar och vår boskap äro borta, och vi hafve ej mer qvar än vår kropp och vår åker; tag oss och vårt land till dig för bröd, att vi och vårt land må vara Faraos egne. Så tog Josef hela Egypti land in till Farao; ty de Egyptier sålde hvar sin åker. Och var så landet Faraos eget." Presternas åker blef dock fortfarande deras egen och omfattade ungefär en tredjedel af landet.

reglerad. Arfsrätten till jord är utsträckt äfven till qvinliga linien, men, om ej några arfvingar finnas, återfaller egendomen till staten; dock kan bygemensamheten, om den önskar, få inlösa den [1]).

Man skiljer numera emellan tvänne slag af jordegendom i Egypten; det ena är Mulkland, hvilkas innehafvare hafva fullständig eganderätt till jorden; det andra är Miriehland, hvilkas besittare blott hafva nyttjanderätt till densamma. Utom dessa slag af jord förekomma äfven *länderier af Muhamedanskt ursprung*, hvilka enligt Korans grundsatser anses såsom furstens egendom och erlägga tionde, samt slutligen *eröfradt land*, hvilket blifvit lemnadt åt de besegrade emot erläggande af en tribut [2]).

Eganderätten till jorden i Turkiet är i de flesta afseenden lika med den Egyptiska; några mindre olikheter förekomma, men dessa torde vi ej här böra uppehålla oss med.

Palæstina.

Den Mosaiska lagstiftningen har med skäl blifvit ansedd såsom den främsta bland de i forntiden förekommande, enär den hufvudsakligen utdömt den förslafvande kastinrättningen, för att skapa ett fritt folk. Visserligen finna vi äfven hos det Judiska folket en prestkast, men denna var så olik den Orientaliska förebilden, att den knappast kan jemföras dermed. Leviternas företräde framför de öfriga bestod blott deri, att de skulle egna sig åt sådana sysselsättningar, som gjorde dem tjenliga att utöfva de offentliga embeten, andliga och verldsliga, som inom samhället förekommo. Som lön härför erhöllo de tionde i säd, frukter, vin och boskap, men voro deremot uteslutna från all eganderätt till jord. De voro, såsom Michaelis säger, en lärd aristokrati, som likväl genom sitt aflöningssätt var beroende af folket och nära intresserad af landets odling och välstånd. I öfrigt förekom ej någon kast- eller ståndsskillnad, utan hvar och en fick fritt och otvunget egna sig åt hvad han ville.

Vi öfvergå nu till besvarande af den frågan: hvem var egare till jorden inom Palestina? Åtskilliga författare hafva med stöd af den Mosaiska lagens

---

[1]) Laveleye, anf. st., kap. 28.
[2]) Laveleye, anf. st., sid. 29.
[3]) Michaelis, Mosaisches Recht, sid. 217.

stadgande i ämnet besvarat denna så, att Jehovah, hvilken Judarne betraktade såsom sin nationalgud, var den rätte egaren till jorden, och att folket endast hade en besittningsrätt emot erläggande af tionde till Leviterne, Jehovahs tjenare [1]). Svårligen torde dock den rätt, som i Bibeln tilläggas Jehovah i fråga om jorden inom Palæstina, kunna anses som en juridisk eganderätt [2]). Denna tillkom i stället enligt vårt förmenande de slägter eller stammar, på hvilka jorden efter invandringen fördelades [3]). Individerna kunde nemligen icke gerna betraktas såsom egare till de områden, som af dem innehades, ty deras rätt var i så många afseenden inskränkt och begränsad, att man icke kan anse den annorlunda än som en ständig besittningsrätt, hvilken dock var möjlig att på viss tid föryttra [4]). Den enskilde kunde nemligen öfverlåta sin besittningsrätt till annan, men ej på längre tid än fyratioåtta år; efter förloppet af denna tid inträffade det så kallade klangåret, då egendomen återgick i den förre innehafvarens eller hans arfvingars hand. Då öfverlåtelsen sålunda var en försäljning af nyttjanderätten intill klangåret, var priset högre eller lägre, allt eftersom detta år var fjärmare eller närmare [5]). Men då jorden fortfarande var slägtens egendom, tillät lagen såväl säljaren som hans närmaste slägtingar att återlösa jorden före klangåret emot återbetalande af den erlagda köpesumman, med afdrag dock af den inkomst, som köparen redan haft af jorden [6]). Jord och hus i städerna kunde i allmänhet försäljas för alltid, men husen i Leviternas städer voro dock oförytterliga, d. v. s. de återgingo vid klangåret till egaren och detta på den grund, att Leviternas jord och hus i staden ansågs motsvara de öfrige stammarnes jordegendom på landet [7]).

Någonting för den Judiska lagstiftningen egendomligt är äfven stadgandet om sabbathsår. Hvart sjunde år skulle nemligen hela landet ligga i träde och "hålla Herranom sin stora helg." Grödan skulle för det året ej inbergas, utan vara de behöfvandes gemensamma tillhörighet. Under klangåret skulle landet likaledes ligga i träde, och då detta inföll hvart femtionde år, men sabbathsåret hvart sjunde, skulle man kunna tro, att jorden hvart femtionde år

[1]) Lundell, Om Åkerlagar; Michaelis, Mosaisches Recht m. fl.

[2]) 3 Mosebok 25 kap. 23: "Derföre skolen I icke sälja landet evinnerligen; ty landet är Mitt och I främlingar och gäster för Mig".

[3]) 3 Mosebok 25 kap. 2.

[4]) 3 Mosebok 25 kap. 16.

[5]) 3 Mosebok 25 kap. 15.

[6]) 3 Mosebok 25 kap. 47—54.

[7]) 3 Mosebok 25 kap. 33.

kom att ligga obesådd i tvänne år å rad, enär det fyrationionde året alltid var ett sabbathsår. Men otvifvelaktigt är, att det fyrationionde solåret sammanföll med det femtionde månåret, enär de kortare månåren erhöllo ett så stort tillskott, att de motsvarade de längre solåren. Då man nu vid bestämmande af klangåren räknade efter månår, men i fråga om sabbathsår efter solår, var det naturligt, att hvart sjunde sabbathsår skulle sammanfalla med klangåret, och att jorden sålunda icke i tvänne år å rad låg i träde [1]).

Likasom det icke genom försäljning var möjligt att öfverföra jordegendom från den ena slägten till den andra, så var det ej heller möjligt att genom arf ändra den en gång faststälda delningen af jorden emellan slägterna. Derföre voro endast sönerna arfsberättigade, och af dessa erhöll den äldste i egenskap af familjens föreståndare en dubbel lott mot de yngre, liksom Josefs efterkommande vid den ursprungliga delningen erhöllo två lotter och bildade en dubbel stam. Om inga söner funnos, tillträdde döttrarne arfvet, men måste i sådan händelse gifta sig inom sin stam, på det att jorden icke måtte öfverföras till en annan slägt och den ursprungliga delningen rubbas [2]). Någon egentlig testamentsrätt förekom ej hos Judarne; den i lagen föreskrifna intestatarfsföljden var af Moses anbefald till ovilkorlig efterlefnad, och således kunde ej heller på denna väg en förskingring af slägtens jord ega rum [3]).

Sådane voro i deras ursprungliga skick hufvuddragen af den Mosaiska lagstiftningen angående eganderätten till jorden. Huru länge dessa lagbestämmelser blifvit hållne i helgd, är ej med visshet kändt, men sannolikt hafva de redan tidigt blifvit öfverträdde.

Vi öfvergå till betraktande af jordeganderättens beskaffenhet och utveckling i några af Europas länder. Det kunde då synas naturligast att först och isynnerhet behandla jordeganderätten i Grekland och i Romerska staten, dels emedan andlig och materiel kultur der tidigare än i något annat Europeiskt land uppkommit, dels emedan kulturen i dessa länder i många afseenden inverkat på våra förhållanden och bidragit till att gifva dem den form, som de för närvarande hafva. Men då jordeganderätten i dessa länder förut blifvit af många författare utförligt behandlad, och då vidare den Grekiska och Romerska jordeganderätten vid den tid, då vi först lära känna densamma, redan uppnått den

---

[1]) Rosenmülleri, Scholia in Vetus Testamentum II sid. 163.
[2]) 4 Mosebok 36 kap. 1—7.
[3]) 4 Mosebok 27 kap. 11.

utbildning, som vi inom våra moderna samhällen för närvarande återfinna och som den sedermera ständigt bibehållit, anse vi oss här kunna och böra förbigå densamma. Vi vilja i stället till en början rikta vår uppmärksamhet på jordeganderätten i

Ryssland.

Under den Ryska historiens tidigaste skede egdes jorden af furstarne, de stora godsegarne och de fria bönderna. Den egentliga landtbefolkningen bestod vid denna tid af tre särskilda klasser. Lägst bland dessa stodo slafvarne, hvilka voro mycket talrika och naturligtvis ej hade någon jordegendom. Närmast öfver dem voro de fria jordbruksarbetarne, hvilka icke heller hade någon fast egendom, utan vandrade emellan de stora godsen och stannade, der de erhöllo arbete och tillräcklig lön [1]). Högst stodo de egentliga bönderna, hvilka i tvänne afseenden skiljde sig från de frie jordbruksarbetarne, nemligen dels deri, att de innehade jord antingen under egande- eller nyttjanderätt och dels deri, att de voro medlemmar af en landtkommun. Kommunerna voro fria korporationer, hvilka antingen sjelfve egde jord eller ock brukade sådan åt de stora godsegarne eller klostren; i senare fallet betalade de arrende i penningar eller naturaprestationer till godsegaren eller klostret, men de uppoffrade ingenting af sin personliga frihet, utan voro, sedan de uppfylt sina skyldigheter mot jordegaren, berättigade att flytta hvart de ville [2]).

Med tiden förändrades dock böndernas ställning, så att de mer och mer blefvo fästade vid jorden. Skilnaden mellan slafvar, frie jordbruksarbetare och besutne bönder försvann slutligen helt och hållet; alla tre kategorierna sammansmälte i en gemensam klass, som kallades trälar eller lifegne. Huru uppkom nu detta tillstånd? Hvad var orsaken till lifegenskapens införande i Ryssland? Denna fråga besvaras vanligen sålunda, att lifegenskapen infördes af Boris Godunoff genom en ukas, som förbjöd bönderna att flytta från en egendom till en annan. Senare tiders forskningar hafva dock visat, att lifegenskapen icke infördes på en gång, utan så småningom uppkom till följd af ekonomiska och politiska orsaker, hvilka ingalunda berodde mera af Boris Godunoff än af hans efterträdare eller föregångare [3]). Redan tidigt framträder hos furstar,

---

[1]) Wallace, Ryssland, Land, Folk, Seder och Bruk, sid. 378.
[2]) Wallace, anf. st., sid. 399.
[3]) Wallace, anf. st., sid. 400.

godsegare och kommuner en sträfvan att hindra böndernas och jordarbetarnes flyttning och detta på den grund, att bristen på arbetare i allmänhet var mycket stor, under det att jord fans i öfverflöd.

Furstarnes inkomster berodde af befolkningens antal inom furstendömet, och de bemödade sig derföre att förhindra böndernas och jordbruksarbetarnes flyttning från ett ställe till ett annat. Godsegarne sökte äfven qvarhålla folket vid sina gods, för att hafva tillräckligt antal arbetare till den jord de sjelfve brukade och arrendatorer till den öfriga. Slutligen var det också af intresse för kommunerna att hafva tillräckligt många ledamöter, för att kunna odla hela kommunaljorden, enär hvarje kommun årligen skulle till fursten erlägga en viss summa i penningar eller viss præstation af landtbruksalster, och ju större de betalandes antal var, desto mindre blef naturligtvis afgiften för hvar en af dem [1]). Så länge landet var deladt i många oberoende furstendömen, kunde dock bönderna genom flykten öfvergå från ett område till ett annat; men, sedan de många furstendömena uppgått i den Moskovitiske tsarens rike, och en central styrelse för hela landet blifvit grundlagd, var denna möjlighet afskuren. Stränga lagar kungjordes mot dem, som försökte byta om vistelseort, samt mot de jordegare, som hyste sådane flyktingar, och efter denna tid kan man således säga, att de Ryska bönderna voro fullständigt fästade vid jorden. Orsaken hvarför lifegenskapen af tsaren ansågs behöflig var den, att de förläningar, hvilka han gaf åt sina embetsmän, endast hade värde, så vidt de åtföljdes af ett visst antal arbetare, hvilka voro oskiljaktigt förenade med jorden. Ett jordområde utan arbetare hade ännu icke något ekonomiskt värde [2]).

Förläningsgodsen voro före Peter den Stores tid egentligen statens egendom, men öfvergingo derefter så småningom i innehafvarnes ego på det sättet, att förlänandet sedermera skedde till full eganderätt, då deremot från början förläningstagaren endast hade nyttjanderätt till det förlänade området.

Före emancipationen tillhörde en mycket stor del af jorden staten; befolkningen på statens jordområden kallades statsbönder och innehade en något bättre ställning än de egentlige lifegne. De stodo under en särskild administration, hvilken dock blifvit afskaffad genom kejserliga dekreterna af den 7 September 1859 och den 23 Oktober 1861. De äro för närvarande i administrativt afseende likstälda med godsegarens befriade trälar, men hafva en fördelaktigare ekonomisk ställning, i det att de i allmänhet hafva mera jord och

[1]) Wallace, anf. st., sid. 402.
[2]) Wallace, anf. st., sid. 403.

betala mindre skatter än dessa [1]). Den jord, som icke egdes af staten eller andra juridiska personer, innehades af godsherrarne eller adelsmännen under fullständig eganderätt. Adeln var sålunda den jordegande klassen inom riket. De lifegne betraktade sig visserligen såsom egare till den jord de innehade, men enligt lag utgjorde kommunaljorden en del af godset och tillhörde sålunda godsegaren. Då lifegenskapen genom kejserliga Ukasen af den 19 Februari 1861 afskaffades, skedde egentligen icke någon förändring i detta afseende. Bönderna blefvo visserligen fria och godsegarens rätt i så måtto inskränkt, att han ej kunde qvarhålla bönderna mot deras vilja, men någon jordeganderätt erhöllo de ej omedelbart genom emancipationen. De äro dock berättigade att inlösa kommunaljorden, om de så önska, och staten har till och med åtagit sig att med lån understödja kommunerna vid inlösningens verkställande. Möjlighet är sålunda beredd för de Ryska bönderna att förvärfva eganderätt till jord, och många hafva redan låtit denna möjlighet öfvergå till verklighet; flera landtkommuner hafva nemligen inlöst den jord de innehafva och äro således fullständiga egare till densamma [2]).

Om vi betrakta den Ryska landtkommunens eller bygemensamhetens inre organisation, finna vi, att den visserligen i mycket afviker från de gamla Svenska eller Germaniska byarnes, men också i ganska mycket liknar dem. Den Ryska bygemensamheten är en "enkel association i större skala". Medlemmarne inom densamma hafva gemensam egande- eller nyttjanderätt till jorden och häfta solidariskt för alla skatter och utskylder. Hvarje manlig individ inom byn har rätt att, sedan han uppnått en viss ålder, erhålla del uti den gemensamma jorden. Den form af jordeganderätt, som för närvarande allmännast förekommer uti Ryssland, gör det också möjligt att tilldela hvarje berättigad individ ett särskildt område, ty nyttjanderätten till bykommunens odlade jord uppdelas periodiskt eller transitoriskt emellan de delberättigade. En sådan delning förekom ursprungligen hvarje år, sedermera hvart tredje. Numera äro delningsperioderna olika i olika delar af landet. I många trakter eger delning rum hvart sjette, i andra hvart tolfte eller femtonde, men i de flesta hvart nionde år [3]). Boningshuset, jorden, hvarpå det är uppfördt, och den tillhörande trädgården är ärftlig privategendom. Egaren kan sälja detta till en utom bygemensamheten stående person, men öfrige bydelegares tillåtelse är dertill er-

[1]) Laveleye, anf. st., sid. 14.
[2]) Laveleye, anf. st., sid. 15 o. följ.
[3]) Wallace, anf. st., sid. 100 o. följ.

forderlig, och dessa hafva i alla händelser en förköps- och lösningsrätt. Då en familj utdör, tillfaller dess egendom bygemensamheten, men, om hon bortflyttar, kan hon inom viss tid borttaga byggnaden från tomten och detta utan samtycke af bydelegarne [1]).

Den Ryska benämningen för en dylik bygemensamhet är Mir, hvilket ord närmast motsvarar det Tyska Gemeinde, Latinska commune, communitas och äfven det Grekiska *Κόσμος*. Hvarje mir förvaltar sjelf sina inre angelägenheter och är mera oberoende än de Tyska och Franska kommunerna. De hafva en lika fri sjelfstyrelse som de Amerikanska townships, och enligt mångas mening har Ukasen af 1861 alltför mycket gynnat deras autonomi. Familjefäderna välja inom sig en styresman, Starosta, hvilken leder kommunens angelägenheter och förer ordet vid medlemmarnes sammankomster; han kan till och med under vissa förhållanden ålägga en till miren hörande person straff. I sin egenskap af grannelag kallas den Ryska byn derevenia, hvilket ord har samma rot som det Tyska Dorf, det Skandinaviska torp, det Engelska thorpe, det Franska troupe, troupeau. Husen i de Ryska byarne ligga tillsamman likasom uti Skandinaviens och Germaniens gamla byar samt äro i allmänhet omgifne af trädgårdar och inhägnader. Det vanliga brukningssättet är treskiftesbruket, och jorden delas fördenskull uti tre fält, hvilka åter delas uti långa smala remsor, så mycket som möjligt af lika godhet, och till samma antal som de delberättigade medlemmarne inom byn [2]).

I det Ryska by- eller mirsystemet hafva vi exempel på den form af eganderätt, hvilken vi förut omtalat såsom representerande öfvergångsstadiet emellan den för slägten gemensamma och den individuella eganderätten. Den jord, på hvilken byn är belägen, är nemligen, enligt hvad vi förut visat, underkastad privat eganderätt; åkern och ängen eges af miren; men miren är ursprungligen intet annat än en på slägtskap grundad förening, en samling af individer, som härstamma från en gemensam stamfader, alltså en klan; eganderätten till mirens jord är sålunda en för slägten eller klanen gemensam eganderätt, och nyttjanderätten uppdelas periodiskt emellan medlemmarne inom byn. Skog och betesmark deremot både eges och nyttjas gemensamt. Att ursprungligen jordeganderätten äfven i Ryssland varit fullständigt gemensam, kunna vi ännu tydligen se. Djupt inne i skogarne bland Roskolniks eges jorden ännu gemen-

---

[1]) Wallace, anf. st., sid. 103.
[2]) Laveleye, anf. st., sid. 12.

samt af slägten. Man sår och brukar samfäldt, men delar sedan skörden på familjerna efter antalet arbetare; bygemensamheten kallas här Skits och framställer på det tydligaste den fullständiga jordegendomsgemenskap, som man öfverallt finner på åkerbrukskulturens lägsta stadium [1]). Slutligen förekommer i Ryssland äfven jord under privat eganderätt. De stora godsegarne eller adelsmännen innehafva nemligen sina egendomar under privat eganderätt, och inom åtskilliga bykommuner har egendomsgemenskapen redan blifvit upplöst. Lagen tillåter nemligen ett upplösande af det bestående Condominium och införandet af en privat eganderätt, om två tredjedelar af delegarne inom byn härom förena sig. Redan uti de mer och mer sällan återkommande delningarne visar sig en tendens hos den gemensamma eganderätten att öfvergå i privat, och detta i förening med införandet i lagstiftningen af bestämmelser angående delegarnes rätt att upplösa egendomsgemenskapen tyckes visa, att den ekonomiska utvecklingen nu hunnit så långt, att behofvet af en individuell eganderätt till jorden allt mer och mer gör sig känbart i Ryssland.

Många författare hafva ansett den Ryska byinstitutionen såsom idealet af en dylik organisation och såsom ett universalmedel mot allt socialt och politiskt ondt. Bykommunens vigt och betydelse skulle enligt deras förmenande icke så mycket ligga uti det närvarande som fast mera uti det tillkommande. Man skulle uti bykommunen ega ett säkert skyddsmedel mot socialism och kommunism, då hvarje medlem af kommunen födes med rätt att erhålla ett stycke jord, på hvilket han kan för framtiden trygga sin existens [2]).

Dessa fördelar torde emellertid vid ett närmare betraktande af förhållandet vara mera skenbara än verkliga. Om för närvarande någon fara för uppkomsten af ett proletariat icke förmärkes i Ryssland, eller om socialistiska och kommunistiska sträfvanden der mindre framträda än i vestra Europas stater, har detta förhållande sin grund uti den relativt ringa folkmängd och rika tillgång på odlingsbar jord, som der förefinnes, och kan icke anses såsom en följd af den eganderättens och förvaltningens form, som framträder uti den Ryska bygemensamheten eller mirsystemet. I sammanhang med befolkningens tillvext och behofvet af en större qvantitet födoämnen på samma område måste dock ett intensivare jordbrukssätt användas, och till följd deraf en privat eganderätt blifva alltmera oundgänglig. Ville man då med hämmande af den vanliga utveck-

---

[1]) Laveleye, anf. st., sid. 11.
[2]) Wallace, anf. st., sid. 117 och följ.

lingsgången qvarstanna på ett sådant stadium, som den Ryska bygemensamheten för närvarande befinner sig, skulle man långt snarare få se uppkomsten af ett proletariat, än om man läte eganderättens utveckling gå sin vanliga gång, då den så småningom skulle öfvergå till privat eganderätt. Ty under det att befolkningen kan antagas tillvexa ungefär lika fort, då jordeganderätten är gemensam, som då den är enskild, kan produktionen af lifsmedel aldrig stiga så högt under gemensam eganderätt som under enskild. Men enär just då ett proletariat är för handen, när lifsmedlen ej förslå till fyllande af samhällsmedlemmarnes behof, så är tydligt, att ett sådant långt tidigare uppkommer genom ett ensidigt fasthållande vid en sådan princip som den, på hvilken den Ryska bygemensamheten hvilar, än om man helt enkelt låter jordeganderätten utveckla sig fritt och naturligt, då den i sammanhang med jordbrukskulturens stigande intensitet öfvergår till en individuell rätt. En dylik utbildning är dessutom en nödvändig följd af den allmänna odlingens framåtskridande och individens till följd deraf alltmera framträdande anspråk på frihet och oberoende. Gemensamhet i eganderätt utöfvar nemligen alltid ett tvång på delegarne, i det att nyttjanderätten städse i någon mon blir inskränkt och begränsad, och eganderätten framträder såsom bunden vid gemensamheten och således undandragen den enskildes fria förfoganderätt. Den Ryska bygemensamheten kan derföre icke anses som slutpunkten af en utveckling, ej heller såsom någonting för Ryssland alldeles egendomligt; den är tvärtom en vanlig och nödvändig länk uti utvecklingens kedja och har haft sin motsvarighet i de flesta länder under en förfluten tid. Dess bestämmelse måste i Ryssland såväl som annorstädes vara att, så snart den fyllt de uppgifter, hvaraf den är möjlig, öfvergå i en annan mot tidsförhållandena mera svarande form.

Tyskland.

När och huru Tyskland ursprungligen blifvit kultiveradt, kan icke med visshet afgöras. Många olika åsigter hafva derföre under senare tider uppkommit angående ursprunget och beskaffenheten af det äldsta agrariska tillståndet derstädes, men då dessa i allmänhet stödja sig på mer eller mindre osäkra antaganden, vilja vi direkte öfvergå till de första underrättelser af någon större tillförlitlighet, hvilka för oss äro tillgänglige. Sådane finna vi först hos Cæsar och Tacitus, ehuru äfven deras skildringar af Germanernes förhållanden inga-

lunda äro stälde utom allt tvifvel, utan tvärtom varit föremål för åtskilliga divergerande tolkningar och olika meningar [1]).

Cæsar omtalar dels Sveverne särskildt, dels de Germaniska stammarne i allmänhet. Beträffande den agrariska författningen synes denna hos Sveverne i allt väsendtligt varit öfverensstämmande med de öfrige Germanernes, men deras förhållanden i öfrigt framställas såsom något olika [2]). De skildras såsom de mest krigiske bland alla Germaner och synas ännu på Cæsars tid hafva befunnit sig på det stadium, då ett folk betraktar krigföringen nästan som näringsfång. Under det att ett tusental af den manliga befolkningen från hvarje distrikt drog ut i krig, stannade ett annat tusental hemma och brukade jorden åt sig sjelfve och de frånvarande. De omvexlade årligen, och sålunda blef, som Cæsar säger, hvarken jordens brukning eller öfningen i krig afbruten [3]). Såsom någonting för Sveverne egendomligt i afseende på dispositionen öfver jorden omtalas äfven, att de vid gränsen läto en ofantlig sträcka af landet ligga öde, för att derigenom ådagalägga sin stora magt och sannolikt äfven för att skydda sig mot fiendtligt öfverfall [4]). Detta visar emellertid, i huru ringa grad jorden ännu var tagen i anspråk, hvilket naturligtvis berodde på befolkningens fåtalighet i förhållande till territoriets omfång; men vid sådant förhållande var det också naturligt, att jordeganderätten icke vunnit någon högre utveckling, utan fortfarande hade nästan samma obestämda karakter, som den hos ett nomadfolk har.

Germanerne voro redan vid den tid, då Romarne först kommo i beröring med dem, ett åkerbruksidkande folk, ehuru boskapsskötsel qvarstod som deras vigtigaste näring. Jagten var äfven af betydelse i ekonomiskt afseende och idkades med förkärlek, enär den väl öfverensstämde med deras krigiska lynne. De förnämsta lifsmedlen utgjordes enligt Cæsars berättelse af mjölk, ost och kött, hvilket tydligen visar, att åkerbruket innehade en underordnad ställning,

---

[1]) Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, I. § 7.

[2]) Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, I Band. sid. 93.

[3]) Cæsar, De bello Gallico, IV, 3: Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura nec ratio atque usus belli intermittitur.

[4]) Cæsar, De bello Gallico, IV, 3: Publice maximam putant esse laudem quam latissime a suis finibus vacare agros; hac re significari, magnum numerum civitatium suam vim sustinere non posse. Itaque una ex parte a Suevis circiter milia passuum sexcenta agri vacare dicuntur.

och att boskapsskötseln hade främsta rummet bland deras näringar. Rätten till jagt och fiske såväl som rätten till bete för boskapshjordarne var gemensam för slägten eller stammen. Till och med den jord, som användes till åkerbruk, var i början samfäld egendom och brukades och nyttjades gemensamt [1]). Jordbrukssättet var högst primitivt, sannolikt på många trakter endast ett halfnomadiserande svedjebruk. Detta antagande vinner stöd af Cæsars berättelse om huruledes furstarne årligen tilldelade slägterne och stammarne så mycken jord som de behöfde, men ej tillät dem att tvänne år å rad bruka samma jord. Germanerne hafva enligt Cæsars berättelse anfört många skäl till detta förfarande, såsom att man härigenom ville undvika, att folket genom sysselsättning med åkerbruk skulle förlora lusten och vanan vid krig; att man ville förhindra stora jordpossessioners sammanförande i några enskildes händer, hvarigenom desse kommo i tillfälle att förtrycka de fattige; förekomma för mycken omsorgs användande på uppförande af byggnader m. m. [2]). Germanerne skulle sålunda vid denna tid hafva befunnit sig på ett sådant utvecklingsstadium, som man ännu kan påvisa hos många på sydöstra Rysslands och främre Asiens stepper boende folk, hvilka flytta omkring från en trakt till en annan, medförande sina bostäder, boskapshjordar och öfriga tillhörigheter [3]). Emellertid har man dock dragit i tvifvelsmål, huruvida Cæsars berättelse angående dessa förhållanden vore med verkligheten öfverensstämmande, enär hvarken jordens beskaffenhet i Germanien, der odling blott var möjlig i dalarne och på de öppna ställena mellan skogarne, ej heller klimatet, hvilket här är kallare och sålunda gör bättre bostäder nödvändiga än der borta vid Wolga, hvarest man finner liknande förhållanden, tyckes göra hans berättelse sannolik [4]). Men om också på några trakter ett så extractivt jordbruk idkades, att det

[1]) Cæsar, De bello Gallico, IV, 1: Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet.

[2]) Cæsar, De bello Gallico, VI, 22: Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum et quo loco visum est agri attribuunt atque anno post alio transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas: ne adsidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent, ne latos fines parare studeant potentioresque humiliores possessionibus expellant, ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent, ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; ut animi æquitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis æquari videbat.

[3]) Wallace, anf. st., kap. 17 o. följ.

[4]) Waitz, Die Deutsche Verfassung in der ältesten Zeit, I, 4; se äfven Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, I. § 7.

kunde vara lämpligt att för hvarje år öfvergå till ett nytt område, är dock otvifvelaktigt, att på andra orter jorden brukades mera intensivt, och befolkningen hade fasta bostäder. Cæsar berättar sjelf, att Sigambrerne bodde i byar, hvilka de öfvergåfvo vid Romarnes ankomst; han lät nedbränna byarne och skördade säden på deras fält [1]). Denna berättelse tyckes ingalunda syfta på ett sådant jordbruk, der man årligen flyttar från ett område till ett annat, utan synes tvärtom beröra en jemförelsevis stadgad och utbildad kultur. Om Usipierne och Tenctererne säges äfven, att de blifvit drifne från sin odlade jord af Sveverne och fördenskull måst öfvergå till Gallien, ett förhållande, som ej heller synes kunna stå tillsammans med ett årligt öfvergående till nytt område [2]). Ty hade desse folkstammar haft för sed att årligen med öfvergifvande af sin förra vistelseort öfvergå till annan trakt, skulle det för dem icke varit af någon större betydelse att af Sveverne hafva blifvit drifne från sina odlade fält. Sannolikt är derföre, att Cæsar i fråga om Germanernes sed att årligen öfvergå till nytt område berättat, hvad han af andra hört och icke hvad han sjelf sett, eller ock att han på Germanerne i allmänhet tillämpat hvad han hos någon särskild stam funnit [3]).

På Taciti tid hafva de agrariska förhållandena i Germanien redan antagit betydligt fastare former. I motsats mot de omkringvandrande, hufvudsakligen på sina hästar och vagnar lefvande Sarmaterne i Öster omtalar han Germanerne såsom försedde med fasta bostäder [4]). De bodde i byar, och husen voro, fastän enkla och okonstlade, dock ingalunda provisoriskt uppförde eller lämpade för öfverflyttning från ett område till ett annat. Jorden delades periodiskt efter antalet af medlemmar inom slägten eller bygemensamheten, hvarvid hänsyn togs till de särskilde delegarnes värdighet, dock endast så till vida, att furstarne eller föreståndarne erhöllo en större lott än de öfrige, som synas hafva erhållit lika stora andelar; fältens stora utsträckning underlättade en sådan delning, säger Tacitus [5]). Denna delning, hvilken årligen eller med något längre mellantider företogs, synes hafva haft till föremål åker och äng, under det att

---

[1]) Cæsar, De bello Gallico, IV, 19.

[2]) Cæsar, anf. st., IV, 1; IV, 4.

[3]) Waitz, anf. st., 4.

[4]) Tacitus, Germania, c. 46.

[5]) Tacitus, Germania, c. 26: Agri pro numero cultorum ab universis vicis occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. Facilitatem partiendi camporum spatia præbent. Arva per annos mutant et ager superest.

skog och betesmark fortfarande nyttjades gemensamt af bydelegarne, och var således af samma beskaffenhet som den fordom i Indien och flere andra länder samt ännu i dag i Ryssland förekommande periodiska eller transitoriska delningen af jorden emellan familjerna inom slägten. Många hafva uti denna Taciti skildring af de Germaniska jordeganderättsförhållandena velat se en beskrifning på treskiftesbruket. De hafva nemligen antagit, att det ombyte af åkrar, hvarom Tacitus här talar, skulle hafva afseende på vexlingen mellan sommar- och vinterfält, och den jord, som var öfrig, "ager superest", skulle då beteckna den del af åkern, som låg i träde, och hvars alstringskraft sålunda för tillfället icke togs i anspråk. Roscher har dock visat, att denna uppfattning måste vara oriktig [1]), och ganska sannolikt är, att Tacitus vid uttrycket, "ager superest", tänkt på jord, som i någon mon var likstäld med den Romerska ager publicus d. v. s. på en under fullständigt samfäld rätt varande jord, således på den till gemensamt bete använda marken och icke på den del af jorden, som vid ett treskiftesbruk låg i träde [2]). För öfrigt är det numera allmänt antaget, att treskiftesbruket infördes i Tyskland först under Carl den Stores tid [3]).

Men fastän åkern och ängen på detta sätt periodiskt delades emellan medlemmarne inom byn, fortfor dock den på slägtskap grundade bygemensamheten att vara egare till jorden, och de enskilde hade endast nyttjanderätt till de områden, som de brukade [4]). Tomten, das Salgut, terra salica, mansus, Hofstat, äfven curtis kallad, var dock föremål för privat eganderätt och gick i arf till de manliga afkomlingarne inom familjen, men de qvinliga voro derifrån uteslutne [5]). Tacitus säger angående detta slag af jord: Suam quisque domum spatio circumdat, och vill derigenom angifva den enskildes rätt till den jord, hvarpå hans hus var uppfördt, och det närmaste området deromkring [6]).

---

[1]) Roscher, Ueber die Landtwirthschaft der altesten Deutschen.

[2]) G. L. von Maurer, Einleitung zur Geschichte der Mark- Hof- Dorf und Stadtverfassung, sid. 6.

[3]) Roscher, anf. st., kap. 2, § 25.

[4]) G. L. von Maurer, Einleitung etc. sid. 20 och följ.

[5]) Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, I, § 8 och Bluntschli, krit. Uebersch. II, 300.

[6]) Brotier, angående Tacitus, citerad hos Simmonet, Histoire de la Saisine: Advertendum in hac temporum antiquitate Germanos habuisse domum, quam vocabant sal; circa domum, fuisse Salbuck seu curtim, gallice courtil, spatiumve terræ domui circumdatum et sæpe cinctum spatium, illud cum domo est seliland seu terra salica, quæ ad solos filios pertinebat; nec immerito, quum filiæ in aliam domum terramque salicam transirent.

Åkern och ängen afskildes från skog och betesmark och indelades efter läge och beskaffenhet i ett antal större skiften, som kallades Kampe, Gewanne, Eschen, Feldungen, agri eller araturæ. Hvart och ett af dessa fält blef derefter uppdeladt i så många lotter, Deele, Lose, adportiones, skifter, som delegare i bygemensamheten funnos. I början verkställdes denna delning årligen, men sedan intensivare brukningssätt, två- och treskiftesbruket, blifvit införda, företogos delningarna endast hvart annat eller tredje år och med tiden ännu mera sällan. Efter förloppet af denna tid var den enskildes rätt till den lott, som han genom delningen erhållit, slut, och jorden blef åter gemensam mark. Derpå följde ursprungligen uppmätning och delning af ett nytt område, men sedermera, då ett regelmässigt och mera intensivt jordbruk uppkommit, blott en ny lottkastning om de särskilda förut brukade lotterna [1]). Om så erfordrades, intog man ett nytt fält af den förut gemensamma marken och delade detta enligt samma grunder, som tillämpades i fråga om åker och äng [2]). Under sådana förhållanden var det naturligt, att bygemensamheten i sin egenskap af egare till jorden föreskref sättet och ordningen för jordens brukande och begagnande. Dessa föreskrifter utgjorde inskränkningar uti den enskildes dispositionsrätt öfver den jord, han innehade, och reglerade och bestämde den ene bydelegarens förhållande till den andre vid jordens brukning. Det är sammanfattningen af dessa inskränkningar, som Tyskarne kalla Flurzwang, och dessa äro en nödvändig följd af eganderättens beskaffenhet och delningens ofullkomlighet under ett tidigare stadium. Emellertid blef i Tyskland så väl som annorstädes behofvet af en individuell eganderätt till jorden allt mera känbart, i samma mon som jordbrukskulturen allt mera utvecklade sig, och vid tiden för folkvandringen var redan bydelegarnes condominium i anseende till åker och äng i allmänhet upplöst. Men härmed försvunno ej alla spåren af det tidigare systemet. Många af de förra inskränkningarna i den enskildes rätt qvarstodo länge, och bygemensamhetens forna eganderätt visade sig fortfarande uti en öfveregendomsrätt, hvilken den i många fall gjorde gällande [3]).

Slägtens gemensamma jordområde kallades *Mark* eller *Allmende*, hos Anglosachserne Folkland, i Elsass Geraide, hos Allemannerne Huntschaften, huntari, hos Frieserne Hammerka; ofta blir det betecknadt med ordet Gau, hvilket härledes ur samma rot som det Grekiska *γῆ*, *γαῖα*, jord. Det omfattade ursprung-

[1]) Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, I. § 8.
[2]) G. L. von Maurer, Einleitung etc. § 77.
[3]) Gierke, anf. st., § 8.

ligen all jord, men då sedermera tomten och ännu senare åkern och ängen öfvergått i privat eganderätt, räknades till det gemensamma området endast skogs- och betesmark. I handlingar från medeltiden talas ofta om rätt till skogsfång och bete på den samfälda marken; man sålde och testamenterade sin egendom "cum terris cultis et incultis et silvis communibus". Ganska länge egde den gemensamma rätten till skog, betesmark och dylik jord bestånd i Tyskland, ja ännu i dag kan man på åtskilliga ställen finna så väl en periodisk delning af åker och äng som en samfäld egande- och nyttjanderätt till skog och betesmark [1]).

Inom de Germaniska byarna lågo bostäderna gruppvis tillsamman, dock så, att hvar och en omgaf sin bostad med en trädgård. Tacitus säger angående belägenheten af deras bostäder: Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit; vicos locant non in nostrum morem connexis et cohaerentibus ædificiis [2]). Detta yttrande har gifvit anledning till det antagande, att Germanerne bodde i särskilda, på längre afstånd från hvarandra belägna gårdar, Einzelhöfe, i motsats mot Romarne, som hade sina byar sammanbygde, med husen ordnade i rader. Numera är dock allmänt antaget, att äfven Germanerne bodde i byar, fastän husen icke lågo så omedelbart bredvid hvarandra som hos Romarne [3]). Visserligen förekommo här och der enstaka hemman, men slägtens naturliga tendens att äfven i rummet sluta sig tillsamman framträdde i allmänhet bland Germanerne starkt, så att samboendet i bygemensamhet var regel. Liksom i Indien och Ryssland hade den Germaniska bygemensamheten slägtbandet till underlag och ansåg sig sålunda härstamma från en gemensam stamfader [4]). Inom bygemensamheten rådde ursprungligen den starkaste sammanslutning, så att det till och med enligt Saliska lagen var förbjudet för en bydelegare att afhända sig sin lott utan de öfriges samtycke [5]). Med tiden förändrades dock detta förhållande genom slägtbandets försvagande och individens alltmera tilltagande sjelfständighet och oberoende. Bygemensamheten och Markförfattningen måste derföre vika för den individuella eganderätten, och endast såsom sällsynta undantag förekomma nu några spår af den forna agrariska ordningen [6]).

---

[1]) G. L. von Maurer, anf. st., sid. 6.
[2]) Tacitus, Germania, c. 16.
[3]) Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, kap. 4.
[4]) Laveleye, anf. st., kap. 5.
[5]) Roscher, anf. st., kap. 6.
[6]) Laveleye, anf. st., kap. 6.

Frankrike.

Uti Frankrike synes jordeganderätten hafva utvecklat sig ungefär på samma sätt som i Tyskland. Vid tiden för Romerska väldet i Gallien qvarstodo ännu många spår af den ursprungliga jordegendomsgemenskapen derstädes; icke blott byar utan äfven städer innehade stora landsträckor gemensamt, hvilka de använde dels som samfälda betesmarker dels för andra ändamål [1]. Privat eganderätt till jord förekom dock äfven, ehuru endast undantagsvis; de mägtigare jordegarne, som redan höjt sig till en förherskande klass, afskilde vanligen sina egor i anseende till åker och äng från den omkringliggande trakten, men skog och betesmark voro fortfarande gemensamma för hela bygden. Den egentliga landtbefolkningen innehade ännu sin jord under en för slägten gemensam eganderätt, hvilken på många trakter qvarstod långt fram i medeltiden; men icke blott samfäld jordegendom, utan äfven en fullständig samhushållning för de närmaste slägtmedlemmarne förekom i Frankrike under denna tid [2]. Det var således en organisation af liknande beskaffenhet med den ännu i dag hos Sydslaverne förekommande Zadrugan eller stora familjen. Före slutet af medeltiden upphörde emellertid denna samhushållning, och eganderätten till jorden individualiserades genom en periodisk delning af åkern och ängen emellan delegarne inom bygemensamheten. Skog och betesmark, hvilka hittills varit föremål för gemensam egande- och nyttjanderätt, undandrogos de mindre jordbrukarnes disposition allt mer och mer; de mägtigare jordegarne eller länsinnehafvarne tillerkände sig en öfvereganderätt till dessa slag af jord, oaktadt de ursprungligen uteslutande tillhört byarna. De mindre jordegarne blefvo ofta helt enkelt bortdrifne af adelsmännen, då deras jordområden voro behöfliga till utvidgande af de senares jagtparker eller till andra ändamål. Historien förtäljer, att hela socknar blefvo använda till jagtrevir för de mägtige feodalherrarne, och landtbefolkningen beröfvades sina jordområden utan någon ersättning derför [3]. Regeringen tog slutligen de mindre jordegarnes sak om hand och förbjöd adeln hvarje obehörigt inkräktande på vare sig gemensam eller enskild mark. Uti en Kongl. Ordonans af 1667 påbjöds, att bygemensamheterna skulle återfå den rätt uti den gemensamma jorden, som förut blifvit

---

[1]) Laveleye, anf. st., kap. 13.
[2]) Laveleye, anf. st., kap. 22.
[3]) Champonnière, De la propriété des eaux courantes, citerad af Laveleye, anf. st.

dem beröfvad. På samma gång upphäfdes äfven den rätt till en tredjedel i den gemensamma jorden, som adeln under namn af triage sedan lång tid tillbaka innehaft. Huru denna rätt ursprungligen tillkommit, är svårt att afgöra. Många olika åsigter hafva blifvit uttalade härom af de Franske juristerne, men med dessa torde vi icke här böra uppehålla oss. Den stora Franska revolutionen medförde många förändringar och nya påbud i fråga om jordeganderätten, men då dessa i allmänhet icke åstadkommo någon förändring i jordeganderättens beskaffenhet i formelt afseende, anse vi oss här kunna och böra förbigå dem.

Irland.

Hos de Irländske Kelterne kunna vi, huru sparsamma underrättelserna om deras äldsta tillstånd än äro, dock leda oss tillbaka till ett ursprungligare eller mera outveckladt stadium i ekonomiskt och socialt afseende än hos något annat Europeiskt folk. Egendomsgemenskap, ja till och med qvinnogemenskap och kannibalism omtalas af de äldste författare, som behandlat detta folks historia, och vi äro således här i tilltälle att se en skymt af menniskoslägtets aldra lägsta utvecklingsskede [1]. Beträffande jordeganderätten säger Sullivan, som med stor noggrannhet studerat de gamla Keltiska lagarna, att ursprungligen hade samhällsmedlemmarne ingen rätt till jorden utan med Clanens samtycke. Clanen var sålunda från början egare till jorden, och de enskilde hade endast en mer eller mindre inskränkt nyttjanderätt till det område, som genom den årligen företagna delningen anvisades dem. Befolkningen såväl på Irland som i England och Skottland var indelad i stammar eller Claner, hvilkas medlemmar ansågo sig härstamma från en gemensam stamfader. Skyldskap var sålunda den grund, på hvilken denna förening hvilade. I spetsen för hvarje Clan stod en chef eller föreståndare, hvilken åtminstone på Irland kallades konung. Hvarje Clan sönderföll vidare uti mindre, likaledes på slägtskap grundade afdelningar, och hvardera af dessa hade också sin föreståndare, vanligen kallad caput cognationis. Dessa underafdelningar synas hafva motsvarat den

---

[1]) Cliffe Leslie anför ett ställe hos Hieronymus, der denne talar om två Keltiska stammar, Scoti och Atticotti: Scotorum natio uxores non habet proprias, sed ut cuique libitum fuerit pecudum more lasciviunt. Ipse adulescentulus vidi Atticottos, gentem Brittannicam, humanis vesci carnibus.

Romerska gens, den Grekiska γένος samt de hos Germanerne förekommande Sippschaften, gentes et cognationes hominum. Irländarne kallade en sådan afdelning Sept, och hon var den ekonomiska och sociala enheten inom samhället. Liksom den Serbiska Zadrugan och den i Frankrike under medeltiden förekommande *stora familjen* hade den Irländska Septen gemensam egendom och hushållning. En fullständig solidaritet egde rum emellan medlemmarne inom Septen, så att den enes skatt, afgift eller förbrytelse fick betalas eller godtgöras af de öfrige. Septen bildade en juridisk person och var vid tiden för Brehon Laws den egentlige egaren till jorden; lagen förbjöd nemligen de enskilde att förminska den jord de innehade, och först under en långt senare tid kunde en föryttring eller förpantning med bifall af Septen ega rum [1]. Med tiden försvagades emellertid stammens eller slägtens magt i samma mon som de enskildes tilltog, och den individuella besittningsrätten befästades allt mer och mer, tills den slutligen öfvergick i en fullständig eganderätt. En periodisk delning af åker och äng har dock, här som annorstädes, föregått upplösandet af det ursprungliga condominiet eller den definitiva delningen. Ända in i våra dagar har en sådan delning under benämningen rundale förekommit i åtskilliga trakter af Irland. Ordet rundale betydde ursprungligen och egentligen den lott, som hvarje delegare vid delningen erhöll, men kom med tiden att begagnas äfven om sjelfva delningen, liksom i Sverige ordet tegskifte egentligen betydde den lott, som hvarje delegare erhöll i hvarje särskildt slag af egor, men sedermera blef benämning för delningen såsom sådan.

I en Irländsk handskrift från tolfte århundradet, Lebor na Huidre, förekommer ett märkvärdigt stadgande angående jordens delning och orsaken, hvarföre en sådan infördes. Vi upptaga det såsom ett ytterligare stöd åt det motiv vi förut anfört för eganderättens öfvergång från gemensam till enskild. Der sägs nemligen att "före Aed Slanes söners tid funnos hvarken grafvar, häckar eller gränsstenar omkring åkerfälten, utan landet var odeladt, men då (651—694) blef delning införd till följd af familjernas stora antal." Behofvet af en större qvantitet födoämnen på samma territorium har således, här som i alla andra land, framtvingat ett intensivare jordbruk och i sammanhang dermed behofvet af en individuell eganderätt till jorden.

Arfsordningen hos de Irländske Kelterne, hvilken de Engelske juristerne kallade gavelkind, liknade den ännu i dag inom den Serbiska Zadrugan före-

---

[1]) Laveleye, anf. st., kap. 23.

kommande arfsföljden [1]). Då en medlem af Septen dog, föranstaltade chefen eller föreståndaren en ny delning, hvarvid den dödes jord uppdelades på medlemmarne inom Septen. Någon direkt arfsföljd från far till son fans således icke, utan de särskilda hushållen inom Septen togo jorden i arf. Men detta visar egentligen endast, att Septen fortfarande betraktades såsom egare till jorden, och att individen eller familjen ännu ej erhållit en verklig eganderätt till det område den innehade. Man skulle sålunda kunna säga, att den Irländska gavelkind icke alls var någon arfsrätt, och att familjerna icke mottogo de nya jordlotter, som de vid en medlems dödsfall erhöllo, såsom arf. Ty var Septen den verklige egaren till jorden, och hade således den enskilde eller familjen endast en temporär nyttjanderätt till jorden, var det naturligt, att efter förloppet af den bestämda tiden för nyttjanderättens bestånd, personens lifstid, jorden återföll till Septen, och att denna då disponerade deröfver på samma sätt som öfver sin öfriga jordegendom d. v. s. utdelade den temporärt till sina medlemmar. De jordlotter, som sålunda utdelades med anledning af en medlems död, hade derföre icke mera karaktären af arf än hvarje annan jordlott; innehafvarne förvärfvade rätt till dem på alldeles samma sätt som till sin öfriga jord.

Till följd af politiska omstörtningar hafva många rubbningar och missförhållanden i fråga om jordeganderätten på Irland uppkommit under de sednare århundradena; med dessa torde vi dock icke här böra uppehålla oss, utan öfvergå till jordeganderättens utveckling i

England.

Jordeganderättens utveckling i England har under den äldsta tiden i hufvudsak varit öfverensstämmande med den Germaniska och erinrar ganska mycket om den Skandinaviska utvecklingsgången för ifrågavarande rätt. Med tiden kommo dock dessa förhållanden att gestalta sig olika, hufvudsakligen beroende derpå, att Skandinaviens mera ofruktbara trakter aflägsnade eröfrare derifrån, under det att Englands bördigare jord lockade dem till sig, hvaraf följden blef, att odalrätten på det förra stället fick mera ostördt utbilda sig, men på det senare feodalrätten helt och hållet fick öfverhanden.

[1]) Den Irländska gavelkind är helt olika med den i Engelska grefskapet Kent förekommande arfsordningen med samma namn. Enligt denna senare delas qvarlåtenskapen lika på alla barnen inom familjen.

Ända in i medeltiden är historien om den sociala och ekonomiska utvecklingen i England ganska dunkel och ofullständig. De få uppgifter vi ega gifva dock vid handen, att eganderätten till jorden ursprungligen varit gemensam för stammen eller, som den här kallas, Clanen, men så småningom allt mera individualiserats i samma mon som jordbrukskulturen tilltagit i intensitet [1]. Vid Cæsars invasion i Brittannien qvarstodo ännu många spår af den ursprungliga jordegendomsgemenskapen derstädes, men redan strax efter den Anglosachsiska invandringen finner man, att den sociala och ekonomiska ordningen undergått stora förändringar. Klasskilnad och olikhet i förmögenhet hade trädt i stället för den forna jemnlikheten; dagsverkshemman hade uppkommit i stället för de gamla bygemensamheterna med fria bönder, och gent emot eller öfver dessa stod adelsklassen med stora jordegendomar och en i alla afseenden gynnad ställning. På hvad sätt hade denna olikhet uppkommit, eller huru hade adeln kommit i besittning af de stora jordegendomar, som den nu innehade? För att kunna besvara denna fråga måste vi först något närmare bestämma, huru jordeganderätten var beskaffad under den tid, som närmast föregick den ifrågavarande perioden. Vi måste härvid skilja emellan den odlade och den icke odlade jorden. Det förstnämda slaget af jord var inhägnadt och kallades derför township (bildadt af Zaun = gärde eller gård), sedermera bocland; det senare kallades folkland, common fields, äfven silva communis. Den inhägnade jorden var föremål för privat eganderätt eller åtminstone privat nyttjanderätt, hvilken förut hade periodiskt uppdelats emellan delegarne, men den ouppodlade egdes och nyttjades gemensamt af de angränsande byalagen. Man kan väl jemföra de Engelska folklanden med de Skandinaviska allmänningarna, och äfven deri visar sig likheten, att konungarne i England på samma sätt som i Norge och sedermera äfven i Sverige och Finland gjorde anspråk på eganderätt till desamma och äfven factiskt gjorde en sådan rätt gällande [2]. Från denna allmänningsjord var det, som de donationer och förläningar gjordes, hvilka hade så stor betydelse för de stora egendomarnes bildande och utgjorde den egentliga början dertill. Ofta var det stora landsträckor, som på detta sätt gåfvos, ehuru de icke alltid bildade ett sammanhängande helt, utan tvärtom lågo spridda mellan byarnes områden. Naturligtvis kunde, sedan eganderätten utbildat sig till en privat rätt, stora egendomar uppkomma äfven på annat sätt,

---

[1]) Liljenstrand, De Nordiska Byggningabalkarne, sid. 135 och följ.

[2]) Hildebrand, Engelska Samhällsförhållanden före den Normandiska eröfringen, sid. 91.

såsom genom köp, byte, gåfva, arf och slutligen derigenom, att egarne af de små lägenheterna tvungos att af ett eller annat skäl afstå dessa till en mägtigare granne. Den fria landtbefolkningens politiska rättigheter och skyldigheten till krigstjenst hade dessutom blifvit en för mängden tryckande börda, och för utsigten att blott få lefva i fred och njuta sitt uppehälle afstodo de fleste till adelsmännen både sin fria egendom och sitt deltagande i det offentliga lifvet. I denna riktning fortgick utvecklingen hastigt. Stora donationer af konungarne och ständiga krig påskyndade äfven uppkomsten af betydande sätes- eller herregårdar med underlydande landbohemman och torp samt en talrik befolkning af afrads- och dagsverksskyldiga bönder, hvilka för hufvudgårdens räkning förrättade åtskilliga slag af arbeten. Men ehuru sålunda det fria bondeståndet betydligt förminskats, hade det likväl ej försvunnit. Till detsamma kan fortfarande räknas en del af *thegnarne* äfvensom de *liberi homines*, som på konung Edwards tid funnos i många grefskap, isynnerhet de Östengelska och Essex. Somliga af dessa hade full frihet och oinskränkt eganderätt till sin jord, andra åter hade genom commendatio ställt sig under konungens, jarlens, biskopens eller någon annan mägtig mans beskydd, hvarvid det kunde inträffa, att nästan en hvar af de tillhopa boende hade sin egen herre. I en liknande ställning befunno sig äfven de s. k. *socmanni*, hvilka närmast torde kunna jemföras med våra frälseskattebönder. De förekommo ganska talrikt i de östra grefskapen, isynnerhet Lincoln, der de ännu tjugo år efter eröfringen utgjorde nära 50 procent af befolkningen [1]).

Efter den Normandiska eröfringen ansågos konungarne såsom egare icke allenast till statens domäner och allmänningsjorden, utan äfven till all annan jord. Adeln och presterskapet innehade sina egendomar såsom län af kronan, och någon annan klass af jordegare fans icke under denna tid, ty de fria bönderna hade med tiden blifvit skatt- och dagsverksskyldiga under herregodsen, eller hade deras jordområden ingått såsom en del i godset, och de sjelfva blifvit lifegna under godsegaren.

På herregodset, manor, manerium, var jorden fördelad i tre delar: *terra dominica*, *terra hominum et tenentium* samt den *gemensamma utmärken*. Den första bildade hufvudstammen eller det egentliga herregodset, den andra innehades af underhafvande, och den tredje var, såsom sagdt är, gemensam egendom. De underlydande besutto vanligen en vida större areal än den terra do-

---

[1]) Hildebrand, anf. st., sid. 89 och följ.

minica omfattade; de förekomma under många olika benämningar, men torde dock kunna sammanfattas i tvänne stora hufvudgrupper.

Till den första hänföras då alla de, hvilka maneriets egare ej hade rätt att fördrifva från den jord de innehade. På grund af de olika skyldigheter, som ålågo dessa, delar sig denna grupp uti tre underafdelningar. I främsta rummet stodo de egentlige *freeholders*, liberi tenentes, hvilka innehade krigslän. De deltogo i den feodala värnepligt, som ålåg maneriet, och betalade derföre sin andel i scutagium. De utskylder, som de erlade till maneriets egare, voro högst olika. Ofta öfverlemnade de endast en ros eller någonting dylikt, för att derigenom symboliskt beteckna sin afhängighet. Men dessutom voro de underkastade de s. k. feodala plägsederna, bland hvilka särskildt framhålles lordens förmyndare- och giftorätt. Af den andra underafdelningen, *tenentes in libero socagio*, erlades icke scutagium, ej heller voro de underkastade öfriga feodala förpligtelser. De erlade deremot till lorden en penningeränta, och denna synes ingalunda hafva varit symbolisk. Lägsta trappsteget på denna skala intogo *tenentes in socagio villano seu villenagio privilegiato*. Deras skyldigheter voro servilia, sed certa et nominata, d. v. s. de voro skyldige att under viss tid, som dock icke kunde af lorden förlängas, arbeta vid det egentliga herregodset. Denna klass af underhafvande förekom isynnerhet på de domäner, som tillhörde eller tillhört kronan. Den antages hafva uppkommit på det sättet, att mindre jordegare blifvit af mägtige grannar tvungna att såsom deras underhafvande besitta den jord de förut innehaft under fullständig eganderätt.

Den andra stora hufvudgruppen utgjordes af de underlydande, hvilka endast hade prekär rätt till de jordområden de innehade. Lorden hade nemligen gent emot dem rätt att, när han så önskade, aflägsna dem. Visserligen förekommer i en af Wilhelm Eröfrarens lagar ett stadgande af följande lydelse: nec licet dominis removere colonos a terris, dummodo debita servicia persolvant. Det oaktadt är dock säkert, att under trettonde århundradet de s. k. tenentes in puro villenagio icke innehade ständig besittningsrätt eller oantastlig nyttjanderätt till sina jordområden. Bracton säger: quandocunque placuerit domino, auferre poterit a villano suo waynagium suum et omnia bona sua [1]). I detta sammanhang betyder villanus lifegen, och ehuru således denne kunde fördrifvas, uppkommer dock frågan, huruvida äfven en fri man, som innehade ett tene-

[1]) Bracton, De legibus et consuetudinibus Angliæ, lib. I, c. 9, citerad af Danielsson, Englands Socialpolitik och ekonomisk-sociala utveckling under XIII—XVI århundradet.

mentum in puro villenagio, kunde derifrån fördrifvas. Denna fråga har dock Bracton besvarat uti lib. IV, c. 28: nec liber homo, si sic in puro villenagio tenuerit, contra voluntatem domini villenagium retinere poterit.

För öfrigt skilja sig dessa underhafvande från föregående klass derigenom, att de utskylder, som ålågo dem, voro i lag fullkomligt obegränsade. Factiskt voro de dock noggrant bestämda och angifvas i alla jordeböcker; beloppet synes hafva varit fullständigt afpassadt efter jordens storlek, och en förändring af detsamma lärer sällan och mot slutet af tolfte århundradet knappast någonsin kommit i fråga [1]).

Med hänsyn till storleken af det område, hvar och en innehade, kan denna grupp indelas i tvänne underafdelningar. Antingen var nemligen jordpossessionen en verklig jordbrukslägenhet, i hvilket fall åbon deltog med dragare i jordbruksarbetet på terra dominica, eller utgjordes den blott af en koja med tillhörande område, då innehafvaren var ett backstugubjon, af hvilket naturligtvis intet arbete med dragare, men väl personligt arbete kunde fordras. De till den första klassen hörande kallas vanligen villani, hvilket ord här betyder ofri och sålunda ådagalägger, att de i regeln voro lifegne. De innehade ofta mer än hälften af godsets jord och bildade den talrikaste delen af maneriets befolkning. Deras lägenheter voro i allmänhet på samma gods lika stora, men på olika manerier var storleken mycket olika.

Det andra slaget af underhafvande, cotarii, cotemanni, bordarii, hade en liknande ställning med villani; skilnaden var egentligen endast den, att deras utskylder voro mindre, och detta naturligtvis på den grund, att de innehade mindre jord.

Emellan dessa klasser af underhafvande förekomma åtskilliga mellanlänkar, benämde malemanny, firmarii m. m. De utgjorde liksom villani arbete på herregodset, men icke hvarje vecka utan endast vid tiden för de vigtigaste jordbruksarbetena; dessutom erlade de vanligen en penningeränta till maneriets egare [2]).

Den andra beståndsdelen af maneriets jord, terra dominica, odlades, såsom af det ofvanstående framgår, genom dagsverksarbete af frie och ofrie underhafvande. Jordbruket leddes vanligen af en förvaltare, ballivus, hvilken till sin närmaste man hade en af de underlydande vald præpositus. Man finner sålunda på det privata området en lika förening af sjelfförvaltning och stark sty-

[1]) Danielsson, anf. st., sid. 10.
[2]) Boldon Buke, sid. 5, 7, 11, 12, citerad af Danielsson, anf. st.

relsemagt, som öfverallt genomgick Englands rättsliga institutioner. Terra dominica innehades dock icke alltid af lorden sjelf, utan ofta var den utarrenderad i sin helhet till någon af maneriets underhafvande, hvilken då erlade en bestämd årlig penningeränta derför. Något senare förekomma fall, då samtlige villani förena sig om förpaktningen af herregodset, men detta torde dock hafva varit ganska sällsynt.

Det jordbrukssystem, som under denna tid företrädesvis användes, var treskiftesbruket. Den odlade jorden var derföre indelad uti trenne skiften, ett för vårsäd, ett för vintersäd och slutligen ett, som låg i träde. Uti hvart och ett af dessa skiften hade hvarje bydelegare sin lott, och de enskildes åkrar lågo sålunda om hvarandra på fältet. De voro icke inhägnade, hvarför man också, sedan säden var inbergad, betade gemensamt öfver hela marken. Dessa förhållanden voro de vanliga under trettonde seklet och hade varit det redan under Anglosachsiska perioden. Äfven om ängarna gällde samma regel. I allmänhet förlorade egaren efter höbergningen sin privata nyttjanderätt till ängsmarken, och denna öfverlemnades till allmänt bete. I förbigående må dock här anmärkas, att ängsmarken var ytterst ringa och bristen på vinterfoder en bland de största svårigheterna vid jordbruket i England under medeltiden [1]). Naturligtvis var det endast de mindre jordpossessionerna, som på detta sätt lågo förenade i byalag med sammanblandade egor; sjelfva manerierna lågo på längre afstånd från hvarandra, utan att hafva sammanblandade egor med hvarandra eller med sina underlydande.

Den tredje och sista beståndsdelen af maneriet var utmarken, common, silva communis, skogar och betesmarker. På samma sätt som de fria bönderna hade blifvit godsherrarnas förpaktare, hade äfven den gemensamma jorden öfvergått i dessas ego, och de underlydande hade endast en inskränkt nyttjanderätt. Denna inskränkning, som mer och mer förstorades, var naturligtvis af största betydelse, då boskapsskötsel ännu var landets hufvudnäring, och föranledde många klagomål från de mindre jordegarne, men de blefvo ständigt tillbakavisade, vanligen med det svaret, att det fans tillräckligt bete för dem [2]).

Vi hafva härmed i korthet angifvit, hvilka slag af jordpossessioner under denna tid förekommo i England och deras förhållande till hvarandra; vi vilja nu till ytterligare belysning af eganderättens beskaffenhet tillse, hvilka inskränkningar som funnos uti den enskildes rätt att föryttra den jord han innehade.

[1]) Jfr Royers, Hist. of Agriculture and Prices, I, 16, citerad af Danielsson, anf. st.

[2]) Jfr Liljenstrand, De Nordiska Bygningabalkarne, sid. 140 och följ.

Principielt ansågs efter den Normandiska eröfringen all jord i England såsom konungens eller kronans egendom, och de enskilde eller byarna, så länge ännu sådana funnos, hade endast en besittningsrätt, men denna besittningsrätt var dock, enligt hvad vi skola söka att visa, nästan lika med en fullständig eganderätt. Visserligen påstår Blackstone, att en innehatvare af ett feodalt län ej kunde öfverlåta det åt en annan, om han icke erhöll sin länsherres, sin närmaste arfvinges och sina vasallers samtycke dertill [1]). Dessa inskränkningar hafva dock aldrig i hela sin vidd varit gällande i England. Bracton säger uttryckligen, att länsherrens tillstånd vid länets försäljning i allmänhet icke erfordrades. Rätt att öfverlåta hade länsinnehafvaren, så vida icke länsherren vid länets öfverlemnande gjort något förbehåll derom. Dock synes denna rätt icke hafva tillkommit tenentes in capite, hvilka innehade sina jordegendomar såsom omedelbara län af konungen [2]). En obegränsad förytttringsrätt tillkom för öfrigt icke heller de medelbare vasallerne: "nullus liber homo de cetero det amplius alicui vel vendat de terra sua quam ut de residuo terræ suæ possit sufficienter fieri domino feodi servitium ei debitum quod pertinet ad feodum illud" heter det i magna charta af år 1215, § 39.

Huruvida arfvingarnes samtycke var behöfligt för alienation eller ej, kunna vi icke med visshet afgöra. Men då flere författare uppgifva, att en del af den fasta egendomen måste öfvergå till arftagarne, synes det vara sannolikt, att åtminstone under den närmaste tiden efter den Normandiska eröfringen samtycke från deras sida varit behöfligt, och att sålunda den individuella rätten ännu varit i någon mon inskränkt af slägtens ursprungliga rätt.

Vasallernes bifall vid öfverlåtelse af ett manerium synes deremot icke i allmänhet hafva varit af nöden. De voro skyldige att fullgöra de med länet följande åligganden till den person, åt hvilken länsherren öfverlåtit sina rättigheter, dock med undantag af trohetspligten, homagium, hvilken ej utan vasallens bifall kunde öfvergå till annan.

Dessa inskränkningar förefunnos naturligtvis icke vid hvarje särskildt slag af jordegendom. Äfven om den, som innehade ett manerium, var skyldig att vid dess försäljning skaffa sig samtycke af sina tenentes per servitium militare, så voro dock desse senare, hvilka ej hade några vasaller, endast bundne af

---

[1]) Blackstone, Commentaries on the laws of England, 4 ed. II, 287, citerad af Danielsson, anf. st.

[2]) Stubbs, Const. Hist. II, 180.

det vilkor, att de icke fingo träda länsherrens och de närmaste arfvingarnes rätt för nära. Det samma synes äfven förhållandet hafva varit med tenentes in libero socagio. Helt annorlunda förhöll det sig deremot med tenentes in socagio villano. De kunde icke sjelfva föryttra den jord de innehade, utan måste symboliskt öfverlemna den till godsherren eller hans förvaltare, hvilken sedan belänade köparen dermed. De hade sålunda icke alls någon eganderätt till jorden utan endast en nyttjanderätt, som på nämda sätt kunde föryttras. Hvad slutligen beträffar tenentes in puro villenagio, så är det klart, att de icke ens på sistnämda sätt kunde föryttra besittningsrätten till den jord de innehade.

Äfven arfslagstiftningen hade naturligtvis inverkan på jords öfverförande i annans hand och eganderättens gestaltning. De manliga afkomlingarna hade i fråga om arf företräde framför de qvinliga, så att döttrarna erhöllo ej något arf i jordegendom, då söner funnos. Huruvida jordegendomen fördelades i lika lotter emellan sönerna, eller den odelad öfvergick till den äldste, är svårt att säga. De Engelske juristerne John Reeves och George Crabb antaga, att den äldste sonen hade företräde framför de öfrige vid hvarje slag af jordegendom, och hos Bracton förekommer ett sådant stadgande utan några inskränkningar. Dock framgår af en annan del af hans skildring, att primogenituren icke öfverallt var fullständigt genomförd. I fråga om tenentes in puro villenagio, hvilkas besittningar lorden kunde bortgifva, huru det behagade honom, kunde naturligtvis inga fasta regler för arfsordningen uppställas. Vid arf af tenementum in socagio villano var deremot ortens sed bestämmande, och denna var mycket olika. Efter en liber socmannus ärfde alla lika, om egendomen af gammalt var delbar, men fans blott en gård, tillföll den den äldste sonen, och de öfrige finge ersättning i annan egendom. Var lägenheten icke af gammalt delbar, tillföll den odelad äldste sonen. Vid ett liberum tenementum per servitium militare kunde delningen gå så långt, att boningshuset delades emellan arftagarne. I fråga om en egendom, som utgjorde caput baroniæ, kunde styckning icke ega rum, men funnos flere hufvudgårdar, kunde dessa fördelas mellan arfvingarne.

Att genom testamente öfverlåta jordegendom till annan var endast under vissa förhållanden och på vissa trakter tillåtet. Uti magna charta af år 1215, § 43 var förbjudet att öfverlemna jord för alltid till kyrkan, och detta på den grund, att kyrkans egendomar voro befriade från de feodala bördorna, och att således både staten och den omedelbare länsherren led intrång i sina rättighe-

ter, om för mycken jord kom i kyrkans hand. Ganska mycken jord hade nemligen före denna tid kommit i klostrens och kyrkans ego. De underlydande hade här en något sjelfständigare ställning än på andra gods, och detta visar sig bland annat äfven deri, att deras afgifter och prestationer tidigare blefvo förvandlade i penningar än de öfriges. Med tiden genomfördes dock denna förändring äfven på de andra godsen, och egendomsherrarne fingo bruka sin jord med legda arbetare, och deras ekonomiska bestånd blef då beroende derpå, att de kunde bruka sin jord för samma summa, som de erhöllo af sina underhafvande. Detta var dock med svårighet förenadt, enär sjöfarten och industrien redan började blifva jordbruket öfvermägtiga i konkurrensen. Regeringen, som i denna fråga stälde sig på jordbrukarnes sida, sökte genom maximitaxor förhindra arbetslönernas allt för stora stigande, men priset fortfor dock det oaktadt att höja sig, isynnerhet sedan digerdöden under fjortonde århundradet bortryckt en väsendtlig del af befolkningen [1]). Följden häraf blef, att godsegarne måste använda det brukningssätt, som erfordrade minsta möjliga arbete och på samma gång lemnade en någorlunda god behållning. Då ullen under denna tid betingade ett ganska högt pris till följd af den i de Nederländska städerna uppblomstrande väfnadsindustrien, ansåg man det lämpligast och mest lönande att egna sig åt fårskötsel, hvilken tillät den största minskning i arbetspersonalen. Denna näring kunde naturligtvis med stor framgång bedrifvas på de stora godsens vidsträckta och gräsrika fält, men för de små jordegarne passade den icke alls, isynnerhet sedan beteesrätten på den gemensamma jorden, enligt hvad vi förut visat, blifvit dem beröfvad. Under sådana förhållanden var det naturligt, att de små jordpossessionerna indrogos under eller sammanlades med de större, och den lägre befolkningens ställning blef än mera försämrad. Lagstiftningen sökte förgäfves motarbeta denna jordens förvandling till en betesmark för får; befallning gafs, att de små jordegarnes hus och lägenheter skulle återupprättas, men något resultat häraf förmärktes ej, utan allt fortgick i samma riktning som förut. Visserligen har sedan denna tid jordbrukssystemet i England blifvit förändradt och ett rationelt åkerbruk infördt, men jordpossessionerna hafva allt mer och mer sammanförts uti en fåtalig jordaristokratis händer, så att för närvarande hälften af Englands jordområde eges af 150 personer och samtlige jordegarnes antal icke öfverstiger 30,000 [2]). I Skottland eger äfven ett liknande

[1]) Liljenstrand, anf. st., sid. 141 och följ.

[2]) Jfr Liljenstrand, anf. st., sid. 142 och följ.

förhållande rum; halfva Skottland eges af 10 eller 12 personer, och hvar och en af deras jordpossessioner öfvergår oförminskad enligt majoratsystemet eller den feodala artsordningen till äldste sonen eller, om en sådan saknas, till den närmaste slägtingen enligt lagens arfsordning. En fullständig testamentsfrihet eger rum i England, och den af lagen stadgade arfsföljden inträder endast i det fall, att den döde ej genom testamente förordnat angående sin efterlemnade egendom. Det är dock allmän sed i England att genom testamente förordna, att jordegendomen skall odelad tillfalla en af arfvingarne. Men utom denna ordning, som uppenbarligen är i hög grad egnad att motverka jordstyckning, är det också enligt Engelsk lag tillåtet att testamentera jord, hvilken innehafves såsom fee simple d. v. s. under en så fullständig egande- och dispositionsfrihet, som den Engelska jorden kan innehafvas, till en eller flere lefvande personer efter hvarandra samt äfven åt en vid stiftelsen ännu ofödd person, på det vilkor, att samtlige innehafvarne, till dess den sistnämde uppnått 21 år, endast kunna förfoga öfver egendomen på det sätt testamentet medgifver. Sedan denne uppnått 21 års ålder, kan dock egendomen, äfven om han ej kommit i besittning af densamma, genom öfverenskommelse mellan honom och de föregående befrias från sin egenskap af fideikommiss. Inrättandet af ständiga familjefideikommiss blef i England först tillåtet under Edward den förstes regering genom Westminsterstatutet de donis conditionalibus 1282. Sedan emellertid domstolarnas rättspraxis så småningom börjat godkänna vissa rättsförfaranden, hvarigenom de eviga fideikommissen kunde upphäfvas, blef slutligen 1833 rättigheten att stifta sådana begränsad till den substitutionsrätt, som ofvan är nämd; men den allmänt antagna seden att för hvarje generation förnya nämda substitutioner åstadkommer i fråga om jordens sammanhållande samma verkan, som man eljest sökt uppnå genom stiftande af fideikommiss.

Vi hafva härmed hunnit fram till behandlingen af det egentliga ämnet för detta arbete: *framställning af den Svenska jordeganderättens historiska utveckling i ekonomiskt afseende.* Vid denna framställning vilja vi dock i någon mon taga hänsyn äfven till jordeganderättens utveckling i Norge och Danmark, enär rättsutvecklingen i dessa länder i många afseenden tjenar till

belysning af våra Svenska förhållanden. Först vilja vi taga i betraktande jordeganderättens beskaffenhet på de båda lägre kulturstadierna, der, enligt hvad vi förut visat, hufvudnäringarna i allmänhet utgöras af jagt och fiske samt boskapsskötsel, och sedermera framställa beskaffenheten af denna rätt på åkerbrukskulturens stadium.

Jordeganderätten i Sverige.

Likasom i andra länder måste äfven i Sverige en tid hafva funnits, då dess innebyggare uteslutande varit hänvisade till en occupatorisk näring eller hushållning. Denna hushållning eller detta stadium af ekonomisk utveckling tillhör dock hufvudsakligen en förhistorisk tid; vi känna nemligen hvarken den folkstam, som först beträdt den Svenska jorden, ej heller kunna vi med historisk visshet uppgifva, hvilken näring den hufvudsakligen idkat, eller hvilken rättsordning hos densamma varit rådande; men landets natur synes här nästan mera än annorstädes hänvisa den ursprunglige innebyggaren att genom jagt och fiske samt i öfrigt genom tillegnande af de alster, naturen omedelbart ur sitt sköte erbjuder, söka tillfredsställa sina behof. Landet, omgifvet på trenne sidor af haf och inuti fullt af stora skogar, tjenliga till jagtmarker, samt genomskuret af fiskrika sjöar och strömmar, liksom lockade sina första innebyggare att tillgripa ett näringsfång, som lättare än åkerbruket gaf dem de erforderliga medlen för tillfredsställande af deras enkla behof [1]). Under en senare tid förekomma dock ganska ofta hos historiska författare berättelser, af hvilka vi kunna hemta upplysningar angående den ekonomiska utvecklingens gång i Sverige. Redan Tacitus omtalar "Svionernas samhällen" såsom betydande genom folkmängd, vapen och skepp, men för bedömande af det ekonomiska tillståndet gifver hans berättelse ej någon egentlig ledning [2]). Den Göthiske historieskrifvaren Procopius omtalar det ytterst i norr belägna landet Thule, hvilket han ansåg vara en ofantlig ö, bebodd af flera stammar, bland hvilka Gauterna voro de talrikaste och Skridfinnarna de vildaste. Om dessa sistnämda säger han, att "de hvarken hade kläder eller begagnade skor eller drucko vin eller hade någon gröda af jorden, ty hvarken de sjelfva eller deras qvinnor idkade jordbruk,

---

[1]) Botin, Beskrifning om Svenska hemman och jordagods, kap. 1.

[2]) Tacitus, Germania, c. 44.

utan alla egnade sig uteslutande åt jagt. De öfvermåttan stora skogarna och bergen, som finnas i denna trakt, erbjödo dem nemligen en utomordentligt stor mängd af nyttigt villebråd och andra djur. Köttet af de vilda djuren tjenade dem till föda, och hudarna begagnade de till kläder. Men då de ej hade något att sy med, hopbundo de hudarna med senor af djuren och betäckte dermed sin kropp helt och hållet. Deras nyfödda barn uppammades icke heller på samma sätt som andra menniskors, utan uppföddes endast med märgen af de fångade djuren. Såsnart barnet var födt, invecklade modern det genast i en hud, hvilken hon hängde upp i ett träd, stack ett stycke märg i barnets mun samt begaf sig med mannen åter ut på jagt. Sådant var lefnadssättet hos dessa barbarer, hvaremot de öfriga innebyggarna i Thule ganska litet skilde sig ifrån andra menniskor" [1]). Jordanes berättar, att dyrbart pelsverk kommit till Rom "genom många nationer" från folket Svethans uti Skandinavien, hvilket tydligen visar, att jagten här under denna tid varit mycket idkad och en vigtig näring [2]). Under en något senare tid beskrifver Paulus Warnefridi de förut af Procopius omtalade Skridfinnarna; han säger, att de erhållit sitt namn deraf, att de kände en konst att "springa på ett inböjdt trä" och sålunda under jagten förfölja villebrådet [3]). Han åsyftar härmed naturligtvis skidlöpandet och beskrifver äfven renen. Finnarnas drägt utgjordes hufvudsakligen af en luden tröja af renhud, och Warnefridi säger sig sjelf hafva sett en sådan. Vi finna häraf, att Finnarna eller, som vi numera kalla dem, Lapparna vid denna tid varit kända af ganska aflägset boende folk och sålunda sannolikt utgjort en betydlig del af Nordens innebyggare. Att bestämma det område, som de på hvarje särskild tid innehaft, är numera icke möjligt. Tacitus omtalar en folkstam, Fenni, boende der nu landet Samland i Preussen ligger. Beskrifningen på denna folkstam träffar fullkomligt in på Lapparna; han säger sig vara "osäker om han skall räkna Peucinerna, Venderna och Finnarna till Germanerna eller Sarmaterna . . . ."; han omtalar vidare, att hos Finnarna herskade en utomordentlig råhet och ohygglig fattigdom. De hade inga vapen (i Romersk mening), inga hästar, intet hus eller hem. Örter utgjorde deras föda, skinn deras kläder och marken deras läger. De förlitade sig endast på sina pilar, men i brist på jern satte de ben till udd på dem. Jagten utgjorde både männens och qvinnornas näringsfång, ty dessa senare

---

[1]) Cajanus, Våra Nomader, sid. 7.

[2]) Jordanes, De rebus Geticis, citerad af Geijer i Svenska Folkets Historia, I. sid. 17.

[3]) Paulus Warnefridi, De rebus gestis Longobardorum, citerad af Geijer m. fl.

följde med öfverallt och delade fångsten eller bytet. För barnen gafs ingen annan tillflykt för vilda djur och för regn, än att de betäcktes uti någon sammanflätning af ett träds grenar. "Hit drogo sig de unga tillbaka, här var de gamles tillflyktsort. Detta (lefnadssätt) ansågo de lyckligare än att träla med åkerbruk, äflas med hus (byggnadsarbete) samt under fruktan och hopp fika efter andras egodelar. Trygga för menniskor, trygga för gudarne hade de uppnått hvad som är svårast af allt, nemligen att icke en gång hafva något att önska" [1]). Sjelfva benämningen Samland synes också tala för, att denna trakt i forntiden varit bebodd af Lappar. Detta folk kallar sig nemligen sjelf för Sabmelads, Sabme, Same, och Samland skulle då helt enkelt betyda Samernas eller Lapparnas land, Lappland [2]). På grund af det anförda torde man kunna antaga, att Lapparna i äldsta tider varit en vidt utbredd folkstam och förekommit öfver hela Sverige. För denna åsigt talar äfven det ännu i södra Småland förekommande namnet Finnveden eller Finnskogen, omfattande de tre häraderna Östbo, Westbo och Sunnerbo. Vid den Ariska folkstammens invandring i Sverige synas dock de i intellectuelt och fysiskt afseende underlägsna Lapparna hafva blifvit undanträngda till rikets norra delar, der deras område och antal sedermera allt mer och mer förminskats.

Genom att betrakta Lapparnas eller, som de historiskt kallas, Finnarnas lefnadssätt hafva vi i Sverige kunnat leda oss tillbaka till det första och lägsta trappsteget på den ekonomiska utvecklingens bana, det stadium, der *jagt* och *fiske* utgöra de hufvudsakliga näringarna. Huru rättsordningen för dessa näringar under ifrågavarande tid var beskaffad, kan naturligtvis ej med tillhjelp af direkta upplysningar afgöras. Dock torde man utan fara för misstag kunna antaga, att rätten till jagt och fiske här som hos andra folk på motsvarande stadium framträdt såsom en slägtens eller hordens fria och gemensamma rätt gent emot andra, och att jordeganderätten erhållit någon egentlig betydelse, först då jordområdet i följd af befolkningens tillväxt något mera tagits i an-

[1]) Tacitus, Germania, c. 46: Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubili humus; sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit; passim enim comitantur partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur quam ingemere agris, inlaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare: securi adversus homines, securi adversus deos rem difficillimam assecuti sunt ut illis ne voto quidem opus esset.

[2]) Cajanus, anf. st., sid. 16.

språk. Detta antagande vinner äfven stöd deraf, att jagträtten ännu vid tiden för den äldre Vestgötalagens codifiering varit en för alla gemensam och fri rätt [1]. Om vi derföre i öfverensstämmelse med hvad vi förut sagt vilja anse denna jagträtt såsom den äldsta form af jordeganderätt, hafva således i Sverige så väl som annorstädes de första yttringarna af eganderätt till jord haft en samfäld eller gemensam karaktär.

Redan under den tid Lapparna qvarstodo på jägarstadiet, hade de under ständiga strider blifvit af den Ariska folkstammen undanträngda till norra delen af landet. Så småningom hade äfven jagten och fisket blifvit otillräckliga för tillfredsställande af befolkningens behof af lifsmedel, och nöden tvang den att se sig om efter en näring, som säkrare än jagten gaf den ett nödtorftigt lifsuppehälle. Man erhöll en ny näring derigenom, att man lyckades tämja renen, hvilken liksom Lappbefolkningen alltmera undanträngdes mot norr, och härmed var ett jättesteg taget på kulturutvecklingens bana. Att tämja ett så skyggt djur som renen var naturligtvis icke någon ringa konst. "Det var en djerf tanke, säger Petrus Læstadius, värdig att jemföras med hvarje annan, som skapat en stor uppfinning till kommande slägtens nytta, men uppfinnaren dog okänd uti någon obemärkt och enslig dal i Nordens vida öken, och tiden sväljde upp hans namn" [2]. Denna öfvergång från jagt och fiske till nomadkultur synes hafva egt rum ganska tidigt. Att bestämma tidpunkten härför är dock så mycket mera vanskligt, som en dylik öfvergång naturligtvis sker under loppet af en längre tidrymd och ej på en gång verkställes. Ännu i sjette århundradet omtalas emellertid Lapparna af förutnämde författare såsom jägare och fiskare, men mot slutet af nionde århundradet framställas de deremot såsom nomader, hvarföre öfvergången från det ena stadiet till det andra måste hafva egt rum under de århundraden, som ligga emellan de angifna [3]. Den rätt till jorden, som Lappbefolkningen efter öfvergången till nomadkultur gjorde gällande, var en för stammen eller delar deraf gemensam betesrätt. I början lika obestämd som den ursprungliga jagträtten, blef den med tiden, i samma mon som Lapparna kommo att regelbundnare begagna sitt territorium, mera bestämd. De hafva numera sina bestämda flyttningsvägar och slå i allmänhet upp sina tjäll på de trakter, der man efter gammal sedvana från förfädrens tid plägat öfvervintra. Några bestämda gränser för deras betesområden,

---

[1]) V. G. L. cod. ant. Forn. B: 7.

[2]) Jfr Cajanus, anf. st., sid. 35.

[3]) Cajanus, anf. st., sid. 35.

de så kallade renbeteslanden, finnas icke utstakade, utan renen löper fritt öfver nejden och betar än här och än der. Men ju närmare det är intill Lappens tjäll, desto mera omedelbar är hans besittning af jorden och desto större hans eganderätt dertill; ju längre deremot man kommer derifrån, desto svagare blir eganderätten, till dess den slutligen förlorar sig i en allmänning [1]). Många rubbningar och inskränkningar hafva under de senaste århundradena skett uti Lapparnas rätt till de gamla renbetesområdena dels genom nybyggares inkräktande på deras mark dels genom de administrativa myndigheternas inblandning uti förhållandet Lapparna emellan samt mellan nybyggarna och Lapparna och slutligen äfven genom vissa trakters indelning uti renbetesdistrikt, der först efter gjord anmälan hos länsmannen rätt till bete erhålles [2]). Ordningen hos Lapparna är således icke numera den samma som hos ett vanligt nomadfolk, och detta beroende derpå, att jordbrukslägenheter med tiden uppkommit invid och uppå Lapparnas gamla områden. Den jord i Norrland, som icke tagits i anspråk för jordbruket och sålunda blifvit förvandlad till hemman, anses numera såsom statens egendom, och Lappbefolkningen har derföre endast en så stor nyttjanderätt till jorden, som staten på hvarje tid tillerkänner den.

Om en öfvergång från nomadkultur till åkerbruk kan man knappast tala, då fråga är om Sverige. Lapparna qvarstå nemligen ännu på nomadstadiet och kunna till följd af klimatets stränghet sannolikt aldrig öfvergå till åkerbruk; våra förfäder deremot kände säkerligen åkerbruket långt förr än de ankommo hit. Åkerbrukskulturen har sålunda hos oss icke utvecklat sig ur den förutnämda nomadkulturen, utan genom ett invandrande folk blifvit här införd och utbredd. Att bestämma, vid hvilken tid eller på hvilka vägar våra förfäder hit invandrat, anse vi oss ej kunna, och det torde dessutom för behandlingen af vårt ämne ej vara af nöden. Så mycket torde man dock med visshet kunna antaga, att Svear och Göter på olika tider och från skilda håll anländt hit. Båda folken synas vid invandringen varit fördelade i horder eller tribus, hvilka hos Svearna kallades hundari, hos Göterna hæred eller hærad; de voro ursprungligen personliga, på slägtskap grundade föreningar, men öfvergingo med tiden till territoriella indelningar. En dylik indelning i hundari förekommer äfven hos de flesta Germaniska folk, hos Franker och Anglosachser [3]). Att häradet hos oss ursprungligen varit en personlig och på slägtskap

---

[1]) Cajanus, anf. st., sid. 85.

[2]) K. F. d. 6 Juni 1883 och kodicillen till gränsetraktaten d. $\frac{7}{18}$ Oktober 1751.

[3]) Jfr Laveleye, anf. st., kap. 5.

grundad förening, framgår tydligast af Gottlandslagens stadgande angående bördsrätten. Denna lag tillåter nemligen ej, att jord säljes utom ätten, men låter dock i vissa fall "häradsmännen i samma härad, der jorden ligger", inlösa egendomen, hvilket visar, att lagen ansett häradet såsom en slägtförening och följaktligen häradsmännen såsom ättemän [1]). Redan tidigt har dock häradet öfvergått till en local eller territoriell indelning och följaktligen till beteckning för ett visst område. Sålunda omtalas det i Hakon Athelstens saga, att Kettil Jamte, Önund Jarls son af Sparabo, for öster om det höga fjellet och ett stort följe af män med honom, och "de rödjade der marken och bygde stora härader". En dylik öfvergång från personlig till territoriell indelning har äfven egt rum i fråga om mantalet. Ursprungligen betydde nemligen detta mannatal, antal at män, men öfvergick sedermera i beskattningslagarna till benämning för ett visst stycke jord, en jordpossession. De Ariska folkens förening i slägtgrupper är lätt förklarlig, då man besinnar den styrka slägtbandet hade hos dessa folk. Detta åter berodde hufvudsakligen på beskaffenheten af deras religion, hvilken ursprungligen hade formen af en dyrkan af förfädrens andar. De döde ansågos af de Ariska folken för heliga väsenden, och de efterlefvande tillade dem de vördnadsfullaste namn. De kallade dem goda, heliga, saliga och hyste för dem så mycken vördnad en menniska kan hysa för den gudomlighet, hon älskar eller fruktar. De tänkte sig hvarje afliden nästan som en gud. Grafvarna voro dessa gudomligheters tempel, och framför hvarje graf gjordes ett altare för offren, der slägten gemensamt och på bestämda tider offrade åt sina döde. Försummade man detta, ansågs den aflidnes själ förlora sin lugna ro och blifva en irrande ande, som plågade de lefvande. Grafven blef sålunda den medelpunkt, kring hvilken alla slägtens medlemmar, huru talrika de än voro, samlades. Denna dödskult är urgammal och härleder sig från Indiens Arier. Den framställes i Rigvedas hymner och Manus lagar såsom den äldsta menniskorna haft. Man finner lätt, att dessa åsigter voro i hög grad egnade att sammanhålla familj- och slägtmedlemmarne. Kulten var gemensam, arbetet och egendomen blefvo också gemensamma. Men slägtens sammanhållning berodde äfven på behofvet af skydd och ömsesidig hjelp. Då de särskilda på slägtskap grundade föreningarna ännu ej sammanslutit sig till en stat, som kunde upprätthålla rättsordningen och lemna den enskilde den hjelp, han i och för en tryggad existens behöfde, måste slägtmedlemmarne sjelfve söka

[1]) Nordström, Sv. Samhällsförfattningens historia, 1 afd. II., sid. 14.

att efter förmåga och behof sörja för inre ordning och frid samt yttre säkerhet. Under sådana förhållanden var det ganska naturligt, att våra förfäder vid besittningstagandet af den Svenska jorden slogo sig ned slägtvis eller förenade i slägter, och att eganderätten till det område, som af dem intogs, blef en för slägten gemensam rätt [1]).

Enligt hvad vi redan förut omnämt, kände våra förfäder åkerbruket vid deras invandring i Sverige, om också boskapsskötsel ännu utgjorde deras hufvudnäring. Osäkrare är, huruvida något egentligt åkerbruk idkades af de Ariska folken, innan de lemnade sitt ursprungliga hem i Asien. Från några i de Asiatiska språken förekommande gemensamma termer för åkerbruksförhållanden och redskaper har man dock ansett sig kunna hemta stöd för den meningen, att Arierna redan före utvandringen voro åkerbrukare [2]). Laveleye antager dock, att den Ariska folkstammen före sin utvandring icke kände åkerbruket, och detta sitt antagande stödjer han derpå, att Germanerna, hvilka senast af alla Ariska folk ankommo till Europa, ännu voro ett nomadfolk, då Romarna först kommo i beröring med dem. För vår del antaga vi, att de gamla Arierna i det ursprungliga hemlandet idkat något, om också ringa och ofullständigt, åkerbruk, och anse, att detta ganska väl kan stå tillsammans med Laveleyes åsigt, att Germanerna voro nomader vid den tid Romarna gjorde bekantskap med dem. Ty ingenting hindrar, att ett extractivt jordbruk idkades af Germanerna, och att detta skedde hafva vi redan förut varit i till-

---

[1]) Fustel de Coulanges, La cité antique, I. kap. 2.

[2]) Man har visat, att för ordet ok finnes gemensam benämning i nästan alla Ariska språk. Det heter på Sanskrit Yuga, Pers. Yûgh, Grek. *Ζυγός*, Latin jugum, Isl. Ughaím, Got. Joug, Gammaltyska Iga, Svenska ok. Ungefär lika är förhållandet med ordet vagn: Sanskrit Våha, Latin vehiculum, Anglosachs. Waen, Tyska Wagen, Svenska vagn. Detta bevisar dock blott, att vagn förekommit hos alla dessa folk, och att sättet att med tillhjelp af kreatur fortskaffa densamma varit kändt. För begreppet åker finnes ej något gemensamt ord inom de Asiatiska och Europeiska-Ariska språken; det Grekiska *'Αγρός*, Lat. ager, Got. Akrs, Svenska åker hafva ej någon beslägtad motsvarighet inom den Asiatiska gruppen. Samma är förhållandet med ordet årder; det heter på Grek. *Ἄροτρον*, Lat. aratrum, Cymbr. Aradyr, Gammaltyska Erida, Gammalsvenska Ardr. För de enklaste åkerbruksredskapen, spaden och hackan, finnas deremot benämningar inom samtliga Ariska språken, hvaraf man torde kunna sluta, att Arierna före sin utvandring ur det gemensamma hemlandet idkat något, om också ofullständigt, jordbruk. Pictet, Les Origines Indo-europ., citerad af J. Kreüger, Studier rörande de agrariska förhållandenas utveckl. i Sv. till slutet af unionstiden, sid. 4.

fälle att omnämna, ehuru boskapsskötsel ännu var deras hufvudnäring och således enligt Laveleyes mening karaktäristisk för dem i ekonomiskt afseende.

Då vi nu öfvergå till framställning af jordeganderätten på den egentliga jordbrukskulturens stadium, vilja vi skilja emellan tvänne hufvudslag af jordegendom, nemligen å ena sidan *Allmänningsjorden* samt å andra sidan *den jord*, som af slägter och enskilde vid landets första bebyggande *omedelbart* togs i anspråk. Eganderätten till dessa båda slag af jord har haft en mycket olika utvecklingsgång, hvilket isynnerhet varit beroende på den olika kultur, som å desamma förekommit, i det att allmänningsjorden såsom hufvudsakligen skogbevuxen mera lämpat sig för samfäld egande- och nyttjanderätt samt derför åtminstone till stor del förblifvit en samfälligheternas gemensamma egendom, då deremot den till jordbruk använda jordegendomen så småningom och i sammanhang med den allmänna ekonomiska utvecklingens framåtskridande öfvergått till privat egendom.

Vi skola först behandla eganderätten till Allmänningsjorden, enär denna till följd af sin karaktär af gemensamhet och jordens lägre kultur har en äldre eller mera ursprunglig prägel än eganderätten till den jord, som för idkande af jordbruk blifvit tagen i omedelbar besittning. Allmänningsintressentens rätt till allmänningen är i början lika obestämd och af nästan samma beskaffenhet som nomadens rätt till stammens gemensamma område och står derföre ursprungligen närmast det slag af eganderätt, som hos ett nomadfolk förekommer.

Eganderätten till Allmänningsjorden:

A. Under Landskaps- och Landslagarnas tid.

Då våra förfäder invandrat hit och förenade i slägtgrupper tagit landet i besittning, betraktade de, enligt hvad vi förut antydt, jordområdet i sin helhet såsom en gemensam egendom. De jordpossessioner, som omedelbart togos i besittning och genom arbete bragtes under högre kultur, blefvo de särskilda slägt-

föreningarnas tillhörigheter, men den emellan dessa områden varande jorden betraktades fortfarande såsom en allmän eller alla tillhörig egendom och kallades derför allmänning, almænninger, almænniger, almænnunger. Då befolkningens antal i början var ytterst ringa i förhållande till jordens vidd och den kultiverade marken jemförelsevis obetydlig, kom allmänningsjorden att omfatta ofantliga sträckor, hvilka dock, enligt hvad vi längre fram skola söka visa, minskats i samma mon, som jordbrukskulturen vunnit större utbredning. Utom dessa områden räknades också till allmänningarna vissa berg, sjöar och åar [1]).

Vid tiden för Landskapslagarnas affattande var eganderätten till allmänningarna i mellersta och södra Sverige långt mera utvecklad än hvad förhållandet var i den norra delen af landet, och detta helt naturligen af det skäl, att kulturen i Svea och Göta land vid denna tid hunnit en långt högre utveckling än i norra Sverige. Vi vilja derföre först framställa Helsingelagens stadganden om eganderätten till allmänningarna, oaktadt detta är att afvika från en kronologisk behandling af lagarnas bestämmelser angående detta ämne. Helsingelagen gälde, som vi veta, icke blott för det område, som landskapet Helsingland numera omfattar, utan för ett obestämdt territorium, ungefär motsvarande det nuvarande Norrland. I denna lag omtalas egentligen endast ett slag af allmänning, almænnunger, och denna motsättes den jord, som tillkom de särskilda byalagen. Eganderätten till denna allmänningsjord hade en så obestämd karaktär, att man nästan skulle vilja anse hela den i Norrland förekommande allmänningsjorden såsom en res nullius. Men då det ligger i sakens natur, att staten är egare till den jord, som icke blifvit af enskilde tagen i besittning, måste man tillerkänna staten eller samhället eganderätten till de Norrländska allmänningarna. Att endast ett slag af allmänningsjord här förekommer, torde ega sin grund deri, att befolkningen och kultiveringen af denna trakt icke tillgått på samma sätt som i Svea och Göta land. Ty då dessa blifvit bebygda af ett invandrande folk, fördeladt i mindre, på slägtskap grundade föreningar, hvilka hvar för sig togo i medelbar eller omedelbar besittning vissa delar af landet, har deremot Helsingland, ja, man torde kunna säga hela Norrland, blifvit bebygdt så småningom af nybyggare från de angränsande trakterna. Desse nybyggare, hvilka till ringa antal i sender ankommo, kunde naturligtvis icke göra anspråk på hela landsdelar, utan måste åtnöja sig med eganderätt till de områden, som to-

[1]) V. G. L. IV: 11 och H. L. W. B. XIV: 2.

gos i omedelbar besittning. Samma förhållande torde ock vara orsaken till att uti Finland icke några lands- eller häradsallmänningar förekommit, utan hufvudsakligen endast ett slags allmänning, hvilken betraktades såsom hela samhällets egendom. Visserligen hafva i Finland några få sockenallmänningar funnits, men dessa synas hafva varit af ringa omfång och betydenhet [1]).

I Helsingelagen omtalas emellertid ett särskildt slag af jord under gemensam eganderätt, hvilket motsvarar de i mellersta och södra Sverige förekommande byallmänningarna; det är nemligen "byamännens egna skog", d. v. s. den skogsmark, som byamännen tillegnat sig såsom sin gemensamma egendom [2]). Eganderätten till byamännens skog var naturligtvis långt mera bestämd och fullständig än eganderätten till allmänningen, hvilket framgår deraf, att det var tillåtet för hvem som ville att anlägga nybygge å allmänning, under det att sådant ej var tillåtet å den till byarna hörande skogsmarken, såvida man icke erhöll egarnes tillåtelse dertill [3]). Något tillstånd till odlings företagande å allmänning erfordrades deremot ej. Lagen säger endast, att den, som ville å allmänning taga "byæ æmpnæ" och intaga jord till åker eller äng, skulle rödja tre *dyssiær*, d. v. s. en åker, på hvilken kunde skördas tre trafvar säd, göra ett hus med fyra knutar och med två vittnen kringgå intägten; han skulle taga skogen lika bred som åkren och ängen, men så lång som en "styltings rast", d. v. s. så lång som han kunde mäta genom en vid vintersolståndet före solens uppgång börjad resa, hvarunder han skulle hugga ett lass stör och dermed vid middagstiden vara hemkommen [4]). Den rätt, som nybyggarne erhöllo till de af dem upptagna områdena, var en fullständig eganderätt, ty någon afgift eller recognition omtalas ej, icke heller några inskränkningar i deras rätt att fritt disponera öfver den på ofvannämda sätt begränsade jorden. Emellertid synas Helsingelagens stadganden angående anläggning af nybyggen hafva varit mycket gamla redan vid den tid, då lagen affattades, hvilket framgår dels af sjelfva bestämmelsernas uråldriga karaktär dels deraf, att åtgärder från statens sida vidtogos, hvilka voro stridande emot lagens innehåll. Sålunda finner man, att redan år 1327 delades landet från Skellefte- till Luleelf i tre lotter emellan

[1]) Liljenstrand, Finlands Jordnaturer och Äldre Skatteväsende, jemte ett blad ur dess kulturhistoria, sid. 63.

[2]) H. L. W. B. XIV.

[3]) H. L. W. B. XV.

[4]) H. L. W. B. XV in fine.

Konungen, Erkebiskopen och Nils Farthiegnsson samt Peter Unge [1]), hvilket tydligen visar, att man icke längre tog hänsyn till Helsingelagens bestämmelser angående huru mycket obebygdt land finge upptagas af en enskild person. Statens befogenhet att på detta sätt disponera öfver de stora ouppodlade jordområdena i rikets norra delar måste anses såsom en naturlig följd af dess eganderätt dertill och allt mera framträda i den mon befolkningens antal tilltog och jorden till följd deraf mera togs i anspråk. Hvad för öfrigt beträffar sättet att tilldela enskilda medborgare stora landsträckor, stod detta i god öfverensstämmelse med det i södra och vestra Europa vid denna tid förekommande förläningsväsendet, hvilket äfven i Sverige efter Folkungaättens uppstigande på thronen vann ej ringa insteg.

Äfven i Kopparbergstrakten behandlades allmänningsjorden på samma sätt. Konungen tillät 1347, att arbetarne fingo rödja "den vildmark, som likbrand eller bolyxa öfvergått" och behålla den odlade jorden utan erläggande af någon afrad d. v. s. under fullständig eganderätt, och i Finland synes man gått tillväga på liknande sätt. I ett Kongl. Bref af den 16 januari 1441 gafs befallning åt konungens embetsman i Finland att gifva och fördela Konungens allmänningar åt sådane jordbrukare, som behöfde dem, *emot kronones skatt*, dock så, att dessa allmänningars forne egare skulle först erhålla så mycket som tolf bofaste män ansågo vara tillräckligt, och i ett annat Kongl. Bref af den 28 Augusti ofvannämda år omtalas, att skogar och utmarker i Tavastland blifvit fördelade, men med den varsamhet och försigtighet, att gamla byar, som jorden förr tillhört, icke skulle råka i ödesmål. Hvad beträffar de i dessa Kongl. Bref omtalade forne egarne till allmänningsjorden, så synes man dermed hafva menat dem, som från äldsta tider egt rätt att nyttja allmänningen, ty någon menigheternas eganderätt till allmänningarna i Finland förekom icke, utom till de få sockenallmänningar, vi redan förut omtalat.

På helt annat sätt gestaltade sig eganderätten till allmänningarna i södra och mellersta Sverige. Denna olikhet berodde hufvudsakligen, enligt hvad vi redan förut antydt, på den olika ordning, i hvilken sjelfva bebyggandet här egde rum. De på slägtskap grundade förbunden togo jorden i besittning och tillerkände sig eganderätt icke blott till den del af densamma, som de genom sitt arbete kultiverade, utan äfven till den, som låg obegagnad inom eller bred-

---

[1]) Monumenta Ulleråkerensia, sid. 144.

vid deras område. Hvart och ett af dessa förbund eller föreningar egde från början nästan samma sjelfständighet som en stat, då konungen ursprungligen i förhållande till samtliga förbunden endast egde skyldigheten att förrätta de gemensamma offren och anföra krigshären. De minsta slägtföreningarna voro de i byalagen eller bygemensamheterna samboende; af flera sådana uppkom ett härad och af flera härader ett landskap. Ju längre tillbaka i tiden vi betrakta dessa samfälligheter, desto större sjelfständighet finna vi dem ega. Vid sådant förhållande är det icke underligt, att man på landskapslagarnas tid finner trenne slag at allmänningar nemligen by-, härads- och landsallmänningar, tillhörande de samfälligheter, inom eller bredvid hvilka de voro belägna, men å andra sidan är det äfven helt naturligt, att i samma mon som häraderna och landskapen mera stadigt sammanslöto sig till en stat, hvilken i de flesta afseenden öfvertog deras forna förpligtelser, också deras rättigheter och tillhörigheter med tiden kommo att åtminstone i någon mon öfverföras i statens hand, och att sålunda de till dessa samfälligheter hörande allmänningar skulle öfvergå i statens ego. Beträffande åter byallmänningarna, kunde dessa, till följd af den mera omedelbara egande- och besittningsrätt, som bygemensamheterna i anseende till desamma lättare kunde göra och factiskt gjorde gällande, icke gerna blifva ansedda för publik egendom. Dessa allmänningar stodo så mycket närmare den under enskild eganderätt varande jorden, som de samfälligheter voro mindre, hvilka egde dem, och af detta förhållande var det derföre en naturlig följd, att byallmänningarna, enligt hvad vi framdeles skola söka visa, i sammanhang med jordbrukets tilltagande intensitet öfvergingo i enskild ego och dermed förlorade sin förra karaktär af allmänning.

Öfvergå vi till Göta- och Svealagarnas bestämmelser om allmänningarna, finna vi, att de i allmänhet grunda sig på den förutsättningen, att landskapet eller häradet hade en fullständig eganderätt till sina allmänningar. Endast tvänne sannolikt skenbara undantag förekomma från denna regel. I Östgötalagen talas det nemligen om ett särskildt slag af allmänning, som kallas Konungsallmänning, hvilken konungen skulle hafva rätt att försälja [1]). Men detta stadgande synes icke hafva afseende på någon staten tillhörig jord, utan åsyftar säkerligen skogsmark, som tillhörde någon gård eller egendom, som var i konungens privata ego [2]). Det andra undantaget från ofvannämda

[1]) E. S. I: 2.

[2]) Schlyter, Glossarium till Östg. L. under ord. Almæninger.

regel om landskapens och häradernas oinskränkta eganderätt till sina allmänningar förekommer i Uplandslagen, der det säges, att allmänningar, som lågo mellan två härader och icke voro utmärkta med rå och rör, skulle skiftas i tre delar, af hvilka en skulle tillfalla kronan och de andra två hvartdera häradet [1]). Men detta stadgande röjer tydligen spår af ett yngre ursprung än sjelfva lagen och har sannolikt tillkommit, sedan kronan börjat tillerkänna sig egande- och dispositionsrätt öfver landskaps- och häradsallmänningarna, och synes hafva haft till ändamål att gifva lagligt stöd åt en redan utbildad praxis [2]).

Landskapets och häradets rätt till sina allmänningar synes på landskapslagarnas tid hafva omfattat befogenhet för innebyggarne att gemensamt och med andras uteslutande förfoga öfver allmänningarna. Nyttjanderätten tillkom innebyggarne inom landskapet eller häradet gemensamt och var i allmänhet fri i fråga om mulbete och skogstång; endast några få undantag förekommo härifrån, såsom förbud att barka fruktbärande träd samt att verkställa slåtter före rätt tid [3]). Rätten att odla å allmänningen tillkom naturligen innebyggarne allena med andras uteslutande, men är för öfrigt något olika bestämd i de särskilda lagarna. I den äldre Vestgötalagen omtalas ej, att något tillstånd vore behöfligt för att odla på allmänningsjorden, utan rätten dertill synes hafva varit öppen och fri för hvem som helst, men i Lydekini excerpter heter det, att ingen må något taga eller utgifva af häradets allmänning utan häradshöfdingens och hela häradets samtycke, ej heller af landsallmänning utan hela landskapets samtycke och lagmans dom [4]). Den rätt, som nybyggarne i Vestergötland erhöllo till den å allmänningarna odlade jorden, synes hafva varit en fullständig eganderätt, ty i den yngre Vestgötalagen heter det, att "The sum boa a allmænnixs iorth oc taker sun æpti fathur, the heta bönder oc ey lanboa" [5]), hvilket tydligen visar, att allmänningsbönderna varit ansedda som jordegare, icke som arrendatorer. Men ehuru landskapet och häraderna enligt lagen hade oinskränkt eganderätt till sina allmänningar och kunde meddela sådan åt allmänningsbönderna, finna vi dock, att redan under den ifrågavarande tiden kronan ansåg sig ega del uti allmänningsjorden i Vestergötland. Sålunda öfverlåter konung Erik Eriksson uti ett Bref, utfärdadt mellan åren 1222 och 1250,

---

[1]) W. B. XX: 3.
[2]) Schlyter, anm. till Upl. L:s text, not 37.
[3]) V. G. L. cod. rec. Fn. B. 44.
[4]) Lydekini Excerpta et Annotationes, § 144.
[5]) V. G. L. cod. rec. K. B. VII.

till Alvastra kloster hela sin tredjedel uti tvänne "bol" i Grutbec (nuvarande Grebäck), hvaraf klostret erhållit de öfriga delarna genom skötning af konungen och hela Vestgötafolket. Det synes sålunda som om denna trakt mellan Kåkinds och Vadsbo härader varit landsallmänning samt fördelad emellan kronan och landskapet på sådant sätt, att kronan erhållit en tredjedel och landskapet två tredjedelar, ett förhållande, som, enligt hvad vi förut antydt, var en naturlig följd af landskapens aftagande betydelse och kronans ökade behof af inkomster, då hon måste öfvertaga många af landskapens forna åligganden. Hvarföre kronan just gjorde anspråk på en tredjedel af allmänningarna, kan ej med visshet afgöras, men detta anspråk står emellertid i öfverensstämmelse med den tredjedel i större vattendrag, som i det allmännas intresse undantogs den enskildes disposition, och den tredjedel i häradets böter, som kronan förbehållit sig, samt erinrar om den i Frankrike under medeltiden och äfven senare förekommande "triage", hvilken som vi veta ansågs såsom kronans tillhörighet.

I Östgötalagen omtalas endast härads- och byallmänningar, hvarföre landsallmänningar sannolikt icke der förekommit. Några inskränkningar uti häradernas eganderätt till sina allmänningar omtalas icke i lagen, hvilken tvärtom ålägger häradshöfdingen att hafva vård och tillsyn om häradets allmänning [1]). Dock framgår tydligen af handlingar från denna tid, att kronan äfven i Östergötland tagit en tredjedel af allmänningarna för sin räkning. Sålunda förekommer ett bytesbref emellan Riksmarsken Torkel Knutsson och konung Birger Magnusson af den 29 Juli 1303, hvarigenom den förre erhåller en tredjedel af allmänningsjorden i Linköpings och Wexiö stift [2]). Likaledes förekommer ett bref, utfärdadt af lagmannen i Östgöta lagsaga Bengt Magnusson till innebyggarne i Ydre härad, hvari han kungör, att han upplåtit Ringshult, som tillhörde konungen och hela häradet gemensamt, till brukning åt en Nils Sigridsson [3]).

Äfven i fråga om Småland kan man, oaktadt dess lagbok med undantag af Kristnubalken gått förlorad, finna, att eganderätten till allmänningarna ursprungligen tillkommit samfälligheterna, men med tiden öfvergått i statens hand. En af konung Erik Läspe år 1238 gifven stadfästelse å en mellan Östbo härad och Nydala kloster träffad öfverenskommelse omtalar, att häradet förbundit sig att ej utan Nydala munkarnes bifall sälja en detsamma tillhö-

---

[1]) Ö. G. L. B. B. XXVIII: 2.
[2]) Sv. Dipl. II: 395.
[3]) Sv. Dipl. I: 571.

rande skog [1]), hvilket tydligen visar, att häradet här betraktades såsom egare till allmänningen, men redan 1281 förekommer ett af Magnus Ladulås gifvet dombref rörande allmänningsjord, belägen i Njudung, motsvarande nuvarande Östra och Westra härader i Jönköpings län, hvari det säges, att konungen förut egt en lott i nämda allmänning, men att han öfverlemnat den till Linköpings domkyrka, hvilket tydligen visar, att konungen numera ansåg sig ega del i allmänningsjorden. Detsamma framgår äfven af Knut Erikssons meddelade stadfästelse å den af Sverker den förste gjorda gåfvan till Nydala kloster i Småland af en tredjedel i skogarne Flata och Nutahult, hvilken stadfästelse synes hafva egt rum emellan 1210 och 1216 [2]).

I Uplandslagen omtalas ett särskildt slag af allmänning nemligen Folklandsallmänning, hvilket naturligtvis var beroende på detta landskaps indelning uti tre s. k. Folkland [3]). Menigheternas rätt till sina allmänningar var här, enligt hvad vi ofvan visat, erkänd af lagen, som föreskrifver, huru allmänning, som låg emellan byar, härader eller folkland, skulle fördelas. Låg allmänning emellan tvänne byar, skulle hvardera byn taga hälften af allmänningen; voro flera byar omkring en allmänning, skulle hvardera byn erhålla lika stor del, ehvad byn vore större eller mindre, och om allmänning låge emellan härader eller folkland, skulle hvardera sidan taga hälften af allmänningen. För rättighet att å allmänning odla och anlägga nybygge stadgar lagen, att man skulle begära lof dertill å tinget [4]). Samma bestämmelser återfinna vi i Westmannalagen angående både eganderätten till allmänningarna, delningen af dem och rätten att å desamma verkställa odling och anlägga nybyggen [5]). Äfven i Nerike, hvars af konung Magnus Ladulås bekräftade lagbok gått förlorad, synes menigheternas rätt till allmänningarna varit oinskränkt. I ett intyg af dervarande lagmannen Niklis Björnsson, dateradt den 10 April 1328, säger han sig hafva i samråd med landskapets innebyggare lemnat sitt bifall till, att Biskop Styrbjörn i Strängnäs måtte i utbyte mot biskopsstolens eller domkyrkans gods erhålla några skogar och egendomar, kallade allmänningar [6]). Då lagmannen vid denna tid var en representant för landskapet, icke för ko-

---

[1]) Sv. Dipl. I: 291.
[2]) Sv. Dipl. I: 163.
[3]) Upl. L. W. B. XX pr.
[4]) Upl. L. W. B. XX: 3.
[5]) Westman. L., cod. rec., XX: 1.
[6]) Sv. Dipl. IV: 58.

nungen, synes också häraf framgå, att endast landskapets rätt här varit i fråga. Huruvida någon rätt till odling eller anläggande af nybyggen enligt denna lag fanns för de enskilde, kunna vi icke afgöra, då intet derom i de för oss tillgängliga källor förekommer. Likaledes kan man ej med visshet afgöra, hurudan rätt nybyggarne enligt de öfriga Svealagarna erhöllo till de områden, som de med landskapets eller häradets tillåtelse uppodlade å allmänningarna. Sannolikt är dock, att det meddelade tillståndet i början icke verkade någon inskränkning i eganderätten till de uppodlade områdena, utan att nybyggarne blefvo sjelfständige jordegare, liksom de enligt den yngre Vestgötalagen voro. Men med tiden kom detta förhållande att förändras, så att nybyggarne genom odlingen endast förvärfvade en ständig besittningsrätt, emphytevsis, och afrad måste erläggas till den samfällighet, som hade eganderätten till jorden. Vi skola längre fram i sammanhang med Landslagarnas bestämmelser om allmänningarna återkomma härtill.

Vi öfvergå till framställning af eganderätten till allmänningsjorden i de från Danmark eröfrade landskapen Skåne, Halland och Blekinge. Men då denna eganderätt helt naturligt gestaltat sig på lika sätt som motsvarande rätt i Danmark, vilja vi äfven anföra några af de vigtigaste bestämmelserna ur den äldre Danska lagstiftningen angående allmänningsjorden.

Att ofantliga skogstrakter i äldsta tider förekommo i Danmark, synes alldeles otvifvelaktigt och omtalas dessutom i elfte århundradet af Adam af Bremen i hans beskrifning öfver landet, der han säger att, "ehuru jorden i Tyskland var bevuxen med stora skogar, var dock detta i ännu högre grad förhållandet med Jutland, som derför endast var beboeligt på några få ställen". Dessa skogstrakter betraktades i början såsom allas eller ingens egendom, men med tiden blet konungen i egenskap af det allmännas representant ansedd såsom egare till desamma [1]. I motsats mot den under enskild eganderätt varande skogen kallades de förstnämda Allmänningar, Almindinger, och konungens eganderätt till dessa var så till vida inskränkt, att de angränsande byalagen eller privata jordegarna hade en ganska vidsträckt nyttjanderätt till allmänningen, hvilket framgår såväl af Skånelagens bestämmelse, att en hvar må hugga träd å allmänning [2], som ock af Judske Lov, der det heter, att å allmänning eger konungen jorden, men bonden skogen [3]. Enligt Saxos och Sven Aagesens

---

[1]) Bergsöe, Den Danske Forst- och Jagt-Lovgivning, sid. 2.
[2]) Skån. L. I: 197.
[3]) J. L. I: 53.

berättelser skola stora sträckor af allmänningarna hafva blifvit försålda af Sven Tveskägg och inköpta på Jutland af privata familjer, men i Skåne och på Seland af befolkningen. Andra författare åter antaga, att Sven Tveskäggs öfverlåtelse hade till föremål endast nyttjanderätten, men icke eganderätten till de ifrågavarande skogsområdena och anföra såsom stöd för denna mening ett uttryck i en krönika från denna tid, der det heter: communes fecit silvas, d. v. s. han öfverlät nyttjanderätten till allmänheten, till alla, men behöll eganderätten sjelf, något, som synes ganska sannolikt, då man besinnar, huru stora skogsområden Danska staten långt efter ifrågavarande tid egt och till en del ännu eger [1]). Under begreppet allmänning innefattades i Danmark liksom i Sverige äfven större vattendrag, sjöar och strömmar, och den enskilde hade endast rätt till det vatten, som han genom damfäste inneslutit [2]). Hafvet betraktades också så tillvida som allmänning, att det var tillåtet för hvem som helst att der idka fiske.

Öfvergå vi till bestämmelserna angående allmänningarna i Skåne, finna vi, att här liksom på Jutland och Danska öarna konungen eller staten hade eganderätt till allmänningsjorden. Detta framgår bland annat deraf, att alla byar, som uppkommo å allmänningarna, blefvo af krononatur [3]). För öfrigt omtalas i ett register öfver Kallundborgs slotts handlingar några Bref af konung Knut den sjette och en konung Erik om nyttjanderätten till en allmänning i Albo härad, der också konungens eganderätt till jorden omtalas. Konungen tillåter äfven innebyggarne i Ingelstad och Jerrestad härader att nyttja en allmänningsskog, hvilkens gränser närmare bestämmas, men grunden d. v. s. jorden skulle höra honom sjelf till [4]). Huru vidsträckt allmogens nyttjanderätt till allmänningarna var, kan icke med full visshet afgöras. Att den omfattade rätt till ollonbete för svin samt rätt att taga vindfällen, synes vara ganska otvifvelaktigt, men rättigheten att hugga träd är deremot något vanskligare att bestämma. Visserligen stadgas i Skånelagen, enligt hvad vi redan förut antydt helt allmänt, att om man "fæller træ innæn Almænings skoghe" och hugger af det i båda ändar, då har den person, som högg trädet, eganderätt till detsamma, såvida han bortför det inom ett dygn [5]), men det är dock icke gifvet,

---

[1]) Höst, Lov og Ret for Herremænd og Bönder, sid. 171 och följ.
[2]) Steenstrup, Stud. over Kong Valdemars Jordebog, sid. 337.
[3]) Steenstrup, anf. st., sid. 354.
[4]) Steenstrup, anf. st., sid. 355.
[5]) Skåne L. 197.

att skogsfångst dermed var tillåten i alla allmänningsskogar. En Förordning för Bara härad, hvilken rätteligen kan anses som en förordning för hela Skåne, då händelsevis det exemplar blifvit bevaradt, som var bestämdt för detta härad, men de öfriga gått förlorade, säger, att det skulle vara tillåtet för innebyggarne att hugga träd "i Alt, hvad der kaldes Alminding og er svoret dertil", härifrån dock undantaget hvad som från gammalt blifvit räknadt till konungens Orer. Betydelsen af ordet Or har varit omtvistad, och många olika tolkningar af detsamma förekomma, men det sannolikaste synes vara, att det betyder en *stor skog* [1]), och meningen i den ofvannämda Förordningen skulle då vara den, att allmogen finge hugga på alla allmänningar, utom dem, hvilka konungen särskildt förbehållit sig sjelf [2]).

Angående Halland berättas det i Knytlinga sagan, att konungen hade rätt öfver skogen, så att han kunde förbjuda folket att nyttja den. Men denna konungens rätt kan dock icke hafva omfattat alla Halländska skogar, och sagan synes också egentligen endast hafva afseende på den stora skog, som vid denna tid sträckte sig öster om det smala Halländska kustlandet och utgjorde gränsen emot Göta rike, hvilken skog äfven Saxo omtalar: nemus, quod Hallandiam a Gothia secernit. Till denna hade konungen oinskränkt egande- och dispositionsrätt, men om äfven andra skogar eller allmänningar här funnos, till hvilka konungen hade eganderätt, är ovisst [3]). Visserligen förekomma många dispositioner från konungens sida öfver skogsområden i Halland, men om dessa voro delar af den förutnämda gränsskogen eller derifrån skilda allmänningar, vet man ej. Här som annorstädes minskades naturligtvis allmänningsområdet i samma mon som odlingen gick framåt, och denna minskning skedde vanligen derigenom, att konungarne tillåto odling och upprödjande af allmänningen mot afrads erläggande till kronan, men äfven derigenom, att de stundom bortskänkte stora delar deraf. År 1176 skänkte Valdemar den förste till Munkarne i Esrom en jord i Halland, hvilken förut hade tillhört honom, och gaf dem tillika rätt att liksom landets öfrige innebyggare hugga träd i allmänningsskogen [4]). Flera andra dylika dispositioner förekomma från denna tid, men det anförda torde vara nog för att visa, det konungen eller staten hade verklig eganderätt till allmänningarna i Halland.

---

[1]) Rietz, Ordbok öfver Svenska allmogespråket, ordet Ora.
[2]) Steenstrup, anf. st., sid. 356.
[3]) Steenstrup, anf. st., sid. 352.
[4]) Steenstrup, anf. st., sid. 353.

Äfven i Blekinge hade konungen eganderätt till skogarna, men ordet allmänning begagnas icke här som beteckning för dessa områden, liksom det ej heller förekommer i de gamla underrättelserna angående Halland [1]). Några särskilda slag af allmänningar eller skogsmarker, motsvarande de i Svea och Göta landskapen förekommande lands- och häradsallmänningarna, finna vi hvarken i Skåne, Halland eller Blekinge. Allmänningen eller *konungens skog* omfattade, här allt det, som ej blifvit af byalagen eller enskilde jordegare taget i besittning, och var således motsatsen mot *Fællesskove*, som tillhörde byalagen, och *Enemærker*, som tillhörde enskilde personer.

Vilja vi för jemförelsens skull betrakta eganderätten till allmänningarna i Norge, finna vi, att förhållandena der i detta afseende gestaltat sig något annorlunda än i Danmark. Ursprungligen synas allmänningarna der hafva varit de angränsande samfälligheternas gemensamma egendom, men sedan Harald Hårfager kommit till väldet och hunnit befästa sin magt, förklarade han, att de vidsträckta allmänningarna skulle höra honom och kronan till. Ja, han skall till och med enligt Snorres och Egils sagor hafva gått så långt, att han förklarade all jord i Norge för konungens egendom och endast tillät dem, som frivilligt underkastade sig hans välde, att såsom ett slags län behålla sina förra besittningar. Emellertid skall denna konungens rätt snart hafva blifvit inskränkt, ty då Haralds yngste son, Haakon Adalstensfostre, uppsteg på thronen, säges det, att han måst förbinda sig att gifva "odeln" åter, och att han förklarade bönderne för odalburne, men eganderätten till allmänningarna förblef fortfarande hos konungen [2]). Föga sannolikt synes det dock vara, att Harald gjort anspråk på en verklig eganderätt till odaljorden. Långt troligare förefaller det, som Sars säger, att han endast infört ett nytt regeringssätt, så att Norge ifrån att vara ett fylkestidens slägtförbund blef en stat med verklig regeringsmagt och alla de i en sådan konungen tillhörande jura regalia [3]). Utöfningen af en sådan magt syntes mången vara ett bevis för, att konungen ansåg sig vara egare till hela landet, ett misstag, som låg nära till hands, då man ännu ej kunde skilja emellan konungens publika och privata rättigheter, utan i regel betraktade hans regering såsom en privat förvaltning eller hushållning. Haralds åtgärd med allmänningarna i Norge kan närmast jemföras med de Sven-

[1]) Steenstrup, anf. st., sid. 357.
[2]) Liljenstrand, De Nordiska Bygn. B., sid. 133, och Steenstrup, anf, st., sid. 364.
[3]) Sars, Afhandling i Norsk hist. tidskrift, II, sid. 171.

ske konungarnes anspråk på allmänningsjorden i Sverige under landskapslagarnas tid, då de, enligt hvad vi förut sökt visa, så småningom tillerkände sig andel deri. Skilnaden blir egentligen endast den, att man i Sverige helt sakta utvidgade statens rätt och i lika mon inskränkte landskapens och häradernas, under det att man i Norge med ens tog steget ut och genom en enda förändring genomförde statens eganderätt till allmänningarna [1]). Menigheterna i Norge bibehöllo för öfrigt liksom i Sverige en vidsträckt nyttjanderätt, så att förändringen fick med tiden en mera principiell än praktisk betydelse, och statens vinst af allmänningarna har i finansielt afseende varit liten eller ingen. Men ett dylikt statens tillegnande af sådan jord, som ej af enskilde blifvit tagen i besittning, måste dock anses lämpligt och berättigadt, äfven om icke någon *direkt* fördel derigenom för staten vinnes, ty staten sättes derigenom i tillfälle att genom tjenliga åtgärder verka för utbredande af lämplig kultur, och detta dels så, att de till skogsbruk passande och behöfliga områdena kunna dertill disponeras, och dels så, att den till odling tjenliga jorden kan i lagom stora komplexer till de enskilde öfverlåtas, hvarigenom förhindras, att somliga slå under sig större områden än de förmå att bringa under kultur, under det att andra icke alls erhålla någon del i jorden, hvilket naturligtvis motverkar jordbrukskulturens framåtskridande och hämmande inverkar på den ekonomiska utvecklingen.

Vi återgå till den Svenska lagstiftningens bestämmelser om eganderätten till allmänningarna och vilja då först redogöra för Magnus Erikssons Landslags stadganden i detta ämne. Vi hafva förut sett, huru i Landskapslagarna menigheternas eganderätt till allmänningarna omtalas såsom oinskränkt från statens sida, men äfven uppmärksammat den rätt till en tredjedel i allmänningarna, som staten isynnerhet i Götaland factiskt gjorde gällande. Man skulle derföre kunna tro, att under den tid, som förflöt emellan Landskapslagarnas och den äldre Landslagens kodifiering, åsigterna om eganderätten till allmänningarna blifvit så förändrade, att menigheternas rätt i Landslagen skulle komma att betydligt inskränkas och statens utvidgas eller rättare sagdt erkännas, ty före denna tid hade staten icke någon i lag erkänd rätt till allmänningsjorden. Detta skedde emellertid ej, utan menigheternas eganderätt bibehålles egentligen oförändrad i Landslagen. Detta framgår tydligen dels af lagens stadgande angående odling å allmänning dels af föreskriften, att ingen

[1]) Steenstrup, anf. st., sid. 382.

fick köpa eller skifta till sig lands- eller häradsallmänning utan att gifva landskapet eller häradet "gift ok afrade"[1]. Den, som ville verkställa odling, skulle nemligen begära tillstånd dertill af landskap och lagman, då fråga var om landsallmänning, och af härad och häradshöfding, då fråga var om häradsallmänning[2]. Detta visar tydligen, att lagstiftaren ännu ansåg landskapen och häraderna såsom egare till allmänningarna; men å andra sidan har också statens anspråk på andel i dessa vunnit ett visst erkännande derigenom, att lagen föreskrifver, att all afgäld, som utginge från häradsallmänning, skulle delas bland allmogen efter som hvar och en egde jord i häradet, och *konungen skulle hafva sin tredjedel*[3]. Härmed var statens rätt till andel i afgälden från allmänningarna lagligen erkänd, och då man i allmänhet under denna tid betraktade hvarje afgäld såsom erlagd in recognitionem dominii, var det helt naturligt, att man från denna tid började anse staten såsom lagligen erkänd delegare i allmänningarna. Man torde derföre kunna säga, att eganderätten till allmänningarna var enligt Magnus Erikssons Landslag så beskaffad, att en tredjedel af densamma tillkom staten och två tredjedelar häraderna, ty det är endast i fråga om häradsallmänning, som lagen föreskrifver denna delning af afgälden, och om landsallmänning säges i detta afseende ingenting. Huru man skall förstå landslagens tystnad angående afgälden från landsallmänningarna, är svårt att afgöra. Landskapets rätt till landsallmänningarna är, som vi sett, erkänd, då fråga är om meddelande af tillstånd till odling eller anläggning af nybyggen å desamma, och någon inskränkning i denna rätt från statens sida omtalas ej. Häraf skulle man möjligen kunna draga den slutsatsen, att landskapet skulle ega en fullständigare eganderätt till sina allmänningar än häradet till sina, då ju tredjedelen af häradsallmänningarna genom landslagens stadgande öfvergått till staten. Men om man besinnar, att landskapens betydelse allt mer och mer aftog, i samma mon som statens magt tilltog och förvaltningen mera centraliserades, samt att häradet långt bättre än landskapet bibehöll sig såsom kommunal eller samfällig enhet, synes ofvannämda antagande föga sannolikt. Långt troligare är det derföre, att man tolkat lagens tystnad angående denna sak så, att man tillerkänt staten rätt till all den afgäld, som utgick från landsallmänning. Något direkt stöd kan icke anföras för detta påstående, men då rättsutvecklingen under

---

[1]) M. E. L. L. B. B. XXIV: 6.
[2]) M. E. L. L. B. B. XXIV: 3.
[3]) M. E. L. L. Thingm. B. V.

denna och den följande tiden ständigt gick i den riktningen, att landskapets rätt inskränktes och kronans utvidgades, synes detta förhållande göra vårt antagande i hög grad sannolikt.

Den, som med vederbörligt tillstånd verkstälde odling å allmänning, erhöll ständig besittningsrätt till det område han uppodlat. Lagen säger nemligen, att de icke skulle derifrån vräkas, så länge de gjorde rätt för sig, och besittningsrätten gick i arf såsom annan egendom [1]). Erlades icke afraden i ordentlig tid, skulle häradshöfdingen med sex män hos allmänningsbonden verkställa utmätning för häradets eller landets fordran. Erlades icke afgiften det följande året, uttogs den på samma sätt, men betaldes den ej heller det tredje, och var tredska och icke fattigdom orsaken till betalningens uteblifvande, hade bonden derigenom förverkat sin rätt både till jord och hus, och lagmannen eller häradshöfdingen egde med landskapets eller häradets bifall upplåta lägenheten till någon annan [2]). Blef en allmänningsbonde deremot så fattig, att han ej kunde erlägga afrad, skulle han likväl få sitta qvar till följande året; kunde han icke heller då erlägga det, som återstod, skulle lagman eller häradshöfding öfverlemna hemmanet till någon annan, men den afträdande skulle efter värdering, som verkstäldes af häradshöfding och sex män, njuta ersättning för hvad husens och det å jorden nedlagda arbetets värde öfversteg det resterande arrendebeloppet [3]). Besittningsrätten kunde öfverlåtas till annan och skulle då visserligen uppbjudas vid tinget, men såldes för öfrigt som lösören, och hustrun hade giftorätt deri [4]). Från denna klass af hemman härleda sig sannolikt de flesta sämje-, stadge-, stubbe- och röjselrättshemman, ehuru många af dem på annat sätt uppkommit.

I Christoffers Landslag återfinna vi nästan samma bestämmelser som i Magnus Erikssons angående eganderätten till allmänningarna [5]). Kronan har fortfarande endast en tredjedel i de afgifter, som utgingo från häradsallmänningarna [6]), men såsom benämning för dessa afgifter begagnas här det mera expressiva ordet *afrad*, då den äldre landslagen deremot har ordet *afgäld*, ett förhållande, som tyckes angifva, att kronans eganderätt på den yngre landsla-

---

[1]) M. E. L. L. B. B. XXIV: 4.
[2]) M. E. L. L. B. B. XXIV: 5.
[3]) M. E. L. L. B. B. XXIV: 4.
[4]) Chr. L. L. E. B. XXXI: 1.
[5]) Chr. L. L. B. B. XXIX.
[6]) Chr. L. L. Thingm. B. IIII.

gens tid uppfattades såsom ännu mera klar och ostridig än förut. I öfrigt förefinnes ej någon nämnvärd skilnad emellan de båda lagarnas stadganden i detta ämne, hvarföre vi öfvergå till den senare lagstiftningen.

B. Under tiden från 1442 till 1734.

Kronans anspråk på eganderätt i lands- och häradsallmänningarna fortforo allt framgent och tilltogo än mera, då Gustaf Wasa, som på alla områden ökade kronans rätt, kom till regementet. Visserligen tillät han i Brefvet af den 12 Augusti 1535 "af synnerlig gunst och nåd", att menige man i Wermland finge obehindradt njuta, bruka och behålla alla de allmänningar, som de från lång tid och hedenhös veterligen och skäligen haft, men uti Brefvet till menige man i Gestrikland, Ångermanland och Medelpad af den 20 April 1542 klagar han öfver, att bygdelagen i Norrland ville "egna under sig ödeskogarna till sträckor af fyra eller fem mil eller till äfventyrs mera" och "icke unna fattige män, som hvarken hus eller jord hafva" att der upptaga tjenliga odlingslägenheter; detta förklarar han vara olagligt, "förty att sådane egor, som obygde ligge, höre Gud, Oss och Sveriges krona till och ingen annan", samt tillåter derjemte, att de, som ville uppsöka sig beqvämliga lägenheter å skogarna, skulle ega frihet dertill, såvida det ej skedde på redan upptagna egor; och skulle sådane nybyggare ej vara pligtige att derföre erlägga någon afgäld till bygdelagen, utan tillförsäkras odlarne, att "hvad de upptoge och bygde skulle de liksom andre kronans bönder få under rätt och skälig skatt njuta, bruka och behålla", hvilken försäkran sannolikt innebar en åt odlarne meddelad ständig besittningsrätt, ehuru benämningen kronans bönder vid den tiden gafs äfven åt *egare* af all sådan jord, som icke kommit under frälset; men det är så mycket mindre sannolikt, att den odlarne förlänade rätten till nybyggena innebar en eganderätt, som konungen i fråga om de gamla skattehemmanen ville tillerkänna kronan en dylik rätt [1]). Men då räntan eller afraden från kronohemmanen icke var större än skatten från skattehemmanen, synes konungen genom detta påbud icke så mycket åsyftat att öka kronans inkomster som fastmera att utöfva en dispositions- och uppsigtsrätt öfver de ofantliga jordområden, som ännu funnos ouppodlade, för att på lämpligt sätt ordna förhållandena

[1]) Mandatet till fogdarne i Upland d. 15 April 1541.

emellan nybyggarne samt åstadkomma en lämplig fördelning af jorden dem emellan. Detta framgår äfven af Kongl. Mandatet den 4 April 1546, der konungen förbjuder bygdelagen i Norrland att "förhindra dem, som nya hemman bygga och jorden upptaga vilja, eller inhägna under sin bolstad andra till skada mera än de kunde vara fullsätes uppå, och sjelfve väl fike och fara betröste". Genom dessa författningar blef den fria odlingsrätten i Norrland så småningom inskränkt; ty sedan den numera blifvit beroende af konungens vilja, blefvo de stora jordområdena derstädes ansedda för riks- eller konungsallmänningar, öfver hvilka konungen i statens namn hade fullständig egande- och dispositionsrätt. Men icke blott i norra delarna af riket utvidgade Gustaf Wasa kronans rätt till allmänningarna, äfven i mellersta och södra Sverige ansåg han och behandlade allmänningarna såsom kronans egendom. Det första exemplet på någon åtgärd i denna riktning är ett Bref af den 4 Mars 1535, hvilket väl egentligen gäller blott skogen Holaveden, men dock såsom allmän grundsats uttalar, att öde tomter och nybyggen å "Konungens och kronans allmänningar" må upptagas af hvem som helst. Likaså benämnas uti ett Kongl. Bref af den 13 April 1537 ek- och bokskogarna i Konga härad i Småland för konungens och kronans allmänningar, hvilka konungen tager i sitt hägn, och å hvilka han förbjuder icke blott anläggande af torp, utan all afverkning. Något senare påbjöd han genom en Förordning af den 25 November 1548, att adelns nybyggen å skogarna i Westergötland skulle vederkännas under kronan, och genom en Förordning af den 9 Februari 1549 förbjöd han frälsemännen att tillegna sig nybyggen å kronans allmänningar i Småland. Samma åsigter uttalas äfven i Kongl. Brefvet af den 19 April 1555, der allmogen uppmanas att "icke slå under sig mera jord än man kan vara fullsädes uppå", utan "der tillfälle är till något utrymme, rödja och upptaga sig sådane nödtorftige egor af skogarne och i så måtto föröka och förbättra sina hemman, eller ock, der allmogen sjelf icke ville eller hade råd sådant göra, då unna och efterlåta andre som det gerna göra ville, rödja och upptaga sig hemman in uppå kronans skogar och allmänningar" En naturlig följd af Kronans sålunda utvidgade egande- och dispositionsrätt öfver allmänningarna var äfven det, att afraden från derå belägna hemman och lägenheter icke såsom förut enligt Landslagens föreskrift delades emellan Kronan och menigheterna, utan i sin helhet ingick till kronan liksom afraden från kronans öfriga hemman [1]). Efter

[1]) Styffe, Framställning af de s. k. Grundregalernas uppkomst och tillämpning i Sverige intill slutet af sextonde århundradet, sid. 246 och följ.

denna tid benämdes allmänningarna vanligen *kronans allmänningar*, så snart man icke behöfde särskildt framhålla något visst slag, i hvilket fall de gamla benämningarna lands- och häradsallmänning fortfarande brukades, äfvensom då det talades om nyttjanderätten, hvilken ännu tillkom de menigheter, som fordom varit egare till allmänningarna. Sedan vidare under Johan den tredjes tid det s. k. Helgeandsholmsbeslutet af år 1282 blifvit uppdiktadt till bevis för konungens eganderätt till en väsendtlig del af jorden, måste åsigten om kronans eganderätt till allmänningarna blifva än ytterligare befäst.

Under sådana förhållanden var det naturligt, att uti Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket af den 22 Mars 1647 kronan kom att anses såsom den egentlige egaren till allmänningarna. Visserligen uttalas icke detta lika uttryckligt som i Gustaf Wasas Förordningar, men det framgår dock tydligen af hela skogsordningens innehåll [1]). Allmänningsintressenterne tillerkännes endast en nyttjanderätt, omfattande mulbete, skogsfång och fiske [2]), och denna rätt var dessutom inskränkt derigenom, att åt landshöfdingarne öfverlemnats större delen af den beslutanderätt, som förut tillkommit delegarne i allmänningen i samråd med lagman och häradshöfding [3]). Beträffande rätten till odling å allmänningsjorden, förbjöds anläggning af torp eller backstugor, men der så tillräckligt utrymme fanns, att hemman utan lands- eller häradsintressenternes skada kunde upptagas, då skulle landshöfdingen vid tinget föredraga detta ärende och sedan med lagman, häradshöfding och nämnd besigtiga det ifrågavarande stället och afgöra, huruvida uppodlingen vore till skada för intressenterne eller ej. Funnos å allmänningarna torp eller lägenheter af den storlek och godhet, att de uti åker och äng svarade emot hela, halfva eller fjerdedels hemman, fingo de förblifva, "hvad heller the lyda under Oss och chronan eller ock androm äre unte och upplåtne". Och skulle dessa hemman eller torp ordentligen rörläggas och innehafvarne icke ega rätt att i minsta mon inkräkta på allmänningen utöfver sina råmärken ej heller svedja derstädes eller på annat sätt nyttja allmänningen, utom till mulbete och skogsfång [4]). Redan anlagda torp och backstugor, som ej blifvit upptagna efter af kronan erhållet tillstånd och ej heller kunde göra skäl för ett fjerdedels mantal i åker och äng, skulle straxt utrifvas och till allmänning återigen utläggas. Men hade någon genom köp kommit i besittning af

---

[1]) Rydin, Bidrag till Svenska Skogslagstiftningens historia, sid. 14.
[2]) Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket den 22 Mars 1647, § 4.
[3]) Anf. st., § 8.
[4]) Anf. st., § 2.

en dylik lägenhet, skulle han återfå köpeskillingen af kronan, landskapet eller häradet [1]). Då sålunda tillstånd af kronan numera var ett nödvändigt vilkor för en trygg besittning af lägenhet å allmänning, kom naturligtvis mången, som vid tinget erhållit lof att anlägga torp och sålunda fullgjort hvad landslagen fordrade, att förlora en besittningsrätt, som han på lagligt sätt förvärfvat. För öfrigt föreskrifves i 1647 års Förordning, att "alle andre, som komma på skogarne strykande, och uthan uttryckeligt lof och minne anten ther swedja eller sig ther nedersättia, them skall man fritt sökia att fånga och såsom andre skadedjur beflita sig om att afskaffa, ther wij wele att wåre Landshöfdingar och Befallningsmän skole med högsta flijt hålla hand öfwer" [2]). Dessa bestämmelser angående egande- och nyttjanderätten till allmänningsjorden samt rätten till odling å densamma gälde i fråga om lands-, härads- och sockenallmänningar, hvilka sistnämda, så vidt vi veta, icke förut blifvit i någon författning omförmälda. Uppå byallmänningarna fingo deremot delegarne i byn afverka skog icke blott till husbehof utan äfven till afsalu, och rätten att anlägga torp och backstugor samt göra odlingar var här fri och oinskränkt äfvensom rätten att i öfrigt nyttja allmänningen; dock var en naturlig följd af den gemensamma eganderätten, att hvarje delegare endast fick nyttja allmänningen i mon af den andel han egde deri [3]).

Kongl. Stadgan om Skogarne af den 29 Augusti 1664 innehåller nästan alldeles detsamma angående egande- och nyttjanderätten till allmänningarna, som vi förut i fråga om 1647 års skogsordning anfört. Eganderätten tillkom sålunda kronan, och menigheternas nyttjanderätt var på det hela taget oförändrad. I fråga om odling å allmänning hade dock kronan enligt denna Förordning förbehållit sig rätt, att i händelse någon till odling tjenlig plats funnes, hvilken icke för häradet eller landskapet vore af nöden, öfverlemna den till hvem som helst emot recognition, men med optionsrätt för medlemmar af de menigheter, inom hvilkas område allmänningen var belägen [4]). Ingen utom landskapet, häradet eller socknen boende person egde att från allmänningarna taga skogseffekter, såvida han ej erhållit lof dertill vid ting, och äfven i detta fall endast mot betalning, hvilken tillföll icke kronan, utan landskapet eller

[1]) Anf. st., § 3.
[2]) Anf. st., § 8.
[3]) Anf. st., § 11.
[4]) Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket den 29 Aug. 1664, § 6.

häradet [1]); detta synes hafva haft sin grund deri, att man betraktade en sådan rätt för främling att på allmänningen hugga skog mera som en inskränkning i landskapens eller häradernas nyttjanderätt än som ett intrång i kronans eganderätt till allmänningsjorden.

Uti 1647 och 1664 års Förordningar om bärande träd omtalas äfven kronoparkerna eller, som de den tiden kallades, "konungens fridkallade parker" [2]). Dessa områden ansågos uteslutande såsom kronans egendom, och de omkringboende hade i allmänhet icke någon laglig rätt att nyttja desamma [3]). Dock förekom på vissa trakter och förekommer ännu en rätt till mulbete för de omkringboende, och desse kunde jemväl erhålla tillstånd att å parken fälla oduguliga träd till egen nödtorft, hvilket tillstånd i början begärdes och erhölls för skilda fall, men genom Resolutionen på allmogens besvär den 29 Augusti 1664 medgafs alla de härader, som förut erhållit konungens tillåtelse att å parkerna taga vindfällen. Nybyggen kunde äfven å parkerna anläggas, hvartill naturligtvis fordrades tillstånd af kronan samt enligt 1638 års instruktion för riksjägmästaren dennes intyg, att anläggningen icke lände kronan till skada.

Huruledes kronoparkerna från början tillkommit, kan ej med fullkomlig visshet afgöras. Några af dem leda sannolikt sitt ursprung från de "kunungx parkum", som redan i Magnus Erikssons Landslag omtalas såsom konungens särskilda jagtområden, der ingen annan egde rätt att idka något slag af jagt [4]). Äfven i Christoffers Landslag förekomma de under benämningen "konungs parker", och der säges uttryckligen, att de äro konungens "enskylloga æghor som Upsala öde oc annat tholigth" [5]). Sannolikt hafva derföre en del af dem varit konungens enskilda jagtområden, men med tiden kommit att anses såsom kronans egendom, under det att andra varit skogar tillhörande statens domäner, men blifvit derifrån afskilda såsom kungliga jagtparker och sedermera antagit karaktären af konoparker. Uti Kongl. Förordn. om bärande trän den 22 Mars 1647, § 10 förekommer dock ett stadgande, som är svårt att förena med den åsigten, att kronoparkerna från början skulle varit konungens enskilda egendom. Der säges nemligen, att om någon afverkade bärande träd i kronans

---

[1]) Anf. st., § 5.
[2]) Kongl. Stadgan om bärande Skogsträn af den 22 Mars 1647, § 10.
[3]) Instr. för Riksjägmästaren af den 22 Maj 1637.
[4]) M. E. L. L. Kon. B. XXX.
[5]) Chr. L. L. Kon. B. XXXIV.

parker, skulle han gifva ersättning derför till kronan med 24 daler silfvermynt för hvarje träd och dessutom erlägga böter, hvilka skulle treskiftas emellan kronan, *jordeganden* och häradet. Hvem är i detta fall jordegande? Det ser här ut, som om kronoparkerna skulle tillkommit på någon samfällighets bekostnad, och att denna i fråga om böterna skulle anses som jordegande [1]). Somliga parker torde också hafva uppkommit af den tredjedel, som kronan tillerkände sig i häradsallmänningarna, men detta är dock ovisst, enär man ej med säkerhet kan visa, att några delningar emellan kronan och häraderna egt rum. Möjligt är dock, att *jordegande* här kan hafva en annan betydelse. Uti Kongl. Stadgan om djurfång och fogelskjutande den 22 Mars 1647 omtalas nemligen kronoparker, som omfattade hela landsträckor såsom Öland och Åland [2]); inom dessa områden fanns naturligtvis mycken jord under enskild eganderätt, fastän kronan tillegnat sig jagträtten samt rätten till bärande träd å densamma; om nu åverkan inom en dylik kronopark egde rum å jord, som tillhörde enskild person, var det helt naturligt, att denne erhöll del i böterna och benämdes jordegare. Man finner dock lätt, att ordet kronopark här är begagnadt i en annan betydelse än den vanliga, enligt hvilken det betecknar ett under kronans omedelbara egande- och dispositionsrätt varande skogsområde. Då man betraktat hela Öland såsom en kronopark, är det tydligt, att man endast tänkt sig rätten till jagt och bärande träd såsom föremål för kronans eganderätt å parken, men att i öfrigt de enskilde jordegarnes rätt lemnats utan några inskränkningar.

Äfven de stora skogarna i Norrland omtalas i 1647 och 1664 års skogsordningar. De betraktas naturligtvis fortfarande såsom kronans egendom men äro icke underkastade samma odlingen inskränkande föreskrifter som lands- och häradsallmänningarna. Anläggning af nybyggen, svedjande och fällande af sågtimmer kunde här ega rum, såvida det icke skedde landet och bergsbruket till skada eller förfång [3]). De Finnar, som på dessa skogar satt sig neder och antingen redan rödjat åker och äng eller ock, om lägenhet fanns, förbundo sig dertill, fingo behålla sina torp och lägenheter, såvida de ej voro till skada; och de kunde till och med erhålla rätt att anlägga nybyggen, om tjenliga odlingslägenheter funnos eller de förbundo sig att med arbete betjena bergverken [4]).

---

[1]) Broomé, Om Skogsregalet, sid. 84.
[2]) Kongl. Stadgan om djurfångst och fogelskj. den 22 Mars 1647, § 7.
[3]) Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket den 22 Mars 1647, § 10.
[4]) Anf. st., § 9.

Om icke dessa föreskrifter iakttoges, skulle lägenheterna genast fråntagas innehafvarne, hvilket äfven skulle ske i händelse nybygget vore landet eller bergsbruket till förfång. Någon medverkan från folkets sida vid dispositionen öfver dessa jordområden omtalas ej, hvilket var en naturlig följd deraf, att menigheterna aldrig haft någon eganderätt dertill och ej heller egde någon bestämd nyttjanderätt, hvaruti inskränkning genom nybyggesanläggningen förorsakades.

Innan vi öfvergå till den följande tidens lagstifning angående eganderätten till allmänningar och kronoparker, vilja vi i korthet angifva de åtgärder, som vidtogos för att afgöra, hvilka skogar skulle såsom allmänningar eller kronoparker anses och till följd deraf från de enskildes skogar afskiljas. Att stora svårigheter härvid skulle uppkomma inses lätt, om man betraktar dels obestämdheten i eganderättsförhållandena på många trakter under denna tid dels den konflikt, som nödvändigt måste uppstå emellan kronans ständigt ökade anspråk å ena sidan samt menigheternas nyttjanderätt och de enskildes eganderätt å andra sidan. Den första åtgärd, som under ifrågavarande tid vidtogs för nämda ändamål var det uppdrag, som uti instruktionen af den 22 Maj 1638 gafs riksjägmästaren att jemte landshöfding, häradshöfding och nämnd med vissa tecken utmärka kronans parker. Derpå blef i 1647 och 1664 års Skogsordningar påbjudet, att öfver hela Riket så ock i Storfurstendömet Finland skulle inom hvart landskap, härad och socken flitigt "ransakas om Lands- Härads- och Sockenallmänningarna", och der sådana funnos skulle de ifrån andras egor lagligen åtskiljas, så att hvarje allmänning fick sitt bestämda område. Derefter skulle bevis om gränsens sträckning, om råmärken och råstenar antecknas och bref derå gifvas. Undersökningen skulle anställas af lagman och häradshöfding jemte nämnden, och landshöfdingarne skulle hålla nogsam tillsyn öfver att de icke försummade något derutinnan samt, för den händelse likväl något eftersattes af hvad sålunde vore föreskrifvet, "dem dertill *obligera* och genom noga och tidig *inspection* derhän bearbeta, att vår nådiga vilja och välmenta intention må ske ett fullkomligt nöje" [1]). Emellertid synas dessa föreskrifter icke hafva ledt till något resultat, ty under Carl den elftes senare regeringsår ansåg han sig föranlåten att förordna särskilda skogskommissioner för ifrågavarande ändamål. Dessa kommissioner hade dock icke blott uppdrag att afskilja och rörlägga allmänningar och kronoparker utan äfven att

[1]) Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket den 29 Augusti 1664, § 1.

afgöra, hvilka torp som voro till skada och derföre borde utrifvas, samt slutligen också att afgifva utslag i mål, som angingo missbruk af skogen å allmänningar och kronoparker.

Den närmast efter 1647 och 1664 års skogsordningar följande lagstiftningen angående allmänningar och kronoparker hvilar hufvudsakligen på samma grunder som nämda Förordningars bestämmelser. Uti Kongl. Förordn. om skogarna och hvad dervid iakttagas bör af den 19 December 1683, hvilken hufvudsakligen rörde Finland, Norrland och vissa delar af Svea land, erinras först om Gustaf Wasas påbud, att all mark, som obygd låg, skulle "höra öfverheten och kronan till och ingen annan". Vidare åläggas guvernörer, landshöfdingar och betjente i landsorten att tillse, det hvarje by och gård efter sin lägenhet och beskaffenhet erhölle så mycken skog som nödigt och behöfligt vore, men ej mera, samt, sedan dessa sålunda blifvit behörigen afwittrade, hålla noga tillsyn öfver den återstående skogen såsom varande kronans särskilda tillhörighet. De private jordegarne och byalagen sökte nemligen vid denna tid liksom under förra århundradet att slå under sig stora sträckor af kronans skogsmark, omfattande understundom flera qvadratmil eller områden, som sträckte sig ända in till fjällen. Då ett dylikt förfarande naturligtvis var hinderligt för landets uppodling och i bergslagen förorsakade intrång i bergverkens skogstillgång, ansåg sig regeringen böra sätta en gräns för de enskildes anspråk i denna riktning och i det allmännas intresse tillerkänna staten eganderätt till de områden, som voro för hemman och byalag obehöfliga. Till de områden, som staten vid dessa afwittringar på sin lott bekom, skulle de omkringboende icke hafva någon nyttjanderätt, men om det kunde visas genom laga afwittring eller andra välgrundade skäl, att någon andel i sådana skogar tillhörde visst härad eller socken, då skulle dervid förblifva, dock med det vilkor, att dylika allmänningar icke utsträcktes utöfver deras rätta gränser. Häraderna och socknarna tillätos sålunda i dessa fall att fortfarande nyttja de allmänningar, som de förut begagnat och som för dem voro behöfliga, och det var endast den för dessa menigheter obehöfliga andelen af skogsmarken, öfver hvilken kronan tillerkände sig oinskränkt dispositionsrätt. Uti Kongl. Brefvet till Svea, Götha och Åbo Hofrätter den 5 Januari 1685 säger sig regeringen af åtskilliga inkomna ärender hafva förnummit, huruledes de, som erhållit nyttjanderätt till allmänningarna, ville tillegna sig eganderätt dertill och fördenskull sökte förskaffa sig domar och fasta på upprödjade allmänningsegor; detta förklaras vara olag-

ligt och Hofrätterna anbefallas tillse, det lagmän och häradshöfdingar icke vidare meddelade dylika domar eller fastebref. Dessutom påbjudes, att Bergskollegium skulle hafva tillsyn öfver och befattning med allmänningarna inom bergslagen, under det att de allmänningar, som lågo utom bergslag, skulle stå under Kammarkollegii uppsigt och vård; beträffande åter de tvister, som kunde uppstå angående egoskilnader emellan allmänningarna och private jordegares områden, skulle dessa liksom förut handläggas uti de "ordinarie Instantierne", hvarvid Kammarkollegium och landshöfdingen i orten skulle underrättas derom så tidigt, att ett ombud hunne förordnas, som kunde taga kronans intresse till vara. Uti Kongl. Förordningen angående Skogarnes rätta häfd i Skaraborgs län af den 3 Februari 1691 betonas starkt kronans eganderätt till allmänningar, fredkallade parker, Jägeplatser och Gehäger, men menigheterna tillätos dock till följd af den brist på skog, som der nästan öfverallt förekom, att till sitt behof å kronans mark taga ris, stubbar och vindfällen, dock efter skogsbetjeningens anvisning. De som bodde på eller omkring parkerna kunde få använda dessa till mulbete samt, om det var behöfligt, hugga odugliga träd till egen nödtorft, men dessa träd skulle med kronans hammare märkas af hejderidaren, innan de fingo fällas och från stället bortföras [1]). Lands-, härads- och sockenallmänningar omnämnas särskildt i denna förordning, och intressenterne tillåtas ett "medelmåttigt nyttjande, dock ingalunda att förderfva dem för sig och efterkommande". Delning eller försäljning af allmänning förbjudes strängeligen, men alldenstund åtskilliga trakter i Skaraborgs län alldeles saknade skogstillgång, blef det tillåtet för innebyggarne derstädes att från allmänningarna köpa hvad de nödigt behöfde, dock att allmänningarna icke derigenom fingo skadas eller förödas [2]).

I Danmark och Norge har lagstiftningen angående eganderätten till allmänningarna under ifrågavarande period icke undergått någon egentlig förändring. Allmänningarna eller "kongens skove" motsättas fortfarande den under enskild eganderätt varande skogen, "privat skove". De enskilde jordegarne i Danmark hade, enligt hvad vi förut visat, en lagligen erkänd nyttjanderätt till allmänningsskogarna, och af åtskilliga handlingar från denna tid framgår, att denna nyttjanderätt till allmänningarnas skada ofta blifvit alltför långt utsträckt; detta förfarande hade man från början dels af likgiltighet dels af eftergifvenhet för folkopinionen låtit passera, men då skogarna nu betydligt stigit i

[1]) Kongl. Stadgan om Skogarnes rätta häfd uti Skaraborgs län den 3 Febr. 1691, § 2.
[2]) Anf. st., § 4.

värde, började man så småningom motarbeta en öfverdrifven afverkning deraf [1]). Kronans egande- och dispositionsrätt kom sålunda med tiden att omfatta icke blott jorden, såsom den från början gjort, utan äfven skogen, hvilken i äldre tider tillhört allmogen och af den fått fritt begagnas [2]).

C. Under tiden från och med 1734 till 1824.

Åsigten om kronans eganderätt till allmänningsjorden är utmärkande äfven för denna periods lagstiftning och har i många afseenden vunnit en vidsträcktare tillämpning än den förut haft. Den rättighet kronan genom 1647 och 1664 års Förordningar tillerkänt sig att efter godtfinnande upplåta delar af allmänningar till odling utvidgades genom Skogsordningen af den 12 December 1734 derhän, att delar af allmänningar eller till och med *hela* allmänningar kunde af kronan disponeras för särskilda ändamål, hvaraf naturligtvis blef en följd, att menigheternas nyttjanderätt i väsendtlig mon inskränktes eller till och med upphäfdes. Sålunda tilläts det för bergverkens behof att i nödfall hemta ved till kolning från allmänningar [3]), och Bergskollegium erhöll rätt att, om understöd af skog för bergverken vore af nöden, dertill anslå sådana allmänningar eller delar deraf, som voro för delegarne möjliga att umbära, och för utöfvande af denna åt Bergskollegium förlänade rätt fordrades endast ett utlåtande af konungens Befallningshafvande, att allmänningen efter anstäld undersökning och afmätning befunnits vara obehöflig för intressenterne, hvilka deremot icke hade någon rätt att blifva angående saken hörde [4]). En sådan rätt erhöllo de dock genom Kongl. Förklaringen den 5 April 1739, då det stadgades, att väckt fråga om dylik åtgärd skulle kungöras, på det att delegarne måtte sättas i tillfälle att bevaka sin rätt. Sedan kronans dispositionsrätt blifvit sålunda utvidgad, var det ganska naturligt, att på landshöfdingen allena öfverflyttades den beslutanderätt, som han förut tillsamman med lagman, häradshöfding och intressenterne utöfvat angående nyttjanderätten till allmänningarna, och att häradsrätternas befogenhet i detta afseende inskränktes till att blott afgifva yttrande till ledning för landshöfdingens beslut. Beträffande rät-

---

[1]) Skovanordning d. 20 Oktober 1670.
[2]) Skovforordn. d. 31 Augusti 1680, den 13 Sept. 1687 och den 21 Januari 1710.
[3]) Kongl. Förordn. om Skogarne den 12 December 1734, § 11.
[4]) Anf. st., § 14.

ten till anläggning af torp och lägenheter å allmänningarna, blef den intressenterne betagen, och i fråga om de redan anlagda stadgades, att endast de, som med vederbörligt tillstånd blifvit anlagda eller som med skattläggning eller indelning kunde försvaras, finge bibehållas, men de öfriga borde utrifvas. Härifrån undantogos dock ryttare-, soldat- och båtmanstorp, sådana lägenheter, som voro tjenliga till boställen för skogvaktare eller jägeribetjente, och de å sockenallmänningarna anlagda boställen för socknarnas gerningsmän [1]). Svedjande och rödjande å allmänning blef i allmänhet förbjudet men kunde dock för särskilda fall efter hållen syn af Konungens Befallningshafvande medgifvas [2]).

I öfverensstämmelse med nyssnämda förordning affattades det sextonde kapitlet i Byggningabalken af allmänna lagen, hvilket handlar om "Huru allmänningar *nyttjas* måge". Eganderätten omtalas ej, men uppenbart är, att alla bestämmelserna i allmänna lagen angående allmänningarna hvila på förutsättningen af statens eganderätt till hela allmänningsjorden. Landsallmänning ega de nyttja, som inom länet bygga och bo, och härads- eller sockenallmänning de, som inom häradet eller socknen äro. Nyttjanderätten omfattar enligt denna lag mulbete, timmer, ved, gärdsel, löf, näfver, torf, bast och annat, som å allmänningen finnes, dock endast till egen nödtorft, men ej till afsalu, och endast för dem, som ej hafva sådant å egna egor. Den som ville hugga timmer, ved, gärdsel eller stör skulle först gifva det tillkänna vid tinget, der Rätten skulle pröfva, huru mycket han kunde behöfva, och sedan hos Konungens Befallningshafvande söka *lof* dertill [3]). Nyttjade någon skogen å allmänning på annat sätt, eller förde någon allmänningsintressent, som egde gård äfven utom länet, häradet eller socknen, något dit från allmänningen, var han underkastad bötesansvar lika som för åverkan samt skadeersättning [4]). Att på allmänningarna göra intagor eller odlingar äfvensom att der svedja var förbjudet, och den, som något intagit, skulle genast utlägga det till allmänning igen [5]).

Rättigheten att nyttja allmänningarna var sålunda numera icke grundad på någon samfälligheternas eganderätt utan på ett från det allmännas sida erkändt behof och kunde derföre lika väl tillkomma andra som de ursprunglige intressenterne. Hos intressenterne fortlefde dock medvetandet af deras forna

---

[1]) Kongl. Förordn. om Skogarne af den 12 December 1734, §§ 2 och 3.
[2]) Anf. st., § 10.
[3]) Allmänna Lagen, B. B. 16: 1.
[4]) Anf. st., B. B. 16: 2.
[5]) Anf. st., B. B. 14: 5 och 16: 4.

rätt till allmänningsjorden och visade sig uti de förslag om allmänningarnas delning, som vid denna tid upprepade gånger framkommo. Ett sådant förslag väcktes först i fråga om sockenallmänningarna. Dessa hade visserligen varit innefattade under 1647 och 1664 års bestämmelser, men intressenternes från början mera omedelbara förfogande öfver dessa allmänningar gjorde, att deras rätt här i verkligheten bättre bibehöll sig än i fråga om de öfriga allmänningarna. Genom Resolutionen på Adelns Besvär den 12 Juli 1731 blef det tillåtet att dela sockenallmänningarna i Skaraborgs län, såvida ej något bruk eller bergverk deraf tog skada, och genom Resolutionen på Adelns Besvär den 8 Januari 1735 medgafs detsamma äfven för Östergötland. Denna tillåtelse utsträckes genom 1739 års Förklaring till hela riket, och såsom motiv för detta stadgande anföres den förbättrade skogshushållning, som deraf skulle blifva en följd. Vid 1734 års riksdag anhöll allmogen, att regeringen jemväl måtte gifva tillåtelse till delning af häradsallmänningarna. Men denna begäran afslogs på den grund, att häradsallmänningarna voro kronans egendom och behöfliga till brandskadades hjelp, publika byggnader m. m.; dessutom ansåg regeringen denna gången, att skogen å allmänningarna i händelse af delning snart skulle blifva uthuggen, samt att den lott, som kunde tillfalla hvarje åbo, var så ringa, att den knappast motsvarade delningskostnaden. Vid 1762 års riksdag begärde allmogen, att häradsallmänningarna först måtte delas emellan socknarna, men denna anhållan afvisades med det löfte, att saken skulle tagas i öfvervägande vid nästa skogsordnings författande. På landsallmänningarna synas menigheterna deremot icke hafva gjort några anspråk, och detta sannolikt till följd deraf, att sedan länsindelningen blifvit införd och styrelsen långt mera centraliserad än förut, landskapet så småningom förlorade sin betydelse; dessutom är det naturligt, att ju större den menighet är, som eger en allmänning, desto mindre intresse har den att tillvarataga sin eganderätt dertill.

Kronoparkerna voro fortfarande kronans obestridda egendom, och de kringboendes nyttjanderätt inskränktes allt mer, i det de, som genom Kongl. Resolutioner erhållit tillstånd till deras begagnande, miste denna rätt. Genom 1739 års Förklaring erhöllo dock de mest behöfvande rätt att mot betalning erhålla till byggnadsvirke dugligt vindfälle samt äfven friska, men föråldrade träd, som ej voro tjenliga till master, spiror eller storverksträd. För öfrigt var det här liksom å allmänningarna tillåtet att uppodla sådana kärr och mossar, som voro odugliga till skogsväxt, och för att uppmuntra förädlingsnäringarna med-

gafs det "manufakturister och fabrikörer" rätt att erhålla utsyning af virke för deras verks underhållande [1]).

Äfven de stora skogarna i Norrland omtalas i 1734 års Skogsordning. Den rätt, som Finnarne förut egt att rödja å dessa skogar, inskränktes nu till de Finnar, som kunde utfästa sig att betjena bergverken. Då man sedermera under Hattarnes regemente allt mer började ifra för landets uppodling, riktades uppmärksamheten på de rika odlingstillfällen, som deruppe erbjöde sig. Landshöfdingarne anbefaldes derföre att, der lägenhet och jordmån utan skada för skogarna sådant medgåfvo, draga försorg om skogarnas bebyggande och uppodling samt låta skattlägga nybyggena till visst hemmantal. För att uppmuntra till odling af ödesjord medgafs odlare af sådan genom Kongl. Kungörelsen den 20 November 1741 frälsefrihet för dylik odling samt, om odlingen verkstäldes af adelsman, säterifrihet för en tiondedel deraf. Dessa stadganden gälde dock endast Vesterbotten, men utvidgades genom Resolutionen på allmogens besvär den 10 September 1743 till odling af ödesjord öfverallt i riket. Men genom Kongl. Brefvet till Kammarkollegium den 4 Mars 1781 inskränktes denna odlingsrätt ånyo till ödeland i gränsorterna. Emellertid medförde dessa lagbestämmelser icke några stora resultater. De blefvo medelbarligen en anledning till påbörjande af afwittring i Ångermanland 1742 och i Jemtland 1754, men dessa förrättningar afstannade snart i båda provinserna.

I Jemtland och Herjeådalen förekom äfven ett särskildt slag af allmänningar, som kallades Afradsland, hvilka mot en under äldre tider bestämd afrad innehades af vissa hemman. Allmogen ansåg sig mot erläggande af den bestämda afraden ega dispositionsrätt öfver skogen enligt skogsordningen [2]). Men landshöfdingarne ansågo deremot, att de efter 1739 hade rättighet att på dessa trakter tillåta nybyggesanläggning för andra än innehafvarne och deras barn. De behandlade sålunda afradslanden enligt Norsk lag, hvilken i fråga om den öfriga allmänningsjorden i Jemtland varit gällande intill denna tid. Häröfver klagade den Jemtländska allmogen vid 1751 års riksdag och anhöll att, så länge de erlade afraden ordentligt, de måtte få behålla sina afradsland utan intrång, isynnerhet som de voro särdeles välbehöfliga för de svagare hemmanen. Deras begäran afslogs dock genom Resolutionen på Allmogens Besvär den 29

---

[1]) Förnyade Allmänna Manufaktur- och Handelsprivilegier den 29 Maj 1737, § 3 och Kongl. Förklaringen den 5 Oktober 1741.

[2]) Broomé, Om Skogsregalet, sid. 89.

Juni 1752 på den grund, att afradslanden gåfvo en "afkomst, som vida öfversteg den ringa afrad eller afgift, som deraf till kronan betaltes", och icke heller kunde af innehafvarne hinna så skötas som nödigt vore; dessutom ansåg man, att kronan skulle lida en alltför stor inskränkning i sin eganderätt, om allmogens begäran bifölles. Huruvida allmogens rätt genom den ifrågavarande resolutionen blifvit förnärmad eller icke, kunna vi ej afgöra, då de handlingar af 1666 och 1698, hvarigenom afradslanden blifvit af kronan till de enskilde upplåtna, icke för oss varit tillgängliga. Emellertid anbefaldes vederbörande embetsmän att tillse, det hvarje by erhölle så mycken jord som den var skattlagd för, men ej mera, och det öfriga skulle tillhöra kronan. Regeringen lofvade dock att framdeles tillse, i hvad mon den kunde anslå afradsland till svagare hemmans förstärkning och understöd, men några åtgärder i denna riktning synas icke hafva blifvit vidtagna.

Vi hafva härmed följt eganderättens utveckling i fråga om allmänningsjorden till den punkt, der kronans eganderätt framstår såsom fullt utbildad och menigheternas deremot försvunnit eller uppgått uti statens rätt. Efter denna tid har lagstiftningen gått i en alldeles motsatt riktning: staten har mer och mer eftergifvit sin rätt, som derigenom kommit att återgå i de forne intressenternes ego, hvaraf delning och annan sönderstyckning blifvit en följd. Denna utvecklingsgång besannar hvad Geijer härom säger: "Begreppet om allmänning — den af de enskilde oupptagna gemensamma jorden, hvarunder de gamla lagarna räkna icke endast skogar, utan äfven berg och vatten — kan gälla som en egen måttstock på det borgerliga samhällets utveckling. Detta begrepp om samhällig egendom vidgar sig i den mon samhälligheten sjelf växer från by till härad, till landskap, till rike. Det vidsträcktare begreppet förtär merändels det inskränktare, tills kronan såsom det allmännas representant framträder med anspråk på all allmänning". Och vidare: "I allmänhet lossar samhällets utbildning allt mer äfven på slägtegendomens band genom familjernas förbindelse och tillväxt; och i samma mon delas och odlas allmänningen och drager sig alltmer tillbaka till den mindre odlingsbara utmarken" [1]).

Uti de närmast följande Förordningarna, som behandla eganderätten till allmänningarna, Skogsordningarna af den 10 December 1793 och 1 Augusti 1805, har statens förhållande till allmänningarna väsendtligt förändrats. Under

[1]) Geijers Saml. Skr., Förra Afd. 6:te Bd. sid. 377 och följ.

den tid, Skogskommissionen arbetade på förslaget till 1793 års Förordning, framhöllos de nyare nationalekonomiska åsigter, enligt hvilka staten borde afstå från sin eganderätt till allmänningsjorden och öfverlemna skogarnes vård och skötsel åt de enskilde, enär vid detta så väl som vid hvarje annat företag af ekonomisk natur det enskilda intresset vore en nödvändig sporre, om framgång skulle vinnas. Man ville sålunda på allmänningsjorden, som i allmänhet utgjordes af skogsmark, tillämpa de åsigter, som i fråga om egoslag af högre kultur onekligen äro riktiga, nemligen att en bättre vård och skötsel med nödvändighet betingar en privat eganderätt, och det enskilda intresset skulle vara en säker borgen för skogarnas sorgfälliga vård och bevarande. I hvad mon den nya lagstiftningen tog intryck af dessa åsigter, skola vi nu söka visa.

Den uppsigt öfver allmänningarna, som enligt förut gällande lagstiftning utöfvats af landshöfdingarne, upphäfdes nu i fråga om sockenallmänningarna men skulle i fråga om Lands- och Häradsallmänningarna fortfarande ega bestånd. Men detta öfverinseende ansågs numera, åtminstone hvad häradsallmänningarna beträffade, icke hafva sin grund uti statens eganderätt till allmänningarna utan härröra af behofvet att egna dem omsorg och skydd mot öfverdrifven sköfling [1]). Intressenternes nyttjanderätt blef dem tillförsäkrad i samma ordalag som i föregående författningar, och konungens Befallningshafvande kunde fortfarande liksom enligt 1734 års lag i händelse af behof helt och hållet fridlysa allmänningarna, hvarföre man ingalunda kan säga, att nyttjanderätten nu var mera vidsträckt än förut. Den rätt till odling å allmänningsjorden, som blifvit meddelad genom Kongl. Förordn. den 20 November 1741, Resolutionen på allmogens besvär den 10 September 1743, Kongl. Förordningen den 12 Augusti 1752 m. fl. författningar och resolutioner, blef nu upphäfd, och i stället stadgades ett generelt förbud mot anläggande af torp och lägenheter å allmänningarna. Men om å allmänning fanns mosse eller kärr, som genom odling kunde göras nyttig, skulle hvem som helst ega att hos Konungens Befallningshafvande söka och erhålla tillstånd till en sådan lägenhets upptagande; dock skulle vederbörande nyttjanderättsinnehafvare ega företräde till odlingens verkställande, om de inom natt och år efter kungörandet af 1805 års Förordning dertill anmälde sig. Funnos mossar eller kärr af den vidd och belägenhet, att de kunde upptagas till minst ett åttondedels mantal, skulle någon odlingsrätt derå icke beviljas, innan Kongl. Maj:t på derom gjord anmälan föreskrifvit,

[1]) Rydin, anf. st., sid. 60.

under hvilka vilkor odlingen finge företagas [1]). Redan anlagda hemman eller torp, som voro indelta eller skattlagda, fingo bibehållas, vare sig de hörde kronan till eller voro på lagligt sätt af enskilde förvärfvade, dock fingo deras egor icke utsträckas öfver de gränser, de från början innehaft. Äfven de, som hade urminnes häfd på någon del af allmänningen eller genom Skogskommissionernas domar eller i öfverensstämmelse med äldre författningar förvärfvat hemman eller torp, skulle få bibehålla dem mot erläggande af skatt till kronan, så framt ej vissa frihetsår voro bestämda eller bättre rätt på annat sätt lagligen kunde visas. Kunde man ej på något af förutnämda sätt styrka sin rätt till hemman eller lägenhet å allmänning, kunde man likväl dervid bibehållas, om den ifrågavarande besittningen var så stor, att den kunde skattläggas för ett fjerdedels eller minst ett åttondedels mantal. Uppgick en dylik besittning icke till ett åttondedels mantal, skulle Konungens Befallningshafvande göra anmälan hos Kammarkollegium, som hade att, med afseende såväl å den på odlingen gjorda kostnad som å hvad nytta den kunde medföra, afgöra, huruvida innehafvaren mot ränta skulle dervid bibehållas eller ej. Vid sådana lägenheter, som innehades under vissa frihetsår, kunde Konungens Befallningshafvande, om innehafvaren visade sig försumlig, skilja honom från lägenheten och antaga en annan åbo [2]). Beträffande sockenallmänningarna tillät 1793 års skogsordning delning deraf, men endast om flertalet af delegare derom förenade sig; i 1805 års Förordning utsträcktes denna tillåtelse sålunda, att sockenallmänning skulle få delas, när ansökan derom gjordes hos Konungens Befallningshafvande, såvida ingen tvist vore om allmänningens natur, i hvilken händelse den först lagligen skulle afgöras. Hade sockenallmänning den rymd, att minst fyra tunland duglig mark komme på hvarje mantal, finge den i enskifte fördelas. Den som sådant äskade skulle anmäla sig hos Konungens Befallningshafvande, som, sedan de öfrige delegarne i allmänningen blifvit hörde, egde bevilja sökanden utbrytning af sin lott, hvarvid de öfrige egde rättighet att bibehålla sina lotter i samfällighet, om de så önskade. Var åter allmänningen mindre, fick den vårdas på det sätt, som de fleste delegarne ansågo lämpligt [3]).

Kronoparker, Gehäg och Djurgårdar betraktades fortfarande såsom statens egendom och ställdes under Öfverhofjägmästarens uppsigt. Menigheterna förbjödos att nyttja kronoparkerna, utom der det från ålder varit vanligt, att de,

---

[1]) Kongl. Förordn. om Skogarne i Riket d. 1 Aug. 1805, § 6.

[2]) Anf. st., § 8.

som bodde på eller invid parkerna, utan betalning erhöllo mulbete för sina kreatur samt rätt att taga lågor, stubbar, nederliggande skatar, grenar och ris [1]). Angående besittningar å kronoparker och gehäg skulle detsamma gälla, som förut angående besittning å allmänning är sagdt. Om å kronopark fanns mosse eller kärr, hvarå skog ej växte och odling icke förut skett, kunde ansökan om tillstånd till odling derstädes ingifvas till Konungens Befallningshafvande, som skulle insända handlingarna till Kongl. Maj:t. Och skulle Kongl. Maj:t, sedan Öfverhofjägmästaren blifvit angående ärendet hörd, för hvarje särskildt fall meddela sitt beslut [2]). Blef uppodlingen tillåten, var dock innehafvaren uttryckligen förbjuden att begagna den bredvidliggande skogen annorlunda än efter vederbörligt tillstånd och mot betalning.

Beträffande regleringen af gränserna emellan allmänningarna och de hemman och lägenheter, som af enskilde blifvit upptagna, hafva vi redan förut i förbigående påpekat, att genom Kongl. Förordningarna den 19 December 1693 och den 14 Maj 1694 hade afwittringar blifvit påbudna och jemväl på vissa trakter egt rum; likaledes genom de förut omtalade skogskommissionernas domar, uti hvilka dock ändring kunde sökas under flera år, till dess genom Kongl. Brefvet den 18 Juni 1782 förklarades att, alldenstund Kongl. Resol. den 12 Juli 1731, § 15 och den 29 November 1756, § 2 samt Kongl. Brefvet den 20 Febr. 1735 väl tillåta återvinning uti de domar, hvarigenom skogskommissionerna utstakat och afwittrat kronans allmänningar, men ingenstädes ett sådant tillstånd blifvit stadgadt för beständigt, hvarigenom kronans vunna rätt skulle vara underkastad ständigt klander, alltså utsattes en tid af tre år, hvarefter den eller de, som icke vid vederbörlig domstol sökt bevisa sin rätt till andel i allmänningen, icke skulle ega någon vidare talan emot berörda domar, hvilka sedermera utan förändring borde tjena vederbörande till efterrättelse. Sedan skogskommissionerna upphört, hade afwittringar på flera ställen egt rum, hvilket framgår dels af Kongl. Förordn. den 12 December 1734, § 1, enligt hvilken allmänningarnas afwittring från angränsande byar till största delen skulle vara skedd, dels af Kongl. Förordn. den 12 December 1734, § 46 och Kongl. Resolutionen den 29 Juni 1752, § 70, som ytterligare stadfästa allmogens anhållan, att ingen skogstrakt må för kronoallmänning förklaras och till något bruk öfverlemnas, innan först byarnas och hemmanens

---

[1]) Anf. st., § 8.
[2]) Anf. st., § 12.

skogar till den vidd och storlek, de af ålder egt, blifvit afwittrade. I Kongl. Förordningarna af den 10 December 1793 och den 1 Augusti 1805 påbjudes också, att der lands- eller häradsallmänning icke vore ifrån angränsande egor behörigen skild och afrösad, skulle Konungens Befallningshafvande draga försorg, att sådant i laga ordning blefve verkstäldt, samt, der tvist uppstode om råskilnad, förordna ett ombud till att bevaka kronans rätt. Var allmänningen utbruten men ej med rå och rör utmärkt, skulle den med sådana märken förses. Uppstod tvist angående rågång emellan landsallmänning och kronopark, skulle den afgöras af Konungens Befallningshafvande, men om å endera sidan var härads- eller sockenallmänning eller enskilda hemman, skulle tvisten gå till allmän domstol [1]. Vid kronoparkerna skulle Öfverhofjägmästaren hafva tillsyn öfver, att parken blefve med lagliga råmärken försedd och från kringliggande egor afskild.

Hvad de stora skogarna i Norrland beträffar, hade redan förut särskilda bestämmelser blifvit gifna för afwittringen i dessa trakter, då den 1736 påbörjades i Ångermanland, men snart afslutades till följd af tvist emellan kronan och de enskilde, samt i Jemtland, der tvänne afwittringslandtmätare tillsattes 1754 och afwittringen sedan fortgick till 1786, då den äfven der afbröts. En särskild afwittringsrätt tillförordnades för Jemtland, och instruktioner utfärdades för densamma den 15 Mars 1770 och den 12 December 1780, men alla dessa åtgöranden stannade dock långt bakom målet. För Westerbotten förordnades en afwittringsrätt den 23 Maj 1780, men afwittringen afstannade äfven der ganska snart. I 1793 och 1805 års förordningar anbefaldes landshöfdingarne tillse att, då hemman eller byar lågo oafwittrade intill de stora skogarna i Norrland, Dalarne och Wermland, så mycken skogsmark tillades dem, som enligt författningarna "till fullsatte hemman nödigt pröfvas". Den öfriga delen af marken skulle höra kronan till; men om det lagligen kunde visas, att någon del af dessa skogar tillhörde viss socken eller härad, skulle denna del få af häradet eller socknen bibehållas, blott med det vilkor att sådana allmänningar icke utöfver sina rätta gränser utsträcktes. För öfrigt föreskrifves, att landshöfdingarne skulle låta afmäta, beskrifva och kartlägga dessa skogar samt i mon af tillfällen till nyttig odling föreslå hvad antal nybyggen, hvartdera med ett område af ungefärligen ett åttondedels mantals egovidd, skulle kunna anläggas;

---

[1]) Kongl. Förordningen om Skogarne i Riket den 1 Aug. 1805, § 6. Jfr Forssell, Om Ägoskilnader, sid. 20 o. följ.

derefter skulle Kongl. Maj:t afgöra, huruvida och under hvilka vilkor sådana nybyggen kunde till hugade odlare upplåtas, en föreskrift, som dock genom Kongl. Brefvet den 30 November 1821 upphäfdes.

D. **Från och med 1824 till närvarande tid.**

Denna periods lagstiftning angående eganderätten till allmänningsjorden förbereddes redan vid 1809—10 års riksdag. Dels till följd af de nationalekonomiska åsigter om skogarnas vård och skötsel, som vid denna tid voro rådande, dels för att förskaffa medel till fyllande af den då befintliga statsbristen föreslogs vid nämda riksdag försäljning af all statens fasta egendom, deribland äfven skogarna. Det usla tillstånd, i hvilket de allmänna skogarna befunno sig, tycktes också rättfärdiga den åsigten, att skogarna skulle blifva bättre vårdade, om de kommo under privat eganderätt, än som nu var fallet, då de hörde staten till. I öfverensstämmelse med dessa åsigter utarbetade äfven Allm. Besvärs- och Ekonomieutskottet ett betänkande, hvari det föreslog, att de delar af kronans parker, gehäg och djurgårdar, som ej voro till särskilda verk eller personer upplåtna eller till vissa publika behof oundgängliga, skulle till skatte försäljas emot en årlig afgift till statsskuldens minskande, men häradsallmänningarna deremot borde emellan socknarna fördelas. Åtskilliga betänkligheter anfördes inom stånden emot detta förslag, och fördenskull blef ej heller skogarnas försäljning besluten i den utsträckning, som var föreslaget, utan Rikets Ständer anhöllo genom skrifvelse af den 26 April 1810, att konungen måtte bestämma, hvilka och huru stora kronans parker och skogar borde för allmänt behof behållas, samt låta försälja de öfriga på offentlig auktion till den mestbjudande, som skulle erhålla full eganderätt till jorden, hvilken dock borde skattläggas antingen efter ortens method eller medelst viss grundräntas åsättande efter tunlandtalet. De derpå inträffande krigen afbröto vidare åtgärder, och efter freden togs ej heller något steg i denna riktning utom i fråga om några Jagbackar i Södermanland, om hvilka ständerna i anledning af en Kongl. proposition yttrade sig i en skrifvelse af den 23 Maj 1818, att när dessa lågo inom sådana lägenheters område, som stodo under kronans omedelbara disposition, borde de utarrenderas men eljest skatteförsäljas på auktion. Men i skrifvelse af den 13 Juni 1818 underrättade Ständerna konungen, att de antagit några *allmänna grunder* för kronoskogarnas reglering. Dessa voro:

1) att kronoskogarna med undantag af dem, som voro för kronans behof nödiga, eller till hvilka menigheter eller enskilde hade någon rätt, borde å öppen auktion till skatte försäljas; 2) att årliga räntan skulle bestämmas till minst sex skilling banco tunlandet, och inga frihetsår beviljas; 3) att skatteköpeskillingen skulle bestämmas till sex gånger räntans belopp och betalas inom sex år; 4) att kammarkollegium skulle bestämma, huru många tunland borde anslås till hvarje lott; 5) att kronans öfriga allmänningar och parker borde helt och hållet fridlysas; 6) att mulbetesrätt och fäbodsställen, med eller utan yxbörd, skulle ersättas med mark efter mätismanna ordom, dock att denna mark skattlades till årlig afgift, der förmånerna ej vid hemmanets skattläggning blifvit beräknade; 7) att torp, hemman och lägenheter, upptagna med stubbe- och röjselrätt, skulle bibehållas. Med anledning af åtskilliga erinringar, som framställdes häremot i en Kongl. proposition af 19 Februari 1823, inkommo Ständerna med en ny skrifvelse den 20 December samma år, der de med några rättelser antogo konungens proposition. Dessa genom regeringens och ständernas sammanstämmande beslut antagna grunder för reglering af kronans skogar öfvergingo till lag genom Kongl. Brefvet till kammarkollegium den 16 Mars 1824 och dess derom utfärdade Cirkulärbref den 14 April samma år. De skogsområden, för hvilka detta Cirkulärbrefs bestämmelser skulle gälla, voro följande:

"*Kronoparker*, hvilka alltid varit kronan enskildt förbehållne, och hvartill dess egande- och dispositionsrätt således är ostridig, hvarföre ock utsyning derifrån åt enskilte i allmänhet emot betalning varit meddelad och mulbetesrätt hufvudsakligen af gunst och nåd beviljad.

Kronoallmänningar, bland hvilka några finnas, hvartill kronan innehar enahanda egande- och dispositionsrätt som till kronoparkerna, men i allmänhet äro af samma egenskap med

Lands- och Häradsallmänningar, hvaraf nyttjanderätten tillhört Intressenterne deri, med förbehåll för kronan af bärande träd och masteträd, af ränta för derå gjorda uppodlingar och intagor äfvensom af dessa allmänningars begagnande till vissa allmänna behof, och hvilka allmänningar således böra såsom landets och häradets tillhörigheter anses.

Recognitionsskogar och Bergslagsallmänningar, som till kronan hemfallit, öfverloppsmarker å de förstnämnde, hvartill kronan innehar egande- och dispositionsrätten, och

Kronomarker, som vid afwittring öfverblifva i rikets norra provinser, nemligen Stora Kopparbergs, Gefleborgs, Wester-Norrlands, Jemtlands, Wester- och Norrbottens län, hvarmed förhållandet är enahanda som med de sistnämnda, men hvilka i anseende till folkbrist och felande communicationer i deras närvarande skick äro af föga värde och icke kunna med större nytta för det allmänna användas än till nya hemmans anläggning, för att befordra landets uppodling och befolkning, hvarföre desse skogar vid den reglering, som nu i allmänhet kommer att företagas, icke vidare kunna komma i fråga, utan skall med dem förhållas efter de Författningar, som i förenämnde ändamål redan äro gifne, eller vidare kunna af Kongl. Maj:t i Nåder meddelas".

Sedan de särskilda slag af skogar sålunda blifvit uppräknade, som voro föremål för statens förvaltning, föreskrifves, huru med dem skulle förfaras.

Hvad först *kronoparkerna* beträffar, skulle så mycket af dem bibehållas, som för flottans och andra kronans behof var nödigt; och borde dervid hufvudsakligt afseende fästas å deras beskaffenhet och vidd samt lägligheten till vinnande af säker bevakning och lätt transport derifrån. Konungens Befallningshafvande egde föreslå, hvilka af ifrågavarande skogar borde för kronans räkning behållas, men beslutanderätten tillkom Kongl. Maj:t. På dessa områden fingo inga nya intagor beviljas och sådana redan befintliga, hvarå innehafvarne icke hade ständig besittningsrätt, skulle vid innehafvarnes afgång utläggas till kronoparken. Den rätt till mulbete och skogsfång, som enskilde jordegare på vissa trakter innehade, skulle sålunda utbytas, att i vederlag derföre en viss andel af skogen, helst i yttre kanten, afsattes; den besittnings- eller möjligen förvärfvade skatterätt till de å skogarna varande nyhemman och intägter, som af enskilde innehades, skulle, såvidt möjligt var, för kronans räkning inköpas eller förmedelst utbyte förläggas utom den del af skogen, som för kronans räkning bibehölles, eller ock utbytas emot lägenheter å andra kronoparker, som ej voro lämpliga att för statens räkning bibehållas. Inga utsyningar åt enskilde finge beviljas, utan den skog, som för kronans räkning icke vore behöflig, skulle å offentlig auktion försäljas och medlen ingå till skogsplanteringskassan.

De åter af ifrågavarande parker, som icke för kronan voro behöfliga, skulle genom försäljning bringas under enskild eganderätt, så vida icke ett dylikt förfarande med någon kronopark möjligen tillskyndade de hemman, som till bete och skogsfång derå kunde ega laglig rätt, något verkligt, för hemmanens bestånd känbart lidande, i hvilket fall densamma heldre fick för-

blifva i sitt förra skick. Vid regleringen häraf skulle för öfrigt iakttagas, att de å kronoparkerna varande jägeri- eller skogsbetjentes boställen äfvensom de under ständig besittningsrätt upplåtna lägenheter, som redan voro mantalssatta men saknade skog och betesmark, tilldelades nödig mark till bete och skog. Öfriga boställen för jägeri- och skogsbetjente äfvensom lägenheter under enskild besittningsrätt, hvilka, ehuru icke mantalsatta, voro odlade och bebygda, och hvilkas område i inegor kunde uppskattas till minst ett sextondedels mantal, borde likaledes få tillökning, så att de till förenämda hemmantal kunde skattläggas, dock, hvad de enskilda lägenheterna anginge, endast i det fall, att innehafvarne deraf sjelfve åstundade sådant. Alla öfriga under laglig besittnings-rätt för framtiden upplåtna mindre intägter, som ej kunde på förutnämda sätt uppgå till ett sextondedels mantal, finge bibehållas i sitt befintliga skick och med samma utrymme, som de förut innehaft, men alla olaga intagor borde till kronans mark åter utläggas.

De delar af kronoparkerna, som hvarken voro för kronans räkning behöfliga ej heller tilldelades enskilde såsom ersättning för den rätt till mulbete eller skogsfång, de förut haft derstädes, skulle, enligt hvad vi redan förut antydt, delas i lotter, hvardera med en egovidd af femton till fyratio geometriska tunland, allt efter markens större eller mindre godhet; häruti fingo dock ej inberäknas hvarken impedimenter ej heller till odling tjenliga kärr och mossar, hvilka till den vidd, som på hvarje trakt kunde befinnas lämplig, särskildt borde åtfölja lotterna, samt, der så nödigt var, några frihetsår å dem meddelas. Sedan lotterna blifvit enligt dessa grunder på marken utstakade och skattlagda, borde de under skattemannarätt upplåtas åt den, som vid offentlig auktion erbjöde den största köpeskillingen, hvarvid dock Kongl. Maj:t egde pröfva de gjorda anbuden.

Bland de skogar, som vid denna tid stodo under statens förvaltning, nämdes, såsom vi förut sett, äfven *kronoallmänningar*. Dessa hafva icke förut i någon skogsordning eller författning angående allmänningarna blifvit omnämda såsom något särskildt slag af allmänningar, utan benämningen förekommer i äldre tider endast i sådana handlingar, som äro affattade utan närmare kännedom om skogarnas natur. Den förekommer först i bref af kungliga eller furstliga personer och betydde der alla allmänningar, och samma betydelse har ordet i Gustaf den förstes jordeböcker. I 1824 års Cirkulärbref har emellertid ordet kronoallmänning icke en sådan generell betydelse utan betecknar ett särskildt slag af jord, som nämnes vid sidan af lands- och häradsallmänningar,

utan att man af äldre författningar har någon bestämd och säker ledning för bedömande af sättet, huru dessa allmänningar uppkommit, och orsaken till deras benämning. Föga sannolikt är, att de skulle hafva uppkommit ur den konungens "tridiung" i allmänningarna, som omtalas i lagstiftningen under fjortonde och femtonde seklerna, ty då skulle de utan tvifvel omtalats i de tidigare förordningarna om allmänningarna. Lika litet kan man antaga, att de skulle vara en ny benämning på de kronoparker, gehäg och djurgårdar, som förekomma i äldre författningar. Troligast är derföre, att de härleda sig från gamla landsallmänningar eller delar deraf, ehuru de någon gång uppkommit på annat sätt. Detta antagande vinner stöd af den tystnad, lagstiftningen under senare hälften af sjuttonde århundradet iakttager i fråga om landsallmänningarna. I Resolutionen på Adelns Besvär 1668 § 11, Resol. på Allmogens Besvär 1672 § 11 och 1680 § 16 talas endast om häradsallmänningar, men landsallmänningarna nämnas ej. I Resolutionen på Adelns Besvär 1698 § 8 besvaras Adelns begäran att till sina sätesgårdars och frälsehemmans understöd få hugga timmer och stör på allmänningarna sålunda, att hvad härads- och sockenallmänningar beträffar, finnes ej något hinder för de deruti intresserade, men att bevilja det å kronans parker och allmänningsskogar finner konungen betänkligt. Man finner således här en oväntad motsats af kronoallmänningar emot härads- och sockenallmänningar och, då ingenting nämnes om landsallmänningarna, är det sannolikt, att de innefattats under benämningen kronoallmänningar. Emellertid hafva icke alla landsallmänningarna kommit att betraktas som kronoallmänningar, ty i 1793 och 1805 års Förordningar omtalas de, enligt hvad vi förut nämt. Att staten betraktar sig såsom egare till desamma framgår dock af nämda författningars föreskrift, att ersättning för åverkan å landsallmänning genom svedjande eller af ädlare trän skulle tillfalla kronan, men för dylik åverkan å härads- eller sockenallmänning häradet eller socknen. Af landskapets forna rätt finnes dock spår i föreskriften, att landsallmännings afrösande och kartläggning skulle bestridas, icke af kronan, utan af länets samtlige hemmansegare. Länet har således här intagit landskapets plats, sedan landskapsindelningen numera förlorat sin betydelse.

Enligt 1824 års författning skulle Konungens Befallningshafvande noga undersöka, om kronoallmänningarna borde såsom lands- eller häradsallmänningar eller som kronoparker anses, samt sitt yttrande deröfver till Kongl. Maj:t ingifva, för att dess pröfning underställas. De kronoallmänningar, som voro af samma egenskap som kronoparkerna, skulle behandlas på samma sätt som

dessa, men de åter, som voro lika med lands- eller häradsallmänningar, borde såsom sådana disponeras.

I fråga om *Lands-* och *Häradsallmänningar* tilläts det, att de antingen stäldes till intressenternes egen gemensamma disposition eller fördelades emellan de socknar eller enskilde jordegare, som deri kunde anses ega del, men vare sig intressenterne önskade det ena eller andra skulle de begära tillåtelse hos Kongl. Maj:t, som ville för hvarje särskildt fall meddela sitt beslut samt fastställa de grunder, enligt hvilka den begärda förändringen med allmänningen borde verkställas. I fråga om skogsbetjentes boställen äfvensom de åt enskilde under ständig besittningsrätt upplåtna hemman och lägenheter å allmänningarna skulle samma bestämmelser gälla, som vi förut anfört i fråga om dylika boställen, hemman och lägenheter å sådana kronoparker, som komme att försäljas. Hvarje hemman, som erhölle del i en sådan allmänning, borde derför utgöra årlig ränta, lämpad efter markens bättre eller sämre beskaffenhet sålunda, att på hvarje geometriskt tunland komme minst en fjerdedels och högst en kappa spanmål. Men den mark, som till mulbete tilldelades de hemman, som på grund af urminnes häfd, skattläggningar eller annat behörigt tillstånd voro dertill berättigade, borde efter ortens method skattläggas, såvida det ej af hemmanens skattläggning tydligen framgick, att de redan blifvit för sådan mulbetesrätt skattlagda.

Då delning af en lands- eller häradsallmänning icke ansågs lämplig eller intressenterne icke åstundade den och ej heller ville under gemensam disposition öfvertaga allmänningen, skulle Konungens Befallningshafvande fortfarande hafva tillsyn öfver allmänningens vård och planmässiga skötsel samt till förekommande af oloflig afverkning föranstalta om anskaffande af nödig bevakningspersonal, till hvilken boställen finge å allmänningen tagas.

De till kronan hemfallna *Bergslagsallmänningarna* och *Recognitionsskogarna*, äfvensom *Öfverloppsmarkerna* å de senare kunde enligt 1824 års lagstiftning bringas under enskild eganderätt. Bergslagsallmänningarna hafva uppkommit på det sättet, att staten i forna tider upplät vissa skogsområden till grufvor och förädlingsverk. Redan under Gustaf den förstes tid förekommer dylik tillåtelse för vissa personer, men först uti Jernbergsordningen af den 6 Juli 1649 § 52 finner man en allmän föreskrift härom. Bergmästaren anbefaldes der att vid skogens skiftande i bergslagen tillse, att bergsbruket icke komme att lida brist på skog, och genom Kongl. Fullmagt af samma dag fick bergskollegium fullständig magt och disposition öfver alla skogar och allmän-

ningar, der bruk och bergverk voro belägna. Uti Kongl. Förordn. angående skogarna i Norra provinserna och Finland den 19 December 1683 föreskrefs, att Bergskollegium skulle, der bruk och bergverk vore, vid "skogstilldelningen dem emellan tillse, att en rätt proportion måtte träffas, och skogarne så mycket som möjligt sparas till bergslagernas stadigvarande tarf och tjenst". Till ytterligare bekräftelse härpå förklarades genom Kongl. Brefvet till Kammarkollegium den 25 November 1735, att de skogar, som till grufvors, hyttors och hammarverks drift vore nödiga, borde dervid framgent bibehållas och icke under någon förevändning derifrån dragas. De skogar, som blifvit anslagna till ädlare verk, hafva fritt begagnats utan afgifts erläggande [1]), och vissa jerngrufvor hafva äfven njutit samma förmån [2]), men för de till jerngrufvor i allmänhet samt hyttor och hammarverk anslagna skogar har en viss afgift erlagts in recognitionem dominii, till följd hvaraf dessa skogar med ett gemensamt namn kallats recognitionsskogar [3]). För öfrigt hafva de dock vanligen skiljts från hvarandra på det sättet, att de till jerngrufvorna anslagna kallats grufskogar, de till hyttorna anslagna bergslagsallmänningar, och de till hammarverken anvisade recognitionsskogar i inskränktare mening.

Vid 1810 års riksdag beslöto Ständerna för sin del, att en undersökning skulle anställas angående dessa skogar, för att utrönas måtte, huru mycket deraf vore för bruken och bergverken behöfligt, hvilket område borde af bruks- eller bergverksegare inom sex år till skatte lösas, men det öfverflödiga af skogen skulle efter verkställd skattläggning till enskilde upplåtas mot en skatteköpeskilling, som å auktion bestämdes. Detta beslut vann Konungens sanction och blef genom Kongl. Förordn. d. 4 Febr. 1811 och Kam.-koll. cirk.-bref d. 18 Juli 1821 till verkställighet befordradt. Genom Kongl. Brefvet d. 31 Mars 1824 erhöllo bruksegarne tillåtelse att utan afseende på tiden, när de anmält sig, skatteköpa den för bruken behållna skogen, men om de icke ville skatteköpa densamma, skulle de inom ett år hos recognitionsskogsdivisionen afsäga sig dess begagnande.

I Wester Dalarne finnas bergsallmänningar af ett eget slag, hvilka uppkommit genom en mellan Wester Dalarne och Vedkontoret i Falun den 16 Januari 1648 träffad öfverenskommelse, som af Drottning Christina stadfästades den 20 Nov. 1649, deri vedkontoret förband sig att uppköpa alla från Wester Dalarne till Tuna förda träprodukter. Allmogen ålades i Drottningens

[1]) Kongl. Brefvet till Bergskollegium den 7 Nov. 1670.
[2]) Kongl. Brefvet till Bergskollegium den 11 Dec. 1696.
[3]) Kongl. Brefvet den 1 Dec. 1750.

stadfästelse att, så länge skogen var odelad, icke afverka mera än vedkontoret medgaf. År 1689 öfvergick vedkontorets rätt till kopparberget. Då sedermera vid 1778 års riksdag väcktes fråga om allmogens dispositionsrätt öfver skogen, förklarade Konungen i Bref af den 26 Mars 1782, att allmogen icke egde rätt öfver den kronan tillhöriga och kopparbergslagen till nyttjande upplåtna allmänningsskogen utan endast till egna skattehemmans skogar. Men tvisten om skogen fortfor dock tills efter 1793, och allmogen klagade hos Konungen deröfver, att kopparbergslagen gjorde anspråk äfven på skatteskogarna. Konungens Befallningshafvande upplyste härvid, att utom en kronopark ingenting blifvit utbrutet från skatteskogarna i Dalarne och föreslog, att all kronoskog i Wester Dalarne måtte upplåtas åt bergslagen men skyndsamligen afskiljas från skatteskogarna. Bergskollegium ansåg, att bergslagens rätt borde sträcka sig äfven till skatteskogarna, men kammarkollegium förklarade, att bergslagens dispositionsrätt endast sträckte sig till kronoskogen. Genom Kongl. Brefvet den 12 Januari 1802 instämde konungen i kammarkollegii mening och förklarade bergslagens rätt endast gälla i fråga om kronans skogar. Men äfven till dessa inskränktes dess rätt genom Kongl. Brefvet den 8 April 1811 så, att kronan utan invändning från bergslagens sida skulle ega rätt att å skogen låta anlägga hemman och göra intagor samt disponera öfver redan befintliga lägenheter och deraf uppbära ränta. Härigenom skilja sig dessa skogar från andra, som blifvit anslagna till bruk och bergverk, der kronan ej förbehållit sig en dylik rätt.

Enligt 1824 års Cirkulärbref skulle de till kronan hemfallna bergslagsallmänningarna och recognitionsskogarna äfvensom öfverloppsmarkerna å de senare behandlas på samma sätt som de kronoparker, hvilka skulle delas eller försäljas; härifrån undantogos dock de bergsallmänningar, som voro belägna i norra delarna af riket, enär dessa icke ansågos på nämda sätt disponeras.

Genom 1824 års Förordning eftergaf kronan mycket af sin rätt, men huru mycket af allmänningsjorden till följd deraf skulle komma att frångå henne och öfvergå i samfälligheternas eller enskild eganderätt, hade hon förbehållit sig att sjelf afgöra, så att det stod i regeringens magt att ännu bibehålla jorden under statens ego. Regeringen hade nemligen, enligt hvad vi förut visat, förbehållit sig icke blott att bestämma, hvad som var nödigt för kronans eget behof, utan äfven att afslå eller bifalla ansökningar om lands- eller häradsallmänningars delning, ehuru dessa förklarades för landskapens eller häradernas egendom. Vid tillämpningen af lagen gjorde sig emellertid de liberalare åsig-

terna gällande, så att en stor del af kronoparkerna och allmänningarna öfvergick i enskild ego eller fördelades på kommunerna. Erfarenheten visade dock snart, att de enskilde i fråga om skogarnas vård och bevarande ingalunda motsvarade de förhoppningar, som det liberala partiet inom riksdagen vid dem fästat. Skogarna afverkades hastigt, och för återplantering gjordes i allmänhet litet eller intet. Det visade sig sålunda att, om också statens vård om skogarna icke varit den bästa möjliga, de enskilde dock ingalunda öfverträffade staten häri. Naturligt är också, att skog bättre frodas och billigare vårdas å större jordkomplexer än i små-lotter; dessutom erfordrar det stora kapital, som måste lemnas orördt och omedelbart räntelöst under skogens tillvext, en större motståndskraft mot behofvet af omedelbar vinst, än man i allmänhet kan förutsätta hos den enskilde; kapitaltillgång, teknisk insigt, ordning och planmässighet förefinnas också i lika hög eller högre grad hos staten och de större samfälligheterna än hos den enskilde. Hvad som dock i någon mon rättfärdigade de åtgärder, man genom 1824 års Förordning vidtog, var den sammanblandning af statens egande- och menigheternas nyttjanderätt, som egt rum i fråga om de flesta kronoparker och allmänningar. Denna var naturligtvis icke blott i ekonomiskt afseende skadlig, enär den för staten försvårade bevarandet och för delegarne nyttjandet af skogen, utan medförde äfven i moraliskt afseende den svårigheten, att den förorsakade en ständig strid emellan de enskildes fördel och det, som staten i det allmännas intresse ansåg sig böra vårda. Man ansåg äfven, att föregående tiders erfarenhet tillräckligen tydligt ådagalagt, att staten icke under sådana förhållanden förmådde att emot de enskilde skydda och bevara skogarna, åtminstone icke så länge dessa hade den omfattning, de före 1824 egde, och då till följd deraf skogarna i alla fall med tiden skulle komma att utödas, trodde man det vara bättre att öfverlåta en del af dem åt de enskilde samt i stället underkasta de qvarvarande en desto sorgfälligare vård. Emellertid har redan en reaktion inträdt emot 1824 års lagstiftning och, enligt hvad vi strax skola visa, återfört rättsutvecklingen i dess gamla spår.

Lagstiftningen af år 1824 hade icke afseende på skogarna i de norra länen; för dem gälde och gäller till en del ännu den s. k. afwittringslagstiftningen, genom hvilken staten sökt verka för dessa läns odling och befolkning på det sätt, att jorden och skogen efter verkstäld delning emellan kronan och de enskilde blifvit till hemman och odlingslägenheter indelad samt derefter till

odling upplåten, under det att de trakter, som icke varit till odling tjenliga, hafva för kronans räkning bibehållits. Afwittringarna, på hvilkas närmare detaljer vi här ej kunna inlåta oss, hafva efter 1820 fortgått med ganska stor kraft och hufvudsakligen afslutats utom i Norr- och Vesterbottens lappmarker.

Den nu gällande lagstiftningen angående allmänningsjorden förbereddes genom en skrifvelse af den 5 December 1854, hvari Rikets Ständer uttalade den önskan, att staten måtte återtaga något af den magt öfver de allmänna skogarna, han afstått åt enskilde. Ständerna förklarade, att staten till följd af skogarnas oumbärlighet egde befogenhet att inskränka de enskildes rätt, enär erfarenheten visat, huru en åt enskilde lemnad friare dispositionsrätt öfver skogen varit till sina följder förderflig. Med anledning häraf förordnade regeringen en kommitté för att utreda hithörande frågor, och denna afgaf den 28 Juni 1856 ett förslag, hvilket dock icke blef antaget. Sedan Rikets Ständer ånyo genom skrifvelser af den 16 Februari 1858 och den 30 November 1863 angifvit de hufvudsakliga grunder, hvarefter de allmänna skogarna i riket borde förvaltas, utfärdades i öfverensstämmelse härmed Kongl. Förordningen angående hushållningen med de allmänna skogarna i riket den 29 Juni 1866.

Enligt denna förordning äro kronoparkerna liksom förut statens egendom och skola bibehållas oförminskade samt behandlas efter sådana på vetenskapliga regler grundade och för särskilda ortförhållanden lämpade hushållningsplaner, som afse skogens framtida bestånd och högsta afkastning. Dessa hushållningsplaner fastställas af skogsstyrelsen, som jemväl eger meddela de föreskrifter, som i afseende på dessa skogar för öfrigt kunna finnas nödiga.

Men staten har genom 1866 års lagstiftning icke allenast påbudit, att de då befintliga kronoparkerna skola bibehållas, utan äfven föreskrifvit, att nya sådana skola bildas, när å Kungsgårdar, Kungsladugårdar, till Statsverket indragna boställen eller andra hemman och lägenheter, hvilka förvaltas eller äro utarrenderade för kronans räkning, förekomma skogar af större betydenhet och så belägna, att de lämpligen kunna såsom kronoparker afrösas och ställas under skogsstatens omedelbara vård och förvaltning, hvarom dock Kongl. Maj:t förbehållit sig att i hvarje särskildt fall förordna [1]). Vid sådan afrösning skall dessutom iakttagas, att vid egendomen bibehålles tillräcklig skogsmark för husbehof, samt att enskild persons rätt icke i något afseende förnärmas. Då dess-

---

[1]) Kongl. Förordn. ang. hushålln. med de allmänna skog. i riket d. 29 Juni 1866, §§ 15 och 16.

utom, enligt hvad vi förut antydt, vid afwittringens verkställande i de norra länen lämpliga trakter blifvit till kronoparker undantagna, har området för dylik skogsmark under de senare åren betydligt vidgats [1]. Slutligen har staten under de senare åren öfvertagit åtskilliga flygsandsfält, å hvilka skogsplantering verkstälts, hvarefter äfven dessa blifvit såsom kronoparker ansedda och behandlade [2].

Afkastningen af kronoparkerna tillkommer naturligtvis kronan [3], dock skola de hemman eller menigheter, som genom särskilda resolutioner eller öfverenskommelser eller ock på grund af urminnes häfd erhållit rätt till mulbete eller slåtter å kronoparkerna, dervid bibehållas, intill dess i vederbörlig ordning annorlunda förordnas. Någon rätt till odling å kronoparker finnes ej enligt nu gällande lagstiftning, utan menigheterna och de omkringboende äro nu, liksom enligt 1824 års författning, i detta afseende fullständigt uteslutne från allt begagnande af kronans parker [4].

Eganderätten till häradsallmänning tillkommer dem, som inom häradet bygga och bo, efter deras oförmedlade hemmantal [5]. Dock hafva delegarne ingalunda en oinskränkt dispositionsrätt öfver allmänningsjorden, utan staten har i ganska väsendtlig mon inskränkt och begränsat deras befogenheter. Sålunda skola allmänningarna bibehållas oförminskade samt behandlas efter sådana hushållningsplaner, som afse skogens framtida bestånd och högsta afkastning. Dessa hushållningsplaner skola fastställas af skogsstyrelsen, hvilken det äfven tillkommer att meddela de särskilda föreskrifter, som i afseende på hushållningen med dessa skogar kunna finnas nödiga [6]. Någon rätt för enskilde till odling å allmänningarna finnes icke enligt nu gällande lag, ej heller någon rätt till mulbete eller höslåtter annorlunda än i hushållningsplanen är föreskrifvet och af allmänningsstyrelsen medgifves. Men har rätt till mulbete eller slåtter å allmänning blifvit vissa hemman eller menigheter genom särskilda re-

[1] Kongl. Maj:ts Skrifvelse den 25 Maj 1860 till kam.-koll. angående dispositionen af de, efter afwittringarne i de norra länen, kronan tillhörige öfverloppsmarker; Kongl. Förordningen angående kronoparkers bildande i Stora Kopparbergs län och de Norrländska länen samt om vissa iakttagelser vid storskiften och afwittringar i nämda län den 21 December 1865.

[2] Kongl. Förordn. ang. hush. med de allm. skog. i Riket d. 29 Juni 1866, § 3.

[3] Anf. st., § 2.

[4] Anf. st., § 34.

[5] Anf. st., § 6.

[6] Anf. st., § 5.

solutioner eller öfverenskommelser tillagd eller af dem på grund af urminnes häfd åtnjutits, skola de bibehålla denna rätt, intill dess i laga ordning kan varda annorlunda förordnadt [1]). Delegarne skola årligen å tid, som Konungens Befallningshafvande bestämmer, utse en allmänningsstyrelse, som i alla frågor rörande allmänningen eger utöfva deras beslutanderätt, der icke i reglemente för allmänningen annorlunda är stadgadt. Sådant reglemente uppgöres af delegarne och fastställes af Konungens Befallningshafvande, såvidt det af honom efter distriktförvaltarens hörande pröfvas vara med lag och författning öfverensstämmande [2]). Delegarne äro berättigade, om de så önska, att sjelfve förestå allmänningens bevakning och skötsel, dock med vilkor, att hushållningsplan för allmänningen blifvit af skogsstyrelsen fastständ och de för indelningen nödiga arbeten på delegarnes bekostnad utförda, samt att för allmänningen finnes uppgjordt och fastställdt reglemente [3]). Men äfven om delegarne sjelfve öfvertagit förvaltningen af allmänningen, har dock kronan förbehållit sig att genom vederbörande skogstjenstemän öfvervaka iakttagandet af de i afseende på skogshushållningen gifna föreskrifter. Skulle försummelse förekomma å delegarnes sida, och vidtages ej rättelse inom den tid, som Konungens Befallningshafvande bestämmer, eller sker å allmänning större afverkning än enligt hushållningsplanen tillåtet är, eger Konungens Befallningshafvande förordna, att allmänningen skall ställas under skogsstatens vård och förvaltning, hvilket äfven skall ske, då delegarne ej öfvertagit allmänningens vård och bevakning [4]). Afkastningen af allmänningen tillkommer delegarne efter deras oförmedlade hemmantal, men kostnaderna för allmänningens vård och bevakning skola först gäldas, innan någon utdelning till delegarne eger rum [5]). Innebyggarne inom häradet hafva sålunda enligt nu gällande lag både egande- och nyttjanderätt till häradsallmänningarna, men staten har dock bibehållit en ganska vidsträckt uppsigtsrätt, hvarigenom delegarnes rätt i väsendtlig mon inskränkes. Föryttringsrätten, som onekligen måste anses som ett bland de vigtigaste moment i eganderätten, är dem, enligt hvad vi förut visat, betagen och deras dispositionsrätt i öfrigt på det mest noggranna sätt bestämd och begränsad genom de hushållningsplaner, som staten för allmänningarna låtit uppgöra och anbefallt

---

[1]) Anf. st., § 34.
[2]) Anf. st., § 6.
[3]) Anf. st., § 7.
[4]) Anf. st., §§ 8 och 9.
[5]) Anf. st., §§ 10 och 11.

till efterrättelse. Vi finna häraf, att staten genom 1866 års lagstiftning återtagit mycket af den rätt, som han 1824 efterskänkte, och att rättsutvecklingen åter inkommit i samma spår, som den i äldre tider gått.

Några landsallmänningar finnas numera icke; de sista förekommo i Skaraborgs län, men dessa hafva blifvit fördelade emellan häraderna. Beträffande sockenallmänningarna gäller ännu den ofvan nämda skogsordningen af den 5 Augusti 1805; möjligt är dock, att rätten till delning af dessa allmänningar blifvit än ytterligare utsträckt genom skiftesstadgan, så att det enligt 1805 års förordning erforderliga minimum af fyra tunland på hvarje mantal numera ej behöfver iakttagas [1]).

De till bergshandteringens understöd anslagna skogar anses fortfarande såsom statens egendom och skola under Skogsstyrelsens öfverinseende behandlas enligt vetenskapliga regler, lämpade för hvarje särskild skog efter ortförhållandena och ändamålet med skogens upplåtande [2]). Innehafvarne af nyttjanderätten ega, om de så önska, att fortfarande bibehålla förvaltningen och vården af ifrågavarande skogar, dock med skyldighet att ställa sig till efterrättelse den för skogen faststälda hushållningsplanen samt de tillägg och ändringar, som skogsstyrelsen framdeles kan finna nödigt deri föreskrifva. Vilja deremot nyttjanderättsinnehafvarne afstå från förvaltningen af skogen, skall denna öfvertagas af jägmästaren inom reviret, hvilken i sådant fall har att ställa sig till efterrättelse, hvad gällande instruktion i afseende på de under hans förvaltning stälda allmänna skogar stadgar [3]).

Beträffande den årliga afverkningen å skogen, skola de, som densamma med nyttjanderätt innehafva, före den 15 Juli hvarje år hos bergmästaren anmäla sitt virkesbehof, hvaruppå denne har att efter pröfning af de uppgifna behofven och med hänsyn till skogstillgången bestämma det slag och belopp af virke, som får afverkas, hvarvid iakttages, att det i hushållningsplanen för hvarje år bestämda qvantum icke må utan tvingande skäl öfverskridas, och att, i händelse sådant skett, ett motsvarande belopp å de nästföljande årens afverkning inbesparas. Mulbete och höslätter å skog af ifrågavarande slag får tillsvidare disponeras af vederbörande nyttjanderättsinnehafvare under enahanda vilkor, som gälla i fråga om bete och slåtter å kronoparker [4]).

---

[1]) Kongl. Stadgan om skiftesverket den 9 Nov. 1866, §§ 2 och 78, mom. 2.

[2]) Kongl. Förordn. den 20 Maj 1873, mom. 1.

[3]) Anf. st., mom. 6 och 7.

[4]) Anf. st., mom. 18.

I Norge hafva under slutet af föregående och början af innevarande århundrade stora sträckor af allmänningarna blifvit föryttrade till angränsande kommuner eller enskilda personer eller föreningar; men afsigten att derigenom åstadkomma en bättre och ändamålsenligare skogsvård har dock helt och hållet förfelats, enär de forne intressenternes servituter fortfarande qvarstå och i hög grad skada skogarna, jemte det att de nye egarnes afverkning naturligtvis ledt till samma påföljd [1]. I Danmark hafva deremot de "kongelige Skove" bibehållits under statens eganderätt och i öfverensstämmelse med tidens fordringar blifvit på forstmessigt sätt indelade och ordnade [2].

[1] Liljenstrand, De Nordiska Byggningabalkarne, sid. 134.
[2] Bergsoe, Den Danske Forst- og Jagtlovgivning, sid. 61.

Om formaliteter vid kontrakt

enligt romersk och svensk förmögenhetsrätt.

I.

Af

JOHN ASK.

Inledning.

Man kan med kontrakt förstå detsamma som fördrag i allmänhet och betecknar då dermed två eller flera personers sammanstämmande viljoförklaring om ett rättsförhållande dem emellan. Denna vidsträckta uppfattning är emellertid icke den vanliga. Merendels tages ordet *kontrakt* i en vida inskränktare bemärkelse, som hänvisar detsamma uteslutande till privaträtten — ja, det är till och med icke ovanligt att inom denna finna det liktydigt med obligatoriska aftal. Det romerska rättssystemet såg i *contractus* endast sådana öfverenskommelser, som redan enligt den äldre jus civile grundade en sjelfständig talan. Skilnaden emellan contractus och pacta, af hvilka de senare regulariter icke medförde nyssnämnda verkan, har en författare [1]) sökt i så måtto lämpa på vår rätt, att han gifvit benämningen kontrakt endast åt sådana fördrag, "som åstadkomma en civil obligation". Men om han dermed velat säga, att dessa senare icke lämpligen kunna kallas rätt och slätt aftal, så stannar han i motsägelse icke blott med sig sjelf [2]) utan ock med allmänt antaget bruk i detta fall. De båda uttrycken kontrakt och aftal begagnas om hvart-

[1]) SCHREVELIUS, Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande Civil-Rätt II (1857) sid. 366.

[2]) Jemf. anf. arb. sid. 479 "Om Bytesaftal", sid. 558 "Om Återgiftsaftal" o. s. v.; OLIVECRONA, Föreläsningar i Förmögenhetsrätten II s. 27—28. (Öfvertryck.)

annat utan någon skilnad i betydelsen, och om man än icke gerna gifver den förra benämningen åt t. ex. fördrag att framdeles ingå ett rättsärende, så finnes dock intet egentligt hinder i berörda afseende.

Likasom vi således hålla före, att Schrevelii nyssnämnda distinktion icke är desto värdefullare, och i föreliggande arbete tillåta oss att äfven i fråga om romerska rätten tala om kontrakt utan ensidigt fasthållande af den gamla terminologien i detta fall, så kunna vi ingalunda gifva *dem* rätt, som säga, att hvarje fördrags väsen består i ett lemnadt och emottaget *löfte*, en försäkran å promittentens sida att framdeles göra eller tåla något [1]). Det är ett faktum, för hvilket man svårligen förmår tillsluta ögonen, att, såsom Exner [2]) anmärker, så väl obligatoriska som sakliga och familjerättsliga förhållanden kunna ordnas genom fördrag, och att man i enlighet härmed kan tala om obligatoriska, sakliga och familjerättsliga aftal. De båda förstnämnda arterna hafva det gemensamt, att de så att säga utgöra grenar af samma stam: förmögenhetsrätten, och det är med dem, som vi under fortsättningen skola sysselsätta oss, i det vi utgå från den omständigheten, att det — här såväl som vid aftal i allmänhet — icke alltid står de handlande personerna fritt att sjelfve bestämma *sättet* för kontraktets afslutande, såvida det skall medföra åsyftad verkan. Åtskilliga i lag stadgade inskränkningar kunna härvid ifrågakomma, dels negativa, hvarigenom ett visst förfaringssätt underkännes, dels positiva, hvarigenom parterna hänvisas till en enda eller en bland flera *bestämda* utvägar. Med de förra hafva vi här intet att skaffa. Hvad de senare angår, så innefatta de en af rättsordningen uppstäld fordran på *viss form för aftalets ingående*. De regler, hvilka i detta afseende göra sig gällande, kalla vi *formföreskrifter* och allt, som enligt dem måste iakttagas — *formaliteter*.

I den mån sådana äro nödvändiga eller icke, skiljer man emellan formbehöfvande fördrag och formlösa, hvarmed vi dock ingalunda vilja hafva sagt, att aftalet någonsin kan tänkas frigjordt från all form, utan endast att proceduren vid detsamma bestämmes, i ena fallet af lagen, i det andra af parterna sjelfva. Likasom en öfverenskommelse kan träffas publice eller privatim, mundtligt eller skriftligt, i bestämda eller valfria ordalag, så vexla ock formaliteterna till art och beskaffenhet. Än bestå de i åtgärder, som tillgodose kontraktets behof af offentlighet, än i användandet af solenna uttryckssätt eller

---

[1]) Jemf. Vangerow, Lehrbuch der Pandekten I. (1863) s. 752 in fine.

[2]) Die Lehre vom Rechtserwerb durch Tradition nach österreichischem und gemeinem Recht (1867) s. 4.

upprättandet af en urkund o. s. v. Men alltid, vi upprepa det, hafva de afseende på *kontraktets form* och ingenting annat. De böra följaktligen icke förblandas med sådana handlingar, hvilka väl kunna åtfölja en öfverenskommelse, betingande eller befordrande dess verksamhet, men alldeles icke hafva att skaffa med det sätt, hvarpå sjelfva rättsärendet afslutas. Stadgandet i 22: 3 Ä.B. af 1736 års lag, att förmyndare för försäljning af den omyndiges fasta gods skall taga närmaste fränders råd och domarens samtycke, innebär således icke en formföreskrift. Det inskränker förmyndarens beslutanderätt, det uppställer vilkor för afhandlingens giltighet, men det nämner icke ett ord, huru vid viljoförklaringen bör förfaras [1]).

Äfven om bestämmelser i sist nämnda afseende förefinnas, behöfver deras iakttagande icke utgöra den enda förutsättningen för aftalets fulla verksamhet. Det är t. ex. allmänt bekant, att enligt svensk lag den högsta möjliga befogenhet, som kan vara förenad med eganderätt till fast gods, först vinnes genom lagfarten, att en panträtt i samma slags gods knappast kan sägas existera utan inteckning. Men hvarken lagfarten eller inteckningen är en formalitet vid de kontrakt, som afse upplåtelse af ifrågavarande rättigheter. Båda handlingarna ligga utanför kontraktet. De äro ensidiga åtgärder, som rättsordningen kräfver af ene kontrahenten, och i hvilka den andre ej tager eller behöfver taga någon del. Väl veta vi, att handlingar af detta slag ej sällan betraktas som formaliteter [2]), men vi kunna icke annat än påpeka, att enligt vår mening sådant beror på ett missförstånd af detta ords rätta betydelse. Lagfarten såväl som inteckningen är för öfverenskommelsen fullkomligt främmande. De ingå icke i aftalets form och äro följaktligen inga formaliteter.

Det är sagdt, att dessa senare skola hafva sin grund i rättsordningen. De få alltså:

1:o) icke utgöra handlingar, som bero allenast på parternas fria val. Kontrahenterna kunna visserligen på förhand öfverenskomma om en viss form för den slutliga viljoförklaringen, men ingenting hindrar dem att genom en senare öfverenskommelse bryta den förra, som således icke behöfver utgöra hinder för deras fortfarande sjelfbestämningsrätt.

---

[1]) Att emellertid inhemtandet af Rättens sanktion i liknande fall blifvit betraktadt som en formalitet se PUCHTA, Vorlesungen über das heutige röm. Recht I (1873) s. 150—151. Deremot UNGER, System des österreichischen allgem. Privatrechts II (1868) s. 115.

[2]) Se hvad lagfarten angår OLIVECRONA, anf. st. s. 174.

2:o) Icke heller vara en omedelbar följd af hvad man kallar sakens natur. En ur sistnämnda grund tillkommen handling kan aldrig betraktas som en formalitet. Tänkom oss t. ex. en försträckning. Den förbindelse, som detta kontrakt afser att åvägabringa, kan icke uppstå, med mindre den omkontraherade qvantiteten blifvit till debitor öfverlemnad, men något annat kan icke heller vara parternas afsigt. Traditionen är i full öfverensstämmelse med deras vilja, sådan den i förevarande fall förnuftigtvis *måste* vara.

Detsamma låter deremot icke säga sig om traditionen i allmänhet. Ett köp, ett gåfvokontrakt, ett skiftesaftal kunna mycket väl tänkas åstadkomma upplåtelse af eganderätt utan tradition, och der rättsordningen icke desto mindre fordrar, att parternas afsigt tillkännagifves ej blott i ord utan ock i handling, i det omkontraherade godsets öfverlemnande, der är traditionen en formalitet och har äfven blifvit såsom sådan inom rättsvetenskapen erkänd [1]). Att besittning icke enligt sakens natur är ett oeftergifligt vilkor för eganderätt, bevisas — såsom redan på annat håll blifvit uppmärksammadt [2]) — deraf att förlust af den förra eljest med nödvändighet skulle innebära mistning af den senare — något som dock långt ifrån är händelsen.

Traditionen är icke heller under nyss antagna förutsättning att, i likhet med lagfart och inteckning, betrakta som en från sjelfva öfverenskommelsen skild handling, hvilken fullständigar adqvirentens rätt. En dylik uppfattning är visserligen ganska vanlig men icke desto mindre föga berättigad. Windscheid [3]) betonar med fullt skäl, att besittningsöfverlåtelsen här är den *form*, i hvilken fördraget framträder, och att kontraktet, äfven om det förut på annat sätt funnit sitt uttryck, likväl i traditionen återupprepas. Saken belyses ytterligare af Exner, som i sitt ofvan citerade arbete [4]) framhåller, att derest samtycket närmast vore formlöst förhanden, och adqvirenten först längre fram komme till besittningen, traditionen endast *då* hade något att betyda, om i detta senare moment aflåtarens samtycke ännu förelåge. I motsatt fall blefve formen "tom", blottad på allt innehåll.

---

[1]) Warnkönig i Arch. für die civilistiche Praxis VI (1831) s. 122; Gneist., Die Formellen Verträge des neueren röm. Obligationenrechts s. 122; Exner anf. arb. s. 304; — Winroth i Nytt Jur. Arkiv. utg. af Holm, afd. II. (1880) s. 6. Jemf. deremot Bremer i Zeitschr. für Civilr. und Prozess, neue Folge XX. s. 57 in fine.

[2]) Se Aagesen, Om singulaersuccession (1879) s. 168.

[3]) Lehrbuch des Pandektenrechts I (1873) s. 482, s. 483, not 3.

[4]) s. 9—10.

Af detta torde vara klart, att det gifves förhållanden, under hvilka traditionen hvarken ligger i sakens natur eller faller utanför kontraktet. Då den likväl *de jure* måste iakttagas, är den en formalitet, som dock i likhet med andra sådana derför icke behöfver vara mindre välbetänkt. Det är vår afsigt att i annat sammanhang uppehålla oss vid de särskilda formaliteternas grund och ändamål. Att af hithörande handlingar det kan finnas sådana, som lagen fordrar utan någon förnuftig anledning är, om föga sannolikt, åtminstone icke otänkbart. Det kan ej vara tvifvel derom, att de i sådant fall äro absolut förkastliga. Men å andra sidan är det icke alltid nog att kunna motivera en formföreskrift för att obetingadt skänka den sitt erkännande. Det tvång, som ett dylikt bud alltid pålägger kontrahenterna, kan stundom vara tryckande, helst der det ej står i öfverensstämmelse med eller har sitt upphof ur gällande sed. Och ju mindre detta är händelsen, desto större är faran för formfel och dermed förenade missöden. Först då formaliteterna erbjuda fördelar, som fullt uppgå emot eller hellre öfverväga olägenheterna, först *då* äro de rätt på sin plats, de må i öfrigt än så mycket motsvara sitt ändamål, vare sig detta är att åstadkomma klarhet i uttrycken och visshet om parternas vilja eller att underlätta bevisningen eller hindra öfverilade förbindelser, andra omständigheter att förtiga [1]).

Dessa praktiska skäl, ofta kanske i förening med ett hos folket befintligt formsinne eller behof af ett förkroppsligadt uttryck för det i sig andliga, torde hafva gifvit upphof till de kontraktsformaliteter, som möta oss här och hvar i olika länders rättssystem, och hvilkas åsidosättande antingen gör kontraktet till en nullitet eller i alla händelser minskar dess verksamhet, sådan denna under andra förhållanden vore i lagen erkänd och skyddad.

Vår uppgift likmätigt skola vi söka att i det följande lemna en kortfattad framställning af de till förmögenhetsrätten hänförliga kontraktsformaliteternas beskaffenhet under olika utvecklingsskeden, deras vigt och betydelse för rättslifvet, och vi hafva sökt att i sådant afseende tillgodogöra oss den komparativa methodens fördelar genom att låta undersökningen omfatta främmande lagstiftning såväl som den inhemska.

---

[1]) Jemf. härom Gneist, anf. st. s. 114—115; Karlowa, Das Rechtsgeschäft und seine Wirkung s. 180; v. Völderndorff, Die Form der Rechtsgeschäfte etc. (1857) s. 8, 21, 25—31; och framför allt Jhering, Geist des röm. Rechts II. 2. s. 463—488. Hvad sistnämnde författare säger om "formalismens" praktiska värde, dess fördelar och olägenheter finner i allmänhet äfven här sin tillämpning.

Af lätt insedda skäl har denna jemförelse icke kunnat sträcka sig till alla eller ens de flesta utländska staters rättssystem. Ett urval har varit nödvändigt; och om vi dervid icke blott sysselsatt oss med de länder och folk, hvilka i mer än ett afseende stå oss nära och förty kunna utöfva något inflytande på vår egen rättsbildning, utan äfven och i synnerhet rigtat uppmärksamheten på *jus romanum*, så har detta skett med tanken icke minst på romarnes fasta och skarpt utbildade rättsprinciper, hvilka, om än i sina yttringar ej sällan antiqverade, likväl kunna gifva oss allmängiltiga satser för det bestående.

Romersk Rätt.

A. Obligationsrätten.

Sällan torde man påträffa en nation, inom hvars hela rättsliga lif iakttagandet af en gång för alla bestämda former varit af större betydelse än hos Romarne. Och hvad som härvid gäller i allmänhet har sin tillämpning äfven på det särskilda område, som närmast utgör föremål för följande framstälning.

Vi utgå från den bekanta satsen: nuda pactio obligationem non parit [1]). Men denna negativa regel upplyser icke, hvad romerska rätten fordrade för sitt obetingade erkännande af en obligatio ex contractu.

Härom hafva vi att i korthet anföra följande. När parterna förforo på det sätt, att den ene lemnade eller eljest præsterade något åt den andre, hvilket denne i sin ordning skulle återställa eller återgälda, så uppstod ett giltigt kontrakt utan annat vilkor än kontrahenternas ömsesidiga samtycke. Handlingen å den berättigades sida kan, såsom redan i inledningen blifvit påpekadt, ej anses innebära en formalitet. Den föranledes fast mer af förhållandets natur, ty hur skulle väl promittenten kunna *återställa* en sak eller *återgälda* en præstation, innan han kommit i åtnjutande af vare sig det ena eller det andra. Den formlöshet, som tillföll dessa de s. k. realkontrakten, kom först småningom att omfatta dem alla. Och endast i den mån detta hann genomföras, blefvo de fritagna från det formalismens herravälde, som kännetecknade den romerska obligationsrätten. Dessförinnan egde väl kreditor återtaga, hvad han præsterat,

---

[1]) L. 7 § 4; L. 45 D. 2. 14; L. 15 D. 19. 5; L. 28. C. 2. 3. — Af Corpus Juris hafva vi begagnat, i fråga om Institutiones P. KRUEGERS och i fråga om Digesta TH. MOMMSENS editioner, båda tryckta 1872. Vidare Codex Justin. recogn. P. KRUEGER 1877 samt OSENBRÜGGENS Novellæ, Leipzig 1840. De romerska juristerna före Justinianus äro — der ej annat finnes särskildt anmärkt — citerade ur HUSCHKE: Jurisprudentiæ antejustinianæ quæ supersunt (1879).

men någon förbindelse för debitor att fullgöra en motpræstation af sjelfständigt innehåll existerade endast under förutsättning, att aftalet blifvit med vissa formaliteter ingånget. Dessa låta till stor del hänföra sig under endera af benämningarna nexum, literæ, stipulatio, af hvilka den sistnämnda betecknade en allmän kontraktsform, då deremot de båda öfriga endast afsågo sådana förbindelser, som gälde utgörandet af en viss summa penningar.

Den vetenskapliga forskningen [1]) har sökt ådagalägga, att redan på Plauti tid mutuum haft giltighet som realkontrakt, och att emtio venditio utan alla formaliteter grundlade skyldighet för köparen att emottaga varan och betala priset. Men dels kunde ju en penningfordran ex contractu uppstå äfven på annat sätt, dels är med det anförda förhållandet obestyrkt, att det icke funnits en period i det romerska rättslifvet, derunder säljaren, som lemnat kredit, eller försträckningsgifvaren, som kontant utlånat penningar, varit hänvisad uteslutande till gäldenärens *fides* utan något understöd af jus civile. Ett sådant stod deremot borgenären till buds, om han försäkrat sig sin fordran genom någon af de i lag erkända kontraktsformerna.

Bland dem nämde vi först

§ 1. Nexum. [2])

Här möter oss ett "dunkelt, omtvistadt och på historiska uppgifter utblottadt institut". Det kom tidigt ur bruk, och vi ega om detsamma högst få och ofullständiga uppgifter, hvilka endast partielt kunna anses kompletterade af de skarpsinniga, men dock endast på sannolikhetsskäl stödda antaganden, som utgöra frukten af framstående rättshistoricis [3]) forskningar. Det låter sig icke ens med visshet afgöra, hvari formaliteterna vid nexum i sjelfva verket bestått. Så mycket har man af de gamla auktorernas [4]) sparsamt förekommnnde och sinsemellan delvis motsägande uppgifter kunnat utleta, att användandet af *æs et libra* dervid spelat en roll. Ytterligare ledning finna vi hos Gajus [5]), som på följande sätt beskrifver, hvad han kallar en "imagi-

[1]) Demelius, Plautinsche Studien III. (i Zeitschr. für Rechtsgesch. II. s. 177 ff.); jemf. Bekker i Kritische Zeitschr. für die gesammte Rechtswissenschaft I (1853) s. 444 pr.

[2]) Af nectere = binda.

[3]) Literaturförteckning hos Walter, Geschichte des röm. Rechts II (1861) s. 247.

[4]) Festus, v. nexum (Mueller, Sexti Pompeji Festi de verborum significatione quæ supersunt. Lipsiæ 1839 s. 165); Varro, De lingua latina VII. § 105 (ed. Mueller 1833) s. 161—162, åberopande, den förre Ælius Gallus, den senare Manilius och M. Scævola.

[5]) III. § 174.

naria solutio per æs et libram": Adhibentur autem non minus quam quinque testes et libripens; deinde is, qui liberatur, ita oportet loquatur: quod ego tibi tot milibus condemnatus sum, me eo nomine a te solvo liberoque hoc aere aeneaque libra (dum) hanc tibi libram primam postremamque expendo (secundum) legem publicam; deinde asse percutit libram eumque dat ei, a quo liberatur, veluti soluendi causa.

Nu är det visserligen icke öfverallt erkändt, att solutio per æs et libram var detsamma som nexi solutio [1]). Men det är ostridigt, att den förra var ett sätt, på hvilket nexum *kunde* upplösas, och då nu kopparn och vågen framstå som vigtiga ingredienser vid tillkomsten af en nexi obligatio, så torde med åberopande af den romerska regeln "omnia quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt" [2]) kunna antagas, att solutio per æs et libram äfven i andra afseenden utgjorde s. a. s. en återspegling af proceduren vid nexum. Sistnämnde akt skulle alltså tillgått på det sätt, att kreditor efter tillkallandet af minst fem vittnen och en libripens — hvilka enligt hvad Gajus på annat ställe [3]) gifver vid handen, alla måste vara myndiga romerska medborgare [4]) — modo imaginario tillvägt gäldenären en summa penningar på det sätt, att han efter uttalande af en gifven formel låtit ett stycke koppar klinga mot vågen, innan han öfverlemnat det till debitor. Den omnämnda formelns lydelse är oss obekant, men en jemförelse med nyss framställda procedur låter förmoda, att kreditor begagnat ungefär följande ordalag: quod ego tibi mille libras hoc ære æneaque libra nexas dedi, eas tu mihi post annum jure nexi dare damnas esto [5]), eller kanske snarare: quod ego tibi mille — — libra do, eas tu mihi post annum dare damnas esto. [6]).

Här hade man nu ett negotium juris civilis, som gjorde borgenärens fordran fullt utkräfbar, så snart dess föremål var en certa pecunia. Hvad som i hvarje fall ytterst föranledt fordringen, torde icke icke haft något inflytande på kreditors rätt, och vi söka förgäfves ett skäl, hvarför endast debitors "riktande

---

[1]) Bachofen, Das Nexum etc. (1843) s. 148 ff. deremot Huschke, Ueber das Recht d. nexum etc. (1848) s. 224—226.

[2]) L. 100 D. 50. 17; jemf. L. 153 ibid.

[3]) II. §§ 102, 104.

[4]) Öfriga qvalifikationer jemf. Ulp. Fr. XX. 7.

[5]) Huschke, anf. st. s. 50.

[6]) Rudorff, till Puchtas "Cursus der Institutionen" II (1881) s. 354 not c.

genom romerska penningar"[1]) skulle åt kontraktet förlänat den verkan, som dermed varit afsedd, så snart de nödiga formaliteterna blifvit i laga ordning iakttagna. Låt vara, att proceduren per æs et libram "förestälde" ett kontant penninglån, den behöfde derför icke hafva ett sådant bakom sig, lika litet som mancipationen, denna imaginaria venditio, med nödvändighet förutsatte en verklig försäljning.

Jus civile icke blott erkände en genom nexum tillkommen förbindelse utan förenade dermed särskilda rättsverkningar, hvilka såsom varande helt och hållet af processuel natur här endast intressera oss, i den mån de bidraga att förklara tillkomsten af ifrågavarande formaliteter. Huschke säger [2]), att nexum förestälde ett inför hela folket — dess fem klasser representerades af de fem vittnena [3]) — slutet fördrag, hvarvid kreditor uppträdde som en pars populi och *dömde* gäldenären att på utsatt tid erlägga den uppgifna summan. Häraf blefve åter en följd, att borgenären i händelse af uteblifven betalning, och under förutsättning att debitor vidgick sin skuld, [4]) egde efter vedertagen frist tillämpa det gamla stränga exekutionsförfarandet — således bortföra och fängsla gäldenären, ja efter viss tids förlopp till och med taga hans lif eller sälja honom som slaf "trans Tiberin" [5]) — utan allt föregående anlitande af offentlig myndighet. I sistnämnda punkt har Savigny [6]) uttalat en afvikande åsigt. Den stränga skuldrätten afsåge ursprungligen blott penningförsträckning, ej annan gäld, blott kapital, ej ränta. Men genom nexum hade man funnit ett konstladt medel att behandla all skuld och företrädesvis innestående räntor som ett mutuum med samma verkan i exekutivt hänseende. Häri och endast häri låge betydelsen af detta institut.

Berörda uppfattning står i strid med ett ställe hos Gajus [7]), hvarest det på tal om manus injectio göres skilnad mellan judicatus och damnatus, en skilnad lika öfverflödig som oförklarlig, derest kreditor alltid skulle varit hänvisad till judikat eller confessio in jure såsom vilkor för exekutionens verkställande. En befogenhet af den art, Huschke förordat, stämmer deremot väl öf-

[1]) Huschke, s. 27.
[2]) anf. st. s. 7, 8 jemf. ibid. s. 51—96.
[3]) Jemf. Festus v. classici testes (anf. st. s. 56).
[4]) I motsatt fall måste han ställa en vindex, som upptog processen.
[5]) De närmare detaljerna härvid, se Wollf, Jemförande rättshistoriska studier till de tolf taflornas lag (1883) s. 70—72 och 86.
[6]) Vermischte Schriften II s. 414.
[7]) IV § 21.

verens med nexumformeln i dess ofvan antagna lydelse, hvilken derjemte utesluter hvarje annan grund till ifrågavarande rätt än den "dom", som kreditor afkunnat, och då BACHOFEN [1]) och WALTER [2]) med åberopande af den bekanta satsen: "quum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit ita jus esto" [3]) vilja göra kreditors ifrågavarande rätt beroende af debitors särskildt uttryckta medgifvande, så är detta att i de anförda orden lägga en betydelse, som de åtminstone icke *behöfva* hafva, helst de lika gerna kunna lämpas på en förklaring å *kreditors* sida.

Den verkan, som vittnenas närvaro och borgenärens uppträdande i egenskap af en pars populi bidrogo att medföra, kan, som vi sett, hafva sin förklaring i den offentliga karakter, hvilken derigenom förlänades rättshandlingen. Men, menar HUSCHKE [4]), det var mindre detta än fast mer användandet af æs et libra, som gaf åt nexum dess strängt förpligtande kraft; ty genom att tillkalla en medborgare, som med en offentlig våg "publicistiskt" bestämde metallstyckets storlek, medverkade parterna sjelfva såsom cives till *penningens* framställande. Prägeln på det en gång för alla afvägda metallstycket innebure deremot, att staten öfvertagit nämnda funktion, hvarigenom den enskilde vid penningbetalningar icke längre kunde uppträda såsom pars populi utan tvärtom som privatperson i motsats till staten. Och derför måste nexum afslutas per æs et libram.

Denna uppfattning kunna vi ej dela. Den omständigheten, att tvenne kontrahenter tillkalla en bonus civis för att med en offentlig våg väga ett stycke metall och derigenom göra det till mynt, kan svårligen vara ett medel att höja dem ur det privatas till det publikas sfär. Den offentliga vågen var likasom prägeln på mynten bestämmande, när det gälde att afgöra metallstyckets värde. Båda förrättade således samma tjenst, och att parterna, hvad vägningen angick, måste anförtro denna åt en opartisk tredje man, gjorde väl ingen af dem till pars populi i här antagna mening, så mycket mindre som detta icke ens blifvit förhållandet, om de sjelfve fullgjort vägningen. Derför att en person, sjelf eller genom annan, med en publik våg afväger ett visst qvantum, vare sig metall eller andra ämnen, ikläder han sig, såvidt vi kunna se, icke någon offentlig karakter, ej heller bereder han sådan

[1]) sid. 31—32, 35 och 55.
[2]) s. 248.
[3]) FESTUS v. nuncupata (anf. st. s. 173).
[4]) loc. cit. s. 20—21.

åt det rättsärende, i sammanhang med hvilket vägningen försiggått. Vi kunna icke underlåta att till stöd för vår mening anföra en framstående författares [1]) yttrande, att existensen af penningar, äfven metallpenningar, icke beror på existensen af mynt, som präglats af staten. "I och för sig är bruket af penningen d. v. s. bruket af en sak såsom allmänt och specifikt bytesmedel alldeles icke statens utan det menskliga samlifvets verk". — Användandet af æs et libra bidrog emellertid att på ett expressivt sätt ådagalägga förbindelsens tillvaro, och sannolikt "försynda" vi oss icke mot romerska rätten, då vi antaga, att detta i förening med vissa konservativa tendenser föranledt bibehållandet af æs et libra vid den högtidliga akt, der de ursprungligen, såvidt fråga var om penninglån, fungerat, icke för formens skull, utan som verkliga hjelpmedel vid metallens afvägande [2]). Huschke medger sjelf [3]), att i romerska rätten kunde förekomma former, hvilkas tillvaro uteslutande berodde på historiska skäl och "vanans magt". De voro då hvad Jhering kallar residuära, en benämning, som han särskildt lämpar på ifrågavarande fall [4]).

Vi hafva redan påpekat, att nexum tidigt nog upphörde att tillämpas. Sedan lex Valeria eller Vallia berättigat gäldenären, att, derest han bestred krafvets riktighet, sjelf föra sin talan inför rätta, [5]) uppstod en lag, som man gifvit benämningen lex Poetelia, derför att den anses hafva tillkommit under Poetelii Visoli konsulat eller diktatur i ungefär mediet af femte århundradet ab. u. c., och som innehöll, att alla nexi, åtminstone för såvidt de styrkte sig ega tillgångar, skulle befrias, och ingen för framtiden vara underkastad de med nexum förenade särskilda olägenheter [6]). Häraf blef åter en följd, att

---

[1]) Bechman, Der Kauf nach gem. Recht I (1876) s. 86.

[2]) Att æs et libra icke alltid haft endast en formel betydelse, derom vittna orden: hanc tibi libram primam postremamque. Å andra sidan förekommer ingen anledning, hvarför man med Bachofen, s. 145, måste antaga, att sedan silfvermyntet gjort æs et libra realiter öfverflödiga, de också helt och hållet skulle försvunnit ur rättslifvet.

[3]) sid. 100, 136.

[4]) Se Geist etc. II, s. 495—96.

[5]) Gajus, IV § 25.

[6]) Cicero, de re publica II 34: propter unius lubidinem omnia nexa civium liberata nectierque postea desitum. — Livius VIII 28: Eo anno plebei Romanæ velut aliud initium libertatis factum est, quod necti desierunt. — Varro, L. L. VII, 105: Hoc Poplitio auctore, Visolo dictatore sublatum, ne fieret, ut omnis, qui bonam copiam jurarunt, ne essent nexi, sed soluti. (Läsartad omtvistad). Jemf. Huschke, anf. arb. s. 129 ff.; Savigny cit. s. 422 —423; Bachofen, s. 100 not 143; Puchta, Institutionen I (1881) s. 478—479; Madvig, Den romerske Statsforfatning og Forvaltning II (1882) s. 159.

formaliteterna vid nexum snart kommo att uteslutande tillhöra historiens område; desto hellre som de med ifrågavarande institut förenade rent privaträttsliga verkningar äfven på annat sätt kunde åstadkommas. Ty hvad nexum i detta afseende uträttade, det gjorde ock öfriga ofvan anmärkta kontraktsformer. Den ene af dem var

§ 2. Literæ.

Sinsemellan motsägande äro ej mindre de källor, i hvilka detta institut företrädesvis vunnit hänsyn, än ock, förklarligt nog, de theorier, som ur dem blifvit hemtade.

För att begynna med den yngre af de båda författare, hvilkas uppgifter legat till grund för senare forskningar i ämnet, så meddelar Theophilus [1]) följande, hvilket vi återgifva i Reitz' latinska öfversättning:

Litterarum autem obligatio olim hanc recipiebat definitionem: litterarum obligatio est vetus debitum per verba et scripta solemnia transformatum in novum creditum. Nam si quis centum mihi aureos debebat ex emptione vel locatione vel mutuo vel stipulatione (multæ autem sunt debitorum causæ) egoque hunc vellem litteris obligatum mihi reddere: neccesse erat solemnia verba dicere et scribere, ad eum quem litteris obligare mihi volebam. Erant autem haec verba, quæ et dicebantur et scribebantur: Centum aureos, quos mihi ex causa locationis debes, tu ex conventione et confessione litterarum tuarum dabis? deinde adscribebantur ut ab eo, qui jam ex locatione obligatus esset hæc verba: Ex conventione debeo litterarum mearum. Et prior obligatio extinguebatur, nova autem, id est litterarum, nascebatur. Hæc vero quod in scriptis consisteret, adpellationem accepit". [2])

Annorlunda yttrar sig Gajus, Inst. III §§ 128—130: Litteris obligatio fit veluti nominibus transcripticiis; fit autem nomen transcripticium duplici modo, vel a re in personam vel a persona in personam. A re in personam transscriptio fit, veluti si id, quod tu ex emptionis causa aut conductionis aut societatis mihi debeas, inde expensum tibi tulero. A persona in personam transscriptio fit, veluti si id, quod mihi Titius debet, tibi inde expensum tulero, id est si Titius te (pro) se delegauerit mihi.

Theophils framställning har på vissa håll föranledt följande slutsatser:

---

[1]) Paraphrasis græca Inst. Cæsarearum ed. Reitz (1751) Lib. III, tit. 21.

[2]) En i hufvudsak öfverensstämmande tolkning hos Heimbach: Die Lehre v. d. Creditum (1849) s. 330.

1:o) att literarum obligatio alltid inneburit en novation, samt

2:o) att dertill erfordrats en högtidlig förklaring inter praesentes, först mundtligen och sedan skriftligen affattad, i form af fråga och svar. Ingen af dessa satser är obestridd.

Hvad den förra beträffar, så gifves det visserligen många, som tillerkänna den full giltighet [1]), men andra såsom SAVIGNY [2]) och efter honom SCHLESINGER [3]) befinna sig på en motsatt sida. För vår del vilja vi endast betona, att ifrågavarande kontraktsform, använd i de fall, der eljest ett pactum nudum utan civil giltighet skulle förelegat, bidragit att skapa, icke blott att förnya en civilrättslig förbindelse. — Hvad derefter angår påståendet, att literarum obligatio alltid förutsatte parternas närvaro samt iakttagandet af ofvan beskrifna form för viljoförklaringen, så låta sig THEOPHILS uppgifter härom icke misstydas, och i förlitande till dem har en författare på detta område [4]) sökt att ytterligare styrka deras rigtighet med åberopande bland annat deraf, att eljest icke debitors vilja utan kreditors skulle blifvit norm för förpligtelsen, att, om en ensidig handling varit tillfyllest, hvarje fördrag slutligen bort uppgå i literarum obligatio, samt att denna såsom härrörande ur ett af de gamla civilkontrakten utan tvifvel varit bunden vid en högtidlig form för viljoförklaringen [5]). Nu säger det sig sjelf, att en obligation sådan som den föreliggande icke kunnat tillkomma utan debitors medgifvande, men att han derför måst vara närvarande i det ögonblick, då expensilationen försiggick, är lika litet nödvändigt som att, derest han tillstädeskommit, den högtidliga formen af fråga och svar behöft anlitas. Också har SAVIGNY [6]) förnekat bådadera under anmärkning, att den egendomligaste företeelsen hos nomen transcriptitium i jemförelse med stipulationen var dess användbarhet inter absentes, att THEOPHIL begått ett misstag i sin framställning, beroende deraf, att på hans tid stipulationerna plägade för bevisningens skull skriftligen upptecknas, samt — det vigtigaste af allt — att GAJUS i sin ofvan anförda beskrifning på detta institut angifver obehöflig-

---

[1]) GRÜNHUT, Das Recht des Contocorrentverkehrs, i Zeitschr. für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart III s. 476; HEIMBACH, anf. st. s. 242—243; KUNTZE, Excurse über Röm. Recht (1880) s. 548.

[2]) Vermischte Schriften I s. 250.

[3]) Zur Lehre von den Formalkontrakten etc. (1858) s. 65.

[4]) SCHÜLER, Die Literarum obligationes des älteren röm. Rechts, s. 39—45. s. 55 ff.

[5]) Jemf. deremot v. KELLER, Institutionen (1861) s. 104.

[6]) anf. st. ss. 242, 250.

heten af parternas närvaro. Och då SCHÜLER [1]) häremot invänder, att GAJUS i sistnämnda afseende endast talar om en transcriptitio a persona in personam, hvarvid debitor cessus eller, i delegationsfall, kreditor icke behöfde närvara, eftersom det vore likgiltigt för den förre, hvem som kräfde honom, och för den senare, hvem som betalte honom, så måste man med SAVIGNY [2]) anmärka, att hos GAJUS sjelf ingen anledning till denna inskränkande förklaring är att finna. Icke heller torde någon synnerlig vigt böra fästas vid HEIMBACHS [3]) senare tillkomna försök att försvara SCHÜLERS theori: THEOPHIL hade icke velat gifva en efter våra begrepp sträng och uttömmande definition af saken, han hade endast haft för ögonen det *vanliga* fallet, att kontrahenterna voro närvarande, och *då* blefve uppenbarligen mundtlig förklaring nödvändig, eftersom expensilationen icke kunde utan föregående konsens vinna någon giltighet. Att allt detta snarare talar för än mot SAVIGNYS åsigt, behöfver knappast påpekas.

Hur uppstod då literarum obligatio? På det sätt, att kreditor efter anmodan af gäldenären uppförde denne i sin codex accepti et expensi såsom skyldig honom en viss summa penningar. Närmare torde man ej med visshet kunna bestämma förhållandet, ehuru försök i denna väg icke saknas, tillika ämnade att förklara skilnaden mellan nomina transcriptitia och de af GAJUS [4]) likaledes omnämnda nomina arcaria. Så menar SAVIGNY [5]), att de senare betecknade sådana utgiftsposter, som grundade sig på en lemnad försträckning, då deremot de förra endast fingo skenet deraf, skrefvos såsom hade de varit kontanta penninglån, och v. KELLER [6]) antager, att man för att undvika differens mellan kassan och de antecknade expensa lät dessa, såsnart de icke angåfvo en verklig utbetalning, motsvaras af liknande belopp, som öfverfördes bland accepta på andra sidan [7]). Deraf benämningen nomina transcriptitia till skilnad från nomina arcaria, som likt hvarje alldaglig penningutgift vore införd blott på *ett* ställe i kassaboken. Men något rimligt skäl, hvarför icke en förbindelse ex mutuo såväl som annan gäld skulle kunna transformeras till en

---

[1]) anf. st. s. 78—79.

[2]) anf. st. s. 242, not. 1.

[3]) anf. st. s. 332.

[4]) III §§ 131—132.

[5]) anf. st. s. 228—229.

[6]) Ein Beitrag zu d. Lehre von dem röm. Literalkontract, i Jahrbücher für historische und dogmatiche Bearbeitung des röm. Rechts I s. 93 ff.

[7]) Jemf. ock KUNTZE, anf. st. s. 549: fordringen öfverfördes ur journalen, adversaria, till kassaboken, tabula.

literarum obligatio är härmed icke uppvisadt. Vi måste alltså åtnöja oss med att i nomina transcribere helt enkelt se ett öfverförande i kassaboken af en penningfordran, som derigenom efter omständigheterna förnyas eller fullbordas, och beträffande nomina arcaria äro vi icke obenägne att följa den anvisning, som lemnats af KUNTZE [1]), då han uttalar sin förmodan, att dessa ingenting annat voro än skuldebref, blotta bevismedel, som i sådant ändamål förvarades i arca [2]). Sannolikheten af detta antagande skulle minskas, derest HEIMBACH [3]) befunnes hafva rätt i sitt påstående, att förbindelsen mellan literarum obligatio och kassaböckerna vore oväsendtlig, och att den förra lika gerna kunde stå i sammanhang med en särskild urkund. Väl är det sant, att THEOPHIL tyckes antyda något sådant, och att GAJUS icke lemnar något direkt vittnesbörd i motsatt rigtning, men dels har enligt det föregående THEOPHILS framställning visat sig mindre tillförlitlig, dels vore en formföreskrift af den allmänna art, att hvilken skriftlig handling som helst med parternas medgifvande skulle kunna grunda en literarum obligatio, föga öfverensstämmande med andan i den äldre romerska rätten, sådan den visat sig i detaljerade bestämmelser med afseende på nexum och stipulatio. Det utmärkande för literæ i deras egenskap af kontraktsform var, på sätt GNEIST [4]) anmärker, icke att de *skrefvos* utan att de inflöto i *husböckerna* såsom acceptum eller expensum, och denna mening omfattas äfven af SAVIGNY [5]), som bland annat framhåller, att användandet af literalkontrakt, derest de kunnat utföras i en vanlig urkund, sannolikt skulle med den stigande kulturen snarare till än aftagit, att "nomina facere" var terminus technicus för det sanna literalkontraktet [6]), samt att GAJUS låter just dessa nomina uppstå, "si expensum tibi tulero". Och i sanning, hvar skulle en expensilatio varit mera på sin plats än i codices accepti et expensi, hvilka som bekant på sin tid fördes af flesta romerska husfäder [7]). Med upphörandet af detta bruk försvunno äfven literarum obligationes, och om de ännu under kejsartiden kunna hafva förekommit i sin gamla användning [8]), så affärdas de

---

[1]) anf. st. s. 547.
[2]) Jemf. L. 27 § 1 D. 47. 2.
[3]) anf. st. s. 341—342.
[4]) Formellen Verträge s. 259.
[5]) anf. st. s. 213—228.
[6]) pr. J. 3. 21.
[7]) Jemf. CICERO: in Verrem I. 23, de Orat. II, 23, 97.
[8]) L. 4 § 1 D. 15. 1; L. 13 pr. D. 16. 1; L. 41 § 17 D. 40. 5 o. s. v. jemf. HEIMBACH anf. st. s. 356—357.

dock i Justiniani Institutioner [1]) med anmärkningen, att de tillhörde en förgången tid och icke längre vore in usu. Man hade funnit andra utvägar att tillgodogöra sig de praktiska fördelar, som nomina transcriptitia erbjödo, och att särskildt constitutum i detta afseende varit af vigt, har SCHÜLER i sitt ofvannämnda arbete [2]) utförligt framhållit.

§ 3. Stipulatio.

Om literarum obligatio på JUSTINIANI tid betraktades som en antiquitet, så var detta deremot ej fallet med stipulatio [3]), romerska rättens allmännaste kontraktsform, hvilken af GAJUS [4]) beskrifves sålunda: Verbis obligatio fit ex interrogatione et responsione, velut: dari spondes? spondeo, dabis? dabo, promittis? promitto, fide promittis? fide promitto, fide jubes? fide jubeo, facies? faciam. Visserligen talar GAJUS icke direkt om stipulatio utan i dess ställe om verborum obligatio, men identiteten mellan båda är i detta fall uppenbar [5]).

Stipulationen utgjorde alltså ett mundtligen under form af fråga och svar afslutadt kontrakt. Detta förfaringssätt åsyftade att underlätta och förenkla processen samt särskildt att undanrödja hvarje tvekan om förbindelsens verkliga, på gäldenärens fria medgifvande grundade tillvaro. Stipulationsformen föranlät alltid en strängt ensidig fordran och bidrog derigenom att tillfredsställa det ofvannämnda processuela behofvet. Den hindrade tillbud och samtycke att, såsom förhållandet kan blifva vid fördrag inter absentes, ryckas vidt från hvarandra och förebyggde derigenom alla i nyssnämnda fall lätt uppkommande svårigheter. Den ökade bestämdheten af obligationens innehåll, emedan den vigtiga viljoförklaring, som just uttrycker öfvertagandet af en förpligtelse, blef sista ordet, och genom den mundtliga förklaringen vans största möjliga visshet om parternas afsigt, då stipulanten icke hänförde sig till en kanske af annan man uppsatt skriftlig handling, hvars innehåll tilläfventyrs mer eller mindre undfallit honom, utan sjelf i detalj uttalade sin vilja.

---

[1]) 3. 21.

[2]) s. 83—88.

[3]) Sannolikt af stipulus = fast. Ordets härledning är för öfrigt omtvistad. Se HUSCHKE anf. st. s. 100 not 125; HEIMBACH anf. st. s. 294; KELLER, Institutionen s. 94—95; GIRTANNER, Die Stipulation und ihr Verhältniss zum Wesen der Vertragsobligation etc. (1859) s. 229 not 192, s. 230; JHERING II 2. s. 540 not 747; J. 3. 15 pr.

[4]) Inst. III § 92.

[5]) Jemf. PAULI Sent. II, 3 § 1; J. 3. 15 pr.

Dessa stipulationens fördelar, hvilka delvis redan annorstädes påpekats [1]), bilda i och för sig lika många grunder för dess användning. Hvad mundtligheten angår, så motiveras denna ytterligare af en hos romerska folket inneboende föreställning om det talade ordets större helgd än det skrifnas [2]), och att frågoformen icke kunde ersättas af ett löfte å gäldenärens med derpå följande acceptation å borgenärens sida, är uttryck för den romerska principen att den, som ville göra en rättighet gällande, också måste hafva tagit initiativet vid dess förvärfvande [3]).

Såvida stipulationen skulle i högsta möjliga grad motsvara sitt ändamål att utgöra ett otvetydigt uttryck för parternas vilja, å ena sidan att vinna, å den andra att upplåta en fordringsrätt, tarfvades icke blott, att frågan in extenso upptog alla de punkter, som ingingo i aftalet, utan ock att svaret fullständigt upprepade hennes innehåll.

Det är äfven sannolikt, att stipulationen ursprungligen varit på detta sätt affattad [4]), och om vi härutinnan sakna absolut visshet, så står vårt antagande åtminstone icke i strid med de prof på utomordentlig noggranhet i fråga om detta institut, som Gajus, III § 102 erbjuder:

Adhuc inutilis est stipulatio, si quis ad id, quod interrogatus erit, non responderit velut si sestertia X a te dari stipuler, et tu nummum sestertium V milia promittas, aut si ego pure stipuler, tu sub condicione promittas.

Väl ser det ut, som hade denna uppfattning redan på Ulpiani tid nödgats gifva vika för friare åsigter [5]), hvilka jemväl yttrade sig deruti, att om någon på stipulationsfrågan endast svarade "quidni?" detta vore tillfyllest att grundlägga en verklig förbindelse [6]). Men häraf blir endast klart, att stipulationen i ett tidigare skede varit affattad med mera precision än sedermera. Detsamma framgår af den omständigheten, att formen dari spondes? spondeo, som hölls otillgänglig för främlingar och deras

[1]) V. d. Pfordten, Abhandlungen aus dem Pandekten Rechte (1840) s. 235–236. Unterholzner, Quellenmässige zusammenstellung der Lehre des röm. Rechts von den Schuldverhältnissen etc. (utg. af Huschke 1840) s. 32—33.

[2]) Jemf. Girtanner, anf. st. s. 25.

[3]) Jemf. Jhering II, 2 s. 594—595; Huschke, anf. st. s. 23.

[4]) Jemf. Jhering, anf. st. s. 537—540. s. 577—578. Varro de re rustisa II, 2.

[5]) L. 1 §§ 3, 4. D. 45. 1. I förra fallet gälde stipulationen för det mindre beloppet, och i senare gjordes dess verkan beroende af ett "si stipulatori placuerit".

[6]) ibid. § 2.

språk [1]), icke blef den enda utan vid sin sida upptog andra uttryckssätt, hvilka voro "juris gentium" och läto bruka sig af alla, oberoende af det språk, som användes, blott det var för vederbörande begripligt — ett medgifvande, som ULPIANUS [2]) erkänner i dess fulla utsträckning, medan ännu GAJUS — loc. cit. — endast nämner grekiska språket såsom i detta afseende konkurrerande med latinet. Åtskilligt tyder på, att det specifikt romerska uttryckssättet ursprungligen varit allena rådande. Åtminstone förefaller det icke osannolikt, att endast en tilltagande affärsförbindelse med främmande folk påkallat nya, för den gamla civilrätten okända stipulationsformer. Att jus civile särskildt hyllade orden dari spondes? spondeo förklaras olika. Sålunda menar GIRTANNER [3]), att, likasom populus romanus i folkförsamlingen på skedd rogatio skapade rättsförhållanden genom sin vilja — sponte — så ock pater familias inom området för *sin* magtfullkomlighet. Det afsedda resultatet hvilade icke på fides, hvilken allmänt menskliga egenskap vore gemensam för alla och således medgåfve en giltig stipulation mellan och med peregriner, utan på romerska medborgares vilja, hvilken såsom sammanhängande med ett särskildt folks magtställning blott kunde vara verksam mellan statsmedborgare, som ömsesidigt erkände hvarandras egenskap af lagstiftare inom bestämda gränser. Men häremot har med fog anmärkts [4]), att om öfverhufvud rättslig verkan tillägges en på fides grundad förbindelse, detta återigen sker blott med hänsyn till viljoförklaringen.

Vända vi oss derefter till den af GIRTANNER bekämpade åsigten, att den för jus romanum egendomliga stipulationsformen från början innefattat en edlig förpligtelse [5]), så söker man vanligen ett stöd för denna sats i senare delen af nedanstående uppgift hos FESTUS v. spondere (anf. st. s. 329): Spondere Verrius putat dictum quod sponte sua, id est voluntate promittatur. Deinde obli-

[1]) GAJUS III, § 93.

[2]) L. 1 § 6 D. 45. 1.

[3]) anf. st. s. 129 ff. Jemf. ock samme författares arbete: Über der Bedeutung der Sponsio und deren Verhältniss zum promissorischen Eid (Akademiskt Program, Kiel 1858) s. 56, 58 och 60 samt RUDORFF i Puchtas Inst. II § 273 not h in fine.

[4]) Se Krit. Vierteljahrschrift f. Gesetzgebung und Rechtswissenschaft I s. 292.

[5]) DANZ, Der sacrale Schutz im röm. Rechtsverkehr (1857) s. 115—116. Anhängare af denna åsigt, se GIRTANNER s. 7 not 6. Bland dem JHERING — Geist I (1852) s. 264 ff. — som dock i andra upplagan af samma bok, s. 301—302, uttalar tvifvel om hållbarheten af sin förra uppfattning. Med DANZ instämma vidare KARSTEN: Die Bedeutung der Form im Obligationenrecht I (1878) s. 28—29 och de derstädes nämnda författare samt L. SEUFFERT, Zur Geschichte der Obligatorischen Verträge (1881) s. 23 in fine.

tus inferiore capite sponsum et sponsam ex Græco dictam ait, quod ii σπονδὰς interpositis rebus divinis faciant; och om också det vacklande i VERRII framställning, som lika gerna tyckes tala för GIRTANNERS mening, gör detta argument mindre träffande, så ökas dess tillförlitlighet vid en jemförelse med GAJUS, III § 93: dicatur a græca voce figurata esse [1]). Om spondere således var uttryck för ett löfte med särskilda garantier, så ligger häri en antaglig förklaring, hvarför detta ord framför andra blef det utvalda, och att det ännu på GAJI tid icke fick förekomma i öfversättning eller begagnas vid rättshandlingar med peregriner, torde berott på romarnes förkärlek för deras eget språk, i hvad som rörde jus civile [2]), och denna senares exklusiva karakter, som gjorde den otillgänglig för främlingar, äfven der den ej längre erbjöd några egendomliga fördelar. Emellertid tyckas nyssnämnda inskränkningar snart nog hafva upphört att tillämpas, åtminstone vet ULPIANUS om dem ingenting att förmäla.

Det föregående har erbjudit åtskilliga exempel på mildringar i stipulationsformens första stränghet. Ännu flera återstå. Likasom ett quidni? blef tillräckligt att med full giltighet besvara en afgifven fråga, så antog äfven denna efter hand mindre omständlighet [3]), och i stället att fråga och svar en gång utgjort slutpunkten i förhandlingarna, så heter det nu [4]): pacta in continenti facta stipulationi inesse creduntur. Kom så Kejsar Leos förordning, att stipulationerna skulle hafva full giltighet "etiamsi non sollemnibus vel directis sed quibuscunque verbis compositæ sint" [5]). Somliga hafva mer eller mindre bestämdt låtit nyssberörda lagrum afse ett undanrödjande af frågoformens nödvändighet vid stipulationen [6]). Men att stadgandet åtminstone i Justinianska rätten, som åberopar detsamma, icke blifvit så uppfattadt, derom vittna dels de föreskrifter i detta ämne, hvilka här nedan återfinnas, dels ock i synnerhet pr. J. 3 15: "Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione et responsu"; och på samma sätt

---

[1]) Se ock JHERING I s. 303, not. 211 a. KARSTEN anf. st. s. 28 not 3.

[2]) Jemf. L. 8 § 4 D. 46. 4 in fine.

[3]) "Pluribus rebus præpositis, ita stipulatio facta est: 'ea omnia, quæ supra scripta sunt dari?' propius est ut tot stipulationes, quot res sint" L. 140 pr. D. h. t. jemf. L. 134 §§ 1, 3 ibid.

[4]) L. 40. D. 12. 1.

[5]) L. 10. C. 8. 37; jemf. § 1 J. 3. 15.

[6]) PUCHTA Inst. II s. 355 pr. WINDSCHEID, Pandekten II § 312 not 2. Jemf. deremot ofvan citerade arbeten af v. d. PFORDTEN, s. 234; WALTER, s. 232; KARSTEN, s. 212—213; GNEIST, s. 252; L. SEUFFERT, s. 28 m. fl.

betonar Westgötharnes interpretation till PAULUS [1]) nödvändigheten af parternas ömsesidiga närvaro, "ut is qui aliquid redditurum se promittit ad creditoris interrogata respondeat". Leos Förordning har visserligen uttalat, att de en gång vedertagna stipulationsorden finge utbytas mot andra, men deraf följer ingalunda, att också den *satsstälning*, i hvilken de förekommit, likaledes blifvit uppgifven.

Kunde, på sätt GNEIST vill göra gällande, efter införandet af const. leon. hvarje kontrakt, som tillkommit genom utbyte af fråga och svar, sägas innebära en stipulation? KARSTEN förnekar det [2]). I hans ögon tillhörde orden spondes? promittis? o. s. v visserligen endast hvad JHERING kallar "blanketter, dem man efter behag egde ifylla", men vore dock af beskaffenhet att icke kunna ersättas med annat än fullkomligt synonyma uttryck. En närmare granskning af hithörande ställen hos GAJUS och PAULUS [3]) ger emellertid vid handen, att de derstädes uppräknade stipulationsformerna endast exempelvis omtalats, och det torde förty lämpligen kunna antagas, att det kejserliga reskriptet velat skingra en rådande föreställning i motsatt rigtning. Men parternas närvaro, fråga och svar, mellan hvilka senare endast ett kortare afbrott var tillåtet [4]), utgjorde alltjemt nödvändiga vilkor för stipulationens verksamhet. Härmed är ej sagdt, att kontrahenterna måste *personligen* tillstädeskomma, ehuru onekligen den enhet i viljan, på hvars befintlighet i sjelfva kontraktsögonblicket man lade så stor vigt, derigenom bäst för att icke säga uteslutande kunde konstateras. Också förnekar JHERING [5]) på det bestämdaste, att enligt den äldre romerska rätten en ställföreträdares ord kunnat ersätta hufvudmannens. På GAJI tid egde emellertid en pater familias rätt att såsom mandatarier använda personer, hvilka stodo under hans potestas, manus eller mancipium [6]). Särskildt i fråga om stipulatio tillråder ULPIANUS [7]) den, som på detta sätt ville förvärfva rättigheter utan att personligen kunna uppträda, att dertill använda en "servum præsentem" och tillägger: item, si quis obligari velit jubeat et erit quod jussu obligatus".

---

[1]) Rec. Sent. V. 7. § 2. (i Corpus Juris Romani Antejustiniani ed. BÖCKINGIUS m. fl. pars altera s. 137—138).

[2]) anf. st. s. 211.

[3]) J. III § 92; Sent II. 3.

[4]) L. 1 § 1. D. 45. 1.

[5]) II. 2. s. 647.

[6]) GAJUS, Inst. III § 163; L. 1 D. 14. 5.

[7]) L. 1. pr. D. 45. 1.

En författare [1]) har med framgång påpekat den för affärslifvet vigtiga roll, som slafvarne i nyssnämnda fall utförde. En slaf, heter det, kunde man förvärfva öfverallt och genom hvem som helst [2]). Den, som sålunda för en annans räkning anskaffat en dylik, förständigade honom enligt uppdrag att på sin nye herres vägnar företaga den stipulation, som föranledt hans inköpande. Efter uträttadt ärende såldes slafven, hvilken man kanske köpt med ett pactum de retroemendo eller för ett belopp, som endast motsvarade värdet af den tjenst, han hade att fullgöra. Att förvärfvandet af en slaf i här afsedda ändamål merendels blott skedde pro forma innebure en tillräcklig förklaring på den i konstitutionerna [3]) stadgade præsumtio juris et de jure för rigtigheten af en urkund, deri en slaf betecknas såsom tillhörig en uppgifven person, å hvilkens vägnar han stipulerat. Stadgandet — så slutar bemälde författare sin framställning — som materielt föranledde, att man vid stipulationer lätt nog kunde betjena sig af främmande slafvar, undanröjde endast en allt för vidlyftig procedur, hvars form ej svarade mot dess innehåll. Vilkoret var, att en skriftlig handling upprättades öfver hvad som förekommit. Redan förut hade med afseende på stipulationsurkunderna stadgats, att, om de blott innehölle promissio, denna skulle anses utgöra svar på en föregående fråga, [4]) samt att, såvida förhandlingen egt rum inter præsentes, det borde förmodas, att stipulationsformen dervid blifvit i behörig ordning tillämpad [5]). Men ingenting berättigar till antagandet, att i dessa fall motbevisning vore utesluten. Nu deremot föreskref JUSTINIANUS i sin ofvanberörda konstitution [6]), icke blott att en slaf, hvilken i urkunden nämndes såsom tillhörig en viss person, för hvars räkning han stipulerat, skulle anses i sagda egenskap hafva varit närvarande vid och på uppgifvet sätt deltagit i rättshandlingen, utan ock, att när kontraktet betecknades såsom upprättadt i båda parternas närvaro, sådant skulle hafva vitsord, intill dess enderas frånvaro "e civitate" under hela den dag, då kontraktet tillkommit, "liquidis et manifestissimis probationibus" ådagalades, utgörande detta den enda punkt, på hvilken bevisning gent emot de angifna presumtionerna finge rigtas.

---

[1]) UBBELOHDE, Eine Notiz z. Geschichte d. Stipulation (i Zeitschr. für Rechtsgesch. XIII s. 488 ff).

[2]) Se L. 13 pr. D. 41. 1.

[3]) L. 14. C. 8. 38.

[4]) PAULUS, Sent. V. 7 §. 2.

[5]) L. 134 § 2 D. 45. 1; L. 1 C. 8. 37.

[6]) L. 14 C. cit.

Trots allt detta är stipulationen härmed icke afskaffad, äfven om dess förnämsta kännetecken: mundtlighet, fråga och svar mången gång de facto kunde uteblifva, och det var först den efter-justinianska rätten i Orienten, som fullkomligt frigjorde sig från ifrågavarande kontraktsform, sedan Kejsar Leo Philosophus låtit fordran på öfverenskommelsens afslutande inter præsentes helt och hållet falla och tillagt hvarje skuldebref verkan af en stipulatio [1]), så snart det blifvit af gäldenären med egen hand "under korsets tecken och i den heliga tre-enighetens namn" underskrifvet.

Somliga hålla före, att stipulationen såsom sjelfständig form är lika gammal som nexum [2]), under det andra vilja göra gällande att beggedera ursprungligen varit ett och detsamma [3]). Att formaliteterna vid nexum ingenting hade gemensamt med stipulatio, torde, såvidt den föregående framställningen härvid lemnar någon ledning, vara tillräckligt ådagalagdt. Och emot påståendet, att de båda rättsinstituten leda sina anor lika långt tillbaka i tiden, talar den af Karsten [4]) påpekade omständigheten, att, medan nexum bekräftas af de tolf taflornas lag, så vet denna ingenting om stipulatio. Men sådant behöfver ej hindra, att de slutligen på ett gemensamt område förekommit jemte hvarandra, äfven om stipulationen här ej mindre än i förhållande till literæ blef den herskande.

Emellertid gåfvos, såsom ofvan är antydt, aftal, hvilka voro eller blefvo oberoende af alla formaliteter. Det är en känd sak, att redan i den äldre romerska rätten åtta kontrakt på detta sätt utmärkte sig: emtio venditio, locatio conductio, societas, mandatum, mutuum [5]), commodatum, depositum och pignus [6]). Af dessa voro de fyra sistnämnda realkontrakt, en egenskap, som de delade med åtskilliga andra aftal, hvilka emellertid först längre fram blefvo formfria, och från hvilka de skilja sig bland annat genom benämningen contractus rea-

---

[1]) Nov. 72. inf. i Novellæ constitutiones Imperatorum post Justinianum (Pars III af Jus Græco-Romanum) ed. Zachariæ 1857.

[2]) Se Keller, Institutionen (1861) s. 96.

[3]) Savigny, Vermischte Schriften II s. 410.

[4]) anf. st. s. 29.

[5]) Dock endast hufvudaftalet. Förbindelse att gälda ränta förutsatte en formlig stipulation, hvilken, då kontraktet rörde penningar, erfordrades, äfven sedan Alexander Severus medgifvit undantag för räntepræstationer af annan beskaffenhet L. 24 D. 19. 5; L. 11, 23 C. 4. 32.

[6]) Jemf. L. 7 pr. § 1 D. 2. 14; L. 5 D. 1. 1; L. 1 § 2. D. 18. 1; L. 1 D. 19. 2; § 2 J. 1. 2; L. 1 pr. § 1, 2 D. 17. 1; L. 1 pr. D. 13. 7; L. 4 D. 20. 1.

les nominati. Fördrag med samma slutliga ändamål kunna visa sig ena gången som realkontrakt och den andra som en å ingendera sidan fullgjord öfverenskommelse. Om t. ex. A. önskar att med B. ingå i byte, så kan han antingen träffa ett aftal, som förpligtar parterna att verkställa hvar sin præstation, eller ock gå tillväga på det sätt, att han till B. öfverlemnar en sak mot löfte att framdeles erhålla vederlag. I förra fallet fordrade romerska rätten, att stipulationsformen iakttogs, i det senare icke [1]). Det var först i en konstitution af DIOCLETIANUS, som detta uttalades, men dermed om icke förr kan också grundsatsen om realkontraktets af formaliteter oberoende fulla verksamhet anses genomförd [2]). Att stipulationsformen här kunde undvaras, förklaras i någon mån derutaf, att nämnda kontrakt redan i och för sig erbjöd åtminstone några af de fördelar, som stipulationen afsåg att åvägabringa. Det egde den ensidighet, som i processuelt hänseende var af ej ringa betydelse, det medgaf intet tvifvel om parternas vilja att grundlägga en rättslig förbindelse, och hvad särskildt nominatkontrakten beträffar, så företedde de en bestämdhet i fråga om aftalets föremål, som ej lemnade något öfrigt att önska.

Måhända var det just frånvaron af sistnämnda egenskap, omöjligheten att på förhand fixera detaljerna i parternas åligganden, som gjorde societas och mandatum mindre lämpliga för stipulationsformen. Man har äfven påpekat, att berörda kontrakt framför andra hvila på förtroende, och att detta nödvändigt skulle undergräfvas, om icke den enkla grundsatsen, att ett gifvet ord i och för sig vore bindande, här i första rummet fasthölles [3]). Men derunder ligger, att en person alltid skulle vara in dolo, om han undandroge sig uppfyllandet af ett löfte. Så är dock ingalunda förhållandet. Der lagen fordrar en viss, med det allmänna rättsmedvetandet öfverensstämmande form för viljoförklaringen, der betyder dess åsidosättande snarast, att gäldenären icke anser fördraget helt afslutadt, eller att han icke vill äfventyra att på laglig väg tvingas till dess fullgörande. Å andra sidan kan det aldrig anses som en handling af misstroende, derest någon af kontrahenterna yrkar på den föreskrifna procedurens iakttagande [4]). Då man vidare åberopat de båda kontraktens tvåsidighet såsom hinder för stipulationsformen [5]), så gäller här såväl som

---

[1]) L. 3, 4 C. 4. 64.
[2]) Jemf. L. 8, 15 D. 19. 5; L. 1 C. 5. 14.
[3]) UNTERHOLZNER, anf. st. s. 27.
[4]) Jemf. ARNDTS, Gesammelte civilistische Schriften III (1874) s. 207.
[5]) v. d. PFORDTEN, anf. st. s. 252—253.

som i fråga om köp och locatio conductio, att denna omständighet visserligen försvårar, men icke omöjliggör stipulationens användning. Ty som bekant kunde ett till sitt begrepp tvåsidigt kontrakt förvandlas till tvenne ensidiga, en utväg, som måste anlitas vid t. ex. skiftesaftal, der dessa ej antogo karakteren af realkontrakt. Och vi fästa föga vigt vid v. d. PFORDTENS [1]) förklaring af den dubbla stipulationen i detta fall såsom beroende derpå, att tvenne sjelfständiga värden ställas mot hvarandra, medan deremot priset och legoafgiften endast uttrycka det individuela värdet hos motpræstationen, från hvilken de icke kunna tänkas afsöndrade. Skilnaden är endast skenbar. Om ett värde är uttryckt i penningar eller andra förmögenhetsobjekt, gör eqvivalenten lika litet "sjelfständig". Den hänför sig i alla händelser till den sak, hvars ekonomiska mått den skall motsvara.

Grunden hvarför permutatio icke fick åtnjuta samma frihet, som öfriga, dermed närslägtade kontrakt, torde alltså ligga i den förras relativt större sällsynthet. Den var icke en ständigt återkommande rättshandling, och affärslifvet kunde utan att betungas fördraga stipulationsformen i dess hithörande användning. Annat var deremot förhållandet med locatio conductio och ännu mera emtio venditio, hvilka af denna orsak sträfvade att frigöra sig från hvarje om än så litet hämmande omständlighet. Med societas och mandatum dela de benämningen konsensualkontrakt, hvarigenom antydes, att inga formaliteter och öfverhufvud inga andra vilkor än parternas ömsesidiga samtycke erfordrades för ett fullgiltigt obligatoriskt förhållande af den beskaffenhet aftalen hvart efter sin art föranledde.

Bland konsensualkontrakten plägar man inrymma plats jemväl åt contractus emphyteuticarius, här fattadt såsom afseende att grundlägga icke en saklig utan en obligatorisk rätt, alltså ett löfte, å ena sidan att upplåta emphyteusis, å den andra att betala "canon". Det är emellertid omtvistadt, i hvad mån parternas blotta konsens härvid var tillräcklig. Uti en af Kejsar Zeno utfärdad förordning om detta kontrakt bestämmes, efter hvilka grunder ansvar för casus skulle drabba den ene eller andre af kontrahenterna — dock med uttryckligt förbehåll, att "cuncta, quæ inter utrasque contrahentium partes super omnibus vel etiam fortuitis casibus pactionibus *scriptura interveniente* habitis placuerint, firma illibataque perpetua stabilitate modis omnibus debeant custodiri" [2]).

---

[1]) anf. st. s. 248 ff.

[2]) L. 1 C. 4. 66.

Häraf samt ur åtskilliga Justinianska förordningar [1]) har MAREZOLL [2]) dragit den slutsatsen, att aftalet i regeln vore formlöst, men att skriptur erfordrades, såvida afseende skulle fästas vid anordningar, hvilka inneburo afvikelser från de dispositiva reglerna om kontraktets verksamhet, eftersom dylika afvikelser hade presumptionen emot sig och derför måste på detta särskilda sätt framhållas. Och om än nyss anförda ställen vid dokumentets omnämnande lika gerna kunna tyda på ett allmänt förekommande factum [3]) som på en positiv rättsföreskrift, så vinner dock det senare alternativet ett ej obetydligt stöd i den likaledes af bemälde författare anmärkta omständigheten, att locatio conductio, hvarmed det emphyteutiska kontraktet var nära beslägtadt, företedde ett af samme Kejsar Zeno utfärdadt stadgande, som skulle gälla endast "nisi forte pacta *per scripturam* specialiter inita, — — — agentis intentionibus suffragantur". [4])

MAREZOLLS uppfattning torde alltså vara den rätta, ty till förmodan, att skriftlig form vid emphyteutiska kontrakt *alltid* måst iakttagas, gifves ingen anledning, helst hvarken köp eller lega, mellan hvilka ifrågavarande aftal länge vacklade, voro deraf beroende. Också hafva åtskilliga af de författare, hvilka MAREZOLL betecknar såsom sina motståndare i denna punkt, senare förklarat sig dela hans mening [5]). Endast i *ett* fall har man mera allmänt antagit nödvändigheten af skriftlig form för det emphyteutiska kontraktet, oberoende af sådana afvikelser, som ofvan omförmälts, och det är, när saken rörde kyrkogods. Man har i det afseende åberopat Nov. 120 cap. 6 § 2 [6]), men, såvidt vi kunna finna, utan fullt skäl, ty stället synes oss snarast innebära en lex imperfecta, i hvilken lagstiftaren väl uttalar sin vilja, men utan att stadga någon påföljd för hennes öfverträdande [7]).

---

[1]) L. 2, 3 ibid.

[2]) i Zeitschrift f. Civilrecht und Process II s. 359 ff., III s. 280 ff.

[3]) Att så är förhållandet antages af flere. Se t. ex. GLÜCK, Ausfürliche Erläuterung der Pandekten VIII (1807) s. 460; SCHMID, Handbuch des gegenwärtig geltenden gem. deutsehen bürg. Rechts. Besond. Theil II (1848) s. 8.

[4]) L. 32 C. 4. 65. Jemf. L. 13 § 11 in fine D. 19. 2.

[5]) Så MACKELDEY, Lehrb. des Röm. Rechts II (1863) s. 164; WENING-INGENHEIM, Lehrb. des gem. Civil-rechtes etc. I (1837) s. 394.

[6]) "Atque in omnibus iis, quæ dicta sunt, jubemus, ut in instrumento præstito jurejurando inscribatur, non celebrari negotium in fraudem vel ad circumscriptionem earundem sacrarum domuum."

[7]) Jemf. de hos SCHMID, anf. st. s. 9. not 6 anmärkte författare.

Till aftal utan formföreskrifter foga vi ytterligare de s. k. pacta prætoria. Dit plägar understundom hänföras icke blott constitutum debiti [1]) utan äfven skeppares med fleres recepta samt pactum de jurejurando extrajudiciale [2]). Sistnämnda aftal var emellertid icke bindande för den, som åtagit sig att på omförmäldt sätt bidraga till lösningen af en uppkommen stridighet, ty heter det i L. 5 § 4 D. 12. 3, att om eden uteblef, sådant borde anses, som hade tvisten aldrig blifvit hänskjuten till edgång. Hvad recepta nautarum, cauponum, stabulariorum [3]) beträffar, så beror regeln om dessa aftals formlöshet helt enkelt på deras egenskap af realkontrakt. Att äfven det s. k. receptum arbitrii [4]) eller parters fördrag med en skiljoman, hvarigenom denne utfäster sig att afgöra en sak dem emellan, skulle vara bindande utan hänsyn till aftalets form, förklaras ur de i L. 3 § 1 D. h. t. anförda billighetsskäl, likasom constitutum debiti eller löfte att på viss dag betala en förut bestämd skuld säges hafva giltighet ex consensu, "quoniam grave est fidem fallere" [5]).

De fordringar, som genom konstitut kunde blifva verksamma, och hvilkas grund och beskaffenhet den yngre romerska rätten i allmänhet lemnade utan afseende [6]), måste ursprungligen gälla fungibla ting och skilde sig derigenom från argentariernas receptum, hvilket enligt Theophilus — IV. 6 § 8 — kunde vara rigtadt på præstationer af alla slag. Då Justinianus utvidgade området för constitutum, inleder han sina nya bestämmelser med en förklaring, att dessa syntes honom nödiga, sedan numera receptitia actio upphört att tillämpas. Denna innebar, som bekant, en talan mot vexlare, hvilka accepterat en främmande skuld. Den upplyses hafva varit "solemnibus verbis composita", och häraf har man dragit den slutsatsen, att argentariernas receptum bildat ett undantag från regeln om formfrihet vid constitutum, oaktadt de citerade orden hänföra sig, icke till kontraktet, utan till den talan, som derutur framgick. Måhända är detta senare tillräckligt att beteckna tillvaron af en bestämd form jemväl vid sjelfva aftalet, men vi veta icke ens, om den var mundtlig eller

---

[1]) Se härom D. 13. 5; C. 4. 18; Bruns, Das Constitutum debiti (i Zeitschrift f. Rechtsgesch. I. s. 28 ff.); L. Seuffert, anf. st. s. 15—19.

[2]) Mackeldey, anf. st. s. 206—209.

[3]) D. 4. 9.

[4]) D. 4. 8.

[5]) L. 1 pr. D. 13. 5.

[6]) Jemf. dock L. 3 § 1 D. h. t.: Si quis autem constituerit quod jure civili debebat, jure prætorio non debebat, id est per exceptionem an constituendo teneatur, quæritur: et est verum — — eum non teneri, quia debita juribus non est pecunia, quæ constituta est.

skriftlig, långt mindre känner man dess närmare beskaffenhet, och det är ej utan skäl, som en författare [1]) påpekar, att analogien med öfriga recepta såväl som sammanställningen med det vanliga constitutum tyckes tala emot användningen af formaliteter i detta fall.

Som bekant voro pacta, contractibus bonæ fidei adjecta, giltiga utan afseende på formen [2]). Såsom accessorier, hvardera till sitt hufvudaftal, delade de dess rättskraft, och att samma förmån ej sträckte sig till sådana pacta, hvilka bifogats ett negotium stricti juris [3]), torde berott på detta senares egenskap att grundlägga ett rättsanspråk, som i sig egde sina en gång för alla bestämda gränser.

Bland biaftal till förstnämnda kategori förekommer ock det s. k. pactum de non præstanda evictione, hvarigenom den, som föryttrar en sak, fritages från hemulsskyldighet, der denna eljest skulle ålegat honom [4]). Omvändt borde ett fördrag i motsatt rigtning kunna på liknande sätt ingås, hvarigenom aflåtaren ansvarade med ett större belopp än vanligt — t. ex. vid köp det erlagda priset in duplo. Det ser emellertid ut, som hade i allmänhet ett enkelt åtagande ej varit tillfyllest. Åtminstone var det *vanligt*, att en särskild stipulation i detta fall användes, till dess jurisprudensen, hvad vissa saker med högre bytesvärde beträffar, *presumerade*, det parterna velat grundlägga en ansvarighet sådan som den nyssnämnda, och i enlighet härmed förklarade säljaren skyldig att i händelse af eviktion vidkännas en præstatio duplæ, äfven om ingen öfverenskommelse i berörda afseende förelåg. [5]) Samma resultat medförde i den äldre rätten försäljningar per mancipationem [6]). Vi hafva redan förut [7]) haft tillfälle att erinra om regeln: "quum nexum faciet mancipiumque uti lingua nuncupassit, ita jus esto". Under det mången häri velat se ett medgifvande, att bestämmelser af hvarjehanda art kunde såsom pacta adjecta ansluta sig till mancipationsakten, tagande del i dess kraft och verkan, yttrar

---

[1]) Schlesinger, anf. st. s. 66. Jemf. deremot v. d. Pfordten loc. cit. s. 258; Bruns, anf. arb. s. 84.

[2]) L. 7 § 5 D. 2. 14; L. 13. C. 2. 3.

[3]) Jemf. dock ofvan s. 23 not 5.

[4]) L. 21 C. 8, 44; L. 69 pr. D. 21. 2; jemf. L. 11 § 18 D. 19. 1; Windscheid, Pandekten II § 391 not 38.

[5]) L. 37. pr. § 1, L. 2 D. 21, 2; L. 31 § 20 D. 21. 1.

[6]) Se nedan § 5.

[7]) s. 11.

sig Bechmann [1]) i motsatt anda med betonande deraf, att formlösa tillsatser på intet sätt kunde ådagaläggas hemta någon verkan ur mancipationen, likasom det ej läte sig göra att uppvisa den talan, med hvilken de i sådant afseende skulle varit utrustade. "Nuncupatio" innebure icke en särskildt *satsdel* utan ett särskildt *uttryckssätt*, hvilket åt mancipationen gåfve konkret tillvaro och innehåll [2]). Detta påstående vinner stöd derutaf, att den nyssnämnda regeln, fattad ordagrant såsom tillämplig på allt hvad som blifvit sagdt, *vid den tid då* (quum) [3]) nexum eller mancipium företages, skulle bereda giltighet åt hvilket lofligt aftal som helst, det måtte för öfrigt vara än så främmande för ifrågavarande rättshandlingar. Emellertid veta vi, att mancipationsakten gaf giltighet åt bestämmelser, som inneburo tillägg till eller inskränkningar i vissa genom honom förvärfvade rättigheter [4]), och Bechmann erkänner sjelf [5]), att sådana tillsatser, hvilka kunde ingå i sjelfva mancipationsakten, i det de utöfvade ett modificerande inflytande på actio auctoritatis och actio de modo agri, voro rättsligen tillåtna, på samma gång som de hemtade sin formela kraft ur mancipationen. Hvad särskildt beträffar frågan, huruvida en köpare, som genom klander förlorat det köpta, egde att af denna anledning, och under förutsättning att köpet skett per mancipationem, väcka talan mot säljaren om utbekommande af ett belopp, som tvefaldt motsvarade köpeskillingen, är emellertid Bechman [6]) af den åsigten, att en dylik rättighet förelåg ipso jure utan afseende på något biaftal. Äfven härutinnan äro meningarne delade [7]), men för Bechmann talar ett argument, som kanske ej blifvit nog uppmärksammadt, och som återfinnes hos Paulus, Sent. II. 17. § 3: Res empta, mancipatione et traditione perfecta, si evincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur. Ingen antydan ger vid handen, att nyssnämnda skyldighet varit beroende af säljarens särskilda åtagande, likasom citatet ej stämmer öfverens med Huschkes påstående [8]), att præstatio duplæ blott kunde drabba säljaren, om han förnekat sin ansvarighet [9]). Tvärtom torde af det anförda vara uppenbart, att vid försälj-

---

[1]) anf. arb. s. 273.
[2]) s. 97. ibid.
[3]) Jemf. Karlowa, anf. st. s. 191. in fine.
[4]) Se t. ex. L. 3, 6 D. 8. 4; L. 34 D. 8. 2.
[5]) s. 264.
[6]) Loc. cit. s. 95 ff.
[7]) Jemf. bland andra Karlowa, l. cit. s. 199; Deremot Puchta, Inst. II s. 359 not 1.
[8]) Nexum s. 188.
[9]) Jemf. dock Cicero, de Officiis III. 16.

ning af res mancipi en hemulspligt sådan som den nyssnämnda uppstod oberoende af hvarje biaftal genom blotta användandet af mancipationsformen. Hvad beträffar grunden till detta förhållande, så är måhända denna densamma, som ofvan på tal om andra föremål blifvit påpekad. Äfven här är det fråga om "res pretiosiores" [1]), fastän *bruksvärdet* i detta fall är det förherskande, äfven här kan det hafva händt, att lagstiftningen en gång för alla fastställt, hvad som dessförinnan genom uttrycklig öfverenskommelse plägat anordnas. Andra förklaringsgrunder hafva ej saknats. Så menar Jhering [2]), att köparens talan "på det dubbla" endast var en tillämpning af actio furti, hvilken likaledes innebar ett dylikt anspråk. "Der Verkäufer hatte den Käufer um sein Geld gebracht". Och Bechmann [3]), som träffande anmärker, att om nyssnämnda synpunkt vore den rätta, samma princip bort gälla äfven det *formlösa* köpet, påpekar i sin ordning, att vissa saker, de hvilka bildade en romersk borgares stam- och grundförmögenhet, tillfölje af denna sin egenskap stodo under statens speciela skydd, bland annat ock genom den skadeståndspligt, i kraft hvaraf den i sin uttalade förväntan svikne köparen erhöll det utlagda priset tillbaka in duplo.

Den omnämnda egenskapen hos res mancipi var emellertid icke i och för sig tillräcklig att grundlägga en högre ansvarighet för mancipanten. Ty, såvidt vi veta, ålåg honom ingen dylik, när mancipationen skett permutationis causa, ehuru objektets beskaffenhet här var densamma som eljest. Äfven i detta afseende erbjuder sig en analogi med de i L. 37 § 1 D. 21. 2. omtalade saker, hvilka endast då de *såldes* föranledde en af bruket framkallad högre ersättningsskyldighet, för den händelse att de frånvunnos adqvirenten.

Vi hafva sökt visa, att ehuru flere af de s. k. pacta adjecta blefvo giltiga genom sitt sammanhang med contractus bonæ fidei, dessa, åtminstone att döma af den ofta förekommande duplæ stipulatio, icke förmådde gifva giltighet åt ett formlöst biaftal, som gick ut på att öka ersättningsanspråket i eviktionsfall utöfver det vanliga måttet, men att likväl i fråga om köp skyldighet att præstera eviktion i dubbel skala förelåg utan särskildt aftal, dels då kontraktet gälde vissa med högre bytesvärde utrustade artiklar, dels ock då mancipationsformen användes. Denna, som med *in jure cessio* [4]) delade egenskapen att

---

[1]) Gajus, I § 192.
[2]) anf. arb. II. 2. s. 528 not 716.
[3]) anf. st. s. 125 och 154.
[4]) Se nedan § 6.

förmedla upplåtelse af fullständig quiritarisk eganderätt, tillämpades emellertid endast på res mancipi, medan in j. cessio äfven omfattade res nec mancipi. Orsaken, hvarför vi här vidröra sistnämnda öfverlåtelseform, är den, att dess användning i obligatoriskt hänseende medförde samma resultat som ett pactum de non præstanda evictione, beroende derpå, att in j. cessio, på sätt vi sedermera skola se, utåt icke framträdde som en onerös förvärfshandling eller ens såsom någon förvärfshandling alls, hvadan ej heller någon garanti för dess verkan i dylik egenskap kunde ifrågakomma, med mindre parterna härom hade träffat särskild i laga form ingången förening [1]).

Från pacta adjecta och dermed sammanhängande ämnen vända vi oss åter till sjelfständiga aftal, bland dem det s. k. pactum de dote constituenda, hvilket JUSTINIANUS, i sin tur stödjande sig på en förordning af THEODOSIUS och VALENTINUS, tillerkände full giltighet, lika godt i hvilken form det afslutades [2]). Den äldre romerska rätten kräfde i detta fall antingen stipulatio eller dictio. Enligt BECHMANN [3]) betecknar verbet *dicere* en formlös förklaring. "Om mången", tillägges det, "ännu i dag uppfattar dictio dotis som ett högtidligt tillkännagifvande, så är detta godtycke". Men låt vara, att dicere ej står tillsammans med solenna uttryckssätt, låt vara att dotis dictio ej kännetecknades af vissa, en gång för alla bestämda ordalag, den behöfver derför icke heta formlös. Ty om det redan måste anses som en nödfallsåtgärd, betingad af språkets brist på lämpligare uttryckssätt, att kalla sådana aftal formlösa, för hvilka ingen *bestämd* form är föreskrifven, så torde det än mindre låta sig göra att sätta formlöshet, det vill här säga frihet från alla formaliteter, i motsats till *högtidlig* form. Och hvad särskildt beträffar dotis dictio, så råder väl ej mer än en mening derom, att denna handling måste försiggå inter præsentes och mundtligen. Utförligast omtalas den i Gaji inst. epit. II. 9 § 3 [4]), der den till skilnad från stipulatio beskrifves såsom ett kontrakt, hvilket medför giltighet "nulla præcedente interrogatione". Men icke är härmed sagdt, att aftal om hemgift kunde ingås utan afseende på formen. Först genom de ofvannämnda kejserliga förordningarna blef denna förändring genomförd.

---

[1]) Jemf. BECHMANN, anf. st. s. 142 in fine; KARLOWA, Rechtsgeschäft s. 204. Deremot HUSCHKE, anf. st. s. 9 i. f.

[2]) L. 6. C. 5, 11; L. 4 Cod. Theod. 3. 13. (Nämnda codex här såväl som sedermera citerad ur HÆNELS edition i Böckings Corp. jur. Rom. Antejust.)

[3]) anf. st. s. 252.

[4]) BÖCKING, Pars Altera s. 33; hvarest jemväl inhemtas, att icke hvem som helst kunde förpligtas på detta sätt; jemf. ock ULPIANUS VI. 2; Fragm. Vat. §§ 99—100.

Ett kontrakt, för hvars fulla giltighet stipulationen stundom visar sig otillräcklig, stundom öfverflödig är *gåfvoaftalet.* Frågan blir i detta sammanhang hufvudsakligast, hvad lagen med afseende på kontraktets form fordrade för att en person, som utfäst en gåfva, skulle kunna tvingas att fullgöra det han åtagit sig.

Enligt Lex CINCIA [1]) har man att härvid skilja mellan gåfvor af högre och af lägre värde — gränsen är oss obekant [2]). I fråga om de senare bibehöll stipulationen sin vanliga verkan, men beträffande de förra ser det ut, som om endast personæ exceptæ d. ä. närmare anförvandter m. fl., som uppräknas i Vat. Fragm. §§ 298—309, egde att med samma fördel deraf begagna sig. En persona non excepta kunde här hvarken genom stipulation eller annorledes blifva bunden af sitt löfte, hvilket endast så tillvida egde betydelse, att det, en gång i laga ordning realiseradt, uteslöt återkraf, hvad mobilier angår likväl först sedan gåfvotagaren under större delen af ett år varit i besittning af gåfvan [3]). De inskränkningar i stipulationens bindande kraft, som grundade sig på Lex Cincia, kunde emellertid åberopas endast af den genom aftalet närmast förbundne sjelf, icke af hans arfvingar, såvida den förre underlåtit att begagna sig af sin invändningsrätt [4]).

Sedan ANTONINUS PIUS förordnat, att mellan föräldrar och barn, men också endast mellan dem, en bestämdt uttalad viljoförklaring vore utan afseende på formen tillräcklig att ur gåfvoaftalet alstra en fordran [5]), utkom ett stadgande af Kejsar CONSTANTIN, som med upprepande af sin företrädares bud, att hvarje liberalitas borde vara "actis inserta", förklarade, att detta hädanefter skulle gälla gåfvoaftal emellan alla utan undantag [6]). Härmed var insinuationsprincipen genomförd och fick ett ytterligare uttryck i åtskilliga derpå följande författningar [7]). Förbindelsen skulle alltså afgifvas inför vederbörlig myndighet och anmärkas i dess protokoll. Men insinuationen förmådde endast undantagsvis grundlägga en talan mot gifvaren. Så i fråga om gåfvor emellan föräldrar och barn [8]),

---

[1]) Af år 550 a. u. c., då M. Cincius Alimentus var folktribun.

[2]) Jemf. Vat. Fragm. § 304; LIEBE, Die Stipulation und das einfache Versprechen (1840) s. 112.

[3]) Vat. Fr. §§ 310—311

[4]) Ibid. § 312.

[5]) Jemf. L. 4 Cod. Theod. 8, 12; Vat. Fragm. § 314.

[6]) L. 1 Cod. Theod. 3. 5.

[7]) L. 25, L. 27. C. 8. 53; L. 1, L. 5—7. Cod. Theod. 8. 12.

[8]) L. 7 Cod. Theod. 8. 12.

så ock längre fram [1]) i fråga om donatio ante nuptias, i hvilket fall berörda åtgärd till och med förklarades obehöflig, derest gåfvans värde icke öfversteg tvåhundra solidi. Insinuationens hufvudsakliga betydelse torde alltså legat deruti, att den utgjorde ett nödvändigt vilkor för oåterkalleligheten af en redan fullgjord gåfvopræstation, och detsamma torde varit förhållandet med den fordran på skriftlig form för öfverenskommelsen, som, efter att länge hafva tillämpats, slutligen eftergafs [2]).

Den justinianska lagstiftningen införde på detta område nya rättsprinciper. Efter det en konstitution af år 529 — L. 34. C. 8. 53 — förordnat, att gåfvor till värde af 300 solidi, stundom derutöfver, blefve giltiga utan "monumenta", och att donationes ante nuptias åt qvinnor, som voro myndiga och sui juris, men minderåriga, skulle få omfatta hvilket belopp som helst, utan att insinuation derför vore erforderlig, uppstälde JUSTINIANUS [3]) den regeln, att hvarje gåfva, som i värde ej öfversteg 500 solidi [4]), skulle vara utkräfbar, "cum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifestaverit", hvaremot gåfvor utöfver nyssnämnda belopp först genom insinuation blefve verksamma. Denna, som numera kunde ske hvar som helst, då den förut varit hänvisad till forum rei sitæ eller gifvarens forum domicilii [5]), gälde emellertid endast öfverskottet. Men här var dess inflytande desto större. I saknad af insinuation fans ingen fordran, nej icke ens rätt att utan ersättning behålla det som frivilligt erlagts [6]). Dock egde i sistnämnda fall gifvaren intet anspråk på vederlag, derest gåfvan redan förskingrats. Han hade sig sjelf att skylla, och medkontrahenten kunde ej anses vara in dolo [7]). Slutligen förtjenar anmärkas, att gåfvor som bestå deruti, att en person öfvertager en annans skuld eller låter

---

[1]) År 428 e. Chr. enligt en konstitution af THEODOSIUS och VALENTINIANUS, inf. i L. 13 Cod. Theod. 3. 5.

[2]) Likaledes genom en förordning af THEOD. och VALENT. nyssnämnda år. L. 29 C. 8. 53, jemf. L. 25 ibid., L. 1 Cod. Theod. 8. 12; Vat. Fragm. § 249.

[3]) § 2 I. 2. 7.

[4]) Försök att bestämma denna summa i nyare myntslag, se KELLER, Pandekten I s. 160; FRANCKE, Berechnung der grossen Schenkung über 500 solidi nach jetzigen Silberwerthen (i Archiv f. d. civilistische Praxis, Band. 47. s. 337 ff.) Enligt den senare skulle 500 solidi vara lika med 1555 $^5/_9$ Thaler Pr. courant eller ungefär 4153 kronor 35 öre. Huru gåfvor af årliga räntor och alimenta värderades, se L. 34 § 4 C. h. t.; L. 68 pr. D. 35. 2.

[5]) L. 3 Cod. Theod. 8. 12; L. 27, L. 30 C. 8. 53; jemf. dock L. 32 ibid.

[6]) L. 34 § 2 C. h. t.

[7]) Jemf. L. 29 pr. D. 24. 1; L. 5 §§ 8—12, L. 32 § 9 ibid.; SAVIGNY, System des heut. röm. Rechts. Band 4. s. 75; SINTENIS, Civilrecht I s. 210.

sin gäldenär betala till gåfvotagaren, icke rimligen kunde undandragas insinuationsreglerna [1]), ehuru de närmast innebära aftal af annan beskaffenhet, skiljande sig från det egentliga gåfvoaftalet äfven deruti, att de icke i likhet med detta förmått undandraga sig stipulationsformen [2]). Från Insinuationen, hvilken för öfrigt lätt nog kunde kringgås, då skänker till en och samma, gifna på olika tider, icke hopräknades, [3]) voro som bekant fritagna:

1:o) Regentens gåfvor till privatpersoner och vice versa. Dock skulle i senare fallet en urkund upprättas under medverkan af en *tabellio* samt förses med gifvarens och vittnens underskrift [4]).

2:o) Gratifikationer i lösören som "Magister Militum" tilldelade sina soldater [5]).

3:o) Gåfvor till återställande af instörtade eller nedbrända byggnader samt till fångars friköpning. Deremot bildade öfriga "donationes super piis causis" intet undantag från regeln [6]).

4:o) Utfästelse af hemgift, när deri låg en gåfva till hustrun [7]).

Att löfte om gåfva öfverhufvud under någon förutsättning grundlade en utkräfbar fordran, är redan i betraktande af gåfvoaftalets natur ett factum, som icke allestädes återfinnes. Låt vara, att det egendomliga i berörda förhållande någorlunda motverkas af den ogiltighet, som genom formens åsidosättande drabbade aftalet, i hvad det rörde hvarje *plus* till det faststälda maximum, så förefaller det likväl besynnerligt att gåfvor i värde under 500 solidi kunde indrifvas blott på grund af enkel öfverenskommelse, och detta under ett system, hvilket ännu i regeln bibehöll formaliteterna såsom vilkor för kontraktets giltighet. Satsen: nemo suum jactare præsumitur tyckes med fullt skäl berättiga deras användning särskildt i detta fall [8]). Men i fråga om obetydliga skänker hade insinuationen varit lika besvärlig som öfverflödig, och hvad stipulationen angår, så måste medgifvas, att den mindre väl lämpar sig för gåfvoaftalet, då den åtminstone formelt tvingar gåfvotagaren att uppträda som supplikant gent emot medkontrahenten.

---

[1]) arg. L. 5 §§ 2—4 D. 24. 1.
[2]) Jemf. Liebbe, anf. st. s. 151.
[3]) L. 34 § 3 C. h. t.
[4]) L. 34 C. h. t.; Nov. 52 cap. 2.
[5]) L. 36 § 6 C. h. t.
[6]) L. 36 pr., § 2 C. h. t.; L. 19 C. 1. 2.
[7]) L. 31 pr., § 1 C. 5. 12.
[8]) Jemf. Unterholzner, anf. st., s. 28—29.

Aftal om såväl gåfva som hemgift hörde till de s. k. pacta legitima, och dit räknas äfven *Compromissum* [1]) eller det fördrag, hvarigenom parter i en rättstvist öfverenskomma att underkasta sin sak tredje mans afgörande. Såvida skiljodomen skulle grundlägga en talan, fordrade den för-justinianska rätten regulariter, att stipulationsformen vid nyssnämnda kontrakt iakttogs [2]). Häri gjorde JUSTINIANUS den ändringen, att berörda form skulle vara obehöflig, derest parterna skriftligen eller inför offentlig myndighet uttalat och derefter med ed bekräftat sin vilja, och en lika verkan inträdde, ännu sedan Nov. 82. cap. 11 upphäft all användning af eden i detta fall, blott parterna å det redan färdiga utslaget tecknat medgifvande att ställa sig detsamma till efterrättelse — ja kompromissen blef till och med utan formaliteter giltig i så måtto, som parterna endast egde tio dagars frist att efter vunnen kännedom om arbitriet träda tillbaka från aftalet, allt stadgadt i syfte att, såsom det hette, småningom bortskära "totam formidinem veteris juris". [3])

Hvad nu beträffar *edlig försäkran*, som, efter hvad vi sett, i nyssberörda afseende endast egde öfvergående betydelse, så gifva oss Pandekterna under rubriken *de operis libertorum* exempel på en "jurisjurandi obligatio", hvilken uppstod på det sätt, att en frigifven tillsvor sin förre dominus att fortfarande egna honom sina tjenster, operæ, hvarvid äfven andra præstationer plägade utlofvas [4]). Det är sannolikt att, på sätt PUCHTA [5]) och JHERING [6]) antaga, denna kontraktsform härstammade från de högtidliga löften, vota, hvilka enligt sistnämnde författare särskildt torde varit brukliga att i vissa fall gifva kraft åt förbindelser, der dessa eljest skulle varit juridiskt overksamma, såsom t. ex. då de grundade sig på aftal emellan klient och patronus [7]). Den edliga förkla-

---

[1]) Jemf. härom L. SEUFFERT, anf. st. s. 21—22.

[2]) L. 5 pr. C. 2. 55; L. 27 § 7, L. 28 D. 4. 8. Undantag bildade *dels* L. 11 § 3 D. h. t.: recte nudo pacto fiet compromissum, ut puta si ambo debitores fuerunt et pacti sunt, ne petat quod sibi debetur, qui sententiæ arbitri non paruit, och *dels* en constitution af år 398 e. Chr. (L. 8 C. 1. 9), deri det bland annat heter: "si qui vero ex his (sc. Judæis) communi pactione ad similitudinem arbitrorum apud Judæos in civili dumtaxat negotio putaverint litigandum, sortiri eorum judicium jure publico non vetentur". Det formlösa kontraktet var i alla händelser tillräckligt att medföra en exceptio (L. 5 pr. C. h. t.)

[3]) L. 4 §§ 1, 6, 7, L. 5 pr. § 1 C. h. t.

[4]) L. 7 § 3 D. 38. 1; jemf. dock L. 1 C. 4. 3.

[5]) Inst. II s. 354.

[6]) anf. arb. I (1866) s. 304 not 212.

[7]) Jemf. D. 50. 12.

ringen kunde emellertid ersättas af stipulationen, som således egde alternativ användning i detta fall.

Helt och hållet verkningslös var deremot stipulatio vid sidan om den kontraktsform, till hvilken vi nu öfvergå, och som i hufvudsak utgjorde en tillämpning af insinuationsprincipen på ett annat område än det redan anmärkta. Intercession, som en qvinna företagit för annan person i förlitande på att denne sjelf skulle uppfylla sin förbindelse, saknade redan på de klassiska juristernas tid i så måtto bindande kraft, som qvinnan genom åberopande af exceptio SC:ti Velleiani i regeln kunde fria sig från alla menliga följder af sin handling [1]). JUSTINIANUS gick i detta afseende längre och stadgade, att hvarje sådan intercession som den nyssnämnda skulle ipso jure vara en nullitet, derest den icke upprättades i ett offentligt, af tre vittnen underskrifvet instrument.

Detta stadgande — det återfinnes i L. 23 § 2 C. 4. 29 — motiveras sålunda: ne autem mulieres perperam sese pro aliis interponant — och åtföljes af en förklaring, att dess iakttagande skulle ställa intercessionen på den ståndpunkt, som äldre lagar och författningar deråt anvisat. Det offentliga, af tre vittnen undertecknade dokumentet gjorde alltså mellankomsten icke, såsom somliga hålla före [2]), kraftigare än förut. Tvärtom kunde den intercederande qvinnan alltjemt åberopa SC:tum Velleianum med de undantag, dittills gällande rätt upptagit [3]). Men om formaliteterna uteblifvit, behöfde hon ej ens detta, ty rättshandlingen var i och med detsamma totalt ogiltig, eller hvad Tyskarne kalla *nichtig*.

Det är en mycket omtvistad fråga, huruvida sistnämnda regel i sin ordning var utan undantag. JUSTINIANUS har visserligen bestämt, att intercessionen skall vara giltig, när qvinnan låtit betala sig för densamma, men häri ligger egentligen intet undantag, eftersom en intercession af den beskaffenhet, som lagen förutsätter, i detta fall icke förefinnes. Det torde i allmänhet vara mindre berättigadt att uppställa undantag från regler, vid hvilka lagen icke fästat dylika, och hvad angår nu ifrågavarande stadgande, så är det sannolikt, att lagstiftaren för att lättare uppnå sitt ändamål engång för alla fordrade den föreskrifna formens iakttagande. Der denna saknades, kunna vi för vår del icke hålla troligt, att qvinnan var bunden af aftalet, med mindre än att hon

---

[1]) D. 16. 1.

[2]) Se de hos WINDSCHEID II s. 776 not 3 anmärkte förf:e.

[3]) Hvilka dessa voro — se AGARDH, Om Borgen (1878) s. 24—25.

svikligen fört fordringsegaren bakom ljuset, och hvad hon då kunde komma att utgifva, antog närmast karakter af skadeersättning [1].

Det är uppenbart, att handlingar, hvilka lagen betecknar som nulliteter, äro i rättsligt afseende helt och hållet betydelselösa. Men emellan denna punkt och saknad af utkräfbarhet är i fråga om obligatoriska aftal ett mellanrum, som fylles genom tillvaron af alla en fordrans rättsverkningar utom krafrätten. Der dessa verkningar i ett visst fall föreligga, plägar man tala om en naturlig förbindelse å gäldenärens sida. Man föreställer sig emellertid med orätt, att detta uttryck antyder ett begrepp med en gång för alla gifvet innehåll. Medan obligationens egenskap af "naturlig" stundom endast innebär, att en repetitio soluti ej eger rum [2], så föranleder den vid andra tillfällen ytterligare resultat t. ex. qvittningsrätt. Ja, i romerska rätten finner man till och med benämningen naturalis obligatio fästad vid förbindelser, hvilka på grund af prætorns särskilda medgifvande medförde en actio [3]. Nu är det en känd sak, att hos Romarne aftal, hvilka slutits med åsidosättande af laga formaliteter, icke grundlade en utkräfbar fordran. Men i hvad mån det oaktadt någon verkan borde tillskrifvas dem, då de icke uttryckligen förklarades sakna all dylik, derom äro meningarne delade. Äfven för dem, som försvara tillvaron af en obligatio naturalis i detta fall, torde striden hufvudsakligast gälla frågan, huruvida en præstation, hvilken ena parten uppfylt, ehuru han på grund af aftalets bristande form ej varit rättsligen förbunden att göra det, borde på hans begäran återgå eller icke. Men här ser det ut, som skulle deras åsigt vara den rätta, hvilka förmoda det senare. Vi erinra oss, att aftal om ränta å penninglån ej alstrade någon actio, med mindre stipulationsformen anlitades, men äfven der denna uteblifvit, fingo guldna räntor icke återkräfvas, och om kreditor utrustats med pant för sin fordran, så häftade säkerheten jemväl för räntan [4]. Det kan visserligen vara tvifvel underkastadt, huruvida dessa facta endast bilda undantag eller fastmera uttrycka en allmän princip, tillämplig på hvarje kontrakt utan hänsyn till innehållet, der detta eljest är af lagen er-

[1]) En öfversigt af de olika meningarne, se WINDSCHEID, anf. st. s. 777 not 5.
[2]) Så t. ex. i Österrike. Jemf. UNGER, anf. st. s. 205.
[3]) L. 10. D. 44. 7; L. 16 § 4 D. 46. 1.
[4]) L. 5 § 2 D. 46. 3; L. 11 § 3 D. 13. 7; L. 4, L. 22 C. 4. 32.

kändt eller tillåtet. Vi söka emellertid förgäfves en grund, hvarför den angifna modifikationen i kontraktets ogiltighet skulle vara inskränkt till nyss anmärkta förhållanden, ty om försträckningen såsom sådan förpligtat till räntebetalning, så hade ju ingen öfverenskommelse alls i detta afseende varit erforderlig. Den omständigheten, att gåfvoaftalet, då det gälde præstationer af högre värde, icke uteslöt återkraf, derest löftet blifvit fullbordadt med åsidosättande af insinuationen, bevisar endast, att i *detta* fall handlingens benefika natur i förening med objektets ekonomiska betydenhet föranledt fordran på högre grad af bestämdhet i viljoförklaringen, hvaremot det antagandet ligger nära, att *i andra fall* någon repetitio soluti icke var tillåten, och härutinnan behöfver L. 1 § 2 D. 45. 1 ej utgöra hinder af svårare beskaffenhet. "Si sine verbis adnuisset", heter det visserligen, "non tantum autem civiliter sed nec naturaliter obligatur, qui ita adnuit". Men uttrycket "naturalis obligatio" har, som vi sett, en skiftande betydelse — och hvem vet, i hvilken det på nyssnämnda ställe kommit till användning? [1])

§ 4. Formaliteter vid remissoriska aftal.

Den föregående framställningen har omfattat obligatoriska aftal i inskränkt bemärkelse, således i motsats till alla kontrakt af uteslutande remissorisk eller, som det ock kallas, liberatorisk natur. Dessa senare voro i regeln formfordrande, för så vidt genom dem det "vinculum juris", som förenade kontrahenterna, fullständigt skulle lösas. Endast då det obligatoriska förhållandet tillkommit nudo consensu, kunde det på samma sätt upphöra, detta likväl icke, så snart det bindande aftalet blifvit — låt vara endast på ena sidan — helt eller delvis realiseradt, om nemligen det upplösande kontraktet derigenom komme att afse ett återställande af en redan emottagen præstation, i hvilket fall följden skulle blifva lika mycket uppkomsten af en ny förbindelse, restitutionspligten, som befrielse från en gammal [2]). Deremot mötte ej hinder för parterna att, sedan ene kontrahenten faktiskt lemnat tillbaka, hvad han emottagit, genom enkel öfverenskommelse låta hvarje i ärendet aftalad præsta-

---

[1]) Jemf. Windscheid II § 289 not 1 samt de derstädes citerade författare äfvensom L. Seuffert, anf. st, s. 23.

[2]) L. 58 D. 2. 14: quia eo modo non tam hoc agitur ut a pristino negotio discedamus, quam et novæ quædam obligationes inter nos constituantur. Jemf. § 4 I. 3. 29; L. 80 D. 46. 3; L. 35 D. 50. 17.

tion uteblifva. Emellertid är det icke öfverallt erkändt, att contrarius consensus under vissa förutsättningar innefattade en remission i egentlig mening [1]). Om konsens i egenskap af sjelfständigt upplösningssätt kunde, menar man, blott vara tal vid de konsensualkontrakt, hvilka icke häfdes redan genom *ensidig* uppsägning. Men denna senare utesluter icke *fördrag* såsom ännu en grund, på hvilken förbindelsen kunde upphöra, och här behöfver endast framhållas, att sådana fördrag, ehuru formlösa, under ofvannämnda vilkor fullgjorde sitt ändamål. Hvad derefter beträffar ett å ingendera sidan fullbordadt köp eller legokontrakt, så är det visserligen sant, att parternas öfverenskommelse om aftalets upplösning ytterst icke afser att efterskänka en fordran, men remission blir dock alltid en nödvändig följd af aftalet, äfven om eftergiften å hvardera sidan är betingad af en motsvarande dylik å den andra.

Med förut anmärkta undantag, och såvida obligationen ipso jure skulle upphöra, var det liberatoriska kontraktet beroende af en viss form, hvilkens beskaffenhet ej sällan rättade sig efter sättet för förbindelsens ursprungliga tillkomst. Redan i detta arbetes början [2]) hafva vi funnit tillfälle att påpeka den allmänna romerska rättsgrundsatsen "omnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt" och i sammanhang dermed återgifvit den solutio per æs et libram, som utgjorde ett motstycke till nexi obligatio. Samma förfaringssätt användes dels "si quid ex judicati causa debeatur" [3]), och dels då förbindelsen härrörde ur ett damnationslegat, i hvilket senare fall liberationen kunde afse præstationer i såväl penningar som andra s. k. fungibla ting [4]). Dock säger det sig sjelf, att, derest fråga var om annat än penningar, proceduren måste efter omständigheterna förändras — något hvarom Gajus likväl iakttager tystnad. Deremot nämnes uttryckligen, att *heres* under alla förhållanden borde utbyta orden: "quod ego tibi condemnatus sum" mot en förklaring, att han vore genom testamente ålagd att utgifva legatet [5]).

En ytterligare tillämpning af meraberörda rättsprincip erbjuder *acceptilatio*, om hvilken det hos Gajus [6]) heter: quod enim ex verborum obligatione tibi debeam, id si velis mihi remittere, poterit sic fieri, ut patiaris hæc verba me

---

[1]) Se von Scheurl, Beiträge zur Bearbeitung des Röm. Rechts II 1 (1854) s. 23.

[2]) s. 9.

[3]) Gajus, III § 173.

[4]) § 175 ibid.

[5]) "Heres testamento se dare damnatum esse dicat".

[6]) III § 169.

dicere: quod ego tibi promisi, habesne acceptum? et tu respondeas: habeo — och i Justiniani Institutioner [1]) återfinnes detta nästan ordagrant med tillägget "sed et Græce potest acceptum fieri, dummodo sic fiat, ut latinis verbis solet" [2]). Af formen för den obligatoriska handlingen, stipulatio, kan man således omvändt sluta till den remissoriska, och detta jemfördt med nexi liberatio, berättigar till det visserligen ingenstädes direkt konstaterade antagandet, att äfven literarum obligatio remissionsvis upplöstes på ett mot dess tillkomst svarande sätt, således genom en acceptilation af annat slag än det nyssnämnda, en anteckning i codex accepti et expensi, af beskaffenhet att gäldenärens conto å ena sidan till lika belopp upptogs å den andra, med hvilken åtgärd de båda posterna qvittades, och skulden utplånades.

Utom i nyssnämnda fall var acceptilationen alltid mundtlig "per mutuam interrogationem" och fick i denna form en vidsträckt användning, derigenom att alla obligationer med ofvan angifna undantag endast kunde på denna väg efterskänkas, dervid dock theorien om den ömsesidiga motsvarigheten mellan den upplösande och bindande handlingen blef på det sätt tillgodosedd, att derest skulden icke tillkommit ex stipulatu, densamma genom novation förvandlades till en verborum obligatio och derpå upphäfdes genom acceptilatio [3]). Det var med afseende härå, som Gallus Aqvilius uppfann sin bekanta "stipulatio Aqviliana", en formel, hvarigenom en persons alla skulder till en annan kunde sammanfattas i en enda verborum obligatio för att omedelbart derpå upphäfvas genom en till densamma afpassad acceptilatio [4]).

Den betydelse för remissionens giltighet, som utmärkte ofvan beskrifna formaliteter, rönte en icke ovigtig inskränkning, sedan det prætoriska ediktet förklarat hvarje formlöst aftal medföra, väl icke en actio, men dock alltid en exceptio. "Nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem" [5]), och om än denna sats närmast förekommer i ett sammanhang, som mindre afser ett formlöst än ett från dess causa lösryckt materielt kontrakt, så ega vi dock full anledning att tillämpa den jemväl på sådana fall, om hvilka här är fråga [6]). Ehuru således parterna — bortsedt från konsensulkontrakten — icke förmådde

---

[1]) 3. 29 § 1.

[2]) Jemf. L. 1, L. 8 § 4 D. 46. 4.

[3]) "Sed id, quod ex alia causa debeatur, potest in stipulationem deduci et per acceptilationem dissolvi". (Gajus III § 170; § 1 I. 3. 29. Jemf. L. 13 pr. D. h. t.)

[4]) § 2 I. cit.; L. 18 § 1 D. h. t. Jemf. L. 2, 4, 5 D. 2. 15.

[5]) L. 7 § 4 D. 2. 14.

[6]) Se t. ex. L. 2 D. h. t.; L. 5 pr. C. 2. 55.

genom formlös öfverenskommelse utverka, att ett fordringsförhållande dem emellan skulle i hvarje afseende upphöra, så var ett aftal af nämnda art och syfte likväl icke utan betydelsefulla rättsverkningar. Derest kreditor i trots af det remissoriska kontraktet ville göra sitt anspråk gällande, egde gäldenären "ope exceptionis" blifva från detsamma befriad, och om debitor oaktadt remissionen betalt borgenären, kunde den förre genom condictio indebiti återfordra, hvad han sålunda utgifvit. Detta var åtminstone fallet redan med det s. k. pactum de non petendo [1]), ehuru häri, noga taget, endast låg en förklaring å borgenärens sida att icke indrifva sin fordran [2]). Med debitors rätt till exceptio följde dessutom, att å motsidan fordringen icke ens qvittningsvis lät sig användas [3]) och ej heller kunde gifva giltighet åt en accessorisk förbindelse [4]). Allt detta lemnade en, som det tyckes, välgrundad anledning till den bekanta satsen: nihil interest, ipso jure quis actionem non habeat an per exceptionem infirmetur [5]), men det är ingen nyhet, att i trots häraf förhållandet blef ett annat, då fordringen upphörde ipso jure, än då den endast motverkades af exceptio, och detta icke blott i processuelt utan äfven i rent privaträttsligt hänseende. "Grundskilnaden ligger deri, att den omständighet, som åstadkommer en rättighets utslocknande ipso jure, i och för sig blott förintar, men icke grundlägger en rätt, under det *den* omständighet, som ope exceptionis föranleder bristande verkan hos en rättighet, alltid blott alstrar en befogenhet, icke förintar en dylik" [6]) — hvaraf åter blir en följd, att då förbindelsen i förra fallet är en gång för alla utplånad, den i det senare får tillbaka sin fulla kraft, så snart exceptio af någon anledning bortfaller. Att emellertid pactum de non petendo understundom uteslöt krafrätten ipso jure och såmedelst gjorde det omöjligt att genom senare öfverenskommelse upphäfva verkan af den förra [7]), derpå lemna oss källorna ett exempel i L. 17

---

[1]) Gajus, IV § 116; § 3 I. 4. 13. Jemf. L. 40 § 2 D. 12. 6: Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operæ ab eo petantur, quidquid postea solutum fuerit a liberto, repeti potest.

[2]) Om detta aftal och de olika meningarne rörande dess natur och verkan — se Scheurl, anf. st. s. 16—22.

[3]) L. 14 D. 16. 2.

[4]) L. 2. D. 20. 3; L. 3 § 1 D. 13. 5.

[5]) L. 112 D. 50. 17.

[6]) Büchel, Civilrechtl. Erörterungen II. 1 (1836) s. 23—24.

[7]) L. 27 § 2 D. 2. 14.

§ 1 D. 2. 14: Quædam actiones per pactum ipso jure tolluntur; ut injuriarum, item furti [1]), och ur ett annat ställe [2]) inhemtas, att de rättsverkningar, med hvilka en "naturalis obligatio" kunde vara utrustad, "pacto vel jürejurando" fullständigt undanröjdes.

---

[1]) Jemf. L. 17 § 6 D. 47. 10. Festus, sub voce *talio* (anf. st. s. 373): Talionis mentionem fieri in XII ait Verrius hoc modo: "Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto".

[2]) L. 95 § 4 D. 46. 3.

B. Sakrätten.

§ 5. Mancipatio.

De formaliteter, som hittills sysselsatt oss, hafva endast haft afseende på kontraktet i dess förmåga att grundlägga eller upphäfva en obligatorisk förbindelse. Men då aftalen äfven inom sakrättens område utöfva ett ej obetydligt inflytande, återstår att framställa de kontraktsformaliteter, hvilka här gjort sig gällande. Mancipatio, in jure cessio, traditio — se der benämningar, som antyda det hufvudsakligaste af ifrågavarande åtgärder.

Hvad först angår mancipatio [1]), så utgjorde denna i likhet med nexum ett negotium per æs et libram, hos hvilket vi återfinna icke blott kopparn och vågen utan ock de fem vittnena och libripens [2]). Sin förnämsta användning hade mancipationen i fråga om öfverlåtelse af eganderätt [3]), men ehuru omfattande hvarje kontrakt med detta innehåll, hade hon likväl påtryckt dem alla samma prägel af *köp*, och i öfverensstämmelse härmed ter sig ock hennes yttre framträdande, sådant det skildras hos GAJUS i Institutionerna I § 119: is qui mancipio accipit, æs tenens ita dicit: "hunc ego hominem ex jure quiritium meum esse ajo isque mihi emptus esto hoc ære æneaque libra; deinde ære percutit libram [4]) idque æs dat ei, a quo mancipio accipit, quasi pretii loco".

---

[1]) Enligt BECHMANN (anf. st. s. 145 not 2) af mancip-are (låta taga). Den gamla benämningen var mancipium. Jemf. FESTUS v. nuncupata.

[2]) GAJUS I § 119. Stundom nämnes tillika en *antestatus*, om hvilken dock närmare uppgifter saknas. Se härom v. KELLER, Institutionen s. 31; PUCHTA, Inst. II s. 196 not m.

[3]) GAJUS II § 19—22, § 41.

[4]) Af FESTUS s. v. rodus vel raudus inhemtas, att detta skett efter uppmaning af någon bland de närvarande, antagligen libripens. GAJUS vet emellertid intet om denna sak, som för öfrigt är föremål för mycket olika meningar; jemf. BECHMANN s. 91—92; JHERING, II 2. s. 523 not 708; LEIST, Mancipation und Eigenthumstradition (1865) s. 141 not 9; KARLOVA, Das Rechtsgeschäft und seine Wirkung s. 186.

Denna procedur var emellertid tillämplig endast på de s. k. res mancipi, till hvilka räknades "prædia in italico solo" såväl på landet som i staden, vidare rustikalservitut, slafvar och sådana fyrfotadjur, "quæ dorso collove domantur" med undantag af elefanter och kameler, "quoniam bestiarum numero sunt" [1]). Mångfaldiga äro de åsigter, som gjort sig gällande i fråga om grunden för skilnaden mellan res mancipi och res nec mancipi. Men då det torde vara öfverflödigt att här upprepa allt, som i nämnda afseende blifvit skrifvet, vilja vi med hänvisning till annorstädes befintliga uppgifter [2]) endast framhålla, att Gajus sjelf betecknar res mancipi såsom "dyrbara ting" [3]), och detta med allt skäl, eftersom jord och arbetskrafter utgjorde folkets vigtigaste egendom, i ekonomiskt afseende och särskildt med hänsyn till bruksvärdet betydligt öfvervägande res nec mancipi. Ur denna synpunkt kunna vi icke annat än med Bechmann antaga, att sagda förhållande varit bestämmande för skilnaden mellan de båda egendomsarterna, samt att föryttring af res mancipi just på grund af deras nysnämnda beskaffenhet ansetts böra försiggå med en viss offentlighet, dels derför, att det låg i allmänhetens intresse att veta, hvem som var egare till dylika saker, dels derför, att publiciteten i och för sig erbjöd garantier för handlingens rättmätighet.

Mancipationsproceduren, sådan den ofvan blifvit framställd, tarfvar i åtskilligt en närmare utredning. Hvad först angår betydelsen och användningen af æs et libra, så gäller här — mutatis mutandis — detsamma som vid nexum. De voro enligt vårt förmenande residuära former, som tillika på ett lyckligt sätt bidrogo att åskådliggöra parternas vilja om eganderättens öfvergång från den ene till den andre. Enligt Jhering [4]) förklaras deras tillvaro i detta fall på följande sätt: De XII taflorna stadgade, att eganderätt till en köpt sak öfvergick på adqvirenten, först sedan köpeskillingen blifvit gulden. Den, som köpt och betalt, måste bevisa det senare, derest en vindikant påstod motsatsen, och till och med den, som förvärfvat en sak genom byte eller gåfva, måste vara beredd på anmärkningen, att han köpt, men icke betalt den. Gent emot en dylik fara gåfves det intet verksammare medel än att företaga en *skenliqvid* per æs et libram, hvilken i förening med adqvirentens förklaring: isque

[1]) Ulp. Fragm XIX. 1; Gajus I § 120, II §§ 15—17.

[2]) Danz, Rechtsgeschichte I s. 207—215; Bechmann, anf. st. s. 145 ff.; Walter, Geschichte II s. 181 ff.; v. Keller, anf. st. s. 25—29.

[3]) Se ofvan s. 30 not 1.

[4]) II. 2 s. 525.

mihi emptus est etc. samt motpartens tystnad uteslöte hvarje invändning af nyssnämnda beskaffenhet. — Men om lagen fordrade, att köpeskillingen, det *reela* priset, skulle erläggas, huru kunde då köparen värja sig med konstaterandet af en blott *imaginär* betalning?

Att öfverlåtelseakten, den måtte nu hänföra sig till hvilket aftal som helst, städse antog karakteren af en imaginaria *venditio*, kan hafva sin grund i köpets dominerande ställning vid sidan om annan föryttring. Att mancipationen erbjuder bilden af en ensidig handling, i det mancipanten iakttager passivitet, förklaras likasom den imperativa form, i hvilken motparten uttrycker sig, derigenom att denne, understödd af tillkallade cives, antages uppträda i det allmännas namn, hvarvid analogien med damnatio fordrar ett dylikt förfaringssätt [1]. En fråga, som ådragit sig ej ringa uppmärksamhet, är den, huru orden: "hanc ego rem meam esse ajo" böra förstås, och hvarför de just ställas i spetsen för mancipationsformeln. Jhering [2]) ser i besittningstagandet och den deremot svarande delen af formeln mancipationens egentliga kärna och ursprungliga stam, som derför med rätta stäldes först, då deremot betalningen såsom ett blott accessorium komme i andra rummet, och Bechmann [3]) gör i sin tur gällande, att de citerade orden fått sig plats och innehåll anvisade deraf, att de vore basis för säljarens köprättsliga obligation, enär de betecknade köpets verkan såsom i ett konkret fall uppnådd, en verkan, för hvars realitet säljaren genom sitt stillatigande samtycke stannade i ansvar. Men ingen af dessa theorier, hur skarpsinniga de än må vara, torde hålla stånd inför den enkla förklaring, som återfinnas i Karlowas ofvan anförda arbete s. 185. Det heter der bland annat, att mancipationsordningen motsvarar det dagliga lifvets praxis, enligt hvilken köparen först emottager varan, innan han lemnar betalning, och att uttrycket "hunc ego — — — meum esse ajo" icke får fattas isoleradt för sig utan i sammanhang med det öfriga. Mancipio accipiens hade icke endast sagt: "jag bedyrar, att saken är min"; utan "jag bedyrar, att den är min, mig förvärfvad för denna metall, som nu tillväges dig" [4]), och hade alltså först efter hela mancipationsaktens slut blifvit egare. Oss synes denna mening böra föredragas framför de båda förstnämnda, ty hvartill skulle æs et

---

[1]) Jemf. Bechmann, anf. st. s. 99.

[2]) II. 2 s. 526.

[3]) s. 100—102.

[4]) Jemf. Leist, anf. st. s. 21: "jene Sache empfange ich vermittelst dieses Erzes und der libra".

libra med de derpå syftande orden tjena, om mancipationens ändamål kunde vinnas dem förutan? Och äro de åter nödvändiga, så innebära de i sjelfva verket allt annat än ett accessorium.

Äfven i andra afseenden än de redan anmärkta har mancipationsakten tilldragit sig uppmärksamhet. Att börja med polemiserar LEIST [1]) mot den åsigten, att, då något annat än köp låge till grund för rättshandlingen, uppgift om den causa, som i hvarje fall förefunnes, borde inflyta i formeln. Det måste erkännas, att ett uttryck sådant som detta: "est emptus hoc ære donationis causa" onekligen innebär en motsägelse, då begreppet gåfva utesluter allt vederlag, och på samma sätt kan en föryttring permutationis causa icke framställas såsom företagen mot ersättning i penningar. Samme författare [2]) vänder sig vidare mot den af mången [3]) hyllade meningen, att, då mancipationen anslöt sig till ett verkligt köp, uppgift på det reela priset förekom vid sidan om "hoc ære". Det vore, menar han, orimligt att på samma gång säga: "jag förvärfvar för detta stycke koppar" och "jag förvärfvar för 1000 sestertier". Men denna skenbart berättigade anmärkning beror i sjelfva verket på en sammanblandning af begreppen pris och betalningsmedel. AEs eller raudusculum uttryckte endast det senare, och förhållandet torde få sin rätta belysning, om man tänker sig följande: jag köper för 1000 sestertier och verkställer betalningen — modo imaginario — med detta stycke koppar. Mancipationens formela karakter af köp föranlät utsättandet af ett pris i gångbart mynt, till och med när föryttringen skedde donationis causa, i hvilket fall rättsärendet betecknas såsom en försäljning nummo uno. Spurii Thorii åkerlag [4]) talar flerestädes om en "ager HS. N. I emptus" [5]), och att detta icke syftar på handlingar *utanför* mancipationsakten, framgår tydligt af åtskilliga s. k. instrumenta donationes [6]), hvilka i detta afseende äro ganska belysande.

---

[1]) anf. st. s. 184—185.

[2]) s. 181—183.

[3]) HUSCHKE, Nexum s. 46 not 49, s. 171, 173; v. KELLER, anf. st. s. 32; BECHMANN, s. 93—94, s. 187 ff. Jemf. deremot KARLOWA, s. 186 ff.

[4]) Införd i Zeitschr. für geschichtl. Rechtswissenschaft X s. 143 ff.

[5]) Jemf. ock de hos LEIST, s. 169, intagna uppgifter.

[6]) Anförda hos ZELL, Handbuch der Röm. Epigraphik (1874) s. 397—399. Ett af dem, N:o 1779, lyder: Tum hortulus cum edificio et vineis maceria clusis ita ut empti sunt et quæ postea iis accessere, mancipio accepit T. Flavius Aithales libertus de T. Flavio Syntropho HS. N. I. libripende T. Claudio Phileto. Se äfven KELLER, anf. st. s. 33; DEGENKOLB, i Krit. Vierteljahrschrift XX, neue FOLGE 1. s. 491 ff.

Om vi alltså erkänna möjligheten och äfven sannolikheten deraf, att en mancipation, bakom hvilken låg ett verkligt köp, plägat i ritualen inrymma uppgift på försäljningssumman, så följer icke häraf, att sådant alltid och med nödvändighet varit händelsen. Visserligen menar BECHMANN, att då actio auctoritatis härrör omedelbart ur mancipationsakten, också den qvantitativa basis till berörda actio, det verkliga priset, deri måst vara uttryckt. Men köpeskillingen kunde ju på annat sätt konstateras, utan att säljarens ansvarighet derför behöfde minskas. Antag, att den lemnade valutan bestått i varor, icke i penningar. Den kunde då svårligen omtalas i mancipationsformeln, men var väl derför mancipantens hemulspligt förringad eller utesluten? GAJUS lemnar priset helt och hållet ur räkningen, och det är föga troligt, att så skulle skett, derest dess nämnande i de flesta fall utgjort en nödvändig ingrediens i mancipationsritualen.

Ursprungligen torde hos Romarne köpet hafva tillgått på det sätt, att säljaren öfverlemnade saken åt köparen, och denne i sin ordning tillvägde motparten ett qvantum metall såsom liqvid [1]). För att mancipationen skulle blifva en sann bild af sagda procedur och derigenom förtjena benämningen *imaginaria venditio*, hade begge dessa moment bort skenbart återgifvas. Hvad betalningen per æs et libram angår, veta vi att så var förhållandet. Men beträffande traditionen gestaltar sig saken något annorlunda. Ty å ena sidan, såvidt fråga är om lösören, tala de klassiska juristerna om adprehension på ett sätt, som endast en inskränkande tolkning kan frånkänna betydelsen af att åsyfta ett verkligt, icke ett blott skenbart besittningstagande [2]), och å andra sidan, i fråga om fastigheter, går man öfver till en motsatt ytterlighet, i det något besittningstagande icke ens modo imaginario visar sig erforderligt [3]).

Mancipationens hufvuduppgift i sakrättsligt hänseende var att förmedla ombyte af qviritariskt dominium till res mancipi. Men bland dessa funnos, som vi sett, äfven okroppsliga ting, nemligen rustikalservitut. Man kan tala om eganderätt till servitut såsom varande en del af en persons förmögenhet, blott man ihågkommer, att den vunna befogenheten till prædium serviens

---

[1]) s. k. naturalköp.

[2]) GAJUS I § 121: unde etiam mancipatio dicitur, quia manu res capitur. Ulp. Fragm. XIX. 6: res mobiles non nisi præsentes mancipari possunt et non plures simul quam quot manu capi possunt. Jemf. dock PAULUS, Sent II. 17. 3: res empta, mancipatione *et traditione* perfecta. JHERING II. 2 s. 522; PUCHTA, Inst. II s. 196.

[3]) GAJUS I § 121 in fine: prædia vero in absentia solent mancipari. Jemf. Ulp. Fr. XIX. 6.

endast utgör ett *jus in re aliena*. Hvad fast gods på landet angår, var alltså dominium icke det enda, för hvars uppnående mancipationsakten visade sig verksam. Emellertid hade den tillämplighet uteslutande på sådana servitut, hvilka rörde jord inom Italiens gränser, i analogi med hvad som gälde eganderätt till dylikt gods [1]).

§ 6. In jure cessio.

"Quod autem valet mancipatio, idem valet et in j. cessio", heter det hos Gajus [2]), hvilken [3]) om sistnämnda institut lemnar följande upplysningar:

In j. cessio autem hoc modo fit: apud magistratum populi romani velut prætorem, is, cui res in jure ceditur, rem tenens ita dicit: hunc ego hominem ex jure quiritium meum esse ajo: deinde, postquam hic vindicaverit, prætor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet; quo negante aut tacente tunc ei, qui vindicaverit, eam rem addicit; idque legis actio vocatur; hoc fieri potest etiam in provinciis apud præsides earum [4]).

Vid sidan om mancipationen gick alltså en annan väg till föryttring af res mancipi. Vat. Fragm. § 50 upplyser, att såväl mancipatio som in jure cessio från ett tidigare rättssystem upptagits i de tolf taflornas lag, men hvilkendera som var äldre än den andra, derom äro meningarne delade [5]). Den omständigheten, att man på Gaji tid [6]) fann mancipationen beqvämare än in j. cessio, hvilken till följe häraf sällan förekom, bevisar icke, att den förra är den yngre af de två. Ty det är ej sagdt, att in j. cessio någonsin varit ensam eller förherskande öfverlåtelseform vid föryttring af res mancipi. Dess sammansättning tyckes tyda på en mera framskriden organisation än mancipatio med sina uppenbarligen från ett af Roms äldsta samhällsskeden hemtade former. Att dessa icke i deras hithörande användning läto sig undanträngas af in j. cessio är desto lättförklarligare, som denna senare icke tillkommit i ändamål att aflösa de förra utan fast mer hade sitt särskilda verksamhetsfält och andra uppgifter än den, hvarom nu är fråga. Men att å andra sidan in

---

[1]) Gajus II § 31.
[2]) II § 22.
[3]) Ibid. § 24.
[4]) Jemf. Gajus IV § 16; Ulp. Fr. XIX §§ 9—10.
[5]) Jemf. Puchta, Inst. II s. 196; Walter, anf. arb. s. 180. Deremot Jhering II. 2 s. 535; Bechmann s. 56.
[6]) Se Inst. II § 25.

j. cessio äfven i sistberörda afseende *kunde* användas, är en följd af denna rättshandlings hela beskaffenhet. Här såsom vid mancipatio uttalade adqvirenten sitt "hunc meum esse ajo", och de fem vittnena såsom folkets ställföreträdare motsvarades af magistratus populi romani. Den anmärkta öfverensstämmelsen torde i sin mån förklara konkurrensen på ifrågavarande område de båda instituten emellan. De företedde dock sinsemellan, som vi sett, åtskilliga olikheter, bland hvilka ytterligare torde böra framhållas:

1:o) att medan mancipationen, i hvad den rörde fastigheter, försiggick helt och hållet oberoende af objektets närvaro, så måste detta vid in j. cessio representeras af en pars pro toto [1]). Men å andra sidan var en föryttring af mobilier "i flock" här lätt att åstadkomma [2]), då deremot mancipatio ej tillät öfverlåtelse på *en* gång af flera föremål, än som samtidigt kunde gripas med handen. Medan vidare

2:o) mancipationen genom sitt yttre framträdande angaf ett fång, ett förvärf, så var deremot in j. cessio i sin egenskap af skenvindikation *formelt* intet modus adquirendi utan ett uttryck för domstolens erkännande af en redan befintlig rätt, som vindikanten åberopar. I sjelfva verket *är* denne senare icke egare i det ögonblick, då han påstår sig vara det — han blir det först, sedan cessionsakten hunnit till sitt slut. Under det

3:o) mancipationen utöfvade rättslig verkan uteslutande i förhållande till res mancipi, lät in j. cessio, såsom redan i annat sammanhang påpekats, bruka sig jemväl i fråga om res nec mancipi och egde i sådant afseende betydelse särskildt för serv. præd. urb. och personliga servitut inom Italien, hvilka länge nog *endast* under denna form kunde vare sig upplåtas eller på remissorisk väg uppgifvas [3]).

Det säger sig sjelf, att för så vidt mancipatio eller in j. cessio voro de enda former för kontraktsmessig öfverlåtelse af *eganderätt*, endera af dem måste användas, då egendomen enligt öfverenskommelse skulle gå tillbaka till fångesmannen. Men äfven i fråga om servitut, hvilka genom remission skulle upphöra, var den extinktiva handlingen till sin form icke oberoende af det sätt,

---

[1]) Ex fundo gleba, ex ædibus tegula. Se Gajus IV § 17. Huruvida detta måste iakttagas, äfven då quasi-vindikationen gälde servitut (jus hac re utendi fruendi etc. meum esse ajo), derom lemna källorna ingen upplysning.

[2]) Ex grege ovis o. s. v.

[3]) På provinsialservitut var deremot in j. cessio i allmänhet icke tillämplig. Jemf. Gajus II § 28—32; Ulp. Fr. XIX. 9.

hvarpå den adquisitiva kunde komma till stånd, ehuru afsägelse af servitutsrätten å ena sidan icke innebar upplåtelse af någon ny rättighet å den andra utan endast utvidgning af en redan befintlig sådan. "In jure cessione amittitur usus fructus", heter det hos PAULUS [1]), och det antages allmänt, att den romerske juristen här syftat på en skenbar vindicatio libertatis rei eller actio negatoria, hvarigenom fastighetsegaren gjorde sin oinskränkta rätt till prædium serviens gällande gent emot servitutshafvaren [2]). Hvad in j. cessio i dess nyssnämnda form uträttade, det låta somliga [3]), så vidt fråga var om rustikalservitut, hafva åstadkommits jemväl genom remancipatio. Men huru denna skulle gestaltat sig, derom lemnas man i ovisshet, likasom man förgäfves i denna sak söker någon ledning hos de romerska rättskällorna, för hvilka sistberörda remissionsform tyckes hafva varit obekant.

I den justinianska rätten, som upphäfde skilnaden mellan res mancipi och res nec mancipi, och för hvilken jordens läge inom eller utom Italien saknade betydelse [4]), funno mancipatio och in j. cessio ingen plats. Såsom förvärfsformer ersattes de af andra dylika, till hvilka i första rummet hör

§ 7. **Traditio.**

Den stora skilnaden emellan res mancipi och res nec mancipi låg enligt GAJUS [5]) deruti, att de senare i olikhet med de förra "ipsa traditione pleno jure alterius fiunt, si modo corporales sunt et ob id recipiunt traditionem". Här behöfves således intet högtidligt besittningstagande, sådant det, verkligt eller låtsadt, kunde förekomma i mancipationsakten och alltid eller åtminstone i de flesta fall förekom vid in j. cessio. "Ipsa traditio" var tillräcklig, men den var ock nödvändig, och sedan gamla tiders mera solenna öfverlåtelsesätt försvunnit, vidgades området för dess inflytande, och traditionsformens iakttagande blef ett vilkor för eganderättens öfvergång vid föryttring af alla kroppsliga ting utan undantag.

---

[1]) Sent. III 6. § 32. Jemf. GAJUS II § 30.

[2]) Quis intendat jus non esse adversario utendi fruendi, eundi etc. istæ quoque actiones in rem sunt, sed negativæ (§ 2 I. 4. 6.)

[3]) Se t. ex. MACKELDEY II § 292 not c; ARNDTS, Pandekten I § 193. Anm. 1.

[4]) L. 1 C. 7. 31.

[5]) II § 19.

"Traditionibus — — dominia rerum, non nudis pactis transferuntur" [1]). Att romerska rätten vid sidan om in j. cessio någonsin åtnöjt sig med mindre än traditio såsom öfverlåtelseform för res nec mancipi förefaller ganska osannolikt, äfven om intet direkt vittnesbörd rörande den äldre lagstiftningen i denna sak föreligger. Ifrågavarande rättssystems anda och utveckling ger stöd åt vår mening, som åtminstone icke förlorar i antaglighet genom jemförelse med ett bekant ställe i JUSTINIANI Institutioner [2]), så lydande: Venditæ verò et traditæ non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo ei satisfecerit veluti expromissore aut pignore dato quod cavetur quidem etiam lege duodecim tabularum. Man har häri velat se ett stöd för traditionens behöflighet i nyssnämnda egenskap på de tolf taflornas tid [3]), och detta icke utan skäl, ehuru det citerade stället närmast berör ett annat förhållande, hvilket det må tillåtas oss att i förevarande sammanhang med största korthet antyda. Saken rör den specifikt romerska regeln, att i fråga om emtio venditio eganderätten öfvergick på köparen, först sedan denne lemnat kontant liqvid eller uttryckligen erhållit anstånd med betalningen. Innebar nu denna regel en formföreskrift i likhet med den, hvilken uppstälde traditionen såsom vilkor för ifrågavarande rätt? Visserligen icke. Äfven om parterna med än så tydliga ord tillkännagåfvo sin afsigt att låta eganderätten öfvergå utan att objektet lemnades adquirenten i handom, blef deras vilja icke gällande, men ingenting hindrade dem att med afseende på betalningen följa sitt eget tycke. Det säger sig sjelf, att den, som *säljer* något, icke vill afstå sin eganderätt för intet. Han begär i utbyte antingen kontant liqvid eller en fordran. Men medan de fleste nyare lagar *presumera*, att han åtnöjt sig med det senare, så snart han traderat det köpta utan att samtidigt erhålla betalning, så tillät sig romerska rätten icke en dylik förutsättning. Den antog tvärtom, att, derest säljaren icke uppburit köpeskillingen och ej heller uttryckligen lemnat kredit, han också icke velat frånsäga sig sin eganderätt [4]). Detta bestyrkes af de tolf taflornas lag, som således i ifrågavarande afseende endast innehöll

[1]) L. 20 C. 2. 3. Jemf. L. 50 pr. D. 6. 1; L. 15 C. 3. 32.

[2]) 2. 1 § 41.

[3]) Jemf. HUMBLA, Om vilkoren för eganderättens öfvergång vid köp af fast gods (1865) s. 25.

[4]) Gälde samma presumption i fråga om en på köp grundad mancipatio eller in j. cessio? Sannolikt icke, eftersom dessa kontraktsformer voro rigtade på föryttring i allmänhet utan afseende på någon viss causa.

en "interpretation af öfverlåtelseviljan", icke en positiv rättsföreskrift [1]), och då EXNER [2]) häremot invänder, att oaktadt en säljare, som traderat i den felaktiga meningen, att priset vore betaldt, gjort hvarje tvekan om sin afsigt omöjlig, emottagaren likväl icke blefve egare, samt att således traditionens verkan blefve hämmad icke *med* utan *mot* säljarens vilja, så synes bemälde författare hafva glömt, att i det åberopade fallet förelåg en *error facti* af den beskaffenhet, att en verklig vilja i sjelfva verket icke kunde sägas existera.

För att återgå till traditionen, så erbjuder den i dess hithörande användning fördelar af praktisk betydelse, hvilka under alla tider varit desamma. Den skyddar adqvirenten från möjligheten att genom medkontrahentens förvållande gå miste om kontraktets föremål. Den utgör derjemte ett kraftigt stöd för antagandet, att parterna i ett konkret fall verkligen velat sakens omedelbara föryttring och icke blott afsett en förbindelse å aflåtarens sida att — framdeles — verkställa en sådan, m. a. o. den bidrager att afgöra, huruvida ett sakligt eller blott obligatoriskt aftal föreligger. EXNER, som [3]) i denna senare omständighet ser traditionens största om icke enda värde, vill deremot icke tillmäta någon vigt åt det ofta förekommande påståendet, att tredje man på detta sätt lätt undgår faran att blifva lidande på grund af sin obekantskap med det skedda ego-ombytet. Det antagna förhållandet, att egendomsaftalet genom traditionen vinner en viss grad af publicitet och derigenom blir synligt för en hvar, så att i allmänhet ingen utan eget förvållande kan lida skada deraf, vore illusoriskt, på den grund att en extraneus, äfven om han tillfälligtvis varseblefve ändringen i innehafvet, likväl sväfvade i okunnighet om den rättsliga betydelsen af detta factum, till dess han vore invigd i den causa, som föranledt besittningens öfvergång — och vore han detta, så behöfde han intet yttre kännetecken för att veta, huru han borde vakta sig för skada. Men saken har äfven en annan synpunkt. Låt vara att tredje man icke, såsnart han har kännedom derom, att besittningen förflyttat sig från A. till B., skäligen kan taga för gifvet, att äfven eganderätten gjort detsamma — han tvingas dock att reflektera öfver, på hvilken grund B numera är innehafvare, då han i motsatt fall icke skulle tvekat att utan vidare inlåta sig på kontrakt med A,

---

[1]) Jemf. HAGERUP, Om Kjöb og Salg (1883) s. 124 och de derstädes not 1 citerade författare (Andra upplagan 1884 s. 167—168).

[2]) s. 340—341.

[3]) anf. arb. s. 306—307.

hvilka denne till följd af B:s tidigare förvärfvade rätt kunnat blifva ur stånd att uppfylla.

Traditionens nyss anmärkta fördelar torde i väsendtlig grad hafva medverkat till dess betydelse för det romerska rättslifvet. Ordet "tradition" leder tanken på passivitet å emottagarens och verksamhet endast å öfverlåtarens sida. Men förhållandet kunde vara alldeles motsatt, utan att rättsverkningen derför blef en annan. Hufvudsaken var, att objektet i fråga med sin hittillsvarande herres samtycke öfvergick i den utsedde egarens besittning. För en dylik öfvergång anses vanligen hvarje åtgärd tillfyllest, hvarigenom föryttraren bereder förvärfvaren faktisk möjlighet att omedelbart utöfva det fysiska herraväldet öfver aftalets föremål. Stundom existerar redan en sådan möjlighet, och då äro naturligtvis alla steg i nämnda rigtning öfverflödiga eller rättare omöjliga. "Traditio brevi manu" kommer här till utöfning. I motsatt fall ega kontrahenterna till sitt förfogande flerahanda utvägar, bland hvilka de romerska rättskällorna, såvidt fråga är om lösören, nämna icke blott vanlig öfverlåtelse från hand till hand utan ock *dels* kontraktets afslutande på så stort afstånd från saken, att denna, låt vara utan att vidröras, likväl befinner sig inom synhåll för adqvirenten, hvilken ingenting hindrar att när som helst utöfva sin rättsliga befogenhet, *dels* traditionens verkställande i förvärfvarens frånvaro, på det sätt att objektet — med dennes vetskap — placeras i hans bostad eller eljest bringas inom ett område, der han utan svårighet förmår taga och qvarhålla det [1]). Omtvistadt är, huruvida uthändigandet af nyckel till sådant gods, som förvarades inom lås och rigel, ensamt för sig varit nog att förläna aftalet tillbörlig verkan. L. 74 D. 18. .1, som handlar om föryttring af magasinerade varor, förklarar besittning till dylikt gods vunnen genom nycklarnes emottagande af adqvirenten, men endast när detta skett "apud horrea", och Paulus talar i 54 boken ad edictum [2]) om ett liknande förhållande på ett sätt, som, enligt hvad sammanhanget gifver vid handen, äfvenledes antyder att berörda method endast "re præsenti" visar sig användbar. Det torde alltså icke vara osannolikt, att jemväl Gajus haft varornas närhet för ögonen, då han [3]) säger:

[1]) Exempel erbjuda: L. 79 D. 46. 3: Pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu meo ponere te jubeam, efficitur, ut et tu statim libereris et mea esse incipiat; L. 9. § 3 D. 23. 3: quid enim interest inferantur volente eo in domum ejus, an ei tradantur? En utförlig kommentering af dessa och med dem analoga ställen — se Savigny, Das Recht des Besitzes (1865) s. 216 ff.; Exner, anf. arb. s. 96—99, 102—114.

[2]) L. 1 § 21 D. 41. 2.

[3]) L. 9 § 6 D. 41. 1.

item si quis merces in horreo repositas vendiderit, simul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem; och förty vilja vi med SAVIGNY [1]) och EXNER [2]) hålla troligt, att de citerade ställena, långt ifrån att erkänna en särskild s. a. s. förenklad traditionsform, endast utgöra undantag från ofvan anförda regel, att öfverlåtelse af eganderätt kunde ske genom aftal "in conspectu" utan verkligt besittningstagande. Icke som skulle detta senare här vara erforderligt, men *så*, att det formlösa aftalet i ifrågavarande fall ej ens under förutsättning af objektets tillstädesvaro visade sig tillräckligt utan måste understödjas af *traditio clavis* såsom ett bevis, att intet lås längre förmådde skilja förvärfvaren från förvärfvet.

Hvad slutligen angår tradition af fastigheter, så försiggick denna derigenom, att aflåtaren lät förvärfvaren färdas öfver eller omkring egorna eller förde honom in i det hus eller ut på den åker etc., hvarom fråga var, eller ock åtnöjde sig med att i närheten af egendomen utpeka dess läge för medkontrahenten, sedan denne satts i tillfälle att efter behag taga godset omhänder [3]).

Från regeln om traditionens nödvändighet såsom form för egoöfverlåtelse ex contractu finna vi åtskilliga dels verkliga, dels föregifna undantag. Till sistnämnda kategori torde böra hänföras det, som man velat grunda på L. 1 § 1 D. 17. 2, enligt hvilket lagrum en societas omnium bonorum skulle genom blotta aftalet förvandlat allt, som tillhörde bolagsmännen enskildt, till gemensam egendom. Den ene bolagsmannen behöfde icke lemna ifrån sig hvad han insatt i bolaget, och dock finge den andre del deri. Men man bör minnas, att hvad den enskilde bolagsmannen sålunda innehar, det besitter han icke i eget namn utan såsom representant för *bolaget*. Han har i denna egenskap att emottaga godset, men då det icke kan traderas samtidigt både af och till honom sjelf, blir det anförda pandektstället ett exempel, mindre på traditionens obehöflighet än på dess omöjlighet [4]).

Med större skäl torde kunna påstås, att L. 23. C. 1. 2 innehåller ett verkligt undantag. Om en person sålt eller skänkt något till kyrkor, kloster, milda stiftelser eller stadskommuner, så egde dessa icke blott personlig talan

---

[1]) Besitz s. 225.

[2]) s. 99—102.

[3]) L. 3 § 1, L. 18 § 2 D. 41. 2. Jemf. EXNER, s. 95—96, 98—99; SAVIGNY, anf. st. s. 212 ff., s. 242.

[4]) Jemf. å ena sidan PUCHTA, Inst. II § 241 not c, å den andra WINDSCHEID, I § 171 not 2.

mot aflåtaren utan förfogade till och med öfver en saklig rätt, när det gälde att indrifva det omkontraherade godset. Åtminstone torde detta vara den mest utbredda, om än långt ifrån obestridda uppfattningen [1]), och § 4 cit: "in his autem casibus non solum personales actiones sed etiam in rem" — tyckes näppeligen tillåta någon annan. Väl säger VANGEROW, att hvarje afvikelse från regeln om traditionens nödvändighet är en anomali så stor, att man endast får statuera den, när ingen annan utväg erbjuder sig. En sådan, menar han, vore i detta fall lätt tillgänglig, enär den citerade satsen borde förstås så, att den till förmån för ifrågavarande förvärf betydligt förlängda preskriptionstiden borde åtfölja ej mindre actio personalis, än ock actio in rem — när denna senare öfverhufvud vore tillåten. Men kraftigare argument än de nu omtalade torde erfordras för den, som vill göra sannolikt, att lagstiftarens ord och mening här stå i strid med hvarandra. Eller ligger det icke en "anomali" fullt så stor som den nyssnämnda i Kejsarens förklaring, att preskriptionstiden i detta fall skulle omfatta en period af hundra år, "ne videamur in infinitum hanc (sc. actionem) extendere"?

Ett annat undantag återfinnes i Cod. Theod. 8. 12 § 4, hvarest inhemtas, att aftal emellan föräldrar och barn i omedelbart syfte att *donationis causa* öfverflytta eganderätt till en sak från den ene kontrahenten till den andre — således icke en blott förpligtelse att framdeles fullgöra något — medförde önskad verkan utan vare sig mancipatio eller traditio [2]), hvilket förklaras af det nära förhållandet emellan bemälda anförvandter [3]).

Ett undantag bildar slutligen L. 1 C. 8. 53, i så måtto som berörda lagrum föreskrifver, att den, hvilken köpt en slaf och dervid erhållit köpebref, kunde bortskänka den förre genom att tradera det senare. Emottagaren af fångeshandlingen blef på samma gång egare till slafven, hvadan här alltså föreligger ett fall, då dominium förvärfvades till en sak, som adqvirenten ännu icke tagit i besittning. SAVIGNY [4]) vill bringa detta ställe i öfverensstämmelse

[1]) Representanter för de olika meningarne — se VANGEROW, Lehrb. der Pandekten I § 311 anm. 4.

[2]) Att i detta fall skriftlig form skulle erfordrats (så BRUNNER, Zur Rechtsgeschichte der röm. und german. Urkunde (1880 s. 141), kunna vi ej antaga. I alla andra fall voro deremot icke blott mancipatio eller traditio utan ock med ofvan (s. 32 ff.) angifna begränsning insinuation och skriftlig öfverlåtelse för ifrågavarande ändamål nödvändiga. Jemf. BRUNNER, anf. st. s. 128.

[3]) Jemf. Vat. Fr. § 314.

[4]) anf. arb. s. 220.

med de allmänna grundsatserna, då han förutsätter, att donator gifvit gåfvotagaren sin afsigt tillkänna *i närvaro af slafven* och samtidigt öfverlemnat köpebrefvet. Men denna supposition är obestyrkt — och för öfrigt, hvartill behöfdes köpebrefvet, då ju redan den omständigheten, att adqvirenten befann sig i sakens närhet, oförhindrad att bortföra den, var tillräcklig för att besittning skulle anses för handen? Lika litet kunna vi biträda RUDORFFS förklaring [1]), att gåfvotagarens rätt berodde derpå, att gifvaren genom dokumentets aflemnande till honom cederat den *in rem actio*, hvilken vore tillförsäkrad honom sjelf såsom innehafvare af köpebrefvet. Bortsedt derifrån, att scripturan i och för sig ej medförde någon talan, då denna uteslutande berodde på facta, hvilka lågo bakom handlingen, så torde antagandet, att transport af köpebref under alla förhållanden föranlät öfverlåtelse af eganderätt, tarfva bevis, då derigenom lagens bud om traditionens nödvändighet mången gång skulle annulleras. Äfven med fara att icke på ett tillfredsställande sätt kunna förklara meranämnda stadgande måste vi alltså åtnöja oss med att deri se "en singularitet, grundad på slafhandelsusans" [2]).

I början af denna § är anmärkt, att traditionens föremål utgjordes af en kroppslig sak. GAJUS [3]) finner det uppenbart, att res incorporales icke kunde på detta sätt öfverlåtas. Men efter hand började man tänka sig utöfningen af en rättighet såsom besittning och dennas tålande som tradition. Begreppet qvasi-traditio var härmed gifvet och särskildt i fråga om servitut har detta slags öfverlåtelse tilldragit sig uppmärksamhet. Medan jus civile innehöll, att rustikalservitut aftalsvis kunde förvärfvas antingen genom mancipatio eller in jure cessio, samt öfriga servitut blott genom in j. c., så skänkte den prætoriska rätten sitt erkännande jemväl åt qvasi-traditionen, som sålunda blef en ny form för aftalet i detta fall, medförande såväl interdictum som actio publiciana [4]). Att denna form *kunde* användas ej blott "in italicis prædiis" utan ock vid upplåtelse af provincialservitut, hvilka som bekant voro utestängda från de civila förvärfsarterna, är mer än sannolikt, och många äro de, som säga, att i senare afseendet ingen annan utväg stått parterna öppen att åstadkomma ett verkligt servitut. En bland de främste anhängarne af denna lära

---

[1]) I anmärkning n:o 63 till SAVIGNYS ifrågavarande arbete, s. 635—638 derst.

[2]) BRUNNER, anf. arb. s. 116.

[3]) II § 28; L. 43 § 1 D. 41. 1.

[4]) Fragm. Vat. § 61; L. 20 D. 8. 1; L. 1 § 2 D. 8. 3; L. 1 pr. D. 7. 4; L. 11 § 1 D. 6. 2.

är VANGEROW, som [1]) bland annat påpekar, att enligt romerska rättens principer blotta aftalet väl kunde grundlägga en fordran, men icke en jus in re, att i källorna många exempel förekomma på fördrag öfver servitut, hvilka alla blott tilldelas obligatorisk verkan, samt att tradition af servitut ofta omtalas såsom brukligt, hvilket vore oförklarligt, om det formlösa kontraktet visade sig tillräckligt. Gent emot dessa argument har en annan, än mera utbredd theori [2]) anfört talande skäl för obehöfligheten af qvasitraditio i detta fall. VANGEROW nämner sjelf några af dem, bland hvilka det, som hemtas ur GAJUS II § 31 onekligen intager främsta rummet: "in provincialibus prædiis sive quis usumfructum sive jus eundi — — — ceteraque similia jura constituere velit, pactionibus et stipulationibus id efficere potest". Visserligen söker VANGEROW göra troligt, att här endast afses uppkomsten af ett *obligatoriskt* förhållande, men hela sammanhanget bevisar motsatsen. GAJUS omtalar nemligen i början af nyssnämnda §, att servitut inom Italien förvärfvades genom mancipatio och in j. cessio samt tillägger, att dessa förvärfsformer i provinserna motsvarades af "pactiones et stipulationes". Om i senare fallet någon *annan* rätt uppstått än i det förra, hade väl sådant bort särskildt anmärkas. Lägg härtill, att JUSTINIANI Institutioner under rubriken "de servitutibus" såsom allmän regel upptagit, hvad GAJUS låter gälla ensamt för provincialservitut, utan att med ett ord antyda behöfligheten af någon särskild åtgärd [3]), så synes oss denna omständighet så mycket säkrare vederlägga VANGEROWS åsigt, som den efter-klassiska rätten i fråga om egoförvärf uttryckligen stadgade, att de gamla civila formerna skulle efterträdas af traditio, då deremot ingenstädes föreskrifves, att servitut eller andra jura in re aliena skulle på samma sätt göras beroende af quasitraditio [4]). För vår del få vi således, under erkännande af quasi-traditionens värde som medel att bereda servitutshafvaren en publiciana actio med ty åtföljande fördelar, likväl anse, att sjelfva servitutsrätten kunnat vinnas den förutan. "Pactionibus et stipulationibus id efficere debet".

Det kan tyckas uppenbart, att blotta pactum härvid var tillräckligt, enär det eljest icke behöft nämnas vid sidan om stipulatio. Men åtskilliga ställen

---

[1]) anf. st. § 350.

[2]) Dess försvarare såväl som motståndare finnas uppräknade hos SINTENIS I s. 596.

[3]) § 4. I. 2. 3 lyder: Si quis velit vicino aliquod jus constituere, pactionibus atque stipulationibus id efficere debet.

[4]) Jemf. vidare SINTENIS I s. 595—596; PUCHTA, Vorlesungen I (1873) s. 411—413; v. KELLER, Pandekten I s. 394—396.

i Pandekterna [1]) gifva vid handen, att parterna till sjelfva hufvudaftalet plägade foga en öfverenskommelse af obligatorisk natur, hvarigenom promittenten för sig och arfvingar vid vite förband sig att icke lägga hinder i vägen för utan tvärtom främja servitutets utöfning. Denna öfverenskommelse skedde per stipulationem, hvilket någongång föranledt antagandet, att stipulationen i dess nyssnämnda användning med nödvändighet ingått i servitutskontraktet, så att detta först derigenom blifvit fullbordadt och försedt med sakrättslig verkan [2]) Oss förefaller det som en contradictio in adjecto, att tillkomsten af en saklig rätt skulle göras beroende af en obligatorisk förbindelse, afgifven i ändamål att skydda denna rätt, som således redan dessförinnan måste existera! Och i sjelfva verket erbjuda källorna flera exempel på, att såväl pactio som stipulatio kunde förekomma sjelfständigt, hvar för sig grundläggande en verklig servitutsrätt utan allt sammanhang med något aftal i den rigtning, hvarom nyss varit fråga [3]).

Den formfrihet, hvilken upplåtelse af servitut sålunda tyckes hafva tillvunnit sig, torde regulariter hafva blifvit utsträckt jemväl till motsvarande kontrakt om emphyteusis och superficies. Enighet i denna punkt är ingalunda uppnådd. Medan somliga beteckna transaktioner inter vivos, genom hvilka egaren först stiftar någon af nyssnämnda rättigheter, eller genom hvilka deras innehafvare öfverflyttar sin rätt till en annan, såsom "fullständigt formlösa", [4]) påstå andra, att, hvad emphyteusis beträffar, traditionsformen måste iakttagas, [5]) och åter andra, [6]) att i fråga om superficies tradition väl vore nödvändig vid föryttring af en redan bestående rätt, men icke vid primärt inrymmande af en dylik. Såsom stöd för sistnämnda mening åberopas L. 1 § 7 D. 43. 18: "sed et tradi posse intellegendum est ut et legari et donari possit", ett ställe som enligt vår tanke endast antyder, att superficies kunde genom hvarje laga fång erhållas. De åter, hvilka vitsorda traditionens erforderlighet utan inskränkning i något af hithörande fall, låna ett motiv ur L. 20. C. 2. 3 och mena, att likasom

---

[1]) Se L. 3. § 2 D. 19. 1; L. 36 D. 8. 3.

[2]) Karlowa, anf. st. s. 225 ff.

[3]) L. 14 pr. C. 3. 34; L. 25 § 7 D. 7. 1; L. 17 D. 45. 3. Jemf. Aagesen, Forelæsninger over den Romerske Privatret I. (1882) s. 535—536.

[4]) Aagesen, anf. st. s. 554, 558; Jemf. Windscheid I § 221 not. 3, § 223 not 12 in fine.

[5]) Så Mackeldey, II s. 85; Sintenis I s. 554—555; Schilling, Lehrbuch für Institutionen und Gesch. des röm. Privatrechts (1837) s. 598.

[6]) Se Puchta, Inst. II s. 237.

"odelad" eganderätt endast stod att ernå genom traditio eller usucapio, så borde det "utile dominium", som emphyteutisk — och hvarför icke superficiarisk? — rätt innebure, likaledes först på något af dessa sätt öfverföras. Men verkan af berörda argument försvinner för den, som erinrar sig, att det s. k. dominium utile endast är ett oegentligt uttryck för en jus in re aliena och alldeles icke betyder en "delad" eganderätt, hvartill kommer, att, såsom WINDSCHEID [1]) anmärker, källorna ingenstädes fordra utan snarare afböja traditionens användning i ofvan uppgifvet ändamål.

Om det på nyssnämnda område är tvistigt, huruvida det formlösa aftalet var tillräckligt att grundlägga en saklig rätt, så råder deremot ej tvifvel, att så var förhållandet i fråga om panträtten [2]). Traditionen var här öfverflödig. Men då fråga blef om konkurrens mellan särskilde pantkreditorer, visade sig, att af flere eljest likstälde borgenärer *den* egde företräde, som hade godset i handom [3]).

Skriftlig form var ej heller nödvändig. Men om kreditor ville tillförsäkra sig en utomordentlig förmånsrätt i viss egendom utöfver den, som panträtten redan innebar, blef denna form icke utan betydelse. Tillgång till ett på aftal grundadt privilegium af nyssnämnda beskaffenhet erbjöd sig för den, som förskjutit penningar till vare sig förvärf af en militia eller inköp af en sak i allmänhet, "mobilis vel immobilis". I förra fallet måste emellertid öfverenskommelsen upptagas i ett af vittnen undertecknadt dokument — andra bevismedel ansågos ej tillräckliga [4]) — och i det senare erfordrades, icke blott att vederbörande fullt styrkte, det saken i fråga vore "pecuniis suis comparata", utan ock att aftalet om den särskilda förmånsrätten blifvit skriftligen affattadt [5]). I dessa som i ett föregående fall [6]) hade aftalet presumptionen emot sig och måste derför finna ett uttryck, bestämdare och varaktigare än det vanliga. Att slutligen förmånsrätten *de facto* kunde blifva beroende deraf, att pantkontraktet influtit i ett instrumentum publicum eller quasi publicum, sådant det beskrifves i L. 11 C. 8. 17 är af detta, i öfrigt mycket omtvistade ställe uppenbart, allden-

---

[1]) I § 221 not 3.
[2]) L. 1 D. 13. 7; L. 34 § 1 D. 20. 1.
[3]) L. 10 D. 20. 1.
[4]) Nov. 97. cap. 4.
[5]) Nov. 136 cap. 3.
[6]) Se ofvan sid. 26.

stund en yngre panträtt, som på något af sistberörda sätt upplåtits, härigenom kunde vinna företräde framför en äldre, hvilken i annan ordning tillkommit [1]).

Om till det nu anförda lägges, att den, som genom *contractus suffragii* [2]) betingat sig honorarium i fast gods, först kunde förvärfva eganderätt dertill, då traditionen åtföljdes af en skriftlig öfverlåtelsehandling, så torde den betydelse, som kontraktets affattande i skrift eller inför offentlig myndighet egde inom romerska förmögenhetsrätten, vara genom dessa och förut i afhandlingen lemnade uppgifter tillräckligt, om ock endast i korta och strödda drag påpekad. Formaliteter i nyss anförda rigtning hade på ifrågavarande område åtminstone i den klassiska och justinianska rätten intet allmännare inflytande. Väl fick efterhand särskildt det skriftliga aftalet en allt mera vidsträckt användning. Men att Justinianus icke upphöjde iakttagandet af skriptur till ett regelmässigt vilkor för kontraktets rättsliga verkan, kan hafva berott på åtskilliga med en dylik anordning förenade olägenheter. Tusentals aftal ingås och behöfva ingås, utan att skriftlig form anlitas, och det skulle, såsom en författare [3]) rigtigt anmärker, onekligen vara kränkande för rättskänslan, om en person, oaktadt medgifvande, att han iklädt sig en förpligtelse, likväl med stöd af lag kunde undandraga sig dess uppfyllande, blott derför att den icke blifvit i skrift ådagalagd. Och ej nog med att den redlige på detta sätt lätt blefve utsatt för bedrägeri, det har tillika med fog framhållits, att skripturan ofta vore besvärlig, stundom omöjlig, såsom då fördraget å ena sidan kräfde ögonblicklig uppfyllelse och skrifmaterialier eller tid saknades. Vigten af dessa och måhända äfven andra skäl, med hvilka vi långt ifrån vilja förneka den skriftliga formens värde i flere afseenden, skulle väsendtligen förringas, derest anlitandet af samma form varit för allmänna rättsmedvetandet önskligt eller nödigt. Men så torde ej hafva varit förhållandet på det område, hvarom nu är fråga. Väl torde den åsigten hafva gjort sig gällande, att vissa kontrakt på grund af särskilda omständigheter behöft skriftligen affattas, men i regeln tyckes den romerska rätten under gången af sin utveckling hafva velat frigöra sig från alla s. a. s. artificiela former. Mancipatio och

---

[1]) Jemf. Mackeldey II § 322 not b, c.; Windscheid I § 245 not 1—6.

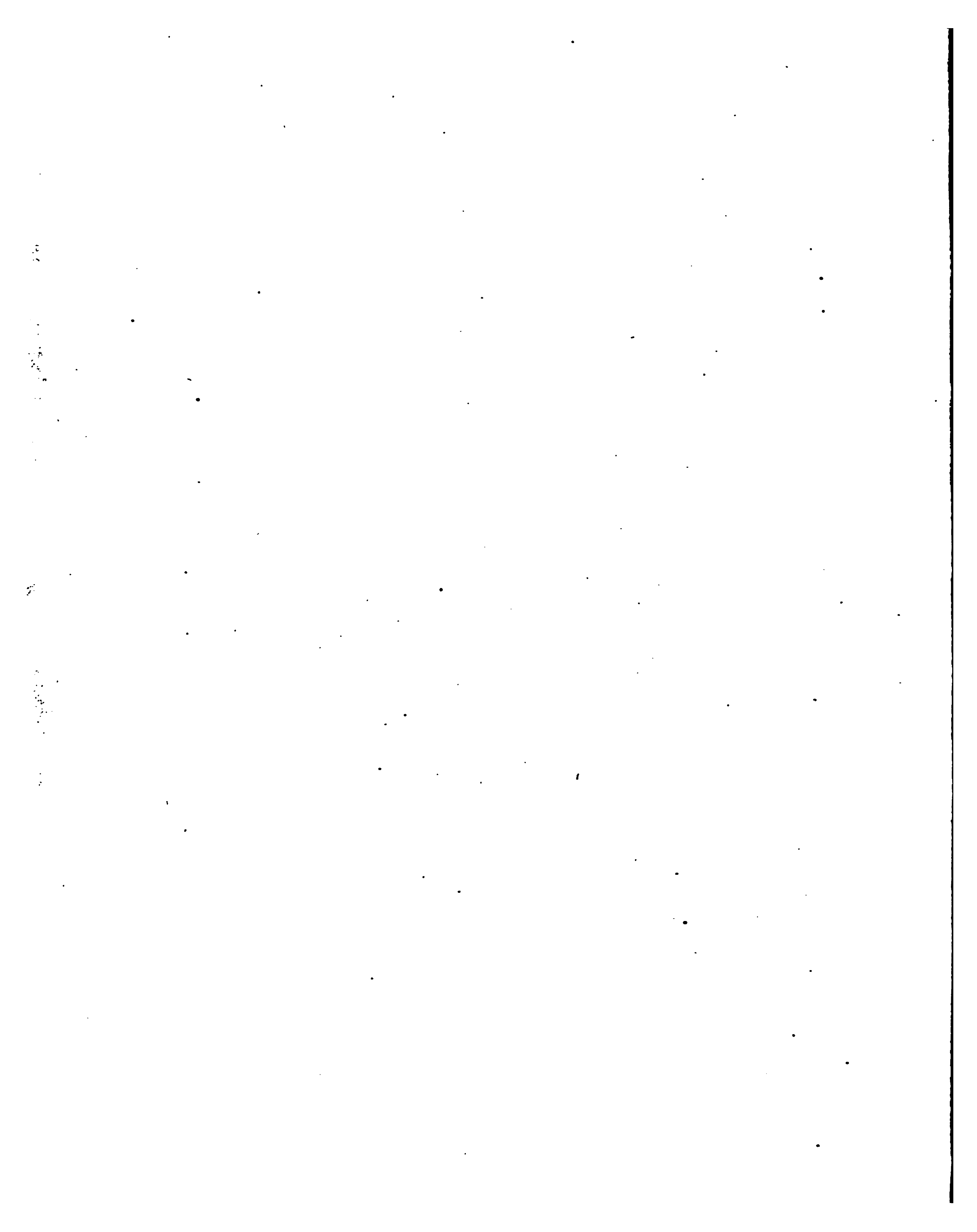
[2]) Ett aftal, hvarigenom en person förband sig att till en (högre) embetsman i utbyte mot hans förord hos statschefen lemna ersättning i penningar eller andra värdeföremål. Den korruption, som dylika aftal medförde, föranlät Justinianus att förklara dem ogiltiga (Nov. 8 cap. 1. Jemf. ingressen till samma förordning.)

[3]) Arndts, Civil. Schriften III sid. 207—209.

in jure cessio, nexum och de gamla literalkontrakten — alla måste de vika och lemna plats, antingen för formlösheten i dess här antagna betydelse eller för formaliteter af hvad vi vilja kalla rent naturlig beskaffenhet sådana som de, hvilka valde sitt uttryck i traditio och stipulatio. Romaren fann ingenting främmande eller konstladt vid användandet af dessa former i de stycken, för hvilka de hvar för sig voro afsedda. Men i den mån omtanken för transaktionernas lätthet och cirkulationens ohämmade gång sådant fordrade, blef äfven *deras* nödvändighet allt mera inskränkt. Den föregående framstälningen har visat oss talrika undantag från och mildringar i stipulationsformen. Och Brunner [1]) försäkrar, att det privilegium, som enligt ofvan [2]) anförda konstitution af Justinianus gjorde kyrkor och kloster till egare af köpt och doneradt gods utan hänsyn till traditionsformen, i den efter-justinianska tiden, och såvidt fråga var om fastigheter, icke längre betraktades som en särskild företrädesrätt utan gälde åtkomst af dylikt gods i allmänhet, såsnart öfverlåtelseviljan var behörigen uttalad. Härtill skulle dock *carta donationis sive venditionis* varit erforderlig, och om så var förhållandet, så visar detta endast, hvad äfven senare tiders erfarenhet bekräftat, att formaliteterna, huru vexlande och olika till beskaffenhet och verksamhetsfält de än må uppträda, likväl icke kunna helt och hållet undvaras utan fastmer utgöra vigtiga faktorer i ett folks rättsliga lif, som dem förutan skulle komma att vidkännas betänkliga störningar. Att icke kasta formaliteterna öfver bord utan i dess ställe med hänsyn till samhällets praktiska behof fasthålla, ändra, utveckla eller inskränka dem, är en lärdom bland de många, hvilka nyare tiders lagstiftningar kunnat hemta ur romerska rätten.

[1]) anf. st. s. 127.
[2]) s. 54 in fine.

LUNDS UNIVERSITETS

ÅRSBERÄTTELSE

1883—84,

AF

UNIVERSITETETS REKTOR.

I likhet med förhållandet under föregående år, kunna vi afsluta det nu tilländalupna med tacksamt erkännande så väl af de akademiska lärarnes oförtröttade nit som af det goda uppförande och den prisvärda hållning, den studerande ungdomen iakttagit.

Universitetet har haft att glädja sig åt ett besök af dess Kansler, baron *Louis de Geer,* som d. 16—20 Oct. vistades i universitetsstaden och då afhörde föreläsningar samt genom att besöka institutionerna och träda i personlig beröring med lärarne, tog ytterligare kännedom om universitetets ställning, förvaltning och kraf.

Det brodervänliga förhållandet till grannuniversitetet i Köpenhamn har äfven under detta år på flerfaldigt sätt visat sig lifskraftigt. På inbjudning af det danska universitetets lärare, begåfvo sig d. 8 Sept. trettionio af Lunds akademiska lärare till Köpenhamn, der middag intogs å Hotel d'Angleterre. Rektor professor *E. Holm* föreslog en skål för Lunds universitet, hvilken besvarades af prorektor från Lund, professor *Th. Wisén.* Ännu andra skålar föreslogos och aftonen afslutades med ett besök i Studenterforeningen, der tal och sång omvexlade under liflig stämning. — Följande månad egde i Lund en vacker sångarfest rum. Sjuttiosex medlemmar af danska studentsångföreningen anlände d. 20 Oct., och samma dag gåfvo de danska och lundensiska sångarne en storartad konsert i Universitetets aula. Inkomsten var anslagen att betäcka någon del af den brist, som uppstått vid uppförandet af Minnesvården öfver slaget vid Lund. Samma minnesvård, belägen straxt utom staden, besöktes f. m. d. 21 af de danska sångarne med deras värdar, då tal der vexlades. — Vid firandet af den nordiska festen d. 22 Februari voro närvarande inbjudne delegerade från de Köpenhamnska studentföreningarne. — Ännu ett besök af danska studenter hafva vi att anteckna, då Lördagen d. 19 April Föreningen för gymnastik och fäktning vid härvarande Universitet till sin årsfest inbjudit medlemmar af den danska gymnastikföreningen. Vid denna fest, som sagde dag hölls i Universi-

tetets nya gymnastiksal, öfverlemnades såsom gåfva åt Universitetet af härvarande Gymnastikförening en bronserad gipsbyst af *Ling*, en passande prydnad för gymnastiksalen vid det universitet, derifrån Lings gymnastiska system utgått för att i utlandet år efter år vinna allt större erkännande. Denna byst öfverlemnades med ett tal af Föreningens ordförande, professor *Assarsson*. Derefter följde en uppvisning i gymnastik och fäktning, hvarvid danskar och svenskar omvexlande uppträdde. Dagen slutades med en bal.

Den 10 November 1883 firade Lunds universitet, i likhet med hela vårt land, en fest till högtidlighållandet af det fyrahundraåriga minnet af Martin Luthers födelse. Kl. 10 f. m. begåfvo sig akademistaten och studentkorpsen i procession till domkyrkan, der domprosten *Olbers* höll predikan öfver ämnet: *Vårt Lutherska arf.* Kl. 5 e. m. firades, på af rektor utfärdad inbjudning, Universitetets särskilda fest i Universitetsaulan, der festtalet hölls af e. o. professorn, doktor *Pehr Gustaf Eklund* och verser, författade af kandidat *A. U. Bååth*, utdelades.

Ett af de största namn, som Lunds Universitets årsböcker kunna uppvisa, har såsom en strålande stjerna sprungit upp på minnets himmel, när d. 30 November 1883 *Sven Nilssons* öga slocknade härnere. Professoren och kommendören med stora korset af flera ordnar, fil. och med. doktorn m. m. S. Nilsson var den siste qvarlefvande af de män, hvilka i den sydsvenska universitetsstaden under seklets första årtionden åter höjde naturforskningens sänkta banér och i skilda rigtningar gåfvo väckelser, hvilkas verkningar ännu i dag äro skönjbara. Vid Lunds universitet, der Nilsson nära ett halft århundrade verkade, har han i dervarande zoologiska museum, som han grundlade, lemnat efter sig ett talande vittnesbörd om sitt nit och sin omtanka. Från Lund utgick hans med rätta såsom klassiskt skattade arbete, *Skandinavisk fauna*, hvilket gaf ny lyftning åt studiet af zoologien i vårt land och gjorde denna vetenskap känd och älskad äfven utom de egentliga vetenskapsmännens krets. Det var äfven från Lund han utsände sitt ryktbara arbete, *Skandinaviska Nordens urinvånare*, öfversatt på nästan alla kulturspråk, och genom hvilket arbete Nilsson eröfrat sig en plats i ledet bland de män, hvilka för den menskliga forskningen brutit nya banor. Nilsson var en af de lyckliga naturer, hvilka icke kunna misstaga sig om sin kallelse och tyckas liksom enkom danade för att utföra det värf, de under sitt lif fullbordat. Han hade ett starkt utpregladt samlar-sinne och den dermed vanligen förenade skarpsyntheten för det enskilda, men för detta lemnade han aldrig ett ögonblick det hela ur sigte. Den klart

fattade detaljen fick för honom sin egentliga betydelse endast genom den plats, som den inom det hela intog. Den skarpsynte detaljkännaren var på samma gång en ordnande systematiker; och det hela var aldrig för honom något dödt, utan ett lefvande, hvars utvecklingshistoria fängslade hans intresse. Företrädesvis i hans arkeologiska arbeten framträder detta; der hade hans klara förstånd en samarbetare uti en divinerande inbillningskraft, åt hvilken dock det förra aldrig lemnade lösa tyglar. Det fans hos honom en egendomlig förening af naturforskare och historiker; och träffande yttrade hans efterträdare på den zoologiska lärostolen uti det minnestal, han höll vid den nordiska festen d. 22 Febr.: "Föreningen af de zoologiska och arkeologiska forskningarne hos Nilsson "beror på hans egenskap af naturhistoriker — naturforskaren med det utpräg- "lade historiska sinnet". Hans ovanliga arbetskraft och hans rastlösa forskningsnit understödde hans egendomliga själsdaning till frambringande af den storartade och fruktbringande lifsgerning, han medhann under sin långa lefnad, den der sträckte sig nästan öfver ett helt sekel och under sju svenska konungars regering. Utmärkelser af flera slag tillföllo honom i rikt mått, en välförtjent tacksamhetsgärd för den ära, han tillskyndat sitt fosterland, och för de skatter, med hvilka han riktat vetenskapen. Då han i en ålder af nära 97 år bortgick, anlade Lunds Universitets lärare åtta dagars sorg.

Vid den fest, som Edinburgs universitet firade d. 6—8 April till minne af dess stiftelse för tre århundraden tillbaka, representerades Lunds universitet af professorn och kommendören *Carl Ask*, som vid samma tillfälle öfverlemnade en lyckönskningsskrifvelse.

Universitetets *konstsamlingar* hafva erhållit en värderik tillökning genom testamente af framlidna fröken *Wilhelmina Stierneld*, som till dem donerat flera taflor, bland hvilka ett landskap af *Carl XV*, ett pastellporträtt af *La Tour*, Hugo Grotii porträtt af okänd holländsk mästare, samt nio engelska kopparstick af Godefroy, Burnet, Raimbach, W. Say, Ch. Turner (i mezzotinto manér), Taylor, Wilh. Woolett, m. m.

Jemte ofvannämnda donation har universitetet fått emottaga de medel, två tusen kronor, som framlidne filosofie d:r C. G. Kallenberg genom testamente anslagit till en fond för stipendier åt två obemedlade teologie studerande af skånska nationens tredje afdelning.

Bland de studerande hafva följande blifvit af döden bortryckte: friherre C. A. G. Wachtmeister, sm., d. 24 Maj 1883 och studeranden C. A. Håkansson, sm., d. 25 Juli s. å.

Under d. 5 sistl. nov. har afsked af Kanslersembetet beviljats docenten G. Cederschiöld.

Till befattningar inom universitetet hafva följande blifvit befordrade: Till e. o. professor i botanik utnämdes d. 6 Sept. 1883 e. o. professoren i samma ämne vid universitetet i Upsala d:r Sven Berggren. Adjunkten d:r M. K. Löwegren blef d. 9 Nov. 1883 i nåder utnämnd till e. o. professor i oftalmiatrik med bibehållande tillsvidare af de löneförmåner och lärareåligganden, hvilka honom såsom adjunkt tillkommit samt med skyldighet att vara ledamot af fakultet.

Till docenter hafva blifvit af Kanslersembetet förordnade: filos. doktor J. C. W. Thyrén i teoretisk filosofi d. 7 Aug. 1883; filos. licentiaten D. Bergendal och filos. doktor E. L. Ljungström i botanik d. 30 Nov. 1883; lektorn d:r A. M. Malmström i medeltidens kyrkohistoria d. 18 Febr. 1884; j. u. kandidaten E. F. N. v. Sydow i fäderneslandets gällande civilrätt d. 12 Mars 1884 och fil. licentiaten A. Rosén i matematik d. 15 innevarande månad.

Till ordinarie amanuenser hafva blifvit förordnade: medicine kandidat C. Sörensson vid medicinska kliniken d. 3 Sept. 1883; studeranden A. Hansson vid anatomiska institutionen d. 15 i s. m.; medicine kandidat S. Brink vid kirurgiska kliniken d. 7 december 1883.

Till e. o. amanuenser hafva blifvit antagne: studeranden J. O. A. Bergquist, sk., vid histologiska institutionen d. 15 Sept. 1883; filos. kandidaten B. Haij vid den zoologiska d. 28 novemb. 1883; filos. kandidat Chr. Nilsson, sk., vid farmakologiska samlingarna d. 22 Mars 1884.

Tjenstledighet från lärareåligganden har under hela läseåret åtnjutits af professoren A. Nyblæus för vetenskapligt arbete (K. br. d. 8 Juni 1883). Undertecknad, som åtnjutit tjenstledighet dels en månad, räknad från d. 10 September (Kansl. br. d. 5 Sept. 1883) dels under maj månad (Kansl. br. d. 27 April 1884), har under hela läseåret varit befriad från föreläsningar och examina (Kansl. br. d. 5 Sept. 1883 och d. 23 Januari 1884).

E. o. professor A. Winroth har under hela höstterminen åtnjutit tjenstledighet från sin härvarande lärarebefattning för att tjenstgöra såsom adjungerad ledamot i Svea hofrätt.

Docenterne F. Engström, F. Eichstädt och E. L. Ljungström hafva åtnjutit tjenstledighet, den förstnämde under hela höstterminen för vetenskapligt ändamål, de båda senare under hela vårterminen, Eichstädt för genomgående af profårskurs och Ljungström för en studieresa såsom Battramsk stipendiat (Kansl. br. d. 19 sept. 1883 och d. 11 febr. 1884).

Såsom ledamöter af Kyrkomötet voro professorerne C. Olbers, Cl. Warholm och G. Billing frånvarande under tiden för sagde möte. I offentligt uppdrag har professoren C. Björling varit från universitetet frånvarande höstterminen från d. 24 sept. och vårterminen till d. 1 mars.

Såväl han som professorerne A. Möller, Th. Wisén, K. Holmgren, W. Lidforss, e. o. professor A. Alexandersson och adjunkt E. von Zeipel hafva tjenstgjort såsom censorer vid afgångsexamina från allmänna läroverken under vårterminens senare examens-period här vid universitetet.

De vikariater, som på grund af ofvannämnde förhållanden eller eljes påkallats, hafva förvaltats på sätt som följer:

Professor Nyblæi läraréåligganden hafva uppehållits af adjunkten P. J. Leander (Kansl. br. d. 26 juni 1883). Undertecknads föreläsningar och examina hafva blifvit bestridda af docenten A. Friedlander (Kansl. br. d. 5 sept. 1883 och d. 23 januari 1884). E. o. professor A. Winroths lärarebefattning sköttes under större delen af hans ofvan nämnde frånvaro af docenten J. Ask (Kansl. br. 11 sept. och 19 okt. 1883). Under tiden för professor Björlings berörda uppdrag förestods professionen i matematik af adjunkt v. Zeipel (Kansl. br. d. 15 januari 1884).

Under professorerne Olbers', Warholms och Billings ofvan omförmälda frånvaro såsom ledamöter af kyrkomötet förestods professionen i kyrkohistoria af docenten O. Ahnfelt, professionen i dogmatisk teologi af docenten O. Kleberg och professionen i praktisk teologi af e. o. professor P. G. Eklund. Under vårterminens senare examensperiod har examinationen uppehållits af adjunkt N. Dunér i astronomi, af adjunkt K. Södervall i nordiska språk, af docenten J. Möller i matematik, af docenten J. Rydberg i fysik och af docenten F. Wulff i nyeuropeisk linguistik. Mot ett arfvode af 1,500 kr. för år från reservfonden är medicine licentiaten Ad. Nordenstedt förordnad att förestå anatomieprosektorsbefattningen till dess lediga e. o. professionen i anatomi och histologi varder tillsatt och densom dertill utnämnes tjensten tillträdt. Med. licentiaten H. Bendz har fortfarande mot ett arfvode af 3000 kr. årligen tjenstgjort såsom t. f. laborator vid patologisk anatomiska institutionen.

Universitetets lärarepersonal utgöres f. n. af 28 professorer, 11 e. o. professorer, 6 adjunkter, 32 docenter och 3 exercitiemästare. Af de med fast lön försedda befattningarna äro endast e. o. professionen i patologisk anatomi och den i anatomi lediga.

Af de åt universitetet anslagna docentstipendier innehafves: Juridiska fakultetens af docenten J. Ask, humanistiska sektionens n:o 1 af docenten F. Wulff, n:o 2 af docenten S. Wägner, n:o 3 af docenten P. Fahlbeck, n:o 4 af doc. S. Cavallin; matematisk-naturvetenskapliga sektionens n:o 1 af docenten J. Möller och n:o 2 af docenten P. Claesson.

Af de s. k. rörliga docentstipendierna åtnjutes n:o 1 af docenten R. Geijer, n:o 2 af docenten A. E. Peterson, n:o 3 af docent S. Söderberg, n:o 4 af docenten A. Friedlander, n:o 5 af docenten C. af Petersens.

Följande utmärkelser hafva under läseåret tillfallit nedannämnde lärare och tjenstemän.

Professorerne M. V. Odenius och Es. Tegnér blefvo d. 1 sistl. dec. i nåder utnämnde till riddare af k. nordstjerneorden.

Docenten d:r S. Söderberg blef d. 13 nov. 1883 vald till medlem af det K. nordiske oldskriftselskab i Köbenhavn. Docenten d:r B. Jönsson utsågs d. 27 juli 1883 till ledamot af Die deutsche botanische Gesellschaft i Berlin. Amanuensen licent. Hj. Nilsson blef d. 23 juni 1883 ledamot af Sociedad Valenciana de agricultura och d. 8 januari 1884 medlem af Den botaniske forening i Köbenhavn.

Vid föredragning af det större konsistoriets underd. framställning om brandförsäkring af universitetets lösa egendom har Kongl. Maj:t under d. 22 juni 1883 funnit sagde framställning ej föranleda till någon åtgärd.

Sedan styrelsen för Stockholms högskola i underdånighet anhållit, att det måtte medgifvas lärjungar vid högskolan att, utan hinder deraf att de ej inskrifvits eller studerat vid rikets universitet, få undergå tentamina och examina vid dessa i likhet med universitetens egna lärjungar, derest de för hvarje ämne, deri tentamen eller examen begärdes, företedde vederbörande lärares vid högskolan intyg om genomgångna studier och öfningar i ämnet samt, under förutsättning att de i öfrigt fullgjort hvad som fordrades af universitetens egna lärjungar för att undergå omförmälda prof, så har Kongl. Maj:t efter vederbörandes hörande under d. 22 juni 1883 funnit godt den gjorda ansökningen så tillvida bifalla, att lärjunge vid Stockholms högskola, som aflagt stadgad mogenhetsexamen, må vid universiteten inskrifvas utan att erlägga andra afgifter än dem, som det enligt gällande bestämmelser åligger studerande vid ett af rikets universitet att erlägga, då han önskar inskrifvas såsom student vid det andra.

Under d. 21 sept. 1883 har Kongl. Maj:t förklarat sig ej kunna bifalla e. o. professoren P. G. Eklunds underd. anhållan att, utan hinder deraf att ny

löningsstat för universitetet ej ännu i sin helhet vunnit nådig stadfästelse, få från och med näst föregående eklesiastikår och framdeles, i öfverensstämmelse med den i nådiga brefvet d. 5 juli 1872 uttryckta grundsats, åtnjuta hela afkomsten af Husie och W. Skreflinge prebende pastorat utan skyldighet att vidkännas afdrag för aflöning af annan universitetslärare.

Sedan det större konsistoriet hos Kongl. Maj:t anmält, att en brist af 19414 kr. 19 öre uppstått i de för universitetets gymnastikbygnad disponibla medel, enär dessa utgjort: statsanslag 24000 kr., under åren 1873—1880 upplupna räntor 11,112 kr. 79 öre, köpeskilling för det förr till musikkapell upplåtna hus 10500 kr. och auktionsmedel 80 kr. 37 öre tillsammans 45693 kr. 16 öre under det utgifterna uppgått till 65107 kr. 35 öre, så har Kongl. Maj:t under d. 18 januari 1884 bifallit, dels att berörda brist finge betäckas af akademikassan, dels också att, derest några ytterligare mindre utgifter, som icke då kunde förutses, blefve nödvändiga, jemväl dessa finge af akademikassan bestridas.

Till bidrag för utgifvande af universitetets årsskrift under 1884 har Kongl. Maj:t funnit skäl af disponibla medel anvisa ett belopp af 1500 kr. (Kongl. br. d. 12 januari 1884).

Af 1883 års riksdag har till universitetet på ordinarie stat blifvit uppfördt ett anslag af 1500 kr. till arfvode åt öfverläkaren vid Lunds hospital för undervisning och handledning i psykiatri åt medicine studerande vid universitetet, hvarjemte riksdagen på extra stat för 1884 anvisat följande belopp: till filologiska seminariet 2950 kr., till fortsättande och afslutande af särskilda observationer vid astronomiska institutionen 1500 kr. och till fullbordande af den nya byggnaden för fysiska institutionen återstoden af det vid 1882 års riksdag beviljade anslag 55000 kr.

Uppå framställning af det mindre konsistoriet har Kanslersembetet under d. 13 juni 1883 medgifvit, dels att en brist af 1701 kr. 66 öre i de för nya universitetshusets bygnad anslagna medel finge betalas ur universitetets bygnadsfond, dels att, om emot förmodan några räkningar å smärre oguldna belopp för vid bygnaden verkståldt arbete skulle ytterligare inkomma, dessa finge gäldas ur samma fond.

Uppå anhållan af professor Cl. Odhner har Kanslersembetet under d. 20 juni 1883 medgifvit, att ifrån början af nu tilländagångna läseår examensskyldigheten i historia sålunda fördelades, att professor Odhner fortfarande examinerar i filosofielicentiat- och filosofiekandidatexamen samt juridisk filosofisk examen och docenten P. Fahlbeck i teologisk-filosofisk och juridisk preliminär examen med förplig-

telse för professor Odhner att af egna medel enligt särskild öfverenskommelse bestrida arfvode åt bemälda docent för sagda uppdrag.

Under d. 3 sept. 1883 har Kanslersembetet af extra utgiftsmedlen beviljat ett anslag af 200 kr. till gymnastiska institutionen, vid det förhållande att de inköp, som måst göras, då den nya gymnastiklokalen togs i begagnande, medtagit så väl de under föregående år gjorda besparingar som 1883 års anslag.

Under d. 1 november 1883 har Kanslersembetet fastställt fördelning af göromålen emellan ordinarie och extra ordinarie professoren i botanik.

Under d. 15 dec. 1883 har Kanslersembetet medgifvit, att det anslag, som d. 19 sept. 1882 beviljades till lön åt en eldare och gårdsdräng till slutet af år 1883, må fortfarande med 600 kr. för år ur reservfonden utgå, till dess sagde lön kan varda å universitetets ordinarie stat upptagen.

Under d. 27 dec. 1883 faststäldes af Kanslersembetet följande fördelning af det årets anslag till yngre lärare: docenten O. Kleberg 150 kr., docenten O. Ahnfelt 150 kr., docenten C. af Petersens 200 kr., docenten S. Cavallin 140 kr., docenterne E. Peterson, F. Wulff, S. Söderberg och J. Möller hvardera 90 kr.

Samma dag beviljade Kanslersembetet studentsångföreningens anförare läroverksadjunkten H. Möller ett anslag af 400 kr. att af reservfonden utgå. Äfvenså beviljades filos. kandidaten A. U. Bååth och musikdirektören N. Lovén honorar, Bååth af 60 kr. och Lovén af 40 kr. att från extra utgiftsmedlen utgå för bidrag till den fest som d. 10 sistl. nov. firades till Luthers minne.

Angående universitetets institutioner hafva följande uppgifter blifvit lemnade af deras föreståndare:

Anatomiska institutionen: På anatomisalen hafva under läsåret arbetat 42 medicine studerande, af hvilka 8 afslutat sina dissektionsöfningar, samt en fältskärselev. Materialet har utgjorts af 43 lik — 33 af män, 6 af kvinnor och 4 af barn —, deraf 15 ankommit under höst- och 28 under vårterminen.

Utrustningen har ökats med en större uppsättning glaskärl, några verktyg och böcker.

Samlingarna hafva ökats med åtskilliga preparater, utförda af institutionens personal. Genom professor Ullman i Göteborg har institutionen fått mottaga värdefullt arbetsmateriel.

Histologiska institutionen: I de histologiska öfningarna hafva såväl under höst- som vårterminen 14 medicine studerande deltagit. Utrustningen har ökats endast med någon literatur.

Astronomiska observatorium. Från den 1 Maj 1883 till samma dag 1884 hafva följande observationer blifvit anställda:

Af Adj. Dunér: 188 observationer på röda stjernors spektra samt 51 serier våglängdsbestämningar för band i dessa spektra, hvarigenom detta arbete har blifvit färdigt att offentliggöras.

Af Doc. Engström: Nybestämning af tråddistanserna i meridiancirkeln samt bestämning af positionerna för 130 jemförelsestjernor vid planet- och komet-observationer. Vid de sistnämnda bestämningarne har han varit biträdd af kandidat Laurin, som äfven utfört observationernas reduktion.

Bearbetningen af Zon-observationerna har fortskridit så, att fundamentalstjernorna blifvit fullständigt reducerade intill slutet af 1880 samt Zonstjernorna reducerade till midteltråden intill Juli månad samma år. Ett afbrott i detta arbete såväl som i observationerna under året i allmänhet har förorsakats af Adj. Dunérs sjukdom under förliden höst samt af Doc. Engströms resa i utlandet under sista hälften af 1883.

För observatoriet har anskaffats 1 prisma à vision directe samt ett okularspektroskop enligt Zöllners konstruktion, begge från Schmidt & Haensch i Berlin.

Universitets-biblioteket har under läseårets lopp hugnats med gåfvor af *Hans Majestät Konungen* (genom overintendant, kammerh. *C. Holst* i Christiania), profess. *R. Atkinson* i Dublin, hr *H. R. Baumann* i Köpenhamn, sterbhuset efter bibliotekarien *E. W. Berling*, medicinalrådet *F. J. Björnström*, 1:ste bibl. aman. *F. E. Braune*, profess. *Ch. Cavallin*, docent *Hj. Edgren*, godsegaren grefve *L. Benzelstierna v. Engeström*, hr bokhandl. *Friedländer* i Berlin, hr *M. Guthrie* i Liverpool, d:r *W. v. Gutzeit* i Riga, hr bokhandl. *G. Hachette* i Paris, 2:dre bibl. aman. doc. *H. H. Hallbäck*, kollegienrath *G. v. Hansen* i Reval, borgmäst. *Ad. Hasselgren* och bataljonsläk. *B. Thulin* i Kungsbacka, overintend. kammerh. *C. Holst* i Christiania, öfverbibliotek. vid Kungl. bibl. *G. E. Klemming*, d:r *C. Landberg*, hr bokhandl. *F. Leypoldt* i New York, musikdirekt. *N. E. Lovén*, e. o. profess. *B. Lundgren*, d:r *Alb. Mooren* i Düsseldorf, d:r *J. T. Nagle* i New York, profess. *J. A. R. Newlands* i London, Colombiske legations-sekr. i Paris hr *R. S. Pereira*, e. o. bibl. aman. doc. *C. af Petersens*, lektor *J. O. I. Rancken* i Nikolaistad, godsegaren grefve *Chr. D. Rewentlow* på Finnhult, e. o. bibl. aman. frih. *H. H. v. Schwerin*, landshöfd. grefve *H. Wachtmeister* på Skärfva, hofmusikhandl. *C. Warmuth* i Christiania, hr bokhandl. *Ed. Winkler* i Eisleben, signaturen *X y X* (Christiania), Academy of natural sciences i Philadelphia, Bestyrelsen f. Carlsberglaboratoriet i Köpen-

hamn, Bibliothèque Royale i Bryssel, Danske meteorologiske Institut, Department of interior i Washington, Domkapitlet i Lund, den Norske Gradmaalingskommission, Jernkontoret, Kommissionen f. d. Arnamagnæanske Legat, Kommissionen til Overvejelse af Spørgsmaalet om Tilvejebringelsen af forskjellige offentlige Bygninger i Köpenhamn, Kommunalbestyrelsen i Köpenhamn, Kongliga Biblioteket i Stockholm, Kyrkomötet (genom dess Kansli), Ministerial-Kommission zur Untersuchung der deutschen Meere in Kiel, Museu Nacional i Rio de Janeiro, Physikalische Gesellschaft i Berlin, Redaktions-Kommitteen f. d. norske Nordhavs-Expedition (genom prof. *H. Mohn*), Società degli spettroscopisti Italiani i Rom, Sparbanken i Lund, Staten (genom Kgl. Civil- och Justitie-departementen), Surgeon general's office i Washington, Generalstabens Topografiska afdelning, Universitetet i Edinburgh, Universitetet i Tôkiô, Universitetsbiblioteket i Leiden. Vidare hafva sändningar ingått från största antalet af de vetenskapliga samfund och institutioner, med hvilka Biblioteket står i bytesförbindelse.

Den Botaniska institutionen. Botaniska trädgården har under detta år fått såsom gåfva emottaga frön till utsäde från de botaniska trädgårdarne i Berlin, Coimbra, Halle, Hamburg, Königsberg, Köpenhamn, Montpellier, Paris, Rom, Rouen, Turin och Upsala. Derjemte har e. o. Amanuensen Nilsson skänkt frön af vilda växter, insamlade under sistlidne sommar i Spanien. Genom byte med botaniska trädgården i Köpenhamn, Alnarps trädgård och Trädgårdsföreningen i Göteborg hafva åt trädgården förvärfvats åtskilliga lefvande växter. Men det jemförelsevis obetydliga statsanslag, öfver hvilket den botaniska trädgården eger att årligen förfoga och hvilket det ännu icke oaktadt hvarje år upprepad framställning från universitetet lyckats få höjdt till ett belopp, som i någon mån kan anses motsvara de anslag, som äro tilldelade de botaniska institutionerna vid öfriga nordiska universitet, omöjliggör fortfarande hvarje inköp af sådana i ett eller annat hänseende intressanta växter, som ej sätta frön i de europeiska växthusen och derför endast genom inköp af lefvande exemplar kunna anskaffas. Detta förhållande är desto mer att beklaga, som såväl den omsorgsfulla vård, hvilken enligt hvad allmänt kändt är och mer än en gång blifvit offentligen erkändt egnas de i härvarande växthus odlade växterna, som äfven sjelfva växthusens ändamålsenliga konstruktion kunde berättiga till den förhoppning, att många intressanta växter, hvilkas odling annorstädes i vårt land misslyckats, härstädes skulle kunna odlas och gå väl till.

Botaniska museum har af samma anledning ej kunnat genom inköp vinna någon synnerligen nämnvärd tillökning under året. Endast några mindre samlingar af torkade växter, nämligen från Madagascar af Mr L. Humblot, från Dovre af Stud. Wallin samt fasc. 11—12 af Wittrock's och Nordstedt's Algæ exsiccatæ hafva på detta sätt förvärfvats åt herbariet. Deremot har institutionen fått emottaga talrika bevis på välvilja från flere af botanikens idkare och vänner. Med tacksamhet antecknas följande gåfvor:

Af *Riksmuseum* 1 fasc. af Prof. V. B. Wittrocks praktfulla exsiccat-verk ”*Erythrææ exsiccatæ*”;

Af *Stockholms Högskola* åtskilliga i sprit förvarade exemplar af Podostemaceer;

Af Prof. *J. G. Agardh* 200 växter från Australien;

Af Konservatorn D:r *C. O. Nordstedt* ett större antal växter från England och Sverige;

Af Docenten *B. Jönsson* svampar från Tyskland och fanerogama växter från Sverige;

Af e. o. Amanuensen *Hj. Nilsson* växter från England;

Af Docenten *E. Ljungström* växter från Skåne;

Af Lektor *K. J. Lönnroth* i Kalmar Hieracier från Kalmar län;

Af Stud. *J. A. Gabrielsson* i Upsala växter från Halland, Bohuslän och de skandinaviska fjälltrakterna;

Af *Telegraf-Kommissarien F. Svanlund* i Carlskrona växter från Bleking;

Af Filosofie Licentiaten *J. V. Jonsson* i Önnestad en mycket intressant och rikhaltig samling subfossila Trapa-frukter från Spånemölla i nordöstra Skåne;

Af Fil. Kand. *S. Murbeck* skånska växter;

Af Stud. *H. Tedin* skånska växter;

Af *J. Jäggi* i Schweitz Trapa-frukter från flera orter i södra Europa;

Af Skolyngl. *B. Lidforss* i Lund skånska växter;

Af Skolyngl. *Axel Wahlstedt* i Kristianstad skånska växter.

Filologiska Seminariets Latinska afdelning, för hvilken docent S. Cavallin hela läsåret varit föreståndare, hade under höstterminen *två* ordinarie medlemmar och *en* åhörare samt under vårterminen *tre* ordinarie medlemmar och *tre* åhörare. De kritiskt-exegetiska öfningarna ha i allmänhet hållits *Tisdagar kl. 6—8 e. m.* och omfattat under höstterminen *Taciti Annaler* (Bok I kapp. I—XVI) samt under vårterminen *Horatii Epodon Liber*, af hvilken de 9 första epoderna genomgåtts. Vid disputationsöfningarna, i hvilka äfven seminariimedlemmar från

närmast föregående terminer deltagit, ha ventilerats följande afhandlingar, under höstterminen: *In Lucretium* I. *De sermone Lucretiano (A. Nominum prima declinatio. B. Nominum secunda declinatio)*, scr. J. Paulson; *"De verborum cum præpositionibus compositorum apud Florum et Suetonium usu"*, scr. J. Thomson; under vårterminen: *"Quæ sint genera ellipsis in Annalibus Taciti"*, scr. Esaias Ekedahl.

Filologiska seminariets *grekiska* afdelning har under läsåret haft tillsammans *fyra* medlemmar, bland hvilka endast *en* både höst- och vårterminen tillhört seminariet; dessutom har under vårterminen *en* åhörare bevistat sammanträdena. De exegetiskt-kritiska öfningarna hafva uppgått till ett antal af 20 och haft till ämne *Thucydides'* tredje bok (h. t.) och *Hesiodi* Theogonia (v. t.). Två disputationer hafva under läsåret ventilerats, af hvilka den ena behandlat *Herodoti* bruk af pronomina och den andra utgjort en öfversättning till grekiska från en latinsk författare. Vid dessa tillfällen hafva äfven förutvarande medlemmar af seminariet deltagit i diskussionen. Öfningsskriften af sistnämnda slag föreligga äfven från de två andre yngre medlemmarne.

Filologiska seminariets afdelning för *Nordisk Språkforskning* har under läsåret haft *tre* medlemmar och *två* åhörare. Sammankomsterna, som hållits måndagar kl. 5—7 e. m., voro under höstterminen 11, under vårterminen 14. Öfningarna hade under h. t. till föremål *Atlamál*, under v. t. hafva de omfattat *runskriften, dess ursprung och historia* samt *tolkning af de vigtigaste runinskrifterna.* Vid de tu sista sammankomsterna hvardera terminen hafva af medlemmarna författade afhandlingar ventilerats, nämligen under h. t.: stud. Anders Malm, sk.: "Frikativljuden i Vemmenhögsmålet", kand. Robert Cederschiöld, sk.: "Anmärkningar om härledningen af några sammansättningar i fornsvenska lagspråket", kand. Gustaf Liljeqvist, sk.: "Hanstlöng, þjóðólfr hinn hvinverski orti. Med öfversättning och anmärkningar"; under vårterminen: stud. Anders Malm: "Vokalljuden i Vemmenhögsmålet, I", kand. Robert Cederschiöld: "Bidrag till kännedomen om ós-runans användning", kand. Gustaf Liljeqvist: "Några anmärkningar om runornas uppkomst". — Föreståndare har under begge terminerna varit doc. Sven Söderberg.

Filologiska Seminariets afdelning för *romanska* språk har, under ledning af föreståndaren, doc. Wulff, haft regelbundna öfningar alla hälgfria torsdagar kl. 5—7 e. m. *Ordinarie* medlemmar voro, under höstterminen, kand. N. Olséni sk., doc. J. Thyrén sk., kand. G. Liljequist sk., Evald Ljunggren sk., kand. E. Schiött kalm.; *auskulterande* medlemmar: M. Uppling sk., H.

Rydberg ög., kand. G. Billing sk., C. Ljunggren sk., kand. R. Cederschiöld sk. Under vårterminen utgjordes de *ordinarie* af J. Thyrén, G. Liljequist, Ev. Ljunggren, frih. E. von Essen sk., frih. A. Walleen sk., och de *auskulterande* af R. Cederschiöld, E. Schiött, M. Uppling, H. Rydberg, E. Johansson sm., E. Linnell sm., J. Ekegren sk., H. Månsson bl., I. Johansson bl., J. Rendahl sm., Helga Linder ög., samt åtskilliga forna medlemmar af seminariet. Under båda terminerna ha öfningarna haft till ämne språkljudslära och aksentlära, praktiskt och teoretiskt, förnämligast omfattande romanska språk (franska, italienska, spanska, portugisiska) och med det engelska systemet (Sweet) till utgångspunkt. De ordinarie medlemmarnas föreskrifna afhandlingar, författade och mästadels ventilerade på franska språket, ha bestått i följande uppsatser: Olséni, *Dépouillement méthodique des Quatre Livres des Rois* I & II; Thyrén, *Phonologie espagnole* och *Phonologie portugaise;* Liljequist, *Phonétique française* och *La Passion du Christ, essai de traduction et de correction;* E. Ljunggren, *Phonétique italienne* och *Essai sur le système des Consonnes;* Walleen, *Phonologie russe;* von Essen, *Sur la prononciation de l'anglais dans la haute société.*

Fysiska Institutionens nybyggnad, som redan inom några månader torde vara färdig till sitt yttre, kan antagas blifva färdig att begagnas från och med höstterminen 1885. Emellertid har i den gamla lokalen, så långt dess utrymme medgifvit, de experimentella arbetena under detta läsår fortgått på vanligt sätt.

Institutionens instrumentsamling har under året ökats med två betydande apparater, nemligen en magnetisk resetheodolit, utförd af D:r Edelmann i München efter den Lamontska modellen, samt en Webersk erdinductor af Barthels & Diederichs i Göttingen. Det bör här med tacksamhet offentligen omnämnas, att professorerne E. Schering i Göttingen och K. Schering i Strassburg visat institutionen den utmärkta välviljan att icke allenast tillse och leda Erdinductorns utförande utan äfven att verkställa den vetenskapliga bestämningen af hans verkningssätt, samt att öfver denna undersökning lemna en utförlig redogörelse. Härigenom och på grund af det sätt, hvarpå denna pröfning utfallit, torde ifrågavarande apparat med skäl kunna räknas bland fysiska instrumentsamlingens värdefullaste tillhörigheter.

Geologiska Institutionen. Det otillräckliga utrymmet i den lokal, som är åt Geologiska Institutionen upplåten, har icke blott icke medgifvit, att de under årets lopp förvärfvade samlingarna kunnat på tillfredsställande sätt i skåp och lådor i museum ordnas, utan icke en gång tillåtit, att de intressantaste stuf-

ferna däribland kunnat under glas framläggas. Äfven i år har därföre, liksom fallet varit under flera föregående år, en ej obetydig del af samlingarne måst nedpackas i lårar och magasineras. Den tillökning museet vunnit dels genom inköp dels genom gåfvor är ganska betydlig. Genom köp hafva förvärfvats hufvudsakligen två dyrbara och vigtiga samlingar näml. från Krantz i Bonn en samling bärgarter, hvaribland flera slipade stuffer, uplysande urbärgets bildning jämte några andra bärgarter (160 stuffer) och från Stürtz i Bonn en fullständig bärgartssamling efter Rosenbuschs system och nomenklatur (375 stuffer). Bland de gåfvor, som museet under årets lopp fått emottaga bör i främsta rummet nämnas:

af Fröken Ida Nilsson, Lund: en samling af omkr. 500 stuffer, bland hvilka särdeles vackra fossilier från Jura-, Krit- och Tertiärsystemen i Frankrike; vigtiga och intressanta fossilier från Krit- och Öfversiluriska systemet i Sverige m. m.

Bland öfriga gåfvor torde nedanstående vara de vigtigaste:

af Fröken Carin Andersson, Tomelilla: Öfversilurisk skiffer med fossilier (50 stuffer)
„ Professor F. W. C. Areschoug: Kritfossilier från Kiviks Esperöd
„ Professor S. Berggren: Tagg af en Cidaris från Lund
„ Studerande O. Bobeck, Sk.: Spongia i flinta från Tullstorp
„ „ H. Boman, Sk.: Graptoliter från Fågelsång
„ Kassör A. F. Carlson, Stabbarp: Särdeles vackra rhätiska växter från Stabbarp och Skromberga, Juraväxter från Bornholm
„ Kandidat B. Cavallin, Sk.: Block med Silur- och Kritfossilier från Hvellinge
„ Herr B. F. Cöster, Åhus: Brunkolsaktig torf från Åhus
„ Friherre G. De Geer, Stockkolm: Block af Ålandsbärgarter; glimmerskiffer från Vånga, Sk.
„ Studerande Aug. Ehn, Sm.: Graptoliter från Fågelsång
„ Kandidat K. Enghoff, Sk.: Block från Lund
„ Kandidat K. Esscher, Sk.: Spongier från Tullstorp, Block från Lund
„ Ryttmästare G. von Essen: Block med Orthoceras crassiventre från Småland; sandsten från Häckeberga
„ Studerande F. Grönvall, Sk.: Graptoliter från Fågelsång; flusspat från Hardeberga
„ Språklärare Gumpérd, Malmö: Blyglans och Spirifersandsten från Ems
„ Länsman J. Hallberg, Åstorp: Ananchytes ovata från Bjäre härad
„ Rektor Hamnquist, Uddevalla: Fossila snäckor från Uddevalla

Af Inspektor Håkansson, Hafgård: Bernsten från Hafgårds tegelbruk
„ Folkhögskolelärare Jensen, Lolland: Belemnitfragmokon från Lolland
„ Professor J. W. Judd, London: Amazonsten från Skotland och 22 mikroskopiska preparat af bärgarter
„ Studerande N. C. H. Krook, Sk.: Koraller från Gotland
„ Studerande Aug. Kullberg, Sk.: Fossilier från Ifö
„ Friherre G. Kurck, Petersborg: Block från Thorsjö och Rynge, Sk.
„ Studerande H. Kylén, Vg.: Graptoliter från Fågelsång
„ D:r E. Laufer, Berlin: Paludina diluviana från Potsdam; "Dreikantner" från Lüneburger Haide
„ Studerande C. A. Ljunggren, Sk.: Brunkol från Bjerred; Orthis argentea från Röstånga
„ Ingeniör Lundberg, Lomma: Fisklämningar ur Diluvialleran vid Lomma
„ Lektor A. Malmström: Ananchytes ovata från Bjerred
„ Amanuens J. C. Moberg: Cardiolaskiffer från Tomelilla; Rhätiska och Kritbärgarter och fossilier från Ystadtrakten; Kritbärgarter från N. Ö. Skåne; Devoniska, Jura och Kritfossilier från Westfalen; Vulkaniska bärgarter från Siebengebirge; Tertiära växter från Zwegstein vid Bonn
„ Studerande P. Montelius, Bl.: Terebratulina gracilis från Annetorp
„ Kandidat S. Murbeck, Sk.: Block från Lund
„ Professorskan M. Naumann: Orthoceras sp. från Klinta
„ Landtbrukare A. Nilsson, Silfåkra: "Dreikantner" från Silfåkratrakten
„ Professor Sven Nilssons arfvingar: Växter från Stabbarp, fossilier från Gotland och Köpinge; diverse fossilier från åtskilliga in- och utländska lokaler.
„ Herr Johan Palmborg, Batavia: Pimpsten och aska från Krakatoas utbrott den 26 och 27 aug. 1883
„ Professor A. Remelé, Eberswalde: Block från trakten af Eberswalde
„ Kammarherre H. Rosencrantz, Örup: 3 exemplar af Ammonites Stobaei från Köpinge sandstenen
„ Kandidat C. Rudelius, Sk.: Fossilier från Röstånga och Klinta
„ Herr C. Sandegaard, Annetorp: Fossilier från Annetorp; hajtand från N. Amerika
„ Studerande W. Skarstedt, Sk.: Orthroceras cochleatum från Gotland
„ „ J. O. Stade, Sk.: Block från Malmö och Fågelsång; fossilier från Annetorp
„ Studerande N. Ström, Sk.: Graptoliter från Fågelsång

Af Lektor S. L. Törnquist: Vackra Graptoliter från olika lokaler
„ Docent M. Weibull: Bärgarter och fossilier från Röstånga; bärgarter från Gräsberg och V. Silfberg, Dalarne
„ Docent F. Wulff: Travertin från Tivoli.

Historiska museet har under läsåret vunnit en betydande tillökning genom inköp af professor Sven Nilssons efterlemnade samling af fornsaker; härigenom har den äldre Nilssonska samlingen i museet fått ett värdefullt komplement, och allt hvad den frejdade fornforskaren under sin långa lefnad samlat, finnes nu förenadt på samma ställe till forskningens tjenst. Samlingen, som ännu icke hunnit förtecknas, utgör omkr. 1000 nummer. Af dessa höra omkr. 850 till stenåldern, hvilka omfatta, till en del i stora och vackra exemplar, nästan alla de former och typer, som äro kända från den nordiska stenåldern. Till bronsåldern höra 70 föremål, bland hvilka många hafva ett högt värde: en serie celter, deribland en skaftcelt med vackra sirater, en liten prydlig knif delvis belagd med guld, två hängkärl, fyra större halsringar m. fl. Ett mindre antal föremål tillhör jernåldern och medeltiden: deribland må nämnas några jernsvärd samt en medeltida skål af messing med intressanta ornament. Återstoden utgöres af dels gipsafgjutningar af utländska fornsaker dels kulturhistoriska och ethnografiska föremål från skilda tider och länder; särskildt förtjena nämnas två ståtliga yxor af grönsten från Nya Zeeland. Några af de nordiska fornsakerna äro af prof. Nilsson beskrifna eller omnämda i hans skrifter. Priset för hela samlingen var 2440 kr., hvilken utgift museet kunnat sjelft bestrida genom sina besparingar. — Genom köp har museet vidare förvärfvat ett bronsåldersfynd, bestående af ett hängkärl (fragmentariskt), ett svärd och en halsring; äfvensom några spridda fornsaker från stenåldern. — Såsom gåfvor har museet fått emottaga: af Nationalmuseet i Rio de Janeiro Guia da exposiçao anthropologica Brazileira; af redactionen för "Bidrag till kännedomen om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia" 8 häften af detta arbete; af landtbrukaren B. Andersson i Hörröd en facetterad slipsten; af stud. G. Karlin en flintdolk och en stenyxa; af Kulturhistoriska museet i Lund en vacker skaftcelt af brons; af docenten H. Edgren en pilspets af flinta från Nordamerika; af bagaren M. Wahlbom 2 ornerade bennålar från medeltiden; af herr C. O. Roth en fot till en medeltidsgryta af brons och ett fragment af ett bronssvärd.

Mynt- och medaljkabinettet har under läsåret emottagit följande gåfvor. Af Svenska akademien dess minnespenning öfver G. C. von Döbeln, i silfver; af Vetenskapsakademien dess minnespenning öfver G. af Klint, i silfver; af

Allmänna svenska brandförsäkringsverket dess medalj öfver sekularfesten 1882, i silfver; af Finska vetenskapssocieteten dess medalj öfver A. E. Nordenskiöld, i brons; af universitetet i Würzburg dess medalj öfver 300-årsjubileet, i brons; af professor Gustaf Ljunggren "Anglosachsiska mynt i svenska kungliga myntkabinettet ordnade och beskrifna af B. E. Hildebrand"; af fröken Ida Nilsson Stockholmsöre 1523 (Adv. Gubernato Swedenr); af grefve Chr. Reventlow Stralsundsschilling 1638; af bokhandlaren P. Hauberg i Kjöbenhavn dukat af 1692 och 1 mark klipp. 1598 (eftergjorda); af bokhållaren Hultman i Lund en skämtmedalj i koppar; af herr C. O. Roth ett Rostocksmynt från medeltiden och en Stralsundsschilling 1638. — Dels genom köp dels genom byte hafva förvärfvats följande för samlingen nya pjeser. Svenska mynt: 2 öre 1539, 4 mark 1616, Riga solidus 1621, öre 1650, Pommersk dubbelschilling 1658, Revals öre 1665, Bremens $^1/_{16}$ Th. 1666, d:o $^2/_3$ Th. 1674, d:o Sechsling 1675 o. 1676, Pommersk $^1/_{24}$ Th. 1675 o. 1681, Bremens $^1/_{48}$ Th. 1676 o. 1685, Stralsunds d:o 1683, 4 öre 1684, 2 mark 1685, Pommersk Witten 1688, 8 mark 1695, 4 mark 1704 o. 1715, mark 1711, Wismars 3-Pfenning 1727, 1744, 1751 o. 1759, öre 1729, rdr species 1737, $^1/_4$ d:o 1752, Stralsunds Witten 1753, d:o 2 Groschen 1761, d:o $^1/_{48}$ Th. 1766, 10 öre 1755 och 1760 (alla af silfver, undant. Wismars-mynten), samt följande plåtmynt: 2 dal. s. m. 1675, 4 d:o 1724 o. 1738. Svenska kungliga medaljer: Gustaf II Adolf Hildebr. 15, s., Kristina H. 88 a, 91 a, 98, 121 a, alla br., Karl XI H. 100 br., Ulrika Eleonora d. ä. H. 9 förg. kopp., Karl XII H. 23, 89 tenn, Fredrik I H. 27 förg. kopp., 34 försilfr. met., 88 br., Gustaf III H. 77 br., Gustaf IV Adolf H. 24 tenn, Karl XIII H. 45 s., Karl XIV Johan H. 98 br., 122 s. Svenska enskilda personers medaljer: öfver F. A. von Fersen H. 1 s., C. Grill H. 2 br., E. J. Hårleman br., S. af Ugglas H. 4 s. — Norska mynt: 3 st. af Græslidfyndet, Sverre, Erik Presthatare, Kristian III:s norska species 1546. — Danska mynt: Hardeknut (Alfin, Colsvein, Osgod, i Lund), Magnus den gode (Toki, Thurstin, Segrim, i Lund), Sven Estridson, Nils den gamle, Valdemar Seier, Kristiern II:s korshvid 1513. — Anglosachsiska mynt: Æthelræd (Colgrim i Lincoln), Knut den store (Etsige i Hastings, Swan i London, Leofric i Stanford, Edwin i York), Edward Bekännaren (Swafa i Lincoln). Samlingen har sålunda ökats med 63 mynt och 27 medaljer.

Vid *laboratorium för allmän kemi* hafva utöfver de nödvändiga förbrukningsartiklarne inga nämnvärda inköp för materielen under läsåret kunnat göras. Antalet laboranter utgjorde å nedre afdelningen under höstterminen inalles 55,

under vårterminen 42, samt å den öfre under hvardera terminen 6, sysselsatta med arbeten för licentiat- och doctorsprofven. *Minneralsamlingen* har under året erhållit följande delvis ganska värdefulla bidrag: af Prof. *A. E. Nordenskiöld* i Stockholm mineral från Grönland och Island, hvaribland praktstuffer af eudialyt, jernspat och kalkspat; af Prof. *Julius Thomsen* i Köpenhamn praktstuffer af kryolit i kristalliserad form samt flere af de mineral, hvaraf den Grönländska kryolitbildningen åtföljes; af Prof. *Fr. Ulrich* i Hannover: en till 50 species uppgående samling af mineral (hvaraf flere dubletter), företrädesvis från Harz och Schweitz; af Bergskonduktör *L. J. Igelström* i Wermland: empholit, talktriplit m. fl. från Horrsjöberg; af bergmästare *A. Sjögren* i Filipstad ganomalit från Långban och den nyupptäckta allaktiten från Nordmarken; af Med. stud. *C. A. Elmqvist* Sm. flusspat- och blyglans från Cimbrishamn; samt slutligen monazit, columbit, thorit och andra pegmatit- och porfyrmineral från omgifningarne af Arendal, Tvedestrand, Langesund och Moss, dels genom köp anskaffade, dels af *föreståndaren* insamlade under en resa i dessa trakter förliden sommar, hvaribland märkes några xenotimstuffer, till skänks erhållna af ingeniör *Brönnlund* i Arendal.

Å *medicinskt-kemiska laboratoriet* hafva under läseåret 45 medicine studerande deltagit i arbetena, 24 under höst- och 21 under vårterminen.

Sedan de för den *pharmacologiska samlingen* afsedda lokalerna blifvit i ordning ställda och nya skåp blifvit anskaffade —, så vidt tillgångarne det medgifvit, — har samlingens ordnande och katalogiserande under läseåret fortgått. Obetydligheten af det årsanslag — 150 kronor — som samlingen för närvarande disponerar, har emellertid vållat, att detta ordnande endast kunnat ske provisoriskt, enär medel saknats för anskaffande af behöfliga nya och lämpliga kärl för drogernas förvaring. Redan för det nödtorftiga vidmakthållandet af samlingen genom det förbrukades och förlegades ersättande är det nämda beloppet knappast tillräckligt, och ett förfullständigande eller förökande af densamma genom inköp följaktligen ej att påräkna, utan måste den tills vidare i sådant afseende förblifva hänvisad till de bidrag, som för saken intresserade personer möjligen kunna och vilja lemna. Med desto större erkänsamhet är då hvarje sådant bidrag att mottaga, och är det för den skull med uttryck af den lifligaste tacksamhet, som institutionen har att erkänna den stora förbindelse, hvari den står till Herr Apothekaren Oscar Björkbom i Göteborg för den rikhaltiga collection af droger, officinella och icke officinella, utgörande omkring 300

nummer, som han under detta år skänkt till universitetets pharmacologiska samling.

På *Kirurgiska och Obstetriska klinikerna* hafva under det förflutna året 26 med. kandidater tjenstgjort. På den s. k. utvertes afdelningen å Lazarettet hafva under året vårdats 841 patienter; af dessa hafva 594 tillhört den chirurgiska och 247 den ophtalmiatriska afdelningen. 203 större operationer hafva blifvit verkstälda på den förra och 104 på den sednare afdelningen och hafva resultaterna af de utförda operationerna varit lika goda och tillfredsställande som under de närmast föregående åren. Om sålunda från mortalitetsprocenten frändragas de dödsfall (5 till antalet) hvilka inträffat på grund af sjukdomarnas obotliga natur, så uppgår dödsfallen bland de opererade icke till 1 $^1/_2$ $^0/_0$.

På den Obstetriska afdelningen hafva vårdats 83 qvinnor och har bland dessa helsotillståndet i allmänhet varit synnerligen godt.

Den Kirurgiska instrumentsamlingen har under året blifvit förökad med några nya instrumenter.

Å *Medicinska kliniken* hafva under läseåret 1883—1884 tjenstgjort 26 medicine candidater, af hvilka 18 aflagt medicine candidatexamen i Lund, 1 vid universitetet i Upsala och 7 vid Karolinska Institutet i Stockholm.

Undervisningsmaterielet har varit synnerligen rikhaltigt och instructivt. 215 patienter hafva vårdats å afdelningen, och af dessa hafva 25 aflidit.

Patologiska Institutionen. Antalet under läsåret förrättade *obduktioner* uppgår till 77, af hvilka 13 på Lunds Hospital. De fördela sig sålunda, att 63 varit patologiska och 14 rätsmedicinska eller anstälda i rätsmedicinsk form. I *samlingarne* hatva under samma tid uppstälts 98 n:r nya preparat, och på vanligt sätt hafva instit:ns tjänstemän vid förefallande obduktioner tillvaratagit sådant, som för samlingarne eller undervisningen ansets ega någon betydelse. Såsom *gåfvor* har instit:n fått emottaga talrika och värdefulla preparat från härvarande Lazarets Kirurgiska kliniker af deras föreståndare Proff:na D:r *C. J. Ask* och D:r *M. K. Lövegren* samt underläkare och amanuenser Med. Kand. *O. Moberg*, *N. Samuelson* och *S. Brink*, och dessutom af D:r *Casp. Andersson*, Vaktm. *A. Cato*, D:r *C. Claus* i Malmö, Veterinärläkare *Ekeman* i Lund, D:r *E. F. Ericsson* i Falköping, Regimentsläk. D:r *L. Fick*, D:r *A. Kull* i Kristianstad, D:r *G. Naumann* i Helsingborg (flera mycket ovanliga patologiska bildningar), D:r *A. Nordenstedt*, Hr *Olsson* i Malmö, Prof. D:r *C. M. Ullman* i Göteborg och Med. Stud. *A. Pettersson-Witting*.

De *zoologiska samlingarna* hafva under året erhållit en mängd gåfvor, öfver hvilka dock utrymmet ej medgifver att meddela fullständig förteckning. Prof. *J. Agardh* har, såsom under flere föregående år, riktat samlingarna med exotiska Bryozoer, Spongier m. m.; Lektor *G. Pettersson* har skänkt ett exemplar af Pagellus Centrodontus; Grefve *T. Thott* en Rallus aquaticus samt unge af Meles taxus; Rektor *Skottsberg* en Phocæna communis; Handlande *S. Johnsson* i Raflunda ryggsköld af Emys europæa; Fröken *Ida Nilsson* fossila ben och horn af Elg, Hjort och Ren; Prof. *Löwegren* en Caprimulgus europæus; Doc. *Weibull* en hvit Motacilla alba; Adj. *G. Brunius* en exotisk fisk samt en Pagellus centrodontus; Frih. *G. v. Essen* en Picus martius; Mejeristen *S. Olander* en Canis lagopus; Jägmästare *P. Smidt* en Columba turtur; Stud. *P. Rosenius* flere foglar m. m.; Timmerman *E. Petersson* en Falco subbuteo; Jägmästare *F. Gyllenkrook* två Lemmus amphibius; Hofjägmästare *Wrangel* varietet af Perdix cinerea; Konservator *C. Roth* div. skelettdelar m. m. samt 100 arter sällsyntare Coleoptera; Hr *V. v. Gegerfelt* en Falco lithofalco; Kand. *B. Haij*, Lic. *Hj. Nilsson*, Akad. Trädgårdsmästare *Christenson*, Kand. *G. Löfgren*, Skolyngl. *P. Tuvesson*, Hr *O. Roth*, Hr *C. Möller* m. fl. div. insekter och insektlarver o. s. v. — Genom inköp ha förvärfvats: ungar af Strix otus och Falco subbuteo; vidare en Sterna minuta, Anas strepera ♀, Cottus bubalis, Pleuronectes cynoglossus, Lamna cornubica; af Naturaliehandl. *Frank* i London skelett af Menura; af Naturaliehandl. *V. Frič* i Prag div. injektionspreparat samt sällsyntare intestinalmaskar m. m.; af Hr *C. Möller* 1,660 ex. Skandinaviska Coleoptera. För insektsamlingen har inköpts ett nytt större skåp. — I de zootomiska öfningarna, som blifvit ledda af Amanuensen D. Bergendal, deltogo under H. T. 20 samt under V. T. 15 studerande.

Här nedan angifna skrifter hafva af universitetets lärare och tjenstemän under det nu slutande akademiska läsåret blifvit i tryck offentliggjorda eller äro för närvarande under tryckning. *)

AGARDH, J. G.: Till algernes systematik. Nya bidrag (i Acta Univ. Lund. XIX. 4:o. 177, 4 s. + 4 pl.

AHNFELT, O. N.: Schleiermachers lära om ångern (i Acta Univ. Lund. XIX. 4:o 45 s.)

Predikan på Palmsöndagen (i Predikningar utg. af Kyrkans vänner. Förra årg. Norrkpg 1883 s. 226—34).

*) Formatet är oktav, så framt ej annat format uttryckligen uppgifvits.

En recension i Svensk lutersk kyrkotidning. 7 årg. Norrkpg 1883.

ALEXANDERSSON, A. M.: Grekisk fornkunskap. Häftet 3. Sthm 1883, s. 161—240 och 3 kartor (i förening med O. V. Knös).

Artiklar i Nordisk familjebok.

BERGENDAL, D.: Bidrag till örtartade dikotyledoners jämförande anatomi. Akad. afhandling. Lund 4:o 1883. 2, 134, VI s., 6 taflor (äfven i Acta Univ. Lund. XIX).

BENDZ, H.: Om förekomsten och betydelsen af Varices i Oesophagus vid hinder inom portåderkretsloppet, särskildt vid Cirrhosis Hepatis. Akademisk afhandling. Lund 1884. 59 s.

BILLING, A. G. L.: Mårten Luthers lilla katekes med kort utveckling, stadfäst genom Kongl. Maj:ts nådiga cirkulär d. 11 Okt. 1878. Jemte utläggning af Gottfrid Billing. I. Lund 1883. 284 s.

Vid kontraktsprosten m. m. S. G. Cavallins jordfästning den 23 Juni 1883. Lund 1883. 11 s.

Kyrkomötet 1883. I. II. (i Svensk luth. kyrkotidning, Norrkpg, 1883. Ser. A s. 41—46, 61—66).

Korrespondens-artiklar till Luthersk Ugeskrift i Christiania.

BLOMSTRAND, C. W.: Om ett uranmineral från trakten af Moss samt om de nativa uranaterna i allmänhet (i Geol. fören. förhandl. VII. Sthm 1883 s. 59—101).

Ein Uranmineral von Moss und über die natürlich vorkommenden uranate im Allgemeinen (i Journal f. prakt. Chemie N. F. XXIX. Leipzig 1884 s. 191—228).

Om den så kallade vattengasen (i Lunds Weckoblad 1884 n:o 28, 29).

BÄCKLUND, A. V.: Om ytor med konstant negativ krökning. (I Acta Univ. Lund XIX. 4:o 48 s.)

CAVALLIN, C.: Iphigenia i Tauri. Tragœdi af Euripides. Med förklaringar utgifven. Lund 1883. 2 + 188 + 2 s.

CLAESSON, P.: Om uppkomsten af m-sulfonsyra vid sulfurering af toluol (i Öfvers. af Vet. Akad. förhandl. 1883. Sthm n:o 7. s. 53—58).

Om toluoldisulfosyror (dersammast. s. 59—68).

EDGREN, A. H.: Nybörjarens lärobok i engelska språket. Med särskildt afseende på sjelfstudium efter F. Ahns metod utarbetad. 2 uppl. Sthm 1883. 160 s.

An Elementary Sanskrit Grammar with a brief Sketch of scenic Prakrit. (under tryckn. i Simplified Grammar Series, London).

De codicibus nonnullis Indicis, qui in bibliotheca universitatis Lundensis asservantur (i Acta Univ. Lund XIX. 4:o 7 s.)

Svensk literatur i Amerika (i Ny svensk tidskrift, Lund 1883 s. 470—75).

Buddhismen, dess uppkomst och lära (dersammast. 1883, s. 481—507).

En af John Ericssons triumfer (i Nordisk tidskrift, Sthm, 1883, s. 359—67).

Indiens sagor på vandring i verlden (dersammast., Sthm, 1884, s. 88—107).

En anmälan i Deutsche Litteraturzeitung. Berlin 1884. sp. 390—91.

Eichstädt, C. C. F.: Erratiska basaltblock ur n. Tysklands och Danmarks diluvium (Geol. fören. förhandl. VI. Sthm, 1883. s. 557—74).

Om uralitdiabas, en följeslagare till gångformigt uppträdande småländska kvartsporfyrer (dersammast. s. 709—16).

Ytterligare om basalt-tuffen vid Djupadal i Skåne (dersammast. s. 774—83).

Klotdiorit från Slättmossa, Järeda socken, Kalmar län (dersammast. VII. 1884. s. 134—42, i fören. med N. O. Holst).

Anomit från Alnö, Westernorrlands län (dersammast. s. 194—96).

Eklund, P. G.: Om Mårten Luther. Minnestal hållet i Lunds univ:s. aula den 10 nov. 1883 (i Ny svensk tidskrift, Lund, 1883, s. 561—80).

Predikan på första söndagen efter Trefaldighet (i Predikningar utg. af Kyrkans vänner. Förra årg. Norrkpg 1883 s. 378—85).

Hvem har hunnit längst på salighetsvägen? (i Tidskr. för kristl. tro och bildning II. Ups. 1884 s. 184—96).

Engström, F.: Beobachtungen der Planeten Victoria und Sappho 1882 (i Astr. Nachrichten n:o 2589).

Fahlbeck, P. E.: Om Beovulf (uti Antiquarisk tidskrift för Sverige, Sthm 1884, s. 1—90).

Den s. k. striden mellan Svear och Götar, dess verkliga karakter och orsaker (i Histor. tidskr. IV. Sthm 1884, under tryckning).

Friedlander, A. E.: Gustaf III som dramatisk författare. Literaturhistorisk studie. Lund 1884. 2 + 92 + 2 s.

Smärre bokanmälningar.

Geijer, K. R.: Om bildning och uppfostran i det gamla Hellas (i den af C. Kastman utgifna samlingen: Skolan och hemmet. III. Sthm 1883. s. 1—79).

Den nyaste literaturen i skolfrågan. Orienterande öfversigt (i Ny svensk tidskr., Lund, 1883 s. 409—38).

Om idealism, realism och naturalism i konsten (dersammast. 1884. s. 321—58).
Recensioner i samma tidskrift.
Utgifvit: Ny svensk tidskrift, Lund 1883 h. 4—8 och extrahäfte, 1884 h. 1—5 och extrahäfte.

JÖNSSON, B.: Normal förekomst af masurbildningar hos slägtet Eucalyptus Lehr (i Botan. notiser, Lund, 1883. s. 117—37).
Polyembryoni hos Trifolium pratense. L. (dersammast. 1883 s. 134—37).
Protoplasmarörelse inom rothåren hos fanerogama växter (dersammast. 1884 s. 50—54).
Der richtende Einfluss strömenden Wassers auf wachsende Pflanzen und Pflanzentheile (Rheotropismus) i Ber. d. deutsch. botan. Gesellsch., Berlin, 1883. s. 512—21.
Berättelse öfver Frökontrollanstaltens i Lund verksamhet under året 1881—1882 (i Malmöhus läns kgl. Hushålln. Sällsk. qvartalsskrift 1882, Malmö, 1883 s. 296—300).
Berättelse öfver Frökontrollanstaltens i Lund verksamhet under året 1882—83 (dersammast. 1883; under tryckning).
Referater öfver svensk-norsk botanisk literatur för 1879—80 i Botan. Jahresbericht i Berlin och för 1882—83 i Botan. Centralblatt i Kassel.

KOCK, K. A. L.: Om vokalisationen i fornsvenskan (i Forhandl. paa det and. nord. filologmöde, Chria, 1883 s. 193—97).
Ordförklaringar (i Arkiv f. nord. filol. I. Chria 1883 s. 209—17).
Emendationer och ordförklaringar till "Gamla ordspråk" och andra fornsvenska skrifter (dersammast. II. Chria 1884 s. 97—115).
Om svenskans behandling af ljudförbindelsen *itt* ock om fornsvenskans *l*-ljud (i Nyare bidr. till känned. om sv. landsm., Sthm II. 12. 13 s.)
Recensioner i Nord. tidskr. och i Ny svensk tidskr.

KREÜGER, J. C.: Den svenska kriminalprocessens utveckling från medlet af femtonde till slutet af sjuttonde seklet (i Tidskr. f. lagstiftn., Sthm, XX s. 129—140, 342—358, 587—605; XXI. s. 69—98. Fortsättes).
Recension af E. Wolffs Jemförande rättshistoriska studier till de tolf taflornas lag (dersammast. XXI. s. 1—9).
Förhållandet emellan den svenska rättens ofullkomliga äktenskap och den romerska rättens (dersammast., under tryckning).

LIDFORSS, K. E.: Macchiavelli såsom politisk författare (i Ny svensk tidskr., Lund, 1883. s. 374—94, 439—52).

Åtskilliga recensioner.

LINDFORS, A. O.: Om nafvelsträngsbråck (i Nord. medic. arkiv XV, Sthm, 1883, 34 s.)

Om den Mitchell'ska behandlingen af svårare hysterifall (i Eira VII, Göteborg, 1883 s. 742—45).

En vår i England I—VII. Resebref till Sydsv. Dagbladet 1883.

Två dikter i Svensk kalender f. 1884. Sthm 1883. s. 55—61.

LJUNGGREN, G. H. J.: Vördsam inbjudning till den fest, medelst hvilken Lunds universitet den 10 November 1883 firar det fyrahundraåriga minnet af Martin Luthers födelse. Af universitetets rektor. Lund, 1883. 4:o 7 s. (progr.)

Framställning af de förnämsta esthetiska systemerna. Andra delen. Vischers system. Andra öfversedda upplagan. Lund 1883. 1 + 378 + 1 s.

LJUNGSTRÖM, E. L.: Carduus acanthoides L. × crispus L., en för Sverige ny hybrid (i Botan. notiser, Lund 1883 s. 218—21).

Vextgeografiska bidrag till Skånes flora (dersammast. 1884 s. 4—6).

Om några könsförhållanden och därmed i sammanhang stående modifikationer i blommans byggnad hos en del Syngenesister (dersammast. 1884 s. 7—11).

LUNDGREN, S. A. B.: Bemerkungen über die von der schwedischen Expedition nach Spitzbergen 1883 gesammelten Jura- und Trias-Fossilien (i Bih. till Vet.-Akad. Handl. VIII. Sthm, 1884. 22 s. och 2 taflor).

Studier öfver fossilförande lösa block. 2. Om kritblock från Gräseryd i Halland (i Geol. fören. förhandl. VI, Sthm, 1883 s. 615—22).

Anmälningar och smärre meddelanden i Geol. fören. förhandl., Ny svensk tidskrift, Nordisk familjebok m. fl.

MOBERG, J. C.: Cephalopoderna i Sveriges kritsystem. I. Sveriges kritsystem systematiskt framställdt. Sthm 4:o 1884. 45 s. och 1 karta.

NILSSON, N. Hj.: Redigerat Skånska trädgårdsföreningens tidskrift. Lund, årg. VII. 1883. n:ri 2—4; årg. VIII. 1883. n:ri 1, 2.

NORDSTEDT, C. F. O.: Redigerat Botaniska notiser. Lund, 1883. n:ri 4—6; 1884. n:ri 1—3.

Characeæ (i M. Kuhn, Ueber Farne und Charen von der Insel Socotra, Ber. d. deutsch. botan. Gesellsch., Berlin, 1883, s. 241—43).

Sobre alcunas algas de la Repubbl. Argentina (i Bolet. acad. nacion. Argent. de ciencias, Buenos Aires. IV) *).

NYBLÆUS, J. A.: Artikeln *Benjamin Höijer* i Nordisk Familjebok VII. Sthm 1883 sp. 341—50.

Svensk Filosofi. Skrifter af Christopher Jacob Boström utgifna af H. Edfeldt (i Ny svensk tidskrift, Lund, 1884 s. 30—63).

Om Boströms idélära och hans därmed sammanhängande förklaring af den sinliga verlden (dersammast. 1884, extrahäfte, 40 s.)

ODHNER, C. TH.: Account of William Usselincx and the South, Ship and West India Companies of Sweden. Transl. by G. H. Keen (i Pennsylv. Mag. of Hist. Sept. 1883).

OLBERS, C.: Högmessopredikan hållen i Lunds domkyrka den 10 November 1883 400:de årsdagen af doctor Mårten Luthers födelse. Lund 1883. 14 s.

RIBBING, S.: Om difteri, croup, angina scarlatinosa m. m. (i Eira, Gbg, 1883 s. 527—42).

Digtekunst og Lægekunst (i Illustr. Tidende, Kbnhvn, 1884 n:r 1281—82).

ROSÉN, A.: Om fotpunktkurvors karakterer. Akademisk afhandling. Lund 1884. 40 s.

ROSENIUS, M. G.: Nya Testamentets text. De Westcott-Hortska upptäckterna vid den N. T. textkritik man väntar af vår bibelkommission. Med anledning af den mellan professorerna Warholm och Cavallin i ämnet förda skriftväxling. Lund 1883. 26 s.

Bibelöfversättningen. Den för den svenska bibelöfversättningskommissionen gällande nådiga instruktionen den 18 Maj 1773: huru har den intill senaste tid tillämpats och hvad är den i och för sig? Lund 1883. 12 s.

SCHWERIN, H. H. VON: Herodots framställning af Europas geografi. Akademisk afhandling. Lund 1884. 207 s. och 1 karta.

SKARSTEDT, C. W.: D. Martin Luthers och några af hans medreformatorers andeliga sånger. På svenska utgifne af C. W. S. I. Lund 1883. 4 och 187 s. (anon.)

En dag ur Martin Luthers lif. Öfversatt af en student. Lund 1883. 42 s. (anon.)

---

*) I förening med V. B. Wittrock har Nordstedt under år 1883 utgifvit häftena 11—12 af exsiccatverket: Algæ aquæ dulcis exsiccatæ præcipue scandinavicæ adjectis algis marinis chlorophyllaceis et phycochromaceis.

Om sabbathen. Föredrag vid prestmötet i Lund den 22 Aug. 1883. Lund 1883. 19 s. (särtr. ur Handl. rör. prestmötet i Lund 1883).

Minnesord vid prebendekomministern P. Andreens jordfästning i Uppåkra af församlingens kyrkoherde. Lund 1884. 14 s. (anon.) *).

SYDOW, E. F. N. VON: Om hyresaftal rörande fast egendom, enligt romersk och svensk rätt. Akademisk afhandling. Lund 4:o 1884, 1 + 143 + 1 s. (äfven i Acta Univ. Lund XIX).

SÖDERVALL, K. F.: Redigerat och utgifvit: Svenska språkets lagar. Kritisk afhandling af Joh. Erik Rydqvist. Sjette bandet. Sthm 1883. VI och 548 s.

TEGNÉR, EL. C.: Gustaf Mauritz Armfelt. Studier ur Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor. I. Armfelt och Gustaf III. Sthm 1883. X + 471 s., 1 portr. och 1 karta.

Samuel Ödmann och Nya skolan. Anteckningar ur Wallmarkska brefvexlingen på kongl. biblioteket. Sthm 1884, 48 s. (Aftryck ur Samlaren 1883).

Redigerat och utgifvit: Esaias Tegnérs Samlade skrifter. Jubelfestupplaga. II, III. Sthm 1883. XI + 523 s. + 1 porträtt; V + 573 s.

TEGNÉR, ES. H. W.: De kufiska mynten i silfverfyndet från Botels, Hafdhems socken, Gotland (i Vitterh. Akad. Månadsbl., Sthm, 1883, s. 98—119).

Nordiska författares arbeten om och på afrikanska språk (i Ny svensk tidskr., Lund, 1884, s. 102—23).

Norrmän eller danskar i Normandie? Några anmärkningar om normandiska ortnamn (i Nord. tidskrift, Sthm, 1884, s. 183—214).

THOMSON, C. G.: Opuscula entomologica. Fasciculus nonus. Lund 1883 s. 843—936.

TRYBOM, A. F.: Fiskeristudier i Danmark, Tyskland och Holland sommaren 1881. Lund 4:o 1883. 104 s.

Iakttagelser om fisket i Ume lappmarker (i Nord. Aarsskrift for Fiskeri. I. Kbnhvn 1884. s. 281—323).

TÖRNQUIST, S. L.: Öfversigt öfver bergbyggnaden inom Siljansområdet i Dalarne. Sthm 4:o 1883. 59 s. + 1 bl. med profiler + 1 geol. karta (Sveriges geol. undersökning. Ser. C.)

Några komparativt-geologiska anteckningar från en resa i Vestergötlands

---

*) Såsom i föregående årsberättelser förbigångna må här upptagas: Göteborgs stifts herdaminne ur kyrkan och skolan. Efter mestadels otryckta källor sammanfördt. Häft. 3, 4. Lund 1881—82, s. 391—598; 599—790.

silurområde sommaren 1883 (i Geol. fören. förhandl., VI. Sthm, 1883 s. 681—92).

Referat i Geol. fören:s förhandl.

WARHOLM, C.: N:o 3. Om bibelkommissionens öfversättning 1882 af Nya Testamentet och textus receptus. Svar till Upsala Teol. Tidskrift. Sthm 1883. 40 s. Utgifvit Melins bibelverk, senare hälften.

WEIBULL, K. O.: Mineralogiska notiser. 1) Igelströmit från Hillängsgrufvan i Dalarne. 2) Göthit från Pitkäranta i Finland. 3) Halotrichit från Falu grufva (i Geol. fören. förhandl. VII. Sthm 1884, under tryckn.)

WEIBULL, MART. J. J.: Johan Adolph Clodts anteckningar (i Histor. tidskr., Sthm, 1883 s. 203—24; 280—322).

Lunds och Lundagårds minnen, historiskt festtåg utfördt af Lunds studenter vid invigningen af Lunds nya universitetsbygnad. Sthm fol. 1884. 11 ark text och 7 pl.

Frans Anton Ewerlöf (minnesteckning i Ny illustr. tidning. Sthm, 1883 n:o 40).

Artikeln Gustaf II Adolf i Nordisk familjebok. VI. Sthm 1883 sp. 260—71).

Utg.: Lunds domkyrkas hist. af Joh. Corylander. Lund 1884. 188 s. och 1 pl.

WISÉN, TH.: Om norröna medialformer på *-umk* i första personen singularis (i Arkiv f. nord. filol. I. Chria 1883 s. 370—84).

Tal på Svenska Akademiens högtidsdag den 20 December 1883 (24 s.; tryckt i Akademiens handlingar. LX. Sthm 1884).

Bidrag i Nordisk familjebok.

WÄGNER, Sv.: Recension af H. Höffdings Psychologie (i Philos. Monatshefte XIX. Bonn 1883 s. 557—74).

Om kropps- och själsegenskapers ärftlighet. Sthm 1883. 38 s. (särtr. ur Läsning för folket).

Jemte hvad sålunda blifvit af universitetets lärare och tjenstemän från trycket utgifvet hafva följande afhandlingar vid universitetet utkommit:

Arcadius, C. O.: Om Bohusläns införlifvande med Sverige. Stockholm 1883, 119 s. 8:o.

Bergqwist, B. J.: Studier öfver den konditionala satsfogningen i Fornsvenskan. Lund, 1884, 103 s., 8:o.

Hjelmérus, J.: Bidrag till svenska jordeganderättens historia, I. Lund 1884, 94 s., 4:o.

Lundborg, N.: Studi sul congiuntivo nella Divina commedia. Lund, 1884, 64 s., 8:o.

Nilsson, J. O.: De mutatione scenæ, quæ sunt in fabulis Græcorum. Lund, 1884, 66 s., 8:o.

Tessing, S.: De compositis nominibus Aeschyleis et Pindaricis. Lund, 1884, 148 s., 8:o.

Wallin, K.: Bidrag till kännedomen om isomera Toluolmonosulfonsyror, Lund 1884, 62 s., 8:o.

Wickström, V. H.: Det skönas begrepp. Lund, 1884, 67 s., 8:o.

Det större konsistoriet har under det akademiska året haft 18 sammanträden, det mindre 15. I det sistnämnde hafva jemte undertecknad och prorektor tjenstgjort: professorerne Broomé, Möller, Warholm, Odenius och Cavallin samt i särskilda ärenden bibliotekarien och räntmästaren.

I drätselnämnden hafva utom de ordinarie ledamöterne tjenstgjort proff. Broomé, Hamilton och Möller. Den sistnämde har blifvit i drätselnämnden ånyo invald för nästa treårsperiod.

Styrelsen för universitetets årsskrift har utgjorts af professorerne Olbers, Hamilton, Blomstrand, Cavallin och Areschoug, af hvilka den förstnämde tjenstgjort såsom ordförande, den sistnämde såsom sekreterare.

Nittonde årgången af årsskriften har under året utkommit.

I biblioteks-kommissionen hafva utom t. f. bibliotekarien och t. f. v. bibliotekarien tjenstgjort: professorerne Skarstedt, Broomé, Odenius, Ljunggren, Lidforss, Björling och Quennerstedt.

De vid universitetet närvarande studerandes antal utgjorde höstterminen 840, deraf 94 tillhörde den teologiska, 134 den juridiska, 94 den medicinska och 518 den filosofiska fakulteten. Vårterminen utgjorde de studerandes antal 791, deraf 88 tillhörde den teologiska, 141 den juridiska, 92 den medicinska och 470 den filosofiska fakulteten.

Såsom studerande hafva blifvit inskrifne 172, nemligen höstterminen 138 och vårterminen 34.

Af följande antal studerande hafva examina blifvit aflagda: teologisk kandidatexamen 2, teoretisk teologisk 15, praktisk d:o 32, juris utriusque kandidatexamen 3, examen till rättegångsverken 25, examen till Kongl. Maj:ts kansli 6, medicinelicentiatexamen 7, medicine kandidatexamen 12, filosofie-licentiatexamen inom humanistiska sektionen 9, d:o inom matematisk-naturvetenskapliga d:o 2, filosofiekandidatexamen 25, teologisk-filosofisk 18, juridisk-filosofisk 12, medicinsk-filosofisk

27, juridisk-filosofisk preliminärexamen 23. Latinskt stilprof har blifvit aflagdt af 43 för filosofie kandidat examen och af 24 för teologisk filosofisk examen.

Premier hafva för 1883 blifvit tilldelade: inom teologiska fakulteten 1. studeranden E. K. Böös, sk., 2. stud. L. A. Melander, gb., 3. fil. kand. R. Helgesson, sk.; inom juridiska fakulteten, 1. j. u. kandidat E. v. Sydow, sk., 2. j. u. kand. J. Hjelmérus, sm., 3. stud. J. O. Holmdahl, bl.; inom medicinska fakulteten, 1. med. licentiaten F. M. Melin, sk., 2. med. licentiaten H. Ström, sk., 3. med. kandidat C. A. Berg, bl.; inom filosofiska fakulteten, 1. docenten A. Rosén, sk., 2. fil. licentiaten L. Larsson, sk., 3. fil. licentiat H. Nilsson, sk.

Under det akademiska året hafva 93 akademiska betyg blifvit utfärdade, deraf 11 åt akademiske lärare eller tjenstemän.

Inom medicinska fakulteten förrättas i dag kl. 12 m. promotion, dervid dekanus kommer att till doktor offentligen utnämna:

t. f. laboratorn vid patologisk-anatomiska institutionen medicine-licentiaten HANS BENDZ sk., född i Tomarps socken, af Skytts härad, Malmöhus län, den 6 juni 1851; (Föräldrarne, hemmansegaren *Per Olsson* och *Kjersti Jönsdotter*); intogs i Malmö högre allmänna läroverk vårterminen 1863; aflade maturitetsexamen den 28 maj 1869; inskrefs såsom student vid Lunds universitet den 20 sept. s. å.; aflade medico-filosofisk examen den 18 okt. 1871, medicine kandidat-examen den 15 okt. 1877 samt medicine licentiatexamen den 30 sept. 1881; disputerade för medicinska doktorsgraden den 28 maj 1884 — allt vid Lunds universitet; tjenstgjorde som underläkare å Malmöhus Läns kurhus i Lund 22 okt. 1875—1 januari 1877; var anställd såsom amanuens vid patologiska institutionen i Lund 1 jan. 1876—1 juli 1878; antogs till stipendiat i Kongl. flottan den 4 februari 1878 för en tid af tre år; tjenstgjorde såsom extra läkare vid marinregementet under 1878 års beväringsmöten samt i Mariefreds distrikt 15 mars—26 april 1879; var anställd såsom amanuens vid patologiska institutionen i Stockholm 1 juni 1879—1 juni 1880; medföljde såsom uppbördsläkare korvetten "Eugenies" sommarexpedition 1880; blef den 1 februari 1881 tillförordnad såsom laborator i patologi vid Lunds universitet, hvilken anställning fortfarande innehafves; företog såsom innehafvare af H. M. Konungens resestipendium år 1882 en studieresa till Danmark, Tyskland och Schweitz; var sommaren 1883 intendent vid Ramlösa Helsobrunn; har af trycket utgifvit: såsom doktorsspecimen en i Nord. med. arkiv intagen afhandling om "förekomsten och betydelsen af varices i oesophagus vid hinder inom portåderkretsloppet, särskildt vid cirrhosis hepatis."

Äfvenledes förrättas i dag kl. 1/2 12 f. m. promotion inom filosofiska fakulteten, dervid nedannämde 9 fil. licentiater och 1 fil. kandidat komma att af fakultetens dekanus till filosofie doktorer offentligen utnämnas:

af *Westgöta nation*

KARL VALLIN, född i Warola församling af Skaraborgs län den 3 januari 1846 (föräldrar: hemmansegaren Sven Andersson och Stina Jonsdotter); intogs i Skara h. allm. läroverk höstterminen 1862; aflade maturitetsexamen derstädes den 8 juni 1870; inskrefs vid Lunds universitet den 12 september 1870; aflade filosofie kandidatexamen den 15 december 1874 och filosofie licentiatexamen inför matem. naturv. sektionen den 14 december 1881; genomgick profår vid h. allm. läroverket i Lund höstterminen 1881 och vårterminen 1882; tjenstgjorde såsom andre lärare vid Södermanlands läns folkhögskola i Bie läsåret 1873—74 samt vårterminen 1875; förordnades till amanuens vid Lunds universitets kem. laboratorium höstterminen 1879 och tjenstgjorde såsom sådan till vårterminen 1881; tjenstgjorde såsom extra lärare vid Lunds h. allm. läroverk höstterminen 1882 samt vår- och höstterminerna 1883; blef, efter att hafva aflagt praktiskt undervisningsprof i modersmålet, naturlära och matematik, utnämd till adjunkt vid Karlskrona h. allm. läroverk den 28 november 1883; samt har af trycket utgifvit: Bidrag till kännedomen om isomera toluolmonosulfonsyror (Gradualdisp., försvarad d. 30 d. 1884).

af *Skånska nationen*

CARL OLOF OHLSON ARCADIUS född i Göddelöf af Malmöhus län den 20 December 1849 (föräldrar: klockaren Åke Ohlsson och Anna Christina Holmqvist) genomgått Kristianstads högre allmänna läroverk; student i Lund den 13 Sept. 1869; aflagt filosofie kandidatexamen efter 1853 års stadga den 28 Maj 1875; försvarat en för filosofiska graden utgifven afhandling "Om Bohusläns införlifvande med Sverige" den 17 November 1883; genomgått profår vid Lunds läroverk 1875—1876; föreståndare för Göteborgs och Bohusläns folkhögskola 1876.

SVEN TESSING född i Gryt af Kristianstads län den 24 okt. 1849; inskrefs i Kristianstads skola hösten 1864; aflade mogenhetsexamen våren 1871; inskrefs hösten s. å. vid Lunds univ.; aflade fil. kand. examen dec. 1876, fil. lic. examen maj 1883 och disputerade för filosofisk doktorsgrad maj 1884. Utgifven skrift: De compositis nominibus Aeschyleis et Pindaricis.

Friherre HANS HUGOLD von SCHWERIN (son af ryttmästaren och kommendören, friherre C. J. G. A. Jules von Schwerin och hans maka Ingeborg Rosencrantz), född å Skarhult den 17 September 1853; intogs höstterminen 1863 i Lunds högre allmänna läroverk; aflade mogenhetsexamen derstädes den 23 maj 1871; inskrefs såsom student vid Lunds universitet den 25 September samma år; aflade examen stili latini pro gradu philosophico den 23 Januari 1872 och filosofie kandidatexamen den 14 Sept. 1878; förordnades till e. o. amanuens vid universitets-bibliotheket den 8 September 1879; företog under läsåret 1881—82 med offentligt uppdrag och i vetenskapligt ändamål en resa i Tyskland, Italien, Frankrike, England och Holland; adjungerad kommissarie för Sverige vid den tredje internationela geografiska kongressen och dermed förenade utställningar i Venezia September 1881; vistades November 1881—Juni 1882 i Paris,

der föreläsningar i geografi af hrr Himly och Levasseur bivistades och studier i samma vetenskap idkades i synnerhet å Bibliothèque Nationale och Bibliothèque de la Société de Géographie; erhöll af Lunds universitets rektorsembete den 15 Februari 1882 uppdrag att under vistelsen i Paris taga kännedom om de offentliga biblictheken derstädes, med skyldighet att vid hemkomsten derom afgifva berättelse; undergick den 7 September 1883 filosofie licentiatexamen inför filosofiska fakultetens humanistiska sektion; disputerade för filosofie doktorsgraden den 26 Maj 1884. Medlem af geografiska sällskapen i Stockholm, Kjöbenhavn och Paris. Tryckta skrifter: "Herodots framställning af Europas geografi" (207 sidd., stor 8:o med 1 kolor. karta, gradualafhandling) Lund 1884. Smärre geografiska uppsatser och notiser i tidskrifter och tidningar.

NILS LUNDBORG född i Borlunda den 14 maj 1850, intogs i Lunds högre allmänna läroverk vårterminen 1865; genomgick nämda skola och aflade studentexamen den 24 maj 1872; inskrefs vid kongl. universitetet i Lund den 28 i samma månad, författade latinskt öfversättningsprof pro gradu philosophico den 7 december 1874; aflade filosofie kandidatexamen den 31 januari 1879; genomgick det filologiska seminariets romanska afdelning åren 1878 och 1879; tjenstgjorde såsom vikarierande adjunkt vid högre allmänna läroverket i Lund vårterminen 1876 samt läseåren 1876—77, 1877—78 och 1878—79; aflade undervisningsprof för sökt adjunktsbefattning vid folkskolelärare-seminarium i Linköping den 4 november 1880; företog en resa till Italien, Frankrike och England, hvarunder han, inskrifven vid kongl. institutet för högre studier i Firenze, studerade historia, filosofi samt latinsk och italiensk litteratur läseåren 1880—81 samt 1881—82; idkade i Paris studier i filosofi, historia och fornfranska vid Sorbonne och Collège de France under andra terminen af läsåret 1881—82; aflade filosofie licentiatexamen den 11 november 1882; företog en andra resa till Firenze för att på nationalbiblioteket derstädes studera den italienska lyriken under de två första århundradena; disputerade för filosofiska doktorsgraden den 2 februari 1884; genomgår för närvarande den i läroverksstadgan föreskrifna profårskursen vid högre allmänna läroverket i Lund. Utgifna skrifter: La fedeltà nel Nord. Traduzione dallo Svedese. Firenze 1881. Cato den äldre — om ålderdomen. Lund 1883. Studi sul congiuntivo nella Divina Commedia.

JOHAN CHRISTIAN MOBERG, född på Thorsjö i Selberga socken d. 11 Febr. 1854; åtnjutit undervisning vid elementarläroverken i Ystad och Malmö; mogenhetsexamen d. 9 Dec. 1873; student vid Lunds universitet d. 2 Nov. 1874; ex. stili latini d. 19 Maj 1876; fil. kand. ex. d. 14 Sept. 1878; fil. lic. ex. d. 22 Maj 1883; disp. för doktorsgraden d. 29 Maj 1884; e. o. amanuens vid geologiska institutionen d. 6 Okt. 1880; kallad till medlem af Geologiska Föreningen i Stockholm 1880; anställd som extrageolog vid Sveriges Geologiska undersökning under sommararbetena 1882 och 1883; har med understöd af Kongl. Vetenskaps-Akademien företagit vetenskapliga resor inom Sverige 1880 och 1882; har för geologiska studier på egen bekostnad besökt Bornholm 1881 och Rhenprovinserna 1883. Tryckte skrifter: *Reseberättelse.* (I Öfversigt af Kongl. Vetenskaps-Akademiens Förhandlingar, Stockholm 1880, N:o 10). 9 sidd. 8:vo. — *Stu-*

dier öfver svenska kritformationen. 1. Kåseberga-Eriksdal. (I Geologiska Föreningens i Stockholm Förhandlingar 1882, N:o 71, B. VI, H. 1). 8 sidd. 8:vo. — *Om de äldsta kritaflagringarne och Rät-Lias i sydöstra Skåne. Reseberättelse.* (I Öfversigt af K. V. A:s Förhandl., Stockholm 1882, N:o 9). 8 sidd. 8:vo med 1 tafla. — *Cephalopoderna i Sveriges kritsystem. I. Sveriges kritsystem systematiskt framstäldt.* (Sveriges Geologiska Undersökning, Serien C). Stockholm 1884. 45 sidd. 4:to med en öfversigtskarta. (Gradualdisp.).

ANDERS ROSÉN född i Lund d. 28 Febr. 1859; genomgått Lunds högre allmänna läroverk; mogenhetsex. 29 Maj 1877, stud. 3 Sept. 1877; ex stili lat. 22 Nov. 1877; fil. kand. 15 Sept. 1879; fil. lic. 15 Sept. 1883; disp. för doktorsgrad den 19 April 1884; e. o. amanuens vid fys. inst. 22 Sept. 1880; vistades en del af Maj månad 1882 i Upsala för inhemtande af metoderna vid magnetiska observationer; ledde under Augusti 1882—Augusti 1883 magnetiska observationerna i Lund. Tryckt arbete: Om fotpunktkurvors karakterer. Lund 1884, 40 sidd. 8:o (gradualdisp.)

BENGT JAKOBSSON BERGQVIST född i Lund den 5 oktober 1860; genomgick h. allmänna läroverket i Lund åren 1873—1879; aflade mogenhetsexamen den 30 maj 1879; inskrefs såsom student vid Lunds universitet den 5 september s. å.; aflade examen st. lat. pro gradu phil. den 2 december s. å., filosofie kandidatexamen den 30 maj 1881; filosofie licentiatexamen den 15 september 1883; genomgick filologiska seminariets afdelning för nordisk språkforskning läsåret 1881—1882; disputerade pro gradu den 9 april 1884; tjenstgjorde såsom vik. adjunkt vid Lunds h. allmänna läroverk läsåret 1881—1882; tjenstgör i samma egenskap vid folkskollärareseminariet i Lund sedan början af h. t. 1883; förordnades till e. o. konsistorieamanuens vid Lunds Domkapitel den 17 oktober 1883 samt har af trycket utgifvit: Studier öfver den konditionala satsfogningen i Fornsvenskan.

af *Göteborgs nation*

DAVID BERGENDAL, född den 4 Maj 1855 i Qville af Bohuslän (Föräldrar: aflidne kyrkoherden S. G. Bergendal och hans hustru Anna Helena v. Proschwitz); aflade mogenhetsexamen i Göteborg d. 3 Juni 1874; inskrefs såsom student vid Lunds universitet höstterminen 1874; aflade filos. kandidatexamen i December 1877 samt filos. licentiatexamen i Maj 1882; disputerade för filosofiska doktorsgraden i November 1883; genomgick profårskurs vid Lunds högre allmänna läroverk vårterminen 1882 och höstterminen s. å.; tjenstgjorde såsom vikarierande lärare i botanik vid Alnarps landtbruksinstitut höstterminen 1882—höstterminen 1883; förestod under samma tid såsom vikarie Malmöhusläns frökontrollanstalt i Lund; förordnades till amanuens vid universitetets zool. institution i Februari 1882 och har från denna tid derstädes varit ledare af de zootomiska öfningarna; antogs till lärare vid Lunds privata elementarskola i Augusti 1883; utnämndes till docent i botanik vid Lunds universitet i November 1883. Utgifna skrifter: *Några växtlokaler för södra Halland och norra Bohuslän.* Bot. Notiser

1879 sidd. 156—159. *Anmärkningar vid "Revision von Sargassum und das sogenannte Sargassomeer" von dr O. Kuntze.* Bot. Notiser 1881, sidd. 34—38 (äfven i Bot. Centralblatt, 1881). *Några ord med anledning af Bidrag till knoppfjällens anatomi hos träd och buskartade växter af E. Adlerz.* Bot. Notiser 1882, sidd. 9—14. *Bidrag till kännedomen om de vegetativa organernas byggnad hos örtartade dikotyledoner I* (föregående meddelande) Bot. Notiser 1882, sidd. 107 117. *Bidrag till örtartade dikotyledoners jämförande anatomi.* 134 + VI sidor. 4:o samt sex planscher. Aftryck ur Lunds universitets årsskrift (gradual disputation). Dertill några referat i Bot. Notiser och Bot. Jahresbericht von Leop. Just.

JOHAN OTTO NILSSON, född i Sätila församling af Elfsborgs län den 29 juni 1856; aflade maturitetsexåmen vid Göteborgs högre elementarläroverk den 1 juni 1875; inskrefs som student vid Lunds Universitet den 20 sept. s. å.; undergick examen stili lat. pro grad. philos. den 8 dec. s. å.; filosofisk kandidatexamen den 31 januari 1878, genomgick filologiska seminariets afdelning för klassiska språk åren 1878—1879; aflade filosofisk licentiatexamen den 31 jannari 1883; genomgick år 1883 vid Stockholms norra latinläroverk profårskurs för lärarebefattning; disputerade för doktorsgrad den 28 maj 1884. Tryckt skrift: *De mutationibus scenæ. quæ sunt in fabulis Græcorum*, Lundæ, MDCCCLXXXIV, gradualdisputation.

Sedan ofvanstående redan blifvit tryckt, har Kongl. Maj:t under d. 23 i denna månad till biskop i Westerås stift i nåder utnämnt professoren i praktisk teologi här vid universitetet, teol. och fil. doktorn *Axel Gottfrid Leonard Billing*. Den från ett aflägset biskopsstift utgångna hedrande kallelsen, hvilken sedan vunnit H. M. Konungens bifall och bekräftelse, vittnar tillräckligt om det stora och välberättigade anseende biskop Billing genom sina förtjenster såsom lärare och skriftställare inom hela vårt land vunnit, men den bringar äfven dessvärre Lunds universitet en mycket känbar förlust. Med öppet öga för denna förlust önska vi biskop Billing lycka och framgång under hans ansvarsfulla verksamhet i hans nya kall.

Lund den 31 Maj 1884.

G. LJUNGGREN.

Acta Universitatis Lundensis.

Lunds Universitets Årsskrift.

Tom. I—XX. Årg. 1864—1884.

Systematisk innehållsförteckning.

Teologi.

Juridik. Statsvetenskap.

Ask, J., Formaliteter vid kontrakt enligt romersk och svensk förmögenhetsrätt. 61 s. *XX: I. 1883—84.*

Broomé, G., Några anmärkningar om den svenske domarens inamovibilitet. (Inbjudningsskrift.) 19 s. *(VI: I.) 1869.*

Hamilton, G. K., Öfversigt af statsinkomsternas olika slag. 27 s. (Inbjudningsskrift.) *XI: II. 1874.*

Hjelmérus, J., Bidrag till svenska jordeganderättens historia. 94 s. *XX: II. 1883—84.*

Humbla, Ph., Om vilkoren för eganderättens öfvergång vid köp af fast gods. Med afseende företrädesvis på svensk civilrätt. 65 s. *(II: I.) 1865.*

Schlyter, C. J., Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen. 5 s. *XVII: II. 1880—81.*

Sjöberg, A., Om den svenska fiskerilagstiftningen. 82 s. *(II: I.) 1865.*

Sydow, E. F. N. von, Om hyresaftal rörande fast egendom, enligt romersk och svensk rätt. 143 + 1 s. *XIX: II. 1882—83.*

Medicin.

Ask, C. J., Om bronchotomi. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *(III: II.) 1866.*

Löwegren, M. K., Om myopi. 86 + 1 s. *(III: II.) 1866.*

Naumann, C. F., Om missfoster. 18 s. *(I: I.) 1864.*

Odenius, M. V., Om vestibularsäckarnes form och läge i menniskans öra. 15 s. *(III: IV.) 1866.*

Filosofi.

Geijer, R., Hegelianism och positivism. Studier med anledning af prof. M. J. Monrads "Tankeretninger i den nyere Tid" och "Udsigt over den høiere Logik" m. fl. skrifter. 107 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Leander, P. J. H., Framställning och granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt. Förra afdelningen. 137 + 1 s. *(I: I.) 1864.*

—, Granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt. Sednare afdelningen. 116 s. *(II: II.) 1865.*

Swahn, O., Om betydelsen af Herbarts philosophiska ståndpunkt. 39 s. *(I: II.) 1864.*

Thyrén, J., Kritisk framställning af Herbert Spencer's "Principles of Psychology". 56 s. *XIX: III. 1882—83.*

Wadstein, E., Studier öfver Kants teoretiska kriticism. 42 s. *XV: I. 1878—79.*

Wägner, S., John Stuart Mills logiska system och dess kunskapsteoretiska förutsättningar. I. 45 s. *XVI: I. 1879—80.*

—, d:o, d:o. II. 37 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Filologi.

a) Österländska språk.

Collin, A. Z., Apahâravarmans äfventyr. Från sanskrit. 33 s. *IV: I. 1867.*

Edgren, Hj., Statistical and Discursive Notes on Vṛddi-derivatives in Sanskrit. 17 s. *XVII: II. 1880—81.*

——, De codicibus nonnullis Indicis, qui in bibliotheca universitatis Lundensis asservantur. 7 s. *XIX: III. 1882—83.*

Malmström, A. M., De verbis Hebræorum concavis quæstiones. 43 s. *X: I. 1873.*

Tegnér, E., De vocibus primæ radicalis *w* earumque declinatione quæstiones Semiticæ comparativæ. I. 68 + 1 s. *(VI: I.) 1869.*

b) Klassiska språk.

Andersson, H., De parodo chori in fabulis Aristophaneis. 39 s. *XVI: I. 1879—80.*

Braune, F., De particula *ut* simplici et copulata. Pars I. 73 s. *(II: II.) 1865.*

Cavallin, S. J., De futuro Herodoteo. 59 s. *XIV: I. 1877—78.*

——, De Xenophonteo temporum et modorum usu in enuntiationibus orationis obliquæ primariis ad tempora præterita relatis. Pars I. 52+2 s. *XVI: I. 1879—80.*

——, d:o, d:o. Pars II. 45 + 3 s. *XVII: II. 1880—81.*

——, Aoristi infinitivus Homericus ad verba dicendi et sentiendi relatus num futurum tempus significare possit. 30 + 1 s. *XVII: II. 1880—81.*

——, Ad syntaxin Thucydideam et Xenophonteam quæstiunculæ duæ. 36 s. *XIX: III. 1882—83.*

Heimer, Aug., Studia Pindarica. 148 + 2 s. *XX: III. 1883—84.*

Jacobi, O., De Pervigilio Veneris. 37 + 1 s. *(III: III.) 1866.*

Linde, S., Quæstiones etymologicæ et grammaticæ, ad exempla dorica atticorum relatæ. 58 s. *XV: I. 1878—79.*

——, Emendationes et criticæ annotationes ad græcos et latinos scriptores. 62 + 1 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Melander, S. E., De anacoluthis Herodoteis commentatio. 66 + 2 s. *(V: II.) 1868.*

Schlyter, G. R., Quaestiones de syntaxi Latinorum. De concessione. 41 s. *(V: II.) 1868.*

Zander, C. M., De divisis atque discretis vocibus latinæ linguæ, quæ aut singulæ primo fuerant aut promiscuæ. 40 s. *XI: II. 1874.*

——, De geminarum vocum latinarum differentiis. 168 s. (Oafslut.) *XIV: I. 1877—78.*

c) Romaniska språk.

Cederschiöld, G., et **Wulff, F. A.**, Versions nordiques du fabliau français "Le mantel mautaillié". Textes et notes. 103 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

Edgren, Hj., Quelques observations sur l'élément roman de l'anglais, considéré dans ses rapports au français moderne. 40 s. *XIX: III. 1882—83.*

Lidforss, V. E., Aqui conpiesça la estoria de los Godos et compúsola Don Roderico Arcobispo de Toledo et Confirmador de las Espannas. (ss. 1—80.) *(VIII: II.) 1871.*

——, d:o, d:o. (Forts.; ss. 81—134.) *IX: I. 1872.*

Wulff, F., Recherches sur les sagas de Mágus et de Geirarđ et leurs rapports aux épopées françaises. 44 + 1 s. *X: I. 1873.*

——, De l'emploi de l'infinitif dans les plus anciens textes français. 78 s. *XI: II. 1874.*

——, La chronique dite de Turpin, deux anciens textes français. I—II. VI + 76 s. *XVI: I. 1879—80.*

---

d) Germaniska språk.

Cederschiöld, G., Bandamanna saga, efter skinnboken n:o 2845, 4:o å kongl. biblioteket i Köpenhamn. XIV + 26 s. + 1 facs. *X: I. 1873.*

——, Geisli eđa Óláfsdrápa ens helga, er Einarr orti Skúlason, efter "Bergsboken" utgifven. XVI + 30 s. *X: I. 1873.*

——, Jómsvíkinga saga efter skinnboken 7, 4:o å kungl. biblioteket i Stockholm utgifven. XII + 37 s. + 1 facs. *XI: II. 1874.*

——, Fornsögur Suđrlanda. Isländska bearbetningar af främmande romaner från medeltiden. Efter gamla handskrifter utgifna. Sidd. 1—84. *XIII: II. 1876—77.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. 85—168.) *XIV: I. 1877—78.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. 169—273.) *XV: I. 1878—79.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. I—XLIV.) *XVIII: I. 1881—82.*

——, d:o, d:o. (Forts. och slut; ss. XLV—CCLII.) *XIX: III. 1882—83.*

——, et **Wulff, F. A.**, Versions nordiques du fabliau français "Le mantel

mautaillié". Textes et notes. 103 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

Collin, Z., Examen critique des étymologies islandaises proposées dans le dictionnaire du patois normand de MM. Duméril. 22 s. *(I: II.) 1864.*

——, Sur les conjonctions gothiques. 40 s. *XII: I. 1875—76.*

Söderberg, S., Forngutnisk ljudlära. 48 s. *XV: I. 1878—79.*

Söderwall, K. F., Om verbets rektion i fornsvenskan. 37 + 1 s. *(I: II.) 1864.*

——, Några anmärkningar öfver de svenska kasusformerna under medeltiden. 17 + 1 s. *(II: II.) 1865.*

——, Om främmande ords behandling i fornsvenskan. 19 s. *(III: III.) 1866.*

——, Studier öfver Konungastyrelsen. 76 s. *XV: I. 1878—79.*

Olde, E. M., Om de skandinaviska runornas omedelbara ursprung från det äldsta feniciska alfabetet. (Inbjudningsskrift). 24 s. + 2 t. *(VII: I.) 1870.*

Wickberg, R., Ueber den ursprung der schwachen präteritalbildung in den germanischen sprachen. 42 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

——, Om genitivsuffixet *-sja* i de germaniska språken. 6 s. *XV: I. 1878—79.*

——, Notes on the Origin of the Early West-Saxon Vowel-system. 23 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Wisén, Th., Om ordfogningen i äldre eddan. 83 + 2 s. *(I: II.) 1864.*

Wulff, F., [se: **Cederschiöld** et —.]

Historia. Personalhistoria.

Hammar, A. N., Om kyrkan i Skåne under katholicismen. 148 s. *(IV: I.) 1867.*

Hammarström, P. A., Om tullförhållandena mellan de skandinaviska rikena från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645, med särskildt afseende på Öresundstullen. 31 s. *XII: I. 1875–76.*

Ljunggren, G., Carl v. Linnés vistande i Lund och bref till E. G. Lidbeck. (Inbjudningsskrift.) 18 s. *XIV: II. 1877–78.*

Lysander, A. Th., De uita ac disciplina Joannis Gustaui Ekii, professoris Lundensis libellus. I. (Inbjudningsskrift.) 16 s.

Weibull, M. J. J., Förbundet mellan Sverge och Frankrike år 1672. 90 s. *(I: II.) 1864.*

——, Freden och förbundet i Lund 1679. 39 s. *(VIII: II.) 1871.*

Literaturhistoria. Estetik.

Ljunggren, G., Det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *(IV: I.) 1867.*

——, Epilogen vid magisterpromotionen 1820. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *(VII: I.) 1870.*

——, Svenska akademien och sången öfver Creutz. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *XIV: I. 1877–78.*

——, Selma och Fanny af Franzén. (Inbjudningsskrift.) 22 s. *XV: I. 1878–79.*

——, Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk. (Inbjudningsskrift.) 20 s. *XV: I. 1878–79.*

Ljunggren, G., En tidsbild från seklets början. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *XVI: I. 1879–80.*

——, Cæsars-karakteren i Shakespeares Julius Cæsar. (Inbjudningsskrift.) 28 s. *XVII: II. 1880–81.*

——, Några anmärkningar om Walter Scott och hans romandiktning. (Inbjudningsskrift.) 25 s. *XVIII: I. 1881–82.*

——, Studier öfver Runeberg, I. (Inbjudningsskrift.) 33 s. *XIX: III. 1882–83.*

——, Studier öfver Runeberg. II. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *XIX: III. 1882–83*

——, Svea. (Inbjudningsskrift.) 20 s. *XIX: III. 1882–83.*

Mathematik.

Berlin, M., Om potenser af en complex variabel. 22 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

——, Om geometriska representationen af logarithmer och de enklaste trigonometriska funktioner af en complex variabel. 31 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

Berlin, M., Om komplexa koordinater inom plana geometrin. 45 s. *IX: II. 1872.*

Bäcklund, A. V., Några satser om plana algebraiska kurvor, som gå genom samma skärningspunkter. 28 s. *(V: III.) 1868.*

Bäcklund, A. V., Några satser om plana algebraiska kurvors normaler. 38 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om geometriska kurvor med dubbel krökning. 28 s. *(VIII: III.) 1871.*

——, Einiges über Curven- und Flächen-Transformationen. 12 s. *X: II. 1873.*

——, Résumé einer Untersuchung betreffend partielle Gleichungen beliebiger Ordnung mit einer beliebigem Zahl Veränderlichen. 4 s. *XII: II. 1875–76.*

——, Ett bidrag till kul-komplexernas theori. 24 s. *IX: II. 1872.*

——, Om ytor med konstant negativ krökning. 48 s. *XIX: IV. 1882–83.*

Hill, C. J. D:son, Afhandling om tals visare till sammansatta delare (indices à module composé). 18 s. *(I: I.) 1864.*

——, Quelques tables des fractions avec une note sur le nombre des divisions à effectuer pour obtenir le plus grand commun diviseur. 16 s. *(II: III.) 1865.*

——, De proprietatibus seriei harmonicæ cum quadam hujus tabula. 16 s. *(III: IV.) 1866.*

——, De functionibus rationaliter logarithmicis integrandis, et speciatim de derivatis lammatum. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Sur une forme générale de développement et sur les intégrales définies. 24 s. *(V: III.) 1868.*

Hill, C. J. D:son, Sur une forme générale de développement et sur les intégrales définies. (Suite.) 36 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om Fouriers regel för reela rötter. 8 s. *(VIII: III.) 1871.*

Krok, J. M., Plana reciproka systemer. 28 s. *IX: II. 1872.*

Lovén, J. M., Om plana algebraiska kurvors rektifiabilitet. 31 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Möller, J., Om connexens C $(x,\ x,\ o;\ u,\ u,\ o)$ principalcoincidens. 17 s. *XVI: II. 1879–80.*

——, Über die Transformation einer gewundenen Curve durch sphärische Inversion. 32 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Rydberg, J. R., Algebraiska integraler till algebraiska funktioner. 18 s. *XV: II. 1878–79.*

Zeipel, V. von, Om determinanter, hvars elementer äro binomialkoefficienter. 68 s. *(II: III.) 1865.*

——, Om monomial- och fakultetskoefficienter. 57 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om determinanter, hvilkas elementer äro binomialkoefficienter, multiplicerade med vissa faktorer. 36 s. *(VIII: III.) 1871.*

Fysik. Mekanik. Meteorologi.

Bäcklund, A. V., Abhandlung in Hydrodynamik. 32 s. *XI: III. 1874.*

——, Ueber die Flüssigkeitsbewegung in mehrfach zusammenhängenden Räumen. 4 s. *XI: III. 1874.*

——, Om en särskild art af rörelse i en obegränsad, osammantryckbar vätska, i hvilken sammantryckbara kroppar äro utspridda. I–II. 16 s. *XV: II. 1878–79.*

Ericsson, John, Om solvärmens användande som mekanisk drifkraft. 13 s. *(V: III.) 1868.*

Göransson, B., Om kroppars verkliga värmekapacitet. 22 s. *(VII: II.) 1870.*

Rydberg, J. R., Studier öfver friktionselektriciteten. 12 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Tidblom, A. V., Termoelektriska undersökningar. I. 26 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

——, d:o, d:o. II. 19 s. + 1 t. *X: II. 1873.*

——, Einige Resultate aus den meteorologischen Beobachtungen, angestellt auf der Sternwarte zu Lund in den Jahren 1741 –1870. 77 s. + 2 t. *XII: II. 1875–76.*

——, Pendel-bestämningar, under den svenska arktiska expeditionen 1872–73 anstälda af Aug. Wijkander, beräknade. 32 s. + 1 t. *XIV: II. 1877–78.*

Wijkander, Aug., Sur la périodicité des perturbations de la déclinaison magnétique dans la Scandinavie septentrionale. 9 s. *XII: II. 1875–76.*

Astronomi.

Anderson, F., Bestämning af planeten (92) Undinas bana, grundad på observationer under trenne oppositioner. 22 s. *(VII: II.) 1870.*

——, Bestämning af planeten (86) Semeles bana. 19 s. *IX: II. 1872.*

Bruhns, C., Bestimmung der Längendifferenz zwischen Berlin und Lund auf telegraphischem Wege ausgeführt von dem Centralbureau der Europäischen Gradmessung und der Sternwarte in Lund im Jahre 1868. 50 + 1 s. *(VII: II.) 1870.*

Bäcklund, A. V., Bestämning af polhöjden för Lunds observatorium medelst observationer i första vertikalen. 58 + 1 s. *(IV: II.) 1867.*

Dunér, N. C, Mesures micrométriques d'étoiles doubles, faites à l'observatoire de Lund, suivies de notes sur leurs mouvements rélatifs. XXXII + 266 + 2 s. *XII: II. 1875–76.*

Engström, F., Bestämning af banan för komet 1847, II. 21 s. *XVII: III. 1880–81.*

——, Beobachtungen der Planeten Victoria und Sappho 1882. 28 s. *XX: IV. 1883 –84.*

Lindstedt, A., Undersökning af meridiancirkeln på Lunds observatorium jemte bestämning af densammas polhöjd. 54 + 1 s. + 1 t. *XIII: III. 1876–77.*

——, Beobachtungen des Mars während seiner Opposition 1877. 15 s. *XIV: II. 1877–78.*

Möller, A., Planet-observationer anställda år 1867 på Lunds observatorium, reducerade och sammanställda. 82 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Planet- och kometobservationer ... 1868. IV + 105 s. *(V: III.) 1868.*

——, d:o, d:o. 1869. IV + 100 s. *(VI: II.) 1869.*

——, d:o, d:o. 1870. IV + 74 s. *(VII: II.) 1870.*

Möller, A., d:o, d:o. 1871. IV + 207 s. *(VIII: III.) 1871.*

——, Planet-observationer ... 1872 ... IV + 56 s. *IX: II. 1872.*

——, Planet- och kometobservationer ... 1873 ... IV + 121 s. *X: II. 1873.*

Wijkander, Aug., Beräkning af planeten (117) Lomias bana. 16 s. *(VIII: III.) 1871.*

Kemi.

Berglund, E., Bidrag till kännedomen om svafvelsyrlighetens dubbelsalter och kopplade föreningar. 34 s. *IX: II. 1872.*

——, Om imidosulfonsyra. 57 s. *XII: II. 1875–76.*

——, Om amidosulfonsyra. 27 s. *XIII: III. 1876–77.*

Blomstrand, C. W., Om tantalmetallerna och deras nativa föreningar. I. Om tantalgruppens metaller. 98 s. *(I: I.) 1864.*

——, d:o, d:o. II. Om kolumbiter och tantaliter. 23 s. *(II: III.) 1865.*

——, Den nyare atomtheorien från electrokemisk ståndpunkt. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Zur Frage über die Natriumessigsäuren. 38 s. *(V: III.) 1868.*

——, Bidrag till frågan om den nyare kemiens förhållande till den äldre. (Inbjudningsskrift.) 44 s. *X: II. 1873.*

Claësson, J. P., Om fenyl- och etylsulfacetsyror och deraf erhållna sulfonföreningar. 34 s. *X: II. 1873.*

Claësson, J. P., Om merkaptan, natriummerkaptid och några andra svafvelföreningar af radikalen etyl. I. 24 s. *XI: III. 1874.*

——, Öfver tioglykolsyra. 10 s. *XIII: III. 1876–77.*

Holst, N. O., Bidrag till kännedomen om platinans cyanföreningar. 39 s. *X: II. 1873.*

Krok, J. M., Några koboltiaksalter. 26 s. *(VII: II.) 1870.*

Lang, J., Bidrag till kännedomen om gallsyrornas sönderdelningsprodukter. I. 106 s. *XI: III. 1874.*

Lindbom, C. G., Några undersökningar öfver trimetafosforsyran. 28 s. *X: II. 1873.*

——, Några guldets cyanföreningar. 45 s. *XII: II. 1875–76.*

Lovén, J. M., Några svafvelhaltiga substitutionsderivat af propionsyran. 28 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Nylander, C. W. G., Bidrag till kännedomen om zirkonjord. 25 s. *(I: I.) 1864.*

Rosenberg, J. O., Om nitrosvafveljernsföreningarne. 28 s. *(II: III.) 1865.*

Svensson, N., Bidrag till kännedomen om antimon- och vismuthoxidens salter. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Svafvelsyrliga salter med kopparoxidul och silfveroxid. 24 s. *(VI: II.) 1869.*

Wahlstedt, A., Bidrag till kännedomen om undersvafvelsyrlighetens organiska derivater. 32 s. *XVI: II. 1879–80.*

Weibull, M., Om zirkonium och dess föreningar. 75 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Zoologi.

Bergh, C. A., Iakttagelser öfver djurlifvet i Kattegat och Skagerack, gjorda under kanonbåten "Ingegerds" expedition sommaren 1870. 37 + IV s. + 2 kart. *(VII: II.) 1870.*

Leche, W., Studier öfver mjölkdentitionen och och tändernas homologier hos Chiroptera. 47 s. + 2 t. *XII: II. 1875–76.*

——, Zur Kenntniss des Milchgebisses und der Zahnhomologien bei Chiroptera. II Theil (als Fortsetzung der . . . Abhandlung: "Studier öfver mjölkdentitionen" etc.) 37 sid. + 2 t. *XIV: II. 1877–78.*

Lyttkens, I. A., Bidrag till kännedomen af Crustaceernas anatomi. 42 + 2 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o (Forts. ss. 43—111) 68 + 3 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

Odenius, M. V., Bidrag till kännedomen om morrhårens anatomiska byggnad. 25 + 2 s. + 1 t. *(II: III.) 1865.*

Olsson, P., Entozoa, iakttagna hos skandinaviska hafsfiskar. I. Platyelminthes. 59 s. + 2 t. *(III: IV.) 1866.*

Olsson, P., Entozoa o. s. v. (Forts.) 64 s. + 3 t. *(IV: II.) 1867.*

——, Prodromus faunæ Copepodorum parasitantium Scandinaviæ. 49 s. + 2 t. *(V: III.) 1868.*

——, Nova genera parasitantium Copepodorum et Platyelminthium. 6 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Iakttagelser öfver skandinaviska fiskars föda. 12 s. *(VIII: III). 1871.*

Quennerstedt, Aug., Bidrag till Sveriges infusorie-fauna jemte en kort framställning af infusionsdjurens organisation. I. 64 s. + 2 t. *(II: III.) 1865.*

——, d:o. II. 47 + 1 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o. III. 35 + 1 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Studier i foglarnas anatomi. Bakre extremiteternas muskulatur hos simfoglarna. 60 + 1 s. + 11 t. *IX: II. 1872.*

Wahlgren, F., Några anteckningar om en stor klumpfisk, *Mola nasus* (Raf.). 18 s. + 1 t. (*IV: II*). *1867.*

——, Om de vid utvidgningen af Ystads hamn åren 1868–69 funne däggdjursben. I. Om benen af oxartade djur, jemte några anteckningar om dvergoxen (Bos longifrons Ow., Nils.) i Sverige. 27 + 2 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

Botanik.

Agardh, J. G., De Laminarieis symbolas offert. 36 s. (*IV: II.*) *1867.*

——, Bidrag till Florideernes systematik. 60 s. (*VIII: III.*) *1871.*

——, Till Algernes systematik. Nya bidrag. 71 s. *IX: II. 1872.*

——, d:o, d:o. II. 134 + 2 s. + 3 t. *XVII: III. 1880–81.*

——, d:o, d:o. (Forts.) 177 + 4 s. + 4 t. *XIX: IV. 1882–83.*

——, De Algis Novæ Zelandiæ marinis. In supplementum Floræ Hookerianæ. 32 s. *XIV: II. 1877–78.*

——, Über die Bedeutung Linné's in der Geschichte der Botanik. Ein Blatt zur Linné-Feier in Lund am 10 Januar 1878. 27 s. *XIV: II. 1877–78.*

Areschoug, F. W. C., Bidrag till skandinaviska vegetationens historia. 90 s. + 2 t. (*III: IV.*) *1866.*

——, Växtanatomiska undersökningar. I. Om bladets inre byggnad. 26 + 2 s. + 4 t. (*IV: II.*) *1867.*

——, d:o. II. Om den inre byggnaden i de trädartade växternas knoppfjäll. 56 s. + 5 t. (*VII: II.*) *1870.*

——, Beiträge zur Biologie der Holzgewächse. 145 s. + 8 t. *XII: II. 1875–76.*

Bergendal, D., Bidrag till örtartade dikotyledoners jämförande anatomi. I. Undersökningar öfver Geraniaceernas byggnad. (Arbeten från Lunds Botaniska Institution. VII.) 134 + IV + 2 s. + 6 t. *XIX: IV. 1882–83.*

Berggren, S., Iakttagelser öfver mossornas könlösa fortplantning genom groddknoppar och med dem analoga bildningar. 30 + 3 s. + 4 t. (*I: I.*) *1864.*

——, Bidrag till Skandinaviens bryologi. 30 + 1 s. + 1 t. (*II: III.*) *1865.*

——, Studier öfver mossornas byggnad och utveckling. I. Andreæaceæ. 30 + 1 s. + 2 t. (*IV: II.*) *1867.*

——, d:o. II. Tetraphideæ. 7 + 1 s. + 1 t. (*VII: II.*) *1870.*

——, Om Azolla's prothallium och embryo. 11 + 2 s. + 2 t. *XVI: II. 1879–80.*

Borgman, J. A., Studier öfver barkens inre bygnad i Coniferernas stam. I. (Arb. fr. Lunds Botaniska Institution. II.) 56 s. + 3 t. *XIV: II. 1877–78.*

Cedervall, E. V., Undersökningar öfver Araliaceernas stam. (Arbeten från Lunds Botaniska Institution. I.) 32 + 2 s. + 3 t. *XIV: II. 1877–78.*

Eriksson, J., Studier öfver Leguminosernas rotknölar. 28 + 2 s. + 3 t. *X: II. 1873.*

Eriksson, J., Om meristemet i dikotyla växters rötter. 43 + s. + 4 t. *XIII: III. 1876–77.*

Hultberg, Aug., Anatomiska undersökningar öfver Salicornia, företrädesvis Salicornia herbacea L. 51 s. + 5 t. *XVIII: II. 1881–82.*

Jönsson, B., Bidrag till kännedomen om bladets anatomiska byggnad hos Proteaceerna. (Arb. fr. Lunds Bot. Inst. III.) 49 + 2 s. + 3 t. *XV: II. 1878–79.*

——, Om embryosäckens utveckling hos Angiospermerna. 86 s. + 8 t. *XVI: II. 1879–80.*

——, Befruktningen hos slägtet Najas samt hos Callitriche autumnalis. 26 s. *XX: IV. 1883–84.*

Ljungström, E., Bladets byggnad inom familjen Ericineæ. I. Ericeæ. (Arbeten från Lunds Botaniska Institution. VI.) 47 s. + 2 t. *XIX: IV. 1882–83.*

Neuman, L. M., Undersökningar öfver bast och sklerenchym hos dicotyla stammar. Ett bidrag till dessa väfnaders utvecklingshistoria. (Arb. fr. Lunds Bot. Institution. IV.) 49 s. + 3 t. *XVI: II. 1879–80.*

Nordstedt, O., Några iakttagelser öfver Characeernas groning. 12 s. + 1 t. *(II: III.) 1865.*

——, Bidrag till kännedomen om sydligare Norges Desmidiéer. 51 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

——, Beskrifning öfver en ny art af slägtet Spirogyra. 2 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

——, De Algis et Characeis. 20 s. + 1 t. *XVI: II. 1879–80.*

Sandéen, P. F., Morphologiska iakttagelser öfver bladknopparne hos några Polygoneæ. 29 + 3 s. + 2 t. *(I: I.) 1864.*

——, Bidrag till kännedomen om gräsembryots byggnad och utveckling. 14 + 3 s. + 2 t. *(V: III.) 1868.*

Geologi. Mineralogi. Paleontologi.

Holmström, L. P., Iakttagelser öfver istiden i södra Sverige. 34 + IX s. + 1 karta. *(III: IV.) 1866.*

Lundgren, B., Palæontologiska iakttagelser öfver Faxekalken på Limhamn. I. 31 + 1 s. + 1 t. *(III: IV.) 1866.*

——, Rudister i kritformationen i Sverge. 12 + 1 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Om några växter från den stenkolsförande formationen i nordvestra Skåne. 8 s. *IX: II. 1872.*

Lundgren, B., Om den vid Ramsåsa och Öfvedskloster i Skåne förekommande sandstenens ålder. 14 s. *X: II. 1873.*

——, Undersökningar öfver molluskfaunan i Sverges äldre mesozoiska bildningar. 57 + 7 s. + 6 t. *XVII: III. 1880–81.*

——, Undersökningar öfver Brachiopoder i Sverges kritsystem. 72 s. + 3 t. *XX: IV. 1883–84.*

Nathorst, A. G., Om några arktiska växtlemningar i en sötvattenslera vid Alnarp i Skåne. I. 17 + 2 s. + 1 t. o. 1 karta. *(VII: II.) 1870.*

Sjögren, Hj., Kristallografisk undersökning af chondrodit och humit från svenska fyndorter. 118 + 2 s. + 5 t. *XVII: III. 1880–81.*

Torell, O., Om de geologiska forskningarne i Norge. 20 s. *(II: III.) 1865.*

——, Bidrag till sparagmitetagens geognosi och paleontologi. 40 s. + 3 t. *(IV: II.) 1867.*

Torell, O., Petrificata suecana formationis cambricæ. 14 s. *(VI: II.) 1869.*

Törnqvist, S. L., Om Fågelsångstraktens undersiluriska lager. 25 + 1 s. + 2 t. *(I: I.). 1864.*

——, Om lagerföljden i Dalarnes undersiluriska bildningar. 20 s. + 1 t. *(III: IV.) 1866.*

——, Undersökningar öfver Siljans trilobitfauna. 101 s. + 3 t. *XX: IV. 1883–84.*

Årsberättelser, afgifna af universitetets rektor.

För läsåret 1866–67, af **C. J. Ask.** 20 s. *(III: III.) 1866.*

„ 1868–69, af **G. Ljunggren.** 16 s. *(V: II.) 1868.*

„ 1869–70, af **G. Broomé.** 19 s. *(VI: I.) 1869.*

„ 1870–71, af **E. M. Olde.** 14 s. *(VII: I.) 1870.*

„ 1871–72, af **C. W. Blomstrand.** 15 s. *(VIII: III.) 1871.*

„ 1872–73, af **C. Olbers.** 17 s. *(IX: I.) 1872.*

„ 1873–74, af **G. K. Hamilton.** 22 s. *X: I. 1873.*

„ 1874–75, af **A. Möller.** 19 s. *XI: III. 1874.*

„ 1875–76, af **A. Th. Lysander.** 27 + VII s. *XII: I. 1875–76.*

För läsåret 1876–77, af **Th. Wisén.** 23 s. *XIII: III. 1876–77.*

„ 1877–78, af **G. Ljunggren.** 29 s. *XIV: II. 1877–78.*

„ 1878–79, af **G. Ljunggren.** 28 s. *XV: II. 1878–79.*

„ 1879–80, af **G. Ljunggren.** 29 s. *XVI: II. 1879–80.*

„ 1880–81, af **G. Ljunggren.** 31 s. *XVII: III. 1880–81.*

„ 1881–82, af **G. Ljunggren.** 26 s. *XVIII: II. 1881–82.*

„ 1882–83, af **G. Ljunggren.** 32 s. *XIX: IV. 1882–83.*

„ 1883–84, af **G. Ljunggren.** 33 s. *XX: II. 1883–84.*

Redogörelser för särskilda universitetsinstitutioner.

Lysander, A. Th., Om det filologiska seminariets i Lund grundläggning (1864—65) och tio-åriga verksamhet (1865—75) samt om vilkoren för dess bestånd. (Inbjudningsskrift.) 28 s. *XI: II. 1874.*

Möller, A., Redogörelse för de arbeten, som blifvit utförda på astronomiska observatoriet i Lund under åren 1867—1874. (Inbjudningsskrift.) 24 s. *XI: III. 1874.*

Wahlgren, Fr., Om den zoologiska institutionen vid Lunds universitet. (Inbjudningsskrift.) 32 s. *(II: III.) 1865.*

Inbjudningsskrifter till universitetshögtidligheter *).

Till Prof. C. W. Skarstedts installation d. 28 Nov. 1865: "Om den zoologiska institutionen vid Lunds universitet", af **F. Wahlgren.** [Se: *Redog.*]

Till Proff. J. J. Borelii och Ph. Humblas installationer d. 1 och 4 Febr. 1867: "Om bronchotomi", af **C. J. Ask.** [Se: *Med.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1867 af **C. J. Ask.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. Warholms installation d. 3 Febr. 1868: "Om det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1869, af **G. Ljunggren.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. A. Walbergs installation d. 10 Maj 1870: "Några anmärkningar om den svenske domarens inamovibilitet", af **G. Broomé.** [Se: *Jur.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1870 och Prof. C. J. Schlyters juris utriusque jubeldoktorspromotion, af **G. Broomé.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. T. Odhners installation d. 8 Maj 1871: "Om de skandinaviska runornas omedelbara ursprung från det äldsta feniciska alfabetet", af **E. M. Olde.** [Se: *Germ. spr.*]

Till sorgfesten öfver H. M. Drottning Lovisa d. 16 Maj 1871, af **E. M. Olde.** 7 s. *(VII: I.) 1870.*

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1871, af **E. M. Olde.** [Se: *Årsb.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 3 Juni 1871: "Epilogen vid magisterpromotionen 1820", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1872, af **C. W. Blomstrand.** [Se: *Årsb.*]

---

*) I kronologisk ordning. — Den till jubelfesten 1868 hörande programliteraturen m. m. är icke upptagen i Årsskriften. Den återfinnes i det särskildt utgifna arbetet *"Lunds Universitets andra sekularfest Maj 1868"* (Lund 1868, 4:o). Dessutom saknas i Årsskriften följande inbjudningsskrifter: Till rektorsombytet d. 1 Juni 1868, af **G. Ljunggren.** 17 s. — Till filosofie doktorspromotionen d. 6 Juni 1877: "Om den klassiska forntidens uppfattning af naturens skönhet", af **A. Th. Lysander.** 34 s. — Till festen d. 1 Okt. 1881 med anledning af H. K. H. Kronprinsens förmälning, af **G. Ljunggren.** 3 s. — Till filosofie doktorspromotionen d. 31 Maj 1883, af **A. Nyblæus.** 8 s. — Till 400-årsfesten d. 10 Nov. 1883 med anledning af Martin Luthers födelse, af **G. Ljunggren.** 7 s.

Här torde ock böra nämnas *"Festskrift till Kgl. Universitetet i Köpenhamn vid dess fyrahundra års jubileum i Juni 1879 från Kgl. Carolinska Universitetet i Lund"* (Lund 1879, 4:o), hvilken icke inrymts i Årsskriften, utan sjelfständigt utgifvits. Festskriften innehåller: **Cederschiöld, G.,** Clarus Saga. Clari fabella. Islandice et latine. VI + 38 s. — **Lundgren, B.,** Bidrag till juraformationen på Bornholm. 27 + 1 s. + 1 t.

Till sorgfesten öfver H. M. Konung Carl XV d. 29 Nov. 1872 af **C. Olbers**. 4 s. *IX: II. 1872.*

Till rektorsombytet d. 31 Maj 1873, af **C. Olbers**. [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. F. E. Björlings installation d. 28 Nov. 1873: "Statsinkomsternas olika slag", af **K. G. Hamilton**. [Se: *Jur.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1874, af **K. G. Hamilton**. [Se: *Årsb.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 3 Juni 1874: "Bidrag till frågan om den nyare kemiens förhållande till den äldre", af **C. W. Blomstrand**. [Se: *Kemi.*]

Till Prof. M. V. Odenii installation d. 15 April 1875: "Redogörelse för de arbeten, som blifvit utförda på astronomiska observatoriet i Lund under åren 1867—1874", af **A. Möller**. [Se: *Redog.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1875, af **A. Möller**. [Se: *Årsb.*]

Till Prof. J. R. T. Langs installation d. 16 Sept. 1875: "Om det filologiska seminariets i Lund grundläggning och tioåriga verksamhet (1865—75)", af **A. Th. Lysander**. [Se: *Redog.*]

Till Proff. C. Cavallins och K. A. V. Holmgrens installationer d. 13 o. 14 Mars 1876: "De uita ac disciplina J. G. Ekii. I.", af **A. Th. Lysander**. [Se: *Hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1876, af **A. Th. Lysander**. [Se: *Årsb.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1877, af **Th. Wisén**. [Se: *Årsb.*]

Till minnesfesten öfver Carl von Linné d. 10 Jan. 1878: "Carl v. Linnés vistande i Lund och bref till E. G. Lidbeck", af **G. Ljunggren**. [Se: *Hist.*]

Till Prof. P. Assarssons installation d. 1 Febr. 1878: "Svenska akademien och sången öfver Creutz", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. V. E. Lidforss' installation d. 16 Sept. 1878: "Selma och Fanny af Franzén", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. E. Tegnérs installation d. 24 Mars 1879: "Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 31 Maj 1879: "Om en särskild art af rörelse i en obegränsad, osammantryckbar vätska, i hvilken sammantryckbara kroppar äro utspridda", af **A. V. Bäcklund**. 11 s. [Se: *Fys.*]

Till Prof. F. W. C. Areschougs installation d. 22 Sept. 1879: "En tidsbild från seklets början", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till filosofie doktorspromotionen och den dermed förenade minnesfesten öfver protionen 1829, d. 31 Maj 1880, af **C. W. Blomstrand**. 18 s. *XVI: I. 1879—80.*

Till Prof. A. V. Quennerstedts installation d. 16 Sept. 1880: "Cæsarskarakteren i Shakespeares Julius Cæsar", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. A. G. L. Billings installation d. 16 Sept. 1881: "Några anmärkningar om Walter Scott och hans romandiktning", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till nya universitetshusets invigning d. 27 Sept. 1882, af **G. Ljunggren**. 24 s. *XIX: II. 1882—83.*

Till Prof. Hj. O. Lindgrens installation d. 28 Sept. 1882: "Studier öfver Runeberg. I.", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till festen d. 13 Nov. 1882, 100-årsdagen af Esaias Tegnérs födelse: "Svea", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. G. S. Trägårdhs installation d. 1 Febr. 1883: "Studier öfver Runeberg. II., af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Föreläsningstabeller.

Föreläsningar och öfningar vid carolinska universitetet i Lund

	h. t. 1866.	*(III: I.) 1866.*
d:o	v. t. 1867.	*(III: III.) 1866.*
d:o	h. t. „	*(IV: I.) 1867.*
d:o	v. t. 1868.	*(IV: II.) 1867.*
d:o	h. t. „	*(V: II.) 1868.*
d:o	v. t. 1869.	*(V: I.) 1868.*
d:o	h. t. „	*(VI: II.) 1869.*
d:o	v. t. 1870.	*(VI: I.) 1869.*
d:o	h. t. „	*(VII: I.) 1870.*
d:o	v. t. 1871.	*(VII: II.) 1870.*
d:o	h. t. „	*(VIII: I.) 1871.*
d:o	v. t. 1872.	*(VIII: III.) 1871.*
d:o	h. t. „	*IX: I. 1872.*
d:o	v. t. 1873.	*IX: II. 1872.*
d:o	h. t. „	*X: I. 1873.*
d:o	v. t. 1874.	*X: II. 1873.*
d:o	h. t. „	„
d:o	v. t. 1875.	*XI: III. 1874.*

Lunds universitets program

	h. t. 1875.	*XII: I. 1875–76.*
d:o	v. t. 1876.	„

Föreläsningar . . . vid kongl. universitetet i Lund

Lund	h. t. 1876.	*XII: II. 1875–76.*
d:o	v. t. 1877.	*XIII: III. 1876–77.*
d:o	h. t. „	*XIV: I. 1877–78.*
d:o	v. t. 1878.	„
d:o	h. t. „	*XV: II. 1878–79.*
d:o	v. t. 1879.	„
d:o	h. t. „	*XVI: II. 1879–80.*
d:o	v. t. 1880.	„
d:o	h. t. „	*XVII: I. 1880–81.*
d:o	v. t. 1881.	„
d:o	h. t. „	*XVIII: II. 1881–82.*
d:o	v. t. 1882.	„
d:o	h. t. „	*XIX: I. 1882–83.*
d:o	v. t. 1883.	„
d:o	h. t. „	*XX: I. 1883–84.*
d:o	v. t. 1884.	„

Fysiografiska Sällskapets förhandlingar *).

Innehållsförteckningar.

*) Särskildt har utgifvits: "*Commentationes quas in memoriam sollennium secularium a. d. III Nonas Oct. MDCCCLXXVIII edidit Regia Societas Physiographorum Lundensis. Minnesskrift utgifven af Kongl. Fysiografiska Sällskapet i Lund med anledning af dess hundraårsfest den 3 October 1878*" (Lund 1878, 4:o). Dess innehåll är följande: **Odenius, M. V.**, Iakttagelser öfver missbildning af högra hjärtkammarens papillarmuskler. 11 s. + 1 t. — **Wijkander, Aug.**, Du frottement intérieur des liquides. 22 s. + 1 t. — **Blomstrand, C. W**, Titanater från Småland jemte några anmärkningar rörande dylika mineraliers undersökning. 41 s. — **Claësson, P.**, Om de en- och flervärdiga alkoholernas jemte kolhydraternas sulfater. 66 s. — **Lundgren, B**. Studier öfver faunan i den stenkolsförande formationen i nordvestra Skåne. 57 + 3 s. + 1 tabell + 2 tafl. — **Wahlgren, F.**, Om de vid utvidgningen af Ystads hamn åren 1868—69 funne däggdjursben. 13 s. — **Nordstedt, O.**, De Algis aquæ dulcis et de Characeis ex insulis Sandvicensibus a Sv. Berggren 1875 reportatis. 24 + 2 s. + 2 t. — **Berggren, S.**, Några nya eller ofullständigt kända arter af ny-zeeländska fanerogamer. 33 + 8 s. + 7 t. — **Areschoug, F. W. C.**, Jemförande undersökningar öfver bladets anatomi. 242 + 13 s. + 11 t.

Alfabetiskt författareregister.

Öfversigt.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

1883—84.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP OCH HISTORIA.

LUND, 1883—84.
FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.
DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

Tom. XX utgifves i 4 Afdelningar: I. Theologi.
II. Rätts- och Statsvetenskap.
III. Philosophi, Språkvetenskap och Historia.
IV. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

1883—84.

LUND, 1883—84.
FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.
DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

FÖR LÄSÅRET 1883—84.

III.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP OCH HISTORIA.

Innehåll:

(Afdelningen för Philosophi, Språkvetenskap och Historia.)

Studia Pindarica.

Scripsit

AUG. HEIMER.

I.

De digammo Pindarico.

Plus jam centum annos de digammo in græca lingua latente, qua fuerit natura, quomodo sit pronuntiatum, quam late patuerit, num in contextu carminum addi debeat, diligenter et copiose disputarunt viri docti, quorum de græca lingua cognita maxima fuerunt merita. Multas in disceptationes res est vocata variæque sententiæ prolatæ sunt. Alii aliter modum sæpe transierunt; neque enim desunt, qui ad versus poetarum græcorum digamma pertinuisse prorsus negaverint et in tota hac de digammo instituta quæstione laborem et vires frustra consumpta esse arbitrati sint, neque, qui vim hujus literæ postea omissæ latius patuisse censuerint. Hodie autem in multis hujus quæstionis partibus certa quædam assecuti sunt viri docti; nonnulla tamen etiamnunc sub judice sunt Omnino his temporibus ambigitur, qua fuerit natura digamma, utrum pro vera consona habendum sit, cujus sententiæ auctores sunt Curtius, Clemm, Leskien, Knös, alii, an modo consonæ, modo vocalis vicibus sit functum neque semper aut elisionem præcedentis vocalis prohibuerit aut brevem et per consonam exeuntem syllabam produxerit, quam sententiam probare studet Hartel. Quamquam nihil habeo, quo sperem me ad exitum rem perducere posse, neque quibus alii aliis nitantur rationibus eas hic proferre et in examen vocare operæ pretium futurum esse credo, tamen meum arbitror esse quid de tota hac re sentiam jam in initio profiteri.

Sicut Hartelio (Homerische Studien [1] III: 78) ita mihi quoque persuasum est, digamma in lingua græca olim veram consonam fuisse et consonantis vicibus functum esse. Neque vero minus credibile mihi videtur, digamma iis ipsis temporibus, quum carmina Homerica scriberentur, monumentum quasi antiquæ vocum appellationis fuisse et naturam veræ consonæ amittere incepisse, id quod et e locis, ubi ante voces a digammo olim incipientes vox antecedens eliditur, brevis syllaba positione non producitur, diphthongus corripitur, apparere videtur, et inde quod apud Homerum syllabæ breves per consonam in arsi exeuntes nisi ante stirpem pronominalem σϝε, aliis rationibus adjuvantibus, vi digammatis non producuntur. Satis constat digamma deinde magis magisque vim consonæ amisisse, quamquam nos omnes hujus infirmationis et exstinctionis gradus per omnia linguæ spatia persequi non posse valde dolendum est. Neque tamen tota hæc res obscuritate est involuta; ex reliquiis poetarum græcorum et ex inscriptionibus etiamnunc aliquatenus nobis videre licet, quantum quasi spatium singulis temporibus digamma confecerit ejus viæ, quam in carminibus Homericis id jam ingressum esse apparet. Apud Hesiodum et in Hymnis Homericis, qui vocantur, vis digammi imminuta est; apud Pindarum exempla digammi omissi plura sunt quam efficacis. Apud poetas elegiacos et iambographos positionem digamma non efficit (cujus exempla apud Pindarum ipsum in dubium vocata sunt); apud poetas atticos digamma rarissime solum hiatum prohibet. — Quum igitur constet inde a temporibus Homeri magis magisque vim digammi evanuisse, quo modo hoc factum esse credendum sit, quæri potest. Knös, qui digammo naturam fuisse veræ consonæ probare studet, putat digamma plane evanuisse i. e. non esse pronuntiatum, ubicumque in versu ante vocem a digammo olim incipientem aut elisio sit admissa aut non producatur syllaba brevis et per consonam exiens aut diphthongus (sive longa vocalis) corripiatur. Hartel autem (III: 56) contendit et in carminibus Homericis et apud poetas æolicos ϝ his locis et scriptum et appellatum esse, sed ita ut metrum nullum aut consonæ aut vocalis vestigium prodiderit. Tota igitur disceptatio est, num digamma post elisionem, brevem syllabam, diphthongum correptam sit appellatum. Hartel, ut post brevem syllabam appellatum esse digamma demonstret, duas affert causas. Primum enim ascribit locum illum Priscianeum, quem ab omnibus fere, qui de

[1] Commentationis Hartelianæ prima et altera partes in Act. Acad. Litt. Imp. Vindob. tom. sexagesimo octavo (pp. 383—468) et septuagesimo sexto (pp. 329—376), tertia autem in exemplari separatim impresso mihi præsto fuerunt.

digammo scripserunt, prolatum videmus; in quo et elisionis et brevis per consonam exeuntis syllabæ ante digamma positæ exempla inesse contendit. Sed exemplum, quo demonstratum vult Hartel, digamma non prohibere, quominus syllaba brevis per consonam exiens brevis remaneat, conjectura sola nititur; quem ratiocinandi modum optimo jure Knös [1] p. 324 vituperat. Altera causa, qua credibile putat Hartel digamma potuisse brevem syllabam in arsi non producere, e rationibus metricis est repetita. Collegit enim e nonnullis poetis græcis vocabula, in quibus necesse sit ι et υ pro consonis habeamus, quamquam syllaba antecedens positione non producitur (III: 14, 18, 19). Quam rem credo Hartelium recte intellexisse; jure suo in comparationem vocat latinum *qu*, ante quod syllabam brevem manere satis constat. Exempla ab Hartelio allata augeri posse infra ostendemus.

Difficilior est quæstio, num ante digamma elisio admitti potuerit. Argumentum, quod ex loco illo Priscianeo sibi petivit Hartel, prorsus prætereo, quod num omnino ϝειρήναν dici potuerit, valde dubitari potest; vide Knös. p. 323, Giesium [2] pp. 184—188, Leskien. [3] p. 45. Neque Hartel conatus est contra Giesium demonstrare in fronte vocis εἰρήνα digamma fuisse. Majoris autem momenti est altera quam affert causa. Knös ipse (p. 60) observavit, imperfectum verbi ἰάχειν (uno loco excepto) semper longa uti vocali, sed his formis semper præmissas esse voces elisione deminutas. "Quod," inquit, "quum casu accidisse vix crediderim, haud scio an evanescens spirans consona ad vocalem producendam valuerit." Quod deinde Hartel acute ita explicat, ut digamma in vocalem υ transiisse et cum ῐ vocali stirpis imperfecti in diphthongum coaluisse contendat; μεγὰλ' ἴαχε igitur e principio appellatum esse μεγάλ' υἴαχε. Ad hæc tamen est animadvertendum, digamma in vocalem transire et cum sequente vocali contrahi non potuisse nisi ante vocalem ι; quo fit ut ad ceteras elisiones non sufficere videatur hæc explicandi ratio. Quod enim Hartel contendit digamma post brevem vocalem elisam sonum habuisse vocalis vocali sequentis vocis quasi obiter præmissæ [4], certis argumentis non est demonstratum.

---

[1] O. V. Knös: De digammo Homerico Quæstiones. Upsaliæ (I 1872, II 1873, III 1878).

[2] Alb. Giese: Ueber den Æolischen Dialekt. Berlin 1837.

[3] Rationem quam I. Bekker in restituendo digammo secutus est examinavit A. Leskien. Lipsiæ 1866.

[4] "Wie ein vocalischer Vorschlag des nächsten Vocals wird es (dig.) auch in dem Falle geklungen haben, wo ein vorausgehender kurzer Vocal durch Elision verhallte." (Hartel III: 82).

Quod deinde fit, ut ante voces, quarum stirpes a digammo incepisse satis constat, sæpe diphthongi (apud Homerum longæ vocales sexies) corripiantur, Hartel ipse (III: 83) confitetur, hanc correptionem explicari non posse, si a digammo sequentem vocem incepisse statuamus. Nihilo minus Hartel (III: 33) suo modo scribit ἄλτο καὶ υἵαχε, neque re vera video, quid prohibuerit, ne Hartel etiam post diphthongos correptas eadem uteretur medela atque post vocales elisas.

Quamquam Hartel Knösium, Curtium, alios vituperat, quod, quum digamma modo appellatum et vicibus consonæ functum, modo non pronuntiatum esse contenderent, carminibus Homericis linguam tam variam et permixtam obtruserint, cujus nihil umquam simile reperiri possit [1], nescio an et ipse eodem nomine possit vituperari. Etiam apud Hartelium duo illa remanent, quæ inter se conjungi non possunt, etiamsi in iis significandis aliis utitur nominibus. Knös docet, digamma modo pronuntiatum esse, modo plane evanuisse; Hartel contendit, digamma sæpe in versu efficax fuisse, nonnumquam autem neque consonæ neque vocalis naturam prodidisse. Digamma Hartelianum non minus varium et mutabile est atque Knösianum: modo hiatum prohibet, modo elisionem admittit; nunc syllabam præmissam positione producit, nunc brevem eam remanere patitur. — Nihilo minus autem Hartelium studiis suis subtilissimis et multis rei metricæ quæstionibus lumen attulisse et in natura digammi Homerici investiganda verum vidisse, mihi quidem persuasum est.

Hæc in universum.

Quum constet, dialectum epicam fundamentum quasi esse sermonis Pindarici, nullam movet admirationem, Pindarum sicut poetas elegiacos et iambographos subsidiis iis usum esse, quæ in versibus condendis poetis epicis præsto fuerunt. Nam id credo pro certo statuere licere, Pindarum digammi usum magis ex epicæ poesis imitatione quam ex dialectis suæ ipsius ætatis assumpsisse. Constat enim Pindarum sermone patriæ prorsus abstinuisse; in dialecto autem Lesbiaca digamma jam mature evanescere coepit (in titulis, qui exstant, nullum digamma traditum est); neque in carminibus Pindari (præter illud αὐάτα)

[1] "Sie bringen durch diese Hypothese eine Buntscheckigkeit in die Homerischen Gedichte, die, nun erst in ihrem vollen Umfang erkannt, in keiner Dichtung irgend einer Zeit oder eines Volkes etwas Analoges haben dürfte." III: 77.

vestigium ullum est earum immutationum, quibus digamma apud poetas Lesbiacos affectum esse constat. Ad doricam Pindari sermonis partem digamma referre eo ipso prohibemur, quod, unde hauserit doricas figuras Pindarus, ignari sumus. — Digamma autem in versibus Pindaricis nonnumquam vim suam retinuisse primus, quantum equidem scio, ostendit Augustus Boeckh. Satis constat, jam antiquitus versus Pindaricos in cola, quæ dicuntur, distributos esse et hoc modo scripta carmina ad nostram fere ætatem exstitisse. Initio autem sæculi hujus Aug. Boeckh ostendit, et antiquos illos, quum tritiora cola et usitatiora versuum genera captarent, in colis distributis sæpe errasse et his versiculis substitutis ipsam numerorum Pindari majestatem læsam et imminutam esse; cola igitur in versus majores conjunxit Boeckh. Qui quum, huic operæ deditus, quas leges in versibus condendis secutus esset poeta Thebanus, investigare studeret, observavit, multos in medio versu hiatus vi "æolicæ literæ" sanari. Digamma igitur in his vocibus ponit Boeckh: *ἄναξ*, *ἀνάσσω*, *ἁνδάνω*, *εἴδομαι*, *εἶδος*, *εἰδώς*, *εἴκοσι*, *εἰπεῖν*, *ἐλπίς*, *ἐοικώς*, *ἔπος*, *ἔργον*, *ἔρξας*, *ἑσπέρα*, *ἔτος*, *ἦθος*, *ἠχώ*, *ἰδεῖν*, *ἴδρις*, *ἴσημι*, *ἴσος*, *οἷ*, *ὅς*, *οἰκίζω* (N. 10: 5), *οἶκος*; et hoc modo quadraginta quinque hiatus sanari contendit, præter "innumeros locos", ubi *οἱ* sequatur (de Metr. Pind. pp. 309, 310). Qui numerus postea est auctus. Ut Peter plus quam sexaginta exempla (præter *οἷ*) enumerat, et Hartel (III: 80) digamma quinquagies quinquies ante *οἱ*, sexagies quater ante alias voces ad hiatum tollendum valuisse ostendit. Ipse centies undequadragies digamma vim suam ostendisse puto. Tycho Mommsen primus in contextum (majoris suæ editionis) digamma induxit; cujus exemplum secutus est Christ in editione, quæ anno 1873 in publicum prodiit. Minore autem in editione Mommsen ad vulgarem scribendi rationem rediit.

Rationes metricæ, quibus ad digamma Pindaro attribuendum adducimur, tres sunt:

1. Digamma tollit hiatum post brevem vocalem.
2. Digamma prohibet, ne diphthongus vel longa vocalis antecedens corripiatur.
3. Digamma efficit, ut syllaba brevis et per consonam exiens in thesi [1] positione producatur.

---

[1] In nominibus thesis arsisque interpretandis Westphalium, Knösium, Alexandersonium sequor, qui ad antiquam loquendi consuetudinem regressi thesim eam pedis partem nominant, quæ ictu est instructa, arsim eam, quæ ictu caret.

Hoc loco aptum mihi videtur de hiatu et de diphthongorum sive longarum vocalium correptione, quæ in carminibus Pindaricis occurrunt, disputare. Et primum quidem de hiatu verba faciamus.

Quam late apud Pindarum hiatus pateat, alii aliam protulerunt sententiam. Ut Alexanderson [1] p. 11 Pindarum secundum Homerum ceterosque poetas epicos plurima hiatus exempla præbere contendit. Prorsus aliter Peter [2] p. 27: "Pindarus", inquit, "hac epicorum poetarum dictionis licentia parce utitur neque ullum quod excusatione careat exemplum admittit." Cui assentitur Mommsen Suppl. [3] p. 167: "veri hiatus", inquit, "tam pauca exempla sunt, ut ferme nullus videatur." Hermann [4] autem pp. 6, 7, multa hiatus exempla enumerat; eximendi tamen sunt primum omnes loci, ubi a digammo vocem insequentem incepisse hodie satis constat; deinde aliquot locis hiatus summotus est aut lectionibus melioribus majoreque codicum auctoritate probatis aut alia versuum distinctione; de quibus vide Boeckh. de metr. Pind. p. 311. Boeckh igitur quattuor solos hiatus agnoscit (ante nomina propria), qui sunt: Ol. 5: 11 *τε Ὤανιν*, Ol. 7: 78 *τε Ἰάλυσον*, I. 1: 8 *ἀλιερκέα Ἰσθμοῦ*, 28 *Ποσειδάωνι Ἰσθμίῳ*; quibus Hartel (III: 79) adjunxit Ol. 5: 18 *ῥέοντα Ἰδαῖον*, Ol. 9: 112 *δαιτὶ Ἰλιάδα*. — Mommsen (Suppl. ad Ol. 9: 98) voces quæ sunt *Ἰάλυσος*, *Ἰλιάδας*, *Ἰσθμός*, *Ἰδαῖος* a digammo incepisse conjectat. Idem vir doctissimus (Suppl. ad Ol. 13: 34) de hiatu Pindarico universo sententiam suam protulit; ad quem proxime accedens ea, quæ ipse annotavi, iam breviter exponam.

Satis constat, in græca lingua concursum vocalium licitum esse, quum prior vocalium natura longa in arsi breviter sit dicta; de qua correptione mox plura faciemus verba. Deinde hiatus licitus est post apostrophen; fortasse hæc ipsa res argumento est, sonum vocalis elisæ non prorsus evanuisse. Hoc modo post vocalem apud Pindarum eliduntur *ᾰ* bis et vicies, *ο* septies, *ε* quater. — Tum animadvertuntur aliquot dativi sing. primæ et secundæ declinationis, qui ante vocalem mensuram longam retinent. Certa sunt Ol. 3: 30 *Ὀρθωσίᾳ ἔγραψεν*, Ol. 6: 82 *γλώσσᾳ ἀκόνας*, N. 6: 22 *Ἀγησιμάχῳ υἱέων*, I. 1: 14 *Καστορείῳ ἢ*, I. 1: 53 *Ἡροδότῳ ἔπορεν*, Fr. III: 10: 1 *ᾇ ὀλίγον*. Ol. 9: 98 *αὐτῷ Ἰολάου* sine dubitatione huc adnumerarem, nisi productionem diphthongi alio modo ex-

---

[1] A. M. Alexanderson: Grekisk Metrik. Holmiæ 1877.

[2] G. A. Peter: De dialecto Pindari. Halis Saxonum 1866.

[3] Hoc scribendi compendio significo librum Mommseni, qui inscribitur "Annotationis criticæ supplementum ad Pindari Olympias." Berolini 1864.

[4] G. Hermann: De dialecto Pindari observationes. Lipsiæ 1809.

plicare melius mihi videretur. Minus certa sunt hæc exempla: P. 11: 47 Ὀλυμπίᾳ ἀγώνων, ubi omnes codices τ' interponunt, quod retinet Bergk; N. 10: 5 Αἰγύπτῳ ὄπα, conjectura Hermanni; N. 6: 21 Σωκλείδᾳ ὅς, conjectura Triclinii, ubi Mommsen (Suppl. p. 166) etsi dubitanter proponit Σωκλείδα' (pro-αο); P. 5: 10 εὐδίᾳ ὅς et conjunctivus ἐπιβρίσῃ P. 3: 106, conjecturæ Mommseni; Ol. 1: 100 βροτῷ. ἐμὲ, quod deterioribus nititur fundamentis codicum quam βροτῶν. ἐμὲ; Ol. 13: 41 Τερψίᾳ ἕψοντ', ubi in nonnullis codicibus interpositum est θ'; Ol. 9: 83 ἀρετᾷ ἦλθον, conjectura Mommseni, quam improbant omnes codices; Ol. 12: 2 Ἱμέρᾳ εὐρυσθενέ', quod suo jure damnavit Hermann; P. 1: 70 υἱῷ ἐπιτελλόμενος, ut videtur scholiasta legisse; tamen contra Boeckhium υἱῷ τ', quod est in codicibus, defendi potest; N. 8: 18 Mommsen cum sequente versu in unum vult conjungere (propter αἴσσει σοφοῖς v. 40): Κύπρῳ. ἵσταμαι; quod fieri posse non negaverim. Neque enim prohibet, quod in arsi illa diphthongus est posita, nam certum diphthongi in arsi productæ exemplum est I. 1: 14 Καστορείῳ (omnia cetera exempla in thesi leguntur); accedit, quod post Κύπρῳ sequitur magnum interpungendi signum. (Ol. 13: 65, ubi Mommsen legit βασιλεῦ; ἄγε δὲ φίλτρον, neque de versuum distributione, neque de lectione satis constat). — Apparet in his dativis non verum esse hiatum sed quodam modo mitigatum. Qua ratione autem explicandi sint, non satis convenit inter viros doctos. Boeckh (Not. Crit. ad Ol. 7: 2 et de Metr. Pind. p. 102) ad vim thesis et cæsuræ has productiones trahendas esse censet. Sed hoc modo non explicatur I. 1: 14 (N. 8: 18); Ol. 3: 30 (13: 41, P. 11: 47) non est in dactylica sed trochaica (epitritica) thesi. Jure suo Mommsen (Suppl. p. 167): "Tota", inquit, "de hiatu quæstio non in numerorum sed in vocabulorum natura vertitur." Mommsen ipse credit, iota, quod nunc his dativis subscriptum videmus, elisum esse, "ut ῳ et ᾳ (ῃ) — id est ω' α' (η') — hiatum non facerent." Sed iota raro solum eliditur. Utut hæc res se habet, dignum mihi videtur, quod animadvertatur, inter Homerum et Pindarum similem quandam intercedere hujus rei rationem. Apud Homerum Hartel (II: 333) ostendit et ῳ, ω, ῃ, η multo sæpius in thesi ante vocalem produci quam ευ, ου, αι, οι, ει, et αι, οι, ου, ει multo sæpius in arsi ante vocalem corripi quam ῳ, ω, ῃ, η (II: 331), et ad αι, οι, ει in thesi ante vocalem producenda sæpius vim interpunctionis accedere quam apud ῳ, ω, ῃ, η (II: 352). Plane eadem est ratio apud Pindarum, quamquam, ut par est, in numeris multo minoribus versamur. Pro ῃ apud Pindarum ponimus ᾳ. De correptione diphthongorum et longarum vocalium mox loquemur; diphthongorum ῳ et ᾳ in thesi ante vocalem productarum

supra attulimus exempla; levioris terminationis in thesi dactylica ante vocalem productæ unum præbet Pindarus exemplum I. 7: 56 *ἀοιδαὶ ἔλιπον* (fortasse etiam Fr. XI: 23: 3 *δέδοται, ὅθεν*). P. 9: 79 *καὶ Ἰόλαον*, 11: 60 *διαφέρει Ἰόλαον* certe, N. 3: 34 *καὶ Ἰωλκὸν* fortasse ad digamma revocanda sunt. — Deinde particula *ἤ* ter longa servatur ante vocalem: I. 6: 8 *ἢ ἀμφὶ*, 9 *ἢ ἀμφ'* (utroque loco in anacrusi), 10 *ἢ ὅτε* (in thesi dactylica). Mommsen his tribus locis Pindaro figuram epicam *ἠέ* obtrudens contra omnes codices *ἤ'* scribit. Sed etiam apud Homerum Hartel (II: 348, 359, 361) animadvertit, particulam *ἤ* præcipuo quodam jure præditam videri mensuram longam retinendi et hiatum efficiendi. Ad Pindarica exempla particulæ *ἤ* productæ nolui numerare I. 1; 14 *ἢ Ἰολάοι'*, quum digamma hujus vocis mihi certum videatur, sed annotandum est, hoc loco disjunctionem productione antecedentis syllabæ (*Καστορείῳ*) graviter esse significatam. Cujus rei causam credo Hartelium [1] acute perspexisse.

Quamobrem, quum Ol. 5: 18 *ῥέοντ' Ἰδαῖον* defendi posse putem, vocibus *Ἰόλαος* et *Ἰλιάδας* digamma attribuendum esse censeam, de *Ἰωλκός* (N. 3: 34, P. 4: 188) idem suspicer, septem sola restant apud Pindarum hiatus exempla: Ol. 7: 78 *τε Ἰάλυσον*, I. 1: 8 *ἀλιερκέα Ἰσθμοῦ*, 28 *Ποσειδάωνι Ἰσθμῷ*, I. 5: 5 *αὖτε Ἰσθμοῦ*, Fr. IX: 1: 7 *λεξοῦντι Ἰσθμοῦ*, Ol. 5: 11 *τε Ὤανιν* (quæ omnia non desunt qui ad digamma revocanda esse censuerint), Ol. 5: 16 *εὖ δὲ ἔχοντες*, ubi non credo hodie quemquam cum Savelsbergio [2] II: 18 "certissimum digammi indicem" inventurum esse, faciles autem correctiones in promptu sunt.

Hac igitur quæstione ad finem perducta restat, ut de diphthongis et vocalibus longis ante vocalem correptis disseramus. Quam quæstionem Hartel in initio tertiæ Studiorum partis tam copiose et acute jam attigit, ut nobis nihil fere reliquum sit quam ut numeros, quos attulit, corrigamus et augeamus. Apud Pindarum ante vocalem corripiuntur:

αι: octogies in particula quæ est *καί* [Ol. 1: 31, 4: 25, 5: 8, 24, 6: 92, 7: 7, 58, 66, 8: 47 (bis), 69 (bis), 9: 14, 23, 59, 82, 10: 15, 62, 91, 11: 19, 13: 7, 81, P. 1: 1, 94, 100, 2: 51, 3: 90, 4: 164, 174, 194, 254, 272, 8: 28, 56, 57, 9: 22, 37, 40, 63, 64, 88, 113, 10: 17, 22, 11: 9, N. 1: 17, 32, 2: 1, 3, 3: 54, 61, 4: 75, 5: 7, 6: 49, 54, 66, 7: 101, 10: 31, 47, 77, 11: 2, 7, 23,

---

[1] — "man wird es nicht in Abrede stellen wollen, dass die Häufigkeit dieser Erscheinung bei disjunctivem *ἤ* darin begründet ist, dass die scharfe Scheidung der durch das Oder getrennten Begriffe in der durch eine wenn auch noch so kleine Pause bewirkte Abgränzung der Töne ihren passendsten sinnlichen Ausdruck empfängt". II: 359.

[2] I. Savelsberg: de digammo ejusque immutationibus dissertatio.

I. 1: 2, 42, 50, 4: 4, 16, 6: 32, 7: 5, 59, Fr. I: 4: 3, IV: 4: 1 (bis), XI: 4: 1, 48: 3, 48: 8, 110: 2, 133: 1 (bis)] et in aliis vocibus ter et quadragies: Ol. 2: 92 *αὐδάσομαι ἐνόρκιον*, 6: 86 *πίομαι, ἀνδράσιν*, 8: 86 *εὔχομαι ἀμφί*, P. 2: 4 *ἔρχομαι ἀγγελίαν*, N. 4: 35 *ἕλκομαι ἦτορ*, 5: 16 *στάσομαι. οὔτοι*, 9: 29 *ἀναβάλλομαι ὡς*, Fr. VII: 4: 12 *ὀλοφύρομαι οὐδέν*, IX: 2: 9 *τάκομαι, εὖτ'*, Ol. 8: 53 *ἔσσεται οὐδέν*, Ol. 13: 95 *ἐπέσσεται ἑξηκοντάκι*, P. 2: 74 *τέρπεται ἔνδοθεν*, 4: 273 *γίνεται ἐξαπίνας*, 293 *εὔχεται οὐλομέναν*, 8: 93 *αὔξεται· οὕτω*, 9: 49 *ἔσσεται, εὖ*, 56 *δέξεται εὐκλέα*, 59 *τέξεται, ὅν*, 12: 29 *φαίνεται· ἐκ*, N. 3: 71 *διαφαίνεται, ὧν*, N. 5: 37 *νίσεται Ἰσθμόν*, 7: 16 *εὕρηται ἄποινα*, 11: 13 *παραμεύσεται ἄλλων*, I. 3: 86 *γίνεται, ἰσχύος*, Fr. IX: 2: 3 *κυμαίνεται, ἐξ*, X: 2: 3 *λείπεται αἰῶνος*, X: 4: 2 *ἵ[ξ]εται, ἐς*, N. 7: 20 *νέονται. ἐγώ*, Fr. X: 3: 2 *πωτῶνται ἐν*, N. 5: 52 *φθέγξαι ἑλεῖν*, P. 2: 60 *γενέσθαι ὑπέρτερον*, 9: 119 *ἀπάγεσθαι, ὅς*, 12: 18 *ἔμμεναι. ἀλλ'*, N. 4: 79 *ἔμμεναι. εἰ*, 5: 1 *ἐργάζεσθαι ἀγάλματ'*, 10: 58 *ἔμμεναι οἰκεῖν*, Fr. III: 10: 1 *ἔμμεναι, ἵ*, XI: 69: 4 *δεικνύναι· εἰ*, Ol. 14: 2 *λαχοῖσαι αἵτε*, Fr. IV: 4: 2 *κλειναὶ Ἀθᾶναι*, Ol. 4: 6 *παῖ, ὅς*, N. 2: 18 *Τιμοδημίδαι ἐξοχώτατοι*, I. 2: 1 *πάλαι, ὦ*.

οι tricies: Ol. 2: 83 *μοι ὑπ'*, 6: 6 *φύγοι ὕμνον*, 65 *ϝοι ὤπασε*, 7: 93 *ϝοι αἰδοίαν*, 10: 33 *ἥμενοι Ἄλιδος*, 12: 5 *βουλαφόροι. αἵ*, 13: 17 *πολυάνθεμοι ἀρχαῖα*, 73 *ϝοι αὐτά*, P. 2: 35 *παράτροποι ἐς*, 3: 36 *πολλοὶ ἐπαῦρον*, 4: 148 *τοι ἐγώ*, 197 *ϝοι ἀντάϋσε*, 287 *ϝοι οὐ*, P. 6: 12 *ἄνεμοι ἐς*, 8: 96 *ἄνθρωποι. ἀλλ'*, 9: 107 *πολλοὶ ἀριστῆες*, 109 *ϝοι Ἥβας*, N. 1: 21 *μοι ἁρμόδιον*, 58 *ϝοι ἀθάνατοι*, 67 *θεοὶ ἐν*, 3: 39 *ϝοι· οὐδέ*, 4: 38 *ὑπέρτεροι ἐν*, 5: 16 *τοι ἅπασα*, 34 *ϝοι ὀρσινεφής*, 10: 80 *μοι υἱός*, 82 *τοι ἔμπαν*, I. 2: 8 *μαλθακόφωνοι ἀοιδαί*, I. 5: 19 *χρυσάρματοι Αἰακίδαι*, 22 *ἑκατόμπεδοι ἐν*, Fr. XI: 72: 1 *πόποι, οἵ'*.

ου quater et vicies: Ol. 3: 14 *Ἴστρου ἀπό*, 6: 9 *Σωστράτου υἱός*, 9: 79 *δαμασιμβρότου αἰχμᾶς*, P. 2: 39 *Κρόνου· ἄντε*, 58 *στρατοῦ. εἰ*, P. 4: 5 *ἀποδάμου Ἀπόλλωνος*, 33 *ἀφθίτου Ἐννοσίδα*, 64 *φοινικανθέμου ἦρος*, 87 *που οὗτος*, 9: 81 *φασγάνου ἀκμᾷ*, N. 5: 13 *θεοῦ, ὅν*, 41 *θεοῦ, Εὐθύμενες*, 43 *κείνου ὁμόσπορον*, 6: 27 *σκοποῦ ἄντα*, 28 *τόξον ἱείς*, 10: 88 *οὐρανοῦ ἐν*, 11: 2 *ὁμοθρόνου Ἥρας*, I. 1: 58 *Ἀλφεοῦ ἔρνεσι*, 3: 65 *αἰετοῦ ἅ*, 5: 65 *Θεμιστίου ὀρθώσαντες*, 7: 65 *πατραδελφεοῦ· ἁλίκων*, Fr. II: 1: 6 *λευκωλένου Ἁρμονίας*, IX: 2: 2 *Θεοξένου ἀκτῖνας*, XI: 87: 1 *Κολοφωνίου ἀνδρός*.

ει septies: Ol. 7: 94 *ἐπεὶ ὕβριος*, 9: 29 *ἐπεὶ ἀντίον*, 14: 5 *ἐπεὶ εὔχομαι*, P. 11: 33 *ἐπεὶ ἀμφ'*, 12: 18 *ἐπεὶ ἐκ*, N. 6: 4 *μένει οὐρανός*, 10: 14 *ἐπεὶ ἐν*.

ῳ quater decies: Ol. 7: 45 *ἐγχειβρόμῳ. ἐν*, 8: 9 *Ἀλφεῷ ἄλσος*, 16 *γενεθλίῳ· ὅς*, 13: 29 *πενταέθλῳ ἅμα*, 36 *ἀελίῳ ἀμφ'*, P. 4: 21 *θεῷ ἀνέρι*, N. 4: 46

Κύπρῳ, ἔνθα, 94 *λόγῳ ἕλκειν,* 6: 26 *μυχῷ Ἑλλάδος,* 8: 23 *φασγάνῳ ἀμφικυλίσαις,* I. 1: 7 *Κέῳ ἀμφιρύτᾳ,* 9 *στρατῷ ἐξ,* 4: 55 *νόῳ ἀντίπαλον,* 5: 8 *Ὀλυμπίῳ Αἴγιναν.*

ᾳ octies: Ol. 5: 2 *Οὐλυμπίᾳ, Ὠκεανοῦ,* 8: 54 *Μελησίᾳ ἐξ,* 83 *Ὀλυμπίᾳ, ὅν,* 10: 41 *ἀβουλίᾳ ὕστατος,* 43 *Πίσᾳ ἔλσαις,* 13: 97 *Ὀλυμπίᾳ αὐτῶν,* N. 8: 18 *ποντίᾳ ἐν,* 11: 23 *Ὀλυμπίᾳ ἀέθλων.*

ω ter: Ol. 7: 58 *οὔπω ὅτε,* I. 1: 12 *ἐγὼ Ἡροδότῳ,* 5: 17 *προσεννέπω ἔσπεσθαι.*

α bis: Ol. 6: 62 *πατρία ὄσσα,* P. 9: 81 *διφρηλάτα Ἀμφιτρύωνος* (prave Hartel huc numerat I. 1: 8 *ἁλιερκέα Ἰσθμοῦ*).

η ter: Ol. 13: 109 *ἢ ὥς,* P. 3: 57 *ἤδη ἁλωκότα,* 11: 24 *ἢ ἑτέρῳ.*

Summa igitur omnium exemplorum fit 214. Ut apud Homerum, ita apud Pindarum facillime corripi *αι, οι, ου, ει,* minus sæpe *α, η, ω,* jam supra diximus. Quod autem apud Pindarum sæpius *ῳ* et *ᾳ* corripiuntur, Hartel (III: 6) ad imitationem Homeri et ad sonum sequentis vocalis relatum vult. Etiam eo quod inter voces per *αι* et *ει* exeuntes sæpissime corripiuntur *καί* et *ἐπεί,* simillimi sunt inter se Homerus et Pindarus. — Magni est momenti, quibus in numeris legatur diphthongus correpta. Primum igitur animadvertimus hanc correptionem longe sæpissime in numeris dactylicis admitti: inter 214 exempla 201 sunt in arsi dactylica. — Illud quoque interesse videtur, utra sit arsis: quinquagies septies enim priorem arsim dactylicam, centies quadragies quater secundam explet diphthongus (sive longa vocalis) correpta. Etiam apud Homerum secundam arsim correptionem magis admittere, Hartel ostendit (II: 375). Inter cetera exempla quattuor sunt in cretico soluto (— ◡◡́◡: Ol. 2: 92 *αὐδάσομαι ἐνόρκιον,* 83 *πολλά μοι ὑπ᾽;* — ◡◡◡́: P. 6: 12 *οὔτ᾽ ἄνεμοι ἐς,* 11: 9 *Πυθῶνά τε καὶ ὀρθοδίκαν*), unum in thesi trochaica soluta (P. 11: 24 *ἢ ἑτέρῳ*), quattuor in anacrusi duarum brevium syllabarum (◡́◡: Ol. 7: 7 *καὶ ἐγώ,* 9: 23 *καὶ ἀγάνορος,* 10: 91 *καὶ ὅταν;* ◡◡́ N. 6: 4 *μένει οὐρανός*). Præcipue annotanda sunt P. 8: 28 *τὰ δὲ καὶ ἀνδράσιν,* N. 3: 39 *ἕπετό ϝοι· οὐδέ,* Ol. 14: 2 *λαχοῖσαι αἵτε,* P. 8: 96 *ἄνθρωποι. ἀλλ᾽,* ubi diphthongus in arsi trochaica correpta est. Cfr. Boeckhium de Metr. Pind. p. 102, Momms. Suppl. p. 191. — Vocalis, quæ diphthongum sequitur, sæpissime est aut *α* (sexagies septies) aut *ε* (quinquagies semel) aut *ο* (vicies quater), sed fit correptio etiam ante *υ* (12 locis), *ου* (9), *ω* (8), *η* (7), *ευ* (8), *αι* (9), *ι* (8), *αυ* (4), *υι* (2), *ει* (3), *οι* (2).

Apparet igitur hanc correptionem apud Pindarum iisdem fere finibus circumscriptam esse atque in carminibus Homericis. Una usus discrepantia, qua Pindarus in arsi trochaica quater correptionem admisit, propter ipsam paucitatem

exemplorum pro conato metrico habenda est; qua in re nescio an nemo vatem Thebanum secutus sit. Eandem igitur hujus correptionis explicandæ rationem apud utrumque poetam statuere possumus. Atque post disputationem Hartelii accuratissimam et subtilissimam mihi quidem dubium non esse videtur, quin causa diphthongorum *αι, οι, ει, ου* ante vocalem correptarum — corripiuntur autem centies octogies quater — ex natura semiconsona alterius diphthongi partis repetenda sit. Vide Hartel. III, G. Meyer. Gr.[1] §§ 151, 154. Etiam media in voce has vocales in semiconsonas transire potuisse alio loco ostendemus. Utrum autem triginta ceteris locis *ῳ, ᾰͅ, ω, α, ῃ* similitudinem illarum diphthongorum sint secuta — id quod suadent et ipsa exemplorum paucitas et quod poetæ posterioris ætatis has correptiones numquam fere admiserunt — an cum Meyero (§ 156) ex natura sonorum et linguæ ratio hujus rei sit repetenda, in medio relinquo.

Priusquam ad eas voces examinandas transeo, quas a digammo apud Pindarum incepisse pro certo habeo, fortasse primum est dicendum, qua ratione in hoc opusculo conficiendo usus sim. Inter voces digammo ornatas primum de iis verba facio, quarum stirpes a digammo solo, deinde ab *σϝ*, tum a *ϝρ* olim incepisse constat. Postremo nonnullas voces affero, quæ utrum a digammo inceperint necne incertum est, quæve nisi conjectura apud Pindarum digamma non produnt. Uniuscujusque vocis primum affero originem, si quidem linguarum cognatarum comparatione investigata est; qua in re semper fere satis mihi fuit eorum, qui in nominibus enodandis versantur, quantum mihi præsto fuerunt, libros afferre. Deinde ex inscriptionibus unicuique voci digammi testimonia repetivi; in qua re confiteor maximum mihi auxilium libello Tudeeri[2] allatum esse. Omnia autem hujusmodi testimonia me amplexum esse non profiteor, sed ex dialectis quam plurimis testimonia quæsivi. Tum in comparationem vocavi digammi usum et Homeri et Hesiodi et ceterorum poetarum, qui ante Pindari tempora carmina condiderunt. — Exempla Pindarica in tria genera divisi; aut enim digamma desideratur, aut respuitur, aut utrum digamma adhibuerit poeta necne in liquidum perduci non potest. In locis Pindaricis afferendis usus sum

[1] G. Meyer: Griechische Grammatik. Leipzig 1880.

[2] O. E. Tudeer: De dialectorum græcarum digammo testimonia inscriptionum. Helsingforsiæ 1879.

editione Tychonis Mommseni majore, quæ anno hujus sæculi sexagesimo quarto in manus hominum venit. Ceteræ Pindari carminum editiones, quibus uti mihi licuit, hæ sunt:

1) ***ΠΙΝΔΑΡΟΥ ΠΕΡΙΟΔΟΣ***, hoc est Pindari Lyricorum Principis plus quam sexcentis in locis emaculati, ut jam legi et intelligi possit, ***Ὀλυμπιονῖκαι Πυθιονῖκαι Νεμεονῖκαι Ἰσθμιονῖκαι*** illustrati versione nova fideli — — — cum fragmentis aliquot diligenter collectis — — — opera Erasmi Schmidii (Witebergæ 1616).

2) Pindari opera quæ supersunt ed. A. Boeckhius, Lipsiæ 1811—1821 (cum notis criticis, commentatione de metris Pindari conscripta, scholiis, interpretatione latina, explicationibus fragmentisque).

3) Pindari carmina ed. Tycho Mommsen. Berolini 1866 (Ed. minor).

4) Pindari carmina quæ supersunt cum deperditorum fragmentis selectis ex recensione Boeckhii commentario perpetuo illustravit L. Dissenius (Ed. alteram curavit F. G. Schneidewin) Gothæ 1843.

5) Poetæ Lyrici Græci. Vol. I Pindari carmina continens. Recensuit Th. Bergk. Lipsiæ, tertia ed. 1866, quarta 1878.

6) Pindari carmina cum deperditorum fragmentis selectis. Recognovit W. Christ. Lipsiæ 1873.

In versibus poetarum melicorum, elegiacorum, iambographorum afferendis quarta editione Bergkiana (Lipsiæ 1882) usus sum. Fragmenta Epicharmi et Sophronis apud Ahrentem (de dial. Dor.) legi. Homerum, Sophoclem, Euripidem in edd. Nauckianis adhibui, Theocritum in Fritzschiana; Hymnorum Homericorum ea usus sum editione, quam recensuit Baumeister (Lipsiæ 1877). Carmina Hesiodi secundum editionem Goettlingianam tertiam, quam curavit Ioannes Flach (Lipsiæ 1878), attuli. Quibus aliis in commentatione mea conficienda usus sum libris, eorum titulos, ubi primum eos adhibui, nominatim allatos invenient ii qui legent.

Transeo igitur ad eam commentationis partem, qua recensentur vocabula, quæ apud Pindarum digammo ornata esse mihi persuasum est.

(ϝ)ἄναξ, (ϝ)ανάσσω, ἀναξία, ἀναξιφόρμιγξ, ἄνασσα.

Quamquam, qua ex stirpe derivandæ sint hæ voces, nondum satis constat (v. Knös. pp. 52, 53), tamen in titulis et in carminibus poetarum tot exstant

digammi indicia, ut dubitari non possit, quin his vocibus olim præfixa sit spirans labialis, quam vocant. Et primum quidem inscriptiones adeamus. Digamma exaratum est in titulis *Boeoticis:* ϝανάξανδρος, ϝαναξανδρίδαο, ϝαναξίων, ϝαναξίωνος (v. Beermann. [1] p. 52, Tudeer. pp. 76, 77); in titulis *Cretensibus:* Βαναξιβούλου, litera β vicibus digammi fungente (v. Helbig. [2] p. 7, Tudeer. p. 52); in titulis *Laconicis:* ϝάναξ, ϝανακτόριες, εὐρυβάνασσα (Tud. pp. 12, 16); in *Argivo:* ϝαναξίλας (Tud. p. 28); in *Arcadico:* ϝανακισίας (Tud. p. 110); in *Cypriis:* ϝάναξ, ϝανάσσας, (Tud. p. 114, Samml. [3] n:is 18, 59, 38, 39, 40).

Deinde carmina poetarum inspiciamus. Apud Archilochum digamma prohibet hiatum El. I: 1 Ἐνυαλίοιο ἄνακτος; Tetr. 77: 1 Hermann legit Διωνύσου ἄνακτος, quam lectionem impugnant Ahrens [4] et Bergk, epicum genitivum elisum Διωνύσοι᾽ Archilocho attribuentes (vulgo Διωνύσοιο). Apud Theognidem vi digammatis longa servatur vocalis: 1 ὦ ἄνα, explentur hiatus: 5, 773 Φοῖβε ἄναξ, 987 αἴτε ἄνακτα (cfr. Renner. [5] p. 16). De Homericis digammi vestigiis adeundus est Knös pp. 53—56, de Hesiodeis Sachs [6] p. 44; apud Theocritum XXV: 150 τε ἄναξ legitur. De digammo apud Alcmanem vide Ahr. [7] II: 41; apud Corinnam Fr. 2 Ahrens scripsit Ποτιδάωνος, ϝάναξ. Cfr. glossam Hesychii [8] βάννας· βασιλεύς παρὰ Ἰταλιώταις. οἱ δὲ μέγιστος ἄρχων. (Ahr. I: 228, II: 45, 99).

Quæ quum ita sint, jam antequam ad exempla Pindarica exquirenda transeamus, credibile nobis videtur, nostrum quoque poetam in harum vocum initio digammo consona usum esse. Neque nos fallit hæc opinio. Vi digammatis ex-

---

[1] *E. Beermann:* De dialecto Boeotica. Lipsiæ 1876.

[2] *H. Helbig:* De dialecto cretica. Quæstiones grammaticæ. Plaviæ 1873.

[3] Hac nota significavi librum, qui inscribitur Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften, herausgegeben von D:r *Hermann Collitz*, Göttingen 1883. Heft. I: *W. Deecke:* Die Griechisch-kyprischen Inschriften in epichorischer Schrift. Heft. II: *F. Bechtel*: Die Æolischen Inschriften; *H. Collitz*: Die Gedichte der Balbilla; *A. Fick*: Die Thessalischen Inschriften. Ceterarum dialectorum tituli nondum sunt editi.

[4] in commentatione, quæ inscribitur: Ueber die Mischung der Dialekte in der Griechischen Lyrik (in actis societatis philologorum anno 1852 Gottingiam congregatorum) p. 62.

[5] Quæstiones de dialecto antiquioris Græcorum poesis elegiacæ et iambicæ. Scr. *I. G. Renner*. Lipsiæ 1868.

[6] *A. Sachs*: De digammo ejusque usu apud Homerum et Hesiodum capita VI. Berolini 1856.

[7] *H. L. Ahrens*: De Græcæ linguæ dialectis. I: De dialectis Aeolicis et Pseudæolicis, II: De dialecto Dorica. Gottingæ 1839, 1843.

[8] In glossis Hesychianis afferendis usus sum editione, quam recensuit Mauricius Schmidt. Jenæ 1858—1864.

plentur hiatus, qui sunt: ὦ ϝάνα P. 9: 44, 12: 3 post longam in thesi productam, Ἐφιάλτα ϝάναξ P. 4: 89, τε, ϝάναξ P. 11: 62, utroque loco post brevem arsim; (male Peter p. 24 ad Ἐφιάλτα ἄναξ vocalem in fine præcedentis vocis corripi contendit; miror autem, Mommsenum ipsum Ἐφιάλτα a principio per longam vocalem exiisse existimare videri, quum p. 491 ἄναξ pro ϝάναξ emendandum esse dicat; aliter Rumpel in Lexico Pindarico et Hartel III: 80). Huc fortasse addi potuit Fr. II: 6 χερσί, ϝάναξ, ubi tamen codd. χερσίν, ἄναξ; de ν paragogico vide Appendicem II. — In initio versus leguntur ἄναξ P. 8: 67, ἄνακτα Fr. XI: 30. (Ol. 13: 109, ubi apud Boeckhium et Pauwium ἄνα, vocativus hujus vocis, apud Bergkium et Christium ἄνα pro imperativo legitur, Mommsen, alia versuum distributione accepta, ἀλλά, quam lectionem commendant omnes libri scripti, restituit). Post longam syllabam reperiuntur N. 3: 33 Πηλεὺς ἄναξ et I. 3: 78 οἴκων ἄναξ. — Digammo obstant Ol. 10: 49 δώδεκ' ἀνάκτων, Ol. 13: 104 βωμὸς ἄναξ, P. 4: 45 Ποσειδάωνος ἄναξ, N. 4: 42 πότμος ἄναξ, N. 10: 77 ἐπίτειλον, ἄναξ, I. 7: 33 τεκέμεν ἄνακτα, ubi tamen de lectione parum constat, I. 7: 47 Θέτιος ἄνακτα.

Verbum, quod est ἀνάσσειν, digamma certe testatur. Omissis enim Ol. 6: 34 Ἀρκάδων ἄνασσε et Fr. XI: 12 ἀγλαΐας ἀνάσσων, ubi præcedit longa syllaba, digamma requirunt duo hiatus, unus Ol. 13: 23 in arsi post brevem vocalem εὐρὺ ϝανάσσων, alter post longam thesim P. 1: 39 Δάλου ϝανάσσων, de quo tamen dubium restat. In omnibus fere codicibus melioris notæ est Δάλοιο, quod quum metro repugnet, in Δάλοι' immutatum est a plerisque editoribus. Quod utrum recte scripserint necne, ambigi potest. E codicibus certe nihil adjumenti eruere licet, nam auctoritati Triclinii, qui Δάλοι' scripsit, opponi potest Moschopulus, qui Δάλου commendat. Conferri debet Ol. 14: 23, ubi Boeckh εὐδόξου scripsit, invitis omnibus libris, qui Thessalicum quem vocant genitivum per -οιο exeuntem exhibent. Hunc genitivum apud Pindarum elidi posse, nostris temporibus nemo est, quin confiteatur; quanta autem sit copia hujus stirpis digammi indiciorum reputanti satius mihi visum est digamma hic quoque restituere. Cfr. tamen Momms. Suppl. p. 165 et Peter. p. 34.

ἄνασσα bis legitur: I. 4: 5, Fr. XI: 118: 1; utroque loco antecedit vocabulum, quod est ὦ, quocum ἄνασσα aut crasi aut aphæresi est conjunctum. Digamma igitur est amissum.

Eodem modo substantivum, quod est ἀναξία, digamma respuit N. 8: 10, ubi vox elisa πείθεσθ' excipitur.

E juncto vocabulo ἀναξιφόρμιγγες, a quo incipit Ol. 2, nihil concludere licet.

R. ϝαχ. ἰάχω, ἰαχά, ἀχέω, ἀχέτας, ϝαχώ.

Unde sit repetenda origo harum vocum, inter viros doctos non satis constat; vide Knös. pp. 59, 60. Re vera digammi indicia non tam multa sunt, quum neque in titulo ullo, quantum equidem scio, digammo instructæ hæ voces reperiantur neque ex cognatarum linguarum comparatione ad digamma his vocibus attribuendum quidquam certi fundamenti sumere possimus. Sed ex Homerico illo αὐίαχοι, quod ad ἀϝίαχοι revocemus necesse est (v. Hinrichs.[1] p. 28, Ameis.[2] p. 18), et ex hiatibus et productionibus Homericis et Hesiodeis (Sc. Herc. 279, 348, 438, 441, 451, Op. 582) apparet, has voces olim a digammo incepisse. Neque tamen e carminibus Pindari ad digamma confirmandum multum afferre possumus.

ἰάχει Fr. XI: 162 est in initio versus.

ἰαχάν P. 3: 17 longam excipit syllabam.

Ab ἀχεῖ incipiunt Fr. IV: 3: 17, 18.

ἀχέταν Thren. Fragm. 10 (apud Mommsenum p. 489) v. 5 digammo obstat, quum μέν præcedens non producatur.

Vocis, quæ est ἀχώ, una tantum figura apud Pindarum exstat, vocativus ἀχοῖ Ol. 14: 21, ubi tamen de lectione et de mensura versus ambigitur. Sive autem v. 9 κοιρανέοισιν χορούς et v. 21 Φερσεφόνας ἐλθέ, ϝαχ. (— ◡◡ — — ◡ —) cum Mommseno, sive κοιρανέοντι χορούς et Φερσεφόνας ἴθι ἀχ. cum Boeckhio (anno 1811) scribimus, hiatus ante ἀχοῖ digamma desiderat. Cfr. Momms. Suppl. p. 191. Male Bergk, ἔλθ' scribens, spondeum pro dactylo admisit, quod nisi in nomine proprio (Ol. 10: 99, Ol. 5: 18) non usurpavit Pindarus. De εὐαχέα, quod Mommsen P. 2: 14 εὐϝαχέα scribendum esse censet, plura infra.

(ϝ)είκοσι.

De digammo huic voci olim præfixo non est dubium, quum testimoniis omnis fere generis manifeste indicetur. Et primum quidem adeundi sunt de

[1] *Gust. Hinrichs:* De Homericæ elocutionis vestigiis æolicis. Jenæ 1875.

[2] *Th. Ameis:* De æolismo Homerico. Halis Saxonum 1865.

cognatis linguis Curtius [1] Grundz. p. 134, Knös p. 62, de formis variis dialectorum Ahrens II: 279, de vocali prothetica figuræ *ἐϝείκοσι* Leskien p. 35, de glossa Hesychiana *βείκατι* Ahrens II: 45. Deinde digamma servatum est in Tab. Heracl., ubi tricies septies inveniuntur *ϝίκατι, ϝείκατι* cum nom. deriv. (Meister. [2] p. 404, Tud. p. 23); in catalogis Lebadeensibus *(ϝικατιϝέτιες)* et in tit. Orchom. *(ϝίκατι)* (Tud. p. 81, Beermann. p. 53, Ahr. I: 170), in tit. Laconico C. I. 1511 (de quo vide Ahr. II: 8, Kirchhoff. [3] p. 140) *ϝίκατι* (Tud. p. 13), in duobus Aspendiis titt. *φίκατι,* ubi digammi loco litera *φ* legitur (Tud. p. 61; cfr. Curt. Grundz. p. 587, Meyer. Gr. § 238); minus valet *ϝικ (ατι?)* in tit. Argivo C. I. 18 (Tud. p. 29, Ahr. II: 43), ubi *ϝικ* utrum ad *ϝίκατι* pertineat necne pro certo statui non potest; neque magis constat de Arcadico *ϝικαδίω* et de Cretico *ϝικαδίονος*, quæ Tudeer (pp. 111, 51) ad substantivum numerale *ϝικάς* = *εἰκάς*, Helbig (p. 5), alii ad radicem *ϝικ,* quæ est in *εἴκω*, referenda censent. Omissum autem est digamma in epigrammate Balbillæ C. I. 4727 (Samml. 323: 6, 7), ubi sunt *εἴκοσι, εἰκόστω.* Cfr. Ahr. I: 32.

De *ϝείκοσι* sim. apud Homerum vide Knös. pp. 62, 63. Apud Hesiodum non est *εἴκοσι.*

Apud Pindarum bis legitur hæc vox. Digammo adhibito hiatus sanatur post secundam arsim dactylicam N. 6: 58 *ἐπὶ ϝείκοσι;* P. 4: 104 *εἴκοσι* est in initio versus.

ἑκών, ἕκαλος, (ϝ)έκατι, ἀέκων.

Has voces olim a labiali spirante incepisse, inter omnes satis constat; cfr. Curt. Grundz. p. 135. Digamma testantur glossæ Hesychii *βεικηλά* (Ahr. correxit: *βέκηλα*)· *νωχελῆ, ἀχρεῖα. Λάκωνες; γέγκαλον* (Guyetus emend. *γέκαλον*)· *ἥσυχον; γεκαθά* (Ahr. emend. *γέκαθα*, Schmidt *γεκᾶσα*)· *ἑκοῦσα*, de quibus vide Ahr. II: 46, 53. Eodem spectat Homericum illud *εὔκηλος*, sive ex *ϝέκηλος*, metathesi facta in *ἔϝκηλος* (Gies. p. 271), sive *ε* prothetico addito et prima stir-

---

[1] His libris *Georgii Curtii* usus sum: Grundzüge der Griechischen Etymologie. Vierte Auflage. Leipzig 1873, *(Grundz.)*, Griechische Schulgrammatik. Dreizehnte Auflage. Prag 1880, *(Gr. Gr.)*, Erläuterungen zu meiner griechischen Schulgrammatik. Dritte Auflage. Prag 1875, *(Erl.)*, Das Verbum der Griechischen Sprache. Leipzig. I 1873, II 1876 *(Verb.)*.

[2] *R. Meister:* De dialecto Heracliensium Italicorum (in Curt. Stud. IV pp. 355—469).

[3] *A. Kirchhoff:* Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets. Dritte Auflage. Berlin 1877.

pis vocali syncope ejecta *(ἑ-ϝέκηλος)* (Curt. Grundz. pp. 135, 569, Buttmannum sequens, Leskien p. 13, Ameis pp. 17, 18), sive ex *ἑ-ϝέκηλος*, syllaba *ϝε* in *υ* vocalem transgressa (Hinrichs p. 35), ortum est. Huc accedunt Homericum et Hesiodeum *ἀέκητι (ἀϝέκητι)* et *ἀέκων (ἀϝέκων)*, quod apud Homerum, Theognidem, Pindarum (Ol. 10: 29, N. 4: 21) occurrit.

In majore tabula aenea Oeantheæ inventa insculptum est *ϝεϙόντας* (Tud. p. 44, Allen[1] p. 44); missa facio *ϝεκάβα* (Tud. p. 33) et Boeoticum ***FHEKAΔAMOE*** (Tud. p. 80), quum quam ad stirpem referenda sint hæc nomina nondum satis constet; in titulo autem Hierapytniorum C. I. 2555 omissum est digamma: *ἑκών* (Tud. p. 55). — Inter poetas digammo has voces instruxerunt Homerus (v. Knös. pp. 68, 69), Hesiodus (vide Sachs. p. 48), Alcman (v. Ahr. II: 41).

Apud Pindarum ex his vocabulis *ἕκατι* solum vim digammatis manifeste ostendit. Longam enim syllabam per diphthongum exeuntem in thesi trochaica productam servari patitur digamma Ol. 14: 20 *σεῦ ϝέκατι*, ubi consensu omnium codicum adducimur, ut respuamus *σεῖ' ἕκατι*, quod Mommsen (Suppl. p. 165) defendi posse contendit; apud Pindarum nisi conjectura non est *σεῖο*, pro quo leguntur *σέθεν σέο σεῦ; σοῦ* Christ male invexit N. 5: 43.

Hiatum deinde prohibet digamma post brevem in thesi soluta I. 4: 2 *σέο ϝέκατι;* sic enim legendum esse censeo; in codicibus autem insertum est *γ'*, cujus particulæ male additæ exempla sæpissime in carminibus Pindari invenias. Eidem voci Triclinius præfixit *γ'* P. 8: 14, et Ol. 4: 9 illud *γ'* in optimum codicem Ambrosianum irrepsit (in ceteris et vetustis et Thomanis est *θ'* seu *δ'*), unde concludere nobis licet hoc vitium jam antiquis temporibus ortum esse, id quod etiam testantur vett. schol.: *ὁ δὲ τε σύνδεσμος περιττός*. Num autem inde concludere possimus poetam ipsum digamma scripsisse (quod statuunt Bergk et Mommsen ad hunc locum) inter viros doctos ambigitur; cfr. de simili fere re Renner. p. 14. Mihi præferenda videtur lectio Bergkiana *χαρίτων ἕκατι*. — In initio versus positum est *ἕκατι* P. 5: 9, 10: 58. — Post longam et per consonam exeuntem syllabam quater reperitur: Ol. 4: 9 *χαρίτων ἕκατι*, N. 4: 22 *Αἰγίνας ἕκατι*, N. 7: 15 *Μναμοσύνας ἕκατι*, I. 3: 19 *θεῶν ἕκατι*. Etiam Fr. IX: 2: 8 huc pertinet, sive cum Christio *θεᾶς*, sive cum Boeckhio *ὥρας* scribimus; Mommseniana lectio *τᾶσδ' ἕκατι* digammo adversatur; eodem modo N. 8: 47 *Μοισαῖον ἕκατι*, I. 4: 26 *Διὸς ἕκατι*.

---

[1] *F. Allen:* De dialecto Locrensium. Lipsiæ 1870.

ἕκαλος duobus locis legitur: Ol. 9: 58 ἀναρπάσαις ἕκαλος, I. 6: 41 in fronte versus; neuter igitur digamma prohibet.

Alia est ratio vocis *ἑκών*, quæ undecies reperitur. Quinquies enim digamma non fertur: Ol. 10: 29 ἀέκονθ' ἑκών, P. 4: 165 ἄεθλον ἑκών, P. 4: 181 καὶ γὰρ ἑκών, N. 6: 57 θυμόν. ἑκόντι, Fr. XI: 145 οὕτις ἑκών, si quidem de hoc brevi fragmento pro certo quid statuere licet. — In initio versus sunt P. 5: 40 ἑκόντι, 8: 14 ἑκόντος; longam syllabam, quæ per consonam exit, excipiunt P. 8: 67 ἄναξ, ἑκόντι, N. 8: 10 ἀναξίαις ἑκόντες, Fr. XI: 70: 3 ἐπαινήσαις ἑκών, Ol. 13: 92 ἀγλαοθρόνοις ἑκών; postremo autem loco ἑκών in dubium revocaverunt Mommsen et Bergk. In libris melioribus est εἴκων, quod Moschopulus in ἕκων perperam correxit. Improbanda est conjectura Mommseni ἴκων (ἰκών in literis græcis inauditum est), quum neque de vocali ι verbi ἴκειν a Pindaro correpta satis constet, neque ita, unde venerit illa litera ε, ullo modo expediri possit, (nam digammi, quod in initio stirpis ἰκ olim fuisse ex vocula duplicata, quæ est ἄ-ικ-τος, et ex comparatione linguarum cognatarum elucet, ne minimum quidem apparet vestigium in carminibus poetarum græcorum; cfr. Ahr. I: 27, Knös. p. 123). Paulo melius, etsi incertissimum, videtur quod idem vir doctissimus proposuit ϝίκων (dialecticam formam pro εἴκων); cfr. glossam Hesychii γῖξαι· χωρῆσαι, quam Ahrens I: 171 ad boeoticam dialectum retulit. Neque noster locus magis digamma respuit quam Ol. 4: 9, ubi Mommsen cum Bergkio facit, post χαρίτων olim scriptum esse digamma affirmante. Deinde inscitia librariorum fortasse nasci potuit εἴκων ex ϝίκων. — Sed hæc omnia incertissima; requiescendum esse censeo in correctione Moreliana ἑκών. Denique Boeckh P. 2: 69 contra omnes codices scripsit χορδαῖς ἑκών, sed θέλων Pindaro non est abjudicandum. Cfr. Boeckh. not. crit. ad P. 1: 62.

Ἰλιάδας, nomen patronymicum.

Ἰλεύς et Ἰλιάδας verisimillimum est originem repetere a substantivo ἴλη, turba, quod digammo olim ornatum fuisse quum ex aliis testimoniis tum ex glossa Hesychiana ὑίλη· ὁμῆλος (ὅμιλος?) elucet; (apud Pindarum tamen leguntur N. 5: 38 εὔφρονες ἶλαι et P. 10: 40 ἀναδήσαντες εἰλαπινάζοισιν; quamquam utrum εἰλαπίνη hanc ad stirpem pertineat necne ambigitur). Radix est ϝελ (εἴλω, εἰλέω). Bene Knös p. 74 contulit Αιϝας Ϝιλατας, quod est in titulo sepulcrali. Pro Ἰλεύς Ἰλιάδης Homerus semper dicit Ὀιλεύς Ὀιλιάδης, et hoc ipsum ο

Curtius Grundz. p. 561 e digammo ortum esse contendit; cfr. Sachs. p. 21. *Ἰλεύς* autem est in Fragm. Hesiodi 77: 1 et apud Stesichorum (Fr. 84). Apud Pindarum Ol. 9: 112 incerta est lectio. Vetusti enim codices et *δαιτὶ Ὀϊλιάδα* et *δαιτὶ Ἰλιάδα* exhibent. Qua in hæsitatione discrimen facit vetus scholiasta, qui apertis verbis docet: *ἄνευ δὲ τοῦ ο εἴρηκε τὸν Ἰλιάδα, ὥς πού φησι καὶ Ἡσίοδος.* Legimus igitur Mommsenum secuti *δαιτὶ ϝιλιάδα*, ut digammo adhibito difficillimus hiatus post arsim trochaicam evitetur (cfr. Momms. Suppl. ad Ol. 9: 98, 112). Neque credibile videtur librarios figuram e carminibus Homeri notissimam ejecisse, ut formam minus fortasse notam inculcarent; sed verisimilius est in archetypo fuisse *ϝιλιάδα*, quod postea male est correctum. — Christ hiatum intactum reliquit (in carminis contextu); Bergk remedium Mommseni non respuit, quamquam versum alio modo vult restitutum.

ἐλπίς, ἔλπομαι, ἔλδομαι, ἔπαλπνος, ἄλπνιστος, ἀελπτία.

Et *ἔλπομαι* et *ἔλδομαι* ad eandem radicem *ϝελ*, quæ et *π* et *δ* consona amplificari potuerit quæque quum *βούλομαι* tum *volo* verbo sit subjecta, revocanda esse Curtius multis locis maxima veri similitudine profert (Grundz. pp. 62, 539, 566). Item Leskien p. 14. Indiciis digammi, quorum mentionem facit Curtius (Grundz. p. 264), addi possunt Hesiodeum *ἀνάελπτα* (Theog. 660), apud Archilochum et Solonem *ἄελπτος, ἐπίελπτος, ἀελπτίη*, quod etiam apud Pindarum legitur P. 12: 31 (ubi Mommsen scripsit *ἀελπίᾳ*, conjecit *ἀελπείᾳ*). In vetustiore dialecto attica digamma vocis *ἐλπίς* in spiritum asperum abiit (Curt. Grundz. p. 676, Cauer [1] p. 279). Ex titulis nihil est quod sumatur. De usu Homerico vide Knös. pp. 76, 80—82. In carminibus Hesiodeis digamma testantur Op. 96, 475, 498; apud Theognidem Bergk v. 333 conjecit *ἄνδρ' ἐπὶ ϝελπίδι* (codd. *ἄνδρα ἐπ' ἐλπίδι*), repugnante Rennero p. 14.

ἐλπίς: Apud Pindarum post arsim dactylicam secundam digamma prohibet hiatum Ol. 13: 80 *παρὰ ϝελπίδα*, ubi Moschopulea correctio hodie Mommseno quoque probatur (olim aliter; vide Suppl. p. 181), post trochaicam arsim P. 2: 49 *ἐπὶ ϝελπίδεσσι.* Ad vim digammatis revocandum censeo etiam I. 2: 43 *ἀμφικρέμανται ϝελπίδες*, ubi diphthongus in arsi producitur; quamquam propter *Ὀλυμπίου Διός* v. 27 aliqua inhæret dubitatio. Sed quum exempla colorum

---

[1] *P. Cauer:* De dialecto attica vetustiore quæstionum epigraphicarum pars prior. Lipsiæ 1875. (in Stud. Curt. vol. VIII).

dactylicorum per trochæum exeuntium paucissima sint (vide Append. I), veri simillimum saltem mihi videtur Pindarum hic digammo usum esse; Christ signum digammi ascripsit. Certe Mommsen eodem jure scribere potuit *ϝελπίδες*, quo I. 3: 53 dedit *καταμάρψαι. ϝίστε;* cfr. vv. 17 et 35, ubi omnes codices *Λαβδακίδαισὶ σύννομοι* et *πολέμοιο τεσσάρων* exhibent. — Omitto P. 3: 111 *ἐλπίδ'*, N. 11: 22 *ἐλπίδες*, 46 *ἐλπίδι*, I. 4: 52 *ἐλπίδων*, Fr. XI: 130: 2 *ἐλπίς*, 192 *ἐλπίσιν*, a quibus incipiunt versus, et P. 1: 83 *ταχείας ἐλπίδας*, P. 3: 23 *ἀκράντοις ἐλπίσιν*, P. 4: 201 *ἐντίπιων ἐλπίδας*, P. 8: 90 *ἐξ ἐλπίδος*, I. 6: 36 *ἐσχάταις ἐλπίσιν*, I. 7: 15 *ἀγαθὰν ἐλπίδ'*, ubi *ἐλπίς* longas syllabas in consonam desinentes excipit. — Respuunt autem plane consonam initialem Ol. 12: 6 *κυλίνδοντ' ἐλπίδες*, N. 1: 32 *ἔρχοντ' ἐλπίδες*, N. 8: 45 *κενεᾶν δ' ἐλπίδων*.

Verbum, quod est *ἔλπομαι*, nulla digammi vestigia apud Pindarum ostendit. P. 1: 43 *μενοινῶν, ἔλπομαι*, N. 6: 26 *ἁπάσας. ἔλπομαι* non plus efficiunt quam P. 10: 55 *ἔλπομαι*, N. 4: 92 *ἔλπεται*, ubi versus ab hac voce incipiunt. Figuræ imperf. *ἤλπετο*, quæ legitur P. 4: 243 in initio versus, non est habenda ratio, siquidem augmentum temporale, quod dicitur, ab origine nihil aliud nisi augmentum syllabicum esse cum vocali initiali stirpis ipsis temporibus linguæ, quam fingunt viri docti, indogermanicæ antiquæ concretum suo jure contenderunt Curtius Verb. I: 126, Meyer Gr. Gr. § 471, 478. Ita enim apparet, digamma jam omissum esse, priusquam augmentum cum vocali stirpis coalescere posset. — Cetera quinque exempla Pindarica digamma non patiuntur: Ol. 13: 100 *νῦν δ' ἔλπομαι*, N. 7: 20 *πλέον' ἔλπομαι*, Fr. III: 10: 1 *τί δ' ἔλπεαι*, Ol. 1: 64 *τις ἔλπεται*, 109 *κεν ἔλπομαι* (ubi tamen facillima mutatione scribi potuit *κε ϝέλπομαι*).

E verbo, quod est *ἔλδομαι*, nihil ad digamma testandum elucet; *ἔλδεαι* enim legitur Ol. 1: 4 in fronte versus, neque aliis locis occurrit hæc vox apud Pindarum.

In juncto vocabulo *ἔπαλπνος* P. 8: 84 digamma plane evanuit.

Item abiit digamma in superlativo, qui est *ἄλπνιστον* I. 4: 10, ubi præcedens *τόν* non producitur.

ἔπος, εἰπεῖν, ἀδυεπής, ἀρτιεπής, εὐρησιεπής, ὀμφά, ὄσσα, ὄψ.

De digammo stirpis *ϝεπ* inter omnes constat; cfr. Curt. Grundz. pp. 452, 461 (ubi hæc stirps a stirpe *σεπ* sejungitur), Knös. p. 82. De consensu lin-

guarum Græcæ et Sanscritæ in nonnullis hujus stirpis figuris (e. gr. a-vôk-a-m ex a-va-vak-a-m et ἔ-ειπ-ο-ν ex ἐ-ϝε-ϝεπ-ο-ν orto) multi et docti viri jam sæpius verba fecerunt. In ὄσσα consonam gutturalem, per quam antiquitus hanc radicem exiisse ex linguis Sanscrita, Latina, aliis comparatis satis apparet, Græci quoque retinuerunt (Curt. Grundz. pp. 453, 658, Meyer. Gr. Gr. § 189); in ceteris hujus stirpis vocibus consona gutturalis in labialem transiit, et in ὀμφά post ascitam consonam nasalem labialis tenuis π in aspiratam φ immutata est (cfr. Curt. Grundz. p. 495, Meyer. Gr. Gr. § 209). — Ex inscriptionibus quattuor sumi possunt digammi testimonia: ϝέπος in titulo Eleo C. I. 11 (v. Tud. p. 105, Ahr. I: 280); ϝέπιϳα in tit. Idaliensi (Tud. p. 114, Samml. 60: 26), in alio tit. Cyprio (Samml. 68: 1) ϝήπω; in tit. Gortynio ἀποϝειπάθθω (Tud. p. 52, ubi menda typographi legitur *ΑΠΟϜΕΠΑΘΘΟ*), quam formam pro imp. aor. I med. (pro ἀποϝειπάσθω) habet Helbig p. 5; quomodo autem illud θθ sit ortum, vide Helbig. p. 15, Curt. Verb. I: 101 (quem sequitur Allen p. 39), Knös. p. 83, Meyer. Gr. Gr. § 214. — Deinde annotanda est glossa Hesychiana ϝῖπον (corr. Ahrens pro γίπον)· εἶπον, quam Ahrens I: 171, 189, II: 55 ad dialectum Boeoticam retulit. Huc accedunt nonnulla vocabula juncta, in quibus mediis hiatus digamma initiale stirpis alterius membri indicant; enumerantur a Knösio pp. 83, 85, a Sachsio p. 49, a Rennero p. 19; apud Pindarum leguntur ἀδυεπής Ol. 10: 93, N. 1: 4, 7: 21, ἀρτιεπής Ol. 6: 61, I. 4: 41, εὐρησιεπής Ol. 9: 80; P. 10: 62 Bergk olim conjecit κ' ἀμευσιεπῆ. — De usu Homerico vide Knös. pp. 83—89, de Hesiodeo Sachs. p. 49, de poetis elegiacis Renner. p. 16; apud Sappho Fr. 28: 2, Alc. Fr. 55: 2 τι ϝείπην correctum est, approbante Ahrente I: 31, nisi forte parendum est Prisciano, ἦπον pro εἶπον æolicum dicenti (Ahr. I: 90, Curt. Grundz. p. 453, Meister [1] p. 71). Apud Theocritum digammo sanantur hiatus καλὰ εἰπεῖν 17: 7, μυρία εἰπεῖν 17: 11, et producitur μὲν εἴποιμι 25: 49.

ἔπος: Ante hanc vocem longæ servantur diphthongi P. 2: 66 ἐμοὶ ϝέπος, P. 3: 2 εὔξασθαι ϝέπος, utraque in thesi trochaica; hiatus prohibentur post primam arsim dactylicam Ol. 6: 16 τι ϝέπος, post solutam thesim trochaicam N. 7: 48 τρία ϝέπεα; producitur syllaba brevis, in consonam desinens, in thesi dactylica τοιοῦτον ϝέπος I. 5: 42, ubi codd. vetusti τοιοῦτόν τι ἔπος, quod metro repugnat, Triclinius τοιοῦτόν τ' ἔπος male, Boeckh τοιοῦτόν γ' ἔπος. De his non est

---

[1] *R. Meister:* Die griechischen Dialekte auf Grundlage von Ahrens' Werk "De Græcæ linguæ dialectis". 1. Band Asiatisch-äolisch, Böotisch, Thessalisch. Göttingen 1882.

dubium. Denique non dubito ad digamma revocare παύρῳ ϝέπει Ol. 13: 94, de quo difficillimo loco vide Momms. Suppl. p. 186; interpunctionem Mommsenianam acceperunt Bergk et Mezger [1], qui tamen γ' pro δ' scribunt (Bergk: "fortasse ϝέπει præstat"). Præterea de duobus locis ambigi potest: I. 7: 45 litera paragogica abjecta facillime legi potest ἀθανάτοισι· ϝεπέων; nec minus arridet P. 2: 81 ἀδύνατα ϝέπος, quod Boeckh ipse in not. crit. proposuit, in thesi trochaica soluta, ubi nonnulli schol. vett. particulam δέ omittunt; hanc autem particulam sæpe pessime additam esse in carminibus Pindari satis constat (ex. gr. Ol. 6: 72, 74, τ' P. 2: 31). Asyndeti, quod vocatur, Pindarus amantissimus fuit, iis præcipue locis, ubi narratione fabulæ interrupta suas ipsius opiniones vel sententias generales proponit poeta. (P. 4: 29 autem in media narratione et N. 9: 7 δ' ἐπέων magis mihi placet, quamquam Peter p. 23 utroque loco δ' abjicit, nimium, ut mihi videtur, digammo indulgens.) — De ἄγαν ἔπος Fr. XI: 132 nihil affirmare velim, quum quali sit mensura ultima vocis ἄγαν syllaba non liqueat. — Post longam syllabam in consonam desinentem posita sunt Ol. 3: 8 αὐλῶν ἐπέων, P. 3: 113 ἐξ ἐπέων, P. 4: 9 Μηδείας ἔπος, P. 4: 57 Μηδείας ἐπέων, P. 4: 138 σοφῶν ἐπέων, P. 4: 299 ἀμβροσίων ἐπέων, N. 2: 2 ῥαπτῶν ἐπέων, N. 7: 16 κλυταῖς ἐπέων, I. 1: 40 παντοδαπῶν ἔπος, I. 3: 57 θεσπεσίων ἐπέων, I. 6: 19 κλυταῖς ἐπέων. — In initio versus leguntur N. 3: 53 ἔπος, N. 7: 104 ἔπεσι; etiam Ol. 1: 86 ἔπεσι huc numerandum esse censeo; Mommsen autem scribit ἐφάψατο ϝέπεσι et conjungit versum epodi septimum cum præcedente sexto; quod tamen utrum jure fecerit necne valde dubitari potest. Tota quæstio in versibus 57 et 86 agitur. In versu 57 omnes codices verba, quæ sunt ὑπέρ et κρέμασε, in unum conjungunt; quod si tenemus, necesse est versus conjungamus; v. 86 plurimi et optimi codices exhibent ἐφάψατο ἔπεσι (recentiores soli ἐφάψατ' ὧν ἔπεσι, quod Boeckh accepit). Quod Mommsen (Suppl. p. 9) de geminato digammo cogitat, neque Petero (p. 24) neque mihi judici probatur [2]; quum autem syllabam ancipitem in fine coli trochaici non liceat statuere, optimum mihi visum est cum Bergkio duos illos versus sejungere. V. 57 autem sine dubitatione pro ὑπερκρέμασε lego ὕπερ κρέμασε, neque multum tribuo Bosslero [3] p. 71 affirmanti ὑπέρ apud Pindarum numquam a verbo sejungi. — Octies autem vox, quam insequitur ἔπος, elisione afficitur: Ol. 9: 47

---

[1] *F. Mezger*: Pindars Siegeslieder. Leipzig 1880.

[2] Cfr Giesium p. 186: "Die Verdoppelung des ϝ ist eine Fiction, die sowohl den Sprachgesetzen als dem historischen Thatbestande zuwider ist."

[3] *C. Bossler*: De præpositionum usu apud Pindarum. Darmstadii 1862.

ἔγειϱ' ἐπέων, P. 4: 29 δ'ἐπέων, P. 4: 105 οὔτ' ἔπος, P. 6: 37 ἄϱ' ἔπος, N. 9: 3 ἀλλ' ἐπέων, N. 9: 7 δ' ἐπέων, N. 10: 80 ἐξαύδασ' ἔπος, I. 5: 67 τοῦτ' ἔπος; bis antecedit syllaba brevis, quæ in consonam desinit neque producitur: Ol. 13: 24 ἀφθόνητος ἔπεσσιν, N. 6: 28 τοῦτον ἐπέων.

εἰπεῖν. Digamma requirunt hiatus Ol. 8: 46 σάφα ϝείπαις, Ol. 13: 68 τόσα ϝειπεῖν, N. 5: 14 μέγα ϝειπεῖν, N. 6: 27 μέγα ϝειπών, I. 5: 55 ἄϱα ϝειπών; diphthongus in thesi longa servatur I. 3: 59 εὖ ϝείπῃ. Hæc omnia certissima sunt neque dubitationem admittunt. Præterea digamma usurpatum credo P. 3: 40 τότε ϝεῖπεν, quod quum plurimi et optimi codices habeant, cur præferant τότ' ἔειπεν editores, non intelligo. Bis digamma facile restitui potest: P. 4: 105 κείνοισι ϝειπών pro tradito κείνοισιν εἰπών, P. 4: 156 ἄϱα ϝεῖπεν pro tradito ἄϱ' ἔειπεν (cfr. I. 5: 55, Hom. Od. 5: 298 [= 355, 407, 464, 21: 248, Il. 11: 403, 17: 90, 18: 5, 20: 343, 21: 53, 552, 22: 98, 23: 143], Od. 7: 330, Il. 16: 513, 19: 257). Sed Ol. 1: 75 et plurimi vetusti codd. et omnes Moschopulei et schol. vett. lectionem vulgatam defendunt τῷ μὲν εἶπε; Triclinium τῷ δ' ἔειπε scribentem Thomanos (τῷ μὲν ἔειπε) emendare studuisse, Mommsen recte vidit; quamobrem conjectura Mommseni τῷ δὲ ϝεῖπε mihi non probatur. — Epicam aoristi figuram ἔειπον, qua digamma in fronte stirpis fuisse demonstratur, Pindarus quater adhibuit: Ol. 4: 23 ἔειπεν Ὑψιπυλείᾳ, P. 4: 229 γᾶς. ἔειπεν, N. 9: 33 ἄπιστον ἔειπ', P. 10: 9 (ἀν-)έειπεν (fortasse etiam P. 4: 156), quas tamen figuras hic omitto, quum a litera prothetica, non a digammo eas incepisse satis constet. — In medio digamma relinquunt et P. 4: 11 Κόλχων. εἶπε, P. 4: 100 καταμιάναις εἰπέ et (in initio versus) Ol. 6: 16 εἶπεν, 92 εἰπόν, Ol. 7: 34, 65 εἶπε, P. 9: 119 εἶπε, N. 7: 57 εἰπεῖν, I. 5: 51 εἶπεν. — Non ferunt digamma Ol. 1: 52 τιν' εἰπεῖν, P. 8: 43 ὦδ' εἶπε, P. 9: 66 ἄϱ' εἰπών, N. 7: 50 τόδ' εἰπεῖν, ubi antecedit vox elisa, Ol. 1: 75 μὲν εἶπε, Ol. 8: 62 ἂν εἴποι, Ol. 14: 22 υἱὸν εἴπῃς, P. 4: 86 τις εἶπεν, I. 1: 40 ἔπος εἰπόντ', I. 7: 31 ἐπάκουσαν. εἶπε, N. 6: 65 ἴσον εἴποιμι, Fr. XI: 129: 4 ἀτϱέκειαν εἰπεῖν, ubi antecedens syllaba brevis non producitur.

Cum hac voce composita sunt πϱοσειπεῖν I. 1: 49, ἐξειπεῖν I. 1: 53; neutrum digamma prodit. — Non desunt, qui νήπιος, quod apud Pindarum bis legitur, P. 3: 82, Fr. XI: .5, ad hanc stirpem referant. Curtius (Grundz. p. 464) in νήπιος radicem πυ agnoscit. Majore veri similitudine Curtius (Grundz. p. 461) huc retulit vocem ἐνοπά, cujus digamma plane evanuit; occurrit apud Pindarum Fr. XI: 47: 3.

ὀμφά. Digamma non ferunt N. 10: 34 *νιν ὀμφαί*, Fr. IV: 3: 17 *ἀχεῖ τ' ὀμφαί*, Fr. XI: 163: 2 *γλυκερώτερος ὀμφά.* Eadem est ratio apud Homerum.

ὄσσα. Hæc vox apud Pindarum semel tantum legitur Ol. 6: 62, ubi Mommsen scribit *πατρία ϝόσσα.* Knös eundem hiatum commemorat (p. 83) et dicit Boeckhium constituisse digamma hac in voce a Pindaro pronuntiatum esse. Quod errat vir doctus. Certe in editione Boeckhiana, quæ mihi in manus venit, ne verbum quidem de hac re legitur, neque in libris, qui De metris Pindari inscribuntur, hanc vocem inter eas enumerat, quas digammo instructas putat (vide l. l. caput XXII). Mommsenum in *ϝόσσα* scribendo diligentia, qua præstat, non usum esse apparet, quum ex ultima antecedentis vocis syllaba correpta *ὄσσα* a vocali litera incepisse eluceat. Atque in Supplemento (p. 59) Mommsen ipse, ut par est, digamma omittendum esse docet. — Quod autem vir de Pindaro meritissimus, ut digamma retinere liceret, ad æolicam correptionem (*πάτρια ϝόσσα*) confugit, nescio an hoc audacius quam felicius fecerit. Contra auctoritatem codicum, qui ad unum omnes *πατρία* exhibent, cavendum est, ne illi signo duorum punctorum, quod in cod. *Ambros.* ante *ὄσσα* legitur quodque Mommsen (Suppl. p. 59) in codice *Vaticano* sæpe offensionem metricam significare contendit, neve accentus fluctuationi nimium tribuamus. Mihi igitur legendum videtur *πατρία ὄσσα* ita ut digamma omissum constituatur. Ne apud Homerum quidem digamma hujus vocis satis certis nititur testimoniis.

ὄψ. In initio versus sunt P. 10: 56 *ὄπ'*, N. 3: 66, N. 7: 84 *ὀπί;* longam syllabam in consonam desinentem excipit P. 4: 283 *φαεννᾶς ὀπός*, P. 10: 6 *κλυτὰν ὄπα;* digammo obstat unus locus, N. 3: 5 *σέθεν ὄπα.*

R. *ϝερ ϝρε, (ϝ)ερέω, εἰρήσομαι, ῥηθείς, ῥῆμα, ῥῆσις.*

De vocibus Latinis et Gothicis, quæ ad hanc stirpem pertinent, vide Curt. Grundz. p. 345; ex linguis Asiæ nulla vox certa affinitate cum his conjuncta eruta est. — Digamma in fronte antiquitus positum certum est. In duobus titulis Eleis est *ϝράτρα* (Tud. p. 105, Ahr. I: 226); **ΕϜΕΡΕΝ**, quod est in decreto Chaladriorum, Tudeer (p. 105) pro infinitivo ejusdem stirpis vocali prothetica aucto habet. In tabula Idaliensi bis legitur *ϝρητάς* [Deecke *ϝρήτας*] (Tud. p. 116, Samml. 60: 28, 29), ibidem *ἐϝρητάσατυ* (lin. 14); in *εὐϝρητάσατυ*, quod in eadem tabula (lin. 4) legitur, vocalis *υ* ex vicina consona *ϝ* orta esse videtur, sicut e contrario digamma consonans ex vocali vicina exiit in **ΑϜΥΤΟ**, ***Εὐϝέλθων***,

aliis, de quibus verba fecit Tud. pp. 8, 9. Incertum est *προϝϱήταστα* (Samml. 86: 1). Creticum *Ὀϱάτϱιον* (in tribus titulis Tud. p. 54, Helbig p. 8) pro *ϝϱάτϱιον* dictum esse maxima veri similitudine conjecit Schneidewin, quem in hac voce interpretanda omnes fere secuti sunt. De *ο* pro *ϝ* vide Curt. Grundz. pp. 556—562. Etiam *ϜPET(PA)*, quod quam ad dialectum referendum sit ignoramus (v. Tud. p. 127), ad nostram stirpem pertinere verisimile est. Minoris momenti sunt *Βϱῆσον Βϱήσω* in Lesbiaca inscriptione (Samml. 255) reperta, quum de origine parum constet (cfr. Tud. p. 129). In majore autem tab. Heracliensi bis legitur *καττὰς ῥήτϱας* digammo omisso (Ahr. II: 43, Meist. Her. p. 406). Addendum est æolicum *βϱήτωϱ*, a Prisciano traditum (Ahr. I: 34). — In carminibus poetarum, exceptis Homericis, de quibus vide Knös. pp. 89—91, 299, 300, non multa exstant digammi vestigia; apud Theognidem spirantem consonam hujus stirpis jam evanuisse docet Renner p. 14.

(*ϝ*)*εϱέω*. Apud Pindarum digammo producitur diphthongus *τοι ϝεϱέω* P. 4: 142, Fr. XI: 69: 2. Obstant autem digammo P. 1: 77 *δ' ἐϱέω*, P. 5: 101 *λεγόμενον ἐϱέω*, N. 7: 68 *ἂν ἐϱεῖ*; nihil demonstrant Ol. 8: 57, P. 9: 51 *ἐϱέω*. Eadem est ratio futuri *εἰϱήσεται* I. 5: 59. Quæ figuræ ab *εἰϱη-* incipientes quomodo sint ortæ, inter viros doctos dissensio est. Ahrens [1] § 91 primariam perfecti figuram statuit *ϝε-ϝϱημαι*, quem sequitur Knös p. 89; item Curtius Gr. Gr. § 327: 13. Sed Grundz. p. 345 Curtius *εἴϱηκα* ex *ἑ-ϝϱηκα* ortum esse contendit et Verb. II: 128 *ἐϝϱη-* eo vult confirmatum, quod apud Homerum certa digammi vestigia in formis reduplicatione, quam dicimus, affectis non inesse Knös p. 91 demonstravit. Nihilo minus eos sequor, qui reduplicationem, temporis perfecti insigne, tenent; apud Homerum figuræ ab *εἰ-* incipientes digamma si non requirunt at tamen non prohibent. Ceterum nimis confidenter Knösium contendisse, ex *ϝε-ϝϱημαι εἴϱημαι* exstitisse ob eam causam statuendum esse, quod ex *ἑ-ϝϱημαι* fieri deberet *ἔϱϱημαι*, manifeste elucet; productio enim suppletoria, quæ vocatur, sequentibus consonis efficitur; quod autem in altero perfecto *εἴϱηκα* productio vocalis facta est, in altero *ἔϱϱωγα* liquida est geminata, Curtius ad notissimam illam græcæ linguæ fluctuationem, qua exstiterunt et *ἐνν-οσί-γαιος* et *εἰν-οσί-φυλλος*, similia, retulit. — Verum fortasse vidit G. Meyer Gr. Gr. § 542, *ϝε-ϝεϱη-κα* figuram primariam statuens.

Metathesi, quam vocant, *ϝεϱ* in *ϝϱε* vel, digammo amisso, *ῥε* abiit (Curt. Verb. II: 397). Traditum est apud Pindarum *ῥηθέν* bis: P. 4: 74 *εὐδένδϱοιο*

[1] *H. L. Ahrens* Griechische Formenlehre des Homerischen und Attischen Dialektes. Göttingen 1852.

ῥηθέν, ubi digammo nullus locus est, et Fr. VIII: 4: 2, unde tamen Boeckh, quem sequuntur omnes, hanc vocem ejecit, quippe quæ et a sententia et a metro abhorreret; utcunque est, de digammo hinc concludi non potest.

ῥῆμα. In initio versus leguntur *ῥῆμα* P. 4: 278, N. 4: 6, *ῥήματα* N. 4: 94, *ῥῆμ'* I. 2: 10; neque pluribus locis invenitur hæc vox apud Pindarum.

ῥῆσις. Longam syllabam in consonam desinentem excipit N. 1: 59 *ἀγγέλων ῥῆσιν;* Ol. 7: 58 *ῥήσιες* est in versus introitu.

Ad eandem stirpem vocem, quæ est *εἰρήνη*, revocavit primus Giese p. 187, quem secuti sunt Curtius Grundz. p. 346, Verb. II: 129, Knös pp. 90, 323, Leskien p. 45. [1] Stirpi *ϝρη* (sive *ϝερη*) præmissa est vocalis prothetica; unde concluditur in fronte vocis *εἰρήνη* digammo nullum esse locum et Priscianum in versu illo *ἄμὲς δ' ϝειρήναν κτλ.* afferendo errasse. Quod digamma quomodo explanari posset, ingeniosissime vidit Giese l. l. — Ex *ἐ-ϝρη-* (vel *ἐ-ϝερη-*) factum est *εἰρη-* eodem modo atque Herodoteum *εἰρέθην* ex *ἐϝρέθην*. Quo quum accedat, quod apud Homerum ante *εἰρήνη* elidi *ἐπί*, corripi *καί*, non produci breves syllabas in consonam desinentes Knös l. l. docet, apud Pindarum nulla consonæ initialis vestigia jure exspectamus. Neque nos fallit hæc opinio. Legitur *εἰρήνα* apud Pindarum ter, neque ullo loco digamma admittitur: Ol. 13: 7 *ὁμότροφος Εἰρήνα*, P. 9: 23 *βουσὶν εἰρήναν*, N. 1: 69 *ἐν εἰρήνᾳ*.

Aliud verbum est *εἴρομαι*, interrogo, quod Knös pp. 90, 185, præeunte Curtio Grundz. p. 346, Verb. I: 304, ab *ἐρέω*, dicam, prorsus sejungit. Apud Homerum digamma numquam desiderat hæc vox, sæpissime non admittit. In carminibus Pindari est *εἴρετο* Ol. 6: 49 in initio versus. — Præterea est annotandum Mommsenum *ἐρέω* P. 1: 77 ad hoc verbum pertinere contendere; idem vir doct. P. 1: 75 pro *αἱρέομαι* (quod est in codd.) scripsit *ἐρέομαι* (interrogo); quod utrumque minus placet. Boeckh hic scripsit *ἀρέομαι*, quod cum Christio et Bergkio tenendum est; illic pro codicum *δ'ἐρέω* proposuit *δ'ἐρέων* (Christ *δὲ κλέων*), quod utrum accipiendum sit necne a versu 79 pendet, ubi Boeckh et Christ retinent *τελέσαις;* participium enim tuentur codd. et omnia scholia. Mommsen et *ἐρέω* et *τελέσαις* retinuit. Bergk, qui v. 77 *δ'ἐρέω* legit, ingeniose et

[1] Non debebat Tudeer (pag. 57) de origine hujus vocis dubitare propter figuram dialecticam, quæ est *ἰράνα*. Neque hæc figura in *plerisque* dialectis reperitur; quantum quidem scio, nisi in Boeoticæ et Cretensis dialectorum monumentis non legitur; de hac autem sonorum mutatione Boeotorum et Cretensium vide Beermann. p. 37, Meister. Dial. p. 228, Helbig. p. 34.

audacter τελέσαιν requirit, de qua optativi forma vide Buttmann. [1] I: 355, Curt. Verb. I: 46. — Nemo autem, quantum equidem scio, præter Mommsenum his formis interrogandi significationem tribuit (vet. schol. tamen ad v. 79: ἀπὸ κοινοῦ τὸ αἱρέομαι, ὅ ἐστιν ἐπιθυμῶ; aliter autem ad v. 75 αἱροῦμαι καὶ ἀποδέχομαι — λαμβάνω καὶ λογίζομαι — λαμβάνω); Boeckh interpretatur: "Tollam mihi ex Salaminio quidem proelio Atheniensium gratiam mercedem, Spartæ autem dicturus ante Cithæronem pugnam, quibus Medi laborarunt incurvis arcubus armati; apud pulchre aquosam vero Himeræ ripam filiis Dinomenis perfecto hymno gratiam adipiscar"; ut ad ἐρέων et τελέσαις ex iis, quæ præcedunt, audiatur χάριν ἀρέομαι μισθόν; cfr. expl. Boeckhii p. 237. — Curtius ad eandem stirpem retulit ἐρωτᾶν, ἐρεείνειν, ἔρευνα, ἐρευνᾶν. Apud Pindarum longam syllabam excipit ἐρευνῶν Ol. 13: 109; in fronte versus est ἐρευνασάτω Fr. XI: 125: 2; post voces elisas sunt Fr. III: 10: 3 (βουλεύματ') ἐρευνάσει, N. 3: 24 (τ') ἐρεύνασε; ἐρωτᾶν, ἐρεείνειν non leguntur apud Pindarum; P. 9: 44 est ἐξερωτᾷς.

(ϝ)ἔργον, (ϝ)εργάζομαι, ἐργασία, ἐργάτις, Ἐργοτέλης, (ϝ)ἔρδω, ῥέζω, εὐεργεσία, εὐεργέτας, συνεργός, (ϝ)ἔργμα, (ἑκάεργος?).

De cognatis linguis vide Curt. Grundz. p. 180. E radice ϝεργ jam mature metathesi alia figura est facta: ϝρεγ. Qua via ex ϝρεγ-jω ortum sit ϝρεδ-jω ϝρέζω (apud Boeotos ῥέδδω, cfr. Beerm. p. 68, Ahr. I: 175), ex ϝεργ-jω autem ϝερδ-jω ϝέρδω, vide Curt. Grundz. pp. 483, 604, 607. — Digamma testantur et figuræ grammaticæ: ἔοργα, de qua vide Leskien. pp. 26 sqq. εὐέργη, quam vocem ab ε prothetico incipientem et digammo æolico more in υ immutato ornatam affert Pollux (v. Curt. Grundz. p. 566), εἰργαζόμην (apud Pindarum est εἰργασάμαν I. 2: 46), et voces duplicatæ, quas commemorant Knös p. 92, Sachs p. 50, Renner p. 19. — Deinde digamma in his inscriptionibus exaratum inveni: in *Boeoticis* ϝεργαένετος, ϝεργονίκω, ϝέργων, ϝέργωνος (Tud. p. 79), ϝέργον in titulo Olympiæ reperto, quem pro *Argivo* habet Tudeer p. 28; in titulo *Hermionensi* ἐϝεργάσατο, quod Kirchhoff pp. 150, 151 conjectura restituit pro **EϜPΓA-ΣATO** male tradito (Tud. p. 32); ϝέργων in securi aenea, in magna Græcia reperta, quod Kirchhoff p. 154, Tudeer p. 64 ad *Achæorum* dialectum referunt; ϝάργον in tabula aenea *Eleorum* et Ervaoeorum foedus continente (Tud. p. 105, Ahr. I: 226, 280); ἔϝρεζε, εὐϝεργεσίας in titulo *Cyprio* Golgis reperto (Tud. p. 116, Samml. 71); omitto Βάργος (Tud. p. 106), quod quam ad stirpem pertineat,

[1] *Ph. Buttmann:* Ausführliche Griechische Sprachlehre. Zweite Ausgabe, Berlin 1830, 1839.

ambigi potest, et *ΣΑ. ϜΕΡΓ* in nummis Thessalicis (Tud. p. 74), quæ nisi conjectura huc non referuntur. [Sæpe autem est omissum: in *Tab. Heracl.* *ἐϱγαξῆται* (bis), *ἐϱγαξόνται*, *ἀμπελωϱγικά* (Meist. Her. p. 405, Ahr. II: 42, Tud. p. 24); in titulis *Euboeensibus* *ἐϱγαστός*, *ἐϱγόϑεμις*, *ἐϱγοξένου* (Tud. p. 11); in *Cretensi* C. I. 2555 *ἔϱγῳ* (Tud. 55); in decreto Amphictyonum C. I. 1688, quod Ahr. II: 409, 484, Hartmann [1] pp. 1, 2, Boeckhio repugnante (cfr. Peter. p. 7) dialecti *Delphicæ* putat esse monumentum, *ἐπιεϱγαζόμενον;* deinde sæpissime in figuris vocum *εὐεϱγέτας* et *δαμιουϱγός* (vide Tud. pp. 46, 50, 62, 64, 87, 88, 105, 107, 112, 127, 128; cfr. tamen Meist. Dial. p. 254)]. Eodem spectant glossæ Hesychianæ *γέϱγανα· ἐϱγαλεῖα* (*ϝόϱγανα*), *γαβεϱγόϱ· οὐ μισϑωτός· Λάκωνες* (emend. Schmidt pro tradito *γαβεϱγός· ʼϱουμισϑωτός*), quod *γεωϱγός* interpretatur Ahr. II: 46. — Denique ex poetarum carminibus vim digammi diu remansisse apparet; de Homero vide Knös. pp. 93—96, 296—298; de Hesiodo vide Sachs. p. 50, de Alcæo Ahr. I: 32; de vestigiis digammi apud Tyrtæum, Solonem, Theognidem disserit Renner p. 16. Apud Theocritum annotanda sunt *καλὰ ἔϱγα* 17: 6, *μέγα ἔϱγον* 17: 13, 22: 118, *φίλα ἔϱγα* 22: 42, *ὄγε ῥέξαι* 22: 118.

(*ϝ*)*έϱγον*. Apud Pindarum digamma requirunt hiatus: post secundam arsim dactylicam Ol. 13: 37 *τϱία ϝέϱγα* (ubi *μέν* et *μάν* inscite inculcaverunt Byzantini), N. 10: 64 *μέγα ϝέϱγον*; post arsim trochaicam P. 2: 17 *ἀντὶ ϝέϱγων*, P. 4: 104 *οὔτε ϝέϱγον*, N. 7: 52 *γλυκεῖα ϝέϱγῳ*, P. 7: 19 *καλὰ ϝέϱγα*, N. 3: 44 *μεγάλα ϝέϱγα* (ubi cur Mommsen digamma non appinxerit, nescio). Horum omnium *μέγα ϝέϱγον* solum apud Homerum legitur. Ol. 13: 103, ubi Rauchenstein (teste Mommseno Suppl. p. 189) *Ἀϱκάσιν ἔϱγα* proposuit, equidem sane mallem *Ἀϱκάσι ϝέϱγα* scribere, sed hujus loci omnino non habeo rationem, utpote qui conjectura sola nitatur. P. 6: 41 autem, ubi nunc vulgo legitur *ὁπλοτέϱοισιν*, *ἔϱγον*, litera paragogica deleri et *ὁπλοτέϱοισι*, *ϝέϱγον* restitui potuit; *ν ἐφελκυστικόν* deest in codice Mediceo (D). Eodem modo N. 6: 30 pro *σφιν ἔϱγ'* legi potuit *σφι ϝέϱγ'*; *σφι* est apud Pindarum Ol. 8: 83 (cfr. Momms. Suppl. ad h. l.), N. 6: 50, utroque loco codicibus partim commendantibus, partim aspernantibus; deinde Boeckhio N. 11: 7 *σφι* scribenti pro codicum *σφιν σφισι σφισιν* omnes quos vidi editores recentiores assensi sunt; cfr. append. II. P. 5: 80 Christ et Hartung *σφι* pro tradito *σφε* legunt. — Audacius rem egit Peter p. 23, qui putat *δ'* abjici posse Ol. 6: 3 *ἀϱχομένου δ' ἔϱγου*, ubi *δ'*, quod omnes

[1] *Th. Hartmann:* De dialecto Delphica. Vratislaviæ 1874.

codices tuentur et testatur schol. vet.: ὁ δὲ ἀντὶ τοῦ γάρ, nullo modo abesse potest, I. 5: 22 μυρίαι δ' ἔργων, ubi eodem modo neque inter codices est dissensio et scholiasta particulam δ' voce γάρ reddidit, I. 3: 7 εὐκλέων δ' ἔργων, ubi δ' in codice Mediceo est amissum et asyndeton fortasse defendi potuit; sed auctoritati ceterorum codicum et scholiastæ parendum esse videtur; præterea animadvertendum est ne amissa quidem particula δ' digammi certum indicium his vocibus inesse, quum εὐκλέων per consonam exeat. — Ab ἔργα incipiunt Ol. 7: 54, 88, Ol. 8: 63, 85, N. 11: 45, Fr. XI: 147: 3, ab ἔργον I. 7: 54, ab ἔργοις Ol. 2: 98, N. 7: 14, I. 5: 67, ab ἔργοισι Ol. 9: 66, ab ἔργοισιν Fr. XI: 48: 6, ab ἔργων Ol. 10: 23, 14: 10. — Longam syllabam per consonam exeuntem excipiunt P. 9: 92 ἀμαχανίαν ἔργῳ, N. 5: 40 συγγενὴς ἔργων (ubi codd. Tricl. et Mediceus prave exhibent συγγενές, quod cave credas ad digamma spectare: συγγενὲς ϝέργων), N. 10: 3 μυρίαις ἔργων, I. 3: 41 εὐκλέων ἔργων, I. 4: 21 θεοδότων ἔργων. — Non ferunt digamma initiale Ol. 6: 3 ἀρχομένου δ' ἔργου, P. 4: 229 τοῦτ' ἔργον, 233 εἶχετ' ἔργου, P. 5: 111 ἐπ' ἔργοισιν, I. 3: 7 εὐκλέων δ' ἔργων, I. 5: 22 μυρίαι δ' ἔργων, quæ vocem elisam excipiunt, Ol. 2: 17 θέμεν ἔργων, Ol. 5: 15 πρὸς ἔργον, Ol. 8: 19 καλός, ἔργῳ, Ol. 9: 85 μίαν ἔργον, Ol. 10: 63 εὖχος, ἔργῳ, Ol. 13: 17 εὐρόντος ἔργον, P. 3: 30 βροτὸς ἔργοις, P. 8: 80 δάμασσας ἔργῳ, N. 1: 26 γὰρ ἔργῳ, N. 8: 4 πρὸς ἔργον, 49 μὲν ἔργῳ, N. 10: 30 τὶν ἔργων, I. 2: 24 φιλόξενον ἔργον, I. 3: 86 ἰσχύος ἔργον, Fr. VIII: 4: 3 καλὸν ἔργον, ubi præeunt syllabæ breves per consonam exeuntes.

(ϝ)εργάζομαι bis apud Pindarum legitur. Alter locus I. 2: 46, ubi est aoristi figura εἰργασάμαν, quam augmento cum stirpe contracto digamma olim in fronte stirpis positum prodere supra diximus, hic non in rationem venit; altero loco hiatus post arsim trochaicam digammo summovetur, N. 5: 1 ἐλινύσοντα ϝεργάζεσθαι, ubi omnes codd. finalem prioris vocis vocalem per apostrophen abjecerunt neque dubitari potest, quin correctio, quam primæ acceperunt editiones Brubachiana, Moreliana, Oxoniensis, quamquam etiam Schmidio, Boeckhio, aliis de Pindaro viris meritissimis placuit, sit repudianda.

ἐργασία vocis unum solum exhibet Pindarus exemplum Ol. 8: 42 χερὸς ἐργασίαις, quod digamma plane spernit.

Eadem est ratio vocum ἐργάτις et Ἐργοτέλης, quibus præmissæ sunt voces elisæ et apostrophe instructæ: I. 2: 6 οὐδ' ἐργάτις, Ol. 12: 18 Ἰσθμοῖ τ', Ἐργότελες.

(ϝ)ἔρδω sæpius reperitur. Digamma desideratur ad hiatum tollendum post secundam arsim dactylicam Ol. 10: 91 καλὰ ϝέρξαις. Fr. XI: 24: 1 pro τί δ' ἔρδων Peter (p. 23) dubitat an Pindarus τί ϝέρδων dixerit, quod tamen in medio est relinquendum, quia, quæ præmissa sint, prorsus ignoramus. Quæ quum ita sint, quod tradiderunt veteres est tenendum, præsertim quum alia digammi omissi exempla non desint. Excipit enim hæc vox breves syllabas per consonam exeuntes Ol. 1: 64 λελαθέμεν ἔρδων (quid sibi velit Christianum illud ἄρδων, non intelligo), Ol. 8: 78 κἄννομον ἐρδόμενον, P. 8: 6 μαλθακὸν ἔρξαι, N. 3: 19 καλὸς ἔρδων, N. 7: 11, I. 4: 48 τις ἔρδων. — Nihil certi ex I. 3: 66 πᾶν ἔρδοντ' cognoscere possumus.

ῥέζω quater legitur. Digamma non tolerant Ol. 9: 94 κάλλιστά τε ῥέξαις, P. 9: 96 καλὰ ῥέζοντ', ubi antecedit brevis vocalis, quæ non producitur. Missa facio ῥέζοντας P. 10: 34, ῥέζοντα N. 4: 32, quæ in prima versus sede leguntur.

De vocabulis junctis, quæ sunt εὐεργεσίαις I. 5: 70, εὐεργέταν Ol. 2: 94, P. 2: 24, 5: 41, I. 1: 47, εὐεργέται P. 4: 30, συνεργόν Ol. 8: 32 nihil habeo, quod dicam.

(ϝ)έργμα. Quid de hac voce sit statuendum, inter editores non satis convenit. Eandem habet originem et significationem atque ἔργον. Neque in Iliade neque in Odyssea hæc vox reperitur, sed ter legitur in Hymnis Homericis, qui vocantur: 27: 20 post καί correptum, 29: 12 post εἰδότες brevi ultima, 32: 19 post κλείουσ' elisione affectum. Obstat igitur digammo ubique. Apud Hesiodum, qui forma utitur ἔργμα (eadem figura est in Hymnis) bis hanc vocem inveni: Op. 801 οἳ ἐπ' ἔργματι, ubi Paley conjecit οἳ ϝέργματι, et Theog. 823 in bucolica cæsura ἰσχύϊ ἔργματ', ubi Flach digamma appinxit. Apud Pindarum novies legitur. Ab ἐργμάτων incipiunt N. 4: 84, I. 3: 60; longam excipit syllabam per consonam exeuntem N. 6: 33 ἀγερώχων ἐργμάτων. Repudiant autem consonam initialem N. 1: 7 Νεμέα θ' ἔργμασιν, N. 4: 6 ῥῆμα δ' ἐργμάτων, N. 7: 49 μάρτυς ἔργμασιν, I. 1: 41 ἐφ' ἔργμασιν, Fr. II: 12: 1 ἐν ἔργμασι. Restat igitur solum I. 1: 23 ἔργματι; apud omnes ceteros quos vidi editores ab hac voce incipit quartus secundæ antistrophæ versus; Mommsen autem hunc versum cum præcedente tertio conjungens scribi jubet ἑκάστῳ ϝέργματι. In ceteris strophis et antistrophis nihil impedit, quominus versus in unum conjungamus. Ad digamma confirmandum fortasse aliquid adjumenti affert spiritus fluctuatio, quæ satis magna est in hac voce. N. 1: 7 spiritus lenis est in cod. Mediceo (D) et in duobus lemmatis; ceteri ἑρ- exhibent; N. 4: 6 lenis est in eodem Mediceo (cum lemmate scholiastæ) et in uno Tricliniano (η'), N. 4: 84 in eodem

Mediceo et in Tricliniano, qui litera ἑ′ signatur. Ceteris locis nulli alii exstant codd. nisi Vaticanus (BB̦), Mediceus (D) et passim apographi ejus, Tricliniani, excepto N. 6: 33, ubi incipit fragmentum quattuor codicum familiæ Parisino-Venetæ. N. 6: 33 autem de aspero inter codices convenire videtur. Codex Vaticanus asperum exhibet, exceptis N. 7: 49, ubi lenem B et B̦, asperum Mediceus et Tricliniani defendunt, et I. 3: 60, ubi in B duplex spiritus signum, in D et apographis spiritus lenis, in Triclinianis solis asper legitur. I. 1: 23 inter omnes fere convenit; I. 1: 41 Vaticanus solus veram lectionem ἕργμασιν exhibet, ceteri ἅρμασιν, exceptis duobus Mediceis, ubi est ἄρμασιν.

ἑκάεργος P. 9: 28. Hujus vocis duplicatæ membrum posterius quin antiquitus a digammo inceperit, nemo dubitat. Sed ambigitur, quænam fuerit hæc altera pars; quamobrem etiam de significatione inter viros doctos non convenit. Cfr. Curt. Grundz. p. 181, Knös. p. 92. Nonnulli hanc vocem ad stirpem verbi εἴργειν pertinere contendentes "ἑκὰς εἴργων" "averruncus" interpretantur (Autenrieth autem in Lex. Hom. "als Todesgott fernabdrängend, fernabschliessend ins Grab oder die Unterwelt"), alii (Crusius, Knös, Seiler in Lex. Hom., Ameis ad Od. 8: 323) ab eadem stirpe atque ἔργον deducendum esse ἑκάεργος censent, ut interpretandum sit "e remoto agens" ("ferntreffend"); neque desunt, qui in hac voce novam radicem latere divinaverint.

R. ϝεσ, (ϝ)εσθάς, εἷμα, ἕννυμι.

Hanc stirpem a digammo olim incepisse ex uberrimis testimoniis manifeste apparet, quamquam ex inscriptionibus nihil quod ad hanc stirpem pertinet erutum est. Primum enim in aliis linguis vocibus hujus stirpis præfixa est litera *v*; cfr. Curt. Grundz. p. 379. Deinde Hesychius multas affert glossas, in quibus digamma agnoverunt viri docti: γέμματα· ἱμάτια, quod Ahrens I: 31 propter geminatam liquidam Lesbiorum dialecto attribuit; γῆμα· ἱμάτιον, quod Ahrens II: 54 pro Atticorum εἷμα severioris Doridis esse jure suo contendit; γεστά (corr. pro γεστία)· ἔνδυσις; γέστρα (Ahr. γεστρά)· στολή; γεῖθρον· ἔνδυμα; in corrupta glossa βεσόν· ἔθος. καὶ ὁ τῶν ἐθῶν ἔμπειρος. Λάκωνες δὲ βεστικὸν τὰ ἔσον. . . . Ahrens Dor. p. 46 latere credit βεστόν· ἐσθής. βεστικός· ὁ τῶν ἐσθήτων ἔμπειρος. Λάκωνες (in Etym. Magn. est βέστιον· τὸ ἱμάτιον ὑπὸ Λακώνων. οἱ δὲ βέττιον· Διογένης); ὕεσις (corr. pro ὕεσι)· στολή. Πάφιοι; ὑεστάκα· ἱματισμός (Curt. conj. ἱματισμόν); cfr. Curt. Grundz. p. 551, Savelsberg. p. 19. Tum hiatus in multis

vocibus duplicatis digamma pristinum produnt; de quibus vide Knös. p. 104; apud Pindarum leguntur ἐπιεσσόμενος N. 11: 16, ἐπιεσσάμενοι N. 10: 44. — Denique apud Homerum digammi vestigia frequentissima esse testatur Knös l. l. De Hesiodo vide Sachs. p. 49. Apud Aristophanem semel ἔσθος in hiatu est, Lysistr. v. 1096. — Pro εἷμα cave apud Pindarum exspectes ἧμα, quod severioris Doridis est; ne æolicæ quidem formæ ἕμμα in codd. vestigium reperitur, quamquam æolicas pronominum formas ἄμμες, ὔμμες semper (excepto ὑμῖν I. 2: 30) usurpat et in adjectivis, quæ sunt κελαδεννός, κλεεννός, φαεννός, liquidam æolico more geminatam admisit.

ἐσθάς, de cujus spiritu cfr. Curt. Grundz. p. 675, apud Pindarum bis legitur; digamma non fert P. 4: 79 ἔκπαγλος· ἐσθάς; de altero loco, P. 4: 253 dubitatum est. Codices ad unum omnes exhibent ἐπεδείξαντο κρίσιν ἐσθᾶτος, quam lectionem olim ab editoribus (velut a Schmidio) acceptam hodie inter edd. recentiores Bergk solus in contextum carminis intulit. Sed solvitur thesis epitriti secunda apud Pindarum rarissime; sola hujus solutionis quæ inveni exempla sunt N. 5: 10, 6, 12 (in primo systemate), I. 3: 72, sed carmini N. 5 multas inesse licentias Dorio modo parum congruentes Boeckh ipse (de metr. Pind. p. 279, not. crit. p. 526) observavit; pariter Alexanderson p. 249; etiam I. 3 a numeris Doriis aliquantum recedit; constans est dissolutio I. 2: Ep. 6. In carmine autem P. 4, cujus numeros prorsus Dorios (dactylo-epitriticos) agnoverunt et Boeckh et Alexanderson, non potuimus non mirari, si inter tredecim epodos nostro solo loco solutum pedem admisisset poeta. — Quæ quum ita sint, conjecturis versus sanandus videtur. Neque desunt virorum doctorum conata. Boeckh, qua est exquisita doctrina, ἐπεδείξαντ' ἀγῶν' ἐσθᾶτος veram lectionem probare studet (not. crit. p. 460); aliter Hermann (de dial. Pind. obs. p. 6), qui collato φάτις P. 3: 112 scribi jubet ἐπέδειξαν κρίσις (pro κρίσιας). Ceteras conjecturas, quas in annotationibus Mommseni et Bergkii collectas videmus, hic prætereo. — Primum quæritur, utrum activum ἐπέδειξαν an medium, quod omnes codd. tuentur, ἐπεδείξαντο præferendum sit. ἐπιδείκνυμι neque apud Homerum neque apud Hesiodum legitur; quamobrem nescio an noster locus antiquissimum sit hujus verbi monumentum in literis quæ quidem nunc exstant græcis; præter nostrum locum invenitur apud Pindarum N. 11: 14 et Fragm. II: 4: 2. Usurpatur autem sæpissime hoc verbum de eo, qui quadam suæ ipsius virtutis fiducia, quid valeat, ostendit vel qui ante oculos aliorum aliquid ponit, quo se gratias vel laudes adepturum esse speret; prorsus fere eadem est significatio latini verbi, quod est *ostentare*, ut apud Terentium: *ostentare cicatrices suas*. Hac in signi-

fícatione apud Græcos medium est usitatius; cfr. apud Platonem τοῖς ἐπαινέταις τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν ἐπιδείκνυσθαι. Neque tamen ab activo aliena est hæc verbi vis. Apud Pindarum ipsum legitur N. 11: 14 ἔν τ' ἀέθλοισιν ἀριστεύων ἐπέδειξεν βίαν, quod nostro loco simillimum est (Boeckh vertit: in certaminibus excellens ostentavit robur). Hoc loco fretus etiam P. 4: 253 activum legi posse contendo. Quod schol. in paraphrasi "ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἐπεδείξαντο τῶν μελῶν τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν κρίσιν, ἀγωνιζόμενοι περὶ ἐσθῆτος" medialem formam sua ætate magis usitatam adhibuit, nullam movet dubitationem. Cfr. Ol. 1: 13, P. 1: 49, 4: 130, 6: 48, Fr. XI: 124, ubi Pindarus activa forma verbi δρέπειν usus est, quamquam N. 2: 9, Fr. IX: 1: 6, IX: 2: 1 medium usurpavit, quod est usitatius. (N. 4: 55, ubi Dissen participio προστραπών medialem attribuit significationem, Mommsen melius est interpretatus). Ol. 8: 59 διδάξασθαι eodem sensu dictum est atque διδάξαι. — Si igitur ἐπέδειξαν legimus, nihil aliud corrigendum est, dummodo voci ἐσθάς digamma præfigamus. ἐπέδειξαν κρίσιν autem Mommsen jure suo docet zeugmate dictum esse pro ἐπεδείξαντο τὴν ἀνδρείαν et ἐποιήσαντο τὴν κρίσιν. — ἐπέδειξαν κρίσιν ἐσθᾶτος Pauwio ipsi placuit, qui tamen γ' male inculcavit.

εἶμα semel legitur post Ἰάσων P. 4: 232, ubi digammo nihil obstat.

Neque sæpius invenitur ἕννυμι. Est P. 4: 204 Ποσειδάωνος ἕσσαντ', ubi digamma non toleratur. Hoc loco plurimi codices exhibent ἔσσαντ'.

(ϝ)εσπέρα, ἑσπέριος, ἕσπερος.

Curtius Grundz. p. 380, ubi collectæ sunt voces aliarum linguarum cognatæ, opinatur radicem esse *vas*, unde in græca lingua derivantur ϝέννυμι, ϝεῖμα. — In titulis digamma inventum est: ϝεσπαρίων legitur in majore tabula aenea Oeantheæ effossa, quæ decretum Locrorum Hypocnemidiorum de coloniis Naupactum deducendis continet (Tud. p. 44, Allen p. 43); in titulo Thespiensi est ἀπὸ ϝεσ, quod compendium scribendi esse pro ϝεσπέρας putant viri docti (Tud. p. 79, Meister Dial. p. 254). Apud Hesiodum Op. 552 (ἄλλοτε μέν θ' ὕει ποτὶ ἕσπερον, ἄλλοτ' ἄησι) et apud Homerum Od. 17: 191 (ἦμαρ, ἀτὰρ τάχα τοι ποτὶ ἕσπερα ῥίγιον ἔσται) difficillimus hiatus, qui est inter cæsuras semiquinariam et bucolicam digammo expletur. De ceteris locis Homericis vide Knös. p. 107; apud Sappho Fr. 95: 1 post Welckerum omnes legunt ϝέσπερε in initio versus, quum in Etymologico Gudiano sit φέσπερε, apud ceteros, qui hunc versum afferunt, ἕσπερε (Ahr. I: 32, Meist. Dial. p. 105; cfr. Curt. Grundz. p. 587, Meyer. Gr. Gr. § 238).

(ϝ)εσπέρα. Hiatum post arsim trochaicam explet digamma I. 7: 44 δὲ ϝεσπέραις, quod tamen Tricliniani soli codices exhibent; in codicibus vetustis eliditur δέ. — Ab ἑσπέρας incipiunt versus Ol. 3: 20, P. 4: 40. — Præpositionem σύν non producitur ante ἑσπέρᾳ P. 11: 10. — Semper in codicibus hæc vox a spiritu aspero incipit, exceptis P. 4: 40 cod. D et I. 7: 44 cod. D.
ἑσπέριος bis legitur, P. 3: 19, N. 6: 38, utroque loco in initio versus.
ἕσπερος Ol. 10: 73 elisam particulam δ' subsequitur: ἐν δ' ἕσπερον.

(ϝ)έτος, ἔτειος.

Curt. Grundz. p. 208. Digammi vestigia abundant in titulis. Leguntur enim ϝέτος ϝέτεος ϝέτει ϝέτη ϝετέων quindecies in majore tabula *Heracliensi* (Tud. p. 22, Meister. p. 403); ϝέτεα bis in titulo *Laconico*, Tegeæ reperto, (Tud. p. 13; minus certum ϝετῶν in eadem inscr.); ϝέτος ϝέτεα in majore tabula *Locrica* (Tud. p. 44, Allen p. 43); ϝέτια in titulo *Sylleio* (Tud. p. 60); ϝέτια Εὐϝετειρίς ϝικατιϝέτιες in titt. *Boeoticis* (Tud. p. 79, Meister Dial. p. 254); ϝέτεα in foedere *Eleorum* et Ervaoeorum (Tud. p. 105, Ahr. I: 226); ϝέτει in tabulis *Idaliensibus* et aenea et bilingui (Tud. p. 115, Samml. 59: 1, 60: 1). Omissum autem est in titulo Cyprio Golgis reperto (Tud. p. 121, Samml. 73), siquidem ἔτι jure suo viri docti pro ϝέτει acceperunt, et in eadem Cypria inscriptione, ubi est ϝεικόνα (Samml. 76); in tabulis Heracliensibus legitur πενταέτηρίδα (Tud. p. 24, Meister p. 398); ἕτος etiam est in titulo Halicarn., quem apud Meisterum l. l. commemoratum vidi; neque tamen ἕτος umquam ab Atticis pronuntiatum esse videtur; Allen p. 50 "ἕτος haud raro in Atticis" unde hauserit, nescio; Cauer quidem tacet pp. 277 sqq; cfr. Curt. Grundz. p. 676, Giesium pp. 304—306. — Huc accedunt glossæ Hesychianæ γέτος· ἐνιαυτός, γέτορ· ἔτος (Ahr. II: 54); propter διαβέτης in titulis Laconicis scriptum Ahrens huic dialecto βέτος attribuit (II: 46). Plura collegit Knös p. 108. — Mirandum sane est harum vocum digammi tam pauca exstare monumenta apud poetas. De usu Homerico disputavit Knös pp. 108, 109; apud Hesiodum producitur τρίς ante ἔτεος Op. 173; apud Aristophanem in hiatu est ἐτῶν Acharn. 782. — Tum vis digammatis ex hiatu multarum vocum junctarum elucet; quas collegit Knös p. 109; jure autem Renner p. 19 monet, hujusmodi composita ne a soluta quidem oratione abesse. Apud Pindarum leguntur πενταετηρίς Ol. 3: 21, 10: 57, N. 11: 27, Fr. XI: 102: 1, ἑκατονταετής P. 4: 282, τριετηρίς N. 6: 40. Ex voce, quæ est ἑξέτης, N. 3: 49, nihil concludere licet.

(ϝ)έτος. Digamma summovet hiatum *γε ϝετέων* Ol. 2: 93, ubi Ambrosianus codex solus veram servavit lectionem (in ceteris eliditur *γ'*); Fr. X: 4: 2 *ἐνάτῳ ϝέτει* diphthongus longa servatur. Neque obstat digammo N. 11: 40 *πάσαις ἐτέων;* eadem est ratio Fr. XI: 133: 2, ubi Christ bene conjecit *πρεσβυτέραν ἐτέων ἀριθμοῦ.*
ἔτειος semel solum legitur, I. 3: 85, *ἆμαρ ἐτείων*, quod digamma non accipit.

R. *ϝιδ, (ϝ)οἶδα, (ϝ)ίσαμι, (ϝ)ίδον, εἶδον, (ϝ)είδομαι, (ϝ)εἶδος, εἴδωλον, ἰδέα, (ϝ)ίδρις, ἵστωρ.*

Labialem spirantem, a qua incipit hæc stirps, in omnibus fere linguis cognatis agnoscere licet; cfr. Curt. Grundz. p. 241. Testantur autem eam inscriptiones opinione pauciores; quantum enim equidem scio, digamma nisi in titulis *Boeoticis* *ϝίστωρ ϝίστορες* non exaratum est (Tud. p. 80, Meister Dial. p. 255, Beermann p. 53); semel *ϝίστορες* pro tradito *εἴστορε* Ahrens (II: 516) restituit; prorsus incerta sunt *ϝιδήμων*, quod Boeckh in C. I. 1574 conjecit pro *ἠλήμων*, et *ϝιδρίαο*, quod in tit. Lebadeensi pro *Νιδρίαο* legi jussit idem vir doctissimus; cfr. Tud. p. 80, Ahr. I: 170. In epigrammate Balbillæ C. I. 4731 (Samml. 321: 6) *ἴδριες* digammo caret; item in Balbillæ epigrammate C. I. 4725 (Samml. 320: 6) scriptum est *ἐσίδων;* ibidem (lin. 14) æolico more vice digammi fungitur *υ* in *εὔιδε* (Tud. p. 65, Meister Dial. p. 110). Pro *ϝ* scriptum est *β* in *Cretico* *Βιδάταν* (seu *Βιδατάν*), quod refutatis aliorum sententiis ad hanc stirpem retulit Helbig p. 6, assentiente Tudeero p. 52. Alia exempla *β* pro *ϝ* scripti sunt in titulis *Laconicis* recentioris ætatis *Βείδιππος, Βειδίππου, βίδεος, βιδέου, βίδεοι, βιδέων, βίδυος, βίδυοι* (Tud. pp. 14, 15, Ahr. II: 47). — Eodem pertinent glossæ *βιδεῖν* (Ahr. mavult *βιδῆν;* cfr. Ahr. II: 158) pro *ἰδεῖν* in Etym. Gud. (Ahr. II: 44 not. 7), *γοίδημι· ἐπίσταμαι*, quod Ahrens I: 136, II: 55 jure suo æolicum vocat; *γοῖδα· οἶδα; γισάμεναι* (quod corr. Ahr. II: 316 in *ϝισάμεν* [1], retinuit Curt. Verb. II: 231)· *εἰδέναι.* — Deinde ad consonam initialem confirmandam præsto sunt voces junctæ et figuræ grammaticæ, inter quas Pindaricas enumerabo (Homericas congessit Knös pp. 114, 120, exempla e poetis elegiacis collecta affert Renner pp. 1-, 19). Leguntur in carminibus Pindaricis: *ἄϊδρις* P. 2: 37, *ἀϊδροδίκας* N. 1: 63, *ἄϊστόω* P. 3: 37, *ἄϊδας* Ol. 8: 72, 9: 33, 10: 92,

---

[1] *ϝίσαμεν*, syllaba antepænultima accentu notata, quid sibi velit apud Ahr. II: 55, nescio, nisi negligentiæ typographi attribuendum est.

P. 3: 11, 5: 90, N. 7: 31, 10: 67, I. 1: 60, 5: 15 (P. 4: 44 autem disyllabum esse *Ἄιδα* neque retinendam esse lectionem codicum *ἄϊδα* jure suo monet Boeckh not. crit. p. 460); mitto *εὐειδής* I. 7: 28, *προϊδεῖν* N. 1: 27, *εἰσιδέτω* I. 7: 36; prorsus evanuit spirans consona in *προσιδέσθαι* P. 1: 26. — De *εἶδον* ex *ἔ-ϝιδ-ον* orto hodie inter omnes constat, quamobrem figuram, quam invexit Bekker, *ϝεῖδον* jure suo repudiaverunt quum alii tum Knös pp. 111, 113, Leskien pp. 30, 33, qui apud Homerum nullum locum digamma prorsus desiderare ostenderunt. Neque aliter rem se habere apud Pindarum mox apparebit, si exempla in examen vocabimus. Ut enim *εἶδον* P. 2: 54, Fr. XI: 47: 4, *εἶδεν* N. 4: 66, quæ in initio versus sunt posita, et N. 1: 56 *μιχθεῖς. εἶδε*, I. 2: 18 *εὐρυσθενὴς εἶδ'*, ubi vox prior per syllabam exit longam, omittamus, digamma plane respuunt Ol. 10: 100 *τὸν εἶδον*, P. 4: 111 *πάμπρωτον εἶδον,* P. 9: 98 *Παλλάδος εἶδον.* — *ἐειδόμενος*, participii figura verbi *εἴδομαι* vocali prothetica instructa, legitur N. 10: 15; cfr Homericum *ἐεισάμενος.* — Diphthongum vocum *εἴδομαι* et *εἶδον* non ejusdem generis esse et inter *ϝείδ-ομαι, ἐ-ϝιδ-ον, ϝοῖδ-α* plane eandem intercedere vocalium rationem atque inter *λείπ-ω, ἔ-λιπ-ον, λέ-λοιπ-α* non opus est commonere. — De perfecto *οἶδα* sine reduplicatione, quæ dicitur, formato vide Meyer. § 547, Curt. Verb. II: 146; utrum autem cum Meyero § 550 *ϝειδώς* pro reduplicato *ϝε-ϝιδ-ώς* et *ϝιδυῖα* pro forma reduplicatione carente accipiamus, an cum Curt. Verb. II: 192 hoc discrimen ad rationem stirpium referamus, ut in *οἶδα* alteram stirpis *ϝιδ* amplificationem statuamus, in *ϝειδ-* (*ϝειδῶ, ϝειδείην* cet.) alteram agnoscamus, quæ in feminino part. attenuata sit in *ϝιδ-* eodem modo atque *ἀρηρώς* in *ἀραρυῖα, τεθηλώς* in *τεθαλυῖα* (Curt. Verb. II: 193), in medio relinquo. Utut res explicatur, de digammo his figuris præfixo non licet dubitare. — Tum in carminibus poetarum manifesta digammi testimonia apparent. Knös, qua est eximia diligentia, Homerica carmina perscrutatus est pp. 111—121. De Hesiodo vide Sachs. p. 54. Apud Epicharmum digammo tollitur hiatus Fr. 98: 1 *σάφα ἴσαμι* (Arens [1] p. 9); nonnumquam autem digamma est omissum; cfr. Ahr. II: 44. Apud Sappho Fr. 2: 7 Ahrens legit *ὥς σε γὰρ ϝἴδω,* Bergk *ὥς γὰρ εὔιδον* (codd. *ὥς γάρ σ' ἴδω).* Sed fr. 101: 1 *ὅσσον ἴδην*, fr. 69: 1 *προσίδοισαν;* neque audet Ahrens (I: 33) Fr. 36 *οὐ ϝοῖδ'* pro tradito *οὐκ οἶδ'* scribere. Apud Theocritum in hiatu sunt *φίλα εἰδώς* 17: 18, *σάφα εἰδώς* 25: 37, *μέγα εἶδος* 25: 40. De poetis elegiacis disputat Renner p. 17, qui etiam nonnulla exempla ex poetis Atticis affert.

[1] *J. Arens*: De dialecto Sicula. Monasterii 1868.

(ϝ)οἶδα. Digamma tollit hiatum Fr. X: 8: 2 *χθόνα· ϝοῖδεν* post arsim dactylicam secundam et Ol. 2: 86 *πολλὰ ϝειδώς* post arsim trochaicam. Ante digamma producitur *εὖ* in anacrusi N. 4: 43 *εὖ ϝοῖδ'*. Præterea pro *οὐκ εἰδότες* N. 6: 6 et *οὐκ ἰδυῖα* Fr. XI: 72: 2 fortasse scribi possunt *οὐ ϝειδότες, οὐ ϝιδυῖα;* sed omnino ut in re incertissima caute agendum est; cfr. Leskien. p. 50. Mommsenum I. 3: 53 *καταμάρψαι. ϝίσις* scholiastam secutum nescio an Bergk jure suo vituperaverit· Codices, quos in Isthmiis perpaucos esse valde dolemus, omnes *καταμάρψαισ'* exhibent, et re vera ille infinitivus hoc loco minus aptus videtur, quamquam in usu infinitivi quum aliis poetis tum Pindaro licentiam quandam attribuendam esse nemo est, qui neget; cfr. Hallström. [1]) p. 9. *καταμάρπτειν* autem, ut Od. 24: 390 de senectute, ita nostro loco de fortuna dictum est. Vitium scholiastæ ad antiquam scribendi rationem (quam etiam apud Schmidium repetitam invenimus) referendum esse intellexit Bergk. — In initio versus leguntur *οἶσθα* P. 9: 45, *οἶδεν* Fr. X: 8: 3, *εἰδότι* Ol. 8: 60, P. 4: 142, *ἴσθι* Ol. 11: 11, N. 5: 48, *ἴστω* Ol. 6: 8, N. 9: 45, I. 6: 27 *ἴστε* P. 4: 117, I. 3: 15; longam syllabam per consonam exeuntem excipit (præter N. 6: 6, Fr. XI: 72: 2) *μανθάνων οἶσθα* P. 3: 80. — Obstant autem consonæ initiali et I. 3: 53, ubi lectionem codicum retinendam esse paululo ante dixi, et Ol. 2: 56 *τις οἶδεν,* Ol. 13: 44 *ἂν εἰδείην,* ubi antecedunt syllabæ breves in consonam desinentes. Plusquamperfecti figura non est apud Pindarum.

(ϝ)ίσαμι (cfr. Curt. Verb. II: 231) ter in carminibus Pindari invenitur. P. 3 29 *πάντα ϝίσαντι* digammo hiatus summovetur post priorem arsim dactylicam. Sed N. 7: 14 *ἔσοπτρον ἴσαμεν* et P. 4: 248 *οἶμον ἴσαμι* hæc vox syllabam brevem insequitur.

(ϝ)ίδον. Digamma postulant hiatus Ol. 9: 62 *τε ϝιδών,* Ol. 14: 16 *Ἐρασίμολπε, ϝιδοῖσα,* Fr. XI: 47: 5 *δὲ ϝιδόντα,* omnes post priorem arsim dactylicam. In thesi trochaica producta servatur ante *ϝίδον* ultima vocis *ἐπεί* syllaba P. 5: 78. Ol. 14: 22 Hermann, Schmidium secutus, scribit *ὄφρα ϝιδοῖσ'* (v. 10 conjecit *ἐνουρανίων),* quod tamen, quum nullis codicum subsidiis adjuvetur, mittendum esse censeo. — Post syllabam longam, quæ per consonam exit, leguntur Ol. 3: 31 *μεθέπων ἴδε,* Ol. 13: 109 *ὡς ἰδέμεν,* P. 8: 39 *ἑπταπύλοις ἰδών,* N. 10: 61 *πεδαυγάζων ἴδεν;* ab *ἰδοῖσα* incipit Ol. 2: 41, ab *ἴδετ'* Fr. IV: 3: 1, ab *ἴδετε* Fr. IV: 3: 8. — Bis solum vocem elisione affectam insequitur *ἴδον:* Ol. 6: 53 *οὔτ' ἰδεῖν,* Ol. 14: 22 *ὄφρ' ἰδοῖσ';* sæpius autem antecedit brevis syllaba per

[1] *R. S. A. Hallström:* Quæstiones Pindaricæ. Upsaliæ 1880.

consonam exiens: Ol. 10: 36 πολλὸν ἴδε, P. 1: 72 ὕβριν ἰδών, P. 3: 94 βασιλῆας ἴδον, P. 4: 123 γόνον ἰδών, 294 οἶκον ἰδεῖν, P. 10: 26 υἱὸν ἴδῃ, N. 4: 91 τις ἴδῃ, N. 6: 8 συγγενὲς ἰδεῖν, N. 7: 25 ἀλάθειαν ἰδέμεν, N. 8: 8 λιπάνευον ἰδεῖν, I. 3: 68 μὲν ἰδέσθαι, I. 6: 22 ἔκπαγλος, ἰδεῖν, Fr. IX: 2: 9 ἂν ἴδω, Fr. X: 8: 1 ὅστις ἰδών. — Figurarum a diphthongo ει- incipientium nullam esse rationem habendam jam supra diximus.

Verbi (ϝ)*είδομαι* (Curt. Verb. I: 219) duobus locis comparet participium; alter propter hiatum post arsim dactylicam secundam digamma requirit, P. 4: 21 ἀνέρι ϝειδομένῳ; de altero, N. 10: 15, ubi legimus ἐειδόμενος, figuram vocali prothetica ornatam, jam verba fecimus.

(ϝ)*εἶδος* quater legitur. Digammo summovetur hiatus post arsim dactylicam secundam Ol. 8: 19 κατὰ ϝεῖδος; ab hac voce incipit P. 2: 38. Omissa est consona initialis bis: θαητὸν εἶδος P. 4: 264, 9: 108.

εἴδωλον digamma non accipit Fr. X: 2: 3 αἰῶνος εἴδωλον; neque aliis locis legitur hoc substantivum apud Pindarum.

ἰδέα semel solum repperi, Ol. 10: 103, in initio versus.

Neque sæpius legitur ϝίδρις; digamma autem valere apparet ex hiatu post arsim trochaicam τε ϝίδριν Ol. 1: 104. De ἄϊδρις et ἀϊδροδίκας vide supra.

ἴστωρ. Ol. 13: 103 Christ scripsit Ἀρκάσιν ἵστωρ, ubi equidem sane mallem Ἀρκάσι ϝίστωρ. Ἀρκάσι est lemma in codice Gotting.; quum autem ἵστωρ conjecturæ Christii soli debeatur, nulla ratio hujus vocis habetur.

(ϝ)*έοικα, ἴκελος*.

Has voces olim a consona incepisse jam dudum inter omnes constat, sed quænam fuerit hæc litera, inter viros doctos valde est concertatum; ad spirantem palatalem confugit G. Curtius (in prioribus Elementorum Etymologiæ Græcæ editionibus), quem secuti sunt Leskien p. 19, qui ad digamma demonstrandum argumenta e rationibus metricis repetita non sufficere suo jure contendit, et Knös, qui quomodo e radice *δικ *δϳικ *ϳικ deducendæ sint formæ Homericæ pp. 160—162 exponit; quam tamen formarum interpretationem Knös ipse p. 360 missam facit. Digamma agnoverunt Doederlein, qui ἔοικα verbum ἰδεῖν cognatione attingere contendit, Savelsberg, qui glossa Cyrilli Bremensis βείκελον· ὅμοιον nisus Græcum ϝῖσος conferri jubet, Ahrens I: 33, II: 42, 44, quem sequitur Arens p. 9, Sachs p. 46, G. Meyer Gr. § 550, Fick, qui ad radicem

ϝικ, cedo, (Curt. Grundz. p. 135) has voces refert. Hanc sententiam Curtius ipse in quarta Elementorum editione amplecti videtur (p. 648); alio loco autem (Verb. II: 132) idem dicit digamma verisimile sed certis indiciis nondum demonstratum esse. In editionibus suis Christ et Mommsen ϝ scripserunt. Ad dubitationes tollendas maximum affert adjumentum ϝεικόνα in titulo Cyprio repertum, de quo vide Tud. p. 114 (Samml. 76). — De Homerico usu vide Knös. pp. 163—165. Apud Epicharmum Fr. 113: 1 est ἀγρόθεν ἔοικε, ubi vi digammatis produci syllabam θεν contendunt Ahrens II: 44, Arens p. 9. Apud Theocritum sunt in hiatu ἀνδρὶ ἐοικώς I: 41, Ἑλένῃ εἰκνῖα XV: 110. De Hesiodo cfr. Sachs. l. l.

(ϝ)ἔοικα. Apud Pindarum unum certum consonæ initialis indicium exstat P. 3: 59 χρὴ τὰ ϝεοικότα, ubi hiatum post priorem arsim dactylicam prohibet digamma. Deinde Fr. XI: 69: 5 pro tradito κρύπτειν ἔοικεν legi potuit κρύπτεν ϝέοικεν, admissa dorica infinitivi forma, quam testibus libris et scholiis Pindarus usurpavit Ol. 1: 3, P. 4: 115 et fortasse Ol. 3: 25, P. 4: 56. Sed jure suo mihi videtur Peter p. 57 animadvertere, de his formis certum judicium vix umquam fieri posse; quamobrem hoc fragmentum intactum relinquo. — Novies autem in carminibus Pindari digamma non patitur hæc vox: post voces elisas N. 2: 10 ἔστι δ' ἐοικός, N. 3: 19 ἔρδων τ' ἐοικότα, N. 7: 58 τὶν δ' ἐοικότα, I. 1: 46 ἄμμι δ' ἔοικε; post brevem syllabam, quæ non producitur, Ol. 1: 35 φάμεν ἐοικός, P. 1: 34 οὖρον· ἐοικότα, I. 3: 63 γὰρ εἰκώς (de forma εἰκώς cfr. G. Meyer. Gr. Gr. § 550, Curt. Verb. II: 192), I. 4: 22 τὸν ἐοικότ', Fr. IV: 7: 2 γὰρ ἐοικός. Mitto Ol. 4: 27 ἁλικίαις ἐοικότα (apud Mommsenum ἐοικότα in fronte versus legitur), P. 2: 29 παθὼν ἐοικότ', N. 4: 32 παθεῖν ἔοικεν, (Fr. XI: 69: 5 κρύπτειν ἔοικεν), Ol. 13: 98 ἔοικεν (in initio versus).

Ad eandem stirpem referendum est adjectivum ἴκελος, quod semel tantum apud Pindarum legitur, P. 2: 77, ἀλωπέκων ἴκελοι, ubi digamma rationibus metricis neque desideratur neque respuitur. Sed annotandum videtur omnes fere codices vetustiores ἴκελοι exhibere eadem spiritus fluctuatione, quam in ἑός, ἁδεῖν al. animadvertere licet.

In juncto vocabulo, quod est ἐπέοικεν, N. 7: 95, vis digammatis plane evanuit.

Etsi ἔοικα et ἴκελος digamma in fronte habuisse post repertum illum titulum Cyprium mihi quidem persuasum est, pro certo tamen non ausim statuere, has voces ad eandem stirpem pertinere, quæ in εἴκω, cedo, latet; neque enim significationum rationes in liquidum perductæ mihi videntur, quamquam Cur-

tius (Grundz. p. 648) significationum transitum latinis vocibus *vicem*, *vice*. *in vicem*, quas nonnumquam idem atque *pariter alicui*, *modo alicujus* significare satis constat, ostendi credit. Hoc autem *εἴκω* apud Pindarum semel occurrit, I. 1: 5 *εἶξον*, in fronte versus. — *ἴχνος*, quod Curtius, quem sequitur Knös, dubitanter ad hanc stirpem refert (Grundz. p. 493; cfr. Meyer. Gr. Gr. §. 208), quodque apud Homerum digamma aspernari docuit Knös p. 123, N. 6: 15 primam obtinet versus sedem, P. 10: 12 *ἐμβέβακεν ἴχνεσιν* syllabam ancipitem sequitur; cave autem conjicias *ἐμβέβακε̄ν ϝίχνεσιν*; quinquies enim brevis syllaba legitur (vv. 30, 42, 48, 60, 66), bis tantum longa (vv. 6, 24). Per totum autem carmen ancipitis syllabæ indulgentiam quandam juvenilem regnare jure suo animadvertit Mommsen. — Deinde ante *ἰχνεύων* non producitur *γάρ* P. 8: 35.

(ϝ)οἶκος (οἶκοι, οἴκαδε, (ϝ)οίκοθεν), οἰκεῖος, οἰκεῖν, οἴκημα, οἰκούριος, οἰκίζειν, οἰκιστήρ.

Curtius Grundz. p. 162 has voces ad radicem *ϝικ* (*ἵκω*, *ἱκάνω*) refert, quæ tamen in græca lingua paucissima exhibet digammi vestigia; cfr. p. 18. Eo certioribus testimoniis digamma vocum *οἶκος*, sim., est confirmatum. Leguntur enim ***ΠΕΔΑϜΟΙϘΟΙ***, ***ΠΕΔΑϜΟΙΚΟΙ*** in duabus inscriptionibus *Argivis* medii fere a. Chr. n. quinti sæculi (C. I. 14, 19), *ϝοικι* . . . in titulo prope *Argos* reperto (Tud. p. 29), ***ϜΟΙΚΕΟΝΤΟΣ ϜΟΙΚΕΤΑΙΣ***, ***ϜΟΙΚΙΑΤΑΝ***, ***ΗΑΠΙϜΟΙΚΙΑ*** (*ἁπιϝοικία*), ***ΤΟΠΙϜΟΙϘΟΙ*** (*τῶπιϝοίκῳ*), ***ΕΠΙϜΟΙϘΟΝ*** (*ἐπίϝοικον*) bis, ***ΕΠΙϜΟΙϘΟΝ*** (*ἐπιϝοίκων*) quater, ***ΕΠΙϜΟΙϘΟΥΣ*** bis, ***ΕΠΙϜΟΙϘΟΙΣ***, ***ΜΕΤΑϜΟΙΚΕΟΙ*** in titulis *Locricis* (Tud. p. 45, Allen p. 43), ***ϜΟΙΚΙΑΝ*** in tessera Petiliensi C. I. 4 (Tud. p. 64), quam Kirchhoff p. 155 propter literarum figuras medio fere sexto sæculo a. Chr. n. scriptam credit; in *Boeoticis* *ϝοικίας* bis, *ϝυκίας* sæpius, *ϝοικοσθένειος*, *ϝυκέταν*, *ϝεϝυκονομειόντων* (Tud. pp. 82, 83, Meister Dial. p. 255, Beermann p. 53); in *Cypriis* *ϝοίκῳ* (Samml. 60: 6), *Ὀνασίϝοικος*, *Στασιϝοίκων* Samml. 27: 1); eadem in nummis Cypriis (Samml. 183; Tud. p. 115); in titulo incertæ originis ***ϜΟΙΚΕΟΝ*** (Tud. p. 127); pro *ϝ* scriptum est *β* in *Eleo* *βοικίαϱ* (Tud. p. 106). Evanuit autem digamma in inscriptionibus *Lesbiis* (Ahr. I: 32), in tabb. *Heracliensibus* (*οἰκία* cum vocibus derivatis quater decies; Tud. p. 24, Meist. Her. p. 406), in tit. *Euboeensi* ***ΟΙΚΟΡΙΟΝΟΣ*** (Tud. p. 11), in *Cretensibus* *οἰκειό(τατος)*, *κατοικόντες*, *κατοικόντας* (Tud. pp 54,

56); in *Tanagræo* *οἰκίας* (Tud. p. 87; non prorsus recte Ahr. I: 170); in *Arcadico* *μέτοικοι* (Ahr. I: 232). — Digamma initiale stirpis produnt etiam vocabula Hesiodea *ἄ-οικος*, *φερέ-οικος;* ne apud Heracleotas quidem memoriam digammi plane esse obsoletam testis est *ἐπιοικοδομᾶς* Tab. I: 150. — Postquam evanuit digamma, Græci diphthongum initialem spiritu leni more suo instruxerunt; quod autem Curtius Grundz. p. 676 ab Atticis olim pronuntiatum esse *οἰκεῖν* commemorat, Cauer p. 279 hoc scribendi genus ad errores unius tabulæ referendum esse contendit. — De Homericis locis disputavit Knös pp. 134—137. Apud Hesiodum ante *οἰκῆα* producitur brevis syllaba per consonam exiens (in cæsura semiseptenaria) Op. 457. Ahrentem autem, cujus vestigia nimis temere sequitur Arens p. 8, sine causa apud Epicharmum *εἴκω οἴκαδις* Fr. 19: 13 vim digammatis indicare contendisse (II: 44), Knös recte vidit. — De Mimnermo vide Rennerum p. 17; apud Theocritum sunt *ποτὶ οἶκον* 6: 24, *ἀνὰ οἶκον* 24: 22. Apud Aristophanem hiatum ante *οἴκαδις*, Ach. 742, annotavit Linde [1] p. 43.

(*ϝ*)*οἶκος*, *οἶκοι*, *οἴκαδε*, (*ϝ*)*οἴκοθεν*. Digamma tollit hiatus post arsim dactylicam secundam P. 8: 51 *δὲ ϝοίκοθεν*, N. 6: 25 *οὔ τινα ϝοῖκον* (Mommsen cur hoc loco digamma non scripserit, nescio), P. 7: 5 *τίνα ϝοῖκον*. Postremo autem loco in codicibus plurimis et apud scholiastam est *τίνα τ' οἶκον*, quod retinent et Mommsen et Bergk; *τίνα ϝοῖκον* est emendatio Boeckhii, quam acceperunt Schneidewin et Christ. Quam correctionem commendare videtur, quod unus codex *γ'*, alter *δ'* præbet; in nonnullis *τίνα* eliditur. Plus autem valet ad *τίνα ϝοῖκον* confirmandum, quod Pindarus in hujus modi interrogationibus numquam *τε* in altero membro posuit, sed aut *δέ* aut nihil. [2]) Mirum autem in modum librarios asyndeton, quod vocatur, e carminibus Pindari tollere studuisse et propterea sæpius particulas, quæ sunt *γε τε*, inculcasse, Boeckh quum multis aliis locis tum de metr. Pind. p. 311, not. crit. p. 379 animadvertit. — Multo

---

[1] *S. Linde:* Quæstiones etymologicæ et grammaticæ ad exempla dorica atticorum scriptorum relatæ. Lundæ 1879.

[2] Exempla repperi hæc: Ol. 2: 2 *τίνα θεόν, τίν' ἥρωα, τίνα δ' ἄνδρα κελαδήσομεν;* — P. 8: 95: *τί δέ τις; τί δ' οὔ τις;* I. 4: 35 *λέγε, τίνες Κύκνον, τίνες Ἕκτορα πέφνον καὶ στράταρχον Αἰθιόπων ἄφοβον Μέμνονα χαλκοάραν· τίς ἄρ' ἐσλὸν Τήλεφον τρῶσεν* . . . . (Schol. reddidit: *τίς δὲ τὸν ἀνδρεῖον Τήλεφον; τίς ἄρ'* est correctio Schmidii pro codicum *τίς γὰρ*, quod metro obstat); non plane ejusdem generis sunt P. 9: 33, 34 *τίς νιν ἀνθρώπων τέκεν; ποίας δ' ἀποσπασθεῖσα φύτλας ὀρέων κευθμῶνας ἔχει σκιοέντων;* P. 4: 70, 71 *τίς γὰρ ἀρχὰ δέξατο ναυτιλίας; τίς δὲ κίνδυνος κρατεροῖς ἀδάμαντος δῆσεν ἅλοις;*

major autem est numerus locorum, ubi digamma plane evanuisse apparet. Post vocem enim, quæ elisionem passa est, bis legitur *οἶκος:* P. 1: 72 *κατ' οἶκον*, N. 2: 23 *τά δ' οἶκοι;* brevis syllaba in consonam desinens non producitur undecies: Ol. 6: 48 *ἐν οἴκῳ*, 99 *οἴκοθεν οἴκαδ'*, Ol. 7: 4 *οἴκοθεν οἴκαδε*, P. 4: 43 *γάρ οἶκοι*, 151 *τεὸν οἶκον*, P. 8: 65 *ὤπασας· οἴκοι*, N. 3: 63 *πάλιν οἴκαδ'*, N. 4: 76 *ἔχοντες οἴκαδε*, N. 5: 45 *ἐλθόντας οἴκοι*, I. 5: 65 *ὀρθώσαντες οἶκον*, Fr. VII: 2: 2 *ἁμαξοφόρητον οἶκον.* — Ab *οἴκοθεν* incipiunt Ol. 3: 44, 6: 99, N. 3: 31, 7: 52, I. 3: 30, ab *οἴκαδ'* P. 4: 106, ab *οἶκον* P. 4: 294. Longam syllabam per consonam exeuntem excipit hæc vox: Ol. 7: 4 *προπίνων οἴκοθεν*, Ol. 13: 2 *ἐπαινέων οἶκον*, N. 9: 14 *πατρῴων οἴκων*, 19 *ἐλελίξαις οἴκοθεν*, I. 3: 78 *χρυσέων οἴκων*, Fr. XI: 71 *ἐξ οἴκου.*

οἰκεῖος semper digamma aspernatur; brevis enim manet syllaba antecedens N. 1: 53 *γάρ οἰκεῖον*, N. 11: 31 *ἰσχὺν οἰκείων;* Ol. 12: 19 *οἰκείαις* excipit præpositionem elisam *παρ'*.

οἰκεῖν plurimis locis digamma non fert; antecedit enim syllaba brevis Ol. 6: 34 *Ἀλφεὸν οἰκεῖν*, P. 9: 8 *θάλλοισαν οἰκεῖν*, N. 7: 9 *φιλόμολπον οἰκεῖ*, N. 7: 47 *θεμισκόπον οἰκεῖν*, 65 *ἁλὸς οἰκέων*, I. 3: 37 *Ὀγχηστὸν οἰκέων;* corripitur diphthongus N. 10: 58 *ἔμμεναι οἰκεῖν;* elisam vocem insequitur *οἰκέοντας* P. 11: 64. — Digamma neque repudiant neque requirunt P. 10: 43 *οἰκέοισι* in initio versus, I. 1: 27 *Θεράπνας οἰκέων;* de lectione N. 10: 84 non constat. Figurarum, quæ sunt *ᾤκησαν* N. 3: 14 in initio versus et *ᾤκει* P. 3: 34, rationem non esse habendam ex ipsa grammatica ratione elucet; neque debebat Peter (p. 24) posterius exemplum propter literam paragogicam nihil probare contendere.

οἴκημα, quod semel tantum invenitur, Ol. 2: 9 *ἔσχον οἴκημα*, digamma non patitur.

οἰκούριος (apud Moschopulum *οἰκόριος*) longam excipit syllabam per consonam exeuntem P. 9: 19.

οἰκίζειν. Apud Pindarum aoristi figura *ᾤκισσεν* legitur, I. 7: 20, quæ forma in rationem non venit.

οἰκιστήρ. Duobus locis digamma non toleratur: Ol. 7: 31 *χθονὸς οἰκιστήρ*, P. 1: 31 *κλεινὸς οἰκιστήρ.* Eodem modo P. 4: 6 legi solet *χρῆσεν οἰκιστῆρα*, sed fortasse *χρῆσε ϝοικιστῆρα* restituendum est; *χρῆσε* est in codicibus Pal. C et Urb. A (apud Mommsenum P R).

Nihil argumenti inest vocabulo, quod est *νέοικος*, Ol. 5: 8.

In vocabulis junctis, quæ sunt συνοικιστήρ Ol. 6: 6, Fr. XI: 82: 1, ἔποικος Ol. 9: 69, ἀποικία Ol. 1: 24, I. 6: 12, κατοικίζω Fr. VIII: 2: 1 (et. N. 10: 5 in codicibus) digamma evanuisse apparet.

ἴον, ἰοδέτας, ἰοπλόκαμος, (ϝ)ιόπλοκος, ἰοστέφανος, (ϝ)ιόλαος

Curt. Grundz. p. 391. Quod Benfey hanc stirpem cum ἰός, virus, cognatam vult, certe mensura harum vocum non comprobatur. ἰός enim (apud Pindarum Ol. 6: 47) longa utitur pænultima, ἴον et voces cum ἴον compositæ semper a brevi syllaba incipiunt. — Ex inscriptionibus nisi de nominibus propriis nihil elici potest. In vase Aeginetico est ϝιόλαϝος et in cratere Cæretano ϝιόλα (Tud. p. 34); in catalogo collegii Tænariorum legitur Βιόλας, β digammi vice fungente (Tud. p. 15). Et in ϝιόλα et in ϝιόλαϝος Tudeer stirpem vocis ϝίον, viola, agnovit; Ἰόλη Curtius ipse ad hanc stirpem refert. Aliter Savelsberg, qui de his vocibus pp. 26, 27 disputat et utrumque (et ϝιόλαϝος et ϝιόλα) thema vocis ϝίς, vis, cognatione attingere putat. Quod non credo. Animadvertendum est enim et in ἴς (I. 7: 53, apud Christium etiam P. 4: 253) et in nominibus propriis, quæ inde derivanda esse credere licet, Ἰφιγένεια P. 11: 22, Ἰφικλείδας P. 11: 59, Ἰφικλέης P. 9: 88, I. 1: 26, Ἰφιμέδεια P. 4: 89, Ἰφίων Ol. 8: 81 vocalem ι longam esse (eodem modo apud Homerum), in Ἰόλαος semper brevem. Quam ob rem animus inclinat, ut ad sententiam, quam defendit Tudeer, accedam. — ϜΙΟΝΙΣ autem in vase Cæretano repertum (Tud. p. 34), ϜΙΟΙ, ϜΙΟΝ in vasis Corinthiis (Tud. p. 33, Savelsb. l. a.) quam ad stirpem pertineant, plane incertum est. Neque minus dubitari potest de ϜΙΟ C. I. 7459 (Tud. p. 9). In titulo C. I. 7460 ϜΙΟ conjecturæ soli quamvis probabili Kirchhoffii (p. 111) debetur. — In Οἰάνθεια, nomine urbis Locricæ, vocalem ο pro digammo scriptam esse opinatur Curtius (Grundz. p. 561; cfr. Tud. pp. 38, 46). — Digammi certum testimonium est glossa Hesychii γία· ἄνθη (Ahr. II: 54). — Apud Homerum paucissima harum vocum exempla digamma neque requirere neque aspernari affirmat Knös p. 124. Ἰόλαος non est apud Homerum; apud Hesiodum quinquies produci ante Ἰόλαος syllabam brevem per consonam exeuntem annotaverunt Knös l. l., Sachs p. 56. — Ex Theognide Renner p. 13 affert hiatum δῶρα ἰοστεφάνων (v. 250).

ἴον bis invenitur apud Pindarum: ἴων Ol. 6: 55, Fr. IV: 3: 16, e quibus, quum in initio versus legantur, nihil argumenti sumere licet.

Prorsus eadem est ratio *ἰοδέτας* vocis, a qua incipit Fr. IV: 3: 6, ubi Boeckh, Dissen, Schneidewin, Mommsen, Christ, assentiente Curtio Grundz. p. 628, *ἰοδετᾶν* scribunt, Schmid et Bergk, quos adjuvant codices, *ἰοδέτων*.
ἰοπλόκαμος nunc semel solum in carminibus Pindari legitur, P. 1: 1, ubi ante *ἰοπλοκάμων* corripitur particula *καί*.
(ϝ)ιόπλοκος. Digammo sanantur hiatus post arsim dactylicam priorem *παῖδα ϝιόπλοκον* Ol. 6: 30, *δὲ ϝιοπλόκοισι* I. 6: 23, neque sæpius legitur hæc vox. Sed neutro loco est *ἰόπλοκος* in codicibus. I. 6: 23 omnes codices de *δ' ἰοπλοκάμοισι* consentiunt; Ol. 6: 30 in omnibus vetustis et Thomanis est *παῖδ' ἰοπλόκαμον*, quod Byzantini in *παῖδ' ἰοβόστρυχον* correxerunt. Quos secutus Schmid et *παῖδ' ἰοβόστρυχον* et *δ' ἰοβοστρύχοισι* in contextum accepit, ubi postea usque ad nostram fere ætatem manserunt, omnibus editoribus (Boeckhio quoque) probata. Bergk primus, quo est ingenii acumine, lectiones, quæ nunc omnibus placent editoribus, invenit. De *ἰοβόστρυχος* satis sit Mommsenum, Suppl. p. 57, et Peterum p. 25 judices appellare. Quod autem Mommsen de geminata litera *κ* (*ἰοπλόκκαμος*) cogitat, non facile cuiquam persuadebit; *κκ* vocis *πέλεκκον* digammo (*κϝ*) deberi inter omnes constat (cfr. Curt. Grundz. p. 163, Meyer. Gr. Gr. § 286). — Vitium codicum antiquissimum est. Fortasse memoriæ scriptoris librarii obversata sunt epica illa *ἐυπλόκαμος*, *καλλιπλόκαμος*, quæ in carminibus Homeri sæpissime inveniuntur, et apud Pindarum ipsum *ἰοπλόκαμος* P. 1: 1, quæ omnia eadem fere utuntur mensura (⏒—⏑⏑); et ita factum est, ut pro inusitatiore *ἰόπλοκος* inculcaretur vox per usitatissimam figuram exiens.
ἰοστέφανος legitur Fr. IV: 4: 1, ubi *καί* correptum excipitur.
(ϝ)ιόλαος. Unum exemplum digammo obstat: I. 6: 9 *ἀμφ' Ἰόλαον*, ubi antecedit vox elisa. Nihil demonstrant N. 3: 37 *Τελαμὼν Ἰόλᾳ*, I. 4: 28 *ἱπποσόας Ἰόλαος*. Productæ autem servantur in thesi dactylica ante hanc vocem diphthongi et longa vocalis: *αὐτῷ ϝιολάου* Ol. 9: 98, *καὶ ϝιόλαον* P. 9: 79, *διαφέρει ϝιόλαον* P. 11: 60, *ἤ ϝιολάοι'* I. 1: 14. — Editores, quum digamma hujus vocis non pro certo statuere auderent, mirum in modum hæsitaverunt. Mommsen, quamquam consonam aliquam in fronte esse collocatam suspicatur (Suppl. p. 135), ubique *Ἰόλαος* scripsit; multo incautius rem egit Christ, qui digamma appinxit P. 9: 79, 11: 60, non accepit Ol. 9: 98, I. 1: 14. Ol. 9: 98 *Ἰολάου* fortasse inde vult declaratum, quod antecedit dativus per -*ῳ* exiens; cur autem I. 1: 14 digamma respuerit, non facile est ad intelligendum. Nobis quidem de digammo hujus nominis Boeotici (de digammo apud Boeotos perdiu vigente vide Meister. Dial. p. 253, Tud. p. 101) non relinquitur dubium, quum ad testi-

monium Terentiani Mauri et ad rationes metricas et apud Hesiodum et apud Pindarum observatas accedat fundamentum quasi solidum inscriptionum.

(ϝ)ἴσος, ἰσοδαίμων, ἰσόδενδρος, ἰσώνυμος, ἄϊσος.

Curt. Grundz. p. 381. Errat Ahrens I: 66 ἴσος ex ἴδιος natum suspicans; consonam, quam post σ olim collocatam esse et ipsum σ inter vocales servatum (v. Meyer. Gr. Gr. § 225) et Aeolicum ἴσσος geminato σ scriptum testatur, non palatalem sed labialem fuisse spirantem elucet et ex linguarum cognatarum comparatione et ex glossa Hesychii γισγόν· ἴσον, quam in dubitationem vocare non debebat Schmidt. Cfr. Curt. Grundz. p. 653, Meyer. Gr. Gr. § 269. Pro duplici sigma, quod etiam apud Aeoles labare coepit (Ahr. I: 66), Pindarus ipse simplex scribit et sicut Attici, excepto ἰσοδαίμονα N. 4: 84, brevi pænultima semper utitur (cfr. Meyer. Gr. Gr. § 292 [1]). — Spirans labialis, a qua has voces olim incepisse inter omnes constat, exarata est in nonnullis inscriptionibus. In titulis *Boeoticis* novies legitur ϝισοτέλιαν, semel ϝισοκλέες, ϝισοκλεῖς, ϝισοκλία (Tud. p. 82, Meist. Dial. p. 255, Beerm. p. 53); in tabula aenea decretum *Chaladriorum* continente sunt **ϜΙΣΟΔΑΜΙΟΡΓΟΝ** et **ϜΙΣΟΠΡΟΧΕΝΟΝ** (Tud. p. 105). Omissum autem est in ἰσοπολιτείᾳ et ἰσοπολιτείαν, quæ quater leguntur in tribus inscriptionibus Cretensibus, sæculo a. Chr. n. tertio confectis (Tud. p. 56), et in titulo Lampsaceno (Samml. 318: 12). Maximam movent nobis admirationem **ΙΣΛΟΣ** et **ΙΣΟΚ(Λ)Η**. . . in titulo Theræo (Tud. p. 49), quem sæculo a. Chr. n. septimo exaratum esse suspicatur Kirchhoff p. 53. — Postquam periit digamma, in plerisque dialectis spiritus lenis est substitutus; asper tamen semel legitur in majore tabula Heracl. (in eadem tabula bis reperitur ἴσον), Tud. pp. 23, 24. Alia inscriptionum exempla leni spiritu instructa affert Meister Her. p. 397; cfr. Curt. Grundz. p. 676, Allen. p. 50. — Ad digamma confirmandum accedunt et glossa Hesychiana βίωρ· ἴσως. σχεδόν. Λάκωνες (Ahr. II: 73, 77) et figura Homerica ἐΐση pro ἐ-ϝίση et junctum vocabulum ἄϊσος pro ἄ-ϝισος, quod semel apud Pindarum legitur, I. 6: 43. — Apud Homerum certa esse vestigia digammi in voce ἴσος observavit Knös p. 129; de Hesiodo vide Sachs.

---

[1] Apud Homerum restituendum esse ἴσσος censet Meyer. Cfr. tamen *G. Oehler:* De simplicibus consonis continuis in græca lingua sine vocalis productione geminatarum loco positis (Lipsiæ 1880) p. 46.

p. 56. Apud Sappho hanc vocem a vocali incepisse Fr. 2: 1, 91: 5 annotavit Ahrens I: 33.

(ϝ)ἴσος. Digamma requirunt hiatus post solutam thesim trochaicam N. 7: 5 *ἐπὶ ϝίσα,* I. 5: 32 *οὖρεϊ ϝίσον.* Ante ἴσος longæ servantur diphthongi in thesi trochaica N. 10: 86 *ἀποδάσσασθαι ϝίσον,* N. 11: 41 *πλούτῳ ϝίσον.* Ab ἴσαις incipiunt (apud Mommsenum) Ol. 2: 61, 62, ab ἴσον Fr. XI: 143: 1. Longam syllabam per consonam exeuntem excipit hæc vox Ol. 8: 53 *ἀνθρώποις ἴσον,* N. 3: 45 *πάλλων, ἴσα.* Neque vero digamma accipiunt Ol. 4: 25 *ἦτορ ἴσον,* Fr. XI: 136: 3 *πάντες ἴσᾳ* (perperam Peter p. 25).

ἰσοδαίμων uno loco apud Pindarum legitur, N. 4: 84 *βασιλεῦσιν ἰσοδαίμονα;* quam facile autem hoc loco digamma restitui possit, nemo est quin videat.

ἰσόδενδρος. Incipit ab hac voce Fragm. XI: 43.

ἰσώνυμος. In initio Ol. 9: 64 legitur *ἰσώνυμον.*

Deinde ad eas voces venimus, quarum stirpes a literis, quæ sunt *σϝ*, olim incepisse comparatis linguis cognatis satis constat.

R. (σϝ)αδ, (ϝ)ανδάνω, ἄσμενος, ἕδνον, ἁδύς, ἁδύγλωσσος, ἁδυεπής, ἁδύλογος, ἁδυμελής, ἁδύπνοος.

De origine harum vocum vide Curt. Grundz. p. 228. — Digammi testimonia satis multa sunt; vide Knös. pp. 202—206. Ahr. I: 31, II: 42, 44, Arentem pp. 8, 9, Renner. p. 15, 19; cfr. glossas Hesychianas *βάδομαι· ἀγαπῶ, γανδάνειν· ἀρέσκειν, γάδονται· εὐφραίνονται,* al. (Ahr. II. 45, 53). Neque minus certa digammi indicia ex inscriptionibus eruere licet: in titulis *Boeoticis* sunt *ϝάδωνος, ϝασίας, ϝασάνδριος, ϝαδιουλόγω* (Beerm. p. 52, Tud. pp. 75, 76), in *Thessalico* *ϝασίδαμος* (Tud. p. 74, Samml. 371), in *Locrensi* *ϝεϝαδηϙότα* (Allen p. 43, Tud. p. 44).

In verbo, quod est *ἀνδάνω,* non desunt digammi indicia Pindarica. Longa vocalis in thesi producitur I. 3: 33 *Ἄρει ϝάδον,* in arsi P. 1: 29 *εἴη ϝανδάνειν;* hiatum post brevem arsim prohibet digamma P. 6: 51 *μάλα ϝαδόντι,* I. 7: 18 *τε ϝάδον.* — Post longam syllabam legimus Ol. 3: 1 *φιλοξείνοις ἁδεῖν,* N. 6: 36 *Καλλίας ἁδών,* N. 8: 38 *ἀστοῖς ἁδών.* — Digammo obstant duo exempla: Ol. 7: 18 *Δαμάγητον ἁδόντα,* P. 2: 96 *οἶμος. ἁδόντα.* — In codicibus

fluctuat spiritus Ol. 3: 1, N. 6: 36, 8: 38, I. 3: 33, P. 6: 51, 2: 96; sed P. 1: 29 in omnibus est ἀνδάνειν, ut Ol. 7: 18 in omnibus vetustis lenis scribitur; I. 7: 18 autem in codd. Med. est ἅδον, in Triclinianis ἕαδον.

Vox, quæ est ἄσμενος (de spiritu cfr. Curt. Grundz. p. 674), apud Pindarum semel legitur, Ol. 13: 71 μάντιν ἄσμενος, ubi digamma est omissum.

Vocem, quæ est ἕδνον, bis exhibet Pindarus: Ol. 9: 10 κάλλιστον ἕδνον digamma respuit; P. 3: 94 longa syllaba per consonam exiens præmissa est. Utroque loco in plurimis codicibus legitur spiritus lenis.

Septies invenitur ἁδύς, sed nulla sunt digammi vestigia in hac voce. Quinquies enim prorsus abjecta est spirans initialis: P. 4: 201 τερασκόπος ἁδείας, P. 9: 41 ἀμφαδὸν ἁδείας, N. 10: 33 τεθμόν· ἁδεῖαι, I. 2: 5 μνάστειραν ἁδίσταν, I. 5: 50 αἰετόν· ἁδεῖα; nihil testantur P. I: 8 γλεφάρων ἁδύ, P. 1: 90 ἀκοὰν ἁδεῖαν. — In plurimis codicibus a spiritu aspero incipit hæc vox.

ἁδύγλωσσος est in initio versus Ol. 13: 96.

ἁδυεπής semper digammo obstat; antecedit enim τὶν δ' Ol. 10: 93, σέθεν N. 1: 4, τόν N. 7: 21.

Neque aliter ἁδύλογος Ol. 6: 96, ubi antecedit κράτος.

ἁδυμελής. In initio versus sunt ἁδυμελεῖ N. 2: 25, ἁδυμελῆ Ol. 11: 14; brevem syllabam excipiunt Ol. 7: 11 ζωθάλμιος ἁδυμελεῖ, P. 8: 70 μὲν ἁδυμελεῖ. Eodem modo se habet I. 6: 20 ἔπειτεν ἁδυμελεῖ, ubi cave propter v. 8 πυκναῖς credas syllabam, quæ est -τεν, in arsi positione productam esse (ἔπειτεν ϝαδυμελεῖ). Ceteris enim in strophis et antistrophis ter brevis reperitur (v. 3 ϱα, 37 -θος, 42 -σκο-).

ἁδύπνοος. In initio versus est ἁδυπνόῳ I. 2: 25. Digamma non accipit Ol. 13: 21 Μοῖσ' ἁδύπνοος.

St. pron. pers. tert. *σϝε. (ϝ)οἷ, (ϝ)ίν, (ϝ)έ, (ϝ)ός, ἑός, (ϝ)ίδιος, ἕκαστος, ἑκάτερος, ἑκατέρωθι, ἑκάς, ἑκάεργος, ἑκατάβολος, ἕκαθεν, (εἷ?).

In his vocibus examinandis ita agemus, ut primum de (ϝ)οἷ (ϝ)έ (ϝ)ός ἑός verba faciamus, deinde (ϝ)ίδιος ἕκαστος sim. in judicium vocemus, denique de voce, quæ est (ϝ)ίν, singillatim disputemus. — De pronominum autem figuris hæc fere est sententia virorum doctorum, quam prolatam vidi a G. Curtio Gr. Gr. § 206, Erl. p. 77, Grundz. p. 396, a Leskienio pp. 36—39, al.

Stirps est *sva*, in græca lingua *σϝε*, unde formæ hoc modo derivantur: gen. ***σϝε-θεν ϝέ-θεν ἕ-θεν, *σϝε-ιο ϝε-ῖο ε-ἶο (ϝέ-ο ϝεῦ)***; dat. ***σϝο-ι ϝοῖ οἷ*** (quum *a* antiquissimæ stirpis *sva* in *ο* abierit); acc. ***σϝε ϝέ ἕ*** (cfr. Meyer. Gr. Gr. § 412 not.); pron. poss. ***σϝος ϝός ὅς**. Restant dat. **ἑοῖ**, acc. **ἑέ**, poss. **ἑός**, quæ ex ***σεϝοι *σεϝε *σεϝος*** deducenda esse copiose ostenderunt Rumpf, Schleicher, Curtius Grundz. p. 570, Leskien, G. Meyer Gr. Gr. §§ 412, 413, 425. — Significationem hujus stirpis pronominalis antiquissimis temporibus universe reflexivam fuisse neque a principio ad tertiam solum sed ad primam quoque et secundam personas spectasse, Curtius Grundz. p. 396, Erl. p. 77 contendit; aliter Knös p. 206. — Quod autem Curtius Gr. Gr. §. 206, Grundz. pp. 396, 435, 588, consentientibus Savelsbergio II: 27, Knösio p. 202, digamma stirpis *σϝε* in duali et plurali numeris propter antecedens *σ* quodam modo in *φ* obduratum esse credit, ita ut *σφε* proxima affinitate cum *σϝε* cohæreret, G. Meyer Gr. Gr. § 238 not., § 418) et alii omnino negant.

Hoc modo via satis munita ad digamma harum vocum examinandum pergimus.

Si primum inscriptiones inspicimus, sane mirandum est, ex iis pauca tantum testimonia digammi pronominis erui posse. Re vera ***ϜΟΙ*** in titulo *Arcadico*, quem Kirchhoff p. 149 E. Curtium secutus ad medium quintum sæculum refert (Tud. p. 111), et *ϝοι* in duobus titulis *Cypriis* (Tud. p. 115, Samml. 59: 3, 60: 29) sola præbent digammi signa in lapidibus exarata. — Ceteris locis digamma conjecturis virorum doctorum erutum est. Ut in epigrammate Balbillæ C. I. 4725 (Samml. 320) pro *γοι* v. 7 et *γε* v. 15, quæ in lapide exstant, vulgo *ϝοι* et *ϝε* legunt (Tud. p. 65); Collitz autem *γοι* et *γε* retinet; quod autem Tudeer p. 66 contendit in eodem lapide esse *οἷσι*, ita non legitur apud Collitzium. Etiam in alio epigrammate (Samml. 322: 7) Collitz *ιοι* defendit; aliter Tud. p. 65; *ϝοι* Boeckh scripsit pro ***ΝΟΙ*** in tit. *Thebano* C. I. 1565 (Tud. p. 82). In eo tit. *Locrensi*, ubi exstat mirum illud *ϝόιι*, Kirchhoff *ϝοι* scripsit pro tradito ***ΟΙ*** (Tud. p. 45, Allen p. 42); de mendis hujus tituli vide Kirchhoff. p. 136, Curt. Grundz. p. 398. Deinde Christ in vetustissimo titulo *Thessalico*, assentiente v. d. Pfordteno [1] p. 6, legi jubet ***Διοκλέαι ϝὸς ἀδελφεός;*** neque aliter Meister Dial. p. 291 not.; Fick autem (Samml. 324) legit *Διοκλέα, τεῖος ἀδελφεός*. Illud *ϝε*, quod est in utraque tab. *Heracl.* (Tud. p. 23), huc non pertinet; neque *ϝε* in titulo *Argivo* (Tud. p. 28) utrum ad stirpem

[1] *H. v. d. Pfordten*: De dialecto Thessalica. Monachii 1879.

pronominalem pertineat necne elucet. Ad hanc stirpem autem referendum esse *ϝέτας* in tab. aenea *Eleorum* et *Ervaoeorum* foedus continente credibile est (Tud. p. 105); cfr. Curt. Grundz. p. 396, Knös. p. 221.

Apud poetas plurima digammi pronominis indicia reperimus. De innumeris fere exemplis Homericis vide Knös. pp. 207—217; apud Hesiodum Op. 524 solum digamma respuit (Sachs p. 58). Apud Epicharmum conjectura est *τέ ϝοι* fr. 48 (Ahr. II: 44, Arens p. 9). De Alcmane vide Ahr. II: 41, de poetis Lesbiis Ahr. I: 31. Apud Theocritum *ἕθεν* digamma requirit 25: 203. Exempla apud Mimnermum, Xenophanem, Theognidem, Solonem, Tyrtæum, Archilochum, Simonidem collegit Renner pp. 17, 18.

Nunc demum ad carmina Pindari venimus. Hiatum prohibet digamma in fronte vocis *οἱ* positum:

a) *post arsim trochaicam:* *δέ ϝοι* Ol. 1: 23, P. 4: 264, Ol. 10: 87 (si cum Bergkio et Christio conjecturam Boeckhii accipimus), *τέ ϝοι* Ol. 9: 15, 13: 28, 36, P. 5: 109, N. 1: 14, 3: 57, I. 5: 12, *γέ ϝοι* Ol. 13: 63 (ubi Mommsen male *ϝεοῖ* conjecit), *τί ϝοι* P. 3: 63, *ῥά ϝοι* P. 4: 189, *ἀλλά ϝοι* I. 7: 57, *ἀμφί ϝοι* P. 9: 120, *τοῦτό ϝοι* N. 7: 40, *ἔνθα ϝοι* P. 9: 82, *κνώσσοντί ϝοι* Ol. 13: 68, *χειρί ϝοι* P. 4: 37, *αἱμά ϝοι* P. 4: 48, *μναστῆρά ϝοι* N. 1: 16, *φύτευέ ϝοι* N. 4: 59 (ubi in uno Tricliniano male scriptum est *φύτευέν οἱ*), *γλυκειά ϝοι* Fr. XI: 130: 1; post thesim solutam sunt N. 3: 39 *ἔπειτό ϝοι* et Tricliniana lectio Ol. 2: 42 *ἔπεφνέ ϝοι*, ubi tamen aliter legendum esse censeo; cur Mommsen digamma omiserit, non intelligo).

b) *post arsim dactylicam priorem:* *τέ ϝοι* Ol. 7: 93, 13: 73, N. 5: 34, *δέ ϝοι* P. 4: 197, 287, 9: 109, N. 1: 58, *ἔνθα ϝοι* Ol. 6: 65.

c) *post arsim dactylicam secundam:* *γέ ϝοι* Ol. 6: 20, *ἅ τε ϝοι* Ol. 7: 96, *δέ ϝοι* Ol. 9: 67, P. 4: 73, N. 1: 61, *ὅτι ϝοι* Ol. 14: 22, *ἐπί ϝοι* P. 1: 7, 4: 23, *οὐκέτι ϝοι* P. 4: 243, *ψεύδεσί ϝοι* N. 7: 22, *χέρα ϝοι* P. 9: 36, *ἵνα ϝοι* P. 9: 56, *ἄρα ϝοι* I. 5: 49, *ἤλυθέ ϝοι* N. 10: 79 (in codd. B B est *ἤλυθέν οἱ*), *τέκε ϝοι* I. 3: 82, *λάμβανέ ϝοι* I. 4: 56; post anacrusim duarum brevium *τέκε ϝοῖ* P. 9: 84.

Deinde syllabæ per diphthongum exeuntes productæ servantur:

a) *in thesi:* Ol. 1: 65 *ἀθάνατοί ϝοι*, 13: 87 *διασιωπάσομαί ϝοι*, P. 2: 42 *ἄνευ ϝοι*, N. 6: 23 *ἐπεί ϝοι*.

b) *in arsi:* N. 10: 29 *σιγᾷ ϝοι;* N. 10: 31 *ἀείδω ϝοῖ* secundum conjecturam Kayseri scribit Christ; Mommsen, Bergk, Mezger lectionem codicum *θεῷ* retinent. Post longam anacrusim legitur *ϝοι* P. 2: 83.

Num ante ϝοῖ producantur breves syllabæ in consonas desinentes, obscurius videtur, quum utroque loco, ubi productionem suspicari licet, fluctuent codices. Neque tamen dubito vim digammatis agnoscere Ol. 2: 42, ubi πέφνεν οἱ commendant duo optimi et vetustissimi codices, unus bonus, duo Thomani, duo Moschopulei; omnes fere ceteri vetusti ν paragogicum omiserunt, qua in re quantæ negligentiæ indulserint veteres, vide Append. II; Moschopulus correxit πέφνεν ἑοῖ, Triclinius ἔπεφνέ οἱ. De iambo cfr. v. 62. Alter locus est N. 10: 15, ubi equidem lego Τηλεβόας ἔναρεν, ϝοῖ δ' ὄψιν ἐειδόμενος. Certe desideratur pronomen, quod ad ἐειδόμενος referatur, neque deest in codicibus. — Utroque loco producitur syllaba in thesi. — I. 7: 33 autem Bergk in secunda editione minus prospere conjecit φέρτερόν ϝοι, quum spondeus pro trochæo admitti non possit.

Digamma etiamsi non desiderant at tamen patiuntur Ol. 1: 57 ἄν οἱ (Christ scribit ϝοι) et fortasse N. 4: 68 ἐς γενεάν οἱ, quæ est correctio Boeckhii in not. crit.

Neque ante οἱ eliditur vox præcedens, neque corripitur longa vocalis, neque brevis syllaba in consonam desinens non producitur; quamobrem improbanda est lectio, quam Boeckh accepit I. 7: 33 φέρτερον γόνον οἱ ἄνακτα.

Accusativus ejusdem pronominis bis apud Pindarum legitur, N. 7: 25 in initio versus, ubi codicum scriptura ἑάν in ἑ τάν mutata est (de spiritu non consentiunt libri), et Ol. 9: 14 post longam syllabam, ubi Christ scripsit αἰνήσαις ϝέ. Quod P. 12: 12 Mommsen legit εἰναλίᾳ ϝὲ Σερίφῳ λαοῖσί τε μοῖραν ἄγων, in medio relinquo. — Eodem modo quod Theodorus Bergk I. 5: 74 e locis allatis colligit fuisse qui ἑ (ϝε) legerent post πίσω, quamquam ἑ nonnumquam in plurali significatione a poetis Græcis adhibitum esse satis constat (cfr. gramm. Kruegeri II: 25: 1: 4), hic missum facio, quum codices Pindari omnes σφε exhibeant. — Neque magis placet ϝε N. 2: 11, quod Bergk olim scriptum esse conjicit.

Possessivi pronominis duæ exstant formæ apud Pindarum, ὅς et ἑός. — ὅς reperitur sexies (perperam Peter p. 51 quater). Digammo duo sanantur hiatus: P. 6: 36 παῖδα ϝόν, I. 3: 54 περὶ ϝῷ, uterque post brevem arsim. In fronte versus posita sunt ὅν Ol. 6: 59, ἄν P. 4: 122, ᾧ Fr. I: 1: 2. Semel autem digammo prorsus adversatur hoc pronomen, Ol. 5: 8 καὶ ὅν, ubi diphthongus corripitur. Quod utrum ad tempus carminis compositi referendum sit necne, dijudicare non ausim. Satis sit commemorare et victoriam Psaumidis omnes fere, qui in carminibus Pindari interpretandis navarunt operam, ad annum

a. Chr. n. 452 referre, et multis (Leutschio, Bergkio, Leop. Schmidtio, Westphalio, Mezgero) hoc carmen Pindaro prorsus abjudicandum et imitatori tribuendum visum esse. — I. 4: 38 Bergk, ordine vocum mutato, olim conjecit ϝῷ δορὶ τρώσε; aliter autem in editione quarta.

De ἑός ex *σεϝος orto vide supra. Si hæc formarum derivatio pro vera habetur, luce clarius est, spiranti labiali in initio hujus voculæ nullum locum esse; ne dentalis quidem certa reperiri vestigia, ex Homericis elucet exemplis, quæ in examen vocaverunt Leskien p. 39, Knös p. 197. Eadem est ratio in carminibus Pindari. Quater ἑός primam obtinet versus sedem: ἑόν P. 2: 41, 4: 269, ἑάν I. 7: 29, ἑᾷ N. 7: 85 (quæ tamen est conjectura Hermanni; codd. ἐμᾷ); semel post longam syllabam in consonam desinentem legitur, Ol. 7: 5 τιμάσαις ἑόν. Ceteris locis spirantem prorsus respuit Pindarus: ante hanc voculam Ol. 6: 60 elisio fit; ν ἐφελκυστικόν, quod dicitur, bis legitur, N. 1: 45 χερσὶν ἑαῖς, I. 4: 38 τρῶσεν ἑῷ; brevis syllaba in consonam desinens non producitur Ol. 7: 70 πεμφθεῖσαν ἑᾷ, Ol. 10: 38 ἵζοισαν ἑάν, P. 2: 91 ὀδυναρὸν ἑᾷ, P. 4: 159 γὰρ ἑάν, P. 4: 187 κάλλιστον ἑᾶς, P. 9: 38 μῆτιν ἑάν, P. 9: 105 δόξαν ἑῶν (codd. vett. et Tricliniani τεῶν), N. 6: 15 Πραξιδάμαντος ἑόν, I. 5: 69 κόσμον ἑῷ. — Quæ quum ita sint, non possumus non mirari, quod Christ N. 3: 15 scripsit Ἀριστοκλείδας ϝεάν; codicum autem lectio est τεάν, quam jure suo retinet Mommsen, assentiente Mezgero. — Ceterum neque Mommsenum neque Bergkium ἑοῖ et ἑός ex *σιϝοι et *σεϝος orta esse putare, intelligere possumus ex Ol. 13: 63, ubi Mommsen conjecit ϝεοῖ pro γέ ϝοι, et ex N. 3: 15, ubi Bergk principalem formam statuit σϝεος sive σφεος. Et animadvertendum esse videtur, in libris manu scriptis hanc vocem sæpe spiritu fluctuare, quod ad digamma retulit Mommsen Suppl. ad Ol. 6: 62. Cui rei tamen cave nimium tribuas.

Transimus nunc ad ceteras voces, quas hanc stirpem cognatione attingere supra indicavimus.

Vocem, quæ est ἴδιος, huc referendum esse hodie credo neminem esse qui neget, quamquam Ahrens I: 66 olim ad cognationem adjectivi, quod est ἴσος, et ad rad. ϝιδ retulit. Cfr. Curt. Grundz. pp. 396, 617, 702, de spiritu pp. 674, 676. — De ἕκαστος sim. conferendus est ante omnes Allen pp. 44—47, qui quum in ἕκαστος tum in ἑκάς adverbio stirpes pronominales *sva* et *ka* contineri maxima veri similitudine contendit. -τερος et -στος terminationes sunt comparativi et superlativi. Cfr. Curt. Grundz. p. 460, Knös. p. 66. — Vocem, quæ est εἰ, Curtius Grundz. p. 396 ad stirpem pronominalem *sva* referri debere verisimilli-

mum dicit esse. Weber[1] p. 102 etsi dubitanter antiquissimam hujus particulæ formam apud Græcos agnovit in Hesychiana glossa **βαῖκαν· . . . . . Κρῆτες**, quam a principio **βαῖκαν· ἐάν. Κρῆτες** fuisse conjectat (alii aliter glossam explere conantur; vide ann. Schmidtii); σ igitur omissum et digamma more Cretensium litera β significatum esse statuit.

Digammi vocis **ἴδιος** testimonia in titulis non desunt. Annotanda sunt **ϝιδίᾳ ϝιδίαν** in tab. *Heracl.* (Meister p. 403, Tud. p. 23), **ϝιδιοξένω** in tabula *Oeantheensi* (Tud. p. 45, Allen p. 43), **ϝιδίαν ϝίδιον** in titulis *Orchomeniis* et *Chæronensi* (Beerm. p. 53, Tud. pp. 80, 81); sed **ἰδίαν** in *Eleo* titulo (Tud. p. 107) et **ἰδίᾳ ἰδίαν ἰδίοις** in *Cretensibus* (Tud. p. 55).

Digammi vocis **ἕκαστος** unum testimonium inter inscriptiones est titulus *Locrensis*, Oeantheæ repertus, ubi quater exarata est hæc litera (Tud. p. 44, Allen p. 44). Spiritu aspero instructum est **ἕκαστος** in tab. *Heracl.* (Meister p. 405, Tud. p. 23), in titulis *Cretensibus* (Tud. p. 55), in *Orchomeniis* (Tud. p. 87, Beerm. p. 53). — De glossis Hesychianis **βεκάς· μακράν, βεικάς· μακράν, βεκῶς· μακρόθεν** vide Ahr. II: 46.

ἴδιος, de cujus consona initiali ex Homeri carminibus nihil concludi posse ostendit Knös p. 222, apud Theognidem 440 est in hiatu; cfr. Renner. pp. 13, 14, 18.

ἕκαστος apud Homerum multa digammi testimonia prodit (cfr. Knös. pp. 67, 68, Allen. pp. 44, 45; Leskienium p. 16 et Ahrentem I: 170 omitto, quippe qui ante titulum illum Locrensem (a. 1869) in lucem editum scripserint); neque desunt apud Hesiodum: Th. 73, 151, 370, 393, 672, Scut. 283. — De **ἑκάς** sim. vide Knös. pp. 63—66.

Knös p. 207 particulæ **εἰ** exempla Homerica non collegit ille quidem, sed affirmat in carminibus Homeri nulla esse digammi vestigia conspicua.

Ex his vocibus **ἴδιος** solum apud Pindarum certum digammi indicium prodit; in hiatu enim est Ol. 13: 47 **δὲ ϝίδιος** post arsim trochaicam; in fronte versus est **ἴδια** N. 6: 32; post longam syllabam in consonam desinentem N. 3: 24 **ὑπερόχους, ἰδίᾳ**, ubi tamen scholiasta aliam lectionem commemorat.

ἕκαστος. Nihil concludere licet ex P. 9: 98 **ὡς ἕκασται, ἕκαστος** Fr. XI: 49: 2, **ἕκαστον** Fr. VII: 5: 2 in initio versus. Obstant prorsus digammo post voces elisas P. 10: 61 **τῶν δ' ἕκαστος**, N. 7: 54 **φυᾷ δ' ἕκαστος**, I. 1: 23 **ἐφ' ἑκάστῳ**, Ol. 6: 74, 9: 104 **χρῆμ' ἕκαστον**, P. 8: 69 **ἀμφ' ἕκαστον** et post breves sylla-

[1] *H. Weber:* Die Dorische Partikel **κα**. Halle 1864.

bas per consonam exeuntes N. 4: 92 τις ἕκαστος, Ol. 13: 45 ἐν ἑκάστῳ, N. 3: 73 μέρος· ἕκαστον, N. 8: 4 ἔργον ἕκαστον. Quæ quum ita sint, improbandus est Mommsen, qui Ol. 13: 45 conjecit δὲ ϝεκάστῳ. Præpositio omissa est in codicibus C. N, et Triclinius versum male scripsit ille quidem, sed opponi possunt omnes ceteri, qui vulgarem lectionem tuentur. Neque dubitationem movere debet scholiasta, qui verba poetæ hoc modo interpretatur: ἑκάστῳ γὰρ πράγματι μέτρον ἀκολουθεῖ καὶ συμμετρία. De usu præpositionis ἐν vide Bossler. p. 24; apte Mezger comparanda docet Ol. 1: 90, 91 ἐν αἱμακουρίαις ἀγλααῖσι μέμικται, P. 4: 251 ἔν τ' Ὠκεανοῦ πελάγεσσι μίγεν, I. 2: 29 παῖδες ἐν τιμαῖς ἔμιχθεν; addi potest Ol. 10: 82, 83 ἐν ἅπαντι κράτει αἴθωνα κεραυνὸν ἀραρότα.

ἑκάτερος semel solum legitur apud Pindarum, I. 7: 28 θέλων ἑκάτερος.

ἑκατέρωθι in initio versus est Ol. 2: 69.

ἑκάς bis legitur: P. 8: 21 χαρίτων ἑκάς post longam syllabam, post brevem P. 2: 54 γὰρ ἑκάς.

ἑκάεργος est P. 9: 28 post longam syllabam in consonam desinentem, ἐγχέων ἑκάεργος, ubi propter paraphrasim scholiastæ ἄνευ δόρατος non debebat dubitare Mommsen, an ἄτερ ἔγχεος ϝεκάεργος legisset ille.

ἑκαταβόλος. Ol. 9: 5 antecedit longa syllaba, νῦν ἑκαταβόλων, P. 8: 61 vox elisione deminuta, τὺ δ' ἑκαταβόλε.

ἕκαθεν in initio versus est Ol. 10: 7.

In particula εἰ nulla spirantis vestigia comparent. Legitur enim εἰ in initio versus quadragies bis (Ol. 1: 3, 54, 3: 42, 6: 77, 8: 4, 54, 9: 26, 11: 4, 12: 16, 14: 7, P. 1: 46, 87, 3: 2, 63, 73, 80, 86, 110, 4: 164, 266, 274, 8: 73, 9: 50, 12: 28, N. 3: 19, 5: 19, 50, 7: 11, 15, 69, 74, 98, 9: 28, 46, 11: 13, I. 1: 36, 2: 34, 3: 1, 59, 4: 11, 13, 5: 10) et εἴπερ bis (P. 1: 90, N. 2: 7), post longam syllabam in consonam desinentem quinquies (Ol. 6: 90, 7: 1, P. 4: 43, 263, 9: 93); digamma prorsus aspernantur P. 2: 58, N. 4: 79, Fr. XI: 69: 4, ubi præcedens diphthongus corripitur, et mirum illud ἄτᾳ, εἰ P. 11: 55; deinde vocem elisam excipit novies (Ol. 1: 18, 75, 5: 23, P. 4: 145, N. 7: 86, 10: 83, I. 1: 59, 6: 43, Fr. VII: 4: 8) et brevem syllabam per consonam exeuntem vicies (Ol. 1: 64, 108, 2: 56, 6: 4, 11, 13: 101, 14: 7, 7, P. 1: 81, 3: 103, 8: 14, 9: 93, 11: 41, N. 4: 13, 7: 24, 75, 89, 10: 85, I. 4: 20, 5: 42).

Si hæc, quæ supra exposui, comprehendimus, apparet in usu digammi multum interesse inter ipsum pronomen (ad quod proxime accedit ἴδιος et in titulis

et apud Pindarum) et voces, quas a stirpe pronominali incepisse putant viri docti. Inter undeseptuaginta exempla vocum οἷ, ἕ, ὅς, ἴδιος digamma requirunt sexaginta, certe admittunt octo, aspernatur unum (ὅς). Rursus ex centum tribus locis, ubi occurrunt ἕκαστος, ἑκάτερος, ἑκατέρωθι, ἑκάς, ἑκάεργος, ἑκαταβόλος, ἕκαθεν, εἰ, nullus digamma desiderat, quadraginta quinque autem prorsus respuunt. Videtur igitur in nonnullis vocibus ad hanc stirpem pertinentibus digamma magis quam in ulla alia stirpe viguisse, in aliis autem spirantis memoria temporibus Pindari prorsus evanuisse. Tenendum tamen est, particula εἰ, quam ne apud Homerum quidem digamma prodere vidimus, utrum ad stirpem σϝε pertineat necne, nondum satis liquere [1].

Jam igitur restat, ut de voce, quæ est (ϝ)ίν, disputemus.

P. 4: 36 Hermann, quem secuti sunt hac in re Bergk (in tertia ed.) et E. Buchholz (Anthologie aus den Lyrikern der Griechen), legit οὐδ' ἀπίθησέ ἴν (in dissertatione autem de dialecto Pindari p. 14 et in notis editioni Heynianæ additis ἰν, quod acceperunt Boeckh, Dissen; Christ ϝιν); idem scribit N. 1: 66 φᾶσέν ἴν (ἰν), Boeckh φᾶσε ἴν, ceteri autem editores lectionem codicum φᾶσέ νιν retinuerunt. Bergk, qui in quarta editione P. 4: 36 ad scripturam codicum (ἀπίθησέ νιν) rediit, nihilo minus Ol. 3: 26 ἴν legendum et pro accusativo habendum esse censet. — Tribus igitur locis Pindaro hanc pronominis figuram attribuere conati sunt viri, quorum nomina et de Thebano poeta merita majora sunt, quam ut ea quæ proposuerunt negligere possimus. Priusquam autem de his locis verba faciamus, de pronomine ἰν seu ἴν universo est disputandum.

Primum omnium tenendum est ἴν nusquam inveniri in codicibus scriptorum Græcorum; omnis nostra de hoc pronomine cognitio grammaticis (quos enumerat Kuehner Gr. I: 458) et Hesychio debetur. Omnino autem tres sunt de hoc pronomine quæstiones: quem casum expleat, a quo spiritu incipiat, qua utatur mensura. Primum igitur quæramus utrum dativus an accusativus sit ἴν. — Satis notum est dativos singulares pronominum personalium et per -οι et (in dialectis) per -ιν exire: ἐμοί, ἐμίν (Ahr. II: 251, Helbig p. 40); σοί (τοί Dor.), τίν (Ahr. II: 251, Peter p. 50), τεΐν (apud Homerum; cfr. Ahr. II: 252); ϝοῖ, ἑοῖ (apud Hom.), ἑΐν (apud Corinnam teste Apollonio); cfr. Meyer. Gr. Gr. §§ 413, 414. Ut juxta τεΐν (τεϝ-ιν) formatum est τίν (τϝ-ιν), et juxta ἑοῖ (σεϝ-οι) exstat οἷ (σϝ-οι, ϝοῖ), ita juxta ἑΐν (σεϝ-ιν) probabili similitudine

[1] Cfr. *H. Weber*. p. 102: "Indessen hat die sprachvergleichung die schwierige frage über die etymologie von αἰ, εἰ meines wissens noch nicht endgültig entschieden."

exspectari potuit ἵν (σϝ-ιν ϝίν); et ita legitur in fragmento Hesiodeo CCIV, quod affert Apollonius, ἳν δ' αὐτῷ θανάτου ταμίης; nam ἵν pro nominativo habendum esse, quod dubitanter proposuit Meyer § 411 not. 1, non elucet ex Hesychiana glossa ἵν αὐτῷ· αὐτὸς αὐτῷ. Quid tribuendum sit glossæ Hesychii εἶν· ἀντωνυμία. ἐκεῖνος, nescio; de alia glossa Hesychii γίν· σοί vide infra. Si huc addimus et glossam ἳν τυῖν· ἐν τούτῳ apud Hesychium, unde elucere videtur, etiam extra pronomina personalia patuisse hanc formandi rationem, et dativos pluralis numeri, quos Meyer sine dubitatione cum dativis sing. num. per -ιν exeuntibus confert [1], verisimillimum — hac autem in quæstione nescio an supra veri similitudinem egredi non liceat — mihi videtur etiam ex stirpe reflexiva utramque dativi formam et in -οι et in -ιν fingi potuisse. — Sed ne accusativi quidem pronominalis per -ιν exeuntis exempla desunt. Homericum μίν, Doricum νίν notissima sunt (cfr. Curt. Grundz. p. 532, Kuehner. Gr. I: 457); etiam secundæ personæ accusativus per -ιν exiens (τίν) occurrit apud Theocritum (11: 39, 55, 68) et apud Corinnam; quem tamen num Ahrens I: 207 recte explicaverit, dubito. Deinde Apollonius apud Antimachum et Corinnam ἕιν etiam accusativum fuisse docet. [2] Huc fortasse etiam spectat glossa Hesychiana ἴν· αὐτῇ. αὐτήν. αὐτόν. Κύπριοι, quam Kuehner p. 459 hoc modo vult corrigere: ἵν· αὐτόν. αὐτήν. αὐτό. Neque tamen me effugit esse qui Theocriteum accusativum τίν pro mero loquendi vitio habendum esse censeant, quod poeta in Idyllio Cyclopio ex industria admiserit; cfr. Fritzschium ad 11: 39, Ahr. II: 254, Kuehn. Gr. p. 457. — Hæc si comprehendimus, apparet neque dativum ἵν neque accusativum in græca lingua satis certis confirmari testimoniis, dativum autem plurium figurarum similitudine niti posse, paucissimisque locis, ubi ἵν traditum est ab Apollonio et Hesychio (excepta illa glossa ἴν· ἀυτῇ. αὐτήν. αὐτόν manifeste vitiosa) dativum verisimilem esse; de accusativo ἵν autem nullam esse traditam mentionem. Omnino autem opus periculosæ aleæ plenissimum suscipiet quisquis hanc vocem tam dubiam et tam infirmis fundamentis nisam Pindaro obtrudere conabitur.

Deinde quæritur, a quo spiritu incipiat hoc pronomen. Qua in re dijudicanda ipsos codices Apollonii et Hesychii primum adeamus. In fragmento He-

---

[1] Meyer § 414: "Die pluralisch functionierenden Formen ἁμῖν ἡμῖν ἄμμιν, ὑμῖν ὔμμιν, σφίν sind ohne Zweifel mit diesen singularischen Dativen auf -ιν gleichartig." Cfr. Kuehner. Gr. I: 457.

[2] Quin enim Bekker jure suo ἐπὶ δοτικῆς in ἐπ' αἰτιακῆς correxerit, non dubito; assentiuntur Meyer § 411, Bergk ad Ol. 3: 26, Buttmann Gr. Gr. 1: 290 not.

siodeo a principio scriptum est *ἠν δ' αὐτῷ*, quod Goettling in *ἴν* corrigit; in glossa Hesychiana *ἵν αὐτῷ· αὐτὸς αὐτῷ* codices asperum exhibent, quem tamen in lenem mutavit Albertus. Lenis autem scriptus est in glossa *ἴν· αὐτή. αὐτήν. αὐτόν. Κύπριοι.* Verum credo Ahrentem vidisse; censet enim II: 54 in glossa Hesychii *γίν· σοί* latere *ϝίν· οἱ*; Schmidt autem mavult *τίν· σοί;* sed non credibile est hanc pronominalem figuram ex Alcmane, Pindaro, Theocrito notissimam sub *γ* aberrare potuisse; sub *τ* recte occurrunt *τίν· σοί. ἢ τινά* (confusis inter se *τίν* et *τίν'*); *τέειν* (corr. in *τεῖν*)· *σοί. Δωριεῖς; τεῖν· ζητεῖν. ἄλλοι δὲ σοί.* Cfr. *γίο· αὐτοῦ* et *γῷ· ἑαυτῷ. ἰδίῳ. καὶ σῷ,* ubi Ahrens II: 54 eodem modo (sed assentiente Schmidtio) corrigit *καὶ ᾧ.* — Quod Priscianus commemorat *ἵ* digammo instructum esse, fortasse huc non pertinet, quum nominativus *ἵ* utrum cum dativo *ἵν* cohæreat necne affirmare nolim; si autem *ἵν* ad stirpem pronominis reflexivi pertinere credimus, hæc est series figurarum: *σϝίν ϝίν ἵν.* Asperum comprobant Bergk ad Ol. 3: 26, Peter p. 50, Ahrens II: 252, Kuehner I: 458, Krueger II: 25: 1: 10; lenem nullis rationibus allatis accipiunt Hermann (de dial. Pind. p. 14), Boeckh (not. crit. p. 514); Buttmann (I: 289 not.) in spiritu leni scribendo se Hesychium auctorem sequi dicit.

Tertium quæritur, qua mensura utatur hæc vox; quod difficillimum est ad dijudicandum. Apparet enim e glossis Hesychianis nihil de hac re erui posse; apud Hesiodum *ἵν* excipit particula, quæ est *δ'*. Si cetera pronomina per *-ιν* exeuntia perspicimus, hæc fere colligere possumus. Accusativus, qui est *μίν*, apud Homerum quater longam explet syllabam Il. 6: 501, 10: 347 in secunda thesi, Il. 5: 385, 11: 376 in tertia thesi; ceteris locis brevis est; cfr. Knös. p. 343. — Accusativus, qui est *νίν*, apud Pindarum semper est brevis; eandem habet mensuram Epich. Fr. 9: 1, Sophr. fr. 63. — Accusativi *τίν* (= *σέ*) mensura apud Theocritum dijudicari non potest (11: 39 *τίν, τό*, 55 *τὶν καί*, 68 *τὶν φίλον*); neque plus cognoscere licet ex Cor. Fr. 4, quamquam brevis videtur esse. Si Ahrens I: 207 hanc accusativi figuram recte explicasset, vocalis *ι* pro longa habenda fuit; cfr. autem Beerm. p. 74 Apud Pindarum Hermann (de dial. Pind. p. 14) eundem accusativum (brevem) agnoscit P. 8: 68, quod jure suo vituperant Boeckh not. crit. p. 493, Peter p. 50. Boeoticum *τίν* nonnullos grammaticos pro longo habuisse narrat Apollonius. — De *ἑΐν*, quod et dativum et accusativum fuisse Apollonius est auctor, nihil statuere possumus [1]. — Dativum

---

[1] Omnino accusativi pronominales per *-ιν* exeuntes quomodo orti sint, nondum apparet. Curtius Grundz. p. 532 et *μίν* et *νίν* ad stirpem pronominalem, quæ est *ἰ*, revocat, ut sit

ἐμίν apud Theocritum semper produci contendit Meyer (cfr. Ahr. II: 252), sed ante Meinekium bis scriptum est ἐμὶν (5: 18, 6: 36); apud Epich. 94: 9, Acharn. 699 qua sit mensura ἐμίν, non elucet. — τίν (σοί) apud Theocritum semper longum est mensura; eodem modo apud Pindarum codices exhibent τὶν ἄωτον I. 5: 4; decies quater τίν aut in fine versus aut ante vocem a consona incipientem positum est; breve autem est τίν P. 1: 29, N. 10: 30 et apud Alcmanem Fr. 16 (29). (Pind. P. 8: 68 lectio codicum τιν' hodie Mommseno et Bergkio probatur). — τεΐν apud Homerum legitur Od. 4: 619, 829, 11: 560, 15: 119, Il. 11: 201 et in duabus inscriptionibus, quas commemorat Herodotus V: 60, 61; ubique autem sequitur vox a consona incipiens. — De dativis pluralibus vide Meyer. Gr. Gr. § 421. Jure suo videntur Meyer (§ 414), Kuehner (I: 449 n. 1), al. longam terminationem et horum et singularis numeri dativorum pro primigenia habere, quamquam quomodo explicanda sit hæc terminatio minus elucet [1]. Iam mature autem hæc longa terminatio corripi coepta est: ut apud Pindarum (præter τὶν I. 5: 4) solus longus dativus est ὑμῖν I. 2: 30. Ante voces a consona incipientes leguntur ἄμμιν P. 4: 155, 167, Fr. XI: 69: 2, ὔμμιν Ol. 13: 14, 14: 5, P. 2: 3; brevis est terminatio in ἄμμιν I. 7: 44, ὔμμιν Ol. 11: 17 (apud Bergkium), Fr. IX: 1: 4, σφίν Ol. 7: 80, 9: 47, P. 1: 74, 5: 55, 9: 12, 116, N. 6: 30, 46, I. 7: 30; deinde litera ν pro paragogica habita est; apud Pindarum leguntur ἄμμι I. 1: 46, 6: 49, 7: 10, ὔμμι P. 4: 289, σφί Ol. 8: 83, N. 6: 50, 11: 7 (ubi σφί tamen correctioni Boeckhii debetur). Omnes hæ figuræ per ῐ exeuntes apud Homerum ipsum reperiuntur.

De pronomine igitur, quod est ἵν, hoc mihi in universum statuendum videtur: ἵν est dativus stirpis pronominis reflexivi σϝε, quem temporibus Pindari digammo instructum fuisse similitudine vocum ϝοῖ ϝέ ϝός ϝίδιος credibile fit; ex origine longum fuisse, postea corripi potuisse, ex comparatione aliorum pro-

---

utraque forma pro accusativo ἰμ duplicato (ἰμ-ἰμ). Vocali initiali aphæresi ejecta ortum est μίν, cujus μ deinde in nasalem dentalem transiit. — G. Meyer (§ 412) μίν et νίν inter se cohærere prorsus negat. Christ μίν ad stirpem σϝε pertinere contendit. De Boeotico et Theocriteo τίν quid censeant Fritzsche, Ahrens, Kuehner, Beermann, supra attuli. Quum igitur quomodo ortæ sint hæ figuræ tam sit obscurum, non est mirum, si de mensura nihil pro certo statuere licet. In Græca autem lingua, si Homericum μίν excipimus, quod fortasse vi thesis productum est, nihil obstat, quominus omnes accusativos pronominales in -ιν per brevem terminationem exiisse statuamus.

[1] Non prætereunda mihi videtur conjectura Meyeri, syllabam suffixam ιν cum ε stirpis coaluisse, ut ἐμίν, τίν, τεΐν, ἵν, ἑΐν, ἄμμιν, ὔμμιν, σφίν ad ἐμε-ιν, τϝε-ιν, τε ϝε-ιν, σϝε-ιν, σεϝε-ιν, ἀμμε-ιν, ὑμμε-ιν, σφε-ιν reducenda sint. Hanc autem figuram antiquissimam in titulis recentioribus (ἡμεῖν) retineri potuisse, non credo. Cfr. Meyer. Gr. Gr. § 421.

nominum apparet. ἵν autem accusativum fuisse ut levibus et incertis similitudinis nititur fundamentis, ita nullum exstat apud Græcos grammaticos testimonium. Nolo hanc vocem ad stirpem ἰ, unde ortum est Latinum *is*, referre, eam maxime ob causam, quod cum Ahrente in Hesychiano γίν digamma agnosco. [1]

Hoc modo via, quantum fieri potest, munita ad singulos locos Pindaricos inspiciendos transire possumus. Initium capiamus ab Ol. 3: 26, ubi Bergk accusativum ἵν Pindaro obtrudere conatus est. Mihi quidem correctio Bergkii et supervacanea et incertissima videtur, nam ut accusativus ἵν nullis antiquorum testimoniis confirmatur, ita in iis, quæ hoc loco corrigere vult Bergk, nihil inest, quod correctorem desideret. ὥρμαιν' enim, quod aliis Pindari editoribus dubitationem injecit, Bergk intactum reliquit; quod autem Platonicum πόρευσις Pindaro attribuere studet, nescio an audacius quam felicius egerit. [2] Nec magis opus est ad ἐλθόντ' addere pronomen [3]. Si quis tamen objectum pronominale desiderat et in ceteris correctionem Bergkii accipere vult, ne ei quidem illud ἵν probari posse credo; multis enim locis νίν positum esse post vocem in ν literam desinentem Boeckh ipse (not. crit. p. 401) animadvertit. Scholiastam veterem ἵν non legisse certissimum est ("ἐὰν διὰ τῶν δύο νν, Ἰστρίαν νιν,

---

[1] Pronomen ἰ in ἵ-να et ἵ-γνητες (in cod. ἴ-γνητες), quod Hesychius interpretatur: οὕτως ὠνομάζοντο οἱ μετὰ τοὺς Τελχῖνας ἐποικήσαντες τὴν Ῥόδον, inesse sententia est Kuehneri. Curtius (Grundz. p. 399) hoc ι latere credit et in suffixo demonstrativo (οὑτοσ-ί) et in *ja*, quam formam amplificatam pro stirpe pronominis relativi habet; aliter Meyer § 436.

[2] Substantiva enim Pindarica, quæ per -σις suffixum exeunt, numquam a verbis in -εύω desinentibus derivantur. Leguntur hæc: δόσις, λύσις, Νέμεσις, ὄψις, πάρφασις, πρᾶξις, πρόφασις, ῥῆσις, στάσις, σύνεσις, φύσις (quæ omnia etiam apud Homerum reperiuntur), Λάχεσις, τέρψις (quibus etiam usus est Hesiodus), αἵρεσις, ἅλωσις, ἄμελξις, ἀνάπαυσις, βάσις, δύνασις, ἐπίλασις, θέσις, κενέωσις, κρίσις, κτίσις, κυβέρνασις, πρόσοψις, σύνθεσις, ὑπόκρισις, φθίσις, χρῆσις.

[3] Etiamsi enim apud Pindarum sæpe pronomen objecti vicibus fungens cum participio est conjunctum (ex. gr. Ol. 1: 26 ἐπεί νιν καθαροῦ λέβητος ἔξελε Κλωθὼ ἐλέφαντι φαίδιμον ὦμον κεκαδμένον; Ol. 3: 28 εὖτέ νιν ἀγγελίαις Εὐρυσθέος ἔντυ' ἀνάγκα πατρόθεν χρυσόκερων ἔλαφον θήλειαν ἄξονθ'; Ol. 4: 13–16 ἐπεί νιν αἰνέω μάλα μὲν τροφαῖς ἑτοῖμον ἵππων, χαίροντά τε ξενίαις πανδόκοις καὶ πρὸς ἡσυχίαν φιλόπολιν καθαρᾷ γνώμᾳ τετραμμένον; P. 9: 26–28 κίχε νιν λέοντί ποτ' εὐρυφαρέτρας ὀμβρίμῳ μούναν παλαίοισαν ἄτερ ἐγχέων ἑκάεργος Ἀπόλλων; N. 10: 74 καί νιν οὔπω τεθναότ', ἄσθματι δὲ φρίσσοντα πνοὰς ἔκιχεν; al.), tamen non minus sæpe deest pronomen, ut in participio ipsum objectum lateat (ex. gr. Ol. 6: 52, 53 τοὶ δ' οὔτ' ὦν ἀκοῦσαι οὔτ' ἰδεῖν εὔχοντο πεμπταῖον γεγεναμένον; P. 4: 34 γίνωσκε δ' ἐπειγομένους; N. 10: 61 ἀπὸ Ταϋγέτου πεδαυγάζων ἴδεν Λυγκεὺς δρυὸς ἐν στελέχει ἥμενον; objecti omissi aliud exemplum est Ol. 1: 63, 64 οἷσιν ἄφθιτον ἔθεσαν, ubi Mommsen male scribi jubet θέν νιν).

τὴν Σκυθίαν ἀκρυσιέον· ἐὰν δὲ διὰ τοῦ ἑνός, ἡ Ἰστρία Ἄρτεμις αὐτὸν τὸν Ἡρακλέα ὑπεδέξατο"). Ἰστριανήν, quod est in codicibus recentioribus, metrica potest esse correctio (nam versus debebat ab epitrito incipere); hanc lectionem tamen novit vetus scholiasta.

Nunc ad N. 1: 66 transeamus. Mutatio Hermanni φᾶσέν ἰν pro φᾶσέ νιν, quod exhibent omnes codices, ut est levissima, ita totam pervertit sententiam. ἰν enim Hermann pro dativo habet, quo fit, ut hoc modo interpretandum sit: Tiresias prædixit, quendam (Nessum) ei (Herculi) mortem allaturum esse; quæ tamen sententia ab hoc loco alienissima est. Primum enim hoc de morte Herculis vaticinio ordo totius narrationis interrumpitur; in iis enim, quæ præmissa sunt et quæ sequuntur, de laude et virtute Herculis est mentio; neque noster locus ad eam artem poeticam referri potest, qua Pindarus, postquam in initio fabulæ (seu mythi) summam et caput eorum, quæ exponere vult, breviter comprehendit, postea ad singulas fabellæ partes copiosius tractandas revertitur; neque apte fieri potuit, ut vates hoc tempore parentes de miserrima filii morte certiores faceret. καὶ γάρ autem Hermann frustra ad summam vaticinii spectare contendit; difficile fit ad intelligendum, nisi hæc fere est sententia: Hercules multa monstra multosque homines sceleratos necabit; neque hoc mirum; nam tanta erit vis et virtus ejus, ut dii ipsi adjutorem eum advocaturi sint. Accedit, quod vetus scholiasta interpretandi rationem Hermanni prorsus ignorat; interpretatur enim: πρὸς τὸ ὀρθὸν τοῦ λόγου ἀντὶ αἰτιατικῆς τὴν δοτικὴν ἀκουστέον, ἵν' ᾖ· καί τινι ἀδίκῳ ἀνδρὶ αὐτὸν τὸν Ἡρακλέα ἔφασκε δώσειν μόρον, ἀντὶ τοῦ τοὺς ἀδίκους ἀνελεῖν. Denique sine causa Hermanno offensioni est illud ἐχθρότατον μόρον; "nam cur tandem", inquit, "acerbius sit ab Hercule quam a quovis alio interfici? Aut quale illud tam dirum supplicii genus fuit, quo Hercules magis quam alii viri fortes metuendus esset? Aut qui denique sunt isti, in quos crudelius quam in tot alios sævierit?" Apparet autem, μόρος per se non esse *mors*, sed *fortuna*, *sors*; de mala fortuna tamen sæpissime usurpatur, ut Pindarus ipse P. 3: 58 dicit: αἴθων δὲ κεραυνὸς ἐνέσκιμψεν μόρον. Ol. 13: 87 autem διασιωπάσομαί ϝοι μόρον ἐγώ non ad *mortem* Bellerophontis spectat; vide schol. ad hunc locum. Nostro loco mortem circumlocutione quadam poeta vocat ἐχθρότατον μόρον, ut Ol. 10: 105 est ἀναιδέα μόρον (apud Mommsenum et Christium). — Mihi igitur persuasum est poetam non de morte dono Nessi Herculi allata verba facere et νιν retinendum esse. Ita autem quæritur, quomodo explicanda sint verba. Conjectura Ahrensii παύσειν pro δώσειν non explicatur accusativus τὸν ἐχθρότατον μόρον; neque arridet ratio interpungendi,

quam commendat Mezger; Mommseni γεύσειν, Rauchensteinii, aliorum τινι στείχοντι, Beckii τῷ ἐχθροτάτῳ μόρῳ omnia facilia sunt ad intelligendum, sed obstat consensus codicum et scholiorum. Omnium maxime mihi placet, quod Bergk in ultima editione proposuit: κεῖ τινα σὺν πλαγίῳ ἀνδρῶν κυροῖ στείχοντα. κυρέω cum accusativo conjunctum non magis offendit apud Pindarum quam apud Euripidem; I. 5: 36 Mommsen legit τοῦτον κύρησεν δαινύμενον. κεῖ legitur Fr. XI: 96. σὺν πλαγίῳ adverbialiter est dictum; cfr. σὺν δίκᾳ P. 9: 96 et apud Atticos σὺν τῷ δικαίῳ, σὺν τῷ ἀδίκῳ, σὺν τῷ ἀληθεῖ, σὺν καλῷ, σὺν γενναίῳ, σὺν ἀγαθῷ; et animadvertendum est scholiastam ita interpretari neque de κίρῳ verba facere (σὺν πλαγίῳ· οὐ κατ' εὐθὺ ἰόντι, οὐκ ἀπὸ τοῦ δικαίου περιουσιαζομένῳ). Si quis autem dubitât, num ante tempora scholiastæ κεῖ in καί et κυροῖ in κόρῳ immutari potuerint (cfr. tamen κυριώτερον et καιριώτερον Ol. 1: 104), aut cum Friesio δίδωμι hic cum duobus accusativis conjunctum statuere cogitur, aut fortasse de illo Græcorum poetarum usu cogitare potest, quo fit, ut verbum cum objecto ita ad unum coalescat, ut novum objectum ad hanc circumlocutionem addi possit (v. Krueger. Gr. Gr. II: 46: 18: 2).

Multo autem difficilius est P. 4: 36, ubi in omnibus codicibus exstat οὐδ' ἀπίθησέ νιν, quod quomodo sit interpretandum ambigi potest. ἀπιθέω enim semper cum dativo conjungitur (excepto Hymn. Hom. 5: 448 οὐδ' ἀπίθησε θεὰ Διὸς ἀγγελιάων) et significatione utitur intransitiva. Quod tenentes omnes editores, exceptis Mommseno et Bergkio (in ultima editione), Hermannum secuti pro νιν legunt ἰν et interpretantur: nec non obsecutus est ei (Eurypylo) Euphemus. Qui autem scripturam codicum retinent, alii aliis conflictantur difficultatibus. Buttmann (I: 290) sibi persuasisse videtur, νίν etiam pro dativo adhiberi posse, quod vix crediderim, quamquam de vario genere et numero hujus pronominis satis constat. Mommsen male iis, qui νίν pro dativo habent, N. 1: 66 ad comparationem affert. — Alii νίν accusativum esse et ἀπιθεῖν νιν eodem modo dictum credunt atque ἕπεται γένος τιμά N. 10: 37 (et fortasse γένος Ἰαμιδᾶν ὄλβος ἕσπετο Ol. 6: 71, 72). Omnium autem maximam movet admirationem Triclinius, qui teste Mommseno hanc credit esse sententiam: Eurypylus eum (Euphemum) haud indocilem habuit sibi; quam interpretationem ne id quidem confirmat, quod ἥρως in altero membro sequitur; cfr. P. 12: 19. Quod autem Mommsen contendit, etiam apud veteres scholiastas ἀπιθεῖν transitive redditum esse, errare videtur, nam ἀπιθῆ αὐτὸν πεποίηκε circumlocutio est verbi ἀπίθησε. Transitiva significatio verbi ἀπιθεῖν inaudita est et vis reflexiva pronominis νίν certe apud Pindarum nusquam apparet (de μίν reflexivo

apud Homerum ambigitur; cfr. Meyer. Gr. Gr. § 411, Kuehner. Gr. Gr. p. 451 n. 5); reperitur autem *νιν* apud Pindarum fere centies.

Quæ quum ita sint, Hermann hoc loco *ἵν* suo jure restituisse videtur. Fuit olim *ἀπίθησέ ϝιν;* digammo amisso et litera paragogica ad hiatum explendum addita factum est *ἀπίθησέν ἵν*, quod quam facile errore librarii in usitatiorem figuram *ἀπίθησέ νιν* abire potuerit, nemo est quin videat.

(ϝ)ἦθος, ἠθαῖος.

In stirpe harum vocum latere et stirpem pronominis tertiæ personæ et radicem *dha*, gr. *θε*, Curtius Kuhnium secutus exposuit Grundz. p. 251, ubi inprimis significationum ratio animadvertenda est. Cognatas voces aliarum linguarum Curtius l. l. et Knös p. 217 collegerunt. Alia digammi testimonia sunt glossæ Hesychianæ et nonnullæ figuræ, quæ nisi ex *ϝ* explanari non possint. Ex inscriptionibus nihil adhuc erutum est, neque apud poetas voces hujus stirpis sæpe leguntur. Apud Homerum *ἦθος* solum digamma requirit; apud Hesiodum quinquies desideratur consona initialis in hac voce: Theog. 66, Op. 167, 222, 525, 699 (Sachs p. 52 huc etiam addit Bentleyanam correctionem *ἐπίκλοπα ἤθη* Op. 67).

Non multa sunt exempla Pindarica. Post trochaicam arsim explet digamma hiatum Ol. 11: 21 *διαλλάξαιντο ϝῆθος;* in fronte versus legitur *ἤθεσιν* P. 4: 258; digamma non accipiunt Ol. 13: 13 *συγγενὲς ἦθος*, N. 8: 35 *τοιοῦτον ἦθος*.

Vox, quæ est *ἠθαῖος*, I. 2: 48 syllabam brevem in consonam desinentem non producit; neque aliis locis apud Pindarum reperitur hæc vox.

Ad eas voces nunc progressi sumus, quas in fronte *ϝρ* olim habuisse constat.

ϝρήγνυμι, ϝρηγμίς.

Curt. Grundz. p. 531, Knös p. 291. Digammo ante *ρ* locum olim fuisse, testes sunt figuræ grammaticæ, in quibus geminata est consona *ρ* (apud Pindarum est *ἄρρηκτος* I. 5: 47, ubi Mommsen Suppl. p. 134 conjicit *ἄϝρηκτος* [1]).

[1] Productio augmenti syllabici in verbis, quæ ante *ρ* digamma habuisse constat, qua via facta sit, ambigitur. Neque enim desunt (Leo Meyer, Knös, al.), qui temporibus Home-

Alcæum dixisse *ϝρῆξις* docet Trypho (Ahr. I: 30 not. 2), quamquam alii grammatici apud Æoles digamma ante *ρ* in *β* esse immutatum contendunt (*Βρῆσσα*, nomen promontorii Lesbiaci; Ahr. I: 34, Meister I: 107); cfr. de hac re Ahr. I: 35, Meyer. Gr. Gr. § 242; aliter Meister Dial. I: 108. — Neque minus pro *ϝ* legitur *υ* in *αὔρηκτος, εὐράγη* (Ahr. I: 37). Accedunt glossæ Hesychii *τραγαλέον· διεῤῥωγότα, τρηγαλέον· διεῤῥωγότα* (Ahr. II: 56), *ὑρειγαλέον· διεῤῥωγός* (Curt. Grundz. p. 551). In tabulis Heracliensibus leguntur *ἄρρηκτος* et *ἐρρηγεῖα* (Meister. Her. p. 405, Tud. pp. 24, 25; cfr. Curt. Verb. II: 177); in titulo Theræo antiquæ scripturæ est ***ΡΕΚΣΑΝΟΡ*** (Tud. p. 49), ubi digamma

---

ricis digamma ante *ρ* sonum vivum et integrum fuisse contendant, ita ut aoristi figura fuerit *ἔϝρηξα*, non *ἔρρηξα*. Cfr. Knös. p. 290; aliter Curtius Verb. I: 113. De Homerico sermone nihil affirmaverim, quamquam cum Curtio non video, cur non sit verisimile digamma apud Homerum sequenti consonæ assimulari potuisse. Sed ne apud Pindarum quidem res facilis est ad dijudicandum; nonnulla tamen habeo, quæ dicam. Primum enim ne pro *ἄρρηκτον* apud Pindarum *ἄϝρηκτον* scribamus, eo prohibemur, quod digamma mediis in vocibus aliquanto prius quam in fronte vocum e numero vivorum sonorum evanuisse ex omnium dialectorum monumentis satis elucet. Deinde maximi momenti in hac re sunt testimonia inscriptionum; in titulis autem digammi ante *ρ* mediis in vocibus servati hæc sola exempla inveni: *ἐϝρητάσατυ, εὐϝρητάσατυ* in tabula Idaliensi, *ἔϝρεζε* (apud Deeckium *ἔϝρεξα*) in titulo Golgis reperto (Samml. 71); de his autem Cypriis inscriptionibus satis sit verba Tudeeri p. 125 afferre: "Ex ipsis autem titulis hoc certe apparet apud eam stirpem Græcam, unde oriundi erant Cyprii, tum cum ab ea hi discesserunt, digammi usum antiquum magis viguisse quam in ulla dialecto ætate remotissima, ad quam inscriptionum ope possumus penetrare." Contra in tabulis Heracliensibus, quas exitu quarti sæculi exaratas esse inter omnes constat, leguntur figuræ assimulatione affectæ, quæ sunt *ἄρρηκτον, ἀρρήκτω* (octies), *ἐρρηγείας* (octies), et in titulis Atticis *ἀπορραντήριον, ἀρράβδωτος* (Cauer p. 282). Quæ quum ita sint, non verisimile mihi videtur Pindarum appellavisse *ἄϝρηκτον*; potius crediderim, Pindaricam formam fuisse *ἄρρηκτον* eadem spirantis cum liquida assimulatione, quam summa constantia Æoles servasse cognitum est. — Longius autem quam Knös et L. Meyer progressus est Mommsen, qui *ἀπὸϝρηγνύμεναι* al. Pindarica fuisse putat. Quod non credo virum illustr. multis persuadere posse. Etiamsi enim concederemus, ætate Pindari *ἄϝρηκτον* dici potuisse, tamen ad *ἀπὸϝρηγνύμεναι* comprobandum necesse erat demonstrare spirantis cum sequente liquida eandem esse rationem atque mutæ cum liquida, ut ante *ϝρ* syllaba corripi posset eodem modo atque ante *βρ*, (*γρ*), *δρ*, *πρ*, *κρ*, *τρ*, *φρ*, *χρ*, *θρ*, in media voce; quod ad demonstrandum non sufficit Pindaricum *ἔσλός*. Multo verisimilius mihi videtur spirantem, ubicumque brevis syllaba opus esset, prorsus evanuisse. — Omnino autem cavendum est, ne in carminibus poetarum, ubi ad digamma confirmandum non fere nisi rationibus metricis nitimur, digamma inculcemus, ubicumque e rationibus artis grammaticæ et ex linguarum cognatarum comparatione huic literæ olim locum fuisse concludamus. — Quod Ol. 9: 91 *ὀξυρρεπεῖ*, P. 4: 198 *ἀπορρηγνύμεναι*, P. 6: 37 *ἀπέρριψεν* geminata liquida *ρ* in multis codicibus leguntur, librariorum erratis tribuo.

plane evanuit; eodem modo se habet ἀποϝρηγνύμεναι P. 4: 198 (Mommsen aliter). Locos Homericos examinant Knös pp. 292, 293, Leskien pp. 41, 42. ϝρήγνυμι semel reperitur apud Pindarum, N. 8: 29 ἕλκεα ϝρῆξαν, ubi ante ϝρ producitur brevis vocalis in thesi. — Ol. 8: 45 post πρώτοις Bergk conjecit ῥήξεται pro tradito ἄρξεται, quam correctionem in contextum intulit Christ. ϝρηγμίς legitur N. 5: 13 ἐπὶ ϝρηγμῖνι, ubi producitur in thesi ultima præpositionis syllaba.

ϝριγέω.

Curt. Grundz. p. 353. — Apud Homerum nisi in duplicata voce κατάριγηλός et figuris augmento ornatis nullam exstare memoriam spirantis labialis Knös p. 300 exposuit. Apud Hesiodum leguntur ῥιγηλοί Scut. Herc. 131 in initio versus et ῥίγιον, quod Op. 703 vocem οὐ excipit.

Apud Pindarum ante ϝρίγει N. 5: 50 producitur ultima syllaba vocis μηκέτι in thesi trochaica.

(ϝ)ρίπτω, (ϝ)ριπά, ῥίμφα, ῥιμφάρματος, ῥιψαύχην.

Curt. Grundz. p. 353. — Voces Græcas a consona ρ incipientes olim ante ρ spirantem habuisse jam satis constat; cfr. Meyer. Gr. Gr. § 163; hanc autem spirantem digammæ fuisse e linguarum cognatarum comparatione apparet. Inscriptiones Græcæ nihil adjumenti suppeditant. In ῥίμφα huc trahendo Knösium secutus sum; post nasalem consonam, qua stirps est amplificata, tenuis in aspiratam transiit eodem modo atque in ὀμφή. — De Homericis digammi testimoniis verba fecit Knös pp. 302, 303; apud Hesiodum sunt ἔρριψε Th. 181, μὲν ῥίπτασκον Scut. 256, ῥῖψε ῥίμφα ῥιπῇ in initio versus Th. 868, Scut. Herc. 342, 378, Th. 681, 849.

(ϝ)ρίπτω. Ante ϝρίψαις producitur particula δέ in thesi trochaica P. 1: 45. A simplici consona ρ incepisse ῥῖψον (post στόμα) Ol. 9: 36 apparet. Mitto P. 3: 57 Κρονίων ῥίψαις et P. 4: 232 κροκόεν ῥίψαις. Augmento ornatum est ἔρριψε I. 6: 44, ubi Mommsen suo more ἔϝριψε proposuit. Evanuit autem spirans initialis in duplicata voce ἀπέριψεν P. 6: 37, ubi tamen in plurimis codicibus est ἀπέρριψεν.

(ϝ)ριπά octies legitur apud Pindarum. Ante *ϝριπαῖς* producitur in thesi trochaica terminatio dativi pluralis P. 9: 48 *κύμασι ϝριπαῖς*, ubi eo minus *ν* paragogicum addendum censeo, quod deest hæc litera in omnibus codicibus vetustis et in editionibus Aldina et Romana. — Mitto P. 4: 195 *κυμάτων ῥιπάς*, N. 3: 59 *ἀνέμων ῥιπαῖσι*, Fr. XI: 44: 1 *δάεν ῥιπάν*, et *ῥιπαῖσι* P. 1: 10, *ῥιπαῖσιν* Fr. V: 1: 6 in initio versus. Digamma autem plane ejecerunt N. 1: 68 *ὑπὸ ῥιπαῖσι* et Fr. XI: 138: 3 *τε ῥιπαί*.

ῥίμφα in fronte versus legitur I. 2: 3.

ῥιμφάρματος semel solum reperitur, Ol. 3: 37, ubi antecedit particula *καί*.

Ab *ῥιψαύχενι* incipit Fr. XI: 121: 2.

Cum *ῥίπτω ῥιπά* non desunt qui cognatione cohærere contendant voces, quæ sunt *ῥέπω*, *ῥάβδος*, *ῥόπαλον*, *ῥόμβος*; vide Knös. pp. 299, 308, Meyer. Gr. Gr. § 163, Curt. Grundz. pp. 352, 353, 638. Utut est, exempla Pindarica hic enumero.

ῥέπω bis usurpavit Pindarus. Ex Ol. 8: 23 *πολλᾷ ῥέποι* nihil elucet; P. 9: 25 *ἀναλίσκοισα ῥέποντα* digamma non accipit. Eadem est ratio junctæ vocis *ὀξυρεπεῖ* Ol. 9: 91, ubi in nonnullis codicibus vetustis male scriptum est *ὀξυρρεπεῖ*.

ῥάβδος legitur Ol. 9: 33, I. 3: 56; neutro loco digamma fertur; excipiuntur enim *ἔχε* et *κατά*. — Hic non prætereundum est adjectivum *χρυσόραπις* P. 4: 178, quod eodem modo digamma amisit. Geminata autem est consona *ρ* in omnibus vetustis codicibus.

ῥόπαλον nisi Fr. VII: 7: 2 apud Pindarum non legitur, ubi Mommsen Boeckhium secutus hanc syllabarum mensuram descripsit —◡◡͡◡—◡—◡——. Potest sane etiam metrum hoc modo constitui —|—◡◡—◡ —◡——, ut legatur *τραχὺ ϝρόπαλον*, sed in fragmento, ubi simile colon non est repetitum, satius videtur rem in medio relinquere.

ῥόμβος, quod Meyer Gr. Gr. § 163 ad aliam stirpem trahit, I. 3: 65 excipit longam vocalem: *ἀναπιτναμένα ῥόμβον*; Ol. 13: 90 *ἱέντα ῥόμβον* et Fr. IV: 6: 2 *πάρα ῥόμβοι* (apud Christium *ῥύμβοι*) digamma non ferunt.

Omnes, de quibus adhuc disputavimus, stirpes apud Pindarum interdum digammo ornatæ sunt. Vocabulorum autem, ad quæ nunc transimus, alia neque omnium eadem est ratio. Aut enim satis constat stirpem olim a digammo incepisse, ambigitur autem, num apud Pindarum vestigium cernatur spirantis initialis, aut omnino utrum a digammo umquam inceperint necne, majore minoreve jure dubitari potest.

Illius generis sunt *ἑστία* (*ϝεστία*) et *ἴς* (*ϝίς*).

ἑστία.

De origine hujus vocis non prorsus convenit, sed sive cum Rothio aliisque ad radicem *vas*, *habitare* (*ϝάσ-τυ*), sive cum Curtio (Grundz. p. 400) ad radicem *vas* (*ush*), *urere*, *lucere*, redimus, de digammo olim in initio fixo non est dubitandum; cfr. Latinum *Vesta*. Digamma egregie confirmat Arcadicum illud *ϝιστίαν* in titulo quarti fere sæculi exaratum (Tud. p. 111); accedit glossa Hesychii *γιστία· ἐσχάρα* (corr. pro *ἐσχάτη*). Quod Curtius (Grundz. p. 675) affirmat digamma hujus vocis semper in spiritum asperum transiisse, errare videtur vir illustr.; in tabula Hypocnemidica bis est *ΙΣΤΙΑΙ* (*ἱστίᾳ*); v. Tud. p. 46, Allen. p. 50 not. 43; Meister Her. p. 398 glossam Hesychianam *ἐττία· ἑστία* commemorat, ubi eodem modo ad lenem progressus est asper. Cfr. Arentem p. 9. Ceteris autem locis semper aspero spiritu instructam hanc vocem inveni: in Laconico titulo C. I. 1511 (Tud. p. 17) ***ΕΦΕΣΤΙΟΙ***, quæ vox apud Homerum ipsum sæpius legitur; *ἱστιείω* ter in tab. majore Heracliensi (Tud. p. 23); *ἑστίαν* et *ἱστίαν* sæpius in titulis Cretensibus (Tud. p. 55); ***Ηιστιαΐδας*** in titulo Tanagræo (Tud. p. 86); cfr. Hartmann. de dial. Delph. p. 33. — In dialectis Homerica, Hesiodea (Theog. 454, Op. 734?), Jonica, Heracliensi, Delphica, Locrensi, Cretensi, Sicula, Arcadica propter sequentes consonas *στ* *ε* in *ι* transiit; cfr. Curt. Grundz. p. 703, Ahr. II: 120, Meyer. Gr. Gr. § 33. — E carminibus Homeri de digammo nihil posse concludi ostendit Knös p. 131. Apud Hesiodum legitur *Ἱστίην* in initio versus Th. 454; eandem sedem obtinet *ἱστίῃ* (*ἑστίῃ?*) Op. 734.

Neque apud Pindarum certa digammi fundamenta reperiuntur. Invenitur hæc vox septies in carminibus Pindaricis. Præmissa est præpositio *παρά* elisione deminuta Ol. 12: 14, Fr. IV: 7: 3; *μάκαιρᾶν* excipitur P. 5: 10, *Ἱέρωνος* Ol. 1: 11. P. 11: 13 scribi potuit *ἔμνασε ϝιστιᾶν*, nisi testimonia inscriptionum et exempla Homeri Hesiodique quot et qualia essent considerantes admoneremur, ut rem cautius ageremus. Etiam incertiora sunt I. 3: 35 (ubi ne *μάκαιραν ϝε-*

σιίαν scribamus, monent et v. 17 τετραορῖᾶν et simile illud μάχαιραν ἑσιίαν P. 5: 10) et N. 11: 1, ubi brevis ultima vocis λέλογχας in primo systemate minus offendit. — ἱσιία nusquam legitur in codicibus Pindaricis, ἑσιία semel (P. 5: 10) in codice Moschopuleo, qui litera a signatur.

ἴς, ἰσχύς, Ἴσχυς, ἰσχύω.

De origine et significationum ratione vocis ἴς vide Curt. Grundz. p. 392; cfr. Knös. p. 127; de mensura vocalis ι antea fecimus verba (p. 43). — In magno cratere Cæretano scriptum est ϜΙΦΙΤΟΣ (Tud. p. 34); adde glossam Hesychii γίς· ἱμάς. καὶ γῆ(?). καὶ ἰσχύς.

Apud Pindarum legitur ἶνας I. 7: 53 in initio versus. P. 4: 253 Kayser et Christ conjectura assecuti sunt ἐπεδείξαντο ϝῖν', quod tamen, quum careat codicum fundamento, in ratione non habeo. Cfr. pp. 32, 33. — Voces junctæ, quæ ab ἰφι- incipiunt, nulla exhibent digammi testimonia. In fronte versus leguntur Ἰφικλέος I. 1: 26, Ἰφιμεδείας P. 4: 89, post longam syllabam ἀκούσαις Ἰφίων Ol. 8: 81; obstant autem plane consonæ initiali P. 11: 22 ἄρ' Ἰφιγένει', P. 11: 59 τὸν Ἰφικλείδαν, P. 9: 88 καὶ Ἰφικλέα.

Ad eandem stirpem Curtius retulit ἰσχύς; cfr. glossas Hes. βισχύν· ἰσχύν. σφόδρα ὀλίγον. Λάκωνες; γισχύν· ἰσχύν. Sed apud Pindarum digamma non prodit hæc vox. Primam versus sedem obtinent ἰσχύος N. 9: 12, ἰσχὺν N. 11: 31; semel autem antecedit vox elisione deminuta Ol. 1: 96 ἀκμαί τ' ἰσχύος, bis correpta diphthongus αι, N. 6: 66 καὶ ἰσχύος, I. 3: 86 γίνεται, ἰσχύος, semel syllaba brevis per consonam exiens Fr. VII: 4: 3 ἀμάχανον ἰσχύν.
Nomen proprium, quod est Ἴσχυς, semel legitur, P. 3: 31 γνοὺς Ἴσχυος.
ἰσχύει sequitur vocem ἀνδρός Fr. III: 10: 2.

Eæ, quas nunc enumerabimus, voces aut utrum omnino a digammo umquam inceperint necne, ambigi potest, aut sine justa causa a nonnullis digammo sunt ornatæ.

ἔθνος.

De radice nondum satis liquet. Leskien p. 22 nihil habet, quod proferat, Curtius de origine tacet. Doederlein ad radicem σϝεθ (ἦθος) confugit; eandem

sententiam Sachs p. 46 amplectitur et fortasse eodem spectat Curtius in ἔθνος idem suffixum agnoscens atque in γάνος, ἴχ-νος (Grundz. p. 172). — Ex inscriptionibus nihil elucet. — Apud Homerum in hiatu est, quamobrem Curtius (Gr. Gr. § 34 D) ἔθνος inter eas voces enumerat, quas digamma in fronte olim habuisse constare putat. Cautius Knös p. 175 iis vocibus ἔθνος adnumeravit, quarum consona est dubia. Meyer § 239 ϝέθνος non enumerat. — Utut est, apud Pindarum nulla certa digammi testimonia exstant. Christ quidem cur I. 5: 32 in initio versus ϝέθνεα scripserit, non intelligo, nisi illud τ', quod post Μερόπων in omnibus libris et scriptis et impressis ante Boeckhium legebatur, ex digammo vocis ἔθνος ortum esse putaverit; quod tamen incertum est. Majore fortasse fiducia N. 11: 42 legi potuit οὕτω ϝέθνος, quum in codicibus sit οὕτω σθένος, dummodo ex cognatarum linguarum comparatione de origine certius quid addere nobis licuisset. — Ol. 1: 66 ἀνέρων ἔθνος nihil affert argumenti. Digamma autem plane respuunt Ol. 10: 97 κλυτὸν ἔθνος, P. 4: 252 Λαμνιᾶν τ' ἔθνει, P. 5: 79 ἐλάσιππον ἔθνος, P. 10: 28 βρότεον ἔθνος, N. 3: 74 βρότεον ἔθνος, N. 5: 43 ὁμόσπορον ἔθνος, Fr. IV: 9 Βοιώτιον ἔθνος.

ἐλθεῖν.

Ad Ol. 6: 28 σάμερον ἐλθεῖν Mommsen (Suppl. p. 57) "vide", inquit, "an Pindaro brevem ante ἐλθεῖν producere licuerit. Legitur enim I. 5: 57 γάρ ante ἦλθον in thesi quidem, sed in antistrophicis longa." Tum ad Ol. 9: 83 ξενίᾳ δ' ἀρετᾷ τ' ἦλθον (Suppl. p. 133) "erat", inquit, "cum τ' delendum esse existimarem, ut esset "ad hospitalem (i. e. hospitis) gloriam veni", collato I. 5: 57, ubi in verbis Φυλακίδᾳ γάρ ἦλθον . . . ταμίας producta est vocula γάρ ante ἦλθον ob causam nobis ignotam." Deinde ad N. 10: 79 conferri jubet Ol. 6: 28, I. 5: 57, quorum versuum comparatione quid sibi velit nescio, nisi lectionem codicis Vaticani ἀντία ἤλυθε defendi posse studet comprobare. — Quæ si comprehendimus, quæri potest, quænam fuerit hæc vis verbi ἐλθεῖν, qua Pindaro licuerit ante hoc verbum syllabas breves per consonam exeuntes producere, diphthongum longam servare, brevem vocalem non elidere. Hæc autem vis in iis solis vocibus reperitur, quæ a consona olim inceperunt. Si igitur jure suo Mommsen contendisset ante ἐλθεῖν poetæ licuisse syllabas hoc modo dimetiri, eodem jure contendere potuit, ἐλθεῖν a consona quadam olim incepisse; mirandum autem est Mommsenum ex iis, quæ ipse dixit, non omnia

quæ colligenda erant concludere sed in "causa nobis ignota" hærere. — Mommsenum autem hac in re errasse neque has licentias poetæ metricas in natura quadam verbi ἐλθεῖν positas esse mox apparebit, si consideraverimus ἔρχομαι et ἐλθεῖν ad eandem stirpem ἐρ referenda esse (cfr. Meyer. Gr. Gr. § 160, Curt. Grundz. p. 546, Curt. Verb. II: 397). Etiamsi autem fuisset, cur ἔρχομαι ἐλθεῖν a consona quadam incepisse conjiceremus, hoc non ad figuram augmento ornatam ἦλθον pertinere potuisse, non opus est commonere. ἦλθον autem comparet et Ol. 9: 83 et N. 10: 79 et I. 5: 57. — Si ad hos locos redimus, primum non est, cur Ol. 9: 83 τ' rejiciamus, quum hanc particulam omnes codices et vetusti et interpolati tueantur et metrum requirat (quamquam diphthongorum ῳ et ᾳ ante vocales productarum non desunt apud Pindarum exempla). Deinde memoria tenendum est N. 10: 79 ἀντίος ἤλυθέ οἱ in codicibus Med. et Triclin. legi; in cod. Vaticanum hoc loco etiam aliud vitium irrepsit: ἤλυθέν οἱ. — I. 5: 57 malim cum Bergkio ancipitem pedem statuere (◡◡◡—⏓) quam cum Mommseno γάρ productum esse contendere, quum ne apud Homerum quidem γάρ in arsi producatur (cfr. Knös. p. 348); ultimæ autem syllabæ epitriti correptæ exempla non desunt. Quod ad Ol. 6: 28 attinet, si cui, quod proposuit Boeckh, σάμερόν μ' ἐλθεῖν (fortasse olim σάμερο̄ μ' ἐλθεῖν scriptum) minus placet, syllaba ὸν producta aut ad vim cæsuræ est revocanda (ut dubitanter fecit Bergk ad P. 3: 6) aut omnino memoriæ et imitationi Homericæ productionis, de qua vide Knös. pp. 352—354, attribui potest.

ἑορτά.

Curtius (Grundz. p. 574) in hac voce eandem radicem *var*, unde orta sunt Latinum *vereri*, Græcum ὁρᾶν, latere credit. Vocalis ε Curtio (Grundz. p. 567) prothetica videtur; Meyer dubitat § 99. Figuram ἔροτις, quam propter accentum retractum grammatici dialecto Aeolicæ tributam voluerunt (v. Ahr. I: 159, Meist. Dial. p. 198), quæ autem et apud Euripidem (El. 625) et in titulo Argivo (Meyer. Gr. Gr. § 173) legitur, metathesi factam esse (ἑϝορτά-ἔϝροτις) Curtius et Meyer inter se consentiunt. Alii autem ε initiale alio modo explicant, ut sit pro ϝε-ϝορτα, quam tamen formam Homerus non agnovisse videtur; apud Homerum enim leguntur Od. 20: 156 πᾶσιν ἑορτή, 21: 258 δῆμον ἑορτή. Hesiodus hac voce non usus est. — Quæ quum ita sint, digamma apud Pindarum vix est quod speremus investigari posse. Neque re vera nisi conjecturis hanc

literam assequimur. Quattuor enim locis ἑορτά plane respuit consonam initialem: πενταετηρίδ' ἑορτάν N. 11: 27, θυγατρὸς ἑορτάν Ol. 6: 95, σὺν ἑορταῖς P. 8: 66, πενταετηρὶς ἑορτά Fr. XI: 102: 1; semel longam excipit syllabam, Ol. 3: 34 ταύταν ἑορτάν. — Ol. 6: 69 ἑορτάν legitur in initio versus, ubi Bergk, assentiente Mommseno (Suppl. p. 61), propter particulam post πατρί male additam (in A δ', in ceteris θ') ϝεϝορτάν antiquitus scriptum esse credit. Quamquam præ consensu omnium codicum non possumus hanc particulam additam ad metricas Triclinii correctiones referre (quibus debentur βρέφος γ' v. 33 et δρόμον γ' v. 75), tamen ὄλβος δ' ἅμ' v. 72, μῶμος δ' ἐξ v. 74, al. monent, ne his in rebus librariorum erratis nimium tribuamus. — Si de digammo hujus vocis initiali nobis persuasum esset, potuit sane N. 9: 11 νέαισι ϝεορταῖς scribi, velut v. 34 copula τε bis posita conjunguntur tria membra. Eodem modo Ol. 5: 5 ἐγέραιρε ϝεορταῖς et Ol. 10: 58 ἔστασε ϝεορτάν facili correctione adhibita legi potuerunt.

Ἴδας, ἰδαῖος.

Non desunt qui Ἴδη, ἰδαῖος ad stirpem ϝιδ relata velint; sed huic derivationi obstat, quod Ἴδη, ἰδαῖος semper a longa vocali incipiunt neque umquam apud Homerum digamma requirunt, sæpe autem prorsus respuunt (ex. gr. Il. 3: 276, 7: 202, 276, 8: 170, 410, 12: 19, 14: 157). Credibile autem est et Ἴδη et Ἰδαῖος (adj.) et Ἰδαῖος (præconis nomen Trojani Il. 3: 248, filii Daretis Il. 5: 11) et Ἴδης (filium Apharei) omnia ad unam stirpem a longa vocali incipientem pertinere. Cfr. Lex. Seileri. — Ex inscriptionibus nihil erutum est. — Apud Pindarum Ἴδας bis legitur, N. 10: 60, 71; hic præmissa est præpositio ἐπί elisione deminuta, illic particula γάρ. Ἰδαῖος semel invenitur Ol. 5: 18, ubi Mommsen et Christ εὐρὺ ῥέοντα ϝιδαῖον, ceteri editores εὐρὺ ῥέοντ' ἰδαῖον legunt. Neque codices sufficiunt ad lectionem constituendam, quum plurimi veteres ῥέοντ', optimus autem ῥέοντα exhibeat. — Si rationes metricas consideramus prima specie spondeus pro dactylo positus offendit; sed nostro loco simillimus est Ol. 10: 99, ubi propter nomen proprium ferri potest spondeus; fortasse eodem modo se habent I. 3: 71 et I. 4: 27, ubi codices vett. καδμειᾶν et οἰνεῖδαι præstant. — Si ῥέοντα legimus, necesse est a brevi vocali incepisse ἰδαῖος statuamus, quod mihi quidem audacius videtur, quum apud Homerum, Hesiodum (Theog. 1010), scriptores fabularum (ex. gr. Soph. Ai. 434) ubique hæ

voces ab iota longo incipiant. Quo quum accedat, quod neque de origine harum vocum certi quidquam est prolatum, neque apud alios poetas vel minimum digammi vestigium indagari potest, non possumus propter unum et tam dubium exemplum *ϝιδαῖος* Pindaro tribuere. Cfr. Hermann. de dial. Pind. p. 9, Boeckh. de metr. Pind. p. 296, not. crit. p. 373, schol. p. 125; Mommsen sibi ipse non satis constat, quum Suppl. p. 54 dubitari posse fateatur, utram lectionem amplectamur, p. 135 autem *ἰδαῖος* certo digammatum contendat. — Ne scripturæ codicis optimi nimium tribuamus, monemur satis magno numero elisionum apud Pindarum scriptura non expressarum. [1]

ϝῖνις?

Ol. 9: 76 omnes codices exhibent *γόνος*, quod, quum metro trochæum postulanti repugnet, editores alii aliter emendare sunt conati (Christ cur *γόνος* retinuerit, nescio). Ahrens proposuit *γίννος*, quod Mommsen *ϝίννος* scribit (in

---

[1] De elisione cfr. Alexanderson. p. 10, Boeckh. Præf. p. XXXVI, Momms. Suppl. p. 109. Elisionem sæpe scriptura non exprimi et apud poetas et in titulis observarunt Erman ("De titulorum Ionicorum dialecto", Lipsiæ 1872, in Curt. Stud. tom. V) p. 298—300, Meister Her. p. 396, 397, Gelbke (De dialecto Arcadica, Lipsiæ 1869) p. 34, Beermann p. 59, Hartmann p. 27, Cauer pp. 291, 292; cfr. Meyer. Gr. Gr. § 150. De elisione Pindarica brevius disputavit Peter pp. 28, 29, qui tamen scripturas codicum parum consulit. Elisionis scriptura non significatæ in codicibus vetustis et Thomanis hæc annotavi exempla: Ol. 13: 50 *ψεύσομαι ἀμφί* (in omnibus), N. 6: 30 *ἔργα ἐκόμισαν* (in omnibus, qui exstant), N. 7: 67 *πάντα ἐκ* (in iisdem), N. 8: 34 *δὲ ἀφάντων* (in iisdem), N. 9: 44 *δὲ οἵ* (in iisdem), N. 8: 14 *τῶνδε ἅπτομαι* (in iisdem, ut videtur), I. 7: 36 *θανόντα ἐν* (in Mediceis; non exstat B), Ol. 9: 29 *ἐγένοντο. ἐπεί* (in omnibus, exceptis Ambrosiano et quattuor aliis), Ol. 9: 86 *δύο ἐν* (in omnibus, excepto Ambros.), Ol. 13: 34 *θεσσαλοῖο ἐπ'* (in omnibus fere), P. 8: 60 *τε ἐφάψατο* (in omnibus fere), Ol. 13: 17 *σοφίσματα. ἅπαν* (in plurimis), Ol. 9: 44 *δὲ εὐνᾶς* (in plurimis), Ol. 5: 16 *δὲ ἔχοντες* (in plurimis), Ol. 9: 28 *τερπνά. ἀγαθοί* (in multis), Ol. 9: 28 *δαίμονα ἄνδρες* (in multis), Ol. 13: 23 *ὕπατε εὐρύ* (in multis), P. 2: 93 *δὲ ἐλαφρῶς* (in multis), P. 4: 216 *μαινάδα ὄρνιν* (in septem), P. 11: 45 *δόξα ἐπιφλέγει* (in sex), Ol. 13: 61 *πολλὰ ἀμφί* (in Thomanis), Ol. 13: 84 *δὲ ἐκείνῳ* (in iisdem); in uno vel paucis elisio non significatur Ol. 2: 32 *παῖδα ἡλίου* (P), Ol. 2: 33 *ἄλλοτε ἄλλαι* (E. R), Ol. 2: 68 *δὲ ἐτόλμησαν* (N), Ol. 5: 8 *ἄκρωνα ἐκάρυξε* (E R), Ol. 6: 101 *δύο ἄγκυραι* (Q), Ol. 13: 69 *ἔπαλτο ὀρθῷ* (D N O), P. 1: 80 *ἐδέξαντο ἀμφ'* (ΓΘ), P. 2: 84 *δὲ ἐχθρόν* (ΙΔΘ), P. 8: 56 *ἐφθέγξατο Ἀμφιάραος* (D), P. 8: 79 *ἀγῶνα ἐπιχώριον* (X.), N. 2: 2 *πολλὰ αοιδοι* (Z), N. 3: 50 *θρασεῖα ἀθάνα* (D), I. 4: 42 *τοξεύματα ἔχει* (D,). Ipse Ambrosianus exhibet solus Ol. 10: 93 *δὲ ἀδυεπής*, et Ol. 5: 8 in lemmate ejusdem codicis legitur *πατέρα ἄκρων'*. — Rarius autem Moschopulus et Triclinius hujusmodi scripturæ convincuntur, qui multis e locis supra enumeratis apostrophen addiderunt.

ed. majore). Cfr. Suppl. p. 131, ubi comparatur Hesychii glossa ἴννους· παῖδας; apud Aristotelem γιννός seu ἰννός est hinnulus, quod fortasse considerans Bergk hanc vocem a Pindaricæ poesis gravitate longissime abhorrere contendit. Mihi quidem magis placet ϝῖνις, quod Bothius proposuit (γ' ἶνις scribens); ex ϝῖνις autem factum esse γόνος mero scribendi errore, quod opinatur Mommsen l. l., ἀκροθόνια pro ἀκροθίνια ex schol. A ad Ol. 2: 4 comparans, non crediderim; verisimile mihi videtur glossam fuisse γόνος, quæ ab omnibus librariis accepta est. Quod Boeckh (not. crit. p. 401) contra Bothium animadvertit, ἶνις neque epicum neque lyricum sed tragicorum esse, non multum valet. ἶνις autem Pott (v. Curt. Grundz. p. 398) cum *sveinn* in vetere Scandinavorum lingua comparat.

Mommsen ipse in editione minore ϝίννος rejecit et in contextum carminis conjecturam Mingarellianam γοῦνος intulit, quod nescio an non recte fecerit. De *ου* pro *ο* apud Pindarum posito cfr. Peter. p. 17, Momms. Suppl. p. 95. Certa videntur κοῦρος, κούρα, μοῦνος, νοῦσος, οὖρος (mons), οὐλόμενος, γούνασι, δουρί, δούρατος, Οὔλυμπος; in plerisque autem diphthongus productione suppletoria, quæ dicitur, orta est; de κοῦρος, κούρα ex κορϝος, κορϝα ortis vide Meyer. Gr. Gr. § 73; eodem modo explicantur γούνασι, δουρί, δούρατος ex γονϝασι, δορϝι, δορϝατος; labialem spirantem post liquidam olim fuisse etiam in μοῦνος et ουρος Curtius opinatur (Grundz. pp. 337, 350); aliter Meyer Gr. Gr. § 74; οὐλόμενος et Curtius (Verb. I: 246) et Meyer ad ὀλνόμενος referunt; de νοῦσος vide Meyer. Gr. Gr. § 72, de Οὔλυμπος § 75. Quæ quum ita sint, nolim accipere γοῦνος, quod quantum equidem scio nusquam in Græcis literis traditum est; neque scio, quomodo explicem diphthongum. — Animadvertendum est tamen, si ϝῖνις legimus, ante digamma produci in thesi syllabam brevem per consonam exeuntem, quæ productio num ætate Pindari fieri potuerit, dubitat Hartel.

Ἰσθμός, Ἴσθμιος, Ἰσθμιάς.

Thema harum vocum Curtius Grundz. p. 403 censet esse *ἰ*, quod in εἶμι, *eo*, al. latet. Neque aliter Sophus Bugge (Bezzenb. Beiträge z. Kunde d. Indog. Spr. III: 101), qui ex lingua Scandinavorum vetere vocem cognatam affert; cfr. Bezzenb. VI: 235. Si hæc originatio vera est, thema amplificatum esse literis σθ apparet; cujus rei similitudines non plane desunt in Græca lingua. Ut ex themate ἀϝ- (*au-di-o*) formatum est αἰ-σθ-άν-ο-μαι, ex th. ἀϝ-

(ἄημι) ἆ-σθ-μα, Homericum ἀ-ΐ-σθ-ω, ex th. βα- Homericum βι-βά-σθ-ων; ita autem apparet has voces a digammo non incepisse. Neque apud Homerum, neque in carminibus Hesiodeis legitur. Apud Pindarum brevem syllabam per consonam exeuntem ter excipit vox, quæ est Ἰσθμιάς (Ol. 13: 32, N. 2: 9, I. 7: 4), quater Ἴσθμιος (Ol. 9: 84, 13: 4, I. 3: 20, 7: 63), septies Ἰσθμός (Ol. 7: 85, 12: 18, P. 7: 13, N. 6: 19, 10: 26, I. 4:15, 6: 21); antecedit diphthongus correpta N. 4: 75, 5: 37, vox elisa Ol. 8: 48, I. 5: 61; in initio versus leguntur Ἴσθμιος I. 2: 13, Ἰσθμός Ol. 2: 50, 13: 94, post longam syllabam per consonam exeuntem P. 8: 37, post ν paragogicum I. 3: 11. — Restant quattuor loci, ubi in hiatu est Ἰσθμός: I. 1: 8 ἀλιερκέα Ἰσθμοῦ, 28 Ποσειδάωνι Ἰσθμῷ, I. 5: 5 αὖτε Ἰσθμοῦ, Fr. IX: 1: 7 λεξοῦντι Ἰσθμοῦ (Ol. 12: 18 lectionem codicum recentiorum καὶ δὶς ἐν Πυθῶνι Ἰσθμοῖ τ' jure repudiaverunt Beck et Heyne). Fragmento IX: 1: 7 non multum tribuo, quum Ἰσθμοῦ Casauboni sit, quæ tamen correctio omnibus editoribus est probata. Certior mihi videtur lectio, quam I. 5: 5 Hermann primus invexit: νῦν αὖτε Ἰσθμοῦ, quamquam in omnibus, qui supersunt, codicibus male legitur νῦν αὖτ' ἐν ἰσθμοῦ δεσπότᾳ. — Boeckh (de metr. Pind. p. 310) hos hiatus nomine proprio excusatos vult, sicut ad I. 5: 5 eos ferri posse dicit. Mommsen (Suppl. pp. 135, 167) ante vocalem ι aliquam fuisse consonam conjicit, quam Christ (ad I. 1: 8) digamma fuisse credit. Discernere non ausim.

Ἰωλκός, Ἰαωλκός, urbs Magnetica.

De origine hujus vocis nihil allatum inveni.[1] Quamquam igitur nihil pro certo statuere licet, de digammo hujus vocis initiali non dubitant editores Pindari. Boeckh in Thessalico nomine digamma non offendere docet (not. crit. p. 383); Bergk (ad N. 3: 34) ϝιωλκός Pindarum dixisse affirmat; Mommsen et Christ digamma appinxerunt. Cfr. Momms. Suppl. p. 135, Peter. p. 26. — Apud Homerum leguntur Od. 11: 256 ἐν εὐρυχόρῳ Ἰαωλκῷ, Il. 2: 712 καὶ ἐυκτιμένην Ἰαωλκόν, quod utrumque consonam initialem non respuit. Hesiodus ter nominat hanc urbem; ubique autem digamma non accipitur: Theog.

---

[1] Si figuram, quæ est Ἰωλκός, solam respicimus, nihil impedire credo, quominus eam a digammo incipere et ad stirpem ϝελκ reduplicatione amplificatam pertinere statuamus (ϝιωλκός ex ϝι-ϝολκ-ο-ς), sed obstat huic derivationi Homerica et Hesiodea figura Ἰαωλκός, quæ quidem quomodo sit explicanda, nescio.

997 ἐς Ἰωλκόν, Scut. Herc. 380 κλειτή τ' Ἰαωλκός, 474 κλειτήν τ' Ἰαωλκόν. — Locorum quinque, ubi hæc vox apud Pindarum legitur, nullus digammo plane adversatur. Nam I. 7: 40 lectio codicum φασὶν Ἰαωλκοῦ manifeste corrupta est et emendatio Bothiana, quæ probata est Boeckhio, Schneidewino, Mommseno, Christio, num accipienda sit sane ambigi potest. Deæ justitiam divinam servanti et futuri consciæ (v. 32 εὔβουλος) illud φάτις non convenire scite intellexit Bergk; multo magis mihi arridet lectio, quam proposuit idem vir ingeniosissimus accepitque Mezger, ὄντ' εὐσεβέστατον φρασὶν Ἰωλκοῦ τράφεν πεδίον; ita autem ferri potuit φρασὶ ϝιωλκοῦ. — P. 4: 77 κλειτᾶς Ἰωλκοῦ et N. 4: 54 λατρείαν Ἰαωλκόν longa præcedit syllaba; Mommseni conjectura Pindarum N. 4: 54 λάτρειαν ϝιαωλκόν scripsisse ingeniosa illa quidem est, sed nulla codicum auctoritate confirmatur. Post priorem arsim dactylicam hiatus est P. 4: 188 ἐς δὲ ϝιωλκόν, ubi in omnibus libris vetustis δ' eliditur, et N. 3: 34 ante Ἰωλκόν longa servatur particula καί. In digammo scribendo mirum in modum discrepant inter se Mommsen et Christ: N. 3: 34 apud Mommsenum est καὶ Ἰωλκόν, apud Christium καὶ ϝιωλκόν, P. 4: 188 Mommsen scribit δὲ ϝιωλκόν, Christ δὲ Ἰωλκόν (Ἰωλκὸν est erratum typographi). — Quod Boeckh (not. crit. p. 576) credit omnibus locis apud Pindarum scribendum esse Ἰαωλκός, non confirmant codices, qui P. 4: 77, 188, N. 3: 34 ad unum omnes Ἰωλκός exhibent; I. 7: 40 corruptum esse nuper indicavimus. Eodem consensu omnes codices N. 4: 54, ubi figura longiore opus est, Ἰαωλκόν defendunt.

ὁπλότερος, ὁπλότατος.

Ad I. 7: 17, 18 πατρὸς οὕνεκα δίδυμαι γένοντο θύγατρες Ἀσωπίδων ὁπλόταται, ubi omnes codices post Ἀσωπίδων addunt θ', Bergk (in tertia ed.) particula deleta "error", inquit, "fortasse inde ortus, quod poeta ϝοπλόταται scripserat, sive germana litera æolica usus, sive illam vice spiritus usurpans." In quarta autem editione aliter judicat: "copulæ", inquit, "nullus hic locus, sed latet fortasse principalis forma vocis ὁπλότατος, cujus origo obscura; si fuit olim Σοπλότατος, poterat Pindarus Boeotorum more Θοπλότατος scribere." Quibus in verbis scribendis mirum quantum solito ingenii acumine destitutus est vir illustrissimus. — Ad nostram quæstionem maxime pertinet illud ϝοπλότατος in examen vocare. Primum quod ad originem hujus vocis pertinet, in radice enucleanda inter viros doctos non convenit. Plerosque credo ὁπλότερος ὁπλότατος

cum *ὅπλον* consociare, ut *ὁπλότεροι* proprie dicantur juvenes, qui armis utuntur; cui derivationi obstat, quod primaria significatio vocis *ὅπλον* non ad arma spectare videtur; cfr. Curt. Grundz. p. 453; præterea ne de *ϝόπλον* quidem constat; hanc vocem ad radicem *σεπ* (*ἕπω*) Curtius l. l. vult relatam. *ὁπλότερος* autem Curtius (Grundz. p. 458) ad eandem stirpem atque Græcum *ὀπός* et Latinum *sucus* trahit. Apud Homerum ne minimum quidem spirantis initialis vestigium reperitur; neque aliter res se habet in carminibus Hesiodeis, ubi quinquies antecedit vox elisa (Theog. 137, 333, 478, Cert. 324: 3, Fr. LXX: 5), semel vox, quæ est *Νέστορος* Fr. CXXXVIII: 2; ab hac voce incipiunt Th. 821, 946, Fr. CXXXI: 2. Apud Pindarum legitur I. 5: 6 *παίδων ὁπλοτάτου* et ab *ὁπλοτέροισι* incipit P. 6: 41; quo quum accedat, quod I. 7: 18 nulla metrica necessitate ad consonam initialem accipiendam cogimur, *ϝοπλόταται* plane rejiciendum esse censeo. Quod autem Bergk errorem Heynianum digamma spiritus vicibus functum esse repetivit, in hoc non operæ pretium erit verba profundere. — Neque melius Bergkio processit altera ratio illud *ϑ'* explicandi, qua Pindarum pro *Σοπλόταται* Boeotorum morem sequentem scripsisse putat *Θοπλόταται*. Primum enim illud *Σοπλότατος* in Græca lingua est inauditum, neque sigma initiale cogitari potest, nisi ex *sv* stirpem olim incepisse statuimus. Deinde Boeoti numquam, quod equidem sciam, *σ* in *ϑ* mutarunt; ne contrariam quidem mutationem, qua apud Lacones *ϑ* in *σ* abire solet, dialecto Boeoticæ attribuunt viri docti; cfr. Ahr. I: 173, Beermann. p. 51, Meist. Dial. I: 260; sed etiam hanc mutationem Boeotis attribuere videtur Bergk, quippe qui apud Corinnam Fr. 20 *γέγασε* pro tradito *γέγαϑε* scripserit. — Constat autem omnino, utrumque Boeotiæ poetam dialectum Boeoticam respuisse. — Quæ quum ita sint, necesse videtur aut *ϑ'* inscitia librariorum inculcatum esse credere aut hanc particulam retinere (ut interpretatur Boeckh: "patris quia geminæ fuerunt filiæ Asopidumque natu minimæ"), id quod sententia non prohibet [1]; neque enim

[1] Alia particulæ delendæ causa in eo posita est, quod versum per apostrophen exire posse vulgo negant. Quod tamen mihi non perinde actum et dijudicatum videtur atque Mommseno (Suppl. pp. 43, 44). Jure autem Mommsen contendit, vocalem elisam non prorsus evanuisse sed summissim esse appellatam et ita, ut satis audirent Græci, quænam esset illa vocalis, sed in numeris eam pro nihilo haberent (cfr. Suppl. p. 109). Cur autem Mommsen hanc summissam vocalis elisæ pronuntiationem in fine versus intolerabilem dicat, non intelligo. Jure igitur Boeckh (de metr. Pind. pp. 100, 318) plenum versum per vocem elisione affectam exire posse contendit. Apud poetas epicos fortasse rationem hujus rei aliam esse negare non ausim; certe apud Homerum (Il. 8: 206) *Ζῆν* esse legendum inter se consentiunt Ameis p. 41, Hinrichs p. 109, Curtius Grundz. p. 601, Nauck, al. (quamquam Ver-

multum valent, quæ Dissen in explic. Boeckhii p. 543 contra hanc interpretandi rationem affert. Ex circumlocutione scholiastæ nihil elucet, quamquam ibi omissam esse particulam invenisse sibi videtur Mommsen.

ὀργά, ὀργάω.

Vocem ὀργά, quam antea Bopp cum ῥέζω, *inficio*, conjunxerat, Curtius Grundz. p. 184 a digammo incepisse contendit; radicem ponit *varg;* sequitur Knös p. 142. Sed in Græca lingua digammi vestigia et paucissima et incerta sunt. Neque in Odyssea neque in Iliade hæc vox legitur. Hymn. Hom. V: 205 invenitur εὔαδεν ὀργαῖς, ubi tamen facili mutatione digamma restitui potest. Neque in carminibus Hesiodi nisi varia lectio est Op. 304 εἴκελος ὀργήν (al. ὁρμήν), ubi digamma non toleratur. Et grammatici veteres et inscriptiones prorsus tacent. Neque multum adjumenti nobis suppeditant voces junctæ ἀόργητος ἀοργησία, quum constet ætate linguæ posteriore sæpe voces a vocalibus incipientes eodem modo affectas esse atque eas, quarum frontem consona olim ornatam esse inter omnes convenit (cfr. Curt. Grundz. p. 228 sub ἄρδω). ἀόργητος ἀοργησία autem in literis Græcis primus usus est Aristoteles. — Quæ quum ita sint, etiam in carminibus Pindari maxima cautione res est agenda; Reperitur ὀργά apud Pindarum novies. Quinque autem locis digamma non ferri apparet: P. 1: 89 ἐν ὀργᾷ, P. 9: 43 μείλιχος ὀργά, I. 1: 36 πᾶσαν ὀργάν, I. 2: 35 ὅσον ὀργάν, I. 4: 30 μεγαλήτορες ὀργαί. Semel ab hac voce incipit versus P. 2: 77; P. 4: 141 ὀργάς excipit vocem, quæ est θεμισσαμένους. Restant I. 5: 14, ubi quisquis de digammo stirpis non dubitat fortasse legere potest τοίαισι ϝοργαῖς (in codicibus τοίαισιν) et N. 5: 32, ubi omnes libri scripti τοῦ δὲ ὀργάν exhibent, quod addita litera ϝ retinuit Mommsen; alii alias conjecturæ medelas adhibuerunt (facillimam fortasse Hermann p. 7: τοῖο δ' ὀργάν; contrarium vitium in omnibus codicibus est Ol. 14: 23, in vetustis P. 1: 39); Mommseno assentitur Peter p. 25.

Verbum ὀργάω Christ, Schnitzer, Mezger, al. agnoverunt P. 6: 50 (Christ ὀργᾷς, Schnitzer, Mezger ὄργαις, "participium æolicum verbi ὄργημι" [ὄργαμι, ὄργαιμι?]); neque tamen desunt, qui ὀργαῖς dativum legant; varias codicum

---

gilium aliam legem servasse satis constat). Apud lyricum autem poetam, cujus carmina canebantur, mea quidem sententia nihil prohibet, quominus versus mediæ saltem strophæ tam arcte cum sequente conjungatur, ut in fine apostrophæ locus sit.

lectiones et multas virorum doctorum conjecturas nunc in examen vocare tædet. Si ὀργᾶς vel ὀργαῖς vera est lectio neque ex circumlocutione ad μάλα ϝαδόντι νόῳ addita est ortum, apparet digamma non esse appellatum, quum præcedat Ἐλέλιχθον.

ὅρκος, ὅρκιον.

Has voces ad radicem ϝερy referendas esse et digammi vestigia in junctis vocibus, quæ sunt ἐπίορκος, ἐπιορκεῖν, latere opinatur Knös (p. 97). Quod tamen dubium videri potest. In duabus illis antiquis tabulis, quibus inprimis debetur, quod de dialecto Locrensium cognitum habemus, quæque constanter fere digamma exhibent, semper legitur ὅρκος (semel πενιορκία, quod Allen p. 52 dubitat an pro errore sculptoris habendum sit). Et eodem modo res se habet apud poetas; neque enim apud Homerum, neque in carminibus Hesiodi ullum spirantis initialis vestigium reperitur. Quo quum accedat, quod apud Pindarum leguntur πιστὸν ὅρκιον Ol. 11: 6, γὰρ ὅρκον N. 11: 24, μέγαν ὅρκον Ol. 6: 20, θεῶν δ' ὅρκον Ol. 7: 68 (præterea Ἐριφύλαν, ὅρκιον, N. 9: 16, ὅρκος P. 4: 167 in initio versus), audacissimum mihi videtur, quod Mommsen olim ad Ol. 13: 80 proposuit παρὰ ϝόρκον; v. Suppl. p. 181.

Ὤανις, flumen Siciliæ.

Difficillimus est hiatus Ol. 5: 11 τε Ὤανιν, quem et Boeckh et Mommsen ut desperatissimum reliquerunt. Quod Curtius Grundz. p. 561 ω ex digammo ortum esse credit (ὤανις pro ϝᾶνις), ut incertissimum est, ita nostro loco nullam admovet medelam. An pro primaria figura habenda est ϝα-ϝανις, unde, quum digamma intermedium evanescens præcedentem sonum produceret et obscuraret, ortum est ϝώανις? Non desunt, qui Ὄαξος, Creticæ urbis nomen, ex ϝαϝαξος deduxerint; quos tamen impugnant Helbig p. 9, Curtius Grundz. p. 560. — Mommsen Suppl. p. 52 et Bergk (in ed. tertia) Siculos hoc nomen a Babyloniis mutuum accepisse conjiciunt.

Huic disputationis parti primum adjungo tabulas tres, quibus quantum quaque in voce valuerit digamma facilius ante oculos constituatur; omisi autem omnes voces junctas, locos incertos (ut Ol. 13: 103, P. 2: 81, 4: 156, N. 10: 84, F. XI: 132), omnes stirpes, de quibus plane supra (pp. 65—76) fuit mentio, exempla, ubi antecedit 'ν paragogicum.

I. Tabula vocum a ϝ incipientium.

Vox, quæ est	Producit diphthongum vel longam vocalem		Prohibet hiatum post brevem arsim	Producit syllabam brevem per consonam exeuntem	Legitur		Legitur				In summa			
	in thesi	in arsi			in initio versus	post longam syllabam per consonam exeuntem	post vocem elisam	post brevem syllabam per consonam exeuntem	post diphthongum correptam	in crasi	ostendit vim digammi	digamma neque desiderat neque respuit	digammo obstat	legitur apud Pindarum
(ϝ)άναξ	2	—	2	—	2	2	1	6	—	—	4	4	7	15
(ϝ)ανάσσω	1	—	1	—	—	2	—	—	—	—	2	2	—	4
ἄνασσα	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	2
ἀναξία	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1
ἀναξιφόρμιγξ	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	3	—	3	—	3	4	2	6	—	2	6	7	10	23
ἰάχω	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
ἰαχά	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1
ἀχέω	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	2
ἀχέτας	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
ϝαχώ	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	—	—	1	—	3	1	—	1	—	—	1	4	1	6
(ϝ)είκοσι	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	2
(ϝ)έκατι	1	—	1	—	2	5	—	2	—	—	2	7	2	11
ἕκαλος	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	2
ἑκών	—	—	—	—	2	4	1	4	—	—	—	6	5	11
	1	—	1	—	5	10	1	6	—	—	2	15	7	24
ϝιλιάδας	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
ἶλα	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1	2

Vox, quae est	Producit diphthongum vel longam vocalem		Prohibet hiatum post brevem arsim	Producit syllabam brevem per consonam exeuntem	Legitur		Legitur				In summa			
	in thesi	in arsi			in initio versus	post longam syllabam per consonam exeuntem	post vocem elisam	post brevem syllabam per consonam exeuntem	post diphthongum correptam	in crasi	ostendit vim digammi	digamma neque desiderat neque respuit	digammo obstat	legitur apud Pindarum
(ϝ)ελπίς	—	1	2	—	6	6	3	—	—	—	3	12	3	18
ἔλπομαι	—	—	—	—	2	2	3	1	—	—	—	4	4	8
ἔλδομαι	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
ἄλπνιστος	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
	—	1	2	—	9	8	6	2	—	—	3	17	8	28
(ϝ)έπος	3	—	2	1	3	11	8	2	—	—	6	14	10	30
(ϝ)ειπεῖν	1	—	6	—	7	2	4	8	—	—	7	9	12	28
ὀμφά	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	3	3
ὄσσα	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1
ὄψ	—	—	—	—	3	2	—	1	—	—	—	5	1	6
	4	—	8	1	13	15	13	13	1	—	13	28	27	68
(ϝ)ερέω	2	—	—	—	3	—	1	2	—	—	2	3	3	8
(ϝ)έργον	—	—	7	—	14	5	6	15	—	—	7	19	21	47
(ϝ)εργάζομαι	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
ἐργασία	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
ἐργάτις	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1
Ἐργοτέλης	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1
(ϝ)έρδω	—	—	1	—	—	1	1	6	—	—	1	1	7	9
(ϝ)έργμα	—	1	—	—	2	1	3	2	—	—	1	3	5	9
	—	1	9	—	16	7	12	24	—	—	10	23	36	69
(ϝ)εσθάς	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—	1	2
εἶμα	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1
ἕννυμι	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
	—	—	—	1	—	1	—	2	—	—	1	1	2	4
(ϝ)εσπέρα	—	—	1	—	2	—	—	1	—	—	1	2	1	4
ἑσπέριος	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	2
ἕσπερος	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1
	—	—	1	—	4	—	1	1	—	—	1	4	2	7
(ϝ)έτος	1	—	1	—	—	2	—	—	—	—	2	2	—	4
ἔτειος	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
	1	—	1	—	—	2	—	1	—	—	2	2	1	5

Vox, quæ est	Producit diphthongum vel longam vocalem		Prohibet hiatum post brevem arsim	Producit syllabam brevem per consonam exeuntem	Legitur		Legitur				In summa			
	in thesi	in arsi			in initio versus	post longam syllabam per consonam exeuntem	post vocem elisam	post brevem syllabam per consonam exeuntem	post diphthongum correptam	in crasi	ostendit vim digammi	digamma neque desiderat neque respuit	digammo obstat	legitur apud Pindarum
(ϝ)οἶδα	—	1	2	—	11	3	1	2	—	—	3	14	3	20
(ϝ)ἴσαμι	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—	1	—	2	3
(ϝ)ἰδον	1	—	3	—	3	4	2	14	—	—	4	7	16	27
(ϝ)εἴδομαι	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
(ϝ)εἶδος	—	—	1	—	1	—	—	2	—	—	1	1	2	4
εἴδωλον	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
ἰδέα	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
(ϝ)ἴδρις	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	1	1	9	—	16	7	3	21	—	—	11	23	24	58
(ϝ)ἔοικα	—	—	1	—	1	4	4	5	—	—	1	5	9	15
ἴκελος	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1
	—	—	1	—	1	5	4	5	—	—	1	6	9	16
(ϝ)οἶκος	—	—	3	—	7	6	2	11	—	—	3	13	13	29
οἰκεῖος	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	3	3
οἰκεῖν	—	—	—	—	1	1	1	6	1	—	—	2	8	10
οἴκημα	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
οἰκούριος	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1
οἰκιστήρ	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	2
	—	—	3	—	8	8	4	22	1	—	3	16	27	46
ἴον	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	2
ἰοδέιας	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
ἰοπλόκαμος	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1
(ϝ)ιόπλοκος	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
ἰοστέφανος	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1
(ϝ)ιόλαος	4	—	—	—	—	2	1	—	—	—	4	2	1	7
	4	—	2	—	3	2	1	—	2	—	6	5	3	14
(ϝ)ἴσος	2	—	2	—	3	2	—	2	—	—	4	5	2	11
ἰσόδενδρος	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
ἰσώνυμος	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	2	—	2	—	5	2	—	2	—	—	4	7	2	13
Summa	18	3	45	2	90	72	48	109	4	2	68	162	163	393

II. Tabula vocum a σϝ olim incipientium.

Vox, quæ est	Producit diphthongum vel longam vocalem		Prohibet hiatum post brevem arsim	Producit syllabam brevem per consonam exeuntem	Legitur		Legitur				In summa			
	in thesi	in arsi			in initio versus	post longam syllabam per consonam exeuntem	post vocem elisam	post brevem syllabam per consonam exeuntem	post diphthongum correptam	in crasi	ostendit vim digammi	digamma neque desiderat neque respuit	digammo obstat	legitur apud Pindarum
(ϝ)ανδάνω	1	1	2	—	—	3	—	2	—	—	4	3	2	9
ἄσμενος	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
ἕδνον	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	1	2
ἁδύς	—	—	—	—	—	2	—	5	—	—	—	2	5	7
ἁδύγλωσσος	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
ἁδυεπής	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	3	3
ἁδύλογος	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
ἁδυμελής	—	—	—	—	2	—	—	3	—	—	—	2	3	5
ἁδύπνοος	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	1	2
	1	1	2	—	4	6	2	15	—	—	4	10	17	31
ϝοῖ	4	2	49	2	—	1	—	—	—	—	57	1	—	58
ἕ	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	2
(ϝ)ίν	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
(ϝ)ός	—	—	2	—	3	—	—	—	1	—	2	3	1	6
(ϝ)ίδιος	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	1	2	—	3
ἕκαστος	—	—	—	—	2	1	6	4	—	—	—	3	10	13
ἑκάτερος	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1
ἑκατέρωθι	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
ἑκάς	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	1	2
ἑκάεργος	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1
ἑκαταβόλος	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	2
ἕκαθεν	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1
εἱ	—	—	—	—	44	5	9	20	3	1	—	49	33	82
	4	2	53	2	53	13	16	25	4	1	61	66	46	173
(ϝ)ῆθος	—	—	1	—	1	—	—	2	—	—	1	1	2	4
ἠθαῖος	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
	—	—	1	—	1	—	—	3	—	—	1	1	3	5
Summa	5	3	56	2	58	19	18	43	4	1	66	77	66	209

III. Tabula vocum a ϝϱ olim incipientium.

Vox, quæ est	Producit in thesi syllabam per brevem vocalem exeuntem	Legitur: in initio versus	Legitur: post syllabam aut longam aut brevem et per consonam exeuntem	Legitur post syllabam per brevem vocalem exeuntem	In summa: ostendit vim digammi	In summa: digamma neque desiderat neque respuit	In summa: digammo obstat	In summa: legitur apud Pindarum
ϝϱήγνυμι	1	—	—	—	1	—	—	1
ϝϱηγμίς	1	—	—	—	1	—	—	1
	2	—	—	—	2	—	—	2
ϝϱιγέω	1	—	—	—	1	—	—	1
(ϝ)ϱίπτω	1	—	2	1	1	2	1	4
(ϝ)ϱιπά	1	2	3	2	1	5	2	8
ϱίμφα	—	1	—	—	—	1	—	1
ϱιμφάϱματος	—	—	1	—	—	1	—	1
ϱιψαύχην	—	1	—	—	—	1	—	1
	2	4	6	3	2	10	3	15
Summa	5	4	6	3	5	10	3	18

Si igitur omnes has stirpes complectimur, digamma vim suam ostendit *centies undequadragies*, neque desideratur neque respuitur *ducenties undequinquagies*, non accipitur *ducenties tricies bis*.

Si ab his numeris proficiscentes inter digammi usum Homeri et Pindari comparationem instituimus, mox apparet magnum inter eos intercedere discrimen. Apud Pindarum vim digammi valde esse imminutam ex tribus præcipue rationibus apparet. Primum enim in iis stirpibus, quas etiam in carminibus Pindaricis digammo interdum ornatas videmus, numerus locorum, ubi evanuit digamma, multo major est quam eorum, ubi vicibus consonæ est functum; apud Homerum autem digamma omissum est sexcenties decies septies, servatum ter milies trecenties quinquagies quater (Hartel III: 70).

Deinde digamma Pindaricum syllabam brevem et per consonam exeuntem in arsi numquam positione producit, quod apud Homerum ante pronomen personale *ϝοι* interdum fieri scimus. Brevis vocalis apud Pindarum ante *ϝϱ* in thesi quinquies producitur (*ἐπὶ ϝϱηγμῖνι* est etiam apud Homerum); num autem digamma apud Pindarum ad syllabam brevem et per consonam exeuntem in thesi producendam valuerit, inter omnes non constat. Hartel (III: 81), G. Meyer § 239, al. hanc productionem non agnoscunt, et confitendum est quattuor illa exempla (ante *ϝοῖ* Ol. 2: 42, N. 10: 15, ante *ϝέπος* I. 5: 42, ante *ϝεσθάς* P. 4: 253; fortasse addi potest Ol. 9: 76 ***Θέτιος*** *ϝῖνις*), de quibus nunc est

quæstio, quamvis sint verisimilia, non prorsus certa esse. — Ante digamma longæ servantur diphthongi et longæ vocales in arsi sexies solum (apud Homerum centies sexagies quater): P. 1: 29, N. 10: 29, I. 1: 23, 2: 43, in anacrusi P. 2: 83, N. 4: 43: in thesi sæpius (ter et vicies; apud Homerum quingenties septies). Animadvertendum est et in thesi et in arsi sæpius diphthongos (*αι* quinquies, *ῳ* quinquies, *ευ* quater, *ει* quater, *οι* quater, *ου* bis, *ᾳ* semel) quam longas vocales (*η* bis, *ω* bis) ante digamma produci. Ex his undetriginta exemplis apud Homerum ipsum exstant *οὔ ϝοι*, *ἐπεί ϝοι*, *εὖ ϝοῖδ'*, *ἐπεὶ ϝίδον*, *εὖ ϝείπῃ*, *τοι ϝερέω* et in hymno Apoll. Pyth. *ὦ ϝάνα*. Cum Pindarico *ἐνάτῳ ϝέτει* comparari potest Homericum *ὀγδοάτῳ ϝέτει*. — Centies semel autem digammi vi hiatus post brevem vocalem tollitur. Duodeviginti horum exemplorum apud Homerum leguntur: *τε ϝάναξ*, *δέ ϝοι*, *τέ ϝοι*, *ἀλλά ϝοι*, *ἔνθα ϝοι*, *ῥά ϝοι*, *ἄρα ϝοι*, *ἐπί ϝοι*, *ἔτι ϝοι*, *ἵνα ϝοι*, *τι ϝέπος*, *μεγα ϝειπεῖν*, *τόσα ϝεῖπες*, *σάφα ϝειπεῖν*, *ἄρα ϝεῖπε*, *μέγα ϝέργον*, *τε ϝιδών*, *ἐπὶ ϝίσα*.

Tertium inter Homerum et Pindarum interest, quod multis in stirpibus, quas apud Homerum a digammo incepisse constat, hæc litera initialis plane evanuit. Ex duobus et quinquaginta thematis, de quibus Knös pp. 50—146 verba fecit, quæ in fronte digamma habuisse constat, viginti unum (*εἱλύω*, *ἔλδομαι*, *ἕλκω*, *ἕλκος*, *ἕλος*, *ἐμέω*, *ἔριον*, *ἕρσαι*, *ἧλος*, *ἵκω*, *ἴρηξ*, *ἱστία*, *ὠθέω*, *ὄρομαι*, *ὀργή*, *Ὀρτυγίη*, *οὐτάω*, *οὐλή*, *οὐρανός*, *ὄχος*, *ὦνος*) ne apud Homerum quidem certa digammi vestigia ostendunt; ex quibus in Pindari carminibus non leguntur *ἐμέω*, *ἔριον*, *ἴρηξ*, *οὐτάω*, *οὐλή*, *ὦνος*; etiam *ἕρσαι* deest, quum Pindarus semper figuram vocali prothetica auctam *ἐ—ερσα* (N. 3: 78, 7: 79, 8: 40) usurpet (ne apud Homerum quidem *ἕρσαι* certum est). De *ἔλδομαι* vide supra pag. 20, de *ἱστία* pp. 65, 66, de *ὀργά* pp. 75, 76. Cetera undecim themata quomodo apud Pindarum occurrant, ex hac tabula apparebit.

Vox, quæ est	legitur in initio versus	legitur post syllabam longam et per consonam exeuntem	legitur post syllabam aut elisam aut brevem et per consonam exeuntem (ut digammo obstet).
Ἀλευάς (*εἱλύω*) (cfr. Curt. Grundz. p. 360)	P. 10: 5.		
ἕλκω			P. 2: 90, N. 4: 35, 94, 11: 32.
ἑλκύω			N. 7: 103.
ἕλκος	N. 8: 29, P. 3: 48.	P. 4: 271.	P. 1: 52, 2: 91, Fr. VII: 7: 1.
Ἆλις (*ἕλος*)			Ol. 1: 78, 9: 7, 10: 33.
ἆλος			P. 4: 71.
ἵκω	Ol. 5: 9, 6: 64, P. 4: 79, 95, 5: 70, 11: 32, N. 1: 53, 3: 3, 10: 14.	Ol. 1: 10, 6: 48, 10: 93, P. 4: 105, 118, N. 7: 37.	Ol. 4: 10, 6: 24, 10: 66, 87, P. 4: 126, 9: 51, N. 5: 50, 9: 21, I. 3: 50.

Vox, quæ est	legitur in initio versus	legitur post syllabam longam et per consonam exeuntem	legitur post syllabam aut elisam aut brevem et per consonam exeuntem (ut digammo obstet)
ἱκάνω			Ol. 3: 43.
ἱκετεύω		Fr. VII: 4: 6.	
ἱκέτας	Ol. 5: 19, N. 8: 13.		
ὠθέω	Fr. XI: 44: 3.		
ὁράω (ὅρομαι)			Ol. 7: 65, 9: 111, P. 2: 34, 10: 36.
οὗρος		I. 7: 55.	
Ὀρτυγία			Ol. 6: 92, P. 2: 6, N. 1: 2.
οὐρανός	Ol. 7: 40.	P. 4: 289, N. 4: 67, 5: 34, I. 5: 41.	Ol. 14: 10, P. 10: 27, N. 3: 10, 6: 4, 10: 58, 88, I. 6: 45, Fr. XI: 189: 2.
οὐράνιος		Fr. IX: 1: 3.	Ol. 11: 2, P. 1: 19, 3: 75, Fr. II: 2: 1.
Οὐρανίδας	P. 3: 4.		P. 2: 38, 4: 194.
ὄχος	Ol. 4: 11, P. 9: 11.		
ὄκχος			Ol. 6: 24.
ὀχέω			P. 2: 79.
ὀκχέω			Ol. 2: 67.
ὄχημα		Fr. VII: 3: 6, IX: 3: 1.	
ὀχετός		Ol. 5: 12, 10: 37.	
ὄχλος			P. 4: 85.
ὄχθος		P. 9: 55, N. 11: 25.	Ol. 9: 3.
ὄχθα	P. 1: 64.		P. 1: 18, 4: 46, 12: 2, N. 9: 22, I. 4: 38.

Sunt igitur unum et triginta themata, quæ digamma initiale in carminibus Homericis prodant; ex his sedecim (*ἄναξ*, *ἰάχω*, *εἴκοσι*, *Ἰλιάδας*, *ἑκών*, *ἐλπίς*, *ἔπος*, *ἐρέω*, *ἔργον*, *εἷμα*, *ἕσπερος*, *ἔτος*, *οἶδα*, *ἴον*, *ἴσος*, *οἶκος*) etiam apud Pindarum nonnumquam digamma servasse jam supra ostendimus; etiam de *ἑκάς*, *ἕκαστος*, *ἴς* supra verba fecimus. Ex duodecim, quæ restant, apud Pindarum non leguntur *ἄρνες*, *ἔρρω*, *ἶρις*, *ἶνις*; de *εἴκω* vide p. 39. Cetera quomodo apud Pindarum legantur, ex hac tabula apparebit.

Vox, quæ est	legitur in versus initio	legitur post syllabam longam et per consonam exeuntem	digammo obstat
ἀγά(?)			P. 2: 82.
ἀκτά (?)			Ol. 7: 34, P. 1: 79, 4: 36, 11: 21, N. 9: 40, I. 2: 42, Fr. XI: 136: 3.
ἄστυ	Ol. 7: 80, 9: 42, P. 4: 15, N. 10: 42.	P. 4: 260.	Ol. 13: 59, P. 5: 52, N. 4: 23, 10: 5, I. 5: 69, Fr. IV: 3: 3, XI: 115: 1.
ἀστός	P. 1: 84, N. 8: 14, I. 6: 29.	Ol. 6: 7, P. 4: 78, I. 2: 37, 3: 3.	Ol. 5: 14, 7: 94, 13: 2, P. 1: 68, 2: 82, 3: 71, 4: 297, 7: 10, 9: 93, N. 8: 38, 11: 17, I. 3: 79, Fr. XI: 125: 1.
Ἀστυδάμεια			Ol. 7: 25.
ἀστύνομος			N. 9: 31.
ἔαρ (ἦρ)			P. 4: 64, Fr. IV: 3: 14.
ἠρινός		P. 9: 46.	
ἐαρίδρεπτος			Fr. IV: 3: 7.
ἑλίσσω	I. 7: 15.	Ol. 4: 2.	Ol. 10: 9, N. 6: 55.
ἑλικῶπις			P. 6: 1.
ἑλικάμπυξ		Fr. IV: 3: 18.	
ἑλικοβλέφαρος		Fr. IX: 2: 5.	P. 4: 172.
ἐλελίζω (?)		P. 1: 4, N. 9: 19.	Ol. 9: 13.
ἐλελίχθων (?)		P. 2: 4.	P. 6: 50.
εἴργω	Ol. 13: 58, N. 7: 6.		
ἕρκος		N. 10: 36.	P. 2: 80, 5: 106, N. 3: 51.
ἐρύω			N. 7: 67, 9: 23.
ἐρύκω	Ol. 10: 5.	N. 4: 33.	
οἶνος			Ol. 9: 48, Fr. XI: 44: 1.
οἰνοδόκος	I. 5: 40.		
οἰνηρός			N. 10: 43.
οἰνάνθα			N. 5: 6.

Si Knösium sequentes etiam longius comparationem, quam inter Homerum et Pindarum instituimus, persequi volumus, apparet in carminibus Pindaricis nullum palatalis spirantis inveniri vestigium. ἔοικα enim non a ȷ sed a digammo incepisse titulo illo Cyprio reperto adducimur ut credamus; ἰωκή non legitur apud Pindarum; neque in verbo ἵημι neque in stirpe relativi pronominis

(quæ utrum a palatali an labiali spirante inceperit, inter se dissentiunt viri docti) ullum consonæ initialis vestigium comparet, nedum in iis vocibus, quas apud Homerum ipsum consonam initialem amisisse constat (quæ sunt apud Pindarum ἁγνός, ἥβα, ἀνία, ἀνίοχος, ὑμεῖς, ὑμός, ὑμέτερος, ὥρα, ὥριος, ὡραῖος.[1] Ex iis vocibus, quas enumerat Knös in tertio capite (pp. 171—195) quæque dubia utuntur consona initiali, Pindarus has solas usurpat: αἱρέω (εἷλον), ἅπτω, ἔθειρα, εἴρω (necto), Ἥρα, Ἡρακλέης, Ἡρακλείδας, Ἡράκλειος, Ἶλος, (ἀν)οίγω, εὕδω, ἅλιξ, ἁλικία, ὄαρος, ὀρθός, ὄρθιος, ὀρθόβουλος, ὀρθοδίκας, ὀρθόμαντις, ὀρθόπολις, ὀρθόω, ὀρθωτήρ, οὔλιος, οὖρος (ventus). Sed hæ voces consonam initialem apud Pindarum numquam desiderant, sæpissime prorsus respuunt. De ἔθνος vide pp. 66, 67, de ἐρέω (quæro) pp. 26, 27.

In vocibus olim a σϝ incipientibus minus interest inter Homerum et Pindarum. In thematis, quæ sunt σϝαδ, σϝε, σϝεθ, Pindarum ipsum labialem spirantem appellasse supra ostendimus; præcipue annotandum est, Pindaricum ϝίδιος in carminibus Homeri nullum certum prodere digammi vestigium. — In carminibus Pindaricis non leguntur voces, quæ sunt ἑκυρός, ἔτης, ἰδίω. Nomen proprium, quod est Ἑλένη, cujus digamma non est certum apud Homerum, apud Pindarum a vocali incepisse apparet ex Ol. 3: 1, P. 5: 78, 11: 33; primam versus sedem obtinet Ol. 13: 57, I. 7: 52. Ἑλένοιο excipit longam syllabam per consonam exeuntem N. 3: 63. — Vocabulum numerale ἕξ, cujus digammi vestigia in carminibus Homeri non prorsus deesse auctor est Knös p. 220, apud Pindarum digamma neque desiderat neque respuit (in fronte versus legitur I. 1: 9, post longam syllabam Ol. 1: 89, 5: 5) Eodem modo nihil demonstrant ἑξέτης N. 3: 49, ἑκκαίδεκ' N. 11: 19, ἕκτος Ol. 8: 76; non tolerant digamma ἕκτος P. 4: 132, ἑξάκις Ol. 7: 90, ἑξηκοντάκι Ol. 13: 95. — ἑταῖρος, ἑταίρα (ἕταρος, ἑτάρα), quorum digamma apud Homerum non confirmant certa indicia, apud Pindarum consonæ initiali prorsus repugnant Ol. 9: 4, P. 3: 18, 4: 239, 5: 24, 9: 19, N. 11: 4; nullius momenti sunt Ol. 6: 87, I. 6: 11, Fr. XI: 128.

Conjunctiones consonarum, quales sunt δϝ, λϝ, κϝ, τϝ, quarum δϝ et λϝ in versu Homerico vim suam prodidisse contendit Knös, a Pindari versibus alienæ sunt. Conjunctionem autem consonarum, quæ sunt ϝρ, in tribus stirpibus (ϝραγ ϝριγ ϝριπ) etiam in versu Pindarico exstitisse supra demonstravimus. Si ce-

[1] Omnino num vis palatalis spirantis in rationibus metricis appareat, valde dubitari potest; cfr. G. Meyer. Gr. Gr. § 217.

teras voces, quas olim a ϝϱ incepisse constat, inspicimus, apud Pindarum non leguntur ῥάκος, Ῥήνη, ῥυμός; de ῥέζω vide p. 30, de ῥέπω p. 64, de ῥηθείς pp. 25, 26. Ῥαδάμανθυς digamma non tolerat Ol. 2: 75, P. 2: 73; eodem modo ῥᾴτερον Ol. 8: 60, ῥίζα Ol. 2: 46, I. 7: 55; ῥίζα et ῥᾴδιον in initio versus leguntur P. 9: 8, P. 4: 272. Antecedit syllaba longa P. 4: 15. — ῥινός sequitur præpositionem ἐν I. 5: 37. — ῥόδον bis legitur: Fr. IV: 3: 16 φόβαι, ῥόδα et I: 3: 36 ἄνθησεν ῥόδοις, ubi tamen Mommsen ἄνθησε ϝρόδοις conjicit. — Inter voces ab ϱ incipientes, quæ utrum alteram consonam olim in fronte habuerint necne ambiguum videtur (vide Knös. pp. 308—315), apud Pindarum non leguntur ῥῆγος, Ῥῆσος, ῥήσσω (*pulso*), ῥίς, ῥίον, Ῥοδίος, ῥόθιος, ῥοῖζος, ῥοχθέω, ῥύπος, Ῥύτιον, ῥώψ. De ῥάβδος supra verba feci (p. 64), item de ῥόμβος (ῥύμβος), quod non est apud Homerum. — Post syllabam aut per consonam aut per longam vocalem exeuntem leguntur Ῥέα Ol. 2: 12, 77, N. 11: 1, Fr. XI: 5, ῥύοντο I. 7: 53; in initio versus ῥαπτός N. 2: 2, ῥυσίδιφρος I. 2: 21. P. 12: 19 est ἐρρύσατο, geminata liquida, quo fit credibile, stirpem olim ante ϱ alteram consonam habuisse; hanc autem σ fuisse, Knös p. 313 opinatur; Curtius et G. Meyer malunt digamma. — ῥαίω semel legitur Fr. VII: 7: 3, ubi Christ scribit ἐραίσθη, Mommsen ἐρραίσθη, duplicata litera canina. — His vocabulis enumeratis apud Pindarum quattuor solæ voces restant, quæ ab ϱ incipiunt:

1) Ῥόδος, cujus originem non cognovi; Ῥόδος legitur post πελάγει Ol. 7: 59, post ἑπτά Ol. 7: 75, post δέ Fr. VIII: 2: 1, in initio versus Ol. 7: 15.

2) ῥά, quam vocem a particula ἄρα per aphæresim ortam esse inter omnes constare videtur (cfr. Knös. p. 315, Meyer. Gr. Gr. § 164 not.) Voce ῥά apud Pindarum excipiuntur τόν Fr. IX: 5: 1, particula καί P. 3: 45, 4: 189, particula ἤ P. 4: 57, 9: 37, 11: 38, I. 6: 3.

3) ῥαίνω, quod Curtius Grundz. p. 228 e rad. ἀρδ per metathesim ortum esse, G. Meyer (§ 163), Joh. Schmidtium secutus, a ϝϱ olim incepisse contendit; e ῥανθεῖσαν P. 5: 94, quod in initio versus legitur, βάλλω, ῥαίνω P. 8: 57, νᾶσον ῥαινέμεν I. 5: 21 nihil elucet; I. 7: 50 μέλανι ῥαίνων digamma non tolerat.

4) ῥέω (ῥόος, ῥοά, ῥέεθρον), quod a σϱ incepisse constat. Antecedunt syllabæ per brevem vocalem exeuntes Ol. 5: 18, 9: 18, P. 1: 22, N. 7: 62; nullius momenti sunt Ol. 2: 33, 10: 10, 13: 35, N. 3: 25, 7: 12, 11: 36, 46, 9: 9, I. 1: 25, 4: 29, 6: 19. Geminata est liquida in κατερρύη Fr. XI: 61: 2,

simplex autem in *αὐτόρυτος* P. 12: 17, *ἀμφίρυτος* I. 1: 7, *καλλίροος* Ol. 6: 83, I. 7: 19, quamquam P. 12: 17, I. 1: 7, Ol. 6: 83 in multis codicibus est *ρρ*.

Priusquam finem faciam, etiam de digammo intermedio brevissime est disputandum.

Digamma enim non solum in fronte vocum sed etiam in media voce olim positum esse, satis constat. Hujus digammi media in voce olim pronuntiati testimonia sunt voces junctæ (ut *ἄ-ισος*, *ἄ-ιδρις*), figuræ verborum augmento ornatæ (*εἰργασάμαν* pro *ἐ-ϝεργασαμαν*, *ἔρριψε* pro *ἐ-ϝριψε*), voces prothetica vocali instructæ (*ἔ-ερσα, ἐ-ειδόμενος*); deinde hodie nemo est, qui neget e. gr. *Διός*, *Αἴας*, *ξένος* olim pronuntiata esse *Διϝός*, *Αἴϝας*, *ξένϝος*, ut etiamnunc in titulis legimus (v. Tud. pp. 29, 34, 35). Quo autem tempore digamma e mediis vocibus evanuerit, difficillimum est ad dijudicandum; id tantum statuere licet digamma in omnibus Græcæ linguæ dialectis citius ex mediis vocibus quam ex vocum initio evanuisse; certe multo plura exstare in titulis exempla digammi in fronte vocum quam media in voce servati et multo plura in media voce quam in fronte omissi, ex libro Tudeeri apparet. Ex media voce digamma Pindari ætate in omnibus dialectis prorsus evanuisse non affirmaverim, sed in carminibus poetæ, ubi non nisi rationibus metricis ad digamma statuendum adducamur, ut digamma intermedium appellatum esse demonstremus, fieri non potest. Utrum Pindarus *Διός* an *Διϝός* dixerit, e rebus metricis numquam elucebit. Neque tamen desunt, qui etiam medias voces digammo instruxerint; quod factum esse in Homericorum carminum editionibus Payne Knightii et van Gentii, auctores sunt Leskien p. 6, Knös p. 13 (ipse has editiones non vidi). Bekker ipse scribit *καλλιϝάνασσα*, *ἐϝείκοσι*, *ἐϝαδώς*, *ἔϝϝιδεν*, *προϝέρυσσε* al. Inter editores Pindari Mommsen (Suppl. p. 181) "omnino", inquit, "digammi in media voce collocandi parcissimus fui, quia hujus novationis limites non facile reperiuntur. Non scripsi *κλέϝος*, *ναϝῶν*, *βοϝῶν*, *ἄϝισος*, *ἄϝιδρις*, *ἑκάϝεργος*, sed tria tantum *ἀϝάταν*, *εὐϝαχέα*, *κλαϝῖδας* invehere ausus sum, ubi in ipsa codicum traditione antiquæ scripturæ vestigia superesse videbantur." Sed quænam fuerint hæc vestigia P. 8: 4, ubi est in diæresi *κλαΐδας* (apud Mommsenum *κλαϝῖδας*), quod tamen in codicibus multis modis est deformatum, non facile intelligitur. Et quæritur, cur Mommsen non eodem modo P. 9: 39 *κλαϝίδες*, P. 1: 8 *κλάϝιστρον* scripserit. — P. 2: 14 duæ sunt lectiones, *εὐαχέα* et *εὐαυχέα*; utrique subveniunt scholiastæ, alter interpretans *ὕμνον εὐηχῆ καὶ εὔρυθμον*, alter *ἐφ' ᾧ ἔστιν αὐχεῖν*. Boeckh (not. crit. p. 442) "*εὐαυ-*

χής", inquit, "sane nihili vox est; si quid video, primitiva lectio fuit εὐναχής, hoc est εὐϝαχής: nam ἠχώ sive ἀχώ habuit digamma." Contra Boeckhium tamen hæc animadverti possunt. Primum non est credibile, primariam formam fuisse εὐναχής, nam digammi post υ in ν immutati nullum exstat exemplum. In archetypo igitur potest fuisse εὐϝαχής, non εὐναχής; ex εὐϝαχής autem errore librarii nasci potuisse εὐαυχής nemo, credo, contendet. Deinde non est necesse, digamma ad ϝαχώ spectare statuamus. Sæpe enim post diphthongum per υ exeuntem ϝ quoddam spurium ortum esse aut sonum crassiorem esse appellatum, quem literis υϝ exprimere conarentur lapicidæ, ex titulis non pauca licet sumere testimonia. Vide Tud. pp. 8, 9. Sed omnino dubitationem movet, quod in vocibus, quæ sunt εὐειδής, εὐεργεσία, εὐεργέτας al., quamquam stirpes ϝιδ et ϝεργ pluribus locis, quam ϝαχ, consonam initialem servarunt, ne minimum quidem digammi testimonium apud Pindarum traditum est; quo fit, ut nihil demonstretur illo εὐαυχέα, quod fortasse inde ortum est, quod librarii mensuram vocis εὐᾱχής, quam primus, quantum scio, usurpavit Pindarus, ignorabant. — Venimus nunc ad αὐάταν P. 2: 28, 3: 24. Mommsen utroque loco ἀϝάταν scribit in editione majore, in minore autem ἀυάταν. Nihil moror, in omnibus codicibus spiritum supra α scriptum esse; de qua re vide Ahr. I: 39, Hartel. III: 25; aliter Boeckh not. crit. p. 443. Multo magis interest, utroque loco diphthongum correptam esse, qua correptione alteram diphthongi partem υ in sonum consonæ digammi transiisse re vera significari, Curtius jure suo contendit [1]; assentiri videtur Hinrichs p. 26. Etiamsi autem hic sonum consonæ appellatum esse concedimus, tamen non licet pro certo statuere digamma, non υ, scribendum esse. Quo signo usus sit Pindarus ipse, nescio an numquam ad liquidum perduci possit. Tota hæc quæstio in scribendi arte, quam orthographiam vocamus, versatur; in ejusmodi autem rebus ea, quæ ab antiquis traduntur, non semper sibi constare Hartel (III: 23) ostendit. Apud Homerum scribuntur αὐίαχοι (apud Hesychium αὐιδέτου· ἀφανοῦς, ἀοράτου) sed ἄ(ϝ)ιδος, ἀπούρας sed ἀπὸ (ϝ)έρσῃ, non ἀπουέρσῃ. Neque intelligo, quid prohibeat, quominus eandem scribendi inconstantiam, qua in longis syllabis nunc αυ nunc ᾱ(ϝ) scribitur, etiam in brevibus statuamus, ut modo ᾰ(ϝ) modo α͝υ credamus scriptum esse, dummodo in codicibus ita traditum inveniamus. Diphthongi et in vocis fine et in media voce correptæ (i. e. semivocalis usurpatæ) non pauca sunt apud Pindarum exempla. Ut apud Ho-

---

[1] "Die correptio diphthongi ist dem Wesen nach Nichts andres als die Auflösung von αυ in αϝ." Curt. Grundz. p. 556.

merum propter ἄϊδος brevi pænultima sæpissime usurpatum nonnullis locis, ubi prima producta opus est, scribitur ἄϊδος, ita apud Pindarum ἀϋάτα scribi potuit propter ᾱϋάτα aliis locis adhibitum. Et ᾱϋάτα prima longa est apud Archilochum, Fr. 73, ubi cum Hartelio credo Schneidewinum, non Bergkium verum vidisse. — Omnino in hujusmodi quæstionibus nulla re nisi auctoritate codicum nitimur.

II.

De positione apud Pindarum.

Satis constat et Græcis et Romanis ad duas consonas appellandas tantum temporis spatium opus fuisse, ut syllabam antecedentem in versu pro longa haberent poetæ, etiamsi vocalis natura brevis esset. Sed ut omnino hanc legem nonnumquam quamvis raro apud poetas non servatam esse videmus, de qua re postea pauca faciemus verba, ita in præcipua quadam condicione versatur unus ordo consonarum conjunctionum; quum consonam mutam excipit consona liquida, positio fit debilis, quæ vocatur, qua syllaba antecedens nunc producitur, nunc correpta servatur. Jure autem Alexanderson p. 17 animadvertit hunc aut neglectum aut observatum positionis usum arbitrio soli poetarum non subjectum esse sed multa in natura et mutarum et liquidarum esse sita; deinde usum poetarum alium fuisse aliis temporibus et in aliis poesis generibus, ita ut Homerus syllabas sæpius produxisse, Attici in correptionem magis propensi dici possint, Pindarus autem, qui æqualis fere fuit Aeschyli sed dialectum poetarum epicorum maxime sequitur, locum quasi medium quodam modo obtineat. Quæ autem Pindaro aut cum Homero aut cum poetis Atticis communia sint, postea exponere conabimur; primum totam exemplorum silvam in medium proponemus. Omnia autem exempla, de quibus nunc agitur, in tria genera dividi possunt: aut et consonæ et vocalis antecedens in eadem voce sunt positæ, aut vocalis in fine vocis præmissæ, consonæ in initio vocis sequentis leguntur, aut vox prior per mutam exit, altera a liquida incipit. Primum quidem afferamus exempla, in quibus et consonæ et vocalis antecedens ejusdem sunt vocis:

Ante βλ producuntur in thesi ἀβλαβής Ol. 13: 26, P. 8: 54, βέβληνται N. 1: 8, ἑλικοβλέφαρος P. 4: 172, Fr. IX: 2: 5;

corripiuntur ἀποβλάπτει N. 7: 60, ἔβλαστεν N. 8: 7.

Ante γλ *producuntur in thesi* ἀγλαός Ol. 1: 91, 2: 73, 8: 11, 14: 7, P. 4: 82, N. 3: 69, 4: 20, 11: 4, 20, I. 1: 56, 5: 62, 7: 3, 27, Fr. IV: 3: 7, XI: 138: 2, ἀγλαΐα Ol. 9: 99, 13: 14, 14: 13, P: 1: 2, 6: 46, 10: 28, N. 1: 13, 9: 31, I. 2: 18, Fr. XI: 12: 1, 110: 2, ἀγλαΐζεται Ol. 1: 14, ἀγλαόγυιος N. 7: 4, ἀγλαόδενδρος Ol. 9: 20, ἀγλαόθρονος Ol. 13: 92, N. 10: 1, ἀγλαόκαρπος N. 3: 56, Fr. II: 2: 6, VII: 3: 5, ἀγλαόκουρος Ol. 13: 5, ἀγλαόκωμος Ol. 3: 6, Ἀγλαοτρίαινα Ol. 1: 40, φιλάγλαος P. 12: 1, ἄγλωσσος N. 8: 24, περίγλωσσος P. 1: 42, ἔκπαγλος P. 4: 79, N. 4: 27, I. 5: 54, 6: 22;

corripiuntur ἀδύγλωσσος Ol. 13: 96, ἐπιάγλωσσος N. 5: 24, εὐθύγλωσσος P. 2: 86.

Ante πλ *producuntur in thesi* ἀλίπλακτος P. 4: 14, ἀναπλέκοντι Ol. 2: 74, διαπλέκω P. 2: 82, 12: 8, N. 7: 99, θεμίπλεκτος N. 9: 52, ἐρασιπλόκαμος P. 4: 136, καλλιπλόκαμος Ol. 3: 1, ἰοπλόκαμος P. 1: 1, ἰόπλοκος Ol. 6: 30, I. 6: 23, λιπαροπλόκαμος Fr. V: 1: 1, ἄπεπλος N. 1: 50, καλλίπεπλος P. 3: 25, πέπλος P. 9: 120, χρυσόπεπλος I. 5: 75, ἄπλατος P. 1: 21, 12: 9, Fr. IX: 7: 3, ἄπλετος I. 3: 29, ἁπλόος N. 8: 36, διπλόος N. 5: 52, I. 3: 88, 4: 15, τριπλόος Ol. 9: 2, ἀποπλέων N. 7: 36, ἐνόπλια Ol. 13: 83, ὅπλοις P. 10: 14, ὁπλίτας I. 1: 20, ὑπέροπλος Ol. 1: 57, P. 6: 48, 9: 14, ὁπλότερος P. 6: 41, ὁπλότατος I. 5: 6, ἐρίπλευρος P. 4: 235, παρεπλάγχθη N. 10: 6, ἔπλετο P. 5: 105, περιπλανᾶται I. 5: 47;

producuntur in arsi ἀμπιπλάντες N. 10: 57, ὅπλαις P. 4: 226;

corripiuntur διπλόαν N. 10: 89, καλλίπλουτοι Ol. 13: 107, ὅπλα N. 1: 51, 7: 25, 8: 27, 10: 14, ὁπλόταται I. 7: 18, παρέπλαγξαν Ol. 7: 32, ἔπλετο P. 9: 109.

Ante κλ *producuntur in thesi* ἀγακλεής P. 9: 106, I. 1: 30, ἀκλεής Ol. 12: 15, Ἡρακλέης Ol. 2: 3, 6: 68, 7: 23, 9: 30, 10: 16, P. 5: 67, N. 1: 33, 4: 24, 10: 17, I. 5: 35, Ἰφικλέος I. 1: 26, Μεγάκλεες P. 7: 17, ὁμοκλέα Fr. VI: 9: 5, Χαρικλοῦς P. 4: 103, πολύκλειτος Ol. 6: 71, Fr. XI: 103: 4, δαιτικλυτός Ol. 8: 52, ναυσικλυτός N. 5: 9, Fr. I: 4: 1, κέκλευ I. 5: 53, κέκλυτε P. 4: 13, Περικλύμενος P. 4: 175, N. 9: 26, Ἀμύκλαι P. 1: 65, 11: 32, N. 11: 34, I. 6: 14, Δόρυκλος Ol. 10: 67, ἐρικλάγκτας P. 12: 21, εὔκυκλος N. 4: 66, κύκλος Ol. 9: 93, P. 4: 215, κατακλύζειν Ol. 9: 50, P. 4: 38, κατέκλασε P. 5: 32, κικλήσκων P. 4: 119, ὁμοκλαῖς I. 4: 24, ὁμόκλαρος N. 9: 5, ποτικεκλιμένον P. 1: 28;

producuntur in arsi Ἡρακλέης P. 9: 87, N. 10: 53, ἔκλαγξε P. 4: 23, κύκλος Ol. 10: 46, κεκλημένον P. 3: 67;

corripiuntur ἀκλάρωτον Ol. 7: 62, ἀπόκλαρος P. 5: 50, ἐκλάρωσεν Ol. 8: 15, ὁμόκλαρον Ol. 2: 49, κατακλύσσει Ol. 10: 10, κικλήσκοισιν Fr. V: 1: 4, κέκληνται Ol. 7: 80, Ἀριστοκλείδας N. 3: 15, 67, Καλλικλεῖ N. 4: 80, Ἡρακλέης Ol. 3: 11, 44, 10: 30, P. 11: 3, N. 3: 21, 7: 86, 10: 33, 11: 27, I. 4: 33, Fr. II: 1: 4, Ἡρακλειδᾶν P. 1: 63, Ἡράκλειος I. 3: 30, 6: 7, Ἱπποκλέας P. 10: 5, 57, Ἰφικλείδαν P. 11: 59, Ἰφικλέα P 9: 88, Νικοκλέης I. 7: 62, Θράσυκλος N. 10: 39, Πάτροκλος Ol. 9: 75, 10: 19, κυκλώσαις Ol. 10: 72.

Ante τλ *producuntur in thesi* Ἄτλας P. 4: 289, ἄτλατος Ol. 6: 38, N. 1: 48, φύτλας Ol. 9: 55, P. 9: 33;

producitur in arsi ἔτλαν I. 6: 37.

Ante φλ *producuntur in thesi* ἐπιφλέγειν Ol. 9: 22, P. 11: 45, τετύφλωται I. 4: 50, τετύφλωνται Ol. 12: 9;

producitur in arsi ἀντέφλεξε Ol. 3: 20;

corripiuntur ἀποφλαυρίξαισα P. 3: 12, τυφλός N. 7: 23.

Ante χλ *producuntur in thesi* ὄχλος P. 4: 85, κεχλάδοντας P. 4: 179, κεχλάδειν Fr. IV: 6: 3;

corripiuntur καχλάζοισαν Ol. 7: 2, κεχλαδώς Ol. 9: 2.

Ante θλ *producuntur in thesi* ἀεθληταῖς N. 10: 51, ἀεθλοφόρος N. 3: 83, 6: 23, ἄεθλον Ol. 1: 3, I. 4: 49, ἄεθλος Ol. 1: 84, 99, 2: 13, 4: 3, 5: 6, 6: 69, 13: 15, P. 3: 73, 4: 165, 220, 5: 49, 8: 26, 9: 70, 102, 10: 7, N. 2: 17, 19, I. 1: 44, 3: 1, 7: 5, Fr. I: 4: 8, πεντάεθλος N. 7: 8, γενέθλιος Ol. 7: 73, 8: 16, 13: 101, P. 4: 167, θεμέθλοις P. 4: 16, 180;

corripiuntur ἄεθλον Ol. 6: 79, P. 10: 24, I. 1: 16, ἄεθλος Ol. 2: 43, 3: 21, 7: 84, 8: 1, 64, 14: 24, P. 4: 253, 9: 115, N. 1: 11, 4: 73, 6: 12, 10: 23, 11: 14, I. 1: 9, 3: 44, 85, 4: 6.

Ante γμ *producuntur in thesi* μεμιγμένον N. 3: 77, στεναγμόν Fr. XI: 47: 4, φθέγμα P. 4: 198, 8: 31, Fr. XI: 87: 1, βεβρεγμένος Ol. 6: 55;

producuntur in arsi πυγμά Ol. 7: 17, 10: 67.

Ante δμ *producuntur in thesi* εὔοδμος Fr. IV: 3: 14, θεόδματος Ol. 3: 7, 6: 59, P. 1: 61, 9: 10, I. 5: 11, Fr. V: 1: 1, XI: 66: 1, νεόδματος I. 3: 80, Κάδμος Ol. 2: 78, Fr. II: 1: 2, 4: 2, Καδμεῖος P. 9: 83, N. 1: 51, 4: 21, 8: 51, I. 3: 71, Fr. IV: 3: 11, κεκαδμένος Ol. I: 27;

producuntur in arsi Ἄδματος P. 4: 126, ὀδμά Fr. X: 1: 6, **Κάδμος** Ol. 2: 23, P. 3: 88, 11: 1, I. 1: 9, 5: 75;
corripitur **Κάδμος** P. 8: 47.

Ante κμ *producuntur in thesi* ἀκμά P. 9: 81, N. 3: 39, I. 7: 37, ἄκμων P. 1: 86, ἀτέκμαρτος P. 10: 63, τέκμαρ P. 2: 49, N. 11: 44, Fr. XI: 43: 1;
producitur in arsi ἀκμά P. 1: 11;
corripiuntur ἀκμά Ol. 1: 48, 96, 2: 63, P. 4: 64, N. 4: 63, 6: 52, 10: 60, ἀτέκμαρτος Ol. 7: 47, τεκμαίρει Ol. 6: 73, N. 6: 8.

Ante τμ *producuntur in thesi* ἐφετμά Ol. 3: 11, P. 2: 21, 4: 233, I. 5: 18, πότμος Ol. 2: 18, 9: 60, N. 4: 42, 6: 6, 10: 57;
producuntur in arsi τέτμηνθ' I. 5: 22, πότμος N. 5: 40;
corripiuntur δολιχήρετμος Ol. 8: 20, ἐρετμόν P. 4: 18, πότμος Ol. 2: 36, 8: 15, P. 2: 56, 3: 86, 5: 3, N. 7: 6, I. 1: 34, ταχύποτμος Ol. 1: 66.

Ante χμ *producitur in thesi* λόχμα Ol. 10: 30;
producuntur in arsi λόχμα Ol. 6: 40, P. 4: 244.

Ante θμ *producuntur in thesi* ἀναρίθμητος Ol. 7: 26, ἀριθμῆσαι N. 10: 46, ἀριθμός Ol. 13: 44, N. 2: 23, βαθμίς N. 5: 1, σταθμός Ol. 5: 10, τέθμιος I. 5: 20, τεθμός Ol. 7: 92;
producuntur in arsi δυθμά I. 3: 83, πυθμήν Fr. XI: 120: 1, στάθμα P. 1: 62, Fr. I: 4: 5, σταθμός P. 4: 76, τεθμός Ol. 6: 69, 13: 28, P. 1: 64;
corripiuntur ἀνάριθμος I. 4: 45, ἀριθμός Ol. 2: 98, ἐξάριθμος Ol. 10: 25, βαθμίς P. 5: 7, στάθμα P. 2: 90, N. 6: 7, σταθμᾶτο Ol. 10: 45, σταθμός Ol. 10: 92, I. 6: 45, τέθμιος N. 11: 27, τεθμός Ol. 13: 39, N. 4: 33, 10: 33.

Ante γν *producuntur in thesi* ἁγνός Ol. 5: 10, P. 1: 21, 4: 103, 9: 64, I. 5: 74, Fr. X: 4: 5, XI: 22: 2, ἀγνώμων Ol. 8: 60, ἄγνωτος I. 3: 48, ἀνάγνωτε Ol. 10: 1, ἀνέγνον I. 2: 23, ἀρίγνωτος P. 4: 95, ἔγνωκε P. 4: 287, ἔγνωκας Fr. XI: 87: 1, ἔγνον P. 4: 120, ἔγνω Ol. 7: 87, ἐπέγνω P. 4: 279, πολύγνωτος N. 10: 37, δωδεκάγναμπτος Ol. 3: 33, πολύγναμπτος Ol. 3: 27, Θεόγνητος P. 8: 36, κασίγνητος Ol. 7: 28, P. 4: 124, N. 1: 36, 10: 50, 85, κασιγνήτα Ol. 13: 6, P. 3: 32, 12: 11, N. 1: 4, 11: 2, I. 5: 17, Μάγνης P. 4: 80, N. 5: 27, Μαγνῆτις P. 2: 45, μίγνυμι P. 2: 45, 5: 18, N. 4: 21, Fr. IV: 3: 16, X: 1: 7, XI: 83: 1;
producuntur in arsi ἁγνός Ol. 3: 21, 7: 63, P. 4: 204, Fr. II: 5: 1, ἄγνωστος Ol. 6: 67, ἀγνώς I. 2: 12, ἀριγνώς N. 5: 12, ἔγνον P. 9: 79, Μάγνης P. 3: 45.

Ante δν *producuntur in thesi* ἕδνον Ol. 9: 10, P. 3: 94, κεδνός I. 7: 23, κίδναται Fr. X: 1: 6;

producuntur in arsi Εὐάδνα Ol. 6: 30, 49, κεδνός Ol. 8: 80, P. 4: 117, 9: 122, I. 1: 4;

corripitur κεδνός P. 10: 72.

Ante πν *producuntur in thesi* ἀδύπνοος Ol. 13: 21, εὐθύπνοος N. 7: 29, ἀπέπνευσ' P. 4: 11, ἀπέπνευσεν N. 1: 47, ἀπέπνευσας I. 6: 34, ἐνέπνευσεν Ol. 8: 70, ἀναπνέομεν N. 7: 5, ἐνύπνιον Ol. 13: 76, ὕπνος I. 3: 41, καπνός P. 1: 22, I. 3: 84;

producitur in arsi καπνός N. 1: 24;

corripiuntur ἀδύπνοος I. 2: 25, περιπνέοισιν Ol. 2: 72, Θεράπνα P. 11: 63, N. 10: 56, I. 1: 27, καπνός Ol. 8: 36, N. 9: 23, καπνωθεῖσαν P. 5: 78, ὕπνος P. 9: 25.

Ante κν *producuntur in thesi* ἔκνισε P. 11: 23, I. 4: 52, ἔκνιξεν I. 5: 50, ὑπέκνισε P. 10: 60, Κύκνεια Ol. 10: 15, πυκνός Ol. 13: 50, I. 6: 8, τέκνον N. 7: 2, Fr. XI: 54: 1, ἐτέκνωθεν I. 1: 15;

producuntur in arsi Κύκνος I. 4: 35, ὀκνηρός N. 11: 22, τέκνον N. 1: 42, τετράκναμος P. 4: 214;

corripiuntur Κύκνος Ol. 2: 82, τέκνον Ol. 6: 62 (ubi tamen Mommsen contra codices τέκος), N. 7: 105, Fr. XI: 70: 1, τετράκναμος P. 2: 40.

Ante τν *producuntur in thesi* ἀναπιτνάμεν Ol. 6: 27 (Mommsenum ἀναπεπτάμεν scribentem jure suo vituperat Bergk), ἀναπιτναμένα I. 3: 65, πιτνεῖ Ol. 2: 23, πίτνων N. 5: 42, πότνια Ol. 14: 13, P. 4: 213, 9: 55, N. 3: 1, 8: 1, Fr. II: 8: 1, VII: 4: 7;

producitur in arsi πίτνοντα I. 2: 26;

corripiuntur πίτναν N. 5: 11, πιτνεῖ P. 8: 93, φάτναι Ol. 13: 88.

Ante φν *producuntur in thesi* ἀφνεός Ol. 1: 10, 7: 1, P. 11: 15, N. 1: 15, 7: 19, Fr. IX: 1: 1, ἔπεφνε P. 10: 46, I. 4: 35, Fr. X: 6: 1;

producuntur in arsi ἄφνει Fr. XI: 137: 1, πέφνεν P. 11: 37, I. 5: 31;

corripiuntur ἀφνεός Fr. XI: 136: 4, δάφνα P. 10: 40, ἔπεφνε Ol. 2: 42, 10: 28, 13: 87, Fr. XI: 54: 1.

Ante χν *producuntur in thesi* ἄχνυμαι P. 7: 18, I. 7: 5, ἴχνος P. 10: 12, N. 6: 15, ἰχνεύων P. 8: 35, λαχνάεις P. 1: 19, τέχνα Ol. 7: 52, P. 4: 249, 8: 60, 12: 6;

producuntur in arsi τέχνα Ol. 9: 52, P. 3: 11, N. 1: 25;

corripiuntur λάχναι Ol. 1: 68, τέχνα Ol. 7: 37, P. 2: 32, I. 3: 53.

Ante θν *producuntur in thesi* τεθναότ' N. 10: 74, ἔθνος P. 5: 79, 10: 28, N. 3: 74, 5: 43, 11: 42;
producitur in arsi ἔθνος P. 4: 252;
corripiuntur τεθνακότων N. 7: 32, ἔθνος Ol. 1: 66, 10: 97, I. 5: 32, Fr. IV: 9: 1.

Ante βρ *producuntur in thesi* ἁβρός Ol. 5: 7, 6: 55, N. 5: 26, 7: 32, I. 1: 44, 7: 65, ἁβρότας P. 8: 89, 11: 34, αἰολοβρόντας Ol. 9: 42, ἐπιβρίσῃ P. 3: 106, ἐριβρεμέτας I. 3: 64, ἐρίβρομος Ol. 11: 21, P. 6: 3, 11, κατάβρεχε I. 4: 46, λάβρος Ol. 2: 86, 8: 36, P. 2: 87, 3: 40, 4: 244, ὑβρίζοντα P. 4: 284, ὕβρις Ol. 7: 94, P. 1: 72, 2: 28, 4: 112, 8: 12, N. 1: 50, I. 3: 27;
producitur in arsi ἔβρισε N. 8: 18;
corripiuntur βεβρεγμένος Ol. 6: 55, βέβριθεν Fr. X: 1: 3, καρτεροβρόντας Fr. XI: 24: 2, καταβρέχων Ol. 10: 99, λάβρος N. 8: 46, ὕβρις P. 10: 36, 11: 55.

Ante γρ *producuntur in thesi* ἄγρα N. 3: 81, Ἀγρεύς P. 9: 65, ἄγριος P. 9: 21, ἀγρότερος Ol. 2: 54, P. 3: 4, 9: 6, N. 3: 46, Μελέαγρος I. 6: 32, ὑγρός Ol. 7: 72, P. 1: 9;
producuntur in arsi ἀγρός P. 4: 149, ἔγραψε Ol. 3: 30, λυγρός P. 12: 14, ὑγρός P. 4: 40, Φλέγρα N. 1: 67, I. 5: 33;
corripiuntur ἀγρυξία Fr. XI: 150: 1, γέγραπται Ol. 10: 3, ἔγραψε N. 6: 7, λυγρός N. 8: 25, ὑγρός N. 8: 41.

Ante δρ *producuntur in thesi* Ἄδραστος N. 10: 12, ἄϊδρις P. 2: 37, ἀϊδροδίκας N. 1: 63, ἴδρις Ol. 1: 104, ἀμφέδραμεν P. 3: 39, ἀνέδραμον Ol. 8: 54, δυωδεκάδρομος P. 5: 31, ἱπποδρομία P. 4: 67, I. 3: 13, ἱπποδρόμιος I. 1: 48, ἀποδρέψαι P. 9: 110, ἐαρίδρεπτος Fr. IV: 3: 7, μονόδροπος P. 5: 39, ἄδρυς Fr. XI: 23: 3, ἕδρα Ol. 5: 8, 7: 80, 14: 2, P. 3: 94, 11: 63, ἔφεδρος N. 4: 96, πάρεδρος Ol. 2: 76, 8: 22, P. 4: 4, N. 7: 1, I. 6: 3, εὔυδρος P. 1: 79, κατέδρακεν N. 4: 23;
corripiuntur Ἄδραστος Ol. 6: 13, P. 8: 51, N. 8: 51, 9: 9, Ἀδράστειος N. 10: 28, I. 3: 44, Ἀδραστίδαι Ol. 2: 45, διαυλοδρόμας P. 10: 9, ἔδραμον (lectio codicum est retinenda) N. 1: 51, δυωδεκάδρομος Ol. 2: 50, ἕδρα N. 4: 66, σφόδρα N. 4: 37.

Ante πρ *producuntur in thesi* ἀπρόσικτος N. 11: 48, ἀπρίατος Fr. XI: 48: 8, διαπρύσιος N. 4: 51, διαπρέπει Ol. 1: 2, ἐπιπρέπει P. 8: 44, θεοπρεπής N. 10: 2, θεοπροπέων P. 4: 190, Κυπρία Ol. 1: 75, N. 8: 7, Κύπρις Fr.

XI: 134: 1, *Κυπρογενής* Ol. 10: 105, *Κυπρογένεια* P. 4: 216, *Κύπρος* N. 8: 18, *ἔπραθε* P. 9: 81, *πεπρωμένος* P. 4: 61, *πεπραγμένος* Ol. 2: 15; *producitur in arsi κάπρος* N. 3: 47;
corripiuntur ἄπρηκτος I. 7: 7, *ἀπροσόρατος* Ol. 2: 67, *διαπρεπής* I. 4: 40, *κάπρος* Fr. XI: 159: 1, *Κύπριοι* P. 2: 16, *Κύπρος* N. 4: 46, Fr. IX: 1: 11, *πεπρωμένος* I. 7: 33, Fr. XI: 153: 1, *προπρεών* N. 7: 86, *ἔπραξε* P. 2: 40, 10: 11, I. 4: 7, *ἔπρασσεν* N. 3: 46, *πέπραγεν* P. 2: 73.

Ante κρ producuntur in thesi ἄδακρυς Ol. 2: 66, *δάκρη* Fr. IX: 1: 2, *δάκρυα* P. 4: 121, *Ἀκράγας* Ol. 2: 6, 91, *Ἀκραγαντῖνος* I. 2: 17, *ἀκρόθινα* Ol. 2: 4, *ἀκρόπολις* Ol. 7: 51, *ἀκρόσοφος* Ol. 11: 19, *ἄκρος* Ol. 6: 70, P. 4: 174, 5: 7, 11: 10, 55, N. 6: 23, I. 3: 50, 6: 18, *ἀκρωτήριον* Ol. 9: 7, *Ἄκρων* Ol. 5: 8, *ἀνέκραγον* N. 7: 76, *βαθύκρημνος* N. 9: 40, I. 3: 74, *διακρῖναι* Ol. 8: 24, P. 9: 115, *διακρίνειν* P. 1: 68, *διέκρινε* Ol. 10: 46, *κατεκρίθη* Fr. XI: 13: 1, *κεκριμένος* N. 4: 1, 6: 2, *Τιμόκριτος* N. 4: 13, *ὑπόκρισις* Fr. XI: 156: 1, *ἐπίκρανον* Fr. V: 1: 9, *ἐπικραιεῖν* N. 8: 5, *ἐκράτει* N. 5: 45, *Ξενοκράτης* I. 2: 14, *Τελεσικράτης* P. 9: 3, 100, *ἐπίκρυφος* Ol. 8: 69, *καιακρύψαις* N. 1: 31, *ἱππόκροτος* P. 5: 86, *κεκρότηται* Fr. XI: 103: 1, *κεκραμένος* Fr. VII: 7: 1, *Λοκρός* Ol. 9: 60, *μακρός* Ol. 13: 40, P. 1: 45, 2: 26, 3: 105, 4: 247, N. 4: 33, 5: 19, 10: 4, 46, I. 2: 35, 3: 31, 6: 43, *μονόκρηπις* P. 4: 75, *νεκρός* Fr. XI: 114: 2, *πικρός* I. 6: 48, *σμικρός* P. 3: 107, *ὑποκρέκει* Ol. 9: 39, *φοινικόκροκος* Ol. 6: 39;
producuntur in arsi ἄκρος N. 1: 11, 3: 27, *κεκραμένον* N. 11: 36, *ἔκρινας* N. 9: 35, *κέκρυπτο* Ol. 6: 54, *Λοκρός* Ol. 9: 20, 10: 13, 11: 15, *μακρός* P. 9: 77, *μικρός* Ol. 12: 12, *νεκρός* Ol. 6: 15, *σμικρός* P. 3: 107;
corripiuntur Ἀκράγας Ol. 3: 2, P. 6: 6, 12: 3, *ἄκραντος* Ol. 1: 86, 2: 87, P. 3: 23, *ἐκράνθη* P. 4: 175, *ἀκρόθινα* Ol. 10: 57, *ἀκροθίνια* N. 7: 41, *ἄκρος* Ol. 7: 38, P. 9: 118, *ἀμφικρέμανται* I. 2: 43, *ἀνακρινόμενον* P. 4: 63, *διακρῖναι* Fr. XI: 47: 5, *κέκριται* Ol. 2: 30 (acquiescendum est in correctione Byzantinorum), *δάκρυα* N. 10: 75, *καιακρύπτει* Ol. 8: 79, *κεκρύφθαι* Ol. 7: 60, *κέκραται* P. 10: 41, *κεκραμένος* Ol. 10: 104, P. 5: 2, *ἐκράτησε* N. 10: 25, *Ξε(ι)νοκράτης* P. 6: 6, I. 2: 36, *Λοκρίς* P. 2: 19, *Λοκρός* Ol. 10: 98, *μακραγορία* P. 8: 30, *μακρός* P. 8: 73, I. 4: 50, 5: 56, *νεκρός* P. 3: 43, *χαλκόκροτος* I. 6: 3.

Ante τρ producuntur in thesi ἀλιτρός Ol. 2: 59, N. 8: 39, *ἀμέτρητος* I. 1: 33, *μέτρον* P. 4: 237, 286, I. 1: 54, 5: 71, 71, *ἀπότρεπε* N. 4: 69, *ἀπότροπος* P. 8: 94, *ἄτροπος* N. 7: 103, *ἀτραπός* Fr. VII: 4: 4, *ἐπέτραπεν* Ol.

3: 36, *ἐπιτρέψοντι* Ol. 6: 21, *μεταιροπία* P. 10: 21, *παράτροπος* P. 2: 35, *προτροπάδαν* P. 4: 94, *ἔτρεψεν* I. 7: 10, *ἔτραπε* P. 3: 55, 9: 43, *ἄροτρον* P. 4: 224, Fr. XI: 155: 2, *Ἀτρείδας* I. 4: 34, 7: 51, *Ἀτρεύς* Ol. 13: 56, *ἀτρεκής* Ol. 3: 12, P. 8: 7, N. 5: 17, *ἀτρέκεια* Fr. XI: 129: 4, *ἀτρεμία* N. 11: 12, *ἄτρυτος* P. 4: 178, *ἄτρωτος* N. 11: 10, I. 3: 18, *ἀλλότριος* Ol. 10: 89, P. 1: 59, N. 1: 54, *εὐρυφαρέτρας* P. 9: 26, Fr. XI: 12: 1, *φαρέτρα* P. 4: 91, *θυγατρός* (-*τρί*, -*τρα*, -*τρ'*, -*τρες*) Ol. 1: 81, 6: 95, 8: 81, 9: 58, P. 3: 97, 9: 111, N. 3: 57, 4: 3, I. 7: 17, *θύρετρα* I. 6: 6, *ἱπποτροφία* I. 2: 38, *λαοτρόφος* Ol. 5: 4, 6: 60, *ὁμότροφος* Ol. 13: 7, *λατρεία* N. 4: 54, *λάτριος* Ol. 10: 28, *λύτρον* Ol. 7: 81, I. 7: 1, *ὀτρύνει* Ol. 3: 38, P. 4: 164, N. 1: 7, 10: 23, *ὀτρύνων* N. 1: 34, *πατρός* (-*τρί*) Ol. 1: 70, 3: 19, 7: 45, 8: 70, 70, 14: 12, P. 2: 48, 4: 106, 6: 30, N. 10: 12. 55, I. 1: 30, 7: 3, 17, 23, *πάτρα* Ol. 12: 16, N. 6: 35, 8: 46, I. 4: 39, *πατραδελφεός* I. 7: 65, *πάτριος* Ol. 2: 14, 6: 62, N. 2: 6, *πατρίς* Ol. 10: 36, P. 4: 98, I. 1: 10, *πατρόθεν* Ol. 3: 28, 7: 24, *πατροπάτωρ* P. 9: 82, N. 6: 16, *πατρῷος* Ol. 2: 35, P. 4: 290, N. 9: 14, I. 1: 31, *πέτρα* Ol. 6: 64, *πέτρος* Ol. 10: 72, N. 4: 28, *τετράκις* Ol. 7: 85, N. 10: 42, *τετράκναμος* P. 2: 40, 4: 214, *τετράορος* N. 7: 93, *τέτρασιν* Ol. 8: 68, 10: 69, *τέτρατος* Ol. 8: 46, P. 4: 47, Fr. X: 6: 1, *χαλκομίτρας* N. 10: 90;
producuntur in arsi *μέτρον* P. 8: 78, *μίτρα* N. 8: 15, *πατρός* Ol. 6: 50, 13: 34, *πάτρα* I. 6: 27, *πατρῷος* Ol. 7: 79, N. 10: 66, *πέτρα* P. 4: 209, I. 5: 73, Fr. V: 1: 9, *τετρωμένος* P. 3: 48;
corripiuntur *Ἀγλαοτρίαινα* Ol. 1: 40, *Ἀμφιτρίτα* Ol. 6: 105, *Ἀμφιτρύων* P. 9: 81, N. 1: 52, 4: 20, 10: 13, I. 1: 48, 6: 6, *Ἀμφιτρυωνιάδας* Ol. 3: 14, I. 5: 38, *ἄροτρον* P. 4: 234, *Ἀτρείδας* Ol. 9: 70, P. 11: 31, *Ἀτρέκεια* Ol. 10: 13, *ἀλλότριος* P. 1: 84, 11: 27, N. 3: 30, I. 1: 13, Fr. IV: 2: 1, XI: 69: 1, *ἐπίτροπος* Ol. 1: 106, *μεταιραπεῖν* Fr. XI: 61: 1, *τετραμμένος* Ol. 4: 16, *τέτραπται* I. 4: 20, *ἱπποτρόφος* N. 10: 41, I. 3: 32, *κουροτρόφος* Fr. XI: 125: 4, *μέτρον* Ol. 13: 20, P. 2: 34, N. 11: 47, *μίτρα* I. 4: 56, *Ὀρσοτρίαινα* Ol. 8: 48, P. 2: 12, N. 4: 86, *ὄτρυνον* Ol. 6: 87, *πατρός* (-*τρί*) Ol. 6: 68, 81, 10: 45, 86, 13: 40, 51, 59, 66, 14: 21, P. 3: 13, 4: 120, 6: 15, 39, 10: 2, 12, 11: 17, 43, N. 7: 91, 8: 16, I. 5: 27, 7: 33, Fr. XI: 9: 2, *πάτρα* Ol. 8: 20, P. 5: 78, 7: 5, 8: 38, 9: 74, 11: 23, N. 7: 85, 11: 20, I. 5: 63, *πάτραθε* N. 7: 70, *πάτρως* P. 6: 46, *πατρῷος* P. 5: 49, 6: 45, 9: 23, 11: 14, N. 4: 48, I. 2: 44, *Πάτροκλος* Ol. 9: 75, 10: 19, *πετράεις* Ol. 6: 48, *πετραῖος* P. 4: 138, Fr. XI: 70: 2,

πέτρα P. 1: 23, 10: 52, *πέτρος* N. 10: 67, *τετράκι* N. 7: 104, *τετραορία* Ol. 2: 5, P. 2: 4, N. 4: 28, I. 3: 17, *τετράορος* P. 10: 65, *τέτρασι* P. 8: 81, *έτρωσεν* N. 10: 60, *φαρέτρα* Ol. 2: 84.

Ante φρ producuntur in thesi *Ἀφροδίσιος* N. 7: 53, Fr. IX: 4: 1, *Ἀφροδίτα* Ol. 6: 35, 7: 14, P. 2: 17, 4: 88, 5: 22, 6: 1, N. 8: 1, I. 2: 4, Fr. V: 3: 3, IX: 1: 3, *ἄφρων* P. 8: 74, *βαθύφρων* N. 7: 1, *δαΐφρων* P. 9: 84, *δαμασίφρων* Ol. 13: 75, *θεόφρων* Ol. 6: 41, *κακόφρων* Fr. XI: 127: 1, *κενεόφρων* N. 11: 29, Fr. XI: 128: 1, *μελίφρων* N. 7: 11, Fr. IX: 1: 8, *ὁμόφρων* Ol. 7: 6, *πρόφρων* P. 5: 109, I. 3: 61, 5: 28, *προφρόνως* P. 2: 16, 10: 66; N. 1: 33, *φιλοφροσύνα* Ol. 6: 98, *δίφρος* Ol. 9: 81, *ῥυσίδιφρος* I. 2: 21, *δολοφραδής* N. 8: 33, *ἔφρασεν* I. 3: 56, *ἐλαφρός* N. 5: 20, 7: 77, *ἐλαφριῶς* P. 2: 93, *ὄφρα* Ol. 6: 23, 14: 22, P. 1: 72, 4: 2, 92, 218, 5: 58, 11: 9, 12: 20, N. 3: 59, Fr. IX: 4: 2, *ὀφρύς* Ol. 13: 102, P. 9: 38, *πεφρίκοντας* P. 4: 183;

producuntur in arsi *διφρηλασία* Ol. 3: 38, *διφρηλάτας* P. 9: 81, *δίφρος* P. 4: 18, 9: 6, I. 3: 47, *πρόφρων* P. 4: 191, 9: 56, N. 5: 22, *ἔφριξε* Ol. 7: 40;

corripiuntur *Ἀφροδίτα* P. 9: 9, Fr. IX: 2: 5, *διφρηλάτας* I. 1: 15, *δίφρος* Ol. 1: 87, P. 2: 10, 5: 48, I. 2: 2, *κατέφρασεν* Ol. 10: 55, *ὄφρα* Ol. 7: 16, *ἀνεφρόντισεν* Ol. 1: 69, *ὑψίφρων* P. 2: 51, *φιλόφρων* P. 1: 94, 8: 1, *πεφρικυῖαν* I. 5: 40.

Ante χρ producuntur in thesi *ἀχρεῖος* Fr. XI: 68: 1, *ἀχρήμων* Fr. XI: 136: 4, *γλαυκόχρως* Ol. 3: 13, *ἔχρεον* Ol. 7: 97, *ἐχρῆν* N. 7: 44, *πολύχρυσος* P. 4: 53, 9: 69, Fr. XI: 136: 2, 139: 2;

producitur in arsi *ψυχρός* Ol. 3: 32, Fr. IX: 2: 5;

corripiuntur *πενιχρός* N. 7: 19, *πολύχρυσος* P. 6: 8.

Ante θρ producuntur in thesi *ἀγλαόθρονος* Ol. 13: 92, N. 10: 1, *ὁμόθρονος* N. 11: 2, *ὑψίθρονος* I. 5: 16, *χρυσόθρονος* P. 4: 260, N. 1: 37, *ἀθρόος* Ol. 13: 94, P. 2: 35, 4: 130, N. 1: 51, I. 1: 24, 4: 7, *ἐρυθρός* P. 4: 251, *μέλαθρον* P. 5: 38, *ὄλεθρος* P. 2: 41, *πτολίεθρον* Fr. IV: 4: 2, *ῥέεθρον* Ol. 9: 18, N. 9: 9, I. 4: 29, *τέθριππος* I. 1: 12, *ἐθρέψαντο* Ol. 6: 46;

corripiuntur *ἄθρησον* P. 2: 70, *βάθρον* Ol. 13: 6, *σαθρός* N. 8: 34, *ῥέεθρον* Ol. 13: 35, I. 1: 25, *τέθριππος* Ol. 2: 50, P. 1: 59, *ὑψίθρονος* N. 4: 65.

Nunc ad alterum positionis genus transimus, quum consonæ in initio vocabuli sequentis sunt positæ. Primum secernenda esse omnia exempla, ubi vox

a consonis literis incipiens aut post consonam aut post longam vocalem aut in initio versus legatur, nemo est quin intelligat. Hoc autem modo nongenta quinquaginta fere exempla omittuntur. Cetera hæc sunt:

Ante γλ producuntur in thesi δὲ γλαυκῶπες Ol. 6: 45, ποτε Γλαυκῶπις N. 10: 7, τε γλαφυροῖς N. 9: 12, κρατί, γλεφάρων P. 1: 8, ἐπὶ γλεφάροις P. 9: 24, I. 7: 45, ἑφίζοισα γλεφάροις N. 8: 2, ἔτι γλυκυτέραν Ol. 1: 109, ποτὶ γλυκεῖαν Ol. 4: 5, Ἀπόλλωνι γλυκείας Ol. 6: 35, τὰ γλυκέα Ol. 14: 6, ἴσθι, γλυκεῖαν N. 5: 48, ὄχθαισι γλυκύν N. 9: 22, ἐπέρναντο γλυκεῖαι I. 2: 7, ἐπὶ γλυκεραῖς P. 9: 12, τε γλυκερόν Fr. IX: 3: 2, ἀπὸ γλώσσας Ol. 6: 13, ἐπὶ γλώσσᾳ Ol. 6: 82;

producitur in arsi δὲ Γλαῦκον Ol. 13: 58;

corripiuntur τε γλαυκώπιδα N. 7: 96; ὑπὸ γλυκυτάταις Ol. 1: 19, ἐξύφαινε, γλυκεῖα N. 4: 44, παντὶ γλυκεῖα| N. 7: 52, εὐθεῖα γλῶσσαν Ol. 13: 12, χάλκευε γλῶσσάν P. 1: 86, ἀπὸ γλώσσας P. 3: 2, ἀλλοτρίαισι γλώσσαις P. 11: 27.

Ante πλ producuntur in thesi ῥήματα πλέκων N. 4: 94, χειμῶνι πλέων I. 2: 42; *corripiuntur* δὲ πλαγᾶν N. 3: 17, χεῖρα πλαξίπποιο I. 2: 21, ὅτι πλείσταισι Ol. 3: 39, ὅτε πλεῖστα Ol. 11: 1, ὁ πλεῖστος N. 7: 24, αἰχματαῖσι πλέκων Ol. 6: 86, δὲ πλέον' N. 7: 20, σπάραξε πλευράς Fr. VII: 7: 2, κεῖνο πλευσάντων P. 4: 69, περὶ πλήθει Ol. 13: 43, δὲ πλόον Ol. 6: 103, ἐόντα πλόον P. 4: 170, τὸ πλουτεῖν P. 2: 56, ἔξοχα πλούτου Ol. 1: 2, ἀνδράσι πλούτου Ol. 13: 7, ὁ πλοῦτος P. 5: 1, κρέσσονα πλούτου P. 8: 92, δὲ πλοῦτον P. 6: 47, ἀγάνορα πλοῦτον P. 10: 18, ἔβρισε πλούτῳ N. 8: 18, πολυχρύσοιο πλόυτου Fr. XI: 136: 2.

Ante κλ producuntur in thesi τόθι, κλειναῖς I. 2: 19, ποτὶ κλειτάν N. 5: 37, δὲ κλέος Ol. 1: 93, εὐρὺ κλέος Ol. 10: 95, κατὰ κλέος P. 4: 125, ποδὶ. κλέπτων P. 4: 96, ἀπὸ κλισιᾶν P. 4: 133, χερὶ κλονέων I. 7: 65, οἴκαδε κλυτοκάρπων N. 4: 76, τάνδε κλυταῖς Ol. 5: 20, τε κλυτάν Ol. 6: 102, P. 1: 37, πατρὶ κλυτάν Ol. 14: 21, παῖδα κλυτάν P. 3: 92;

corripiuntur ἔχοισα κλαΐδας P. 8: 4, ἀδὺ κλάϊστρον P. 1: 8, τὸ κλεεννότατον P. 4: 280, ἔρεισμα, κλειναὶ Fr. IV: 4: 2, ὄντε Κλείτωρ N. 10: 47, ὁ Κλεονίκου I. 5: 16, δὲ κλέος Ol. 7: 55, παισὶ κλέος N. 8: 36, ὅτι κλέψαις Ol. 1: 60, δὲ κλέπτει N. 7: 23, τι κλεπτόμενον Fr. XI: 134: 1, ὑπὸ Κλεωνᾶν Ol. 10: 30, αἶσι Κλεωνυμίδαι I. 3: 22, ποτὶ κλίμακα Fr. II: 2: 3, ἔξελε Κλωθώ Ol. 1: 26.

Ante τλ corripiuntur ἀπὸ Τλαπολέμου Ol. 7: 21, γλυκὺ Τλαπολέμῳ Ol. 7: 81.

Ante φλ *producitur in thesi* ὑμνεῖτε· φλέγεται N. 10: 2.

Ante γν *producuntur in thesi* τότε γνούς P. 3: 31, παρὰ γνώμαν Ol. 12: 10; *producitur in arsi* θεράποντα, γνώσομαι Ol. 13: 3.

Ante πν *producitur in thesi* χθόνα πνοιαῖς Ol. 3: 31; *corripiuntur* κενεὰ πνεύσαις Ol. 10: 93, δὲ πνέων P. 10: 44, χαμηλὰ πνέων P. 11: 30, ἄλλα πνέων N. 3: 41, δὲ πνέομεν N. 6: 1, κε. πνέοις N. 10: 87, καλλιρόοισι πνοαῖς Ol. 6: 83, κατὰ πνοά P. 5: 113, φρίσσοντα πνοάς N. 10: 74.

Ante κν *producuntur in thesi* δὲ κνίσᾳ N. 11: 7, αἰθέρα κνισάεντι I. 3: 84, δὲ κνώσσων P. 1: 8;
producitur in arsi ἀντιάνειρα Κνωσίας Ol. 12: 16;
corripitur τε κνισάεσσα Ol. 7: 84.

Ante θν *producuntur in thesi* περὶ θνατῶν Ol. 6: 50, ἀνδράσι θνατοῖς P. 12: 22;
corripiuntur πῆμα θνάσκει Ol. 2: 19, αἰῶνα. θνάσκομεν I. 6: 42, μείλιχα θνατοῖς Ol. 1: 30, ἄνδρα θνατόν Ol. 1: 54, ἐπέμιξε θνατοῖς P. 2: 32, λόγοισι θνατῶν P. 6: 16, ὁ θνατός N. 3: 75, σπέρμα θνατόν N. 10: 81, θνατὰ θνατοῖσι I. 4: 14, φρενί· θνατᾶς Fr. III: 10: 3, δὲ θνατοῖς Fr. XI: 13: 1, μάλιστα θνατῶν Fr. XI: 130: 2.

Ante βρ *producuntur in thesi* σφι βρέμεται N. 11: 7, ἀποθανοῖσα βρόμῳ Ol. 2: 25, παύσατε· βροτέων I. 7: 35, δὲ βροτέαν Fr. XI: 140: 3, πλείσταισι βροτῶν Ol. 3: 39, ταῦτα βροτοῖς P. 2: 21, ἔκαμψε βροτῶν P. 2: 51, δαίοντι βροτοῖς P. 3: 81, δὲ βρότεον P. 10: 28;
producitur in arsi ἄρχε, βρέχετο Ol. 10: 51;
corripiuntur ἴσαμι βραχύν P. 4: 248, τε βραχεῖαι P. 9: 68, μέγα βρίθει N. 3: 40, ὑπέρτατε βροντᾶς Ol. 4: 1, κελαδησόμεθα βροντάν Ol. 10: 79, ἔκλαγξε βροντάν P. 4: 23, ἀντάϋσε βροντᾶς P. 4: 197, παντὶ βροτῶν Ol. 1: 100, πάντα βροτοῖς Ol. 14: 6, δὲ βροτοῖσιν N. 7: 96, ἀλλὰ βροτῶν N. 11: 29, δὲ βροτοί I. 6: 17, ἐστὶ βροτοῖς I. 7: 15, ἄντε βροτοί Fr. V: 1: 3.

Ante γρ *producitur in thesi* ποτὶ γραμμᾷ P. 9: 118.

Ante δρ *producuntur in thesi* πέντε δραπών P. 4: 130, θῆκε δρόμῳ N. 10: 48; *corripiuntur* ἐθρέψαντο δράκοντες Ol. 6: 46, δὲ δράκοντες Ol. 8: 37, πέμπε δράκοντας N. 1: 40, ἔγραψε δραμεῖν N. 6: 7, τέρμα δρόμου Ol. 3: 33.

Ante πρ *producuntur in thesi* ἄρμενα πράξαις Ol. 8: 73, ἀπὸ πραπίδος Fr. XI: 125: 3, σπέρμα πρίν P. 4: 43, τὸ πρίν P. 11: 39, ποντιάδα πρό I. 3: 38, δὲ πρό I. 7: 13, τοὔνεκα προῆκαν Ol. 1: 65, ὄμνυμι προήσειν P. 4: 166,

παρὰ πρόθυρον I. 7: 3, *τε πρός* Ol. 6: 24, N. 8: 41, *ὅτι πρόσθε* Ol. 10: 31, *δὲ πρόσθεν* P. 9: 125, *δὲ πρόσωπον* P. 6: 14, *ἀντία προτέρων* Ol. 1: 36, *ἐπὶ προτέρων* Ol. 7: 76, *οἶσθα προτέρων* P. 3: 80, *δὲ πρότερον* P. 4: 25, *ἵνα πρότεροι* N. 3: 13, *Ἡρακλῆϊ πρότερον* I. 4: 33, *οὐκέτι πρόσω* N. 3: 20, *θυγατέρα Πρόφασιν* P. 5: 26, *τε πρυτανεῖα* N. 11: 1, *ξείνια πρόφραθεν* P. 4: 22, *ποτε πρώτοις* Ol. 6: 75, *ἀνδράσι πρῶτα* P. 1: 33, *δὲ πρῶτον* N. 1: 43;

producuntur in arsi ἀμφὶ πράξιος Ol. 12: 8, *παρθένοισι, πρίν* P. 9: 113, *τε πρίν* N. 8: 19, *δὲ πρός* Ol. 8: 8, *Τιρυνθίοισι πρόφρονα* I. 5: 28;

corripiuntur δὲ προπρεῶνα N. 7: 86, *δὲ πρᾶγος* N. 3: 6, *δὲ πρᾶξιν* Ol. 1: 85, *τοῦτο πράσσων* Ol. 8: 29, *δὲ πράξασθ'* P. 3: 115, *γε πράξασθαι* P. 4: 243, *ἀντία πράξει* P. 8: 52, *δὲ πρασσόντων* Fr. X: 2: 4, *θνατοῖσι πρέπει* I. 4: 14, *δὲ πρεσβύτεραι* P. 2: 65, *γε πρίν* N. 4: 28, *αἴθωνι πρίν* N. 7: 73, *δέκετο πρίν* I. 7: 68, *δὲ πρό* P. 5: 90, *λειμώνεσσι προάστιον* Fr. X: 1: 2, *ἄνδρα προβάσει* Ol. 8: 63, *τέρμα προβάς* N. 7: 71, *ἀνθρώποισι Προμαθέος* Ol. 7: 46, *γυῖα· προμαθείας* N. 11: 46, *δὲ πρός* Ol. 3: 43, P. 1: 86, 2: 88, N. 7: 40, *Νείλοιο πρός* P. 4: 56, *μάλιστα πρός* P. 6: 45, *ῥέποντα πρός* P. 9: 25, *Ἴρασα πρός* P. 9: 106, *τίνα πρός* N. 3: 26, *τὸ πρός* N. 4: 69, *πλαναθέντα πρός* N. 8: 4, *μοῖρα πρός* I. 3: 10, *τε πρός* I. 3: 77, *σε πρός* Fr. VII: 4: 6, *φλογί, πρός* Fr. IX: 2: 5, *δὲ προσανέα* P. 3: 52, *οὐδὲ προσάντης* I. 2: 33, *χέρα προσβάλλοντα* P. 4: 271, *ἐθέλοντα προσέρπει* Ol. 6: 83, *δὲ προσέμιξε* Ol. 1: 22, *δεῖμα προσέννεπε* P. 4: 97, *Χείρωνα προσέννεπε* P. 9: 29, *τε προσεννέπω* I. 5: 17, *προσεφθέγξατο· πρόσθε* Ol. 10: 50, *τε προσμένοι* N. 3: 60, *ἐντὶ πρόσοδοι* N. 6: 45, *εὐκλέϊ προσέθηκε* N. 3: 68, *χερὶ προστραπών* N. 4: 55, *δὲ προσφέρων* Ol. 9: 108, *τι προσφέρομεν* N. 6: 4, *δὲ πρόσφορον* N. 8: 48, *φαίνοισα πρόσωπον* N. 5: 17, *δὲ προτέραις* Ol. 10: 78, *τοῦτο προτέρων* N. 3: 52, *Μοῖσα· προφατεύσω* Fr. XI: 15: 1, *χρυσοχαῖτα προφρόνως* P. 2: 16, *ἄγοντα προφρόνως* P. 10: 66, *τε πρόφρων* P. 5: 109, *ἔνθα πρυμνοῖς* P. 5: 87, *τε πρύτανιν* P. 6: 24, *τόθι πρῶνες* N. 4: 52, *αἷμα πρώτιστος* P. 2: 32, *δὲ πρώτιστον* N. 5: 25, *με πρώτιστα* Fr. XI: 82: 1, *ἅμα πρώτοις* Ol. 8: 45, *Ὀλυμπιάδι πρώτᾳ* Ol. 10: 58, *ἐπαγγέλλοντι πρῶτον* P. 4: 31, *νωμῶντα πρῶτον* P. 8: 47, *τὸ πρῶτον* N. 3: 49, *ἔρνεα πρῶτος* N. 6: 18.

Ante κρ producuntur in thesi τινι, κραίνων Ol. 3: 11, *πατρὶ κραίνει* Ol. 6: 81, *ἐπὶ κράναν* P. 3: 69, *τε κρανααῖς* N. 8: 11, *χερσὶ κρατεῖν* Ol. 7: 53, *ἐξένεπε κρατέων* Ol. 8: 20, *ὕπο κρατερᾶν* P. 11: 18, *τὸ κρατήσιππον* N. 9:

4, *ὁ κρατιστεύων* Fr. XI: 68: 3, *ὅτι κράτος* I. 7: 5, *ἀνδράσι κρέμαται* I. 7: 14, *βάλλετο κρηπῖδα* P. 4: 138, *παρὰ κρατῆρα* N. 9: 49, *τε κριοῦ* P. 4: 161, *Πυθιάδι κρίθη* P. 8: 84, *ἀπὸ κροκόεν* P. 4: 232, *δὲ Κρονίδαο* P. 4: 171, *παρὰ Κρονίδαν* N. 3: 47, *φάτο Κρονίδαις* I. 7: 45, *καρτερόβροντα· Κρονίδα* Fr. XI: 24: 2, *μιχθεῖσα Κρονίῳ* Ol. 6: 29, *ἄρχεσε Κρόνιον* Ol. 9: 3, *ἄρα Κρονίων* P. 3: 57, *δὲ Κρονίων* N. 1: 16, *ἀλλὰ Κρόνου* Ol. 7: 70, *θυγατέρι Κρόνου* P. 2: 39, *δὲ Κρόνου* N. 5: 7, *χθόνα, κρύψεν* N. 9: 25, *ἔννεπε κρυφᾷ* Ol. 1: 47;

corripiuntur θήρευσε κραιπνὸν P. 4: 90, *τε κραιπνότεραι* P. 4: 209, *τε κράναν* P. 1: 39, *τε κράνᾳ* P. 4: 294, *δὲ κρατεῖ* N. 4: 50, *Πυθῶνι κράτησεν* N. 6: 35, *ἅπαντι κράτει* Ol. 10: 82, *ὑπαντιάξαισα κράτει* P. 8: 11, *ἀλλὰ κρέμαται* P. 5: 32, *τριετηρίδι Κρεοντίδαν* N. 6: 40, *δὲ κρεσσόνων* Ol. 10: 39, *τε κρέσσον* I. 7: 34, *δεύτατα κρεῶν* Ol. 1: 50, *ἵνα κρεῶν* N. 7: 42, *ποτε Κρηθεΐδας* P. 4: 152, *ναὶ κρημνάντων* P. 4: 25, *ἐπὶ κρημνοῖς* Ol. 3: 22, *τε κρίσιν* N. 10: 23, Fr. X: 2: 5, *δὲ κρίνει* N. 5: 40, *μαλακαῖσι κρόκαις* N. 10: 44, *παρὰ Κρονίδαις* P. 2: 25, *ὁποῖα, Κρονίδαι* P. 5: 110, *οὐδὲ Κρονίων* N. 9: 19, *παρὰ Κρόνου* Ol. 2: 70, *εὐρυμέδοντα Κρόνου* P. 3: 4, *ἔοικε Κρόνου* I. 1: 46, *ἀμφὶ κρουνοῖς* Ol. 13: 61, *Ἀφαίστοιο κρουνούς* P. 1: 25, *δὲ κρύψαι* Ol. 13: 13, *ἀμείβετο· Κρυπταί* P. 9: 39.

Ante τρ producuntur in thesi ὅθι τράγοι Fr. XI: 112: 3, *Ἀθάναισι τρία* Ol. 13: 37, *δὲ τρεῖς* Fr. X: 6: 1, *καλὰ τρέψαντες* P. 3: 83, *δὲ τράφεν* P. 4: 115, *ποσσὶ τρέχων* Ol. 10: 65, *χερὶ τριόδοντος* I. 7: 35, *ὁπότε τρίτον* P. 12: 11, *δὲ τρίτον* I. 5: 7, Fr. XI: 54: 2, *ποτε Τριτωνίδος* P. 4: 20, *ποτε Τρωΐαν* N. 4: 25, *ἐλύσατο, Τρωΐας* I. 7: 52, *ἐλθόντα τρόμεον* Ol. 13: 58, *εὑρόντι τρόπον* Ol. 3: 4, *πτερόεντι τροχῷ* P. 2: 22;

corripiuntur θαμὰ τράπεζαν Ol. 1: 17, *ἀμφὶ τράπεζαν* I. 2: 40, Fr. XI: 83: 1, *χερσὶ τραπεζᾶν* Fr. XI: 44: 2, *μετὰ τριῶν* Ol. 1: 60, *δὲ τρεῖς* N. 6: 20, *ἔνθᾳ τραφεῖσ'* Ol. 6: 35, *ὀνύμαξε τράφοισα* P. 2: 44, *ὁ τριπλόος* Ol. 9: 2, *δὲ τρὶς* N. 7: 104, *μέλλοντα τριταῖον* N. 7: 17, *ὑπὸ Τρωΐαν* N. 3: 60, *ἀμφὶ τρόπον* Ol. 10: 77, *ἀμφὶ τρόπῳ* N. 1: 29, *γλυκὺ τρωγάλιον* Fr. IX: 8: 1, *ἔσφαλε, Τροίας* Ol. 2: 81, *προσβάλλοντα τρῶμαν* P. 4: 271.

Ante φρ producuntur in thesi ἀνεγείροντα φράσαι Ol. 8: 74, *τε φράζων* I. 5: 68, *δαμέντα φρένας* Ol. 1: 41, *πιθήσαντα φρασίν* P. 4: 109, *δὲ φρήν* P. 6: 52, N. 1: 27, *ὑπέκνισε φρένας* P. 10: 60, *γλῶσσα φρενός* N. 4: 8, *τε φρενῶν* N. 10: 12, *δὲ φρένεσσιν* I. 3: 5, *κρατησίποδα Φρικίαν* P. 10: 16,

σιέγετο φρίσσοντας P. 4: 81, *δὲ φρίσσοντα* N. 10: 74, *πιστὰ φρονέων* Ol. 3: 17, *ἀλλοῖα φρόνει* Fr. XI: 70: 4;

corripiuntur τε φράσαι Ol. 13: 11, *ἔρνεσι φράξαι* I. 1: 58, *ἄκοντι Φράστωρ* Ol. 10: 71, *αὖτε φρενός* Ol. 2: 90, *δὲ φρενῶν* Ol. 7: 31, *ὅτι φρενῶν* P. 2: 73, *ἀμπλακίαισι φρενῶν* P. 3: 13, *ἐλάθοντο φρένες* P. 4: 41, *δονηθεῖσα φρήν* P. 6: 36, *διὰ φρενῶν* N. 7: 26, *κακὰ φρονέων* P. 8: 82, *ἔθηκε φροντίσιν* Ol. 1: 19, *ὅσα φροντίδι* P. 2: 92, *λάβε φροντίδ'* N. 10: 22.

Ante χρ producuntur in thesi ἐμὲ χρή Ol. 8: 74, P. 4: 141, *αἰθέρα. χρεῖαι* N. 8: 42, *ἐπὶ χρέος* Ol. 1: 45, *βαθὺ χρέος* Ol. 10: 8, *δὲ χρεών* P. 2: 52, *ἐοικότα χρόνον* Ol. 4: 28, *παντὶ χρόνῳ* Ol. 6: 36, *κατὰ χρόνον* Ol. 10: 102, *προσέρποντα χρόνον* P. 1: 57, *δὲ χρόνῳ* P. 4: 291, Fr. XI: 147: 2, *ὅτι χρόνος* N. 4: 43, *ποτὶ χρόνος* N. 7: 68, *πάντα χρόνον* I. 3: 6, *αὐτίκα χρυσάμπυκα* Ol. 7: 67, *θεσμοφόρε χρυσάνιον* Fr. II: 8: 1, *τε χρύσεον* Ol. 1: 87, *ποτὲ χρυσέων* P. 4: 4, *τε χρυσέᾳ* P. 10: 40, *ἀπὸ χρυσεᾶν* N. 5: 7, *δὲ χρυσός* Ol. 1: 1, *ἀπὸ χρυσοῦ* P. 12: 17, *ἔπλετο· χρυσοστεφάνου* P. 9: 109, *ὁ χρυσοχαῖτα* P. 2: 16;

producuntur in arsi δὲ χρή N. 11: 47, *δαμεῖσα χρυσέοις* P. 3: 9, *δὲ χρυσός* Ol. 3: 42, *ὅσε χρυσόν* Ol. 7: 52;

corripiuntur Πυθῶνι χρησθέν Ol. 2: 39, *δέξαντο· χρή* Ol. 6: 27, *τηρέωντι. χρή* P. 2: 88, *δὲ χρή* P. 9: 50, *ἐπαύρεο. χρή* N. 5: 49, *τά. χρή* I. 7: 15, *κύνα χρή* Fr. XI: 155: 3, *χρήματα, χρήματ'* I. 2: 11, *περὶ χρήμασι* Fr. IX: 2: 6, *δῶκε χρίεσθαι* P. 4: 222, *γάμοισι χροΐζόμενον* Fr. 139: 6 apud Bergkium, *ἀλλὰ χρονίῳ* P. 11: 36, *ἀμφὶ χρόνον* Ol. 2: 30, *γένοιο χρόνον* Ol. 13: 25, *αὖτε χρόνῳ* P. 3: 96, *καταβάντα χρόνῳ* P. 4: 55, *ἄρα χρόνῳ* P. 4: 78, *δὲ χρόνος* N. 1: 46, *ἅπαντα χρόνον* N. 1: 69, *ὑπερβάλλοντα χρόνον* Fr. XI: 30: 1, *ἕκατι χρυσαρμάτου* P. 5: 9, *τε χρυσέῳ* P. 9: 6, *ἄστυ χρυσοθρόνου* P. 4: 260, *ὁ Χρυσοκόμας* Ol. 6: 41, 7: 33, *δὲ χρυσοῦ* Ol. 2: 72, I. 1: 18, *δαμασίφρονα χρυσόν* Ol. 13: 75.

Ante θρ producuntur in thesi ἐρίζοντι θρασεῖ N. 5: 39, *παῖδα, θρασεῖαι* I. 1: 11, *παῖδα θρασύν* I. 5: 45, *ἄγαγε θρασύν* Fr. XI: 74: 1, *δὲ θρασυμάχανος* Ol. 6: 67, *τε θρασυμήδεα* N. 9: 13, *ματέρα θρασύθυμον* Ol. 13: 10, *Ἀπόλλωνα θρόνους* Ol. 14: 11;

corripiuntur ἐφεῦρε θρασειᾶν P. 12: 7, *δὲ Θρηΐκίων* P. 4: 205, *ἐπὶ θρῆνον* I. 7: 58, *ἄμμε θρέψει* Ol. 9: 106, *γε θρέψαι* N. 2: 13.

Tertium positionis genus est, quum vox prior per literam mutam exit, altera a consona liquida incipit. Quum autem constet, nullam vocem Græcam,

exceptis procliticis, quæ vocantur, *οὐκ* et *ἐκ*, per alias consonas exire quam *ν ρ ς* (*ξ ψ*), facile intelligimus hujus positionis exempla non multa esse. Semper autem syllaba antecedens producitur. Ad exempla, quæ huc pertinent, sex junctas voces retuli, quarum prior pars per mutam exit, altera a liquida incipit. Exempla hæc sunt:

a) *in thesi:*

κλ: *ἐκλείψειν* Ol. 6: 51, *ἐκ λεχέων* P. 9: 37, I. 3: 40, *ἐκ λίχου* N. 4: 60, *ἐκ Λυκίας* Ol. 13: 58;

γμ: *πυγμαχία* Ol. 11: 12, N. 6: 25, *πυγμάχος* I. 7: 63;

κμ: *ἐκμαθών* I. 4: 50, *ἐκ μεγάλων* I. 7: 5, *ἐκ μεγάρων* P. 9: 29, *ἐκ μελαίνας* Fr. XI: 3: 1, *ἐκ Μελανίπποιο* N. 11: 37, *ἐκ μιᾶς* N. 6: 1, *ἐκ μυχῶν* P. 1: 22;

κν: *ἐκ νεκροῦ* P. 3: 43, *ἐκνεῦσαι* Ol. 13: 109, *ἐκ νεφέων* P. 4: 197, *ἐκνόμιος* N. 1: 56.

b) *in arsi:*

κμ: *ἐκ μαλθακᾶς* Ol. 2: 90;

κν: *ἐκ ναός* Ol. 6: 101.

Qui numeri ut facilius oculis subjiciantur, tabulas duas addo (vide paginam sequentem).

Has in tabulas apparet me ea exempla non retulisse, ubi vocalis, quam excipit muta cum liquida, natura longa sit, ut *πεπρᾶγμένος*, *πρᾶγμα* (cfr. *πέπρᾶγα* P. 2: 73, ionicam figuram *πρήσσω*), *Δάμᾶτρος* (cfr. *Λαμάτερος* I. 6: 4), *ἰᾶτρός* (cfr. ion. *ἰητρός*). Eodem modo omisi sedecim formas vocum *ἄεθλος*, *ἄεθλον*, sim., quarum vocales initiales synizesi, quam dicunt, in unum coaluerunt sonum. Deinde, quo certiora assequerer, prætermittendas esse censui et omnes syllabas, quæ aut in anacrusi ancipiti aut in arsi ancipiti legerentur, et fragmenta, in quibus deesset antistropha neque metrum pro certo statuere liceret, et eos locos, qui propter variam codicum lectionem in dubium vocari possent, ut Ol. 9: 83 *ἕσποιτο. προξενίᾳ*, P. 2: 61 *χαῦνα πραπίδι*, N. 5: 34 *ἐφράσθη*, P. 9: 36 *ὅσια κλυτάν*, N. 3: 41 *ἀτρεκεῖ* (ubi propter v. 20 defendi potest lectio codicum *ἀτρεκεῖ*). Hoc autem modo plus quam centum locos consulto neglexi.

Si cetera, quæ numeris tabularum complexus sum, exempla consideramus, primum omnium apparet, quomodo inter se collocatæ sint vocalis et consonæ, permagni interesse. Si consonæ altera alterius sunt aut vocis aut membri vocis

Tabula positionis primi generis.

	Leguntur ante																								in summa longæ	in summa breves
	β longæ	β breves	γ longæ	γ breves	δ longæ	δ breves	omnes medias longæ	omnes medias breves	π longæ	π breves	κ longæ	κ breves	τ longæ	τ breves	omnes tenues longæ	omnes tenues breves	φ longæ	φ breves	χ longæ	χ breves	ϑ longæ	ϑ breves	omnes aspiratas longæ	omnes aspiratas breves		
λ	5	2	44	3	—	—	49	5	40	9	47	32	6	—	93	41	5	2	3	2	33	20	41	24	183	70
μ	—	—	8	—	26	1	34	1	—	—	9	10	11	10	20	20	—	—	3	—	16	13	19	13	73	34
ν	—	—	50	—	10	1	60	1	12	9	14	5	12	3	38	17	12	6	13	4	7	5	32	15	130	33
ρ	29	7	16	5	27	12	72	24	17	15	73	32	121	91	211	138	60	14	11	2	21	8	92	24	375	186
S:a	34	9	118	8	63	14	215	31	69	33	143	79	150	104	362	216	77	22	30	8	77	46	184	76	761	323

Tabula positionis alterius generis.

	Leguntur ante																								in summa longæ	in summa breves
	β longæ	β breves	γ longæ	γ breves	δ longæ	δ breves	omnes medias longæ	omnes medias breves	π longæ	π breves	κ longæ	κ breves	τ longæ	τ breves	omnes tenues longæ	omnes tenues breves	φ longæ	φ breves	χ longæ	χ breves	ϑ longæ	ϑ breves	omnes aspiratas longæ	omnes aspiratas breves		
λ	—	—	19	8	—	—	19	8	2	21	14	15	—	2	16	38	1	—	—	—	—	—	1	—	36	46
μ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ν	—	—	3	—	—	—	3	—	1	9	4	1	—	—	5	10	—	—	—	—	2	12	2	12	10	22
ρ	10	14	1	—	2	5	13	19	32	69	29	31	16	17	77	117	15	14	29	28	8	5	52	47	142	183
S:a	10	14	23	8	2	5	35	27	35	99	47	47	16	19	98	165	16	14	29	28	10	17	55	59	188	251

junctæ, apud Pindarum non minus quam apud ceteros poetas Græcos semper positione producitur syllaba antecedens; quum utraque consona media in voce legitur, productionum numerus plus quam duplo major est quam correptionum; quum consonæ in fronte vocis alterius sunt collocatæ, syllaba antecedens sæpius corripitur quam producitur. Præcipue in hac re Pindarus locum quasi medium obtinere videtur inter Homerum, apud quem syllaba facilius corripitur, si vocalis in fine vocis quam si media in voce legitur, et poetas Atticos, qui numquam vocalem brevem et in fine vocis collocatam ante tenuem vel aspiratam cum liquida producunt.

Primum de iis exemplis disputabimus, in quibus et vocalis et consonæ ejusdem sunt vocis. Ad hoc primum genus omnia exempla pertinent, ubi vocalis aut est augmentum syllabicum, quod dicitur, aut in fine syllabæ reduplicatæ aut in fine prioris membri vocis junctæ legitur. Omnes autem hæ syllabæ apud Pindarum sæpius producuntur quam corripiuntur; qua re abhorret ab usu scriptorum fabularum, qui has syllabas semper fere pro brevibus habent. Mommsen ad Ol. 2: 15 contendit syllabas reduplicatas ante mutam cum liquida decies quater produci, duodecies corripi, sed re vera hi numeri augeri possunt. Producitur syllaba reduplicata apud Pindarum duodetricies (in perfectis *βέβληνται* N. 1: 8, *ποτικεκλιμένον* P. 1: 28, *κεκλημένον* P. 3: 67, *κεχλάδοντας* P. 4: 179, *κεχλάδειν* Fr. IV: 6: 3, *τέτμηνθ'* I. 5: 22, *τεθναότ'* N. 10: 74, *πεπρωμένος* P. 4: 61, *πεπραγμένος* Ol. 2: 15, *κεκριμένος* N. 4: 1, 6: 2, *κεκρότηται* Fr. XI: 103: 1, *κεκραμένος* Fr. VII: 7: 1, N. 11: 36, *κέκρυπτο* Ol. 6: 54, *τετρωμένος* P. 3: 48, *πεφρίκοντας* P. 4: 183, *ἔγνωκε* P. 4: 287, *ἔγνωκας* Fr. XI: 87: 1; in aoristis *κέκλεν* I. 5: 53, *κέκλυτε* P. 4: 13, *ἔπεφνε* P. 10: 46, *πέφνε* I. 5: 31, P. 11: 37, Fr. X: 6: 1, *πέφνον* I. 4: 35; in præsentibus *ἀμπιπλάντες* N. 10: 57, *κικλήσκων* P. 4: 119), corripitur bis et vicies (in perfectis *κέκληνται* Ol. 7: 80, *κεχλαδώς* Ol. 9: 2, *τεθνακότων* N. 7: 32, *βεβρεγμένος* Ol. 6: 55, *βέβριθεν* Fr. X: 1: 3, *γέγραπται* Ol. 10: 3, *πεπρωμένος* I. 7: 33, Fr. XI: 153: 1, *πέπραγεν* P. 2: 73, *κέκριται* Ol. 2: 30, *κεκρύφθαι* Ol. 7: 60, *κέκραται* P. 10: 41, *κεκραμένος* Ol. 10: 104, P. 5: 2, *τετραμμένος* Ol. 4: 16, *τέτραπται* I. 4: 20, *πεφρικυῖαν* I. 5: 40; in aoristis *ἔπεφνε* Ol. 2: 42, 13: 87, Fr. XI: 54: 1, *πέφνε* Ol. 10: 28; in præsenti *κικλήσκοισιν* Fr. V: 1: 4). — (Eodem loco Mommsen docet formas a *πατρ-* incipientes tricies quinquies corripi, undetricies produci; ego correptas inveni quadraginta unam, productas undequadraginta). — Etiam major est cupiditas syllabæ producendæ, quum vocalis vice fungitur augmenti syllabici aut in fine

membri prioris vocis junctæ est collocata. Augmentum enim ante mutam cum liquida producitur duodequadragies (παρεπλάγχθη N. 10: 6, ἔπλετο P. 5: 105, κατέκλασε P. 5: 32, ἔκλαγξε P. 4: 23, ἔτλαν I. 6: 37, ἀντέφλεξε Ol. 3: 20, ἀνέγνον I. 2: 23, ἔγνον P. 4: 120, 9: 79, ἔγνω Ol. 7: 87, ἐπέγνω P. 4: 279, ἀπέπνευσ' P. 4: 11, ἀπέπνευσεν N. 1: 47, ἀπέπνευσας I. 6: 34, ἐνέπνευσε Ol. 8: 70, ἔκνισε P. 11: 23, I. 4: 52, ἔκνιξεν I. 5: 50, ὑπέκνισε P. 10: 60, ἔβρισε N. 8: 18, ἔγραψε Ol. 3: 30, ἀμφέδραμεν P. 3: 39, ἀνέδραμον Ol. 8: 54, κατέδρακεν N. 4: 23, ἔπραθε P. 9: 81, ἀνέκραγον N. 7: 76, διέκρινε Ol. 10: 46, κατεκρίθη Fr. XI: 13: 1, ἐκράτει N. 5: 45, ἔκρινας N. 9: 35, ἐπέτραπεν Ol. 3: 36, ἔτρεψεν I. 7: 10, ἔτραπε P. 3: 55, 9: 43, ἔφριξε Ol. 7: 40, ἔχρεον Ol. 7: 97, ἐχρῆν N. 7: 44, ἐθρέψαντο Ol. 6: 46), corripitur decies quinquies (ἔβλαστεν N. 8: 7, παρέπλαγξαν Ol. 7: 32, ἔπλετο P. 9: 109, ἐκλάρωσεν Ol. 8: 15, ἔγραψε N. 6: 7, ἔδραμον N. 1: 51, ἔπραξε P. 2: 40, 10: 11, I. 4: 7, ἔπρασσεν N. 8: 46, ἐκράνθη P. 4: 175, ἐκράτησε N. 10: 25, κατέφρασε Ol. 10: 55, ἀνεφρόντισε Ol. 1: 69, ἔτρωσε N. 10: 60).

Inter voces junctas præcipue annotandæ sunt eæ, in quibus a consonis excipitur alpha privativum, quod dicitur. Corripitur hoc alpha decies septies (ἀκλάρωτος Ol. 7: 62, ἀγρυξία Fr. XI: 150: 1, Ἄδραστος Ol. 6: 13, P. 8: 51, N. 8: 51, 9: 9, Ἀδράστειος N. 10: 28, I. 3: 44, Ἀδραστίδαι Ol. 2: 45, ἄπρηκτος I. 7: 7, ἀπροσόρατος Ol. 2: 67, ἄκραντος Ol. 1: 86, 2: 87, P. 3: 23, Ἀτρείδας Ol. 9: 70, P. 11: 31 (si Pott Ἀτρεύς recte idem atque ἄ-τρεστος (interritus) interpretatus est), Ἀτρέκεια Ol. 10: 13 (ἀ-τρεκής ad τρέπω retulit Curtius Grundz. p. 461); producitur autem tricies quinquies (ἀβλαβής Ol. 13: 26, P. 8: 54, ἄγλωσσος N. 8: 24, ἄπλατος P. 1: 21, 12: 9, Fr. IX: 7: 3, ἄπλετος I. 3: 29, ἀκλεής Ol. 12: 15, ἄτλατος Ol. 6: 38, N. 1: 48, Ἄδματος P. 4: 126, ἄγνωμος Ol. 8: 60, ἄγνωτος I. 3: 48, ἄγνωστος Ol. 6: 67, ἀγνώς I. 2: 12, Ἄδραστος N. 10: 12, ἄδρυς Fr. XI: 23: 3, ἀπρόσικτος N. 11: 48, ἀπρίατος Fr. XI: 48: 8, ἄτροπος N. 7: 103, ἀτραπός Fr. VII: 4: 4, Ἀτρεύς Ol. 13: 56, Ἀτρείδας I. 4: 34, 7: 51, ἀτρεκής Ol. 3: 12, P. 8: 7, N. 5: 17, ἀτρέκεια Fr. XI: 129: 4, ἀτρεμία N. 11: 12, ἄτρυτος P. 4: 178, ἄτρωτος N. 11: 10, I. 3: 18, ἄφρων P. 8: 74, ἀχρεῖος Fr. XI: 68: 1, ἀχρήμων Fr. XI: 136: 4; ad quos numeros addi possunt sex exempla alpha copulativi, quod dicimus, ἀθρόος Ol. 13: 94, P. 2: 35, 4: 130, N. 1: 51, I. 1: 24, 4: 7). Etiam in ceteris vocibus junctis productio multo sæpius fit quam correptio; producuntur enim centum sexaginta fere syllabæ, corripiuntur fere sexaginta. Animadvertendum est tamen inter quinquaginta correptiones, quæ ante βλ γλ πλ κλ φλ χλ fiunt, non minus quam duodequa-

draginta aut in augmentum syllabicum aut in syllabam reduplicatam aut in finem prioris membri vocis junctæ incidere.

Quæ sit antecedens vocalis, parvi aut nihil interest. Quamquam enim vocales, quæ ante mutam cum liquida in eadem voce sequente producuntur, numeris valde inter se distant (producitur *α* undetrecenties, *ε* centies nonagies semel, *ο* centies undevicies, *ι* nonagies bis, *υ* sexagies), hoc minime in natura quadam vocalium situm est; quam ob rem valde erraremus, si ex. gr. alpha ad productionem quinquies tanto facilius quam ypsilon crederemus. Quod mox apparebit, si syllabas correptas inspexerimus. Inter correptas enim vocales plane eadem fit series: corripitur *α* centies vicies quinquies, *ε* undecenties, *ο* quinquagies semel, *ι* tricies bis, *υ* decies sexies. Si tamen in singulis vocalibus numerum productionum et correptionum inter se comparamus, apparet *ε* et *ο* paullo facilius corripi quam *α ι υ*. — Inter productiones alterius generis hæc est vocalium ratio: ex 188 vocalibus, quæ in exitu vocis positæ ante consonas sequentis vocis producuntur, 49 sunt *α*, 70 *ε*, 17 *ο*, 50 *ι*, 2 *υ*; ex 251 correptis 74 sunt *α*, 91 *ε*, 30 *ο*, 52 *ι*, 4 *υ*. Si numerum productionum et correptionum inter se comparamus, *ο* correptioni, *ι* productioni maxime favere videtur. — Ad vocalem, quæ est *ι*, præcipue est animadvertendum, apud Pindarum terminationem dativi singularis tertiæ declinationis non longiorem fuisse quam cetera iota; ut enim ex quinquaginta hujus vocalis productæ exemplis 15 dativi singulares sunt, ita inter quinquaginta duo correptionis exempla quindecim in hanc incidunt terminationem.

Ceterum non minus in altero quam in primo positionis genere difficile est certas leges invenire, quas poeta in syllabis producendis et corripiendis secutus esse dicatur. Quoniam productiones numero multo majores sunt quam correptiones, quum et vocalis et consonæ ejusdem sunt vocis, etiam in altero positionis genere credere potuimus productiones numero superare, quum vox per vocalem exiens vi ipsius sententiæ cum sequente voce a consonis incipiente tam arte cohæreret, ut ex duabus vocibus unum quasi corpus fieret (ut articulus cum substantivo, præpositio cum casu). Et re vera apud Homerum hanc legem valere observavit Hartel (III: 76). Sed ita non est apud Pindarum. Producitur quidem articulus *ὁ* bis (P. 2: 16, Fr. XI: 68: 3), *τό* bis (N. 9: 4, P. 11: 39), *τά* semel (Ol. 14: 6), sed corripitur *ὁ* septies (N. 7: 24, P. 5: 1, I. 5: 16, N. 3: 75, Ol. 9: 2, 6: 41, 7: 33), *τό* quater (P. 2: 56, 4: 280, N. 3: 49, 4: 69), *τά* semel (I. 7: 15). Eodem modo producuntur *ἀμφί* Ol. 12: 8, *ἀπό* Ol. 6: 13, P. 4: 133, 232, 12: 17, N. 5: 7, Fr. XI: 125: 3, *ἐπί* Ol. 1:

45, 6: 82, 7: 76, P. 3: 69, 9: 12, 24, I. 7: 45, κατά Ol. 10: 102, P. 4: 125, παρά Ol. 12: 10, N. 3: 47, 9: 49, I. 7: 3, περί Ol. 6: 50, ποτί Ol. 4: 5, P. 9: 118, N. 5: 37, ὑπό P. 11: 18, sed corripiuntur ἀμφί Ol. 2: 30, 10: 77, 13: 61, N. 1: 29, I. 2: 40, Fr. XI: 83: 1, ἀπό Ol. 7: 21, P. 3: 2, διά N. 7: 26, ἐπί Ol. 3: 22, I. 7: 58, μετά Ol. 1: 60, παρά Ol. 2: 70, P. 2: 25, περί Ol. 13: 43, Fr. IX: 2: 6, ποτί Fr. II: 2: 3, ὑπό Ol. 1: 19, 10: 30, N. 3: 60.

Neque magis interest, utrum post vocem per vocalem exeuntem fiat interpunctio necne. Quanta autem vis in carminibus Homeri interpunctioni sit attribuenda, inde apparet, quod ex trecentis nonaginta syllabis brevibus per consonam exeuntibus et ante vocem a vocali incipientem productis non minus quam centum quinquaginta quinque ante interpunctionem leguntur (Hartel I: 391). De interpunctione cfr. Hartel. I: 437 sqq. Apparet interpunctione quandam dicendi intercapedinem quamvis parvam effectam et hoc intervallo tempus antecedentis syllabæ auctum esse. Credere igitur licebat ad syllabam per brevem vocalem exeuntem ante mutam cum liquida producendam interpunctione aliquantum allatum esse subsidii, sed aliam hujus rei rationem esse apud Pindarum mox apparet, si productiones pervolutamus. Ex 188 syllabis per breves vocales exeuntibus et ante voces a muta cum liquida incipientes productis quinque solæ interpunctione majore excipiuntur (P. 4: 96 ποδί. κλέπτων, N. 8: 42 αἰθέρα. χρεῖαι, 10: 2 ὑμνεῖτε· φλέγεται, I. 7: 35 παύσατε· βροτέων, P. 9: 109 ἔπλετο· χρυσοστεφάνου), minore decem (P. 1: 8 κρατί, γλεφάρων, N. 5: 48 ἴσθι, γλυκεῖαν, I. 2: 19 τόθι, κλειναῖς, Ol. 13: 3 θεράποντα, γνώσομαι, Ol. 10: 51 ἄρχε, βρέχετο, P. 9: 113 παρθένοισι, πρίν, Ol 3: 11 ᾧ τινι, κραίνων, N. 9: 25 χθόνα, κρύψεν, I. 7: 52 ἐλύσατο, Τρωΐας, I. 1: 11 παῖδα, θρασεῖαι). Quo quum accedat, quod syllaba per brevem vocalem exiens brevis servatur decies ante majorem interpunctionem (I. 6: 42 αἰῶνα. θνάσκομεν, P. 2: 88 τηρέωντι. χρή, N. 5: 49 ἐπαύρεο. χρή, I. 7: 15 τά. χρή, Fr. III: 10: 3 φρενί· θνατᾶς, N. 11: 46 γυῖα· προμαθείας, Ol. 10: 50 προσεφθέγξατο· πρόσθε, Fr. XI: 15: 1 Μοῖσα· προφατεύσω, P. 9: 39 ἀμείβετο· Κρυπταί, Ol. 6: 27 δέξαντο· χρή), sexies ante minorem (N. 4: 44 ἐξύφαινε, γλυκεῖα, Fr. IV: 4: 2 ἔρεισμα, κλειναί, Fr. IX: 2: 5 φλογί, πρός, P. 5: 110 ὁποῖα, Κρονίδαι, Ol. 2: 81 ἔσφαλε, Τροίας, I. 2: 11 χρήματα, χρήματ'), apparet ad syllabam ante mutam cum liquida producendam nihil valere interpunctionem.

Eo magis autem interesse videtur, utrum syllaba in thesi an in arsi posita sit. Neque enim casu accidisse potest, ut inter 761 syllabas productas

quas ad primum positionis genus retuli, non minus quam 660 in thesi legantur. Quod etiam clarius in altero positionis genere apparet: inter 188 productiones tredecim solæ in arsi sunt positæ. Etiam apud Homerum eandem hujus rei esse rationem Hartel (I: 412) est auctor, quamquam eum exactis non usum esse numeris valde est dolendum. — Quum autem poetæ multo fuerit difficilius syllabam in arsi quam in thesi producere, etiam ex eo ipso, quod arsium productarum numerus plus quam altero tanto major est in primo quam in altero positionis genere, colligere possumus, syllabam ante mutam cum liquida facilius produci potuisse, quum et vocalis et consonæ ejusdem essent vocis, quam quum vocalis in fine vocis prioris legeretur.

Supra de collocatione syllabarum et de natura vocalium verba fecimus. Quum autem de positione ante mutam cum liquida agitur, facile intelligitur etiam consonas spectandas esse. Neque enim fieri potest, quin præcipue in iis linguis, quarum versus mensuræ syllabarum accommodati sunt, tempus syllabæ non solum in ipsa vocali sed etiam in consonis situm sit. Deinde viri docti si non demonstrarunt — id quod haud scio an de sermone ab usu intermisso fieri non possit — at tamen probabiliter conjecerunt ad aliam consonam appellandam aliud temporis spatium opus fuisse. Ut Hartel (I: 408): "Da nun die verschiedenen Arten der Consonanten und vor allen die Consonantengruppen nicht eine gleiche Zeit, um gebildet zu werden, erfordern, ist es von wesentlicher Bedeutung, ob auf einen Vocal ein oder zwei Consonanten folgen *und welche*". Et eodem modo Sievers [1] p. 161: "An und für sich aber giebt es weder ein allgemeines Gesetz, das nur eine *Zwei*theilung geböte, noch lässt sich irgend ein Grund absehen, warum nicht Quantitätsunterschiede auch bei Consonanten vorhanden sein sollten, noch lässt sich endlich ein bestimmtes Mass für das zeitliche Verhältniss von Längen und Kürzen aufstellen". Cfr. Alexanderson. p. 13. Et re vera viri docti, qui in re metrica consumpserunt laborem, animadverterunt, et utramque consonam nasalem, quam dicimus, *μ, ν*, productioni syllabæ favere, ante veras autem liquidas, *λ* et *ρ*, syllabam facilius corripi posse, et inter mutas consonas productionem facillime fieri ante medias, quas vocant, inprimis ante *γ*. Quamobrem etiam in omnibus fere, quas vidi, grammaticis, eam legem inveni, ut syllaba longa esset, quum consonam mediam exciperet aut *λ* aut *μ* aut *ν*. — Si tamen carmina Pindarica adimus, in ipso primo positionis genere has leges perturbatas videmus. Si enim syllabas ante

---

[1] *E. Sievers:* Grundzüge der Phonetik. Zweite Auflage. Leipzig 1881.

singulas liquidas productas et correptas inter se comparamus, hoc assequimur: facillime correptio fit ante ϱ, deinde ante μ, tum ante λ, difficillime ante ν. Quod igitur ante ϱ facilius quam ante ceteras liquidas syllaba corripitur, cum lege, quam supra exposui, prorsus convenit; eo magis autem mirandum est, quod proxime ad hanc liquidam accedit nasalis μ, quam consonam Heliodorus ipse, teste Hephæstione, minus quam ceteras liquidas correptionem admittere observavit. Et si ad alterum positionis genus transimus, etiam majorem invenimus perturbationem. Exempla nasalis, quæ est μ, plane desunt; inter ceteras autem liquidas plane alius est ordo. Syllabarum ante ν correptarum numerus plus quam duplo major est quam productarum; aliquanto sæpius syllaba producitur ante λ et ϱ. — Deinde ad consonas mutas transimus. In primo positionis genere lex illa, quam de mediis observarunt viri docti, servata videtur. Corripitur syllaba facilius ante τ ϑ κ π quam ante φ χ β δ γ. Aspirata igitur, quæ est ϑ, excepta, is fit ordo, ut tenues maxime, mediæ minime correptioni faveant aspiratæque locum medium inter tenues et medias obtineant, sed ita, ut mediis multo sint propiores. Quidnam sit, cur ϑ hac tam præcipua condicione utatur, nescio. Hartel contra (I: 425, 444) contendit in literis aspiratis Græcorum geminæ consonæ naturam quodam modo interdum inesse, et commemorat apud Homerum ante φϱ, exceptis duobus locis, et ante χϱ, tribus exceptis locis, semper positione produci syllabas. Sed etiam apud Homerum ante ϑ non pauca exstant correptionis exempla; vide Kuehn. Gramm. I: 236. — Præcipue animadvertendum est inter omnes mutas mediam γ correptioni minime favere.

In altero positionis genere in minoribus numeris versamur; ante π δ ϑ β τ numerus correptionum major est quam productionum, ante κ æque sæpe corripitur et producitur, ante χ φ γ sæpius producitur quam corripitur syllaba. Etiam hoc igitur in positionis genere ante ϑ facile fit correptio, ante γ facillime productio.

Si hæc comprehendimus, credo me ostendisse Pindarum medium locum obtinere inter Homerum et poetas Atticos. Ut omnino sæpius producendo quam corripiendo ad Homerum propius accedit, ita eandem atque poetæ Attici viam ingressus est, quum etiam ante μ et ν correptionem admittat; quid, quod nonnumquam syllabam corripuit ante βλ γλ δμ δν, e quibus consonarum conjunctionibus δμ et δν numquam syllabam corripi patiuntur apud Atticos

Quamquam Alexanderson (p. 17) jure suo contendit, positionis ante mutam cum liquida usum alium fuisse in aliis dialectis, tamen non crediderim, hanc usus licentiam, quam apud Pindarum vidimus, ad Doricæ et Aeolicæ dialectorum

colorem, quo sparsa sunt carmina Pindarica, referendam esse. Certe ad hoc confirmandum omnia argumenta nobis desunt, et omnino quænam fuerit ratio positionis ante mutam cum liquida in dialectis Dorica et Æolica ignari sumus. Verius autem Boeckh (de metr. Pind. p. 289) productiones ante has consonarum conjunctiones ad epicæ dialecti imitationem retulisse videtur. Neque alio modo intelligere possumus, quidnam sit, cur Pindarus hac in re ab usu Aeschyli, poetæ æqualis, tantum distet. Correptiones autem, quas ante mutam cum liquida admisit Pindarus, ab eo sermone, qui ætate Pindari florebat, repetendas esse censeo.. In usu positionis nullum est discrimen inter ea carmina, quæ poetæ juveni et quæ seni debentur. Ut in carmine Pyth. decimo, quod omnes pro vetustissimo habent, plures sunt correptiones quam productiones media in voce, id quod nisi in hoc et in Olymp. decimo videre non licet. Neque tamen nihil interest, quomodo productiones et correptiones in singula distributæ sint carmina. Media in voce

Ol.	produ-cuntur	corri-piuntur	Pyth.	produ-cuntur	corri-piuntur	Nem.	produ-cuntur	corri-piuntur	Isthm.	produ-cuntur	corri-piuntur
I	14	10	I	21	5	I	24	4	I	17	8
II	19	16	II	17	15	II	4	0	II	10	5
III	17	4	III	19	5	III	13	5	III	20	7
IV	1	1	IV	78	8	IV	17	12	IV	12	8
V	7	0	V	14	8	V	14	2	V	22	6
VI	29	10	VI	7	7	VI	7	5	VI	13	4
VII	23	10	VII	2	1	VII	18	14	VII	15	5
VIII	16	9	VIII	13	8	VIII	13	8			
IX	19	4	IX	33	9	IX	8	2			
X	15	19	X	11	13	X	23	15			
XI	3	0	XI	11	10	XI	13	5			
XII	4	0	XII	8	1						
XIII	21	13									
XIV	6	2									
S:a	194	98	S:a	234	90	S:a	154	72	S:a	109	43

Quum satis constet, et numeros dactylo-epitriticos pedibus dissolutis, anacrusibus præfixis, versibus ad alia numerorum genera pertinentibus admixtis aliquantum immutari, et celeritatem numerorum logaoedicorum multis rebus mitigari posse, eamque ob rem sæpe difficile esse ad dijudicandum, utrius ad numerorum generis leges conditum sit unumquodque carmen Pindaricum, quat-

tuordecim elegi carmina, quorum numeri ad dactylo-epitriticum genus pertineant, Ol. III, XI, XII, P. I, III, IV, IX, XII, N. I, V, IX, XI, Isthm. II, V (undecim ex his Alexanderson p. 249 ad hoc numerorum genus traxit). In his carminibus sunt ante mutam cum liquida ducentæ septuaginta quattuor productiones, quinquaginta sex correptiones. — Tum elegi quattuordecim carmina, quorum numeri magis sint logaoedici: Ol. I, II, IV, XIII, P. II, V, VI, VII, VIII, X, XI, N. IV, VI, VII (Alexanderson p. 250 eodem modo judicat, excepto Ol. XIII, de quo ipse dubito). In his carminibus sunt centum septuaginta duæ productiones, centum triginta tres correptiones. Videmus igitur in carminibus logaoedicis correptiones multo facilius admitti quam in dactylo-epitriticis. Deinde ad alterum positionis genus transimus, ubi

Ol.	producuntur	corripiuntur	Pyth.	producuntur	corripiuntur	Nem.	producuntur	corripiuntur	Isthm.	producuntur	corripiuntur
I	9	13	I	5	5	I	3	4	I	1	3
II	1	7	II	6	11	II	0	1	II	3	4
III	6	4	III	8	6	III	3	11	III	4	3
IV	2	1	IV	19	23	IV	5	6	IV	1	2
V	1	0	V	1	8	V	5	4	V	4	2
VI	12	8	VI	2	5	VI	0	8	VI	0	2
VII	5	7	VII	0	0	VII	1	14	VII	10	5
VIII	5	4	VIII	1	6	VIII	5	4			
IX	1	3	IX	6	7	IX	6	1			
X	6	10	X	4	3	X	5	7			
XI	0	1	XI	2	3	XI	4	2			
XII	3	0	XII	3	1						
XIII	5	8									
XIV	3	1									
S:a	59	67	S:a	57	78	S:a	37	62	S:a	23	21

Si etiam hic eadem carmina dactylo-epitritica et eadem logaoedica examinamus, comparent numeri, quibus, quæ antea in primo positionis genere assecuti sumus, mirum in modum confirmantur. In quattuordecim illis carminibus dactylo-epitriticis producitur septuagies quinquies, corripitur sexagies quater; in quattuordecim carminibus logaoedicis productiones sunt undequadraginta, correptiones nonaginta tres. Hoc casu aliquo factum esse non facile credo quemquam sibi persuasurum esse. Ab ipsorum numerorum natura potius hoc discrimen est repetendum. Ipsa tarditate, qua majestas numerorum dactylo-epitriticorum

imbuta erat, factum est, ut pro longis haberentur syllabæ, quas subtiles Græcorum aures ancipites judicarent. Et eodem modo in numeris logaoedicis, qua erant celeritate vehementi et varia, præ motibus concitatis sæpe non licebat eas syllabas pro longis habere, quas excipiebant conjunctiones consonarum tam leves quam muta cum liquida.

Ante omnes ceteras consonarum conjunctiones producitur antecedens syllaba. Neque tamen desunt, quæ et apud Homerum et apud poetas recentiores ab hac lege abhorreant, quamvis sint pauca (v. Alexanderson. p. 19, Hartel. I: 410), et nonnullis locis varias lectiones exhibeant codices. Restat igitur, ut Pindarica productionis ante duas consonas omissæ exempla in examen vocemus.

Omnes autem, qui huc spectant, locos in tres ordines distribuere placet. In primo ordine vocalem excipiunt spirans et liquida, in secundo duæ liquidæ, in tertio duæ mutæ (vel spirans cum muta). Ad primum ordinem pertinent tres adjectivi ἐσλός figuræ, quæ sunt ἐσλοῦ Ol. 13: 96, ἐσλοῖσι P. 3: 66, ἐσλοῖς N. 4: 95 (Ol. 2: 19 non desunt, qui ἐσλῶν, pænultima correpta, legant, quod tamen propter v. 99 minus certum videtur; mirum in modum et Hermann p. 8 et Peter p. 18 et Mommsen Suppl. p. 18 et Bergk ad Ol. 2: 19 et Alexanderson p. 19 ἐσλοῦ Ol. 13: 96 correptum ignorant). His tribus locis neque de lectione neque de mensura vocis est dubium. Neque quisquam, quantum equidem scio, recusavit, ne has agnosceret correptiones, præter Hermannum (l. a.), qui putat antiquam vocabuli formam ἐθελός fuisse "servatam ut tot alias in Germanico *edel*. Ex qua forma quum medium ε ejiceretur, factum est ἐθλός, jure suo primam corripiens; quod quum Dorienses ἐσλός pronunciarent, hoc pro ἐθλός Pindaro obtruserunt grammatici. Cæteri Græci, invitante ipsa littera θ, ἐσθλός dixere." Quam originationem Mommsen disertius improbare debebat ad Ol. 2: 19. Jure suo Boeckh Doricam figuram ἐσλός ubique restitui jubet, et Bergk ἐθλός Hermannianum plane inauditum dicit. — Quod autem Mommsen l. a. contendit, correptionem ante μν, πτ, σκ facilius quam ante σλ admitti debere, non credo quemquam approbaturum esse. Si enim muta cum liquida inter omnes consonarum conjunctiones facillima est ad syllabam antecedentem corripiendam, necesse est proxime ad hanc consonarum conjunctionem accedat spirans cum liquida. Neque magis credibile est, Pindarum metricis causis adductum, ut pænultima brevi uti posset, dialecticam formam τεθμός pro θεσμός assump-

sisse. Si hæc esset causa, difficile sane esset ad intelligendum, quid prohiberet, ne ubicunque longa opus esset pænultima ad θεσμός rediret poeta, vel quidnam esset, cur δῦθμά κεκᾱδμένος diceret. Inter mensuram figuræ τεθμός et figuræ θεσμός non credo multum interfuisse. Curtius Grundz. p. 379 ἐσ-θλό-ς ad radicem ἐς (εἰμί) referendum esse censet. Bergk l. l. probare studet, ἐσλός neque Doricum neque Aeolicum sed Pindaro et Boeotorum sermoni peculiare fuisse; aliter autem judicant Ahrens I: 74, II: 112, Meister Dial. I: 150.

Ad eundem ordinem ἀπὸϝρηγνύμεναι, ἀπέϝριψε sim. referenda esse censerem, si pro certo statuere liceret ætate Pindari spirantem labialem media in voce ante liquidam ρ appellatam esse; quod tamen non credo; cfr. pag. 62.

Correptionis ante duas liquidas unum exstat exemplum apud Pindarum. Ol. 1: 59 in omnibus codicibus vetustis et aliquot interpolatis est ἀπάλαμνον, correpta pænultima, quod tamen omnes recentiores editores, nonnullis præeuntibus Byzantinis, in ἀπάλαμον correxerunt. ἀπάλαμνος ad παλάμη est referendum (fortasse pro ἀ-παλαμ-ινο-ς, auctore Curtio, Grundz. p. 666). Re vera ἀπάλαμος perpaucis aut nullis Græcæ linguæ monumentis nititur. Ut ἀπάλᾱμνος est apud Homerum (Il. 5: 597), Simonidem (Fr. 5: 3), Solonem (ἀπάλᾱμνα Fr. 27: 12), Theognidem (ἀπάλᾱμνα 281, 481), Euripidem (ἀπάλᾱμνον Cycl. 598), Pindarum (ἀπάλᾱμνοι Ol. 2: 57). ἀπάλαμος non est nisi nostro loco apud aliquot Byzantinos et apud Hesiodum Op. 20, ubi tamen in nonnullis codicibus melioris notæ est ἀπάλαμνος. Correctionibus autem Byzantinorum non nimiam habendam esse fidem et ex aliis rebus apparet et inde, quod Ol. 2: 57, ubi longa opus est pænultima, in codice, quem litera α significavit Mommsen, legitur ἀπάλαμοι. Quum igitur consideremus et quam sint infirma testimonia figuræ ἀπάλαμος et apud utrumque Boeotiæ poetam summam esse correptionum licentiam (Momms. Suppl. p. 6) et correptionis ante μν exempla et apud Atticos et apud Alexandrinos poetas exstare (cfr. Alexanderson. p. 19), nescio an ἀπάλαμνον defendi possit.

Eodem jure dubitari potest, an Ol. 10: 80 veram lectionem (πυρπάλαμνον) servaverint codices, quos Mommsen literis C F O signavit, inter quos C ad sæculum duodecimum exiens retulerunt viri docti. Neque tamen negari potest apud Pindarum geminas nonnullarum vocum figuras exstare, alteram per -μος, alteram per -μνος exeuntem. Ut et metro et consensu codicum confirmantur ἀνώνυμον Ol. 1: 82, δίδυμος Ol. 5: 5, 6: 65, P. 2: 9, 3: 72, 4: 79, 178, 209, 9: 86, N. 1: 36, 6: 57, 9: 4, I. 3: 9, 7: 17; sed Ol. 10: 51 metro postulante hodie legitur νώνυμνος et Ol. 3: 35 διδύμνοις, quamquam in vetustis co-

dicibus sunt νώνυμος (νώνυμον) et διδύμοις (διδύμοισι). Etiam Ol. 13: 21 in omnibus codicibus est δίδυμον; quem tamen versum, quum ab aliis aliter distribuatur, hic prætereundum censeo.

Productionis ante spirantem cum muta neglectæ unum exstat exemplum N. 7: 61 εἰμι· σκοτεινόν, quam lectionem codicum hodie omnes fere editores suscipiunt, sine dubio Homerica illa ἔπειτα σκέπαρνον Od. 5: 237, ὅς ῥα Σκαμάνδρου Il. 5: 77, al. l. (est etiam apud Hesiodum τε Σκάμανδρον Theog. 345), Hesiodeum τε σκιή Op. 589 respicientes. (N. 6: 27 ἄντα σκοποῦ τυχεῖν jam dudum est correctum, utpote quod negligentia librariorum sine dubio sit ortum). Boeckh ipse, qui in editione priore correxerat εἰμι· κοτεινόν, postea lectionem codicum probavit, quam tamen Hermann suspectam habuit, Bergk etiamnunc in notis criticis haud dubie vitiosam appellat. Knös autem (p. 150) ante spirantem cum muta correptionem facilius quam ante duas mutas admitti arbitrari videtur. Animadvertendum est et in hac correptione et in Homericis et Hesiodea, quas supra attuli, vocalem in fine prioris vocis, utramque consonam in sequentis vocabuli fronte esse positam.

Multo magis dubiæ mihi videntur correptiones ante στ, ad quas nunc venimus: ἔστειλαν Ol. 2: 70, Ἐρἄστιδᾶν Ol. 7: 98, θαυμαστάν P. 10: 30, quamquam θαυμαστάν omnium, Ἐραστιδᾶν et ἔστειλαν plurimorum vetustorum et Thomanorum codicum auctoritate confirmantur, et formæ literis στ instructæ etiam apud nonnullos scholiastas occurrunt. Itaque Boeckh, Bergk, Mommsen, Christ, Rumpel correctiones ἔτειλαν Ἐρατιδᾶν θαυματάν acceperunt. Apud Hesiodum (Scut. 165) in nonnullis codicibus est θαυμαστά. Eratidarum gentem ab Erato, quem regem Argivorum fuisse Pausanias est auctor, nomen duxisse, Mommsen ipse demonstrari non posse confitetur. Græci et Ἔραστος et Ἔρατος pro nominibus propriis habuerunt. — Quum autem et exempla syllabæ ante στ correptæ apud alios poetas desint et constet in codicibus Pindari sæpe literam σ perperam inculcatam esse (ut ἔσχεν pro ἔχεν Ol. 9: 61, P. 4: 79 in aliquot vetustis, I. 7: 29 in Mediceis, ὄπισθεν pro ὄπιθεν Ol. 3: 31 in nonnullis vetustis, Ol. 10: 35 in plurimis vetustis, N. 7: 101 in omnibus, non possumus has tres ante στ media in voce correptiones suspectas non habere.

Restat igitur correptio ante πτ, Νεοπτόλεμος N. 7: 35, de qua voce variæ sententiæ prolatæ sunt. Ut Boeckh in not. crit.: "in voce Νεοπτόλεμος", inquit, "aut secunda corripitur, ut apud Homerum prima in Ἱστίαια, secunda in Αἰγύπτιος et similia: quod eo facilius fieri poterat, quum Νεοπόλεμος pronunciari posset: aut duæ priores contrahuntur, ut sæpe in hoc ipso nomine". Re vera his

verbis Boeckh omnes fere hujus vocis explicandæ rationes ostendit. Christ igitur contra omnium codicum auctoritatem in contextum carminis figuram *Νεοπόλεμος* intulit; sed etiamsi cum Boeckhio et Hartelio (III: 12) concedimus, propter *πόλεμος* et *πτόλεμος* a poetis epicis promiscue usurpata in voce pronuntianda consonam *τ* supprimi potuisse, tamen quam formam nominis Achillis filii proposuit Christ, plane inaudita est; ne ceteri quidem editores ei assensi sunt. Apud Pindarum ipsum *Νεοπτόλεμος* (⏑–⏑⏑⏑) bis legitur, N. 4: 51, 7: 103. — Alteram explicandi rationem, qua tres primas vocis syllabas aut contractione aut synizesi, quam dicimus, trochæum efficere voluerunt, amplexi sunt Rumpel (*Νεοπτόλεμος* scribens) et Bergk (metrum ⏖⏑ signans), quæ sententia eo quoque confirmari videtur, quod apud poetas *Νεοπτόλεμος* sæpe quattuor est syllabarum. Ad Soph. Phil. 4 Nauck suspicatur pro *εο* in hoc nomine aut *ου* aut *ευ* per totam fabulam appellatum esse. Cui tamen contractioni aliam explicandi rationem anteponere velim. Constat enim multas vocalium immutationes, quas olim ad synizesim vulgo referebant, hodie ita explicari, ut vocalis prior (*ι, υ, ε*) ad semivocalem transiisse statuatur. Hoc modo etiam *Νεοπτόλεμος* N. 7: 35 explicavit G. Meyer § 148, quamquam errore syllabam *Νεοπτ* brevem significavit et cum *θεός* P. 1: 56, *βρότεον* P. 10: 28, *τεόν* Praxill. Fr. 1 contulit. Ne autem *Νεοπτόλεμον* quattuor syllabarum interpretemur, id suadere videtur, quod apud Pindarum rarissime solum medio in versu pro binis brevibus singulæ longæ adhibentur [1]; poetis lyricis non eadem est licentia metrica at-

---

[1] Pro binis brevibus singulas longas his locis inveni: a) *pro dactylo legitur spondeus* Ol. 5: 18, 10: 99 (in nominibus propriis); b) *in basi pro tribrachye legitur iambus* Ol. 2: 62 (vide not. crit. Mommseni; novies a ternis brevibus incipit hic versus); c) *in anacrusi* N. 6: 64 (a binis brevibus incipiunt vv. 20, 42); d) *medio in versu legitur trochæus pro tribrachye* P. 5: 58 (tribrachys est in vv. 29, 87, 116), N. 3: 20 (tribrachys est in vv. 62, 83; de versu 41 nihil potest pro certo constitui; cfr. p. 103; Christ ubique tribrachyem legit).

Sæpius fit, ut singulæ longæ in binas breves dissolvantur: a) *in basi legitur tribrachys pro iambo* Ol. 1: 20, 38, *anapæstus pro spondeo* Ol. 10: 57, N. 6: 65, *tribrachys pro trochæo* P. 5: 29 (producitur autem trochæus, ut fiat spondeus v. 87); b) *in anacrusi* I. 7: 52; c) *in dactylis* P. 11: 9, 41, 57, N. 7: 70, I. 3: 63; d) *in initio cretici pedis* sæpius; e) *in fine cretici pedis* sæpius; f) *pro prima longa epitriti* sæpe; g) *pro secunda epitriti longa* N. 5: 10, 6, 12, I. 3: 72; h) *ut fiat tribrachys pro trochæo medio in versu* Ol. 13: 78, P. 5: 27, 85, N. 3: 14 (ubi tamen de lectione dubitari potest; Ol. 8: 16 Mommsenum jure suo vituperat Bergk, quod lectionem ὃ σὲ μέν probavit; γαρύεται P. 5: 68 est conjectura Mommseni, μελανοτειχέα Ol. 14: 20 Boeckhii); i) *trochæus syncopatus in duas breves dissolutus videtur* Ol. 10: 105 (secundum distributionem Bergkii), I. 7: 25, 35, 45.

que epicis. Quisquis igitur hanc interpretationem agnoscere dubitat, necesse est syllabam *οπι* pro correpta habeat. Exempla hujus modi correptionis, quæ ex carminibus Homeri repetivit Boeckh quæque Westphal ipse tuetur, prætermittenda sunt illa quidem, quum hodie alio modo ea melius interpretentur viri docti, de qua re vide Hartel. III: 12 sqq., Meyer. Gr. § 144, Knös. pp. 150—152; sed nihilo minus et in editione Dissen-Schneidewiniana et apud Mommsenum hæc syllaba correpta signatur, quamquam hæc correptio Mommseno (ad Ol. 7: 98) est suspecta. In nomine proprio tamen licentia metrica fortasse minus est admiranda; et huc accedit, quod in codicibus Pindaricis non desunt alia ante *πι* correptionis exempla; ut P. 2: 1 scriptum est *βαθυπτολέμου,* brevi secunda, in tribus vetustis et tribus Thomanis, Ol. 2: 7 *ὀρθόπτολιν* in quinque vetustis (inter quos est Ambrosianus, optimus codex), Ol. 4: 16 *φιλόπτολιν* in Ambrosiano solo, P. 9: 54 *ἀρχέπτολιν* in duobus vetustis. De his lectionibus satis sit verba Mommseni (ad Ol. 2: 7) afferre: "Illud *πι*", inquit, "quomodo optimis libris irrepserit, nisi olim in textu fuerit, non assequor." Fortasse animadvertendum est has correptiones nisi ante *πτόλεμος* et *πτόλις* non admitti, quibus in vocibus Curtius Grundz. p. 489, præeunte Kuhnio, *ι* ex *j* ortum esse arbitratur.

III.

De prosodia Pindarica annotationes.

Hac postrema opusculi mei parte, quæ in mensura syllabarum, quæ nullam patiuntur positionem, observavi, complexus sum. Primum verba faciemus

De correptione diphthongi (longæ vocalis) ante vocalem media in voce.

Satis constat eam legem, quæ apud Latinos jubet vocalem ante vocalem media in voce corripi, nonnumquam etiam apud Græcos valuisse; Alexanderson p. 10 docet hujusmodi correptionem in vocibus, quæ sunt *τοιοῦτος οἷος ποιεῖν,* sæpissime admitti. Apud Pindarum hæc annotavi exempla:

Diphthongus αι ter corripitur: *Γαιαόχῳ* Ol. 13: 78, *αἰόλει* P. 4: 233, ubi diphthongum omnes codices testantur, *παλαιῶν* P. 9: 105, ubi lectionem Bergki-

anam præferendam esse censeo. *Κλεωναίου* N. 4: 17 autem ne huc numeretur, prohibet *Εὐξείνῳ*, quod v. 49 est in vetustis libris.

Diphthongus οι semel corripitur: *τοιαῦτα* P. 8: 55; huc enim adnumero neque *παντοίων* N. 5: 25, quum hæc syllaba ceteris locis semper longa sit (v. 7 *καί*, v. 19 *χειρῶν*, v. 37 *Ποσειδάωνα*, v. 43 *μεταΐξαντα*) excepto versu primo *ἀνδριαντοποιός*, neque *ποίᾳ* P. 8: 20, quum hic versus bis a quaternis longis syllabis incipiat (v. 40 *υἱοὺς Θήβαις*, v. 80 *νίκαις τρισσαῖς*).

Diphthongus ευ corripitur in *ἰχνεύων* P. 8: 35, *ἔχευαν* I. 7: 58, ubi multi editores contra auctoritatem codicum *ἰχνέων* et *ἔχεαν* scribunt.

Diphthongus ῳ corripitur in *πατρῴων* N. 9: 14.

Diphthongus υι corripitur in *υἱέων* N. 6: 22.

Diphthongus αυ corripitur in *αὐάταν* P. 2: 28, 3: 24.

Diphthongi ει correptæ plura exstant exempla; primum in his formis adjectivi, quod est *ἵππειος*, corripitur pænultima: *ἱππείῳ* Ol. 1: 101, *Ἱππείᾳ* Ol. 13: 79, *ἵππειον* P. 2: 12, *ἱππειᾶν* vel *ἱππείας*. P. 6: 50, *ἱππείων* N. 9: 9. In *ἱππείοις* Ol. 13: 20, N. 9: 22, *ἵππειον* Ol. 13: 65 diphthongus longam explet syllabam; I. 6: 11 omnes codices, uno Tricliniano excepto, habent *ἵππιον*, quæ forma nunc nullis aliis locis apud Pindarum legitur. — Deinde diphthongus *ει* corripitur in *βατείᾳ* Ol. 6: 54, *Αἰάντειον* Ol. 9: 112, *εὐσεβείας* Ol. 8: 8, *δουλείας* P. 1: 75, *μαντείων* P. 11: 6, *λατρείαν* N. 4: 54, *Ἀρείας* N. 9: 41, *Θειαῖος* N. 10: 24, *Θειαῖε* N. 10: 37, *Κλειοῦς* N. 3: 83. Omnibus fere his locis mira est inter veteres codices consensio, quam confirmant nonnumquam et codices recentiores et scholia. De *Ἰσμήνειον* P. 11: 6 autem et de *εὐμενείᾳ* P. 12: 4 fluctuant codices, quamobrem hæc exempla negligo. P. 3: 16 pro *νυμφιδίαν*, quod omnes fere codices exhibent, audacius est *νυμφείαν* inculcare. I. 5: 29 codices *Λαομεδοντίαν* offerunt (cfr. v. 63 *Ψαλυχΐδᾶν*), sed sive *Λαομεδοντείαν* cum Mommseno sive *Λαομεδοντειᾶν* cum Bergkio scribimus, non necesse est brevem diphthongum statuamus, quum hic versus quater (str. *α*, *γ*, antistr. *α*, *β*) ab epitrito secundo incipiat. — Neque huc adnumerare possumus *Καδμεῖοι* N. 4: 21 (præ *Δωδώναθεν* v. 53 et *Γαδείρων* v. 69). — *ἱέρεια* P. 4: 5 Christ accepit, auctoritate unius codicis fretus sed aperta verba scholiastæ negligens.

Vocalis ω corripitur in *ἥρωα* P. 3: 7, *ἥρωες* P. 4: 58, Fr. X: 4: 5, *ἥρωας* P. 1: 53, *ἡρώΐαις* N. 7: 46. *ἥρωας* N. 4: 29 in medio relinquo. Fr. VI: 9: 4

Mommsen Boeckhium secutus correptam signavit pænultimam nominis *Πιώου*; quod tamen nimis confidenter fecisse videtur; nulla enim est similitudo antistrophica. Bergk et Christ legunt *Πιωΐου* et versum hoc modo modulantur – ◡◡ – ◡◡ – – | – ◡ – – | – ◡◡ – ◡ .... *Τρωΐα* quomodo scribendum sit, quum metrum brevem desiderat syllabam, inter viros doctos minus convenit. Mommsen hanc quoque quæstionem ad idem correptionis genus revocavit et fidem omnium codicum sequens I. 7: 52 *Τρωΐας*, N. 4: 25 *Τρώ̆ΐαν*, N. 7: 41 *Τρωΐαθεν* scripsit. Quæ quum ita sint, longa vocalis restituenda videtur etiam N. 3: 60, ubi fluctuant codices, et N. 2: 14, I. 5: 28, ubi brevis est in libris manu scriptis.

Consulto huc non retuli *α* et *ι* ante vocalem correptorum exempla, quæ cum iis, quæ supra attuli, Mommsen Suppl. p. 175 conjunxit. Neque enim decernere ausim, utrum hæ correptiones collocationi harum vocalium, quod ante alias vocales sunt positæ, debeantur, an natura sint breves. De his exemplis infra verba faciam.

Omnia hæc exempla in arsi leguntur excepto *Τρωΐαν* N. 3: 60, ubi *Τρω* secundam syllabam thesis trochaicæ solutæ explet. Omnino editores hanc diphthongorum correptionem non facile patiuntur; cfr. Boeckh. de metr. Pind. p. 289, not. crit. pp. 424, 492. Mommsenum, qui in correptis diphthongis suscipiendis fidem sequitur codicum, vituperat Bergk Proleg. p. 40; defendunt autem correptionem G. Meyer Gr. §§ 151, 154, 156 et Hartel, qui in Studiorum Homericorum tertia parte de hac re copiose disputat. Hartel etiam ipsam causam hujus correptionis ostendere conatur, id quod Mommsenum prorsus neglexisse jure suo animadvertit Bergk. Si igitur Hartelium sequimur, causa correptionis diphthongorum inde est repetenda, quod altera diphthongi vocalis (*ι υ*) in semivocalem (*ι̯ υ̯*) abiit; *τοιαῦτα* P. 8: 55 et *τοι ἔμπαν* N. 10: 82 eodem modo explicantur. Correptio autem diphthongi, quæ media in voce fit, numerorum et pedum dactylicorum moderatione non adeo est astricta quam correptio diphthongi finalis: ex triginta sex exemplis sedecim in trochaicis, viginti in dactylicis pedibus leguntur. — Contra hanc explicandi rationem duo fortasse afferri possunt. Primum, quum vocales *ι* et *υ* in semivocales *ι̯* et *υ̯* abeunt i. e. vicibus consonæ funguntur, etiam fit, ut sensim attenuentur, deinde prorsus evanescant (Bergk l. a.), id quod in omnibus dialectis, præcipue in Aeolica, sæpe factum esse videmus. (Cfr. Meyer. Gr. § 152, Meister. Dial. I: 89). Ut *ποεῖν* pro *ποιεῖν* sæpissime invenimus. Sed in hujusmodi quæstionibus nescio an nihil nisi auctoritas codicum nobis tenendum sit et eorum quidem, qui interpolationibus Byzantinorum vacant. Inter figuras *τοιαῦτα* et *τοαῦτα* necesse est statua-

mus figuram intermediam τοϳαῦτα, quam Græci, quippe qui, Cypriis exceptis, nullo iota consonæ signo uterentur, τοιαῦτα (correpta antepænultima), scriberent. Quomodo autem τοϳαῦτα (τοιαῦτα) pronuntiatum sit, pro certo dijudicare non possumus (vide Hartel. III: 42); difficile autem est ad intelligendum, quidnam sit, cur diphthongum optimus quisque codex servaverit, nisi in antiqua scriptura fuerit olim.

Rectius contra Hartelium afferre licet hoc modo non explicari ἥρωα Τρωΐα πατρῶΐος. Hartel autem (III: 15) hanc correptionem ad peculiarem quandam naturam vocalis ω harum vocum spectare docet. Meyer contra (§ 156) ad Corssenium (II: 682) nos allegat.

Hoc loco non alienum puto cetera vocalis in semivocalem immutatæ exempla Pindarica commemorare. Hartel enim (III: 18) nonnulla enumerat vocalis ι in semivocalem ι̯ translatæ exempla, alia ex aliis poetis Græcis collecta. Quæ ex carminibus Pindaricis assumpsit exempla, singula inspiciamus.

N. 6: 30 ἀοιδοὶ καὶ λόγιοι (◡– – –◡–) confirmant omnes codices (excepto B, de quo vide annot. Mommseni) et scholiastæ. λόγιοι Mommsen in majorem editionem intulit, approbante Mezgero; Boeckh et Dissén ἀοιδοὶ καὶ λόγοι legunt, ceteri editores correctionem Pauwianam ἀοιδαὶ καὶ λόγοι acceperunt. Comparandum est P. 1: 94 καὶ λογίοις καὶ ἀοιδοῖς.

Ol. 2: 97 lectio veterum κρύφιόν τε θέμεν fuisse videtur (κρύφον quidem correctionem esse Aristarchi satis constat). Ita autem κρύφϳον pronuntiatum est (pænultima correpta, quamquam sequuntur φ et ι consona).

Ol. 2: 4 ἀκροθίνια exhibent duo codices, ἀκροθίνιον unus, ἀκρόθινα ceteri. Cfr. schol. "ἀκροθόνια πολέμου· Ζηνόδοτος μετὰ τοῦ ι γράφει ἀκροθίνια." — Ol. 10: 57 est ἀκροθίνια in E, in ceteris ἀκρόθινα. (Glossa Moschopulea ἀντὶ μιᾶς συλλαβῆς ad metrum ⏓ spectat). Neque igitur his locis figuræ ἀκροθίνια magna est codicum auctoritas. Sed tenendum est veram hujus substantivi figuram esse ἀκροθίνια. ἀκρόθινα nisi ex carminibus Pindari non est notum. Quo accedit, quod, si vocalem ι in semivocalem ι̯ transiisse statuimus, nulla fit difficultas metrica, quoniam θι natura longum est. — ἀκροθινίων omnes codices exhibent N. 7: 41.

P. 9: 38 χλιαρόν confirmant codices vetusti (exceptis duobus), Tricliniani glossaque Triclinii ἀντὶ μιᾶς. Omnes editores tamen χλαρόν præferunt, quæ vox minore auctoritate confirmata quid sibi velit, inter editores non prorsus convenit (χλωρόν? λεπτόν? λαρόν? læte (κέχλαδα)?).

N. 11: 40 in omnibus codicibus et in utraque editione vetustissima est *πε-ριόδοις*. Editores tamen scribunt *περόδοις*.

His quinque, quæ commemorat Hartel, exemplis addi potest P. 3: 16 *νυμ-φιδίαν*, quod est in omnibus vetustis codicibus præter unum; editores *νυμφίαν* scribunt. Cfr. *ἐπινυμφίδιος*, quod Soph. Ant. 815 est in codicibus.

Ol. 13: 87 in omnibus vetustis, Thomanis, Moschopuleis est *διασωπάσομαι* et I. 1: 55 in omnibus *σεσωπαμένον*, inter quas figuras et *διασιωπάσομαι σε-σιωπαμένον* eandem fere intercedere rationem atque inter *ποέω* et *ποιέω* nemo est quin videat.

Vocalis *υ* in semivocalem *υ̯* translatæ unum affert Hartel exemplum Pindaricum, P. 4: 225 *γεννύ̯ων* (◡ –), quod est in omnibus libris manu scriptis. Inter editores Mommsen et Christ codicum lectionem tuentur, ceteri ad conjecturas et vocabulorum transpositiones confugiunt. Bergk, ut est omnino in rebus metricis summa audacia (v. ex. gr. Ol. 10, ep. 3), ita hic opinatur Pindarum epitriti loco hanc admisisse mensuram – ◡ ◡ – –, quod plane inauditum est. — Eodem modo legitur *γέννυ̯ι* Ol 13: 82. — Aliud exemplum affert Meyer Gr. Gr. § 147 *δυ̯ώδεκ'* Fr. XI: 54: 2. Ejusdem generis sunt *δυ̯ωδεκαδρόμων*, quod est in plerisque codicibus P. 5: 31, *δυ̯ωδεκάμηνον*, quod est in omnibus codd. N. 11: 10 (cum glossa Triclinii *συνίζησις*); (N. 4: 28 *δυώδεκα* quattuor, Ol. 2: 50 *δυωδεκαδρόμων* sex est syllabarum; Ol. 10: 49 *δώδεκ'*, P. 4: 25 *δώδεκα*, Ol. 6: 75 *δωδέκατον*, Ol. 3: 33 *δωδεκάγναμπτον* sunt in omnibus codicibus). — *γαρύεται* P. 5: 68 non debuit Meyer huc numerare, non solum quod *γαρύεται* nihil nisi conjectura Mommseni sit, sed quia apud Mommsenum hæc vox non cretica mensura (– ◡ –) sed quattuor utitur syllabis.

Omnia hæc exempla ejusdem sunt generis omniaque in reprehensiones virorum doctorum incurrerunt. Neque minus suspecta fuerunt cetera exempla, quæ ex tragicis hausit Hartel III: 18. Fortasse ad hanc rem cognoscendam aliquid luminis afferetur, si alia exempla vocalis in consonam translatæ inspexerimus. Meyer enim (Gr. § 148) contendit ad hanc, de qua agimus, quæstionem multas pertinere figuras, quas vulgo nomine synizesis complecti soleamus, præcipue eas, ubi *ε* excipiant vocales longæ vel diphthongi. Apud Pindarum hæc inveni exempla:

εω: *θεῶν* Ol. 13: 80, *χρυσέων* P. 11: 4, *ἀγαθέων* P. 5: 49, *τειχέων* Ol. 6: 99, *γονέων* P. 6: 27, *ἀλσέων* Fr. VI: 9: 3, *ὀστέων* Fr. XI: 47: 4, *ἀνθέων* Fr. XI: 183: 1, *πενθέων* I. 7: 5, *υἱέων* I. 7: 25, *αἰτέω* P. 8: 72, 12: 1, *κομπέω* P. 10: 4, *ἐξαρκέων* Ol. 5: 24, *οἰκέων* I. 1: 27, 3: 37, *θαρσέων* Ol.

9: 109, *ὀπαδέων* Ol. 10: 9, *ὁμιλέων* Ol. 12: 19, *μεδέων* Fr. VI: 2: 1, *διακομπέων* Fr. XI: 25, *προπρεῶνα* N. 7: 86.

εῳ: *χρυσέῳ* P. 9: 6, *ἀργυρέῳ* Ol. 9: 32, *χολεῷ* N. 10: 6.

εοι: *θεοῖσι* Ol. 1: 39, *χαλκέοισι* Ol. 4: 22, P. 9: 20, N. 1: 51, *φοινικέοισιν* I. 3: 36, *ἀδελφεοῖσιν* I. 7: 35, *ὀχεοίσας* P. 2: 79, *στυγέοισιν* Fr. XI: 114: 2.

εᾳ: *Νεμέᾳ* N. 4: 75, *Πυθέᾳ* I. 5: 58.

εαι: *νέαις* P. 11: 25, *χρυσέαις* Ol. 7: 36, P. 3: 94, *χρυσέαισιν* Fr. II: 2: 2, *χρύσεαι* Fr. III: 2: 1, *ἐφάψεαι* Ol. 9: 12, *παραμείβεαι* N. 3: 27.

εᾱ: *κενεάν* Ol. 2: 65, *τελέαν* Ol. 13: 110, *τεάν* N. 4: 78, *χρυσέας* Ol. 6: 1, 11: 13, *ἀδελφεάν* N. 7: 4.

εου: *Ἀλφεοῦ* Ol. 9: 18.

εο: *θεός* P. 1: 56, *βρότεον* P. 10: 28, *σιδάρεον* Fr. XI: 153: 1, *Πολυδεύκεος* I. 4: 29, *Δεινομένεος* P. 1: 79, *Ἡρακλέος* P. 10: 3, *Ἀριστοφάνεος* N. 3: 20, *Πηλέος* I. 5: 25, *θεόμοροι* Ol. 3: 10, *Κλεόδαμον* Ol. 14: 22, *νεομηνίᾳ* N. 4: 35, *πνέον* P. 4: 225.

εα: *διαπρεπέα* I. 4: 40, *Κτέατον* Ol. 10: 27, *πολυκτέανον* Ol. 10: 36, *νεαρόν* P. 10: 25, *νεαρά* N. 8: 20.

Undequinquagies igitur post *ε* sequitur longa vocalis vel diphthongus, septies decies brevis vocalis.

Sed inter undequinquaginta exempla conjunctionum, quæ sunt *εω*, *εῳ*, *εοι*, *εᾳ*, *εαι*, *εᾱ*, *εου*, decies fit, ut antecedens et per vocalem exiens syllaba brevis ante consonam et *ϝ*, quod vice consonæ fungitur, positione non producatur: Ol. 13: 80, P. 5: 49, 6: 27, Fr. VI: 2: 1, N. 7: 86, Ol. 9: 32, Ol. 1: 39, P. 2: 79, Fr. XI: 114: 2, Ol. 13: 110; credibile videtur, idem statuendum esse de N. 4: 75, 78, 10: 6, ubi antecedit syllaba anceps. Si igitur cum Meyero hoc synizesis genus ita explicamus, ut vocalem *ε* in semivocalem transiisse i. e. vicibus consonæ fungi dicamus, hæc tredecim exempla argumento sunt Hartelium jure suo pro certo statuisse ante consonam, quam sequatur semivocalis, brevem syllabam positione non produci. Mirandum autem est, Hartelium ad Homericum *πόλιος* defendendum hæc exempla non adhibuisse; ne Meyer quidem hanc rem satis videtur observasse.

Septendecim exempla, ubi *ε* excipit brevis vocalis, adhuc omisi, propterea quod non omnia eadem ratione explicare licet. Semivocalem necesse est statuamus P. 1: 56 *θεός* et P. 10: 28 *βρότεον*, ubi *εο* brevem efficiat syllabam; quod utrumque exemplum argumento est, ante consonam et semivocalem nullam effici

positionem (Τέρωνι θεός, βρότεον). Ad semivocalem si non cogimur at tamen possumus referre P. 1: 79 Δεινομένεος τελέσαις, I. 4: 29 Πολυδεύκεος τ', P. 10: 3 Ἡρακλέος βασιλεύει, P. 4: 225 γεννύων πνέον καιομένοιο, ubi syllaba positione producitur. (P. 1: 79 consona et semivocalis nullam efficiunt positionem). Eadem ratione possumus explicare N. 4: 35 νεομηνίᾳ, ubi νεο est syllaba anceps, et Fr. XI: 153: 1 ubi σιδάρεον ultimam obtinet versus sedem. Sed in N. 3: 20 Ἀριστοφάνεος (οὐκέτι), I. 5: 25 Πηλέος (ἀΐει), Ol. 3: 10 θεόμοροι, Ol. 14: 22 Κλεόδαμον, I. 4: 40 διαπρεπέα (νᾶσον), Ol. 10: 27 Κτέατον, Ol. 10: 36 πολυκτέανον, P. 10: 25 νεαρόν, N. 8: 20 νεαρά, ubi syllaba synizesi appellata, quamquam positionem non patitur, tamen producatur, ad semivocalem non possumus confugere.

De mensura ancipiti vocalium α, ι, υ.

Quamquam omnino apud poetas unaquæque syllaba aut longa aut brevis est et plerumque singulæ longæ binis brevibus tempore respondent, tamen apparet hoc, quod est inter longas et breves, discrimen non prorsus in vera syllabarum appellatione situm, sed usu paullatim constitutum esse. De qua re satis est Alexandersonium (pp. 11—14) auctorem proferre. In duabus vocalibus hoc mensuræ discrimen tantum erat, ut necesse videretur etiam scriptura id significare (ε-η, ο-ω), sed ad vocales α, ι, υ significandas semper iisdem literis utebantur Græci, sive longum sive brevem vocalis sonum exprimere volebant. Quamobrem in his tribus vocalibus metiendis multis in vocibus apud alios poetas alium usum videre licet. Quod usus discrimen plerumque ejusmodi est, ut Homerus et qui sermonem ejus imitati sunt poetæ epici alia atque Attici utantur mensura. Pindarus autem ut in usu digammi et positionis, quæ ante mutam cum liquida efficitur, ita hac quoque in re medium quasi locum obtinet inter Homerum et poetas Atticos. Nam ut satis constat, Pindarum, exemplum Hesiodi, alterius poetæ Boeotorum maximi, secutum, linguam patriæ semper aspernatum et dialecto usum esse epica, quæ Doride mitiore temperata sit cuique admixta sint Aeolicæ dialecti vestigia, ita, quum consideramus in mensura syllabarum constituenda ipsum usum plurimum valuisse, facile intelligitur, poetas posterioris ætatis carmina Homeri, quibus nulla pluris æstimabant Græci, sibi

ad imitandum sæpe proponere studuisse. Rursus autem est tenendum Pindarum, qui ætate ad poetas Atticos multo propius accedit, neque a sermone et usu ætatis suæ ipsius prorsus se solvere potuisse neque eodem versuum genere atque Homerum usum esse; quam ob rem multa, quæ in versuum heroicorum natura et indole sunt sita, aut in carminibus Pindari parce solum sunt admissa aut ab iis prorsus aliena sunt. Quæ quum ita essent, operæ pretium me facturum esse sperabam, si, quæ de mensura vocalium *α, ι, υ* apud Pindarum observassem, hoc loco colligerem.

α.

ἀείδω, quod verbum in Odyssea semel (17: 519) in initio versus, sæpius in hymnis Homericis alpha producit (de qua re vide Hartel. III: 23), apud Pindarum semper a brevi vocali incipit.

ἀέλιος brevi alpha instructum apud tragicos poetas nonnumquam legi dicitur (cfr. tamen Nauck. ad Soph. Trach. 835), sed ut epici figura *ἠέλιος* (*ἥλιος*) utuntur, ita apud Pindarum a longa syllaba incipit *ἀέλιος* Ol. 7: 14, 61, P. 4: 144, 241, Fr. X: 1: 1 (in pedibus dactylicis); synizesis est statuenda Ol. 1: 5, 2: 32, 62, 3: 24, 13: 36, N. 4: 13, 7: 73, I. 4: 1. Cfr. Boeckh. not. crit. ad Ol. 1: 5.

Verbi *αἴρω*, de cujus mensura lexicon Passowii est adeundum, hæ formæ apud Pindarum reperiuntur: aor. act. part. *ἀείραις* Fr. VII: 7: 2, aor. med. conj. *ἄρηται* N. 9: 46, I. 1: 44, inf. *ἀρέσθαι* Ol. 9: 102, part. *ἀρομένῳ* N. 7: 59, fut. *ἀρέομαι* (inc. lect.) P. 1: 75, aor. pass. part. *ἀερθέντ'* I. 1: 56, *ἀερθεῖσ'* N. 8: 41, quæ omnes a brevi vocali incipiunt, aor. I med. *ἄραντο* I. 5: 60, *ἐξάρατο* Ol. 9: 10, quæ augmento sunt instructæ.

Verbi *ἀΐω* primam syllabam Passow docet apud Homerum corripi, ubicunque tertia longa sit, apud tragicos autem ancipitem esse; Berg contendit alpha apud Homerum breve, apud Pindarum et tragicos anceps esse; item de Homero (etiam in imperfecto) Seiler. Hartel (III: 24) jure suo ille quidem animadvertit apud Homerum legi *ἄιε* Il. 10: 532 (*ἄιον* Il. 15: 252, Nauckio suspectum, ad aliud verbum *ἀΐω* (*ἄημι*) plerique trahunt); quod autem hanc longam vocalem ad digamma vult relatam, non est necesse; facilius ad longitudinem explicandam augmentum statuitur. Re vera hoc verbum a brevi vocali incipit et apud Homerum et apud Pindarum, exceptis imperfectis augmento ornatis: *ἄϊει* I. 5: 25, *ἀΐοντα* P. 1: 14, sed *ἄϊον* P. 3: 91, *ἄϊε* P. 3: 27, 12: 10.

P. 9: 41 Mommsen retinuit lectionem, quam omnes tuentur codices, ἀμφᾱδόν media syllaba in thesi producta, quamquam pænultima hujus adverbii, quod a φαίνω deducitur, brevis est. Schmid primus scripsit ἀμφανδόν, quod deinde omnibus fere editoribus est probatum. Tamen est animadvertendum ἀμφανδόν alio loco non inveniri in Græcis literis. Apud Archilochum (Fr. 66: 4) est ἀμφάδην, apud Homerum ἀμφαδά Od. 19: 391, ἀμφαδόν Od. 11: 120, ἀμφάδιον Od. 6: 288; ubique alpha corripitur. Quum in codicibus nihil sit nisi ἀμφαδόν, non audacius mihi videtur novam mensuram quam novam vocem suspicari. Mommsen confert ὑποφάτιες P. 2: 76.

ἄνεμος (ter et decies) et ἀνεμοσφάραγος P. 9: 5 semper breve alpha habent, ἀνεμόεις autem P. 1: 92, Ol. 4: 7 Dorica est forma pro epico ἠνεμόεις (est hæc forma etiam in choris, Antig. 353, Trach. 953); formam a brevi alpha incipientem, quam testantur lexica, non vidi.

Nominativi ἀνήρ prior syllaba apud Pindarum brevis est undetricies, anceps bis, longa sexies (Ol. 3: 12, 14: 7, N. 2: 3 (Christ ἀνήρ), 3: 72, 9: 15, I. 3: 88, semper in thesi). Formæ trium syllabarum et apud Homerum et apud Pindarum semper a longa incipiunt: ἀνέρι P. 4: 21, ἀνέρα Ol. 9: 110, ἀνέρες P. 4: 173, ἀνέρων Ol. 1: 66, P. 5: 20, N. 6: 29 (apud Atticos plerumque a brevi).

ἄνω, quod semel apud Homerum (Il. 18: 473) legitur, non est apud Pindarum, qui longa utitur vocali: ἄνεται Ol. 8: 8 (Ol. 14: 6 est conjectura). Mommsen ad Ol. 8: 8 nimis confidenter mihi videtur ἄνω ab ἄνω sejungere. Plane aliter Curtius (Verb. I: 244) hanc formarum seriem finxit ἄνυμαι ἀνύω ἄνω ᾄνω; contra quod admonere licet novissimam formam nisi e vetustissimo fonte non esse notam. — ἀνύω et apud Homerum et apud Pindarum (P. 2: 49; P. 12: 11 est augmentum) a brevi vocali incipit.

De ἀπειράτῳ Ol. 6: 54 magna est inter editores dissensio. In plurimis codicibus est ἀπειράντῳ, in uno ἀπεράντῳ; utrique autem obstat metrum, quod ante ντ syllabam corripi nusquam patitur. Sed non desunt, qui ἀπειράτῳ, quod est in nonnullis codicibus, eodem modo laborare contendant. Ut Bergk ἀπείρᾰτος plane inauditum dicit. Concedendum est in hac voce, quippe quæ vulgo a πειρᾶν deducatur et apud Homerum formam habeat ἀπείρητος, pænultimam natura longam esse, quamquam exempla Pindarica satis incerta sunt: Ol. 8: 61 enim est syllaba anceps et Ol. 11: 18, N. 1: 23, I. 3: 48 -ρα ultimam syllabam epitriti explet, quam sæpe correptam videmus. Quum autem valde dubitem cum Bergkio aliisque auctoritatem codicum plane respuere, acquiescendum

esse censeo in sententia Boeckhii. Putat enim vir illustr. ἀπείρατος a verbo, quod est πειράζω, deducendum esse, ut sit pro ἀπείραστος (quod est in Novo Testamento) ejecta consona σ. Cujus ecthlipsis multa affert exempla (not. crit. p. 378).

Prior syllaba nominis Ἄρης natura brevis videtur, sed inde ab Homero in thesi produci potest. Longum igitur est alpha in thesi: Ἄρεος P. 2: 2, 10: 14, Ἄρει Ol. 9: 76, P. 5: 79, I. 4: 43, 7: 37; breve autem in arsi: Ἄρης Ol. 10: 15, 13: 22, P. 1: 10, I. 6: 25, Ἄρει P. 11: 36, N. 10: 84 (anceps I. 3: 33). A brevi syllaba etiam incipiunt voces, quæ ab Ἄρης deducuntur: ἀρήϊον Ol. 2: 42, ἀρηΐφιλοι I. 7: 25.

ἀτάλλω (ἀτιτάλλω), cujus primam syllabam Hesiodus in thesi producit Op. 131, apud Homerum et Pindarum a brevi syllaba incipit (Fr. XI: 130: 1, N. 3: 58).

Substantivum, quod est ἄτα, apud Pindarum sicut apud Homerum et Sophoclem a longa incipit vocali: Ol. 1: 57, 10: 37, P. 11: 55, N. 9: 21, Fr. XI: 69: 4. Quod Berg contendit alpha interdum corripi posse, nullum vidi exemplum nisi Archil. Fr. 73, ubi Bergk scribit ἄτη; Schneidewin autem αὐάτη.

N. 7: 83 Boeckh, Schneidewin, Ahrens, Christ conjecturam Hermanni sequentes contra codices γάπεδον legunt. Boeckh et Hermann quidem versum hoc modo sunt dimensi —◡◡—◡◡—⏓◡—◡⏓ et legerunt v. 20 σᾶμα νέονται (cum codicibus), v. 41 κτέατ' ἀνάγων (cum Mediceo et Triclin.), v. 62 ὕδατος (antepænultima contra consuetudinem Pindari producta), v. 104 δὴ ἔπεσι (δή non est in codicibus). Boeckh ipse in editione secunda sententiam mutavit. Eo magis mirandum est, quod Schneidewin et Christ, apud quos hic versus a tribrachye incipit, nihilo minus γάπεδον retinent. δάπεδον et testantur codices neque de mensura relinquit dubium (δᾰ́πεδον est apud Pindarum N. 7: 34, 10: 28, Fr. VI: 9: 5, apud Homerum Od. 10: 227, 11: 577, Il. 4: 2 al. l., apud Euripidem, Aristophanem); γήπεδον apud Platonem et Aristotelem legitur; γάπεδον commemorat Steph. Byz. et apud Hesychium est glossa γάπεδα· ἀγροικικαί οἰκίαι; sed poetis, quod equidem sciam, conjectura solum obtrusum est; de δάπεδον vide Ahr. II: 80, Curt. Grundz. p. 606.

Secundam syllabam vocis διαβολιᾶν in thesi productam omnes testantur codices P. 2: 76. Eadem vox eadem mensura instructa est apud Theogn. 324; utroque loco vulgo legitur διαιβολία. Cfr. Alexanderson. p. 21.

ἴλαος, cujus pænultima apud Homerum (exceptis Il. 9: 639, 19: 178) et Hesiodum longa est, apud Pindarum semper dactyli mensuram habet (Ol. 3:

34, P. 12: 4) ut plerumque apud poetas posterioris ætatis (ex. gr. Soph. Oed. Col. 1480).

Pænultima vocis καλός longa est apud Homerum semper, apud ceteros poetas epicos sæpissime, brevis apud scriptores Atticos; ceteros pro necessitate metrica alpha tum longum, tum breve habuisse contendit Passow; quod tamen non verum est. Apud Pindarum enim alpha semper breve est (quater et quadragies). — καλός Curtius (Grundz. p. 139) cum Sanscritico adjectivo kal-ja-s confert, unde explicantur et geminata consona λ in comparativo et alpha apud poetas epicos productum. Confer ἴσος.

In substantivo τετραορία alpha longum est P. 2: 4, N. 4: 28; in synizesi legitur adjectivum τετράορος P. 10: 65. Sed in τετραόροισιν N. 7: 93 brevis est vocalis; fortasse etiam in τετραορίας Ol. 2: 5, τετραοριᾶν I. 3: 17, quæ vulgo ad synizesim referunt editores.

ι.

Quamquam in ἀκροθινίων N. 7: 41 et ἀκρόθινα Ol. 2: 4 syllaba θι longa est, tamen non desunt, qui Ol. 10: 57 ἀκρόθινα alio modo sint modulati. Ut Boeckh, Mommsen, Christ hoc modo syllabas sunt dimensi —⏑⏑⏑, quorum tamen Christ ipse (præf. p. 11) negligentiæ somniculosæ se accusat et Mommsen (Suppl. p. 139) dubitat, an ab anapæsto incipiat versus. Omnium audacissimus est Bergk, qui v. 57 a cretico, ceterorum autem epodorum tertium versum a spondeo incipere opinetur. Mihi quidem persuasum est v. 57 anapæstum pro spondeo basis locum explere (⏕ ⏑́ ⏖ — ⏖ — — ⏑⏑ — ⏕ — ⏑⏓). Ita autem θι longum servatur; syllabam ἀκρ corripi posse e N. 7: 41 elucet. Basis spondiacæ in anapæstum dissolutæ exemplum est N. 6: 65.

Pænultimam vocis, quæ est ἀνία (de qua vide Curt. Grundz. p. 536), Homerus semper pro longa habet; apud Pindarum anceps est: ἀνίας P. 4: 154 sed ἀνίαισι N. 1: 53. Adjectivum ἀνιαρός Ol. 12: 11, P. 4: 288 iota corripit.

In δηρίομαι Berg iota longum signavit; apud Pindarum est δηρίομαι Ol. 13: 43; cfr. δηριώντων N. 11: 26.

Præpositio διά apud Pindarum semper pyrrhichii servat mensuram, etiam in initio versus (Ol. 7: 79, P. 2: 20), ubi Homerus iota quater producit.

Διομήδης N. 10: 7, διόσδοτος P. 8: 96, Fr. X: 8: 3 a brevi syllaba incipiunt, Διόδοτος I. 6: 31, Διαγόρας Ol. 7: 13, 84 (in thesibus dactylicis) a longa. Cujus mensuræ immutatæ causa nescio an eadem sit, qua producitur alpha privativum in ἀθάνατος.

In *ἰαίνω* (Ol. 2: 13, 7: 45, P. 1: 11, 2: 90, Fr. IX: 1: 13) iota semper breve est apud Pindarum (longum Od. 22: 59 in initio versus).

Ἰάλυσος (Ol. 7: 78) apud Pindarum et Homerum a brevi vocali incipit, a longa Anth. 7: 716 (ed. Jacobsii p. 232).

Ἴαμος, cujus nominis originem Pindarus ipse ab *ἴον*, *viola*, repetit, brevi iota utitur Ol. 6: 43, sed in ejusdem carminis v. 71 *Ἰαμιδᾶν* longa vocali instructum legitur (in thesi dactylica; cfr. *Διόδοτος* al.).

Primam vocalem verbi, quod est *ἰάομαι*, producunt Homerus et Pindarus (P. 3: 46, I. 7: 15; eodem modo subst. *ἰατήρ* P. 4: 270, *ἰατῆρα* P. 3: 65, *ἰατρός* N. 4: 2) sed corripit interdum Euripides.

Pænultima vocis *Ἴδας* N. 10: 60, 71 Pindarus (ut Homerus) longa utitur; de *ἰδαῖος* Ol. 5: 18 est dubitatum; cfr. pp. 69, 70. Ex mensura vocis *περῑδαῖον* Fr. XI: 23: 2 nihil concludere ausim.

Sæpe apud poetas epicos prima syllaba adjectivi *ἱερός* in thesi producitur. Pindarus autem semper iota brevi utitur (bis et vicies). Eadem est ratio vocum *ἱερομηνία* N. 3: 2, *ἱερεύς* P. 2: 17. Epica forma *ἱρός*, cujus pænultima semper est producta, apud Pindarum bis legitur, Fr. IX: 2: 9, XI: 94.

Reduplicatio præsentis verbi *ἵημι* apud epicos plerumque brevis, apud Atticos vulgo longa est; neque tamen desunt, quæ hac non teneantur lege. Præcipue a longa vocali incipiunt eæ figuræ, quæ alio modo in versum dactylicum includi nequeant (ut *ἱέμεναι, ἱέμενος*). In hac voce dimetienda Pindarus Homerum sequitur. Legimus igitur *ἷει* Ol. 9: 11, *ἵεν* I. 1: 22 (impf. sine augmento), *ἱείς* N. 6: 28, 8: 49, *ἱέντα* Ol. 13: 90, *ἱέντες* Ol. 2: 90, *ἀφίημ'* P. 4: 149, *ἐφίητι* I. 2: 9, sed P. 4: 207 *ιέμενοι* (in thesi dactylica).

Ἵκω, quod Boeckh Pindaro ubique vindicavit, etiam in formis, quæ augmento carent (*ἵκεις* N. 5: 50, *ἵκει* Ol. 4: 10, *παρίκει* P. 6: 43, *ἵκοντι* Ol. 10: 87, *ἵκων* Ol. 5: 9, P. 11: 32), longam habet pænultimam, excepto P. 2: 36, de quo loco difficillimo vide annot. editorum; Mommsen et Bergk lectionem codicum *ἴκοντ'* in contextum carminis intulerunt; alii ad conjecturas confugiunt. — Etiam apud Homerum legimus *ἵκωμι* Il. 9: 414 (ubi tamen Nauck *ἴωμι*). In *ἱκνέομαι*, *ἱκάνω*, *ἱκέτας*, *ἱκετεύω*, quæ ab *ἵκω* derivantur, iota semper breve est, exceptis figuris, ubi productio augmento debetur.

Ἱλάσκομαι, cujus iota apud Homerum nonnumquam corripitur (Il. 1: 100, 147), apud Pindarum a longa vocali incipit Ol. 7: 9, neque aliis locis legitur hæc vox in carminibus Pindaricis. *Ἵλαος* semper a longa vocali incipit (Ol. 3: 34, P. 12: 4).

ἱμάς brevem vocalem in initio habet N. 6: 35 (apud poetas epicos sæpe longam et in thesi et in arsi).

De ϝίν vide pp. 56, 57.

In ἰοχέαιρα P. 2: 9 iota breve est, quamquam prior pars hujus vocis est ἰός, *sagitta*, quod apud Pindarum non legitur sed apud ceteros poetas semper ι producit. Apud Homerum ἰοχέαιρα a longa incipit vocali.

Prior syllaba adjectivi ἴσος apud Homerum et Hesiodum semper longa, apud Pindarum et scriptores Atticos brevis est; eodem modo ἄϊσος I. 6: 43 legimus. Sed vocabula juncta, quæ sunt ἰσοδαίμων N. 4: 84, ἰσόδενδρος Fr. XI: 43, a longa vocali incipiunt; ἰσώνυμος Ol. 9: 64 est anceps. Etiam poetæ tragici in vocabulis junctis nonnumquam Homerum sequuntur. Causa productionis vocalis ι repetenda est ex primaria forma hujus vocabuli ϝισϝο-ς.

ἴυγξ P. 4: 214, N. 4: 35 apud Pindarum priorem vocalem longam habet contra usum Aristophanis.

Verbum, quod est ἰύζω, apud poetas epicos a longa, apud scriptores fabularum a brevi vocali incipit. Nimis autem confidenter iota etiam apud Pindarum longum esse contendit Passow; nam hoc verbum apud eum nisi in figura aoristi ἴυξεν P. 4: 237 non reperitur; verba autem ab iota incipientia augmentum nunc accipiunt, nunc respuunt (ἶεν I. 1: 22, ιχόμαν P. 4: 105).

In comparativo καλλίων metiendo Pindarus Homerum sequitur, apud quem iota breve est: P. 5: 11, 11: 57, N. 11: 26, Fr. V: 2: 1, VII: 5: 3. Eodem modo αἰσχίω I. 6: 22, κερδίων N. 5: 16, πόρσιον Ol. 1: 114, ὕψιον Fr. XI: 129: 1, quorum apud Homerum inveniuntur αἴσχῑον, κέρδῑον. Apud Atticos aliter.

κλαΐς (Doricum pro κλείς) in formis trisyllabis iota nunc breve, nunc longum habet: κλαΐδες P. 9: 39, κλαῗδας P. 8: 4.

Pro Homericis Κρῖσα et Κρισαῖος Pindarus dicit Κρίσα I. 2: 18 et Κρισαῖος P. 5: 35, 6: 18.

Longum est iota apud Homerum in nominativo Κρονίων et in genitivo Κρονίονος (sed in gen. Κρονίωνος breve). Apud Pindarum nulli alii casus exstant nisi nominativus, qui tamen ancipitem vocalem habet; longum est iota in thesi P. 1: 71, N. 9: 19, breve autem in arsi P. 3: 57, 4: 23, N. 1: 16, 9: 28, 10: 76.

Adverbium λίαν, cujus pænultimam apud Homerum bis et tricies produci, decies corripi docet Seiler, quodque poetæ sequentes pro necessitudine metrica alio loco aliter sunt modulati, apud Pindarum semel reperitur, P. 1: 90, ubi iota breve est.

Iota verbi *μητίομαι* Pindarus P. 2: 92 corripit.

Homerus pænultima verbi *νίφω* longa utitur; apud Pindarum hæc syllaba est anceps I. 6: 5; breve autem est iota in omnibus vocibus, quæ e *νίφω* deducuntur: *νῐφάς* Ol. 7: 36, 10: 51, I. 3: 35, *νῐφετός* Fr. VII: 4: 8, *νῐφόεις* P. 1: 20. Quod apud Seilerum iota vocis *νιφάς* longum signatur, inter errata typographi sine dubio referendum est, sicut in eodem lexico *Σῖπυλος*, *φῑάλη*, *δῠναμις* et apud Bergium *ἰόνιος*, *κερδῖων*).

πιαίνω longum habet iota bis: *πίαναν* N. 9: 23, *πιαινόμενον* P. 2: 56; corripitur autem *πῐαίνων* P. 4: 150 (Passow docet, iota nisi apud Gregorium Nazianzenum non corripi).

Apud Pindarum (Ol. 6: 86) sicut apud Homerum *πίομαι* a longa syllaba incipit; aliter Theocr. 7: 69, Theogn. 1129.

Apud Pindarum semper legitur *Πίσα* (Ol. 1: 18, 2: 3, 3: 9, 6: 5, 8: 9, 10: 43, 13: 28, 14: 23, N. 10: 32); eodem modo *Πῐσάτας* Ol. 1: 70, 9: 68, *Πῐσᾶτις* Ol. 4: 11; sed apud scriptores fabularum ceterosque poetas iota semper longum est. Homerus has voces non usurpat.

Σέριφος, cujus iota apud Aristophanem longum est, quam mensuram P. 12: 12 habeat, non satis liquet. Mommsen, ut *Σέριφος* apud Pindarum eandem teneret mensuram atque apud Aristophanem, primum pronomen ἕ, quod non est in codicibus, inculcavit, deinde synizesim admisit in *λαοῖσι*. Hermann, Bergk, alii multis modis hunc versum emendare conati sunt. Quæ tamen omnia mihi minus necessaria videntur. Satius duco cum Christio lectionem codicum retinere et iota correptum statuere. Neque enim mihi correptio nominis proprii *Σέρῐφος* difficilior videtur quam *Πῐσα*.

Σικελία, quod sæpe in hexametro primam producit, apud Pindarum legitur in basi Ol. 1: 13, Fr. VII: 3: 6, in cretico metro Ol. 2: 9, in epitrito soluto P. 1: 19, N. 1: 15; ubique prima syllaba est brevis.

Homerus iota præsentis *τίνω* producit; Pindarus autem ipse hanc syllabam corripit P. 2: 24, quem usum secuti sunt scriptores fabularum.

φθίνω apud Homerum spondeus, apud Atticos iambus est. Pindarus semper brevi vocali utitur: *φθῐνει* P. 1: 94, *κατέφθῐνε* I. 7: 46, *φθῐνόκαρπος* P. 4: 265, *φθῐνοπωρίς* P. 5: 112.

φίλος, cujus pænultimam interdum in vocativo producit Homerus, apud Pindarum semper iota breve habet.

In *Φιλύρα* P. 4: 103, 6: 22, N. 3: 43 prima vocalis brevis, in *Φιλυρίδας* P. 3: 1, 9: 30 longa est. Cfr. *Ἴ̆αμος* *Ἰ̄αμίδαι*.

v.

δρῦς apud Pindarum nisi in genitivo non legitur, *δρυός* P. 4: 264, N. 10: 61, ubi ypsilon breve est (longum interdum apud epicos, Hes. Op. 436).

θυγάτηρ apud Pindarum semper a brevi syllaba incipit, etiam in formis quadrisyllabis *θυγατέρι* P. 2: 39, *θυγατέρα* P. 5: 26, ubi poetæ epici vocalem producunt.

Et apud Homerum et apud Pindarum verbum *θύω* in duabus significationibus usurpatum est, quæ tamen ad unam communem referri possunt. Jure enim Passow mihi videtur huic verbo primariam vim *exardescendi*, *surgendi* attribuisse, quæ deinde in duas sit divisa, unam transitivam erigendi, tollendi, quæ ad sacrificia relata est, alteram intransitivam, quæ et ad celeres corporis et ventorum motus et ad turbulentos animi impetus spectat. Passow igitur negat his significationibus alii aliud verbum subjectum esse. Neque multo aliter Curtius, Grundz. p. 259. Animadvertendum tamen est, hanc significationum dissimilitudinem sæpissime in mensura quoque valere. In significatione enim *sacrificandi* apud Homerum breve est ypsilon (longum tamen Od. 15: 222), in significatione *furendi* semper longum (quæ mensura apud tragicos etiam in illa significatione plerumque valet). Eandem mensuræ varietatem etiam in carminibus Pindaricis videre licet. P. 3: 33 *θύοισαν,* Fr. V: 1: 6 *θύοισ'* vim habent intransitivam et longam vocalem, sed Ol. 10: 57 *ἔθυε*, Fr. XI: 51 *θύειν* ad sacra spectant et correpta vocali instructa sunt. In comparationem vocanda sunt et *ἱερόθῠτος* Fr. XI: 122: 3, *θῠόεις* Fr. IV: 3: 3, *θῠον* Fr. X: 1: 7, *θυσία* Ol. 6: 78, 7: 44, P. 5: 80, I. 4: 27, *πολύθῠτος* P. 5: 72, N. 7: 47, *βουθῠσία* Ol. 5: 6, N. 10: 23, et *θύνω* P. 10: 54, *θῡμός* (quater et tricies). Aliter autem *θῡμιᾶτε* Fr. IX: 1: 2.

Ἰάλυσος apud Homerum (Il. 2: 656) longum, apud Pindarum (Ol. 7: 78) breve ypsilon habet.

κλύω brevem habet vocalem in formis, quæ sunt *κλύειν* P. 1: 90, *κλύοντες* P. 4: 58, *κέκλυτε* P. 4: 13, sed longam in imp. *κλῦτ'* Ol. 14: 5, *κλῦθ'* Fr. XI: 122: 1.

κύανος a brevi vocali incipit sed primam syllabam adjectivi *κυάνεος,* ut ad versum dactylicum hanc vocem aptet, Homerus producit. Pindarus eandem productionem admittit, quum et ipse in colis dactylicis *κῡάνεος* adhibeat, Ol. 6: 40, Fr. V: 1: 4. Sed vocabula juncta *κυάναιγις* Ol. 13: 67, *κυανάμπυξ* Fr. II: 1: 3 brevem vocalem habent.

Hesiodum sequens Pindarus syllabam antepænultimam vocis ***Κυράνα*** P. 4: 2, 62, 261, 276, 279, 5: 22, 58, 76, 9: 4, 18, 73 corripit; longa est hæc syllaba apud scriptores fabularum (e. gr. Arist. Ran. 1328).

In verbo *λύειν* metiendo Pindarus Homerum sequitur, qui ypsilon ante sigma producit, in præsenti autem et imperfecto corripit (exceptis Od. 7: 74, Il. 23: 513); scriptores fabularum etiam in his temporibus vocalem producunt. Exempla Pindarica sunt *λύ̆οι* I. 7: 45, *παραλύ̆ει* Ol. 2: 52, *ἔλῡσε* Ol. 4: 21, P. 11: 34, N. 10: 90, *λῡσε* P. 4: 291, *λῦσον* P. 4: 155, *λῦσαι* Ol. 10: 9, *λύ̄σαις* P. 3: 50, *ἐλύ̄σατο* I. 7: 52, *λῠθέντες* I. 7: 5, *λῠθέντων* Fr. II: 6. Brevis est vocalis in vocabulis junctis et derivatis *ἄλῠτος* P. 4: 215, *λυτήριον* P. 5: 99, *λύα* N. 9: 14, *λύσις* Ol. 10: 47, N. 10: 76, longa autem in *λυσίπονος* P. 4: 41, Fr. X: 2: 1 (in thesi dactylica); in substantivo *λύτρον* Ol. 7: 81, I. 7: 1 productio positioni debetur.

Verbi *ῥύομαι*, cujus mensura apud Homerum anceps est, in carminibus Pindari duo exstant exempla, imperf. *ῥύοντο* I. 7: 53, aor. *ἐῤῥύσατο* P. 12: 19; ypsilon in imperfecto est breve, in aoristo longum. Longa est vocalis etiam in *ῥυσίδιφρος* I. 2: 21.

Ceterum animadvertendum est in præsenti et imperfecto verborum per *-ύω* exeuntium, quorum mensura apud poetas sæpe anceps est, Pindarum summa constantia vocalem corripere. Legimus igitur *ἀπύ̆ει* P. 2: 19, 10: 4, *ἀπύ̆ειν* P. 5: 97, *ἀπύ̆ων* Ol. 5: 19, *ἄπῠεν* Ol. 1: 72, *γαρύ̆εν* Ol. 1: 3, *γαρύ̆ων* Ol. 13: 48, N. 6: 58, *γάρῠον* P. 4: 94, *γαρύ̆εται* Ol. 2: 87 (P. 5: 68), *γαρύ̆εμεν* N. 3: 32, 7: 83, *ἰθύ̆ει* Fr. XI: 155: 2, *ἰσχύ̆ει* Fr. III: 10: 2, *κώλῠεν* P. 4: 33, *μανύ̆ει* P. 1: 93, N. 9: 4, *μανύ̆ων* I. 7: 55, *μάνῠε* Ol. 6: 52, *μεθυω* Fr. IX: 4: 2, *ὀρνύ̆ει* Ol. 13: 12, *ὀρνύ̆μενοι* P. 1: 66, *ὀρνύ̆μενον* P. 4: 91, *ὀρνῠμένων* Ol. 8: 34, *ὤρνῠεν* P. 4: 170, *ποιπνύ̆ων* P. 10: 64, *σβεννύ̆εις* P. 1: 5. Cfr. *θύω, κλύω, λύω, δηρίομαι, μητίομαι.*

Prima vocalis substantivi *ὕδωρ* apud epicos nonnumquam producitur in thesi (in Batrachomyomachia semel in arsi); brevis est apud Pindarum. Fr. VII: 4: 10 Mommsen, Boeckhium sequens, antepænultimam dativi *ὕ̄δατι* ille quidem productam significavit; sed non video, quid prohibeat, ne versum hoc modo dimetiamur –◡◡–◡◡–◡◡–◡ ◡◡◡–◡◡–◡◡⏓; tribrachyis inter trochæum antecedentem et dactylum sequentem collocati exempla apud Pindarum non desunt.

χρυσός et voces, quæ a *χρυσός* deducuntur, apud Homerum ceterosque epicos longo utuntur ypsilon. Pindarus primus correptionem admisit (*χρῠσόν* N. 7: 78; sexies decies autem producitur), quæ deinde apud fabularum scriptores

passim occurrit. Sæpius correptio fit in adjectivo *χρύσεος*: Ol. 1: 87, P. 3: 73, 4: 4, 144, 231, 9: 56, 10: 40, N. 5: 7, I. 6: 49, Fr. XI: 141: 2 (semper in pede dactylico et sine synizesi); quater autem et vicies vocalis producitur. Semper longum est ypsilon in vocabulis junctis, quæ sunt *πάγχρυσος* Ol. 7: 4, P. 4: 68, *πολύχρυσος* P. 4: 53, 6: 8, 9: 69, Fr. XI: 136: 2, 139: 2, *χρυσαλάκατος* Ol. 6: 104, N. 5: 36, 6: 36, Fr. II: 1: 1, Fr. 116: 1, *χρυσάμπυξ* Ol. 7: 67, 13: 63, P. 3: 89, I. 2: 1, Fr. II: 2: 6, *χρυσάνιος* Fr. II: 8, *χρυσάρματος* Ol. 3: 19, P. 5: 9, I. 5: 19, *χρύσασπις* I. 1: 1, *χρυσάωρ* P. 5: 97, Fr. 116: 9, *χρυσόθρονος* P. 4: 260, N. 1: 37, *χρυσόκερως* Ol. 3: 29, *χρυσοκόμας* Ol. 6: 41, 7: 33, *χρυσόπεπλος* I. 5: 75, *χρυσόραπις* P. 4: 178, *χρυσοστέφανος* Ol. 6: 57, 8: 1, P. 9: 109, *χρυσότοξος* Ol. 14: 10, *χρυσοχαῖτα* P. 2: 16, *χρυσοχίτων* Fr. XI: 104 (quinquies vicies in arsi, duodecies in thesi).

Videmus igitur Pindarum in aliis vocibus metiendis sibi ipsi non constare, in aliis ad Atticos accedere (*κᾱλός*, *ἴσος*, al.), in aliis Homerum sequi (*καλλῑων*, al.). Nonnumquam Homeri et epicorum modo brevem syllabam in pedibus dactylicis ictu producit (*διᾱβολιᾱν*, *Δῑαγόρας*, *Δῑόδοτος*, *Ἰᾱμιδᾱν*, *Φῑλυρίδας*, *κῡάνεος*, *λῡσίπονος*). — Hic non prætereundas censeo syllabas finales apud Pindarum productas; hæc inveni exempla: Ol. 6: 28 *σάμερο̄ν ἐλθεῖν*, 103 *ποντόμεδο̄ν*, *εὐθύν*, Ol. 13: 109 *ἰδέμε̄ν. ἀλλά*, P. 3: 6 *γυιαρκέο̄ς Ἀσκληπιόν*, P. 4: 184 *πόθο̄ν ἔνδαιεν*, P. 5: 39 *καθέσσαντο̄, μονόδροπον*, P. 9: 114 *χορον ἐν*, P. 11: 38 *τρίοδο̄ν ἐδινήθην*, N. 1: 51 *ἔδραμο̄ν ἀθρόοι*, 69 *χρόνο̄ν ἐν*, I. 1: 22 *ὁπότε̄ δίσκοις*. Hæ productiones omnes in thesi leguntur. Ad exemplum Homeri et vim cæsuræ semiquinariæ referenda sunt Ol. 6: 103, P. 9: 114, I. 1: 22, e quibus Ol. 6: 103 etiam interpunctione confirmatur. Idem colon dactylicum (—◡◡—◡◡—) est Ol. 13: 109, N. 1: 51, 69; P. 11: 38 productæ syllabæ antecedunt tres dactyli. In colis epitriticis leguntur Ol. 6: 28, P. 3: 6, 4: 184, in trochaico colo est P. 5: 39. De nonnullis tamen harum productionum dubitant editores.

Præterea propter mensuram annotanda sunt aliquot syllabæ finales et vocabula monosyllaba.

Adverbium *ἄγαν*, quod in literis Græcis apud Simonidem et Pindarum primum legitur, longam dicitur habere syllabam finalem; id quod tamen e carminibus Pindari non apparet, nam Ol. 6: 19, P. 4: 151, N. 11: 30 postremam versus sedem obtinet et Fr. XI: 126 positio fit; eodem modo res se habere potest Fr. XI: 132, ubi *ἄγαν* sequitur vox, quam olim a digammo incepisse satis constat. — Per longam autem syllabam exit *ἄγαν* Simon. Fr. 5: 3.

Dores interdum ultimam vocis, quæ est τάλας, corripiebant (Theocr. 2: 4); Pindarus autem τάλᾱς legit Fr. XI: 25. Eodem modo Αἴᾱς N. 7: 26; cfr. Meyer. Gr. Gr. § 313.

Syllaba ultima neutrius ἅπαν apud Homerum brevis, apud Atticos longa est. Et Passow et Berg contendunt Pindarum eandem atque Atticos usurpasse mensuram; quod tamen errant. Sequitur enim Homerum, quod e P. 2: 49 elucet. Ol. 9: 100, 13: 17, P. 1: 28, 4: 83 productio positioni debetur. — Eodem modo Ol. 2: 85 τὸ πᾰ́ν (vel τόπᾰν) legitur; ceteris locis πᾶν longum est; eodem modo legitur ἔμπᾱν N. 10: 82. — Apud Theocritum autem est ἅπᾱν 2: 56, 22: 86 (in thesi).

Particulam γάρ, quamquam apud Homerum in thesi interdum producitur (vide Knös. p. 348), tamen non ausim statuere I. 5: 57 in arsi epitritica productam esse. Quod Mommsen (Suppl. p. 57) opinatur Pindaro licuisse ante ἐλθεῖν syllabam producere, vide pp. 67, 68. Satius mihi videtur cum Bergkio ultimam epitriti syllabam pro ancipiti habere.

In formis trisyllabis vocis ἰσχύς ypsilon semper est breve (apud Pindarum ἰσχῠ́ος Ol. 1: 96, N. 6: 66, 9: 12, I. 3: 86), in disyllabis vulgo longum; apud Pindarum autem ἰσχῠ́ν N. 11: 31 trochaicam habet mensuram. Fr. VII: 4: 3 est positio.

In formis disyllabis substantivi ὄρνις iota et apud Homerum et apud alios poetas anceps est. (Nauck tamen pro ὄρνις ἐπῆλθε Il. 12: 218 ὄρνῑς ἦλθε et pro ὄρνις ἐνὶ μεγάροισι Il. 24: 219 ὄρνῑς ἐν μεγάροισι scribit; cfr. Knös. pp. 25, 341). Apud Pindarum P. 4: 19 ὄρνῑς in arsi legitur; P. 4: 216 est positio.

Epica particulæ πρίν productio (cfr. Knös. pp. 25, 346), quam nonnulli Atticis quoque poetis attribuunt, non exstat in carminibus Pindaricis.

τίν (Dorica forma pro σοί) longum est in thesi I. 5: 4 (ut semper apud Theocritum), breve autem P. 1: 29, N. 10: 30. Quater decies positio fit.

τρίς apud Pindarum sicut apud ceteros poetas Græcos natura breve est. Productio hujus vocis (Hes. op. 173) digammo sequentis vocis debetur.

De alpha privativo.

Alpha privativum apud Pindarum semper breve est (nam in ἀΐστωσεν P. 3: 37, ἄμερσε Ol. 12: 16 productio augmento debetur), exceptis adjectivis ἀθάνατος, quod constanter (sexies et vicies) alpha producit, semper in thesi dactylica,

et ἀπάλαμνον Ol. 1: 59 (sed ἀπάλαμνοι Ol. 2: 57). ἀκάματος, quod et Homerus et scriptores fabularum (Antig. 339) longa instruxerunt vocali, non legitur apud Pindarum, qui Ol. 1: 87, N. 6: 39 adjectivum ἀκάμας adhibet.

De correptione Aeolica.

Satis constat grammaticos apud Aeoles alpha femininorum primæ declinationis correptum esse contendere. Apud Sappho non leguntur nisi vocativi Δίκᾰ, ἔραννᾰ, νύμφᾰ, sed apud Melinno est nominativus πρέσβιστᾰ; cfr. Ahr. I: 109. — Et ad alias dialectos et ad Aeolicam (cfr. Meist. Dial. I: 160, not.) nominativos masculinos per ᾰ exeuntes grammatici referunt; quamquam omnia, quæ afferuntur, exempla ex Homero sunt petita, Aeolicas formas agnovit etiam Hinrichs p. 96, quamobrem a Meyero (§ 325) vituperatur. Quomodo orti sint hi nominativi masculini in -ᾰ, omnino tres sunt prolatæ sententiæ. Veteres grammatici eos a principio vocativos fuisse putarunt, qui deinde pro nominativis usurpari coepti essent; quam sententiam etiamnunc defendit Meyer Gr. § 325. Delbrück autem eos pro femininis collectivis habet. Meister denique (p. 160) eos veros esse nominativos contendit multaque affert exempla σ consonæ e terminatione nominativi singularis ejectæ. Quoquo modo res se habet, de vetustate harum formarum non potest dubitari. (Meister l. l.: "Sie gehören ohne Zweifel zu dem ältesten Sprachgut der homerischen Poesie"). Ut apud ceteros poetas passim occurrunt hujus "Aeolicæ" correptionis vestigia, ita apud Pindarum non prorsus desunt exempla neque femininorum neque masculinorum correptionis, etiamsi sunt pauca. Singulos locos inspiciamus.

Ol. 7: 90, 13: 105 postulante metro omnes editores Πέλλανᾰ scribunt, quamquam hoc loco nullus codex, illo solus Parisinus (C) hanc exhibet lectionem. Cfr. Mommseni Suppl. p. 89. Nomen Achaicæ urbis est Πελλήνη, et apud Pindarum ipsum reperiuntur genitivus Πελλάνας N. 10: 44 et dativus Πελλάνᾳ Ol. 9: 98. Quamquam igitur verisimile est Πέλλανᾰ Aeolice dictum esse pro Πελλήνη (id quod pro certo statuit Peter p. 32), tamen tenendum est in Græcis literis exstare τὰ Πέλλανα, quod nomen est vici cujusdam Laconici, quem tamen Xenophon, Polybius, al. Πελλήνη nominant. Ut igitur τὰ Πέλλανα apud Xenophontem in ἡ Πελλήνη transiit, ita certe fieri potuit, ut nomen Achaicæ urbis duobus modis scriberetur: ἡ Πελλήνη et τὰ Πέλλανᾰ. Hujusmodi generum immutationis non desunt exempla apud Pindarum: αἰών est feminini generis P.

4: 186, 5: 7, N. 9: 44, masculini autem Ol. 9: 60, N. 3: 75, I. 7: 14; *αἰθήρ* est fem. gen. Ol. 1: 6, 13: 85, masc. Ol. 7: 70, N. 8: 42.

Ol. 10: 15 in plurimis vetustis libris manu scriptis est *Κυκνέα*, quod tamen postulante metro Hermann (de dial. Pind. p. 10) in *Κύκνεια* correxit; quæ emendatio, quantum equidem scio, omnibus editoribus est probata, quamquam Hermann ipse aliam hujus versus restituendi rationem postea proposuit. Correptionis femininorum alia exempla afferunt Hermann l. l., Schneidewin ad hunc locum.

Ol. 14: 19 omnes fere codices *Μινύεια* exhibent, quam formam, hoc accentu notatam, Bergk accepit, Petero dubitanter assentiente. Quum autem neque ex scholiis veteribus quidquam eruere liceat, neque metrum formam Aeolicam desideret, cum Boeckhio *Μινυεία* scribendum esse censeo. De apicibus non nimium esse codicum fidei attribuendum ex *Κυκνέα* et *Πελλάνα* supra allatis satis elucet.

Ol. 13: 33 in plerisque codicibus est *Νέμεα* (◡◡◡), quod pro substantivo feminini generis Aeolico more correpto habet Mommsen (Suppl. p. 165). Equidem potius crediderim *Νέμεα* adjectivum esse pro substantivo usurpatum (*τὰ Νέμεα ludi Nemeæi*); forma *Νέμεια* sine articulo est N. 5: 5. Hanc interpretationem, quam defendunt Boeckh et Rumpel, confirmare videntur et *Ἰσθμιάδες* v. 32 et scholia (*καὶ τὰ Νέμεα οὐκ ἀντιξοεῖ*). Figuris *Νέμεος* et *Νέμειος* simillima sunt exempla *ἀφνεός ἀφνειός*, *Ἀλφεός Ἀλφειός*; de quibus tamen vide Mommseni Suppl. p. 177.

Ol. 1: 89 in omnibus codicibus vetustis est *ἃ τέκε*, quamquam metrum in fronte versus tribrachyem desiderat. Mommsen, cui assentitur Christ, in contextu carminis hanc lectionem, quamvis suspecta ei videatur, retinet; Boeckh, Bergk, al. correctionem Byzantinorum *τέκε τε* suscipiunt. Quamquam lectionem codicum hoc loco adjuvare videntur scholia, tamen omnino nominativi feminini Aeolice correpti testimonia infirmiora sunt, quam ut, præcipue de voce tam usitata, omnes dubitationes solvantur. — *ἄτεκε* (pro *ἔτεκε*) legere non credo cuiquam in mentem venturum esse, quum et *ἄτεκε* ipsum auctoritate codicum sit destitutum, et asyndeton, quod dicimus, hoc loco ineptum videatur, et *α*, vicibus augmenti syllabici fungens, tribus solis nitatur glossis Hesychianis, e quibus una apertis verbis ad dialectum Creticam refertur. Cfr. Curt. Verb. I: 112.

P. 4: 140 *ἐπίβδαν* (*ἔπιβδαν* fort. Parisinus) ultima brevi exhibent codices; Bergk scribit *ἔπιβδαν*. Dubitari autem potest, num Peter (p. 32) hanc vocem inter Aeolicæ correptionis exempla jure suo retulerit. — De origine hujus vocis disputat Curtius, Grundz. p. 575.

Quod Mommsen, ut substantivum *ὄσσα* digammo ornaret, Ol. 6: 62 *πάτριά ϝόσσα* commendavit, prorsus est improbandum.

Ol. 13: 7 in omnibus codicibus, uno excepto, legitur ταμίαι ἀνδράσι (⏑⏑—⏑⏑), quod editoribus magnam exhibuit molestiam. Alii syllabas αι et ἀν synizesi coaluisse contendunt, alii ad elisionem totam rem revocatam volunt. Mommsen etiam conjectat has voces ad Pacem solam spectare et ob eam rem legendum esse τάμι' (τάμιᾰ Aeolice pro ταμίᾱ) ἀνδράσι. Quamquam autem est apud Bacchylidem (Fr. 13: 1) τίκτει δέ τε θνατοῖσιν εἰράνα μεγάλα (Bergk μέγαν mavult) πλοῦτον, tamen mihi non videtur verisimile, duas appositiones, quæ inter se nullis interjectis vocabulis disjungantur, alteram ad unum nomen, alteram ad omnia, quæ præcedunt, nomina spectare posse. Neque Mommseno magno est adjumento illud τάμιαι (accentu retracto), quod Ol. 14: 9 ante correctionem est in codice, qui litera Q signatur. Rectum credo Ahrentem vidisse, qui ιαι "synizesi" in unam coaluisse syllabam putat. Ita autem ταμίαι inter exempla vocalis ι in semivocalem ι̯ translatæ, de quibus antea verba feci, referendum est; αι ante vocalem sequentem corripitur.

Mihi igitur Πέλλανα et Κύκνεια sola sunt exempla correptionis femininorum. Nunc ad masculina transimus, de quibus minus est dubium. Certa enim videntur: vocativus Εὐξενίδᾰ N. 7: 70, quem tuentur omnes codices; nominativus Ἀλκιμίδᾰ N. 6: 60, quem pro codicum lectione Ἀλκιμίδας restituerunt Mommsen et Bergk (Schmid, Hermann, Boeckh scribunt Ἀλκιμίδα ὅ γ'ἐπάρκεσε κλειτὰ γενεά); Ὀρσοτρίαινα Ol. 8: 48 (in B. ὀρσοτριαίνα), ὀρσοτρίαιναν P. 2: 12 (in omnibus); Ἀγλαοτρίαιναν Ol. 1: 40 (in A. ἀγλαοτριαίναν); Εὐτρίαιναν Ol. 1: 73 (in aliquot vetustis εὐρυτριαίναν, in plerisque vetustis et apud Tricl. εὐρυτρίαιναν); (ὀρσοτρίαινα N. 4: 86, quod est in codicibus, in genitivum Ὀρσοτριαίνᾱ correxit Ceporinus); denique βαθυμῆτα N. 3: 53 (in tribus vetustis βαθυμήτα), χρυσοχαῖτα P. 2: 16 (in codicibus vetustis χρυσοχαίτας).

De terminationibus α et ας vocum in -ευς desinentium.

Terminationes accusativi in vocibus per -ευς exeuntibus quanam ratione sint ortæ et qua utantur mensura, inter grammaticos non satis convenit. Ahrens a dialecto Homerica profectus, ubi per -ῆα, -ῆας semper exeunt accusativi appellativorum, sæpissime nominum propriorum, contractio autem in -ῆ raro admittitur (Nauck contractionem prorsus negat), docet (Formenl. §§ 30 n. 3, 174 n. 1) stirpes harum vocum a principio per ηυ exiisse et figuras Atticæ declinationis (excepta -εῖς) ex epicis ortas esse. Curtius autem (Erl. p. 66) stirpem per ευ (εϝ),

non per -ην (ηϝ) exiisse contendit, in epicis figuris per -ῆα, -ῆας exeuntibus propter digamma amissum vocalem præcedentem productam, ex epicis autem formis metathesi quantitatis figuras Atticas esse profectas. Curtium sequitur Kuehner Gr. Gr. p. 139, ad Ahrentem autem propius accedit G. Meyer, qui (§ 340) hanc formarum seriem proponit: βασιλῆϝος, βασιλῆος (boeot. βασιλεῖος), βασιλέος (att. βασιλέως); cfr. § 321. — De mensura terminationum -α et -ας plerique parum copiose disputant. Homericum -εα qua fuerit mensura, Ahrens præterit, neque de iis accusativis, qui apud Atticos per brevem exeunt syllabam, verba facit. Curtius observavit, α in -εα et -εας apud Atticos sæpe corripi. Krueger addit productionem terminationis pluralis in dubitationem vocatam esse (I: 18: 5: 4). Kuehner autem (§ 128, n. 2) singularem terminationem apud poetas raro, in communi sermone ("in der gemeinen Mundart") plerumque correptam esse docet. Meyer (§ 330) primus ostendit Homerum in -εα semper α corripuisse. Neque aliter res se habet apud Pindarum. Exempla, quæ huc pertinent, non sunt multa. Inter voces enim per -ευς exeuntes, quarum pleræque sunt nomina propria, multæ in accusativo non leguntur; in aliis -έα in -ῆ contrahitur (Ἀλκυονῆ N. 4: 27, I. 5: 33, Ὀδυσσῆ N. 8: 26); quater epicæ terminationes -ῆα, -ῆας inveniuntur (βασιλῆα Ol. 1: 23, 13: 21, N. 7: 82; βασιλῆας P. 3: 94); ἱερέα P. 2: 17 excipiunt consonæ κτ. Quæ quum ita sint, de quattuor solis singularibus et de uno plurali est mentio: Ἀγρέα P. 9: 65, Ἀχιλλέᾰ Ol. 2: 79, βασιλέ' (βασιλέα) P. 4: 62, Πηλέᾰ N. 5: 26 (Ὀρφέα in fine versus est Fr. 116: 9); ἀριστέᾰς I. 7: 55. Ubique -α et -ας sunt brevia. — Plane eadem est ratio in carminibus Hesiodi, ubi inveni: Ἐπιμηθέᾰ Op. 84, Θησέᾰ Scut. 182, Ἰλέᾰ Fr. LXXVII: 1, Καινέᾰ Scut. 179, Νηρέᾰ Th. 233, Ὁπλέᾰ Scut. 180, Προμηθέᾰ Th. 521, Τυφωέᾰ Th. 821; appellativorum in -εα desinentium nulla inveni exempla apud Hesiodum. — Neque aliter res se habet apud Theocritum, qui epicis terminationibus -ῆα -ῆας plerumque utitur, bis autem -εᾰ admittit: Θησέᾰ 2: 45, ἀμολγέᾰ 8: 87 (numquam -εᾱ). Apud Alcæum Ἀχίλλεα in fine versus legitur Fr. 48 A.

Quæ quum ita sint, quamquam usum ceterorum poetarum non exegi, nescio an G. Meyer (§ 330) jure suo contenderit -εᾱ et -εᾱς Atticorum sermoni peculiaria fuisse.

De terminatione dativi sing. tertiæ declinationis.

Apud Homerum dativos singulares tertiæ declinationis interdum per longum iota exiisse Spitzner et Hoffmann jam dudum suspicati sunt; deinde de hac re disputarunt Hartel I: 419—422 et Knös p. 18. Producitur autem hoc iota non solum ante liquidas sed etiam ante mutas et in omnibus thesibus (præter primam). Quam sit firma hæc terminatio apud Homerum, etiam inde apparet, quod numquam fere eliditur, sæpe autem in hiatu invenitur. Quum autem has productiones ad vim cæsuræ revocare non liceat (leguntur enim etiam ante vocabula enclitica), Hartel, Meyer (§ 345), al. putant hoc iota natura longum et a brevi iota locativorum a principio sejunctum esse; neque aliter judicat Curtius, Grundz. p. 707 not. — Post ætatem autem Homeri hos dativos in ῑ desinentes prorsus sustulerunt locativi per breve ι exeuntes; apud Pindarum certe productæ vocalis nullum est vestigium; ne ante mutam cum liquida quidem sæpius longa est quam brevis (cfr. pag. 107); in hiatu semel est (I. 1: 28); elisionis hujus vocalis nullum est certum exemplum apud Pindarum.

De adverbiis oxytonis per ι exeuntibus.

Adverbia oxytona, quæ per ι exeunt, inter terminationes ancipites retulit Knös p. 19; cfr. Buttmann. Gr. Gr. II: 453. Apud Pindarum nulla nisi *ἀβοατί* N. 8: 9 et *ἐγχονητί* N. 3: 36 inveni; quod utrumque per brevem vocalem exit.

Appendix I.

Quo exitu utantur cola dactylica, quæ aut in fronte versuum aut mediis in versibus leguntur.

Quæ mihi, propter I. 2: 43 *ἀμφικρέμανται ϝελπίδες* cola dactylica quomodo exirent apud Pindarum exquirenti, assequi visus sim, hic proferam. Ne autem molesta plus quam mille, quos annotavi, locorum enumeratione legentes defatigem, nihil nisi ipsas summas in medium proponam.

	Exeunt per catalexim		Exeunt per spondeum		Exeunt per trochæum in primo systemate		Exeunt per trochæum, sed non in primo syst.		Summa	
	in colis	in versibus	in colis	in versibus	in colis	in versibus	in colis	in versibus	colorum	versuum
dimetri dactylici	13	67	6	38					19	105
dimetri dactylici ab anacrusi incipientes	2	8							2	8
dim. dact. ab anacr. duarum brevium incipientes			2	11					2	11
trimetri dactylici	12	94	103	655	13	13	10	12	138	774
trimetri dactylici ab anacrusi incipientes	4	14	18	84	3	3	1	1	26	102
trimetri dactylici a basi anapæstica incipientes			1	5					1	5
trim. dact. a basi trium brevium incipientes			1	4	1	1			2	5
tetrametri dactylici	1	10	8	58	1	1			10	69
etrametri dactylici ab tanacrusi incipientes	2	11	1	13					3	24
pentametri dactylici			1	10					1	10
Summa	34	204	141	878	18	18	11	13	204	1113

Ea solum cola, quæ per trochæum exeunt, oculis eorum, qui legent, subjiciam.

Per trochæum exeunt:

A. **In primo systemate:**

a) *Trimetri dactylici* (—◡◡—◡◡—◡) Ol. 8: 1, 11, 16, 17, 20, P. 1: 14, N. 5: 16, 8: 13, 11: 1, 12, I. 1: 2, 2: 4, 5: 22.

b) *Trim. dact. ab anacrusi incipientes* (⏓—◡◡—◡◡—◡) P. 1: 4, N. 5: 13, I. 2: 1.

c) *Trim. dact. a basi trium brevium incipiens* (◡◡◡—◡◡—◡◡—◡) Ol. 7: 16 (cfr. Momms. annot. crit.).

d) *Tetrameter dactylicus* (—◡◡—◡◡—◡◡—◡) P. 4: 4.

B. **Non in primo systemate:**

a) *Trimetri dactylici* Ol. 8: 42, P. 12: 31, N. 8: 30, 10: 65, I. 1: 37, 2: 27, 3: 44, 56, 62, 75, 82, 5: 47.

b) *Trim. dactyl. ab anacrusi incipiens* I. 3: 35.

His numeris pauca habeo, quæ addam.

Spondei in fine eorum colorum, de quibus nunc quæritur, dactylicorum duodetricies sæpius inveniuntur quam trochæi (878: 31). Sed ex his triginta uno exemplis, quæ per trochæum exeunt, segreganda sunt primum duodeviginti, quæ in stropha, antistropha, epodo primi systematis leguntur. In primo enim systemate poetam libertati cuidam sive negligentiæ indulsisse jam satis constat; neque hæc licentia in dactylicis tantum colis comparet, sed etiam magis in epitritis. Videntur numeri nondum satis certam normam accepisse. Deinde ne hi tredecim quidem versus, quorum cola dactylica in aliis systematis per trochæum exeunt, prorsus intacti relinquendi sunt. Primum enim N. 10: 65, I. 2: 27, 3: 82 nominum propriorum licentia defenduntur, quæ quidem quanta fuerit apud poetas Græcos nemo est, qui ignoret. Deinde N. 8 Alexanderson (p. 249) inter ea carmina affert, quorum numeros dactylo-epitriticos syllabis finalibus correptis aliisque licentiis admissis ad numeros logaoedicos accedere putat (mirum in modum p. 248 idem vir doct. dicit, in carmine N. 8 numeros dactylo-epitriticos diligenter et summa constantia esse servatos: "rytmen är strängt daktyloepitritisk"). Et re vera eadem videtur esse ratio carminis I. 3, in quo correptæ sunt quarta syllaba epitriti str. 1 (v. 19 bis), ep. 3 (v. 15), ep. 4 (v. 34), ep. 5 (vv. 17, 35), ep. 6 (v. 90), et ultima syllaba coli dactylici str. 2 (vv. 44, 56, 62), str. 3 (v. 75), str. 4 (v. 82), ep. 5 (v. 35); dissolutæ autem sunt in binas breves thesis dactylica v. 63 et secunda longa epitriti v. 72. — In I. 5 præter vv. 22, 47 una solum invenitur anceps, v. 63 in nomine proprio; prima autem longa epitriti primi str. 7 semper est soluta, item thesis tertii epitriti vv. 32, 41, 57, 66. — Denique P. 12: 31 Mommsen, I. 1: 37 M. Schmidt conjecturas proposuerunt.

Utut est, hæc tam pauca exempla nihil valent contra nongenta fere, ubi spondeus legitur. Quamobrem non dubito I. 2: 43 *ἀμφικρέμανται ἐλπίδες* ad vim digammi servatam referre, præsertim quum inter tredecim illos trochæos, qui ad licentiam poetæ revocandi sunt, non duo inveniantur eodem ejusdem carminis loco, exceptis I. 3: 44, 56, 62, de quo carmine supra verba feci.

Appendix II.

De ν paragogico apud Pindarum.

N paragogicum, quod quibusdam vocibus et figuris Græcis addi solet, unde ortum sit, non satis liquet. Krueger (Gr. Gr. I: 11: 14) hanc literam a prin-

cipio certis vocibus et figuris suffixam ("es gehört den erwähnten Formen und Wörtern ursprünglich an"), ante consonas autem postea ejectam esse contendit. Jam antea Buttmann (Gr. Gr. § 26: 3: 2) conjecerat, figuras litera *ν* instructas vetustiores esse. — Kuehner autem (I: 227) in contrarium vitium delapsus hanc literam nusquam nisi in adverbiis per -*θεν* exeuntibus ipsius vocis esse docet. Quæ tamen adverbia quomodo orta sint, nondum est explicatum. Neque semper *ν* his adverbiis est suffixum; in adverbiis enim ex præpositionibus ortis mobile est; ne in iis quidem, quorum origo ex substantivis deducitur, semper stabile et immotum est. Omnino veri similius videtur, *ν* aliis in figuris aliam habere originem, quamquam confitendum est, ubi paragogicum sit, ubi non sit, non satis liquere. — *κέν* formam vetustiorem esse quam *κέ* Hugo Weber (Die dor. Part. *κα*), Arcadicam formam *κάν* proferens, ostendere studuit, probantibus Gelbkio p. 12, Curtio (Grundz. p. 56), G. Meyero (Gr. § 306), quamquam hic (§ 22) et Arcadicum *κάν* (*κᾶν?*) et Doricum *κά* a *κέ κέν* abhorrere suspicatur. — Plerisque etiam *νῦν* prior, *νύ* posterior forma esse videtur. — Figuras per *φιν* exeuntes Meyer (§ 385) aut casu aut numero ab iis, quæ in -*φι* desinunt, alienas esse opinatur, quamquam Homerus -*φιν* et -*φι* promiscue usurpat. — Si eundem sequimur auctorem primariæ formæ dativorum pronominum sunt *ἀμμίν ὑμμίν* (§ 421). — Si dativi per -*σι* exeuntes a locativis Sanscritæ linguæ in -*su* desinentibus non sunt alieni, necesse est literam *ν* (-*σιν*) pro paragogica habeamus. — Temporum autem primariorum personas tertias et singulares et plurales ab origine per -*τι*, non per -*τιν* exiisse, pro certo statuere licet. — Quod Pott, Leo Meyer, Christ putant in tertia persona sing. temporum præteritorum *ν* paragogicum in locum *τ* consonæ, per quam has formas olim exiisse constat, successisse, omnino non verisimile videtur. — Quomodo autem origo hujus literæ paragogicæ ab analogia falsa, quam dicunt, et ab singulari consonæ nasalis natura et sono repercusso repetenda sit, Meyer § 306, Curtius Grundz. p. 56 disputant. Hanc autem consonam a principio non propter sonum sequentis vocis initialem vel rationes metricas additam esse, et ex testimoniis grammaticorum, scriptores orationis solutæ Atticos et ante consonam et ante vocalem dativis pluralibus in -*σι* et figuris verborum tertiæ personæ *ν* paragogicum solitos esse addere, et ex inconstantia usuque instabili titulorum et codicum apparet. — In tabulis Heracliensibus semper leguntur *ἐστί* et *ϝίκατι*; *ν* paragogicum soli accipiunt dativi plurales, sed ii tanta libertate et inconstantia, ut modo ante consonas additum, modo ante vocalem omissum inveniatur (Meister Her. p. 413). — Cauer (pp. 292, 293) magnam hujus literæ inconstantiam in

titulis dialecti Atticæ vetustioris exhibet. Ut additum est duabus verbi figuris medio in versu, ubi metro obstat; neque tamen, ubi neglectum est, Cauer dubitat, quin sit pronuntiatum. Numquam sequenti consonæ initiali assimulatur, id quod idem vir doctus (p. 301) ad vim et naturam ejus levem et quasi subditivam spectare putat. — In titulis vetustioribus Ionicæ dialecti usus late patuisse videtur; Erman (p. 279) multa ν paragogici ante consonas positi exempla enumerat. Rarior est usus in titulis quarto sæculo recentioribus, quamquam certa regula non subest. — In inscriptione Tegeatica ν semel additum, semel ante vocalem neglectum esse auctor est Gelbke p. 34. — Plane eandem usus inconstantiam in dialecto Boeotica fuisse observavit Beermann (p. 59). Paulo aliter Meister (Dial. 1: 125, 258), qui ν neque in titulis Boeoticæ dialecti solutis neque in inscriptionibus Aeolicis vetustioribus inesse docet. — In titulis Thessalicis, qui exstant, plane deest (Meister p. 300). Ex primo tomo Corporis Inscriptionum Græcarum Deventer [1] (p. 32, 33) aliquot congessit literæ paragogicæ exempla, alia ex aliis repetita dialectis; sed et hic et ii, quos paulo supra nominavi, scriptores id tantummodo egerunt, ut ea afferrent, quæ a lege, quam vulgo tradunt grammatici, aliena essent. *Omnia* autem, quæ anno trecentesimo a. Chr. n. sunt vetustiora, literæ paragogicæ et adhibitæ et omissæ exempla ex Corpore Inscriptionum Atticarum collegit Maassen [2], qui ostendit hujus literæ usum ab antiquissimis temporibus usque ad annum 403 a Chr. n. angustioribus finibus circumscriptum paulatim accrevisse, ut sub exitum sæculi quarti ante vocales numquam neque in media oratione neque in pausa orationis, ante consonas rarissime ullum exstet hujus literæ omissæ exemplum. — Quod tamen credit, originem hujus literæ ex "articulandi inertia et facilis pronuntiationis studio" esse repetendam, hoc angustius judicatum censeo. Jure autem commonet poetis non licere potuisse propter difficultates metricas figuras vocum novas et pleniores creare et linguæ obtrudere; "immo vero," inquit, "quod poetæ ante consonam litteram ν adhibuerunt vel firmissimum est argumentum, hunc usum ipsius prosæ orationis proprium fuisse atque inde repetitum a poetis pro re in versu esse usurpatum." Apud poetas enim lex est, ut ν paragogicum ad hiatus tollendos et positionem efficiendam adhibeatur; sed fluctuant sæpe codices. — Quum in Pindaro legendo multis locis de litera paragogica consensum codicum a verborum contextu, quem constituerunt editores, abhorrere viderem, credidi operæ pretium futurum esse,

[1] G. C. Deventer: De litera *N* Græcorum paragogica, Monasterii 1863.

[2] Hedde Maassen: De littera *NY* Græcorum paragogica quæstiones epigraphicæ, Lipsiæ 1881.

si hanc rem diligentius exquirerem, præsertim quum *ν* paragogicum quæstionem de digammo institutam nonnumquam attingeret. Quam ob rem infra omnia exempla Pindarica examinavi; quod nisi eximia in conferendis codicibus sedulitate et diligentia Mommseni fieri non potuisse grato animo confiteor.

Ut apud scriptores Atticos ante majora interpungendi signa, ita apud poetas sæpe in fine versus ad exitum pleniorem reddendum *ν* paragogicum addi solet. Itaque hodie omnes Pindari editores Boeckhium [1] secuti, ubicunque licet, versum per *ν* parag. exire jubent. Quod tamen utrum jure faciant necne, ambigi posse videtur; in codicibus enim Pindari vetustis aliter res se habet. Quinquagies quinquies literam paragogicam in fine versus positam omnes codices testantur; inter quæ exempla *χάρισσιν* N. 5: 54, *ἄνευθεν* I. 1: 60, *δάμασεν* I. 7: 70 non solum versus sed etiam totius carminis postremam obtinent sedem; septem exempla, omnia per *-θεν* exeuntia (Ol. 3: 28 *πατρόθεν*, P. 3: 52 *πάντοθεν*, P. 4: 192 *ὕπερθεν*, P. 5: 98 *Πυθωνόθεν*, P. 8: 81 *ὑψόθεν*, N. 3: 64 *αὐτόθεν*, I. 4: 34 *πεδόθεν*), excipiunt versus a *consona* incipientes; omnia autem cetera excipit *vocalis* in fronte sequentis versus posita. Huc adnumerandi sunt tredecim loci (Ol. 1: 19 *φροντίσιν*, 6: 32 *ἐκέλευσεν*, 8: 49 *τάνυεν*, 9: 73 *ἔμβαλεν*, 12: 10 *ἔπεσεν*, 13: 49 *ἀρεταῖσιν*, P. 1: 3 *σάμασιν*, P. 4: 109 *φρασίν*, 129 *τάννεν*, 147 *ξίφεσιν*, P. 10: 9 *ἀνέειπεν*, N. 3: 48 *κόμιζεν*, N. 9: 39 *χεύμασιν*), ubi ante initialem sequentis versus vocalem in plurimis codicibus *ν* additum, in uno vel duobus prave omissum est. Longius scribendi error semel solum patet, Ol. 9: 30, ubi in 6 vetustis codicibus legitur *χερσί* ante *ἀνίκ'*. — Prorsus aliter res se habet, quum a consona incipit versus sequens. Quinquagies septies [2] enim aut omnes aut plurimi vetusti codices *ν* non testantur. Tribus solis locis vitium latius patet, P. 5: 71, N. 6: 44, 7: 35, ubi in plurimis codicibus leguntur *ἄγεν*, *ὄρεσιν*, *πράθεν*, quamquam versus insequens a consona incipit. Contrariæ autem negligentiæ librariorum debentur et *θεόθε* Ol. 12: 8, *πεδόθε* Ol. 7: 65 (utrumque in B solo) et *ἕνεκε* Ol. 11: 12, N. 3: 83, 10: 3 in nonnullis codicibus, et forma barbara *ἔμιχθε* I. 2: 29 (in codicibus Mediceis). — In codicibus

---

[1] Boeckh præf. p. 37: "*N* paragogicum in fine versuum, ut in epicis, sic in his lyricis carminibus addendum censui: in mediis versibus ante mutam et liquidam ad augendam syllabæ mensuram non usum eo Pindarum, fidem facit omnium librorum consensus constantissimus." — Bergk præf. ed. sec. "in extremo versu 'νῦ illud ephelcysticon tacite fere adjeci."

[2] Ol. 2: 98, 99, 6: 57, 89, 7: 37, 9: 8, 15, 59, 72, 90, 99, 13: 18, 24, 29, 32, 39, 62, 71, 74, 83, 109, P. 2: 55, 3: 39, 59, 108, 4: 54, 99, 135, 182, 199, 205, 216, 6: 33, 8: 12, 9: 16, 96, 10: 11, 18, N. 3: 37, 81, 4: 29, 32, 61, 5: 28, 6: 38, 60, 7: 39, 9: 41, 10: 8, 16, 74, I. 1: 10, 3: 16, 44, 56, 6: 25, 7: 55.

autem recentioribus, ubi valuerit Byzantinorum doctrina metrica, non est, quod miremur quadam æquabilitate semper fere ν paragogicum additum esse; si autem auctoritas veterum sequenda est, ratio Boeckhiana nobis probari non potest.

Inter voces per -θεν exeuntes ν semper servatur in iis, quæ ad stirpes pronominales referuntur: ὅθεν, σέθεν, ὁπόθεν, πόθεν, αὐτόθεν (quamobrem ὅθε σπέρματος Ol. 2: 46 in codice Vaticano et nonnullis Moschopuleis pro errore habendum est).[1] Eodem modo ν immobile est in vocibus, quæ sunt ἔνθεν, ὑπένερθεν, ὄπιθεν, ἔνδοθεν. Semper autem leguntur ἄτερθε, ἀπάτερθε. In nonnullis nunc servatur, nunc omittitur; ut leguntur P. 1: 10 ἄνευθε λιπών sed I. 1: 60 ἄνευθεν (in fine versus), P. 4: 192 ὕπερθεν (in fine versus), Fr. X: 4: 2 ὕπερθεν ἅλιον, sed P. 2: 48 ὕπερθε πατρός, P. 8: 77 ὕπερθε βάλλων, P. 9: 31 καθύπερθε νεᾶνις. Omnibus his locis prorsus inter se consentiunt codices; metro probantur πρόσθε Ol. 10: 31 (C N O πρόσθεν), Ol. 10: 50 (Σ πρόσθεν), P. 2: 91 (πρόσθεν in septem veteribus); in omnibus codicibus recte traditum est πρόσθεν P. 3: 14, 8: 65, N. 9: 15; metro jubente restitutum est I. 3: 89, ubi in vetustis codicibus legitur πρόσθε. P. 9: 125 Mommsen, probantibus plerisque codicibus, πρόσθεν ante π τ scripsit (in quattuor vetustis πρόσθε). — ὄπισθε contra libros scribit Boeckh Fr. XI: 158; ὄπισθεν autem in omnibus codicibus est Ol. 6: 63 (in fine versus). πάροιθε est forma Pindarica, quam testantur Ol. 13: 98 omnes, P. 2: 60 plurimi codices; eandem formam Fr. V: 1: 5 editores acceperunt a schol. Hom. Od. 10: 3; apud Strabonem, qui idem fragmentum affert, est πάροιθεν. — Consensu omnium codicum τηλόθεν scribitur Ol. 1: 94, N. 2: 12, 6: 48, sed N. 3: 81 lectio codicum veterum et Triclinianorum in τηλόθε corrigenda est. — I. 3: 79 ambigi potest utrum lectio codicis Vaticani ὕπερθεν an Medicei ὕπερθε accipienda sit; metrum enim est anceps. — In iis autem vocibus, quæ a nominibus deducuntur, ν plerumque moveri non potest. Omissi ν tamen nonnulla exstant apud Pindarum exempla, quæ res eo magis digna est, quam animadvertamus, quod in hujusmodi vocibus omissum est apud Homerum uno solo loco, de quo tamen est controversia, apud ceteros poetas rarissime; apud Pindarum omnium codicum consensu legitur N. 7: 70 πάτραθε; in omnibus, exceptis Q R, est πρῴραθε P. 10: 52; plurimis codicibus resistentibus sed metro postulante P. 4: 102 scribitur ἄντροθε; N. 9: 1 [1] nisi in recentioribus non invenitur Σικυωνόθε, quæ figura metro confirmatur. Σικυωνόθε N. 10: 43, ματρόθε I. 3: 17 repugnantibus omnibus codicibus sed postulante

---

[1] Quamobrem omnes, quos vidi, editores, exceptis Christio et Dissenio, N. 9: 1 Σικυώνοθε, N. 10: 43 Σικυωνόθε scribant, non intelligo.

metro restituerunt editores. Nulla autem ratio habenda est lectionis Vaticani Ol. 10: 66 *Μιδέαθε στρατόν*; Vaticanum enim in hujusmodi rebus leviorem esse auctorem Mommsen ipse (Suppl. p. 198) animadvertit.

Jam supra vidimus in vocibus per *-θεν* exeuntibus, quæ ultimam versus obtineant sedem, *ν* non éjici, etiamsi a consona versus insequens incipiat; quam ob rem credere licet apud Pindarum has voces *ν* non amittere, nisi ante vocem a consona incipientem brevis syllaba metro postulatur.

Ante mutam cum sequente liquida ad positionem efficiendam a recentioribus Pindari editoribus litera paragogica numquam adhibetur. Cfr. Boeckh. not. crit. p. 509. Ut consensu omnium codicum scribuntur Ol. 1: 47 *ἔννεπε κρυφᾷ*, Ol. 3: 39 *πλείσταισι βροτῶν*, Ol. 7: 52 *ὗσε χρυσόν*, Ol. 10: 65 *ποσσὶ τρέχων*, P. 1: 33 *ἀνδράσι πρῶτα*, P. 12: 22 *ἀνδράσι θνατοῖς*, N. 9: 22 *ὄχθαισι γλυκύν*, I: 7: 14 *ἀνδράσι κρέμαται*; ad quæ addi potest Ol. 1: 65 *τοὔνεκα προῆκαν*. Quæ huic legi in paucis codicibus obstant, hæc sunt: Ol. 7: 53 *χερσὶν κρατεῖν* (in uno Moschop.), Ol. 8: 20 *ἐξέν(ν)επεν 'κρατέων* (in AZ), Ol. 9: 3 *ἄρκεσεν Κρόνιον* (in MF), Ol. 10: 51 *ἄρχεν, βρέχετο* (in AD *k μ' ν' ο' σ'*), P. 2: 51 *ἔκαμψεν βροτῶν* (in K *α'*), N. 10: 48 *θῆκεν δρόμῳ* (apud Tricl.), N. 11: 7 *σφιν βρέμεται* (apud Tricl.), I. 5: 28 *Τιρύνθίοισιν πρόφρονα* (in *δ'*), ubi editores jure suo *ν* tollunt; ubique syllaba producitur in thesi, exceptis Ol. 7: 52, 10: 51, I. 5: 28. Etiam pejora sunt Ol. 1: 26 *ἔξελεν Κλωθώ* (apud Tricl.), P. 4: 23 *ἔκλαγξεν βροντάν* (in Q), P. 4: 197 *ἀντάϋσεν βροντᾶς* (in I), P. 12: 7 *ἐφεῦρεν θρασειᾶν* (in B), ubi ante mutam, quam excipit liquida, brevi syllaba opus est. [1]

Cetera brevi complecti licet. In medio versu *ν* paragogicum ad hiatus tollendos vel positiones efficiendas scriptum ducenties quadragies fere codices omnes ad unum testantur; trecenties autem septuagies recte est omissum in omnibus codicibus (octies ante voces a consonis duabus aut a *ζ* incipientes: Ol.

[1] Aliter res se habere videtur in mediis vocibus junctis, quarum altera pars a muta cum sequente liquida incipit; assentientibus enim omnibus codicibus leguntur *ἄμβροτος* N. 10: 7, I. 7: 30, *ἀμβροσία* Ol. 1: 62, P. 9: 63, *ἀμβρόσιος* P. 4: 299, N. 8: 1, *μελησίμβροτος* P. 4: 15, *ἀλεξίμβροτος* P. 5: 85, *ἐναρίμβροτος* I. 7: 53; quam ob rem corrigenda sunt *ἀλεξιβρότῳ* N. 8: 30 (in D), *ἐναρίβροτον* P. 6: 30 (in DI), *ὀπισόβροτον* P. 1: 92 (apud Tricl.), *πλειστόβροτον* Ol. 6: 69 (in B et nonnullis Moschopuleis), *φαυσίβροτος* Ol. 7: 41 (in R, aliis), *δαμασιβρότου* Ol. 9: 79 (in E). Cfr. Mommsen. Suppl. ad Ol. 6: 101. — De voce, quæ est *ὄμβριμος*, ambigi potest. Legitur apud Pindarum bis, Ol. 4: 7, P. 9: 27; illo autem loco novem, hoc plurimi vetusti codices *μ* omittunt. Apud Homerum plerique *ὄβριμος* legunt; Bekker solus recentioribus Iliadis codicibus nisus *ὄμβριμος* mavult: cfr. de hac voce Curt. Grundz. p. 521.

3: 22 *ϑῆκε ζαϑέοις*, 32 *ϑάμβαινε σταϑείς*, Ol. 10: 27 *πέφνε Κτέατον*, 61 *ἔλαχε στέφανον*, 71 *ἔλασε σκοπόν*, P. 4: 191 *ἄμβασε στρατόν*, N. 10: 79 *ἔννεπε· Ζεύς*, I. 1: 20 *γυμνοῖσι σταδίοις*; eodem modo editores scribunt Ol. 8: 26 *ὑπέστασε ξένοις*, 83 *σφι Ζεύς*, P. 1: 13 *πεφίληκε Ζεύς*, quamquam Ol. 8: 26 in FGV, Ol. 8: 83 in plerisque vetustis, P. 1: 13 apud Triclinium *ν* additum est). Neque tamen errorum numerus parvus est. Centies sexagies quater *ν* paragogicum, quum addi deberet, omissum est aut in omnibus aut in plurimis codicibus vetustis.[1] Septuagies fere hic error minus patet, ut in plerisque codicibus *ν* scriptum inveniatur. Magnæ librariorum negligentiæ debentur *ἔφϑαρε* P. 3: 36 (in sex vetustis), *μῖγε* (*μίγε*) P. 4: 251 (in MCC), *συνεύνασϑε* P. 4: 254 (in DEI), *δμᾶϑε* P. 8: 17 (in E. F), *βάρυνϑε* N. 7: 43 (in D); eodem modo in fine versus *Λάχεσι* Ol. 7: 67 (in P, quem tamen codicem Mommsen ipse non inspexit.) — Ut rarius, ita multo minore codicum consensu in medio versu *ν* paragogicum perperam *additum* est. Septies decies hunc errorem unus solus codex vetustus exhibet (præcipue annotandum est *ἔϑυεν* Ol. 10: 57 in optimo codice), undevicies Triclinius solus, quater Moschopulus; bis (Ol. 7: 84, N. 3: 47) error nisi in editionibus vetustioribus non invenitur; quinquies fere et vicies nonnulli vetusti codices *ν* testantur (*πόρεν* P. 3: 45 novem codices, *κεν* P. 3: 76 undecim). Si quis autem quærit, quidnam sit, cur paragogicæ literæ perperam additæ exempla tam pauca, prave omissæ tam multa sint, causa mihi videtur in eo posita esse, quod veteres consonam nasalem in fine vocis apice supra vocalem præcedentem posito sæpe designabant; qui quam facile in libris describendis omitti potuerit, nemo est quin videat.

Hanc de *ν* paragogico institutam quæstionem quodam modo ad digamma pertinere, apparet. Nonnumquam enim in versibus *ν* paragogicum scriptum est ante vocem, quam olim a digammo incepisse satis constat. Tum autem quæri potest, quomodo scribendum sit. Bekker in editione carminum Homericorum semper ante eas voces *ν* ejecit, quæ quidem quin aliis locis Homericis a digammo inciperent, dubitari non posset. Etiam Sachs (pag. 41) hanc tam levem muta-

---

[1] Exempli gratia carmen P. 4 persequar; prave omissum est *ν* in his: v. 28 *ἐπῆλϑεν*, 33 *κώλυεν*, 36 *ἀκταῖσιν*, 41 *ϑεραπόντεσσιν*, 51 *λέχεσιν*, 60 *ὤρϑωσεν*, 62 *ἄμφανεν*, 69 *σφισιν*, 79 *αἰχμαῖσιν*, 86 *εἶπεν*, 99 *ἐξανῆκεν*, 107 *ὤπασεν*, 126 *ἷκεν*, 133 *συγγενέσιν*, 143 *τρίταισιν*, 148 *ἀκόντεσσιν*, 155 *ἄμμιν*, 156 *ἀνταγόρευσεν*, 167 *ἄμμιν*, 181 *ἔντυνεν*, 184 *ἡμιϑέοισιν*, 202 *ὑπεχώρησεν*, 212 *Κόλχοισιν*, 220 *δείκνυεν*, 227 *πέλασσεν*, 229 *ἔειπεν*, 237 *ἴυξεν*, 250 *κλέψεν*, 259 *ἔπορεν*, 264 *κεν*, 267 *κιόνεσσιν*, 281 *παισίν*, 287 *ἔγνωκεν*. Omnibus autem his locis ad positionem efficiendam *ν* opus est.

tionem pati videtur. Neque in carminibus Pindari Peter (p. 23 n.) ab hac scribendi ratione prorsus abhorret. Quod tamen mihi non placet. Summo enim jure Leskien (p. 49) negat nunc dijudicari posse, utrum *ν* paragogicum eo tempore, quo carmina conderentur, ab ipso poeta appellatum sit, an ætate posteriore, digammi memoria obsoleta, a librariis sit additum. Quod si de Homero ipso verum est, facile apparet in carminibus Pindari, ubi vis digammi multo minor sit, etiam cautius rem esse agendam. Quamobrem, ut in carminibus Homericis Hartelio, ita mihi in digammo Pindarico examinando optimum visum est, omnia exempla, ubi voci, quam aliis locis apud Pindarum a digammo incepisse inveni, antecedit vocabulum per *ν* paragogicum exiens, prorsus omittere; quæ sunt Fr. II: 6 *χερσίν, ἄναξ*, Ol. 1: 109 *κεν ἔλπομαι*, I. 7: 45 *ἀθανάτοισιν· ἐπέων*, P. 4: 105 *κείνοισιν εἰπών*, P. 6: 41 *ὁπλοτέροισιν, ἔργον*, N. 6: 30 *σφιν ἔργ'*, P. 4: 6 *χρῆσεν οἰκιστῆρα*, N. 4: 84 *βασιλεῦσιν ἰσοδαίμονα* (P. 11: 13 *ἔμνασεν ἑστιᾶν*, Ol. 5: 5 *ἐγέραιρεν ἑορταῖς*, Ol. 10: 58 *ἔστασεν ἑορτάν*, I. 3: 11 *βάσσαισιν Ἰσθμοῦ*, I. 5: 14 *τοίαισιν ὀργαῖς*).

Summarium eorum, quæ hac commentatione continentur.

Acta Universitatis Lundensis.

Lunds Universitets Årsskrift.

Tom. I—XX. Arg. 1864—1884.

Systematisk innehållsförteckning.

Teologi.

Juridik. Statsvetenskap.

Ask, J., Formaliteter vid kontrakt enligt romersk och svensk förmögenhetsrätt. 61 s. *XX: I. 1883–84.*

Broomé, G., Några anmärkningar om den svenske domarens inamovibilitet. (Inbjudningsskrift.) 19 s. *(VI: I.) 1869.*

Hamilton, G. K., Öfversigt af statsinkomsternas olika slag. 27 s. (Inbjudningsskrift.) *XI: II. 1874.*

Hjelmérus, J., Bidrag till svenska jordeganderättens historia. 94 s. *XX: II. 1883–84.*

Humbla, Ph., Om vilkoren för eganderättens öfvergång vid köp af fast gods. Med afseende företrädesvis på svensk civilrätt. 65 s. *(II: I.) 1865.*

Schlyter, C. J., Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen. 5 s. *XVII: II. 1880–81.*

Sjöberg, A., Om den svenska fiskerilagstiftningen. 82 s. *(II: I.) 1865.*

Sydow, E. F. N. von, Om hyresaftal rörande fast egendom, enligt romersk och svensk rätt. 143 + 1 s. *XIX: II. 1882–83.*

Medicin.

Ask, C. J., Om bronchotomi. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *(III: II.) 1866.*

Löwegren, M. K., Om myopi. 86 + 1 s. *(III: II.) 1866.*

Naumann, C. F., Om missfoster. 16 s. *(I: I.) 1864.*

Odenius, M. V., Om vestibularsäckarnes form och läge i menniskans öra. 15 s. *(III: IV.) 1866.*

Filosofi.

Geijer, R., Hegelianism och positivism. Studier med anledning af prof. M. J. Monrads ”Tankeretninger i den nyere Tid” och ”Udsigt over den høiere Logik” m. fl. skrifter. 107 s. *XVIII: I. 1881–82.*

Leander, P. J. H., Framställning och granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt. Förra afdelningen. 137 + 1 s. *(I: I.) 1864.*

——, Granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt. Sednare afdelningen. 116 s. *(II: II.) 1865.*

Swahn, O., Om betydelsen af Herbarts philosophiska ståndpunkt. 39 s. *(I: II.) 1864.*

Thyrén, J., Kritisk framställning af Herbert Spencer's ”Principles of Psychology”. 56 s. *XIX: III. 1882–83.*

Wadstein, E., Studier öfver Kants teoretiska kriticism. 42 s. *XV: I. 1878–79.*

Wägner, S., John Stuart Mills logiska system och dess kunskapsteoretiska förutsättningar. I. 45 s. *XVI: I. 1879–80.*

——, d:o, d:o. II. 37 s. *XVIII: I. 1881–82.*

Filologi.

a) Österländska språk.

Collin, A. Z., Apahâravarmans äfventyr. Från sanskrit. 33 s. *IV: I. 1867.*

Edgren, Hj., Statistical and Discursive Notes on Vṛddi-derivatives in Sanskrit. 17 s. *XVII: II. 1880–81.*

——, De codicibus nonnullis Indicis, qui in bibliotheca universitatis Lundensis asservantur. 7 s. *XIX: III. 1882–83.*

Malmström, A. M., De verbis Hebræorum concavis quæstiones. 43 s. *X: I. 1873.*

Tegnér, E., De vocibus primæ radicalis *w* earumque declinatione quæstiones Semiticæ comparativæ. I. 68 + 1 s. *(VI: I.) 1869.*

b) Klassiska språk.

Andersson, H., De parodo chori in fabulis Aristophaneis. 39 s. *XVI: I. 1879–80.*

Braune, F., De particula *ut* simplici et copulata. Pars I. 73 s. *(II: II.) 1865.*

Cavallin, S. J., De futuro Herodoteo. 59 s. *XIV: I. 1877–78.*

——, De Xenophonteo temporum et modorum usu in enuntiationibus orationis obliquæ primariis ad tempora præterita relatis. Pars I. 52+2 s. *XVI: I. 1879–80.*

——, d:o, d:o. Pars II. 45 + 3 s. *XVII: II. 1880–81.*

——, Aoristi infinitivus Homericus ad verba dicendi et sentiendi relatus num futurum tempus significare possit. 30 + 1 s. *XVII: II. 1880–81.*

——, Ad syntaxin Thucydideam et Xenophonteam quæstiunculæ duæ. 36 s. *XIX: III. 1882–83.*

Heimer, Aug., Studia Pindarica. 148 + 2 s. *XX: III. 1883–84.*

Jacobi, O., De Pervigilio Veneris. 37 + 1 s. *(III: III.) 1866.*

Linde, S., Quæstiones etymologicæ et grammaticæ, ad exempla dorica atticorum relatæ. 58 s. *XV: I. 1878–79.*

——, Emendationes et criticæ annotationes ad græcos et latinos scriptores. 62 + 1 s. *XVIII: I. 1881–82.*

Melander, S. E., De anacoluthis Herodoteis commentatio. 66 + 2 s. *(V: II.) 1868.*

Schlyter, G. R., Quaestiones de syntaxi Latinorum. De concessione. 41 s. *(V: II.) 1868.*

Zander, C. M., De divisis atque discretis vocibus latinæ linguæ, quæ aut singulæ primo fuerant aut promiscuæ. 40 s. *XI: II. 1874.*

——, De geminarum vocum latinarum differentiis. 168 s. (Oafslut.) *XIV: I. 1877–78.*

c) Romaniska språk.

Cederschiöld, G., et **Wulff, F. A.**, Versions nordiques du fabliau français "Le mantel mautaillié". Textes et notes. 103 + 1 s. *XIII: II. 1876–77.*

Edgren, Hj., Quelques observations sur l'élément roman de l'anglais, considéré dans ses rapports au français moderne. 40 s. *XIX: III. 1882–83.*

Lidforss, V. E., Aqui conpiesça la estoria de los Godos et compúsola Don Roderico Arcobispo de Toledo et Confirmador de las Espannas. (ss. 1–80.) *(VIII: II.) 1871.*

——, d:o, d:o. (Forts.; ss. 81–134.) *IX: I. 1872.*

Wulff, F., Recherches sur les sagas de Mágus et de Geirarð et leurs rapports aux épopées françaises. 44 + 1 s. *X: I. 1873.*

——, De l'emploi de l'infinitif dans les plus anciens textes français. 78 s. *XI: II. 1874.*

——, La chronique dite de Turpin, deux anciens textes françàis. I—II. VI + 76 s. *XVI: I. 1879—80.*

---

d) Germaniska språk.

Cederschiöld, G., Bandamanna saga, efter skinnboken n:o 2845, 4:o å kongl. biblioteket i Köpenhamn. XIV + 26 s. + 1 facs. *X: I. 1873.*

——, Geisli eða Óláfsdrápa ens helga, er Einarr orti Skúlason, efter "Bergsboken" utgifven. XVI + 30 s. *X: I. 1873.*

——, Jómsvíkinga saga efter skinnboken 7, 4:o å kungl. biblioteket i Stockholm utgifven. XII + 37 s. + 1 facs. *XI: II. 1874.*

——, Fornsögur Suðrlanda. Isländska bearbetningar af främmande romaner från medeltiden. Efter gamla handskrifter utgifna. Sidd. 1—84. *XIII: II. 1876—77.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. 85—168.) *XIV: I. 1877—78.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. 169—273.) *XV: I. 1878—79.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. I—XLIV.) *XVIII: I. 1881—82.*

——, d:o, d:o. (Forts. och slut; ss. XLV—CCLII.) *XIX: III. 1882—83.*

——, et **Wulff, F. A.**, Versions nordiques du fabliau français "Le mantel mautaillié". Textes et notes. 103 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

Collin, Z., Examen critique des étymologies islandaises proposées dans le dictionnaire du patois normand de MM. Duméril. 22 s. *(I: II.) 1864.*

——, Sur les conjonctions gothiques. 40 s. *XII: I. 1875—76.*

Söderberg, S., Forngutnisk ljudlära. 48 s. *XV: I. 1878—79.*

Söderwall, K. F., Om verbets rektion i fornsvenskan. 37 + 1 s. *(I: II.) 1864.*

——, Några anmärkningar öfver de svenska kasusformerna under medeltiden. 17 + 1 s. *(II: II.) 1865.*

——, Om främmande ords behandling i fornsvenskan. 19 s. *(III: III.) 1866.*

——, Studier öfver Konungastyrelsen. 76 s. *XV: I. 1878—79.*

Olde, E. M., Om de skandinaviska runornas omedelbara ursprung från det äldsta feniciska alfabetet. (Inbjudningsskrift). 24 s. + 2 t. *(VII: I.) 1870.*

Wickberg, R., Ueber den ursprung der schwachen präteritalbildung in den germanischen sprachen. 42 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

——, Om genitivsuffixet *-sja* i de germaniska språken. 6 s. *XV: I. 1878—79.*

——, Notes on the Origin of the Early West-Saxon Vowel-system. 23 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Wisén, Th., Om ordfogningen i äldre eddan. 83 + 2 s. *(I: II.) 1864.*

Wulff, F., [se: **Cederschiöld** et —.]

Historia. Personalhistoria.

Hammar, A. N., Om kyrkan i Skåne under katholicismen. 148 s. *(IV: I.) 1867.*

Hammarström, P. A., Om tullförhållandena mellan de skandinaviska rikena från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645, med särskildt afseende på Öresundstullen. 31 s. *XII: I. 1875—76.*

Ljunggren, G., Carl v. Linnés vistande i Lund och bref till E. G. Lidbeck. (Inbjudningsskrift.) 18 s. *XIV: II. 1877—78.*

Lysander, A. Th., De uita ac disciplina Joannis Gustaui Ekii, professoris Lundensis libellus. I. (Inbjudningsskrift.) 16 s.

Weibull, M. J. J., Förbundet mellan Sverge och Frankrike år 1672. 90 s. *(I: II.) 1864.*

——, Freden och förbundet i Lund 1679. 39 s. *(VIII: II.) 1871.*

Literaturhistoria. Estetik.

Ljunggren, G., Det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *(IV: K.) 1867.*

——, Epilogen vid magisterpromotionen 1820. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *(VII: I.) 1870.*

——, Svenska akademien och sången öfver Creutz. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *XIV: I. 1877—78.*

——, Selma och Fanny af Franzén. (Inbjudningsskrift.) 22 s. *XV: I. 1878—79.*

——, Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk. (Inbjudningsskrift.) 20 s. *XV: I. 1878—79.*

Ljunggren, G., En tidsbild från seklets början. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *XVI: I. 1879—80.*

——, Cæsars-karakteren i Shakespeares Julius Cæsar. (Inbjudningsskrift.) 28 s. *XVII: II. 1880—81.*

——, Några anmärkningar om Walter Scott och hans romandiktning. (Inbjudningsskrift.) 25 s. *XVIII: I. 1881—82.*

——, Studier öfver Runeberg, I. (Inbjudningsskrift.) 33 s. *XIX: III. 1882—83.*

——, Studier öfver Runeberg. II. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *XIX: III. 1882—83.*

——, Svea. (Inbjudningsskrift.) 20 s. *XIX: III. 1882—83.*

Mathematik.

Berlin, M., Om potenser af en complex variabel. 22 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

——, Om geometriska representationen af logarithmer och de enklaste trigonometriska funktioner af en complex variabel. 31 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

Berlin, M., Om komplexa koordinater inom plana geometrin. 45 s. *IX: II. 1872.*

Bäcklund, A. V., Några satser om plana algebraiska kurvor, som gå genom samma skärningspunkter. 28 s. *(V: III.) 1868.*

Bäcklund, A. V., Några satser om plana algebraiska kurvors normaler. 38 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om geometriska kurvor med dubbel krökning. 28 s. *(VIII: III.) 1871.*

——, Einiges über Curven- und Flächen-Transformationen. 12 s. *X: II. 1873.*

——, Résumé einer Untersuchung betreffend partielle Gleichungen beliebiger Ordnung mit einer beliebigem Zahl Veränderlichen. 4 s. *XII: II. 1875–76.*

——, Ett bidrag till kul-komplexernas theori. 24 s. *IX: II. 1872.*

——, Om ytor med konstant negativ krökning. 48 s. *XIX: IV. 1882–83.*

Hill, C. J. D:son, Afhandling om tals visare till sammansatta delare (indices à module composé). 18 s. *(I: I.) 1864.*

——, Quelques tables des fractions avec une note sur le nombre des divisions à effectuer pour obtenir le plus grand commun diviseur. 16 s. *(II: III.) 1865.*

——, De proprietatibus seriei harmonicæ cum quadam hujus tabula. 16 s. *(III: IV.) 1866.*

——, De functionibus rationaliter logarithmicis integrandis, et speciatim de derivatis lammatum. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Sur une forme générale de développement et sur les intégrales définies. 24 s. *(V: III.) 1868.*

Hill, C. J. D:son, Sur une forme générale de développement et sur les intégrales définies. (Suite.) 36 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om Fouriers regel för reela rötter. 8 s. *(VIII: III.) 1871.*

Krok, J. M., Plana reciproka systemer. 28 s. *IX: II. 1872.*

Lovén, J. M., Om plana algebraiska kurvors rektifiabilitet. 31 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Möller, J., Om connexens C $(x, x, o; u, u, o)$ principalcoincidens. 17 s. *XVI: II. 1879–80.*

——, Über die Transformation einer gewundenen Curve durch sphärische Inversion. 32 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Rydberg, J. R., Algebraiska integraler till algebraiska funktioner. 18 s. *XV: II. 1878–79.*

Zeipel, V. von, Om determinanter, hvars elementer äro binomialkoefficienter. 68 s. *(II: III.) 1865.*

——, Om monomial- och fakultetskoefficienter. 57 s. *(VI: II.) 1869.*

——, Om determinanter, hvilkas elementer äro binomialkoefficienter, multiplicerade med vissa faktorer. 36 s. *(VIII: III.) 1871.*

Fysik. Mekanik. Meteorologi.

Bäcklund, A. V., Abhandlung in Hydrodynamik. 32 s. *XI: III. 1874.*

——, Ueber die Flüssigkeitsbewegung in mehrfach zusammenhängenden Räumen. 4 s. *XI: III. 1874.*

——, Om en särskild art af rörelse i en obegränsad, osammantryckbar vätska, i hvilken sammantryckbara kroppar äro utspridda. I–II. 16 s. *XV: II. 1878–79.*

Ericsson, John, Om solvärmens användande som mekanisk drifkraft. 13 s. *(V: III.) 1868.*

Göransson, B., Om kroppars verkliga värmekapacitet. 22 s. *(VII: II.) 1870.*

Rydberg, J. R., Studier öfver friktionselektriciteten. 12 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Tidblom, A. V., Termoelektriska undersökningar. I. 26 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

——, d:o, d:o. II. 19 s. + 1 t. *X: II. 1873.*

——, Einige Resultate aus den meteorologischen Beobachtungen, angestellt auf der Sternwarte zu Lund in den Jahren 1741 –1870. 77 s. + 2 t. *XII: II. 1875–76.*

——, Pendel-bestämningar, under den svenska arktiska expeditionen 1872–73 anstälda af Aug. Wijkander, beräknade. 32 s. + 1 t. *XIV: II. 1877–78.*

Wijkander, Aug., Sur la périodicité des perturbations de la déclinaison magnétique dans la Scandinavie septentrionale. 9 s. *XII: II. 1875–76.*

Astronomi.

Anderson, F., Bestämning af planeten (92) Undinas bana, grundad på observationer under trenne oppositioner. 22 s. *(VII: II.) 1870.*

——, Bestämning af planeten (86) Semeles bana. 19 s. *IX: II. 1872.*

Bruhns, C., Bestimmung der Längendifferenz zwischen Berlin und Lund auf telegraphischem Wege ausgeführt von dem Centralbureau der Europäischen Gradmessung und der Sternwarte in Lund im Jahre 1868. 50 + 1 s. *(VII: II.) 1870.*

Bäcklund, A. V., Bestämning af polhöjden för Lunds observatorium medelst observationer i första vertikalen. 58 + 1 s. *(IV: II.) 1867.*

Dunér, N. C, Mesures micrométriques d'étoiles doubles, faites à l'observatoire de Lund, suivies de notes sur leurs mouvements rélatifs. XXXII + 266 + 2 s. *XII: II. 1875–76.*

Engström, F., Bestämning af banan för komet 1847, II. 21 s. *XVII: III. 1880–81.*

——, Beobachtungen der Planeten Victoria und Sappho 1882. 28 s. *XX: IV. 1883 –84.*

Lindstedt, A., Undersökning af meridiancirkeln på Lunds observatorium jemte bestämning af densammas polhöjd. 54 + 1 s. + 1 t. *XIII: III. 1876–77.*

——, Beobachtungen des Mars während seiner Opposition 1877. 15 s. *XIV: II. 1877–78.*

Möller, A., Planet-observationer anställda år 1867 på Lunds observatorium, reducerade och sammanställda. 82 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Planet- och kometobservationer ... 1868. IV + 105 s. *(V: III.) 1868.*

——, d:o, d:o. 1869. IV + 100 s. *(VI: II.) 1869.*

——, d:o, d:o. 1870. IV + 74 s. *(VII: II.) 1870.*

Möller, A., d:o, d:o. 1871. IV + 207 s. *(VIII: III.) 1871.*

——, Planet-observationer . . . 1872 . . . IV + 56 s. *IX: II. 1872.*

——, Planet- och kometobservationer ... 1873 ... IV + 121 s. *X: II. 1873.*

Wijkander, Aug., Beräkning af planeten (117) Lomias bana. 16 s. *(VIII: III.) 1871.*

Kemi.

Berglund, E., Bidrag till kännedomen om svafvelsyrlighetens dubbelsalter och kopplade föreningar. 34 s. *IX: II. 1872.*

——, Om imidosulfonsyra. 57 s. *XII: II. 1875–76.*

——, Om amidosulfonsyra. 27 s. *XIII: III. 1876–77.*

Blomstrand, C. W., Om tantalmetallerna och deras nativa föreningar. I. Om tantalgruppens metaller. 98 s. *(I: I.) 1864.*

——, d:o, d:o. II. Om kolumbiter och tantaliter. 23 s. *(II: III.) 1865.*

——, Den nyare atomtheorien från electrokemisk ståndpunkt. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Zur Frage über die Natriumessigsäuren. 38 s. *(V: III.) 1868.*

——, Bidrag till frågan om den nyare kemiens förhållande till den äldre. (Inbjudningsskrift.) 44 s. *X: II. 1873.*

Claësson, J. P., Om fenyl- och etylsulfacetsyror och deraf erhållna sulfonföreningar. 34 s. *X: II. 1873.*

Claësson, J. P., Om merkaptan, natriummerkaptid och några andra svafvelföreningar af radikalen etyl. I. 24 s. *XI: III. 1874.*

——, Öfver tioglykolsyra. 10 s. *XIII: III. 1876–77.*

Holst, N. O., Bidrag till kännedomen om platinans cyanföreningar. 39 s. *X: II. 1873.*

Krok, J. M., Några koboltiaksalter. 26 s. *(VII: II.) 1870.*

Lang, J., Bidrag till kännedomen om gallsyrornas sönderdelningsprodukter. I. 106 s. *XI: III. 1874.*

Lindbom, C. G., Några undersökningar öfver trimetafosforsyran. 28 s. X: *II. 1873.*

——, Några guldets cyanföreningar. 45 s. *XII: II. 1875–76.*

Lovén, J. M., Några svafvelhaltiga substitutionsderivat af propionsyran. 28 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Nylander, C. W. G., Bidrag till kännedomen om zirkonjord. 25 s. *(I: I.) 1864.*

Rosenberg, J. O., Om nitrosvafveljernsföreningarne. 28 s. *(II: III.) 1865.*

Svensson, N., Bidrag till kännedomen om antimon- och vismuthoxidens salter. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Svafvelsyrliga salter med kopparoxidul och silfveroxid. 24 s. *(VI: II.) 1869.*

Wahlstedt, A., Bidrag till kännedomen om undersvafvelsyrlighetens organiska derivater. 32 s. *XVI: II. 1879–80.*

Weibull, M., Om zirkonium och dess föreningar. 75 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Zoologi.

Bergh, C. A., Iakttagelser öfver djurlifvet i Kattegat och Skagerack, gjorda under kanonbåten "Ingegerds" expedition sommaren 1870. 37 + IV s. + 2 kart. *(VII: II.) 1870.*

Leche, W., Studier öfver mjölkdentitionen och och tändernas homologier hos Chiroptera. 47 s. + 2 t. *XII: II. 1875–76.*

——, Zur Kenntniss des Milchgebisses und der Zahnhomologien bei Chiroptera. II Theil (als Fortsetzung der . . . Abhandlung: "Studier öfver mjölkdentitionen" etc.) 37 sid. + 2 t. *XIV: II. 1877–78.*

Lyttkens, I. A., Bidrag till kännedomen af Crustaceernas anatomi. 42 + 2 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o (Forts. ss. 43–111) 68 + 3 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

Odenius, M. V., Bidrag till kännedomen om morrhårens anatomiska byggnad. 25 + 2 s. + 1 t. *(II: III.) 1865.*

Olsson, P., Entozoa, iakttagna hos skandinaviska hafsfiskar. I. Platyelminthes. 59 s. + 2 t. *(III: IV.) 1866.*

Olsson, P., Entozoa o. s. v. (Forts.) 64 s. + 3 t. *(IV: II.) 1867.*

——, Prodromus faunæ Copepodorum parasitantium Scandinaviæ. 49 s. + 2 t. *(V: III.) 1868.*

——, Nova genera parasitantium Copepodorum et Platyelminthium. 6 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Iakttagelser öfver skandinaviska fiskars föda. 12 s. *(VIII: III). 1871.*

Quennerstedt, Aug., Bidrag till Sveriges infusorie-fauna jemte en kort framställning af infusionsdjurens organisation. I. 64 s. + 2 t. *(II: III.) 1865.*

——, d:o. II. 47 + 1 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o. III. 35 + 1 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Studier i foglarnas anatomi. Bakre extremiteternas muskulatur hos simfoglarna. 60 + 1 s. + 11 t. *IX: II. 1872.*

Wahlgren, F., Några anteckningar om en stor klumpfisk, *Mola nasus* (Raf.). 18 s. + 1 t. *(IV: II). 1867.*

——, Om de vid utvidgningen af Ystads hamn åren 1868—69 funne däggdjursben. I. Om benen af oxartade djur, jemte några anteckningar om dvergoxen (Bos longifrons Ow., Nils.) i Sverige. 27 + 2 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

Botanik.

Agardh, J. G., De Laminarieis symbolas offert. 36 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Bidrag till Florideernes systematik. 60 s. *(VIII: III.) 1871.*

——, Till Algernes systematik. Nya bidrag. 71 s. *IX: II. 1872.*

——, d:o, d:o. II. 134 + 2 s. + 3 t. *XVII: III. 1880—81.*

——, d:o, d:o. (Forts.) 177 + 4 s. + 4 t. *XIX: IV. 1882—83.*

——, De Algis Novæ Zelandiæ marinis. In supplementum Floræ Hookerianæ. 32 s. *XIV: II. 1877—78.*

——, Über die Bedeutung Linné's in der Geschichte der Botanik. Ein Blatt zur Linné-Feier in Lund am 10 Januar 1878. 27 s. *XIV: II. 1877—78.*

Areschoug, F. W. C., Bidrag till skandinaviska vegetationens historia. 90 s. + 2 t. *(III: IV.) 1866.*

——, Växtanatomiska undersökningar. I. Om bladets inre byggnad. 26 + 2 s. + 4 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o. II. Om den inre byggnaden i de trädartade växternas knoppfjäll. 56 s. + 5 t. *(VII: II.) 1870.*

——, Beiträge zur Biologie der Holzgewächse. 145 s. + 8 t. *XII: II. 1875—76.*

Bergendal, D., Bidrag till örtartade dikotyledoners jämförande anatomi. I. Undersökningar öfver Geraniaceernas byggnad. (Arbeten från Lunds Botaniska Institution. VII.) 134 + IV + 2 s. + 6 t. *XIX: IV. 1882—83.*

Berggren, S., Iakttagelser öfver mossornas könlösa fortplantning genom groddknoppar och med dem analoga bildningar. 30 + 3 s. + 4 t. *(I: I.) 1864.*

——, Bidrag till Skandinaviens bryologi. 30 + 1 s. + 1 t. *(II: III.) 1865.*

——, Studier öfver mossornas byggnad och utveckling. I. Andreæaceæ. 30 + 1 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o. II. Tetraphideæ. 7 + 1 s. + 1 t. *(VII: II.) 1870.*

——, Om Azolla's prothallium och embryo. 11 + 2 s. + 2 t. *XVI: II. 1879—80.*

Borgman, J. A., Studier öfver barkens inre bygnad i Coniferernas stam. I. (Arb. fr. Lunds Botaniska Institution. II.) 56 s. + 3 t. *XIV: II. 1877—78.*

Cedervall, E. V., Undersökningar öfver Araliaceernas stam. (Arbeten från Lunds Botaniska Institution. I.) 32 + 2 s. + 3 t. *XIV: II. 1877—78.*

Eriksson, J., Studier öfver Leguminosernas rotknölar. 28 + 2 s. + 3 t. *X: II. 1873.*

Geologi. Mineralogi. Paleontologi.

Nathorst, A. G., Om några arktiska växtlemningar i en sötvattenslera vid Alnarp i Skåne. I. 17 + 2 s. + 1 t. o. 1 karta. *(VII: II.) 1870.*

Sjögren, Hj., Kristallografisk undersökning af chondrodit och humit från svenska fyndorter. 118 + 2 s. + 5 t. *XVII: III. 1880–81.*

Torell, O., Om de geologiska forskningarne i Norge. 20 s. *(II: III.) 1865.*

——, Bidrag till sparagmitetagens geognosi och paleontologi. 40 s. + 3 t. *(IV: II.) 1867.*

Torell, O., Petrificata suecana formationis cambricæ. 14 s. *(VI: II.) 1869.*

Törnqvist, S. L., Om Fågelsångstraktens undersiluriska lager. 25 + 1 s. + 2 t. *(I: I.). 1864.*

——, Om lagerföljden i Dalarnes undersiluriska bildningar. 20 s. + 1 t. *(III: IV.) 1866.*

——, Undersökningar öfver Siljans trilobitfauna. 101 s. + 3 t. *XX: IV. 1883–84.*

Årsberättelser, afgifna af universitetets rektor.

För läsåret 1866–67, af **C. J. Ask.** 20 s. *(III: III.) 1866.*

» 1868–69, af **G. Ljunggren.** 16 s. *(V: II.) 1868.*

» 1869–70, af **G. Broomé.** 19 s. *(VI: I.) 1869.*

» 1870–71, af **E. M. Olde.** 14 s. *(VII: I.) 1870.*

» 1871–72, af **C. W. Blomstrand.** 15 s. *(VIII: III.) 1871.*

» 1872–73, af **C. Olbers.** 17 s. *(IX: I.) 1872.*

» 1873–74, af **G. K. Hamilton.** 22 s. *X: I. 1873.*

» 1874–75, af **A. Möller.** 19 s. *XI: III. 1874.*

» 1875–76, af **A. Th. Lysander.** 27 + VII s. *XII: I. 1875–76.*

För läsåret 1876–77, af **Th. Wisén.** 23 s. *XIII: III. 1876–77.*

» 1877–78, af **G. Ljunggren.** 29 s. *XIV: II. 1877–78.*

» 1878–79, af **G. Ljunggren.** 28 s. *XV: II. 1878–79.*

» 1879–80, af **G. Ljunggren.** 29 s. *XVI: II. 1879–80.*

» 1880–81, af **G. Ljunggren.** 31 s. *XVII: III. 1880–81.*

» 1881–82, af **G. Ljunggren.** 26 s. *XVIII: II. 1881–82.*

» 1882–83, af **G. Ljunggren.** 32 s. *XIX: IV. 1882–83.*

» 1883–84, af **G. Ljunggren.** 33 s. *XX: II. 1883–84.*

Redogörelser för särskilda universitetsinstitutioner.

Lysander, A. Th., Om det filologiska seminariets i Lund grundläggning (1864—65) och tio-åriga verksamhet (1865—75) samt om vilkoren för dess bestånd. (Inbjudningsskrift.) 28 s. *XI: II. 1874.*

Möller, A., Redogörelse för de arbeten, som blifvit utförda på astronomiska observatoriet i Lund under åren 1867—1874. (Inbjudningsskrift.) 24 s. *XI: III. 1874.*

Wahlgren, Fr., Om den zoologiska institutionen vid Lunds universitet. (Inbjudningsskrift.) 32 s. *(II: III.) 1865.*

Inbjudningsskrifter till universitetshögtidligheter *).

Till Prof. C. W. Skarstedts installation d. 28 Nov. 1865: "Om den zoologiska institutionen vid Lunds universitet", af **F. Wahlgren.** [Se: *Redog.*]

Till Proff. J. J. Borelii och Ph. Humblas installationer d. 1 och 4 Febr. 1867: "Om bronchotomi", af **C. J. Ask.** [Se: *Med.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1867 af **C. J. Ask.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. Warholms installation d. 3 Febr. 1868: "Om det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1869, af **G. Ljunggren.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. A. Walbergs installation d. 10 Maj 1870: "Några anmärkningar om den svenske domarens inamovibilitet", af **G. Broomé.** [Se: *Jur.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1870 och Prof. C. J. Schlyters juris utriusque jubeldoktorspromotion, af **G. Broomé.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. T. Odhners installation d. 8 Maj 1871: "Om de skandinaviska runornas omedelbara ursprung från det äldsta feniciska alfabetet", af **E. M. Olde.** [Se: *Germ. spr.*]

Till sorgfesten öfver H. M. Drottning Lovisa d. 16 Maj 1871, af **E. M. Olde.** 7 s. *(VII: I.) 1870.*

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1871, af **E. M. Olde.** [Se: *Årsb.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 3 Juni 1871: "Epilogen vid magisterpromotionen 1820", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1872, af **C. W. Blomstrand.** [Se: *Årsb.*]

---

*) I kronologisk ordning. — Den till jubelfesten 1868 hörande programliteraturen m. m. är icke upptagen i Årsskriften. Den återfinnes i det särskildt utgifna arbetet *"Lunds Universitets andra sekularfest Maj 1868"* (Lund 1868, 4:o). Dessutom saknas i Årsskriften följande inbjudningsskrifter: Till rektorsombytet d. 1 Juni 1868, af **G. Ljunggren.** 17 s. — Till filosofie doktorspromotionen d. 6 Juni 1877: "Om den klassiska forntidens uppfattning af naturens skönhet", af **A. Th. Lysander.** 34 s. — Till festen d. 1 Okt. 1881 med anledning af H. K. H. Kronprinsens förmälning, af **G. Ljunggren.** 3 s. — Till filosofie doktorspromotionen d. 31 Maj 1883, af **A. Nyblæus.** 8 s. — Till 400-årsfesten d. 10 Nov. 1883 med anledning af Martin Luthers födelse, af **G. Ljunggren.** 7 s.

Här torde ock böra nämnas *"Festskrift till Kgl. Universitetet i Köpenhamn vid dess fyrahundra års jubileum i Juni 1879 från Kgl. Carolinska Universitetet i Lund"* (Lund 1879, 4:o), hvilken icke inrymts i Årsskriften, utan sjelfständigt utgifvits. Festskriften innehåller: **Cederschiöld, G.,** Clarus Saga. Clari fabella. Islandice et latine. VI + 38 s. — **Lundgren, B.,** Bidrag till juraformationen på Bornholm. 27 + 1 s. + 1 t.

Till sorgfesten öfver H. M. Konung Carl XV d. 29 Nov. 1872 af **C. Olbers.** 4 s. *IX: II. 1872.*

Till rektorsombytet d. 31 Maj 1873, af **C. Olbers.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. F. E. Björlings installation d. 28 Nov. 1873: "Statsinkomsternas olika slag", af **K. G. Hamilton.** [Se: *Jur.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1874, af **K. G. Hamilton.** [Se: *Årsb.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 3 Juni 1874: "Bidrag till frågan om den nyare kemiens förhållande till den äldre", af **C. W. Blomstrand.** [Se: *Kemi.*]

Till Prof. M. V. Odenii installation d. 15 April 1875: "Redogörelse för de arbeten, som blifvit utförda på astronomiska observatoriet i Lund under åren 1867—1874", af **A. Möller.** [Se: *Redog.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1875, af **A. Möller.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. J. R. T. Langs installation d. 16 Sept. 1875: "Om det filologiska seminariets i Lund grundläggning och tioåriga verksamhet (1865—75)", af **A. Th. Lysander.** [Se: *Redog.*]

Till Proff. C. Cavallins och K. A. V. Holmgrens installationer d. 13 o. 14 Mars 1876: "De uita ac disciplina J. G. Ekii. I.", af **A. Th. Lysander.** [Se: *Hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1876, af **A. Th. Lysander.** [Se: *Årsb.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1877, af **Th. Wisén.** [Se: *Årsb.*]

Till minnesfesten öfver Carl von Linné d. 10 Jan. 1878: "Carl v. Linnés vistande i Lund och bref till E. G. Lidbeck", af **G. Ljunggren.** [Se: *Hist.*]

Till Prof. P. Assarssons installation d. 1 Febr. 1878: "Svenska akademien och sången öfver Creutz", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. V. E. Lidforss' installation d. 16 Sept. 1878: "Selma och Fanny af Franzén", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. E. Tegnérs installation d. 24 Mars 1879: "Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 31 Maj 1879: "Om en särskild art af rörelse i en obegränsad, osammantryckbar vätska, i hvilken sammantryckbara kroppar äro utspridda", af **A. V. Bäcklund.** 11 s. [Se: *Fys.*]

Till Prof. F. W. C. Areschougs installation d. 22 Sept. 1879: "En tidsbild från seklets början", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till filosofie doktorspromotionen och den dermed förenade minnesfesten öfver promotionen 1829, d. 31 Maj 1880, af **C. W. Blomstrand.** 18 s. *XVI: I. 1879—80.*

Till Prof. A. V. Quennerstedts installation d. 16 Sept. 1880: "Cæsarskarakteren i Shakespeares Julius Cæsar", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. A. G. L. Billings installation d. 16 Sept. 1881: "Några anmärkningar om Walter Scott och hans romandiktning", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till nya universitetshusets invigning d. 27 Sept. 1882, af **G. Ljunggren.** 24 s. *XIX: II. 1882—83.*

Till Prof. Hj. O. Lindgrens installation d. 28 Sept. 1882: "Studier öfver Runeberg. I.", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till festen d. 13 Nov. 1882, 100-årsdagen af Esaias Tegnérs födelse: ”Svea”, af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. G. S. Trägårdhs installation d. 1 Febr. 1883: ”Studier öfver Runeberg. II., af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Föreläsningstabeller.

Föreläsningar och öfningar vid carolinska universitetet i Lund

	h. t. 1866.	*(III: I.) 1866.*
d:o	v. t. 1867.	*(III: III.) 1866.*
d:o	h. t. „	*(IV: I.) 1867.*
d:o	v. t. 1868.	*(IV: II.) 1867.*
d:o	h. t. „	*(V: II.) 1868.*
d:o	v. t. 1869.	*(V: I.) 1868.*
d:o	h. t. „	*(VI: II.) 1869.*
d:o	v. t. 1870.	*(VI: I.) 1869.*
d:o	h. t. „	*(VII: I.) 1870.*
d:o	v. t. 1871.	*(VII: II.) 1870.*
d:o	h. t. „	*(VIII: I.) 1871.*
d:o	v. t. 1872.	*(VIII: III.) 1871.*
d:o	h. t. „	*IX: I. 1872.*
d:o	v. t. 1873.	*IX: II. 1872.*
d:o	h. t. „	*X: I. 1873.*
d:o	v. t. 1874.	*X: II. 1873.*
d:o	h. t. „	„
d:o	v. t. 1875.	*XI: III. 1874.*

Lunds universitets program

	h. t. 1875.	*XII: I. 1875–76.*
d:o	v. t. 1876.	„

Föreläsningar . . . vid kongl. universitetet i

Lund	h. t. 1876.	*XII: II. 1875–76.*
d:o	v. t. 1877.	*XIII: III. 1876–77.*
d:o	h. t. „	*XIV: I. 1877–78.*
d:o	v. t. 1878.	„
d:o	h. t. „	*XV: II. 1878–79.*
d:o	v. t. 1879.	„
d:o	h. t. „	*XVI: II. 1879–80.*
d:o	v. t. 1880.	„
d:o	h. t. „	*XVII: I. 1880–81.*
d:o	v. t. 1881.	„
d:o	h. t. „	*XVIII: II. 1881–82.*
d:o	v. t. 1882.	„
d:o	h. t. „	*XIX: I. 1882–83.*
d:o	v. t. 1883.	„
d:o	h. t. „	*XX: I. 1883–84.*
d:o	v. t. 1884.	„

Fysiografiska Sällskapets förhandlingar *).

Innehållsförteckningar.

*) Särskildt har utgifvits: "*Commentationes quas in memoriam sollennium secularium a. d. III Nonas Oct. MDCCCLXXVIII edidit Regia Societas Physiographorum Lundensis. Minnesskrift utgifven af Kongl. Fysiografiska Sällskapet i Lund med anledning af dess hundraårsfest den 3 October 1878*" (Lund 1878, 4:o). Dess innehåll är följande: **Odenius, M. V.**, Iakttagelser öfver missbildning af högra hjärtkammarens papillarmuskler. 11 s. + 1 t. — **Wijkander, Aug.**, Du frottement intérieur des liquides. 22 s. + 1 t. — **Blomstrand, C. W.**, Titanater från Småland jemte några anmärkningar rörande dylika mineraliers undersökning. 41 s. — **Claësson, P.**, Om de en- och flervärdiga alkoholernas jemte kolhydraternas sulfater. 66 s. — **Lundgren, B.**, Studier öfver faunan i den stenkolsförande formationen i nordvestra Skåne. 57 + 3 s. + 1 tabell + 2 tafl. — **Wahlgren, F.**, Om de vid utvidgningen af Ystads hamn åren 1868–69 funne däggdjursben. 13 s. — **Nordstedt, O.**, De Algis aquæ dulcis et de Characeis ex insulis Sandvicensibus a Sv. Berggren 1875 reportatis. 24 + 2 s. + 2 t. — **Berggren, S.**, Några nya eller ofullständigt kända arter af ny-zeeländska fanerogamer. 33 + 8 s. + 7 t. — **Areschoug, F. W. C.**, Jemförande undersökningar öfver bladets anatomi. 242 + 13 s. + 11 t.

Alfabetiskt författareregister.

Öfversigt.

Öfversigt.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

1883—84.

MATHEMATIK OCH NATURVETENSKAP.

LUND, 1883—84.

FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

Tom. XX utgifves i 4 Afdelningar: I. Theologi.
II. Rätts- och Statsvetenskap.
III. Philosophi, Språkvetenskap och Historia.
IV. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

1883—84.

LUND, 1883—84.

FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XX.

FÖR LÄSÅRET 1883—84.

IV.

MATHEMATIK OCH NATURVETENSKAP.

MED 7 TAFLOR.

(UTGIFVEN MED BITRÄDE AF KONGL. PHYSIOGRAPHISKA SÄLLSKAPET I LUND).

Innehåll:

(Afdelningen för Mathematik och Naturvetenskap.)

Beobachtungen der Planeten Victoria und Sappho 1882.

von

Dr. FOLKE ENGSTRÖM.

Auf Wunsch des Herrn Prof. Möller habe ich während des Sommers 1882 Beobachtungen der Planeten Victoria und Sappho nach dem von Gill vorgeschlagenen Plane angestellt.

Das von mir benutzte Instrument ist ein parallaktisch montirter, neunzölliger Refraktor mit einem Objektiv von Merz. Eine genaue Beschreibung dieses Instruments ist von Dr. Dunér [1]) gegeben; ich erlaube mir auf diese zu verweisen.

Das Mikrometer ist aber in der letzten Zeit verändert worden. Es besteht aus zwei Schlitten, von welchen jeder, unabhängig von dem anderen, durch je eine Schraube bewegt wird. Im ersten, durch die (weisse) Schraube, *w*, bewegten, sind drei Fäden mit ungefähr folgenden Distanzen eingespannt:

$$w_2 - w_1 = 7'; \; w_3 - w_2 = 7',5.$$

In dem zweiten, von der (schwarzen) Schraube, *s*, bewegten sind fünf Fäden mit den Distanzen:

$$s_2 - s_1 = 3'; \; s_3 - s_2 = 3',25; \; s_4 - s_3 = 15''; \; s_5 - s_4 = 18''.$$

---

[1]) Mesures micrométriques d'étoiles doubles, faites à l'observatoire de Lund, suivies de notes sur leurs mouvements relatifs, par N. C. Dunér. Lund 1876.

Der Werth einer Revolution der Schraube w ($1\,R_w$) ist von Dr. Dunér mittelst des Polarsterns zu

$$1 R_w = 17''\!,313$$

bestimmt; durch Vergleichungen von 21 Revolutionen dieser Schraube mit 23 Rev. der Schraube s, ist gefunden

$$1 R_s = 15''\!,819$$

Die periodischen Fehler der Schraube w habe ich durch Messungen des Intervalls $s_4 - s_2$ bestimmt. Diese Fehler sind für die ganze Länge der Schraube von derselben Grösse; die Correction für die Ablesung u ist durch die folgende Formel am genausten dargestellt:

$$\text{Corr.} = -\overset{R}{0{,}0082} + \overset{R}{0{,}0079}.\ \text{Sin}\,(u + 64^\circ\!.20') + \overset{R}{0{,}0005}.\ \text{Sin}\,(2u + 68^\circ\!.12')$$

Um das Anbringen dieser Correction zu erleichtern habe ich die folgende Tafel berechnet.

Correction der weissen Schraube.

R	R .00	.01	.02	.03	.04	.05	.06	.07	.08	.09
	R	R	R	R	R	R	R	R	R	
.0	− 0,0006	− 0,0004	− 0,0002	− 0,0001	− 0,0000	+ 0,0001	+ 0,0001	+ 0,0001	+ 0,0001	− 0,0000
.1	− 0,0001	− 0,0003	− 0,0005	− 0,0007	− 0,0009	− 0,0012	− 0,0015	− 0,0018	− 0,0022	− 0,0026
.2	− 0,0030	− 0,0034	− 0,0039	− 0,0043	− 0,0048	− 0,0052	− 0,0057	− 0,0062	− 0,0067	− 0,0071
.3	− 0,0076	− 0,0081	− 0,0086	− 0,0091	− 0,0095	− 0,0100	− 0,0104	− 0,0108	− 0,0112	− 0,0116
.4	− 0,0119	− 0,0123	− 0,0126	− 0,0130	− 0,0133	− 0,0136	− 0,0139	− 0,0142	− 0,0144	− 0,0146
.5	− 0,0148	− 0,0150	− 0,0151	− 0,0153	− 0,0154	− 0,0155	− 0,0156	− 0,0157	− 0,0157	− 0,0157
.6	− 0,0157	− 0,0156	− 0,0155	− 0,0154	− 0,0153	− 0,0151	− 0,0149	− 0,0147	− 0,0145	− 0,0143
.7	− 0,0140	− 0,0137	− 0,0133	− 0,0130	− 0,0126	− 0,0122	− 0,0117	− 0,0112	− 0,0107	− 0,0103
.8	− 0,0098	− 0,0093	− 0,0088	− 0,0083	− 0,0077	− 0,0071	− 0,0066	− 0,0061	− 0,0056	− 0,0050
.9	− 0,0045	− 0,0040	− 0,0035	− 0,0031	− 0,0027	− 0,0023	− 0,0019	− 0,0015	− 0,0012	− 0,0008

Die fortschreitenden Fehler sind aus Messungen des Intervalls $s_3 - s_2$ hergeleitet. Die Verbesserung, mit der man eine Revolution der Schraube w bei Ablesung A zu corrigiren hat, um dieselbe auf den mittleren Schraubenwerth zu reduciren, kann durch $+\overset{R}{0{,}0000605}\,(A - 30)$ ausgedrückt werden, welche Formel die gemessenen Werthe des Intervalls mit einem mittleren Fehler von $\pm\,\overset{R}{0{,}0001}$ wiedergiebt.

Für die Schraube s ist durch Messungen des Intervalls $s_3 - s_4$ folgende Correctionsformel für periodische Fehler gefunden:

$$\text{Corr.} = +\overset{R}{0{,}0031} + \overset{R}{0{,}0041}.\ \text{Sin}\,(u + 225^\circ\!.59') + \overset{R}{0{,}0003}.\ \text{Sin}\,(2u + 311^\circ\!.11')$$

und für die fortschreitenden Fehler:

$$\text{Corr.} = -0{,}0000291\,(A - 0).$$

Die zu der ersten gehörige Tafel ist

Correction der schwarzen Schraube.

	.00	.01	.02	.03	.04	.05	.06	.07	.08	.09
	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R
.0	− 0,0001	− 0,0003	− 0,0004	− 0,0005	− 0,0006	− 0,0006	− 0,0007	− 0,0008	− 0,0009	− 0,0009
.1	− 0,0009	− 0,0008	− 0,0008	− 0,0008	− 0,0008	− 0,0007	− 0,0006	− 0,0005	− 0,0004	− 0,0003
.2	− 0,0003	− 0,0002	0,0000	+ 0,0001	+ 0,0003	+ 0,0004	+ 0,0006	+ 0,0008	+ 0,0010	+ 0,0012
.3	+ 0,0014	+ 0,0016	+ 0,0018	+ 0,0020	+ 0,0022	+ 0,0024	+ 0,0026	+ 0,0029	+ 0,0031	+ 0,0033
.4	+ 0,0035	+ 0,0038	+ 0,0040	+ 0,0043	+ 0,0045	+ 0,0047	+ 0,0049	+ 0,0052	+ 0,0054	+ 0,0057
.5	+ 0,0059	+ 0,0060	+ 0,0062	+ 0,0064	+ 0,0066	+ 0,0068	+ 0,0069	+ 0,0070	+ 0,0071	+ 0,0072
.6	+ 0,0073	+ 0,0074	+ 0,0074	+ 0,0074	+ 0,0074	+ 0,0074	+ 0,0074	+ 0,0073	+ 0,0072	+ 0,0071
.7	+ 0,0070	+ 0,0069	+ 0,0068	+ 0,0065	+ 0,0063	+ 0,0061	+ 0,0060	+ 0,0056	+ 0,0054	+ 0,0052
.8	+ 0,0050	+ 0,0047	+ 0,0044	+ 0,0041	+ 0,0038	+ 0,0035	+ 0,0032	+ 0,0030	+ 0,0027	+ 0,0024
.9	+ 0,0021	+ 0,0019	+ 0,0016	+ 0,0013	+ 0,0011	+ 0,0009	+ 0,0007	+ 0,0005	+ 0,0002	+ 0,0001

Je nach der Beschaffenheit der Luft sind die verschiedenen Oculare III, IV, V angewandt worden, deren Vergrössungen von Dr. Dunér zu bezw. 205, 312, 447 bestimmt sind.

An jedem Abend ist das Instrument in den Focus eingestellt und der Nullpunkt des Positionskreises bestimmt. Für das Focussiren sind die von Gill vorgeschlagenen Sterne Σ2055, Σ2799, OΣ403 benutzt worden.

Mit grösster Genauigkeit ist die optische Axe des Instruments in die Mitte der Verbindungslinie zwischen den zu messenden Sternen gestellt. Helle Fäden im dunklen Felde sind stets gebraucht. Die Beleuchtung der Fäden ist durch 4 symmetrisch placirte Prismen hervorgebracht.

Nachdem zwei Einstellungen des ersten Sterns gemacht worden waren, ward das Uhrwerk zum Stehen gebracht und wieder in Bewegung gesetzt, als der zweite Stern in die Mitte des Feldes gekommen war, worauf gleichfalls doppelte Einstellungen dieses Sterns erfolgten.

Da das Mikrometer von Species I des Gill'schen Programmes ist, war das Verfahren im Allgemeinen dem für diesen Fall vorgeschriebenen ganz entsprechend und zwar so, dass z. B. der erste Stern am Faden s_1 eingestellt ward und der zweite am Faden w_2, wonach die Fäden gewechselt wurden. Diese doppelte Messung ward darauf mit umgelegtem Positionskreise wiederholt.

Wenn jedoch die zu messende Distanz grösser als 4′ war, ward ich zu einer Abweichung von diesem Verfahren genöthigt, weil die Bewegung der beiden Schlitten des Mikrometers ein wenig beschränkt ist und in diesem Falle die Fäden nicht gewechselt werden konnten.

Bei grösseren Intervallen musste also das Mikrometer wie eins von Species II angewandt werden. Die Messungen wurden dann so gemacht, dass die Sterne resp. an den Fäden w_2 und w_3 eingestellt wurden und die Distanz zwischen diesen Fäden bestimmt wurde. In der letzten Zeit habe ich auch die Fäden s_2 und s_3 in gleicher Weise angewandt.

Das Wetter war während der ganzen Zeit sehr schlecht, woraus sich erklären lässt, dass sich die Beobachtungen oft nicht genau dem Plane von Gill anschliessen. Auch ist dieses Verhältnisses wegen die Symmetrie in der Anordnung der Beobachtungen jedes Abends nicht ganz vollständig zu erreichen gewesen.

Hier folgen zuerst die Messungen der Distortionssterne. Sie sind für jeden Abend in verschiedener Ordnung beobachtet, doch so dass die Beobachtungen des Paares *cd* immer im Anfang und zum Schluss gemacht wurden.

Paar	Zahl	$\Delta\delta^{Rw}$	$\Delta\delta^{Rs}$	$\Delta\sigma''$	m Fehler	$o-u$	$w-s$	Red.	$\Delta\delta$1882,0
be	11	1,1840	1,2864	20,42	± 0,062	− 0,05	+ 0,15	+ 0,08	20,50
ab	11	4,6286	5,1072	80,46	0,081	− 0,02	− 0,66	− 0,02	80,48
ae	10½	5,8069	6,4086	100,96	0,045	+ 0,18	− 0,85	+ 0,10	101,06
ce	12	6,5023	7,1084	112,51	0,047	− 0,22	− 0,12	− 0,07	112,44
bc	10	7,6492	8,3996	132,66	0,085	− 0,04	− 0,44	− 0,01	132,67
ad	10	11,5349	12,6130	199,64	0,061	+ 0,09	− 0,15	− 0,10	199,54
ac	10	12,3185	13,4591	213,09	0,099	− 0,11	− 0,35	− 0,03	213,12
bd	10½	9,7165		280,28	0,100	+ 0,09		− 0,08	280,20
de	10	8,5658		300,21	0,106	+ 0,07		0,00	300,21
cd	23	2,0388		413,20	± 0,089	+ 0,13		− 0,07	413,13

Die erste Columne giebt das Sternpaar an, die zweite die Zahl der Beobachtungen, wo ½ bedeutet, dass die Sterne nur in einer Lage des Positionskreises gemessen sind; die Columnen 3 und 4 geben die mit den beiden Schrauben gemessenen Deklinationsdifferenzen für Refraktion und Schraubenfehler corrigirt und in Revolutionen ausgedrückt. Columne 5 enthält diese Differenzen in Bogensecunden umgewandelt und die sechste Columne den mittleren Fehler dieser Grösse, welcher aus den Abweichungen der Einzelbeobachtungen ermittelt ist. Darauf folgt das Mittel der Unterschiede zwischen Schraube oben und Schraube unten sowie zwischen den Messungen mit der weissen und der schwarzen Schraube. Im der neunten Columne stehen die Reductionen auf 1882,0 und in der letzten die Werthe der Differenzen, auf den Jahresanfang reducirt.

Eine vollständige Beobachtung besteht, wie es schon aus dem Angeführten hervorgeht, von vier einzelnen Differenzen, jede aus zwei Einstellungen jedes Sterns ermittelt. Die drei letzten Sternpaare sind jedoch nur mit der weissen Schraube gemessen und bei ihnen beruht also eine Beobachtung auf nur zwei Differenzen. Für diese Paare ist in Columne 3 diejenige Grösse angegeben, womit der Abstand $w_3 - w_2$ die betreffende Deklinationsdifferenz übersteigt. Das Intervall $w_3 - w_2$ ist durch 21 Messungen gleich $28\overset{Rs}{,}3518 \pm 0\overset{Rs}{,}0012$ gefunden. Ich führe auch hier den Werth des Intervalls $s_3 - s_1$ an, welcher nachher in Anwendung gekommen ist.

$$s_3 - s_1 = 23\overset{Rs}{,}7011 \pm 0\overset{Rs}{,}0015 \text{ (mittl. Fehler)}$$

In der obigen Zusammenstellung habe ich nur mit Sätzen von je vier Messungen operirt; um die Genauigkeit jeder Messung für sich zu untersuchen führe ich in der folgenden Tafel die mittleren Fehler der einzelnen Differenzen an.

	Schraube weiss		Schraube schwarz		
	oben	unten	oben	unten	
be	± 0,299	± 0,274	± 0,235	± 0,286	± 0,137
ab	0,283	0,288	0,351	0,297	0,153
ae	0,345	0,213	0,268	0,258	0,138
ce	0,227	0,263	0,223	0,234	0,119
bc	0,197	0,162	0,298	0,274	0,120
ad	0,312	0,327	0,289	0,302	0,154
ac	0,314	0,300	± 0,356	± 0,341	0,164
bd	0,111	0,140			0,089
de	0,152	0,136			0,102
cd	± 0,103	± 0,139			± 0,086

Man sieht also, dass sich die Genauigkeit der Messungen in der beiden Lagen des Positionskreises und bei Anwendung der verschiedenen Schrauben nicht beträchtlich geändert hat. In der letzten Columne habe ich den mittleren Fehler des aus diesen vier Gruppen ermittelten Resultats beigefügt, um mit der entsprechenden Zahl in der ersten Zusammenstellung verglichen werden zu können. Der grosse Zuwachs dieses Fehlers beruht auf die schlechte Uebereinstimmung zwischen den Messungen mit der weissen und der schwarzen Schraube. Noch deutlicher ist dies ersichtlich, wenn man die Messungen bei

Schr. oben mit denjenigen bei Schr. unten zusammenschlägt. Man erhält dann folgende m. Fehler.

	Schr. weiss	Schr. schwarz	
be	± 0,272	± 0,255	± 0,186
ab	0,263	0,273	0,190
ae	0,234	0,247	0,175
ce	0,242	0,213	0,161
bc	0,165	0,271	0,159
ad	0,296	0,281	0,204
ac	± 0,301	± 0,336	± 0,223

wo ich zur Vergleichung auch den mittl. Fehler des aus diesem zwei Complexen gebildeten Mittels angegeben habe.

Die Abweichung *w—s* ist, wie man aus der ersten Zusammenstellung ersieht, im Mittel nicht erheblich und hat einen sehr unregelmässigen Gang; wenn man jedoch nur die numerischen Werthe berücksichtigt, findet man sie bedeutend grösser und nahezu constant. Sie beträgt

		w—s
bei	*be*	1,"53
„	*ab*	1, 50
„	*ae*	1, 59
„	*ce*	1, 32
„	*bc*	1, 21
„	*ad*	1, 40
„	*ac*	1, 59

Die Ursachen dieses Verhältnisses müssen darin liegen, dass das Instrument bei der mit der Feinschraube bewerkstelligten Zurückführung zum vorangehenden Sterne geschwankt hat oder dem Parallelkreise nicht genau gefolgt ist. Die Abweichungen gehen immer so, als ob sich das Objektiv bei der genannten Zurückführung um die Hälfte der obigen Grösse gesenkt hätte. Wenn nämlich von zwei Sternen der nördliche vorangeht, wird die Abweichung negativ oder positiv, je nachdem er zuerst mit der weissen oder der schwarzen Schraube eingestellt ist, und umgekehrt, wenn der vorangehende Stern südlich ist. Es ist auch schwach angedeutet, dass diese Abweichung mit der Rectascensionsdifferenz wächst; jedenfalls ist sie bei *be* am kleinsten und bei *ae* am grössten.

Die Distortionssterne sind alle westlich vom Meridiane beobachtet und wären also durch einen Fehler in der Aufstellung des Instruments in gleicher

Weise beeinflusst. Ich habe während der Beobachtungszeit zweimal die Instrumentalfehler untersucht und habe die folgenden rechtwinkligen Coordinaten des Pols des Instruments gefunden

1882 Aug. 13 $\xi = -14{,}''9$; $\eta = +1{,}''8$
Sept. 29 $\xi = -21{,}3$; $\eta = +2{,}2$

Durch die Einwirkung dieser Fehler wird das Objektiv bei einer Zurückführung von 4^m nur um $0{,}''13$ gesenkt [1]. Die Abweichung kann also dadurch nicht erklärt werden.

Die schädliche Einwirkung wird aber bei dem Zusammenfassen der Messungen mit den beiden Schrauben vollständig aufgehoben. Die Differenz *o—u* wird dann, wie man oben sieht, ganz verschwindend; auch zwischen den einzelnen Messungen in jeder Lage der Schrauben wird die Uebereinstimmung bedeutend vermehrt.

Die m. Fehler betragen

	Schraube oben	Schraube unten	
be	± 0,095	± 0,057	± 0,055
ab	0,122	0,128	0,088
ae	0,091	0,092	0,065
ce	0,057	0,065	0,043
bc	0,109	0,082	0,068
ad	0,092	0,059	0,055
ac	± 0,139	± 0,089	± 0,083

wo ich, wie früher, den m. F. des hieraus gebildeten Schlusswerthes beigesetz habe.

Es geht aus diesen beiden Umständen ganz deutlich hervor, dass der Fehler durch die Zusammenschlagung eliminirt ist.

Bei den Planetenbeobachtungen, welche auf beiden Seiten des Meridians and ganz in der Nähe desselben angestellt sind, kann ich übrigens von dieser Abweichung nichts bemerken.

Die folgende Zusammenstellung der Planetenbeobachtungen ist nach dem Vorigen leicht verständlich. Die zweite Columne giebt die Lage des Instruments an (west oder ost von der Axe); die dritte diejenige der Schrauben (oben oder unten); Columne 4 enhält die Angabe der Schraube (weiss oder schwarz);

---

[1]) Der Stundenwinkel ist im Mittel $1^h 40^m$ gewesen; das Zurückbringen des Instruments hat sich niemals über mehr als 4^m gestreckt.

Columne 5 die Zeit für die Einstellung des ersten von den in Col. 6 angegebenen Objecten; die Scalenwerthsterne für Victoria und Sappho sind mit *ab* resp. *AB* bezeichnet. Die Col. 7 und 8 die gemessene Distanz in Revolutionen der betreffenden Schraube und in Bogensecunden ausgedrückt. Darauf folgt die Reduction auf das Mittel der Zeiten von je vier zusammengehörigen Messungen, welche Reduction nach Aufhören der Ephemeriden aus den Beobachtungen selbst hergeleitet ist und schliesslich die scheinbare Deklinationsdifferenz.

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	$\Delta\delta$.	
Juli 28	W	u	w	13.27.10	ab	8,4420	146,16		+302,34″	
	„	o	w	13.32.44	ab	8,4108	145,62		+302,88	
Aug. 6	W	u	w	12.43.42	ab	8,3937	145,33		+303,17	Ok. III.
	„	o	w	12.48.17	ab	8,4192	145,77		+302,73	
	„	u	s	13.58.17	* Vict.	11,7531	185,92	+0,17	−185,75	
	„	u	w	14. 1.27	* Vict.	10,6811	184,92	+0,09	−184,83	
	„	o	s	14. 7.42	* Vict.	11,7076	185,20	−0,08	−185,28	
	„	o	w	14.11.27	* Vict.	10,5726	183,04	−0,18	−183,22	
	O	u	s	14.23. 2	* Vict.	11,6234	183,87	+0,11	−183,76	
	„	u	w	14.25.42	* Vict.	10,6256	183,94	+0,04	−183,90	
	„	o	s	14.28.57	* Vict.	11,6249	183,90	−0,05	−183,95	
	„	o	w	14.31.17	* Vict.	10,6498	184,38	−0,11	−184,49	
	„	o	w	14.41.17	ab	8,4523	146,34		+302,16	
	„	u	w	14.44.57	ab	8,3792	145,08		+303,42	
Aug. 8	W	u	w	11.35.17	ab	8,4153	145,72		+302,78	Ok. III.
	„	o	w	11.41.27	ab	8,4034	145,52		+302,98	
	„	o	w	12. 3.37	Vict. *	9,1462	158,35	−0,04	−158,39	
	„	o	s	12. 7.12	Vict. *	10,0777	159,42	−0,02	−159,44	
	„	u	w	12.15.39	Vict. *	9,1919	159,14	+0,02	−159,12	
	„	u	s	12.19.32	Vict. *	10,1003	159,77	+0,03	−159,74	
	„	u	s	12.24.57	Vict. *	10,0103	158,37	−0,03	−158,40	Ok. IV.
	„	u	w	12.28.42	Vict. *	9,1741	158,80	−0,01	−158,81	
	„	o	s	12.33.57	Vict. *	10,1637	160,79	+0,01	−160,78	
	„	o	w	12.37.47	Vict. *	9,1504	158,41	+0,03	−158,38	
	„	o	w	12.42.27	Vict. *	9,1987	159,23	−0,03	−159,26	
	„	o	s	12.46.12	Vict. *	10,0223	158,56	−0,01	−158,57	
	„	u	w	12.51.27	Vict. *	9,1787	158,89	+0,01	−158,88	
	„	u	s	12.55.27	Vict. *	10,1053	159,87	+0,03	−159,84	
	O	o	w	13. 9.37	Vict. *	9,1712	158,75	−0,02	−158,77	
	„	o	s	13.12.57	Vict. *	10,1031	159,84	−0,01	−159,85	
	„	u	w	13.16.12	Vict. *	9,1913	159,10	+0,01	−159,09	
	„	u	s	13.20.12	Vict. *	10,1003	159,79	+0,02	−159,77	
	„	u	s	13.24.37	Vict. *	10,1773	161,01	−0,03	−161,04	

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ	
									"	
Aug. 8	O	u	w	13.28.47	Vict. *	9,1791	158,89	—0,01	—158,90	
	”	o	s	13.33.17	Vict. *	10,1085	159,92	+0,01	—159,91	
	”	o	w	13.36.37	Vict. *	9,1960	159,18	+0,02	—159,16	
	”	o	w	13.40.37	Vict. *	9,2191	159,59	—0,02	—159,61	
	”	o	s	13.43.57	Vict. *	10,0951	159,71	—0,01	—159,72	
	”	u	w	13.47.37	Vict. *	9,2341	159,84	+0,01	—159,83	
	”	u	s	13.51.37	Vict. *	10,1103	159,92	+0,02	—159,90	
	”	o	w	14. 6.27	ab	8,3959	145,36		+303,14	
	”	u	w	14.10.47	ab	8,4038	145,50		+303,00	
Aug. 9	W	u	w	11.28.17	ab	8,4244	145,85		+302,65	Ok. IV.
	”	o	w	11.32.47	ab	8,4492	146,28		+302,22	
	”	o	w	11.53.37	Vict. *	10,2838	178,01	—0,17	—178,18	
	”	o	s	11.58.47	Vict. *	11,3427	179,45	—0,06	—179,51	
	”	u	w	12. 4.22	Vict. *	10,3010	178,31	+0,06	—178,25	
	”	u	s	12. 9.37	Vict. *	11,3009	178,79	+0,17	—178,62	
	O	u	s	12.22.17	Vict. *	11,3382	179,38	—0,14	—179,52	
	”	u	w	12.26.37	Vict. *	10,3683	179,48	—0,05	—179,53	
	”	o	s	12.30.57	Vict. *	11,3480	179,53	+0,05	—179,48	
	”	o	w	12.35.17	Vict. *	10,3724	179,55	+0,14	—179,41	
	”	u	w	12.51.57	ab	8,3308	144,24		+304,26	
	”	o	w	12.57. 2	ab	8,4646	146,56		+301,94	
Aug. 10	W	o	w	12.23.37	ab	8,4000	145,43		+303,07	Ok. IV.
	”	u	w	12.28.12	ab	8,4204	145,79		+302,71	
Aug. 11	W	u	w	12.37.17	ab	8,4132	145,66		+302,84	Ok. V.
	”	o	w	12.41.42	ab	8,4077	145,57		+302,93	
	”	o	w	12.54.57	Vict. *	9,2092	159,44	—0,16	—289,22	
	”	u	w	13. 1. 7	Vict. *	9,1515	158,44	+0,16	—289,90	
	O	o	w	13.13.27	Vict. *	9,1050	157,63	—0,12	—290,99	
	”	u	w	13.17.57	Vict. *	9,1469	158,36	+0,12	—290,02	
	”	o	w	13.30.17	ab	8,4098	145,60		+302,90	Luft sehr
	”	u	w	13.33.27	ab	8,3876	145,22		+303,28	schlecht.
Aug. 12	W	o	w	11.27.57	ab	8,4322	146,00		+302,50	Ok. V.
	”	u	w	11.31. 2	ab	8,4063	145,55		+302,95	
	”	o	w	12.18.57	* Vict.	7,9206	137,13	—0,24	—311,61	
	”	u	w	12.25.57	* Vict.	7,8867	136,55	+0,24	—311,71	
	”	u	w	12.40.27	Vict. *	8,8690	153,53	—0,32	+153,21	
	”	u	s	12.43.37	Vict. *	9,7507	154,26	—0,09	+154,17	
	”	o	w	12.46.27	Vict. *	8,8509	153,03	+0,10	+153,13	
	”	o	s	12.49.17	Vict. *	9,7409	154,11	+0,30	+154,41	
	O	u	w	12.59.17	Vict. *	8,8472	153,15	—0,30	+152,85	
	”	u	s	13. 2.17	Vict. *	9,6141	152,10	—0,10	+152,00	
	”	o	w	13. 5.17	Vict. *	8,7652	151,73	+0,12	+151,85	
	”	o	s	13. 7.42	Vict. *	9,6334	152,41	+0,28	+152,69	
	”	o	w	13.14.47	* Vict.	7,7323	133,87	—0,22	—314,85	
	”	u	w	13.21. 7	* Vict.	7,6600	132,62	+0,22	—315,66	
	”	u	w	13.33.42	ab	8,3882	145,23		+303,27	
	”	o	w	13.37.17	ab	8,3926	145,31		+303,19	
Aug. 13	W	u	w	11.53.26	ab	8,4005	145,44		+303,06	Ok. IV.
	”	o	w	11.57.16	ab	8,3884	145,24		+303,26	
	”	o	s	12.14.56	Vict. *	2,8372	44,89	—0,47	+ 44,42	

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ.	
Aug. 13	W	o	w	12.18.26	Vict.*	2,5717	44,52	—0,18	+ 44,34	
	„	u	s	12.22.36	Vict.*	2,8064	44,40	+0,18	+ 44,58	
	„	u	w	12.25.56	Vict.*	2,5121	43,49	+0,46	+ 43,95	Wolken.
	„	u	w	12.45.36	* Vict.	1,3137	22,72	—0,25	—426,03	
	„	o	w	12.51.36	* Vict.	1,2978	22,44	+0,25	—425,81	
	O	u	w	13. 4.46	* Vict.	1,2955	22,43	—0,26	—426,33	
	„	o	w	13.10.56	* Vict.	1,2405	21,48	+0,26	—426,76	
	„	o	s	13.16.56	Vict.*	2,4577	38,88	—0,50	+ 38,38	Wolken.
	„	o	w	13.20.56	Vict.*	2,2440	38,84	—0,16	+ 38,68	
	„	u	s	13.24.36	Vict.*	2,4414	38,62	+0,15	+ 38,77	
	„	u	w	13.28.46	Vict.*	2,2427	38,80	+0,51	+ 39,31	
	„	u	w	13.29.26	ab	8,3936	145,31		+303,19	
	„	o	w	13.42.46	ab	8,3777	145,04		+303,46	
Aug. 18	W	o	w	11. 1.56	ab	8,3575	144,70		+303,80	Ok. IV.
	„	u	w	11. 6.11	ab	8,4051	145,53		+302,97	
	„	u	s	11.28.36	* Vict.	8,8314	139,72	—0,83	—140,55	
	„	u	w	11.31.56	* Vict.	8,0141	138,72	—0,30	—139,02	
	„	o	s	11.35.56	* Vict.	8,8005	139,23	+0,34	—138,89	
	„	o	w	11.38.46	* Vict.	8,0857	139,96	+0,80	—139,16	
	„	u	w	11.48.56	Vict.*	5,7104	98,85	—1,20	+ 97,65	
	„	u	s	11.53.26	Vict.*	6,1606	97,46	—0,48	+ 96,98	
	„	o	w	11.58.41	Vict.*	5,6616	98,00	+0,37	+ 98,37	
	„	o	s	12. 4.36	Vict.*	6,0801	96,19	+1,31	+ 97,50	
	„	o	w	12.13.41	* Vict.	8,4594	146,43	—0,75	—147,18	
	„	o	s	12.17.26	* Vict.	9,2529	146,39	—0,14	—146,53	
	„	u	w	12.19.56	* Vict.	8,4900	146,96	+0,26	—146,70	
	„	u	s	12.22.26	* Vict.	9,3442	147,83	+0,66	—147,17	
	„	u	w	12.26.16	Vict.*	5,3041	91,81	—0,83	+ 90,98	
	„	u	s	12.29.41	Vict.*	5,8858	93,12	—0,29	+ 92,83	
	„	o	w	12.33.16	Vict.*	5,3298	92,26	+0,29	+ 92,55	
	„	o	s	12.36.36	Vict.*	5,7341	90,72	+0,82	+ 91,54	
	O	u	w	12.47.26	Vict.*	5,1643	89,39	—0,88	+ 88,51	
	„	u	s	12.51.11	Vict.*	5,6358	89,16	—0,27	+ 88,89	
	„	o	w	12.54.41	Vict.*	5,1238	88,69	+0,29	+ 88,98	
	„	o	s	12.58.16	Vict.*	5,6106	88,76	+0,86	+ 89,62	
	„	o	w	13. 5.26	* Vict.	8,9266	154,52	—0,61	—155,13	
	„	o	s	13. 7.56	* Vict.	9,7672	154,52	—0,21	—154,73	
	„	u	w	13.10.26	* Vict.	8,9423	154,79	+0,19	—154,60	
	„	u	s	13.13.11	* Vict.	9,8569	155,94	+0,62	—155,32	
	„	u	w	13.17.26	Vict.*	4,8274	83,58	—0,83	+ 82,75	
	„	u	s	13.20.41	Vict.*	5,3587	84,77	—0,32	+ 84,45	
	„	o	w	13.24.26	Vict.*	4,7819	82,79	+0,29	+ 83,08	
	„	o	s	13.28. 6	Vict.*	5,3355	84,40	+0,86	+ 85,26	
	„	o	w	13.33.56	* Vict.	9,1676	158,71	—0,62	—159,33	
	„	o	s	13.36.41	* Vict.	10,0948	159,69	—0,19	—159,88	
	„	u	w	13.39.11	* Vict.	9,2238	159,69	+0,21	—159,48	
	„	u	s	13.41.36	* Vict.	10,1156	160,02	+0,61	—159,41	
	„	u	w	13.48.56	ab	8,3850	145,18		+303,32	
	„	o	w	13.52.26	ab	8,3972	145,37		+303,13	
Aug. 19	W	u	w	10.51.53	ab	8,3759	145,02		+303,48	Ok. V.

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ.	
Aug. 19	W	o	w	10.55.58	ab	8,3923	145,30		+303,20	
	„	u	w	11.24.38	Vict. *	4,0302	69,78	−0,26	−378,98	
	„	o	w	11.27.38	Vict. *	4,0000	69,25	+0,26	−378,99	
	„	u	s	11.39.15	Vict. *	8,8583	140,13	−1,19	−141,32	
	„	u	w	11.44. 2	Vict. *	8,1757	141,55	−0,35	−141,90	
	„	o	s	11.48.12	Vict. *	9,0012	142,39	+0,38	−142,01	
	„	o	w	11.52.35	Vict. *	8,2688	143,16	+1,15	−142,01	
	„	o	w	11.59.53	Vict. *	3,6848	63,80	−0,21	−384,91	
	„	u	w	12. 2.18	Vict. *	3,6295	62,84	+0,21	−385,45	
	„	u	s	12. 8.15	Vict. *	9,2660	146,58	−1,01	−147,59	
	„	u	w	12.12.13	Vict. *	8,4348	146,03	−0,31	−146,34	
	„	o	s	12.15.58	Vict. *	9,2939	147,02	+0,33	−146,69	
	„	o	w	12.19.39	Vict. *	8,5460	147,94	+0,98	−146,96	
	O	u	s	12.38.48	Vict. *	9,5812	151,57	−1,15	−152,72	
	„	u	w	12.42.30	Vict. *	8,7793	152,00	−0,51	−152,51	
	„	o	s	12.48. 3	Vict. *	9,7041	153,51	+0,45	−153,06	
	„	o	w	12.52.23	Vict. *	8,8373	153,00	+1,20	−151,80	
	„	o	w	12.58.58	Vict. *	3,0506	52,81	−0,30	−395,99	
	„	u	w	13. 2.18	Vict. *	2,9953	51,86	+0,30	−396,34	
	„	u	s	13. 7. 8	Vict. *	9,9143	156,83	−0,91	−157,74	
	„	u	w	13.10.32	Vict. *	9,0006	155,83	−0,31	−156,14	
	„	o	s	13.14.20	Vict. *	9,9786	157,85	+0,35	−157,50	
	„	o	w	13.17.24	Vict. *	9,0385	156,49	+0,89	−155,60	
	„	o	w	13.21.56	Vict. *	2,8308	49,01	−0,24	−399,73	
	„	u	w	13.24.49	Vict. *	2,8152	48,74	+0,24	−399,52	
	„	u	w	13.31.10	ab	8,3860	145,19		+303,31	
	„	o	w	13.34. 3	ab	8,3874	145,21		+303,29	
Aug. 22	W	u	w	10.57.34	ab	8,4038	145,50		+303,00	Ok. IV.
	„	o	w	11. 1.32	ab	8,4000	145,43		+303,07	
	„	u	s	11.20.29	Vict. *	12,9822	205,37	−1,37	−206,74	
	„	u	w	11.24.59	Vict. *	12,0051	207,85	−0,39	−208,24	
	„	o	s	11.28.50	Vict. *	13,1519	208,05	+0,43	−207,62	
	„	o	w	11.32.58	Vict. *	11,9748	207,32	+1,32	−206,00	
	O	u	s	11.57.34	Vict. *	13,4861	213,34	−1,37	−214,71	
	„	u	w	12. 2.14	Vict. *	12,4467	215,49	−0,35	−215,84	
	„	o	s	12. 5.58	Vict. *	13,6248	215,53	+0,46	−215,07	
	„	o	w	12. 9.42	Vict. *	12,5021	216,45	+1,26	−215,19	
	„	o	w	12.15.41	ab	8,3805	145,10		+303,40	
	„	u	w	12.19.35	ab	8,3652	144,84		+303,66	
Aug. 24	W	o	w	10.53.16	ab	8,3628	144,79		+303,71	Ok. IV.
	„	u	w	10.56.52	ab	8,3906	145,27		+303,23	
	„	o	w	11.16.34	Vict. *	1,6607	28,75	−0,85	− 29,60	
	„	o	s	11.19. 7	Vict. *	1,8372	29,06	−0,24	− 29,30	
	„	u	w	11.21.23	Vict. *	1,7051	29,52	+0,31	− 29,21	
	„	u	s	11.23.20	Vict. *	1,9362	30,63	+0,77	− 29,86	
	„	u	s	11.27.26	Vict. *	2,0039	31,70	−0,85	− 32,55	
	„	u	w	11.29.54	Vict. *	1,7967	31,11	−0,27	− 31,38	
	„	o	s	11.32.16	Vict. *	2,0222	31,99	+0,31	− 31,68	
	„	o	w	11.34.20	Vict. *	1,8642	32,28	+0,80	− 31,48	
	O	u	s	11.43.33	Vict. *	2,2026	34,84	−0,86	− 35,70	

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ	
Aug. 24	O	u	w	11.46. 1	Vict. *	2,0634	35,72	—0,27	— 35,99	
	„	o	s	11.48.24	Vict. *	2,2351	35,36	+0,31	— 35,05	
	„	o	w	11.50.30	Vict. *	2,1140	36,60	+0,82	— 35,78	
	„	o	w	11.54. 8	Vict. *	2,1458	37,15	—0,78	— 37,93	
	„	o	s	11.56.26	Vict. *	2,3928	37,85	—0,23	— 38,08	
	„	u	w	11.58.27	Vict. *	2,2031	38,14	+0,26	— 37,88	
	„	u	s	12. 0.27	Vict. *	2,4669	39,02	+0,75	— 38,27	
	„	u	w	12. 5.27	ab	8,3771	145,04		+303,46	
	„	o	w	12. 8.45	ab	8,3790	145,07		+303,43	
Aug. 27	W	u	w	11. 6.20	ab	8,4030	145,49		+303,01	Ok. IV.
	„	o	w	11. 9.59	ab	8,4274	145,91		+302,59	Luft
	„	o	w	11.41.49	Vict. *	16,5411	286,38	—1,33	—287,71	schlecht.
	„	o	s	11.45.14	Vict. *	18,2215	288,25	—0,38	—288,63	
	„	u	w	11.48.19	Vict. *	16,5651	286,79	+0,47	—286,32	
	„	u	s	11.51. 6	Vict. *	18,2740	289,08	+1,25	—287,83	Wolken.
	O	o	w	12.12.32	Vict. *	17,0259	294,77	—1,41	—296,18	
	„	o	s	12.15.41	Vict. *	18,7248	296,21	—0,54	—296,75	
	„	u	w	12.19.32	Vict. *	17,1751	297,35	+0,53	—296,82	
	„	u	s	12.22.44	Vict. *	18,8156	297,65	+1,42	—296,23	
Sept. 1	W	o	w	10.53. 3	ab	8,3273	144,17		+304,33	Ok. IV.
	„	u	w	10.57. 4	ab	8,3824	145,13		+303,37	
	„	u	w	11. 7.29	Vict. *	0,9489	16,43	—1,32	— 17,75	
	„	u	s	11. 9.52	Vict. *	1,0759	17,02	—0,54	— 17,56	
	„	o	w	11.13.22	Vict. *	1,0421	18,04	+0,61	— 17,43	Wolken.
	„	o	s	11.15.19	Vict. *	1,1800	18,67	+1,25	— 17,42	
	„	o	s	11.19.34	Vict. *	1,2514	19,80	—0,91	— 20,71	
	„	o	w	11.21.22	Vict. *	1,1545	19,99	—0,32	— 20,31	
	„	u	s	11.23.14	Vict. *	1,3217	20,91	+0,29	— 20,62	
	„	u	w	11.25. 8	Vict. *	1,2307	21,31	+0,92	— 20,39	
	O	o	s	11.32.32	Vict. *	1,5083	23,86	—0,96	— 24,82	
	„	o	w	11.34.41	Vict. *	1,3954	24,16	—0,25	— 24,41	
	„	u	s	11.36.27	Vict. *	1,5934	25,21	+0,33	— 24,88	
	„	u	w	11.38. 9	Vict. *	1,4461	25,04	+0,88	— 24,16	
	„	u	w	11.40.45	Vict. *	1,5337	26,55	—1,03	— 27,58	
	„	u	s	11.42.46	Vict. *	1,7556	27,77	—0,37	— 28,14	
	„	o	w	11.44.59	Vict. *	1,5863	27,46	+0,36	— 27,10	
	„	o	s	11.47. 4	Vict. *	1,8010	28,49	+1,04	— 27,45	
	„	o	w	11.53.31	ab	8,3943	145,34		+303,16	
	„	u	w	11.56.39	ab	8,3740	144,99		+303,51	
Sept. 3	W	o	w	10.40.38	ab	8,4177	145,75		+302,75	Ok. IV.
	„	u	w	10.44. 8	ab	8,3973	145,40		+303,10	
	„	o	w	11. 4.41	Vict. *	1,7290	29,93	—1,21	+ 28,72	
	„	o	s	11. 7.27	Vict. *	1,8315	28,97	—0,26	+ 28,71	
	„	u	w	11. 9.29	Vict. *	1,6810	29,10	+0,44	+ 29,54	
	„	u	s	11.11.11	Vict. *	1,7487	27,66	+1,03	+ 28,69	
	O	o	w	11.20. 2	Vict. *	1,4037	24,30	—1,03	+ 23,27	
	„	o	s	11.21.53	Vict. *	1,5681	24,81	—0,40	+ 24,41	
	„	u	w	11.24.10	Vict. *	1,3234	22,91	+0,39	+ 23,30	
	„	u	s	11.26. 4	Vict. *	1,4610	23,11	+1,04	+ 24,15	
	„	u	w	11.34.45	ab	8,3708	144,93		+303,57	

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ	
Sept. 3	W	o	w	11.38.11	ab	8,3726	144,96		+303,54	
Sept. 4	W	o	w	10.35.24	ab	8,3677	144,87		+303,63	Ok. IV.
	„	o	s	10.39.21	ab	4,5107	71,35		+303,58	
	„	u	s	10.42.49	ab	4,5230	71,55		+303,38	
	„	u	w	10.46.35	ab	8,4010	145,45		+303,05	
Sept. 7	W	o	w	10.20.14	ab	8,3889	145,24		+303,26	Ok. IV.
	„	o	s	10.23.36	ab	4,5462	71,92		+303,01	
	„	u	s	10.27. 4	ab	4,5166	71,45		+303,48	
	„	u	w	10.30.28	ab	8,4198	145,78		+302,72	
	„	u	w	10.57. 0	Vict. *	11,5806	200,49	−1,69	−202,18	
	„	u	s	11. 0. 3	Vict. *	12,7364	201,48	−0,56	−202,04	
	„	o	w	11. 3.15	Vict. *	11,6994	202,55	+0,62	−201,93	
	„	o	s	11. 5.58	Vict. *	12,9025	204,10	+1,63	−202,47	
	„	o	s	11.16.24	Vict. *	4,8933	77,41	−1,56	− 78,97	
	„	o	w	11.19.36	Vict. *	4,5696	79,11	−0,38	− 79,49	
	„	u	s	11.21.58	Vict. *	5,1201	81,00	+0,50	− 80,50	
	„	u	w	11.24.31	Vict. *	4,6701	80,85	+1,44	− 79,41	
	O	o	s	11.34.18	Vict. *	5,3040	83,90	−1,41	− 85,31	
	„	o	w	11.37.10	Vict. *	4,8911	84,68	−0,35	− 85,03	
	„	u	s	11.39.17	Vict. *	5,5032	87,06	+0,43	− 86,63	
	„	u	w	11.41.39	Vict. *	5,0818	87,98	+1,31	− 86,67	
	„	u	w	11.47.13	Vict. *	12,7083	220,02	−1,56	−221,58	
	„	u	s	11.50. 9	Vict. *	13,9302	220,37	−0,47	−220,84	
	„	o	w	11.53. 5	Vict. *	12,8488	222,45	+0,61	−221,84	
	„	o	s	11.55.15	Vict. *	14,0551	222,34	+1,41	−220,93	
Sept. 9	W	u	w	10.13.13	ab	8,3800	145,09		+303,41	Ok. IV.
	„	u	s	10.16.13	ab	4,5674	72,25		+302,68	
	„	o	s	10.19. 0	ab	4,5796	72,44		+302,49	
	„	o	w	10.21.36	ab	8,4007	145,45		+303,05	
	„	o	s	10.41. 6	* Vict.	2,8766	45,51	−1,82	+ 43,69	
	„	o	w	10.44.33	* Vict.	2,6266	45,47	−0,51	+ 44,96	
	„	u	s	10.47.43	* Vict.	2,7344	43,26	+0,69	+ 43,95	
	„	u	w	10.50.13	* Vict.	2,4779	42,90	+1,64	+ 44,54	
	„	u	w	10.54.13	* Vict.	2,3715	41,06	−1,54	+ 39,52	
	„	u	s	10.56.56	* Vict.	2,6158	41,38	−0,51	+ 40,87	
	„	o	w	10.59.40	* Vict.	2,2732	39,36	+0,53	+ 39,89	
	„	o	s	11. 2.14	* Vict.	2,4646	38,99	+1,51	+ 40,50	
	O	u	w	11.12.44	* Vict.	1,9639	34,00	−1,47	+ 32,53	
	„	u	s	11.15.20	* Vict.	2,1513	34,03	−0,49	+ 33,54	
	„	o	w	11.17.48	* Vict.	1,8764	32,49	+0,45	+ 32,94	
	„	o	s	11.20.36	* Vict.	1,9947	31,55	+1,51	+ 33,06	
	„	o	s	11.24.22	* Vict.	1,8605	29,43	−1,53	+ 27,90	
	„	o	w	11.26.46	* Vict.	1,6972	29,38	−0,62	+ 28,76	
	„	u	s	11.29.50	* Vict.	1,8087	28,61	+0,54	+ 29,15	
	„	u	w	11.32.37	* Vict.	1,5839	27,42	+1,60	+ 29,02	
	„	u	w	11.37.56	ab	8,4420	146,16		+302,34	
	„	u	s	11.40.58	ab	4,5944	72,68		+302,25	Luft
	„	o	s	11.43.45	ab	4,5347	71,73		+303,20	unruhig.
	„	o	w	11.46.53	ab	8,4139	145,68		+302,82	
Sept. 10	W	u	w	10.11.35	ab	8,4369	146,08		+302,42	Ok. IV.

Victoria.

	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	$\Delta\delta$.	
Sept. 10	W	u	s	10.15. 0	ab	4,5321	71,69		+303,24	
	,,	o	s	10.19.48	ab	4,5664	72,24		+302,69	
	,,	o	w	10.22.45	ab	8,4045	145,52		+302,98	Bewölkt.
Sept. 11	W	o	w	9.59.35	ab	8,3949	145,35		+303,15	Ok. IV.
	,,	o	s	10. 2.35	ab	4,5337	71,72		+303,21	
	,,	u	s	10. 5.40	ab	4,5659	72,23		+302,70	
	,,	u	w	10. 8.45	ab	8,3939	145,33		+303,17	
	,,	o	w	10.21.40	* Vict.	9,8244	170,09	−1,40	−171,49	
	,,	o	s	10.24. 0	* Vict.	10,8134	171,06	−0,50	−171,56	
	,,	u	w	10.26.19	* Vict.	9,9053	171,49	+0,40	−171,09	
	,,	u	s	10.29.11	* Vict.	10,9534	173,27	+1,51	−171,76	
	,,	u	s	10.31.58	* Vict.	11,0127	174,21	−1,31	−175,52	
	,,	u	w	10.34.34	* Vict.	10,1243	175,28	−0,31	−175,59	
	,,	o	s	10.36.34	* Vict.	11,1233	175,96	+0,46	−175,50	
	,,	o	w	10.38.23	* Vict.	10,2604	177,64	+1,17	−176,47	
	O	u	s	10.46. 7	* Vict.	11,3572	179,66	−1,14	−180,80	
	,,	u	w	10.48. 7	* Vict.	10,3585	179,33	−0,37	−179,70	
	,,	o	s	10.50. 3	* Vict.	11,4588	181,26	+0,38	−180,88	
	,,	o	w	10.51.58	* Vict.	10,4804	181,45	+1,12	−180,33	
	,,	o	w	10.54.24	* Vict.	10,5778	183,13	−1,21	−184,34	
	,,	o	s	10.56.37	* Vict.	11,5783	183,16	−0,36	−183,52	
	,,	u	w	10.58.25	* Vict.	10,6612	184,58	+0,35	−184,23	
	,,	u	s	11. 0.41	* Vict.	11,6954	185,01	+1,22	−183,79	
	,,	u	w	11. 8.54	ab	8,4070	145,56		+302,94	
	,,	u	s	11.11.52	ab	4,5216	71,52		+303,41	
	,,	o	s	11.14.46	ab	4,5459	71,91		+303,02	
	,,	o	w	11.17.28	ab	8,4168	145,73		+302,77	
Sept. 13	W	u	w	10. 7.12	ab	8,4156	145,71		+302,79	Ok. IV.
	,,	u	s	10.12.10	ab	4,5488	71,96		+302,97	
	O	o	w	11.16.14	* Vict.	6,9297	119,97	−2,00	−121,97	Wolken.
	,,	o	s	11.18.27	* Vict.	7,6301	120,70	−1,13	−121,83	
	,,	u	w	11.24. 0	* Vict.	7,1430	123,67	+1,05	−122,62	
	,,	u	s	11.26.40	* Vict.	7,7968	123,34	+2,09	−121,25	
	,,	u	w	11.34.18	ab	8,3693	144,90		+303,60	
	,,	u	s	11.37.25	ab	4,5161	71,44		+303,49	
	,,	o	s	11.40.22	ab	4,5386	71,79		+303,14	Bewölkt.
	,,	o	w	11.43.33	ab	8,3715	144,94		+303,56	
Sept. 16	W	o	w	9.42.27	ab	8,3210	144,07		+304,43	Ok. IV.
	,,	o	s	9.45.57	ab	4,5607	72,14		+302,79	
	,,	u	s	9.49.18	ab	4,5665	72,24		+302,69	
	,,	u	w	9.52.46	ab	8,3876	145,22		+303,28	
	,,	o	s	10.14. 5	Vict. *	5,3073	83,96	−1,30	− 85,26	
	,,	o	w	10.16. 5	Vict. *	4,8726	84,36	−0,51	− 84,87	
	,,	u	s	10.18.38	Vict. *	5,4152	85,66	+0,49	− 85,17	
	,,	u	w	10.20.44	Vict. *	4,9732	86,10	+1,32	− 84,78	
	,,	u	w	10.25.16	Vict. *	15,0866	261,19	−1,95	−263,14	
	,,	u	s	10.28. 9	Vict. *	16,5528	261,85	−0,81	−262,66	
	,,	o	w	10.32.17	Vict. *	15,2854	264,64	+0,81	−263,83	
	,,	o	s	10.35. 8	Vict. *	16,7565	265,07	+1,94	−263,13	
	O	o	w	10.44.31	Vict. *	15,4978	268,31	−1,46	−269,77	

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ.	
Sept. 16	O	o	s	10.46.54	Vict.*	17,0752	270,12	—0,53	—270,65	
	„	u	w	10.49.29	Vict.*	15,5857	269,84	+0,49	—269,35	
	„	u	s	10.52. 2	Vict.*	17,2020	272,12	+1,50	—270,62	
	„	u	s	10.59.25	Vict.*	6,4391	101,86	—1,17	—103,03	
	„	u	w	11. 1.22	Vict.*	5,9085	102,29	—0,40	—102,69	
	„	o	s	11. 3.27	Vict.*	6,5385	103.43	+0,42	—103,01	
	„	o	w	11. 5.16	Vict.*	5,9758	103,46	+1,14	—102,32	
	„	o	w	11.19.52	ab	8,3987	145,41		+303,09	
	„	o	s	11.22.50	ab	4,5262	71,60		+303,33	
	„	u	s	11.25.52	ab	4,4790	70,85		+304,08	
	„	u	w	11.28.45	ab	8,3736	144,98		+303,52	
Sept. 17	W	u	w	9.16.25	ab	8,3782	145,06		+303,44	Ok. V.
	„	u	s	9.19.27	ab	4,5515	72,00		+302,93	
	„	o	s	9.22.24	ab	4,5442	71,88		+303,05	
	„	o	w	9.25.42	ab	8,4148	145,76		+302,74	Bewölkt.
Sept. 18	W	o	w	8.53. 2	ab	8,3743	144,99		+303,51	Ok. V.
	„	o	s	8.57. 4	ab	4,5309	71,84		+303,09	
	„	u	s	9. 0.34	ab	4,5323	71,69		+303,24	
	„	u	w	9. 6. 4	ab	8,3144				
	„	o	w	9.27.25	Vict.*	1,2281	21,26	- 1,38	— 22,64	Ok. IV.
	„	o	s	9.29.42	Vict.*	1,4122	22,34	—0,49	— 22,83	
	„	u	w	9.32.12	Vict.*	1,3659	23,65	+0,50	— 23,15	
	„	u	s	9.34.26	Vict.*	1,5355	24,29	+1,38	— 22,91	
	O	o	w	9.47.26	Vict.*	1,6690	28,90	—1,42	— 30,32	
	„	o	s	9.49.56	Vict.*	1,9162	30,31	—0,44	— 30,75	
	„	u	w	9.52.27	Vict.*	1,8051	31,25	+0,55	— 30,70	
	„	u	s	9.54.23	Vict.*	2,0253	32,04	+1,31	— 30,73	
	„	u	w	10. 0.33	ab	8,3922	145,30		+303,20	
	„	u	s	10. 4.15	ab	4,5784	72,42		+302,51	
	„	o	s	10. 7.34	ab	4,5488	71,96		+302,97	
	„	o	w	10.10.33	ab	8,3937	145,32		+303,18	
Sept. 19	W	u	w	8.48. 6	ab	8,3980	145,40		+303,10	Ok. IV.
	„	u	s	8.51.16	ab	4,5122	71,38		+303,56	
	„	o	s	8.54.17	ab	4,5555	72,06		+302,87	
	„	o	w	8.57.19	ab	8,4030	145,49		+303,01	
	„	o	w	9.19.35	Vict.*	12,2317	211,77	—1,81	—213,58	
	„	o	s	9.22.33	Vict.*	13,4663	213,02	—0,65	—213,67	
	„	u	w	9.25.49	Vict.*	12,3442	213,71	+0,63	—213,08	
	„	u	s	9.28.52	Vict.*	13,6858	216,50	+1,83	—214,67	
	„	u	s	9.33.27	Vict.*	13,7529	217,56	—1,55	—219,11	
	„	u	w	9.35.59	Vict.*	12,5821	217,83	—0,56	—218,39	
	„	o	s	9.38.38	Vict.*	13,8792	219,55	+0,48	—219,07	
	„	o	w	9.41.36	Vict.*	12,7473	220,69	+1,64	—219,05	
	O	u	s	9.52.51	Vict.*	14,2253	225,03	—1,64	—226,67	
	„	u	w	9.55.39	Vict.*	12,9860	224,83	—0,55	—225,38	
	„	o	s	9.58.36	Vict.*	14,3461	226,94	+0,61	—226,33	
	„	o	w	10. 1. 7	Vict.*	13,1931	228,41	+1,59	—226,82	
	„	o	w	10. 4.41	Vict.*	13,2386	229,20	—1,58	—230,78	
	„	o	s	10. 7.35	Vict.*	14,5664	230,43	—0,45	—230,88	
	„	u	w	10.10. 2	Vict.*	13,3928	231,87	+0,52	—231,35	

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ	
Sept. 19	O	u	s	10.12.34	Vict.*	14,7228	232,90	+1,51	−231,39	
	"	u	w	10.19. 3	ab	8,4030	145,49		+303,01	
	"	u	s	10.22. 0	ab	4,5501	71,98		+302,95	
	"	o	s	10.25.17	ab	4,5218	71,53		+303,40	
	"	o	w	10.28.42	ab	8,4120	145,64		+302,86	Luft
Sept. 20	W	u	w	8.33.24	ab	8,4152	145,70		+302,80	schlecht.
	"	u	s	8.36.28	ab	4,5247	71,57		+303,36	
	"	o	s	8.40.22	ab	4,5618	72,16		+302,77	
	"	o	w	8.43.25	ab	8,4503	146,31		+302,19	
	"	u	w	9. 2.46	*Vict.	8,1405	140,94	−2,28	−309,84	
	"	u	s	9. 6.40	*Vict.	4,0961	64,80	−0,76	−310,89	
	"	o	s	9.10.40	*Vict.	4,0949	64,78	+0,81	−309,34	
	"	o	w	9.14.22	*Vict.	7,9202	137,12	+2,24	−309,14	
Sept. 21	W	u	w	8.37.48	ab	8,3669	144,86		+303,64	Ok. IV.
	"	u	s	8.43.24	ab	4,5412	71,83		+303,10	
	"	o	s	8.46.27	ab	4,5319	71,69		+303,24	
	"	o	w	8.49.35	ab	8,3689	144,90		+303,60	
	"	u	w	9. 1.18	*Vict.	5,9736	103,42	−1,31	+102,11	
	"	u	s	9. 3.23	*Vict.	6,3280	100,10	−0,50	+ 99,60	
	"	o	w	9. 5.40	*Vict.	5,8080	100,55	+0,38	+100,93	
	"	o	s	9. 8.24	*Vict.	6,2235	98,45	+1,44	+ 99,89	
	"	u	s	9.13.59	Vict.*	11,5269	182,34	−2,11	−184,45	
	"	u	w	9.17.27	Vict.*	10,7016	185,28	−0,76	−186,04	
	"	o	s	9.21.37	Vict.*	11,7519	185,90	+0,85	−185,05	
	"	o	w	9.24.38	Vict.*	10,8031	187,03	+2,02	−185,01	
	O	u	s	9.35.48	Vict.*	12,0098	189,98	−1,77	−191,75	
	"	u	w	9.39.18	Vict.*	11,1670	193,33	−0,41	−193,74	
	"	o	s	9.41.53	Vict.*	12,2869	194,37	+0,59	−193,78	
	"	o	w	9.44.27	Vict.*	11,2346	194,50	+1,58	−192,92	Bewölkt.
	"	o	s	10.38.39	*Vict.	4,0956	64,79	−1,28	+ 63,51	
	"	o	w	10.40.57	*Vict.	3,6670	63,49	−0,39	+ 63,10	
	"	u	s	10.43. 6	*Vict.	3,9092	61,84	+0,44	+ 62,28	
	"	u	w	10.45. 6	*Vict.	3,6661	63,47	+1,23	+ 64,70	
	"	u	w	10.49. 9	ab	8,3654	144,54		+303,96	
	"	u	s	10.51.48	ab	4,5512	71,99		+302,94	
	"	o	s	10.55.12	ab	4,5107	71,35		+303,58	
	"	o	w	10.58.20	ab	8,3963	145,37		+303,13	
Sept. 22	W	u	w	8.47.46	ab	8,4301	145,96		+302,54	Ok. IV.
	"	u	s	8.51.38	ab	4,5420	71,85		+303,08	
	"	o	s	8.55. 2	ab	4,4954	71,10		+303,83	
	"	o	w	8.58.17	ab	8,4662	146,58		+301,92	
	"	o	w	9.23. 3	Vict.*	10,3216	178,70	−1,97	−180,67	
	"	o	s	9.26.27	Vict.*	11,4006	180,35	−0,66	−181,01	
	"	u	w	9.29.52	Vict.*	10,4669	181,21	+0,66	−180,55	
	"	u	s	9.33.18	Vict.*	11,6253	183,90	+1,98	−181,92	
	O	o	w	9.45. 0	Vict.*	10,8005	186,99	−2,07	−189,06	
	"	o	s	9.48.54	Vict.*	12,0080	189,95	−0,57	−190,52	
	"	u	w	9.52. 6	Vict.*	11,0186	190,77	+0,66	−190,11	
	"	u	s	9.55.30	Vict.*	12,1273	191,84	+1,97	−189,87	
	"	u	w	10. 1.23	ab	8,3605	144,75		+303,75	

Victoria.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ.	
Sept. 22	O	u	s	10. 4.17	ab	4,5568	72,08		+302,85	
	„	o	s	10. 7.33	ab	4,5086	71,32		+303,61	

Sappho.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ.	
Sept. 7	W	o	w	12.19.53	AB	4,4181	76,49		+327,01	Ok. IV.
	„	o	s	12.23.28	AB	0,1977	3,12		+371,81	
	„	u	s	12.26.38	AB	0,2401	3,80		+371,13	
	„	u	w	12.29.54	AB	4,5061	78,01		+370,49	
	„	u	s	13.16.13	* Sa.	15,1614	239,84	−2,57	−242,41	
	„	u	w	13.24.48	* Sa.	13,8334	239,50	−0,38	−239,88	
	„	o	s	13.29.24	* Sa.	15,3218	242,38	+0,80	−241,58	
	„	o	w	13.34.39	* Sa.	13,9995	242,37	+2,15	−240,22	
	„	o	s		Sa. *	2,8516	45,11	−0,83	+419,21	Instrument
	„	o	w	13.54.29	Sa. *	1,6615	28,77	+0,03	+419,76	angestossen.
	„	u	w	13.57.32	Sa. *	1,8304	31,69	+0,81	+417,62	
	O	o	w	14. 8.12	Sa. *	1,8736	32,44	−1,47	+414,59	
	„	o	s	14.13.23	Sa. *	2,5036	39,60	−0,14	+414,39	
	„	u	s	14.15.32	Sa. *	2,4975	39,51	+0,41	+414,85	
	„	u	w	14.18.34	Sa. *	2,1692	37,56	+1,19	+412,13	
	„	u	s	14.25.39	* Sa.	16,2068	256,38	−1,98	−258,36	
	„	u	w	14.30.45	* Sa.	14,8423	256,96	−0,67	−257,63	
	„	o	s	14.35.56	* Sa.	16,3990	259,42	+0,66	−258,76	
	„	o	w	14.41. 8	* Sa.	14,9829	259,40	+1,99	−257,41	
	„	o	w	14.48.52	AB	4,4738	77,46		+371,04	
	„	o	s	14.52. 7	AB	0,1547	2,45		+372,49	
	„	u	s	14.55.18	AB	0,1843	2,92		+372,01	Luft sehr
	„	u	w	14.58.58	AB	4,4791	77,54		+370,96	schlecht.
Sept. 9	W	u	w	12. 0.30	AB	4,4580	77,18		+371,32	Ok. IV.
	„	u	s	12. 5. 2	AB	0,2748	4,35		+370,58	
	„	o	s	12. 8.52	AB	0,2148	3,39		+371,54	Wolken.
	„	o	w	12.10.52	AB	4,4532	77,10		+371,40	
	„	o	s	12.34.37	Sa. *	5,6335	89,12	−1,89	+ 87,23	
	„	o	w	12.39. 9	Sa. *	5,1298	88,81	−0,58	+ 88,23	
	„	u	s	12.43.50	Sa. *	5,5284	87,45	+0,77	+ 88,22	
	„	u	w	12.47. 2	Sa. *	4,9874	86,35	+1,69	+ 88,04	
	„	u	w	12.54.28	Sa. *	4,8429	83,84	−1,58	+ 82,26	
	„	u	s	12.57.54	Sa. *	5,2665	83,31	−0,59	+ 82,72	
	„	o	w	13. 1.41	Sa. *	4,7629	82,46	+0,50	+ 82,96	
	„	o	s	13. 5.45	Sa. *	5,1338	81,21	+1,67	+ 82,88	
	O	u	w	13.14.13	Sa. *	4,5625	78,99	−1,68	+ 77,31	
	„	u	s	13.18.39	Sa. *	4,9000	77,51	−0,40	+ 77,11	
	„	o	w	13.21.58	Sa. *	4,4049	76,26	+0,55	+ 76,81	
	„	o	s	13.25.20	Sa. *	4,8154	76,18	+1,52	+ 76,70	
	„	o	s	13.30.19	Sa. *	4,6945	74,26	−1,50	+ 72,76	
	„	o	w	13.33.39	Sa. *	4,2291	73,22	−0,54	+ 72,68	
	„	u	s	13.37.10	Sa. *	4,5775	72,41	+0,47	+ 72,88	

Sappho.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ.	
Sept. 9	O	u	w	13.41. 0	Sa. *	4,0888	70,79	+1,58	+ 72,37	
	„	u	w	13.49. 8	AB	4,4797	77,55		+370,95	
	„	u	s	13.51.30	AB	0,1872	2,96		+371,97	
	„	o	s	13.54.20	AB	0,2808	4,44		+370,49	
	„	o	w	13.56.48	AB	4,4825	77,61		+370,89	
Sept. 11	W	u	w	11.29. 1	AB	4,4659	77,35		+371,15	Ok. IV.
	„	u	s	11.32. 1	AB	0,2371	3,79		+371,14	
	„	o	s	11.35. 9	AB	0,2420	3,87		+371,06	
	„	o	w	11.37.42	AB	4,4832	77,67		+370,83	
	„	u	w	11.56.43	* Sa.	1,0506	18,19	—1,26	+429,05	
	„	u	s	12.59.31	* Sa.	3,4672	54,85	—0,37	+429,41	
	„	o	s	12. 2. 5	* Sa.	3,3847	53,54	+0,45	+428,92	
	„	o	w	12. 4.19	* Sa.	1,1903	20,61	+1,16	+429,05	
	„	u	w	12.10.56	* Sa.	11,8745	205,58	—1,23	—206,81	
	„	u	s	12.13.32	* Sa.	13,0943	207,14	—0,39	—207,53	
	„	o	w	12.16. 1	* Sa.	11,9999	207,75	+0,39	—207,36	
	„	o	s	12.18.36	* Sa.	13,1944	208,72	+1,22	—207,50	
	„	o	s	12.22.12	* Sa.	13,2701	209,92	—1,13	—211,05	
	„	o	w	12.24.36	* Sa.	12,1746	210,78	—0,37	—211,15	
	„	u	s	12.26.50	* Sa.	13,3466	211,13	+0,35	—210,78	
	„	u	w	12.29.22	* Sa.	12,2686	212,41	+1,15	—211,26	
	O	o	s	12.49.39	* Sa.	13,8047	218,38	—0,94	—219,32	
	„	o	w	12.51.34	* Sa.	12,6601	219,18	—0,32	—219,50	
	„	u	s	12.53.28	* Sa.	13,8888	219,71	+0,28	—219,43	
	„	u	w	12.55.39	* Sa.	12,7566	220,86	+0,98	—219,88	
	„	u	w	12.58.25	* Sa.	12,7590	220,90	—1,08	—221,98	
	„	u	s	13. 0.39	* Sa.	14,0898	222,88	—0,37	—223,25	
	„	o	w	13. 2.56	* Sa.	12,8669	222,76	+0,36	—222,40	
	„	o	s	13. 5.17	* Sa.	14,1023	223,08	+1,11	—221,97	
	„	u	w	13.11.58	* Sa.	2,4377	42,20	—1,08	+405,22	
	„	u	s	13.14. 9	* Sa.	1,9750	31,24	—0,39	+405,78	
	„	o	s	13.16.36	* Sa.	1,9520	30,88	+0,39	+406,20	
	„	o	w	13.18.43	* Sa.	2,5363	43,91	+1,07	+405,66	
	„	u	w	13.24.14	AB	4,4646	77,29		+371,21	
	„	u	s	13.27.14	AB	0,2318	3,67		+371,26	
	„	o	s	13.30.10	AB	0,2431	3,85		+371,08	
	„	o	w		AB	4,4622	77,25		+371,25	
Sept. 16	W	o	w	11.40. 1	AB	4,4826	77,60		+370,90	Ok. IV.
	„	o	s	11.42.50	AB	0,2642	4,19		+370,74	
	„	u	s	11.45.24	AB	0,2259	3,57		+371,36	
	„	u	w	11.48. 4	AB	4,4696	77,38		+371,12	
	„	u	w	12.13.22	* Sa.	6,0385	104,54	—1,91	+102,63	
	„	u	s	12.16.39	* Sa.	6,5573	103,73	—0,63	+103,10	
	„	o	w	12.19.57	* Sa.	5,9153	102,41	+0,67	+103,08	
	„	o	s	12.23. 3	* Sa.	6,3784	100,90	+1,88	+102,78	
	O	u	w	12.32. 9	* Sa.	5,6289	97,45	—1,99	+ 95,46	
	„	u	s	12.35.23	* Sa.	6,0759	96,12	—0,72	+ 95,40	
	„	o	w	12.39.17	* Sa.	5,4882	95,02	+0,80	+ 95,82	
	„	o	s	12.42. 6	* Sa.	5,9165	93,59	+1,90	+ 95,49	
	„	o	w	21.47.36	AB	4,4504	77,04		+371,46	

Sappho.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ.	
Sept. 16	O	o	s	12.50.24	AB	0,2394	3,79		+371,14	
	„	u	s	12.53.24	AB	0,2142	3,39		+371,54	
	„	u	w	12.56.22	AB	4,4755	77,48		+371,02	
Sept. 17	W	o	s	11.35.39	* Sa.	3,0339	47,99	−1,44	+ 46,55	Ok. IV.
	„	o	w	11.37.53	* Sa.	2,7179	47,05	−0,53	+ 46,52	
	„	u	s	11.40.39	* Sa.	2,9170	46,14	+0,59	+ 46,73	
	„	u	w	11.42.36	* Sa.	2,5652	44,41	+1,38	+ 45,79	
	„	u	w	11.46.19	* Sa.	2,5283	43,77	−1,34	+ 42,43	
	„	u	s	11.48.32	* Sa.	2,7076	42,83	−0,45	+ 42,38	
	„	o	w	11.50.39	* Sa.	2,4406	42,25	+0,41	+ 42,66	
	„	o	s	11.53. 0	* Sa.	2,5339	40,08	+1,36	+ 41,44	
	O	o	s	12.14. 2	* Sa.	2,0355	32,20	−1,52	+ 30,68	
	„	o	w	12.17.17	* Sa.	1,8239	31,58	−0,21	+ 31,37	
	„	u	s	12.19.32	* Sa.	1,9202	30,38	+0,30	+ 30,68	
	„	u	w	12.21.18	* Sa.	1,6772	29,04	+1,42	+ 30,46	
	„	u	w	12.23.22	* Sa.	1,6435	28,45	−1,22	+ 27,23	
	„	u	s	12.25. 7	* Sa.	1,7669	27,95	−0,51	+ 27,44	
	„	o	w	22.27.24	* Sa.	1,5528	26,88	+0,41	+ 27,29	
	„	o	s	12.29.40	* Sa.	1,6466	26,05	+1,33	+ 27,38	
	„	o	w	12.40.12	AB	4,4639	77,27		+371,23	
	„	o	s	12.43. 6	AB	0,2515	3,98		+370,95	
	„	u	s	12.45.33	AB	0,2045	73,24		+371,69	
	„	u	w	12.48.13	AB	4,4677	77,35		+371,15	
Sept. 18	W	u	w	10.38.47	* Sa.	5,9277	102,62	−3,37	+342,51	Ok. IV.
	„	u	s	10.44.16	* Sa.	1,9408	30,70	−1,08	+343,15	
	„	o	s	10.49.27	* Sa.	2,0896	33,06	+1,09	+342,96	
	„	o	w	10.54.53	* Sa.	6,2825	108,77	+3,36	+343,09	
	„	u	w	11. 3.28	Sa. *	2,0003	34,63	−1,90	+ 32,73	
	„	u	s	11. 6.43	Sa. *	2,0132	31,85	−0,54	+ 31,31	
	„	o	w	11. 9.36	Sa. *	1,8459	31,96	+0,66	+ 32,62	
	„	o	s	11.12.15	Sa. *	1,9072	30,17	+1,77	+ 31,94	
	O	u	w	11.22.57	Sa. *	1,5585	26,98	−1,67	+ 25,31	
	„	u	s	11.25.27	Sa. *	1,5405	24,37	−0,63	+ 23,74	
	„	o	w	11.28.26	Sa. *	1,3687	23,70	+0,62	+ 24,32	
	„	o	s	11.30.57	Sa. *	1,3778	21,80	+1,67	+ 23,47	
	„	o	w	11.41.56	* Sa.	7,3836	127,83	−3,03	+317,64	
	„	o	s	11.46.33	* Sa.	3,5830	56,68	−1,10	+317,15	
	„	u	s	11.51.19	* Sa.	3,7104	58,70	+0,89	+317,12	
	„	u	w	11.56.57	* Sa.	7,7294	133,82	+3,25	+317,93	
	„	u	w	12. 5.31	AB	4,4918	77,76		+370,74	
	„	u	s	12. 9.10	AB	0,2031	3,21		+371,72	
	„	o	s	12.11.57	AB	0,2442	3,87		+371,06	
	„	o	w	12.14.53	AB	4,4696	77,38		+371,12	
Sept. 19	W	u	w	11.14.38	Sa. *	5,9370	102,79	−2,56	+343,15	
	„	u	s	11.18.30	Sa. *	1,9340	30,59	−0,90	+343,44	
	„	o	s	11.22.39	Sa. *	2,0820	32,94	+0,89	+342,88	
	„	o	w	11.26.32	Sa. *	6,2602	108,38	+2,56	+342,68	Bewölkt.
Okt. 1	W	u	w	9.44.14	AB	4,5266	78,36		+370,14	Ok. IV.
	„	u	s	9.47.16	AB	0,2427	3,84		+371,09	
	„	o	s	9.50.18	AB	0,2529	4,00		+370,93	

Sappho.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ.	
Okt. 1	W	o	w	9.53. 6	AB	4,4609	77,24		+371,26"	
	„	o	s	10.12.38	* Sa.	15,9607	252,48	−3,07	+249,41	
	„	o	w	10.16.10	* Sa.	14,4629	250,40	−1,20	+249,20	
	„	u	s	10.20.40	* Sa.	15,7361	248,93	+1,20	+250,13	Neblig.
	„	u	w	10.24.13	* Sa.	14,1757	245,42	+3,08	+248,50	
	„	o	w	10.30.53	Sa. *	3,0515	52,83	−1,56	− 54,39	
	„	o	s	10.32.46	Sa. *	3,4025	53,82	−0,56	− 54,38	
	„	u	w	10.34.49	Sa. *	3,1297	54,18	+0,53	− 53,65	
	„	u	s	10.36.49	Sa. *	3,5848	56,71	+1,59	− 55,12	
	„	u	s	10.39.14	Sa. *	3,6477	57,70	−1,64	− 59,34	
	„	u	w	10.41.25	Sa. *	3,3988	58,84	−0,48	− 59,32	
	„	o	s	10.43.30	Sa. *	3,7692	59,63	+0,63	− 59,00	
	„	o	w	10.45. 8	Sa. *	3,4882	60,39	+1,50	− 58,89	
	O	u	s	10.52.29	Sa. *	4,0433	63,96	−1,20	− 65,16	
	„	u	w	10.54.48	Sa. *	3,7939	65,68	+0,04	− 65,64	
	„	o	s	10.56.55	Sa. *	4,2471	67,19	+1,16	− 66,03	
	„	o	w	10.58.54	Sa. *	3,5883				ausge-
	„	o	w	11. 0.43	Sa. *	3,9638	68,63	−1,55	− 70,18	schlossen.
	„	o	s	11. 2.32	Sa. *	4,3786	69,27	−0,59	− 69,86	
	„	u	w	11. 4.53	Sa. *	4,0905	70,82	+0,66	− 70,16	
	„	u	s	11. 6.22	Sa. *	4,5464	71,92	+1,45	− 70,47	
	„	o	s	11.11.43	* Sa.	13,9836	221,21	−2,67	+218,54	
	„	o	w	11.15. 7	* Sa.	12,6648	219,27	−0,86	+218,41	
	„	u	s	11.18.26	* Sa.	13,7935	218,20	+0,90	+219,10	
	„	u	w	11.21.41	* Sa.	12,4474	215,49	+2,63	+218,12	
	„	u	w	11.27. 8	AB	4,5157	78,18		+370,32	
	„	u	s	11.30.35	AB	0,2300	3,64		+371,29	
	„	o	s	11.32.28	AB	0,2505	3,96		+370,97	
	„	o	w	11.35.31	AB	4,4723	77,42		+371,08	
Okt. 5	W	u	w	10.27.16	AB	4,4677	77,35		+371,15	Ok. IV.
	„	u	s	10.29.43	AB	0,2644	4,18		+370,75	
	„	o	s	10.32.43	AB	0,2467	3,90		+371,03	
	„	o	w	10.35.20	AB	4,5020	77,93		+370,57	
	„	o	s	10.57.13	* Sa.	9,6958	153,38	−5,04	+148,34	
	„	o	w	11. 3.56	* Sa.	8,6961	150,55	−1,39	+149,16	
	„	u	s	11. 9.16	* Sa.	9,2768	146,75	+1,50	+148,25	
	„	u	w	11.15.35	* Sa.	8,2346	142,56	+4,93	+147,49	
	O	u	s	12. 3.38	Sa. *	2,6088	41,27	−4,39	+ 36,88	
	„	u	w	12. 8.56	Sa. *	2,2456	38,88	−1,51	+ 37,37	
	„	o	s	12.14.20	Sa. *	2,1884	34,62	+1,42	+ 36,04	Bewölkt.
	„	o	w	12.19.56	Sa. *	1,8829	32,60	+4,46	+ 37,06	
Okt. 6	W	u	w	9.25.32	AB	4,4617	77,24		+371,26	Ok. IV.
	„	u	s	9.28.43	AB	0,2692	4,26		+370,67	
	„	o	s	9.31.38	AB	0,2559	4,04		+370,89	
	„	o	w	9.34.38	AB	4,4705	77,40		+371,10	
	„	o	s	10.17.35	Sa. *	5,6420	89,25	−1,46	+ 87,79	
	„	o	w		Sa. *	5,1177	88,60	−0,54	+ 88,06	
	„	u	s	10.21.15	Sa. *	5,5471	87,75	+0,53	+ 88,28	
	„	u	w	10.22.56	Sa. *	4,9889	86,37	+1,45	+ 87,82	
	O	o	w	10.43.28	Sa. *	4,3345	75,04	−1,57	+ 73,47	

Sappho.

1882.	Lage des Instr.	Lage der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	Gem. Distanz in Sec.	Red.	Δδ	
Okt. 6	O	o	s	10.45.42	Sa.*	4,6666	73,82	−0.35	+ 73,47	
	„	u	w	10.47.20	Sa.*	4,2385	73,38	+0,53	+ 73,91	
	„	u	s	10.48.54	Sa.*	4,5593	72,12	+1,39	+ 73,51	
	„	u	w	10.52.27	AB	4,4357	76,79		+371,71	
	„	u	s	10.54.45	AB	0,2442	3,86		+371,07	
	„	o	s	10.56.59	AB	0,2450	3,88		+371,05	
	„	o	w	10.58.50	AB	4,4437	76,93		+371,57	
Okt. 7	W	u	w	9.51.25	AB	4,4947	77,81		+370,69	Ok. IV.
	„	u	s	9.54.28	AB	0,2460	3,89		+371,04	
	„	o	s	9.56.55	AB	0,2475	3,91		+371,02	
	„	o	w	9.59.48	AB	4,4869	77,67		+370,83	
	„	u	w	10.14. 3	*Sa.	8,1136	140,47	−2,52	+305,51	
	„	u	s	10.17.18	*Sa.	4,3068	68,13	−0,75	+306,05	
	„	o	s	10.20.18	*Sa.	4,3771	69,24	+0,88	+306,57	
	„	o	w	10.23 3	*Sa.	8,3698	144,90	+2,38	+305,98	
	O	u	w	10.31. 7	*Sa.	8,5614	148,22	−2,14	+298,14	
	„	u	s	10.33.40	*Sa.	4,8935	77,41	−0,75	+296,77	
	„	o	s	10.36.16	*Sa.	4,9632	78,51	+0,66	+297,08	
	„	o	w	10.39.10	*Sa.	8,8917	153,94	+2,24	+296,80	
	„	o	w	10.43.44	AB	4,4783	77,54		+370,96	
	„	o	s	10.47.10	AB	0,2667	4,22		+370,71	
	„	u	s	10.49.41	AB	0,2412	3,82		+371,11	
	„	u	w	10.52.13	AB	4,4861	77,66		+370,84	
Okt. 11	W	u	w	9. 7.54	AB	4,5019	77,94		+370,56	Ok. V.
	„	u	s	9.11. 5	AB	0,2101	3,32		+371,61	
	„	o	s	9.13.54	AB	0,2600	4,12		+370,81	
	„	o	w	9.16.31	AB	4,4550	77,12		+371,38	
	„	u	w	9.35.12	*Sa.	5,2805	91,42	−3,17	+ 88,25	
	„	u	s	9.39.23	*Sa.	5,6688	89,67	−0,92	+ 88,75	
	„	o	w	9.43.15	*Sa.	5,1138	88,53	+1,17	+ 89,70	
	„	o	s	9.46.29	*Sa.	5,4773	86,64	+2,91	+ 89,55	
	O	u	w	9.54.29	*Sa.	4,7252	81,81	−2,85	+ 78,96	
	„	u	s	9.58.24	*Sa.	5,0122	79,29	−0,75	+ 78,54	
	„	o	w	10. 1.23	*Sa.	4,5179	78,22	+0,86	+ 79,08	
	„	o	s	10. 4.53	*Sa.	4,8430	76,61	+2,75	+ 79,36	
	„	u	w	10.11. 0	AB	4,4882	77,68		+370,82	
	„	u	s	10.13.19	AB	0,2472	3,91		+371,02	
	„	o	s	10.15.42	AB	0,2197	3,47		+371,46	
	„	o	w	10.17.56	AB	4,4915	77,78		+370,72	Ok. IV.
Okt. 12	W	u	w	9.50.58	AB	4,5044	77,98		+370,52	
	„	u	s	9.53.40	AB	0,2412	3,82		+371,11	
	„	o	s	9.56.44	AB	0,2492	3,94		+370,99	
	„	o	w	9.59.20	AB	4,4497	77,04		+371,46	
	„	o	s	10.25.36	*Sa.	14,8512	234,93	−3,40	+231,53	
	„	o	w	10.29.54	*Sa.	13,4540	232,93	−1,10	+231,83	
	„	u	s	10.34. 3	*Sa.	14,6448	231,66	+1,11	+232,77	
	„	u	w	10.38.18	*Sa.	13,0928	226,67	+3,38	+230,05	
	O	o	s	10.50.26	*Sa.	14,0290	221,93	−3,33	+218,60	
	„	o	w	10.54.57	*Sa.	12,6794	219,52	−0,92	+218,60	
	„	u	s	10.58.44	*Sa.	13,7505	217,52	+1,10	+218,62	Wolken.

Sappho.

1882.	Lage des Instr.	der Schr.	Schr.	M. Z. Lund.	Objecte.	Gem. Distanz in Rev.	in Sec.	Red.	$\Delta\delta$.	
Okt. 12	O	u	w	11. 2.33	* Sa.	12,4111	214,87	+3,14	+218,01	
	"	u	w	11. 8.20	AB	4,4963	77,84		+370,66	
	"	u	s	11.11. 8	AB	0,2304	3,65		+371,28	
	"	o	s	11.13.35	AB	0,2358	3,73		+371,20	
	"	o	w	11.15.54	AB	4,4719	77,42		+371,08	
Okt. 13	W	u	w	10. 8.34	AB	4,5198	78,25		+370,25	Ok. IV.
	"	u	s	10.11.22	AB	0,2359	3,73		+371,20	
	"	o	s	10.13.47	AB	0,2167	3,43		+371,50	
	"	o	w	10.16. 6	AB	4,4659	77,31		+371,19	
	"	u	w	10.44.47	* Sa.	11,9313	206,57	−3,42	+203,15	
	"	u	s	10.49.16	* Sa.	12,8630	203,48	−1,04	+202,44	Wolken.
	"	o	w	10.53.11	* Sa.	11,6078	200,96	+1,03	+201,99	
	"	o	s	10.57.43	* Sa.	12,6268	199,74	+3,44	+203,18	Bewölkt.

Die meteorologischen Beobachtungen, aus welchen die Refraktion berechnet ist, habe ich nachher angegeben. B ist die Ablesung am Barometer, γ am äusseren Thermometer. T und t geben die Temperaturen des Barometers und des Beobachtungszimmers an. F ist die Ablesung an der Focusscala.

1882.	M. Z. Lund.	B.	γ.	T.	t.	F.
	h.	m.m.	C.	C.	C.	
Juli 28	13,0	766,5	+13,3	+19,4	+19,0	113,5
Aug. 6	12,5	753,5	+ 9,0	+13,3	+14,7	112,9
"	15,0	753,6	+ 9,4	+13,1	+14,0	
Aug. 8	9,0	757,4	+18,6	+18,1	+19,0	113,5
Aug. 9	11,5	759,8	+17,6	+19,6	+20,9	113,1
"	13,0	759,5	+15,6	+18,6		
Aug. 10	12,0	759,8	+14,3	+17,6	+19,7	113,3
Aug. 11	12,5	760,8	+13,4	+16,9	+18,9	113,3
"	14,0	761,3	+12,8	+16,3		
Aug. 12	11,0	763,1	+15,8	+19,0	+20,8	113,7
"	14,0	762,7	+14,0	+17,7		
Aug. 13	11,5	761,5	+16,5	+19,7	+20,4	113,5
"	14,0	761,0	+16,7	+19,4		
Aug. 18	11,0	759,3	+15,3	+19,0	+19,6	113,5
"	14,0	759,0	+15,0	+18,5		
Aug. 19	10,5	758,5	+17,2	+20,5	+21,0	113,5
Aug. 22	10,5	743,7	+12,7	+18,0	+17,2	112,9
"	12,5	744,1	+13,1	+17,8		
Aug. 24	10,5	749,2	+13,2	+15,6	+14,7	112,9
"	12,5	749,0	+11,7	+15,6		
Aug. 27	11,0	749,1	+10,7	+16,0	+16,0	113,2
Sept. 1	10,5	758,2	+ 9,1	+14,7	+15,5	113,5
"	12,0	758,0	+ 9,0	+14,2		
Sept. 3	10,5	757,7	+12,5	+16,7	+17,0	113,3
"	12,0	757,7	+12,2	+16,6		
Sept. 4	9,0	759,5	+14,3	+17,6	+18,0	113,2

1882.	M. Z. Lund.	B.	γ.	T.	t.	F.
	h.	m.m.	C.	C.	C.	
Sept. 7	9,0	765,8	+10,6	+16,0	+15,9	112,9
„	12,0				+15,0	113,2
„	15,0	764,8	+ 7,6	+14,5		
Sept. 9	9,0	766,3	+10,8	+15,7	+15,4	113,1
„	12,0				+15,0	112,5
„	14,0	765,7	+10,6	+14,9		
Sept. 10	9,0	761,3	+12,0	+15,2	+14,9	113,5
Sept. 11	9,0	755,3	+13,1	+15,7	+15,8	112,9
„	11,5				+15,6	112,9
„	14,0	753,6	+13,2	+15,5		
Sept. 13	9,0	748,3	+15,9	+17,8	+18,1	113,0
„	12,0	747,9	+16,0	+17,5		
Sept. 16	9,0	757,4	+17,2	+18,7	+19,5	113,1
„	11,5				+19,1	113,3
„	13,0	757,4	+16,1	+18,2		
Sept. 17	9,0	758,8	+17,0	+19,1	+19,6	113,0
„	13,0	758,1	+16,0	+18,8		
Sept. 18	8,5	758,1	+15,5	+18,1	+18,0	113,1
„	10,5				+17,9	113,3
„	12,5	758,4	+14,0	+17,2		
Sept. 19	8,5	758,3	+13,9	+17,6	+17,3	113,2
Sept. 20	8,5	755,4	+13,4	+17,3	+17,7	113,0
Sept. 21	8,5	753,9	+10,0	+14,9	+14,2	113,3
„	11,0	753,0	+ 9,6	+13,9		
Sept. 22	9,0	753,6	+10,2	+14,0	+14,1	113,1
Okt. 1	9,0	761,4	+ 8,8	+12,6	+12,7	113,0
„	12,0	761,6	+ 8,5	+12,2		
Okt. 5	9,0	775,0	+ 9,2	+13,1	+12,8	112,9
„	12,5	774,8	+ 8,1	+12,7		
Okt. 6	9,0	771,8	+ 8,5	+12,2	+11,8	112,9
„	11,0	771,6	+ 8,0	+12,0		
Okt. 7	9,0	769,8	+ 9,5	+11,4	+10,8	112,9
„	11,0	770,0	+ 7,7	+11,0		
Okt. 11	9,0	757,0	+ 7,5	+11,6	+11,0	112,5
„	10,5	756,6	+ 7,5	+11,2		
Okt. 12	9,0	758,3	+ 8,0	+11,1	+10,9	112,6
„	11,5	758,6	+ 7,8	+10,9		
Okt. 13	9,0	764,0	+ 6,7	+10,6		
„	11,0	763,6	+ 6,8	+10,4		

Die Messungen der Scalenwerthsterne habe ich, nachdem sie für den Einfluss der Refraktion verbessert geworden sind, in Mittel zusammengezogen. Die Deklinationsdifferenz der Sterne *ab* beträgt $[w_2 - w_1] - 8\overset{Rw}{,}3872 \pm 0{,}0030$ (mittl. Fehler) als Resultat von 47 Messungen in jeder Lage der weissen Schraube. Die schwarze Schraube giebt aus 21 Beobachtungen dieselbe Differenz gleich $[s_2 - s_1] - 4\overset{Rs}{,}5286 \pm 0{,}0038$. Man erhält also als Werth dieser

Deklinationsdifferenz, auf den Jahresanfang reducirt, 303″,28 ± 0″,038. Die Werthe für Schr. oben und Schr. unten sind einander genau gleich, wie auch die mit den verschiedenen Schrauben gemessenen.

Die Sterne *AB* sind mit jeder Schraube 22 mal in jeder Lage des Positionskreises gemessen; man findet die Differenz

$$[w_3 - w_2] - 4,\overset{Rw}{}4639 \text{ resp. } [s_3 - s_1] - 0,\overset{Rs}{}2229.$$

Die mittleren Fehler sind ± 0,$\overset{Rw}{}$0030 bez. ± 0,$\overset{Rs}{}$0040. Hieraus ergiebt sich als definitives Resultat 371″,27 ± 0″,041. Die Unterschiede $o-u = +0'',10$ (im Mittel) und $w-s = -0'',21$ sind sehr undeutlich ausgesprochen und haben wohl keine reelle Bedeutung.

Die bei der Distortionssterne bemerkte Abweichung zwischen den Messungen mit den beiden Schrauben lässt sich also hier nicht sehen. Die vermuthete Ursache derselben ist hier auch nicht vorhanden, weil jede Messung ohne eine Zurückführung des Instruments vollgebracht ist.

Wie oben habe ich die Veränderung des mittl. Fehlers untergesucht, wenn man ihn auf verschiedenen Weisen bildet. Aus den einzelnen Messungen hergeleitet, beträgt er nach dem obigem für *ab* ± 0″,038. Wenn man ihn aus Complexen von Messungen in den beiden Lagen des Positionskreises und von denjenigen mit den beiden Schrauben ermittelt, findet man ± 0″,040 resp. ± 0″,032. Bei Zusammenfassen von je zwei dergleichen Complexen erhält man ± 0″,042. Die Variation ist also sehr klein und wohl ganz zufällig; für die Differenz *AB* ist der m. F. in allen vier genannten Fällen unverändert gleich ± 0″,041.

In der folgenden Zusammenstellung giebt die erste Columne die Zeit für eine vollständige aus vier Messungen gebildete Beobachtung, die zweite die scheinbare Deklinationsdifferenz; Col. 3 den mittl. Fehler dieser Grösse, aus den Abweichungen der einzelnen Differenzen hergeleitet. Col. 4 die Refraktion, Col. 5 die Reduktion auf das Mittel der Zeiten für jeden Abend und Col. 6 das Resultat. Die Abweichungen $o-u$ und $w-s$ habe ich auch beigezetzt.

Victoria.

1882.	M. Z. Lund.	Δδ.	m. F.	Refr.	Red.	Δδ.	o—u	w—s
Aug. 6	14. 5.58	−184,77	±0,55	−0,11	+ 0,30	−184,58	+1,04	+1,49
	14.28.30	−184,03	±0,16	−0,12	− 0,30	−184,45	−0,39	−0,34
Aug. 8	12.11.30	−159,17	±0,29	−0,10	− 0,25	−159,52	+0,51	+0,83
	12.31.21	−159,09	±0,56	−0,10	− 0,15	−159,34	−0,98	+0,94
	12.48.53	−159,14	±0,27	−0,09	− 0,06	−159,29	+0,45	+0,08
	13.14.45	−159,37	±0,24	−0,09	+ 0,07	−159,39	+0,11	+0,81
	13.30.50	−159,75	±0,47	−0,09	+ 0,15	−159,69	+0,44	+1,39
	13.45.57	−159,77	±0,06	−0,09	+ 0,23	−159,63	+0,21	+0,05
Aug. 9	12. 1.36	−178,65	±0,29	−0,11	− 0,29	−179,05	−0,41	+0,80
	12.28.47	−179,49	±0,03	−0,11	+ 0,29	−179,31	+0,08	+0,08
Aug. 11	12.58. 2	−289,56		−0,17	− 0,46	−290,19	+0,68	
	13.15.42	−290,51		−0,17	+ 0,46	−290,22	−0,97	
Aug. 12	12.26.57	−311,66		−0,19	− 1,90	−313,75	+0,10	
	13.22.27	−315,26		−0,19	+ 1,90	−313,55	+0,81	
Aug. 12	12.44.57	+153,73	±0,31	+0,09	− 0,64	+153,18	+0,08	−1,09
	13. 3.38	+152,35	±0,26	+0,09	+ 0,64	+153,08	−0,15	+0,04
Aug. 13	12.20.30	+ 44,32	±0,12	+0,02	− 2,63	+ 41,71	+0,12	−0,34
	13.22.50	+ 38,79	±0,19	+0,03	+ 2,63	+ 41,45	−0,51	+0,43
Aug. 13	12.52.25	−425,90		−0,25	− 0,81	−426,96	+0,22	
	13.11.40	−426,55		−0,25	+ 0,81	−425,99	−0,43	
Aug. 18	11.35. 0	−139,41	±0,37	−0,09	−10,56	−150,06	+0,76	+0,58
	12.19.33	−146,90	±0,17	−0,09	− 3,43	−150,42	+0,08	−0,14
	13.10.26	−154,95	±0,16	−0,10	+ 4,71	−150,34	+0,01	+0,10
	13.39. 2	−159,53	±0,12	−0,10	+ 9,28	−150,35	−0,16	+0,24
Aug. 18	11.56.26	+ 97,63	±0,29	+0,06	− 7,11	+ 90,58	+0,62	+0,80
	12.31.28	+ 91,98	±0,41	+0,06	− 1,51	+ 90,53	+0,14	−0,39
	12.52.55	+ 89,01	±0,22	+0,05	+ 1,92	+ 90,98	+0,60	−0,48
	13.22.41	+ 83,89	±0,59	+0,05	+ 6,69	+ 90,63	+0,57	−1,94
Aug. 19	11.26. 8	−378,99		−0,23	−10,77	−389,99	−0,01	
	12. 1. 6	−385,18		−0,23	− 4,66	−390,07	+0,54	
	13. 0.38	−396,17		−0,24	+ 5,72	−390,69	+0,35	
	13.23.23	−399,63		−0,25	+ 9,69	−390,19	−0,21	
Aug. 19	11.46. 1	−141,81	±0,16	−0,09	− 7,58	−149,48	−0,40	−0,29
	12.14. 1	−146,90	±0,26	−0,09	− 2,69	−149,68	+0,14	+0,49
	12.45.26	− 152,52	±0,27	−0,10	+ 2,79	−149,83	+0,19	+0,74
	13.12.21	−156,75	±0,52	−0,10	+ 7,49	−149,36	+0,39	+1,75
Aug. 22	11.26.49	−207,15	±0,49	−0,13	− 4,00	−211,28	+0,68	+0,06
	12. 3.52	−215,20	±0,23	−0,13	+ 4,00	−211,33	+0,15	−0,63
Aug. 24	11.20. 6	− 29,50	±0,15	−0,02	− 4,54	− 34,06	+0,09	+0,17
	11.30.59	− 31,77	±0,27	−0,02	− 1,91	− 33,70	+0,41	−0,68
	11.47. 7	− 35,63	±0,20	−0,02	+ 1,99	− 33,66	+0,43	−0,51
	11.57.22	− 38,04	±0,09	−0,02	+ 4,46	− 33,60	+0,07	+0,27
Aug. 27	11.46.37	−287,62	±0,48	−0,18	− 4,30	−292,10	−1,10	+1,21
	12.17.37	−296,49	±0,17	−0,18	+ 4,30	−292,37	+0,06	−0,01
Sept. 1	11.11.31	− 17,54	±0,08	−0,01	− 5,50	− 23,05	+0,23	−0,10
	11.22.20	− 20,51	±0,09	−0,01	− 1,95	− 22,47	−0,01	+0,32
	11.35.27	− 24,57	±0,17	−0,02	+ 2,35	− 22,24	−0,10	+0,56
	11.43.54	− 27,57	±0,22	−0,02	+ 5,11	− 22,48	+0,59	+0,46
Sept. 3	11. 8.12	+ 28,92	±0,21	+0,02	− 2,55	+ 26,39	−0,40	+0,43
	11.23. 2	+ 23,79	±0,29	+0,02	+ 2,55	+ 26,36	+0,12	−0,99
Sept. 7	11. 1.34	−202,16	±0,12	−0,14	− 9,23	−211,53	−0,09	+0,20

Victoria.

1882.	M. Z. Lund.	Δδ.	m. F.	Refr.	Red.	Δδ.	o—u	w—s
Sept. 7	11.51.26	−221,30	±0,24	−0,15	+ 9,23	−212,22	−0,18	−0,82
Sept. 7	11.20.37	− 79,60	±0,32	−0,05	− 3,24	− 82,89	−0,73	+0,29
	11.38. 6	− 85,91	±0,43	−0,06	+ 3,24	− 82,73	+1,48	+0,12
Sept. 9	10.46.58	+ 44,29	±0,29	+0,03	− 8,13	+ 36,19	+0,08	+0,93
	10.59.20	+ 40,20	±0,30	+0,03	− 3,43	+ 36,80	0,00	−0,98
	11.17.41	+ 33,02	±0,21	+0,02	+ 3,54	+ 36,58	−0,04	−0,56
	11.29.28	+ 28,71	±0,28	+0,02	+ 8,01	+ 36,74	−0,76	+0,36
Sept. 11	10.25.23	−171,48	±0,14	−0,12	− 6,40	−178,00	−0,10	+0,37
	10.35.28	−175,77	±0,23	−0,12	− 2,50	−178,39	−0,43	−0,52
	10.49.10	−180,43	±0,27	−0,12	+ 2,80	−177,75	−0,36	+0,82
	10.57.38	−183,98	±0,19	−0,12	+ 6,08	−178,02	+0,08	−0,63
Sept. 13	11.21.46	−121,92	±0,13	−0,09		−122,01	+0,04	−0,76
Sept. 16	10.17.23	− 85,03	±0,12	−0,06	− 8,87	− 93,96	−0,09	−0,39
	11. 2.23	−102,77	±0,17	−0,07	+ 8,87	− 93,97	+0,20	+0,51
Sept. 16	10.30.13	−263,20	±0,24	−0,18	− 3,55	−266,93	−0,58	−0,59
	10.48.14	−270,10	±0,32	−0,19	+ 3,55	−266,74	−0,23	+1,08
Sept. 18	9.30.56	− 22,89	±0,11	−0,02	− 3,96	− 26,87	+0,30	−0,03
	9.51. 3	− 30,63	±0,10	−0,02	+ 3,96	− 26,67	+0,18	+0,23
Sept. 19	9.24.12	−213,75	±0,33	−0,16	− 8,87	−222,78	+0,25	+0,84
	9.37.25	−218,91	±0,17	−0,16	− 3,69	−222,76	−0,31	+0,37
	9.57. 3	−226,30	±0,32	−0,17	+ 3,99	−222,48	−0,55	+0,40
	10. 8.43	−231,11	±0,18	−0,17	+ 8,56	−222,72	+0,59	+0,07
Sept. 20	9. 9.45	−309,81	±0,39	−0,22		−310,03	+1,13	+0,63
Sept. 21	9. 4.48	+100,64	±0,57	+0,07	−18,85	+ 81,86	−0,45	+1,77
	10.42. 5	+ 63,40	±0,50	+0,05	+18,85	+ 82,30	−0,19	+1,00
Sept. 21	9.19.25	−185,14	±0,33	−0,14	− 4,06	−189,34	+0,22	−0,78
	9.40.20	−193,05	±0,48	−0,14	+ 4,06	−189,13	−0,60	−0,56
Sept. 22	9.28.10	−181,04	±0,31	−0,13	− 4,28	−185,45	+0,40	+0,86
	9.50.23	−189,90	±0,31	−0,14	+ 4,28	−185,76	+0,20	+0,61

Sappho.

1882.	M. Z. Lund.	Δδ.	m. F.	Refr.	Red.	Δδ.	o—u	w—s
Sept. 7	13.29.35	−241,03	±0,59	−0,12	− 8,59	−249,74	+0,20	+1,95
	14.36.41	−258,04	±0,31	−0,13	+ 8,59	−249,58	−0,09	+1,04
Sept. 7	13.54.23	+418,86	±0,64	+0,16	− 2,51	+416,51		−0,52
	14.13.56	+413,99	±0,56	+0,16	+ 2,51	+416,66	+1,00	−1,26
Sept. 9	12.41.10	+ 87,94	±0,24	+0,04	− 8,07	+ 79,91	+0,40	+0,41
	12.59.57	+ 82,71	±0,16	+0,04	− 2,66	+ 80,09	+0,43	−0,19
	13.20. 3	+ 77,24	±0,19	+0,04	+ 3,13	+ 80,41	+1,05	−0,35
	13.35.32	+ 72,68	±0,11	+0,04	+ 7,59	+ 80,31	+0,10	−0,29
Sept. 11	12. 1. 8	+429,11	±0,11	+0,21	−11,91	+417,41	−0,25	−0,12
	13.15.50	+405,72	±0,20	+0,20	+11,91	+417,83	+0,43	−0,55
Sept. 11	12.15. 0	−207,31	±0,17	−0,10	− 7,64	−215,05	−0,26	+0,43
	12.25.58	−211,07	±0,10	−0,10	− 4,14	−215,31	−0,08	−0,29
	12.52.48	−219,54	±0,12	−0,11	+ 4,42	−215,23	+0,25	−0,31
	13. 2. 2	−222,40	±0,30	−0,11	+ 7,36	−215,15	+0,43	+0,42
Sept. 16	12.19.55	+102,90	±0,12	+0,05	− 3,72	+ 99,23	+0,07	−0,08
	12.38.54	+ 95,55	±0,09	+0,05	+ 3,72	+ 99,32	+0,23	+0,19

Sappho.

1882.	M. Z. Lund.	Δδ.	m. F.	Refr.	Red.	Δδ.	o—u	w—s
		"	"	"	"	"	"	"
Sept. 17	11.39.27	+ 46,40	±0,21	+0,02	− 9,74	+ 36,68	+0,26	−0,48
	11.49.53	+ 42,23	±0,27	+0,02	− 5,52	+ 36,73	−0,59	+0,64
	12.18. 2	+ 30,80	±0,20	+0,01	+ 5,89	+ 36,70	+0,46	+0,24
	12.26.38	+ 27,34	±0,05	+0,01	+ 9,37	+ 36,72	0,00	−0,15
Sept. 18	10.50.14	+342,93	±0,15	+0,19	−13,02	+330,10	+0,20	−0,26
	11.52.34	+317,47	±0,20	+0,17	+13,02	+330,66	−0,13	+0,65
Sept. 18	11.18. 1	+ 32,16	±0,33	+0,02	− 3,96	+ 28,22	+0,26	+1,05
	11.26.57	+ 24,22	±0,41	+0,01	+ 3,96	+ 28,19	−0,63	+1,21
Sept. 19	11.20.35	+343,04	±0,17	+0,18		+343,22	−0,52	−0,24
Okt. 1	10.19.37	+249,31	±0,34	+0,14	−15,60	+233,85	−0,01	−0,92
	11.17.56	+218,55	±0,21	+0,13	+15,60	+234,28	−0,14	−0,43
Okt. 1	10.33.49	− 54,39	±0,30	−0,03	− 7,88	− 62,20	0,00	+0,73
	10.42.19	− 59,14	±0,11	−0,03	− 3,36	− 62,53	+0,39	+0,06
	10.54.44	− 65,61	±0,23	−0,04	+ 3,24	− 62,41		−0,05
	11. 3.38	− 70,17	±0,12	−0,04	+ 7,98	− 62,23	+0,30	0,00
Okt. 5	11.11. 9	+148,32	±0,34	+0,09		+148,41	+0,88	+0,03
Okt. 5	12.11.43	+ 36,84	±0,29	+0,03		+ 36,87	−0,58	+0,76
Okt. 6	10.20.16	+ 87,99	±0,12	+0,05	− 7,10	+ 80,94	−0,13	−0,10
	10.46.21	+ 73,59	±0,11	+0,04	+ 7,10	+ 80,73	−0,24	+0,20
Okt. 7	10.19.43	+306,03	±0,22	+0,18	− 4,46	+301,75	+0,50	−0,56
	10.36. 5	+297,20	±0,32	+0,18	+ 4,46	+301,84	−0,52	+0,54
Okt. 11	9.43.30	+ 89,07	±0,34	+0,05	− 5,03	+ 84,09	+1,13	−0,17
	10. 2.12	+ 78,99	±0,17	+0,05	+ 5,03	+ 84,07	+0,47	+0,07
Okt. 12	10.34.27	+231,55	±0,56	+0,14	− 6,61	+225,08	+0,27	−1,21
	10.59. 9	+218,46	±0,17	+0,13	+ 6,61	+225,20	+0,29	−0,30
Okt. 13	10.53.50	+202,69	±0,29	+0,12		+202,81	−0,21	−0,24

Schliesslich habe ich die Resultate jedes Abends zusammengeführt nebst dem mittl. Fehler derselben. Zur Vergleichung ist der m. Fehler einer vollständigen Beobachtungen (als Mittel von den Werthen in der obigen Tafel) angegeben.

Victoria.

1882.	M. Z. Lund.	Zahl d. Beob.	Δδ.	Mittl. Fehler d. Result.	Mittl. Fehler einer Beob.
			"	"	"
Aug. 6	14.17.14	2	−184,52		±0,36
8	13. 0.33	6	−159,48	±0,07	±0,32
9	12.15.12	2	−179,18		±0,16
11	13. 6.52	2	−290,21		
12	12.54.18	2	+153,13		±0,29
"	12.54.42	2	−313,65		
13	12.51.40	2	+ 41,58		±0,16
"	13. 2. 3	2	−426,48		
18	12.40.53	4	+ 90,68	±0,10	±0,38
"	12.41. 0	4	−159,29	±0,08	±0,21
19	12.27.49	4	−390,24	±0,16	

Victoria.

1882.	M. Z. Lund.	Zahl d. Beob.	$\Delta\delta$.	Mittl. Fehler d. Result.	einer Beob.
Aug. 19	12.29.27	4	−149,″59	±0,″10	±0,″30
22	11.45.21	2	−211,31		±0,36
24	11.38.54	4	− 33,76	±0,10	±0,18
27	12. 2. 7	2	−292,24		±0,33
Sept. 1	11.28.18	4	− 22,56	±0,18	±0,14
3	11.15.37	2	+ 26,38		±0,25
7	11.26.30	2	−211,88		±0,18
„	11.29.22	2	− 82,81		±0,38
9	11. 8.22	4	+ 36,58	±0,14	±0,27
11	10.41.55	4	−178,04	±0,13	±0,21
13	11.21.46	1	−122,01		±0,13
16	10.39.14	2	−266,84		±0,28
„	10.39.53	2	− 93,97		±0,15
18	9.41. 0	2	− 26,77		±0,11
19	9.46.51	4	−222,69	±0,07	±0,25
20	9. 9.45	1	−310,03		±0,39
21	9.29.53	2	−189,24		±0,41
„	9.53.27	2	+ 82,08		±0,54
22	9.39.17	2	−185,61		±0,31

Sappho.

1882.	M. Z. Lund.	Zahl d. Beob.	$\Delta\delta$.	Mittl. Fehler d. Result.	einer Beob.
Sept. 7	14. 3. 8	2	−249,66		±0,45
„	14. 4.10	2	+416,59		±0,60
9	13. 9.11	4	+ 80,18	±0,11	±0,17
11	12.38.29	2	+417,62		±0,16
„	12.38.57	4	−215,19	±0,05	±0,17
16	12.29.25	2	+ 99,28		±0,11
17	12. 3.30	4	+ 36,71	±0,01	±0,18
18	11.17.29	2	+ 28,21		±0,37
„	11.21.24	2	+330,38		±0,18
19	11.20.35	1	+343,22		±0,17
Okt. 1	10.48.38	4	− 62,34	±0,08	±0,19
„	10.48.47	2	+234,07		±0,28
5	11.11. 9	1	+148,41		±0,34
„	12.11.43	1	+ 36,87		±0,29
6	10.33.19	2	+ 80,84		±0,12
7	10.27.54	2	+301,80		±0,27
11	9.52.51	2	+ 84,08		±0,26
12	10.46.48	2	+225,14		±0,37
13	10.53.50	1	+202,81		±0,29

In Mittel beträgt der m. Fehler einer Beobachtung für Victoria ± 0,″265 aus 70 Beobb. und für Sappho (aus 41 Beobb.) ± 0,″235. Als mittl. Fehler der Messungen eines Abends mit 4 Beobachtungen geben die Werthe der fünften Columne ± 0,″114 und ± 0,″063 resp. Das Resultat eines Abends kann also auf 0,″1 genau angesehen werden.

Undersökningar öfver Siljansområdets Trilobitfauna

af

SV. LEONH. TÖRNQUIST.

Trilobiter från Siljanstrakten hafva sedan lång tid tillbaka varit föremål för uppmärksamhet och beskrifningar. Uti sina "Anteckningar i Physik och Geognosie" omtalar HISINGER, vid redogörelse för Dalarnes geologiska förhållanden, ej sällan dessa fossil, och i hans "Lethæa Suecica" beskrifvas 14 arter af dem från denna provins, af hvilka dock några böra uteslutas. En del af dessa arter hade redan tidigare beskrifvits af WAHLENBERG i "Petrificata telluris suecanæ" samt af DALMAN i hans klassiska arbete "Om palæaderna eller de så kallade trilobiterna". Af de arter, LOVÉN behandlat i sin afhandling "Om svenska trilobiter", äro äfven ett par från Dalarne. I "Palæontologia scandinavica" har ANGELIN anfört 24 arter såsom funna i samma provins, af hvilka dock ett par böra utgå. Vigtiga bidrag till Siljanstraktens trilobitfauna hafva i senare tid lemnats af HOLM, dels i en uppsats "Ueber einige Trilobiten aus dem Phyllograptusschiefer Dalekarliens", dels i hans arbete öfver "De svenska arterna af trilobitslägtet Illænus (DALMAN)".

Föreliggande undersökningar öfver Siljanstraktens trilobitfauna hafva till en betydlig del redan för flera år sedan varit utarbetade, ehuru förhållandena först nu medgifvit deras redigering och utgifvande. Vidkommande den följda planen har jag tagit till föredöme den behandling af Westergötlands trilobiter, LINNARSSON lemnat i sitt arbete "Om Westergötlands cambriska och siluriska

aflagringar". Sålunda hafva för alla arter uppgifvits fyndlag och fyndort; öfver nya arter har jag lemnat så fullständiga beskrifningar, som materialet medgifvit, samt afbildningar; åt sådana arter, som förut äro kända ehuru icke som skandinaviska, har, efter som förhållandena tillåtit eller kräft, egnats en mer eller mindre fullständig beskrifning, hvarjemte jag i de flesta fall äfven låtit afteckna dem; arter, som redan förut varit kända från Skandinavien, hafva, der jag icke ansett mig serskildt hafva något tillägg eller någon anmärkning att göra, endast anförts. En dylik behandling har synts mig mest lämplig vid redogörelse för ett inskränkt områdes paleontologi.

De här beskrifna arterna äro ingalunda de enda, som funnits inom Siljanstrakten; ett rätt stort antal har jag lemnat obeskrifna, till större delen på grund af materialets mindre tillfredsställande beskaffenhet. Måhända kan jag framdeles varda i tillfälle att behandla åtminstone en del af dessa arter. Utom egna samlingar har jag vid den följande bearbetningen haft tillfälle nyttja en af Herr G. C. von Schmalensée förlidet år för Sveriges Geologiska Undersökning i Dalarne gjord samling af trilobiter. Der exemplar från denna legat till grund för beskrifning eller afbildningar, har detta anmärkts. I annat fall äro beskrifning och figurer utförda efter exemplar i min samling.

I fråga om slägtenas begränsning har det knapt varit möjligt att undvika inkonseqvens. Ehuru jag i allmänhet åt dem gifvit en jemförelsevis vidsträckt omfattning, har det i vissa fall icke synts lämpligt att i ett arbete af denna art allt för mycket afvika från hvad som hos oss sedan längre tid varit öfligt. Vid framställningen af familjen *Chiruridæ* har jag ytterligare uttalat mig något i denna fråga.

Att afgöra, huruvida tvenne närstående former äro att anse såsom skilda arter eller tillhörande samma art, är ofta en svår uppgift och kan den i många händelser först då besvaras, sedan samma former, med eller utan föreningslänkar, påträffats i skilda trakter. Då emellertid den paleontologiska nomenklaturen eger icke blott zoologisk, utan ock stratigrafisk betydelse, och då vidare enligt min öfvertygelse ett olämpligt sammanförande vållat större förvirring än ett för långt drifvet serskiljande, har jag, ehuru jag i allmänhet sökt gå medelvägen, dock i tveksamma fall med större omsorg sökt undvika den förra afvägen än den senare.

Vid angifvande af fossilens fyndlag har den nomenklatur följts, som förekommer i min afhandling "Öfversigt öfver bergbygnaden inom Siljansområdet i Dalarne". Den deruti gifna uppställningen af lagföljden återfinnes i den ta-

bellariska öfversigt öfver trilobitarternas vertikala utbredning inom Siljansområdet, som här meddelas efter redogörelsen för arterna.

Till de jemförelser mellan Siljanstraktens lag och motsvarande bildningar i andra trakter, hvilka i sistnämnda afhandling framstälts, må här ett litet tilllägg finna plats. Öfverensstämmelsen mellan våra svenska trinucleusskiffrar och BARRANDES Etage D d 5 i Böhmen har redan påvisats af LINNARSSON; serskildt erbjuder trinucleusskiffern i Dalarne största likhet med det böhmska laget. De derpå i Dalarne följande graptolitförande skiffrarne röja vidare stor likhet med de skiffrar, BARRANDE fört till sin Etage E e 1 under benämningen basen för öfversiluriska systemet. Liksom i Böhmen skiffrar med *Retiolites Geinitzianus* BARR. uppåt afslutas med ett lag innehållande *Cardiola interrupta* BRODER. [1]), så eger ett liknande förhållande rum i Dalarne enligt herr VON SCHMALENSÉES fynd derstädes sistlidne år. I Böhmen följer på de nämnde skiffrarne ett kalklag, BARRANDES Calcaire inférieur, af hvilken åtminstone den lägre delen, hänförd till Etage E e 1, måste anses äldre än Wenlockledet i England. Detta lag intager så en nivå, som nära motsvarar den, till hvilken jag förlagt leptænakalken i Siljanstrakten, och om mitt antagande i detta hänseende är riktigt, bör man vänta att äfven finna någon öfverensstämmelse mellan de begge bildningarnes faunor. Sådan saknas ej heller, som af det följande framgår. Lägre delen af Calcaire inférieur i Böhmen eger visserligen en jemförelsevis fattig trilobitfauna, men af dess arter återfinnas flera, till en del rätt karakteristiska, med fullkomligt identiska former i leptænakalken, under det andra i denna representeras af så närstående arter, att man i vissa fall stannar i villrådighet, huruvida de verkligen äro skilda [2]). Och denna öfverensstämmelse torde icke vara inskränkt till trilobitfaunorna.

---

[1]) Jemf. MARR: On the predevonian rocks of Bohemia (Qvart. Journ. Geol. Soc. 1880) s. 607, 105. Anmärkas bör dock, att så väl ofvanstående *Cardiola* från Dalarne, som den art från Skåne, som anföres under namnet *C. interrupta*, kräfver ytterligare granskning.

[2]) Gemensamma arter för leptænakalken och för Böhmens calcaire inférieur äro af dem, som i det följande behandlas: *Chirurus insignis* BEYR., *Sphærexochus mirus* BEYR., *Deiphon Forbesi* BARR., *Lichas palmatus* BARR. Af i leptænakalken funna arter står vidare *Lichas elegans* n. sp. nära *L. scaber* BEYR., *Lichas æqualis* n. sp. nära *L. simplex* BARR., *Proetus modestus* n. sp. nära yngre former af *Pr. decorus* BARR. (En annan här ej beskrifven Proetusart från leptenakalken är med *Pr. Ryckholti* BARR. ytterst nära förvandt.)

Förteckning öfver de trilobiter behandlande arbeten, som i det följande citeras och betecknas medels förkortning af titlarne.

ANGELIN, N. P. Palæontologia suecica, pars I. Lundæ 1852; Palæontologia scandinavica, pars II. Lundæ 1854; utgifna under gemensam titel: Palæontologia scandinavica. Holmiæ 1878.
= ANG., Pal. scand.

BARRANDE, J. Notice préliminaire sur le système silurien et les trilobites de Bohême. Leipz. 1846.
= BARR., Not. prél.

— Nouveaux trilobites, supplément de la Notice préliminaire. Prague 1846 [1]).
= BARR., Nouv. tril.

— Système silurien du centre de la Bohême, vol. I. Prague 1852.
= BARR., Syst. silur. de la Bohême.

— Réapparition du genre Arethusina. Prague, Paris 1868.
= BARR., Réapp. d. g. Arethusina.

BEYRICH, E. Ueber einige böhmische Trilobiten. Berlin 1845.
= BEYR., Ueb. ein. böhm. Trilob.

— Untersuchungen über Trilobiten, zweites Stück. Berlin 1846.
= BEYR., Untersuch. üb. Trilob. II.

BOECK, CHR. Uebersicht der bisher in Norwegen gefundenen Formen der Trilobitenfamilie; Gæa norvegica. Christiania 1838.
= BOECK, Gæa norv.

BRÖGGER, W. C. Die silurischen Etagen 2 und 3 im Kristianiagebiet und auf Eker. Kristiania 1882.
= BRÖGG., Die silur. Et. 2 und 3.

CORDA, se HAWLE und CORDA.

DALMAN, J. W. Om palæaderna eller de så kallade trilobiterna. Kongl. Vetenskaps-Akademiens Handlingar 1826.
= DALM., Om palæaderna.

EICHWALD, E. Ueber das silurische Schichtensystem in Esthland. St. Pe-Petersburg 1840 [2]).
= EICHW., Schichtensyst. in Esthl.

---

[1]) Dessa begge arbeten hafva icke varit förf. tillgängliga; de citeras efter BARRANDE, syst. silur. du centre de la Bohême.

[2]) Har ej varit förf. tillgängligt, och citeras enligt på serskilde ställen uppgifven källa.

— Lethæa rossica ou Paléontologie de la Russie. Premier volume, seconde section de l'ancienne periode. Stuttgart 1860.
= Eichw., Leth. ross.

Etheridge, se Nicholson and Etheridge.

Hawle, J., und Corda, A J. C. Prodrom einer Monographie der böhmischen Trilobiten. Prag 1847.
= Corda, Prodrom.

Hisinger, W. Lethæa suecica. Holmiæ 1837—1841.
= His., Leth. suec.

Holm, G. Ueber einige Trilobiten aus dem Phyllograptus schiefer Dalekarliens. — Bihang till K. Vet.-Akad:s Handl. 1882.
= Holm, Trilob. aus d. Phyllograptussch. Dalek.

— De svenska arterna af trilobitslägtet Illænus (Dalman). Stockholm 1883.
= Holm, Trilobitsl. Illænus.

Kjerulf, Th. Veiviser ved geologiske Exkursioner i Christiania Omegn Christiania 1865.
= Kjerulf, Veiviser.

Linnarsson, G. Om de siluriska bildningarne i mellersta Vestergötland. Stockholm 1866.
= Linrs., Silur. bildn. i mell. Vesterg.

— Diagnoses specierum novarum e classe crustaceorum in depositis cambricis et siluricis Vestrogothiæ Sueciæ repertarum. — Öfvers. af K. Vet.-Akad:s Förhandl. 1869.
= Linrs., Diagn. nov. crustac.

— Om Vestergötlands cambriska och siluriska aflagringar. — K. Vet.-Akad:s Handl. 1869.
= Linrs., Vesterg. cambr. o. silur. aflagr.

Lovén, S. Svenska trilobiter. — K. Vet.-Akad:s Förhandl. 1845.
= Lovén, Svenska trilob.

McCoy, F. A synopsis of the silurian fossils of Ireland, collected by R. Griffith, the whole being named and the new species drawn and described by F. McCoy. Dublin 1846.
= McCoy, Silur. Foss. of Ireland.

— A synopsis of the classification of the british paleozoic rocks by Adam Sedgwick with a systematic description of the british paleozoic fossils in

the geological museum of the university of Cambridge by F. McCoy. Cambridge 1851—1855.

= McCoy, Brit. pal. fossils.

Murchison, R. J. The silurian System. London 1839.

= Murch., Sil. Syst.

Nicholson, H. A., and Etheridge, R. jun., A monograph of the silurian fossils of the Girvan district in Ayrshire. Edinburgh and London. Fasc. I 1878; fasc. II 1880.

= Nich. and Ether., Silur. foss. of Girv.

Nieszkowski, J. Versuch einer Monographie der in den silurischen Schichten der Ostseeprovinzen vorkommenden Trilobiten. — Archiv für die Naturkunde Liv-, Ehst- und Kurlands, Ser. I, Bd 1. Dorpat 1854—57.

= Nieszk., Monogr. d. Trilob.

— Zusätze zur Monographie der Trilobiten der Ostseeprovinzen nebst den Beschreibung einigen neuen obersilurischen Crustaceen. — Sistnämnde tidskrift. Ser. I, Bd 2. Dorpat 1861.

= Nieszk., Zusätze.

Pander, Ch. H. Beiträge zur Geognosie des russischen Reichs. St. Petersburg 1830 [1]).

= Pand., Beitr. z. Geogn. d. russ. Reichs.

Portlock, J. E. Report on the geology of the county of Londonderry and of parts of Tyrone and Fermanagh. Dublin 1843.

= Portl., Geol. rep. on Londonderry.

Roemer, F. Die fossile fauna der silurischen Diluvial-Geschiebe von Sadewitz bei Oels in Nieder-Schlesien. Breslau 1861.

= Roem., Die foss. fauna v. Sadewitz.

Salter, J. W., and Phillips, J., Palæontological appendix to professor John Phillips Memoir on the Malvern Hills, compared with the palæozoic districts of Abberley etc. — Memoirs of the geological survey of Great Britain and of the museum of practical geology in London. Vol. 2, part. 1. London 1848.

= Salt. and Phill., Mem. geol. surv. Great Brit., Vol. 2, p. 1.

— Memoirs of the geological survey of the united kingdom. Dec. II. Lond. 1849; Dec. VII, Lond. 1853; Dec. XI, Lond. 1864

[1]) Se föreg. not.

= Salt., Mem. geol. surv. unit. kingd.

— A monograph of british trilobites, Part I—IV. London 1864—1867.

= Salt., Monogr. brit. trilob.

— On the fossils of North-Wales. — Memoirs of the geological survey of Great Britain etc., Vol. 3. London 1866.

= Salt., Mem. geol. surv. Great Brit. Vol. 3.

Sars, M. Ueber einige neue oder unvollständig bekanten Trilobiten. Okens Isis 1835.

= Sars, Isis von Oken, Neue Trilob.

Schlotheim, Beschreibung einiger abgebildeten Arten von Echinosphæriten und Trilobiten. — Okens Isis 1826.

= Schloth., Isis von Oken, Echinosph. u. Trilob.

Schmidt, F. Revision der ostbaltischen Trilobiten. — Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St. Pétersbourg, Ser. VII, Tome XXX. N:o 1. St. Pétersbourg 1881.

= Schmidt, Revis. d. ostbalt. Trilob.

Steinhardt, E. Th. G. Die bis jetzt in preuss. Geschieben gefundenen Trilobiten. — Beiträge zur Naturkunde Preussens, 3. Königsberg 1874.

= Steinh., In preuss. Gesch. gefund. Trilob.

Wahlenberg, G. Petrificata telluris suecanæ. — Acta societatis reg. scientiarum Upsaliensis. Upsaliæ 1821.

= Wahlenb., Petrif. tell. suec.

PHACOPIDÆ.

Phacops elliptifrons ESM.

Tab. I, fig. 1—3.

1833 *Trilobites elliptifrons* ESMARK, Om nogle nye arter af Trilobiter; Mag. for Naturvidensk., Anden Række, Bd. 1; p. 269, T. VII, f. 6, 7.
1838 — *elegans* SARS et BOECK, Gæa norveg., p. 139.
1852 *Phacops 4-lineata* ANG., Pal. scand., p. 12, T. IX, f. 5 a—c.
1865 — *elegans* KJERULF, Veiviser, p. 20, 21, f. 31 b.
1881 — — F. SCHMIDT, Revis. d. ostbalt. Trilob., p. 72, T. I, f. 1; T. X, f. 10—12; T. XI, f. 17.
Citera synonyma vide sp. SCHMIDT l. et p. c.

Att den här afsedda arten från Dalarne är ANGELINS *Ph. 4-lineata*, visar en jemförelse mellan exemplar från denna provins och gotländska. Af beskrifningen och figurerna till *Trilobites elliptifrons* ESM. l. c. eller af den korta diagnosen till *Tril. elegans* SARS et BOECK i Gæa norvegica, låter sig åter dessas identitet med ANGELINS art icke uppvisa sig. För identiteten mellan den senare och *Tril. elegans* har dock SCHMIDT framlagt talande skäl; jag har då icke heller tvekat att på prof. BRÖGGERS auktoritet, som haft serskilt tillfälle att afgöra om öfverensstämmelsen mellan *Tril. elliptifrons* och *Tril. elegans*, upptaga arten under ofvanstående namn, och jag har haft så mycket större skäl dertill, som LINDSTRÖM redan under samma namn uppfört arten såsom gotländsk, (LINDSTRÖM: Anteckningar om silurlagren på Carlsöarne; Öfvers. af K. Vet.-Akad:s Förhandl. 1882, sid. 17).

Formen från Dalarne har, liksom de exemplar från Gotland, som jag sett, hufvudets hörn rundade, hvaremot den ryska har dem tillspetsade; i detta hänseende öfverensstämmer ESMARKS fig. 7 mera med de förra, fig. 6 med de senare. Af pygidiet föreligga från Dalarne ett par exemplar. På axeln synas 8

leder, på sidorna 5 eller 6 mindre tydliga ribbor. De öfverensstämma någorlunda med ANGELINS afbildning.

Jag kan icke underlåta att påpeka denna arts likhet med *Phacops bulliceps* BARR. Vigtigaste olikheten mellan dem skulle vara, att den böhmska arten, enligt BARRANDES beskrifning, har främsta pannfårans grenar sammanhängande. På detta kännetecken lägger måhända BARRANDE för stor vigt, då han af de Phacopsarter, som ega det, bildar en egen grupp inom slägtet. Denna synes omfatta nog heterogena arter. På fig. 42 Pl. 22, den enda, som framställer hufvudet af ett fullväxt exemplar af *Ph. bulliceps*, synes detta kännetecken icke alls, utan har främsta pannfåran der alldeles samma utseende, som hos *Ph. elliptifrons*.

Funnen af herr VON SCHMALENSÉE i ett skift, som antingen bildar *retiolitesskifferns* öfversta del eller *leptænakalkens bottenlag*, vid Kallmora och Björken. De beskrifna exemplaren tillhöra Sveriges Geologiska Undersöknings Museum.

Anmärkningsvärdt är, att en närstående art träffas så djupt ned i lagserien som på gränsen mellan ortocerkalken och chasmopskalken. Hufvud af en sådan har jag funnit vid Kårgärde, men så förtryckt, att någon närmare beskrifning icke derpå kunnat grundas.

Phacops (Pterygometopus) trigonocephalus F. SCHMIDT.

1881 *Phacops* (subg. *Pterygometopus*) *trigonocephala* SCHMIDT, Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 81, T. I, f. 9—14; T. XI, f. 3, 4; T. XII, f. 5—9, ubi synonyma p. 18 vides.

Med någon tvekan för jag hit ett exemplar med mycket skadadt hufvud, men för öfrigt temligen fullständigt. Det är brutet längs med axeln och plattadt från sidorna. Pygidiets axel har 12 leder, på dess bräm äro 9 leder synliga, men som spetsen är afbruten kan det hafva egt en eller två leder till. Fårorna mellan lederna äro skarpt utmärkta och upphöra på något afstånd från brämets rand; pleuralfårorna äro grundare, men löpa nästan ut till randen. På grund af pygidiets bygnad har jag hänfört exemplaret till *Ph. trigonocephalus*. Ett stöd för riktigheten häraf har jag trott mig finna deruti, att jag vid Skarpåsen i Östergötland uti en lagdel, som fullkomligt motsvarar den, hvaruti det omnämnda exemplaret funnits, påträffat ett fullständigt hufvud, som säkrare kunnat bestämmas såsom tillhörande nämnda art.

Funnen vid Skattungbyn i röd skiffer, som mellanlagrar hvarfven i den *öfre röda ortocerkalken.*

Phacops (Pterygometopus) Panderi SCHMIDT.

Tab. I, fig. 4, 5.

1830 *Calymene sclerops* PAND., Beitr. z. Geogn. d. russ. Reichs p. 138, T. IV B, f. 9; T. V, f. 4; T. VI, f. 10 (sec. SCHMIDT).

1881 *Phacops* (subg. *Pterygometopus*) *Panderi* SCHMIDT, Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 84, T. I, f. 15—17; T. XII, f. 10—12.

Af denna art, hvilken jag tidigare (Om Siljanstraktans paleozoiska formationsled, Öfvers. af K. Vet.-Akad:s Förhandl. 1874; sid. 14) anfört under namnet *Chasmops sclerops* DALM., har jag endast ett fullständigt hufvud. Det öfverensstämmer till alla delar med SCHMIDTS beskrifning och figurer.

Funnen vid Silfberget inom *chasmopskalken*, sannolikt i *cystidekalk.*

Phacops (Chasmops) Odini EICHW.

Tab. I, fig. 6.

1840 *Calymene Odini* EICHW., Silur. Schichtensyst. in Estl. p. 62 (sec. Schmidt).

1841 *Calymene* . . . HIS., Leth. suec. suppl. sec. cont. p. 3, T. XL, f. 1.

1860 *Chasmops Odini* EICHW., Leth. ross. p. 1429, T. LII, f. 32.

1881 *Phacops* (subg. *Chasmops*) *Odini* SCHMIDT, Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 99. T. II, f. 1—13, T. XV, f. 30.

Cetera synonyma vide ap. SCHMIDT l. et. p. cit.

Den art, som jag i min uppsats "Om Siljanstraktens paleozoiska formationsled", sid. 14, anfört under namnet *Chasmops conicophthalma* BOECK såsom kännetecknande för cystidekalken, är en tydlig *Ph. Odini*, sådan den blifvit beskrifven och afbildad i SCHMIDTS "Revision der ostbaltischen Trilobiten". Hutvudets hörntaggar sträcka sig åtminstone till det åttonde thorakalsegmentet och axeln å thorax och pygidiet äro kraftigt utbildade.

Funnen i *cystidekalken* vid Wikarbyn, Fjecka, Åberga och Kårgärde. Den har äfven af J. G. CLASON funnits vid Furudal, antagligen i samma lag (His. l. c.; jemf. Schmidt l. c. s. 100, not. 1).

Phacops (Chasmops) maximus SCHMIDT.

Tab. I, fig. 7, 8.

1860 *Chasmops macrourus* EICHW., Leth. ross. p. 1432.
1860 *Homalonotus elongatus* EICHW., l. c. p. 1410, T. 54, f. 3.
1861 *Chasmops conicophthalmus* RÖMER, Die foss. fauna v. Sadewitz p. 40.
1881 *Phacops* (subg. *Chasmops*) *maxima* SCHMIDT Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 112, T. III, f. 11; T. IV, f. 1—3, 5—7; T. X, f. 17, 18; T. XI, f. 13; T. XV, f. 34, 35.

Det material, som stått mig till buds för denna arts bestämning, har varit temligen ofullständigt och utgöres hufvudsakligen af ett hufvud och ett pygidium, hvilka jag i uppsatsen "Om Dalarnes paleozoiska formationsled" fört till *Chasmops macroura* SJÖGR. Begge äro i följd af skalets bräckning något vanstälda. Pannans ändflik är bredare och mera rätlinig än hos *Ph. macroura*. Mera bestämdt visar pygidiet på öfverensstämmelse med *Ph. maxima;* dess axel är icke alldeles fullständig, men att döma af det mera fullständiga brämet, har den haft 14 leder. I allt liknar pygidiet det af SCHMIDT för *Ph. maxima* afbildade med den enda lilla olikhet, att fårorna på brämet upphöra på något längre afstånd från pygidiets rand.

Funnen i *Bryozomergel* vid Fjecka.

CHIRURIDÆ.

Vid fördelningen af de till denna familj hörande arter på skiljda slägten har jag i det närmaste följt den uppställning, som SCHMIDT föreslagit i "Revision der ostbaltischen Trilobiten", dock med den skilnad, att jag upptagit der uppstälda underslägten såsom sjelfständiga slägten. Detta står till en viss grad i strid mot den grundsats, jag i allmänhet följt, och är således långt ifrån en protest mot den af SCHMIDT framstälda anordningen, men flera omständigheter hafva dock förmått mig att i nämda hänseende frångå denna. Vi hafva hos oss sedan längre tid tillbaka vant oss att betrakta en stor del af de arter, SCHMIDT för under hufvudslägtet *Chirurus,* såsom derifrån generiskt skilda, och SCHMIDT har sjelf åt sina underslägten gifvit en så noggrann begränsning, att uppfattningen af dem såsom egna slägten väl torde kunna försvaras, äfven om mellanformer mellan dem förekomma. Härtill bör läggas, att om slägtet Chi-

rurus fattas i vidsträcktaste omfattning, så blefve nödigt att åt en del väl kända arter gifva nya artnamn, enär man annars skulle få två arter med namnet *Ch. speciosus*, två med namnet *Ch. conformis*, tre *Ch. clavifrons* och möjligen ytterligare två med namnet *Ch. granulatus*. En sådan ny namngifning har f. n. icke synts mig lämplig, helst det kan vara sannolikt, att de af SCHMIDT antagna underslägtena komma att allmänt betraktas som sjelfständiga slägten, då naturligtvis åter de äldre artnamnen också komma att upptagas; en ny namngifning nu skulle då endast bidraga att öka oredan i arternas synonymi.

Chirurus speciosus His.

1839 ? *Paradoxides bimucronatus* MURCH., Sil. Syst., pl. XIV, f. 8, 9.
1840 *Calymene speciosa* HIS., Leth. suec., Suppl. II, p. 6; T. XXXIX, f. 2 a, b.
1848 ? *Chirurus speciosus* SALT. and PHILL. Mem. geol. surv. Great Brit. Vol. I, pt. I; p. 345, T. VII, f. 4—7.
1851 *Chirurus speciosus* ANG., Pal. scand., p. 78, T. XXXIX, f. 14; T. XLI, f. 15.
1864 ? *Chirurus bimucronatus* SALT., Monogr. brit. trilob., p. 63, T. V, f. 1—4.
1880 ? — — NICH. and ETHER., Silur. foss. of Girv., part. II, p. 202, T. XIV, fig. 9.

Vore identiteten mellan *Ch. speciosus* HIS. och den af MURCHISON i "Silurian system" afbildade *Ch. bimucronatus* fullt säker, så borde HISINGERS namn utbytas mot det senare såsom äldre. Från alla de beskrifningar och afbildningar af *Chir. bimucronatus* jag sett, skilja sig mina exemplar af *Ch. speciosus* genom större bredd af de fasta kinderna, genom större afstånd mellan ögonen och axelfårorna samt deri, att ansigtslinjerna framom ögonen gå rätt fram till hufvudets framrand, som de synas skära ej vid axelfårornas mynning, utan på ett litet afstånd från dessa. Se vidare följande art.

Funnen i *leptænakalk* vid Unskarsheden, Östbjörka och Westanå, på det senare stället af herr v. SCHMALENSÉE.

Chirurus insignis BEYR.

Tab. I, fig. 9.

1845 *Chirurus insignis* BEYR., Ueb. ein. böhm. Trilob. p. 12, f. 1.
1846 — — BARR. Not. prél. p. 49.
1847 — — CORDA, Prodrom, p. 133, Pl. VI, f. 70.
1851 — — BARR., Syst. silur. de la Bohême, p. 782, Pl. 41, f. 1—13.

De olikheter, jag funnit mellan hufvud at denna och nästföregående art, åskådliggöras af nedanstående jemförelse.

Chirurus speciosus His.	*Chirurus insignis* Beyr.
Pannan jemnt böjd, sluttar framåt sakta mot hufvudets främre rand.	Pannan höjer sig jemnt till ändfliken och sänker sig derefter tvärt mot framranden.
Främre pannfårorna, ganska starkt böjda bakåt, lemna mellan sina inre ändpunkter ett oflikadt fält af föga större bredd än $^1/_4$ af pannans bredd vid samma fårors utmynning i axelfårorna.	Främre pannfårorna bilda nästan rät vinkel med pannans axel och lemna mellan sig ett oflikadt fält, som upptager mer än $^1/_3$ af pannans bredd mätt vid dessa fårors mynning i axelfårorna.

Derjemte äro groparne på de fasta kinderna hos *Ch. speciosus* dubbelt så stora som hos *Ch. insignis*. Denna senare art har pannans ändflik och odelade mellanfält, den upphöjda bården kring hufvudet samt mellanrummen mellan groparne på de fasta kinderna försedda med en jemn och fin granulering. I allt öfverensstämmer formen från Dalarne med Beyrichs och Barrandes beskrifningar och figurer; vidkommande orneringen mest med den sistnämde författarens. Ett par lösa thorakalsegment har jag äfven funnit, hvilka likna de af Barrande för denna art beskrifna. Pleuralfårorna hafva samma förlopp och axeln är fint granulerad, men å pleurorna, om hvilka Barrande yttrar, att de "ne montrent que des grains isolés", har jag icke funnit några sådana.

Jag har varit i någon villrådighet, huruvida denna art verkligen bort upptagas såsom sjelfständig sådan eller sammanföras med föregående. Då emellertid begge formerna förekomma i Dalarne, såsom ofvan visats, tydligt skiljbara och utan af mig sedda öfvergångar, har jag upptagit dem såsom skiljda.

Barrande, som 1851 i "Syst. silur. du centre de la Bohême" uppgifver karakterer, genom hvilka *Ch. insignis* skiljer sig från *Ch. bimucronatus*, har sedermera (Trilobites, Extrait du supplement au Vol. I du syst. silur. du centre de la Boh. 1871 sid. 127, samt Defense des Colonies V, 1881, sid. 6) förenat dem. Äfven Salter, som tidigare skiljt de båda formerna, sammanför dem i Monogr. brit. trilob., sid. 63, jemte *Ch. speciosus* His. under namnet *Ch. bimucronatus* Murch. Möjligen skall det också befinnas riktigast att uppföra de begge hos oss funna formerna såsom underarter under den senare, men

det material, som stått mig till buds, har dock ej berättigat till en sådan åtgärd.

Funnen i *leptænakalk* vid Boda. Den del af ledet, hvari denna art blifvit funnen, är äldre än den, hvari *Ch. speciosus* anträffats.

Chirurus exsul BEYR.

1846 *Chirurus exsul* BEYR., Unters. üb. Trilob., II, p. 3, T. IV. f. 6.
1854 — — ANG., Pal. Scand., p. 31, T. XXI f. 2, T. XXXIX, f. 18.
1881 — — SCHMIDT Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 137, T. VI, f. 5—10; T. XI, f. 20; T. XII, f. 25; T. XVI, f. 2, 3.
Citera synonyma vide ap. SCHMIDT l. et. p. cit.

Arten föreliggor endast i pannor och närliggande delar af fasta kinderna. Till formen öfverensstämma de närmast med den af SCHMIDT meddelade fig. 5 a Pl. VI och hafva således nackringen i följd af bakre randens böjning bredare än fallet är å ANGELINS fig. 18, T. XXXIX, hvilken eljes mycket liknar mina exemplar.

Funnen i *cystidekalk* vid Åberga och Fjecka.

Chirurus ingricus SCHMIDT.

Tab. I, fig. 10.

1881 *Chirurus ingricus* SCHMIDT, Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 135, T. VI, f. 1, 2.

Hufvudet är nästan triangulärt. Pannan vidgar sig obetydligt framåt och slutar med en afrundad ändflik. Nackringens bakre rand är konvex emot thorax, i följd hvaraf ringen har sin största vidd på midten. Pannans basalflikar äro längre än de två följande sidoflikarne, men något kortare än ändfliken. Basalfårorna äro bågformigt inåt och nedåt böjda och mynna ej ut i nackfåran, de främre paren fåror äro endast svagt bakåtriktade och lemna mellan sina inre ändpunkter ett oflikadt fält, som upptager ungefär hälften af pannans bredd. Ögonen sitta midt för de mellersta pannflikarne, på samma afstånd från axelfårorna och nackfåran. Framom ögonen löpa ansigtslinierna nästan rätt framåt till hufvudets rand, som de skära midt för främsta pannfåran; bakom ögonen löpa de med svag S-formig böjning utåt och framåt till hufvudets sidorand, hvilken de nå midt ögonens främre hörn. Från pannans ändflik går ett bandlikt fält till hvardera ögat.

Thorakalrandfårorna och sidorandfårorna bilda i hufvudets hörn med hvarandra en vinkel af 50°, hvadan de af dem omgifna delar af fasta kinderna få en ganska regelbunden triangelform. Bården kring hufvudet vidgas jemnt mot dess hörn, från hvilka starka taggar utskjuta. Dessa äro riktade mera utåt än bakåt. Fasta kinderna äro inom randbården gropiga, och på deras skal skönjes mellan groparne en chagrinartad punktering. — Mått å ett hufvud: längd 16 m. m., pannans längd 12,5 m. m., dess bredd vid basen 9,5 m. m., öfver ändfliken 10,5 m. m.

Funnen vid Lindgården af Utby by, der ett hufvud träffats i lös sten, om hvars samhörighet med den närliggande *undre grå ortocerkalken* intet tvifvel finnes. Bergarten öfverensstämmer med den i skiftets lägre del.

Chirurus glaber Ang.

1854 *Chirurus glaber* Ang., Pal. scand., p. 79, T. XXXIX, f. 16.

Förekommer enligt Angelin i *leptænakalken;* ej af mig funnen.

Chirurus punctatus Ang.

1854 *Chirurus punctatus* Ang., Pal. scand., p. 79, T. XXXIX, f. 17.

Förekommer enligt Angelin i *leptænakalken;* likaledes af mig der osedd.

Chirurus? tenuispinus n. sp.

Tab. I, fig. 11.

Pygidium e quattuor segmentis compositum; annuli tres anteriores axis sulcis transversalibus perfectis inter se sejuncti, annulus posterior a præcedenti duobus punctis separatus; spinæ utrinque qvaternæ, longæ, angustæ, non nisi ad basin cohærentes.

Af denna art hafva endast ett par någorlunda fullständiga pygidier funnits. Af axelns fyra ringar äro de tre främsta skiljda af fullständiga tvärfåror, som åt sidorna sluta med fördjupade punkter; fåran mellan de två sista ringarne är reducerad till dessa fördjupningar, som der äro ovala och tvärliggande. På hvarje sida om axeln utskjuta från ringarnes ändpunkter 4 taggar, hvilka vid basen äro något vidgade och på en kort sträcka sammanhänga med hvarandra. Utåt afsmalna de, böja sig något bågformigt, och nå en längd

som synes hafva öfverskridit femfalden af de sammanvuxna delarnes längd. De sista taggarne äro riktade nästan rätt bakåt, de främre mera utåt. Pygidiets alla delar äro täckta med strödda upphöjda punkter.

Huruvida arten tillhör slägtet *Chirurus* i inskränkt betydelse är ovisst. Snarast skulle man kanske föra den till sl. *Pseudosphærexochus*.

Funnen i *leptænakalk* vid Boda.

Cyrtometopus affinis Ang.

1826 *Calymene? clavifrons* Dalm., ex p. Om palæaderna, p. 260.
1857 *Cyrtometopus affinis* Ang., Pal. Scand. p. 77, T. XXXIX, f. 10.
1860 *Ceraurus affinis* Eichw., Leth. ross. p. 1400.
1878 ? *Cheirurus clavifrons* Dalm.? Nich. and Ether., Silur. Foss. of Girvan p. 101, Pl. VII, f. 7, 8.
1881 *Cheirurus (Cyrtometopus) clavifrons* Schmidt, Revis. d. ostbalt. Trilob., p. 157, T. VII, f. 22; T. VIII, f. 1—3; T. XVI, f. 13, 14.

Funnen i *undre grå ortocerkalk* vid Sjurberg och Lindgården i Utby, samt i lös sten vid Östnorsbacken i Mora.

Cyrtometopus clavifrons Dalm.

1826 *Calymene? clavifrons* Dalm. ex p. Om palæaderna, p. 260.
1835 — *speciosa* Sars, Isis von Oken, Neue Trilob., p. 339, T. IX, f. 7 (sec. Brögger).
1837 — *clavifrons* His., Leth. suec., p. 12 (non icon T. XXXVII, f. 1, suppl. II).
1838 — — Boeck, Gæa norv. p. 140.
1852 *Cheirurus Zembnitzkii* (Eichw.) Barr., Sil. syst. de la Bohême, p. 754, 760, 770, Pl. 6, f. 8 (sec. Schmidt).
1854 *Cyrtometopus clavifrons* Ang., Pal. scand., p. 32, T. XXI, f. 4; T. XXXIX, f. 9.
— — *Sarsi* Ang., l. c., p. 78, T. XXXIX, f. 11.
1860 *Ceraurus Zembnitzkii* Eichw., Leth. ross., p. 1399. (sec. Schmidt).
1865 *Cyrtometopus Sarsi* Kjerulf, Veiviser, p. 6, 7; f. 14.
1881 *Cheirurus (Cyrtometopus) clavifrons* Schmidt, Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 153, T. VIII, f. 4—6; T. XVI, f. 7—12.
1882 — *clavifrons* Brögger, Die silur. et. 2 und 3, p. 131, T. V, f. 1—9.

Vidkommande denna art har en synnerligen stor förvirring rådt bland författarne icke blott så till vida, att den beskrifvits under flera olika namn, utan ock så att dess namn hänförts till ett ovanligt stort antal arter, stundom

nog långt aflägsna från den verkliga. Efter de utredningar och fullständiga beskrifningar, vi nu ega af SCHMIDT och BRÖGGER, synes denna förvirring hädanefter böra upphöra.

Arten står otvifvelaktigt den föregående mycket nära, men båda förekomma i Dalarne väl skilda och, såvidt jag sett, utan öfvergångar, hvarföre jag redan för längre tid sedan anfört dem begge från denna provins (Om Siljanstraktens paleozoiska formationsled, 1874, s. 10, 13). De af SCHMIDT[1]) anförda olikheterna kunna utan minsta förändring tillämpas på arterna, sådana de träffas i Siljanstrakten. Äfven hos oss skiljer sig *C. affinis* från *C. clavifrons* genom pannans jemförelsevis större bredd öfverhufvud, och serskildt vid de främre pannfårorna, basalflikarnes tydligare afgränsning mot pannans mellandel och hufvudtaggarnes riktning parallelt med kroppens axel. Härtill kan läggas, att pannans skal hos *C. affinis* visar något större granulering än hos *C. clavifrons.*

Funnen i *undre grå ortocerkalk* vid Lindgården i Utby, vid Born och vid Boda, på senare stället endast i lös sten; i *röd ortocerkalk*, sannolikt den *öfre*, vid Gulleråsen.

Sphærocoryphe granulata ANG.

1854 *Sphærocoryphe granulata* ANG., Pal. scand., p. 76, T. XXXIX, f. 4.
1859 *Sphærexochus pseudohemicranium* NIESZK. Zusätze, p. 376, T. II, f. 7, 8 (sec. SCHMIDT).
1881 *Cheirurus* (*Cyrtometopus*) *pseudohemicranium* SCHMIDT Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 163, T. VIII, f. 9, 10, 13—15, ? 16; T. XI f. 29; T. XVI, f. 19—21.

Endast isolerade medelsköldar af hufvudet, mestadels inskränkta till panndelen, hafva funnits. Pannan begränsas af skarpt markerade axelfåror, i hvilka vid pannans främre del, på hvarje sida om denna, en djup punktformig insänkning iakttages. Den del af pannan, som ligger framom basalflikarne, har formen af en något mer än half ellipsoid, tänkt förskjuten framifrån så, att sluttningen mot nackfåran blir brantare än mot framranden. På ömse sidor bär pannan tvenne äggrunda, snedt stälda intryck, af hvilka det främre paret ligger omedelbart öfver axelfårornas gropar. På alla exemplar, jag sett, skalförsedda såväl som skallösa, hafva dessa intryck varit fullt urskiljbara, tydligast dock på skallösa. Basalflikarne äro mycket små, smalt triangulära med den spetsigare vinkeln riktad framåt-utåt. De höja sig upp, fria från

[1]) Efter tryckningen af föregående sida finner jag med ledsnad i synonymlistan till *Cyrtom. affinis* det felet, att på raden 13 står *clavifrons* i st. f. *affinis.*

hvarandra och från pannans öfriga del, ur den trekantiga insänkning, som bildas vid axelfårornas möte med nackfåran och basalfårorna. Pannans mellandel skjuter ej bakåt in emellan dem, utan skiljas de från hvarandra af nackfåran, hvars botten, i följd af hufvudets starka kullrighet, i medellinjen ligger mycket högre än basalflikarnes yta. Bakom dessa framskjuta nackringens ändar nästan i form af ett par liknande flikar. Ögonen sitta närmare hufvudets främre än dess bakre rand. Ansigtslinjens förlopp framåt har jag ej tydligt kunnat se, dess bakre gren böjer sig S-formigt utåt. Hufvudets yttre hörn äro utdragna till divergerande taggar, hvilkas längd jag ej kunnat iakttaga. Pannan är på skalbärande exemplar tuberkulerad; fasta kinderna synas vara smågropiga.

Att denna art är identisk med den, SCHMIDT beskrifvit under namnet *Cheirurus (Cyrtometopus) pseudohemicranium* NIESZK., derom lemna de af honom meddelade figurerna intet tvifvel.

Enligt SCHMIDTS fördelning af underslägtena inom hufvudslägtet *Cheirurus* skulle denna art föras till gruppen *Cyrtometopus*. Pannans egendomliga form och basalflikarnes fullständiga afgränsning från pannans sferiska del äro dock egenheter, genom hvilka den skiljer sig från öfriga Cyrtometopusarter, under det den i dessa hänseenden fullkomligt liknar gruppen *Sphærocoryphe*. Om de nämnda kännetecknen uppställas såsom karakteristiska för denna senare grupp, synes fördelningen af arterna mellan *Sphærocoryphe* och *Cyrtometopus* blifva naturligare.

Funnen i *leptænakalk* vid Kulsberget, Boda, Furudal, m. fl. st., i *bryozolaget* vid Fjecka.

Pseudosphærexochus conformis ANG.

Tab. I, fig. 12.

1854 *Sphærexochus conformis* ANG., Pal. scand., p. 76, T. XXXIX, f. 2.
1854 ? — *granulatus* ANG., l. c. p. 76, T. XXXIX, f. 3.
1857 — *deflexus* NIESZK., Monogr. d. Trilob., p. 598, T. III, f. 10, 10.
1881 *Cheirurus (Pseudosphærexochus) conformis* SCHMIDT, Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 174, T. X, f. 5—7, 9; T. XVI, f. 28—30.

Då jag af denna art funnit fullständigare hufvud än de, som hittills blifvit afbildade, meddelas här en ny figur af ett sådant. Pannans form öfverensstämmer med de af ANGELIN och SCHMIDT gifna teckningarne. Ögonen sitta

framför pannans mellersta sidoflikar på kindernas högsta del, från hvilken dessa sänka sig åt alla sidor. Ansigtslinjernas främre grenar löpa i utåtböjda bågar nästan parallelt med axelfårorna; bakom ögonen gå dessa linjer först utåt och derpå något bakåt tills de skära hufvudranden framför hufvudets hörn. Hufvudets yttre randfåra är bred och böjer sig å ömse sidor framtill in emot axelfåran, med hvilken den sammanstöter midt för främsta pannfåran. Framför denna visar hufvudets främre rand på hvarje sida en hakformig inskärning. Hufvudets hörntaggar äro korta, bakåtriktade. Pannans skal företer en jemn fin granulering och derjemte större strödda gryn; på kinderna är skalet gropigt och bakom ögonen derjemte tuberkuleradt.

Genom professor Lindströms välvilja har jag fått mig tillsänd en gipsafgjutning efter Angelins original till *Sphærexochus granulatus*, sådan denna blifvit afbildad i Pal. scandinavica. Att detta ej kan skiljas från *Pseudosphærexochus conformis*, är fullt visst. Dermed är dock icke alldeles afgjordt, att den förstnämnde arten bör utgå ur förteckningen öfver Dalarnes trilobiter; ty beskrifningen, sid. 76, öfver *Sphærexochus granulatus* står så i strid med det afbildade exemplaret, att det synes antagligt, det diagnosen är hämtad från en annan art än den afbildade.

Pseudosphærexochus conformis hör till de allmännare fossilen i *leptænakalken*. Serskildt vid Furudal har den funnits i större mängd. Den synes dock derinom ega en mindre vertikal utbredning än *Sphærexochus mirus*, med hvilken den ofta träffas tillsamman.

Pseudosphærexochus Wegelini Ang.

1854 *Sphærexochus Wegelini* Ang., Pal. Scand., p. 79, T. XXXIX, f. 1.

Förekommer enligt Angelin i *leptænakalken*; af mig osedd.

Nieszkowskia variolaris Linrs.

1859 *Sphærexochus cephaloceros* Nieszk. ex p., Zusätze, p. 375, T. 1, f. 14, 15.
1869 *Chirurus variolaris* Linrs., Diagn. nov. crustac., p. 191.
1869 — — Linrs., Vesterg. cambr. o. silur. aflagr., p. 60, f. 6.
1881 *Cheirurus (Nieszkowskia) variolaris* Schmidt, Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 183, T. IX, f. 1—8; T. XI, f. 25, 26.

Funnen i *cystidekalk* vid Fjecka.

Sphærexochus mirus Beyr.

1840 *Calymene clavifrons* His., Leth. suec., suppl. sec. p. 3, T. XXXVII, f. 1.
1845 *Sphærexochus mirus* Beyr., Ueber ein. böhm. Tril. p. 21.
1845 — *calvus* McCoy, Foss. of Irel., p. 44, T. IV, f. 10.
1845 — *mirus* Beyr., Unters. üb. Trilob. p. 5, T. I, f. 8.
1852 — — Barr., Syst. silur. de la Bohême, p. 808, T. XLII, f. 16—23.
1852 — — Salt., Mem. Geol. Surv. unit. kingd., Dec. VII, pl. III.
1854 — *angustifrons* Ang., Pal. scand., p. 36, T. XXII, f. 8; T. XXXVIII f. 16. (excl. f. 16 a, 17).
1854 — *scabridus* Ang., Pal. scand., p. 37, T. XXII, f. 9; T. XXXVIII, f. 14.
1857 — *mirus* Nieszk., Monogr. d. Trilob., p. 596.
1860 — *clavifrons* Eichw., Leth. rossica, p. 1401.
1862 — *mirus* Salt., Monogr. brit. trilob. p. 76. T. VII, f. 1—6.
1874 — *clavifrons* Steinh., In preuss. Gesch. gefund. Trilob. p. 60.
1878 — *mirus* Nich. and Ether. jun., Silur. foss. of Girvan, fasc. I, p. 107, T. VII, f. 20.
1881 — *angustifrons* Schmidt, Revis. d. ostbalt. Trilob., p. 189, T. IX, f. 17; T. XVI, f. 38.

Då jag sammanfört under *Sphærexochus mirus* Beyr. de af Angelin åtskilda arterna *Sph. angustifrons* och *Sph. scabridus*, kräfver denna åtgärd framläggande af skäl. Såsom skilnad mellan de båda arterna uppgifver Angelin endast, att *Sph. angustifrons* har pannans basalflikar knapt af mindre bredd än mellanrummet mellan dem, då *Sph. scabridus* har basalflikarne smalare än samma mellanrum; den lilla olikhet, som tillika angifves, att den förra har "frons alutacea", den senare "frons subalutacea", torde vara omärklig. Derjemte har Angelin för *Sph. angustifrons* afbildat ett par pygidier, som mycket skilja sig från det, han after̈cknat såsom tillhörande *Sph. scabridus*. Hvad nu först denna senare omständighet beträffar, så hör intet af de pygidier, Angelin hänfört till *Sph. angustifrons*, verkligen till denna art. Såväl i leptænakalken som i röd trinucleusskiffer har jag tillsamman med dennas hufvud funnit pygidier, som så fullt öfverensstämma med dem at *Sph. scabridus*, att de mycket väl kunde hafva legat som original för figuren öfver denna arts pygidium i Pal. scandinavica. De likna också de pygidier, som af Beyrich, Barrande och Salter aftecknats såsom tillhörande *Sph. mirus*, äfvensom sådana, som jag sett af denna art från Wales. Hvad sedan vidkommer den olikhet i förhållandet mellan basalflikarnes bredd å pannan och bredden af det mellanliggande pannstycket, hvilken Angelin lagt till grund för karakteristiken af sina båda arter,

så skulle den väl, äfven om den vore genomgående, svårligen vara tillräcklig att skilja annat än varieteter af samma art. Om identiteten mellan *Sph. scabridus* och *Sph. mirus* kan väl knapt vara något tvifvel. Vid jemförelse mellan den senare arten och *Calymene clavifrons* His. yttrar BARRANDE sedan han först anmärkt, att enda olikheten synes ligga i förhållandet mellan basalflikarnas bredd och deras afstånd från hvarandra; "Cette différence, peut-être individuelle, suffirait difficilement pour fonder une espece" (Syst. silur. du centre de la Bohême, sid. 810). Men nu håller den uppgifna skillnaden icke i verkligheten streck. Af 36 exemplar från leptænakalken, som jag mätt, hade 10 exemplar basalflikarne något bredare än mellanstycket, 16 dessa flikar lika med mellanrummet, under det 10 exemplar hade mellanstycket bredare än basalflikarne, några ganska betydligt. Från de af ANGELIN uppgifna förhållandena kan således ingen artskilnad hämtas. Exemplaren från Dalarne öfverensstämma också alldeles med sådana af *Sph. mirus*, som jag sjelf funnit i Wales och likaledes med exemplar, som under namnet *Sph. mirus* förvaras i Museum of practical geology i Jermynstreet i London. Flera af mina exemplar från leptænakalken kunna ock väl jemföras med den af BEYRICH meddelade figuren. Visserligen är det sant, att denne författares diagnos: "spatio inter lobos interjecto loborum latitudinem *multo* superante" icke i allmänhet kan tillämpas på exemplaren från Siljanstrakten; men dels vexlar förhållandet, enligt BARRANDE, hos olika individ af den oomtvistade *Sph. mirus*, dels finnas, såsom nämndt, jemna öfvergångar från exemplar med smalare oflikadt pannstycke till sådana med bredare. Härmed förnekas icke, att formen med smal mellandel är i äldre silurlag förherrskande, medan den andra formen mera tillhör de yngre delarne af systemet.

Väl bevarade pannskal förete en tydlig chagrinlik granulering, lik den SALTER afbildat i fig. 5 och 11 å Pl. 3 i Mem. of the geol. survey of the united kingdom, Dec VII. Till storleken vexla exemplaren betydligt; pannor förekomma af en längd från 3 m. m. till en längd af 25 m. m.

Funnen allmänt i *leptænakalken*, hvarhelst denna uppträder, serdeles i mängd vid Boda och Furudal, dessutom i *röd trinucleusskiffer* vid Wikarbyn i mycket små exemplar.

Deiphon lævis ANG.

1854 *Deiphon lævis* ANG., Pal. scand., p. 77, T. XXXIX, f. 5.

Förekommer enligt Angelin i *leptænakalken.*

Deiphon Forbesi BARR.

Tab. I, fig. 13, 14.

1850 *Deiphon Forbesi* BARR., W. Haidinger, Berichte p. 6 (sec. Barr., Syst. silur. de la Bohême).
1851 — — BARR., Syst. silur. de la Bohême, p. 814, Pl. XXXIX, f. 50—55.
1854 — *punctatus* ANG., Pal. Scand., p. 77. T. XXXIX, f. 6.
1865 — *Forbesi* SALT., Monogr. brit. Trilob., p. 88, T. VII, f. 1—12.

Hufvudets långa sidotaggar hafva ej träffats, men den fullständiga öfverensstämmelsen mellan hufvudets mellandel och de af BARRANDE meddelade beskrifningar och afbildningar medgifva intet tvifvel om identiteten mellan exemplaren från Dalarne och den böhmska arten. ANGELINS diagnos och teckning af *Deiphon punctatus* i Palæontologia scandinavica äro temligen ofullständiga, men äfven identiteten med denna synes ej tvifvelaktig. Från den närstående gotländska *Deiphon globifrons* ANG. torde arten hufvudsakligen skiljas genom något mindre sväld panna.

Funnen af herr C. C. v. SCHMALENSÉE i *leptænakalk* vid Gulleråsen. De omnämnda exemplaren tillhöra Sveriges Geolog. Undersöknings museum.

Pliomera Fischeri EICHW.

1825 *Asaphus Fischeri* EICHW., Observationes per Ingriam p. 52 T. 3, f. 2 (sec. SCHMIDT).
1826 *Calymene polytoma* DALM., Om palæaderna, p. 229, 265, T. I, f. 1.
1837 — — HIS., Leth. suec., p. 11, T. I, f. 6.
1854 *Pliomera Fischeri* ANG., Pal. scand., p. 30, T. XX, fig. 2.
1881 *Amphion Fischeri* SCHMIDT, Revis. d. ostbalt. Trilob. p. 191, T. XIII, f. 1.
1882 — — BRÖGGER, Die silur. et. 2 und 3, p. 135 T. VI, f. 3.
Citera synonyma vid ap. SCHMIDT et BRÖGGER l. et. p. cit.

Förekommer vid Lenåsen i *undre grå ortocerkalk.*

Pliomera Törnquisti HOLM.

1882 *Pliomera Törnquisti* HOLM., Trilob. aus d. phyllograptussch. Dalek. p. 5, f. 1—5.

Förekommer i *phyllograptusskiffer* vid Skattungbyn (enligt HOLM).

ENCRINURIDÆ.

Encrinurus schisticola n. sp.

Tab. I, fig. 15—17.

Frons antice dilatata, ternis sulcis perbrevibus utrinque lobata, tuberculis granulosis ornata, qvorum maxima lobos laterales occupant; genæ fixæ talibus tuberculis notatæ, in cornua brevia productæ; thoracis axis tuberculis destituta, pleuræ totæ sulcatæ, apice rotundatæ, reflexæ, parvas elevationes singulas punctatas exhibentes; pygidium late triangulare, granulatum, postice in apicem productum, axis ejusdem ex annulis 14 vel 15 perfectis compositus, elevationibus 5 ornatus, limbus e pleuris 7 (vel 8?) sulcatis, apice rotundatis, dilatatis, elevationibus præditis constitutus.

Pannan är vid basen smalast och vidgar sig jemnt framåt. På hvarje sida visar den tre korta fåror, hvilka begränsa de såsom stora tuberkler framstående sidoflikarne. För öfrigt täckes pannan af liknande tuberkler af ungefär de förras halfva diameter. Ändfliken främsta del har jag ej sett. De fasta kinderna äro äfven, utom närmast hörnen, tuberkulerade samt i hörnen utdragna till korta bakåtriktade taggar. Ansigtslinjens bakre gren synes gå parallelt med hufvudets thorakalrand.

Thorax' axel är vidast på midten och saknar tuberkler; pleurorna äro fårade utefter hela sin längd, svagt S-formiga med de afrundade spetsarne något framåtböjda. På pleurorna synas inga egentliga tuberkler, men på hvarje pleura visar sig en oregelbunden upphöjning, som på sin yta bär 6—13 intryckta punkter. Dessa hafva på närliggande pleuror olika afstånd från axeln.

Pygidiet är bredt triangulärt med afrundade sidor, tätt granuleradt, samt utdraget till en udd. Axeln består af 14—16 af tvärfåror fullständigt skilda ringar, af hvilka 5 hafva granulerade tukerkler. Den slutar tvärt framför udden. Huruvida brämet har 7 eller 8 pleuror, har jag ej bestämdt kunnat afgöra. På flera pygidier, som synas vara fullständiga hatva endast 7 par sådana iakttagits. De äro utefter hela sin längd fårade, de främre i spetsen vidgade, samt försedda med liknande upphöjningar som thorakalpleurorna hafva. De sista pygidialpleurorna lägga sig utmed medeludden och sluta i form af kortare uddar.

Mått: längd af thorax 17 m. m., dess bredd vid midten 24 m. m., axelns bredd vid samma ställe 7,5 m. m.; pygidiets längd utom udden 11 m. m.,

största bredd 22 m. m. Anmärkas bör, att det mätta exemplaret är alldeles plattryckt.

Funnen i *retiolitesskiffer* vid Stygforsen och Nitsjö, på senare stället icke så sällsynt, men vanligen i mycket ofullständiga och bräckliga exemplar.

Encrinurus multisegmentatus Portl.

Tab. I, fig. 18, 19.

1843 *Amphion multisegmentatus* Portl., Geol. rep. on Londonderry, p. 291, T. III, f. 6.
1843 *Ampyx? baccatus* Portl., l. c., p. 262, T. III, f. 11.
1853 *Encrinurus multisegmentatus* Salt., Mem. Geol. Surv. unit. kingd., Dec. VII.
1881 ?*Encrinurus multisegmentatus* Schmidt, Revis. d. ostbalt. Trilob., p. 227, T. XIV, f. 14, 15, T. XV, f. 19, 20.

Af de trilobitdelar, som jag trott mig kunnat hänföra till denna art, förekommer en framåt ofullständig panna, hvilken till formen mycket liknar den, som Portlock afbildat såsom tillhörande hans art *Ampyx? baccatus*. Smal vid basen, vidgas hon och höjer sig framåt till päronform. På hvarje sida skönjas tre korta sidofåror, vinkelräta mot axeln. De af dem begränsade sidoflikarne hafva helt och hållet uppgått i de stora tuberkler, som de bära. Derjemte täckes hela pannan af temligen stora tuberkler, de i midten dock något större än de närmast omgifvande. Hufvudets främsta del har jag ej sett, hvarföre jag ej heller känner, om pannans rand varit omgifven af någon krets större tuberkler.

Pygidiet är triangulärt, något mera bredt än långt, helt och hållet otuberkuleradt. Axeln afsmalnar jemnt bakåt och slutar med en spets mellan utgångspunkten för det sista paret sidoribbor. Jag har på honom räknat 26 ringar, alla tydliga och begränsade af tvärfåror; på yttersta delen af axeln äro dessa dock längs midten svagare utmärkta än vid sidorna. Portlocks figur och Salters korta diagnos antyda ej heller tillvaron af något plant medelfält å axeln. Brämet bär på hvarje sida 11 eller 12 ribbor. De främsta äro rätt utåt riktade och endast i spetsen svagt bakåt böjda, de följande riktas allt mer bakåt, så att det sista paret ligger parallelt med axeln.

Mått: ett fullständigt pygidium har en längd af 6 m. m. och en bredd af 7 m. m.

Det kan sättas i fråga, huruvida följande art verkligen är skiljd från denna. Det pygidium, Angelin afbildat af *Encrinurus striatus*, företer en icke obetydlig likhet med det nu beskrifna. Enligt diagnosen har *Encr. striatus* endast 17 ringar å pygidiets axel, men på figuren synes bakom dessa ett

oledadt axelstycke. Det låter nu tänka sig, att äfven detta stycke egt leder, ehuru de varit otydliga på det undersökta och afbildade exemplaret.

Funnen i *leptænakalk* vid Unskarsheden.

Encrinurus striatus Ang.

1854 *Cryptonymus striatus* Ang., Pal. scand., p. 89, T. XLI, f. 3.

Funnen enligt Angelin i *leptænakalk* vid Osmundsberget.

Cybele adornata n. sp.

Tab. I, fig. 20, 21.

Caput semilunare, sat latum; anguli ejus rotundati, frons antice dilatata, utrinque triloba, tuberculosa et granulosa; sulci transversales ejus breves, lobos eqvales separantes; lobus terminalis aliqvanto longior quam pars frontis lobata; oculi paullum a fronte remoti, elevati, margini occipitali quam anteriori propius siti; suturæ faciales post oculos recta linea extrorsum ad marginem lateralem ductæ, ante oculos primum paralleli vel paullum divergentes, deinde ante frontem inflexæ et arcum ei parallelon formantes; margo anterior tuberculis elevatioribus perforatis ante frontem coronatus; genæ latæ, prope sulcos axales tuberculosæ, partibus exterioribus scrobiculatæ, totæ granulosæ. Thorax latitudinem capitis æquans, totus granulis ornatus; pleuræ retroflexæ, qvarum sexta valde incrassata, prolongata.

Hufvudet är halfmånformigt, mer än dubbelt så bredt som långt, med de yttre hörnen bredt afrundade. Pannan upptager vid nackfåran $^1/_5$—$^1/_6$ af hufvudets bredd, har den flikade delen nästan jemnbred och vidgas sedan tvärt till ändflik. De tre tvärfårorna å ömse sidor äro korta, lika långa och svagt böjda; sidoflikarne äro likstora och nästan likformiga. De sammanhänga med det oflikade mellanstycket, som upptager mer än pannans halfva bredd. Axelfårorna äro djupa och stöta, på något afstånd från hufvudets framrand, med nästan rät vinkel till pannans främre gränsfåra. Denna är ej jemnt bågböjd, utan bildar en af tre rätliniga stycken sammansatt bruten linje, hvadan pannans ändflik får formen af en sexhörning. Hufvudet omgifves af en tydlig randfåra, som framför ögonen böjer sig från randen bakåt och utmynnar i det hörn, i hvilket axelfårorna och pannans främre gränsfåra sammanstöta. Den utanför randfåran liggande förtjockade bården är ganska bred, isynnerhet nära hörnen, der ansigtslinjerna utlöpa. De af randfåran och axelfårorna begränsade kindpartierna hafva nästan fiskblåsform. Ögonen sitta nära pannan, något närmare occipitalranden än framranden. Kinderna luta från dem brant inåt mot axel-

fårorna, jemnt och sakta deremot utåt. Hela pannan är beströdd med större och mindre tuberkler. Framför henne ligga utmed hufvudranden spetsiga knölar, sannolikt 5, som skilja sig från hufvudets öfriga tuberkler dels genom större höjd i förhållande till omkretsen, dels derigenom att de i toppen äro genomborrade. På den förtjockade bården ligga utanför ansigtslinjerna flera grupper af knölar, som mot hörnen blifva mindre och försvinna. Såväl de fasta som de rörliga kinderna äro närmast pannan och inom en linje, som tänkes dragen genom ögonen parallel med axelfårorna och den bakåtböjda framdelen af randfårorna, täckta af mindre knölar, men utom denna linje gropiga, dock så att en eller annan enstaka knöl äfven här framstår. Nackringen, som på midten är bredast, bär äfven några tuberkler. Derjemte är hufvudets hela yta öfverdragen af en fin granulering, som jemnt sträcker sig öfver så väl tuberkler och gropar som mellanrummen mellan dem. Ansigtslinjerna löpa bakom ögonen rätlinigt ut till den yttre randfåran, parallelt med inre delen af thorakalranden, och böja sig under loppet öfver den breda randbården något bakåt. Bakom dem synes å bården en svag tvärgående valk. Framför ögonen divergera de mycket svagt tills de nå randfåran, derefter böja de sig tvärt inåt och skära hufvudets framrand vid ändpunkterna af den dervarande tuberkelraden.

Thorax har axeln ganska konvex, men den är på det beskrifna exemplaret något hoptryckt, hvarföre jag ej kan uppgifva dess bredd i förhållande till pleurornas. Dessa äro närmast axeln utåtriktade och mot spetsarne bakåtböjda. Sjette segmentets pleuror skilja sig från de öfriga derigenom, att de äro kraftigt förtjockade samt längre. Huru mycket de öfverskjuta de närgränsande pleurorna i längd har jag ej kunnat iakttaga. Hela thorax företer en chagrinartadt granulerad yta, men inga knölar. Pygidiet är mig okändt.

Mått: hufvudets längd 14 m. m., bredd 34 m. m.; pannans största bredd 10 m. m., dess minsta bredd 6 m. m.

I anseende till pannans form kommer denna art nära *Cybele Wörthi* Eichw. och *C. affinis* Schmidt, men den skiljes lätt från båda genom kindernas bredd, ansigtslinjens förlopp och tuberklernas anordning.

Funnen vid Kårgärde inom *chasmopskalken*, sannolikt i *cystidekalk*.

Cybele brevicauda Ang.

1854 *Cybele brevicauda* Ang., Pal. scand., p. 89, T. XLI, f. 14.

Förekommer enligt Angelin i *leptænakalk* vid Osmundsberget.

ACIDASPIDÆ.

Acidaspis dalecarlica n. sp.

Tab. I, fig. 22, 23.

Caput: frons utrinque triloba, ad lobos anteriores $^2/_3$ latitudinis ad lobos basales æquans; sulci frontales pariter profundi, in sulcos falsos axales continuati; lobi basales dimidiam frontis longitudinem æqvantes, medii duplo minores, anteriores triangulares; filum oculare e parte anteriori frontis ad oculos arcuatim flexæ; annulus occipitalis solum ad latera sulco a fronte separatus, aculeo forte præditus et propter ramificationem sulci occipitalis duos lobos laterales exhibens; tota testa capitis granosa. Pygidium latum, breve; axis e duobus annulis compositus; inter duos aculeos principales fortes aculei minores 6, ad latera pygidii utrinque aculei terni.

Pannan begränsas af tydliga axelfåror och har på hvarje sida tre tvärfåror. De sista af dessa (basalfårorna) ligga något framom pannans midt, äro snedt inåt-bakåt-riktade och öfvergå så i de falska axelfårorna; de af dessa fåror samt de egentliga axelfårorna och nackfåran begränsade basalflikarne äro äggrunda, med den längre axeln parallel med hufvudets axel, och lemna mellan sig ett oflikadt pannstycke af ungefär halfva pannans bredd. Det mellersta pannfårparet är äfven riktadt inåt-bakåt, och öfvergår likaledes i de falska axelfårorna; de bakom liggande mellersta pannflikarne äro hälften så långa som de basala och något smalare. Det främsta parets fåror börja i de egentliga axelfårorna strax vid den punkt, der de mellersta utmynna i dessa, men äro mindre starkt bakåtböjda och omsluta sålunda på hvarje sida en triangulär främre pannflik. De falska axelfårorna äro vid dessas bas svagt betecknade. Pannans bredd öfver de främsta sidoflikarne är lika med $^2/_3$ af bredden öfver de basala. Framför de främsta flikarne utgå från sidorna af pannans ändflik ögonbanden (les filets oculaires Barr.), hvilka äro smala och jemnt bågböjda. De mellan dem och de egentliga axelfårorna liggande kinddelar (les triangles internes Barr.) äro bakåt rundade och obetydligt vidgade. Framom ögonbanden synas smala och föga skönjbara ytterband. Nackringen är på midten föga upphöjd och utsänder från sin bakre, mot thorax konvexa rand, en grof tagg bakåt. Genom fåror äro nackringens laterala delar skiljda från medelstycket och framstå som ett fjerde par ofullständigt begränsade flikar bakom de basala pannflikarne. Dessa fåror utgå från de delar af nackfåran, som ligga bakom basalflikarne, äro riktade inåt-bakåt och torde ej hafva nått ända till nack-

ringens thorakalrand. Så skulle dessa laterala nackringsflikar upptaga hela nackringens vidd bakom pannans basalflikar samt inåt ej vara fullständigt afgränsade från nackringens mellanstycke. Hela hufvudet är täckt af en likformig, jemförelsevis grof granulering.

Det pygidium, som jag trott mig böra hänföra till denna art, har den oflikade delen 3 gånger så bred som lång eller bredare. Axeln är tvåledad och når till pygidiets rand. Från dess främre led utgå två starka bågböjda pygidialpleuror som utlöpa i starka bakåtriktade, svagt böjda taggar. Mellan dem finnas 6 mindre bitaggar, som nå ungefär 1/3 af hufvudtaggarnes längd. De yttersta af de förra utgå just från de senares bas. Utanför hufvudtaggarne utgå på hvarje sida 3 mindre taggar.

Såväl hufvud som pygidium af denna art röjer så stor likhet med dessa delar hos *Acidaspis primordialis* Barr (Syst. sil. du centre de la Boh. p. 707, Pl. 37, f. 14—17), att jag hyst åtskilliga betänkligheter vid att uppställa den som en derifrån skiljd art. Anordningen af hufvudets fåror och pygidiets olika delar äro i det hela hos båda arterna densamma, men den franska arten visar följande olikheter: nackringen saknar laterala flikar och har på det fullständigaste af de af Barrande afbildade exemplaren icke en stark tagg på thorakalrandens midt, utan tvenne sådana vid sidorna och mellan dem 6 mindre; vidare slutar pygidiets axel på större afstånd från randen, och endast fyra mindre taggar utgå mellan de båda hufvudtaggarne. Anmärkas bör dock, att enligt Barrande hufvudets taggar ofta fattas helt och hållet samt att antalet af pygidiets taggar hos andra arter visar sig vexlande.

Förekommer i *svart trinucleusskiffer* vid Skattungbyn, der det beskrifna hufvudet funnits, och vid Gulleråsen, der ett par pygidier anträffats.

Acidaspis evoluta n. sp.

Tab. I, fig. 24.

1882 *Odontopleura sp.* Remelé: Zeitschr. d. Deutsch. Geolog. Gesellsch. Bd. XXXIV, p. 653.

A specie præcedenti differt sulco occipitali distincto, fronte ad lobos basales duplo latiore quam ad lobos anteriores, lobis lateralibus annuli occipitalis undique circumscriptis.

Endast medelsköldar af hufvud hafva funnits. Dess fåror äro i det hela ordnade efter samma plan som hos föregående art, men nackfåran är djup och

tydlig, och proportionerna mellan pannans olika delar äro i någon mån andra. De egentliga axelfårorna konvergera starkt framåt, i följd hvaraf pannan får en form, som närmar sig den triangulära. Dess bredd mätt öfver de basala flikarne är dubbelt så stor som bredden öfver de främste. Nackringen är på midten vidgad i följd af den båge, dess bakre rand gör mot thorax. Någon tagg å densamma har jag icke sett. Äfven denna art har på nackringen laterala flikar, men, som det vill synas, af annan form än hos föregående art. De äro fullständigt begränsade af fåror, framtill af nackfåran och baktill af bågböjda fåror, bakom hvilka nackringens sidodelar sträcka sig.

Huruvida arten är väl skiljd från föregående, kan först med full säkerhet afgöras, då flere exemplar af begge formerna erhållits, men det synes på grund af det anförda sannolikt.

Enligt muntligt meddelande af prof. Remelé är arten identisk med den, han i Zeitschrift d. deutsch. geolog. Gesellschaft 1882 sidan 653 anfört såsom *Odontopleura sp.*

Funnen i *leptænakalk* vid Gulleråsen af herr von Schmalensée. Beskrifningen är gjord efter exemplar, tillhöriga Sveriges Geolog. Undersöknings museum.

Acidaspis breviloba Ang.

1854 *Trapelocera? breviloba* Ang., Pal. scand., p. 38, T. XXII, f. 16.

Förekommer enligt Angelin i *leptænakalk.*

LICHIDÆ.

Lichas elegans n. sp.

Tab. I, fig. 25.

Caput modice convexum; pars media frontis non usque ad sulcum occipitalem circumscripta, antice dilatata, rotundata, tota convexa, sed lobos laterales altitudine non superans, a margine anteriori ad basin primorum loborum lateralium latitudine decrescens; lobi laterales utrinque terni, anteriores ovati, duplo fere longiores quam latiores, medii rhomboidales cum parte media frontis fere confluentes, basales triangulares, minimi; sulci axales distincti; tota testa granulis majusculis et minoribus ornata.

Hufvudet är jemnt kullrigt. Den af axelfåror utåt fullständigt begränsade pannan visar tre par sidofåror och tre par sidoflikar. De främsta pannfårorna böja sig bakåt med jemn framåt och inåt vänd båge, de mellerna bilda, som vanligt hos detta slägte, med pannans medellinje en vinkel af omkring 45°; de förena sig inåt med de främre fårornas ändpunkter, men fortsätta sedan bakåt icke som tydliga fåror, utan som svagt antydda insänkningar. Basalfårorna äro parallela med de mellersta. Pannans mediandel vidgar sig jemnt framåt, är der afrundad och ej mycket utbredd åt sidorna framför sidoflikarne. Den afsmalnar, genom främre pannfårornas böjning, till den punkt, der dessa förena sig med de mellersta, och har der en bredd motsvarande $^2/_5$ af bredden vid framranden. Bakom denna punkt sammanhänger den, som nämndt, nästan med de mellersta sidoflikarne. Ingenstädes höjer sig mediandelen öfver sidoflikarnes inre rand. Främre sidoloberna äro äggrunda, framåt något vidgade och i det närmaste dubbelt så långa som breda. Mellersta flikarne äro regelbundet rhombiska, dock utan bestämd inre gränsfåra. Basalflikarne hafva formen af rätvinkliga trianglar, stälda med basen på nackfåran, då de räta vinklarne bildas af de basala sidofårorna och axelfårorna. Fasta kinderna begränsas inåt af axelfårorna, hvilkas böjning till formen motsvarar de främsta pannfårornas; deras yttre gräns har jag ej fullständigt kunnat se; thorakalranden böjer sig mot hörnen något framåt. Hela hufvudets yta är beströdd med små tuberkler af olika storlek, störst på pannans och de främre sidoflikarnes midt. — Mått å mitt största exemplar: pannans hela längd 7 m. m., mediandelens största bredd 5 m. m., dess minsta bredd 2 m. m.

Arten står nära *Lichas scabra* BEYR., Ueb. ein. böhm. Trilob. p. 28, f. 16; (jemf. BARRANDE: Syst. silur. du centre de la Bohême p. 596, Pl. 28, f. 22—33), men skiljer sig från denna derigenom, att pannans mediandel ej höjer sig öfver sidoflikarne, att den sammanhänger med de mellersta af dessa och ej visar någon fåra, som tvärsöfver förenar de mellersta pannfårorna med hvarandra. Möjligen kunna mellanformer mellan dem finnas.

Funnen vid Boda och Gulleråsen i *leptænakalk*.

Lichas palmatus BARR.

Tab. I, fig. 26, 27.

1846 *Lichas palmata* BARR., Not. prél. p. 54.
1852 — — BARR., Syst. silur., d. l. Bohême p. 599, Pl. 28 f. 1—13.
Cetera synonyma vide ap. BARR., pag. cit.

Till denna synnerligen utmärkta art har jag med säkerhet kunnat hänföra ett par medelsköldar af hufvud, funna i leptænakalken. Hela pannan är starkt kullrig och begränsas utåt af fullständiga axelfåror. Mediandelen, som är helt skiljd från sidoflikarne, är utefter större delen af sin längd jemnbred och vidgar sig blott högst obetydligt vid framranden. Den höjer sig mot midten så, att den der och sedan framåt skjuter öfver sidoflikarne i höjd; dess kontur längs midten visar en jemnt, ganska starkt böjd båglinje. Pannfåror och sidoflikar förete en anordning, som i det hela liknar den hos föregående art, med de olikheter i form, som följa af pannans större konvexitet, medianlinjens ringa utvidgning framåt samt deraf att de mellersta sidofårorna efter sin förening med de främsta draga sig bakåt ända till nackfåran. Främsta paret sidoflikar äro nästan päronformiga. De mellersta sidoflikarne och basalflikarne hafva mindre rätliniga gränser och mera afrundade hörn än hos *Lichas elegans*. De senare äro ock jemförelsevis mindre. I allt är öfverensstämmelsen med den af BARRANDE gifna beskrifningen och de af honom meddelade figurerna fullständig.

Funnen vid Boda i *leptænakalk*.

Lichas laxatus McCoy.

Tab. I, fig. 28.

1846 *Lichas laxata* McCoy, Silur. Foss. of Irel. p. 51, T. IV, f. 9.
1846 — *pumila* McCoy, ibid., p. 52, T. IV, f. 8.
1846 *Calymene forcipata* McCoy, ibid. p. 48, T. IV. f. 14 pygid.
1848 *Lichas laxatus* SALT., Mem. Geol. Surv. of Gr. Brit, Vol. 11, part. 1, p. 340, T. VIII, f. 4—6.
1854 *Lichas 6-spinus* ANG., Pal. scand., p. 74, T. XXXVIII, f. 7, 8.
1854 — *aculeatus* ANG., Pal. scand., p. 75, T. XXXVIII, f. 11.
1866 — *segmentatus* LINRS., Sil. bildn. i mell. Vesterg. p. 18, Pl. 11, f. 4.
1866 — *laxatus* SALT., Mem. Geol. Surv. of Gr. Brit. Vol. III, T. XIX, f. 1—3.
1869 — — LINRS., Vesterg. cambr. o. sil. aflagr. p. 66.

Identiteten mellan de tre förstnämnde af McCoy beskrifna förmenta arterna påpekade redan SALTER 1848; de skandinaviska formernas öfverensstämmelse med hvarandra och med de engelska uppvisades af LINNARSSON i sist citerade arbete. Mina exemplar från Dalarne öfverensstämma närmast med SALTERS afbildning i Mem. of the Geol. surv. of Great Britain Vol. 11, part

I, pl. VIII, f. 4, men hafva pannan bredare i förhållande till längden, hvilket hufvudsakligen beror på det odelade mellanstyckets större bredd. I detta hänseende likna Dala-exemplaren mera ANGELINS *Lichas 6-spinus*, men då i diagnosen öfver denna mellanstyckets bredd uppgifves något smalare ("subangustior") än de närliggande sidoloberna, hafva de förra samma del i regeln något vidare. På grund af det nämnda synes formen från Dalarne förtjena utmärkas såsom en var. *dilatata*.

Funnen i *leptænakalk* vid Furudal, m. fl. st.

Lichas æqualis n. sp.

Tab. I, fig. 29, 30.

Frons modice convexa, antice truncata; pars media fere æqualis non nisi ad sulcum anteriorem capitis paullulum dilatata, ibique fere emarginata; lobi laterales utrinque terni; anteriores paralleli, eadem latitudine ac pars media, duplo longiores quam latiores; sulci laterales frontis anteriores antice parum discernibiles; lobi medii cum parte media confluentes, basales parvi instar tuberculorum annuli capitis præbentes; sulcus occipitalis distinctus.

Pannan, den enda del af arten, som funnits, är nästan oliksidigt fyrkantig med afrundade hörn, i det framranden icke är afrundad, utan rät eller på midten svagt konkav. Det oflikade mellanstycket är i det närmaste jemnbredt, dock så att det framom de mellersta sidofårorna något vidgas för att åter afsmalna närmare framranden. Först alldeles invid denna böja sig de främsta sidofårorna något utåt. De senare aftaga framåt i djup och äro på pannans nedböjda framdel endast märkbara som ytterst fina, knapt insänkta linjer. De främre sidoflikarne äro dubbelt så långa som breda, och deras bredd motsvarar mellanstyckets största vidd mellan dem. De mellersta sidofårorna äro icke rätliniga, utan framställer hvar och en af dem tvenne korta bakåt konvexa bågar. De mellersta sidoflikarne, som utåt vidgas, äro ej genom tydliga fåror skilda från pannans mellandel, om ock en svag insänkning der är skönjbar. Basalflikarne äro små, något utdragna på bredden och likna tuberkler till nackringen. Denne är mellan dem jemnbred, bakom dem betydligt afsmalnande, och genom en rätlinig fåra skiljd från pannans mellanstycke. På ett exemplar bär den på midten en punktlik upphöjning. Samtliga fåror å pannan äro jemförelsevis smala. Skallösa pannor förete ett chagrinartadt utseende, men qvarsittande skalpartier hafva en tuberkulerad yta.

Mått: hufvudets längd 5,5 m. m., pannans största bredd 6 m. m., det odelade mellanstyckets största bredd mellan de främre sidoflikarne nära 2 m. m.

Denna lilla art är ganska olik flertalet af dem, som tillhöra samma slägte, men röjer stor frändskap till *Lichas simplex* Barr., från hvilken den skiljer sig dels genom saknaden af tydliga fåror mellan pannans medelstycke och de mellersta sidoflikarne, dels derigenom att de främre sidofårorna löpa ända ut till hufvudets framrand. Härvid bör dock anmärkas, att en svag sänkning märkes i fortsättningen af de främre fårorna bakåt, samt att samma fåror framåt aftaga i djup från en punkt, som motsvarar den, vid hvilken de sluta hos *L. simplex*, och derframför äro föga utmärkta.

Funnen af herr von Schmalensée i *leptænakalk* vid Gulleråsen. De beskrifna exemplaren tillhöra Sveriges Geolog. Undersöknings museum.

Lichas conformis Ang.

1854 *Lichas conformis* Ang., Pal. scand., p. 74, T. XXXVIII, f. 5.

Funnen vid Osmundsberg och Boda i *leptænakalk*.

Lichas cicatricosus Lovén.

1845 *Lichas cicatricosus* Lovén, Svenska trilob. p. 56, T. I, f. 8.
1854 — — Ang., Pal. scand., p. 74, T. XXXVIII, f. 6.

Funnen vid Furudal och enligt Lovén vid Westanå i *leptænakalk*.

Lichas affinis Ang.

Tab. I, fig. 31.

1845 *Lichas laciniatus* Lovén, ex. p. Svenska trilob. p. 55, T. I, f. 7 a.
1846 — *laciniata* Beyr., Ueber ein. Böhm. Trilob. p. 26, f. 17.
1855 — *affinis* Ang., Pal. scand., p. 69, T. XXXVI, f. 2; T. XXXVIII, f. 4.

En teckning af ett något fullständigare hufvud af arten än det Angelin afbildat lemnas här. Arten står utan tvifvel mycket nära *L. laciniatus* Wahlenb. En del exemplar såväl från Borenshult i Östergötland som från Dalarne visa mellan de främre pannfårornas ändpunkter en sänkning tvärs öfver pannans mellandel, motsvarande den fåra, *Lichas laciniatus* der företer.

Största skillnaden mellan de båda arterna torde ligga i pygidiernas olika bildning, hvarpå redan Lovén l. c. hänvisat.

Funnen i *leptænakalk* vid Östbjörka, Boda, Osmundsberg m. fl. st.

Lichas dalecarlicus Ang.

1854 *Lichas dalecarlicus* Ang., Pal. scand., p. 74, T. XXXVIII, f. 9.
1857 — — Nieszk., Monogr. d. Trilob. p. 576, T. 1, f. 18, 19.

Den af Angelin meddelade figuren af artens panna är deruti oriktig, att den visar sidoflikarnes nedre delar afrundade utåt; de äro i sjelfva verket utdragna till hörn, så som ock Nieszkowski aftecknat dem.

Lichas brevilobatus n. sp.

Tab. I, fig. 32, 33.

Pars posterior capitis parum convexa, anterior valde declivis; frons sulcos anteriores solum eosque breves exhibens, parte dimidia posteriori indivisa; lobi inter sulcos frontales et axales duplo latiores quam corpus medium ad terminos sulcorum duorum frontalium mensum; testa lævis.

Ehuru endast några hufvudfragment af arten föreligga, ega dock dessa ett så karakteristiskt utseende, att de medgifva dess igenkännande från andra beskrifna Lichasarter. Hufvudet är bakom ögonen obetydligt konvext, men framför dessa är dess yttre del tvärt och starkt nedböjdt. Pannan begränsas fullständigt af axelfårorna, som i följd af hufvudets sänkning framåt nästan cirkelformigt böja sig kring ögonen. Endast ett par pannfåror, de främsta, finnas, och dessa äro så korta, att de blott dela pannans främre hälft. Ändfliken mellan dem vidgas framåt mycket och sträcker sig åt sidorna framför pannans sidolober. Dessa äro dubbelt så breda som mellanstyckets smalaste del. Ögonen sitta ganska nära axelfårorna och på dubbelt så stort afstånd från nackfåran. Orörliga kinderna äro bakom dem triangulära; framför ögonen gå ansigtslinjerna till en början parallelt med axelfårorna, men böja sig närmare hufvudets framrand inåt och nå främre randfåran något innanför pannfårornas mynning i axelfårorna. Skalet är slätt, utan ornering.

Funnen vid Boda i *leptænakalk*.

Lichas planifrons Ang.

Tab. I, fig. 34.

1854 *Platymetopus planifrons* Ang., Pal. scand., p. 73, T. XXXVIII, f. 3.

Om samhörigheten af det hufvud och det pygidium, hvilka Angelin i Pal. Scand. beskrifvit under namnet *Platymetopus planifrons*, kunna väl tvifvel uppstå. Något hufvud finnes ej afbildadt, men ett mycket ofullständigt pygidium samt två hypostom. Att döma af den korta diagnosen tillhör det hufvud, hvars utseende gifvit anledning till artnamnet, den grupp af Lichasarter, åt hvilken Angelin gifvit namnet *Platymetopus;* fullständiga pygidier, af samma slag som det afbildade, röja åter så stor likhet i bygnad med pygidier af *Lichas scabra* Beyr. och närstående arter, att man knapt kan undgå att hänföra dem till en med dessa närslägtad art. Om nu pygidium tillhör en annan art än hufvudet, så kunde väl icke heller på den förra det gamla namnet, såsom hämtadt från hufvudets bildning, öfverföras. Då emellertid verkliga förhållandet i detta hänseende ännu icke är alldeles klart, har jag ansett mig tills vidare böra behålla Angelins artnamn.

Pygidiets axel är kort och upptager endast $^1/_3$ af dess längd; den upptager också $^1/_3$ af bredden vid främre randen. Den bär på sin främre del tre tydliga ringar utom den första halfringen; bakre delen är oringad och tydligt afsatt mot brämet. Detta senare utgöres på hvarje sida af tre med spetsarne skilda pleuror, alla längsefter fårade. Den första pleuran är bredt triangulär med främre randen rätt utåt riktad och den bakre bildande omkring 45° vinkel med denna. Dess fåra är jemnt böjd och sträcker sig nära ut till spetsen. Den andra pleuran är lancettlik, starkt tillspetsad, 1 $^1/_2$ gång så lång som den första och skjuter utåt-bakåt. Dess längdfåra är mindre böjd och löper utefter $^3/_4$ af dess längd. Den tredje pleuran bildar en oregelbundet triangulär figur, hvars konvexa bas vetter åt pygidiets medellinje. Den har samma längd som den andra pleuran och genomdrages till $^3/_4$ af sin längd af en böjd fåra. Det sista parets pleuror skiljas ytterst af en rundad inskärning och lemna för öfrigt mellan sig en från axelns spets utgående ändflik, som är smalast på midten. Dess bredd der är lika med hälften af den andra pleurans. Hela pygidiet är beströdt med ej serdeles täta, upphöjda punkter.

Mått af ett medelstort pygidium: längd 40 m. m., bredd 40 m. m., axelns längd 13 m. m.

Funnen vid Furudal och Kulsberget i *leptænakalk.* Hypostom lika de i Pal. scand. afbildade träffas i leptænakalken temligen allmänt.

Lichas lineatus ANG.

1854 *Platymetopus lineatus* ANG., Pal. scand., p. 75, T. XXXVIII, f. 12 (? 13).

Figuren af hufvudet i Pal. Scand. är riktigt tecknad med nackringen och pannans bakre tredjedel tuberkulerad och främre delen af pannan slät.

Funnen i *leptænakalk* på Unskarsheden.

HARPEDIDÆ.

Harpes Wegelini ANG.

1854 *Harpes Wegelini* ANG., Pal. scand., p. 85, T. XLI, f. 3.

Förekommer enligt ANGELIN i *leptænakalk*, funnen af WEGELIN.

Harpes costatus ANG.

1854 *Harpes costatus* ANG., Pal. scand., p. 85, T. XLI, f. 4.

Förekommer enligt ANGELIN vid Osmundsberget i *leptænakalk.* Ingen af de båda Harpesarter, ANGELIN beskrifvit från Dalarne, har jag lyckats finna.

REMOPLEURIDEÆ.

Remopleurides radians BARR.

1846 *Caphyra radians* BARR., Not. prél. p. 32.
1847 *Amphitryon Murchisoni* CORDA, Prodrom p. 113, T. VI, f. 58.
1852 *Remopleurides radians* BARR., Syst. Silur. de la Bohême, p. 539, Pl. 43 f. 33—39.
1852 — *4-lineata* ANG., Pal. scand., p. 13, T. IX, f. 8.
1869 — *radians* LINRS., Westerg. cambr. o. silur. aflagr. p. 67, f. 21, 22.

Hufvudformen har ej funnits i Siljanstrakten, men deremot

var. angustata n. var.
Tab. I, fig. 35—38.

A forma typica differt genis mobilibus et pleuris thoracis angustioribus, cornibus capitis gracilioribus, longioribus.

Från hufvudformen, sådan den framställts af BARRANDE och LINNARSSON, skiljer sig den i Dalarne funna *R. radians* endast genom sidopartiernas mindre bredd. Pannan, thoraxlederna, pygidiet och hypostomet öfverensstämma med BARRANDES figurer. Pannans tunglika förlängning framåt är något kortare än på Westgötaexemplar, möjligen en följd af de rörliga kindernas smalhet. Främsta pannfårorna äro endast hälften så långa som de båda andra paren och nackringen bär på midten strax bakom nackfåran en punktlik upphöjning. I dessa hänseenden äro exemplaren från Dalarne olika LINNARSSONS figurer, men likna fullkomligt exemplar af hufvudformen, som jag sjelf tagit i Westergötland. De rörliga kinderna äro vid ögonens sidor föga mer än hälften så breda som hos hufvudformen, och de från hufvudets hörn utgående taggarne äro smalare och längre än hos denna. Thorax har jag ej funnit sammanhängande, men enstaka leder äro ej sällsynta. De hafva bakre randen fint dentellerad, såsom Linnarsson anmärkt å Westgötaformen. Thorakalpleurorna äro betydligt smalare än hos hufvudarten. Strieringen såväl å dessa som å de rörliga kinderna synes också vara tätare. Ett och annat exemplar närmar sig något mer än flertalet till hufvudformen, men når aldrig dennas bredd.

Förekommer allmänt i den *svarta trinucleusskiffern*; har äfven träffats i *bryozomergel* vid Fjecka. I Östergötland förekommer samma form i svart trinucleusskiffer vid Hamra.

I cystidekalk har jag flerstädes funnit en liknande Remopleurides, men det befintliga materialet tillåter ej att afgöra, huruvida den är identisk med den beskrifna eller är en närslägtad art. I senare fallet har man närmast att jemföra den med *D. 6-lineatus* ANG., om för öfrigt denna verkligen är en sjelfständig art.

Remopleurides emarginatus n. sp.

Tab. I, fig. 39.

Frons eadem forma ac frons speciei præcedentis, utrinque lineis ternis vix impressis signata, antice in lingulam deflexam, emarginatam producta; ceteræ partes corporis ignotæ.

Endast medelsköldar af hufvud hafva erhållits. De röja i hela sin bildning stor likhet med föregående art, men också ett par olikheter, hvilka, då de träffas å ett parti, som eljes hos detta slägte visar ringa formvexling, sannolikt varit åtföljda af andra olikheter i de ännu okända delarne. Pannan har å

ömse sidor tre linjer af samma form och läge som hos *R. radians*, men icke fördjupade, utan blott utmärkta genom afbrott i den tvärstriering, som öfverdrager hela pannan. De framstå derföre ofta endast i vissa dagrar, stundom icke alls. Tvärstrieringen är tydligt gröfre än hos *R. radians.* Vidare är pannans förlängda tunglika flik i framranden urnupen, och äfven då denna i spetsen är skadad, spåras dess form i de strimlinjer, som nära framranden löpa parallelt med denna. Fliken är i sin helhet nedböjd framför ögonen, vid sidorna i högre grad än på midten. På det kännetecken, som hämtas från panntungans form, torde större vigt böra läggas än på dem, som bero af pannlinjernas bildning, så vida som dessas mer eller mindre tydliga insänkning kan tänkas bero, åtminstone till någon del, på bevaringssättet.

Arten har i mina äldsta uppsatser öfver Siljanstrakten anförts under namnet *R. 6-lineatus* Ang.

Funnen i *leptænakalk* vid Boda.

Remopleurides dorsospinifer Portl.

1843 *Remopleurides dorsospinifer* Portl., Geol. rep. on Londonderry, p. 256, T. I, f. 3.
1853 — — Salt., Mem. Geol. Surv. unit. kingd. Dec. VII, Pl. VIII, f. 3, 4.
1869 — — Linrs., Westerg. cambr. o. silur. aflagr., p. 68, f. 23—25.

Exemplaren af denna art från Dalarne äro temligen ofullständiga, men genom jemförelse med exemplar från samma nivå i Östergötland med tydlig dorsaltagg har jag öfvertygat mig om bestämningens riktighet.

Förekommer i *röd trinucleusskiffer* vid Wikarbyn.

Såväl i den öfre röda som i den öfre grå ortocerkalken finnes Remopleuridesarter, af hvilka jag dock ej eger exemplar, som med säkerhet låtit bestämma sig eller kunnat läggas till grund för beskrifningar.

OLENIDÆ.

Triarthrus pygmæus n. sp.

Tab. I, fig. 40.

Caput: frons antice paullum dilatata, apice truncato-rotundata, haud longior quam brevior; lobi laterales utrinque bini, tertiam partem frontis mediam integram linquentes, lobus terminalis dimidiam partem frontis ad axim mensæ occupans; annulus occipitalis tuberculo

punctiformi notatus. Pygidium semicirculare; axis conicus, distinctus, ex annulis 8 formatus, limbus utrinque costis quinis sulcatis præditus.

Af denna lilla art hafva pygidier och medelsköldar af hufvud påträffats. Pannans längd är föga större än dess största bredd öfver ändfliken. På hvardera sidan visar hon två fåror, som sträcka sig inåt och något bakåt, så att det oflikade mellanstycket upptager $^1/_3$ af pannans hela bredd. Sidoflikarne äro jemnstora; ändfliken upptager vid medellinjen hälften af pannans längd. Axelfåror och nackfåra äro tydliga. Nackringen är jemnbred eller åtminstone föga afsmalnande åt sidorna, samt bär på midten en punktformig upphöjning. Ansigtslinjerna löpa från nackranden i utåtvända bågar och nå åter ungefär vid midten af pannans ändflik nära intill axelfårorna, hvarefter de löpa parallelt med pannans rand rundt omkring denna. Fasta kindernas största bredd, som är belägen midt för pannans basalflikar, är lika med pannans halfva bredd derstädes.

Pygidiet är halfcirkelformigt. Dess axel är konisk, når nära ut till pygidiets spets och bär 8 ringar, af hvilka de yttersta äro mycket smala. Brämet har minst 5 leder, hvar och en utåt genomdragen af en snedt löpande fåra.

Mått: hufvudets längd 2,5 m. m., medelsköldens största bredd, 3,2 m. m.; ett pygidium håller 2 m. m. i bredd och föga mer än 1 m. m. i längd.

Funnen i *svart trinucleusskiffer* vid Enån. I fast klyft har arten icke funnits, men bergarten och de fossil, som träffats tillsamman med den, angifva med bestämdhet dess nivå.

CALYMENIDÆ.

Calymene trinucleina LINRS. MSCR.

Tab. I, fig. 41—43.

1882 *Calymene trinucleina* TULLB., Skånes graptoliter, I, p. 18.

"C. capite lato, testa frontis tuberculis densissimis ornata, punctis impressis nullis; thorace segmentis 12, pygidii rachide segmentis 7 ornata; costis utrinque 5, sulco bipartitis" Tullb. l. c.

Mina exemplar äro samtligen plattryckta och gifva i följd deraf en icke alldeles korrekt bild af arten. Hufvudet liknar mycket hufvudet hos en del former af *Calymene Blumenbachii* BRONGN. Dess längd innehålles 2 $^1/_2$—3 gånger i bredden. Pannans bredd framför nackfåran är ungefär lika med dess

längd. Hon afsmalnar lindrigt framåt och upphör så långt framför hufvudets framrand, att mellan pannans främre gräns och den uppskjutande framranden rymmes en tydlig hålkäl. Axelfårorna äro djupa, breda, i yttre randen nästan rätliniga och förena sig framför pannan med den förenämnde hålkälen. I dem synes, mycket nära pannans främre gräns, på hvarje sida en punktlik fördjupning, synnerligen markerad på skallösa exemplar, men äfven fullt tydlig på skalbärande. Pannan har tre par sidoflikar. Basalflikarne äro stora, äggrunda, af nära pannans halfva längd och sammanhänga medels ett smalt band framför nackfåran med mellanstycket. De framför dem liggande basalfårorna delas inåt i två korta grenar, som på hvarje sida begränsa en liten triangulär biflik. De mellersta pannloberna hafva rundad form och äro betydligt mindre än basalloberna. De fåror, som framtill begränsa dem, äro parallela med basalfårorna och djupa som de. Det främsta paret fåror åter utgöras af svagare, nästan rätliniga intryck, hvarigenom det främsta paret sidoflikar tillsammans med ändfliken se ut att bilda en enda flik. Den egentliga ändfliken är temligen kort och dess afrundning börjar strax framför de främsta pannfårorna. Pannans oflikade mellandel är jemnbred och upptager icke fullt hälften af hennes bredd. Ögonen sitta midt för andra pannfliken, närmare thorakalranden än framranden och på ett afstånd från axelfårorna, som på plattade exemplar motsvarar nära pannans halfva bredd, men sannolikt i naturligt tillstånd varit kortare. Framför ögonen gå ansigtslinjerna först rätlinigt och parallelt med hvarandra, men böja sig framför hufvudets framrand så att de något konvergera innan de skära denna. Bakom ögonen löpa de först utåt och sedan snedt bakåt mot hufvudets hörn. Fasta kinderna torde hafva varit minst af pannans bredd, på pressade exemplar äro de betydligt vidare. Rörliga kinder äro försedda med en bred randbård. Nackfåran är djup och böjer sig bakom pannans basalflikar med mot thorax vända bågar, hvarigenom nackringen utåt blir smalare än på midten. Pannan, inre delen af fasta kinderna och randbården äro tätt tuberkulerade, på öfriga delar af hufvudet vexlar orneringen. Fördjupade punkter saknas alldeles. — Hypostomet har längre utdragna och spetsigare flikar än flertalet Calymenearter; äfven inskärningen mellan dem är mera tillspetsad.

Af thorax har jag endast funnit ensamma segment. Axeln upptager på plattryckta exemplar knapt $^1/_4$ af hela bredden. Hvarje segments bakre halfring företer en tät granulering; denna är glesare på pleurorna och företrädesvis märkbar på dessas yttre och bakre del.

Pygidiet öfverensstämmer med den anförda diagnosen. Axeln är baktill tydligt afsatt mot brämet. Det senares ribbor äro fårade utefter hela längden, tydligast i spetsarne och inne vid axeln, svagare på midten. Hela pygidiet är tätt granuleradt.

Ehuru alla de exemplar af arten, hvilka jag funnit, visa ett rätt konstant utseende, kan å andra sidan ej nekas, att den företer så stor likhet med *Calymene Blumenbacki* Brongn., att det, om man bortser från thorakalledernas antal, är svårt att uppgifva några kännetecken, genom hvilka den säkert kan skiljas från denna. Såsom en form af denna art hade jag också uppfattat *C. trinucleina* ända till dess jag såg den af Tullberg i Skånes graptoliter införda diagnosen. Thorax har jag ej funnit fullständigt och har således ej varit i tillfälle att räkna dess leder. Det kännetecken, som hämtas från den täta granuleringen, synes vara konstant, men är endast relativt. De olikheter, genom hvilka *C. trinucleina* i öfrigt synts mig skilja sig från *C. Blumenbachi*, behöfva närmare granskning och omnämnas här i denna afsigt. Hufvudets medelsköld synes hafva bredare fasta kinder samt större afstånd mellan ögonen och axelfårorna; pygidiets brämribbor hafva längre sömfåror, och fårorna mellan ribborna äro utåt icke bredare än sömfårorna; härtill bör läggas hypostomets redan nämnda form.

Funnen ganska allmänt i *svart trinucleusskiffer* vid Wikarbyn, och andra lokaler för detta skift. Huruvida en i *rastritesskiffer* vid Kallholn förekommande *Calymene* äfven hör hit, kan jag af brist på tydliga exemplar ej afgöra, men den liknar arten mycket.

Calymene Blumenbachi Brongn.

En del pygidier af en *Calymene*, funna af herr G. C. v. Schmalensée i *retiolitesskifferns* öfre del vid Kallholn synas mig med säkerhet kunna hänföras till denna art.

Calymene Leptænarum n. sp.

Tab. I, fig. 44.

Caput convexum; frons antrorsum angustata, longitudine latitudinem maximam æquans, utrinque triloba, spatium præfrontale distinctum, convexum linquens, genas altitudine superans; pars frontis post sulcos medios sita eadem longitudine ac pars posterior; sulci anterio-

res frontis sulcis mediis approximati; suturæ faciales post oculos ad angulos capitis æque arcuatæ; genæ immobiles linea impressa a sulcis frontis mediis oblique (ad oculos?) ducta notatæ, ad marginem thoracalem capitis angustiores quam pars posterior frontis; testa tota dense et minute tuberculata; partes corporis ceteræ fere ignotæ.

Det material, som föreligger till beskrifning, består af några medelsköldar af hufvud samt ett par fragment af thoraxleder. Arten visar dock i hufvudets bildning ett par egenheter, som medgifva dess skiljande från närstående. Pannan, som märkbart höjer sig öfver kinderna, har längden ungefär lika med bredden vid nackringen. Denna bredd förhåller sig till vidden öfver ändflikens midt som 8: 5. Å ömse sidor visar pannan tre tvärfåror och lika många sidoflikar. Basalflikarne äro rundadt triangulära, sträcka sig utefter $^1/_3$ af pannans längd och sammanhänga närmast nackfåran medels smala band med mellanstycket, som här upptager knapt hälften af pannans bredd. Basalfårornes inre hälft är mera bakåtriktad än den yttre och bildar med denna en trubbig vinkel. Från dennas spets gå äfven mycket korta framåtriktade grenar af basalfårorna. De mellersta flikarne äro rundade, af mindre längd än bredd; och de framför dem belägna tvärfåror äro parallela med basalfårornas yttre hälfter. Strax framom dem gå de främsta pannfårorna, hvilka äro rätliniga, mindre bakåtriktade och endast framstå som grunda insänkningar. De främsta sidoflikarne få så formen af långsträckta trianglar, hvilkas spetsigaste vinkel är utåtvänd och något afstympad. Pannans ändafrundning börjar något framom det främsta paret sidofåror. Dess oflikade mellanstycke är bredare mellan de mellersta pannfårorna än mellan basalfårorna. En linje dragen mellan det mellersta parets inre ändpunkter delar pannan i två lika långa hälfter. Axelfårorna äro böjda, framåt konvergerande och djupa, samt öfvergå i en tydligt utmärkt gränståra framför pannan. En punktformig fördjupning märkes i hvardera axelfåran, närmare de främsta pannfårorna än till en linje, som dragen vinkelrätt mot axeln tangerar pannans ändflik. Afståndet mellan denna och den framför liggande randfåran är lika med $^1/_3$ af pannans största bredd och upptages af ett konvext, nästan valsformigt præfrontalfält. Nackringen och nackfåran förhålla sig som hos föregående art. De orörliga kinderna slutta betydligt åt sidorna. Från den punkt i axelfårorna, der mellersta paret pannfåror utmynna, och liksom i fortsättning af dessa, drager sig på hvarje sida snedt bakåt öfver kinden en fåra, som sannolikt slutat vid ögat. Huruvida denna bildat bakre gränsen för en der framgående list eller icke, har jag ej kunnat afgöra. Ögon och rörliga kinder äro ej af mig sedda. Ansigtslinjernas förlopp

framom ögonen är icke fullt tydligt; de synas der hafva divergerat något; bakåt löpa de med jemn böjning mot hufvudets hörn. Kindens bredd vid hufvudet thorakalrand är $^{2}/_{3}$—$^{3}/_{4}$ af pannans bredd vid nackfåran. Hela den sedda delen af hufvudet täckes af täta, något olikstora, men i det hela små tuberkler.

Mått å ett exemplar: hufvudets längd 5,8 m. m., pannans längd 4 m. m., dess bredd framför nackfåran 4 m. m., fasta kindernas bredd vid thorakalranden 3 m. m.

Funnen vid Boda i *leptænakalkens* öfre lag.

Calymene foveolata n. sp.

Tab. I, fig. 45.

Margo anterior capitis productus, elevatus; frons antice angustata, utrinque binis sulcis distinctis lobata, sulci anteriores vix discernendi; spatium præfrontale $^{1}/_{4}$ longitudinis capitis occupans, ante frontem duabus fossis signata, utrinque singulis lineis a sulcis axalibus currentibus definíta; oculi elevati, genæ fixæ utrinque impressione lineari inter oculum et sulcum axalem divisa.

Endast delar af hufvudets medelsköld äro kända. Nackringen är bredast på midten. Pannan afsmalnar framåt och har på hvarje sida två tydliga sidoflikar. Det oflikade mellanstycket upptager vid basen något mer än $^{1}/_{3}$ af pannans bredd. Basalfårorna äro inåt delade i en längre gren som går inåtbakåt och en mycket kort nästan framåtriktad. Det andra paret pannfåror löpa inåt-bakåt och lemna mellan sina ändpunkter ett oflikadt pannstycke af samma bredd som stycket mellan basalfårorna. De främre flikarne äro kortare än de bakre, och alla fyra äro genom grunda insänkningar något afgränsade från mellanstycket. Spår till ett främre fårpar kan äfven skönjas såsom ytterst svaga lineära intryck, nästan jemnlöpande med det andra paret fåror. Ändfliken framför det tredje fårparet upptager mer än $^{1}/_{3}$ af pannans längd. Något framför dessa fårors utmynning i axelfårorna synas tvenne fördjupade punkter. Det mellan pannan och den mycket uppböjda framranden liggande præfrontalfältet upptager ungefär $^{1}/_{4}$ af hufvudets längd och företer en något konvex yta. Strax framför pannan märkas tvänne symmetriskt liggande gropar samt mellan dem och de nyssnämnde fördjupade punkterna i axelfårorna låga knölar. Från samma punkter gå två lineära insänkningar framåt till framranden och begränsa præfrontalfältet på sidorna. Fasta kinderna höja sig mot ögonen, som ligga midt för

de mellersta pannflikarne. En insänkning löper snedt framåt öfver de fasta kinderna från ögonen till axelfårorna. Öfriga delar äro okända liksom skalets ornering.

Funnen i *leptænakalk* vid Furudal af herr G. C. VON SCHALENSÉE. Det beskrifna exemplaret tillhör Sveriges Geolog. Undersöknings museum.

Homolonotus punctillosus n. sp.

Tab. I, fig. 46, 47; Tab. II, fig. 1, 2.

1821 *Entomostracites laticauda* WAHL. caput, Petrif. tell. suec. p. 28, T. II, f. 7 (excl. f. 8. quæ ad Bronteum laticaudam spectat).

Caput valde convexum; frons longior quam latior, ovali-rectangularis, antice rotundata, in speciminibus testa præditis sat distincta sed sulcis non circumscripta, sulcis frontalibus carens, non nisi ad latera sulcis brevibus ab annulo occipitali distinguenda, in speciminibus decorticatis sulcis distinctis undique circumdata, utrinque 1-loba; spatium inter partem anteriorem frontis et marginem capitis angustum, planum vel convexum, semper declive; oculi mediocres, a fronte paullum remotis, ante medium capitis siti; genæ fixæ valde declives, post oculos triangulares; suturæ faciales ante oculos rectæ et inter se fere parallelæ, post eos ad angulos capitis rectis lineis ductæ; testa punctis densis quasi acu effectis ornata; omnes ceteræ partes animalis ignotæ.

Hufvudets medelsköld, den enda del af djuret, som hittills funnits, är starkt konvex, och de fasta kinderna synas nästan nedhänga från pannans sidor. Dennas utseende är ganska olika på exemplar med och utan skal. På de förra bildar den ett enda odeladt, rundadt rektangulärt, ganska kullrigt parti. Gränserna framtill och på sidorna äro tydligt urskiljbara, men ej utmärkta af fåror. Nackfåran antydes endast af tvänne korta grunda, tvärgående insänkningar vid sidorna af pannans bas. Pannans längd, i hvilken nackringens inberäknats, förhåller sig till bredden som 4: 3. Framåt är hon jemnt afrundad, och äfven nackringens bakre rand bildar en mot thorax vänd båge.

På skallösa exemplar äro axelfårorna mycket tydliga, liksom deras fortsättning framför pannan. Nackfåran kan vanligen skönjas på pannans midt, ett stycke framför de intryck, som på skalbärande exemplar märkas vid sidorna, och hvilka oftast äfven äro tydliga på skallösa. Merendels äro dessa fåror skenbart utan samband med hvarandra, men af ett par exemplar kan man sluta, att de tillsammans utgöra en enda nackfåra, hvars mellersta stycke blifvit framskjutet. Som basalfåror böra då anses tvenne rätliniga intryck, som

bakåt utmynna vid ändpunkterna af nackfårans mellandel och framåt sträcka sig snedt mot axelfårorna, men sluta innan de nått dessa. Andra pannfåror saknas. Nackringen bär en mycket liten punktlik upphöjning, som någon gång är omärklig, men stundom äfven skönjes på skalbärande exemplar. Medelsköldens bräm är på alla exemplar lika. Det korta præfrontalfältet är nedböjdt, så att det ligger nästan i fortsättningen af pannans convexitet framåt. Hufvudets rand framför detsamma är uppskjuten i likhet med förhållandet hos arter af slägtet *Calymene*. Ögonen äro medelstora, ligga på ett afstånd från pannan, som motsvarar afståndet mellan nackfåran och nackringens bakre rand i hufvudets axellinje, samt närmare hufvudets främre än dess bakre rand. Ögonloberna börja sin höjning öfver kinderna redan vid axelfårorna. Framför ögonen löpa ansigtslinjerna rätlinigt och i det närmaste parallelt med hvarandra till hufvudets framrand; i sjelfva randen konvergera de liksom för att mötas på undre sidan. Bakom ögonen gå de rätlinigt utåt-bakåt till hufvudets hörn, så att de fasta kinderna der få formen af rätvinkliga trianglar, i hvilka hypotenusan bildas af ansigtslinjen och den kortare kateten af kindens thorakalrand, som är kortare än pannans halfva bredd. Randfåran derinnanför är tydlig, och den upphöjda bården vidgas mot hörnet. Hela skalet företer en ornering af punkter liksom instuckna med en nålspets och så tät, att ytan nästan kan sägas vara retikulerad.

Till storlek vexla exemplaren inom vida gränser; medelsköldar hafva funnits från 4 m. m. längd till 45 m. m. längd. Jag har hänfört arten till slägtet *Homalonotus*, ehuru den i åtskilliga hänseenden skiljer sig från öfriga kända arter af detta ännu icke alldeles noggrant begränsade slägte. Att WAHLENBERG (l. c.) sammanförde hufvud af denna art med pygidier af *Bronteus laticauda*, berodde antagligen derpå, att den större form, till hvilken det af WAHLENBERG afbildade hufvudet hör, städse förekommer i sällskap med sistnämnde art.

Funnen vid Boda i olika nivåer af *leptænakalken* och på flera andra lokaler. Ingen serskild medelstorlek kan i det hela sägas vara den oftast förekommande, men på hvarje serskild nivå synes storleken vexla inom trängre gränser. De största exemplaren hafva funnits på Unskarsheden i sällskap med fossil, som jag anser tillhöra leptænakalkens yngre del. Arten torde hafva lefvat genom större delen af den tidrymd, under hvilken leptænakalken afsattes.

PROETIDÆ.

Proetus modestus n. sp.

Tab. II, fig. 3.

Caput parum convexum, frons elevata, undique definita, antrorsum paullum decrescens latitudine, antice rotundata, longior quam latior, sulcis transversalibus destituta; spatium præfrontale angustum, planum vel convexum; oculi ad sulcos axales siti, fere $^3/_4$ longitudinis maximæ frontis æqvantes; genæ mobiles paullum declives, margine anguste prætextæ, in aculeos modicos decurrentes; suturæ faciales ante oculos parum divergentes; annulus occipitalis puncto elevato ornatus, sulcos axales capitis vix excedens. — Thorax latius quam longius, e segmentis 10 compositum; axis latitudine a segmento primo ad ultimum sensim decrescens, tertiam partem latitudinis thoracis efficiens; pleuræ apice in acumen retroflexum productæ, sulco pleurali distincto præditæ. — Pygidii margo exterior rotundatus; axis 7 vel 8 annulos monstrans, $^1/_3$ latitudinis et $^2/_3$ longitudinis pygidii occupans; costæ limbi utrinque quaternæ, marginem pygidii planum fere attingentes.

Hufvudet är måttligt konvext, halfmånformigt, omgifvet af en smal randbård. Pannan är hög, kullrig, framåt något afsmalnande, slutande med en utdragen rundning samt alldeles oflikad. Längden förhåller sig till bredden som 6: 5. De omgifvande fårorna äro föga djupa, men pannans begränsning mot hufvudets bräm är dock i följd af hennes kullrighet skarpt utmärkt. Afståndet mellan pannans främre rand och hufvudets randbård öfverstiger ej en fjerdedel af pannans längd. Nackringen är på midten försedd med en upphöjd punkt, dess bakre rand mot thorax konvex. Ögonen, som hafva en längd motsvarande $^5/_8$—$^3/_4$ af pannans längd i medellinjen, sträcka sig från en punkt nära pannans bas utefter axelfårorna, så att rum der blott finnes för en smal ögonlob. Ansigtslinjerna löpa framför ögonen med svag böjning och föga divergerande till framranden. Rörliga kinderna äro svagt konvexa, omgifna af en smal randbård med innanför liggande tydlig fåra, hvilken äfven fortsätter i de spetsiga taggar, som utskjuta från hufvudets hörn och synas nå till det femte thorakalsegmentet. Hela pannan prydes af en ytterst fin, endast under loupen märkbar tvärstriering.

Thorax har större bredd än längd och består af 10 leder. Dess axel är ganska konvex, afsmalnar jemnt från det första segmentet till det sista och upptager $^1/_3$ af thorax' hela bredd. Pleurorna utgå rätvinkligt från axeln och böja sig mot ändarne till bakåt riktade spetsar. Hos de främsta segmenten är den böjda delen af pleuran kort och pleuralfåran fortsätter ej uti den; i den

mån pleurorna ligga närmare pygidiet blir den böjda delen längre i förhållande till den mot axeln vinkelräta, och pleuralfårorna fortsätta i den förra.

Pygidiet är något utdraget med rundad yttre rand och mycket afrundade hörn. Det längd är nära $^3/_4$ af bredden. Axeln är konisk, på sidorna starkt afsatt, men bakåt spetsar den ut sig till en låg köl, som går ut till pygidiets rand. Den visar 7—8 nästan plana ringar, skiljda af bakåt allt svagare fåror, som stundom äro svåra att skönja. Dess längd är omkring $^2/_3$ af pygidiets och bredden omkring $^1/_3$ af dettas bredd. Brämet har på goda exemplar 4 plattade ribbor, utom den främsta halfva. De nå nästan ända ut till randen, som saknar bård och list.

Mått: längd af ett fullständigt exemplar 13 m. m. deraf hufvudet 5 m. m., thorax 5 m. m. och pygidiet 3 m. m.

Denna art öfverensstämmer i de flesta hänseenden så nära med en utvecklingsform af *Proetus decorus* Barr., att jag endast med tvekan upptagit den såsom egen art. Vigtigaste olikheten är, att den böhmska arten uppgifves hafva tydliga basalfåror å pannan. Serskildt visar Barrandes fig. 20 och 21, Pl. 16, af nästan fulländade utvecklingsformer af arten så stor likhet vår, att de nästan kunde tros afbilda den. Fig. 20 företer knapt basalfåror å pannan, men Barrande säger uttryckligen i texten, att utvecklingsformerna ega alla artens kännetecken tydliga. Då jag nu bland ett ganska stort antal exemplar af den beskrifna arten från Dalarne icke påträffat ett enda, som haft spår till basalfåror, har jag ej vågat identifiera denna med *Pr. decorus*, ehuru det synes mig sannolikt, att förbindande länkar mellan de begge arterna skola upptäckas. Pannan hos *Pr. decorus* synes i allmänhet vara något kortare jemförd med hufvudets längd än hos *Pr. modestus*; men dessa förhållanden vexla hos olika individ.

Funnen i *leptænakalk* vid Boda, Östbjörka, Unskarsheden, Osmundsberget och Kallholn. Vid Osmundsberget har jag funnit ett fotstjockt hvarf alldeles späckadt med exemplar af arten.

Proetus brevifrons Ang.

1852 *Forbesia? brevifrons* Ang., Pal. scand., p. 63, T. XXXIII, f. 18.

De exemplar jag fört hit utgöras af mycket ofullständiga fragment. En panna med nackring visar sig vid jemförelse med af prof. Angelin samlade

och i riksmuseum förvarade, lika fragmentariska exemplar, fullt öfverensstämma med dessa. Arten kräfver närmare utredning.

Funnen i *röd trinucleusskiffer* vid Sanden i Gulleråsens by. Enligt Palæontologia Scandinavica äro de af ANGELIN beskrifna exemplaren funno i regio D E på Ålleberg; de ofvan nämnde exemplaren, som jag genom professor LINDSTRÖMS välvilja fått låna till jemförelse, voro dock från Westergötlands röda trinucleusskiffer.

Proetus papyraceus n. sp.

Tab. II, fig. 4—6.

Corpus in schisto conservatum planum. Caput semilunare, anguste prætextum, sulco intramarginali circumdatum; frons planiuscula, subquadrata, antice truncato-rotundata, vix longior quam latior, utrinque lobis lateralibus singulis vix discernendis notata; spatium præfrontale eadem longitudine atque annulus occipitalis; oculi magni, basales, ad sulcos axales siti; suturæ faciales ante oculos fere rectilineares, paullum divergentes; anguli exteriores genarum mobilium in aculeos modicos producti; annulus occipitalis puncto elevato signatus, utrinque basin frontis excedens. — Pygidium semicirculare, margine elevato, filiformi circumdatum; axis vix 1/3 latitudinis et 3/4 longitudinis pygidii efficiens, ex annulis 8 formata; costæ limbi utrinque quinæ vel senæ, planæ, extrorsum dilatatæ, sulcatæ, marginem fere attingentes.

Enär djuret städse funnits inbäddadt i skiffer, äro alla mina exemplar ganska plattryckta. Hufvudet fria rand är jemnt afrundad, omgifven af en smal upphöjd list och derinom af en tydlig fåra. Pannans längd är föga eller icke större än bredden, framåt afsmalnar den något, och dess framrand bildar en lindrigt böjd båge. Vid dess bas synas tvenne nästan rätliniga, föga djupa, ofta nära nog omärkliga basalfåror, hvilka snedt afskära pannans bakre hörn såsom triangulära basalflikar. Det mellan dem liggande stycket upptager vid nackfåran 1/3 af pannans bredd derstädes. Någon gång har jag längre fram på pannan sett spår af ännu ett par ytterst svaga tvärfåror. De pannan omgifvande fårorna äro alla af samma djup: axelfårorna äro rätliniga och svagt konvergerande framåt. Nackringen bär på midten en upphöjd punkt och är något bredare än pannans bas; vid ändarne böjer den sig något framåt, så att dessa omsluta pannans bakre hörn. Den är ungefär af samma längd som præfrontalfältet i hufvudets medellinje. Ögonen äro stora, basala och belägna utefter axelfårorna. Framför dem löpa ansigtslinjerna i det närmaste rätlinigt

och svagt divergerande till hufvudets framrand. Afståndet mellan deras mynningar är icke eller obetydligt större än nackringens bredd. Fria kinderna äro svagt hvälfda och utdragna i hörnen till spetsade taggar. Afståndet mellan hörntagg och nackringen är ungefär lika med ögats längd. En tät, fin tvärstriering skönjes å pannan med tillhjelp af loupe.

Pygidiet är halfcirkelformigt. Dess axel bär 7—8 ringar, sträcker sig öfver $^3/_4$ af pygidiets längd och mäter vid framranden $^2/_7$ af bredden. Brämet har 5—6 ribbor på hvarje sida, hvilka utåt vidgas och visa spår af suturalfåror samt nå nästan ut till pygidiets trådlika randlist.

Mått: hufvudets längd 6 m. m.; pannans längd 3,5 m. m. pannans bredd 3,4 m. m. vid nackfåran; pygidiets längd 3,7 m. m., dess bredd 6,2 m. m.

Funnen i *svart trinucleusskiffer* vid Fjecka, Wikarbyn och Draggån, och förekommer den sannolikt hvarhelst inom området denna skiffer uppträder.

Cyphaspis rastritum n. sp.

Tab. II, fig. 7, 8.

Corpus in schisto asservatum, compressum. Caput semilunare, margine elevato, antice planiore circumdatum; frons semielliptica, eadem fere latitudine ac longitudine, utrinque 1-loba; lobi basales undique circumscripti, mediam frontem attingentes; annulus occipitalis tuberculo medio lobisque lateralibus notatus spatium præfrontale sat magnum; oculi basales, sulcos axales tangentes, antrorsum lobos laterales frontis non excedentes; suturæ faciales ante oculos primum rectilineares divergentes, ad marginem ipsam inflexæ; anguli exteriores genarum mobilium in aculeos producti. — Pygidium semicirculare, axis conicus, marginem depressum attingens, annulos 8 exhibens; numerus costarum limbi non satis constat.

Medelsköldar af hufvud, rörliga kinder och pygidier hafva anträffats. Pannan bildar ungefär formen af en half ellips och har samma längd som bredden vid nackfåran. Afståndet från hennes främre gräns till hufvudets framrand är nästan lika stort som pannans halfva längd. Randbården är på medelskölden icke alltid lika tydligt begränsad från præfrontalfältet. Pannan är föga upphöjd, hvilken omständighet dock kan bero på fossilets pressning i skiffer, samt visar på hvarje sida en bågböjd basalfåra, som fullständigt afskär basalflikarne från pannans mellanstycke. Detta senare upptager vid basen $^3/_8$ af pannans bredd derstädes. Basalflikarne sträcka sig utefter hälften af pannans längd. Nackringen är jemnvid, på midten försedd med en punktlik upphöjning samt

på sidorna med tuberkelformade flikar, skilda från medelpartiet af fåror, som gå i fortsättningen af pannans basalfåror. Dessa flikars yttre rand ligger något utanför axelfårorna. Ögonen äro basala, liggande intill axelfårorna och af den längd, att ögonlobernas främre hörn ligga i jemnbredd med basallobernas spetsar. Framför ögonen löpa ansigtslinjerna till en början rätlinigt och något divergerande: närmare hufvudets framrand böja de sig mot hvarandra och skära randen jemnt bågböjda. Största afståndet mellan dem är mindre än afståndet mellan nackfåran och hufvudets framrand. Rörliga kinderna hafva tydlig randlist och randfåra samt utlöpa i fårade bakåtriktade taggar, hvilkas fulla längd jag ej sett.

Pygidiet är halfcirkelformigt med smalt konisk, 8-ledad axel, som når ut till den platta, ej upphöjda, smala randbården. Brämets ribbor har jag endast delvis kunnat iakttaga.

Mått: längd å ett hufvud 6,5 m. m.; pygidium af ett mindre exemplar håller i längd af 2,5 m. m., i bredd 4,7 m. m., axelns bredd framtill 1,4 m. m.

Arten bildar en öfvergång mellen slägtena *Proetus* och *Cyphaspis* och kan med den kännedom, vi ega om dem, med ungefär lika stort skäl räknas till det ena som till det andra. Med *Cyphaspis* öfverensstämmer den deruti, att pannans basalflikar äro fullt skilda; *Proetus* liknar den åter i ögonens läge invid axelfårorna och nära hufvudets bas. Thoraxledernas antal är okändt.

Funnen ej sällsynt i *rastritesskiffer* i Kallholn tillsammans med *Monograptus leptotheca* Lapw. och öfriga graptoliter, som känneteckna denna del af ledet.

Cyphaspis Burmeisteri Barr.

Tab. II, fig. 9.

1846 *Cyphaspis Burmeisteri* Barr., Not. prél., p. 59.
1852 — — Barr., Syst. silur. d. l. Bohême, p. 484 Pl. 18 f. 61—71.
Synonyma Cordai vide ap. Barr. p. et. l. cit.

Af denna art har jag endast funnit ett fullständigt hufvud, men detta synnerligen väl bevaradt. Mindre fragment af hufvud äro svåra att säkert identifiera. Till det allmänna utseendet, pannans, basalflikarnes och ögonens form, faciallinjernas förlopp och randlistens bredd öfverensstämmer det funna hufvudet fullständigt med Barrandes beskrifning och afbildningar. Endast i två afseen-

den afviker det något från dessa: pannan är i förhållande till ögonen något lägre, och de rörliga kindernas yttersidor äro, i likhet med hufvudets mellandel, granulerade. Den förra olikheten synas böra tillskrifvas exemplarets inbäddning i skiffer, i hvilken fossilen sällan bibehålla sin ursprungliga relief. Vid den senare afvikelsen synes föga vigt böra läggas, då hufvudets ornering, enligt BARRANDE, hos denna art är i hög grad vexlande, så att det än funnits alldeles slätt, än endast granuleradt på pannan, är derjemte på de närmast henne liggande delar af kinderna.

Funnen tillsamman med föregående art vid Kallholn i *rastritesskiffer*.

Arethusina Konincki BARR.

Tab. II, fig. 10—11.

1846 *Arethusa Konincki* BARR., Not. prél. p. 48.
1847 *Aulacopleura Konincki* CORDA, Prodrom. p. 84, Pl. V, f. 48.
1847 — *angusticeps* CORDA, l. c. p. 85.
1852 *Arethusina Konincki* BARR., Syst. silur. d. l. Bohême, p. 495, Pl. 18, f. 1—21.
1868 — — BARR., Réapp. d. g. Arethusina, f. 4—6.

Från de af BARRANDE beskrifna fullt utbildade exemplaren skilja sig de, som jag funnit i Siljanstrakten, endast genom smärre olikheter i hufvudets ornering. I Syst. silur. du centre de la Bohême beskrifves, sid. 497, denna sålunda: "Toute la tête, à l'exception de la glabelle et des sillons, est couverte de petites cavités, a peine visibles à l'oeil nu, serrées et irrégulièrement disseminées". I Réapparition du genre *Arethusina* läses åter, sid. 6: "la tête de *Areth. Konincki* est ornée d'une granulation fine et serrée". På två exemplar från Lodenitz, som förvaras å Lunds museum, skönjes tydligt på hufvudets bräm en ornering af täta insänkta punkter. Exemplar från Dalarne förete der mindre tätt stälda punktlika fördjupningar och mellan dem mindre strödda, upphöjda gryn. Då i öfrigt hufvud, thorax och pygidium fullkomligt liknar samma delar hos den typiska formen, har det icke synts mig vara skäl att från denna specifikt skilja den hos oss funna. På sin höjd skulle den kunna anses bilda en varietet af den förra. BARRANDE, som med *Areth. Konincki* förenar CORDAS art *Aulacopleura angusticeps*, hvilken sistnämnde författare på grund af några mindre väsentliga olikheter i proportioner och i hufvudets ornering afskiljt som egen art, yttrar vidkommande den senare omständigheten;

"Les différences que M. Corda signale encore dans la finesse de la sculpture du test, sont aussi individuelles, d'après un grand nombre d'échantillons". — Nackringen är på mina exemplar alltid försedd med en punktformig upphöjning, hvilken icke är synlig å någon af Barrandes figurer, men omnämnes af honom i texten. Den är afbildad af Corda, l. c. T. V, f. 48 och synes tydligt på det ena af de nämnda exemplaren i Lunds museum — det andra har nackringen skadad. — På ett af Dala-exemplaren skönjas spår till liknande punkter å några af thorakalringarne, och äfven å ett exemplar från Böhmen har jag sett dylika, ehuru mindre distinkta. Riktningen af genaltaggarne vexlar hos vår form liksom hos den böhmska.

Funnen i *retiolitesskiffer* vid Stygforsen och Nitsjö. Vid den förra lokalen träffas den sparsamt i cementkalkskiffer, vid den senare till större mängd i sferoidskiffer, vanligen dock i mindre goda exemplar.

BRONTEIDÆ.

Bronteus laticauda Wahlenb.

1821 *Entomostracites laticauda* Wahlenb., Petr. tell. suec. p. 28, T. II, f. 8 (non f. 7.)
1826 *Asaphus* (*Illænus*) *laticauda* Dalm., Om palæaderna, p. 251 (excl. diagnosin capitis), 258.
1837 *Illænus Laticauda* His., Leth. suec., p. 17, T. III, f. 6 (excl. diagnosin et icon capitis).
1845 *Bronteus laticauda* Beyr., Ueb. ein. böhm. Tril. p. 42, f, 8. 9.
1854 — — Ang., Pal. Scand., p. 57, T. XXXIII, f. 1 a (mala) f. 2.

Funnen i *leptænakalk* vid Osmundsberg, Boda, Unskarsheden och, enligt Beyrich, vid Dalbyn. På förstnämnde ställe har jag i regeln funnit exemplar af samma storlek som de i Pal. scand. aftecknade: i de öfre lagen vid Boda och på Unskarsheden äro de dubbelt så stora.

Bronteus? nudus Ang.

1854 *Bronteus? nudus* Ang., Pal. scand., p. 90, T. XLI f. 19, 20.

Förekommer enligt Angelin i *leptænakalk;* är af mig ej funnen.

ILLÆNIDÆ. [1])

Illænus Esmarkii SCHLOTH.

1821 *Entomostracites crassicauda* WAHLENB., Add. ad petrif. suec. p, 294, T. VII, f. 5, 6.
1826 *Trilobites Esmarkii* SCHLOTH., Isis von OKEN, Echinosph. u, Trilob., p. 315, T. I, f. 8 a—c.
1827 *Asaphus (Illænus) crassicauda* DALM., Om palæaderna, p. 250, 277, T. V, f. 2 a—f.
1837 *Illænus crassicauda* HIS., Leth. suec., p. 17, T. III, f. 5.
1854 — — ANG., Pal. scand., p. 41, T. XXIV, f. 2, 2 a.
1880 — *Dalmanni & var. Volborthi* HOLM, Ant. om Wahlenb. Illænus crassicauda, p. 16.
1882 — — BRÖGGER, Die silur. Et. 2 und 3, p. 97.
1883 — *Esmarki* HOLM: Trilobitsl. Illænus p. 55, T. II, f. 1—10, T. VI, f. 8.
Cetera synonyma vide ap. BRÖGGER et HOLM l. cit.

Funnen i *undre grå ortocerkalk* vid Lindgården i Utby, Sjurberg, Granån och enligt HOLM vid Born, Kårgärde och Gärdsjö (Riksm.).

Illænus sphæricus HOLM.

1883 *Illænus sphæricus* HOLM, Trilobitsl. Illænus, p. 64, T. I, f. 12—15, T. IV, f. 30.

Förekommer enligt HOLM i *chasmopskalk* vid Gulleråsen och Fjecka.

Illænus gigas HOLM.

1883 *Illænus gigas* HOLM, Trilobitsl. Illænus, p. 67, T. I, f. 1—11; T. VI, f. 9, 10.

Funnen i *leptænakalk* vid Nitsjö, Gliskärna, Kulsberget och Sinksjön; se HOLM l. c. p. 70, 71.

Illænus scrobiculatus HOLM.

1886 *Illænus scrobiculatus* HOLM, Trilobitsl. Illænus, p. 71, T. I, f. 16.

Förekommer i *chasmopskalk* (*cystidekalk*) vid Fjecka och enligt HOLM vid Vikarbyn (funnen af LINNARSSON) samt Sollerön och Skattungbyn (exemplaren i Riksmuseum), sannolikt i samma lag.

[1]) Arterna af slägtet Illænus hafva anförts helt och hållet efter HOLMS citerade afhandling. Ny belysning af — åtminstone en del af — våra svenska hithörande arter torde vara att motse i den bearbetning af Rysslands Illænider, med hvilken Dr. HOLM f. n. är sysselsatt.

Illænus vivax Holm.

1883 *Illænus vivax* Holm, Trilobitsl. Illænus, p. 74, T. VI, f. 1—7.

Förekommer i *leptænakalk* i Osmundsberget och vid Boda.

Illænus fallax Holm.

1866 *Illænus limbatus* Linrs., Sil. bildn. i mell. Vestergötl., p. 21, Pl. 11, f. 6.
1866 — — Linrs., Vesterg. cambr. o. Sil. aflagr. p. 77, T. II, f. 43, 44.
1883 *Illænus fallax* Holm, Trilobitsl. Illænus, p. 42, T. II, f. 11—20; T. V, f. 15—24; T. VI, f. 16.

Förekommer i *cystidekalk* vid Fjecka och enligt Holm vid Gulleråsen; i *leptænakalk* flerstädes ej sällsynt, såsom vid Furudal, Osmundsberget, Kulsberget.

Illænus Chiron Holm.

1848 *Illænus crassicauda* Burmeister, Neue Beob. üb. Trilob. p. 79, T. I, f. 8 (sec. Holm).
1854 *Dysplanus centaurus* Ang., Pal. scand., p. 40, T. XXIII, f. 1, 1 a (excl. gen. mob. et thor.)
1874 *Illænus centaurus* Steinh., In preuss. Geschieb. gef. Trilob., p. 47, T. IV, f. 4—6; T. V, f. 10 a—d.
1883 *Illænus Chiron* Holm, Trilobitsl. Illænus, p. 48, T. III, f. 17.

Funnen i *öfre grå ortocerkalk* vid Kårgårde och enligt Holm vid Gulleråsen och Alsarbyn (ex. i Riksmuseum) samt i *(öfre) röd ortocerkalk* vid Gärdsjö.

Illænus crassicauda Wahlenb.

1821 *Entomostracites crassicauda* Wahlenb., Petrif. tell. suec., p. 27, T. II, f. 5, 6.
1880 *Illænus crassicauda* Holm, Anteckn. om Wahlenbergs Ill. crassicauda, p. 8, T. V, f. 1—13.
1883 — — Holm, Trilobitsl. Illænus, p. 96, T. II, f. 21—27.

Funnen i *cystidekalk* vid Kårgärde och Fjecka; i *flagkalk* vid Furudal och flerstädes.

Illænus Linnarssoni Holm.

1860 *Illænus Rudolphi* Eichw., Leth. ross. p. 1482, Pl. LIII, f. 6 (non Eichw., De tril. observ. 1825 p. 50, T. II, f. 1).

1865 ?*Illænus glaber* Kjerulf, Veiviser, p. 12; f. 28, p. 14.
1883 *Illænus Linnarssonii* Holm, Trilobitsl. Illænus, p. 103, T. IV, f. 13—27; T. V, f. 1—8; T. VI, f. 15.

Förekommer i *bryozolaget* vid Fjecka och i *leptænakalk* flerstädes allmänt, såsom vid Boda, Osmundsberget, Furudal.

Illænus parvulus Holm.

1883 *Illænus parvulus* Holm, Trilobitsl. Illænus, p. 113, T. V, f. 9—14.

Funnen i *cystidekalk* vid Kårgärde och Fjecka; i *bryozolaget* vid sistnämnde lokal, samt i *leptænakalk* vid Osmundsberget.

Illænus centrotus Dalm.

1827 *Asaphus (Illænus) centrotus* Dalm., Om Palæaderna, p. 248, 277, T. V, f. 1.
1837 *Illænus centrotus* His., Leth. suec., p. 16, T. III, f. 4.
1854 *Dysplanus centrotus* Ang., Pal. scand., p. 40, T. XXIII, f. 2.
1882 — — Brögg., Die silur. Et 2 und 3, p. 96, T. II, f. 4; T. VI, f. 5.
1883 *Illænus centrotus* Holm, Trilobitsl. Illænus, p. 99, T. VI. f. 1—12.
Cetera synon. vide ap. Brögger et Holm l. et p. cit.

Enligt Holm förvaras i Riksmuseum tvenne pygidier af denna art från Alsarbyn. Sannolikt afses dermed samma lokal som jag betecknar Lindgården i Utby. Den tillhör den *undre grå ortoçerkalkens* lag.

Nileus Armadillo Dalm.

1827 *Asaphus (Nileus) Armadillo*, Dalm., Om palæaderna, p. 246, 276, T. IV, f. 3.
1836 *Nileus Armadillo* His., Leth. suec., p. 16, T. III, f. 3.
1838 *Trilobites depressus* Sars et Boeck, Gæa norv., p. 142.
1852 *Nileus Armadillo* Ang., Pal. scand., p. 19, T. XVI, f. 5.
1882 — — et var. *depressa* Brögger, Die silur. Et. 2 und 3, p. 62 T. VII, f. 6.
Cetera synonyma vide ap. Brögger l. et. p. cit.

Denna art har en ganska stor vertikal utbredning i det den sträcker sig från den undre röda ortocerkalken upp uti cystidekalken. Den röner derunder i det hela obetydlig formförändring; största olikheten visar sig i den inom olika lag vexlande storleken. Exemplaren från den undre röda ortocerkalken äro små; fullständiga hufvud har jag ej funnit, men afståndet mellan ögonens

främre hörn når endast 8—9 m. m. Framtill mötas dessa linjer i form af en tudorbåge (ogive). Skallösa exemplar förete en punktlik upphöjning på pannan mellan ögonen och framför denna längsefter pannan en rätt skarp köl, på hvars båda sidor skönjas svagt markerade tvärgående intryck. Alldeles samma form och storlek hafva exemplar från den lägsta röda ortocerkalken vid Borghamn i Östergötland. På exemplar från alla följande lag gå ansigtslinjerna framför pannan nära hufvudets rand i en jemnt rundad eller t. o. m. på midten indragen böjning, således utan spets i medellinjen. I alla lag hafva också exemplar med upphöjd punkt å pannan funnits. I undre grå ortocerkalken är arten vanligen föga större än i den underliggande röda; afståndet mellan ögonen är framtill i medeltal 10 m. m. Ehuru större exemplar från detta lag ej nu föreligga, vill jag dock minnas, att jag sett, om ock sällan, sådana af betydligare storlek. Ofta hafva de köl framom den upphöjda punkten. I öfre röda ortocerkalken har arten icke hittills funnits, men i den öfre grå uppträder den åter. Den är der större än i de äldre lagen; afståndet mellan ögonens främre hörn utgör 12—13 m. m. och hufvudets hela bredd omkring 35 m. m. Af samma storlek eller ännu något större äro exemplaren från flagkalken; oskadade hufvud härifrån har jag ej, men afståndet mellan ögonen framtill stiger ända till 15 m. m. Inom cystidekalken funna exemplar hafva alla till form och storlek öfverensstämt med dem från undre grå ortocerkalken.

Funnen i *undre röd ortocerkalk* vid Wikarbyn och Kårgärde; i *undre grå ortocerkalk* vid Kårgärde och Fjecka; i *öfre grå ortocerkalk* vid Kårgärde; i *flagkalk* på samma lokal; i *cystidekalk* vid Wattnäs och Furudal.

ASAPHIDÆ.

Vid behandlingen af denna familj har jag följt den af Angelin i Palæontologia Scandinavica lemnade fördelningen af slägten utom deruti, att jag under slägtet *Asaphus* äfven innefattat Angelins slägte *Ptychopyge*. Intet af de kännetecken, som uppgifvits för detta sistnämnda, är sådant, att det medför de öfriga eller ens något enda af dessa. Flera af de här beskrifna arterna, såsom *As. plicicostis*, *As. prætextus*, hafva hufvud och thorax bildade såsom hos *Asaphus* sensu strictissimo, men pygidiet såsom hos *Ptychopyge*. En annan art, som här icke beskrifvits, har hufvud af *Asaphus* och thorax af *Ptychopyge*. Jag har naturligtvis icke härmed velat neka, att slägtet *Asaphus* i den omfattning, hvari jag här fattat det, kan och bör delas i slägten eller undersläg-

ten, men dessa måste annorlunda begränsas än så som hittills skett. Mitt unundersökningsmaterial har varit för otillräckligt för att jag skulle nu våga ett sådant försök. Slägtet *Megalaspis* bildar icke heller en enda fullt naturlig grupp, men de för slägtet uppgifna kännetecknen tillkomma dock alla i det följande omnämnda arterna.

Asaphus platyurus Ang.

Tab. II, fig. 12.

1854 *Asaphus platyurus* Ang., Pal. scand., p. 54, T. XXX, f. 1.

Hufvudet är halfcirkelformigt och måttligt konvext. Bakåt är pannan endast otydligt afgränsad från nackringen. Axelfårorna konvergera något från denna, men divergera åter framför ögonen, i följd hvaraf pannan der vidgas till en bredd, som något öfverstiger nackringens och ungefär motsvarar $^2/_3$—$^3/_4$ af medelsköldens längd. Midt för ögonen äro axelfårorna föga djupa och hafva utseende af att bakåt fortsätta i de der utmynnande basalfårorna. Den på detta sätt begränsade delen af pannan är kort päronformig samt lindrigt och jemnt kullrig. Basalflikarne äro stora, mera långa än breda, svagt begränsade. De sammanhänga med pannans oflikade medelstycke, öfver hvilket en tvärgående bred sänkning sammanbinder de breda basalfårornas inre delar. Nära nackringen bär detta mellanstycke en punktformig upphöjning, som uppskjuter från ett endast svagt upphöjdt fält. Ögonen ligga så nära axelfårorna, att deras täckflikar höja sig omedelbart från dessa, samt på ett afstånd från hufvudets bakrand, som är något större än ögonens egen längd. Ansigtslinjerna gå bakom ögonen först rätt utåt och derpå i en jemn och lindrig båge till hufvudets thorakalrand, som de skära på längre afstånd från axelfårorna än från hufvudets hörn. Framför ögonen löpa de med utåtböjda bågar och omsluta framför pannan den afrundade och i en kort spets utlöpande medelskölden. Största vidden mellan dessa bågar är lika med längden af hufvudets medelsköld och 1 $^1/_2$ gång nackringens bredd. De fasta kinderna vidga sig framom ögonen svagt framåt till en linje, som tänkes korsa axeln öfver medelsköldens största vidd, och afsmalna derefter, under det de böja sig omkring pannan, så att denna i hufvudets mellersta del når ända fram till ansigtslinjerna utan att begränsas af någon skarpt utmärkt fåra. De rörliga kinderna slutta utåt hufvudets rand i jemn konvexitet med medelskölden och äro i yttre kanten försedda

med en ganska hög trådlist. Framför ansigtslinjerna likna de smala band, vidgas bakåt i enlighet med dessas förlopp och afslutas sannolikt med utdraget rundade hufvudhörn. Ventralfållen har mycket grofva terasslinjer.

Skalbärande pygidier visa axelns leder föga tydliga, brämet alldeles slätt och jemnt kullrigt samt utan randlist. Skallösa pygidier likna den i Palæontologia Scandinavica lemnade figuren. Axelns ringar äro väl ej der fullt korrekt tecknade, men jag har sett exemplar, å hvilka de rätt mycket närmat sig dessas form. I allmänhet kunna 13 ringar räknas på axeln, af hvilka de 5 första upptaga en längd motsvarande hälften af pygidiets. Äfven på skallösa exemplar är brämets större yta slät; endast invid axelfårorna skönjas svaga spår af ribbor; i sällsynta fall äro de skönjbara ett stycke ut på sidorna. Pygidiets ventralfåll visar samma konvexitet som öfverskalet; den är nästan jemnbred ända till axelns spets, kring hvilken den visar en urskärning, samt har en terasslinjering liknande hufvudets.

Om de nu beskrifna delarnes samhörighet finnes intet tvifvel. De hafva flerstädes funnits tillsamman utan sällskap af andra trilobiter, som i storlek varit jemförliga med denna art.

Mått å ett medelstort hufvud: medelsköldens längd 48 m. m., största vidd mellan ansigtslinjerna 48 m. m., pannans största bredd 35 m. m.; å ett större pygidium: längd 62 m, m., största bredd 107 m. m.; axelns längd 48 m. m., bredd vid främre randen 24 m. m.

Funnen i *öfre ortocerkalk* på Sollerön, vid Kårgärde, Skattungbyn och Wikarbyn.

Asaphus rusticus n. sp.

Tab. II, fig. 13, 14.

Caput nonnisi fragmentis cognitum: frons inter oculos angusta, puncto elevato notata, antice dilatata, truncato-rotundata; oculi valde prominentes; lineæ faciales ante eos extrorsum curvatæ, scutum medium sat latum, antice abrupte rotundatum et in angulum obtusum, brevem productum circumscribentes, post oculos rectæ ad sulcum posteriorem capitis oblique currentes, solum ad marginem curvatæ, sulcum illum prope oculos, marginem propius angulos secantes; genæ fixæ ad latera frontis latiores quam ante illam; genæ mobiles angulatæ. — Pygidium rotundatum, postice minus declive quam in lateribus; axis $^{4}/_{5}$—$^{5}/_{6}$ longitudinis pygidii occupans, parum elevatus, pars anterior ejus latitudine decrescens, 2—4 annulis, sæpe vix distinguendis, notata, pars posterior subæqualis, lævis; limbus lævis, triangulus py-

gidii $^1/_4$ latitudinis, marginis anterioris efficiens, postice costa firma definitus; in speciminibus decorticatis axis 6 vel 7 annulos præbet.

De hufvud, jag hänfört till denna art, hafva erhållits i rätt bristfälligt skick. Pannan är mellan ögonen ganska smal och bär der en punktformig upphöjning från en nästan plant fält; framåt vidgas hon till mer än dubbla bredden vid ögonen. Axelfårorna äro föga utmärkta och mellan ögonen knapt urskiljbara. Basalfårorna åter äro breda och tydliga, men basalflikarnes öfriga gränser låta ej, åtminstone på mina exemplar, bestämma sig. Ögonen äro stora och skjuta med vertikala lober högt upp öfver hufvudets öfriga hvälfning, på ett afstånd från thorakalranden, som är mindre än deras egen längd. Framom ögonen löpa ansigtslinjerna i utåtsvängda bågar och mötas i tudorbågform framför pannan på mycket kort afstånd från henne. Största vidden mellan dem är lika med medelsköldens längd. Bakom ögonen gå de utåt-bakåt rätlinigt till hufvudets bakre randråra, som de träffa nära nackringens ändar, fortsätta derifrån med svag böjning snedt öfver den utåt vidgade randbården och nå randen på längre afstånd från nackringen än från hufvudets hörn. De fasta kinderna framom ögonen äro på pannans sidor betydligt vidare än framför pannan. De rörliga kinderna utlöpa i verkliga hörn. Skalet på främre delen af pannan öfverdrages af tättgående linjer, i det närmaste jemnlöpande med framranden. De fria kinderna visa nära hörnen korta oregelbundet slingrande linjer och mellan dem fördjupade punkter.

Pygidiet är halfcirkelformigt, mindre hvälfdt i axelns riktning än i den deremot vinkelräta, hvadan dess bakre rand höjer sig öfver det plan, som förenar sidokanterna framtill. Axeln är föga upphöjd och sträcker sig utefter $^4/_5$—$^5/_6$ af pygidiets längd och upptager vid framranden ungefär $^1/_4$ af dess bredd. Axelfårorna äro grunda, men tydliga; på sidorna om axelns främre hälft gå de rätlinigt och konvergera liksom för att omsluta en tillspetsad likbent triangel men bakåt gå de nästan parallelt. Skalbärande exemplar visa på axelns främre del 2—4 ringar, som dock stundom äro omärkliga; på skallösa exemplar är denna 6—7 ledad, och företer ofta längs midten en upphöjd köl. Brämet är jemnt och utan ribbor, men på skallösa pygidier skönjas stundom spår af några få sådana. Skalet synes åtminstone kring randen hafva varit märkt med slingrande terasslinjer. Pygidialfacetten är ganska stor med afrundadt hörn; dess främre sida upptager nära $^1/_4$ af pygidiets bredd. Bakåt begränsas den af en, serdeles på skallösa exemplar, skarpeggad köl. Två eller tre af dess terasslinjer gå parallelt med denna, de öfriga utåt-framåt mot främre sidan. Pygi-

diets ventralfäll sträcker sig vid framranden under brämsidans halfva bredd och afsmalnar knapt bakåt, hvadan axelspetsen i den gör en djup urskärning. Dess terasslinjer äro af medelhöjd och tätare än hos föregående art, 12—14 på 5 m. m. vid pygidiets midt.

Mått å ett medelstort pygidium: längd 30 m. m., bredd 53 m. m.; axelns längd 24 m. m., dess största bredd 14 m. m.

Genom ögonens höjd och ansigtslinjernas förlopp bakom dem, samt genom formen på pygidiets axel och facetter skiljes denna art från närstående.

Funnen till stor mängd i *flagkalk* vid Kårgärde, Fjecka och Furudal. Vanligen äro exemplaren i hög grad brutna, vridna eller snedtryckta, stundom ända till oigenkänlighet.

Asaphus demissus n. sp.

Tab. II, fig. 15.

Pygidium margine libero rotundatum, parum convexum; axis costis carens, altitudine partes interiores limbi vix superans, sed distinctus, $^4/_5$ longitudinis pygidii et ad marginem anteriorem $^1/_4$ latitudinis ejusdem occupans; latus anterius trianguli pygidialis dupplo fere longius quam distantia ejus ab axi; limbus costis destitutus, post axim et ad marginem partis posterioris pygidii lineis irregularibus impressis ornatus.

Pygidiet är endast svagt hvälfdt och ej fullt lika mycket i längdriktningen som från sida till sida. Dess längd är större än halfva bredden vid framranden, och den fria randen är elliptiskt afrundad. Axeln sträcker sig ungefär utefter $^7/_9$ af pygidiets längd och upptager nära $^1/_4$ af dess bredd vid thorakalranden. På skaltörande exemplar saknar den ringar, visar en plattad yta och höjer sig föga öfver brämets inre delar, från hvilka den på sidorna skiljes genom svagt inböjda och grunda, med dock fullt urskiljbara fåror. Baktill är dess spets knapt afsatt mot brämet. På skallösa exemplar visar axeln på främre delen ringar, på bakre hälften äro sådana oskönjbara. Hörnfacetten sträcker sig så långt in mot axeln, att dess främre linje upptager nära $^2/_3$ af randen mellan denna och pygidiets hörn. Dess bakre gräns utgöres af en skarp rygg. Parallelt med denna gå på facettens yta blott en eller två terasslinjer, alla de öfriga, rätt många till antalet, sträcka sig från dessa framåt-utåt. Bakom facettens gränsrygg går en bred och på skallösa exemplar äfven djup fåra; för öfrigt saknar brämet ribbor. Mellan axelns spets och pygidiets bakre rand är en zon täckt af slingrande terasslinjer af hvilka de yttersta gå jemn-

löpande med randen, men de främre bilda bågor mot axelns spets. Denna zon drager sig framåt utefter bakre hälften af pygidiets yttre rand, der linjerna äro glesare och sträcka sig inifrån framåt-utåt. Främre delen af pygidiet saknar ornering. Af ventralfållen har jag endast sett obetydliga delar, hvilka visat en gles och medelgrof terasslinjering.

Öfriga delar af arten äro ej funna.

Mått å ett pygidium af något öfver medelstorlek: längd 34 m. m., bredd 60 m. m.; axelns längd 28 m. m., största bredd 14 m. m.; afstånd mellan axeln och hörnfacettens spets 7 m. m.

Från *Asaphus platyurus*, med hvilken arten förekommer tillsammans, skiljer den sig, utom genom mindre storlek, genom ett mindre hvälfdt och mera utdraget pygidium samt genom dettas ornering, hvilken synes vara konstant.

Funnen på Sollerön i lösa stenar, hvilkas samhörighet med *öfre röda ortocerkalken*, genom närvaron af talrika andra fossil, är utom allt tvifvel.

Asaphus lepidus n. sp.

Tab. II, fig. 16, 17.

Caput modice convexum, breve, margine filiformi elevato circumdatum; frons vix lobata, antice dilatata, rotundata; oculi prominentes, mediocres, ad sulcum posteriorem capitis siti; lineæ faciales post oculos in ipso sulco illo currentes, marginem thoracalem propius ab annulo occipitali quam ab angulo capitis secantes, ante oculos primum rectæ, divergentes, deinde convergentes, frontem arcte circumscribentes; genæ fixæ ad latera frontis æquales, ante frontem attenuatæ; sulci axales in punctis impressis post partem latissimam scuti medii desinantes; genæ mobiles sulco curvato, margini parallelo a punctis illis impressis ad sulcum posteriorem ducto signatæ, angulos acutos formantes. — Pleuræ thoracis apice caput versus flexæ. — Pygidium rotundatum, longitudinaliter parum, transversaliter modice convexum; axis conicus limbusque costis destituti.

Hufvudet är medelmåttigt hvälfdt, mer än dubbelt så bredt i projektion och utefter ytan nära 3 gånger så bredt som längden. På pannans bakre del har jag hvarken sett axelfåror eller andra fåror, utan uppstiga ögonloberna från ett jemnt mellan dem liggande fält; framom ögonen begränsas hon på sidorna af tydliga axelfåror och företer en jemn utvidgning. Axelfårorna sluta i fördjupade punkter, som äro belägna vid pannans sidor bakom mellansköldens vidaste del. Pannan är framtill tydligt begränsad åt sidorna; på midten synes hon nå ända ut till ansigtslinjernas möte. Fasta kinderna äro på sidorna jemn-

breda, framför pannan utkilande mot medellinjen. Ögonen äro höga och uppskjuta omedelbart framför den bakre randfåran. Bakom dem gå ansigtslinjerna strax ned i denna fåra och skära bakre randen något närmare nackringens ändar än hufvudets hörn. Framåt gå de först rätlinigt divergerande och böja sig sedan nära hufvudets framrand så, att de med sin förra riktning bilda vinklar, som mer eller mindre närma sig räta, och mötas i hufvudets framrand framför pannan med en trubbig vinkel. Afståndet mellan medelsköldens spets och en linje, som tangerar ögonens främre hörn, är mycket större än hälften af största vidden mellan ansigtslinjerna, hvilken åter synes vara lika med hufvudets längd. Från axelfårornas främre fördjupningar går på hvarje sida parallelt med den rörliga kindens fria rand en fåra, som vid hufvudets hörn sammanstöter med thorakalrandens fåra. Den randbård, som härigenom uppkommer, är jemnbred och framtill bredare än den rörliga kindens inre af fåran begränsade del. Yttre delarne af hufvudets bakre rand böja sig obetydligt framåt och bilda med den fria randen ganska spetsiga vinklar, i sjelfva udden något litet rundade. Tvärsöfver hörnen löpa några slingrande terasslinjer.

Thorax' längd motsvarar $^2/_3$ af bredden; af denna upptager axeln $^1/_3$. Till sin bygnad öfverensstämma pleurorna i det hela med dem hos *Asaphus expansus*: deras inre räta del är något mer än hälften så lång som den yttre böjda, pleuralfårorna äro djupa och begränsade af starka ryggar; facetternas terasslinjer gå till större delen utåt-framåt och äro jemförelsevis skarpt markerade.

Pygidiets fria rand är jemnt afrundad och omgifven af en upphöjd trådlist. Dess hvälfning i longitudinel riktning är betydligt mindre än i transversel, hvarföre pygidiet sedt bakifrån företer ett taklikt utseende. Dess längd är större än halfva bredden. Axeln är konisk, på sidorna begränsad af tydliga axelfåror, bakåt mindre tydligt afsatt; den upptager ungefär $^2/_7$ af pygidiets bredd vid framranden. Hörnfacettens främre sida är ungefär 1 $^1/_2$ gång så stor som afståndet mellan facettens inre spets och axeln. Dess terasslinjering liknar den på de sista pleuralfacetterna. Facettens bakre gräns utgöres af en stark rygg, bakom hvilken en böjd fåra går ut till randen. Såväl axeln som brämet saknar ribbor, men utmed pygidiets fria rand märkas några glesa oregelbundna linjer, som löpa inifrån utåt-framåt.

Arten är den minsta bland de Asaphider, jag funnit i Dalarne. Å ett medelstort exemplar har hufvudet en längd at 11 m. m. och en bredd af 26

m. m.; pygidiets längd är 13 m. m., dess bredd 22 m. m., axelns bredd vid thorakalranden 6—7 m. m.

Funnen vid Kårgärde på en nivå, om hvilken jag ej säkert kan afgöra, huruvida den tillhör *öfre grå ortocerkalken* eller någon del af *chasmopskalken*, sannolikt den senare, och vid Åberga i *cystidekalk*.

Asaphus raniceps Dalm., Boeck.

1827 *Asaphus expansus β raniceps* Dalm., Om palæaderna, p. 293, T. 3, f. 4.
1837 — — — His., Leth. suec., p. 14, T. II, f. 7.
1854 ? — *raniceps* Ang., Pal. scand., p. 53, T. XXVIII, f. 2.

Arten uppgifves af Angelin l. c. vara funnen vid Fjecka och Alsarbyn. Dess fyndlag skulle då närmast vara *undre grå ortocerkalken*. Det af Angelin afbildade skallösa hufvudet fig. 2 a är nog mycket olikt den af Dalman meddelade figuren, och hans figur 2 liknar icke heller ett exemplar från Husbyfjöl, som jag ansett mig böra hänföra till Dalmans *Asaphus expansus β raniceps*. Emellertid kan Angelins figur vara missteckuad, och det är möjligt, att han haft för sig den rätta arten. I Dalarne har jag hvarken funnit exemplar af någon Asaphus, som fullt liknat Angelins eller Dalmans afbildning. Då jag i min uppsats "Om Siljanstraktens palæozoiska formationsled" sid. 14 anfört arten såsom förekommande i cystidekalk vid Fjecka, berodde denna uppgift på oriktig bestämning af ofullständiga exemplar af en annan art.

Asaphus expansus Lin., Wahlenb.

1759 *Entomolithus paradoxus α expansus*, Lin., Syst. Nat., Ed. XII, p. 160, T. 3.
1821 *Entomostracites expansus*, Wahlenb. Petrif. tell. suec., p. 25.
1827 *Asaphus expansus*, Dalm., Om Palæaderna, p. 240, 274, T. III, f. 3.
1837 — —, His., Leth. suec., p. 14, T. II, f. 6.
1854 — —, Ang., Pal. scand., p. 52, T. XXXVIII, f. 1.
1882 — —, Brögger, Die silur. Et. 2 und 3, p. 85, T. VII, f. 1—5, T. VIII, f. 6.

Cetera synonyma vide ap. Brögger l. c.

Arten är i Siljanstrakten, märkvärdigt nog, högst sällsynt och jag har af den endast funnit två exemplar. De äro fullständiga och likna i allt exemplar från Östergötland, men skalet är hos båda bevaradt på helt annat sätt; det är svart samt så slätt och glatt att det är speglande.

Funnen i *undre grå ortocerkalk* vid Östnorsbacken i Mora samt vid Granån. På begge ställena har den endast träffats i lösa stenar, men om laget, från hvilket dessa härstämma, finnes intet tvifvel; bergarten, i hvilken fossilen inbäddats, röjer genom de rostfärgade, linfröstora korn, den innesluter, lägre delen a det nämnda laget.

Asaphus vicarius n. sp.

Tab. II, fig. 18—20.

Ab Asapho expanso, cui valde affinis, differt pygidii longitudine majore, sulcis axalibus minus distinctis, striis irregularibus in partibus interioribus, scuto ventrali pygidii sulco et tuberculo sub triangulo pygidiali carente.

Ehuru denna art måhända kan sägas vara Siljanstraktens allmännaste trilobit och ett stort antal exemplar står till min rådighet, är dock materialet i hög grad otillfredsställande för en beskrifning. Af hufvud har jag endast funnit skallösa fragmentariska medelsköldar; bland en stor mängd pygidier eger jag endast ett med någorlunda fullständigt bibehållet skal. I fasta bergarten är skalet ofta bevaradt, men det tyckes der vara stadt i en viss spänning, i följd hvaraf det vid fossilets frigörande lätt springer af och sedan icke vidare passar efter afgjutningens konvexitet utan att brista. Ett liknande förhållande eger äfven rum med skalen af andra trilobiter, som förekomma i samma lag som denna.

Skallösa medelsköldar af hufvudet likna ej obetydligt samma delar af *Asaphus expansus*, men alla upphöjningar och fördjupningar äro mindre tydligt markerade, och ansigtslinjerna mötas framför pannan i en mera utdragen spets. På alla skallösa pannor af *As. expansus*, som jag undersökt, visar sig längs pannans främre del i medellinjen en upphöjd köl och på sidorna om denna i pannans kant tvänne par sneda tvärstälda ansvällningar — visserligen mer eller mindre tydliga, men aldrig fullkomligt borta —: de bakre af dem ligga omedelbart framför basalfårorna, de främre skiljas från de bakre genom en smal insänkning; hos *Asaphus vicarius* kan kölen och det bakre paret ansvällningen stundom svagt skönjas, stundom icke: af det främre paret har jag deremot aldrig sett spår.

Pygidiet är mera karakteristiskt. Dess form är halfelliptisk och längden ungefär $^2/_3$ af bredden. Hvälfningen i transversal riktning är något större än utefter medellinjen. I sjelfva randens egg löper en föga framträdande trådlist.

Axeln, som upptager mer än $^5/_6$ af pygidiets längd, är på skalbärande exemutan alla ringar, men visar på sidorna tvärställda suturlinjer. Axelfårorna äro så grunda, att axeln snarare genom sin obetydliga höjning öfver brämet än genom bestämda fåror skiljes från detta. Brämet saknar upphöjda ribbor, men från axelns främre del utgå åt hvarje sida 4—5 sömlinjer, som dock på ett par millimeters afstånd från axeln afbrytas för att åter på halfva afståndet från den fria randen framträda och snart åter upphöra. På det bälte, som betecknas af afbrott i sömlinjerna, löpa korta snedstälda strimlinjer, ordnade i rader på sådant sätt, att linjerna antingen upphöra eller ändra riktning i den linje, som tänkes sammanbinda sömlinjernas inre och yttre delar. Antydan till en liknande anordning träffas någongång hos *As. expansus*, men afbrottet i sömlinjerna är då mycket kort och rymmer sällan mer än en strimlinje. Skalets yta visar en ytterst tät ornering af nålstygnslika punkter. — Skallösa pygidier hafva ett annat utseende. Axelfårorna äro tydligen insänkta och axeln sjelf visar 7—9 ringar, som längs midten afbrytas mot en upphöjd köl. Brämet är hos sådana exemplar merendels alldeles slätt, någon gång försedt med i vissa dagrar skönjbara spår till ribbor. Ofta visar sig på stenkärnans rand ett bälte af hvit kalk, som i utsträckning motsvarar den underliggande ventralfållen och skarpt afbryter mot den gråblå kalk, af hvilken stenkärnans öfriga del utgöres. Ventralfållen visar en terasslinjering, som öfverensstämmer med den hos *Asaphus expansus* iakttagna, men skiljer sig i ett väsentligt hänseende från motsvarande del hos denna art: ventralfållens undre intryck på stenafgjutningen af den sistnämnda företer på en kort sträcka längs den yttre fria randen framemot hörnet en upphöjd ås, som afslutas med en tvär knöl. belägen under pygidialfacettens bakre hörn; i aftrycket efter ventralfållen af *As. vicarius* saknas sådan ås och knölen antydes genom en sänkning af det framför liggande partiet, som motsvarar pygidialfacetten å öfverskalet.

I storlek öfverensstämmer arten med *Asaphus expansus* eller öfverskrider något dennas vanliga mått.

Funnen ymnigt i *undre grå ortocerkalk* vid Lindgården i Utby och vid Sjurberg,

Asaphus tecticaudatus Steinh.

Tab. II, fig. 21.

1874 *Asaphus tecticaudatus* Steinh., In preuss. Gesch. gefund. Trilob., p. 26, Pl. II, f. 9, 10.

Endast pygidier hafva funnits af denna art, men inga öfriga delar, som ansetts kunna höra samman med dem. Pygidiet är halfelliptiskt eller afrundadt triangulärt och omgifvet af en tydlig trådlist i randen. Förhållandet mellan pygidiets längd och bredd synes af följande mått å tre exemplar:

	a.	b.	c.
pygidiets längd	51 m. m.	46 m. m.	44 m. m.
dess bredd vid thorakalranden	66 m. m.	59 m. m.	58 m. m.
axelns längd	42 m. m.	39 m. m.	37 m. m.
dess bredd vid thorakalranden	19 m. m.	17 m. m.	15 m. m.

Pygidiets inre del är svagt hvälfd; brämets yttre hälfter slutta åter betydligt mot sidorna och äro stundom nära randen svagt konkava. Medellinjen är utefter axeln icke nedböjd, bakom densamma sluttar den mot randen, men i mindre grad än brämet vid sidorna, hvarigenom pygidiets bakre rand synes något uppböjd på midten. Axeln är längs medelpartiet plattad och endast vid sidorna fallande mot brämet, från hvilket den endast skiljes genom sin höjning, ej genom insänkta fåror. Bakåt afsmalnar den än med räta, än med svagt inbuktade sidor. Utom den första halfringen har den inga konvexa ringar, men är tydligt ledad af sömlinjer, som löpa tvärsöfver hela axeln och fortsätta på brämet. Mellan tvenne sådane gå 1—3 tvärgående strimlinjer, som endast sträcka sig öfver axelns plana del. Bakåt ligga sömlinjerna tätt och äro svåra att urskilja från andra linjer. Jag har trott mig kunna räkna omkring 17 på hela axeln; på dess främre hälft komma i regeln 6. De 6 eller 7 främsta suturlinjerna fortsätta ett stycke på brämet bakåt-utåt, kortare allt som de äro aflägsna från framranden, men vända sig snart utåt-framåt och blanda sig bland de redan nära axeln talrika, i samma riktning löpande strimlinjerna. Bakom den sjette eller sjunde sömlinjen löpa alla linjer redan från axeln i den sistnämnde riktningen, äfvensom de, hvilka bakom axelns spets gått parallelt med pygidiets bakre rand. Större delen af dessa böja sig dock i närheten af sidoränderna rätt ut till dem och upphöra först emot trådlisten. — Pygidialfacettens, som upptager mindre än $^2/_3$ af brämets framrand mätt efter ytan, begränsad bakåt af en rundryggad ås, hvilken jemte den bakom liggande fåran upphör på något afstånd från yttre randen. På sjelfva åsen gå ett par linjer i dess riktning och fortsätta till randen, alla öfriga linjer på facetten löpa utåt-framåt eller framåt. — Då axeln saknar skal visar den en antydan till höjda ringar, hvilka på de delar, der jag kunnat iakttaga förhållandet, till antalet motsvarar sömlinjerna på skalet. — Ventralfållen är bred och sträcker sig kring bakre

hälften af axeln ända in till dess sidor. Terasslinjerna äro glesa, vid pygidiets midt mellan randen och axeln 4 på 5 m. m., samt hafva ytterst obetydligt höjda, vid randen knapt märkbara ryggar.

Funnen i *öfre grå ortocerkalk* vid Kårgärde och Wikarbyn, samt på Sollerön i lösa stenar tillhörande *öfre röda ortocerkalken.* I dessa senare träffas arten tillsammans med *Asaphus platyurus* och *As. modestus.*

Asaphus brachyrachis Remelé mscr.

Tab. III, fig. 1.

Pygidium semiellipticum; axis $^{3}/_{5}$ longitudinis pygidii occupans; limbus parum convexus ad marginem posteriorem concavus; margo elevatione filiformi carens; axis decorticatus articulos 13 lineis undulatis separatos ferens; limbus decorticatus utrinque costas quinas vel senas extrorsum lineis suturalibus continuatas exhibens, pone axim lineis versus apicem axis curvatis ornatus; scutum ventrale vix 1 m. m. a testa superiori remotum, latissimum, areæ fere totæ limbi subjectum.

Arten hör till de största inom slägtet: ett någorlunda fullständigt exemplar af ett pygidium håller i längd 71 m. m., i bredd vid thorakalranden 100 m. m.; dess axel har en längd af 45 m. m. och vid framranden en bredd a-21 m. m., sålunda föga mer än $^{1}/_{5}$ af hela pygidiets. Brämet är endast i sin främre och inre del hvälfdt, utmed sidornas yttre delar sluttar det med plan lutf ning och bakom axeln är det jemnt konkavt. Axeln är utdraget triangulär med afrundad spets. På alla mina exemplar saknar den skal, och i sådant skick kunna på honom räknas 13 leder, af hvilke 5 komma på den främre hälften. De skiljas af vågformigt böjda suturlinjer, hvilka löpa öfver låga, på midten smala, utåt vidgade ringar. Af denna anordning torde man kunna sluta, att den skalbärande axeln företrädesvis varit ledad af suturlinjer, om också ringar der kunnat urskiljas. På det skallösa brämet utgå från axeln 5—6 föga höjda ribbor, hvilka på ryggen bära tydliga sömlinjer. De vända sig först bågformigt något bakåt, men sänka sig på halfva afståndet mellan axel och bräm så att der utanför endast sömlinjer äro synliga. Dessa böja sig åter i riktningen utåt-framåt och blanda sig på yttre delen af brämet med de der framlöpande strimlinjerna. På den konkava delen af brämet bakom axelns ände gå strimlinjer i bågar, hvilkas konvexitet är vänd mot axelspetsen. Pygidialfacetten är minst 3 gånger så lång som bred och obetydligt nedböjd ur brämets plan. Dess främre rand öfvergår under jemn böjning omärkligt i den yttre. Dess

bakre gräns bildar en obetydligt höjd, men eggformad ås, som längs eggen har en eller två terasslinjer; samtliga öfriga linjer på facetten gå framåt-utåt. — Qvarsittande fragment af brämets skal visa, att detta varit papperstunnt samt att ribborna derpå framträdt mindre tydligt, under det sömlinjerna varit skarpt utmärkta. Afståndet mellan skalet och underfållen uppgår knapt till 1 m. m. Begge mötas i en hvars egg, som saknar trådlist. Ventralfållen är ovanligt bred och sträcker sig under hela brämet ända till framemot thorakalranden. Vid denna skiljes fållens inre rand blott genom ett afstånd af 6—7 m. m. från axelns sidor. Terasslinjerna hafva låga eggar och ligga ganska glest: vid pygidiets midt rymmes 30 linjer på 40 m. m. På den del som ligger bakom axelns spets äro de ännu glesare än på sidorna.

Öfriga delar af djuret hafva icke träffats.

Funnen i *öfre grå ortocerkalk* vid Kårgärde.

Asaphus angustifrons Dalm.

1827 *Asaphus angustifrons* Dalm., Om Palæaderna, p. 239, 272, T. III, f. 2.
1837 — — His., Leth. suec., p. 14, T. II, f. 5.
1854 *Ptychopyge angustifrons* Ang., Pal. scand., p. 55, T. XXXII, f. 1.
1882 — — Brögger, Die silur. Et 2 und 3, p. 71.

Funnen i *undre grå ortocerkalk* i lös sten vid Östnorsbacken nära Mora. Den förekommer tillsamman med *Asaphus expansus* och har skalet bevaradt på samma sätt som den.

Asaphus applanatus Ang.

1854 *Ptychopyge applanata* Ang., Pal. scand., p. 51, T. XXVII, f. 6.

Hela pygidiets skal företer en tät linje-ornering. På främre hälften löpa linjerna dels vinkelrätt mot axeln, dels framåt-utåt; bakåt vända de sig allt mer mot pygidiets bakre rand. Bakom axelspetsen sammanlöpa linjerna från båda sidor framtill i mot axeln vända uddar.

Funnen i *undre grå ortocerkalk* vid Utby, Lindgården och vid Sjurberg samt i lös sten vid Östnorsbacken. På senare stället träffas den med skalet bevaradt liksom hos föregående art.

Asaphus ptychopyge-rimulosus Ang.

1854 *Ptychopyge rimulosa* Ang., Pal. scand. p. 55, T. XXX, f. 2.

Då min åtgärd att med slägtet *Asaphus* förena Angelins sl. *Ptychopyge* endast är att anse såsom provisionel, har jag, oaktadt en annan art redan med större skäl bär namnet *Asaphus rimulosus*, icke ansett mig berättigad att för denna art ändra det af Angelin gifna namnet. För att skilja arten från Angelins *As. rimulosus* har jag derföre valt utvägen att till artnamnet äfven foga det slägtnamn, under hvilket Angelin beskrifvit den.

Enligt Angelin förekommer arten i Dalarne i Regio C Asaphorum. Vid Wattnäs har jag i *öfre grå ortocerkalk* funnit en panna, som fullkomligt öfverensstämmer med den af Angelin meddelade figuren.

Asaphus cfr. undulatus Steinh.

Tab. II, fig. 22.

Af denna art eger jag endast få stympade, men ganska karakteristiska pygidier med qvarsittande skal. Dess form synes hafva varit parabolisk. Inre delen af pygidiet, axeln jemte närliggande delar, äro plattade, brämets sidor slutta starkt och äro vid randen utböjda, hvarigenom sidorna der blifva konkava. Axeln afsmalnar jemnt och höjer sig jemte inre delen af brämet bakåt så att pygidiet sedt från sidan visar en inbuktad medellinje. På axelns främre del synas vid axelfårorna svaga antydningar till 6 eller 7 ringar, bakre hälften saknar ringformade leder. Hela axeln är öfverdragen af transversela, på midten framåtböjda linjer, bland hvilka sömlinjerna ej säkert låta skilja sig från de öfriga. Visserligen löpa en del af dessa linjer öfver de grunda och breda axelfårorna ut på brämet, men på vexlande afstånd från hvarandra. På främre delen af pygidiet märkas på hvarje sida 5—6 ytterst korta ribbor, och derjemte täckes hela brämet af talrika, ofta oafbrutna terasslinjer, som på den platta delen gå utåt-framåt, men på de lutande sidorna böja sig med en jemn båge utåt till randen. Serskildt utmärkande för arten är, att pygidialfacetten, utom nära den inre spetsen, saknar antydan till bakre gräns, så att de från brämet framlöpande linjerna utan afbrott fortsätta på facetten. Af ventralfållen har jag endast sett obetydliga delar; den synes sträcka sig under större delen af brämet.

Arten röjer stor likhet med *Asaphus undulatus* STEINH. (Die bis jetzt in preuss. Gesch. gefund. Tril. p. 27, T. II, f. 12), men skiljer sig från den af STEINHARDT meddelade figuren öfver denna art i följande hänseenden: sömlinjerna äro på axeln tydligare utmärkta; sidoribborna äro tydligare och mera upphöjda och skalets linjer fortsätta utan afbrott snedt öfver dem; i axelfårorna synas framtill mycket få linjer; axeln afsmalnar mera bakåt och synes hafva haft ett mindre antal leder.

Äfven med *Asaphus* (*Isotelus*) *sp.* γ KARSTEN (Beiträge zur Landeskunde der Herzogthümer Schleswig und Holstein, 1 Reihe, T. XXIII, f. 12) har den beskrifna arten stor likhet.

Funnen i *flagkalk* vid Kårgärde och sannolikt inom samma lag, säkert inom *chasmopskalken*, vid Fjecka. Ett exemplar i min samling bär påskriften "Kårgärde, öfre grå ortocerkalk"; men troligen härrör äfven detta från flagkalken, ehuru detta lag ej urskiljts, då exemplaret fans.

Asaphus densistrius n. sp.

Tab. III, f. 2, 3.

Pygidium rotundato-triangulare, media parte subplanum, ad latera declive, filo marginale elevato, tenuissimo circumdatum; longitudo $^2/_3$ vel fere $^3/_4$ latitudinis maximæ æquans; axis elongatus, triangularis, apice acutus et elevatus, dense transversim striolatus, parte dimidia anteriore annulis 6 articulatus; limbus costas 8 exhibens, lineis undulatis densis extrorsum antrorsumque euntibus ornatus; impressio scuti ventralis latissima, lineis impressis plerumque indivisis notata, pone axim carinam in punctum elevatum desinantem, et post punctum illum aream triangularem lineis destitutam portans.

Endast pygidier äro kända och dessa mycket skadade, dock kunna å dem en del kännetecken iakttagas, som tillräckligt karakterisera arten. Pygidiet är rundadt triangulärt och dess längd motsvarar mer än $^2/_3$ och nära $^3/_4$ af dess största bredd. Inre delen är föga konvex, men i närheten af randen luta sidorna starkt. Axeln, som begränsas af grunda fåror, upptager vid thorakalranden $^1/_4$ af pygidiets bredd derstädes eller något mindre och afsmalnar derifrån jemnt till en utdragen spets, hvilken skjuter något upp i höjden, så att pygidiet sedt från sidan visar en på midten sänkt axellinje. Axeln är ledad af låga ringar, hvilkas antal jag, i följd af skalets skadade beskaffenhet, ej i sin helhet kunnat räkna, men på den främre hälften utgör 6. Från sida till sida på hvarje ring går en något böjd sömlinje, som endast obetydligt skiljer

sig från mellanliggande täta slingrande strimlinjer. Emellan tvenne sömlinjer har jag på de främre ringarne räknat omkring 12 linjer af det senare slaget. Brämet omgifves i randen af en nästan hårfin trådlist. Det bär på den inre plattade delen några, ej höga, men något hvassryggade ribbor; antalet på hvarje sida har jag ej sett fullständigt. Hela skalet, så vidt det kunnat undersökas, täckes af mycket täta, vågböjda strimlinjer, hvilka gå i riktningen inifrån utåt-framåt. Ventralfällen är bred, men når endast kring axelns spets intill denne. Äfven i ventralfållens intryck på stenkärnan synas ribbor och fåror. Terasslinjerna äro föga höjda, enkla och oafbrutna samt af den täthet att omkring 8 rymma på 5 m. m. vid pygidiets midt. Från axelns spets utgår bakåt på aftrycket en köl, som då den nått halfvägs till pygidiets rand slutar med en uppskjutande punkt. Denna bildar på samma gång öfre spetsen af en triangel, som utgör pygidiets afslutning bakåt och har sin bas i dettas rand. Mot triangelns sidor ändas alla terasslinjer, och sjelf är den sålunda alldeles slät.

Mått å ett exemplar: pygidiets längd 29 m. m., största bredd 40 m. m. axelns längd 24,5 m. m., största bredd 10 m. m.

Funnen i *öfre grå ortocerkalk* vid Kårgärde och Wattnäs.

Asaphus ludibundus n. sp.

Tab. III, fig. 4, 5.

Caput semilunare, filo marginale circumscriptum; frons antice dilatata, marginem anteriorem projiciens, inter oculos puncto elevato notata; oculi magni, distantes; lineæ faciales ante oculos valde extrorsum curvatæ, aream, cujus latitudo longitudinem capitis fere æquat, complectantes; genæ fixæ ad latera frontis antice dupplo latiores quam postice, ante frontem non distinguendæ; genæ mobiles latæ; margo thoracalis capitis partibus externis antrorsum flexus, cum margine libero angulum fere rectum formans. — Pleuræ thoracis profunde sulcatæ, apice caput versus curvatæ. — Pygidium parabolicum; axis annulis 13 in medio obliteratis articulatus; limbus costas laterales utrinque 5—6, parum elevatas, breves portans; scutum ventrale lineis densis ornatum.

Hufvudets fria rand omgifves af en upphöjd trådlist, och dess jemna rundning afbrytes framtill af den framskjutande axeldelen. Pannans bakre del är jemn med en punktformig upphöjning mellan ögonen, utan märkbar flikning, men tydligt skiljd från de uppstigande ögonloberna. Framåt vidgas hon betydligt och når in på den framskjutna delen af hufvudranden. Ögonen äro

stora, skiljda från hvarandra med ett afstånd som är något mindre än nackringens bredd, samt från thorakalranden med omkring $^2/_3$ af deras egen längd. Ansigtslinjerna gå bakom ögonen först rätt utåt, böja sig derpå snedt öfver bakre randbården och skära randen midt emellan axelfårorna och hufvudets hörn. Framom ögonen göra de betydande bågar utåt och mötas i randen, omedelbart framför pannan i en trubbig vinkel. Medelsköldens största bredd mellan ansigtslinjernas bågar är lika stor som hufvudets längd eller större. Axelfårorna äro knapt insänkta De fasta kinderna äro platta och midt för medelsköldens största vidd dubbelt så breda som vid ögonens främre hörn. Rörliga kinderna äro vid hufvudets sidor breda, framom medelskölden utdragna till smala band. Bakre randfåran, som är tydlig och djup, sträcker sig framför $^2/_3$ af thorakalranden mellan nackringen och hufvudets hörn. Denna rand är svagt S-böjd och möter den fria randen med en nästan rät vinkel.

Längden af thorax är mindre än $^3/_4$ af dess bredd och axeln upptager af denna nära $^3/_8$. Pleurornas inre, mot axeln rätvinkliga del utgör icke fullt $^1/_3$ af deras hela längd mätt utefter ytan. De yttre delarne äro, utom på det sista segmentet, framåtböjda och likna såväl i detta hänseende som till de djupa pleuralfårorna och facettens bildning pleurorna af *Asaphus expansus*.

Pygidiets axel är jemnt afsmalnande, föga upphöjd och försedd med 13 svagt markerade, längs midten omärkliga ringar. Brämet har på hvarje sida 5—6 låga, dock fullt tydliga ribbor, som upphöra på halfva afståndet mellan axeln och randen. Pygidialfacetten, hvilken jag ej sett fullständigt, synes hafva haft yttre sidan nästan lika lång som den främre. Dess linje-ornering öfverensstämmer med pleurornas. Underfällen företer en låg och mycket tät terasslinjering.

Rörliga kinderna förete närmast ögonen täta strimlinjer, som från ögonens bakre del gå i radierande riktning mot randen, men upphöra, då de nått halfva vägen dit. På thorax och pygidiet har jag ej kunnat upptäcka andra strimlinjer, än de som märkas på facetterna.

Mått af ett nästan fullständigt exemplar: hufvudets längd 27 m. m., bredd 46 m. m., största afstånd mellan ansigtslinjerna 25,5 m. m.; thorax' längd 34 m. m., bredd 46 m. m., axels bredd å thorax 18 m. m.; pygidiets längd 26 m. m., bredd vid thorakalranden 41 m. m.

Funnen i *cystidekalk* vid Kårgärde och, sannolikt i samma lag, vid Fjecka.

Asaphus prætextus n. sp.

Tab. III, fig. 6, 7.

Caput semilunare, filo marginali elevato circumdatum; frons antice dilatata, marginem capitis non attingens; lineæ faciales ante oculos primum divergentes, deinde post flexum sat abruptum convergentes et ogivum formantes; longitudo maxima scuti medii longitudinem capitis æquans; genæ fixæ ad latera frontis antice dilatatæ, ante frontem valde angustatæ; sulci axales in depressiones ad latera frontis pone latidininem maximam scuti medii sitas desinentes; genæ mobiles late prætextæ; margo thoracalis fere rectus cum margine libero angulos acutos formans. — Pleuræ thoracis non antrorsum flexæ, oblique truncatæ. — Pygidium semiellipticum; axis $^6/_7$ longitudinis pygidii occupans, triangularis, annulis 11—13, lineas elevatas, undulatas ferentibus notatus; limbus utrinque costas 5—6 ante marginem desinentes portans.

Hufvudet är halfmånformigt och omgifves af en ganska hög trådlist, innanför hvilken en grund fåra kan spåras. Pannan vidgas betydligt framåt och slutar på kort afstånd från framranden. Ögonen äro stora och synas hafva legat mycket nära thorakalranden. Ansigtslinjernas förlopp bakom ögonen är okändt; framom dessa riktas de först utåt-framåt, böja sig derpå med en tvär krökning så att de konvergera och mötas strax framför pannan i tudorbåge. Största vidden mellan dem motsvarar ungefär hufvudets längd. Fasta kinderna ökas något i vidd framåt utmed hufvudets sidor och aftaga derpå, så att de framför pannan hafva utseende af smala mot hvarandra vända kilar. Axelfårorna äro svagt markerade och sluta på hvarje sida, bakom medelsköldens största bredd, med en liten flack sänkning. Från denna drager sig parallelt med hufvudranden på de rörliga kinderna en gräns mellan ett bredt bårdparti och ett smalare inre parti kring ögonen. Den framstår tydligt i följd af en liten sänkning af det inre partiet, utan att man här kan tala om någon verklig fåra. Hufvudets thorakalrand är föga böjd och bildar med den fria randen en spetsig vinkel. Det är möjligt, att hörnen varit utdragna till korta taggar, ehuru jag ej sett sådana. — På pannans främre del märkes en ornering af tättstälda transversela linjer och mellan dem strödda styngpunkter; på kinderna, de fasta såväl som de rörliga, finnas endast styngpunkter, hvilka på den breda bården äro något gröfre än på de inre delarne. I hålkälen innanför trådlisten synas radierande, korta, upphöjda linjer, hvilka åt denna del gifva ett utseende, som i viss mån påminner om randen af en del Trinucleusarter.

Thorax har jag icke sett fullständigt. Pleurornas räta innandel är kort och upptager på de främsta segmenten mycket mindre än $^1/_3$ af deras hela längd mätt efter ytan. I spetsarne äro de tvärt och något snedt afstympade, samt ej framåtböjda. Pleuralfårorna äro på inre hälften närmast axeln ganska djupa, men öfvergå utåt till formen af en terasslinje, i följd hvaraf facetternas bakre gräns der är svagt utmärkt. Facetternas ytor förete fina terasslinjer, till större delen parallela med närmaste sidor, och derjemte mellan linjerna styngpunkter. På axelns midt gå linjer i framåtböjda bågar och på sidorna med dessa parallela linjer, som icke mötas.

Pygidiet är halfelliptiskt. Axeln upptager omkring $^6/_7$ af pygidiets längd, har en utdraget triangulär form och består af 11—13, icke afbrutna ringar. På hvarje sådan märkes en tydlig sömlinje; och de sista ringarne äro knapt utmärkta annorlunda än genom dessa linjer. Brämet har på hvardera sidan 5—6 ribbor, som ej nå randen, och af hvilka de bakre äro föga skönjbara. Pygidialfacetten är smal, med afrundadt främre hörn och bakåt småningom öfvergående i den rundryggade gränsribban. Den bär på ytan glesa framåt-utåt riktade terasslinjer. Snedt öfver brämets ribbor gå korta strimlinjer och utmed den fria randen andra tätare, som böja sig inifrån utåt-framåt så, att den senare riktningen har öfverhand.

Mått å ett nästan fullständigt exemplar: hufvudets längd 17 m. m., bredd vid thorakalranden 38 m. m., medelsköldens största bredd 17 m. m.; thorax längd 23 m. m.?, bredd 37 m. m., axelns största bredd 14 m. m.; pygidiets längd 21 m. m., största bredd 33 m. m., axelns längd 18 m. m., bredd framtill 9 m. m.

Funnen i *cystidekalk* vid Furudal, Kårgärde och Fjecka.

Asaphus plicicostis n. sp.

Tab. III, fig. 8—10.

Caput semilunare, filo marginali præditum; frons inter oculos puncto elevato notata, antice dilatata; sulci basales frontis lati; oculi prope basin capitis siti, mediocres; lineæ faciales post oculos arcu parvo antrorsum verso marginem thoracalem petentes, ante eos non valde divergentes et ante frontem ogivum formantes; genæ fixæ antice vix dilatatæ, ante frontem angustæ sed ab ea facile distinguendæ. — Pleuræ thoracis sulcos extrorsum obliteratos ferentes, apice oblique truncatæ. — Pygidium semicirculare, secundum axim minus convexum quam ad latera; axis 5—6 annulos, decorticatus 9, monstrans; limbus utrinque binas costas breves, acutas, decorticatus 4—6 costas, quarum binæ anteriores sunt fortiores, exhibens.

Hufvudet är halfmånformigt, försedt med upphöjd trådlist. Pannan bär midt emellan ögonens bakre hörn en liten punktlik upphöjning och är föga skarpt afgränsad från de vid dess sidor uppstigande ögonloberna. Basalfårorna likna skållika fördjupningar, som mellan sig lemna ett smalt odeladt pannstycke. Då detta skenbart utgör hela pannan, synes denna framåt mer vidgad än hvad verkligen är förhållandet. Hennes bredd framtill är något större än nackringens vidd. Ögonen äro medelmåttiga och belägna på ett afstånd från thorakalranden, som ej är större än deras halfva längd. Ansigtslinjerna löpa bakom ögonen i obetydligt framåtvända bågar och skära randen ungefär midt emellan nackringens ändar och hufvudets hörn. Framom ögonen divergera de mindre än hos de närmast föregående arterna och böja sig med jemna bågar tillsamman framför pannan, der de bilda en tudorbåge. Axelfårorna äro föga insänkta och sluta med rundade fördjupningar, som ligga bakom pannans bredaste del. Fasta kinderna vidgas knapt framåt, och framför pannan äro de mycket smala, dock tydligt afsatta mot henne. Hufvudets bakre rand bildar i sin helhet en mot thorax konkav båge och sammanstöter med hufvudets fria rand i spetsiga hörn.

Thorakalpleurornas räta innandel upptager mindre än $^1/_3$ af deras hela längd mätt efter ytan. Yttre delarne äro föga eller icke framåtböjda och synas hafva snedt afstympade spetsar. Pleuralfårorna äro nära axeln djupa, men aftaga utåt i djup och synas knapt på pleurornas yttre tredjedel.

Pygidiet är halfcirkelformigt, mera hvälfdt i transversel riktning än i axelns. Trådlist har jag icke sett. Axeln upptager något mer än $^1/_4$ af pygidiets hela bredd framtill, aftager småningom bakåt och slutar jemförelsevis bredt afrundad. På skalbärande exemplar har dess främre del 5—6 ringar, af hvilka de två eller tre sista endast äro synliga vid de något insänkta axelfårorna. På brämets främre del märkas, utom pygidialfacettens ribba, två skarpryggade ribbor, som ej sträcka sig fullt halfvägs till randen och sluta temligen tvärt, samt oftast bakom dem ännu en af mindre höjd. Den främsta ribban är oftast dubbel i det att en lägre rygg lägger sig strax framför den egentliga. På skallösa pygidier bär axeln 9 ringar, och brämet på hvarje sida bakom de båda främste högryggade ribborna två eller tre lägre och ganska korta. Pygidialfacetten är smal med afrundadt främre hörn och skarpryggad gränsribba. Pygidiets ventralfåll är glest strierad och smal, så att den vid thorakalranden ej sträcker sig förbi brämets yttre hälft. Utom å pleuralfacetterna har jag ingenstädes å skalet kunnat upptäcka spår till ornering.

Mått å ett fullständigt sammanrulladt exemplar: hufvudets längd 13,5 m. m., bredd 25 m. m., afstånd mellan ansigtslinjerna vid medelsköldens största bredd 11 m. m.; thorax längd mätt utefter ytan 18 m. m., bredd 26 m. m. axelns bredd vid tredje segmentet 9 m. m.; pygidiets längd 13 m. m., största bredd 25 m. m.

Funnen i *öfre grå ortocerkalk* i stor mängd vid Wattnäs, Kårgärde m. fl. st.

Megalaspis acuticauda Ang.

1854 *Megalaspis acuticauda* Ang., Pal. scand., p. 50, T. XXVII, f. 4,
1882 — — Brögger, Die silur. Etagen 2 und 3, p. 82, T. II, f. 1, T. VI, f. 1.

Funnen i *undre grå ortocerkalk* (lägre hvarf) vid Lindgården i Utby och vid Sjurberg.

Megalaspis Gigas Ang.

1852 *Megaluspis Gigas* Ang., Pal. scand., p. 16, T. XII, f. 3.

Funnen vid Skattungbyn och Fjecka i ett grått kalkband, som genomdrager den *öfre röda ortocerkalken*, samt i den omedelbart intill detta band stötande röda kalken. Huruvida arten äfven vid Silfberg och Wikarbyn, der den äfven förekommen i en grå kalk, uppträder på samma sätt, kan jag ej säkert afgöra. På Sollerön har jag funnit den i lös sten af öfre röd ortocerkalk.

Megalaspis grandis Sars.

1835 *Megaluspis grandis* Sars, Isis von Oken 1835, p. 337, T. IX, f. 6 a (sec. Brögger).
1837 — — Sars, Gæa norv., p. 141.
1852 — *multiradiata* Ang., Pal. scand., p. 16, T. XIV, f. 2.
1882 — *grandis* Brögger, Die silur. Et. 2 und 3, p. 80, f. 4.

Till *Megalaspis grandis* Sars, hvilken enligt Bröggers undersökningar är identisk med *M. multiradiata* Ang., sluta sig en del former, som ännu kräfva utredning. Bland dessa förekommer en i Dalarne, som i mycket ställer sig nära hufvudformen, men å andra sidan såväl i hufvudets som pygidiets bild-

ning visar sådana afvikelser, att den icke kan fullt sammanställas med denna. Provisoriskt uppför jag den under namnet

Megalaspis grandis Sars var. **lata**.

Pygidier, som oftast träffas, öfverensstämma i det hela med det af Brögger afbildade, men då längden af detta är märkbart större än bredden, liksom förhållandet också är på Angelins teckning af *M. multiradiata* samt i ännu högre på den af Sars meddelade figurerna af *M. grandis*, äro längd och bredd på mina exemplar lika. På ett enda exemplar tror jag mig hafva kunnat räkna 24 ringar på axeln samt 12 eller 13 ribbor på hvarje sida af brämet; men på alla öfriga exemplar hafva dessa tal varit mindre, enär de sista ringarne och ribborna vanligen äro ytterst otydliga.

Ett par thorakalleder, som jag funnit, hafva pleurorna längre i förhållande till axeln, än fallet är på den af Sars gifna afbildningen, dock kan man å denna ej säkert se, huruvida icke på dennes original de förras spetsar varit något nedböjda och pleurorna således något längre än de synas.

De hufvud, som jag trott mig kunna hänföra till de nämnda pygidierna, likna i det hela rätt mycket det af Sars afbildade, men afvika ock i vissa hänseende från detta. Pannan har nära dubbelt så stor längd som dess största bredd, är midt för ögonen något hopdragen, ehuru vida mindre än på det af Sars afteknade exemplaret; framåt är hon åter vidgad samt afrundad. Nackringen skiljes ej från henne genom någon tydlig fåra, och äfven axelfårorna äro ej utmärkte, utan skiljer sig pannan endast genom sin relief från den öfriga delen af hufvudets medelsköld. Ögonen äro medelstora, och höga samt ligga på ett afstånd från thorakalranden, som obetydligt öfverstiger denna längd. En linje, som sammanbinder deras främre hörn, skär pannan på eller litet framom midten. Bakom ögonen gå ansigtslinjerna med en S-formig böjning utåt-bakåt och skära hufvudets thorakalrand på ett afstånd från nackringens ändar, som motsvarar pannans bredd mellan ögonen. Framåt bilda de stora, utåt böjda bågar och sammanlöpa till en långt utdragen spets. Medelsköldens största bredd är ungefär 1 $^1/_3$ gång pannans längd. Något framom pannans slut, ej såsom å Sars' figur just der pannan slutar, börja linjerna att konvergera med en jemn båge och så långsamt, att medelsköldens bredd på dubbla pannlängdens afstånd från nackranden i det närmaste är lika med pannans bredd.

Härefter närma sig linjerna ännu långsammare och innesluta en utdragen smal spets. Den del af hufvudet, som omsluter denna, synes hafva varit uppåtböjd. De rörliga kinderna har jag ej sett fullständiga. Deras kantbård är smalare än halfva afståndet mellan ögat och hufvudets fria rand. I hörnen äro de utdragna till långa smala bakåt riktade taggar.

Dessa hufvud likna emellertid äfven så mycket den af Brögger meddelade figuren af ett hufvud af *Megalaspis acuticauda* Ang., att jag stundom varit tveksam, huruvida de ej kunnat tillhöra denna art. Flera omständigheter tala dock för den samhörighet, jag sedan längre tid tillbaka antagit. *Megalaspis acuticauda* finnes verkligen i den undre grå ortocerkalken på samma lokaler, som de, på hvilka de nyss beskrifna hufvudena funnits. Dessa träffas dock alltid tillsammans med pygidier af *M. grandis*, under det *M. acuticauda* synes intaga en något lägre nivå. Vidare är skalens utseende och bevaringssätt lika å de båda slagen af fossildelar, och ändtligen motsvara hålkälarna af hufvudenas och pygidiernas ventrala intryck hvarandra fullständigt. *Megalaspis acuticauda* synes hafva haft kortare hörntaggar. Från hufvud af *Megalaspis latilimbata* Ang. skiljas hufvud af den nu beskrifna formen genom medelsköldens längre utsträckning framför pannan, längre hörntaggar och isynnerhet genom mycket smalare randbård.

Funnen i *undre grå ortocerkalk*, i en del af laget mycket allmänt, vid Lindgården i Utby, Sjurberg och Boda kyrka.

Megalaspis grandis Sars var. **rudis** Ang.

1854 *Megalaspis rudis* Ang., Pal. scand., p. 50, T. XXVII, f. 5.

Brögger påpekar (Die silurischen Etagen 2 und 3, sid. 80, 81) den stora frändskapen mellan Angelins arter *Megalaspis Gigas*, *M. multiradiata* och *M. rudis* och yttrar dervid om denna senare: "Die dritte der Angelin'schen Arten, meg. rudis dürfte vielleicht nur als eine Varietät der meg. grandis, Sars (= M. multiradiata Ang.) deren Rippen am Pygidium bisweilen kaum zu unterscheiden sind, anzusehen sein". Denna åsigt synes mig vinna stöd af de förhållanden mellan hithörande former, som jag iakttagit i Dalarne. I samma hvarf, som innehålla den sist beskrifna Megalaspis-formen, förekomma allmänt pygidier, som till formen öfverensstämma med dennas, men sakna antydan till segmentering så väl å axeln som å brämet, stundom ock tydlig gräns mellan dessa begge delar; andra visa svaga spår till leder. Derjemte träffas skallösa

pygidier af alldeles samma form dels med slät axel och utan sidoribbor, dels med likadan axel och svaga sidoribbor, dels med axeln på främre delen ringad och bakåt slät samt med svaga sidoribbor eller utan sådana. Endast i sina extrema former kunna varieteterna *lata* och *rudis* f. n. bestämdt skiljas från hvarandra.

En del af de hufvud, som omnämnts vid redogörelsen för föregående varietet, kunna tillhöra denna form, men jag har ej mellan dem funnit några olikheter, som möjliggjort fördelning af dem på tvänne grupper.

Funnen i *undre grå ortocerkalk* tillsamman med föregående art vid Lindgården i Utby, vid Boda kyrka, samt vid Fjecka och på Sölleröñ.

Megalaspis lambens n. sp.

Tab. III, fig. 11.

Pygidium rotundato-triangulare, filo marginali præditum, eadem fere latitudine ac longitudine, antice modice convexum, postice magis applanatum; axis $^5/_6$ longitudinis, $^1/_5$ latitudinis maximæ ejusdem occupans, latitudine sensim decrescens, apice fere dilatatus, annulis 13—15 obscuris, plurimis oblitescentibus segmentatus; limbus utrimque aliquot costas, non facile discernandes, exhibens, margo incrassatus, post axim planiusculus.

Pygidiet är triangulärt med afrundad spets, framtill jemnt hvälfdt, bakåt allt mer plattadt. Dess längd är nästan lika med bredden vid thorakalranden. Axeln upptager $^5/_6$ af pygidiets längd och $^1/_5$ af dess bredd framtill. Den afsmalnar först sakta bakåt och är på sista tredjedelen nästan jemnbred; spetsen synes till och med något vidgad. Ringarne, 13—15 till antalet, äro föga tydliga; på axelns främre hälft kunna 9—10 räknas och spetsen är oringad. De två främsta ringarne gå tvärsöfver axeln, de följande äro längs medellinjen afbrutna, och deras skiljefåror gå från axelfårorna snedt bakåt. På brämets sidor skönjas, bäst i vissa dagrar, några få ribbor. Randbården kan knapt tydligt urskiljas, och i sjelfva randen löper åtminstone på sidorna en upphöjd trådlist. Bakom axeln är brämet nästan platt. Pygidialfacetten är smal, och dess framsida icke mycket längre än afståndet mellan axeln och dess spets. Bakre gränsen utgöres af en låg, men skarpryggad ribba. Ventralfållen är smal och visar i aftryck den hos slägtet Megalaspis vanliga hålkälsformen.

Mått: pygidiets längd 24 m. m., bredd 24,5 m. m.. axelns längd 19 m. m., bredd vid thorakalranden 5 m. m.

Af arten har ett enda pygidium funnits vid Wikarbyn i *grå ortocerkalk*, osäkert om öfre eller undre.

Megalaspis formosa n. sp.

Tab. III, fig. 13, 14.

Caput parobolicum, filo marginali circumdatum; frons ab annulo occipitali sulco indistincto separata, postice puncto elevato notata, utrinque singulis impressionibus lobata, antice dilatata, rotundata, pars ejusdem ante oculos eadem longitudine ac pars posterior; oculi magni, distantiam a margine thoracali dimidia ipsorum longitudine metientes; lineæ faciales æque extrorsum curvatæ, ante frontem, spatio parvo interjecto, in ogivum concurrentes; genæ mobiles prætextæ, ad angulos in cornua productæ; testa genarum mobilium et partis anterioris frontis punctis minimis, sicut acu effectis, densissimis et dispersis scrobiculis minutis ornata. — Axis thoracis fere æquus, pleurarum pars recta longa. — Pygidium semiellipticum, modice convexum, filo marginali præditum; pars anterior axis latitudine decrescens, posterior fere æquus; axis annulos circiter 14 vix elevatos ferens, limbus utrinque costas 8 infirmas, anteriores duplices, monstrans, zona marginali striolata, postice dilatata, prætextus.

Af denna art föreligger till beskrifning ett enda exemplar, i det närmaste fullständigt samt dubbelviket, funnet af herr G. C. v. Schmalensee. Hufvudet är paroboliskt och omgifvet af tydlig trådlist. Pannan är endast genom en grund nackfåra svagt skiljd från nackringen och bär strax framför fåran en liten, men tydlig punktformig upphöjning. Två breda, ej djupa, tvärgående intryck, som nästan mötas i medellinjen, antyda basalfårorna. Deras främre gränser framträda skarpt och hafva någon likhet med de korta sneda ryggar, som hos en del *Asaphus*arter intaga samma läge. Framom ögonen vidgas pannan och och bär på denna del en låg, kölformig, longitudinel upphöjning. Hon är framtill afrundad, men med något otydlig kontur. En linje dragen genom ögonens främre hörn delar henne i två lika långa hälfter. Ögonen äro stora, betydligt höjda öfver pannans yta, och ställda på ett afstånd från thorakalranden, som knapt motsvarar deras halfva längd. Bakom ögonen gå ansigtslinjerna i ojemnt böjda bågar till bakre randen; framåt gå de i jemna, utåt konvexa bågar och mötas i en något utdragen tudorbåge på kort afstånd framför pannan. Fasta kinderna äro vid sidorna nästan jemnbreda, framför pannan smalare. Rörliga kinderna afsmalna framåt hastigt och hafva framför ansigtslinjernas konvergerande grenar formen af smala tillspetsade band; i hörnen äro de utdragna till taggar, som dock ej på det beskrifna exemplaret äro i

behåll. Randbården är af medelmåttig bredd och föga afsatt mot, kindernas inre delar. På främre delen af pannan och ännu märkbarare på de rörliga kinderna företer skalet en vacker ornering af ytterst fina, tättstälda styngpunkter samt mera glest strödda punktlika gropar.

Thorax' axel är i det närmaste jemnbred, något afsmalnande bakåt, samt upptagande mindre än 1/3 af thorax' bredd. Pleurornas rätliniga inre stycken äro långa, motsvarande ungefär 3/4 af ytterpartiernas längd mätt utefter ytan. På pleurornas midt äro fårorna djupa, men inåt axeln och mot spetsarne svagt markerade. Pygidiet är halfelliptiskt, och dess längd öfverstiger något 2/3 af bredden vid thorakalranden. Axeln, som framtill upptager mer än 1/4 af pygidiets bredd, afsmalnar i sin främre hälft hastigt, derefter långsammare, och skiljes från brämet snarare genom sin höjning öfver detsamma än genom tydliga axelfåror. Den har omkring 14 leder, hvilka endast nära axelfårorna framstå skiljda af insänkningar och på axelns bakre del äro svåra att urskilja. Å brämet märkas på hvarje sida 8 svaga ribbor, af hvilka de främre tydligt visa sig såsom dubbla. Randbården utmärker sig från brämets inre del mera genom sin ornering än genom en bestämd reliefgräns. Den bär ända ut till randen talrika, upphöjda, sneda strimlinjer, hos hvilka riktningen utåt är öfvervägande öfver riktningen framåt. Bården, sålunda begränsad, är baktill märkbart vidare än utmed sidorna. Äfven å inre delen af brämet synas mycket korta, sneda, upphöjda linjer, stälda i rader, hvilka till antal och riktning följa ribborna. I sjelfva randens egg löper en ofvanifrån knapt synlig trådlist. Pygidiets hela skal företer endast styngpunktering, lik hufvudets, men inga gropar. Pygidialfacetten är på det sedda exemplaret till större delen dold af den sista thorakalpleuran; dess bakre ribblika gräns böjer sig vid pygidiets ytterrand med en tvär båge framåt.

Mått å det beskrifna exemplaret: hufvudets längd 27 m. m., bredd 50 m. m., pannans längd 23 m. m., största bredd 17 m m., medelsköldens största vidd 21 m. m. — Thorax bredd 48 m. m., axelns bredd 15 m. m.; — Pygidiets längd 34 m. m., bredd vid thorakalranden 48 m. m., axelns längd 25 m. m., största bredd 13 m. m.

Funnen, enligt uppgift, i *öfre grå ortocerkalk* vid Stenberg. Det omnämnda exemplaret tillhör Sveriges Geologiska Undersöknings Museum.

Megalaspis patagiata n. sp.

Tab. III, fig. 15—17.

A specie præcedenti, cui simillima, differt capite et pygidio brevioribus, axi pygidii æque et minus latitudine descescente, sulcis axalibus distinctioribus, zona lævi ad marginem extra zonam striolatum crescentiformem limbi posita.

Af hufvudet hafva endast ofullständiga fragment erhållits. Medelskölden liknar mycket samma del hos föregående art, men pannan är framåt mer vidgad, ansigtslinjernas bågar framför ögonen mer utåtsvängda, och den tudorbåge, de vid sitt möte framför pannan bilda, är mer tryckt. På skallösa exemplar sluta axelfårorna vid sidorna af pannans utvidgning med ganska djupa gropar. En rörlig kind, som jag trott mig kunna hänföra till denna art, visar ett stort högt öga, som synes hafva haft sin plats på större afstånd från thorakalranden än ögonen hos *M. formosa.* Hufvudets hörn slutar med en kort spetsig tagg.

Pygidier af arten hafva funnits i stort antal. Deras form närmar sig den halfcirkelformiga. Axeln upptager endast 1/5 af pygidiets bredd framtill och afsmalnar jemnt, men ej betydligt bakåt, derunder begränsad af temligen tydliga axelfåror. Den sträcker sig med sin spets in på en tredjedel af randbården Försedd med skal visar axeln ytterst otydligt ett antal leder, som jag trott mig kunna räkna till 11; på skallösa exemplar framträda de främre lederna som bestämda ringar, de bakre mera otydligt, och äfven i detta fall har jag räknat 11 leder. Brämet är på hvarje sida försedt med 8 ribbor, af hvilka de främre mera tydligt än de bakre äro dubbla. De nå till randbårdens inre gräns. Kring denna gräns går parallelt med randen ett smalt bälte, tecknadt med upphöjda strimlinjer, hvilkas riktning framåt är så öfvervägande öfver riktningen utåt, att de nästan tyckas gå koncentriskt. Detta bälte är bredast bakåt, der det visar ett afbrott förorsakadt af den inskjutande axeln, aftager framåt i vidd och upphör ett stycke från thorakalranden. Enstaka korta strimlinjer synas ock å inre delen af brämet. Utomkring det nämnda bältet är randbården fullkomligt slät. Skallösa exemplar hafva samma utseende, men linjerna i strimbältet äro der insänkta. Pygidialfacettens bakre gränsribba löper rätt ut till randen.

Mått: en medelsköld, längd 23 m. m. bredd mellan ansigtslinjernas bågar framom ögonen 21,5 m. m. — Ett pygidium, längd 31 m. m., bredd 55 m. m., axelns längd 26 m. m., bredd vid thorakalranden 11 m. m.; ett mindre pygi-

dium, längd 20 m. m., bredd 34 m. m., axelns längd 15 m. m., bredd vid framranden 7 m. m.

Arten står ganska nära den föregående, men de anförda olikheterna har jag funnit genomgående hos ett stort antal exemplar, utan att öfvergångar mellan dem funnits. Begge hafva stor likhet med *M. limbata* ANG. utan att dock, så vidt hittills funna exemplar gifva vid handen, skäl finnes till någonderas förening med denna.

De beskrifna hufvuddelarna och pygidierna hafva ej funnits sammanhängande, men deras förekomst tillsamman, öfverensstämmelse i storlek och i bevaringssätt samt likheten mellan de rörliga kindernas och pygidiernas hålkälar göra deras samhörighet högst sannolik.

Funnen allmänt i *öfre grå ortocerkalk* vid Kårgärde och Wattnäs; förekommer möjligen äfven i den *undre grå ortocerkalken.*

Megalaspis dalecarlica HOLM.

1882 *Megalaspis dalecarlicus* HOLM, Trilob. aus d. Phyllograptusch. Dalek., p. 8, f. 6—12.

Mina exemplar äro icke af den beskaffenhet, att jag om artens förhållande till *Meg. stenorhachis* ANG. eller närstående arter kan uttala någon öfvertygelse.

Funnen i *phyllograptusskiffer* samt i deruti inlagrade kalkplattor vid Skattungbyn.

Niobe læviceps DALM.

1826 *Asaphus læviceps* DALM., Om Palæaderna, p. 243, 275, T. IV, f. 1.
1837 — — HIS., Leth. suec., p. 15, T. II, f. 8.
1852 *Niobe læviceps* ANG., Pal. scand., p. 14, T. XI, f. 1.

Funnen i *phyllograptusskiffer* vid Skattungbyn: i *grönkalk* vid Wikarbyn; i *undre röd ortocerkalk* nära Lenåsen.

Niobe frontalis DALM.

1826 *Asaphus frontalis* DALM., Om Palæaderna, p. 542, 275.
1837 — — HIS., Leth. suec., p. 15.
1852 *Niobe frontalis* ANG., Pal. scand., p. 14, T. XI, f. 2, T. XII, f. 1.

Funnen i *öfre röd ortocerkalk* vid Skattungbyn.

Niobe emarginula Ang.

1852 *Niobe emarginula* Ang., Pal. scand., p. 15, T. XI, f. 3.
1882 — — Brögger, Die silur. et. 2 und 3, p. 68, T. VII, f. 7; T. VIII, f. 7; T. XII, f. 13.

Enda föreliggande materialet består uti en medelsköld af hufvudet, hvilken jag ej alldeles utan tvekan för hit. I det hela öfverensstämmer den med figuren i Pal. Scand., men företer följande olikheter: ögonen sitta något närmare pannans bas, det af ansigtslinjernas främre grenar omslutna fältet är i förhållande till pannans storlek något smalare, och denna senare saknar sidointryck och punktformig upphöjning. Ögonen torde emellertid Angelin icke hafva sett, om man får döma af figuren; på Bröggers teckning af hufvudet till *Niobe emarginula* hafva ögonen alldeles samma läge som på mitt exemplar. Den liknar äfven detta deruti, att sidointryck ej synas; måhända framträda dessa endast å skallösa pannor. Pannan af mitt exemplar visar, liksom på Angelins afbildning, en triangulär insänkning framtill, och midt för denna bilda de fasta kinderna en svag antydan till spets, ehuru mindre märkbar än hos *N. frontalis*.

Funnen i *phyllograptusskiffer* vid Skattungbyn.

TRINUCLEIDÆ.

Trinucleus seticornis His.

1840 *Asaphus seticornis* His., Leth. suec., suppl. II, p. 3, T. XXXVII, f. 2.
1840 — *Cyllarus* His., Leth. suec., suppl. II, p. 3, T. XXXVII, f. 3.
1843 *Trinucleus seticornis* Portl., Geol. rep. on Londonderry, p. 263, Pl. I B, f. 8.
1845 — — Lovén, Svenska trilob., p. 107, T. II, f. 1.
1854 — — Ang., Pal. scand., p. 84, T. XL, f. 10.
1854 — *affinis* Ang., Pal. scand., p. 64, 84, T. XXXIV, f. 5; T. XL, f. 20, 21.

Af denna art hafva såväl Angelin som Lovén gifvit naturtrogna afbildningar. Angående den af Angelin uppstälda arten *Tr. affinis* anmärker författaren sjelf, sid. 84: an potius status juvenil. Trinuclei seticornis? Att *Tr. affinis* blott är en ungdomsform af *Tr. seticornis*, eller kanske i vissa fall rättare en *Tr. seticornis* med bibehållet ungdomsutseende, synes mig utom allt tvifvel. Enligt diagnosen i Palæontologia scandinavica skulle den skilja sig från sistnämnde art genom gropiga kinder och panna. Den meddelade figuren

visar dessutom pannan nästan oflikad och kinderna utan taggar. Att den senare omständigheten beror på en mycket ofta hos Trinucleusarterna sedd tillfällighet, att taggarne före inbäddningen affallit från hufvudets mellanstycke, är fullt visst, och redan PORTLOCK har framhållit denna omständighet vid jemförelse mellan *Trin. seticornis* HIS. och *T. Cyllarus* HIS. BARRANDE har vid flere Trinucleusarter visat, att de i yngre stadium hafva panna och kinder gropiga, men i äldre tillstånd släta, och att ungdomsdrägten qvarstår än längre än kortare tid. Af den nu behandlade arten har jag ett stort antal exemplar på olika utvecklingsgrad, från sådana af endast 3 m. m. längd och med 4 thoraxled ända till fullt utvuxna. De yngsta hafva alltid panna och kinder gropiga, pannans flikning mindre tydlig, hufvudets bakre rand vid sidorna starkt framåtböjd samt utåtriktade hörntaggar. I mån af tillväxt skjutas hufhudets hörn jemte de persisterande gropraderna och taggarne allt mer bakåt de senare tillväxa i längd, och samtidigt blifva de delar af hufvudet, som ligga inom den bestående gropranden, allt slätare; längst qvarstår den öfvergående groporneringen på pannans midt och på den del af kinderna, som ligger strax bakom de s. k. ögonpunkterna. Stundom förete nära fullväxta exemplar ännu denna ornering. De hafva då den form, som motsvarar ANGELINS *Tr. affinis*. Vidkommande de qvarstående gropraderna å hufvudets bräm är deras antal icke alldeles konstant. Vanliga förhållandet är, att fullvuxna exemplar vid hufvudets hörn hafva 6—7 rader gropar, utmed större delen af kinderna 4 rader och framför pannan tre; stundom är antalet rader framför pannan och längsmed kinderna minskadt med en rad. De minsta exemplaren hafva pannan mycket mindre framskjuten mot randen och äfven framför henne 4 groprader, men i mån af tillväxt framskjuter pannan och de båda yttersta radernas gropar närma sig hvarandra och sammansmälta till sist, dock ej alltid fullständigt. I mycket sällsynta fall har jag å fullvuxna exemplar funnit tre groprader så väl utmed sidorna som framför pannan.

Till pannans bildning öfverensstämmer *Trinuclens seticornis* med tvenne andra såsom skilda arter beskrifna Trinucleusformer, nämligen *Tr. Bucklandi* BARR. och *Tr. latilimbus* LINRS. Den förra af dessa saknar i fullt utveckladt tillstånd s. k. ögonpunkter, har hufvudets hörn bakåt mer utdragna samt pygidiet längre och försedt med en tillspetsad, mer mångledad axel. Alla dessa olikheter äro dock, enligt BARRANDE (Syst. silur. du centre de la Bohême, sid. 623), sådane, som endast iakttagas på det fullt utvecklade stadiet; på en tidigare utvecklingsgrad liknar *Tr. Bucklandi* alldeles *Tr. seticornis*. BARRANDE

förklarar sig derföre böjd att anse den senare som en utvecklingsform till den förra och anbefaller den derföre till ytterligare undersökning. Att vår *Trinucleus seticornis* visar arten i fullväxt tillstånd är dock sannolikt dels deraf, att någon Trinucleus, som kunnat anses såsom dennas längre framskridna utvecklingsform, aldrig hos oss anträffats, dels deraf, att våra större exemplar i storlek kunna mäta sig med de fullt utvecklade exemplaren af *Tr. Bucklandi* från Böhmen. Deremot torde intet hinder möta för det antagandet, att *Tr. seticornis* och *Tr. Bucklandi* tillhöra samma art, men att den förra äfven som fullväxt i vissa hänseenden behåller ungdomsdrägten under det den senare på ett mera utveckladt stadium utbyter den mot en annan. — *Trinuclens latilimbus* LINRS. liknar genom de långt tillbakaskjutna hufvudhörnen *Tr. Bucklandi*, till pygidiets bildning åter *Tr. seticornis*, med hvilken den äfven öfverensstämmer deruti att ögonpunkterna äro qvarstående. Såvidt endast dessa förhållanden betraktas, kunde man med bibehållande af nyss anförda föreställningssätt, kunna säga, att den endast i de begge sistnämnda hänseendena bibehåller det yngre stadiets utseende. Men *Tr. latilimbus* skiljer sig ännu i en omständighet från begge de andra formerna, i det den nämligen framför pannan har 5—6 groprader, då de båda senare blott hafva 3—4. Denna olikhet torde dock, såsom af det följande synes, kunna samstämma med den föreslagna uppfattningen. Redan vid beskrifvandet af *Tr. latilimbus* yttrar LINNARSSON (Om Westergötlands cambriska och siluriska aflagringar, sid. 79) om de nu ifrågavarande arterna: "Möjligen skall man framdeles finna alla dessa former, som onekligen äro ganska nära beslägtade, så sammanlänkade af andra, att de ej kunna betraktas som skilda arter". En mellanlänk mellan *Tr. latilimbus* och *Tr. Bucklandi* har också sedermera funnits. Uti "A monograph of the silurian fossils of the Girvan district in Ayrshire, part. II" hafva NICHOLSON och ETHERIDGE jun. under namnet *Trinucleus seticornis* HIS. sp. var. *Bucklandi* BARR. (sid. 190, Pl. XIII, f. 13—20) beskrifvit en form, som i allt öfrigt, hufvudets och pygidiets form samt ögonpunkternas försvinnande, liknar den Barrandeska arten, men skiljer sig från denna deruti, att hos fullväxta exemplar gropradernas antal framför pannan är större. Häruti liknar den just *Tr. latilimbus*, hvilken art synes för författarne hafva varit okänd. Vidkommande denna omständighet meddelas den intressanta iakttagelsen, att de mindre exemplaren från Ayrshire endast hafva tre groprader framför pannan och att antalet sedan ökas med tilltagande storlek; utvecklingsgången går sålunda dervid i motsatt riktning mot den jag sett å vår art i Dalarne. Det vill då synas,

som om dessa raders antal på ett yngre stadium vore detsamma hos de olika formerna, men det med tilltagande ålder kunde dels ökas, dels minskas.

Då spörsmålet om de afhandlade formernas förhållande till hvarandra väl ännu ej står utom allt tvifvel, har i den ofvanstående synonymförteckningen endast hänsyn fästats vid de beskrifningar, som afse den ursprungliga *Trinucleus seticornis* His. Från England under detta namn beskrifna former höra åtminstone delvis icke till hufvudarten, utan till *Tr. latilimbus* eller *Tr. Bucklandi*.

Funnen i *svart trinuclensskiffer* i stor mängd hvarhelst denna uppträder.

Ampyx pater Holm.

1882 *Ampyx pater* Holm, Ueb. ein. Trilob. aus d. phyllograptussch. Dalek., p. 12, f. 13, 14.

Då jag af arten har ett något fullständigare material än det, som stått Dr. Holm till buds vid hans beskrifning, är jag också i tillfälle att till densamma göra ett par tillägg. Pannan skjuter på mina tydligaste exemplar icke framom kinderna; den är försedd med ett smalt spröt, som är längre än pannan, men hvars hela längd jag icke sett. Att döma af lösa stycken hafva hufvudets hörn utskjutet i långa, något böjda taggar. Pygidiet är kort, rundadt triangulärt, med nästan rät framrand. Axeln når nära ut till pygidiets rand och är åtminstone försedd med tre tydliga ringar.

Funnen i *phyllograptusskiffer* vid Skattungbyn.

Ampyx nasutus Dalm.

1826 *Asaphus (Ampyx) nasutus* Dalm., Om palæaderna, p. 253, 279, T. V, f. 3.
1837 *Ampyx nasutus* His., Leth. suec., p. 18, T. III, f. 8.
1852, 1854 *Ampyx nasutus* Ang., Pal. scand., p. 19, 81, T. XVII, f. 1, T. XL, f. 4.

Funnen i *undre grå ortocerkalk* vid Lindgården i Utby och vid Sjurberg.

Ampyx foveolatus Ang.

1854 *Ampyx foveolatus* Ang., Pal. scand., p. 80, T. XL, f. 2.

Funnen enligt Angelin i *leptænakalk* vid Osmundsberget, är ej af mig sedd.

Ampyx Portlocki Barr.

1846 *Ampyx Portlocki* Barr., Nouv. tril. p. 9.
1847 — *bohemicus* Corda, Prodrom, p. 38, T. III, f. 19.
1847 — *Portlocki* Corda, ibm., p. 38.
1852 — *tetragonus* Ang., Pal. scand., p. 20, T. XVII, f. 2.
1852 — *Portlocki* Barr., Syst. silur. de la Bohême, p. 636, Pl. XXX, f. 24—28.
1854 *Raphiophorus depressus* Ang., Pal. scand., p. 82, T. XL, f. 9.
1869 *Ampyx (Lonchodomas?) tetragonus* Ang. var. *gigas* Linrs., Om Westergötl. cambr. o. silur. aflagr. p. 89 samt not, f. 49.
1871 *Ampyx tetragonus* Ang. (= *Raphiophorus depressus* Ang.) Linrs., Jemf. mellan de silur. aflagr. i Dal. och Westerg. p. 346.

I senast anförda afhandling har Linnarsson uppvisat, att Angelins arter *Ampyx tetragonus* och *Raphiophorus depressus* äro identiska och att de olikheter, originalen till dessas figurer i Palæontologia scand. förete, måste bero på den olika grad af pressning de varit underkastade. Mina iakttagelser stödja till alla delar denna åsigt. Goda exemplar öfverensstämma till hufvud och thorax i allt väsentligt med den af Linnarsson lemnade figuren af *Ampyx tetragonus*, medan det punkterade skalet och pygidiets form visar, att man har för sig den art, Angelin afbildat under namnet *Raphiophorus depressus*. Nästan ännu mer än med de af de nämnde författarne lemnade figurerna öfverensstämma dock mina bättre exemplar med Barrandes beskrifning och teckningar af *Ampyx Portlocki*. Äfven denna öfverensstämmelse har Linnarsson iakttagit, och i den citerade afhandlingen yttar han, sid. 350: "Ampyx tetragonus Ang. torde knapppast vara skiljd från Ampyx Portlocki Barr." Artens pygidium förtjenar särskildt något att omnämnas. Ett synnerligen tydligt intryck visar detta mer utdraget än någon af de omnämnda teckningarne antyder. Axeln når ända ut till pygidiets randlist och har 13 ringar. Skillnaden melhvarje ringpar bildas af 4 i rad stälda, transversela äggrunda fördjupningar, af hvilka de begge mellersta äro minst tydliga; mot axelns spets närma de sig till rund form och blifva tätt hopade. På brämet synas å hvarje sida 7—8 ribbor. Endast sällan träffar man sådana exemplar. Deremot har jag åtskilliga pygidier, som än närma sig till Angelins figur öfver *Raph. depressus*, än mera till Barrandes öfver *Ampyx Portlocki*. Pygidier som likna Angelins eller Linnarssons figurer öfver *Ampyx tetragonus* har jag ej, men Linnarsson uppgifver sig hafva sett dylika vid Wikarbyn.

Funnen i *svart trinucleusskiffer* vid Wikarbyn, Draggån och andra lokaler, der detta lag uppträder.

Ampyx setirostris Ang.

1854 *Raphiophorus setirostris* Ang., Pal. scand., p. 81, T. XL, f. 6.

Funnen enligt Angelin i *svart trinucleusskiffer* vid Draggån, af mig ej med säkerhet sedd.

Ampyx crassirostris Ang.

1854 *Lonchodomas crassirostris* Ang., Pal. scand., p. 83, T. XL, f. 13.

Har i mina äldre uppsatser uppgifvits såsom funnen i *cystidekalk* vid Åberga och Fjecka; då exemplaren, utom ett enda och mycket ofullständigt, förkommit, är jag ej i tillfälle att styrka artbestämningens riktighet.

Flera andra arter af detta slägte förekomma i Siljanstrakten, men då dels materialet är torftigt, dels former för jemförelse saknas mig, har jag trott mig böra här lemna dem åsido.

ISOCOLIDÆ.

Isocolus Sjögreni Ang.

1854 *Isocolus Sjögreni* Ang., Pal. scand., p. 59, T. XXXIII, f. 8.

Angelins afbildning år så tillvida icke fullt trogen, som hufvudets hörntaggar räcka ända till pygidiets framrand och pygidiet på hvarje sida om axeln visar två fårade pleuror, sinsemellan skilda af linjesmala fåror.

Funnen i *leptænakalk* vid Osmundsberget.

TELEPHIDÆ.

Telephus fractus Barr.

1852 *Telephus fractus* Barr., Syst. silur., de la Bohême, p. 890, T. 18, f. 30—34.
1854 — *Wegelini* Ang., Pal. scand., p. 91, T. XLI, f. 23.

Enda olikheten mellan de af Barrande och Angelin meddelade figurer, som ofvan blifvit citerade, är att hufvudet framtill å Angelins teckning visar

tre framåt riktade spetsar under det samma del å BARRANDES figurer slutar med tvenne sådana vertikalt nedåtvända. Alla exemplar från Siljanstrakten, som jag undersökt, hafva haft tvenne nedåtböjda taggar; någon tredje mellan dem har jag ej kunnat upptäcka.

Redan 1871 identifierade LINNARSSON *Telephus Wegelini* ANG. med *T. fractus* BARR., då han anförde denna senare såsom en af den svarta trinucleusskiffern försteningar i Dalarne (Jemförelse mellan de siluriska aflagringarne i Dalarne och Westergötland, sid. 350).

Funnen i *svart trinucleusskiffer* vid Wikarbyn, Skattungbyn, m. fl. st.

AGNOSTIDÆ.

Agnostus Törnquisti HOLM.

1882 *Agnostus Törnquisti* HOLM, Ueb. ein. Trilob. aus d. Phyllograptussch. Dalek., p. 13, f. 15—17.

Funnen i kalkplattor i *phyllograptusskiffer* vid Skattungbyn (HOLM).

Agnostus glabratus ANG.

1852 *Agnostus glabratus* ANG., Pal. scand., p. 6, T. VI, f. 5.

I Dalarne har jag af arten endast funnit hufvud, hvilka med svårighet låta skilja sig från sådana af *Agnostus trinodus* SALT., men då *Agnostus glabratus* i Östergötland träffas på en nivå motsvarande den, på hvilken jag funnit de nämnda hufvudena, under det *A. trinodus* tillhör en högre afdelning, har jag utan tvekan hänfört dessa till den art, som är känd såsom tillhörande laget. Deremot kan möjligen dragas i tvifvelsmål, huruvida namnet *Agnostus glabratus* med full rätt lämpas till den ifrågavarande arten. Denna öfverensstämmer visserligen med figuren i Palæontologia scandinavica af den art, som der nämnes så; men om densamma uppgifves, att den förekommer i Regio Trinucleorum, hvaremot den här ifrågavarande träffas i ortocerkalk. I trinucleusskiffern finnes åter den mycket närstående *A. trinodus*. Det kan då tänkas möjligt, antingen att den senare arten afses, ehuru afbildningen genom missteckning kommit att få det utseende, som kännetecknar arten från ortocerkalken, eller att uppgiften om nivå i Pal. scand. beror på ett misstag. Det förra alternativet hafva SALTER (Memoirs of the geol. survey of the united

kingdom, Dec. XI, Pl. 1) och åtminstone en tid äfven LINNARSSON (Om Westergötlands kambr. o. silur. aflagr., sid. 83) hållit för sannolikt och derföre uppfört *A. glabratus* ANG. såsom synonym under *A. trinodus* SALT. I Beskrifning till kartbladet Wreta kloster af G. LINNARSSON och S. A. TULLBERG har åter namnet *A. glabratus* förts på den art, som öfverensstämmer med den af ANGELIN meddelade afbildningen. Detta synes äfven mig vara det rigtigaste, så framt man vill undgå att alldeles förkasta namnet, något hvartill man väl ej har fullt skäl, helst det är möjligt, om också föga troligt, att den omhandlade arten äfven kan träffas i trinucleusskiffer.

Agnostus glabratus står mycket nära *A. Sidenbladhi* LINRS., och förhållandet mellan dem kräfver ytterligare utredning.

Funnen i *öfre röd ortocerkalk* vid Skattungbyn och Wikarbyn.

Agnostus trinodus SALT.

1846 *Trinodus agnostiformis* M^cCOY, Syn. Sil. Foss. Irel., p. 57, T. IV, f. 3.
1846 ?*Battus tardus* BARR., Not. prél., p. 35.
1847 ?*Arthrorachis tarda* CORDA, Prodrom, p. 115, T. VI, f. 60.
1848 *Agnostus trinodus v. convexus* SALT. and PHILL., Mem. Geol. surv. Great Brit. Vol. 11, part. 1, p. 351, T. VIII, f. 12, 13.
1852 ?*Agnostus tardus* BARR., Syst. silur. de la Bohême, p. 913, T. 49.
1864 *Agnostus trinodus* SALT., Mem. Geol. Surv. unit. kingd. Dec. XI, Pl. 1, f. 8—10.
1866 — *affinis* LINRS., Silur. bildn. i mell. Westerg. p. 23, T. II, f. 7.
1869 — *trinodus* LINRS., Westerg. kambr. o. silur. aflagr., p. 83, f. 62.
1880 — *agnostiformis* NICH. & ETHER. jun., Sil, Foss. Girv. distr. fasc.; II, p. 200 Pl. XIV, f. 6.

Funnen i *cystidekalk* vid Kårgärde; i *bryozomergel* på samma lokal; i *röd trinucleusskiffer* vid Sanden i Gulleråsen.

INCERTÆ SEDIS.

Trilobites brevifrons HOLM.

1882 *Trilobites brevifrons* HOLM, Trilob. aus d. Phyllograptussch. Dalek. p. 14, f. 18.

Funnen i kalkplattor inom *phyllograptusskiffer* vid Skattungbyn.

Trilobites triradiatus n. sp.

Tab. III, fig. 18.

Frons indivisa, longior quam brevior, sulcis axalibus parallelis, rectis, sulcoque occipitali et antice duobus sulcis rectis angulum formantibus definita; ex angulis tribus anterioribus frontis tres lineæ rectæ radiantes ad marginem capitis productæ; oculi in medio fere genarum siti; superficies tota tuberculis tenuibus ornata.

Af denna lilla art är endast hufvudets medelsköld känd. Pannan är oflikad, mer bred än lång, på sidorna begränsad af parallela axelfåror och framtill af två rätliniga fåror, som med hvarandra bilda en trubbig vinkel i hufvudets medellinje. Från de punkter, der dessa linjer stöta samman med axelfårorna, och från vinkeln i hufvudets medellinje utgå tre korta radierande fördjupade linjer eller fåror ut till hufvudets rand. Nackringen, som af en tydlig rätlinig fåra är skiljd från pannan, bär på midten en punktlik upphöjning. Ögonen hafva sin plats närmare thorakalranden än framranden och på ett afstånd från pannan af dennas halfva bredd. Ansigtslinjerna gå framom ögonen utåt-framåt, rätlinigt, i det närmaste parallelt med de båda yttre fåror, som gå ut från pannans främre sidohörn; bakom ögonen gå de ett kort stycke utåt parallelt med thorakalranden och böja sig så med en tvär båge till denna. Hela ytan visar en fin tuberkulering.

Mått å en medelsköld: längd 1,5 m. m. bredd 2 m. m.

Funnen i *svart trinucleusskiffer* vid Enån (lös sten).

Tillägg till slägtet Megalaspis.

Megalaspis limbata Boeck.

1838 *Trilobites limbatus* Boeck, Gæa norv. p. 142.
1852 *Megalaspis limbata* Ang., Pal. scand. p. 18, T. XVI, f. 3.
1882 „ „ Brögg., Die silur. Et. 2 und 3, p. 77, T. II, f. 2; T. IX, f. 1—5; T. XII, f. 10.

Forma **lata.**

Tab. III, fig. 12.

Delar af hufvudet, mest medelsköldar, hafva ofta funnits. Pannen är omkring 1 $^1/_2$ gång så lång som bred, skiljd från nackringen af en fåra, som på midten är grund, men åt sidorna starkt fördjupad. Något framför denna synas ett par svaga, stundom nästan omärkliga intryck, motsvarande basalfårorna. Framom ögonen är pannan obetydligt vidgad och slutar afrundadt. Axelfårorna äro på sidorna temligen tydliga. Ögonen höja sig öfver pannans nivå och ligga på ett afstånd från thorakalranden, som är något större än deras längd, och på något mindre afstånd från pannan. Ansigtslinjerna gå bakom ögonen med föga märkbar S-formig svängning utåt-bakåt och skära thorakalranden — såsom det vill synas — närmare hufvudets hörn än nackringen. Framom ögonen gå de först nästan rätlinigt framåt-utåt, böja sig derpå tvärt och sammanlöpa i en trubbig vinkel på ett afstånd framför pannan, som temligen nära motsvarar hennes bredd. Medelsköldens största bredd, som infaller vid pannans framrand, är omkring dubbelt så stor som dennas bredd. På fältet mellan pannan och medelsköldens spets går en longitudinel, alltid tydlig, insänkning. De rörliga kinderna har jag endast funnit i ofullständigt skick; de visa en tydlig randbård och utlöpa i hörnen till smala taggar, hvilkas längd jag ej sett. Hufvudets ventralfåll lemnar ett djupt hålkälslikt aftryck.

Formen närmar sig *Megalaspis planilimbata* Ang., men skiljes från henne genom ögonens större afstånd från pannan, genom annan form å ansigtslinjerna samt genom den märkbara fördjupningen framför præfrontalfältet. Med de af Brögger gifva afbildningarne af den typiska formen öfverensstämmer den i det hela, men har de orörliga kinderna bredare.

Mått af en större medelsköld: längd 43 m. m., största bredd 36 m. m., pannans längd 24,5 m. m. största bredd 17 m. m.

Bredden af pygidiets bård synes hafva varit något vexlande.

Funnen ej sällsynt i *undre röd ortocerkalk* vid Kårgärde och Wikarbyn.

ÖFVERSIGT

öfver de här omnämnda trilobit-arternas plats i lagserien inom Siljansområdet.

		Ortocerkalk.					Chasmopskalk.			Trinucleusskiffer.							
	Oboluskalk.	Grönkalk och Phyllogr. skiff.	Undre röd.	Undre grå.	Öfre röd.	Öfre grå.	Flagkalk.	Cystidekalk.	Bryozolag.	Masurkalk.	Svart trin. skiffer.	Grå kalk.	Röd trinucleusskiffer.	Klingkalk.	Rastritesskiffer.	Retiolitesskiffer.	Leptænakalk.
Phacops elliptifrons Esm.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	?	?
„ (Pterygometopus) trigonocephalus Schmidt	.	.	.	.	+												
„ „ Panderi Schmidt	.	.	.	.	.	.	.	?									
„ (Chasmops) Odini Eichw.	.	.	.	.	.	.	.	+									
„ „ maximus Schmidt	.	.	.	.	.	.	.	.	+								
Chirurus speciosus His.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ insignis Beyr.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ exsul Beyr.	.	.	.	.	.	.	.	+									
„ ingricus Schmidt	.	.	.	+													
„ glaber Ang.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ punctatus Ang.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ tenuispinus n. sp.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
Cyrtometopus affinis Ang.	.	.	.	+													
„ clavifrons Dalm.	.	.	.	+	+												
Sphærocoryphe granulata Ang.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	+
Pseudosphærexochus conformis Ang.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ Wegelini Ang.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
Nieszkowskia variolaris Linrs.	.	.	.	.	.	.	.	+									
Sphærexochus mirus Beyr.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
Deiphon lævis Ang.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+

		Ortocerkalk.					Chasmopskalk.			Trinucleusskiffer.							
	Oboluskalk.	Grönkalk o. Phyllogr. skiff.	Undre röd.	Undre grå.	Öfre röd.	Öfre grå.	Flagkalk.	Cystidekalk.	Bryozoalg.	Masurkalk.	Svart trin. skiffer.	Grå kalk.	Röd trin. skiffer.	Klingkalk.	Rastritesskiffer.	Retiolitesskiffer.	Leptænakalk.
Deiphon Forbesi BARR.																	+
Pliomera Fischeri EICHW.				+													
„ Törnquisti HOLM		+															
Encrinurus schisticola n. sp.																+	
„ multisegmentatus PORTL.																	+
„ striatus ANG.																	+
Cybele adornata n. sp.								+									
„ brevicauda ANG.																	+
Acidaspis dalecarlica n. sp.											+						
„ evoluta n. sp.																	+
„ breviloba ANG.																	+
Lichas elegans n. sp.																	+
„ palmatus BARR.																	+
„ laxatus McCOY var. lata																	+
„ æqualis n. sp.																	+
„ conformis ANG.																	+
„ cicatricosus LOVÉN																	+
„ affinis ANG.																	+
„ dalecarlicus ANG.																	+
„ brevilobatus n. sp.																	+
„ planifrons ANG.																	+
„ lineatus ANG.																	+
Harpes Wegelini ANG.																	+
„ costatus ANG.																	+
Remopleurides radians BARR. v. angustata											+						
„ emarginatus n. sp.																	+
„ dorsospinifer PORTL.													+				
Triarthrus pygmæus n. sp.											+						
Calymene trinucleina LINRS. mscr.											+						
„ Blumenbachi BRONGN.																+	
„ Leptænarum n. sp.																	+
„ foveolata n. sp.																	+

		Ortocerkalk.					Chasmops-kalk.			Trinucleus-skiffer.							
	Oboluskalk.	Grönkalk o. Phyllogr. skiff.	Undre röd.	Undre grå.	Öfre röd.	Öfre grå.	Flagkalk.	Cystidekalk.	Bryozolag.	Masurkalk.	Svart trin. skiffer.	Grå kalk.	Röd trin. skiffer.	Klingkalk.	Rastritesskiffer.	Retiolitesskiffer.	Leptænakalk.
Homalonotus punctillosus n. sp.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
Proetus modestus n. sp.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ brevifrons ANG.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+				
„ papyraceus n. sp.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+						
Cyphaspis rastritum n. sp.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+		
„ Burmeisteri BARR.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+		
Arethusina Konincki BARR.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	
Bronteus laticauda WAHLENB.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ ? nudus ANG.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
Illænus Esmarkii SCHLOTH.	.	.	.	+													
„ sphæricus HOLM.	.	.	.	.	.	.	.	+									
„ gigas HOLM.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ scrobiculatus HOLM	.	.	.	.	.	.	.	+									
„ vivax HOLM	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ fallax HOLM	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ Chiron HOLM	.	.	.	.	.	+											
„ crassicauda WAHLENB.	.	.	.	.	.	.	+	+									
„ Linnarssoni HOLM	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	+
„ parvulus HOLM	.	.	.	.	.	.	.	+	+	.	.	.	.	.	.	.	+
„ centrotus	.	.	.	?													
Nileus Armadillo DALM.	.	.	+	+	.	+	+	+									
Asaphus platyurus ANG.	.	.	.	.	+												
„ rusticus n. sp.	.	.	.	.	.	.	+										
„ demissus n. sp.	.	.	.	.	+												
„ lepidus n. sp.	.	.	.	.	.	?	.	+									
„ expansus LIN. WAHLENB.	.	.	.	+													
„ vicarius n. sp.	.	.	.	+													
„ tecticaudatus STEINH.	.	.	.	.	+	+											
„ brachyrachis REMELÉ	.	.	.	.	.	+											
„ angustifrons DALM.	.	.	.	.	+												
„ ptychopyge-rimulosus ANG.	.	.	.	.	.	+											
„ cfr. undulatus STEINH.	.	.	.	.	.	.	+										

	Oboluskalk.	Ortocerkalk.					Chasmops-kalk.			Trinucleus-skiffer.				Klingkalk.	Rastritesskiffer.	Retiolitesskiffer.	Leptænakalk.
		Grönkalk och Phyllogr. skiff.	Undre röd.	Undre grå.	Öfre röd.	Öfre grå.	Flaskalk.	Cystidekalk.	Bryozolag.	Masurkalk.	Svart trin. skiffer.	Grå kalk.	Röd trin. skiffer.				
Asaphus densistrius n. sp.	.	.	.	.	.	+											
„ ludibundus n. sp.	.	.	.	.	.	.	.	+									
„ prætextus n. sp.	.	.	.	.	.	.	.	+									
„ plicicostis n. sp.	.	.	.	.	.	+											
Megalaspis acuticauda Ang.	.	.	.	+													
„ Gigas Ang.	.	.	.	.	+												
„ grandis Sars var. lata	.	.	.	+													
„ „ „ „ rudis Ang.	.	.	.	+													
„ lambens n. sp.	.	.	.	?													
„ limbata Boeck, f. lata	.	.	+														
„ formosa n. sp.	.	.	.	.	.	+											
„ patagiata n. sp.	.	.	.	.	.	+											
„ dalecarlica Holm	.	+															
Niobe læviceps Dalm.	.	+	+														
„ frontalis Dalm.	.	.	.	.	+												
„ emarginula Ang	.	+															
Trinucleus seticornis His.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+						
Ampyx pater Holm	.	+															
„ nasutus Dalm.	.	.	.	+													
„ foveolatus Ang.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
„ Portlocki Barr.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+						
„ setirostris Ang.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+						
Isocolus Sjögreni Ang.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+
Telephus fractus Barr.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+						
Agnostus Törnquisti Holm	.	+															
„ glabratus Ang.	.	.	.	.	+												
„ trinodus Salt.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+				
Trilobitus brevifrons Holm	.	+															
„ triradiatus n. sp.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+						

Afbildningar.

Tab. I.

Fig.

1. *Phacops elliptifrons* Esm.; medelsköld af hufvud, Kallholn; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.
2. „ „ „ , hufvud från Kallholn; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.
3. „ „ „ , pygidium från Kallholn; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.
4. „ *(Pterygometopus) Panderi* Schmidt; hufvud från chasmopskalk vid Silfberget.
5. „ „ „ „ ; detsamma förstoradt.
6. „ *(Chasmops) Odini* Eichw.; från cystidekalk vid Fjecka.
7. „ „ *maximus* Schmidt; hufvud från bryozolaget vid Fjecka.
8. „ „ „ „ ; pygidium från samma lag.
9. *Chirurus insignis* Beyr.; hufvud från leptænakalk vid Boda.
10. „ *ingricus* Schmidt; hufvud från undre grå ortocerkalk vid Utby.
11. „ *tenuispinus* n. sp.; pygidium från leptænakalk vid Boda.
12. *Pseudosphærexochus conformis* Ang.; hufvud från leptænakalk vid Furudal.
13. *Deiphon Forbesi* Barr.; medelsköld af hufvud från leptænakalk vid Gulleråsen; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.
14. „ „ „ ; detsamma sedt från sidan.
15. *Encrinurus schisticola* n. sp.; hufvud och thorax från retiolitesskiffer vid Stygforsen.
16. „ „ „ „ ; pygidium från samma lag.
17. „ „ „ „?; „ „ „ „ ; Sveriges Geolog. Undersöknings Museum.
18. „ *multisegmentatus* Portl.; pygidium från leptænakalk å Unskarsheden.
19. „ „ „ ; detsamma förstoradt.
20. *Cybele adornata* n. sp.; hufvud samt del af thorax från chasmopskalk vid Kårgärde.
21. „ „ „ „ ; samma exemplar.
22. *Acidaspis dalecarlica* n. sp.; hufvudfragment från svart trinucleusskiffer vid Skattungbyn. Anm. De främre flikarne hafva blifvit afbildade något för stora.
23. „ „ „ „ ; pygidium från svart trinucleusskiffer vid Gulleråsen.
24. „ *evoluta* n. sp.; hufvud från leptænakalk vid Gulleråsen; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.

Fig.

25. *Lichas elegans* n. sp.; hufvudfragment från leptænakalk vid Osmundsberget.
26. „ *palmatus* BARR.; medelsköld af hufvud, sedd ofvanifrån, från leptænakalk vid Boda.
27. „ „ „ ; densamme sedd framifrån.
28. „ *laxatus* M^cCOY, var. *lata*; medelsköld af hufvud från leptænakalk vid Furudal.
29. „ *æqualis* n. sp.; medelsköld af hufvud, sedd ofvanifrån, från leptænakalk vid Gulleråsen; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.
30. „ „ „ „ ; densamme sedd framifrån.
31. „ *affinis* ANG.; hufvud från leptænakalk vid Östbjörka.
32. „ *brevilobatus* n. sp.; hufvudfragment från leptænakalk vid Boda.
33. „ „ „ „ ; detsamma sedt från sidan.
34. „ *planifrons* ANG.; intryck af pygidium från leptænakalk vid Furudal.
35. *Remopleurides radians* BARR. var. *angustata*; medelsköld af hufvud från svart trinucleusskiffer vid Wikarbyn.
36. „ „ „ „ „ ; rörlig kind från sv. trinucleusskiffer vid Skattungbyn.
37. „ „ „ „ „ ; thorakalsegment från svart trinucleusskiffer vid Gulleråsen.
38. „ „ „ „ „ ; pygidium från samma lag.
39. „ *emarginata* n. sp.; medelsköld af hufvud; från leptænakalk vid Boda.
40. *Triarthrus pygmæus* n. sp.; medelsköld af hufvud, förstoradt; från svart trinucleusskiffer vid Enån.
41. *Calymene trinucleina* LINRS.; medelsköld af hufvud från svart trinucleusskiffer vid Wikarbyn.
42. „ „ „ ; pygidium från svart trinucleusskiffer vid Gulleråsen; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.
43. „ „ „ ; hypostoma från svart trinucleusskiffer vid Hamra i Östergötland.
    Anm. Vid figuren står i följd af tryckfel siffran 48.
44. „ *leptænarum* n. sp.; fragment af hufvud från leptænakalk vid Boda.
45. *Calymene foveolata* n. sp.; medelsköld af hufvud från leptænakalk vid Furudal; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.
46. *Homalonotus punctillosus* n. sp.; medelsköld af hufvud, från leptænakalk vid Boda.
47. „ „ „ „ ; „ „ „ utan skal, från samma lag.

Tab. II.

1. *Homalonotus punctillosus* n. sp. samma exemplar som fig. 47, T. I, sedt från sidan.
2. „ „ „ „ medelsköld af hufvud från leptænakalk vid Unskarsheden.

Fig.

3. *Proetus modestus* n. sp.; från leptænakalk vid Kallholn, Sveriges Geol. Undersöknings Museum.
   Anm. Lederna å pygidiets axel hafva vid en rättelse å stenen blifvit utplånade.
4. „ *papyraceus* n. sp,; medelsköld af hufvud från svart trinucleusskiffer vid Fjecka.
5. „ „ „ „ ; del af rörlig kind från svart trinucleusskiffer vid Draggå.
6. „ „ „ „ ; pygidium från samma lag.
7. *Cyphaspis rastritum* n. sp.; medelsköld af hufvud från rastritesskiffer vid Kallholn.
8. „ „ „ „ ; pygidium från samma lag.
9. „ *Burmeisteri* Barr., hufvud från rastritesskiffer vid Kallholn.
10. *Arethusina Konincki* Barr., hufvud från retiolitesskiffer vid Stygforsen.
11. „ „ „ : del af thorax med pygidium, från samma lag.
12. *Asaphus platyurus* Ang.; medelsköld af hufvud från öfre röd ortocerkalk på Solleröri.
13. „ *rusticus* n. sp.; medelsköld af hufvud från flagkalk vid Furudal.
14. „ „ „ „ ; pygidium från samma lag.
15. „ *demissus* n. sp.; pygidium från öfre röd ortocerkalk på Sollerön.
16. „ *lepidus* n. sp., hufvud från öfre grå ortocerkalk (?), Kårgärde.
17. „ „ „ „ ; „ från samma lag.
18. „ *vicarius* n. sp.; medelsköld af hufvud från undre grå ortocerkalk vid Utby.
19. „ „ „ „ ; pygidium med skal från undre grå ortocerkalk vid Sjurberg.
20. „ „ „ „ ; skallöst pygidium från undre grå ortocerkalk vid Utby.
21. „ *tecticaudatus* Steinh.; pygidium från öfre röd ortocerkalk på Sollerön.
22. „ cfr. *undulatus* Steinh.; pygidium från grå ortocerkalk vid Kårgärde.

Tab. III.

1. *Asaphus brachyrachis* Remelé, pygidium från öfre grå ortocerkalk vid Kårgärde.
2. „ *densistrius* n. sp.; pygidium från öfre grå ortocerkalk vid Kårgärde.
   Anm. Strieringen bör bakom axelns spets vara afbruten.
3. „ „ „ „ ; stycke af samma pygidium förstoradt.
4. „ *ludibundus* n. sp.; från cystidekalk vid Kårgärde.
5. „ „ „ „ ; hufvud från N. Freberga i Östergötland.
6. „ *prætextus* n. sp.; hufvud och del af thorax från cystidekalk vid Furudal
   Anm. Strieringen å främre hälften af hvarje axelled är i verkligheten nästan omärklig.
7. „ „ „ „ ; pygidium från samma lokal.
8. „ *plicicostis* n. sp. ; hoprulladt exemplar från öfre grå ortocerkalk vid Wattnäs.
9. „ „ „ „ ; pygidium från öfre grå ortocerkalk vid Kårgärde.
10. „ „ „ „ ; pygidium utan skal från samma lag.
11. *Megalaspis lambens* n. sp.; pygidium från obestämdt lag vid Wikarbyn.

Fig.

12. *Megalaspis limbata* Boeck *forma lata*: medelsköld af hufvud, från undre röd ortocerkalk vid Wikarbyn.

13. „ *formosa* n. sp.; fullständigt, sammanviket exemplar från öfre grå ortocerkalk vid Kårgärde; Sveriges Geol. Undersöknings Museum.

14. „ „ „ „; samma exemplar.

15. „ *patagiata* n. sp.; stycke af medelsköld från öfre grå ortocerkalk vid Kårgärde.

16. „ „ „ „; pygidium med skal, från samma lag.
Anm. Bältet af strimlinjer bör afsmalna framåt.

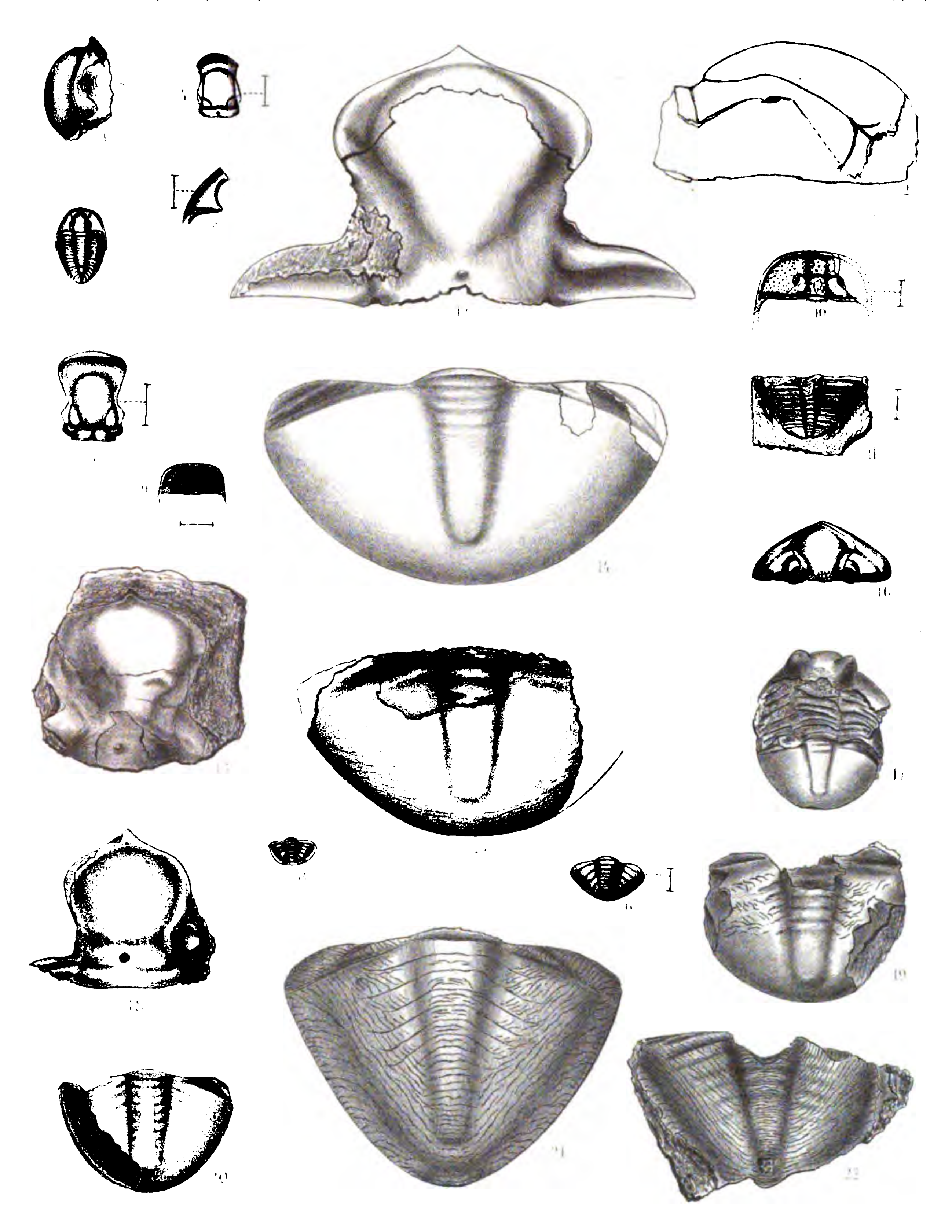
17. „ „ „ „; pygidium skallöst, från samma lag.

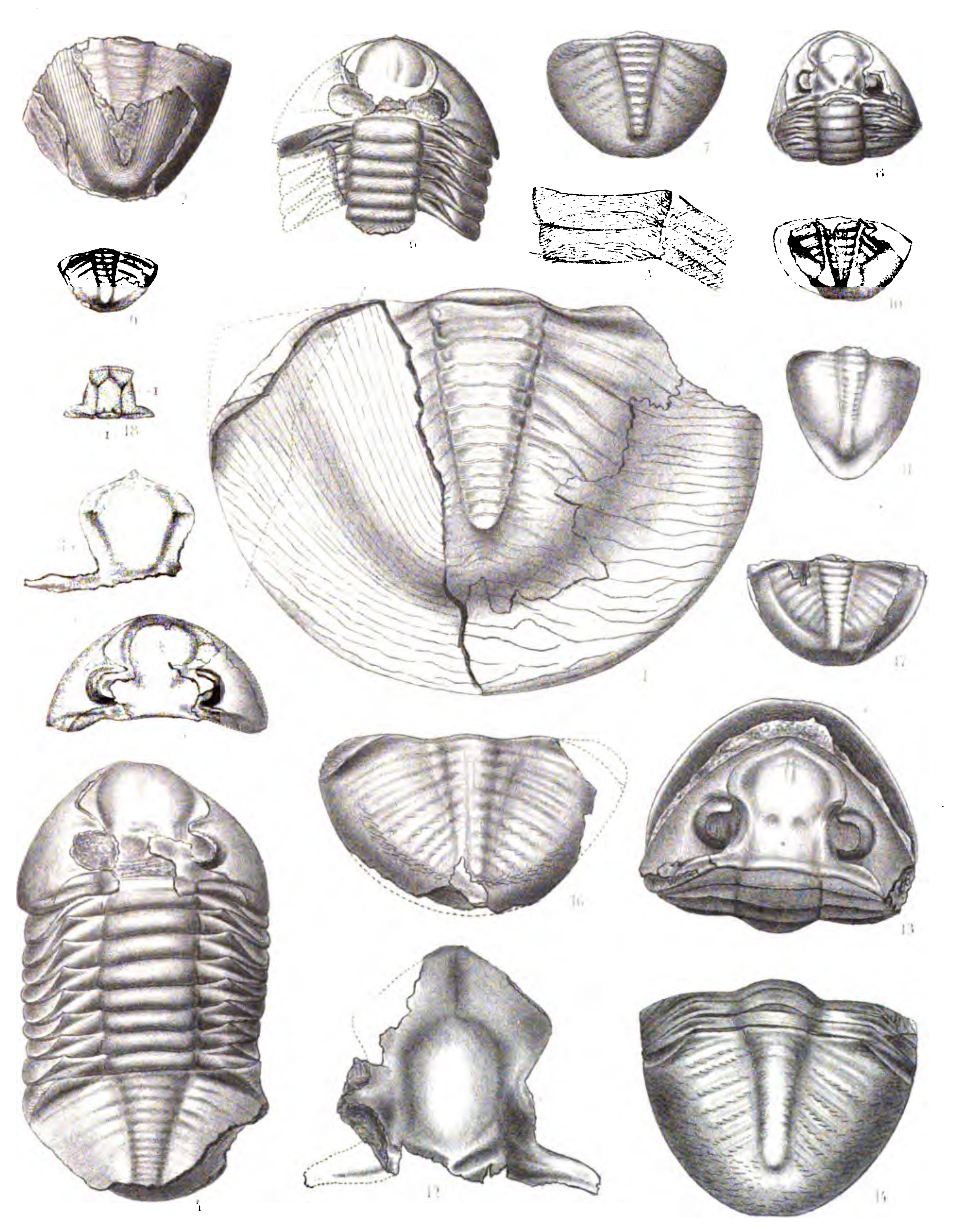
18. *Trilobites triradiatus* n. sp.; medelsköld af hufvud, från svart trinucleusskiffer vid Enån.

Rättelser.

Sid. 16, rad 17	uppifrån	står:	*clavifrons*	läs:	*affinis.*
„ „ „ 4	nedifrån	„ :	T. V, f. 1—9	„ :	T. V, f. 1—3, 4 ?, 6—9.
„ 36 „ 7	„	„ :	*4-lineata*	„ :	*4-lineatus.*
„ 44 „ 7	uppifrån	„ :	**Homolonotus**	„ :	**Homalonotus.**
„ 83 „ 6	„	„ :		tilläggas:	vid Wikarbyn, Kårgärde, m. fl. st.

Undersökningar öfver Brachiopoderna i Sverges kritsystem

af

BERNHARD LUNDGREN.

Innan jag börjar beskrifningen af de i svenska kritsystemet hittills funna brachiopoderna, torde det vara lämpligt att korteligen omnämna vigtigare föregående arbeten rörande så väl klassifikationen af kritsystemet i Sverge som ock särskildt därifrån beskrifna brachiopoder. I intetdera fallet åsyftar jag fullständighet, utan vill blott redogöra för de hufvudsakligaste arbetena.

LINNÉ [1]) beskrifver flere af de redan då bekanta fyndorterna och anställer vid beskrifningen af Balsberg några betraktelser, som synas mig så pass märkliga för den tiden, att jag vill här i korthet redogöra för dem. Han gör upmärksam på, att Balsbergskalken består helt och hållet af grus af musslor, snäckor, koraller m. m.; han jämför Balsberg med snäckbankarne vid Uddevalla och finner skilnaden dels däri, att fossilen vid Balsberg äro mycket mera söndersmulade och sedan hopkittade till en fast bärgart, dels däri, att fossilen äro helt andra. Han påpekar att *"Testacea"* delas i *"Littoralia"* och *"Pelagica"*, hvilka senare lefva i hafsens djup och sällan kunna erhållas. Hafvets djup är för det mesta sterilt utan växter, och där inga växter finnas, där knappast några djur. Dock finnes en växt på de största hafsdjupen *"Sargazo"*, som flyter på vattnet. Under *Sargazo* hålla sig de sällsyntaste *Testacea pelagica*, hvilkas skal, efter hand som djuren dö, falla till botten. De flesta *Testacea* i Balsberg äro *pelagica*, hvarför *Sargazo* måste vuxit här

[1]) Skånska Resa, Stockholm 1751 s. 87.

och det då här varit ett djupt, öppet haf. Oaktadt det nu är allmänt erkändt, att Balsbergskalken är en strandbildning, icke, såsom Linné sökte visa, en djuphafsbildning, hafva dock hans iakttagelser och slutsatser synts mig förtjäna att ånyo framdragas.

Wahlenberg[1]) anför 1818 från Skåne såsom verkliga *Flötz*-bildningar 1:o) *Musselkalken* i n. ö. Skåne med *Belemniter*, *Ammoniter* m. m. och skild från all annan kalksten genom sina *Anomiae craniolares.* 2:o) *de lösare, kritaktiga lagren* i s. v. delen, vid Svenstorps-mölla sandhaltiga, vid Limhamn med flinta. 1824 anmärker Wahlenberg[2]), som då kände till Nilssons älsta under tiden utkomna arbete, att *Grönsand* är i Sverge så nära förenad med *Kritformationen* (*Chalk*) att den ej kan därifrån skiljas; han räknar hit lagren vid Limhamn och säger sig ej betvifla att *gröna sanden* vid Svenstorp och *skalkalken* kring Kristianstad äfven höra hit. Bland de kritaktiga lagren med antingen *Belemnites fusiformis* eller *Ammonites frondosus* eller *Echiniter* urskiljer han tre underafdelningar A) *Skalkalken* eller *Craniolarie kalken* med *Belemniter* i mängd men *Ammonites frondosus* sparsamt vid Ifö, Balsberg, Ignaberga. B) *Grönsandskalk* vid Köpinge och Svenstorp nära förvandt med föregående. C) *Kritlagret* på sydvestra sidan af Skåne i sammanhang med Saltholm och Amager.

Nilsson[3]) uttalar 1823, att de i Skåne upträdande afdelningarne af *Flötzformationen* kunna delas i *Skiffersviten* och *Kalksviten*, hvilken senare ock skulle kunna kallas *Belemnitkalk.* Denna senares artförändringar äro *I. Snäckkalk*, en sammangyttring af musslor, koraller, echiniter, m. m. vid Ignaberga, Balsberg, Karlshamn. *II. Sandhaltig kalksten* (*Grönsand*) vid Svenstorp, Köpinge, Glämninge. *III. Den flintförande kritan* vid Torp, Limhamn, Tullstorp (renast på sistnämda ställe)[4]). Denna bildning har förr haft en mycket större utbredning. Det vigtigaste af dessa äldre klassifikationsförsök är dock det, som framstäldes af Nilsson[5]) 1827, emedan det är det enda, som söker att något närmare parallelisera de i Sverge upträdande kritbildningarne med

[1]) Om Svenska Jordens bildning, Svea 1:sta häftet.

[2]) Om Svenska Jordens bildning, Svea 1:sta häftet, andra uplagan.

[3]) Utkast till en geologisk beskrifning öfver Skåne. Physiographiska Sällskapets Årsberättelse s. 9.

[4]) Detta Tullstorp, efter hvilket Angelin uptog benämningen Tullstorps krita är beläget ung. $^3/_4$ mil ö. om Malmö i Sallerup socken, Oxie härad, och ej att förväxla med Tullstorps kyrkby i Wemmenhögs härad, ung. midt emellan Trelleborg och Ystad.

[5] Petrificata Suecana Formationis Cretaceae.

utomlands förekommande och då helt naturligt med dem i Pariserbäckenet, som då genom BRONGNIARTS beskrifningar voro bäst kända. NILSSON påpekar, att orsakerna till kritbildningarnes nuvarande sporadiska förekomst är att söka i den storartade denudation, för hvilken de varit utsatta. De förekomma i 2 regioner. *I. Norra* (*nordöstra*) och *II. Södra* (*sydvästra*) skilda af *Urbärg* från Kullen till Degeberga-Maglehem. *I.* Bärgarterna i nordöstra området äro hufvudsakligen kalkstenar, stundom med mer eller mindre talrikt inblandade sandkorn, mera sällan ren sandsten såsom vid Åhus; spräcklig flinta förekommer, hvaremot svart flinta och hvit krita saknas. Dessa lager äro de älsta och motsvara *Glauconie crayeuse* och *craie tufeau* (således *cenoman* och *turon* enligt nuvarande beteckningssätt). *II.* I s. v. förekomma alla bildningarne från äkta *grönsand* till *krita;* de älsta finnas östligast och om man går mot v. träffar man allt yngre och yngre lager. De östligaste lagren kring Köpinge å äro således de älsta och motsvara *Greensand* (*craie glauconieuse*, *cenoman*); vid Charlottenlund finnas såväl *craie tufeau* som *craie blanche turon* och *senon*) och västligast i trakten kring Malmö endast *craie blanche* (*senon*). NILSSON anmärker att i Sverge icke såsom i utlandet *Belemnites mucronatus* förekommer i den *hvita kritan*, utan här blott i de älsta bildningarne, *grönsanden* vid Köpinge och de liknande i n. ö. Skåne och med de då herrskande åsigterna om de petrografiska karakterernas vigt var det ganska naturligt att NILSSON paralleliserade så som han gjorde. Beträffande de båda då från Sverge kända *Belemniternas* utbredning gör NILSSON den länge förbisedda anmärkningen, att *B. mammillatus* (*Actinocamax subventricosus* WAHL. sp.) förekommer på lokaler längre aflägsna från Östersjön under det att *B. mucronatus* (*Belemnitella mucronata*) träffas närmare kusten. Upgiften att dessa bägge arter aldrig förekomma tillsammans håller väl ej fullt streck, men däremot lider det intet tvifvel, att där den ena förekommer allmänt är den andra sällsynt eller saknas och tvärtom, så att hvardera af dessa arter numera kan anses karakterisera hvar sin underafdelning af kritsystemet i Sverge.

HISINGER[1]), som i nästan alla sina uppgifter angående kritbildningarne hufvudsakligen stöder sig på NILSSON, sammanfattar sina åsigter om de bildningar, med hvilka vi nu sysselsätta oss, på ungefär följande sätt. *B. Secundär eller Flötzbildning. 4:o Sandkalk*, *Greensand* (*Craie chloritée*) med sammanhängande (flisiga) lager af hård kalksten och andra lager af qvartsig sand-

[1]) Anteckningar i Physik och Geognosi 4:de häftet s. 253.

sten. Köpingetrakten i Skåne. *5:o Sand* hvari omväxla lager af brunkol, med svart bituminös skiffer och stycken af Glanzkol, med andra kalkblandade sandlager, näst uppå *sandkalks* (*Grönsands*) bildningen och dermed nära förbunden. Stranden vid Kåseberga och Hammar i Skåne. *6:o? Sandsten* med lager af kolskiffer. Helsingborgs sandstens och koltrakt. *7:o Kritbildningen* (*craie tufeau* och *craie blanche*) af lösare eller fastare kritsten, mer och mindre oren krita med flintbollar. Limhamn, Tullstorp, Ö. Torp, Charlottenlund[1]), eller ock *Gruskalk* af söndermalde och sammankittade musselskal och kalkgrus, Ignaberga, Balsberg, Iföträkten, Mörby, Karlshamn.

Forchhammer sysselsatte sig visserligen icke specielt med studiet af Sverges kritsystem, men med den stora öfverensstämmelse, som eger rum mellan särskildt Malmöområdets kritbildningar och Danmarks, äro dock hans omfattande undersökningar öfver kritsystemet i Danmark af stor vigt för kännedomen om det i Sverge[2]). Han redogjorde 1847 i detalj för sammansättningen af den del af kritsystemet, som ligger ofvanpå den egentliga *skrifkritan* och som han kallade *"det nyere Kridt"* (*den yngre kritan*); han påvisade med full bestämdhet *Saltholmskalkens* tillhörighet till denna underafdelning, då den förut i allmänhet ansetts äldre än *skrifkritan*. Med afseende på *grönsandsbildningen* på Bornholm anmärker han i ett äldre arbete, att det är ovisst, huruvida den bör räknas till den *Undre* eller *Öfre grönsanden* (*neocom* eller *cenoman*) eller möjligen kan tillhöra *Gault*. Han anser visserligen olikheter förefinnas mellan *grönsanden* på Bornholm och den vid Köpinge, men hänför dock dessa bägge bildningar, liksom ock *grönsanden* vid Kjöge, till *Öfre grönsand* (*cenoman*), ehuru han på samma gång påpekar, att fossilen från Köpinge blott obetydligt öfverensstämma med den *Öfre grönsandens*, utan till större delen äro egendomliga. Sedan Forchhammer sedermera visade, att *grönsandsbildningarne* vid Kjöge tillhöra den *yngre kritan*, anser han sannolikt, att äfven Köpingelagren böra räknas dit. Liksom Forchhammer säger sig böjd att antaga, att den skånska *grönsanden* motsvarar den seländska, anser han ock, att *"Musselkon-*

---

[1]) Vid denna af Nilsson och Hisinger ofta anförda lokal går kritsystemet ej i dagen, och äfven efter Hisingers beskrifning att döma, (Anteckningar Häfte 4 s. 173) har det äfven förr endast varit lösa block som här förekommit. Det synes hafva varit Saltholmskalk och sannolikt äfven skrifkrita.

[2]) Danmarks Geognostiske Forhold 1835; Det Nyere Kridt i Danmark i Forhandlinger ved Skand. Naturfor. Möde 1847; Leiringsforholdene og Sammensætningen af det Nyere Kridt, därsammastädes 1860.

glomeratet" (*gruskalken*) motsvarar *limstenen*, ehuru *gruskalken* består af snäckskalsfragmenter, *limstenen* af "korall" (d. v. s. bryozo) fragmenter. Bådadera (*grönsand* och *gruskalk*) tillhöra den *yngre kritan*. FORCHHAMMER påpekar att Köpinge *grönsandsbildning* är utvecklad mellan Linderöds och Romeleklintsåsarne, under det att *Saltholmskalken* afsatt sig s. v. om den senare.

Efter att hafva besökt Danmark upställer DESOR[1]) *étage danien* och inbegriper däri dels de i Danmark ofvanpå den till *étage sénonien* hörande *skrifkritan* liggande bildningarne (sål. FORCHHAMMERS *Nyere Kridt*) dels Pariserbäckenets *Calcaire pisolithique*. Han håller troligt att äfven Maestrichtbildningarne böra föras hit, men nämner intet om dylika bildningars förekomst i Sverge. D'ORBIGNY[2]) hänförde de svenska kritlokalerna till *ét. sénonien*, hvari äfven Maestricht inbegripes och räknar af i norra Europa uppträdande kritbildningar endast *Faxekalken* till *ét. danien*. Redan förut hade GEINITZ[3]) uttrykt såsom en förmodan att *Saltholmskalken* motsvarade *Plänerbildningen* i Tyskland.

ANGELIN[4]) indelade på sin Geologiska Öfversigtskarta öfver Skåne kritsystemets aflagringar i 4 underafdelningar näml. 1:o *Saltholmskalk* med flinta, 2:o *Tullstorps krita*, 3:o *Ignaberga kalksten*, kritmärgel m. m. 4:o *Köpinge sandsten* och enligt den 1877 tryckta texten sammanför han dem till 2 *étager*, en äldre i s. v. omfattande *Saltholmskalken* och *Skrifkritan* och en yngre i ö. och n. o. omfattande *Köpinge sandstenen* och *Ignaberga kalkstenen*; han räknar bägge dessa afdelningar till *senonétagen* utan att här inlåta sig på någon närmare parallelisering med utländska kritbildningar. I ett manuskript från 1861 har ANGELIN utförligare sysselsatt sig med denna fråga och uprättat en tabell, utvisande hans åsigter om förhållandet mellan kritbildningarne i Skåne, Limburg och Frankrike, hvilken tabell jag med af kgl. Vetenskaps-Akademiens Sekreterare benäget meddelad tillåtelse här aftrycker, enär den fullständigare och mera detaljeradt än förut kändt varit, uttrycker ANGELINS åsigter om kritsystemet i Sverge. Det torde böra här anmärkas, att då ANGELIN upgjorde denna tabell var ej *Faxekalken* känd från Skåne; den beskrefs först af JOHNSTRUP 1866; tvifvelsutan skulle ANGELIN ansett den motsvara A, a, a i Limburg.

---

[1]) Bulletin de la Société Géologique de France. 2:e sér., T. 4, s. 179.

[2]) Prodrome de Paléontologie stratigraphique T. 2, 1850; Cours élémentaire de Paléontologie T. 2, 1852.

[3]) Neues Jahrbuch 1847, s. 49.

[4]) Geologisk Öfversigtskarta öfver Skåne tryckt 1859, texten offentliggjord 1877.

"Frankrike, COQUAND.	Limburg, STARING.	Karakteristiska försteningar.	Skåne.
T. danien DESOR, T. pisolithique d'ORBIGNY, Et. Dordonien COQUAND.	A, Belemnitella mucronata: a — a	Ostrea larva, bryozoër, borrmusslor, stor rikedom på polyper.	0
	A, Belemnitella mucronata: a — b*)	Echinider, Ostreer Bryozoër, Cirrhopoda, Annelider, få polyper. Mosasaurus Hoffmanni, Fiskar.	Ignaberga kalksten, Köpinge sandsten, kritmärgel.
	A, Belemnitella mucronata: a — c		0
	A, Belemnitella mucronata: a — d		0
Et. Campanien COQUAND.	A, Belemnitella mucronata: b	Gryphaea vesicularis, Echinocorys vulgaris.	Saltholmskalk (Tullstorps krita.)
	B	Belemnitella quadrata.	

*) Finnes troligen ock vid Ciply nära Mons samt på ett par ställen i Frankrike."

HÉBERT[1]), som 1865 och 1869 besökte en stor del svenska kritlokaler, har endast offentliggjort helt obetydligt af de iakttagelser han under dessa resor gjort och detta hufvudsakligen i form af tabeller, hvadan han ej häller utförligare redogjort för motiven för sin klassifikation. HÉBERT sammanfattar de vid Köpinge och i n. ö. Skåne förekommande kritbildningarne till en undre afdelning, som han paralleliserar med *Craie grise de Ciply*, under det att han betraktar *Saltholmskalk*, *Faxekalk* och *Limsten* såsom olika facies af en och samma bildning motsvarande *Craie jaune de Maestricht*. På tabellen (mars 1869) har genom misstag *Saltholmskalken* kommit i samma kolumn som *Ignabergakalken* i stället för i den öfre tillsammans med *Faxekalk* och *Limsten*[2]). Köpinge nämnes här ej, men föres helt säkert tillsammans med Ignaberga under benämningen östra Skåne. Zonen med *Belemnitella mucronata* angifves för västra Skåne (ANGELINS *Tullstorps krita*). Misstaget med afseende på *Saltholmskalkens* uprepas i klassifikationen af 1875, men rättas 1878[3]). 1880

[1]) Comptes Rendus 1869 s. 943; Geological Magazine, vol. 6, s. 200, 1869; Bull. 3:e sér., t. 3, s. 595, 1875.

[2]) I Bull. sér. 3, t. 10, 1882, s. 46 säger Hébert att, efter hans iakttagelser på Seland, Saltholmskalken bör läggas under ej ofvanpå Faxekalken, om det öfverhufvudtaget kan anses lämpligt att skilja dem; se härom ock Geol. För. Förhandl. Bd. 6, s. 255.

[3]) Bull. sér. 3, t. 6, s. 324 anmärkningen.

angifver HÉBERT såsom stöd för sin åsigt, att lagren med *Antinocamax subventricosus* (*Ignabergakalken*) öfverlagra dem med *Belemnitella mucronata*, att han iakttagit ett dylikt förhållande vid Balsberg. I själfva verket synes *B. mucronata* i det nedersta brottet vid foten af Balsberg nära sjön vara allmännare än denna art brukar vara i af *Actinocamax subventricosus* karakteriserade bildningar. Denna senare är dock äfven därstädes den herrskande och helt säkert böra äfven lagren vid det undre Balsbergsbrottet räknas till zonen med *Actinocamax subventricosus*. HÉBERTS antydan, att *A. subventricosus* skulle förekomma såväl under som öfver *B. mucronata* och således ej karakterisera något särskildt lag, synes ej genom senare undersökningar bekräftad.

SCHLÜTERS[1]) klassifikation var af stor vigt och betydelse och gaf ett helt nytt upslag. Liksom flera äldre författare påpekade äfven han, att de älsta lagren förekomma mot n. o., närmast den gamla stranden, under det att man mot s. v. träffar allt yngre bildningar. Han ansåg derföre *Ignaberga kalkstenen* eller *gruskalken* (*"Trümmerkalk"*) utmärkt af *Actinocamax subventricosus* älst motsvarande ung. *Quadratenkreide* i n. Tyskland, hvaremot *Mucronatenkreide* representeras af *Köpinge grönsanden* och *skrifkritan* (ANGELINS *Tullstorps krita*). *Faxekalken* och *Saltholmskalken*, i hvilken inga *Belemniter* förekomma räknas äfven af SCHLÜTER såsom yngre och den senare ansågs af honom möjligen motsvara Westfalens yngsta kritbildning (*"Plattenkalke"*), i hvilka ej håller *B. mucronata* och *Ananchytes ovata* förekomma, hvaremot *Faxekalken* saknar motsvarighet i Tyskland. SCHLÜTER visar vidare, att NILSSONS påstående, att de båda *Belemnit*arterna aldrig förekomma tillsammans, ej håller streck, och detta NILSSONS yttrande är otvifvelaktigt oriktigt, om det tages alldeles bokstafligt. Å andra sidan kan dock ej förnekas, att hvardera af dessa *Belemnit*-arter herrskar på hvar sina lokaler, hvarest då den andra arten antingen helt och hållet saknas eller åtminstone är mycket sällsyntare, och de synas derför lämpligen kunna användas såsom ledfossil för hvardera sin underafdelning af kritsystemet i Sverge. Tyvärr besökte SCHLÜTER i n. ö. Skåne blott sådana lokaler (Ignaberga, Balsberg) hvarest *A. subventricosus* är den herrskande arten och han kom därför ock helt naturligt att förbise, att inom hvad som kallats *Ignabergakalk* eller *Gruskalk* (*Trümmerkalk*) äfven finnas lokaler, hvarest *B. mucronata* herrskar med så godt som fullständigt försvinnande af *A subventricosus*. SCHLÜTER upfattade därför *Gruskalken* såsom en geologiskt

[1]) Bericht über eine geognostisch-paläontologische Reise in südlichen Schweden. Neues Jahrbuch 1870 s. 929.

enhetlig bildning, utmärkt genom *Actinocamax subventricosus* och *Ostrea laciniata*, och betraktade den, såsom nämdt, såsom äldre än de genom *B. mucronata* utmärkta lagren i s. v. Något senare visade SCHLÜTER[1]) ock, att *grönsanden* på Bornholm, som vanligen förts tillsammans med den vid Köpinge, i själfva verket är äldre och tillhör *undre senon.*

Utom JOHNSTRUPS förutnämda vigtiga uptäkt af *Faxekalk* och *Limsten* vid Annetorp[2]) nära Limhamn och utredning af deras ömsesidiga lagringsförhållanden äro åtskilliga af hans arbeten öfver kritsystemet i Danmark äfven högst uplysande för förhållandena i Sverge. Särskildt har JOHNSTRUPS påpekat, att inom Skandinaviens kritsystem förekommer s. k. *Grönsand* af petrografiskt ungefär enahanda beskaffenhet och därför ock i äldre tider ansedd tillhörande samma tid inom 3 olika geologiska nivåer näml.: äldre *senon* (Bornholm), yngre *senon* (Köpinge) och *yngre krita* (östra Seland), äfvensom han dessutom fästat upmärksamheten därpå, att i Skandinavien *Belemnitella mucronata* karakteriserar de yngsta *senona* lagren hvaremot den *yngre kritan* alldeles saknar *Belemniter.*

I äldre arbeten ansåg jag[3]) den af ANGELIN och HÉBERT företrädda åsigten att lagren med *A. subventricosus* äro yngre än dem med *B. mucronata* såsom den sannolikaste; sedan MOBERG och DE GEER visat, att motsatta förhållandet eger rum, har jag slutit mig till denna åsigt. Med anledning af NILSSONS upgifter påpekade jag Kjugestrand såsom en punkt, hvarest det rätta åldersförhållannet mellan dessa bägge lag snarast kunde afgöras och hvarest äfven DE GEER nyligen iakttagit detsamma. Jag påvisade förekomsten af *A. subventricosus* i fast klyft äfven i s. Skåne näml. ej långt från Köpinge, vid Tosterup (enligt MOBERGS benämning, som synes mycket lämplig) liksom jag ock påvisade förekomsten af äldre senona bärgarter (med *Scaphites binodosus* och *Inoceramus lingua*) i lösa block i dessa trakter, vid Kåseberga.

---

[1]) Die Scaphiten der Insel Bornholm. Sitzungsberichte d. niederrhein. Ges. f. Natur- und Heilkunde 1874; die Belemniten der Insel Bornholm, Zeitsch. d. deutschen Geol. Gesellschaft 1874.

[2]) Faxekalkens Dannelse og senere undergaaede Forandringer, Kgl. Danske Vid. Selskabs Skrifter 5:e Raekke, 7 Bind. 1864; Faxekalken ved Annetorp i Skaane. Oversigt af det Kgl. Danske Vid. Selskabs Forhandlinger 1866. N:o 6. Om Grönsandet i Sjaelland. Videnskabelige Meddelelser fra den Naturhistoriske Forening i Kjöbenhavn 1876.

[3]) Om Inoceramusarterna i Kritformatinonen i Sverge, Geol. För. Förhandl., Band. 3, s. 89. Om Belemniterna i Sandkalken i Skåne. Öfversigt af Kgl. Vet.-Ak. Förhandl. 1876 N:o 10. Studier öfver fossilförande lösa block; 2. om kritblock från Gräseryd i Halland, Geol. För. Förhandl. Bd 6, s. 615.

Moberg[1]) visade, att i n. ö. Skåne, såsom redan Nilsson antydt, de båda *Belemniterna* intaga olika geologiska nivåer, och han åvägabragte för första gången bevis för, att *A. subventricosus* intager en lägre nivå än *B. mucronata*, i motsats mot hvad Angelin, Hébert och jag förut antagit. Till samma resultat kom äfven De Geer[2]) genom undersökning af förhållandena vid Trueds-torp—Hanaskog och densamme har äfven nyligen visat, att så ock är förhållandet vid Kjugestrand. I n. ö. Skåne bragtes genom dessa undersökningar klarhet och reda i lagringsförhållandena, ehuru ännu åtskilliga lokaler återstå, om hvilka det ej kan med säkerhet sägas, till hvilketdera af dessa lag de höra, och det är ännu långt ifrån utredt, hvilka andra fossil som förekomma tillsammans med hvardera af dessa *Belemnit*-arter och jämte dem kunna anses karakteristiska för dessa olika lag; ej häller är det ännu kändt, på hvad sätt och genom hvilka arter öfvergången från det ena till det andra af dessa lag förmedlas. Af ännu större betydelse blefvo Mobergs undersökningar inom Ystadsområdet, hvarest han icke blott visade, att åldersförhållandet mellan *A. subventricosus* och *B. mucronata* är detsamma som i n. ö. Skåne, utan ock uptäckte förekomsten i fast klyft af 2 förut från Sverge ej kända lag, tillhörande något äldre kritbildningar, näml. lag med *Actinocamax verus* och med *A. quadratus*, såsom han senast begränsat dem. Moberg har sedermera fördelat kritbildningarne i Sverge i två geografiskt skilda afdelningar, som han kallat bäcken, näml. Kristianstadsbäckenet eller det ostbaltiska och Malmöbäckenet eller det västbaltiska.

Härmed har jag i största korthet redogjort för de vigtigaste arbeten, genom hvilka kunskapen om Sverges kritsystem så småningom utvecklat sig, och jag öfvergår nu till en sammanträngd framställning af den geografiska och geologiska klassifikation däraf, som för närvarande synes mig vara den lämpligaste, och det är ungefär densamma, som jag förut framstält[3]), i det att jag ej funnit skäl förebragta, som föranleda mig att för närvarande frångå densamma. Såsom ofta förut anmärkts, förekommer kritsystemet inom tre skilda områden med egendomliga båda petrografiska och paleontologiska karakterer inom hvartdera af dessa områden, hvilka synas mig lämpligast kunna kallas

---

[1]) Reseberättelse i Ö. K. V. A. Förh. 1880, N:o 12; Studier öfver svenska kritformationen, Geol. För. Förh. 1882, Band. 6, s. 3; Om de äldsta kritaflagringarne och Rät-Lias i s. ö. Skåne, Ö. K. V. A. Förh. 1882 N:o 9; Cephalopoderna i Sverges kritsystem. I. Sverges kritsystem systematiskt framställdt, Stockholm 1884.

[2]) Om lagerföljden inom n. ö. Skånes kritformation, Geol. F. Förh. 1881. Bd 5, s. 395.

[3]) Om kritblock från Gräseryd.

1:o *Kristianstads* 2:o *Ystads* 3:o *Malmö*-områdena. Den af MOBERG föreslagna indelningen i 2 bäcken synes mig, liksom benämningen bäcken, mindre lämplig — med den kännedom vi därom för närvarande ega åtminstone. Bärgarterna i Kristianstadsområdet, dit ej blott aflagringarne i n. ö. Skåne och v. Blekinge utan ock de vid Ö. Karup och Gropemöllan i sydligaste Halland synas mig böra räknas, utgöras hufvudsakligen af s. k. *Gruskalk* (typ Ignaberga, Vedhygget) d. v. s. en kalksten med sandstensstruktur, för att begagna FORCHHAMMERS uttryck, en kalksten bestående af finare och gröfre kalkkorn, härrörande från söndergrusade skal af mollusker, echinodermer m. m., hvaribland äfven mer eller mindre väl bevarade fossil ofta rikligt förekomma. Stundom finnas bland kalkkornen äfven korn af färglös eller grönaktig kvarts äfvensom större eller mindre rullade block af urbärgsbärgarter. Stundom blifva kvartskornen öfvervägande, så att en nästan ren sandsten upkommer (såsom vid Åhus). Jämte nu nämde varieteter finnas ock här och hvar (särskildt vid södra delen af Immeln) något gröfre konglomerater. Flinta finnes underordnadt här och hvar såsom obetydliga lager eller bollar; den är alltid hvitspräcklig, aldrig rent svart eller gråsvart och därigenom lätt igenkänlig från flintan i Malmöområdet. Kritsystemet i Kristianstadsområdet visar sig genom sina petrografiska karakterer tydligen såsom en grundvattensbildning, som hvilar på urbärget, och vid Balsberg t. ex. ser man äfven de under kalken liggande gneisklipporna beväxta med *kritbyozoër*, *Spondylus*, *Serpula* o. d. I detta n. ö. område förekomma två *lag* det med *Actinocamax subventricosus* och det med *Belemnitella mucronata*; hvilken fauna som, utom de bägge nu nämda arterna, karakteriserar hvardera af dessa lag är ännu icke tillfredsställande utredt. Att laget med *A. subventricosus* är äldre än det med *B. mucronata* är genom iakttagelser af MOBERG och DE GEER på flera ställen inom detta område med full säkerhet ådagalagdt. Laget med *Belemnitella mucronata* är kändt från en stor del af norra Europa; det med *Actinocamax subventricosus* är i fast klyft i Sverge anträffadt äfven i Ystadsområdet och dessutom nyligen af BERENDT och JENTZSCH uptäkt i Ost-Preussen anstående under Königsberg, äfven här underlagrande lag med med *B. mucronata*[1])

Ystadsområdet är genom en bred urbärgsrygg skildt ifrån Kristianstadsområdet och möjligen har så ock varit förhållandet äfven under krittiden, ehuru det numera ej torde vara lätt att afgöra något bestämdt härom i betrak-

[1]) Neuere Tiefbohrungen in Ost- und West-Peussen. Jahrbuch d. kön. preuss. geol. Landesanstalt für 1882 s. 385.

tande af den storartade denudation, som kritbildningarne otvifvelaktigt varit underkastade. Ystadsområdets gränser mot Malmöområdet äro numera ej igenkänliga, möjligen finnes en småningom skeende öfvergång mellan dessa områden, möjligen förhåller det sig så som FORCHHAMMER påpekat, att Ystadsområdet är aflagradt mellan Linderödsåsen och Romeleklintsåsen. Om dessa förhållanden synes det mig omöjligt att för närvarande med full bestämdhet uttala sig. Den allmännaste bärgarten inom Ystadsområdet är hvad som kallats sandkalk eller grönsand, en lös, kalkaktig sandsten med mer eller mindre talrikt inströdda gröna korn. Konglomerat, hvars elementer utgöras af silurisk skiffer förekommer underordnadt; flinta saknas. Jämte de 2 från Kristianstadsområdet bekanta lagen med *A. subventricosus* och *B. mucronata*, som äfven här återfinnas i samma inbördes läge, har MOBERG här påvisat förekomsten af 2, i Sverge hittills endast här anträffade lag, de med *Act. quadratus* och *Act. verus*, fattade i den begränsning MOBERG nyligen gifvit dem[1]). Underlaget är obekant; mäktigheten vid Köpinge stor, enär här vid borrning ännu på ett djup af 1,300 fot ingen annan bildning anträffats.

Malmöområdet stämmer nära öfverens med kritsystemet i Danmark och är att anse såsom detsammas östliga fortsättning. Dess ursprungliga gränser mot s. o. och n. äro okända; nu är det knappast i fast klyft bekant mycket n. om Landskrona, men till detsamma hörande bärgarter (*Saltholmskalk* och flinta) äro i lösa block funna åtskilligt n. om Helsingborg. De lösa block tillhörande kritsystemet, som äro funna i Halland och Bohuslän[2]), synas närmast öfverensstämma med Malmöområdets[3]). Bärgarterna i Malmöområdet äro kalkstenar vanligen af stor renhet, men af mycket växlande struktur, krita, hårdare och mjukare tät kalksten, kalkstenar som äfven makroskopiskt visa sig bestå af lämningar och fragmenter af organismer; dessutom förekommer flinta i betydlig mängd såsom bollar eller sammanhängande lager, svart eller gråaktig, aldrig hvitspräcklig. Mäktigheten synes vara ganska stor, man har däri borrat till 600 fot utan att genomgå skrifkritan; underlaget är obekant. De geologiska underafdelningar, som inom Malmöområdet kunna urskiljas äro: 1:o *Skrifkrita* med svart flinta i bollar, utmärkt genom förekomsten af *B. mucronata*

---

[1]) Cephalopoder s. 44.

[2]) Ljungman: Geol. Iakttagelser i Bohuslän.

[3]) Om beskaffenheten af den flinta, som upgifves vara anträffad vid en sjösänkning i W. Hargs socken i Östergötland, kan jag ej lämna någon uplysning, huru vigtigt det ock skulle vara att känna något närmare därom, se C. W. PAIJKULL Nordisk Tidskrift 1869 s. 290.

och således samma nivå, som, ehuru olika petrografiskt utvecklad, förekommer äfven inom Sverges båda öfriga kritområden och därstädes utgör den yngsta kritbildningen. I Malmöområdet öfverlagras denna zon däremot af ännu yngre bildningar, som ej hafva någon motsvarighet annorstädes i Sverge, men väl äro riktigt utvecklade i Danmark, hvarför de ock sammanfattats under benämningen *étage danien*, äfvensom de kallats den *yngre kritan*. Om man bortser från den föga utvecklade och konstanta *fiskleran*, kan man häri urskilja 3 olika varieteter, som förete så pass stor petrografisk och i viss mån äfven paleontologisk olikhet, att de förtjäna särskiljas, ehuru de enligt min mening blott äro att betrakta såsom olika faciesutvecklingar tillhörande samma tid näml. 1:o *Faxekalken* eller korallkalken — den på stället växande korallbanken[1]); 2:o *Limstenen* eller bryozokalken, från korallbanken lösslitna och oftast söndersmulade partier af bryozoër, koraller m. fl. fossil, som af vågorna sorterats och aflagrats på korallbanken eller på kortare eller längre afstånd därifrån. Bägge dessa äro upfylda af, ja bestå af organiska lämningar. *Faxekalken* saknar flinta, hvaremot sådan om ock mera sällan förekommer i *limstenen*, 3:o *Saltholmskalken* en lösare eller fastare tät kalksten med flintlager, som uppenbarligen har aflagrats under något andra förhållande än *Faxekalken* och *limstenen*. Alla dessa varieter af den *yngre kritan* utmärkas, såsom af Johnstrup, Schlüter och Moberg blifvit betonadt, genom saknaden af *Belemnitella mucronata* och alla andra *Belemniter*[2]). De två arter, som visserligen stå nära de två i *senon* förekommande *Ananchytes ovata* och *Terebratula carnea*, men dock tydligen äro från dem skilda, nämligen *Ananchytes sulcata* och *Terebratula lens*, äro gemensamma för den *yngre kritans* alla varieteter. *Faxekalkens* fauna är annars särskildt utmärkt genom sina *krabbor* (*Dromia* m. fl.) *gastropoder* och *koraller*, *limstenens* genom sina talrika *bryozoër*, *Saltholmskalkens* (åtminstone vid Limhamn) genom sina *fiskar*, *kräftor* (*Glyphea*) och den s. k. *Ophiomorpha* jämte de båda för hela den yngre kritan förut nämda

[1]) Såsom Lütken anmärkt motsvarar korallkalken vid Faxebacke ej fullt ett korallref, ehuru den ofta så kallats, utan han har därför i stället föreslagit benämningen korallbank; hvad Lütken sagt om Faxe gäller äfven om Annetorp, se Tidskrift for populaer Fremstilling af Naturvidenskaberne 1881. 4.de Haefte s. 251 anmärkningen.

[2]) Flera författare anföra efter Lyell *B. mucronata* från Faxe. Såsom Johnstrup visat är den dock helt säkert icke funnen i Faxekalken utan i de öfver densamma liggande lösa jordlagren, sål. på sekundärt lagerställe och tillhör bestämdt icke *Faxekalkens* fauna se om Grönsandet i Sjaelland s. 21. Videnskabelige Meddelelser fra den Naturhistoriske Forening i Kjöbenhavn 1876,

ledfossilen. Nedanstående tabell lämnar en öfversigt öfver kritsystemets i Sverge indelning geografiskt och stratigrafiskt.

	Malmöområdet.	Ystadsområdet.	Kristianstadsområdet.
Yngre krita utan Belemniter	*Faxekalk, Limsten, Saltholmskalk*, vid Limhamn, Annetorp, Östra Torp.		
Lag med Belemnitella mucronata	*Skrifkrita* vid Quarnby, Sallerup, Tullstorp, Ulricelund, Jordberga.	*Köpinge sandsten* eller *Sandkalk* vid Köpinge *(Grönsand)*.	*Gruskalk* vid Hanaskog, Kjugestrand Mörby, Sissebäck, Gillaruna[2]).
Lag med Actinocamax subventricosus.		*Sandkalk* och konglomerat, Tosterup[1]).	*Gruskalk.* Ignaberga, Oretorp, Maltesholm, V. Olinge, Balsberg, Oppmanna, Ifö, Karlshamn, Gropemöllan.
Lag med Act. quadratus.		Eriksdal, Kullemölla (öfre lagren).	
Lag med Act. verus.		Kullemölla (undre lagren).	

Att af dessa lag det med *Belemnitella mucronata* motsvarar samma lag i öfriga Europa och således tillhör den yngsta typiska *senon* (*craie de Meudon*) torde vara otvifvelaktigt och är ock af alla erkändt, äfven om dess fauna i n. ö. Skåne har en egendomlig prägel. Det i Sverge närmast äldre utmärkes genom *Actinocamax subventricosus*, hvilken form ej är i fast klyft träffad annorstädes utom i Ost-Preussen; den är ej funnen i Malmö-området; antagligen motsvarar detta lag, såsom Schlüter först påpekat, till en viss grad åtminstone Tysklands *Quadraten Kreide.* Af lagen med *A. quadratus* och *A. verus*, hvilkas fauna ännu är ganska ofullständigt känd, torde kanske det förra böra räknas till undre *senon*; det senare hör väl ock till samma afdelning eller representerar möjligtvis till och med *Emschermärgeln* i Westfalen. De lager, som ligga ofvanpå *skrifkritan* med *B. mucronata* och utgöra den *yngre kritan* (det *Nyere Kridt*, *étage danien*), anses allmänt motsvara *craie tufeau* de Maestricht (*Maestrichtien*), en identificering, som dock ej synes mig vara på fullt tillfredsställande sätt ådagalagd. Frånvaron af *Belemniter* är ett af de mest utmärkande dragen för Skandinaviens *yngre krita*, hvaremot *Belemni-*

[1]) Jag upför Tosterup här såsom tillhörande laget med Act. subventricosus, ehuru denna lokal möjligen rättare skulle kunna betraktas såsom en öfvergång mellan detta lag och det med B. mucronata, se Moberg sid. 33.

[2]) Se Moberg: Cephalopderna sid, 20.

tella mucronata finnes både vid Ciply och Maestricht äfven i de yngsta lagren. Inom såväl *Faxekalken* som *Maestrichtien* äro *korallerna* ganska rikt representerade, men att döma efter de af Johnstrup och Ubaghs meddelade listorna äro ej blott arterna utan äfven slägtena fullkomligt olika, med undantag af *Moltkea Isis*, som dock ej är inskränkt endast till dessa bildningar, utan äfven förekommer t. ex. i lag med *Act. subventricosus* vid Balsberg och Karlshamn; ej häller *krustaceerna* och *echiniderna* förete någon synnerligt stor öfverensstämmelse. Då bägge bildningarne tillhöra de yngsta kritbildningarne hafva de naturligtvis åtskilliga arter gemensamma, men det synes mig ingalunda genom paleontologiska grunder bevisadt, att den allmänt antagna parallelismen mellan *Faxekalken* och *Maestrichtien* är fullt säker. Likalitet synes mig identiteten mellan *Faxekalken* och *Calcaire à Baculites* i Cotentin och *Calcaire pisolithique* bevisad, ja den senare föres ju nu ånyo af åtskilliga författare till tertiärsystemet[1]). Schlüter har ansett sannolikt att *Saltholmskalken* motsvarar Westfalens yngsta kalkstenar (*Plattenkalke*) med fiskar och växter och i hvilka ej häller *Belemniter* förekomma.

Oaktadt brachiopoderna väl knapt kunna väntas vara just så "goda ledfossil" för de olika afdelningarne, torde dock några geologiska resultat af deras utbredning inom Sverges kritsystem, för så vidt den nu är känd, kunna dragas och de torde kunna lämpligast meddelas här. För att kunna se i hvad mån brachiopoderna äro inom Sverge bundna till vissa stratigrafiska nivåer, blir det nödvändigt att i den följande framställningen blott fästa vigt vid deras förekomst på sådana lokaler, som kunnat med någorlunda säkerhet till sin stratigrafiska plats bestämmas och hvarest kritsystemet förekommer i fast klyft, äfvensom vid säkert bestämda arter. I *skrifkritan* finnes blott en art, som ej förut är bekant näml. *Lingula cretacea*, hvaremot de öfriga äfven finnas i västra Europas skrifkrita och därmed analoga bildningar; *Terebratula carnea* förekommer äfven vid Köpinge (*B. mucronata*) och formerna af *Terebratulina striata* återfinnas i nästan alla afdelningar af vårt kritsystem. De för *skrifkritan* karakteristiska formerna *Rhynchonella retracta*, *Terebratula obesa*, *Terebratulina gracilis*, *Magas pumilus*, äro i Sverge ej funna utom i Malmöområdet. Jämte några former, som ock förekomma annorstädes, såsom *Crania Ignabergensis* och *Terebratulina striata*, hyser den *yngre kritan* åtskilliga egendomliga former såsom *Crania transvera*, *Cr. tuberculata*, *Rhynchonella*

---

[1]) Se t. ex. Ch. Mayer-Eymar i Bull. 3:e sér. t. 10, s. 642, och Classification des terrains tertiaires 1884.

flustracea, *Terebratula fallax*, *T. Mobergi*, *T. lens*, af hvilka särskildt den sistnämda får anses såsom karakteristisk och förekommer i alla dess varieteter. Inom de undersenona bildningarne i Ystadsområdet är hittills knapt funnen någon annan Brachiopod än *Terebratulina striata* (forma *striatula*); laget med *Actinocamax subventricosus* vid Tosterup har blott två arter näml. *Rhynchonella plicatilis* och *Terebratula curvirostris*; bägge äro inskränkta till Ystadsområdet, hvarest de äfven äro funna vid Köpinge i lag med *Belemnitella mucronata*. Detta lag är rikare på arter, af hvilka *Rhynchonella limbata* och *Terebratulina rigida* endast äro funna här; *Terebratula carnea* är gemensam med Malmöområdet; de här mycket sällsynta *Crania Ignabergensis* och *Rhynchonella Hagenowi* (den enda art af detta slägte som finnes både i s. och n. o.) återfinnas allmännare i Kristianstadsområdet. Anmärkningsvärdt är att formen *Defrancei* af *Terebratulina striata* likalitet är funnen i Ystads- som i Malmöområdet. Två *Thecidier*, trol. samma arter som vid Sissebäck äro ock funna vid Köpinge. Om det enda exemplar af *Magas costatus*, som föreligger från Ystadsområdet, är funnet vid Tosterup eller Köpinge kan ej afgöras. Den egendomligaste brachiopodfaunan finnes utan fråga i Kristianstadsområdet och särskildt i laget med *Actinocamax subventricosus*. Följande arter äro nämligen funna endast inom detta: *Crania antiqua*, *Cr. comosa*, *Cr. parisiensis*, *Cr. Stobaei*, *Cr. Bromelli*, *C. Retzii*, *Cr. pyramidata*, *Rhynchonella spectabilis*, *Rh. Wahlenbergi*, *Rh. Angelini*, *Thecidium Schlüteri*, *Terebratula Malmi*, *Waldheimia suecia*, *Terebratella scanica*, *Magas Nilssoni*, *M. pentagonalis*, och *M. Schloenbachi*; *Magas Dalmani*, *Thecidium vermiculare*, *Th. digitatum* äro de enda arterna, som hittills blott äro funna i lag med *B. mucronata*. De öfriga arterna äro gemensamma för bägge, ehuru somliga synas uppträda talrikare i det ena än det andra. Så synes *Crania spinulosa*, *Rhynchonella ala*, *Terebratula minor* förekomma något allmännare med *B. mucronata*; *Crania craniolaris*, *Cr. Ignabergensis*, *Cr. quadrangularis*, *Rhynchonella Hagenowi*, *Terebratula praelustris*, *Magas spathulatus* och *M. costatus* finnas talrikare med *Act. subventricosus*, ja *Cr. quadrangularis*, *Terebratula praelustris* och de båda *Magas*-arterna synas förekomma endast jämförelsevis sällsynt med *B. mucronata* och kunna kanske nästan räknas såsom för *Act. subventricosus*-laget karakteristiska former. *Terebratula longirostris*, *T. Ciplyensis* och *T. rhomboidalis* synas förekomma ungefär lika talrikt i det ena laget som det andra. Följande tabell gifver en öfversigt öfver brachiopodernas utbredning i Sverges kritsystem.

	Malmöområdet.					Ystadsområdet.			Kristianstadsområdet. Act. subventricosus.									Kristianstadsområdet. Bel. mucronata.					
	Ulricelund.	Jordberga.	Annetorp.	Limhamn.	Ö. Torp.	Eriksdal.	Tosterup.	Köpinge.	Ignaberga.	Oretorp.	V. Olinge.	Maltesholm.	Balsberg.	Oppmanna.	Ifö.	Karlshamn.	Gropemöllan.	Kjuge.	Möllby.	Hemmingslycke.	Gillaruna.	Sissebäck.	Hanaskog.
Lingula cretacea n. f.	+																						
Crania spinulosa Nilss.												+		+		+	+	+	+	+			
» transversa n. f.			+																				
» craniolaris L.												+	+	+	+			+					
» tuberculata Nilss.					+																		
» antiqua Defr.												+	?										
» comosa Bosq.									+														
» Ignabergensis Retz.				+				+	+				+	+		+	+	+		+			
» » var. paucicostata Bosq.													+	+		+							
» parisiensis Defr.									+				+										
» Stobaei n. f.									+		+		+										
» Bromelli n. f.									?				+										
» quadrangularis n. f.									+	+						+			?				
» Retzii n. f.											+												
Rhynchonella spectabilis v. Hag.													?			+							
» Hagenowi n. f.							?	?	?		+		+	+		+			+				+
» retracta Roem.		+																					
» plicatilis Sow.							+	+															
» limbata v. Schloth.								+															
» flustracea v. Schloth			+																				
» ala Marklin									+				+	+		+			+		+		+
» triangularis Wahl.								+	+		+		+	+		+	+	+					
» Wahlenbergi n. f.									+				+	+		+							
» Angelini n. f.									+				+	+		+							
Thecidium vermiculare v. Schl.								+													+	+	
» digitatum Sow.								+					?							+		+	
» Schlüteri n. f.																+							
Terebratulina striata Wahl.																							
» f. chrysallis		+	+					+	+				+			+	+						
» f. striatula			+	+		+		+	+		+		+			+	+		+		+		
» f. Defrancei									+				+	+		+			+		+		
» gracilis v. Schloth.		+																					
» rigida Sow.								+															
Terbratula longirostris Wahl.									+		+	?	+	+		+	+	+	+		+		
» praelustris v. Hag.											+			+		+		+					

	Malmöområdet.					Ystadsområdet.			Kristianstadsområdet. Act. subventricosus.									Bel. mucronata.					
	Ulricelund.	Jordberga.	Annetorp.	Limhamn.	Ö. Torp	Eriksdal.	Tosterup.	Köpinge.	Ignaberga.	Oretorp.	V. Olinge.	Maltesholm.	Balsberg.	Oppmanna.	Ifö.	Karlshamn.	Gropemöllan.	Kjuge.	Mörby.	Hemmingslycke.	Gillaruna.	Sissebäck.	Hanaskog.
Terebratula curvirostris Nilss. .	.	.	.	.	.	.	+	+															
" obesa Sow.	.	+																					
" fallax Sow.	.	.	+	+	+																		
" carnea Sow.	+	+						+															
" lens Nilss.	.	.	+	+	+																		
" Malmi v. Hag. . . .	.	.	.	.	.	.	.	.	+					+		+							
" ciplyensis v. Hanst.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+						+			+				+
" rhomboidalis Nilss. .	.	.	.	.	.	.	.	.	+					+		+		+	+				
" minor Nilss.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+		+	+				+			+		
" Mobergi n. f. . . .	.	.	+	+																			
Waldheimia suecica n. f.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+						+							
Trigonosema pulchellum Nils. . .	+																						
Terebratella scanica n. f.	.	.	.	.	.	.	.	.	?		?		?	+									
Magas pumilus Sow.	+	+																					
" Nilssoni n. f.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+		+							
" pentagonalis n. f.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+							
" Schloenbachi n. f.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+												
" Dalmani n. f.		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+		
" spathulatus Wahl.	.	.	.	.	.	.	.	.	+		+		+	+		+			+				
" costatus Wahl.	.	.	.	.	.	.	?	?	+		+		+	+		+	+		+		+		

Magnus von Bromell synes hafva varit den förste, som omtalar kritbrachiopoder från Sverge. Han beskrifver[1]) under namnen *Umbilici marini an blattae bysantinae vel alius testacei univalvis fossilis nova et ignota species* och *ejusdem generis ac indolis alia minora specimina* föremål från Ifö och Ignaberga, som uppenbarligen äro hvad som nu kallas *Crania craniolaris* L. och *Cr. Ignabergensis* Retz., två former, som ofta varit föremål för undersökningar af 1700-talets lärde. Stobaeus[2]) erkände deras natur af molluskskal, beskref och afbildade dem under namnen *Nummulus Brattensburgensis* och

[1]) Lithographiae Suecanae Continuatio, Caput secundun; Acta Literaria Sueciae 1729 s. 560.

[2]) Act. Literaria Sueciae 1731 s. 19. Dissertatio epistolaris de Nummulo Brattensburgensi, 1732. T. 1, f. 1—4; omtrykt i Opuscula 1752.

N. minor; under hvilken benämning LINNÉ[1]) flerestädes omtalar den förre af dem, tilldess han i 12:e uplagan af Systema Naturae för densamma använde den binominala beteckningen *Anomites craniolaris*[2]). RETZIUS[3]) upställde slägtet *Crania* och beskref 2 fossila arter däraf från Sverge, *Crania brattensburgensis* (=*Cr. craniolaris* L.) och *Cr. Ignabergensis*, af hvilka han identifierade den förra med den nu vid Philippinerna lefvande arten. Länge kände man ej flera kritbrachiopoder från Sverge än dessa två *Crania*-arter, till dess WAHLENBERG[4]) 1821 beskref 8 arter, af hvilka han afbildar 4; han hänförde alla till *Anomites* och 5 (eller kanske rättare 6) af dessa arter beskrefvos nu för första gången mer eller mindre utförligt[5]). 1826[6]) beskref och afbildade NILSSON arterna af slägtet *Crania* och 1827[7]) beskref han 20 brachiopoder, 4 *Crania* 16 *Terebratula* från kritsystemet. Han afbildade 16 arter och beskref såsom nya 7—8, under det att han identifierade 7 svenska arter med sådana från Pariserbäckenet. Följande år beskref DALMAN[8]) samma 16 *Terebratula*-arter som NILSSON och upställde för två bland dem slägtet *Rhynchora*. HISINGER[9]) reproducerade NILSSONS beskrifningar och till större delen äfven hans afbildningar. 1863 upräknar GOSSELMAN[10]) de i Blekinge funna arterna och 1865 och 1867 beskref jag[11]) några från *Saltholms* och *Faxekalken*. Kritbrachiopoder härstammande från Skandinavien hafva äfven beskrifvits af åtskilliga utländska forskare såsom v. SCHLOTHEIM[12]), v. BUCH[13]), BRONN[14]). VON HAGENOW,

---

[1]) Skånska Resa s. 394.

[2]) Systema Naturae, Tom. 3, 1768, s. 164. Namnet *Anomia craniolaris* förekommer redan i Fauna Suecica s. 520 N:o 2150, andra uplagan 1761.

[3]) Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde, zweiter Band, 1781, s. 72, t. 1, fig. 2—7.

[4]) Petrificata Telluris Suecanae, Act. Nova Reg. Scientt. Soc. Upsaliensis t. 8, s. 60.

[5]) Visserligen anför WAHLENBERG *Anomites Terebratula* L. från Ignaberga. men LINNÉ själf säger (Fauna Suecica, 2:dra upl. 1761 s. 521 n:o 2115) om *Anomia Terebratula* "habitat in Oceano Norwegico", så att LINNÉ med denna benämning knappast kunnat åsyfta en form från Sverges kritsystem.

[6]) Kgl. Vet. Akad. Handlingar för 1825, Stocholm 1826.

[7]) Petrificata Suecana Formationis Cretaceae, Lundae 1827.

[8]) Kgl. Vet. Akad. Handlingar för 1827, Stockholm 1828.

[9]) Lethaea suecica, Holmiae 1827.

[10]) Zoologiska och Geologiska Iakttagelser inom Blekinge, Carlskrona 1863.

[11]) Bidrag till kännedomen om Saltholmskalkens geologiska förhållande, Malmö 1865. Paleont. Iakttagelser öfver Faxekalken på Limhamn, Lund 1867, Lunds Universitets Årsskrift.

[12]) Die Petrefaktenkunde. Gotha 1820.

[13]) Über Terebrateln. Abhandlungen der Akad. d. Wiss. zu Berlin 1833.

[14]) Lethaea Geognostica.

som hade gjort betydliga samlingar af kritfossil från Sverge, har till åtskilliga museer och vetenskapsmän utdelat arter, som han ansåg nya och namngaf utan att beskrifva dem. Jag har uptagit v. HAGENOWS namn, när jag varit säker om att jag haft för mig samma art, som han åsyftat. I sin ofta nämda reseberättelse behandlar SCHLÜTER äfven flere brachiopoder; och af författare, som särskildt sysselsatt sig med brachiopoderna, hafva arter från Sverge ofta blifvit mer eller mindre utförligt behandlade, särskildt af DAVIDSON, BOSQUET och SCHLOENBACH.

Hvad beträffar upfattningen af begreppet art i denna upsats, så har jag i betraktande af det material, som stått mig till buds, fattat detsamma inom trängre gränser än t. ex. DAVIDSON. Brachiopoderna variera ju så pass mycket att mellanformer mellan två närstående s. k. arter väl sällan helt och hållet saknas. Såsom skilda arter har jag upfört sådana former, som i sina typiska exemplar tydligt och väl skilja sig från hvarandra, äfven om ett eller annat sällsyntare exemplar skulle finnas, som bildar en mellanform. Jag har ansett mig härtill hafva ändå mera skäl, om dylika arter eller former förekomma på olika lokaler och i olika lager. Jag har ej ansett mig berättigad att under ett namn sammanslå former, som efter från Sverge föreliggande material synas skilda, därför att i icke svenska kritbildningar dylika mellanformer förekomma, utan har jag i denna undersökning, som blott afser specielt svenska förhållanden, ansett lämpligast att hålla dem skilda, naturligtvis utan att härmed vilja förneka, att framtida undersökningar och rikare material kunna och sannolikt skola bringa i dagen dylika mellanformer äfven från Sverge, då naturligtvis hvardera af formernas berättigande att betraktas såsom skild art torde uphäfvas. Då de svenska kritbildningarne ju i det stora hela tillhöra nästan samma tidsålder, har jag knappast haft tillfälle att hos här förekommande brachiopoder urskilja några mutationer; ett exempel härpå torde dock möjligen föreligga i *Terebratula lens* och dess förhållande till *T. carnea.* Oaktadt jag haft till min disposition ett tämligen betydligt material, utgörande väl det vigtigaste af i nordiska samlingar förvarade brachiopoder, har det dock ingalunda varit mig möjligt att på ett tillfredsställande sätt utreda alla här beskrifna formers förhållanden, ja ej ens med säkerhet allas generiska ställning. De bärgarter i hvilka flera finnas, lämpa sig ej väl för bevarandet af de finare delarne af brachialapparaten. Säkerligen skola ock framtida undersökningar bringa i dagen flera nya former, särskildt bland de mindre, och föreliggande arbete gör ej anspråk på att betraktas annat än som en prodrom, genom hvilken upmärksamheten mera riktas på våra kritbrachiopoder.

Förutom de kritbrachiopoder, som finnas i Lunds Museum, och hvaribland äfven så godt som hela det material som Nilsson haft, har jag äfven genom de respektive föreståndarnes välvilliga tillmötesgående varit i tillfälle att undersöka kritbrachiopoderna från Sverge i Riksmusei Paleontologiska Afdelning och Sverges Geologiska Undersökning i Stockholm, Marklinska Museet i Upsala, skolmuseerna i Ystad och Malmö samt Köpenhamns Universitets Mineralogiska Museum, hvarför jag ber att till professorerna G. Lindström och O. Torell i Stockholm, W. Lilljeborg och T. Tullberg i Upsala, rektor Bruzelius i Ystad, lektor Eurenius i Malmö och professor Johnstrup i Köpenhamn få frambära min förbindliga tacksamhet. De kritbrachiopoder, som tillhört framlidne professor A. W. Malm i Göteborg, hafva godhetsfullt stälts till mitt förfogande af D:r A. H. Malm, liksom äfven en samling hufvudsakligen härrörande från Karlshamn af grufingeniören Th. Witt i Falun. D:r Moberg och friherre De Geer hafva äfven benäget meddelat mig de brachiopoder, som de vid sina undersökningar af kritsystemet under senare tider funnit, hvarför jag härmed hembär dem min tack. Af utländskt jämförelsematerial har jag haft tillgång på ganska godt dylikt, dels genom Lunds Musei samlingar, delvis samlade af mig, dels genom Riksmusei för hvars begagnande jag står i särskild förbindelse till professor G. Lindström.

I efterföljande beskrifning af i Sverges kritsystem funna brachiopoder har jag med afseende på klassifikationen så godt som helt och hållet följt ZITTELS framställning (Handbuch der Paläontologie Bd I) och då jag härmed endast afsett att lemna bidrag till monografi öfver kritbrachiopoderna i Sverge, har jag af synonymer uptagit endast de vigtigare och sådana, som mera direkt hafva afseende på svenska former, och ej meddelat fullständiga synonymlistor.

I. LINGULA BRUGUIÈRE.

1. **Lingula cretacea** n. sp.

Taf. 1, fig. 1

Skal mycket tunt, nästan plant, glatt och glänsande, försedt med mer eller mindre skarpt framträdande tillväxtstrimmor; formen oval, största bredden belägen ungefär vid midten eller kanske något litet bakom densamma. Bakre delen af nästan samma form som den främre, bägge rundade, den förre dock stundom något spetsigare.

Längd 4 mm., bredd 2,5 mm.

Denna lilla art skiljer sig från alla andra, med hvilka jag varit i tillfälle att jämföra densamma. *L. truncata* SOW. (DAVIDSON: Monograph of the British Cretaceous Brachiopoda (Palaeontographical Society). London 1852, s. 6, t. 1, f. 27, 28, 31 = *L. Rauliniana* D'ORBIGNY: Paléontologie Française, Terrains crétacés, vol. 4, s. 10, t. 490 enl. DAVIDSSON) är mycket större med spetsigare umbonalparti och den främre delen mera tvärt afhuggen. QUENSTEDT (Petrefactenkunde Deutschlands, band 2, Brachiopoden s. 656) anser ofvannämda *L. Rauliniana* skild från *L. truncata* genom spetsigare bakre del och mindre

storlek; den anses äfven af FRITSCH såsom en egen art (= *L. Meyeri* DUNKER). Enligt hans beskrifning och afbildning (Studien im Gebiete der bömischen Kreideformation; Die Weissenberger und Malnitzer Schichten i Archiv f. d. naturwissenschaftliche Durchforschung Böhmens, band 4, n:o 1, s. 143, fig. 144) utmärker sig *L. Rauliniana* därigenom att umbones ej äro belägna i midten, hvarigenom formen blir osymmetrisk. Den svenska formen är symmetrisk och dessutom något spetsigare vid umbo än *L. Rauliniana*. *L. subovalis* DAVIDSON (a. st., s. 7, t. 1, fig. 29, 30) är proportionsvis bredare och mindre tillspetsad såväl vid bakre som vid främre delen; den är dessutom något större än *L. cretacea*. *L. tenuis* från London Clay (DAVIDSON: a. st. Supplement, s. 12, t. 2, f. 6—8) är något bredare med bakre delen något spetsigare och främre delen mera tvärt afhuggen. *L. planulata* ALTH (Haidingers Abhandlungen, bd 3, s. 256, t. 13, f. 4; E. FAVRE: Description des Mollusques fossiles de la Craie des environs de Lemberg s. 164) är bredare baktill och afsmalnar framåt; den är dessutom ännu mindre än *L. cretacea*. *L. Kraussei* DAMES (Zeitschrift d. deutschen geol. Gesellschaft, bd 26, s. 767, t. 21, f. 5) är betydligt större och i form så afvikande, att någon närmare jämförelse ej kan komma i fråga. *L. nitida* MEEK från Fox Hill group i N. Amerika (Report of the Cretaceous and Tertiary fossils of the Upper Missouri Country i U. S. Geol. Survey of the Territories, bd 9, s. 9, t. 28, f. 18) är mera långsträkt och har efter figuren att döma starkare tillväxtstrimmor, hvilket dock enligt beskrifningen ej är karakteristiskt. Af *L.? Visetana* (anförd hos STARING, MOURLON, DEWALQUE och UBAGHS) har ingen beskrifning eller figur varit mig tillgänglig.

L. cretacea synes sålunda vara skild från öfriga till kritsystemet hörande arter, med hvilka jag varit i tillfälle att jämföra densamma. Den är hittills funnen endast i *skrifkrita* vid Ulricelund (J. JÖNSSON) tillsammans med *Scaphites constrictus* m. m., tillhörande lag med *B. mucronata* (se Geol. För. Förh. Bd 5, s. 630.

II. CRANIA RETZIUS.

Detta slägte är rikt representeradt i Sverges kritsystem och det såväl genom former af själfva hufvudslägtet som af underslägtet *Ancistrocrania*. Äldre författare använde stundom därför benämningen *Craniolariekalken* (efter *Cr. craniolaris*) för kritbildningarne i n. ö. Skåne. Hvad beträffar beteckning-

gen af muskelintrycken har jag följt den af BOSQUET och SCHLOENBACH begagnade nomenklaturen. BOUCHARD-CHANTEREAUX har anmärkt (Annales des Sciences Nat., bd 12, s. 84, 1849), att hos *Crania* finnas två slags muskler näml. dels sådana, som ej afsätta kalk och hvilkas fästen synas såsom fördjupningar i skalet, dels sådana hvilkas fästen ligga i jämnhöjd med skalet eller till och med äro något uphöjda; särskildt musculus adjustator dorsalis? ligger, såsom BOSQUET anmärkt, på ett medianseptum ("näsa"). Stundom saknas detta septum, utan att dock några andra olikheter kunna iakttagas, så att näreller frånvaron af en dylik "näsa", ej synes mig kunna tillmätas någon betydelse för skiljaktigheterna mellan arterna.

1. **Crania spinulosa** NILSS.

Taf. 1, fig. 2—4.

Crania spinulosa 1827 NILSSON: Petrificata Suecana Form. Cret. s. 37, t. 3, fig. 9.
" " 1837 HISINGER: Lethaea Suecica, s. 83, t. 24, f. 7.
" " 1840 GOLDFUSS: Petrefacta Germaniae, t. 163, fig. 1 (non T. 162, f. 12).

Undre skalet något mera långt än bredt, fastvuxet med endast en mindre del, regelbundet, rundadt, bakåt något afsmalnande och med den bakersta delen af randen bildande nästan en slags "talon"; yttersidan försedd med tagglika utskott. Innersidan med föga konkav disk och därifrån skarpt skild rand (limbus), som är försedd med tättstående gryn, hvilka äro inskränkta till randen och ej finnas på disken. Märkena efter musculus divaricator äro stora, rundade och skilda; mellan dem skjuter den granulerade randen något fram. På yttre sidan om divaricatorintrycken finnas de för adjustator ventralis, som äro små och ganska otydliga. Occlusorintrycken äro tämligen små, mycket tydliga, belägna något litet bakom midten, ofta på hvardera sidan om ett uphöjdt triangulärt parti, som sänker sig bakåt (medianseptum, näsan) och hvars bakre delar uptagas af musculus adjustator dorsalis? (fig. 2 a). Detta medianseptum finnes dock ingalunda hos alla exemplar, utan är mycket ofta, ja väl oftast uplöst (fig. 3); occlusorintrycken flyta då tillsammans och i stället för medianseptum finner man en mer eller mindre djup kavitet i hvars bakre del då väl adjustator dorsalis befinner sig. Genom mekanisk lesion har detta försvinnande af medianseptum ej skett, men då exemplar med och utan medianseptum i öfrigt fullkomligt öfverensstämma (och detta ej blott hos *Cr. spinulosa* utan ock hos andra arter såsom *craniolaris* och *Ignabergensis*), har jag ej

ansett denna karakter af den vigt, att, trots det olika utseende exemplar med och utan medianseptum visa, de på den grund borde föras till olika arter. Framför den bredare delen af detta pyramidformiga medianseptum synes ett något litet öfver den öfriga disken uphöjdt triangulärt parti, som har sin bredare del vid nämde septums bas och med sin spets når fram till den främre randen. De öfriga delarne af disken visa fingerformiga intyck.

Öfverskalet djupt med ganska skarp spets, belägen något närmare bakkanten än framkanten. Divaricatorintrycken äro ovala, stora och tydliga; på deras yttre sida och nästan sammanflytande med dem ligga de af adjustator dorsalis, emellan dem det otydliga för mesentericus; occlusorintrycken skilda, ganska otydliga, konvergerande mot midten. Från mesentericus sträcker sig mot främre randen en tämligen starkt utpräglad kam, som dock ej räcker ända till framkanten; från den högsta delen af denna crista sträcka sig 2 mycket svagare dylika bakåt mot occlusorintrycken. Yttre ornering liksom underskalets. Exemplar af omkr. 15 mm. diameter äro allmänast, sådana, hvilkas diameter öfverstiger 20 mm. äro sällsyntare.

Denna art skiljer sig genom ofvan angifna karakterer tydligt från öfriga i Sverge förekommande (se vidare *craniolaris*). 1867 identifierade jag en art från Faxekalken vid Annetorp med *Cr. spinulosa*, men jag betraktar nu denna identifiering såsom oriktig och anser mig böra skilja denna form under en egen benämning *Cr. transversa* (se denna art). *Cr. spinulosa* är i Sverge uteslutande funnen i Kristianstadsområdet och där såväl med *Act. subventricosus* som med *B. mucronata*, utan att jag kunnat finna någon skilnad mellan exemplar från de olika lagen. Det bör dock anmärkas, att de två lokaler, hvarest *Cr. spinulosa* är allmännast (näml. Mörby och Kjugestrand) tillhöra lag med *B. mucronata*, under det att arten ej är funnen på flera af de typiska lokalerna för *Act. subventricosus* såsom Ignaberga, Balsberg, Ifö. I lag med *Act. subventricosus* förekommer *Cr. spinulosa* vid Maltesholm, Oppmanna, Karlshamn, Gropemöllan i Halland, med *B. mucronata* vid Kjugestrand, Mörby, Hemmingslycke.

Utom Sverge anföres *Cr. spinulosa* från Krim (se BAILEY: Quart. Journal of the Geological Society of London, vol. 14, 1858, s. 140, t. 8, f. 7) och de meddelade figurerna stämma öfverens med svenska exemplar; förmodligen är det samma form som af HÉBERT anföres såsom en stor troligen ny art (Bull. 3:e sér., t. 5, s. 100). Af REUSS anföres den från Böhmen utan att beskrifvas eller afbildas.

2. **Crania transversa** n. sp.

Taf. 1, fig. 5, 6.

Crania spinulosa 1867 LUNDGREN: Paleont. Iakttagelser öfver Faxekalken s. 22.

Denna form närmar sig mycket den föregående och jag hänförde den dit 1867. Då emellertid en förnyad granskning visat att skiljaktigheter förefinnas, som synas vara konstanta, anser jag numera formen från Annetorp såsom skild från *Cr. spinulosa* och upför den under ofvanstående namn. Skalens yttre är liksom hos *Cr. spinulosa* försedt med tagglika utskott; *Cr. transversa* har alltid bredden större än längden, den är rundad, men baktill mera tvärt afhuggen, ej långsamt afsmalnande. Anordningen af muskelintrycken i underskalet ung. såsom hos *Cr. spinulosa*; medianseptum synes alltid finnas för handen, men ligger betydligt närmare bakkanten än hos denna art; den gryniga randen är proportionsvis bredare, liksom ock underskalet är ännu mindre konkavt, ja nästan alldeles plant. Öfverskalet är konkavt, dock ej så djupt som hos *Cr. spinulosa*; midtelcristan är mindre framträdande och occlusorintrycken belägna vid bakre kanten. Den är därjemte konstant mindre. Längd 9—10 mm., bredd 10,5—12,5 mm.

Från *Crania Hagenowi* de KONINCK (BOSQUET: Monographie des Brachiopodes fossiles du terrain crétacé supérieur du duché de Limbourg. I, s. 21, t. 1, f. 7—9) skiljer sig *Cr. transversa* genom sin större bredd och den tvära bakkanten.

Hittills blott känd från Annetorp; kanhända är det denna form, som FISCHER-BENZON (Ueber das relative Alter des Faxekalkes etc. s. 18) anför från Faxe men såsom därstädes endast funnen i limstenen. Äfven vid Annetorp synes den hufvudsakligen förekomma i limstenen, om jag också ej vågar påstå, att den blott fins där och ej i Faxekalken.

3. **Crania craniolaris** LINNÉ sp.

Taf. 1, fig. 22.

Umbilici marini, an blattae bysantinae vel alius testacei univalvis nova et ignota species	1729 M. VON BROMELL:	Lith. Suec. s. 560 Acta Literaria Sueciae.
Ostracites minimus parasiticus calvariam hominis utcunque referens qui vulgo Nummulus Brattenburgensis dicitur	1731. STOBAEUS:	De Nummulo Brattenburgensi, ibidem s. 21.

Ostracites minimus parasiticus calvariam hominis utcunque referens qui vulgo Nummulus Brattenburgensis dicitur 1732. Stobaeus Dissertatio Epistolaris de Nummulo Brattenburgensi, s. 11, t. 1, f. 1, 2.

Concha testa planiore orbiculata cranium humanum referens 1746 Linné: Fauna Suecica, s. 384, N:o 1347.

Nummus Brattenburgensis 1751 Linné: Skånska Resa, s. 85, 394.

Anomia craniolaris 1761 Linné: Fauna Suecica, s. 520, N:o 2150, t. 2, fig. 2150 α—ε.

Helminthholites Anomiae craniolaris 1768 Linné: Systema Naturae, t. 3, s. 164.

Crania Brattensburgensis ex parte 1781 Retzius: Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde, s. 73, t. 1, fig. 2, 3.

" *nummulus* 1819 Lamarck: Histoire Naturelle des Animaux sans vertèbres, t. 6, 1:e partie, s. 238.

Anomites craniolaris Brattenburgensis 1821 Wahlenberg: Petrificata Telluris Suecanae, s. 60. Act. Nov. Reg. Scientt. Soc. Ups. t. 8.

Crania nummulus 1826 Nilsson: Kgl. Vet.-Ak. Handl. för 1825, s. 325. t. 2, fig. 1.

" " 1827 Nilsson: Petr. Suec. Form. Cret., s. 38, t. 3, f. 11.

" " 1837 Hisinger: Lethaea Suecica, s. 84, t. 24, f. 9.

" " 1840 Goldfuss: Petrefacta Germaniae t. 162 f. 5.

" *brattenburgensis* 1870 Schlüter: Neues Jahrbuch s. 939.

" *craniolaris* L. sp. 1871 Dall: Report of the Brachiopoda etc. s. 31. Bulletin of the Museum of Comp. Zoology et. vol. 3, N:o 1.

" " " 1871 Dall: Supplement etc. s. 72 i American Journal of Conchology vol. 7, part. 2.

Mindre än *Cr. spinulosa*, vanligen tjockskaligare, mera rundad och ej så afsmalnande bakåt; muskelintrycken visa ungefär samma läge och förhållande som hos denna art. Disken mera konkav, randen försedd med knölar, af hvilka de, som ligga närmast disken, oftast äro något större och därigenom skarpt markera skilnaden mellan disk och rand. Exemplar utan medianseptum äro allmännare än sådana med dylik apparat. Öfverskalet med mindre skarp spets är *Cr. spinulosa*. Skalens yttre sida med koncentriska tillväxtstrimmor, glatt eller med otydliga vårtlika uphöjningar. Vanl. af omkr. 12 mm. diameter, ehuru både större och mindre exemplar ingalunda äro sällsynta.

Denna art omtalas ofta af förra århundradets författare och beskrefs af flera af dem på ett ganska tillfredsställande sätt. Egendomligt nog angifver Retzius bland dess karakterer "inaequilateralis" och atbildar äfven ett snedt,

exemplar, såvida figuren verkligen är tecknad efter exemplar af *Cr. craniolaris* och ej efter ett af den lefvande arten, med hvilken RETZIUS förenade densamma, hvilket ej synes alldeles osannolikt. *Cr. craniolaris* är symmetrisk och afvikelser därifrån torde bero på tillfällig missbildning. Det älsta af de namn, som tillagts arten efter införandet af den binominala nomenklaturen, är, såsom DALL visat, otvifvelaktigt LINNÉS *craniolaris*, hvarför detta bör föredragas framför de yngre, men i senare tider oftast använda *Brattenburgensis* och *nummulus*. Se för öfrigt DALLS ofvan anförda utredning af synonymien och hans utförliga synonymförteckning. SCHLOTHEIMS *Craniolites craniolaris* (Petrefactenkunde, s. 247, t. 28, f. 7) synes mig ej gärna kunna hänföras till *Cr. craniolaris* L. sp., äfvensom samme författares *Cr. brattenburgicus* snarast tillhör följande art.

Cr. craniolaris L. sp. är ej funnen utom Sverge och är äfven här inskränkt till Kristianstadsområdet, hvarest den förekommer såväl med *Act. subventricosus* (Maltesholm, Oppmanna, Balsberg, Ifö) som med *B. mucronata* (Kjuge, Håstad). Arten tyckes dock vara allmännare i det förstnämda laget. Den är äfven funnen vid Åhus och Ylsudden.

4. **Crania tuberculata** NILSSON.

Taf. 1, fig. 19, 20.

Craniolites brattenburgicus	1820	v. SCHLOTHEIM: Petrefactenkunde, s. 246, t. 28, f. 5.
Crania tuberculata ex. parte	1826	NILSSON: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1825, s. 326, t. 2, fig. 3.
» »	1827	NILSSON: Petrificata Suecana, s. 37, t. 3, f. 10.
» »	1837	HISINGER: Lethaea Suecica, s. 83, t. 24, f. 8.
» »	1840	GOLDFUSS: Petr. Germaniae, t. 162, f. 7,

Underskal rundadt, något litet afsmalnande bakåt, längden litet större än bredden, föga konkavt; randen betäkt med små korn, som dock ej äro inskränkta endast till randen utan äfven förekomma in på disken så att ingen skarp gräns mellan rand och disk förefinnes. Medianseptum förhanden, occlusorintrycken bredare bakåt, framåt afsmalnande. Yttersidan glatt med tydliga koncentriska tillväxtstrimmor. Öfverskal konkavt med spetsen belägen föga bakom midten. Diameter ung. 13 mm.

Arten beskrefs och afbildades först af VON SCHLOTHEIM ur block från Köpenhamnstrakten. Märkvärdigt nog är det af honom afbildade exemplaret

ganska snedt och af en afvikande form, men de inre karaktererna visa dock att det tillhör denna art. Det af v. SCHLOTHEIM gifna artnamnet *Brattenburgicus* kan svårligen numera användas ehuru äldre än NILSSONS, enär 1700-talets svenske författare med *Brattenburgensis* (och *Brattenburgicus* får väl anses såsom alldeles samma namn) säkerligen menade en helt annan art näml. *Cr. craniolaris* L. 1826 inbegrep NILSSON under namnet *Cr. tuberculata* äfven *Cr. spinulosa* och först 1827 urskilde och begränsade NILSSON *Cr. tuberculata* så som arten ännu upfattas.

Förekommer i lösa block, troligen tillhörande kritsystemet, enl. NILSSON tillsammans med *Cr. craniolaris* och *Dentalium* från obekant fyndort i Skåne, någon närmare uplysning därom kan jag ej häller lämna. Till denna art höra sannolikt ock exemplar, som äro något mindre än de typiska och ej särdeles väl bevarade, i flinta från Ö. Torp (*Saltholmskalk*).

5. **Crania antiqua** DEFRANCE.

Taf. 1, fig. 7.

Crania antiqua DEFRANCE, 1840 GOLDFUSS: Petr. Germ., t. 162, f. 6.
" " " 1847 D'ORBIGNY: Pal. Franç., Brach., s. 143, t. 525, f. 11—15.
" " 1860 BOSQUET: Monographie etc., s. 19, t. 2, f. 21, 22.
" " 1879 VON HANSTEIN: Die Brachiopoden der oberen Kreide von Ciply s. 15.

Underskalet utmärkt därigenom att det starkt afsmalnar bakåt, så att formen ofta blir nästan triangulär; den bakre randen stor trekantig bildande en area, utsidan försedd med tydliga tillväxtribbor liksom ock arean. Medianseptum finnes oftast men saknas stundom. v. HANSTEIN anmärker att adjustatorintrycken äro mindre än hos *Cr. craniolaris.* Öfverskal ej funnet i Sverge. Längd 11, bredd 10,5 mm.

Denna art står utan fråga *Cr. craniolaris* närmast, men skiljer sig därifrån, såsom VON HANSTEIN anmärkt, genom sin area och adjustatorintrycken. I Sverge är den mycket sällsynt och förekommer ej häller i sina mest typiskt utpräglade former med stor och starkt afsmalnande area. Svenska exemplar öfverensstämma dock fullkomligt med exemplar från *Calc. à Baculites* så att tvekan om bestämningens riktighet ej synes böra förekomma.

SCHLÜTER anför från Balsberg *Cr. cf. antiqua*, och från Maltesholm föreligger ett exemplar (lag med *Act. subventricosus*). Enligt etikett af ANGELIN ett

exemplar från Åhus (Riksmuseum). Först beskrifven från Normandiets *Calcaire à Baculites*, hvarest den är allmän, fins den ock i senon och Maestrichtien i Hainaut och Limburg och senon på Rügen (v. HAGENOW).

6. **Crania comosa** BOSQUET.

Taf. 1, fig. 12—13.

Crania comosa 1854 BOSQUET: Notice sur quelques nouv. Brachiopodes du système Maestrichtien, s. 197, t. 1, f. 1 i Mémoires de la Commission pour la description et la carte géol. de la Neerlande, vol. 2.
" " 1860 BOSQUET: Monographie, s. 11, t. 2, f. 17 och t. 3, f. 1.

Underskal tjokt, fyrkantigt, ganska djupt med skarpt framträdande granulerad rand; det har varit fastvuxet med hela undre sidan. Muskelintrycken äro alla belägna i den bakre hälften och de ligga ganska nära hvarandra. Divaricatorintrycken äro mycket stora, liksom de därifrån knappast skilda af adjustator ventralis; occlusorintrycken äro små och bilda fördjupningar på det pyramidformiga midtelseptums främre del; de af adjustator dorsalis(?) sammanflytande till ett, beläget på pyramidens spets. Disken med tydliga kärlintryck. Längd 8, bredd 9 mm. Öfverskal fyrkantigt, tjokt, liknande ett lock, platt eller till och med något intrykt framom midten. Spetsen belägen något närmare bakre kanten ej så hög som främre randen. Yttersidan ornerad med små, radierande papiller. Innersidan visar en ganska tydligt utpräglad sluttande, grynig rand. Divaricatorintrycken äro stora, men ganska otydliga, occlusorintrycken njurformiga, mellan deras främre delar finnes en framskjutande spets. Längd 5, bredd 4 mm.

Endast 2 exemplar (ett öfverskal och ett underskal) föreligga och dessa synas mig i all väsentliga punkter så väl stämma öfverens med *Cr. comosa* såväl enl. BOSQUET beskrifning som enl. exemplar af denna art från Maestricht, att de böra föras till denna art.

Underskalet tillhör Riksmuseum och härrör från ANGELINS samlingar; det härstammar trol. från Ignaberga eller Balsberg; öfverskalet har jag funnit vid Ignaberga. Utom Sverge funnen endast vid Maestricht.

7. **Crania Ignabergensis** Retzius.

Taf. 1, fig. 10.

Ejusdem generis ac indolis (Crania craniolaris) *alia minora specimina*	1729 v. Bromell: Act. Lit. Suec., s. 561.
Nummulus minor rarissimus	1732 Stobaeus: Diss. ep. de Num. Bratt., fig. 3.
Crania Egnabergensis	1781 Retzius: Schrift. d. Berlin. Gesellschaft, s. 75, t. 1, fig. 4—7.
Anomites craniolaris Ignabergensis	1821 Wahlenberg: Act. Nov. Reg. Scientt. Soc. Ups., s. 60.
Crania striata Defrance.	1826 Nilsson: Vet. Ak. Handl. 1825, s. 327, t. 2, f. 4, 5.
" " "	1827 Nilsson: Petr. Suec. Form. Cret., s. 38, t. 3, f. 12.
" " "	1837 Hisinger: Leth. Suec., s. 84, t. 24, f. 10.
" " "	1840 Goldfuss: Petr. Germ., t. 162, f. 10.
" *Ignabergensis*	1847 d'Orbigny: Pal. franç., s. 141, t. 525; f. 1—6.
" "	1852 Davidson: Cret. Brach., s. 11, t. 1. f. 8—14.
" "	1860 Bosquet: Monographie, s. 15.
" "	1866 Schloenbach: Kritische Studien über Kreidebrachiopoden s. 60, t. 3, f. 23—25 (ur Palaeontographica Bd 13).
" "	1879 v. Hanstein: Brach. v. Ciply, s. 16.
" "	1883 Gosselet: Esquisse Géologique du Nord de la France, t. 24, fig. 13.

Var. **paucicostata** Bosquet.

Taf. 1, fig. 11.

Crania Ignabergensis var. paucicostata	1860 Bosquet: Monographie s. 15, t. 1, f. 5, 6.
" " " β	1866 Schloenbach: a. st. s. 61.

Denna art har så ofta och så väl beskrifvits, särskildt af Davidson, Bosquet och Schloenbach, att jag till dessa beskrifningar har intet att tillägga, isynnerhet som jag med afseende på artens upfattning och begränsning öfverensstämmer med Schloenbach. Hufvudformen (var. α Schloenbach) är den vida allmännaste, utmärkt genom sin rundadt fyrkantiga form, sina talrika ribbor och sin ringa vidhäftningsyta; medianseptum finnes nästan alltid förhanden, så att jag endast sett ett exemplar utan dylikt. Var. *paucicostata* Bosq. (var. β Schloenbach) är mycket sällsyntare liksom ock den nästan helt och hållet fastvuxna var. ε. (se Davidson: a. st., t. 1, f. 13, 14, Deslongchamps: Etudes

critiques des Brachiopodes nouveaux ou peu connus, s. 43, t. 8, f. 1, 2, STOBAEUS: a. st., f. 4) SCHLOENBACHS varieteter γ och δ känner jag ej med säkerhet från Sverge. Den af NILSSON 1826 under benämningen var. *pusilla* betecknade formen (NILSSON Vet. Ak. Handl. t. 2, f. 5) är väl knappast något annat än en yngre, mindre väl bevarad form af hufvudarten. Den af STOLICZKA (Palaeontologia Indica, Cretaceous Fauna of Southern India, vol. 4, the Brachiopoda t. 1, f. 1, 2) under namnet *Cr. Ignabergensis* från Indiens kritsystem beskrifna formen synes mig ganska afvikande och dess identitet med den europeiska arten ingalunda höjd öfver alla tvifvel.

Hufvudformen förekommer allmänt inom Kristianstadsområdet och synes där vara utan all jämförelse allmännare i lag med *Act. subventricosus* (Ignaberga, Balsberg, Oppmanna, Karlshamn, Gropemöllan) än i lag med *B. mucronata*, hvarest den blott är funnen vid Kjuge (enl. exemplar i Köpenhamns Museum) och Hemmingslycke (enl. MOBERG). Ja exemplaret från Kjuge skulle möjligen kunna härröra från den norra, af *Act. subventricosus* utmärkta, delen af Kjugestrand. I Ystadsområdet är den ytterst sällsynt vid Köpinge (lag med *B. mucronata*). Sannolikt förekommer den ock i den yngre kritan, i det att ett par exemplar från *Saltholmskalken* vid Limhamn i form, storlek och muskelintryck öfverensstämma med denna art, men som skalens yttersida är dold i bärgarten är bestämningen ej fullt säker. Var. *paucicostata* föreligger från Balsberg, Oppmanna och Karlshamn. För ε kan jag ej upgifva någon bestämd fyndort.

8. **Crania parisiensis** DEFRANCE.

Taf. 1, fig. 8, 9.

Crania	*parisiensis* DEFRANCE;	1822	BRONGNIART: Description Géol. des Environs de Paris, t. 3, f. 2.
"	"	1840	GOLDFUSS: Petr. Germ., t. 162, f. 8.
"	"	1847	D'ORBIGNY: Pal. franç., s. 139, t. 524, f. 8—13.
"	"	1852	DAVIDSON: Cret. Brach., s. 8, t. 1, f. 1—7.
"	"	1866	SCHLOENBACH: Krit. Studien, s. 57, t. 3. f. 18—32.
Cranopsis	"	1871	DALL: Report. etc., s. 27.
Ancistrocrania	"	1880	ZITTEL: Handbuch der Paläontologie, s. 670.

Underskalet föga konkavt, rundadt fyrkantigt, något afsmalnande bakåt, fastväxt med hela sin undre yta. Randen förtjockad granulerad; occlusorintrycken oftast sammanflytande bildande en tvådelad fördjupning ung. i skalets

midt; på ett exemplar finnes dock det triangulära mellanseptum i behåll med occlusorintrycken på hvar sin sida om detsamma. Längd 11—20, bredd 10—20 mm. Öfverskalet ej funnet i Sverge.

Denna art är af DALL upstäld såsom typ för underslägtet *Cranopsis* eller *Ancistrocrania* och dit höra jämte denna art nog äfven de i det följande beskrifna. Då de emellertid alla ännu äro ganska ofullständigt kända, har jag ansett det för närvarande lämpligast att behålla dem under det gemensamma slägtnamnet *Crania*, utan att däri särskilja några underslägten.

Cr. parisiensis är i Sverge mycket sällsynt och hittills endast funnen i Kristianstadsområdet och i lag med *Act. subventricosus* (Ignaberga på en Belemnit, Balsberg, 5 stora exemplar på en rullsten af urbärg). Det exemplar, som jag afbildat fig. 8, finnes i Lunds Museum sedan äldre tider utan upgift på fyndorten. Det är förvandladt i chalcedon och har medianseptum bevaradt, stämmer närmast med SCHLOENBACHS figur 21; sannolikt härrör det från n. ö. Skåne.

9. **Crania Stobaei** n. f.

T. 1, fig. 14.

Underskal obekant. Öfverskal starkt konkavt rundt eller rundadt fyrkantigt, något smalare vid bakre än vid främre randen. Skalet tämligen tunt, utsidan glatt eller endast försedt med tillväxtstrimmor. Divaricatorintrycken mycket stora, rundadt fyrkantiga, de af adjustator dorsalis små, triangulära, skilda från divaricatorintrycken och ej sammanflytande med dem; mesentericus tydlig. Occlusorintrycken små belägna på den för underslägtet *Ancistrocrania* utmärkande V-formiga uphöjningen; mellan deras bakre spetsar löper en mer eller mindre skarpt utpräglad uphöjd linje. Kärlintrycken starkt framträdande, greniga. Längd och bredd omkr. 30 mm.

Denna form liknar ganska mycket *Cr. Mülleri* BOSQUET (Monographie, s. 8, t. 1, f. 2 och t. 2, f. 7—10), men skiljer sig därifrån genom öfverskalets form, mindre tydligt utpräglad och från disken skild rand. Intrycken af adjustator dorsalis och mesentericus äro mycket skarpare framträdande och de förra äro skilda från divaricatorintrycken; intrycken efter brachialis posticus äro däremot mindre tydliga hos *Cr. Stobaei*. Hos *Cr. Mülleri* ses en liten uphöjd linje gå i skalets midtellinje bakåt från den punkt där de V-formiga uphöjningarne sammanstöta; en dylik fins ej hos *Cr. Stobaei*, hos hvilken däremot en

uphöjd linje förbinder de divergerande delarne af den V-formiga apparaten. Af dessa skäl synes mig formen från Sverge ej kunna tillhöra *Cr. Mülleri* och med någon annan beskrifven art kan den knapt jämföras.

Cr. Stobaei är mycket sällsynt och endast funnen i Kristianstadsområdet och där i lag med *Act. subventricosus* vid Ignaberga (M. L.), Balsberg (Riksmuseum), V. Olinge i spräcklig flinta (S. G. U.).

10. **Crania Bromelli** n. f.

Taf. 1, fig. 15.

?Crania n. sp.? 1870 Schlüter: Neues Jahrbuch etc. s. 939.

Underskal okändt. Öfverskal konkavt, fyrkantigt, bredare vid bakre än vid främre delen, ganska tjokt, med förtjockad rand. Denna rand är liksom främre delen af den konkava disken tubulös. Divaricatorintrycken stora, rundade, skilda från de halfmånformiga intrycken af adjustator dorsalis. Mesentericus tydlig. Occlusorintrycken urhålkade i den V-formiga apparaten; de af brachialis posticus föga tydliga, de af brachialis anticus fästa på en triangulär uphöjning framför occlusorerna. Från denna uphöjning går framåt till randen en uphöjd linje och midt emot denna uphöjning är framranden inbugtad. Skalets yttersida dold i bärgarten, den synes dock hafva varit glatt. Längd 12, bredd vid bakkanten 18 mm.

Cr. Bromelli skiljer sig från *Cr. Stobaei* genom tjockare skal med starkt förtjockad rand, framrandens inbugtning midt emot den V-formiga apparatens spets och den långsgående uphöjda linjen dem emellan, liksom ock genom bristen på den transversala linjen mellan intrycken af brachialis posticus. Sannolikt är det exemplar af denna form, som Schlüter funnit och jämfört med *Cr. Mülleri* Bosquet, hvilken art den ock ganska mycket liknar. Olikheten i muskelintrycken, framrandens inbugtning m. m. synas dock tillräckligt skilja den därifrån för att berättiga dess upställande såsom en egen form.

Cr. Bromelli är mycket sällsynt och blott funnen vid Balsberg, sannolikt dock äfven vid Ignaberga (Schlüter) i lag med *Act. subventricosus.*

11. **Crania quadrangularis** n. f.

T. 1, fig. 16.

Underskal obekant. Öfverskal tunt, något oregelbundet fyrkantigt, ung. lika bredt vid bak- och framranden; yttersidan glatt; konkavt, dock rätt

mycket växlande och vanligen mindre konkavt än hos närstående arter. Muskelintrycken, inbugtningen på framsidan, den lilla uphöjda linjen mellan denna inbugtning och den V-formiga apparatens främre spets äro ung. såsom hos föregående art.

Cr. quadrangularis står *Cr. Bromelli* mycket nära men synes mig dock böra hållas därifrån skild, enär dess skal är tunnare och mindre djupt; fram- och bakranden ungefär lika stora, äfvensom den är konstant mindre. Mellanformer dem emellan känner jag ej, ehuru *Cr. quadrangularis* ej är så särdeles sällsynt. Längd 10—14, bredd 11—16 mm.

Endast känd från Kristianstadsområdet och därifrån hufvudsakligen från lag med *Act. subventricosus*, Ignaberga, Karlshamn, Oretorp (efter det yttre att döma, det inre är hos alla exemplaren fyldt med bärgart); möjligen dock äfven vid Mörby (lag med *B. mucronata*).

12. **Crania Retzii** n. f.

Taf. 1, fig. 17, 18.

Underskal obekant. Öfverskalet tämligen oregelbundet rundadt, mer eller mindre fyrkantigt, tämligen grundt. Yttersidan glatt. Den V-formiga apparaten är särskildt starkt utvecklad och dess bakåt vända delar mycket framträdande, fria, nästan såsom horn. Längd 14—19, bredd 16—21 mm.

I muskelintryckenas disposition närmar sig denna art till *Cr. quadrangularis* och *Cr. Bromelli*, men den saknar inbugtningen på skalets framsida. Dess starkt utvecklade V-formiga apparat skiljer äfven *Cr. Retzii* från andra svenska former. Möjligen skulle de 3 nu senast såsom skilda former beskrifna, kanske rättare böra upfattas såsom varieteter af en och samma art; då de emellertid skilja sig från hvarandra i åtskilliga rätt väsentliga afseenden och inga mellanformer äro mig bekanta, har jag ansett lämpligast att upföra dem såsom skilda.

Cr. Retzii är hittills blott funnen vid V. Olinge (lag med *Act. subventricosus*).

13. **Crania? pyramidata** n. f.

Taf. 1, fig. 21.

Underskal och öfverskalets inre obekant. Öfverskalet med glatt yttersida utprägladt fyrkantigt, djupt, pyramidlikt, spetsen belägen ungefär i midten. Största diameter ung. 12 mm, höjd 5 mm.

Genom öfverskalets egendomliga form synes denna art skilja sig från alla andra här upträdande; den är dock allt för ofullständigt känd för att dess ställning (om öfverhufvudtaget verkligen en *Crania*) och förhållande till andra arter kan anses såsom säker. Kanske föreligger här blott en ovanligt tydligt fyrkantigt utbildad, djup form af *Cr. quadrangularis*,

Endast funnen vid Oretorp (Riksmuseum); lag med *Act. subventricosus.*

III. RHYNCHONELLA FISCHER VON WALDHEIM.

1. **Rhynchonella spectabilis** VON HAGENOW.

Taf. 1, fig. 25, 26, 27.

? Terebratula sp. 1863 GOSSELMAN: Zool. och Geol. Iakttagelser inom Blekinge etc. s. 42.

En stor art af visserligen något växlande form men alltid betydligt mera bred än lång, med talrika (omkr. 40) grofva, alltid enkla, radierande ribbor. Det större skalet plattadt med föga starkt böjd snabel, genomborrad af en stor foramen, omgifven af deltidium amplectens. Sinus tämligen oregelbunden med 8—12 ribbor. Mindre skalet starkare konvext än det större.

Längd	39	39	45	40
Bredd	52	59	57	44
Tjocklek	—			27

Denna art har af VON HAGENOW kallats *spectabilis*, utan att han däröfver meddelat någon beskrifning eller någon offentliggjord afbildning. Den liknar något *Rh. compressa*, men är mycket större med gröfre ribbor, mera utpräglad sinus och mindre böjd snabel.

Rh. spectabilis är funnen vid Karlshamn, hvarest den ej synes vara sällsynt (lag med *Act. subventricosus*); möjligen förekommer den ock vid Balsberg, att döma efter ett illa bevaradt, ej fullt bestämbart exemplar.

2. **Rhynchonella Hagenowi** n. f.

Taf. 1, fig. 28.

Bredden betydligt större än längden. Radierande ribbor talrika (vid bakre delen 70—80), som vid främre kanten antidikotomera. Det större skalet mera platt än det mindre med tämligen skarp, men föga krökt snabel; foramen me-

delmåttig; deltidium litet, nästan discretum; Sinus utpräglad med omkring 5 ribbor. Längd 31—33, bredd 41—43, tjocklek 19—22; det bredaste exemplaret 52 mm.

Ribbornas antidikotomering är ett hos denna form genast i ögonen fallande kännetecken och ehuru denna karakter i och för sig ej är särskildt utmärkande, utan tillkommer flera andra arter, och ej häller är utpräglad hos unga exemplar af *Rh. Hagenowi*, skiljer den sig dock genom flera andra omständigheter från närstående arter. Genom betydligt större antal och finare ribbor i allmänhet, men mindre antal i sinus, och genom proportionsvis större bredd skiljer den sig från *Rh. spectabilis.* Den öfverensstämmer i skulptur med vissa varieteter af *Rh. plicatilis* (se Davidson: Cret. Brach.. t. 10, f. 3, 10, 11), men skiljer sig från dem genom betydligt större bredd. *Rh. antidichotoma* Buvignier (d'Orbigny: Pal. franç. t. 500, f. 1—4) har ungefär samma form och skulptur; denna art har dock efter d'Orbignys beskrifning och figur att döma större snabel med mindre foramen och deltidium amplectens, äfvensom mindre utpräglad sinus. Utom samma olikhet med den svenska formen visar dessutom Davidsons figur (Suppl., t. 8, f. 19—21) mera rundad form.

Rh. Hagenowi är i ett exemplar anträffad i Ystadsområdet utan att jag kan med full bestämdhet säga om det är funnet vid Köpinge (såsom sannolikt synes) eller vid Tosterup. I Kristianstadsområdet är den något allmännare och funnen tillsammans med såväl *Act. subventricosus* (V. Olinge, Balsberg, Oppmanna, Karlshamn, kanske Ignaberga) som med *B. mucronata* (Hanaskog, Mörby). Den synes öfverallt vara ganska sällsynt utom vid V. Olinge.

3. **Rhynchonella retracta** F. A. Roemer sp.

Taf. 1, fig. 23.

Terebratula retracta	1841	Roemer: Verst. d. norddeutschen Kreidegebirges s. 38, t. 7, fig. 2.
Terebratula octoplicata ex parte	1842	von Hagenow: Monographie der Rügenschen Kreideversteinerungen, Neues Jahrbuch etc. s. 534.
Rhynchonella plicatilis ex parte	1851	Bronn: Lethaea Geognostica s. 215.

Rundadt triangulär, upblåst, nästan klotformig, ungefär lika bred som lång; glatt i trakten af låsregionen, men försedd med ganska starka ribbor såväl vid sidorna som vid framkanten. Större skalets snabel liten, starkt böjd med liten foramen; sinus djup, starkt utpräglad med blott 3—4 ribbor. Mindre

skal mycket starkare hvälfdt än det större. Längd 15—18, bredd 16—18 tjocklek 13—17 mm.

Denna form beskrefs först af ROEMER under ofvan angifna namn, men har af alla senare författare ansetts blott såsom en varietet af *Rh. plicatilis*, med hvilken den är genom talrika öfvergångsformer förenad. Jag vill ingalunda förneka riktigheten af denna åsigt, tror tvärtom, att kommande undersökningar sannolikt skola äfven från Sverge anträffa dylika öfvergångar, men då sådana mellanformer ej finnas bland de, visserligen tämligen fåtaliga, exemplar, som jag haft till mitt förfogande, utan dessa stämma alldeles fullkomligt öfverens med just den form som ROEMER kallat *retracta*, har jag ansett bäst att tillsvidare upföra den i Sverges skrifkrita funna arten under detta namn. Några smärre fragmenter skulle möjligen antyda mellanformer, men de äro alltför ofullständiga och illa bevarade, för att om dem något med bestämdhet kan utsägas eller något omdöme på dem byggas.

Jämförd med *Rh. limbata* var. *robusta* TATE (Om the correlation of the cretaceous Formations of the North East of Ireland i Quart. Journ. of the Geol. Soc. of London, vol. 21, 1865, t. 5, f. 2; DAVIDSON: Supplement s. 57, t. 8, f. 18) som den liknar i flera afseenden, visar vår form sig dock så mycket bukigare, att den ej gärna kan föras till denna varietet af *Rh. limbata* och från hufvudformen afviker den ännu mera.

I Sverge endast funnen i *skrifkrita* vid Jordberga (lag med *B. mucronata*).

4. Rhynchonella plicatilis Sow. sp.

Taf. 1, fig. 29—31.

Terebratula plicatilis	1818 SOWERBY: Mineral Conchology, vol. 2, s. 37, t. 118, f. 1.
" *octoplicata*	1846 REUSS: Die Versteinerungen d. Böhm. Kreideformation, vol. 2, s. 48, t. 25, f, 14, 15.
Rhynchonella "	1847 D'ORBIGNY: Pal. franç. s. 46, t. 499, f. 9—12,
" *plicatilis*	1851 BRONN: Lethaea Geogn. s. 214, t. 30, f. 9.
" " var. *octoplicata*	1852 DAVIDSON: Cret. Brach. s. 75, t. 10 f. 16.
" "	1870 SCHLÜTER: Neues Jahrbuch s. 953.
" "	1872—75 GEINITZ: Elbthalgebirge vol. 2, s. 26. t. 7, f. 8.

Rundadt triangulär; bredden vanligen något litet större än längden, knapt hälften så tjock som bred, med talrika enkla ribbor, som synas nästan ända

fram till låspartiet. Det mindre skalet föga mera konvext än det större; snabel liten, böjd; sinus föga utpräglad med 6—10 ribbor. Längd 20—22, bredd 22—25, tjocklek 10—13 mm.

Denna form skiljer sig från föregående genom mindre bukighet, talrikare och finare ribbor, bredare men mindre djup sinus, i hvilken ligga flere ribbor, och då inga mellanformer synas vara funna i Sverge har jag upfört dem såsom skilda arter. Nu förevarande form tillhör utan fråga *Rh. plicatilis* och de ofvan anförda afbildningarne af denna variabla art äro de med hvilka de svenska exemplaren bäst öfverensstämma. Om man vill med Hébert afskilja från *Rh. plicatilis* såsom en egen art *Rh. octoplicata* (Fossiles de la Craie de Meudon, Mém. de la Soc. Géol. de France 2:dra sér. vol. 5, t. 29, fig. 12) så tillhöra exemplaren från Sverge den typiska *Rh. plicatilis* och ej *octoplicata*. Den form, som Nilsson kallat *T. octoplicata* tillhör ej häller denna art och Hisinger har uppenbarligen endast kopierat Sowerbys figur (Lethaea Suecica t. 22, fig. 12 och Min. Conch., vol. 2, t. 118. f. 2).

Endast funnen i Ystadsområdet och där såväl vid Tosterup (*Act. subventricosus*) som Köpinge (*B. mucronata*). Från både Kåseberga och Eriksdal föreligga fragmenter af en *Rhynchonella*, som dock äro för illa bevarade för att kunna ens någorlunda säkert bestämmas. Det synes dock sannolikt att de tillhöra denna eller möjligen följande art.

5. **Rhynchonella limbata** Schlotheim s. p.

Taf. 1, fig. 32.

Terebratulites limbatus	1820 v. Schlotheim: Petrefaktenkunde s. 286 (anförande t. 26, f, 4 hos Faujas).
Terebratula laevigata	1827 Nilsson: Petr. Suec. s. 36.
» »	1828 Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. f. 1827, s. 137.
» »	1837 Hisinger: Leth. Suec. s. 79.
» *subplicata*	1842 v. Hagenow: a. st. s. 534.
Rhynchonella »	1847 d'Orbigny: a. st. s. 48, t. 499, f. 13—17.
Terebratula »	1851 Puggaard: Möens Geologi s. 84.
Rhynchonella limbata	1852 Davidson: a. st. s. 79, t. 12, f. 1—5.
» »	1856 Hébert: Fossiles de la Craie de Meudon t. 29, f. 13.
» »	1869 E. Favre: Description des Mollusques fossiles de la craie des environs de Lemberg s. 172
» »	1872 von Hanstein: Brach. v. Ciply, s. 37.

Rundadt femkantigt, med bägge skalen ungefär lika konvexa, betydligt mindre än föregående; längd och bredd oftast ungefär lika, tjocklek knappast

mera än något öfver hälften; snabel föga böjd, foramen liten, sinus tydlig, dock ej djup. Största delen af skalet glatt och endast närmast randen synas tämligen grofva ribbor, hvaraf omkr. 5 finnas i sinus. Längd 12—16, bredd 12—16,5, tjocklek 7—10 mm.

Exemplaren från Sverge öfverensstämma fullkomligt med de af DAVIDSON och HÉBERT meddelade beskrifningarne och afbildningarne af denna art liksom ock med exemplar från Rügen och Ciply. Det är helt säkert denna art NILSSON åsyftat med sin *Terebratula laevigata*, som han karakteriserar såsom glatt, endast med ribbor vid kanterna, af hvilka 3—5 finnas i sinus, med liten snabel och foramen. NILSSON har ej afbildat arten lika litet som DALMAN eller HISINGER, som bägge blott kopierat NILSSONS diagnos, den senare dock med den förändringen att han angifver ribbornas antal i sinus till 5—6.

Funnen ganska sällsynt vid Köpinge (lag med *B. mucronata*); om dess möjliga förekomst vid Kåseberga och Eriksdal se föregående art.

6. **Rhynchonella flustracea** VON SCHLOTHEIM.

Taf. 1, fig. 35—37.

Terebratula flustracea 1835 v. SCHLOTHEIM, L. VON BUCH: Über Terebrateln, s. 83, i i Abhandlungen der Berliner Akademie aus dem Jahre 1833,

" " 1866 FISCHER BENZON: Ueber das relative Alter des Faxekalkes, s. 17.

Aflångt rundad, oregelbunden; unga exemplar mera runda och platta större mera långsträckta och konvexa. Större skalet föga konvext med obetydligt krökt eller nästan rak snabel, genomborrad af en mycket liten foramen. Hos smärre exemplar finnes nästan ingen sinus, hos de större en mer eller mindre regelbunden dylik. Mindre skal bukigare, djupast närmast låset. Unga exemplar med knapt urskiljbara ribbor, hos större framträda ribborna något mera, på större delen af skalet dock svagt, tydligast vid främre randen. 3—4 ribbor i sinus. Längd 6,5—9, bredd 5,5—10 tjocklek 3—6.

I *Faxekalken* och *limstenen* från Annetorp, förut känd endast från Faxe.

7. **Rhynchonella ala** Marklin sp.

Taf. 1, fig. 38.

Terebratula	*alata*	1827		Nilsson (non Lamarck): Petr. Suec., s. 35, t. 4, f. 8.
»	»	1828		Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 137,
»	»	1837		Hisinger: Leth. Suec. s. 79, t. 22, f. 11.
»	*ala*	1838	Marklin	in litteris, Bronn: Lethaea Geognostica, s. 645.
»	*ala*	1841	Marklin,	Roemer ex parte: Die Versteinerungen d. Norddeutschen Kreidegebirges s. 39.
Rhynchonella	»	1851	»	Bronn: Leth. Geogn., s. 217.
Terebratula	*octoplicata*	1770		Quenstedt: a. st., s. 170, t. 41, f. 66.

Rundadt triangulär mera bred än lång, med talrika, enkla, ej dikotomerande ribbor, som vanligen äro synliga up till låskanten och snabeln. Ribborna omkr. 30, platta med smalare mellanrum. Större skalet plattare med liten föga krökt snabel, genomborrad af en tämligen stor foramen. Sinus mer eller mindre starkt utpräglad med ung. 6 ribbor. Mindre skal mera bukigt Längd 22—29, bredd 22,5—33, tjocklek 14—16 mm.

Denna art beskrefs och afbildades förträffligt af Nilsson, som dock hänförde den till *T. alata* (Brongniart: a. st., s. 386, t. 4, f. 6, således = *Rh. compressa* Lam. sp. d'Orbigny: a. st., s. 35, t. 497, f. 1—6). Dalman och Hisinger lämnade inga nya bidrag till kännedomen om denna form. I Första uplagan af Bronns Lethaea Geognostica upföres den under namnet *ala* Marklin såsom en form af *T. plicatilis*, och såsom egen art af Roemer under bibehållande af Marklins namn. Troligen äro dock de af Roemer från Sudmerberg och Mörby anförda formerna skilda. *Rh. ala* skiljer sig från *Rh. compressa*, som äfven är större och proportionsvis bredare, genom ribbornas plattade rygg och mindre antal ribbor i sinus. Från den i Sverge förekommande formen af *Rh. plicatilis* skiljer sig *Rh. ala* genom större bredd, vanligen tydligare sinus och ribbor som äro synliga ända till låsranden och snabeln. Nilssons *T. alata* anses, ehuru med?, af Davidson såsom synonym till *Rh. latissima* Sow. och Bronn anför bland *Rh. alas* synonymer dock äfven med? *T. pectita* och *T. triangularis*; se härom denna senare art. Ubaghs anför (Description géol. et paléont. du Sol du Limbourg, Roermonde 1879, s. 217). *Rh. alata* Nilsson (non Lam.) från étage Hervien i Limburg. Denna form, af hvilken exemplar från Kunraed föreligga mig till jämförelse, liknar ganska mycket, men har

spetsigare snabel, skarpare ribbor, djupare sinus med färre ribbor, så att det synes vara en annan form än *Rh. ala.*

Nilsson upgifver *Rh. ala* från Mörby och säger sig hafva sett fragmenter från Köpinge mölla och ett exemplar i svart flinta från södra Skåne; äfven Dalman och Hisinger anföra arten från Köpinge. Jag har ej sett något hithörande exemplar från denna lokal, utan alla, som jag haft tillfälle att undersöka, härröra från Kristianstadsområdet, hvarest den förekommer ganska allmänt såväl i lag med *Act. subventricosus*, ehuru här sällsyntare, (Ignaberga (Malm) Balsberg, Oppmanna, Karlshamn), som i lag med *B. mucronata*, hvarest den är ymnig vid Mörby och Gillaruna, äfvensom vid Hanaskog. Den är ock funnen såväl vid Åhus som vid Ylsudden.

8. **Rhynchonella triangularis** Wahl. sp.

Taf. 1, fig. 33, 34. 39.

Anomites	*triangularis*	1821	Wahlenberg: Petr., s. 61, t. 3, f. 11—13.
Terebratula	"	1827	Nilsson: Petr. Suec., s. 36, t. 4, f. 10,
"	*pectita*	"	Nilsson (non Sow.): Petr. Suec. s. 36, t. 4, f. 9.
"	*triangularis*	1828	Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 138.
"	*pectita*	"	" " " " " " " s. 138.
"	*triangularis*	1837	Hisinger: Leth. Suec., s. 80, t. 23. f. 1.
"	*pectita*	"	" " " s. 79, t. 22, f. 13.

Yngre exemplar mera långa än breda, platta, triangulära, snabeln rak med mycket stor foramen; sinus 0. Skalen försedda med talrika ej skarpryggade ribbor med mellanrum af ribbornas storlek. Äldre exemplar blifva något litet mera bukiga och snabeln något mera, fast aldrig mycket, krökt; formen något växlande, oftast är längden större än bredden, stundom är dock bredden betydligast (fig. 39 om den verkligen hör hit). Ribborna omkr. 40 ej skarpryggade, sinus oregelbunden alltid svagt utpräglad; bredden störst närmast främre randen. Längd 14,5—26, bredd 13,5—25,5, tjocklek 7,5 (blott mätt på ett mindre exemplar, enär de större oftast finnas med skilda skal). Jag hänför, om ock med tvekan, till *Rh. triangularis* äfven det i fig. 39 afbildade exemplaret, oaktadt det ej obetydligt afviker från öfriga genom större bredd (längd 22, bredd 25,5, tjocklek 12), bukigare form, något mera krökt snabel och talrikare ribbor. Skilnaderna synas mig dock ej vara större än att äfven detta exemplar kan hänföras till *Rh. triangularis* i den mening jag här fattat arten.

Wahlenberg beskref först denna art och lämnade en afbildning däraf, bägge delarne hänförande sig till yngre exemplar. Nilsson fullständigade beskrifningen samt beskref och afbildade äfven hvad som enligt min mening är den utvuxna formen, som han identifierade med Sowerbys *T. pectita*. Han påpekade dock att öfverensstämmelsen ej var god, och att den svenska arten ej är densamma som *Terebratella pectita* Sow., har för länge sedan erkänts. Namnet *triangularis* såsom det älsta bör bibehållas för hela arten, om det ock ursprungligen gafs åt den yngre formen. Det kan ej vara yngre stadier af *Rh. ala*, såsom Bronn och Geinitz menat; exemplar af ungefär samma storlek af dessa båda former visa, att *triangularis* är längre, tunnare, har talrikare ribbor och mindre tydligt utpräglad och regelbunden sinus. Davidson anser sannolikt, att *Rh. triangularis* är synonym till *Rh. depressa* Sow. (Cret Brach. s. 89, t. 11, f. 28—32) som dock är mera bred än lång och afbildas med skarpryggade ribbor, så att *Rh. triangularis* synes mig böra skiljas från *Rh. depressa*, dit väl ock de af Sharpe såsom *triangularis* anförda formerna höra. Den af Geinitz såsom *T. triangularis* betecknade formen (Charakteristik der Schichten und Petrefacten der sächsisch-bömischen Kreidegebirges, s. 85, t. 19, f. 1—3) har det mindre skalet för bukigt, skarpa ribbor och för stark sinus för att kunna anses tillhöra samma art som Wahlenbergs *Rh. triangularis*.

Nilsson anför *T. triangularis* från Balsberg och Köpinge, och *T. pectita* från Ignaberga. *Rh. triangularis* i den begränsning jag här gifvit densamma förekommer hufvudsakligen, om ock ej uteslutande i Kristianstadsområdet, hvarest den är funnen med *Act. subventricosus* (Ignaberga, Balsberg, Oppmanna, V. Olinge, Karlshamn, Gropemöllan); den är sällsynt med *B. mucronata*, (Kjugestrand, Witt); ett litet troligen hithörande exemplar föreligger ock från Köpinge (Riksmuseum)

9. **Rhynchonella Wahlenbergi** n. f.

Taf. 2, fig. 3.

Terebratula octoplicata 1827 Nilsson: (non Sow.) Petr. Suec., s. 36.
" " 1828 Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 137.
" " 1837 Hisinger: Leth. Suec., s. 79 (ej fig. 12, taf. 22, som är kopierad efter Sowerby Min. Conch. vol. 2, t. 118, f. 2).

Rundadt trekantigt, bredden större än längden; båda skalen tämligen konvexa, det mindre dock i något högre grad; omkring 30 enkla, grofva, ganska

skarpryggade ribbor. Snabeln spetsig, krökt, med stor foramen, sinus med 5—6 ribbor, dock ej mycket framträdande. Längd 13,5—17,5, bredd 12—20, tjocklek 7,5—12 mm.

Det är ganska säkert denna form, som NILSSON beskrifvit och med? identifierat med SOWERBYS *T. octoplicata.* NILSSON angifver visserligen ett något större antal ribbor (34 i allt, 8 i sinus), hvilket dock väl kan bero på att han beskrifvit ett något större exemplar. Säkert är det ej den äkta *Rh. octoplicata*, såsom denna art fattas af HÉBERT (se ofvan under *Rh. plicatilis*). Möjligtvis skulle *Rh. Wahlenbergi* kunna rangeras under *Rh. plicatilis*, men jag känner ingen form däraf, med hvilken den fullkomligt öfverensstämmer. Från den form af *Rh. plicatilis*, som finnes vid Köpinge skiljer sig från *Rh. Wahlenbergi* genom mindre storlek, större bredd, mindre antal ribbor, större foramen och i allmänhet mindre starkt utpräglad sinus. Såsom redan NILSSON anmärkt, skiljer den sig från *Rh. ala* genom ringare storlek, det större skalets större bukighet och skarpare ribbor.

Rh. Wahlenbergi är blott anträffad i Kristianstadsområdet och där i lag med *Act. subventricosus*, (Ignaberga, Balsberg, Oppmanna, Karlshamn).

10. **Rhynchonella Angelini** n. f.

Taf. 2, fig. 1.

Femkantig, bredden större än längden, tämligen platt, 30—40 tättsittande ribbor; skilda af djupa fåror. Snabel rät, skarp, med stor foramen och plan, ej konkav area, tydligt skild från öfriga delen af större skalet genom en skarp kant; sinus föga utpräglad med 7 ribbor. Längd 9—11, bredd 11—13, tjocklek 5—6 mm.

Denna lilla art synes konstant skild från *Rh. Wahlenbergi* genom sin femkantiga form, raka snabel, tydliga area samt talrikare och finare ribbor. Hvarken i den mig till buds stående literaturen eller bland de *Rhynchonella* arter, med hvilka jag kunnat jämföra densamma, har jag funnit någon art, med hvilken jag kunnat identifiera denna form.

Rh. Angelini är endast känd från Kristianstadsområdet och lag med *Act. subventricosus*. Ignaberga, Balsberg, Karlshamn.

Utom de nu mer eller mindre utförligt beskrifna *Rhynchonella*-artarna, af hvilka ett jämförelsevis godt material förelegat, finnas flera andra, som ej kunnat identifieras med förut beskrifna former, men af hvilka materialet är så

obetydligt, att det ej synts rådligt att på detsamma grunda några nya arter. Ett par dylika former anför jag här; flera andra förekomma dock ännu.

11. **Rhynchonella** forma *α*.

Taf. 2, fig. 2.

Mycket bukig, isynnerhet det mindre skalet; mycket talrika ribbor, böjd snabel och oregelbunden sinus. Längd 22—25, bredd 23—25, tjocklek 14—18 mm.

2 exemplar, ett från Oppmanna och ett från Karlshamn.

12. **Rhynchonella** forma *β*.

Taf. 2, fig. 4.

Rundadt femkantig, tämligen bukig med 33—40 ribbor, som äro enkla, grofva och synliga ända till låsranden och snabeln; mindre skalet bukigare än det större; snabeln stor och framskjutande, föga krökt, med stor foramen och tydlig area. Sinus föga utpräglad med 8 ribbor. Den gröfre framstående snabeln och den större arean göra att dessa exemplar ej synas mig kunna hänföras hvarken till *Rh. ala* eller *Rh. plicatilis*, de båda former som de komma närmast.

Ett exemplar från Oppmanna, ett från Balsberg (Malm).

13. **Rhynchonella** forma *γ*.

Rundad, bredare än lång, med talrika (omkr. 70), smala, enkla ribbor, skilda genom mycket fina strimmor; större skalet platt, snabel föga krökt med med stor foramen och tydlig area, sinus nästan omärklig. Mindre skalet föga bukigt, dock något mera än det större. Längd 31, bredd 36, tjocklek 15 mm.

Ett tämligen väl bevaradt exemplar från Karstad (Malm), lokalen säkerligen belägen i Kristianstadsområdet; från V. Olinge föreligger möjligen ock ett exemplar af denna form.

THECIDIUM Sowerby.

1. **Thecidium cf. vermiculare** v. Schlotheim.

Taf. 2, fig. 6—9.

Terebratulites vermicularis	1820 v. Schlotheim: a. st., s. 272, 273 (refererande till fig. 12, taf. 26 hos Faujas de St. Fond).
Thecidea hippocrepis	1840 Goldfuss: Petr. Germ., t. 161, f. 4.
» *vermicularis*	1854 Suess: Über die Brachialvorrichtungen der Thecideen i Sitzungber. d. K. Akad. s. 994, t. 1 och 2.
Thecidium vermiculare	1860 Bosquet: Monographie, s. 26, t. 3, f. 4—11.
» cf. »	1870 Schlüter: Neues Jahrbuch etc., s. 952.

Glatt, oval, något smalare vid bakre delen, mera lång än bred, fäst med större eller mindre del af underskalet. Underskalet djupt med triangulärt pseudodeltidium, under hvilket synes en liten men djup skål, som genom en tunn skiljevägg är delad i 2 delar. Intet medianseptum. Skalets innersida synes vara ornerad med papiller, men det mindre goda bevaringssättet tillåter ej att afgöra detta. Öfverskalet ovalt, längre än bredt, med brachialapparaten bestående af endast en hufvudstam, från hvilken grenar utgå åt ömse sidor. Längd 7, bredd 5,5 mm.

Oaktadt bevaringssättet hos alla exemplaren lämnar mycket öfrigt att önska, synes det dock tämligen säkert att de tillhöra denna art, till hvilken Schlüter, som först anförde förekomsten af detta slägte från Sverge, äfven ansåg sannolikt att de af honom funna exemplaren borde räknas.

Hittills blott funnen i lag med *B. mucronata* dels i Kristianstadsområdet (Sissebäck allmän, Gillaruna), dels sällsynt vid Köpinge.

2. **Thecidium cf. digitatum** Sow.

Taf. 2, fig. 5.

Thecidea digitata	1833 Sow.	Goldfuss: t. 161, f. 6.
» »	1854	Suess: anf. arb. t. 3, f. 3.
Thecidium digitatum	1860	Bosquet: s. 30, t. 3, f. 15 och t. 4, f. 1—3.

På tvären oval, femkantig, föga smalare vid bakkanten, fästad med en betydlig del af underskalet. Under låskanten en liknande tvådelad skålformig

apparat som hos de föregående. Medianseptum tydligt. Öfverskal mera bredt än långt med rät låskant. Brachialapparaten består af en grenig hufvudstam och 2—3 enkla grenar vid hvarje sida om denna stam. Längd 5, bredd 6 mm.

Liksom föregående art ej väl bevarad, men då de karakterer, som kunna iakttagas, öfverensstämma med *Th. digitatum*, torde den väl böra föras dit. Förekommer vid Sissebäck tillsammans med föregående, men mycket sällsyntare, äfvensom vid Hemmingslycke (lag med *B. mucronata*) trol. också vid Balsberg (*Act. subventricosus*) och i Ystadsområdet vid Köpinge.

3. **Thecidium Schlüteri** n. f.

Taf. 2, fig. 10—13.

En mycket liten art, rund eller något oval, utvändigt glatt. Underskal fästadt medelst en större eller mindre del, med nästan uprätt kant. Area liten med triangulärt pseudodeltidium. Under låset synes, liksom hos de föregående arterna, en tvådelad skålformig apparat. Öfverskalet med starka låständer, förenade medelst en brygga, som dock endast hos mycket väl bevarade exemplar finnes bevarad. Brachialapparaten nästan såsom ett T med upåt krökta armar. Längd 3, bredd 2 mm.

Ehuru brachialapparaten ingalunda är fullständigt bevarad, är dock hvad som af densamma finnes kvar tillräckligt egendomlig för att skilja denna art från alla andra. Den är hittills blott upmärksammad i Kristiadsområdet och i lag med *Act. subventricosus*. Ignaberga (2 ex.) Karlshamn (öfver 50 ex. Moberg).

TEREBRATULINA d'Orbigny.

1. **Terebratulina striata** Wahlenberg sp.

Taf. 2, fig. 16, 17.

Terebratulites chrysalis	1813 von Schlotheim: Min. Tasch., s. 113, hänvisande till Faujas t. 26, f. 7 och 9.
Anomites striatus	1821 Wahlenberg: Acta Nov. Reg. Scient. Soc. Ups., vol. 8, s. 61.
Terebratula Defrancei	1822 Brongniart: Descr. géol. des environs de Paris, s. 383, t. 3, f. 6.

Terebratula Defrancei	1827	NILSSON: Pctr. Suec., s. 35, t. 4, f. 7.
" "	1828	DALMAN: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 136.
" *Francii*	1837	HISINGER: Leth. Suec., s. 78, t. 22, f, 10.
Terebratulina striata	1847	D'ORBIGNY: Pal. franç., s. 65, t. 504, f. 9—17.
" "	1852	DAVIDSON: Cret. Brach., s. 35., t. 2, f. 18—28.
" *chrysalis*	1866	SCHLOENBACH: Krit. Studien, s. 11, t. 1, f. 3, 4.
" *striata*	1867	LUNDGREN: Paleont. Iakttagelser öfver Faxekalken s. 20.
" *chrysalis*	1870	SCHLÜTER: Neues Jahrbuch, s. 938.
" *chrysallis*	1879	VON HANSTEIN: Brach. v. Ciply, s. 26.

D'ORBIGNY, DAVIDSON och SCHLOENBACH hafva visat, att denna art varierar alldeles ofantligt och att olika varieteter och utvecklingsstadier af densamma ofta af äldre författare beskrifvits såsom egna arter. De arter, som beskrifvits under namnen *Faujasi*, *chrysallis*, *striatula* och *Defrancei* (för att blott nämna de former som äro bekanta från Sverge) äro endast olika utvecklingsstadier och former af samma art. På nästan alla lokaler, hvarifrån ett rikare material föreligger, hafva de flesta af dessa s. k. arter jämte dem förbindande mellanformer anträffats; dock bör anmärkas, att formen *Defrancei* i Sverge ej är funnen utom Kristianstadsområdet, hvarest den förekommer både med *Act. subventricosus* och *B. mucronata*. Hvad jag 1867 anförde från *Faxekalken* vid Annetorp under namn af *T. gracilis*, har vid tillgång på bättre material visat sig vara endast något bredare, krossade exemplar af *T. striata*. Hvad artens benämning beträffar, antager jag för densamma med D'ORBIGNY och DAVIDSON WAHLENBERGS namn *striata*, hufvudsakligen emedan det af sin uphofsman ej preciserades på någon bestämd form och därför lämpar sig väl såsom allmän benämning för en så variabel art. SCHLOTHEIMS namn *chrysalis* (emenderadt *chrysallis* af VON HANSTEIN) är äldre och borde således hafva prioritetens rätt, men SCHLOTHEIM synes mig genom hänvisning till FAUJAS fig. 7 och 9, taf. 26 hafva fästat namnet *chrysallis* vid just denna form eller detta utvecklingsstadium. Det synes mig ock vara skäl att hafva en beteckning för de mera iögonenfallande formerna och då använda benämningen *chrysallis* för de små, oftast långsträkta formerna med knöliga ribbor (namnet *Faujasi* ROEMER bör helt och hållet försvinna), *striatula* MANTELL för de större, femkantiga och *Defrancei* BRONGN. för de mycket stora formerna, utan att det dock är möjligt att draga några skarpa gränser mellan dessa former eller varieteter. Därför anser jag det lämpligast att bibehålla namnet *T. striata* för arten i sin helhet och med namnen *chrysallis*, *striatula* och *Defrancei* beteckna ofvannämde former.

Exemplar finnas från 1—52 mm. längd, bredd 35, tjocklek 22,5 mm. Dessa olika former äro, så vidt man för närvarande känner, i Sverge utbredda på följande sätt. I Malmöområdet finnas i *Skrifkrita chrysallis* vid Jordberga; i *yngre krita chrysallis* och *striatula* i *Faxekalk*, *Limstem* och *Saltholmskalk* vid Annetorp och i lösa block; inom Ystadsområdet i lag med *Act. quadratus*, *striatula* vid Eriksdal; med *B. mucronata chrysallis* och *striatula* vid Köpinge. Inom Kristianstadsområdet förekomma i lag med *Act. subventricosus* alla 3 formerna vid Ignaberga, Balsberg, Karlshamn; *striatula* vid V. Olinge; *Defrancei* vid Oppmanna; *chrysallis* och *striatula* vid Gropemöllan; i lag med *B. mucronata striatula* och *Defrancei* vid Mörby och Gillaruna. Formen *Defrancei* är ock funnen vid Åhus och Ylsudden.

2. **Terebratulina cf. gracilis** v. Schloth.

Taf. 2 fig. 18—19.

Terebratulites gracilis	1813 Schloth.: Min. Tasch., s. 113.
Terebratula gracilis ex parte	1835 von Buch: Abh. d. Berliner Ak. f. 1833, s. 84, t. 2, f. 35.
Terebratulina gracilis " "	1852 Davidson: a. st., s. 38, t. 2, fig. 14.
Terebratulina gracilis	1866 Schloenbach: Krit. Studien, s. 21, t. 1, f. 18—20.

Det material från Sverge, som står mig till buds af denna art, är alt för ofullständigt för att jag skulle kunna anse bestämningen såsom fullt säker, det utgöres nämligen endast af ett större skal och hälften af ett mindre, bägge två härrörande från Jordberga. Snabeln är skarp och starkt böjd, utan area och synligt deltidium; det större skalet bukigt, det mindre platt. Efter den utförliga utredning af denna art och dess förhållande till närstående, som Schloenbach gifvit, synas dessa exemplar från Jordberga böra hänföras till *T. gracilis*. De stämma också fullkomligt öfverens med exemplar af denna art från Rügen, utom däri att det större skalet från Jordberga upnår något betydligare dimensioner, ehuru ej så stora, som de för det största af Schloenbach angifna. Hvad jag 1867 kallade *T. gracilis* tillhör ej denna art, utan är blott en bred och dessutom något krossad form af *T. striata* forma *chrysallis*, och som von Hanstein anmärker, att denna min upgift är den enda, enligt hvilken *T. gracilis* skulle förekomma i Maestrichtien, ligger där vigt uppå att denna min oriktiga upgift rättas.

T. cf. gracilis är i Sverge blott funnen i *skrifkrita* vid Jordberga (lag med *B. mucronata*).

3. **Terebratulina cf. rigida** Sow.

T. 2, fig. 15.

Terebratula rigida	1828	SOWERBY: Min. Conch., vol. 6, s. 69, t. 536, f. 2.
Terebratulina gracilis	1847	D'ORBIGNY: Pal. franç. s. 61, t. 503, t. 1—6.
" " ex parte	1852	DAVIDSON: Cret. Brach., s. 38, t. 2, f. 13, 15—17.
" *rigida*	1866	SCHLOENBACH: Krit. Studien, s. 17, t. 1, f. 10—17.

Om man med SCHLOENBACH vill i två arter skilja hvad som ofta sammanfattas under en, vanl. kallad *T. gracilis*, måste ett litet exemplar (det enda mig från Sverge bekanta) hänföras till *T. rigida* Sow. Snabeln är nämligen nästan rak med tydlig area och deltidium samt tämligen stor foramen; mindre skalets låsrand rät, genom hvilka karakterer det skiljer sig från *T. gracilis* SCHLOTH. i ofvan fattade omfång. Den runda formen och de vid sidorna starkt krökta ribborna göra att det ej kan tillhöra någon form af *T. striata*. Som dock materialet är så obetydligt och ej i fullkomligt godt stånd, kan bestämningen ej anses såsom fullt säker. Längd 3, bredd 3 mm. Köpinge med *B. mucronata*.

TEREBRATULA LWYD.

1. **Terebratula longirostris** WAHL. sp.

Taf. 2, fig. 22.

Anomites longirostris	1821	WAHLENBERG: Petr. Tell. Suec., s. 61, t. 4, f. 15, 16.
Terebratula "	1827	NILSSON: Petr. Suec. Form. Cret., s. 33, t. 4, fig. 1.
" "	1828	DALMAN: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 144.
" "	1837	HISINGER: Leth. Suec., s. 82, t. 23, f. 9.
" "	1870	SCHLÜTER: Neues Jahrbuch, s. 938.

Aflång, rundad eller något femkantig glatt eller med fina radierande linjer, som hutvudsakligen synas vid sidorna; koncentriska tillväxtstrimmor tydligt utpräglade. Skalens största bredd något framom $^2/_3$ af längden, största bukigheten ung. vid midten. Större skalet betydligt mera långt än bredt, regelbundet hvälfdt med rak eller föga krökt snabel, tvärt afstympad af en stor

foramen; area oftast ej skarpt skild från den öfriga delen af skalet, deltidium högt och starkt med utpräglade tvärstrimmor. Mindre skalet hos yngre mera platt, annars vanligen ungefär lika mycket hvälfdt som det större. Kommissuren visar framtill 3 smärre veck, af hvilka det mellersta är störst. Dimensioner hos några exemplar: a) är ett stort exemplar, b) den bredare, c) den smalare varieteten d) det minsta exemplaret.

	a.	b.	c.	d.
Längd.	72	61	56	17
Bredd.	49	45,5	29	10,5
Tjocklek.	32	30		6

Arten kan upnå ändå betydligare dimensioner af omkr. 90 mm. längd. Af denna art förekomma två tämligen afvikande varieteter, som dock genom talrika mellanformer så förbindas, att de ej kunna hållas skilda, näml. en bred form med något böjd snabel och en smal form med nästan alldeles rät snabel. Wahlenbergs figur representerar den förra, Nilssons den senare.

Såsom Davidson, Schloenbach och Schlüter hafva visat, är det med orätt som von Buch och F. A. Roemer anfört denna art från Essen (cenoman), i det att de förblandat den med *T. depressa* d'Arch., som dock är väl skild därifrån (se Schloenbach: Ueber die Brachiopoden der nord-deutschen Cenomanbildungen i Beneckes Geognostisch-Paläontologische Beiträge, Bd 1, häfte 3, s. 49 (449) och Deicke: Die Brachiopoden der Tourtia von Mülheim a. d. Ruhr, s. 14, fig. 4).

Hittills med säkerhet endast anträffad i Kristianstadsområdet, hvarest den förekommer såväl i lag med *Act. subventricosus* (Ignaberga, V. Olinge, Balsberg, Oppmanna, Karlshamn, Gropemöllan och möjl. Maltesholm) som med *B. mucronata* (Kjuge, Mörby, Gillaruna).

2. **Terebratula praelustris** von Hagenow.

Taf. 2, fig. 24.

Stor, oval, mera lång än bred, bakåt afsmalnande, glatt med svaga radierande strimmor vid sidorna. Större skalet bukigt med starkt böjd snabel, afstympad af en stor foramen, area föga tydlig och deltidiet nästan doldt under den krökta snabeln; hos yngre exemplar är däremot snabeln mindre krökt, så att deltidiet synes, äfvensom arean då framträder tydligare. Mindre skalet nästan platt. På stora exemplar visar kommissuren vid framkanten 3—5 mycket små veck eller ett större veck, som då är svagt utbildadt; kommissuren annars rät.

Längd.	77	59	58	43
Bredd.	53	44	49	31
Tjocklek.		28	24	20

Fragmenter antyda ändå betydligare dimensioner.

T. praelustris skiljer sig från *T. longirostris* genom sin mera ovala form, starkare böjda snabel, som nästan helt och hållet döljer deltidiet, äfvensom plattare mindre skal. Kommissuren är ock olika, i det att de 3 vecken hos *T. longirostris* ej finnas hos *T. praelustris*, som antingen har några mycket små dylika eller ock ett större svagare.

T. obesa Sow. (Min. Conch. vol. 5, s. 54, t. 438, f. 1; DAVIDSON: Cret. Brach., s. 53, t. 5, f. 13—16) har det mindre skalet mycket bukigare och kantens komissur biplicerad. Den form häraf, som VON HAGENOW kallat *T. Sowerbyi* (se SCHLOENBACH: Cenoman Brachiopoden t. 1, f. 7) är mera femkantig, har spetsigare låsvinkel, bukigare mindre skal och snabeln annorlunda afstympad. Om dess skilnad från *T. curvirostris* och *T. fallax* se dessa arter.

T. praelustris synes vara inskränkt till Kristianstadsområdet och förekommer där oftast med *Act. subventricosus* (V. Olinge (små exemplar), Oppmanna, Karlshamn) dock äfven med *B. mucronata* (Kjuge). Äfven funnen vid Åhus.

3. **Terebratula curvirostris** NILSSON.

Taf. 2, fig. 25, 26.

Terebratula	*curvirostris*	1827 NILSSON: Petr. Suec. Form. Cret., s. 33, t. 4, f. 2.
"	"	1828 DALMAN: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 144.
"	"	1837 HISINGER: Leth. Suec., s. 82, t. 24, f. 1.
"	sp.	1870 SCHLÜTER: Neues Jahrb., s. 952 (månne ock sid. 938?).

Aflång, glatt eller med fina långsgående strimmor, som äro mest synliga vid kanterna. Större skal regelbundet bukigt, mest ungefär vid låset. Snabel tämligen liten, starkt böjd, afstympad genom en stor, rund foramen; area föga tydlig. Deltidium hos större exemplar mera bredt än högt, triangulärt, afskuret uptill genom foramen, mer eller mindre doldt af den öfverböjda snabeln. Mindre skalet mest konkavt närmast låset, härifrån går framåt ett nästan platt parti, som så småningom blir bredare närmare främre kanten och hvarigenom densamma blir mer eller mindre tydligt biplicerad. Kommissuren annars rät.

	a.	b.		
Längd.	56	53	49	35
Bredd.	41	32	35	17
Tjocklek.	29	22	21	14

a) en bred form, b) en smal.

SCHLÜTER har påpekat de karakterer hvarigenom denna art skiljer sig från *T. obesa* Sow. och han betraktar den såsom en ny art. Jag tror mig kunna hänföra den till NILSSONS *T. curvirostris*, ehuru visserligen hvarken NILSSONS beskrifning eller afbildningar fullkomligt öfverensstämma med flertalet exemplar.

Nilssons figur har snabeln större och mera böjd samt mindre skalet plattare än nästan alla de exemplar jag haft tillfälle att undersöka, äfvensom kommissuren framtill är alldeles rät. Hvad som emellertid det oaktadt förmår mig att tro, att det ändå är den Nilssonska arten, är, att Nilsson anför *T. curvirostris* endast från Köpinge och att därstädes, så vidt mig är bekant, ej förekommer någon annan form än den nu beskrifna, som någorlunda öfverensstämmer med *T. curvirostris* Nilss. Om denna tolkning är berättigad, såsom jag tror den vara, så skulle Nilssons beskrifning och afbildning framställa ett yngre exemplar, ty sådana hafva det mindre skalet plattare och kommissuren framtill utan spår till biplicering. Nilssons figur erinrar i själfva verket mycket om *T. praelustris*, som dock ej är funnen vid Köpinge och som äfven skiljer sig genom mindre och ej så starkt böjd snabel och större låsvinkel. *T. curvirostris*, så som jag upfattat arten, är proportionsvis längre och smalare än *T. praelustris*, har bägge skalen mera likformigt konvexa, kommissuren framtill, åtminstone hos större exemplar, biplicerad. *T. curvirostris* är äfven betydligt mindre än *T. praelustris*. Den form från Sverge, som mest liknar *T. curvirostris* är *T. fallax* från den *yngre kritan*; om förhållandet dem emellan se denna art. Äfven den cenomana *T. depressa* d'Arch. erinrar om *T. curvirostris*, men såsom Schlüter framhållit, är den förra konstant bredare; att med full säkerhet begränsa den mot *T. biplicata* synes ganska svårt.

T. hibernica Tate från Irland och norra Frankrike (se Barrois i Annales de la Société Géologique du Nord, vol. 6, Lille. 1878, s. 451, t. 12, f. 3) är betydligt bredare och har starkare böjd snabel med mindre foramen. De af Tate afbildade exemplaren af denna art (Quart. Journ. vol. 21, t. 5, f. 3) äro betydligt mindre och kunna ej jämföras med *T. curvirostris.*

T. curvirostris är blott funnen i Ystadsområdet och där såväl med *Act. subventricosus* (Tosterup) som med *B. mucronata* (Köpinge).

4. **Terebratula obesa** Sowerby.

Terebratula obesa 1825 Sowerby: Min. Conch., vol. 5, s. 54, t. 438, f. 1.
" *Sowerbyi* 1842 von Hagenow: Neues Jahrbuch etc., s. 541.
" *obesa* 1852 Davidson: Cret. Brach., s. 59, t. 5, f. 13—16.
" " 1866 Schloenbach: Cenom. Brach., t. 1, fig. 7.

Eftersom jag ej varit i tillfälle att se mer än ett exemplar af denna art från Sverge och detta är tämligen ofullständigt, har jag ej meddelat någon

afbildning däraf. Det öfverensstämmer emellertid till alla delar med exemplar af denna art från Rügen äfvensom med DAVIDSONS och SCHLOENBACHS beskrifningar. Det är starkt konvext, snabeln starkt krökt med stor foramen med förtjockade kanter; en grund ränna finnes på öppningens framåtriktade rand; area otydlig och deltidiet doldt under snabeln. Vid sidorna synas längsgående strimmor. Ehuru främre delen är krossad, kan man dock se att biplicering förekommit. Längd minst 46, bredd 30, tjocklek 29 mm. *T. curvirostris* är mera långsträkt och mindre bukig; deltidiet är större och snabelöppningens kanter äro ej förtjockade.

I *skrifkrita* vid Jordberga (*B. mucronata*).

5. **Terebratula fallax** n. f.

Taf. 3, fig. 1, 3.

Terebratula	*semiglobosa*	1827 NILSSON: (non SOWERBY) Petr. Suec. Form. Cret. s. 33.
»	»	1828 DALMAN: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 145.
»	»	1837 HISINGER: Leth. Suec., s. 82, (ej taf. 24, fig. 2 som är kopierad efter SOWERBY t. 15, f. 9).
»	*biplicata*	1865 LUNDGREN: (non Sow.) Saltholmskalken s. 25.
»	*Dutempleana*	1867 LUNDGREN: Faxekalken, s. 22.
»	*obesa*	1870 SCHLÜTER: Neues Jahrb., s. 959.

Starkt bukig, oval eller något femkantig, med starka tillväxtstrimmor och med svaga radierande linjer vid sidorna, annars glatt. Det större skalet mycket bukigt, särskildt i närheten af snabeln, som är starkt krökt, så att deltidiet ej synes; den är tvärt afskuren, nästan i skalets plan, af en stor rund foramen. Mindre skalet bredast vid midten, afsmalnande bakåt och framåt, så att kommissuren blir böjd vid sidorna, framtill mer eller mindre tydligt biplicerad.

Längd.	48	38	40
Bredd.	38	32	27
Tjocklek.	31	25	22

Ehuru mer än 50 exemplar af denna art föreligga, är dock intet enda riktigt väl bevaradt. De äro ofta krossade och deformerade, skalen åtskilda och inneslutna i den hårda bärgarten, så att det är omöjligt att meddela en fullständig beskrifning. Det är helt visst denna form, som NILSSON kallat *T. semiglobosa*. Jag har identifierat den med *T. biplicata* Sow. (*T. Dutempleana* D'ORB.), till hvilken art den liksom till *T. obesa*, med hvilken SCHLÜTER och SCHLOENBACH (Cenoman Brachiopoden, s. 441 (41), identifiera densamma, otvifvelaktigt har mycken frändskap. Den synes mig dock numera lämpligast

kunna betraktas såsom en skild form, ehuru på grund af dess otillfredsställande bevaringssätt dess förhållande till närstående former ännu ej kan anses tillräckligt utredt. Kommissurens förlopp synes dock skilja *fallax* från *obesa*; hos den förra är den alltid mer eller mindre böjd, hos den senare rät, utom hos mycket stora exemplar, hvarest den synes vara något litet böjd. *T. fallax* är bukigare än *T. biplicata* med starkare böjd snabel och skiljer sig genom samma karakterer äfven från *T. curvirostris*; det sätt hvarpå foramen afstympar snabeln, nämligen nästan ej snedt, utan i skalets längdriktning, synes ock vara något som är för *T. fallax* ganska utmärkande.

T. fallax synes vara inskränkt till den *yngre kritan* och är kanske en mutation af *T. obesa*; den är funnen i *Faxekalk* och *limsten* vid Annetorp, *Saltholmskalk* vid Limhamn, Annetorp och Ö. Torp. Nilsson upgifver den från Charlottenlund, troligen här i block af *Saltholmskalk*.

6. **Terebratula carnea** Sowerby.

Taf. 2, fig. 23.

Terebratula carnea	1812	Sowerby: Min. Conch., vol. 1, s. 47, t. 15, f. 5, 6.
" *ovata*	1827	Nilsson: (non Sowerby) Petr. Suec. Form. Cret., s. 34, t. 4, f. 3.
" "	1828	Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 145.
" "	1837	Hisinger: Leth. Suec., s. 82, t. 24, f. 3.
" *carnea*	1847	d'Orbigny: Pal. Franç., s. 103, t. 513, f. 5—8.
" "	1852	Davidson: Cret. Brach., s. 67, t. 8, f. 1—5.
" " *elongata*	1870	Schlüter: Neues Jahrbuch, etc., s. 952.
" "	1879	von Hanstein: Brachiopoden von Ciply, s. 19.

Oval eller aflång, mera lång än bred; största bredden ungefär vid midten eller något framom densamma; tjockleken störst vid midten eller något där bakom. Större skalet regelbundet hvälfdt, mest bukigt mot snabeln, som är liten och böjd med liten foramen; deltidiet nästan doldt under snabeln. Mindre skalet något litet mera hvälfdt än det större. Kommissuren rät utan spår till biplication framtill.

	a.	b.
Längd.	34,5	34
Bredd.	28	23
Tjocklek.	19	21

a) typiska formen, b) var. *elongata*.

Denna art beskrefs af Nilsson från Köpinge under namnet *T. ovata* Sow., men, såsom numera allmänt erkännes, är det ej denna art utan *T. carnea*

och af denna föränderliga arts varieteter, hufvudsakligen var. *elongata*; detta gäller isynnerhet exemplaren från Köpinge, som utmärka sig genom betydligare längd och något större foramen; de från *skrifkritan* representera mest hufvudformen; öfvergångar mellan bägge formerna äro dock ingalunda sällsynta.

T. carnea är med full säkerhet endast träffad i s. v. Skåne, näml. dels i *skrifkrita* (Jordberga, Ulricelund, Qvarnby) dock nästan alltid i krossade exemplar och mest forma *typica*, dels i *sandkalk* vid Köpinge, mest var. *elongata*; öfverallt i lag med *B. mucronata.*

Två ofullständiga exemplar från V. Olinge (lag med *Act. subventricosus*) måste kanske ock räknas hit, liksom den också troligen finnes i block vid Gräseryd (tillhörande lag med *Act. quadratus*, se Lundgren i Geol. För. Förhandl., Band. 6, häft. 13, s. 615). Ingendera af dessa förekomster kan dock på grund af exemplarens ofullständiga och dåliga skick anses såsom fullt säker.

Lektor Eurenius har meddelat mig ett block af en oren sandhaltig kalksten, funnet i närheten af Malmö, nästan helt och hållet upfyld af exemplar af denna art. De tillhöra formen *elongata* och äro till och med ovanligt långsträckta. Ehuru fullt liknande bärgart ej är bekant i fast klyft, synes den mig dock mest likna den s. k. pilstenen i *Köpinge sandsten.*

7. **Terebratula lens** Nilsson.

Taf. 2, fig. 29.

Terebratula lens	1827	Nilsson: Petr. Suec. Form. Cret., s. 35, t. 4, f. 6.
" "	1828	Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. f. 1827, s. 146.
" "	1837	Hisinger: Leth. Suec., s. 83, t. 24, f. 6.
" *carnea* ex parte	1865	Lundgren: Saltholmskalken, s. 23.
" " " "	1867	Lundgren: Faxekalken, s. 21.
" "	1870	Schlüter: Neues Jahrbuch, s. 961.

Oval eller rund, mer eller mindre bukig, med tydliga koncentriska tillväxtstrimmor, hvaremot radierande linjer helt och hållet saknas. Större skalet i allmänhet mera konvext än det mindre med liten, spetsig, starkt böjd snabel och mycket liten foramen; deltidiet doldt under snabeln. Det större skalet är ej likformigt bukigt, utan från snabeln går framåt en mer eller mindre skarpt markerad något plattad köl, på sidorna om hvilken skalet sluttar jämt och regelbundet; sedt framifrån visar sig därför skalet nästan trekantigt i genomskärning. Det mindre skalet är vanligen jämt bukigt, ehuru stundom äfven

här en liknande köl kan iakttagas. Hos plattare exemplar är ofvannämde köl betydligt mera framträdande än på bukigare, såsom synes om man jämför Nilssons figur med den af mig meddelade. Kommissur rät.

	a.	b.
Längd.	35	34
Bredd.	32	29,5
Tjocklek.	15	20

a) den plattare, b) den trindare formen. Exemplar af större dimensioner än de nu upgifna förekomma.

Denna art beskrefs först af Nilsson, men flertalet författare hafva ej velat betrakta den såsom annat än en varietet af *T. carnea* Sow.; så 1870 äfven Schlüter, ehuru han numera ändrat mening(se von Hanstein: Brach. v. Ciply. s. 47). Om man tager i betraktande dessa båda formers (*T. carnea* och *T. lens*) såväl zoologiska karakterer som geologiska förekomst i Sverge, synes det emellertid lämpligast att hålla dem skilda. *T. lens* utmärker sig genom kölen på på det större skalet, som också är det bukigaste, skarpare och tunnare snabel med mindre foramen; *T. carnea* har det mindre skalet bukigast, det större jämt hvälfdt med något tjockare snabel och större foramen. *T. carnea* förekommer i *skrifkritan* och *sandkalken* eller Köpinge *grönsanden* med *B. mucronata*, *T. lens* endast i den *yngre kritan*, så att den väl är att upfatta såsom en mutation af af *T. carnea* och, om man ej vill anse dem såsom skilda arter, bör kallas *T. carnea* mut. *lens*. Nilsson har afbildat den plattare formen, jag den bukigare.

T. lens förekommer allmänt i den *yngre kritan* såväl i *Faxekalken* och *limstenen* (Annetorp) som i *Saltholmskalken* (Annetorp, Limhamn, Östra Torp och i lösa block däraf).

8. **Terebratula Malmi** von Hagenow.

Taf. 3, fig. 2.

Oval, större skalet bukigt med stor starkt böjd snabel, som är tvärt afstympad genom en stor foramen; deltidiet bredt, nästan doldt under snabeln Mindre skalet, föga konvext, nästan plant. Vid främre kanten och sidorna finnas 17 veck eller tänder, som motsvaras af liknande i det andra skalet, men hvilka veck ej synas öfver den främre tredjedelen af skalet.

Längd.	48	46,5	41,5
Bredd.	34	38	35,5
Tjocklek.	23	25	14,5

VON HAGENOW har under ofvanstående namn utdelat denna form till åtskilliga museer och jag har därför bibehållit namnet. Den är tydligt och väl skild från alla andra i Sverge förekommande arter och kan ej häller gärna förblandas med någon annan beskrifven form från kritsystemet.

T. Malmi är inskränkt till Kristianstadsområdet och är där tämligen sällsynt; funnen vid Ignaberga, Oppmanna, Karlshamn i lag med *Act. subventricosus*. Vid Filkesboda synes den vara något allmännare och föreligger äfven från Åhus.

9. Terebratula ciplyensis VON HANSTEIN.

Taf. 3, fig. 6.

Terebratula ciplyensis 1879 VON HANSTEIN: Brach. v. Ciply, s. 21.

Aflångt oval med största bredden vid midten eller närmare främre randen; måttligt konvex, glatt med koncentriska tillväxtstrimmor. Större skalet regelbundet hvälfdt med stor, föga böjd, snabel, snedt afstympad af en stor foramen. Deltidium bredt, synligt under snabeln. Mindre skalet måttligt hvälfdt, ungefär lika bukigt som det större. Kommissuren vid sidorna regelbundet böjd, framtill svagt men dock tydligt biplicerad.

Längd 29—31, bredd 21, tjocklek 15—16,5 mm.

Denna art är ej förut anförd från Sverge och för öfrigt först 1879 af VON HANSTEIN beskrifven från Ciply. Jag har haft till undersökning omkring 25 svenska exemplar och dessa öfverensstämma väl med VON HANSTEINS beskrifning utom i 2 punkter. 1:o det mindre skalet är något mera hvälfdt än det beskrifves hos *T. ciplyensis*, 2:o, de sakna de af VON HANSTEIN omtalta längdstrimmorna. Utom ett exemplar af *T. ciplyensis*, som jag skaffat från HERR STÜRTZ i Bonn (hvars brachiopoder från Ciply undersökts af VON HANSTEIN och hvilken bestämning därför får anses såsom autentisk) har jag äfven haft till disposition omkring 20 exemplar tillhörande denna art, hvilka jag samlat vid Ciply, och då jag ej hos dessa kunnat iakttaga de långsgående linjerna måste de endast synas på ovanligt väl bibehållna exemplar. Exemplaren från Ciply hafva i allmänhet det mindre skalet plattare än de svenska, dock finnas däribland ock några, hos hvilka det mindre skalet är fullt ut lika mycket hvälfdt, och jag tror mig därför berättigad att hänföra äfven de svenska exemplaren till *T. ciplyensis*.

Denna art är sällsynt och endast funnen i Kristianstadsområdet i lag med *Act. subventricosus* vid Oretorp (vackra exemplar, Riksmuseum) och Karlshamn (Marklinska Museet); i lag med *B. mucronata* vid Hanaskog och Mörby.

9. **Terebratula rhomboidalis** Nilsson.

Taf. 3, fig. 4.

Terebratula rhomboidalis 1827 Nilsson: Petr. Suec. Form. Cret., s. 34, t. 4, f. 5.
" " 1828 Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. f. 1827, s. 146.
" " 1837 Hisinger: Leth. Suec., s. 83, t. 24, f. 5.

Fyrkantig, mera lång än bred, bredden störst vid eller något bakom midten, glatt. Större skalet nästan plant i afseende på bredden, regelbundet krökt på längden, med starkt böjd snabel och ganska tydlig area. Deltidium mera högt än bredt, alltid synligt under snabeln; foramen medelmåttig. Mindre skalet mycket bredt, nästan lika bredt som långt, nästan rhombiskt, starkt konvext på midten och därifrån regelbundet sluttande åt sidorna. Kommissuren på grund af det mindre skalets bredd bildande en båge mot det större skalet och vid framranden starkt upböjd mot det mindre, utan sinus eller biplicering. Längd 23—26, bredd 19, tjocklek 13—15 mm.

Denna väl karakteriserade art står närmast *T. minor* Nilss. Bronn anför *T. rhomboidalis* såsom synonym till *T. incurva* v. Schlotheim (se von Buch: Ueber Terebrateln, Abhandl. der Berliner Akad. d. Wiss. f. 1833, s. 117, t. 2, f. 40), en art från *Faxekalken*, som jag ännu ej anträffat i Sverge. Efter von Buchs figur att döma är *T. incurva* femkantig, är framtill tvärt afhuggen och är där bredast; *T. rhomboidalis* är däremot, såsom Nilssons väl valda namn angifver, bredast ungefär vid midten, rhombisk, och rundad framtill; så att dessa arter synas väl skilda.

T. rhomboidalis är tämligen sällsynt och blott funnen i Kristianstadsområdet i lag med *Act. subventricosus* (Ignaberga, Oppmanna, Karlshamn) och i lag med *B. mucronata* vid Kjuge och Mörby.

10. **Terebratula minor** Nilsson.

T. 3, fig. 5.

Anomites Terebratula 1821 Wahlenberg: Acta. Reg. Scientt. Soc. Ups., vol. 8, s. 61,
Terebratula minor 1827 Nilsson: Petr. Suec. Form. Cret., s. 34, t. 4, f. 4.
" *plebeja* 1828 Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. f. 1827, s. 146,

Terebratula plebeja 1837 Hisinger: Leth. Suec., s. 82, t. 24, f. 4.
" *minor* 1879 von Hanstein: Brach. v. Ciply, s. 20.

Aflångt rundad, bakåt afsmalnande, tämligen bukig, bägge skalen ungefär lika mycket hvälfda; större skalet med stor starkt böjd snabel, som är snedt, afskuren genom en ganska stor foramen; deltidium synligt. Mindre skalet ovalt, rundadt vid främre kanten. Kommissuren nästan rät; vid framkanten gör den dock en helt liten inbugtning i det mindre skalet, i hvilken ett litet tungformigt utsprång från från det större ingriper. Längd 25, bredd 14, tjocklek 13 mm.

Förekommer i lag med *Act. subventricosus* vid V. Olinge, Balsberg, Oppmanna; i lag med *B. mucronata* vid Kjuge (där allmännast) och Gillaruna; äfven funnen vid Åhus och troligen äfven vid Ylsudden.

11. **Terebratula Mobergi** n. f.

Taf. 3, fig. 8.

Oval, bakåt afsmalnande; större skalet något mera konkavt än det mindre med stor, föga krökt, afsmalnande snabel, som är snedt afskuren af en stor foramen. Deltidium tydligt, mera högt än bredt, midtelpartiet triangulärt, genom en vertikal fåra deladt i 2 stycken. Kommissuren rät med en mycket svag biplikation framtill. Längd 25—57, bredd 14—39, tjocklek 17—32 mm.

Yngre exemplar äro plattare med nästan rak snabel, de äldre betydligt bukigare. Genom sin stora, afsmalnande snabel och byggnaden af sitt deltidium skiljer sig denna form väl från andra (särskildt *T. fallax*).

I *yngre krita* vid Limhamn och Annetorp; säkert i *Saltholmskalken*, trol. ock i *Faxekalken* och *limstenen.*

Utom nu anförda arter, af hvilka så pass rikt och godt material förelegat, att de kunnat mer eller mindre fullständigt beskrifvas, finnas flera andra former, som ej äro så väl bibehållna, att om deras förhållande till andra arter något kan med säkerhet utsägas. Några af de mera i ögonen fallande af dessa former må dock här omnämnas.

Terebratula forma α.

Fragmenter af en stor *Terebratula*, som ej gärna kan hänföras till någon af de förut omtalta arterna. Dimensionerna växla rätt mycket, men synas hålla sig mellan ung. 21 och 38 mm. längd; den är bukig, glatt med föga

krökt snabel med konkav, nästan kanalformig area och stor **foramen**; **deltidium** tydligt. Det är möjligen denna form som SCHLÜTER anfört såsom *T. curvirostris.* Fragmenter vid Ignaberga och Balsberg.

13. **Terebratula** forma β.

En art; af hvilka blott fragmenter af låspartiet föreligga. Den liknar *T. ciplyensis* men är mycket större och har tydligare area och större, men mindre krökt, snabel.

Hanaskog, DE GEER.

14. **Terebratula** forma γ.

Medelstor, mycket bukig med böjd snabel och stor foramen; möjligen finns i det mindre skalet ett septum, i hvilket fall det ej skulle vara en äkta *Terebratula* utan troligen en *Waldheimia.* V. Olinge.

WALDHEIMIA KING.

1. **Waldheimia? suecica** n. f.

Taf. 3. fig. 7.

Aflång, längden betydligt öfverstigande bredden, liksom sammantryckt från sidorna. Större skalet regelbundet hvälfdt med liten, spetsig snabel, som är starkt krökt, med mycket liten foramen. Deltidium doldt under den böjda snabeln. Mindre skalet något mera bukigt än det större isynnerhet vid låspartiet. Kommissuren rät äfven framtill. På båda sidorna finnes i närheten af låsregionen ett något plattadt parti på bägge skalen, som afbryter deras annars regelbundna hvälfning. På några exemplar ser man på skalets utsida liksom spår af ett dorsalseptum på det mindre skalet och det är anledningen hvarför jag hänför arten till slägtet *Waldheimia.* Då det emellertid ej lyckats mig att preparera ut detta septum och det ej häller synes utvändigt på alla exemplar, är artens generiska ställning osäker. Längd 40—42, bredd 24—28, tjocklek 23—24 mm.

W.? suecica liknar mycket *W. celtica* MORRIS (DAVIDSON: Cret. Brach. s. 73, t. 9, f. 32—35) men är större, ej afsmalnande framåt, har mera krökt

snabel och mindre foramen. *W? suecica* företer också en viss likhet med den aflånga formen af *T. carnea* (särskildt den sid. 55 omtalade i löst block) men är dock mycket mera aflång än äfven de längsta former af *T. carnea*, hvarjämte den utmärkes genom det plattade partiet å ömse sidor om låsregionen. Om den verkligen är en *Waldheimia* är ju dessutom likheten blott yttre.

I fast klyft är *W. suecica* blott funnen inom Kristianstadsområdet och i lag med *Act. subventricosus* vid Oretorp (Riksmuseum) och Karlshamn (Witt). Malm har tagit fragmenter af denna art vid Viby, förmodligen i lösa block och D:r S. A. Tullberg har funnit ett exemplar däraf i de lösa jordlagren vid Andrarum.

TRIGONOSEMA König.

1. **Trigonosema pulchellum** Nilsson sp.

Taf. 2, fig. 14.

Terebratula pulchella	1827	Nilsson: Petr. Suec. Form. Cret., s. 36, t. 3, f. 14.
" "	1828	Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. f. 1827, s. 138, .
" "	1837	Hisinger: Leth. Suec., s. 80, t. 23, f. 2.
" "	1844	Roemer: Verstein. d. norddeutschen Kreidegebirges, s. 41, t. 7, fig. 11.
Fissurirostra "	1850	d'Orbigny: Prodrome de Pal. strat., vol. 2, s. 259, n:o 974.
Terebratula "	1851	Puggaard: Möens Geologi, s. 83, fig. 29, 30.

Bredt oval; större skalet bukigt med omkring 16 starka, enkla, radierande ribbor, som gå från kanten till spetsen; vid främre kanten ser man andra, som skjuta sig in emellan dessa men ej nå spetsen; i midtellinjen finnes en ganska djup och bred fåra; snabel starkt böjd, spetsig med mycket liten foramen. Mindre skal konkavt isynnerhet på midten och vid framkanten, med omkring 16 enkla radierande ribbor, som synas gryniga genom tvärt öfver dem löpande tillväxtstrimmor; endast hälften af dessa ribbor nå fram till låsranden, de öfriga uphöra på kortare eller längre afstånd från randen; längs midtellinjen går en starkare ribba, motsvarande fåran i det större skalet. Kommissuren vid sidorna rät, bildande en svag böjning vid främre kanten. Längd 6—11, bredd 6—9, tjocklek 2—5 mm.

Jag har blott haft tillfälle att undersöka några få exemplar från Sverge af denna art, hvaraf det ena sannolikt är Nilssons originalexemplar; ett annat

något större har jag låtit afbilda. Ekuru jag ej känner brachialapparaten hänför jag arten till *Trigonosema* liksom DAVIDSON, SUESS, DESLONGCHAMPS och VON HANSTEIN (se Brach. v. Ciply, s. 31 äfvensom om slägtnamnets rätta form) på grund af dess likhet med *pectiniforme* och *recurvum* m. fl. NILSSON upgifver att ribborna dela sig, men i själfva verket är det genom inskjutning som antalet ökas.

NILSSON anför *T. pulchellum* från trol. Charlottenlund, hvarest numera kritsystemets bärgarter ej gå i dagen i fast klyft och hvarest de troligen äfven förr endast förekommit i lösa block. Flera af dessa block hafva troligen tillhört *Saltholmskalken* (calcarium compactum pallide griseum NILSSON s. 7) men säkerligen har här ock funnits *skrifkrita* (creta alba NILSSON) och från denna bärgart angifver NILSSON *T. pulchellum*, ehuru han ej är säker på lokalen. I *skrifkritan* är den äfven funnen vid Ulricelund nära Näsbyholm af J. JÖNSSON (se Geol. För. Förhandl. 1881, Bd 5, s. 632). Den är mig ej bekant från *Saltholmskalken*, hvaremot den finnes *i skrifkritan* i Danmark (FORCHHAMMER, PUGGAARD) och på Rügen (VON HAGENOW). Ett exemplar föreligger från Åhus (Riksmuseum).

TEREBRATELLA D'ORBIGNY.

1. **Terebratella scanica.**

Taf. 3, fig. 13.

Rundad, längd och bredd nästan lika; talrika (omkr. 50), längsgående, enkla, sällan delade ribbor, som korsas af skarpa, koncentriska strimmor. Större skalet något mera konvext än det mindre; längs midten löper en fåra, som vid framkanten bildar en något utdragen sinus, som i form af en läpp griper in i motsvarande del af det mindre skalet. Snabeln föga krökt, mycket mera bred än hög, med stor foramen, nästan vertikal mot längdaxeln. Area och deltidium tydliga. Mindre skalet med en uphöjning längs midten, motsvarande sinus i det större. Kommissuren rät vid sidorna, framtill bildande en liten båge. Längd 22—28, bredd 22—26,5, tjocklek 10—16 mm.

Endast två hela exemplar föreligga af denna art och af dessa är därtill det ena ej synnerligen väl bevaradt, bägge äro samlade af professor A. W. MALM. Flera fragmenter höra dock sannolikt ock hit. Brachialapparaten obekant, men på grund af öfverensstämmelse i yttre karakterer hänför jag den

till slägtet *Terebratella*. Från *T. pectita* skiljer *T. suecica* sig genom mindre bredd, från *T. Menardi* genom det större antalet ribbor och från *T. Corneti* genom sin utpräglade sinus i större skalet; den stora foramen, som är vertikal mot skalets längdaxel, utmärker äfven denna art från andra.

T. scanica föreligger från Oppmanna (MALM); troligen hithörande fragmenter från Ignaberga, V. Olinge, Balsberg; den är således hittills blott funnen i Kristianstadsområdet och i lag med *Act. subventricosus.*

2. **Terebratella** sp.

Taf. 3, fig. 18.

Oval med omkring 40 längsgående ribbor, korsade af utpräglade koncentriska strimmor, som mot kanten stå hvarandra ganska nära. Större skalet regelbundet hvälfdt utan sinus; snabel föga krökt, snedt afstympad af en stor foramen. Area och deltidium nästan vertikala, tydliga. Mindre skalet äfvenledes jämt konvext, utan uphöjdt midtelparti; kommissur rät äfven framtill. Längd 29, bredd 24, tjocklek 18 mm.

Endast ett exemplar föreligger och jag har därför icke velat gifva det något namn, ehuru det synes vara väl skildt och bilda en egen typ. Genom högre deltidium, snedt afstympad snabel, skalens regelbundna hvälfning och rät kommissur, skiljer den sig tillräckligt från föregående.

Enda kända exemplaret tillhör Marklinska Museet i Upsala och härrör sannolikt från Kristianstadsområdet, ehuru lokalupgift ej föreligger.

MAGAS SOWERBY.

1. **Magas pumilus** Sow.

Taf. 1, fig. 24.

Magas pumilus 1818 SOWERBY: Min. Conch., vol. 2, s. 40, t. 119.
» » 1847 D'ORBIGNY: Pal. Franç., s. 54, t. 501.
» » 1822 DAVIDSON: Cret. Brach., s. 19, t. 2, f. 1—12, 33.
» » 1866 SCHLOENBACH: Krit. Stud. Kreidebrachiopoden, s, 30, t. 2, f. 1—3.

Rund eller oval, glatt. Större skal starkt konvext med starkt böjd, fin snabel med liten foramen; deltidium doldt. Mindre skal plant eller till och med konkavt. Längd 7, bredd 7, tjocklek 4 mm.

De få exemplar af denna art, som jag sett från Sverge hänföra sig alla till den typiska formen, och sådana former med nästan rät snabel och stor foramen, som afbildas af DAVIDSON och SCHLOENBACH föreligga ej från Sverge.

Endast funnen i *skrifkritan* i Malmöområdet (Jordberga, Ulricelund).

2. **Magas Nilssoni** n. f.

Taf. 3, fig. 19, 20.

Rundad, föga bukig, något mera lång än bred, tjockskalig, glatt med tydliga tillväxtstrimmor. Större skalet nästan utan snabel med mycket stor foramen, som begränsas af det mindre skalets böjda låsrand och en liten deltidialplåt å ömse sidor. Area tydligt skild. Mindre skalet ungefär lika konvext som det större. Den inre apparaten består af septum och dentalskifva; septum synes äfven på yttersidan och sträcker sig knapt öfver hälften. Dentalapparaten består af en skifva, som på hvardera af sina yttre kanter har en låsgrop för tanden i det större skalet. Midtelpartiet är genom en rygg deladt i 2 och hvardera af dessa afdelningar fortsättes framåt i en spets, hvars vidare fortsättning och förhållande till septum jag ej lyckats iakttaga.

Längd.	12	17	19
Bredd.	12	16	18
Tjocklek.	6	9	9

Denna art liknar i afseende på form och snabelns byggnad ganska mycket former, som af DAVIDSON och SCHLOENBACH föras till *M. pumilus* DAVIDSON, t. 2, f. 5 och 10, SCHLOENBACH, t. 1, f. 1, 3) men skiljer sig därifrån genom betydligare storlek och dentalskifvans olika byggnad. Någon mellanform mellan denna och *M. pumilus* är mig ej bekant och skilnaderna äro nog stora för att *M. Nilssoni* bör betraktas såsom en skild art. Från *Kingena lima* DEFR. skiljer den sig genom bristen på granulering, snabelns och dentalskifvans olika byggnad. Artens tillhörighet till slägtet *Magas* är däremot ingalunda säker. *Magas Nilssoni* är endast anträffad i Kristianstadsområdet vid Oppmanna och Karlshamn (lag med *Act. subventricosus*); äfven finnas exemplar från Åhus (Riksmuseum).

3. **Magas pentagonalis** n. f.

Taf. 3, fig. 9, 10.

Rundad eller oftast femkantig, bredden störst vid eller något bakom midten, tunnskalig glatt med mycket otydliga tillväxtstrimmor, tämligen

platt. Större skalet med liten, föga krökt snabel; foramen stor, begränsad af det mindre skalets böjda låsrand och 2 skilda deltidialplåtar. Det mindre skalet visar vid framkanten en mer eller mindre starkt utpräglad urhålkning, som motsvaras af en uphöjning i det större skalet; denna urhålkning sträcker sig endast ett mindre stycke bakåt. Kommissuren visar därför framtill en liten bugt. Af den inre apparaten har jag blott kunnat iakttaga mediansептum och en tämligen svagt utvecklad dentalskifva. Groparne för emottagande af det större skalets tänder begränsas mot midten af en sned lamell, som fortsättes i ett taggformigt utskott, men hvars vidare förhållande jag ej kunnat iakttaga. Det mellan dessa lameller liggande konkava partiet är på midten deladt, men icke såsom hos föregående art af en åsformig uphöjning utan genom en fin ränna. I skalets midtellinje finnes ett fint septum som räcker något framom midten och framåt tilltager i höjd; bakåt är det förenadt med dentalskifvan på så sätt att det klyfves i 2 grenar af hvilka hvardera grenen fäster sig vid hvardera sidan af den i dentalskifvans midt liggande rännan.

Längd.	4	13	16
Bredd.	3	14,5	17
Tjocklek.	1,5	6,5	8

Exemplar af 12—15 mm. längd äro de vanligaste.

M. pentagonalis har rätt mycken likhet med *M. Geinitzi* SCHLOENBACH (Krit. Studien über Kreide-Brachiopoden s. 32, t. 2, f. 4—8) och *M. Nilssoni*. Från den förra arten skiljer den sig genom större dimensioner, det mindre skalets större platthet och böjda låsrand. *M. Nilssoni* är större, ej femkantig, har mycket tjockare skal med grofva tillväxtstrimmor, kommissuren rät äfven framtill och olika bygd dentalskifva.

M. pentagonalis är blott anträffad vid Karlshamn (MOBERG) i lag med *Act. subventricosus*.

4. **Magas Schloenbachi** n. f.

Taf. 3, fig. 11, 14, 15.

Tjockskalig, rundad, baktill tvärt afhuggen, glatt eller groft punkterad med särskildt mot kanterna mycket tydliga tillväxtstrimmor; största bredden vid eller något framom midten. Skalen oftast isolerade. Större skalet något litet mera bukigt än det mindre med största konvexiteten baktill; som det är tvärt afhugget baktill, finnes ingen snabel, men blott en mycket stor öppning. Mindre skalet starkare konvext än hos flertalet andra arter af slägtet, nästan lika mycket som det större; konvexiteten närmare den främre kanten. Kom-

missuren rät. Det större skalets inre visar en tand på hvardera sidan; den förtjockade kanten visar muskelintryckenas läge på två små hvalflika skifvor; i midten af denna förtjockade kant finnes en urhålkning (ej såsom hos *M. spathulatus* en konvexitet), och ett septum kan tydligen skönjas nästan ända fram till den främre kanten. Det mindre skalets inre visar en dentalskifva, som är sned mot skalens längdaxel och som vid sidorna bär gropar för det större skalets tänder; genom en svag förtjockning i midten är dentalskifvan delad i två afdelningar och från hvardera af dessa har sannolikt en stilettformig process utgått; dessa taggar synas dock hafva varit mycket sköra och jag har blott sett svaga spår af dem utan att kunna vidare förfölja dem; dessa taggar hafva emellertid samma riktning som skalens längdaxel och äro följaktligen sneda mot dentalskifvan. Midtelseptum är lågt vid bakre kanten, men höjer sig betydligt mot skalets midt, så att det nästan har utseende af en näsa (i profil fig. 11), af brachialapparaten har jag intet kunnat uptäcka.

	a.	b.	c.
Längd.	8,5	11	9,5
Bredd.	7	12	11
Tjocklek.	5,5		

a) tvåskaliga exemplaret; b) större skalet, c) mindre skalet.

Genom ofvannämda karakterer synes förestående art väl skilja sig från alla andra. Ehuru brachialapparaten ej är bekant, torde den böra räknas till *Magas*, åtminstone om man dit räknar Wahlenbergs *Anomites spathulatus*. Jag känner blott ett tvåskaligt exemplar, 2 större, 8 mindre skal, alla af D:r Moberg funna vid V. Olinge. Lag med *Act. subventricosus*.

5. **Magas Dalmani** n. f.

Taf. 2, fig. 27, 28.

Aflång, glatt med otydliga tillväxtstrimmor, största bredden framom midten. Större skalet mera konvext än det mindre och äfven något, fast obetydligt, längre, tvärt afhugget vid bakre kanten och här nästan triangulärt i genomskärning, framåt mera jämt rundadt. Foramen mycket stor (såsom hos *M. spathulatus* och *M. Schloenbachi*), med små deltidialplåtar vid sidorna och begränsad af det mindre skalets räta låsrand. Mindre skalet svagare, men regelbundet hvälfdt; största bukigheten vid bakranden som är rät, främre randen rundad. Kommissuren rät. Äfven på det mindre skalets utsida synes medianseptum tydligt; dentalskifvan skiljer sig från den hos *M. spathulatus* därigenom att i stället för den stora trekantiga förtjockning, som finnes hos

denna art, dentalskifvans midt hos *M. Dalmani* blott bär en ytterst svag köl och att de konkava partierna å ömse sidor om midten fortsättas framåt i divergerande stilettformiga utsprång, mellan hvilka dentalskifvans rand är ganska djupt urnupen. Det större skalets inre äfvensom brachialapparaten okända. Längd 21, bredd 18, tjocklek 10 mm.

Genom sitt starkt utvecklade medianseptum, som synes äfven på skalets utsida, och genom dentalskifvans byggnad tillräckligt skild från *M. spathulatus* den enda art med hvilken den företer någon större likhet.

M. Dalmani är funnen vid Gillaruna, Blekinge, lag med *B. mucronata* och synes äfven där vara mycket sällsynt.

6. **Magas spathulatus** WAHLENBERG sp.

Taf. 3, fig. 12, 16, 17.

Anomites spathulatus 1821 WAHLENBERG: Act. Nov. Reg. Scientt. Soc. Ups., vol. 8, s. 62, t. 4, f. 10, 11.
Terebratula spathulata 1827 NILSSON; Petr. Suec. Form. Cret., s. 35, t. 3, f. 15.
" (*Rhynchora*) " 1828 DALMAN: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s. 136.
" " " 1837 HISINGER: Leth. Suec., s. 78, t. 22, f. 9.
Argiope " 1854 BOSQUET: Notice sur quelques nouv. Brachiopodes du Système Maestrichtien, s. 6 i Mém. de la Commission pour la description et la carte géol. de la Neerlande, vol. 2.
Magas spathulatus 1856 SUESS: Classification den Brachiopoden von Davidson, s. 54.
" " 1864 SCHLOENBACH: Krit. Studien, s. 35, t. 2, f. 9—11.

Till den utförliga och förträffliga beskrifning öfver denna art, som SCHLOENBACH meddelat, har jag knapt något att tillägga. Smärre exemplar äro jämförelsevis bredare och sådana finnas hos hvilka det mindre skalets låsrand är större än skalets längd (erinrande om *Magas striolaris* SCHLOENBACH: Die Brachiopoden der bömischen Kreide, t. 5, f. 4 i Jahrbuch der k. k. geol. Reichsanstalt 1868. Bd 18, häft. 1). Det större skalets inre visar närmast låspartiet ett skarpt midtelseptum, som sträcker sig öfver ungefär en tredjedel af skalet; detta septum fortsättes framåt af ett lägre men bredare parti, som, dock altjämt aftagande i bredd, sträcker sig nästan ända fram till främre randen; på ömse sidor om den höga delen af detta septum är randen förtjockad och visar 2 stora muskelintryck, som sträcka sig till låständerna. Det mindre skalets dentalskifva är på midten upsväld till en trekantig förtjockning, som fortsättes framåt af ett lägre midtelseptum. Detta septum synes ej på

skalets yttersida. Exemplar med båda skalen ännu sammanhängande äro i Sverge ganska sällsynta.

Längd.	6	6,5	19	30	34	36
Bredd.	6,5	11	15,5	25	30	29
Tjocklek.			12	18	18	17

De två sista kolumnerna angifva mått på större skal.

I Sverge är *Magas spathulatus* endast funnen inom Kristianstadsområdet, hvarest den däremot är mycket allmän, hufvudsakligen i lag med *Act subventricosus* (Ignaberga, Oppmanna, V. Olinge, Balsberg, Oppmanna, Karlshamn), och den kan nästan sägas vara karakteristisk för detta lag; den är dock äfven, om ock sällsynt, funnen vid Mörby, som räknas till laget med *B. mucronata*. Föreligger dessutom äfven från Åhus, Karstad och Ylsudden. Sällsynt i Quadratenkreide i N. Tyskland.

7. **Magas costatus** Wahlenberg sp.

Taf. 2, fig. 20, 21.

Anomites costatus	1821	Wahlenberg: Act. Reg. Scientt. Soc. Ups., vol. 8, s. 62, t. 4, f. 12—14.
Terebratula costata	1827	Nilsson: Petr. Suec. Form. Cret., s. 37, t. 3, f. 13.
" *(Rhynchora)* "	1828	Dalman: Kgl. Vet. Ak. Handl. för 1827, s, 136.
" " "	1837	Hisinger. Leth. Suec., s. 78, t. 22, f. 8.
Magas costatus	1866	Schloenbach: Krit. Studien, s. 37, t. 2, f. 12, 13.
" "	1870	Schlüter: Neues Jahrbuch, s. 938.

Till den fullständiga beskrifning af denna art, som Schloenbach gifvit efter svenska exemplar, och hans utredning af dess generiska ställning, har jag så godt som intet att tillägga. Hos små exemplar är det större skalets bakre kant tvärt afhuggen och detta skal skjuter föga eller alldeles icke öfver det mindre skalet, hos större exemplar skjuter däremot det större skalet mer eller mindre betydligt fram öfver det mindre och är äfven då mer eller mindre starkt krökt. Mindre exemplar äro jämförelsevis bredare och vid framkanten sammantryckta; större exemplar äro längre och mera bukiga isynnerhet vid framkanten; hos mycket stora exemplar äro de mindre skalen vid låskanten något utvidgade och liksom försedda med små öron.

Längd.	6,5	13	30	36
Bredd.	6	10,5	19	23
Tjocklek.	2,5	4	16	21

Wahlenberg hänför till denna art fig. 4 i Stobaei Diss. ep. de *Nummulo Brattensburgensi* hvilket dock synes mig högst osannolikt.

Magas costatus är mycket utbredd i Kristianstadsområdet och där hufvudsakligen i lag med *Act. subventricosus* såsom en bland hvars mest betecknande

former den jämte föregående art får anses (Ignaberga, V. Olinge, Balsberg, Oppmanna, Karlshamn, Gropemöllan); den är dock ej uteslutande inskränkt till detta lag utan är äfven, om ock sällsyntare, funnen i lag med *B. mucronata* (Mörby, Gillaruna); den är äfven funnen vid Åhus. Från Ystadsområdet föreligger ett exemplar, men jag kan ej säkert upgifva om det är funnet vid Tosterup eller Köpinge.

Jag har i föregående framställning ej uptagit slägtet *Rhynchora* DALMAN enär ingen af de karakterer, hvarigenom det skulle skilja sig från *Magas*, såsom låsrand och area, äro konstanta. Om *Rhynchora* skulle erkännes såsom ett eget slägte, bör såsom dess typ tagas *M. costatus*, som ju i så mycket har ett från öfriga arter af slägtet *Magas* afvikande utseende. *M. spathulatus* synes mig ej gärna kunna skiljas från *Magas*.

Förklaring öfver figurerna.

Taflan 1.

Fig. 1. Lingula cretacea n. f. (ung. 3 ggr förstorad). Ulricelund.
„ 2. Crania spinulosa Nilss., underskalet a) inifrån, b) utifrån. Oppmanna,
„ 3. „ „ „ „ „
„ 4. „ „ öfverskalet „ „
„ 5. „ transversa n. f., underskalet „ Annetorp (S. G. U.).
„ 6. „ „ öfverskalet „ „
„ 7. „ antiqua Defr. underskalet „ Maltesholm.
„ 8. „ parisiensis Defr. „ „ obekant lokal.
„ 9. „ „ „ „ Ignaberga.
„ 10. „ Ignabergensis Retz. „ utifrån. „
„ 11. „ „ var paucicostata underskal utifrån. Oppmanna.
„ 12. „ comosa Bosq. underskal inifrån. (Riksmuseum).
„ 13. „ „ öfverskal, a) inifrån, b) utifrån, nära dubbelt förstoradt. Ignaberga.
„ 14. „ Stobaei n. f., öfverskal inifrån. Balsberg (Riksmuseum).
„ 15. „ Bromelli n. f., „ „ „
„ 16. „ quadrangularis n. f. „ a) „ b) utifrån. Karlshamn (S. G. U.).
„ 17. „ Retzii n. f. „ „ V. Olinge (S. G. U.).
„ 18. „ „ „ „ „ (S. G. U.).
„ 19. „ tuberculata Nilss., underskal inifrån. Ur löst block.
„ 20. „ „ „ öfverskal, utifrån. „ „ „
„ 21. „ ? pyramidata, öfverskal, utifrån. Oretorp (Riksmuseum).
„ 22. „ craniolaris L., underskal, a) inifrån, b) utifrån. Oppmanna.
„ 23. Rhynchonella retracta Roemer, a) från det mindre skalet, b) från det större skalet, c) från sidan, d) framifrån. Jordberga.
„ 24. Magas pumilus Sow., ung. dubbelt förstorad, a) från det mindre skalet, b) från sidan. Jordberga.
„ 25. Rhynchonella spectabilis v. Hag., framifrån. Karlshamn (Witt).
„ 26. „ „ mindre skalet. Karlshamn (Witt).
„ 27. „ „ större skalet. Karlshamn (S. G. U.).
„ 28. „ Hagenowi n. f., a) från det mindre, b) från det större skalet, c) framifrån. Köpinge.
„ 29. „ plicatilis Sow., från det mindre skalet. Köpinge.

Fig. 30. Rhynchonella plicatilis Sow., från det större skalet. Köpinge.
„ 31. „ „ „ a) från det mindre, b) från det större skalet, c) från sidan. Köpinge.
„ 32. „ limbata v. Schloth., a) från det mindre, b) från det större skalet, c) från sidan, d) framifrån. Köpinge.
„ 33. „ triangularis Wahl., från det mindre skalet. Balsberg?
„ 34. „ „ „ från det större skalet. Balsberg (Malm).
„ 35. „ flustracea v. Schloth., ung. dubbelt förstorad, a) från det mindre b) från det större skalet, c) framifrån. Annetorp.
„ 36. „ „ ung. dubbelt förstorad, a) från det mindre, b) från det större skalet, c) från sidan. Annetorp.
„ 37. „ „ framifrån. „
„ 38. „ ala Markl., a) från det mindre, b) från det större skalet, c) från sidan, d) framifrån.
„ 39. „ cf. triangularis Wahl., a) från sidan, b) framifrån, c) från det större, d) från det mindre skalet. Söndraby (Malm).

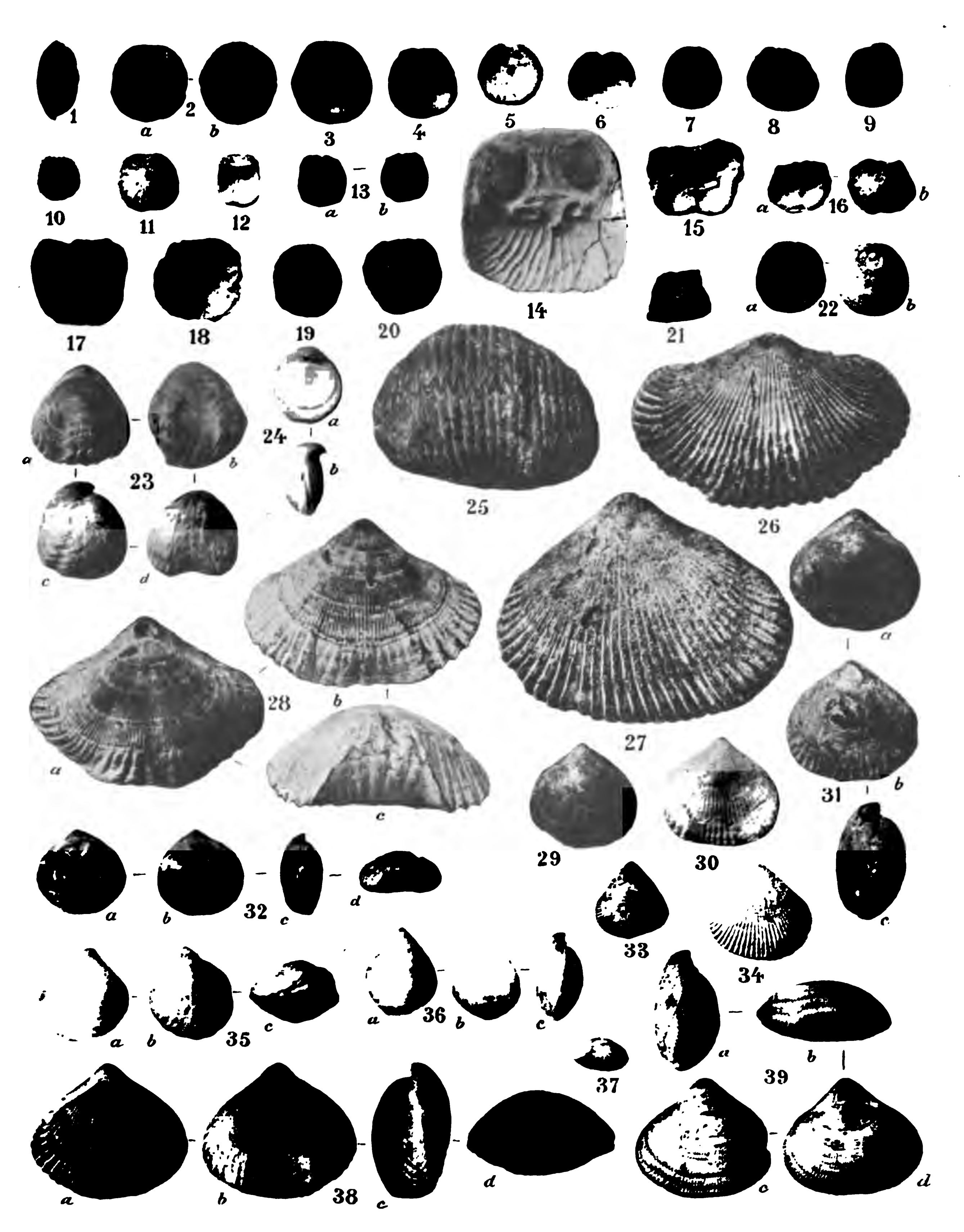
Taflan 2.

Fig. 1. Rhynchonella Angelini n. f., a) framifrån nat. storl., b) från mindre skalet förstorad ung. dubbelt. Balsberg (Malm).
„ 2. „ forma α, a) från mindre skalet, b) från sidan. Oppmanna.
„ 3. „ Wahlenbergi, a) från det mindre, b) från det större skalet, c) från sidan, d) framifrån. Oppmanna.
„ 4. „ forma β, a) från det mindre, b) från det större skalet, c) från sidan, d) framifrån. Oppmanna.
„ 5. Thecidium cf. digitatum Sow., mindre skalet inifrån ung. dubbelt förstorad. Sissebäck.
„ 6. „ cf. vermiculare Schloth., exemplar med bägge skalen sammmanhängande, sedt från det mindre skalet, ung. dubbel förstoring. Sissebäck.
„ 7. „ „ större skalet inifrån, ung. dubbel förstoring. Sissebäck.
„ 8. „ „ mindre skalet inifrån, ung. dubbel förstoring. Sissebäck.
„ 9. „ „ mindre skalet inifrån, ung. dubbel för storing. Sissebäck.
(Fig. 5–9:) Riksmuseum.
„ 10. „ Schlüteri n. f., större skal inifrån, ung. 3 ggr förstoring.
„ 11. „ „ större skal inifrån, „ „ „
„ 12. „ „ mindre skal inifrån, „ „ „
„ 13. „ „ mindre skal inifrån, „ „ „
(Fig. 10–13:) Karlshamn.
„ 14. Trigonosema pulchellum Nilss., a) från det mindre, b) från det större skalet, c) framifrån. Åhus.
„ 15. Terebratulina cf. rigida Sow., från mindre skalet, ung. 3 ggr förstorad. Köpinge.
„ 16. „ striata Wahl., från större skalet, ung. 3 ggr förstorad. Ignaberga.
„ 17. „ „ från mindre skalet, ung. dubbelt förstorad. Annetorp.
„ 18. „ cf. gracilis v. Schloth., större skalet. Jordberga.

Fig. 19. Terebratulina cf. gracilis v. Schloth., mindre skalet. Jordberga.
„ 20. Magas costatus Wahl., a) från det mindre, b) från det större skalet. Balsberg.
„ 21. „ „ „ bakifrån. V. Olinge.
„ 22. Terebratula longirostris Wahl,, a) från sidan, b) från mindre skalet, c) framifrån. V. Olinge (S. G. U.).
„ 23. „ carnea Sow., a) från mindre skalet, b) från sidan, c) framifrån. Köpinge.
„ 24. „ praelustris v. Hag., a) från mindre skalet, b) från sidan, c) framifrån. Oppmanna.
„ 25. „ curvirostris Nilss., framifrån. Köpinge.
„ 26. „ „ „ a) från sidan, b) från mindre skalet c) framifrån. Köpinge.
„ 27. Magas Dalmani n. f., a) från mindre, b) från större skalet, c) bakifrån. Gillaruna.
„ 28. „ „ „ mindre skalet inifrån. Gillaruna.
„ 29. Terebratula lens Nilss. a) från sidan, b) från det mindre skalet, c) framifrån. Limhamn.

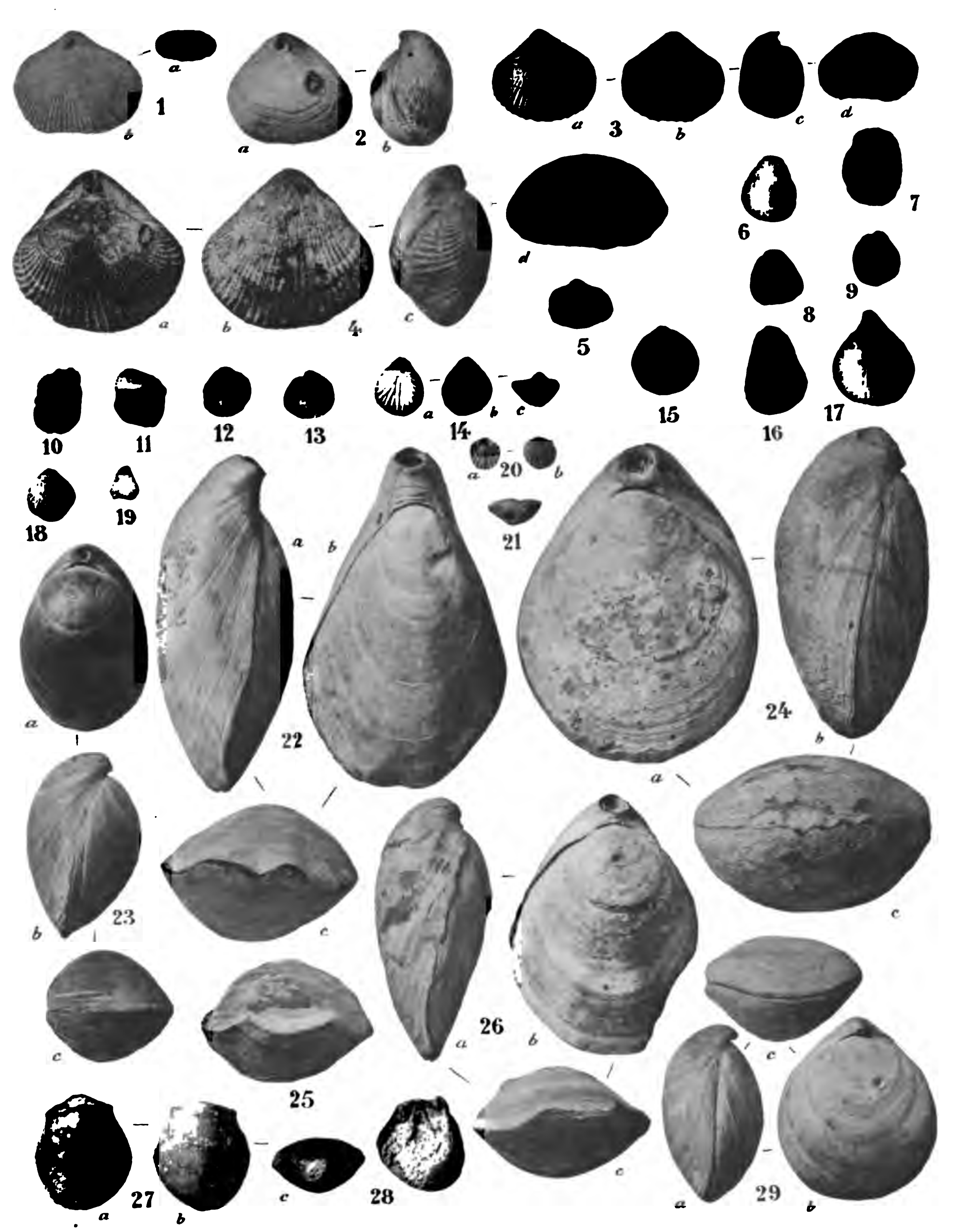
Taflan 3.

Fig. 1. Terbratula fallax n. f., från sidan. Annetorp.
„ 2. „ Malmi v. Hag., a) från det mindre, b) från det större skalet, c) från sidan, d) framifrån. Söndraby (Malm).
„ 3. „ fallax n. f., från mindre skalet. Limhamn (Riksmuseum).
„ 4. „ rhomboidalis Nilss., a) från sidan, b) från mindre skalet, c) framifrån. Mörby.
„ 5. „ minor Nilss., a) från mindre skalet, b) från sidan, c) framifrån. Oppmanna.
„ 6. „ ciplyensis v. Hanstein, a) från mindre skalet, b) från sidan, c) framifrån. Oretorp (Riksmuseum).
„ 7. Waldheimia? suecica n. f., a) från mindre skalet, b) från sidan, c) framifrån. Oretorp (Riksmuseum).
„ 8. Terebratula Mobergi n. f., a) från mindre skalet, b) från sidan. Limhamn (Riksmuseum).
„ 9. Magas pentagonalis n. f., a) från det mindre, b) från det större skalet, c) framifrån. Karlshamn.
„ 10. „ „ mindre skalet inifrån. Karlshamn.
„ 11. Magas Schloenbachi n. f., mindre skalets medianseptum från sidan. V. Olinge.
„ 12. Magas spathulatus Wahl., a) framifrån, b) bakifrån. Mus. Marklin.
„ 13. Terebratella scanica n. f., a) framifrån, b) från mindre, c) från större skalet, d) från sidan. Söndraby (Malm).
„ 14. Magas Schloenbachi n. f., mindre skalet, a) utifrån, b) inifrån. V. Olinge.
„ 15. „ „ „ större skalet, a) utifrån, b) inifrån. V. Olinge.
„ 16. „ spathulatus Wahl., större skalet inifrån. Karlshamn.
„ 17. „ „ mindre skalets dentaldel, a) bakifrån, b) inifrån. Balsberg (Riksmuseum).
„ 18. Terebratella sp., a) från mindre skalet, b) från sidan, c) framifrån. Mus. Markl.
„ 19. Magas Nilssoni n. f., mindre skal inifrån. Oppmanna.
„ 20. „ „ „ a) från mindre, b) från större skalet, c) från sidan. Oppmanna.

Fototypi. Pacht & Crone, Kjøbenhavn

II

Fototypi. Pacht & Crone, Kjöbenhavn

Fototypi Pacht & Crone. Kjöbenhavn.

Om befruktningen hos slägtet Najas samt hos Callitriche autumnalis

af

B. JÖNSSON.

Till de naturliga transportmedel, som inom växtriket användas för att öfverföra det befruktande elementet på det honliga könsorganet, hör äfven vatten. Såsom sådant spelar detta en synnerligen vigtig roll, då det gäller fortplantningen hos de lägre stående växterna [1]). Endast förmedelst ett flytande medium äro spermacellerna i stånd till att förflytta sig från ett ställe till ett annat och på så sätt komma i beröring med det organ, som skall befruktas. Hos fanerogamerna deremot kräfver fortplantningsorganens byggnad i allmänhet helt andra anordningar, för att en befruktning skall blifva möjlig. Till och med hos sådana fanerogamer, hvilka lefva såsom vattenväxter och hos hvilka man skulle kunna hafva all anledning att förutsätta en vattenbefruktning, försiggår pollinationen. oftast på ett helt annat sätt än genom vatten såsom förmedlare. Hydrofila fanerogamer utgöra sammanräknade helt säkert ett litet fåtal, som företrädesvis är begränsadt till de lägre organiserade angiospermerna. I hvarje fall torde hydrofilism bland fanerogamerna så långt de hittills kända förhållanden ge vid handen få betraktas såsom undantagsfall; antalet af mer eller mindre kända hydrofiler är också ringa.

---

[1]) Det torde böra anmärkas, att hydrofilism här fått en betydligt större omfattning än den densamma enligt Delpino's framställning har. Att skarpt skilja mellan zoogama och diamesogama växter torde vara svårt, då vid mången hydrofilism (efter Delpino) vattnet lika litet eller lika mycket spelar en aktiv roll som vid en zoogam befruktning. Zoogamerna hafva derför här sammanförts med de hydrofila diamesogamerna.

Det sätt, på hvilket en dylik befruktning kan utföras, är som bekant tveggehanda [1]). Å ena sidan kan pollination ske ofvan och på eller i vattenytan, i det att det hanliga elementet så att säga simmar till pistillen. Å andra sidan utföres befruktningsfenomenet helt och hållet under eller i vattnet, då pollenkornen på grund af sina yttre eller inre egenskaper på ett eller annat sätt ledas till honblomman. Det först nämnda af dessa båda befruktningssätt eller simningsbefruktningen [2]) torde vara det bäst kända och i sina detaljer noggrannast undersökta. Vallisneria spiralis, som lemnar oss ett af gammalt väl kändt exempel härpå [3]), har ofta varit föremål för undersökningar och dess befruktning är helt säkert noga utredd; och Ruppia spiralis, som utgör ett andra exempel på samma befruktningssätt, har äfvenledes varit underkastad genomgående undersökningar.

Hålla vi oss deremot till de s. k. rena hydrofilerna — hos hvilka pollination således helt och hållet sker under vattnets yta eller genom vattnet enbart såsom medium åstadkommes — torde det knappast gifvas mer än en enda art, som varit föremål för en något så när fullständig och mera uttömmande undersökning i berörda hänseende [4]). I öfrigt har man sig föga eller intet bekant på hvad sätt pollenkorn och pistill i verkligheten sättas i förbindelse med hvarandra hos dessa hydrofiler. Visserligen gifvas en hel del antydningar om huruledes en undervattensbefruktning kan bli utförbar, men några säkra fakta, som legat till grund för dylika antydningar, gifvas ej. De få observationer, som gjorts, beröra endast lösryckta moment i befruktningens gång och lemna ingen säker upplysning om dess verkliga art.

Till denna art af ofullständigt undersökta hydrofiler höra bland andra Najadeerna. Samtliga arter inom denna familj växa på botten af större eller mindre vatten, ofta på ett djup af flere meter. Genom sitt rotsystem äro de fästade till den växtplats de en gång valt och qvarblifva på denna plats under hela sin tillvaro. Några särskilda delar hos desamma lösgöras ej och

---

[1]) Delpino, F., Ulter. osservar. e considerar. sulla dicogamia del regno vegetale (Atti del Societ. ital. di scjenz. nat., vol. XIII pag. 168).

[2]) Delpino, F., l. c. pag. 184.

[3]) Linn. Hort. Cliffort, sid. 454. — De Candolle, Physiol. veget., sid. 530.

[4]) Clavaud, A., Sur le veritable mode de fécondat. du Zostera marina (Actes de la Soc. Linn. de Bordeaux, Tom. II, sidd. 110—115). De stridiga åsigter som en längre tid herrskade rörande befruktningen hos Z. marina blefvo genom Clavaud's för några år tillbaka offentliggjorda iakttagelser undanröjda. Genom att fullfölja befruktningen i alla dess enskildheter kunde Cl. framställa densamma i dess rätta belysning.

föras till vattnets yta såsom t. ex. hos Vallisneria, för så vidt detta ej sker genom yttre våld. Det djup på hvilket de uppträda, den relatift ringa utveckling i längd dessa växter ernå jemte frånvaron af sekundär tillväxt hos något som helst organ hos desamma göra det omöjligt för en Najasplanta att under fortplantningsstadiet och under för öfrigt normala yttre förhållanden sätta sig i förbindelse med luften öfver vattnet. Man är redan af de yttre förhållandena berättigad att på förhand sluta sig till förekomsten af ren hydrofilism hos i fråga varande växtformer. Sådan är äfven den allmänna uppfattningen och en eller annan enstående iakttagelse antyder detsamma. De undersökningar, som jag anstält för utrönandet af hithörande frågor, ställa äfven ett sådant antagande och antydan utom allt tvifvel. Vi skola också i det följande se på hvad sätt en sådan pollination i vattnet blir möjlig och verkligen utföres.

Redan förut har jag varit i tillfälle att sysselsätta mig med Najadeerna och specielt med den mera sällsynt uppträdande Najasformen, N. flexilis [1]). De undersökningar, som då lågo till grund för behandlingen af nämnda växtfamilj, omfattade blomdelarnes utveckling och afsågo i främsta rummet att bestämma motsvarigheten mellan hanblommans och honblommans olika delar. Vid sidan af dessa studier riktades min uppmärksamhet på åtskilliga egendomligheter förnämligast uti pollenkornens anläggning och beskaffenhet, hvilka redan då syntes mig anmärkningsvärda och intresseväckande. Jag framhöll också vid redogörelsen för angifna undersökningar desamma och uttryckte såsom min öfvertygelse, att de ingalunda fingo anses som tillfälliga afvikelser utan fastmer såsom normala företeelser, som sannolikt stodo i ett närmare samband med ett hos dessa växter tillämpadt och för desamma egendomligt befruktningssätt [2]).

Under sommaren 1883 äfvensom under sist förflutna sommar har jag kommit i besittning af erforderligt och lämpligt studiematerial. Dertill har jag så vidt möjligt varit å ort och ställe sökt göra mig förtrogen med de yttre omständigheter, hvarunder i fråga varande växter lefva och utveckla sig.

Det material, som begagnats till undersökningarne, har förelegat dels i friskt och lefvande tillstånd dels i preparerad form, hvarvid preparationsvätskan utgjorts af alkohol, vatten och glycerin i ungefärliga proportioner af 3: 2: 1. Dessutom har absolut alkohol begagnats såsom inläggningsvätska, hvilken i många fall visat sig vara af synnerligt värde, då det gällt att

[1]) Ytterligare bidrag till kännedomen om embryosäckens utveckling hos Angiospermerna (Bot. Notiser 1881 N:o 6, sidd. 176—187).

[2]) l. c. sid. 184.

hastigt fixera mera förgängliga och ömtåliga delar. Den alltför starka och hastiga inverkan, som alkoholen såsom sådan skulle kunnat hafva, mildrades derigenom, att materialet temligen direkt öfverfördes från vattnet till alkoholen. Jemförelser och kontroll i iakttagelserna hafva åstadkommits genom undersökning af friskt och prepareradt material bredvid hvartannat.

I främsta rummet har Najas flexilis tjenat såsom undersökningsobjekt Utom denna art har äfven N. marina undersökts. Oaktadt denna senare Najasform hör till en annan grupp af Najasarter och ehuru den uppträder under något olika yttre förhållanden har den i allt väsendtligt visat sig öfverensstämmande med N. flexilis, som också kommer att blifva hufvudföremålet för följande beskrifning af här omordade företeelser.

Gå vi tillbaka till de undersökningar, som gjorts med hänsyn till beskaffenheten och utvecklingen af det fruktifikativa systemet hos Najadeerna finna vi dem i hufvudsak sammanfattade uti Magnus' monografiska arbete öfver detta växtslägte, i hvilket nämnde förf. mycket utförligt behandlar dessa växters yttre och inre organisation [1]). Oaktadt Magnus emellertid i detta sitt arbete äfven upptagit till undersökning de fruktifikativa delarne, berör han dock med mera lätt hand dessa organs beskaffenhet och utvecklingshistoria. Framförallt lemnar han sådana omständigheter oberörda, som ansluta sig till befruktningsfenomenet äfvensom de vilkor, som betinga detta.

I sist nämnda hänseende blef man fortfarande hänvisad till det som redan från Hofmeister var bekant [2]). Hofmeister hade i sina embryogenetiska undersökningar bland andra växter äfven utvalt Najas major till undersökningsobjekt. Under det han dervid påvisar, hurusom grodden alltid har sin utgångspunkt från nedre groddblåsan, visar han äfvenledes, att pollenslangen med sin nedväxande ända genomväxer mikropylen, intränger uti äggkroppen samt lägger sig intill eller stundom genombryter embryosäckens vägg och på så sätt mer eller mindre omedelbart afgifver sitt innehåll till äggcellen eller som den då kallades groddblåsan. I förbigående påpekar han äfven den ovanligare form, som pollenkornen hos N. major ega, och finner härtill en förklaring uti ett tillväxande strax efter frigörelsen från knapprummet [3]); denna form har för öfrigt tidigare framhållits genom afbildning uti Flora danica [4]).

---

[1]) Magnus, P., Beiträge zur Morphol. der Gattung Najas, Berlin 1870.
[2]) Hofmeister, W., Neue Beiträge, sidd. 635—709.
[3]) Jemf. Hofmeister, l. c. Pl. I fig. 1—25.
[4]) Flora Danica, Tab. 2121 fig. 11.

Efter dessa iakttagelser af Hofmeister hafva inga undersökningar öfver befruktningsorganen hos Najas, när man frånser de undersökningar, som jag gjort med hänsyn till blomdelarne hos N. flexilis och som förut redan citerats, förekommit förr än under sistförflutna år, då Bealey i en kortare uppsats öfver Najas graminea kommer in på detta område [1]). De iakttagelser, som B. i denna uppsats har att meddela, hafva emellertid föga intresse och intet nytt af värde; i sin helhet ansluta de sig till hvad man förut kände från andra arter af detta slägte. Dertill äro de observationer, som gjorts öfver pollinationen och som här mest intressera, knapphändiga och lemna minst stoff för den teori om befruktning, som af B. uppställes. Minst sagdt egendomlig må man väl kalla den uppfattning, som uti Vorticellider ser bärarne af pollenkornen till pistillen, i det dessa djur genom alternerande kontraktion och förlängning af sina elastiska, trådlika fotstycken rycka pollenkorn med sig och kasta dem in i hyllemynningen hos honblomman [2]). Vi skola längre fram blifva i tillfälle att närmare skärskåda detta jemte annat, som af Bealey i sak anföres.

Sammanfatta vi ofvan anförda författares observationer med mina egna iakttagelser öfver det karakteristiska uti pollenkornens anläggning, utveckling och slutliga form och egenskaper, det karakteristiska uti han- och honblammans hylledelar samt olikheterna uti tiden för deras blomning och plats på stammen samt relativa antalet af hanblommor och honblommor hos N. flexilis [3]) ega vi summan af vår kännedom om hydrofilismen hos i fråga varande växter. Det återstår sålunda att belysa de ännu obekanta förhållanden vid befruktningen från den tidpunkt, då befruktningsorganen äro färdiga till pollination, till den tidpunkt, då denna är fullbordad.

Najas flexilis hör till den afdelning inom slägtet Najas, som har könen skilda men på samma gång sittande på gemensam stam. Vidare räknas denna art till de Najadeer, hvilka besitta en spädare och enklare byggnad uti blomman än hvad som är vanligt hos andra Najasarter. Hela växten företer för öfrigt en relativt späd och fin byggnad, hvilket liksom åtskilligt annat uti denna växts organstruktur obestridligen står i orsakssammanhang med de yttre förhållanden, under hvilka den lefver. Som bekant växer N. flexilis i sött och i flertalet fall i lugnt och stillastående vatten och i så pass

---

[1]) BUILEY, CH., Notes on the structure etc. of Najas gramniea Del. var. Delilei Magn. (Journ. of Botany, sidd. 305—333).

[2]) l. c. sid. 322.

[3]) l. c. sid. 183, 184.

djupa vattenlager, att den kan anses vara ostörd af den strömning eller rörelse, som alltid eger rum i öfre vattenskikt af äfven stillastående vattensamlingar. Mera undantagsvis väljer den sin växtplats der en tydlig och under omständigheter ej så ringa strömning uti den omgifvande vattenmassan förefinnes, såsom t. ex. vid Ringsjöns utflöde uti den afloppskanal, som bortleder sjöns vatten. I hvarje fall bildar den täta gröna mattor af talrika, mest upprätt växande exemplar, som under försommaren äro kortare under sensommaren deremot understundom kunna uppvisa en längd af 1 fot och derutöfver. Den tid, under hvilken denna växt vegeterar, är synnerligen utsträckt och fortfar från tidigt på våren till sent på hösten. I början af juli månad sistförflutna år sag man redan mer än tumshöga exemplar och i början af Oktober träffades nyanlagda och mer eller mindre utvecklade nyskott, hvilka voro fullt lifskraftiga och lifsverksamma.

Liksom växandet fortfar ovanligt länge fortgå blomning och fruktsättning en jemförelsevis längre tidsföljd och synas fortsättas så länge näringsberedning och näringsomsättning öfver hufvud taget äro möjliga. De sista dagarne af September månad 1884 funnos blommande och frösatta exemplar bredvid hvarandra, friska och fullt gröna och i alla utvecklingsstadier, om också brunfärgade planter träffades derjemte, som naturligtvis antydde en snart förestående afslutning på detta års utvecklingsperiod.

Redan från de första bladparen tyckes i allmänhet blommor komma till utveckling sålunda, att i vinkeln af det nedersta af de skenbart motsatta bladen i akropetal ordning sekundära stamorgan anläggas, på hvilka sedan blommor på likartadt sätt framkomma [1]). De blommor, som på detta sätt utvecklas, kunna antingen vara han- eller honblommor såsom naturligt är, då växten är monoik. Den ordning, som härvid följes, är i så häunseende bestämd, att i början företrädesvis hanblommor tillkomma, under det honblommorna till antalet ligga under. Denna art af protrandri utjemnas så småningom, i det blommor af honkönet så småningom ökas och under den egentliga och kraftigaste delen af vegetationsperioden äro de båda könen nästan lika mycket representerade, om också hanblommor i flertalet tall hafva öfvervigten. Ju längre man skrider mot slutet af vegetationsperioden, träder anläggningen af hanblommor tillbaka och slutligen kan man säga, att honkönet är oftare eller åtminstone

[1]) Jemf. Magnus, l. c. — Nilsson, H., Najas flexilis och dess förekomst i Sverige (Bot. Not. 1881 N:o 5, sid. 138).

lika ofta representeradt som hankönet. I hvarje hänseende är att märka, att uti blomningen i allmänhet taget ett maximum kan markeras, som sammanfaller med maximala tillväxten under växtperioden.

Emellertid anläggas hanblommor alltjemt före honblommor och tyckas hinna hastigare till mognad än dessa. Huruvida härutinnan någon alldeles bestämd tidskilnad eller konstant lagbundenhet förefinnes har jag ej kunnat afgöra.

De hanblommor och honblommor, som hafva sin plats på samma stam eller gren och som äro samtidigt mogna, ställa sig alltid i förhållande till hvarandra så, att de förra sitta öfver de senare på ett afstånd, som i regeln motsvarar afståndet af 4—5 bladpar. Detta utvecklingssätt fortsättes från sommarens början till dess slut.

Betydelsen af öfvervigt i hanblommornas antal åtminstone under större delen af utvecklingstiden torde vara temligen klar och låter lätt hänföra sig till befruktningsförhållandena. Delpino och Ascherson hafva också rigtigt nog framhållit densamma, då de i öfverskottet af hankön se ett betryggande för lyckligt genomförd befruktning. Att hanblommor utgöra flertalet är i öfrigt ingalunda främmande för andra växter, hvilka föra ett lefnadssätt i öfverensstämmelse med N. flexilis, hvarpå också nämnda författare fäst uppmärksamheten. Orsaken till den försvagade kraften att framdrifva hanblommor är deremot svår att finna. Någon antaglig förklaring häraf torde för närvarande ej med säkerhet gifvas. Emellertid tillkommer detta utvecklingsförhållande icke allenast N. flexilis utan en annan växt, som vi senare komma att behandla och som representerar en hel annan familj, nemligen hos Callitriche autumnalis. Det kunde emellertid vara möjligt, att, då hanblommor börja före honblommorna, de också hinna fortare till slut med sin utvecklingsperiod än honblommorna, förutsatt att perioden är något så när lika lång för båda könen.

Olikheten i tiden för tillkomsten af de båda slagen blommor, som för resten torde stå i nära förbindelse med för föreliggande växt egendomligt befruktningssätt, medför äfven den fördelen för plantan, att derigenom bättre plats beredes den befruktade honblomman att utveckla och utvidga sig till den relativt betydliga grad, som här verkligen är fallet, aldrahelst som bladparen till en början äro gyttrade intill hvarandra och de i anläggning stadda blommorna äro talrika.

---

[1]) Bot. Zeit, 1871, sid. 444.

I sammanhang med redogörelsen för blommornas tillkomstsätt o. s. v. torde det vara på sin plats att omnämna några egendomliga organ, som stundom träffas uti de bladvinklar, der eljest blommor skulle utvecklats. De äro aflånga knopplika bildningar, i bland äro de nästan bladlika och uppnå en längd, som mäter fjerde eller femte delen af det vegetativa bladet; ibland äro de mera förkrympta och förete utseendet af en hårbildning (fig. 2). Vanligen utgöras de af en undre tjockare del, hvilken består af flera lager kortare celler, och en öfre afsmalnande del, hvilken slutar i en, af en enda cell bestående knapplik spets och nedom denna spets är försedd med likaledes af enkla celler bildade afrundade 2 à 3 tänder (fig. 1). Äro de hårlika sammansättas de ensamt af 2 à 3 paralella rader celler (fig. 2). Cellerna i den öfre halslika delen äro mera långsträckta och större än cellerna uti den nedre utvidgade delen. Cellernas innehåll förete i så fall en olikhet med cellinnehållet uti de vanliga vegetativa cellerna, att plasman förefinnes i rikligare mängd. Att döma af det material, som stått till mitt förfogande träffas de oftast under den egentliga vegetationstiden, under det de oftast saknas under den tidigare eller senare delen af växtperioden.

Sammanställer man ofvan angifna fakta, hvarvid särskildt torde framhäfvas dessa bildningars yttre form samt deras ställning i likhet med fruktifikationsorganen samt tidpunkten för deras allmännare förekomst, torde rätt vigtiga skäl tala för uppfattningen af desamma såsom förväxta blommor, som under liflig nybildning tillkommit, i det vanliga blommor inslagit annan utvecklingsväg och mer eller mindre fullständigt öfvergått uti vegetativa delar. Vid vissa tillfällen förete de en skapnad, som mest liknar ett mellanting mellan vegetativt blad och reducerad blomma.

Å andra sidan skulle den tanken ligga nära vid handen att i dem se ett slags extra knoppar, som hade till uppgift att på könlös väg fortplanta växten. Under sådana förhållanden erfordrades naturligtvis någon reservnäring. Någon sådan tyckes emellertid ej finnas, om icke den rikligare mängden af protoplasma skulle vara tillräckligt för ett sådant ändamål. De affalla snart nog och alltid innan bladen försvinna.

Hvad beträffar den enskilda han- och honblommans delar, dessas uppkomst och utveckling, föreligga redan fullständigare undersökningar, som göra allt omordande om desamma öfverflödigt. Vi kunna derför med tystnad förbigå all detaljredogörelse och endast fasthålla vid och framhålla sådana saker,

som nära anknyta sig till apteringen af de hanliga och honliga delarne för hydrofilism.

Hanblomman hos N. flexilis har en byggnad, som med skäl kan räknas till de mera enkla bland angiosperma växter. I sitt utvecklade skick eger den en form, som närmast kan förliknas vid en långt tubulerad kolf. Uti kolfvens nedre kupiga del finnes ståndaren tätt omsluten af de båda hyllenas nedre delar. Den öfre tubulerade delen består ensamt af det yttre hyllet, som upptill upplöses uti 3—4 tänder, som äro encelliga, gulfärgade och skarpa samt mer eller mindre utböjda från hvarandra. Det inre hyllet slutar med blommans kolfdel, i det detsamma som en ägghud tätt omsluter ståndarknappen eller ståndaren. Sjelfva ståndaren är oskaftad och består af endast knapp med ett enda centralt beläget knapprum, inom hvilket frömjölet ligger packadt (fig. 11). När hanblomman nalkas sitt fullmognadsstadium och knappen sålunda hinner den utbildning, att dess innehåll, frömjölet, är nära färdigt för befruktande, har pollenmassan förträngt hela den ursprungligen icke fertila delen af knappen med undantag af den del af knappväggen, som täcker toppen af knappen. Förträngningen har också sträckt sin verkan på hyllet, så att detta tänjes ut och lemnar en bred öppning ned till den förut helt kringslutna ståndaren. Pollenkornen, som för öfrigt äro egendomliga i sin tillkomst i så hänseende, att de direkt uppstå ur initialcellmassan eller ur urmodercellerna och öfverhoppa de sista stadierna uti vanliga pollenkorns utvecklingsgång [1]), pressas under tiden hårdt mot hvarandra (fig. 11).

Under fortsatt utveckling kommer pressningen, som i början var mera allsidig, att verka i riktning från sidorna med trängning uppåt. Härunder tilltaga pollenkornen i storlek och sträcka sig uti en bestämd hufvudriktning på sned uppåt och nedåt och erhålla härigenom en elliptisk form. Genom denna ökade tänjning på ståndarknappens qvarstående vägg samt på bukdelarne af hyllet måste slutligen gränsen för de motverkande delarnes hållbarhet öfverskridas och knappen öppnar sig i toppen, der den qvarstående knappväggen finnes, hvilken helt naturligt har den svagaste motståndskraften. Den ännu mera vidgade hyllekanalen lemnar utåt fritt aflopp för pollenmassan, som med en viss kraft tränges ut ur knapprummet genom kanalen ut i omgifvande vatten.

---

[1]) Jemf. Wille, N., Pollenkornenes udvikling hos Juncaceer og Cyperaceer, sid. 2, 3.

Det har varit omtvistadt, huruvida pollenkornen hos Najasarterna äro runda eller ej och uppgifterna derom äro mycket stridiga. Sålunda påstås i ena fallet, att pollenkornen hos N. major äro rundade (pollen globosum) [1]; vid andra tillfällen uppgifves deras normala form vara elliptisk-cylindrisk i likhet med formen för ett risgryn [2]. N. minor skall ega runda pollenkorn [3] under det N. marina har dem elliptiskt formade [4]. Baeley har hos N. graminea funnit tvenne former hos pollenkornen. I några ståndarknappar voro de rundade, i andra och vida öfvervägande fall voro de elliptiskt-cylindriska [5].

Någon förklaringsgrund till en dylik olikhet i pollenkornens form hos så närstående växtarter som inom Najasslägtet eller till en dimorphismus hos samma art har Bealey ej med bestämdhet kunnat finna: antingen gifves det en ren dimorphismus hos N. graminea eller också får den elliptiska formen anses såsom en äldre utvecklingsform till den runda. Hade emellertid Bealey fullföljt pollenkornens utveckling skulle han helt säkert ej råkat i villrådighet om, hvilketdera af de båda alternativen han skulle valt, något som för öfrigt hans egen afteckning af pollenkornen (fig. 79) borde hafva antydt för honom.

Följer man steg för steg den utvecklingsgång, som föreligger pollenkornen hos här till beskrifning föreliggande art, skall man finna, att pollencellerna, som till en början äro rundade, genom tryckning mot hvarandra erhålla en något oregelbunden gestalt, som så småningom öfvergår uti den elliptiska eller rundadt aflånga. En sådan formförändring har i främsta rummet sin grund uti en alltjemt fortgående tillväxt hos pollencellerna. Genom den pressning från sidorna, som af pollenkornen sjelfva åstadkommes, tvinga desse sig in uti den aflånga form, som är så egen för Najadeerna såväl som för åtskilliga andra vattenväxter (Zostera m. fl.). De olika och stridiga uppgifter, som finnas angående de utvecklade pollenkornens yttre gestalt, erhåller således härutinnan en lätt förklaring och jemkning. Bealey's afbildning liksom fig. 25 uti Esenbeck's arbete motsvara yngre stadier i pollencellernas tillväxt; den förra angifver ett stadium i öfvergång till det sista mogna och den senare återgifver en helt ung ståndarknapp, der pollencellerna ligga in situ.

---

[1]) Nees von Esenbeck, Gener. plantar. floræ germanicæ fasc. V. fig. 8. — Bentham et Hooker, vol. iii, sid. 1018.

[2]) Compendio del. Flora Italian. Pl. 251, fig. 26.

[3]) Nees von Esenbeck, l. c. fig. 24.

[4]) Flora Danica, Tab. 2121 fig. 11. — Hofmeister, l. c. Tab. 1 fig. 7, 9.

[5]) Bealey, l. c. sid. 321, fig. 79, 80.

Delpino anmärker, att pollenkornen hos rena hydrofiler måste ega vattnets specifika vigt för att kunna blifva verksamma, enär de måste röra sig i horisontal och ej uti uppåt eller nedåt stigande riktning för att träffa pistillen [1]. Granskar man detta förhållande hos N. flexilis skall man snart finna sig öfvertygad om motsatsen hos i fråga varande växt. De elliptiska pollenkornen ega här en specifik vigt, som ej så litet öfverstiger vattnets. Pressar man ut pollenkorn i större mängd uti ett med vatten fyldt urglas eller uti en likaledes med vatten fyld, på objektglaset fästad glasring, förvånas man öfver den hastighet, med hvilken dessa små kroppar sjunka till botten, der man efter några få minuter under mikroskopet finner dem lagrade öfver hvarandra. Detta inträffar, ifall de äro fullt mogna; mindre tyngd ega de, ifall de äro yngre.

Orsaken till denna pollenkornens större specifika tyngd i förhållande till vattnet ger sig lätt till känna uti den ovanliga mängd af stärkelsekorn, som finnes hos dem i utveckladt tillstånd.

Redan Schleiden anför, att hos alla under vatten blommande växter innehållet uti pollenkornen utgöres af en vattenklar vätska samt större eller mindre stärkelsekorn [2]. Hofmeister nämner, att uti de enkärniga pollencellerna hos N. major stärkelsekorn uppstå, hvilka ega ett spolformigt utseende och äro antingen raka eller böjda [3]. De figurer öfver pollenkorn, som Bealey lemnar, skulle måhända kunna tydas så, att författaren uti kornen verkligen sett stärkelse, om icke han i beskrifningen med tystnad förbigått dessa saker och endast med förklaringen: att innehållet är granulöst, affärdat redogörelsen för pollenkornens inre struktur [4]. Så länge pollencellerna äro helt unga, således strax efter deras uppkomst ur modercellerna, är deras inre fyldt med en kornrik, tjockflytande plasma. När de blifva äldre och redan innan de antaga sin kända slutliga form uppträder här och der i cellernas innehåll markerade stärkelsekorn, som med tiden till antalet alltmer ökas, under det plasman samtidigt försvinner och en mängd cellsaft afsättes. Då pollenkornen nått sitt sista utvecklingsstadium inom knappen äro de helt fullproppade med anförda korn, som nu äro äggformade i stället för att de i bör-

---

[1]) Delpino, l. c. sid. 169. — Bealey's uppgift att pollen uti en lösning af klornatrum hålla sig flytande i vätskan bevisar ingenting, så snart det ej uppgifves, hvilken koncentration den använda lösningen haft.

[2]) Schleiden, Linnæa 1837 sid. 520 (Beitr. zur Kenntn. d. Ceratophyllum).

[3]) Hofmeister, l. c. 643.

[4]) Bealey, l. c. sid. 321.

jan voro mera runda. Mest sammanpackade och talrikast äro de i den tjockare midteldelen af pollenkornen, i det de aftaga i antal mot ändarne af kornen, hvarigenom dessa också blifva mera genomskinliga och få ett ljusare utseende (jemf. fig. 8 a, b). En gång utsläpta ur sitt fängsel inom knappen förete pollenkornen en dylik inre differentiering i mera tydlig form, i det de genomskinliga partierna i dessas båda poler erhålla en skarpare begränsning under det stärkelsekornen hänvisas att taga sin plats inom den mellanliggande delen af pollencellerna. Vid närmare granskning och vid högre förstoring visar sig det sig att de genomskinliga polerna ej äro vakuoler utan äro fylda med en ytterst finkornig plasma.

Den begränsande och formbestämmande delen uti pollenkornen, membranen, är hos här i fråga varande växtart ej på något som helst sätt differentierad utan är enkel och reagerar, när pollenkornet kommit fri från knappen, för cellulosa. När kornet blifvit något äldre förändras membranens beskaffenhet i så hänseende, att den med undantag af styckena öfver de båda polerna ger vid jordreaktion ytterst svag gul färgning. Membranen bibehåller sig alltjemt mycket tunn och den möjliga förtjockning, som densamma erfar, öfverstiger ej synnerligen membranens ursprungliga tjocklek i cellulosastadiet. För N. major uppgifver Hofmeister, att en tydlig om än tunn exin afsättes, som lär framträda särdeles markerad på det växande pollenkornet [1]).

Till färgen äro pollenkornen i alla stadier oförändrade utan alls någon tingering i membran eller innehåll och skilja sig härigenom väl från pollenkornen hos N. graminea, hvilka enligt Bealey äro i friskt tillstånd ljusgula [2]).

Det honliga könsorganet hos N. flexilis har stor yttre likhet med det hanliga. Ett likartadt yttre hylle omgifver de inre delarne uti pistillen. Endast derigenom skiljer det sig från motsvarande organdel i hanblomman, att de 4—5 flikar, hvaruti detsamma upplöser sig, ej alla äro skarpspetsade med gulfärgade spetsar utan att 2 à 3 af dem äro trubbade och ofärgade. Dessa annorlunda färgade flikar hafva i alla de fall, der jag kunnat bestämma läget, varit stälda inåt mot stammen och äro alltid kortare än de taggspetsade utåt vända flikarne. Till en början sammansluter sig detta hylle temligen starkt, så att tagg- eller flikkronan är nära sluten. Sedermera öppnar sig sig kronan och kanalen, som förer genom den halslika delen af hyllet, framträder tydligare (fig. 12). Vid mynningen nedtill sitter en hel qvast af stora plasmarika celler

[1]) Hofmeister, l. c. 643.
[2]) Bealey, l. c. sid. 321.

eller ledande cellväfnad, hvilka celler breda ut sig och fylla öfre delen af rummet för ägget (fig. 3, 4). Uti de celler, som närmast begränsa kanalen vid öfvergången till papillqvasten, äro cellerna äfvenledes mer än vanligt fylda med en rikkornig protoplasma i öfverensstämmelse med förhållandet hos den ledande cellväfnadens celler.

Uti det af hyllets utbugtade del begränsade, mer eller mindre aflångt rundade rummet sitter det ensamma, omvända och frånvända ägget, som har en kort bred sträng och höjer sig upp mot den qvastlika väfnaden i rummets spets (fig. 3, 4, 12). Vid basen af strängen, midt under mikropylmynningen sitter på en något upphöjd stamdel en samling af papillösa celler af samma beskaffenhet som de, hvilka sitta uti rummets öfre del. Papillerna äro olika långa och längst utåt från strängen räknadt (fig. 3, 4, 12). Särskildt är en eller tvenne af dem längre än de andre och räcker något upp öfver och vid sidan af äggets mikropylända (fig. 3). Äggets yttre och inre byggnad företer ej något anmärkningsvärdt. Några andra papillösa bildningar än de nu nämnda finnas ej, ej heller finnes någon antydan om, att cellerna uti rummets väggar eller på ägget sjelft äro på något som helst sätt saft- eller slemafsöndrande.

När honblomman sålunda är färdig för befruktning och hanblomman är i begrepp att aflemna sina pollenkorn ställer sig den frågan för oss, huru dessa båda organ ställa sig i förbindelse med hvarandra eller med andra ord huru det går till, när pollenkornen frakta sig fram till honblomman; på hvad sätt tjenstgör vattnet som medium härvid.

Enligt Bealey's iakttagelser, de enda som gjorts öfver dessa förhållanden hos Najadeerna, skulle fekundationen hos N. graminea kunna försiggå på två sätt. Antingen skulle pollenkornen drifvas af flytande vatten från han- till honblomman eller också skulle de, ifall ingen strömning i omgifvande vatten finnes, försättas i rörelse af vattendjur och på detta sätt komma till honblomman. Enligt det förra sättet skulle en ren hydrofilism ega rum, hvarvid naturligtvis pollenkornen, såsom förf. också anför, skulle vara lättare än vatten och uti detta hållas uppslammade. Samma egenskap skulle de ega, när en slags insektbefruktning kommer till stånd.

Vända vi oss till vår här afhandlade Najasform skola vi se, att pollinationen åstadkommes på ett härifrån skildt sätt, som grundar sig på andra yttre och inre förutsättningar än dem, hvilka Bealey funnit bestämmande för uppfattningen af pollinationen hos N. graminea. I Ringsjön, der N. flexilis förekommer i stor mängd, har denna växt enligt regeln utvalt sitt växtställe längs

stränderna och på ett litet afstånd från desamma. De vattenlager, inom hvilka den vegeterar, ligga jemförelsevis djupt (till och med flera meter) och det är temligen säkert, att lugn och stillhet i allmänhet råder kring de vegeterande planterna; åtminstone existerar ingen nämnvärd strömning i vattnet. Mera sällan rotfäster den sig på platser (att döma från Ringsjön), der en verklig och stundom väl ej så ringa vattenström finnes. Tänka vi oss nu pollenkornen utsläpta ur hanblommans hylle i vattnet och vi besinna, att de äro ej så litet specifikt tyngre än vattnet, måste de sänka sig nedåt i följd af sin egen tyngd. Råder fullständigt stillastående i mediet gå de direkt mot botten; strömmar deremot omgifvande vatten måste de föras snedt nedåt åt det håll, dit det strömmande vattnet flyter. Fasthålla vi vid först anförda möjlighet och vi dertill erinra oss, hurusom samtidigt mogna han- och honblommor sitta på olika höjd, de förra högst, måste god utsigt finnas för, att pollenkornen skola uppfångas af honblommor på samma stånd. Inträder det andra fallet talar allt för, att honblommor i närstående exemplar hafva att emotse tillförsel af pollenkorn. I hvilket fall som helst är honblommans flikkrona redo att liksom en utsträckt hand uppsamla de sjunkande pollenkornen och underlätta på så sätt såsom en fångstapparat "appareil collecteur" [1]), befruktningens genomförande.

Vi erhålla således ett befruktningssätt, som ger sig till känna såsom ren hydrofilism, hvilken åter möjliggöres genom det befruktande elementets egen specifika tyngd och deraf beroende sjunkande från han- till honblomma. Det är ett annat sätt än det, som anföres såsom egendomligt för N. graminea, der genom vattnets aktivitet befruktningselementen forslas till ort och ställe.

Någon annan gång för pollination än den redan anförda med dess tvenne variationer har jag ej kunnat finna och aldra minst har det lyckats mig upptäcka något direkt ingripande från djurverldens sida, som skulle kunna tydas som en medverkan vid denna växtarts befruktning. Det kan visserligen vara en möjlighet, att fiskar eller kräftdjur m. fl. skulle kunna genom sina rörelser och stötar mot plantorna hastigare och på en gång rikligare frampressa pollenkorn; men någon bestämd verksamhetsuppgift från deras sida vid befruktningen torde väl ej vara antaglig [2]).

För öfrigt är omsorgsfullt sörjdt för, att fruktsättningen skall blifva den största möjliga. Delpino tilldömer vattenväxterna i allmänhet ett betydligt öfvervägande antal hanblommor. Att hanblommor äro till antalet flera än

[1]) Capus, Ann. des. scienc. nat. 6:me serie, Botanique, sid. 275.

[2]) Bealey, l. c. sid. 322.

honblommor hos N. flexilis hafva vi sett. Men härtill kommer, att mängden af pollenkorn, som utvecklas uti hvarje ståndare, är betydlig och det skulle vara märkvärdigt, ifall ej ett eller flera korn skulle hitta vägen till hvarje honblomma, aldra helst som N. flexilis uppträder i en otalig massa exemplar, hvilka stå packade tätt intill hvarandra. Befruktningen är också allmän och det skall vara svårt att finna en honblomma, som förblifvit steril eller, om befruktning ej inträdt, icke har uppfångat ett flertal pollenkorn. Har fruktsättningen mot vegetationsperiodens slut aftagit kan endast förminskning i hanblommornas antal i förhållande till antalet honblommor dertill vara hufvudorsaken.

Hafva pollenkornen en gång kommit inom "appareil collecteur" hänga de sig vanligtvis fast vid de trubbade, tagglösa flikarne på det som pistill fungerande hyllet. De fasthållas medelst någon slemmig afsöndring från flikcellerna. Ofta träffas en hel samling pollen nedsänkt inom hyllets mynning (fig. 12).

Pollenkornen växa temligen hastigt och äro snart med sina slangar nedsänkta uti den trängre delen af kanalen. Hofmeister angifver också för N. major, att pollenkornen redan innan de lössläppts ur hanblomman utskicka sina trådlika utskott. Det är nog också antagligt, att pollenkornen hos i fråga varande växter och specielt hos här afhandlade art, ända från det ögonblick, då de lemnas fria från sitt läge, så smått tänjas i längd och de bli också längre, när de legat uti vatten en stund. Dock har jag aldrig sett i vatten groende korn; men detta kan måhända bero derpå, att de snart nog duka under för den för starka turgorpressningen inifrån samt sprängas och förstöras.

Är ett pollenkorn emellertid i tillfälle att verkligen fungera växer det omedelbart efter det detsamma kommit inom appareil collecteur eller fångstapparaten. När det växer sker detta alltid från någon af ändarne och som det synes från den poländan, som kommer att vetta nedåt mot ledande kanalen. Endast en viss begränsad del af membranen ingår uti växandet under det resten af densamma qvarstår såsom en förhårdnad hinna eller hud (fig. 9). Så snart pollenkornet genom någondera af de motsatta ändarne utsändt sin pollenslang förändras membranstycket öfver den oförändrade ändan af kornet och antager samma egenskaper som öfriga qvarvarande delen af pollenkornets membran d. v. s. den ger svag men tydlig färgning i gult medelst jordreaktion. Det är således alltid det ljusare med frikornig plasma fylda partiet uti pollenkornet, som ingår uti den utskjutande slangen.

Pollenslangarne växa snabbt och sänka sig ned uti kanalen och lägga sig in till samt smyga sig längs efter dess väggar. Emellertid adherera de temligen starkt intill kanalens inåt begränsande cellager, så att den hastiga tillväxten derigenom i någon mån hämmas. Detta torde måhända också vara skulden till, att en uppdelning af slangarne medelst 1—flera tvärväggar sker. Så vidt jag kunnat finna gifves det icke en enda pollenslang, som icke är underkastad ett dylikt afdelande i flera celler (fig. 7). Förgreningar äro också visst icke sällsynta och har helt säkert äfvenledes sin grund uti en tardering af eller hinder för tillväxthastigheten. Vid undersökningen af pollenslangarnes utveckling väckte delningsfenomet inom slangarne min synnerliga uppmärksamhet, då något sådant väl torde räknas till sällsyntheterna och mig vetterligt förut endast observerats hos en enda växt. I Sitsungsberichte d. kaiserl. Akadem. d. Wissensch. för år 1877 talar Tomaschek om en septering inom pollenslangarne hos Colchicum autumnale, hvilken skulle bestå deri, att inuti slangarne mer eller mindre fullständiga tvärväggar uppstå i succedan ordning. Det skulle vara en slags tillproppning medelst cellulosa, som antingen delvis eller helt och hållet afstängde rummet inom slangen [1]). De afbildningar, som han härtill lemnar och som skulle illustrera fakta, får man emellertid upptaga med en viss försigtighet, enär de till största delen motsvara pollenkorn, som vuxit i konstgjordt näringsmedium (kött) och derför lätt, och här troligen, angifva missbildningar eller sjukliga fall. Afbildningar efter naturen (fig. 5 b) ge bättre vid handen, att en verklig celldelning eger rum om också icke med samma regelbundna afstånd mellan väggarne som t. ex. hos en svamptråd, hos hvilken för öfrigt ibland ganska betydlig oregelbundenhet kan förekomma i detta hänseende.

Granska vi vårt föreliggande fall skola vi finna, att tvärväggar börja tillkomma olika tidigt hos de skilda slangarne men som det tyckes då först, när de respektive slangarne lagt sig längs kanalens vägg. Tvärdelningen kan upprepas en till flera gånger och håller sig alltid ett stycke från slangens tillväxande spets. Temligen snart förtjockas dessa väggar och blifva kollenkymatiska och visa ett utseende, som närmast påminner om silrörens porskifvor. Till en början misstänkte jag äfven, att en likartad byggnad här förelåg; men genom senare undersökningar öfvertygades jag om, att så ej var förhållandet. Äfven med högst tillgängliga förstoring och efter noga preparering med sam-

[1]) Tomaschek, Ueber die Entwickel. d. Pollenschlauch d. Colchicum autumnale (Sitsungsb. d. kais. Akad. d. Wissensch. 1877 I. 2, sid. 491).

mandragande medel (absolut alkohol) var det omöjligt att iakttaga några porer och Schimper's reaktion för silrörsporer gaf endast negativt resultat. Väggarne såsom sådana äro emellertid sammansatta af en median fastare konstruerad lamell, som åter är belagd på båda sidor med slemartade skikt, hvilka äro starkt ljusbrytande och i allt visa egenskaper motsvarande porskifvornas kallusbelägg (fig. 5, 6).

Huru än de tvärdelande väggarne äro beskaffade måste de ändå vara genomträngliga för vätskor, enär i annat fall det blefve oförklarligt, huru pollenslangen kan tillväxa. Näring måste här nödvändigt tillföras af pollenkornets eget förråd, alldenstund någon näring ej tyckes vara att hemta från kanalcellerna, åtminstone ej förr än vid öfvergången till den qvastlika ledande cellväfnaden öfver ägget. Man ser också, att den i kornet magasinerade stärkelsen följer med och i synnerhet i början af slangens tillväxt fullproppar densamma i aflånga eller elliptiska korn, hvilka man för öfrigt kan spåra ända ned till mikropylekanalen och ända ned till äggkroppen, så att man ofta genom stärkelsens reaktion för jod kan leta sig till pollenslangens gång, hvilket annars ej alltid faller sig så lätt [1]). Härvid måste naturligtvis näringsämnena transporteras i löst tillstånd genom meromnämnda tvärväggar och dessa vara så byggda, att detta kan möjliggöras. Fig. 3 torde för öfrigt härom lemna bästa föreställningen.

Betydelsen af dylikt afdelande, som vi här sett, och som äfven låter sig påvisas hos Colchicum autumnale, torde vara svår att med bestämdhet afgöra. Möjligen skulle ett skäl härför kunna sökas deri, att under föranledning af ett hämmande uti tillväxten under den längre eller kortare vägen, som pollenslangarne hafva att tillryggalägga, tillförseln af reservnäring derigenom modereras och ej tillföres den växande delen af slangen i för stort öfverskott.

Har pollenslangen kommit ned uti den ledande väfnaden går dess framskjutande hastigare, i det den rikedom på slem, som från papillcellerna afsöndras och som ett relativt tjockt lager ifyller mellanrummen mellan papillerna och till och med inhöljer dem, dervid underlättar passagen (fig. 3, 12). När den genomträngt den ledande väfnaden sänker den sig ned i underliggande hålighet i följd af sin egen tyngd och på grund af plasticiteten uti den unga membranen; oftast sväller härunder spetsen och blir klubblik (fig. 4). På ett eller annat sätt kommer den i beröring antingen med hålighetens vägg eller vanligtvis med ägget sjelf. I hvilket fall som helst följer den underlaget och går nedåt

[1]) Jemf. HOFMEISTER, l. c. Pl. I fig. 14 c.

och åt den sidan af hålighetens botten, åt hvilken mikropylen är vänd. Här attraheras den af den basalt sittande ledningsväfnaden och vägen till mikropylen är lätt anvisad och funnen. Vanligen gå pollenslangarne direkt mot mikropylen och mottagas då alltid af de längsta papillerna (fig. 4) och gå derifrån till mikropylkanalen. Vid dess inträde i sistnämnda kanal stannar slangens växtpunkt för ett ögonblick tills den kan inslå en ny direktare till målet förande väg. Alldenstund slangens membran mot spetsen alltid är mjuk och böjlig uppstå rätt ofta ansvällningar och utbugtningar på slangen alldeles i öfverensstämmelse med hvad som enligt Schleiden lär vara förhållandet med pollenslangarne hos Ceratophyllum eller i likhet med de observationer, som Hofmeister hos åtskilliga andra fanerogamer gjort (fig. 10).

Enligt de afbildningar, som Hofmeister lemnat öfver pollenslangens förhållande till äggapparaten hos N. major, synes det, som om pollenslangen skulle genomtränga embryosäckens vägg och således direkt kommunicera med hjelpcellerna inom äggapparaten [1]). Det har ej lyckats mig att afgöra huru slangarne förhålla sig i detta hänseende hos här afhandlade Najasform. Så mycket är emellertid säkert, att de tränga in uti nucellus genom att skjuta emellan dennes epidermala celler och lägger sig omedelbart in till embryosäcken, ofta i form af en bred skifva.

Sedan befruktning en gång skett delar sig äggcellen som vanligt uti tvenne dotterceller, af hvilka basalcellen är ovanligt stor och qvarstår länge samt tilltager dessutom under tiden i storlek. Grodden utvecklar sig raskt, som vanligt är hos vattenväxter, och dess skilda delar äro tidigt anlagda. Då jag ej haft tillräckligt material för att uttömmande undersöka de skilda delarnes anläggning och tillkomst lemnas dessa frågor å sido; endast den anmärkning torde böra tillfogas, att birötter här liksom hos Ruppia [2]) äro, så vidt jag kunnat se, till sin uppkomst exogena.

Utaf öfriga Najadeer har jag kunnat upptaga till undersökning *Najas marina*. Denna art tillhör som bekant en hel annan afdelning af Najadeer än den ofvan beskrifna N. flexilis. Då denna senare var monoik är den först nämnda dioik. Oaktadt N. marina sålunda tillhör afdelningen Eunajas förråder den dock i allt väsendtligt en förvånande öfverensstämmelse med N. flexilis med hänsyn till befruktningen och vilkoren för densamma. De olikheter, som

---

[1]) Hofmeister, l. c. Tab. I fig. 1—25.

[2]) Wille, N., Om kimens udviklingshistorie hos Zannichellia och hos Ruppia, 1882 sid. 5.

finnas, låta närmast hänföra sig till fördelningen af könen på skilda stånd, ståndarknappens byggnad samt till en något olikartad växtlokal. Sålunda kännetecknas ståndaren derutinnan, att den eger fyra rum i stället för ett såsom hos N. flexilis. Men den öppnas dock under enahanda vilkor och förhållanden och dess innehåll, pollenkornen, äro till formen om icke så långsträckta som hos N. flexilis dock fullt elliptiska. Tyngdförhållandet mellan vatten och pollenkorn är här ännu mera different, i det kornen tyckas ega en ännu större barlast af stärkelse och falla ännu lättare till botten genom vattnet. Att fyra rum finnas i stället för ett uti knappen medför endast, att skörden af pollen blir så mycket rikare.

Alldenstund N. marina är en dioik och marin växt gestalta sig visserligen de yttre vilkoren något afvikande från hvad vi sett hos N. flexilis. Då hafsvattnet har en högre halt af upplösta salter än sött vatten erfordras en större specifik tyngd hos det befruktande elementet, för så vidt under för öfrigt likartade förhållanden befruktning skall möjliggöras i öfverensstämmelse med samma akt hos N. flexilis. Könens fördelning på skilda stånd måste vidare förutsätta en modifikation i befruktningens gång, som möjligen skulle kunna ställa sig såsom mera skild från motsvarande fenomen hos N. flexilis.

Men de antydda olikheterna äro vid närmare skärskådande långt ifrån grundväsendtliga. Fastmer tyckes i allt vara sörjdt för att under de visserligen något förändrade yttre omständigheterna pollinationen skall kunna genomföras på samma sätt som hos N. flexilis. Hanexemplaren öfverstiga till antal betydligt honexemplaren. Dertill äro de hvar för sig mera utbredda, under det honexemplaren åtminstone till en början äro mindre utvecklade. För öfrigt stå de sistnämnda ofta såsom enstaka exemplar inblandade mellan de talrika hanstånden. Detta i samband med de tyngre pollenkornen jemte rikedomen på frömjöl inom hvarje knapp garantera en fekundation, som under andra omständigheter skulle hafva mindre utsigter för sig.

När pollenkornen kommit inom fångstapparaten utväxa de på samma sätt som hos N. flexilis. Pollenslangarne uppdelas genom upprepade delningar. Deras väg genom kanal och genom ledande väfnad samt genom mikropylen in uti äggkroppen till embryosäcken ega sin fulla motsvarighet till utvecklingsgången för slangarne hos först beskrifna Najasart. Förändringen uti pollenkornens innehåll samt stärkelsets vandring är äfvenledes lika. Kort sammanfattadt råder en något så när fullständig öfverensstämmelse uti befruktningssättet hos de båda arterna.

Till dessa tvenne former inom slägtet inskränka sig mina undersökningar. Dessa hafva således ej erhållit någon större omfattning, hvilket åter helt naturligt skulle medfört ett större intresse. Emellertid torde en sådan begränsning mindre inverka på allmänna giltigheten och värdet af de vunna resultaten, om man tager i betraktande den stora likhet, som herrskar såväl uti samtliga Najasformers blombygnad som uti samma växtformers sätt att uppträda i naturen. Befruktningen hos i fråga varande växtfamilj kan väl förutsättas vara temligen ensartad. Den ofvan omordade pollinationen torde derför ega en allmännare tillämpning på öfriga samarter.

Pollinationen sjelf sådan den gestaltar sig hos de båda Najasarterna, N. flexilis och N. marina, är som vi sett af ren hydrofilistisk natur och kan såsom man förutsatt ej vara af annan art. Vilkoren för dess genomförande åter grunda sig å ena sidan på den tidskillnad, som finnes uti de skilda könens utveckling samt uti de skildkönade blommornas olika ställning på samma stånd eller, ifall könen äro förlagda till skilda exemplar, uti det relativt större antal och större utbredning, som hanstånden hafva i förhållande till honstånden; å andra sidan måste under de yttre omständigheter, hvarunder dessa växter lefva, det befruktande elementet vara i besittning af en sådan egenskap, att det genom densamma kan förflytta sig till honblomman. Genom ett större upplag af stärkelse, som dessutom måste tjena såsom reservnäring för pollenkornen, erhålla dessa en tyngd, som förer dem mer eller mindre direkt nedåt till honblomman, som förmedelst sin uppfångande flikkrona står beredd att upptaga dem inom sig. Vattnet är härvid enligt regeln alldeles passivt och tjenstgör ensamt såsom medium för pollenkornens förflyttning till det afsedda målet. En mer eller mindre tillfällig rörelse uti vattnet rubbar detta pollinationssätt endast så till vida, som pollenkornen derigenom föras i en sned riktning nedåt i stället för att sänka sig mera lodrätt mot underliggande botten. Den större eller mindre grad af slump, som härvid skulle kunna göra sig gällande, uppväges åter af dess ofantligt stora rikedom på pollenkorn, som vid vid hvarje tillfälle förefinnes och som blir så mycket mera i ögonfallande, om man besinnar, att honblommorna äro i besittning af endast ett ägg hvardera.

För att se till i hvad mån en dylik pollination kunde finna sin tillämpning hos andra vattenväxter, som lefva under något så när liknande yttre vilkor som Najadeerna, och då passande undersökningsmaterial erhölls uti Callitriche autumnalis, upptog jag äfven denna växt till undersökning.

Callitriche autumnalis hör till de arter af samma slägte, som ständigt lefva inom vattnet. Den håller sig framförallt till sådana växtställen, der en ständig omsättning af omgifvande vattenlager eger rum och träffas i allmänhet uti strömmande eller rinnande vatten. Dess han- såväl som honblommor sakna hylle och sitta hvar för sig med blottad knapp eller pistill. I likhet med Najas har C. autumnalis ett större antal han- än honblommor, hvilka senare komma något efter i utvecklingen och sitta något under, dock ej så långt under de på motsvarande utvecklingsstadium befintliga hanblommorna som hos Najas.

Den ensamma ståndarens knapp innesluter fyra rum, som öppna sig förmedelst tvenne klaffar på grund af en särskild organisation uti det subepidermala cellagret och således ej ensamt på grund af de växande pollenkornens sprängande kraft inifrån såsom hos Najas [1]). Pollenmassan utgöres vid knoppens mognad af synnerligen talrika pollenkorn, hvilka samtliga äro runda och omgifvas af en tunn enkel membran [2]), som ej visar någon sekundär förändring i kemiskt hänseende utan, så vidt mina reaktionsförsök ge vid handen, består af ren cellulosa. Innehållet inom de särskilda kornen är hufvudsakligen qväfvehaltigt och rikligen bemängd med smärre korn; jemte detta kornrika plasmainnehåll och inblandadt uti detta finnes en ej så liten qvantitet olja, som stundom och i synnerhet, när pollenkornen kommit ut ur knapprummen, afsätta sig uti plasmans periferi intill membranen (fig. 14). Den runda formen bibehålla pollenkornen alltjemt ända tills de komma i tillfälle att befrukta. Kommer något sådant ej i fråga för ett pollenkorn, afskiljes all oljan och kornet innehåller talrika större, starkt ljusbrytande oljdroppar. En liknande oljafsöndring i ännu större skala sker för öfrigt uti sådana fruktifikationsorgan, hanliga såväl som honliga, som förkrympas eller förblifva sterila; hela knappens eller äggets inre fylles af olja [3]). Samlar man i större mängd dessa rundade korn uti en vattendroppe eller uti ett med vatten fyldt urglas skall man snart se, att kornens tyngd understiger vattnets; också hålla de sig alltjemt uppslammade och flytande uti vattnet och sjunka ej till botten. Detta var väl också a priori

---

[1]) Hegelmaier, F., Monograph. d. Gattung Callitriche, 1861 sid. 38.

[2]) Hegelmaier, l. c. sid. 40.

[3]) En dylik afsättning af ett ämne är ingalunda sällsynt och minst främmande för mer eller mindre aborterade eller stiriliserade fortplantningsorgan. I här afhandlade fall är det olja; vid andra tillfällen kan det vara t. ex. stärkelse. Arten af det ämne, som afsättes, står i förbindelse med dess rikligare och normala förekomst uti växtens friska organ.

att vänta och står helt naturligt i sammanhang med beskaffenheten af pollenkornens innehåll.

Honblomman är lika enkelt byggd som hanblomman och utgöres af en pistill, som eger tvenne åt sidorna böjda buffelhornslika märken med något papillösa epidermala celler, hvilka isynnerhet vid ingången till pistillkanalen afsöndra en slemmig saft. Pistillkanalen är temligen kort och upplöser sig uti sidogångar till de skilda rummen inom fruktämnet. Embryosäcken har här en kraftigare tillväxt och ansluter sig till den gamopetala typen; den ligger fri och omslutes upptill af integumentet, som är ett enda (fig. 13). Enligt Hegelmaier skall den i regeln vara innesluten inom äggkroppen; så är emellertid ej fallet med föreliggande Callitricheart.

När pollenkornen utsläppts uti vattnet och pistillerna med sina tillbakaslagna märken äro färdiga för pollenkornens mottagande måste de förra i följd af den strömning uti vattnet, för hvilken plantan i sin helhet är utsatt, drifvas med vattnet och komma att hamna eller hänga sig fast på något af de nämnda pistillkornen, tillhörande en honblomma på samma stånd eller snarast en blomma på ett främmadt, mer eller mindre aflägset stånd.

Såsom af fig. 13 framgår är det i synnerhet i kanalmynningen som pollenkorn i större mängd stanna för att hvart och ett efter sin förmåga växa ned uti kanalen och tränga ned till den nakna embryosäcken och der till äggapparater afgifva sitt innehåll (fig. 13).

Ett pollenkorn hos C. autumnalis företer samma egendomlighet uti tillväxandet som pollenkornet hos Najasarterna. Det är endast en begränsad del af detsammas membran, som utväxer uti pollenslangen, under det den återstående delen af membranen qvarstår och i detta stadium reagerar med ytterst svag gulfärgning medelst jordreaktion. När kornet växer försvinna de oljdroppar, som finnas, och den olja, som är inblandad uti plasmamassan, tyckes helt omvandlas och öfvergå uti plasmaämne. Någon delning uti pollenslangarne, sådan vi sett den hos Najas, inträder här ej; åtminstone har jag ej i de talrika fall jag undersökt kunnat påvisa någon. Pistillkanalen är också mera vid och slemafsöndring är säkert större; dessutom är den väg pollenslangen har att tillrygalägga relativt kortare.

Hos nyss beskrifna växtart hafva vi således funnit en hydrofilism, som utföres på ett sätt, som bestämdt skiljer sig från det vi sett hos Najas.

---

[1]) Hegelmaier, l. c. sid. 42.

Pollenkornen hafva en specifik vigt, som går under vattnets, och måste sålunda ställa sig passivt i fårhållande till vattnet såsom aktivt befordrande befruktningen. Denna pollenkornens egenskap står också i bästa harmoni med honblommans byggnad och det växtsätt, som tillkommer Callitriche. Honblomman eger ej samma fångstapparat som honblomman hos Najas och C. autumnalis lefver ej såsom N. flexilis i stilla, utan i flytande vatten.

Vi hafva på detta sätt såsom resultat af undersökningar hos representanter från tvenne skilda växtfamiljer iakttagit tvenne former för utförandet af ren hydrofilism. En dylik olikhet visar sig också stå i aldra innerligaste förbindelse med variationer i yttre påverkande lifsförhållanden och är förbunden med omändringar uti fruktifikationsorganens byggnad, som nära ansluta sig till dessa yttre påverkningar.

Huru den rena hydrofilismen realiseras hos andra hydrofiler, om den kan inrangeras i ofvan anförda, för Najas och Callitriche gällande skema eller om den kan varieras på andra olika sätt, kan endast en noggrannare och genomgående undersökning afgöra. De ofvan omnämda undersökningsresultaten torde måhända kunna berättiga till det antagandet, att ännu flera modifikationer uti den rena hydrofilismen finnas.

Zusammenfassung der Ergebnisse.

Die Befruchtung der Najadeen, welche als reiner Hydrophilismus zu betrachten ist, kommt in folgender Weise zu Stande. Die Blüthen, monöcisch oder diöcisch, entwickeln sich ungleichzeitig derart, dass die männlichen Blüthen zuerst angelegt werden und bei den monöcischen Formen höher hinauf auf der Stammaxe als die weiblichen Blüthen, die gleichzeitig reifen, sitzen. Ausserdem ist das männliche Element in Anzahl bedeutend überwiegend, so dass die Aussicht einer zukünftigen Befruchtung in dieser Beziehung gesichert ist. Wenn die Anthere reif ist, macht sich die Pollenmasse, welche die letzten Stufen des gewöhnlichen Entwickelungsganges überspringt, vermittelst secundären Zuwachs frei und die Pollenkörner, die jetz elliptisch-cylindrisch und mit Ausnahme der beiden Pol-Enden ganz mit länglichen Stärkekörnern vollgepfroft sind, lassen sich im Folge ihres höheren specifischen Gewichtes (die Stärke) von der männlichen Blüthe im Wasser herunter sinken, um von den Fangapparaten der weiter unten sitzenden weiblichen Blüthen aufgefangen zu werden. Sind die Pflanzen diöcisch wird der Befruchtungsgang in so fern variirt, dass das Pollen eines Exemplares auf den Griffel eines anderen übergeführt wird. Einmal innerhalb des Fangapparates aufgenommen wachsen die Pollenkörner den Kanal durch. Während dessen werden die heranwachsenden Pollenschläuche von der Kanalwand attrahirt und in ihrem Fortwachsen verzögert, wodurch eine Septirung der Schläuche vermittelst collenchymatischen Querwänden bewirkt wird, so dass zu schnelle Zufuhr der Nahrung auf dieser Art verhindert wird. Von dem an der Mündung des Kanales befindlichen Leitungsgewebe senken sich die Schläuche gewöhnlich direkt zu dem Leitungsgewebe an der Mündung des Mikropyles hinab, von wo aus sie in den Kanal des Mikropyles und bis an die Wand des Embryosackes hineindringen.

Bei Callitriche autumnalis sind die Pollenkörner rund, mit ölhaltigem Plasma gefüllt und leichter als Wasser. Auch werden sie vom Wasser aktiv zu dem Griffel getrieben um von hier aus den Pistillkanal durchzuwachsen. Bei den Najadeen wird die Vermittelung zwichen den männlichen und den weiblichen Blüthen dadurch ermöglicht, dass die Pollenkörner sich im Folge ihrer Schwere durch das Wasser bewegen, während bei C. autumnalis die Pollenkörner vom Wasser bewegt werden. Diese Pflanze wächst auch am liebsten in fliessendem Wasser, während jene in stillestehenden Gewässern sich naturgemäss entwickeln.

Figurförklaring.

Figur 1—12. *Najas flexilis.*

Fig. 1. Knopplik bildning, som utvecklat sig i stället för en blomma. ($^{130}/_{1}$).

Fig. 2. Reduceradt knopplikt organ af samma art som det i fig. 1 afbildade. ($^{130}/_{1}$).

Fig. 3. Längdgenomskärning genom honblommans nedre del, utvisande den papillösa väfnaden upptill och nedtill uti fruktämnets rum samt pollenslangarnes nedväxande till mikropylen. Endast en liten del af ägget har träffats vid genomskärningen. ($^{190}/_{1}$).

Fig. 4. Likartadt genomsnitt, hvaruti hufvudsakligen visas, hurusom pollenslangen af sin egen tyngd sänkes ned till äggets vägg för att sedan längs denna leda sig fram till mikropylen. ($^{160}/_{1}$).

Fig. 5. Ett stycke af en pollenslang, som visar tvärväggens beskaffenhet samt den stora rikedomen på stärkelsekorn. ($^{380}/_{1}$).

Anm. En noggrannare begränsning af innehållet mot tvärväggen finnes ej å figuren utförd på grund af fel från stenografens sida.

Fig. 6. En del af en slang, som utvisar ett protoplasmatiskt innehåll, fritt från stärkelse. Tvärväggens beskaffenhet = fig. 5. ($^{380}/_{1}$).

Fig. 7. Växande pollenslangar, som afdelats genom flere tvärväggar och som förgrenat sig. ($^{250}/_{1}$).

Fig. 8. Pollenkorn: a, unga ännu ej utvecklade; b, mogna. ($^{130}/_{1}$).

Fig. 9. Groende pollenkorn. ($^{190}/_{1}$).

Fig. 10. Genomskärning genom äggets öfre del, hvari visas pollenslangens nedträngande genom mikropylen till och inuti äggkroppen. ($^{190}/_{1}$).

Fig. 11. Genomskärning genom ståndarknoppens öfre del för att utvisa de unga pollenkornens läge i knoppen samt knappväggens förträngning. ($^{190}/_{1}$).

Fig. 12. Längdsnitt genom honblomman med växande pollenkorn. Vid genomskärningen hafva dessa senare något rubbats ur sitt läge. ($^{130}/_{1}$).

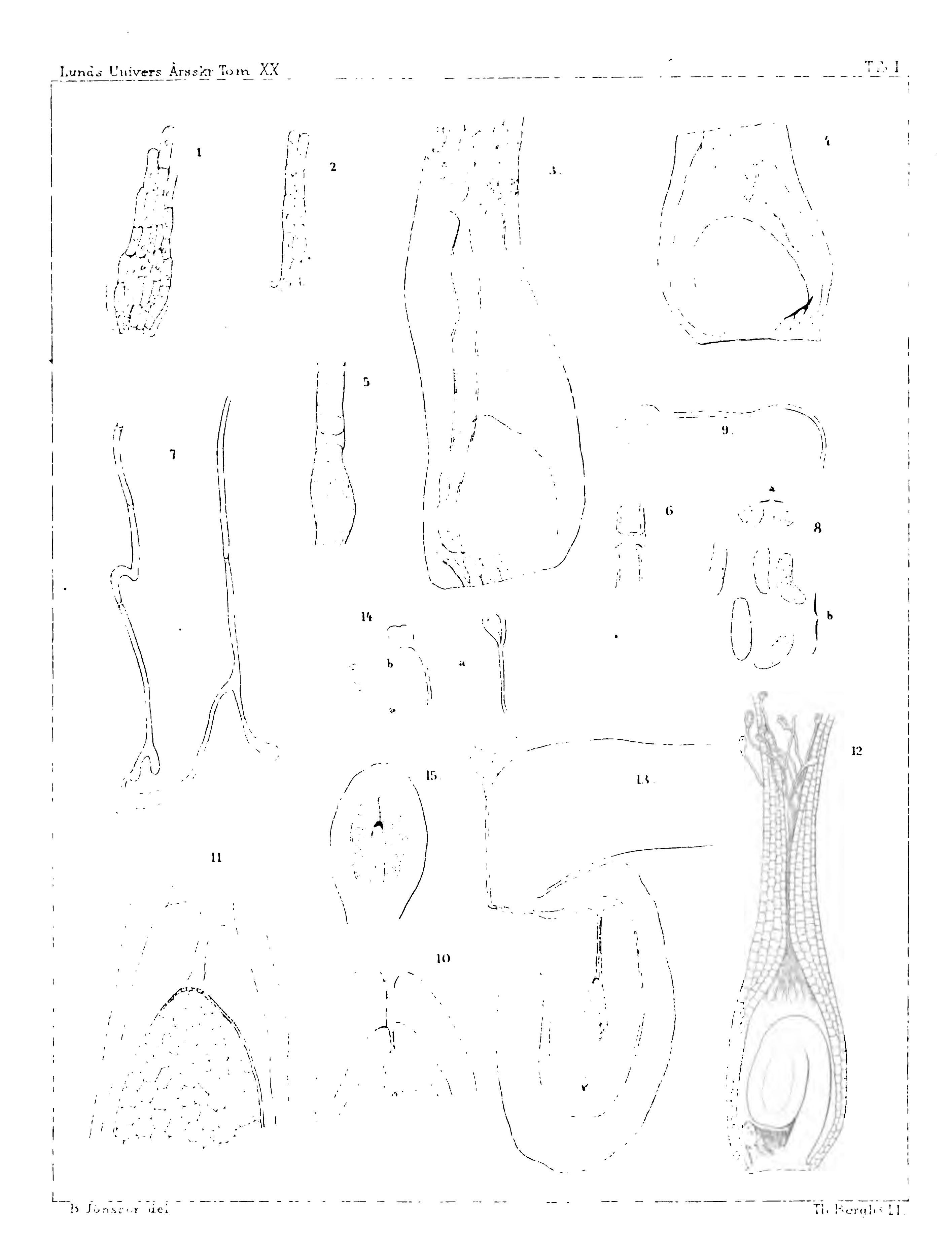
Figur 13—15. *Callitriche autumnalis.*

Fig. 13. Längdgenomskärning genom en del af honblomman, hvari påvisas de växande pollenkornens nedträngande till den blottade embryosäcken. ($^{160}/_1$).

Fig. 14. Pollenkorn: a, växande; b, fullt utvecklade. ($^{175}/_1$).

Fig. 15. Genomsnitt genom en del af fruktämnet för att visa förhandenvaron af en ägghud samt embryosäcken, förträngande öfre delen af äggkroppen, som här qvarsitter som en slemmössa öfver embryosäckens öfre ända. Fyra kärnor förefinnas inom embryosäcken.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
a
b

Uppgift på föredrag, som blifvit hållna vid Physiographiska Sällskapets sammanträden under läsåret 1883—1884.

1883, d. 10 Okt.

Hr Nordstedt redogjorde för en del af de uti fasc. 11 och 12 af "Algæ aquæ dulcis exsiccatæ, præcipue Scandinavicæ" publicerade Algerna samt för förekomsten af *Cuscuta Epithymum* och *Erythræa capitata* var. *sphærocephala* i Sverige.

Hr Lundgren, om Ammoniternas utveckling och systematiska ställning.

Hr Dunér, framställning af upptäckten af protuberanslinierna samt om deras synlighet i spektroskop af mycket svag spridning.

Hr Quennerstedt förevisade exemplar af *Protopterus* och *Lepidosteus* och redogjorde för några egendomligheter i deras bygnad.

1883, d. 14 Nov.

Hr Areschoug redogjorde för formbildningen hos ett par i vestra och södra Sverige förekommande *Rubus*-arter.

Hr Berggren redogjorde för en hittills till slägtet *Veronica* förd växt af familjen *Loganiaceæ*.

Hr Nathorst, om elektricitetens användande på växtkulturen.

1883, d. 12 Dec.

Hr Lindgren, om hjernsubstansens resistens mot förruttnelse.

Hr Claesson redogjorde för de nyare undersökningarne om stärkelsens förvandlingsprodukter, i sammanhang hvarmed han förevisade några dithörande preparat.

Hr Areschoug refererade Docenten Bergendals arbete öfver Geraniaceernas bygnad.

Hr Odenius, incarceration af tunntarm under ett divertikel, hvars topp är sammanvuxen och står i öppen förbindelse med tarmen.

1884, d. 13 Febr.

Hr NAUMANN, om ossa tendinum, deras förekomst och betydelse.

Hr LUNDGREN, om *Spondylus*-arterna i kritsystemet i Sverige.

Hr JÖNSSON, om Majsbrand samt om rheotropism.

1884, d. 12 Mars.

Hr BLOMSTRAND meddelade några anmärkningar rörande den olika uppfattningen af de kemiska grundbegreppen och redogjorde derjemte i korthet för en nyligen publicerad uppsats öfver uranaterna.

Hr ASK redogjorde för sin senaste erfarenhet om fastgörandet af rörliga njurar.

1884, d. 9 April.

Hr ARESCHOUG, om hybridiseringens betydelse för formbildningen i polymorfa slägten.

Hr LÖWEGREN, om anophtalmus congenitus.

Hr NORDSTEDT, om några nya former af Characeer från Spanien, Afrika och Australien.

1884, d. 24 Maj.

Hr TÖRNQVIST, om Graptoliternas bygnad och plats i systemet.

Hr JÖNSSON, om förslemning af rothårens membraner.

Hr BERGGREN redogjorde för fyndet af *Aspidium Lonchitis* (L) Sw. vid Höör i mellersta Skåne.

Acta Universitatis Lundensis.

Lunds Universitets Årsskrift.

Tom. I—XX. Årg. 1864—1884.

Systematisk innehållsförteckning.

Teologi.

Ahnfelt, O., Om nådens ordning i dess inre sammanhang. 76 s. *XVII: I. 1880–81.*

—, Schleiermachers lära om ångern. 45 s. *XIX: I. 1882–83.*

Berggren, J., Jesu sista påskamåltid med sina lärjungar, samtidig med de öfrige judarnas, och således emellan de fyra evangelisternas berättelser härom ingen motsägelse. 16 s. *(III: I.) 1866.*

Billing, G., Om *sacramentum* och *sacrificium* i den Lutherska culten. Ett försök i praktisk theologi. 85 s. *(V: I.) 1868.*

—, Om *adiaphora*. 98 + 1 s. *(VII: I.) 1870.*

Eklund, P., *Σαρξ* vocabulum quid apud Paulum apostolum significet. 50 + 1 s. *(VIII: I.) 1871.*

—, Om theologiens begrepp och indelning. Försök till en kyrklig vetenskapslära. 49 + 1 s. *XI: I. 1874.*

Eklund, P., Om *κενωσις*-dogmens fortbildning på Concordiæ-formelns grundval. Ett försök i den dogmatiska theologien. 82 s. *XIII: I. 1876–77.*

Johansson, M., De æterna Christi præexistentia quid in evangelio Joannis traditum est? Commentatio biblica. 56 + 1 s. *(III: I.) 1866.*

Schmidt, C., Den heliga skrifts lära om bönen. 58 s. *(VII: I.) 1870.*

Skarstedt, C. W., Om formeln ande och sanning. 112 s. *XX: I. 1883–84.*

—, De formula *δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη*. speciatim habita ratione ad concionem, quæ dicitur montana. 59 + 1 s. *XX: I. 1883–84.*

Warholm, C., Om den heliga skrifts inspiration. 72 s. *(III: I.) 1866.*

Juridik. Statsvetenskap.

Ask, J., Formaliteter vid kontrakt enligt romersk och svensk förmögenhetsrätt. 61 s. *XX: I. 1883—84.*

Broomé, G., Några anmärkningar om den svenske domarens inamovibilitet. (Inbjudningsskrift.) 19 s. *(VI: I.) 1869.*

Hamilton, G. K., Öfversigt af statsinkomsternas olika slag. 27 s. (Inbjudningsskrift.) *XI: II. 1874.*

Hjelmérus, J., Bidrag till svenska jordeganderättens historia. 94 s. *XX: II. 1883—84.*

Humbla, Ph., Om vilkoren för eganderättens öfvergång vid köp af fast gods. Med afseende företrädesvis på svensk civilrätt. 65 s. *(II: I.) 1865.*

Schlyter, C. J., Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen. 5 s. *XVII: II. 1880—81.*

Sjöberg, A., Om den svenska fiskerilagstiftningen. 82 s. *(II: I.) 1865.*

Sydow, E. F. N. von, Om hyresaftal rörande fast egendom, enligt romersk och svensk rätt. 143 + 1 s. *XIX: II. 1882—83.*

Medicin.

Ask, C. J., Om bronchotomi. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *(III: II.) 1866.*

Löwegren, M. K., Om myopi. 86 + 1 s. *(III: II.) 1866.*

Naumann, C. F., Om missfoster. 18 s. *(I: I.) 1864.*

Odenius, M. V., Om vestibularsäckarnes form och läge i menniskans öra. 15 s. *(III: IV.) 1866.*

Filosofi.

Geijer, R., Hegelianism och positivism. Studier med anledning af prof. M. J. Monrads "Tankeretninger i den nyere Tid" och "Udsigt over den høiere Logik" m. fl. skrifter. 107 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Leander, P. J. H., Framställning och granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt. Förra afdelningen. 137 + 1 s. *(I: I.) 1864.*

——, Granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt. Sednare afdelningen. 116 s. *(II: II.) 1865.*

Swahn, O., Om betydelsen af Herbarts philosophiska ståndpunkt. 39 s. *(I: II.) 1864.*

Thyrén, J., Kritisk framställning af Herbert Spencer's "Principles of Psychology". 56 s. *XIX: III. 1882—83.*

Wadstein, E., Studier öfver Kants teoretiska kriticism. 42 s. *XV: I. 1878—79.*

Wägner, S., John Stuart Mills logiska system och dess kunskapsteoretiska förutsättningar. I. 45 s. *XVI: I. 1879—80.*

——, d:o, d:o. II. 37 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Filologi.

a) Österländska språk.

Collin, A. Z., Apahâravarmans äfventyr. Från sanskrit. 33 s. *IV*: *I*. *1867*.

Edgren, Hj., Statistical and Discursive Notes on Vṛddi-derivatives in Sanskrit. 17 s. *XVII*: *II*. *1880–81*.

——, De codicibus nonnullis Indicis, qui in bibliotheca universitatis Lundensis asservantur. 7 s. *XIX*: *III*. *1882–83*.

Malmström, A. M., De verbis Hebræorum concavis quæstiones. 43 s. *X*: *I*. *1873*.

Tegnér, E., De vocibus primæ radicalis *w* earumque declinatione quæstiones Semiticæ comparativæ. I. 68 + 1 s. *(VI*: *I.)* *1869*.

---

b) Klassiska språk.

Andersson, H., De parodo chori in fabulis Aristophaneis. 39 s. *XVI*: *I*. *1879–80*.

Braune, F., De particula *ut* simplici et copulata. Pars I. 73 s. *(II*: *II.)* *1865*.

Cavallin, S. J., De futuro Herodoteo. 59 s. *XIV*: *I*. *1877–78*.

——, De Xenophonteo temporum et modorum usu in enuntiationibus orationis obliquæ primariis ad tempora præterita relatis. Pars I. 52+2 s. *XVI*: *I*. *1879–80*.

——, d:o, d:o. Pars II. 45 + 3 s. *XVII*: *II*. *1880–81*.

——, Aoristi infinitivus Homericus ad verba dicendi et sentiendi relatus num futurum tempus significare possit. 30 + 1 s. *XVII*: *II*. *1880–81*.

——, Ad syntaxin Thucydideam et Xenophonteam quæstiunculæ duæ. 36 s. *XIX*: *III*. *1882–83*.

Heimer, Aug., Studia Pindarica. 148 + 2 s. *XX*: *III*. *1883–84*.

Jacobi, O., De Pervigilio Veneris. 37 + 1 s. *(III*: *III.)* *1866*.

Linde, S., Quæstiones etymologicæ et grammaticæ, ad exempla dorica atticorum relatæ. 58 s. *XV*: *I*. *1878–79*.

——, Emendationes et criticæ annotationes ad græcos et latinos scriptores. 62 + 1 s. *XVIII*: *I*. *1881–82*.

Melander, S. E., De anacoluthis Herodoteis commentatio. 66 + 2 s. *(V*: *II.)* *1868*.

Schlyter, G. R., Quaestiones de syntaxi Latinorum. De concessione. 41 s. *(V*: *II.)* *1868*.

Zander, C. M., De divisis atque discretis vocibus latinæ linguæ, quæ aut singulæ primo fuerant aut promiscuæ. 40 s. *XI*: *II*. *1874*.

——, De geminarum vocum latinarum differentiis. 168 s. (Oafslut.) *XIV*: *I*. *1877–78*.

---

c) Romaniska språk.

Cederschiöld, G., et **Wulff, F. A.**, Versions nordiques du fabliau français "Le mantel mautaillié". Textes et notes. 103 + 1 s. *XIII*: *II*. *1876–77*.

Edgren, Hj., Quelques observations sur l'élément roman de l'anglais, considéré dans ses rapports au français moderne. 40 s. *XIX*: *III*. *1882–83*.

Lidforss, V. E., Aqui conpiesça la estoria de los Godos et compúsola Don Roderico Arcobispo de Toledo et Confirmador de las Espannas. (ss. 1–80.) *(VIII*: *II.)* *1871*.

——, d:o, d:o. (Forts.; ss. 81–134.) *IX*: *I*. *1872*.

Wulff, F., Recherches sur les sagas de Mágus et de Geirarđ et leurs rapports aux épopées françaises. 44 + 1 s. *X: I. 1873.*

——, De l'emploi de l'infinitif dans les plus anciens textes français. 78 s. *XI: II. 1874.*

——, La chronique dite de Turpin, deux anciens textes français. I—II. VI + 76 s. *XVI: I. 1879—80.*

---

d) **Germaniska språk.**

Cederschiöld, G., Bandamanna saga, efter skinnboken n:o 2845, 4:o å kongl. biblioteket i Köpenhamn. XIV + 26 s. + 1 facs. *X: I. 1873.*

——, Geisli eđa Óláfsdrápa ens helga, er Einarr orti Skúlason, efter "Bergsboken" utgifven. XVI + 30 s. *X: I. 1873.*

——, Jómsvíkinga saga efter skinnboken 7, 4:o å kungl. biblioteket i Stockholm utgifven. XII + 37 s. + 1 facs. *XI: II. 1874.*

——, Fornsögur Suđrlanda. Isländska bearbetningar af främmande romaner från medeltiden. Efter gamla handskrifter utgifna. Sidd. 1–84. *XIII: II. 1876—77.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. 85—168.) *XIV: I. 1877—78.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. 169—273.) *XV: I. 1878—79.*

——, d:o, d:o. (Forts. ss. I—XLIV.) *XVIII: I. 1881—82.*

——, d:o, d:o. (Forts. och slut; ss. XLV—CCLII.) *XIX: III. 1882—83.*

——, et **Wulff, F. A.**, Versions nordiques du fabliau français "Le mantel mautaillié". Textes et notes. 103 + 1 s. *XIII: II. 1876-77.*

Collin, Z., Examen critique des étymologies islandaises proposées dans le dictionnaire du patois normand de MM. Duméril. 22 s. *(I: II.) 1864.*

——, Sur les conjonctions gothiques. 40 s. *XII: I. 1875—76.*

Söderberg, S., Forngutnisk ljudlära. 48 s. *XV: I. 1878—79.*

Söderwall, K. F., Om verbets rektion i fornsvenskan. 37 + 1 s. *(I: II.) 1864.*

——, Några anmärkningar öfvér de svenska kasusformerna under medeltiden. 17 + 1 s. *(II: II.) 1865.*

——, Om främmande ords behandling i fornsvenskan. 19 s. *(III: III.) 1866.*

——, Studier öfver Konungastyrelsen. 76 s. *XV: I. 1878—79.*

Olde, E. M., Om de skandinaviska runornas omedelbara ursprung från det äldsta feniciska alfabetet. (Inbjudningsskrift). 24 s. + 2 t. *(VII: I.) 1870.*

Wickberg, R., Ueber den ursprung der schwachen präteritalbildung in den germanischen sprachen. 42 + 1 s. *XIII: II. 1876—77.*

——, Om genitivsuffixet *-sja* i de germaniska språken. 6 s. *XV: I. 1878—79.*

——, Notes on the Origin of the Early West-Saxon Vowel-system. 23 s. *XVIII: I. 1881—82.*

Wisén, Th., Om ordfogningen i äldre eddan. 83 + 2 s. *(I: II.) 1864.*

Wulff, F., [se: **Cederschiöld** et —.]

Historia. Personalhistoria.

Hammar, A. N., Om kyrkan i Skåne under katholicismen. 148 s. *(IV: I.) 1867.*

Hammarström, P. A., Om tullförhållandena mellan de skandinaviska rikena från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645, med särskildt afseende på Öresundstullen. 31 s. *XII: I. 1875–76.*

Ljunggren, G., Carl v. Linnés vistande i Lund och bref till E. G. Lidbeck. (Inbjudningsskrift.) 18 s. *XIV: II. 1877–78.*

Lysander, A. Th., De uita ac disciplina Joannis Gustaui Ekii, professoris Lundensis libellus. I. (Inbjudningsskrift.) 16 s.

Weibull, M. J. J., Förbundet mellan Sverge och Frankrike år 1672. 90 s. *(I: II.) 1864.*

——, Freden och förbundet i Lund 1679. 39 s. *(VIII: II.) 1871.*

Literaturhistoria. Estetik.

Ljunggren, G., Det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *(IV: I.) 1867.*

——, Epilogen vid magisterpromotionen 1820. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *(VII: I.) 1870.*

——, Svenska akademien och sången öfver Creutz. (Inbjudningsskrift.) 23 s. *XIV: I. 1877–78.*

——, Selma och Fanny af Franzén. (Inbjudningsskrift.) 22 s. *XV: I. 1878–79.*

——, Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk. (Inbjudningsskrift.) 20 s. *XV: I. 1878–79.*

Ljunggren, G., En tidsbild från seklets början. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *XVI: I. 1879–80.*

——, Cæsars-karakteren i Shakespeares Julius Cæsar. (Inbjudningsskrift.) 28 s. *XVII: II. 1880–81.*

——, Några anmärkningar om Walter Scott och hans romandiktning. (Inbjudningsskrift.) 25 s. *XVIII: I. 1881–82.*

——, Studier öfver Runeberg, I. (Inbjudningsskrift.) 33 s. *XIX: III. 1882–83.*

——, Studier öfver Runeberg. II. (Inbjudningsskrift.) 31 s. *XIX: III. 1882–83*

——, Svea. (Inbjudningsskrift.) 20 s. *XIX: III. 1882–83.*

Mathematik.

Berlin, M., Om potenser af en complex variabel. 22 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

——, Om geometriska representationen af logarithmer och de enklaste trigonometriska funktioner af en complex variabel. 31 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

Berlin, M., Om komplexa koordinater inom plana geometrin. 45 s. *IX: II. 1872.*

Bäcklund, A. V., Några satser om plana algebraiska kurvor, som gå genom samma skärningspunkter. 28 s. *(V: III.) 1868.*

Bäcklund, A. V., Några satser om plana algebraiska kurvors normaler. 38 s. *(VI: II.) 1869.*

—, Om geometriska kurvor med dubbel krökning. 28 s. *(VIII: III.) 1871.*

—, Einiges über Curven- und Flächen-Transformationen. 12 s. *X: II. 1873.*

—, Résumé einer Untersuchung betreffend partielle Gleichungen beliebiger Ordnung mit einer beliebigem Zahl Veränderlichen. 4 s. *XII: II. 1875—76.*

—, Ett bidrag till kul-komplexernas theori. 24 s. *IX: II. 1872.*

—, Om ytor med konstant negativ krökning. 48 s. *XIX: IV. 1882—83.*

Hill, C. J. D:son, Afhandling om tals visare till sammansatta delare (indices à module composé). 18 s. *(I: I.) 1864.*

—, Quelques tables des fractions avec une note sur le nombre des divisions à effectuer pour obtenir le plus grand commun diviseur. 16 s. *(II: III.) 1865.*

—, De proprietatibus seriei harmonicæ cum quadam hujus tabula. 16 s. *(III: IV.) 1866.*

—, De functionibus rationaliter logarithmicis integrandis, et speciatim de derivatis lammatum. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

—, Sur une forme générale de développement et sur les intégrales définies. 24 s. *(V: III.) 1868.*

Hill, C. J. D:son, Sur une forme générale de développement et sur les intégrales définies. (Suite.) 36 s. *(VI: II.) 1869.*

—, Om Fouriers regel för reela rötter. 8 s. *(VIII: III.) 1871.*

Krok, J. M., Plana reciproka systemer. 28 s. *IX: II. 1872.*

Lovén, J. M., Om plana algebraiska kurvors rektifiabilitet. 31 s. *XVIII: II. 1881—82.*

Möller, J., Om connexens $C\ (x,\ x,\ o;\ u,\ u,\ o)$ principalcoincidens. 17 s. *XVI: II. 1879—80.*

—, Über die Transformation einer gewundenen Curve durch sphärische Inversion. 32 s. *XVIII: II. 1881—82.*

Rydberg, J. R., Algebraiska integraler till algebraiska funktioner. 18 s. *XV: II. 1878—79.*

Zeipel, V. von, Om determinanter, hvars elementer äro binomialkoefficienter. 68 s. *(II: III.) 1865.*

—, Om monomial- och fakultetskoefficienter. 57 s. *(VI: II.) 1869.*

—, Om determinanter, hvilkas elementer äro binomialkoefficienter, multiplicerade med vissa faktorer. 36 s. *(VIII: III.) 1871.*

Fysik. Mekanik. Meteorologi.

Bäcklund, A. V., Abhandlung in Hydrodynamik. 32 s. *XI: III. 1874.*

——, Ueber die Flüssigkeitsbewegung in mehrfach zusammenhängenden Räumen. 4 s. *XI: III. 1874.*

——, Om en särskild art af rörelse i en obegränsad, osammantryckbar vätska, i hvilken sammantryckbara kroppar äro utspridda. I–II. 16 s. *XV: II. 1878–79.*

Ericsson, John, Om solvärmens användande som mekanisk drifkraft. 13 s. *(V: III.) 1868.*

Göransson, B., Om kroppars verkliga värmekapacitet. 22 s. *(VII: II.) 1870.*

Rydberg, J. R., Studier öfver friktionselektriciteten. 12 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Tidblom, A. V., Termoelektriska undersökningar. I. 26 s. + 1 t. *IX: II. 1872.*

——, d:o, d:o. II. 19 s. + 1 t. *X: II. 1873.*

——, Einige Resultate aus den meteorologischen Beobachtungen, angestellt auf der Sternwarte zu Lund in den Jahren 1741–1870. 77 s. + 2 t. *XII: II. 1875–76.*

——, Pendel-bestämningar, under den svenska arktiska expeditionen 1872–73 anstälda af Aug. Wijkander, beräknade. 32 s. + 1 t. *XIV: II. 1877–78.*

Wijkander, Aug., Sur la périodicité des perturbations de la déclinaison magnétique dans la Scandinavie septentrionale. 9 s. *XII: II. 1875–76.*

Astronomi.

Anderson, F., Bestämning af planeten (92) Undinas bana, grundad på observationer under trenne oppositioner. 22 s. *(VII: II.) 1870.*

——, Bestämning af planeten (86) Semeles bana. 19 s. *IX: II. 1872.*

Bruhns, C., Bestimmung der Längendifferenz zwischen Berlin und Lund auf telegraphischem Wege ausgeführt von dem Centralbureau der Europäischen Gradmessung und der Sternwarte in Lund im Jahre 1868. 50 + 1 s. *(VII: II.) 1870.*

Bäcklund, A. V., Bestämning af polhöjden för Lunds observatorium medelst observationer i första vertikalen. 58 + 1 s. *(IV: II.) 1867.*

Dunér, N. C, Mesures micrométriques d'étoiles doubles, faites à l'observatoire de Lund, suivies de notes sur leurs mouvements rélatifs. XXXII + 266 + 2 s. *XII: II. 1875–76.*

Engström, F., Bestämning af banan för komet 1847, II. 21 s. *XVII: III. 1880–81.*

——, Beobachtungen der Planeten Victoria und Sappho 1882. 28 s. *XX: IV. 1883–84.*

Lindstedt, A., Undersökning af meridiancirkeln på Lunds observatorium jemte bestämning af densammas polhöjd. 54 + 1 s. + 1 t. *XIII: III. 1876–77.*

——, Beobachtungen des Mars während seiner Opposition 1877. 15 s. *XIV: II. 1877–78.*

Kemi.

Rosenberg, J. O., Om nitrosvafveljernsföreningarne. 28 s. *(II: III.) 1865.*

Svensson, N., Bidrag till kännedomen om antimon- och vismuthoxidens salter. 28 s. *(IV: II.) 1867.*

——, Svafvelsyrliga salter med kopparoxidul och silfveroxid. 24 s. *(VI: II.) 1869.*

Wahlstedt, A., Bidrag till kännedomen om undersvafvelsyrlighetens organiska derivater. 32 s. *XVI: II. 1879–80.*

Weibull, M., Om zirkonium och dess föreningar. 75 s. *XVIII: II. 1881–82.*

Zoologi.

Bergh, C. A., Iakttagelser öfver djurlifvet i Kattegat och Skagerack, gjorda under kanonbåten "Ingegerds" expedition sommaren 1870. 37 + IV s. + 2 kart. *(VII: II.) 1870.*

Leche, W., Studier öfver mjölkdentitionen och och tändernas homologier hos Chiroptera. 47 s. + 2 t. *XII: II. 1875–76.*

——, Zur Kenntniss des Milchgebisses und der Zahnhomologien bei Chiroptera. II Theil (als Fortsetzung der . . . Abhandlung: "Studier öfver mjölkdentitionen" etc.) 37 sid. + 2 t. *XIV: II. 1877–78.*

Lyttkens, I. A., Bidrag till kännedomen af Crustaceernas anatomi. 42 + 2 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o (Forts. ss. 43–111) 68 + 3 s. + 1 t. *(V: III.) 1868.*

Odenius, M. V., Bidrag till kännedomen om morrhårens anatomiska byggnad. 25 + 2 s. + 1 t. *(II: III.) 1865.*

Olsson, P., Entozoa, iakttagna hos skandinaviska hafsfiskar. I. Platyelminthes. 59 s. + 2 t. *(III: IV.) 1866.*

Olsson, P., Entozoa o. s. v. (Forts.) 64 s. + 3 t. *(IV: II.) 1867.*

——, Prodromus faunæ Copepodorum parasitantium Scandinaviæ. 49 s. + 2 t. *(V: III.) 1868.*

——, Nova genera parasitantium Copepodorum et Platyelminthium. 6 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Iakttagelser öfver skandinaviska fiskars föda. 12 s. *(VIII: III). 1871.*

Quennerstedt, Aug., Bidrag till Sveriges infusorie-fauna jemte en kort framställning af infusionsdjurens organisation. I. 64 s. + 2 t. *(II: III.) 1865.*

——, d:o. II. 47 + 1 s. + 2 t. *(IV: II.) 1867.*

——, d:o. III. 35 + 1 s. + 1 t. *(VI: II.) 1869.*

——, Studier i foglarnas anatomi. Bakre extremiteternas muskulatur hos simfoglarna. 60 + 1 s. + 11 t. *IX: II. 1872.*

Botanik.

Geologi. Mineralogi. Paleontologi.

Årsberättelser, afgifna af universitetets rektor.

Redogörelser för särskilda universitetsinstitutionen.

Lysander, A. Th., Om det filologiska seminariets i Lund grundläggning (1864—65) och tio-åriga verksamhet (1865—75) samt om vilkoren för dess bestånd. (Inbjudningsskrift.) 28 s. *XI: II. 1874.*

Möller, A., Redogörelse för de arbeten, som blifvit utförda på astronomiska observatoriet i Lund under åren 1867—1874. (Inbjudningsskrift.) 24 s. *XI: III. 1874.*

Wahlgren, Fr., Om den zoologiska institutionen vid Lunds universitet. (Inbjudningsskrift.) 32 s. *(II: III.) 1865.*

Inbjudningsskrifter till universitetshögtidligheter *).

Till Prof. C. W. Skarstedts installation d. 28 Nov. 1865: "Om den zoologiska institutionen vid Lunds universitet", af **F. Wahlgren.** [Se: *Redog.*]

Till Proff. J. J. Borelii och Ph. Humblas installationer d. 1 och 4 Febr. 1867: "Om bronchotomi", af **C. J. Ask.** [Se: *Med.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1867 af **C. J. Ask.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. Warholms installation d. 3 Febr. 1868: "Om det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1869, af **G. Ljunggren.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. A. Walbergs installation d. 10 Maj 1870: "Några anmärkningar om den svenske domarens inamovibilitet", af **G. Broomé.** [Se: *Jur.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1870 och Prof. C. J. Schlyters juris utriusque jubeldoktorspromotion, af **G. Broomé.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. T. Odhners installation d. 8 Maj 1871: "Om de skandinaviska runornas omedelbara ursprung från det äldsta feniciska alfabetet", af **E. M. Olde.** [Se: *Germ. spr.*]

Till sorgfesten öfver H. M. Drottning Lovisa d. 16 Maj 1871, af **E. M. Olde.** 7 s. *(VII: I.) 1870.*

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1871, af **E. M. Olde.** [Se: *Årsb.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 3 Juni 1871: "Epilogen vid magisterpromotionen 1820", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1872, af **C. W. Blomstrand.** [Se: *Årsb.*]

---

*) I kronologisk ordning. — Den till jubelfesten 1868 hörande programliteraturen m. m. är icke upptagen i Årsskriften. Den återfinnes i det särskildt utgifna arbetet *"Lunds Universitets andra sekularfest Maj 1868"* (Lund 1868, 4:o). Dessutom saknas i Årsskriften följande inbjudningsskrifter: Till rektorsombytet d. 1 Juni 1868, af **G. Ljunggren.** 17 s. — Till filosofie doktorspromotionen d. 6 Juni 1877: "Om den klassiska forntidens uppfattning af naturens skönhet", af **A. Th. Lysander.** 34 s. — Till festen d. 1 Okt. 1881 med anledning af H. K. H. Kronprinsens förmälning, af **G. Ljunggren.** 3 s. — Till filosofie doktorspromotionen d. 31 Maj 1883, af **A. Nyblæus.** 8 s. — Till 400-årsfesten d. 10 Nov. 1883 med anledning af Martin Luthers födelse, af **G. Ljunggren.** 7 s.

Här torde ock böra nämnas *"Festskrift till Kgl. Universitetet i Köpenhamn vid dess fyrahundra års jubileum i Juni 1879 från Kgl. Carolinska Universitetet i Lund"* (Lund 1879, 4:o), hvilken icke inrymts i Årsskriften, utan sjelfständigt utgifvits. Festskriften innehåller: **Cederschiöld, G.,** Clarus Saga. Clari fabella. Islandice et latine. VI + 38 s. — **Lundgren, B.,** Bidrag till juraformationen på Bornholm. 27 + 1 s. + 1 t.

Till sorgfesten öfver H. M. Konung Carl XV d. 29 Nov. 1872 af **C. Olbers.** 4 s. *IX: II. 1872.*

Till rektorsombytet d. 31 Maj 1873, af **C. Olbers.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. C. F. E. Björlings installation d. 28 Nov. 1873: "Statsinkomsternas olika slag", af **K. G. Hamilton.** [Se: *Jur.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1874, af **K. G. Hamilton.** [Se: *Årsb.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 3 Juni 1874: "Bidrag till frågan om den nyare kemiens förhållande till den äldre", af **C. W. Blomstrand.** [Se: *Kemi.*]

Till Prof. M. V. Odenii installation d. 15 April 1875: "Redogörelse för de arbeten, som blifvit utförda på astronomiska observatoriet i Lund under åren 1867—1874", af **A. Möller.** [Se: *Redog.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1875, af **A. Möller.** [Se: *Årsb.*]

Till Prof. J. R. T. Langs installation d. 16 Sept. 1875: "Om det filologiska seminariets i Lund grundläggning och tioåriga verksamhet (1865—75)", af **A. Th. Lysander.** [Se: *Redog.*]

Till Proff. C. Cavallins och K. A. V. Holmgrens installationer d. 13 o. 14 Mars 1876: "De uita ac disciplina J. G. Ekii. I.", af **A. Th. Lysander.** [Se: *Hist.*]

Till rektorsombytet den 1 Juni 1876, af **A. Th. Lysander.** [Se: *Årsb.*]

Till rektorsombytet d. 1 Juni 1877, af **Th. Wisén.** [Se: *Årsb.*]

Till minnesfesten öfver Carl von Linné d. 10 Jan. 1878: "Carl v. Linnés vistande i Lund och bref till E. G. Lidbeck", af **G. Ljunggren.** [Se: *Hist.*]

Till Prof. P. Assarssons installation d. 1 Febr. 1878: "Svenska akademien och sången öfver Creutz", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. V. E. Lidforss' installation d. 16 Sept. 1878: "Selma och Fanny af Franzén", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. E. Tegnérs installation d. 24 Mars 1879: "Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till filosofie doktorspromotionen d. 31 Maj 1879: "Om en särskild art af rörelse i en obegränsad, osammantryckbar vätska, i hvilken sammantryckbara kroppar äro utspridda", af **A. V. Bäcklund.** 11 s. [Se: *Fys.*]

Till Prof. F. W. C. Areschougs installation d. 22 Sept. 1879: "En tidsbild från seklets början", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till filosofie doktorspromotionen och den dermed förenade minnesfesten öfver protionen 1829, d. 31 Maj 1880, af **C. W. Blomstrand.** 18 s. *XVI: I. 1879—80.*

Till Prof. A. V. Quennerstedts installation d. 16 Sept. 1880: "Cæsarskarakteren i Shakespeares Julius Cæsar", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. A. G. L. Billings installation d. 16 Sept. 1881: "Några anmärkningar om Walter Scott och hans romandiktning", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till nya universitetshusets invigning d. 27 Sept. 1882, af **G. Ljunggren.** 24 s. *XIX: II. 1882—83.*

Till Prof. Hj. O. Lindgrens installation d. 28 Sept. 1882: "Studier öfver Runeberg. I.", af **G. Ljunggren.** [Se: *Lit.-hist.*]

Till festen d. 13 Nov. 1882, 100-årsdagen af Esaias Tegnérs födelse: "Svea", af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Till Prof. G. S. Trägårdhs installation d. 1 Febr. 1883: "Studier öfver Runeberg. II., af **G. Ljunggren**. [Se: *Lit.-hist.*]

Föreläsningstabeller.

Föreläsningar och öfningar vid carolinska universitetet i Lund

	h. t. 1866.	*(III: I.) 1866.*
d:o	v. t. 1867.	*(III: III.) 1866.*
d:o	h. t. „	*(IV: I.) 1867.*
d:o	v. t. 1868.	*(IV: II.) 1867.*
d:o	h. t. „	*(V: II.) 1868.*
d:o	v. t. 1869.	*(V: I.) 1868.*
d:o	h. t. „	*(VI: II.) 1869.*
d:o	v. t. 1870.	*(VI: I.) 1869.*
d:o	h. t. „	*(VII: I.) 1870.*
d:o	v. t. 1871.	*(VII: II.) 1870.*
d:o	h. t. „	*(VIII: I.) 1871.*
d:o	v. t. 1872.	*(VIII: III.) 1871.*
d:o	h. t. „	*IX: I. 1872.*
d:o	v. t. 1873.	*IX: II. 1872.*
d:o	h. t. „	*X: I. 1873.*
d:o	v. t. 1874.	*X: II. 1873.*
d:o	h. t. „	„
d:o	v. t. 1875.	*XI: III. 1874.*

Lunds universitets program

	h. t. 1875.	*XII: I. 1875—76.*
d:o	v. t. 1876.	„

Föreläsningar . . . vid kongl. universitetet i

Lund	h. t. 1876.	*XII: II. 1875—76.*
d:o	v. t. 1877.	*XIII: III. 1876—77.*
d:o	h. t. „	*XIV: I. 1877—78.*
d:o	v. t. 1878.	„
d:o	h. t. „	*XV: II. 1878—79.*
d:o	v. t. 1879.	„
d:o	h. t. „	*XVI: II. 1879—80.*
d:o	v. t. 1880.	„
d:o	h. t. „	*XVII: I. 1880—81.*
d:o	v. t. 1881.	„
d:o	h. t. „	*XVIII: II. 1881—82.*
d:o	v. t. 1882.	„
d:o	h. t. „	*XIX: I. 1882—83.*
d:o	v. t. 1883.	„
d:o	h. t. „	*XX: I. 1883—84.*
d:o	v. t. 1884.	„

Fysiografiska Sällskapets förhandlingar *).

Innehållsförteckningar.

*) Särskildt har utgifvits: *"Commentationes quas in memoriam sollennium secularium a. d. III Nonas Oct. MDCCCLXXVIII edidit Regia Societas Physiographorum Lundensis. Minnesskrift utgifven af Kongl. Fysiografiska Sällskapet i Lund med anledning af dess hundraårsfest den 3 October 1878"* (Lund 1878, 4:o). Dess innehåll är följande: **Odenius, M. V.**, Iakttagelser öfver missbildning af högra hjärtkammarens papillarmuskler. 11 s. + 1 t. — **Wijkander, Aug.**, Du frottement intérieur des liquides. 22 s. + 1 t. — **Blomstrand, C. W.**, Titanater från Småland jemte några anmärkningar rörande dylika mineraliers undersökning. 41 s. — **Claësson, P.**, Om de en- och flervärdiga alkoholernas jemte kolhydraternas sulfater. 66 s. — **Lundgren, B.**, Studier öfver faunan i den stenkolsförande formationen i nordvestra Skåne. 57 + 3 s. + 1 tabell + 2 tafl. — **Wahlgren, F.**, Om de vid utvidgningen af Ystads hamn åren 1868—69 funne däggdjursben. 13 s. — **Nordstedt, O.**, De Algis aquæ dulcis et de Characeis ex insulis Sandvicensibus a Sv. Berggren 1875 reportatis. 24 + 2 s. + 2 t. — **Berggren, S.**, Några nya eller ofullständigt kända arter af ny-zeeländska fanerogamer. 33 + 8 s. + 7 t. — **Areschoug, F. W. C.**, Jemförande undersökningar öfver bladets anatomi. 242 + 13 s. + 11 t.

Alfabetiskt författareregister.

Öfversigt.

Innehåll:

Pris: 4 Kr. 50 öre.